DİJİTAL KÜTÜPHANE KANALI

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

https://rantey.org

Yedek ve Duyuru Kanallarımız
Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

• Telegram: https://t.me/birkitapbir

• WhatsApp Kanalımız : https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4IvMoc0Y

الكشاف

K

ZEMAHŞERÎ

EL-KEŞŞAF

3

ekin

الكشاف

EL-KEŞŞAF

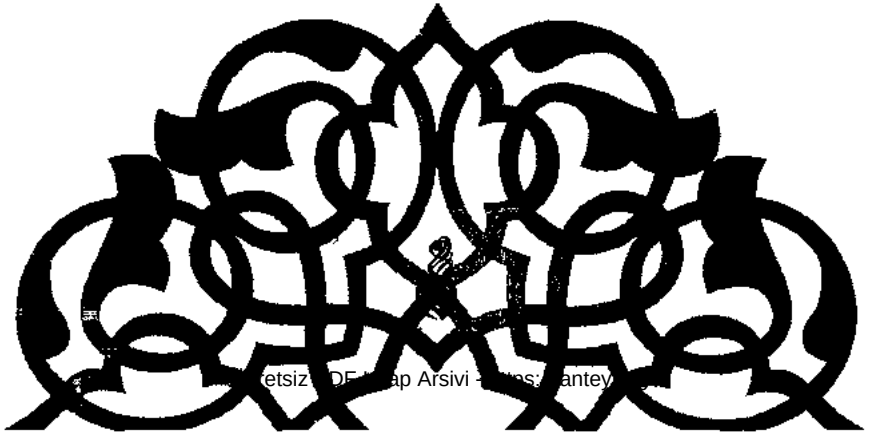
ZEMAHŞERÎ

3

ekin

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Metsiz PDF Kitap Arsivi - Yapan: Yantey

EKİN YAYINLARI: 137
EL-KEŞŞAF / ZEMAHŞERÎ
3. CİLT

Yayına Hazırlama ve Koordinasyon: **Hamza Türkmen**

III. Cildin Redaksiyonu: Heyet

ISBN: 978-605-5146-57-3

Basım Tarihi: Haziran 2017

Kapak / İç Düzen: Necmettin Asma

Baskı / Cilt: **Orient Basım Yayın San. ve Tic. A.Ş. Tel: 0212 549 65 85**

EKİN YAYINLARI

Fevzipaşa Cd. Kınalızade Sk. 13/2 Fatih/İstanbul

Tel.: (0 212) 524 10 28

ekinkitab@gmail.com

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

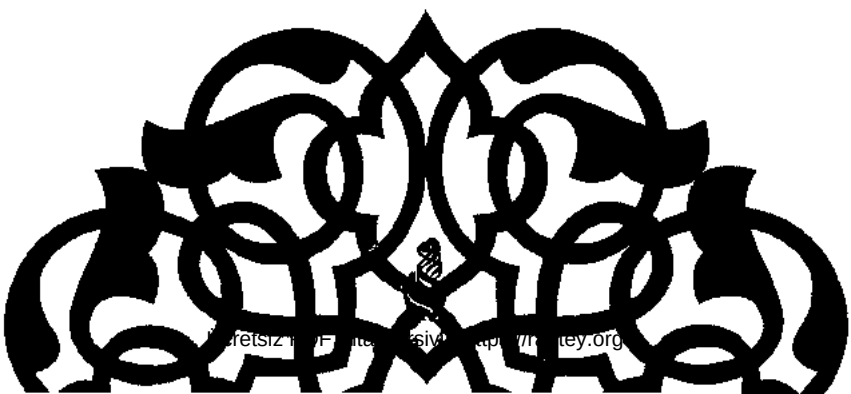
الكشاف

EL-KEŞŞAF

ZEMAHŞERÎ

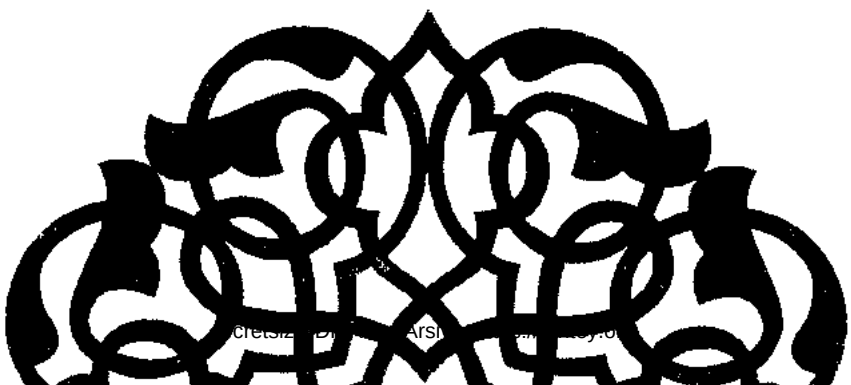
3. CİLT

Çeviren: Harun Ünal

Ücretsiz PDF Kitap Sitesi - http://kitaptey.org

الكشاف

İÇİNDEKİLER

TAKDİM 7
Mukaddime 11

6 / EN'AM SÛRESİ 17
1. - 9. ayetler 17
10. - 21. ayetler 27
22. - 36. ayetler 36
37. - 48. ayetler 52
49. - 58. ayetler 60
59. - 69. ayetler 72
70. - 79. ayetler 81
80. - 92. ayetler 92
93. - 101. ayetler 102
102. - 115. ayetler 117
116. - 127. ayetler 129
128. - 137. ayetler 137
138. - 147. ayetler 149
148. - 157. ayetler 161
159. - 165. ayetler 172

7 / A'RÂF SÛRESİ 179
1. - 10. ayetler 179
11. - 26. ayetler 186
27. - 36. ayetler 203
37. - 46. ayetler 213
47. - 58. ayetler 223
59. - 74. ayetler 235
75. - 87. ayetler 254
88. - 102. ayetler 269
103. - 129. ayetler 283
130. - 141. ayetler 300
142. - 149. ayetler 315
150. - 159. ayetler 337
160. - 170. ayetler 350
171. - 187. ayetler 367
188. - 206. ayetler 385

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

8 / ENFAL SÛRESİ 401
1. ayet 401
2. - 4. ayetler 405
5. - 14. ayetler 408
15. - 21. ayetler 426
22. - 29. ayetler 432
30. - 40. ayetler 442
41. - 48. ayetler 455
49. - 60. ayetler 471
61. - 69. ayetler 481
70. - 75. ayetler 490

9 / TEVBE SÛRESİ 499
1. - 4. ayetler 499
5. - 12. ayetler 510
13. - 22. ayetler 519
14. - 29. ayetler 530
30. - 37. ayetler 543
38. - 45. ayetler 559
46. - 59. ayetler 569
60. - 70. ayetler 584
71. - 80. ayetler 597
81. - 92. ayetler 610
93. - 100. ayetler 621
101. - 110. ayetler 629
111. - 118. ayetler 646
119. - 129. ayetler 659

Kavram İndeksi 671
İsim Indeksi 673
Dilbilgisi İndeksi 679

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

TAKDİM

Elinizdeki **el-Keşşâf** isimli bu tefsir, 467-538 (1074-1143) yılları arasında yaşamış önemli İslam bilginlerinden İmam Ebu'l-Kâsım Cârullah Muhammed b. Ömer b. Muhammed ez-**Zemahşeri**'ye aittir.

Eser özellikle Arap Dili ve Edebiyatı açısından zirve örneklerdendir. Ve müfessirimiz Cârullah Zemahşeri'nin eseri Lügat, Nahiv ve Belagat ilkelerini önceleyen Dirayet Tefsiri mahiyetindedir.

Ayrıca müellifimiz Kur'an'da geçen kelimeler üzerinde büyük bir hassasiyetle durmuş ve tefsirine adeta **kelime mealli** bir tefsir hüviyeti kazandırmıştır. İnşaallah Keşşaf Tefsiri çevirisi okurlarımıza bu açıdan da önemli bir katkı sağlayacaktır.

Keşşaf Tefsiri diye şöhret bulan bu eser *"Tefsîru'l-Keşşâf An Hakâiki Ğavâmidi't-Tenzîli ve Uyûni'l-Ekâvili Fi Vücûh'it-Te'vîl"* adını taşır.

Eserin Türkçeleştirilmesinde **dört farklı nüsha** dikkate alınarak çeviri yapılmıştır.

Çeviri için yararlandığımız **ilk nüsha**, Mektebet-u Mısr yayınıdır, dört cilt halindedir. Şerh ve tahkiki Yusuf el-Hammadi tarafından yapılmıştır.

İkinci nüsha, Muhammed Ali Beydun neşri olup, Beyrut, Daru'l-Kütüb el-İlmiyye yayınıdır. Bu eser de dört cilt halinde hazırlanmıştır. Tertip, düzen ve tashih Muhammed Abdusselam Şahin tarafından yapılmış ve ilim alanına sunulmuştur. Bu eserde ayrıca İbn Hacer Askalani'nin, Keşşaf hadislerinin tahrici de eklendiğinden, biz de hadislerle ilgili değerlendirmeyi okurlara buradan aktardık, burada olmayanlardan bulabildiklerimizi de biz ekledik.

Üçüncüsü nüsha da Riyad, Mektebetu'l-Ubeykan neşridir. Beş ciltten oluşmaktadır. Tahkik, tashih ve talik eş-Şeyh Adil Ahmed Abdulmevcud, eş-Şeyh Ali Muhammed Muavvid ve Dr. Fethi Abdurrahman Ahmed Hicazi tarafından yapılmıştır.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Dördüncü nüsha ise el-Tıybi tarafından yazılmış olan ve Ehli Sünneti savunmak amacıyla kaleme alınmış olan *"Futûhu'l-Ğayb Fi'l-Keşfi An Kınâi'r-Reyb"*, yani *"Haşiyetu't-Tıybi Ale'l-Keşşâf"* adlı eserle birlikte basılmış olan ve 17 ciltten oluşan bu nüshadan da yararlanılmıştır.[1]

Bizim bu eserde izlediğimiz yol şu şekilde oldu:

Önce ayetlerin meallerini sunduk. Meallendirmede kendi çabamız yanında önem ifade eden Türkçe meallerden de yararlanırken Keşşâf'ın Arap Grameri çerçevesindeki ikazlarına göre davranmaya çalıştık. Ayet kümelerinin tefsirine geçildiğinde, ayet sıralarını gösterecek şekilde ayet numaralarını kullandık.

Müfessirimiz zaman zaman, "Eğer dersen, sorarsan" diye, birtakım sorular gündeme sokuyor. Hemen bundan sonra da "Derim ki" diyerek, soruları cevaplamaya çalışıyor. Ancak biz burada, Zemahşeri'nin "Eğer dersen" tarzındaki, soru ifadesini, *"Diyorsun ki"* ifadesiyle soruları gündeme soktuk. Arkasından da müfessirin cevaplarına *"Derim ki"* ifadesiyle başladık.

Müfessirimiz özellikle Nahiv kurallarına ve az da olsa sarf konularına da işaret ederek, kelimelerin cümledeki konularını ve ayrıca kök olarak asıllarının ne olduğunu belirtmiş ve bunlar üzerinde de fazlasıyla durmuştur. Bu arada kıraat hususlarına ve imamların farklı okuyuşlarına dikkat çekmiş ve o okumalara göre, ayetin nasıl bir mana aldığını da göstermiştir. Biz de bütün bu noktalara dikkat çektik ve manaları bu bağlamda değerlendirdik.

Bu nedenle Arapça öğrenmek isteyen ve özellikle de **Kur'an Arapçası**'nı öğrenmek isteyenler için bu eser, tefsir olmanın yanında bir de Nahiv ve Sarf kitabı gibi de değerlendirilmelidir. Bu ihtiyaca binaen okuma yapacaklar Kur'an Arapçasına vakıf olmayı öğreneceği gibi, bir tefsirin nasıl bir yöntemle ele alındığını, kelimelerin nasıl değerlendirildiğini de öğrenecek ve böylece konu hakkında az da olsa köklü bir bilgi edinmiş olacaktır.

Zemahşeri'nin tefsirinde **İsrailiyât** ile ilgili hususlara gelince şunu belirtmeliyiz: Zemahşeri'nin Keşşâf tefsirini inceleyen bir kimse, onun bu tefsirinde bazı ayetlerin tefsirleriyle ilgili olarak İsrailiyât haberlerine yer verdiğini görür. Ancak o, tefsirinde bunlara yer verirken, bunları "temrîz" diye ifade edebileceğimiz sözkonusu rivayetlerin sıhhatleri konusunda sahih bir rivayet olmadığını belirtmek amacıyla çoğu kez "rivayet olunduğuna göre" ifadesiyle verir. Meçhul fiil kullanır. Yani *"ruviye"* ifadesine yer verir. Bu tür ifadelere temrîz sigası denir ki, sıhhatinde şüphe bulunan rivayet anlamına

1 Müellif, el-İmam Şerefuddin el-Hüseyn b. Abdillah et-Tıybi, (v. 743/1342)'dir. Eser Dubai Devleti Kur'an-ı Kerim Ödülü Fonu'ndan Dubai Devleti ve Dubai İslam Bankası desteğiyle ilk olarak 2013 yılında bir heyet tarafından basıma hazırlanmıştır.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

gelir. Ya da Zemahşeri, bu gibi rivayetlerde çoğu kez *"Bu rivayetin sahih olup olmadığını ancak Allah bilir"* der veya *"Gerçeği bilen değerli İslam bilginleri, bu rivayeti kabulden sakındılar"* ve *"Bu, Yahudilerin batıl ve asılsız olan sözleridir"* diyerek konuyu açıklığa kavuşturur.

Zaten bu konuda bilgi sahibi olan ilim adamları, bir eseri tenkit ederken veya tasvip ettiğini belirtirken, mutlaka bu noktalara dikkat çeker. Yoksa hiç incelemeden, başkalarının yönlendirmeleriyle hareket edenler, hep yanılırlar ve hep de yanılmışlardır.

Daha önce de ifade ettiğimiz gibi, **İbn Hacer Askalani** (852/1448), Keşşâf tefsirinde yer alan hadislerle ilgili bir eser yazmış ve bu eserine *"el-Kâfi'ş-Şâf Min Tahrîci Ehâdisi'l-Keşşâf"* adını vermiştir. Keşşâf tefsirinin bazı baskılarında, bu eser de tefsire eklenmiş ve öyle basılmıştır.

İkinci bir eser de **Abdullah b. Yusuf ez-Zeylai** (772/1370), tarafından bu konuda hazırlanan bir eserdir. Aslında bu tefsirdeki hadisler konusunda yazılan ilk eserdir. Eser *"Risâletun Fî Tahrîci Ehâdisi'l-Keşşâf"* adını taşır. Ancak İbn Hacer Askalani, bunu ihtisar etmek suretiyle Zemahşeri'yle ilgili eserini hazırlamıştır.

Okurlarımız bu eserde Zemahşeri'nin sıkça Arap Dili ile ilgili olarak Dilbilgisinde yer alan ve *"Mazmum, Mansub, Mecrur, Merfu; Zamm, Nasb, Cer ve Raf'"* gibi ifadelere rast geleceklerdir; bu ve benzeri hususlar, İrap ile ilgili olan hususlar *"Mu'reb, Mukaddem, Muahhar"* gibi ifadelerle, Nahiv terimleriyle karşılaşacaklardır. Bu kelimelerin Türkçeleştirilmeleri uygun olmadığından, okuyucu bunlarla ilgili Nahiv kitaplarını, Arapçaya ait Dilbilgisi kurallarını işleyen eserlerden detaylı olarak öğrenebilirler.

"Nekre, Marife, Mansub, Merfu, Mecrur veya Nasb, Raf' ve Cer; Muzaf, Muzafun İleyh, Mefulun bih" ve benzerleri Arap Dili Gramerine dair ifadelerdir. Tefsirdeki manaya yoğunlaşan okuyucu bu gibi ifadelere takılmamalıdır. Ancak Arapça öğrenme gayretinde olan kardeşlerimiz için bu tür bilgiler oldukça yararlıdır. Bazı ifadeleri mecrur/esreli, cer/esre, muzaf/tamlanan tarzında Türkçeleştirirken; *"iğra, mefulü leh"* gibi tek kelimeyle karşılanamayacak ifadeler hakkındaki malumatı da dipnotu olarak gösterdik. Ancak buna rağmen okuyucunun anlayamadığı hususları, işi bilen bir ehline sorması gerekir.

Aynı şekilde kıraate dair ifadelere yer verilmiştir. Onların da Kur'an tecvitlerinden edinilmesinde yarar vardır.

Zemahşeri, özellikle şiirlerden çokça örnekler vermiştir. Fakat verilen bu örnekler, -pek azı dışında- genelde, Dilbilgisi kurallarına örnek olması açısından verilmiştir. Bu nedenle manadan önce, müellif, konu ile ilgili

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

nahivle ilgili kurallara dikkat çekmiştir. Biz de bu şiirleri aynen verdik ve ayrıca, Nahiv konusu ile ilgili örnek üzerinde durmadık. Dipnot halinde verilmesi durumunda ise, kitabın hacmini, arttıracağından, buna değinmedik. Şiirin kendisini ve kısaca manasını verip geçtik.

Eserin çevirisinde dikkate almamız gereken bazı yerlerde tarafımdan dipnotlar eklenmiştir. Özellikle eserde geçen hadis rivayetleri konusunda belirttiğimiz gibi İbn Hacer Askalani tarafından yazılmış olan ve hadisler hakkında değerlendirmeleri içeren ***"el-Kâfi eş-Şâf Fi Tahrîci Ehâdisi'l Keşşâf"*** adlı eserin değerlendirilmeleri olduğu gibi dipnotlara eklenmiştir. Bununla beraber aynı zamanda İmam Zeylai tarafından Keşşaf hadislerinin değerlendirildiği *"Kitâbu Tahrîci'l-Ehâdîsi ve'l-Âsâri'l-Vâkıâti Fi Tefsîri'l-Keşşâf Li'z-Zemahşeri"* adlı dört ciltlik eserinden de yararlanılmıştır.

Hicri 1. ve 2. yüzyıllardaki Tevhid ve Adalet Ehli/Mutezile ekolüne mensup Zamahşeri'nin tefsiri yukarıda değindiğimiz özellikleri nedeniyle genel olarak tüm müfessirlerin kaynak edindiği bir çalışmadır. Eski ve yeni müfessirlerin kendisinden söz etmeden ve eserine atıfta bulunmadan geçemedikleri bu önemli ve değerli tefsiri sizlere sunarken, bir beşer olarak farkında olmadan bir yanılgıya düşmüşsek, okurlarımızın müsamahasına sığınıyor, bu konudaki tenkit ve tasviplerini bizlere ulaştırmaları halinde, şimdiden kendilerine müteşekkir kalacağımızı belirtiyoruz.

Harun ÜNAL
İstanbul, 2016

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Mukaddime

Düzenlenip tanzim edilmiş bir kelam olarak Kur'an'ı indiren Allah'a hamd olsun. Allah onu, maslahatlar gereği parça parça indirmiştir. Hamd suresiyle giriş yapmış ve istiâze Sureleri ile de bitirmiştir. Allah onu, biri *Müteşâbih* ve diğeri *Muhkem* olmak üzere iki kısım olarak vahyetmiştir. Müteşâbih ve Muhkem olarak vahyettiklerini surelere ayırmış, Sureleri de ayetlerden oluşturmuştur. Ayetlerin aralarını da birtakım bölümlere ve duraklara ayırarak belirlemiştir. Bunlar Mübdi' olan zatın sıfatlarıdırlar. Her şeyi icat edip var eden zatın isimleridirler. Evveliyeti ve kadimliği kendi zatı adına seçen Allah, her eksiklikten münezzehtir, uzak ve beridir. Kendisi dışında olan her şeyi de yoktan var edilme olarak damgalamıştır.

Onu, apaçık ve burhanları kesin olan bir Kitab olarak inşa etti. Beyyine ve hüccetlerle konuşan bir vahiy olarak gönderdi. Kendisinde asla bir eğrilik bulunmayan Arapça bir Kur'an olarak indirdi. Onu, hem dini ve hem dünyevi menfaatler için bir anahtar, bir açacak kıldı. Kendisinden önce gönderilen tüm semavi kitapları da doğrulayan bir Kitab kıldı. Her zaman ve her yerde, herkesin ve her şeyin yüzüne karşı meydan okuyarak onu baki olan bir mucize yaptı. Evet, her dilde ve her yerde dillerde dolaşan kitaplara meydan okuyan mucize bir Kitab kıldı onu. Saf ve bozulmamış olan Araplardan, ona karşı koymak isteyenlere meydan okuyarak onları susturdu. Söz ustası değme hatiplerin dillerini ağızlarına tıkadı, onları konuşamaz duruma soktu. Onların en fasihlerinden hiçbiri ona denk, onun benzeri veya ona yakın bir şey asla ortaya koyamadı.

Onların belagat alanında en usta olanları bile, Kur'an'ın en kısa bir Suresi'e karşı olsun bir benzerini ortaya koyamadılar. Oysaki o dönemin Arapları arasındaki belagatçiler Batha'nın mıcır taşları misali sayısız denecek kadar çoktular. Dahası onlar sayıca Dehna çölündeki kum misali sayısızdılar. Hemen her alanda ve her dalda söz söyleme sanatının ustaları iken, bu konuda hepsi de ün salmışlar, her dalda at koştururlar iken Kur'an

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

karşısında düz yolda şaşırıp kalmışlar, apışıp durmuşlar. Eğer biri onlara bir övünçle gelirse, onlar da ona birçok övünçle karşılık verir. Eğer biri, herhangi bir başarısıyla onları taşlarsa, onlar da birçok değerleri ve güzellikleriyle ona karşı baskın çıkarlardı.

İlk önce onlara karşı hüccet ile meydan okumuş, sonunda da kılıcı çekmiştir. Onlar, kılıçtan başka bir şekilde karşı koyabilme gücünü kendilerinde bulamadılar. Kaldı ki hüccet olarak dayanakları sağlam değilse, keskin olan bir kılıç, kullananın elinde sadece bir oyun ve eğlence aracı olmaktan öteye gidemez. Hüccet karşısında duramamaları, onların denize yansıyan ve parlayan süse karşı koyamayacaklarını bilememelerindendir. Çünkü gökteki yıldızların suya yansımaları ile denizin o parıldayışı gökteki yıldızları sönük bırakmıştır.

Salât, kendisine vahyedilen en hayırlı, Allah'ın Habibi Ebu'l-Kasım Muhammed b. Abdullah İbn Abdulmuttalib b. Haşim'e olsun. Çünkü O, Luey oğulları arasında sancağı yükselen, bunların kolu olan Abd Menaf kabilesinde yıldızı parlayan, Tevrat ve İncil'de ismeti sabit olan ve hikmet ile desteklenen, alnı apaçık, şan ve şerefle seçkin olandır.

Salât, onun tertemiz Ehli Beytine, ona damat ve akrabalık bağlarıyla bağlı olarak damat ve kayınpederi olan dört halifeye, Muhâcir ve Ensâr'a da olsun.

Unutmamalısın ki her bilimin yolu ve her sanatın temeli, birbirine yakın değerde olan ilim adamları, aynı düzeyde ve seviyede olan sanatkârların atılganlıkları ile değerlendirilir. Bir alim, diğer bir ilim adamını ancak kısa adımlarla geçebilir. Ya da bir sanatkârın diğer bir sanatkarı geçmesi, ancak kısa mesafelerle mümkün olabilir.

Ancak anlayış mertebeleri arasında oldukça farklı mesafeler bulunur. Kimileri birbirine yakındır, kimileri üstündür, kimileri de farklıdır. Nihayet aralarındaki mesafe ve üstünlük de o nispette artar veya eksilir. Hatta durum öyle bir noktaya gelir ki, çok farklı vehimlere neden olabilir. İlimler ve sanatlar konusundaki anlayışlar o derece farklılaşır ki bazıları bir anlam çıkartırken bazıları da bin anlam çıkartabilir.

Zira tüm ilim ve sanatlar var olan güzel nükteler ve fıkralar, içinde fikir ve düşünce bahislerini barındıran latif manalar, perdelerin gerisinde gizli kalmış olan sırlar, onların özel durumlarından ötürü değil, aksine onların alanlarında tek olmaları ve en özel olmaları sebebiyle ortaya çıkarlar.

Yoksa onların orta derecede olanları, yüzüğün kaşı misali seçkin olanları olsun, ister avam tabakası olsun, hepsi de olanların gerçekte kimler

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

olabildiğini idrakten acizdirler, onların hakikatlerini idrakten kördürler. Taklidin elinde de esirdirler. Onların ayaklarındaki prangayı kesip serbest bırakmada lütufkâr davranmazlar.

Öte taraftan ilimlerin en doyurucu olanı, kişinin mizacını tamamen sarıp kuşatan, zihinleri çalıştıran sabit olan mükemmel şeylerdir. En güzel nükteleri ve sırlarla dolu bilgileri sunan da tefsir ilmidir. Ona yönelen her ilim sahibi kimse, dikkatini ona veren her alim, bilgi alışverişinde tefsir sayesinde istediğini bulabilir. Nitekim Câhiz, *"Nazmu'l-Kur'ân"* adını verdiği kitabında şöyle der:

"Fakih olan bir kimse, her ne kadar fetva ve ahkâm konularında akranlarından daha öne geçip varlığını gösterse de, Kelamcı da Kelam bilgisi alanında dünya ehlini geride bırakıp öne geçmiş olsa da, Kıssa ve haber bilgileri dalında hafız olan bir kimse, İbnul-Kırrıyye'den[1] daha üstün olsa bile, Vaiz olan bir kimse de, vaizlikte Hasan Basri'yi[2] geçse de, Nahiv alanında İmam Siybeveyh'i[3] geride bıraksa bile, Lügat bilimci-Dilci, kendi alanında söz sahibi olsa bile, tüm bu sayılanların hiçbirisi Kur'an ve tefsir alanında söz sahibi olan ile yarışamaz. Sözkonusu hakikatler konusunda kimse o konulara dalamaz. Meğerki Kur'an'a özgü olan şu iki alanda kendisini kanıtlayan biri olmuş olsun. İşte ancak gerçek manada bunlar varlıklarını ortaya koyabilir ve ağırlıklarını gösterebilirler."

Burada Kur'an'a özgü olarak sözkonusu olan iki ilimden biri Meâni ilmidir, ikincisi de Beyân ilmidir. Bu iki ilmi edinmede bir süre mühlet ver, acele etme, bu ilimlerden paye sahibi olmak için bir zaman olsun yorulmayı göze al. Allah'ın hüccetinin güzellik ve inceliklerini tanıma bakımından olsun, bu ikisinin sözkonusu olduğu yerde araştırma ve inceleme yapmalısın. Allah Resulü (s)'in mucizelerini izah ve açıklama konusunda bunlar üzerinde oldukça fazla düşmelisin. Gerçi bu arada diğer farklı ilim dallarından da nasibini almalısın. Bunları yaparken iki hususu mutlaka yerine getirmelisin. Birincisi tahkik edeceksin, ikincisi tahkik ettiklerini de muhafaza edeceksin, hıfzedeceksin. Bu ise çokça mütalaadan ve uzun ve yorucu araştırmalardan sonra

1 İbnu'l-Kırrıyye: Arap hafız ve fasihlerinden olan bir kimse olup, asıl adı Eyyub'tur. El-Kırrıyye, annesinin adıdır.

2 Hasan Basri, Tabiunun büyüklerinden olup Ebu Said lakabıyla da anılır. Kendisi en çok ün yapmış olan din bilgini ve vaizlerindendir. Dini ilimler alanında Basra Okulu öncülerindendir. Onun etrafında Kaza ve Kader konularında Kelami tartışmalar yapılmıştır.

3 İmam Siybeveyh: Asıl adı Amr b. Osman olup kendisi Basra okulunun seçkin ilim adamlarındandır. Nahiv dalında liderdir. Bu alanda, "el-Kitâb" adını taşıya Nahiv dalındaki eseri meşhurdur. Bu konuda başvuru kaynağı olarak Nahiv dalında verilen ilk eserdir. Siybeveyh, Halil b. Ahmed'den ilim almıştır ve hocasını alanında geçmiştir. 148-180/765-796 yılları arasında yaşamıştır.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

sağlanabilir. Bu arada zaman zaman öğrendikleri gözden geçiril meli, bilgileri taze tutmak için mutlaka eski bilgiler tekrar edilmelidir. Özellikle irap bilgisi alanında iyi bir süvari olunmalıdır. Kitabı taşımada öncü olunmalıdır.

Bunlarla birlikte ilim adamı yumuşak huylu olmalı, dik kafalı olmamalıdır. Zeki olmalı, kafasında her an şimşekler çakmalıdır. Bilgi edinmede uyanık olmalı, ruh ve nefis bakımından buna hazırlıklı olmalıdır. Yeri bilinemez olsa bile işaretlere ve rumuzlara dikkat etmelidir. Sert ve kaba olmamalıdır. Hem nazım ve hem nesir dallarında tasarruf sahibi olabilmeli, fikir üretmede, tertipte ve en iyi bir şekilde edindiği bilgilerden yararlanma konularında, üzerine düşen çaba ve gayreti tamamlamalıdır. Sözü nasıl telif ve tertip etmesi gerektiğini bilmelidir. Çünkü öyle zaman olur ki yanılabilir, sıkıntıya düşebilir.

Arapça ve din usulü ilmine vakıf olan Adliyye Nâciye fırkası (Mutezile Mezhebi) mensubu din kardeşlerimiz bir ayetin tefsiri hakkında bana her başvurduklarında kendilerine kapalı olan bazı gerçekleri izah ettim. Meseleyi güzel bularak hayretler içinde kaldılar. Bu türden bir eserin yazılmasını isteyerek sevinçten uçar oldular. Hatta bu nedenle başımda toplanıp benden onlar için *"Kur'an'ın hakikatlerini ortaya çıkaran, tevil vecihleri bağlamında önemli görüşleri de ortaya koyan"* bir eser yazmamı istediler.

Ancak ben, onlardan affımı istedim. Onlar ise bana başvurmaktan hiç geri durmadılar, araya din büyüklerini ve tevhid ve adalet ehli ilim adamlarını araya soktular. Bu konuda ilmimin bağışlanmasını istememdeki sebep -oysaki isteklerini kabül etmem gerekirdi. Zira bu konuya dahil olmak bana farz gibiydi- zamanın şartlarının kötü oluşu, insanların ilimdeki zayıflığı, insanların Meâni ve Beyân ilimlerinde ilerlemek şöyle dursun bu iki ilimle ilgili ilimlerin en azında bile himmette bulunmamalarıdır.

Ben, sözkonusu ilim dallarında bilgi verirken, bu arada Fatiha ile ilgili olarak bir meseleyi ele aldım. Bakara Suresi'nin hakikatleri konusunda da bir şeyler yazdım. Bu, oldukça geniş ve detaylı bir anlatım idi. Birçok soru ve cevabı da içermekteydi. Bu arada sözkonusu ilmin bazı inceliklerine de dikkat çekmeye çalıştım. Bunun, onların bu ilme yönelmesi için bir ışık tutmasını istedim.

Nihayet Mekke'de ikamet etmeye, buraya mücavir olmaya karar verince, Allah'ın Hareminde kalma fırsatı doğunca, hemen Mekke'ye doğru yola çıktım. Yolculuğum sırasında uğradığım her beldede görebildiğim aklı başında, kafası çalışan kimseler, ilim adamları -ki bu gibi insanlar sayıca oldukça azdırlar-, hepsi de bu konuda bağrı yanık kimselerdi. Hepsi de böyle bir eseri beklemektedirler ve onu iktibas etmek için adeta yarış içindedirler.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Onlarda gördüğüm bu gayret ve beklenti beni harekete geçirdi. Bu konuda bir canlılık kazandım. Nihayet Mekke'ye yerleşince, birden kendimi, Hüseyin (r) ailesi içerisinde buldum. Yani kendimi Allah Resulü'nün (s) Ehli Beyt'inden olan Ebul-Hasan Ali b. Hamza b. Vehhas'ın yanında buldum -Allah şerefini ve saygınlığını devam ettirsin-. Bu zat, Hasan Oğullarından bir sembol, ilimde örnek kişiydi. Bunun yanında çok iyilikleri olan, birçok menkıbeleri de bulunan bir kimseydi. İlim konusunda halk arasında yüreği en fazla yanık olan ve en vefalı olan biriydi.

Hatta anlatıldığına göre kendisi, benim Hicaz'da bulunmadığım sıralarda, birçok meşgalelerinin olmasına rağmen, yollar aşarak, zahmetlere katlanarak Harzem'e gelip benden bu eseri yazmamda isabet olacağını söyleyerek eseri kaleme almamı istedi. Artık bundan böyle kaçabilecek, yeni bahaneler ileri sürerek affımı dileyecek bir çarem de kalmamıştı. Bu arada yaşlandığımın da farkına vardım. Bedenim de dökülüyordu. Arapların 60 ila 70 yaş arasını, "Dekkâkatu'r-rikâb" diye isimlendirdikleri bedenin artık fenaya, yok oluşa doğru yol aldığı bir döneme de girmiştim.

Birçok yararlı bilgileri ve sırları araştırmayı da dikkate alarak bu defa birincisinden daha kısa sürecek bir yol izlemeye karar verdim. Allah beni bunda muvaffak kılsın ve bana doğru yolu göstersin. Böylece bu eser, neredeyse Ebu Bekir (r)'ın hilafet/imamet müddeti süresince* olan bir zaman dilimi içerisinde bitirildi. Kaldı ki hilafet de süre olarak 30 yıl sürmüştür.

Aslında bu da Haram olan bu Beyt'in ayetlerinden bir ayet, mucizelerinden bir mucizedir. Bu muazzam Haremin bereketlerinden de bir berekettir.

Cenab-ı Allah'tan, hazırlamaktan ötürü yorulduğum bu eserim sebebiyle beni kurtarsın isterim, kıyamet gününde sıratta önümde ve sağımda hareket eden bir nur kılsın dilerim. O, kendisinden istekte bulunulan ne güzel bir Rab'tır!

Mahmud ez-Zemahşeri

* Ebu Bekir'in (r) hilafet süresi iki yıl üç ay dokuz gün veya iki sene dört aydır.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

6 / EN'AM SÛRESİ[1]

(Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla)

الْحَمْدُ لِلَّـهِ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَجَعَلَ
الظُّلُمَاتِ وَالنُّورَ ثُمَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ يَعْدِلُونَ
﴿1﴾ هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ طِينٍ ثُمَّ قَضَىٰ أَجَلًا وَأَجَلٌ
مُسَمًّى عِنْدَهُ ثُمَّ أَنْتُمْ تَمْتَرُونَ ﴿2﴾ وَهُوَ اللَّـهُ فِي
السَّمَاوَاتِ وَفِي الْأَرْضِ يَعْلَمُ سِرَّكُمْ وَجَهْرَكُمْ وَيَعْلَمُ
مَا تَكْسِبُونَ ﴿3﴾ وَمَا تَأْتِيهِمْ مِنْ آيَةٍ مِنْ آيَاتِ رَبِّهِمْ
إِلَّا كَانُوا عَنْهَا مُعْرِضِينَ ﴿4﴾ فَقَدْ كَذَّبُوا بِالْحَقِّ لَمَّا
جَاءَهُمْ فَسَوْفَ يَأْتِيهِمْ أَنْبَاءُ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ
﴿5﴾ أَلَمْ يَرَوْا كَمْ أَهْلَكْنَا مِنْ قَبْلِهِمْ مِنْ قَرْنٍ مَكَّنَّاهُمْ
فِي الْأَرْضِ مَا لَمْ نُمَكِّنْ لَكُمْ وَأَرْسَلْنَا السَّمَاءَ عَلَيْهِمْ
مِدْرَارًا وَجَعَلْنَا الْأَنْهَارَ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهِمْ فَأَهْلَكْنَاهُمْ
بِذُنُوبِهِمْ وَأَنْشَأْنَا مِنْ بَعْدِهِمْ قَرْنًا آخَرِينَ ﴿6﴾ وَلَوْ

1 En'am Suresi Mekki surelerdendir. Kur'an'daki sıralamaya göre altıncı suredir. Sure 165 ayetten ibarettir. Surenin "20., 23., 91., 93., 114., 141., 151-153." ayetleri Medeni olduğu rivayet edilmiştir. Hicr Suresi'nden sonra ve Saffat Suresi'nden önce nazil olmuştur. İbn Abbas'tan rivayete göre altı ayet dışında, sure Mekkidir. Bu sure, Resulüllah (a)'dan beri sadece bu isimle bilinmektedir. Surede "En'am" adı altı kez tekrar edilmesi sebebiyle, sure bu isimle anılır olmuştur. Nüzul sırasına göre 55. suredir. Rivayetlerde surenin tamamı Mekke'de bir bütün halinde indiği de belirtilmiştir. **En'âm**; koyun, keçi, deve ve sığır cinsi ehli hayvanları ifade eden bir kelimedir. Surede başlıca tevhide, adalete, Resullüğe, ahirete dair meseleler ile küfrün ve batıl inançların reddi ve bazı temel ahlâk kuralları konu edilmektedir.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

نَزَّلْنَا عَلَيْكَ كِتَابًا فِي قِرْطَاسٍ فَلَمَسُوهُ بِأَيْدِيهِمْ لَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا إِنْ هَٰذَا إِلَّا سِحْرٌ مُبِينٌ ﴿7﴾ وَقَالُوا لَوْلَا أُنْزِلَ عَلَيْهِ مَلَكٌ وَلَوْ أَنْزَلْنَا مَلَكًا لَقُضِيَ الْأَمْرُ ثُمَّ لَا يُنْظَرُونَ ﴿8﴾ وَلَوْ جَعَلْنَاهُ مَلَكًا لَجَعَلْنَاهُ رَجُلًا وَلَلَبَسْنَا عَلَيْهِمْ مَا يَلْبِسُونَ ﴿9﴾

Ayetlerin Mealleri

1- Hamd, gökleri ve yeri yaratan, karanlıkları ve aydınlığı var eden Allah'a mahsustur. Yine de kâfirler Rab'lerine (başkalarını) denk tutuyorlar.

2- Sizi çamurdan yaratan, sonra da bir ecel tayin eden O'dur. O'nun yanında ecel belirlidir. Ama siz şüphe ediyorsunuz.

3- Göklerde ve yerde "Allah" O'dur. Gizlinizi de açığınızı da bilir. Ne kazandığınızı da bilir.

4- Onlara Rab'lerinin ayetlerinden bir ayet gelmedi ki ondan yüz çevirmesinler.

5- Onlara hak geldiği zaman onu hemen yalanlamışlardır. Alaya aldıkları şeyin haberleri yakında onlara gelecektir.

6- Kendilerinden önce nice nesilleri helak ettiğimizi görmediler mi? Oysa biz onlara size sağlamadığımız imkânları sağlamış ve onların üzerlerine gökten bol bol yağmurlar indirmiş, ayaklarının altından da ırmaklar akıtmıştık. Ne var ki onları günahları sebebiyle helak ettik, onlardan sonra başka nesiller var ettik.

7- Sana, kâğıtta yazılı bir kitap indirmiş olsaydık, onlar da o kitaba elleriyle dokunsalardı yine de kâfir olanlar: "Bu yalnızca bir sihirdir" derlerdi.

8- "Resul'e bir melek indirilmeli değil miydi?" derler. Eğer bir melek indirseydik, beklenmeden iş bitirilirdi.

9- Eğer (Resulü) melek de yapsaydık, yine onu bir adam şeklinde yapardık ve onları düşürdüğümüz şüpheye düşürürdük.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ayetlerin Tefsiri

1 - "اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِي خَلَقَ السَّمٰوٰاتِ وَالْأَرْضَ وَجَعَلَ الظُّلُمَاتِ وَالنُّورَ ثُمَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ يَعْدِلُونَ"
"**Hamd, gökleri ve yeri yaratan, karanlıkları ve aydınlığı var eden Allah'a mahsustur. Yine de kâfirler Rab'lerine (başkalarını) denk tutuyorlar.**"
Ayette geçen "جَعَلَ" kelimesi, eğer "اَحْدَثَ" "**Ahdese**" ve "اَنْشَأَ" "**Enşee**" manalarında ise, bir tek meful/tümleç alır yani bir tek mefulün bihe/yükleme durumuna müteaddidir/geçişlidir. Tıpkı bu ayette geçen "وَجَعَلَ الظُّلُمَاتِ وَالنُّورَ" kavli gibi bir tek meful almıştır. Eğer "جَعَلَ" kelimesi, "صَيَّرَ" manasında ise, bu takdirde iki mefule müteaddidir yani iki meful alır. Örneğin ***"Rahman'ın kulları olan melekleri de dişi yaptılar"*** anlamında olan "وَجَعَلُوا الْمَلَائِكَةَ الَّذِينَ هُمْ عِبَادُ الرَّحْمَنِ إِنَاثًا"[2] *kavlinde olduğu gibi.*

Ayette "خَلَقَ" fiili ile "جَعَلَ" fiili geçmektedir. Bu itibarla **"اَلْخَلْقُ" "el-Halk"** kelimesiyle **"اَلْجَعْلُ" "el-Ca'l"** fiili arasındaki fark nedir? **"اَلْخَلْقُ" "el-Halk"** kelimesinde takdir manası vardır. Oysa **"اَلْجَعْلُ" "el-Ca'l"** kelimesinde tazmin manası bulunmaktadır. Bu da herhangi bir şeyi bir başka şeyden inşa etmek, meydana getirmek demektir. Ya da bir şeyin bir başka şeye dönüşmesi manasına gelir. Yahut da bir şeyi bir yerden bir başka yere nakletmek, taşımak demektir. İşte gerek burada geçen ve **"karanlıkları ve aydınlığı var eden"** manasına gelen "وَجَعَلَ الظُّلُمَاتِ وَالنُّورَ" kavliyle, A'raf Suresi'nde geçen ve ***"eşini de ondan yapan"*** anlamında olan "وَجَعَلَ مِنْهَا زَوْجَهَا"[3] kavli bu manadadırlar.

Ayette geçen "الظُّلُمَاتِ" **"karanlıklar"** manasına gelen bu kelime yoğunluk gösteren cisimlerdendir. Oysa "النُّورَ" kelimesi, "اَلنَّار" kelimesinden alınmadır. Örnek olarak şu ayetlere de bakabiliriz: "ثُمَّ جَعَلَكُمْ أَزْوَاجًا" ***"Sonra sizi çiftler kıldı."***[4]; "أَجَعَلَ الْآلِهَةَ إِلَهًا وَاحِدًا إِنَّ هَذَا لَشَيْءٌ عُجَابٌ" ***"İlahları tek bir ilah mı yaptı? Bu, hayret edilecek bir şeydir."***[5]

Diyorsun ki: Ne diye ayette geçen "**Nur**" kelimesi müfret/tekil olarak geldi?

Derim ki: Bundan kasıt, sadece cins içindir. Bu, adeta "وَالْمَلَكُ عَلَى أَرْجَائِهِ" ***"öyle ki melek onun kenarları"***[6] kavli gibidir. Çünkü "الظُّلُمَاتِ" denen **"karanlıklar"** oldukça fazladır. Çünkü varlık âleminde ne kadar cisim varsa, mutlaka o cisme ait bir de gölge vardır. İşte o varlığın, o cismin gölgesi onun

---

2 Zuhruf, 43/19

3 A'raf, 7/189

4 Müfessirimiz bu ayeti, "أَزْوَاجًا وَجَعَلْنَاكُمْ" olarak vermiş ve Fatır Suresi diye de belirtmişse de, bu lafızlarla bu surede ve bir başka surede olsun, ayet geçmemektedir. Ancak ayet "أَزْوَاجًا لَهُمْ وَجَعَلْنَا" ***"onlara eşler verdik"*** lafzıyla (Ra'd, 38. ayette) geçmektedir. Fatır Suresi'nde geçen ayet, bizim metinde verdiğimizdir. **(Çeviren)**

5 Sad, 38/5

6 Hâkka, 69/17.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

zulmetidir, karanlığıdır, onun kör noktasıdır. Oysa "النُّورٌ" denen ***"aydınlık"*** öyle değildir. Onun bir tek cinsi vardır, o da "اَلنَّـار" ***"ateş"***tir.

Diyorsun ki: Ayette yer alan ve "**Yine de kâfirler Rab'lerine (başkalarını) denk tutuyorlar**" manasına gelen "ثُـمَّ الَّذِيـنَ كَفَـرُوا بِرَبِّهِـمْ يَعْدِلُـونَ" kavli nereye matuf bulunmaktadır?

Derim ki: Bu, ya "اَلْحَمْـدُ لِلّٰهِ" kavli üzerine atfedilmiştir. Bu durumda manası şudur: *"Allah, yarattığı şeyler sebebiyle kendisine hamd olunmaya hak sabidir, Hamd, yalnızca O'nun hakkıdır. Çünkü Allah, her neyi yaratmışsa, onların hepsi de birer nimettir. Bu itibarla o nimetlerden ötürü hamd olunmaya hak sahibi olan da sadece Yüce Allah'tır. Bütün bu gerçeklere rağmen yine onlar kâfirlik ederek, başkalarını Allah!'a denk tutuyorlar. Böylece onun verdiği nimetlere karşı nankörlükte bulunuyorlar."* Ya da bu ibare, "**gökleri yaratan**" anlamına gelen "خَلَـقَ السَّـمٰوَاتِ" kavli üzerine matuf bulunmaktadır. Bu durumda mana şöyle değerlendirilebilir: *"Allah, her neyi yaratmışsa, onların takdiri de sadece Yüce Allah'a aittir. Sonrasında ise o kâfirlik edenler, O'nun yarattığı şeyleri yaratmaya asla kadir olmayan ve takdir imkânları bulunmayan o şeyleri Allah'a denk eşler edinmeye kalkışıyorlar."*

Diyordun ki: Ayette geçen, "**yine de**" anlamına gelen "ثُـمَّ" kelimesinin manası nedir?

Derim ki: Allah'ın kudretinin ve gücünün nasıl olduğuna dair alametler açıkça ortaya konduktan ve bu konu açıklık kazandıktan sonra, herhangi bir şeyin Yüce Allah'a denk olmasının söz konusu olmayacağı, böyle bir şeyin dikkate bile alınamayacağı gerçeğini göstermek manasında gelmiştir. Nitekim bundan sonraki ayette gelecek olan ve ***"Sonra da siz şüphe ediyorsunuz."*** anlamına gelen "ثُمَّ اَنْتُمْ تَمْتَرُونَ" kavli de bu manadadır. Yani Yüce Allah'ın dirilten, yaşatan ve öldüren, yeniden onları diriltecek olan olması hasebiyle, o nankörlerin, kâfirlik edenlerin şüphe etmeleri de yersizdir. Tüm bu gerçeklere rağmen eğer şüphe ediyorlarsa, onlar da bir sıkıntı var, demektir.

2- "هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ طِيـنٍ ثُمَّ قَضٰـى اَجَلاً وَاَجَلٌ مُسَمًّى عِنْدَهُ ثُمَّ اَنْتُمْ تَمْتَرُونَ" "Sizi çamurdan yaratan, sonra da bir ecel tayin eden O'dur. O'nun yanında ecel belirlidir. Sonra da siz şüphe ediyorsunuz." Ayetteki "**Sonra da bir ecel tayin eden**" manasında olan "ثُـمَّ قَضٰـى اَجَـلاً" kavlinde yer alan "**Eceli Kaza**" ifadesinden kasıt, bu dünyada gerçekleşen ölümle sonuçlanan ölüm eceli demektir. "**O'nun yanında ecel belirlidir**" manası verilen "وَاَجَلٌ مُسَمًّى عِنْدَهُ" kavlinde yer alan "**Müsemma Ecel**" ise, kıyamet ecelidir.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Bir yoruma göre ayette geçen "**Birinci Ecel"** kelimesiyle demek istenen şey, varlıkların yaratılışı ile ölümü arasında ölene kadar geçirdiği süredir. "**İkinci Ecel"** kelimesiyle demek istenen şey de kişin ölümünden itibaren yeniden dirileceği güne kadar geçecek olan süre ile ilgili eceldir. Ki bu da Berzah âlemidir. Bir diğer yoruma göre ilk ecel ifadesiyle demek istenen şey, uykudur, ikincisiyle murat olunan mana ise ölümdür.

Diyorsun ki: Mübteda/özne nekra yani belirsiz olduğunda, haberinin de zarf olması halinde, haberini tehir edilmesi vacip olur yani gerekli hale gelir. O halde ne diye "**O'nun yanında ecel belirlidir**" manasına gelen "وَأَجَلٌ مُسَمًّى عِنْدَهُ" kavlinde haberin takdimi caiz oldu?

Derim ki: Çünkü burada haber sıfat ile tahsis edilmiştir. Bu nedenle sanki nekra değil de, kelime marife imiş gibi muamele görmüştür. Bu, adeta "وَلَعَبْدٌ مُؤْمِنٌ خَيْرٌ مِنْ مُشْرِكٍ" "***Elbette mümin bir kul bir müşrikten daha hayırlıdır***"[7] kavli gibidir.

Diyorsun ki: Halk dilindeki kullanım açısından bu ifadenin "عِنْدِي ثَوْبٌ جَيِّدٌ، وَلِي عَبْدٌ كَيِّسٌ" "Benim yeni bir giysim vardır ve benim akıllı bir kölem vardır" ifadesi ve benzeri ifadeler gibi gelmesi gerekirdi. Neden takdimi gerekli buldu?

Derim ki: Bunun gerekli kılınması, mana açısındandır. Çünkü mana *"Onun katında belli olan süre, ecel"* denmekle, kıyamet saati olayının çok büyük ve önemli bir hadise olması, Allah katında bunun başka bir olayla mukayese edilemeyeceği anlamındaki bir azamet manası içermesi sebebiyledir. Mademki bu ifade, böylesine önemli bir olayı çağrıştırıyor o halde bunun mana açısından da tehiri değil, takdimi zorunlu hale gelir.

3- "وَهُوَ اللهُ فِي السَّمٰوٰتِ وَفِي الْأَرْضِ يَعْلَمُ سِرَّكُمْ وَجَهْرَكُمْ وَيَعْلَمُ مَا تَكْسِبُونَ" "Göklerde ve yerde 'Allah' O'dur. Gizlinizi de açığınızı da bilir. Ne kazandığınızı da bilir." Burada yer alan "فِي السَّمٰوٰتِ" ibaresi, "اللهُ" ismine müteallliktir. Sanki burada "O Allah, gökte de, semada da mabuttur" denilir gibidir. Nitekim bu, Yüce Rabbimizin *"Gökte de yerde de ilah O'dur."* manasına gelen "وَهُوَ الَّذِي فِي السَّمَاءِ إِلٰهٌ وَفِي الْأَرْضِ إِلٰهٌ"[8] kavli gibidir. Ya da "İlah olarak gökte maruf olan, bilinen de O'dur" demektir. Yahut da manası, "Gökte de bir tek O'dur, ilah olan" demek olabilir. Veya kendisine "Orada da 'Allah' diye ad verilen ve bu isimle asla bir ortağı da olmayan ve şirk koşulmayan ilah, gökte de Allah'tır."

---

7 Bakara, 2/221

8 Zuhruf, 43/84

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Buradaki "اللهُ فِي السَّمٰوَاتِ" **"Göklerde Allah"** kavli, haberden sonra gelen bir haber olması da caiz olabilir. Bu durumda mana ***"Şüphesiz Allah odur ve O göklerde ve yerdedir"*** olur ki, bunun da asıl manası "O, şüphesiz göklerde ve yer olan her şeyi bilir. Ona gizli kalan hiçbir şey yoktur. Sanki O'nun zatı oradaymış gibi her şeyi bilir" demek olur.

Diyorsun ki: Ayette geçen ve "**Gizlinizi de açığınızı da bilir**" anlamında olan "يَعْلَمُ سِرَّكُمْ وَجَهْرَكُمْ" kavlinin yeri ve konumu nedir?

Derim ki: Eğer bununla ilahlıkta tevhidi murat ediyorsan, bu ifadenin manası, bunu ispattır, tevhidi gerçeği ortaya koymaktır. Çünkü Allah'ın ilmi açısından sır yani gizli olan da aleni olan da eşittir, fark etmez. Çünkü bir ve tek olan Allah sadece O'dur. Aynı şekilde eğer haberden sonra bunu ikinci bir haber olarak değerlendirirsen, yine mana aynıdır. Aksi takdirde yani bunu haberden sonra gelen ikinci bir haber olarak değerlendirmezsen, o zaman da bu, mübteda olan bir ifade olur ki manası da "O sizin gizlinizi de, açıkça ortaya koyduğunuzu da bilir" şeklinde olur. Yahut da bu ibare üçüncü bir haber-yüklem olarak değerlendirilir.

"وَيَعْلَمُ مَا تَكْسِبُونَ" **"Ne kazandığınızı da bilir."** Hayır ve şer olarak ne yapıp ettiğinizi, nelere hizmet edip amel defterinize yazdırdığınızı da bilir ve buna göre ya size sevap verir, ya da sizi cezalandırır.

4- "وَمَا تَأْتِيهِمْ مِنْ آيَةٍ مِنْ آيَاتِ رَبِّهِمْ إِلَّا كَانُوا عَنْهَا مُعْرِضِينَ" **"Onlara Rab'lerinin ayetlerinden bir ayet gelmedi ki ondan yüz çevirmesinler."** Bu ayette yer alan ve **"herhangi bir ayet"** demek molan "مِنْ آيَةٍ" kavlindeki "مِنْ" edatı, istiğrak[9] manasındadır ki, bu manada olan her ayeti, mucizeyi kapsar. Oysa aynı ayette yer alan ve bundan sonra gelen "مِنْ آيَاتِ رَبِّهِمْ" kavlindeki "مِنْ" edatı, teb'iz/bir kısmı, bazısı demektir. Bu durumda ayetin manası şöyle olmaktadır: "Kendisinden ders ve ibret alınması, sonuç elde edilmesi adına onlara ne türden bir delil ve kanıt gelirse gelsin, bunlara bakıp mutlaka bir ders çıkarmaları gerekirken onlar sırt çevirmiş, delillerden yüz çevirip, inkâr etmişlerdir. O delilleri terk etmişler, dikkate değer deliller olarak görmek istememişlerdir. Onlara dönüp bakmamışlardır, onları bu davranışlarından ötürü nasıl bir akibetin beklediğini düşünmeyip bundan korkmadıkları için şöyle başlarını olsun kaldırıp da o tarafa yönelmemişlerdir."

9 İstiğrak: Ayet ve mucizelerin tamamı, alemde O'nun/Allah'ın varlığını gösteren her ayet.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

5- "فَقَدْ كَذَّبُوا بِالْحَقِّ لَمَّا جَاءَهُمْ" "**Onlara hak geldiği zaman onu hemen yalanlamışlardır.**" Ayette geçen "فَقَدْ كَذَّبُوا" "**yalanlamışlardır**" kavli, burada mahzuf olan bir cümleye irca edilmiştir. Buna göre burada şöyle deniliyor gibidir: "Eğer gelen ayetlere, mucizelere sırt çeviriyorlarsa, aslında onlar bu ayet ve mucizelerden çok daha büyük olanlarını, hem de hak oldukları halde onları bile inkâr ve reddetmişlerdi.

Evet, "بِالْحَقِّ لَمَّا جَاءَهُمْ" "**Onlara hak geldiği zaman**" da, yani Kur'an onlara geldiğinde de, ona karşı çıkmışlardı. Onun fesahat ve belagatteki muciz ifadelerine meydan okumuşlar ve bundan acze düşmelerine rağmen yine de karşı çıkıp yalanlamışlardı.

"فَسَوْفَ يَأْتِيهِمْ أَنْبَاءُ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ" "**Alaya aldıkları şeyin haberleri yakında onlara gelecektir.**" Alaya aldıkları şey de Kur'an'dır, Kur'an'ın verdiği haber ve bilgilerdir. Manası şudur: "Onlar yakın bir gelecekte, nasıl bir şeyle alay ettiklerini bileceklerdir, öğreneceklerdir. Ve o alay ettikleri şeylerin aslında alay edilmeyecek ve edilemeyecek gerçekler olduğu da onlar tarafından açıkça görülecektir." Bu durum da, onlar henüz bu dünyada iken üzerlerine gönderilecek bir azap ile veya kıyamet gününde görecekleri azap yoluyla gerçekleşecektir. Veya İslam egemen olup, İslam'ın kelimesi ve bayrağı dalgalandığında onlar bu gerçeği göreceklerdir.

6- "أَلَمْ يَرَوْا كَمْ أَهْلَكْنَا مِنْ قَبْلِهِمْ مِنْ قَرْنٍ مَكَّنَّاهُمْ فِي الْأَرْضِ مَا لَمْ نُمَكِّنْ لَكُمْ وَأَرْسَلْنَا السَّمَاءَ عَلَيْهِمْ مِدْرَارًا وَجَعَلْنَا الْأَنْهَارَ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهِمْ فَأَهْلَكْنَاهُمْ بِذُنُوبِهِمْ وَأَنْشَأْنَا مِنْ بَعْدِهِمْ قَرْنًا آخَرِينَ" "**Görmediler mi ki, onlardan önce yeryüzünde size vermediğimiz bütün imkânları kendilerine verdiğimiz, gökten üzerlerine bol bol yağmurlar indirip evlerinin altından ırmaklar akıttığımız nice nesilleri helak ettik. Biz onları, günahları sebebiyle helak ettik ve onların ardından başka nesiller yarattık.**" Ayette geçen ve "**yeryüzünde kendilerine verdiğimiz**" demek olan "مَكَّنَّاهُمْ فِي الْأَرْضِ" kavli, "مَكَّنَ لَه فِي الْأَرْضِ" anlamında olup *"Onlara yeryüzünde yerler ve mekânlar sağladık"* demektir. Nitekim "أَرَّضَ لَـهُ" kavli de bu manadadır. Yani "Onun için yer sağladı" demektir. Zira şu ayetlerde geçen kelimeler de yine bu anlamda gelmiştir. Yüce Allah buyuruyor: "إِنَّا مَكَّنَّا لَـهُ فِـي الْأَرْضِ" *"Biz, ona yeryüzünde güçlü bir yer sağladık"*[10], "أَوَلَـمْ نُمَكِّن لَّهُمْ", *"Biz onlara güvenli, dokunulmaz bir mekân vermedik mi?"*[11]

Zira "مَكَّنَّـهُ فِـي الارْضِ" demek "Onu, oraya yerleştirmek, orada yerini sabitleyip sağlamlaştırmak" demektir. Nitekim bu manada yine Yüce Allah, bir

10 Kehf, 18/84

11 Kasas, 28/57

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

başka ayette de şöyle buyuruyor: "وَلَقَدْ مَكَّنَّاهُمْ فِيمَا إِن مَّكَّنَّاكُمْ فِيهِ" "***Andolsun ki size vermediğimiz imkânları Biz onlara vermiştik.***"[12] Her iki mananın birbirlerine yakınlığı sebebiyledir ki Allah bunun her ikisini de bu ayette geçen ve "**size vermediğimiz bütün imkânları kendilerine verdiğimiz**" demek olan "مَكَّنَّاهُمْ فِي الْأَرْضِ مَا لَمْ نُمَكِّنْ لَكُمْ" kavlinde bir araya toplamıştır. Mana şöyle olmaktadır: "Ad, Semud ve başkalarına verdiğimiz güç, kuvvet, imkân, varlık, dünyaya ait servet fırsatlarını, üstlerini gölgeleyen semayı Mekke halkına vermemiştik." "**Sema**": Gölgelik. Çünkü su, göklerden bulutlara iner, bulutlardan yağmur yağar veya gökten yağmur iner

Ayette geçen "مِدْرَارًا" kelimesi "bol yağmur, sicim misali gökten boşalan yağmur" demektir.

Diyorsun ki: Helak edilen toplumdan sonra yeniden bir nesil var edip yerleştireceğinden söz etmesinin burada ne gibi bir yararı vardır?

Derim ki: Bunun yararı; helak edilen kavmi ve onların ülkelerinin harap edilmesini öyle gözünde fazla büyütmemesi içindir. Yararı, Allah'ın, onları helak ettiği, ülkelerini de harap ettiği gibi onların yerine bir başka nesli de var etmeye ve onlar eliyle o harap olunmuş beldeleri yeniden mamur hale getirmeye de kadir olduğunu göstermek içindir. Bu, tıpkı Yüce Rabbimizin: "وَلَا يَخَافُ عُقْبَاهَا" "***Allah, işin sonundan endişe edecek değil ya!***"[13] kavli gibidir.

7- "وَلَوْ نَزَّلْنَا عَلَيْكَ كِتَابًا فِي قِرْطَاسٍ فَلَمَسُوهُ بِأَيْدِيهِمْ لَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا إِنْ هَٰذَا إِلَّا سِحْرٌ مُبِينٌ" "**Sana, kâğıtta yazılı bir kitap indirmiş olsaydık, onlar da o kitaba elleriyle dokunsalardı yine de kâfir olanlar: 'Bu yalnızca bir sihirdir' derlerdi.**" Ayette yer alan "كِتَابًا" kelimesi "***Yazılmış, yazılı şey***" demektir. "فِي قِرْطَاسٍ" kavli de, *"Bir kâğıtta, bir kâğıt yaprağında"* demek olup mana olarak "Bir kâğıtta yazılı olarak" anlamındadır. "فَلَمَسُوهُ بِأَيْدِيهِمْ" "**Onlar da ona elleriyle dokunsalardı.**" Yani sadece o yazılı kağıdı gözleriyle görmekle kalmayıp, ileride tam göremedik dememeleri için bir de elleriyle dokunsalardı ve söyleyebilecekleri bir başka gerekçe de ellerinde kalmamış olsaydı bile onlar yine de "إِنْ هَٰذَا إِلَّا سِحْرٌ مُبِينٌ" "**Bu, bir sihirden başka bir şey değildir**" derlerdi. Bunu da hakkın açıkça ortaya çıkmasından sonra sırf inat olsun diye karşı çıkmak adına yaparlar.

8- "وَقَالُوا لَوْلَا أُنْزِلَ عَلَيْهِ مَلَكٌ وَلَوْ أَنْزَلْنَا مَلَكًا لَقُضِيَ الْأَمْرُ ثُمَّ لَا يُنْظَرُونَ" "'**Resul'e bir melek indirilmeli değil miydi?' derler. Eğer bir melek indirseydik, beklen-**

12 Ahkaf, 46/26

13 Şems, 91/15

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

meden iş bitirilirdi." Ayette geçen "لَقُضِيَ الْأَمْرُ ثُمَّ" kavlinin manası *"Onların helak edilme işleri bitirilirdi"* demektir. İşin bitmesinden sonra da "ثُمَّ لَا يُنظَرُونَ" *"Artık onlara, göz açıp kapayacak kadar bile bir bekleme süresi verilmezdi"*. Ya onların Resul'e kendi asli suret ve şekliyle inecek meleği açıkça, gözleriyle görmelerine rağmen iman etmemelerinden ötürü helak gerçekleşmiş olurdu. Çünkü meleğin de o şekliyle inmesi bir ayettir, bir mucizedir ki ondan daha açık ve daha kesin bir başka ayet de olamaz. Sonra da iman etmemekle, artık helak edilmeleri kesinleşirdi ve kendilerine de fırsat verilmezdi.[14]

Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "وَلَوْ أَنَّنَا نَزَّلْنَا إِلَيْهِمُ الْمَلَائِكَةَ وَكَلَّمَهُمُ الْمَوْتَى وَحَشَرْنَا عَلَيْهِمْ كُلَّ شَيْءٍ قُبُلًا مَّا كَانُوا لِيُؤْمِنُوا إِلَّا أَن يَشَاءَ اللَّهُ" *"Gerçek şu ki, biz onlara melekler indirseydik, onlarla ölüler konuşsaydı ve her şeyi karşılarına toplasaydık, -Allah'ın dilediği dışında- yine onlar inanmayacaklardı."*[15] Artık helak edilmeleriyle ilgili herhangi bir itiraz gerekçeleri de kalmazdı. Nitekim Maide/Sofra ashabının helakı da böyle olmuştu.

Ya da bu, onların karşılarında bir meleği asli şekil ve suretinde görüp, gördükleri o varlık yüzünden dayanamayıp ruhları alınıp ölmelerinden ötürüdür.

Yahut da meleklerin inmesi halinde, artık muhayyerlik olayı ortadan kalkar. Çünkü mükellef olmanın kuralı, muhayyerliktir. Meleklerin inmesiyle artık muhayyerlik ortadan kalkacağından dolayı helak edilmeleri vacip olur, gerekli duruma gelir.

İki durumun açığa kavuşmasından sonra "ثُمَّ" kelimesinin manası ise, artık işin ve hükmün uygulanmasının devreye girmesinin gerektiğini, bundan böyle onlara bir süre, bir bekleme mühletinin artık verilmeyeceği manasını ifade etmek için gelmiştir. Burada bir sürenin bundan böyle tanınmaması gerçeği, uygulanması istenen şeyin en ağır şeklini göstermektir ki, bu da artık onların helak edilmeleri gerçeğidir. Çünkü zor bir olayın ansızın gelivermesi, bizzat o olaydan kendisinden çok daha etkilidir, onun psikolojik etkisi, olayın kendisinden daha fazladır.

9- "وَلَوْ جَعَلْنَاهُ مَلَكًا" "Eğer onu melek de yapsaydık" yani eğer onların istedikleri gibi Resulü bir melek kılsaydık, demektir. Çünkü onlar: "Muhammed'e bir melek indirilseydi ya" diyorlardı, kimi zaman da *"Bu, tıpkı sizin gibi bir*

14 Meleğin kendi suretinde inmesi, muttafakun aleyh olan bir rivayettir. Mesruk, bunu Aişe (r)'dan rivayet etmiştir. Söylediğine göre, Resulullah (s), Cebrail'i asli suretinde iki kez görmüştür. Yine Aişe'den gelen bir başka rivayete göre ise, Resul (s), Cebrail'i altı yüz kanadı ile görmüştür.

15 Enam, 6/111

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

beşer olmaktan başka bir şey değildir"[16] diyorlardı. Dahası *"Eğer Rabbimiz isteseydi, kesinlikle melekler indirirdi"*[17] diyorlardı.

"لَجَعَلْنَاهُ رَجُلًا" "**Yine onu bir adam şeklinde yapardık.**" Onu bir adam suretinde gönderirdik. Nitekim Cebrail (a), Resulullah'a inerken, çoğu zaman "Dıhye" adında bir sahabi suretinde inerdi.[18] Çünkü onlar, melekleri asli suretlerinde görmeye dayanamazlardı. "وَلَلَبَسْنَا عَلَيْهِمْ مَا يَلْبِسُونَ" "**Ve onları düşürdüğümüz şüpheye düşürürdük.**" Bu takdirde onlar kendi adlarına yine de kuşkuya düşerlerdi, onun melek mi, yoksa insan mı olduğu noktasında rahatsızlık yaşarlardı. Çünkü onlar, insan suretinde bir melek gördüklerinde "bu, melek değil, bir insandır" derlerdi. Melek onlarla "Benim bir melek olduğumun delili, benim muciz olan, sizi acze düşüren Kur'an'ı size getirmiş olmamdır" ve onun "Ben bir beşer değil, bir meleğim" diye konuşmasına rağmen yine de Muhammed (s)'i yalanladıkları gibi onu da yalanlarlardı. Yalanladıklarında onlar şu anda nasıl rezil ve şaşkın bir hale düşmüşlerse, yine o halde kalıverirlerdi. İşte bu durum, Allah'ın onların bu konuda şaşkınlık geçirmelerini gösterdiği bir gerçektir.

Gerçi "**onları düşürürdük/kafalarını karıştırırdık**" demek olan "وَلَلَبَسْنَا عَلَيْهِمْ" kavlinden murat şu da olabilir. "Onları öyle bir şüpheye düşürürüz ki, apaçık olan ayetleri inkârları sebebiyle, onları kıyamet saati hakkında da şüpheye düşürürüz."

İbn Muhaysın, iki lam harfiyle gelen "وَلَلَبَسْنَا عَلَيْهِمْ" kavlini, tek lam harfiyle "وَ لَبَسْنَا عَلَيْهِمْ" olarak kıraat etmiştir. Zührî ise şeddeli olarak: "وَلَلَبَّسْنَا عَلَيْهِم مَا يَلْبِسُونَ" şeklinde okumuştur.

---

16 Mü'minun,23/24 ve 33

17 Fussilet, 41/14

18 Bu, muttafakun aleyh olan bir rivayettir. Ebu Osman en-Nehdi, bunu Usame b. Zeyd'den rivayet etmiştir. "Bana verilen bilgiye göre, Resulûllah'ın yanında annemiz Ümmü Seleme olduğu halde Cebrail, Resulullah'a gelmiş ve Resulle konuşmaya başlamıştır." Ravi diyor ki, daha sonra Resulûllah (s), Ümmü Seleme'ye, *"Bu kimdi?"* diye sorar., Ümmü Seleme de: "Dıhyetu'l-Kelbi idi" der ve hadisi bu şekilde aktarır. Yine Hâkim de, Mesruk'un Aişe (r)'dan rivayetle aktardığı hadisi zikreder. Aişe (r) demiş ki: "Resulûllah'ı (s), odamda, Dıhyetu'l-Kelbi'ye benzettiğim biriyle sessizce konuşurken gördüm." Bunun üzerine Resulûllah bana: *"Bu, Cebrail idi. Sana selam söyledi"* buyurdu. Taberani de, Katade'nin Enes'ten yaptığı şu rivayeti zikrediyor. Resulûllah (s) şöyle derdi: *"Cebrail bana, Dıhyetu'l-Kelbi suretinde gelir."* Enes diyor ki: "Dıhye, iri cüsseli beyaz tenli güzel bir kişiydi." Bu hadisin isnadında Afir b. Sa'dan adındaki kişi var, Bu, zayıf bir ravidir. Bu türden rivayetler ayrıca farklı kaynaklarda da yer almıştır.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

وَلَقَدِ اسْتُهْزِئَ بِرُسُلٍ مِنْ قَبْلِكَ فَحَاقَ بِالَّذِينَ سَخِرُوا
مِنْهُمْ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ ﴿10﴾ قُلْ سِيرُوا فِي
الْأَرْضِ ثُمَّ انْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكَذِّبِينَ ﴿11﴾
قُلْ لِمَنْ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ قُلْ لِلَّهِ كَتَبَ
عَلَىٰ نَفْسِهِ الرَّحْمَةَ لَيَجْمَعَنَّكُمْ إِلَىٰ يَوْمِ الْقِيَامَةِ لَا
رَيْبَ فِيهِ الَّذِينَ خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ فَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ
﴿12﴾ وَلَهُ مَا سَكَنَ فِي اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَهُوَ السَّمِيعُ
الْعَلِيمُ ﴿13﴾ قُلْ أَغَيْرَ اللَّهِ أَتَّخِذُ وَلِيًّا فَاطِرِ السَّمَاوَاتِ
وَالْأَرْضِ وَهُوَ يُطْعِمُ وَلَا يُطْعَمُ قُلْ إِنِّي أُمِرْتُ أَنْ
أَكُونَ أَوَّلَ مَنْ أَسْلَمَ وَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿14﴾
قُلْ إِنِّي أَخَافُ إِنْ عَصَيْتُ رَبِّي عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ
﴿15﴾ مَنْ يُصْرَفْ عَنْهُ يَوْمَئِذٍ فَقَدْ رَحِمَهُ وَذَٰلِكَ الْفَوْزُ
الْمُبِينُ ﴿16﴾ وَإِنْ يَمْسَسْكَ اللَّهُ بِضُرٍّ فَلَا كَاشِفَ
لَهُ إِلَّا هُوَ وَإِنْ يَمْسَسْكَ بِخَيْرٍ فَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ
قَدِيرٌ ﴿17﴾ وَهُوَ الْقَاهِرُ فَوْقَ عِبَادِهِ وَهُوَ الْحَكِيمُ
الْخَبِيرُ ﴿18﴾ قُلْ أَيُّ شَيْءٍ أَكْبَرُ شَهَادَةً قُلِ اللَّهُ شَهِيدٌ
بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ وَأُوحِيَ إِلَيَّ هَٰذَا الْقُرْآنُ لِأُنْذِرَكُمْ بِهِ
وَمَنْ بَلَغَ أَئِنَّكُمْ لَتَشْهَدُونَ أَنَّ مَعَ اللَّهِ آلِهَةً أُخْرَىٰ
قُلْ لَا أَشْهَدُ قُلْ إِنَّمَا هُوَ إِلَٰهٌ وَاحِدٌ وَإِنَّنِي بَرِيءٌ
مِمَّا تُشْرِكُونَ ﴿19﴾ الَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَعْرِفُونَهُ
كَمَا يَعْرِفُونَ أَبْنَاءَهُمُ الَّذِينَ خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ فَهُمْ لَا
يُؤْمِنُونَ ﴿20﴾ وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ كَذِبًا
أَوْ كَذَّبَ بِآيَاتِهِ إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الظَّالِمُونَ ﴿21﴾

Ayetlerin Mealleri

10- Zaten, senden önceki elçilerle de alay edilmişti de alay ettikleri şey, onlardan alay edenleri çepeçevre kuşatmıştı.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

11- De ki: Yeryüzünde gezin de yalanlayanların sonunun nasıl olduğuna bir bakın!

12- De ki: Göklerde ve yerde olanlar kimindir? Kendisine merhametli olmayı yazmış olan Allah'ındır, de! Hakkında hiç bir şüphe bulunmayan kıyamet günü sizi elbette bir araya getirecektir. Kendilerini hüsrana atanlar, işte onlar, iman etmezler.

13- Gecenin ve gündüzün içinde bulunan her şey O'nundur. O, işiten ve bilendir.

14- De ki: Gökleri ve yeri yoktan yaratan, doyuran fakat doyurulmayan Allah'tan başka birini mi veli edineyim? De ki: (Allah'a) teslim olanların ilki olmakla ve sakın müşriklerden olma, diye emrolundum.

15- De ki: Ben, Rabbime isyan edersem büyük bir günün azabından korkarım.

16- O gün, (azap) kimden kaldırılırsa ona merhamet edilmiştir. İşte, apaçık kurtuluş budur.

17- Eğer, Allah sana bir zarar dokundurursa, kendisinden başka onu giderecek kimse yoktur. Eğer sana bir hayır dokundurursa zaten O'nun her şeye gücü yeter.

18- Kullarının üzerinde yegâne galip O'dur. O, hâkim ve haberdar olandır.

19- De ki: Hangi şeyin şahitliği daha büyüktür? Benimle sizin aranızda şahit olan Allah'tır. Bu Kur'an, bana, kendisiyle sizi ve ulaştığı kimseleri uyarmam için vahyolundu. Allah ile beraber başka ilahların olduğuna siz mi şahitlik ediyorsunuz? Ben, şahitlik etmem, de! Yine de ki: O tek bir ilahtır ve ben sizin koştuğunuz şirkten uzağım.

20- Kendilerine kitap verdiğimiz kimseler Resulü, oğullarını tanıdıkları gibi tanırlar. Kendilerini hüsrana atanlar, işte onlar iman etmezler.

21- Allah hakkında yalan uyduran yahut ayetlerini yalanlayanlardan daha zalim kim olabilir? Zalimler kesinlikle kurtuluşa eremezler.

Ayetlerin Tefsiri

10- "وَلَقَدِ اسْتُهْزِئَ بِرُسُلٍ مِنْ قَبْلِكَ فَحَاقَ بِالَّذِينَ سَخِرُوا مِنْهُمْ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِؤُنَ" "**Zaten, senden önceki elçilerle de alay edilmişti de alay ettikleri şey, onlardan alay edenleri çepeçevre kuşatmıştı.**" Ayetin başında yer alan "وَلَقَدِ اسْتُهْزِئَ" kavliyle

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

"Zaten senden önceki resullerle de alay edilmişti" ifadesiyle Allah, kavmi tarafından Resulullah'a yapılan saygısızlıklar ve verilen rahatsızlıklara karşı Resule bir tesellide bulunulmaktadır. Alay ettikleri şey, hakkın kendisiydi. İşte onların bu alayları yüzünden, bu durum onları çepeçevre tümüyle kuşatmıştır.

11- "قُلْ سِيرُوا فِي الْأَرْضِ ثُمَّ انْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكَذِّبِينَ" "De ki: Yeryüzünde gezin de yalanlayanların sonunun nasıl olduğuna bir bakın!"

Diyorsun ki: Ayetlerde yer alan ve "**öyleyse/o halde bakın**" demek olan "**فَانْظُرُوا**"[19] kavliyle, "**sonra bir bakın**" demek olan "**ثُمَّ انْظُرُوا**" kavli arasında nasıl bir fark vardır?

Derim ki: Ayetlerdeki "**فَانْظُرُوا**" kavlinden nazarı yani ibret alıp ders çıkarmayı, dolaşmanın sebebi kılınmıştır. Sanki burada "Yeryüzünde ibret almak için dolaşın, yoksa gafillerin, aymazların dolaştığı gibi gezip durmayın" der gibi bir mana içermektedir. Ancak bu ayette geçen "**سِيرُوا فِي الْأَرْضِ ثُمَّ انْظُرُوا**" kavlinin manası ise, burada *"yeryüzünü ticaret amacıyla olsun, başkaca amaçlar için olsun, yararlı olan şeyleri öğrenmek adına gezin, dolaşın"* anlamında mubah olan gezip dolaşmadır. Dolayısıyla mubah olan gezip dolaşma çıkar amaçlı, menfaat içerikli olan gezip dolaşmalardır. Helak ve yok ediliş sebebi olan yerleri gezip dolaşmak ve buralardan ders almak da gerekli olan, gezip görülmesi lazım gelen bir dolaşmadır. İşte bu nedenle mubah olan gezilerle ders amaçlı olan geziler arasındaki farkı belirlemek ve göstermek maksadıyla, uzaklık ifade eden, "**sonra**" demek olan "**ثُمَّ**" kelimesiyle bu iki noktaya dikkat çekmek istenmiştir.

12- "قُلْ لِمَنْ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ" "De ki: Göklerde ve yerde olanlar kimindir?" Bu, susturucu, pişmanlık verici bir sorudur. "**قُلْ لِلَّهِ**" "**De ki Allah'ındır.**" Bu, cümle, onların ikrarlarını sağlamak anlamındadır. Yani, onlar Allah'ındır, O'nun yaratmasıdır. Bu konuda benimle sizin aranızda herhangi bir anlaşmazlık da yoktur. Kaldı ki O'nun tarafından yaratılan bir şeyi, O'ndan başkasına izafe etmeye de gücünüz yetecek değildir.

"**كَتَبَ عَلَى نَفْسِهِ الرَّحْمَةَ**" "**O, kendisine merhametli olmayı yazmıştır.**" Yani onu tanımanız için Allah, bu yolu göstermeyi, kendi zatına gerekli kılmıştır. Sizin de kim tarafından yaratıldığınızı ikrar ettiğiniz şu göklerin ve yerin var edilmesinde, O'nun birliğine ve tevhidine dair deliller ortaya konmuştur. Sonrasında da onların bu delillerden ibret almamaları, ders çıkarmamaları

19 Neml, 27/69.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

ve hiçbir şeye kadir olmayan birtakım varlıkları Allah'a şirk koşmada gafilce davranmaları nedeniyle, "لَيَجْمَعَنَّكُمْ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ لَا رَيْبَ فِيهِ" **"Hakkında hiç bir şüphe bulunmayan kıyamet günü sizi elbette bir araya getirecektir"** kavliyle uyarıp korkutan Allah, bu uyarısı gereği sizin Allah'a ortak koşmanızdan ötürü sizi cezalandıracaktır.

"الَّذِينَ خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ فَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ" **"Kendilerini hüsrana atanlar, işte onlar, iman etmezler."** Burada geçen "الَّذِينَ خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ" **"Kendilerini hüsrana atanlar"** kavli, zem üzere mansub/fethalı olabileceği gibi yine zem üzere merfu da olabilir. Yani bundan kasıt, "Kendilerini hüsrana, zarar ve ziyanın içine atanlar" anlamıdır. Ya da "Sizler öyle kimselersiniz ki, kendi hayatınızı hüsrana çeviriyorsunuz" deniliyor.

Diyorsun ki: Mesele tamamen bunun aksi iken nasıl oluyor da onların imansızlıkları, hüsranlarının sebebi olabiliyor?

Derim ki: Burada; "Allah'ı bilmede, O'nun marifeti noktasında kendilerini hüsrana atmış olanlar" kast ediliyor. Çünkü Onlar küfrü tercih etmişler, bu nedenle de iman edecek değillerdir.

13- "وَلَهُ مَا سَكَنَ فِي الَّيْلِ وَالنَّهَارِ" **"Gecenin ve gündüzün içinde bulunan her şey O'nundur."** Burada yer alan ve **"Her şey O'nundur"** demek olan "وَلَهُ" kavli, Allah lafzı celali üzerine atfedilmiştir. Ayette geçen ve **"bulunan/barınan"** demek olan "سَكَنَ" kelimesi de, **"Sükna"** kökünden alınmadır. Kelime, yine burada yer alan "فِي" cer edatıyla müteaddi/geçişli olmuştur. Bu tıpkı "وَسَكَنتُمْ فِي مَسَاكِنِ الَّذِينَ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ" ***"Ve siz de sizden önce geçen zalimlerin yerlerinde oturdunuz."***[20] Kavlinde geçen ve "Oturdunuz/barındınız, yerleştiniz" demek olan "سَكَنتُمْ" fiili gibidir. Çünkü bu da "فِي" cer edatıyla müteaddi olmuştur. "وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ" **"O, işiten ve bilendir."** Zira O, her işitileni duyar ve her malumu/bilineni de bilir. Âlemde her ne varsa, O'nun için gizli kalan hiçbir şey olamaz.

14- "قُلْ أَغَيْرَ اللهِ أَتَّخِذُ وَلِيًّا فَاطِرِ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ وَهُوَ يُطْعِمُ وَلَا يُطْعَمُ" **"De ki: Gökleri ve yeri yoktan yaratan, doyuran fakat doyurulmayan Allah'tan başka birini mi veli edineyim?" "Allah'tan başkasını mı veli edineyim?"** ifadesinde yer alan soru edatı olan **"hemze"** "أ" harfi, ayetteki "أَتَّخِذُ" **"Edineyim"** manasındaki fiilden önce gelen ve **"başka biri/başkası"** demek olan "غَيْرَ" kelimesinin başında yer almıştır. Çünkü inkâr ve ret konusu, Allah'tan baş-

20 İbrahim, 14/45

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

kasının veli/dost edinilmesidir, yoksa herhangi bir kimseyi veli edinmek değildir. Bu nedenle veli edinilmesi gereken zatın bu manada önceliği vardır. İşte bu ayette de "**Allah'tan başkasını mı?**" diye, öncelik Yüce Allah'a verilmiş ve burada O'ndan başkasının veli edinilmemesi gereğine dikkat çekilmiştir. Nitekim "قُلْ أَفَغَيْرَ اللَّهِ تَأْمُرُونِّي أَعْبُدُ أَيُّهَا الْجَاهِلُونَ" "***De ki: Bana, Allah'tan başkasına kulluk etmemi mi emrediyorsunuz, ey cahiller!***"[21] kavli de aynen bunun gibidir. Dikkat edilirse bu ayette de, Yüce Allah'a kulluk ibadette öncelik verilmiştir. Aynı şekilde "قُلْ آللَّهُ أَذِنَ لَكُمْ" "***De ki: Allah mı size izin verdi***"[22] kavlinde de önceki ayetlerde olduğu gibi "**Allah**" ismine öncelik verilmiştir. Ayette geçen "فَاطِرِ السَّمٰوَاتِ" kavlindeki "فَاطِرِ" "**Fatır**" kelimesinin mecrur olması, öncesinde geçen "**Allah**" lafzının sıfatı olmasından dolayıdır. "**Fatır**" kelimesinin merfu okunması halinde medih/övgü bağlamında merfu kılınmış olur. İmam Zühri ise "فَاطِرِ" "**Fatır**" kelimesini, "فَطِرَ" "**Fatira**" diye kıraat etmiştir.

İbn Abbas (r) diyor ki: "Bu ayette geçen ve '**Gökleri ve yeri yaratan**' demek olan 'فَاطِرِ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ' ne manaya geldiğini bilemiyor, anlayamıyordum. Ne zaman bir kuyu anlaşmazlığı yüzünden iki bedevi bana geldi. Bunlardan biri o kuyuyu ilk açan benim, dedi o vakit manasını kavradım."[23]

Bu hadiste bedevi "أَنَا فَطَرْتُهَا" ifadesini kullanmış ki, bunun da manası "Söz konusu kuyuyu ilk açan, icat eden kişi benim" demektir. Ayette de, *"Önceden hiçbir örneği ve modeli olmaksızın ilk olarak yaratıp var eden Allah'tır"* anlamındadır.

"وَهُوَ يُطْعِمُ وَلَا يُطْعَمُ" "**O, rızık verendir, doyurandır, fakat kendisine rızık verilen, kendisi doyurulan değildir.**" Bu ayet, tıpkı: "مَا أُرِيدُ مِنْهُم مِّن رِّزْقٍ وَمَا أُرِيدُ أَن يُطْعِمُونِ" "***Onlardan bir rızık istemiyorum, beni doyurmalarını da istemiyorum.***"[24] kavli gibidir. Buna göre ayetin manası şöyle olmaktadır: *"Tüm menfaatler, yararlı şeyler Allah katındandır. Bu itibarla Allah'ın kendisinin bunlardan yararlanması, faydalanması caiz olmaz."*

Ayette geçen "وَلَا يُطْعَمُ" "**Ve la Yut'amu**" kelimesindeki "Ya" harfi fetha hareke ile "**Ve la Yat'amu**" diye de okunmuştur.

İbn Me'mun'nun Yakub b. Said'den yapmış olduğu rivayete göre, "وَهُوَ يُطْعِمُ وَلَا يُطْعَمُ" kavlindeki birinci fiil olan ve malum olarak yer alan "وَهُوَ يُطْعِمُ"

21 Zümer, 39/64

22 Yunus, 10/59

23 Ebu Ubeyd, bu hadisi "Garibu'l-Hadis" ile "Fedailu'l-Kur'an" adlı eserlerinde Hasen bir isnad ile zikretmiştir. Hadisin isnadında da sadece İbrahim b. Cabir vardır. Hadis Fatır Suresi'nin tefsirinde tekrar ele alınacaktır.

24 Zariyat, 51/57

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

"**Yut'imu**" kelimesini meçhul fiil olarak, "**Yut'amu**" diye okumuş, meçhul olarak gelen ikinci fiil "وَلَا يُطْعَمُ" "**Yut'amu**" kelimesini de "**Yut'imu**" diye malum fiil olarak kıraat etmiştir. Kısaca ayetin bu kısmında yer alan fiilleri "يُطْعِمُ وَهُوَ يُطْعَمُ وَلَا" "**Ve Huve Yut'amu ve la Yut'imu**" şeklinde kıraat etmiştir. Zamir ise "غَيْرَ اللهِ" kavline racidir.

Eşheb de "**Fakat O doyuran ve doyurulmayan**" demek olan "وَهُوَ يُطْعِمُ وَلَا يُطْعَمُ" kavlinde yer alan biri malum, diğeri de meçhul olarak gelen her iki fiili de malum olarak "وَهُوَ يُطْعِمُ وَلَا يُطْعِمُ" "**Ve Huve Yut'imu ve la Yut'imu**" diye okumuştur. Buna göre mana tefsir olarak şöyle yorumlanmıştır: "وهو يُطْعِمُ ولا يَسْتَطْعِمُ" yani "**O yedirendir, doyurandır. Fakat yiyecek istemeyendir**" demektir. Nitekim Ezheri de "أَطْعَمْتُ" kelimesinin "إِسْتَطْعَمْتُ" anlamında olduğunu söylemiştir. Bu da "Yedirmek istedim" demektir. Bu yönüyle kelime tıpkı "أَفَدْتُ" kelimesi gibidir. Bu da "İstifade etmek, yararlanmak istemek" manasına gelir. Bu arada bu cümlenin manasının şöyle olması da mümkündür: *"O, maslahata göre kimi zaman doyurur, kimi zaman da yedirmez, doyurmaz."* Bu anlatım tarzı, senin: "O verir de men de eder, bol ve genişçe verdiği gibi kısar da, zengin de kılar, fakirleştirir de" şeklindeki ifadene benzer.

"قُلْ إِنِّي أُمِرْتُ أَنْ أَكُونَ أَوَّلَ مَنْ أَسْلَمَ" "**De ki:** (Allah'a) **teslim olanların ilki olmakla emrolundum.**" Çünkü Resulullah (s), İslam'da ümmetinin önüne geçen, Müslüman olan ilk kimsedir. Bu, adeta Rabbimizin şu ayetinde geçen ifadeye benzer: ***"Sadece bununla emrolundum ve ben Müslüman olanların ilkiyim."***[25] Yine bu ifade, Musa (a)'ın şu kavline benzer: ***"Allah'ım! Seni tenzih ederim, sana tevbe ettim, ben inananların ilkiyim."***[26] "وَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُشْرِكِينَ" "**ve sakın müşriklerden olma!**" Yani bana "Sakın müşriklerden, ortak koşanlardan olma" denildi. Bunun manası "Ben, İslam ile Müslüman olmakla emredildim. Müşrik olmaktan, Allah'a ortak koşmaktan da menedildim" demektir.

15- "قُلْ إِنِّي أَخَافُ إِنْ عَصَيْتُ رَبِّي عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ" "**De ki: Ben, Rabbime isyan edersem büyük bir günün azabından korkarım.**"

16- "مَنْ يُصْرَفْ عَنْهُ يَوْمَئِذٍ فَقَدْ رَحِمَهُ وَذٰلِكَ الْفَوْزُ الْمُبِينُ" "**O gün**, (azap) **kimden kaldırılırsa ona merhamet edilmiştir. İşte, apaçık kurtuluş budur.**" Allah ona rahmetiyle muamelede bulunmuştur. Ki bu en büyük rahmettir ve bu rahmetten kasıt da kurtuluştur. Bu ifade aynen "Eğer sen, açlığından dolayı

25 Enam, 6/163

26 A'raf, 7/143

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Zeyd adındaki kişiyi yedirirsen, ona iyilik etmiş olursun" cümlesine benzer. Burada söylenen "Sen, ona karşı olan ihsanını tamamlamış, yerine getirmiş olursun" veya "Sen onu Cennete sokmuş olursun" demektir. Çünkü azap edilmeyen bir kimsenin sevaptan da bir payı var demektir.

"**Kimden kaldırılırsa**" demek olan "مَنْ يُصْرَفْ عَنْهُ" kavlindeki meçhul fiil, aynı zamanda malum olarak "مَنْ يَصْرِفْ عَنْهُ" diye de okunmuştur. Buna göre manası *"Allah, kimi o günde azaptan kurtarmış, azap dışında tutmuşsa, artık o, kesin olarak kurtuluşa ermiştir"* demektir. Yani "Allah, kimden azabı defetmişse ve kimi azaptan korumuşsa, o da kendisinden bu azabı kaldıranın kim olduğunu öğrenmiştir" demektir. Burada ondan kaldırılan azaptan söz edilmemiştir. Çünkü bu durum zaten bilinmektedir veya bu, daha önce geçen ayette söz edilmiştir ki o da azaptır. Aynı zamanda bu ayette geçen "يَوْمَئِذٍ" "**o günü**" kelimesinin "يُصْرَفْ" "**kaldırılırsa**" fiili ile mefulün bih olarak mansub/fethalı kılınması da caiz olur. Yani "O günde Allah, kimi azabın dışında tutarsa" demektir ki, bu da onun lehinedir. Bu durumda o kimse kesin olarak kurtuluşa ermiştir.

Übey b. Kaab'ın kıraati de bu manayı desteklemektedir. Çünkü o, bunu şöyle kıraat etmiştir: "مَنْ يَصْرِفُ اللهُ عَنْهُ" Bu da mana olarak *"Allah, kimi azabın dışında tutarsa"* demektir.

17- "وَإِنْ يَمْسَسْكَ اللهُ بِضُرٍّ فَلَا كَاشِفَ لَهُ إِلَّا هُوَ وَإِنْ" "**Eğer, Allah sana bir zarar** (hastalık, fakirlik veya bunlar dışında başkaca bela ve musibetler) **dokundurursa kendisinden başka onu giderecek kimse yoktur.**" Ondan başka o belaları ve musibetleri kaldırmaya ve önlemeye de kimsenin gücü yoktur. "وَإِنْ يَمْسَسْكَ بِخَيْرٍ فَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ" "**Eğer sana bir hayır dokundurursa zaten O'nun her şeye gücü yeter.**" Bu durumda zaten onu devam ettirmeye de yok etmeye de kadirdir.

18- "وَهُوَ الْقَاهِرُ فَوْقَ عِبَادِهِ وَهُوَ الْحَكِيمُ الْخَبِيرُ" "**Kullarının üzerinde yegâne galip O'dur. O, hâkim ve haberdar olandır.**" Burada geçen ve "**kullarının üzerinde**" demek olan "فَوْقَ عِبَادِهِ" kavli ile güç, kuvvet, kudret ve galebe bakımından Yüce Allah'ın kahrı ve yüceliği tasvir ediliyor. Bu ayet aynen "وَإِنَّا فَوْقَهُمْ قَاهِرُونَ" "***Elbette biz onları ezecek üstünlükteyiz***"[27] kavli gibidir.

19- "قُلْ أَيُّ شَيْءٍ أَكْبَرُ شَهَادَةً" "**De ki: Hangi şeyin şahitliği daha büyüktür?**" Bu ayette geçen "**Şey**" kelimesi, amm/genel olanından daha kapsayıcı ma-

27 A'raf, 7/127

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

nada bir amm/genellik ifadesi içerir. Çünkü "**Şey**" ifadesi, bilinmesi uygun olan ve kendisinden haber vermeye uyan hemen her konuda ve her şey için kullanılmaya uygun olan bir kelimedir. Bu itibarla "**Şey**" kelimesi, kadim olanlar için kullanılabileceği gibi, cisim, araz, muhal ve müstakim olan her şey için de kullanılabilen bir kelimedir. İşte bu nedenle Yüce Allah için bu kelimenin kullanılması sahihtir, caizdir ve Allah için *"O, şeydir, fakat eşya gibi değildir"* denmesi uygundur. Burada sanki: "O, malumdur/bilinendir, ancak diğer bilinenler gibi değildir" tarzındaki ifadene benzer bir anlatım kullanılmıştır. Ancak Yüce Allah hakkında, *"O da diğer cisimler gibi bir cisimdir"* denemez.

Burada "**اَيُّ شَـيْءٍ اَكْبَرُ شَـهَادَةً**" kavli ile murat olunan mana *"Hangi şahidin şahitliği daha büyüktür?"* demektir. Çünkü ayette yer alan "**Şey**" kelimesi, şehit ve şahit olma yerine gelmiştir ki tefsiri "**اَيُّ شَـهِيدٍ اكبـرُ شـهادةً**" takdirinde olup *"Hangi şahidin tanıklığı Allah'ın şahitliğinden daha büyük ve üstün olabilir ki?"* manasındadır. Burada "Şey" kelimesinin kullanılması ile konuyu daha genel ve kuşatıcı manada ta'mim yoluyla yani genellemek suretiyle bildirmek ve öğretmek amacı güdülmüştür.

"**قُلِ اللهُ شَـهِيدٌ بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ**" "**De ki: Benimle sizin aranızda şahit olan Allah'tır.**" İhtimaldir ki, cevabın tamamı, "**قُـلِ اللهُ**" kavlinde yatmaktadır. Çünkü bu, mana olarak *"Şahitlik bakımından Allah, en büyük şahittir"* bağlamında değerlendirildiğinde, böyle bir mana ortaya çıkmaktadır. Burada "**قُـلِ اللهُ**" diye buyrulmasından sonra, cümleye "**شَـهِيدٌ بَيْنِـي وَبَيْنَكُـمْ**" ifadesiyle giriş yapmak suretiyle mana açısından *"O, Benimle sizin aranızda şahittir"* demek olur. Bu nedenledir ki ayette geçen "**اللهُ شَـهِيدٌ بَيْنِـي وَبَيْنَكُـمْ**" kavli, aranan cevap olmuş oluyor. "Resulullah ile onlar arasında şahit, Yüce Allah'tır" ifadesiyle delalet olunan mana, şahit olarak en büyük şey-şahit, Resulullah için, Allah'tır ifadesidir..

"**وَاُوْحِـيَ اِلَـيَّ هٰذَا الْقُـرْاٰنُ لِاُنْذِرَكُـمْ بِـهٖ وَمَـنْ بَلَـغَۜ**" "**Bu Kur'an, bana, kendisiyle sizi ve ulaştığı kimseleri uyarmam için vahyolundu.**" Burada yer alan ve "**ulaştığı kimseleri**" demek olan "**وَمَـنْ بَلَـغَۜ**" kavli, Mekke halkından buna muhatap olan kimselerin zamirine atfedilmiştir. Yani mana şöyle de yorumlanmıştır: *"Kesin olarak sizi onunla uyaracağım ve ayrıca ister Arap olsun, ister onların dışındakiler olsun, bu Kur'an'ın kendilerine ulaştığı herkesi de onunla uyaracağım."* Bir de *"Sakaleyn denilen insanlardan ve cinlerden kime ulaşırsa, onları da bununla uyaracağım"* Bir başka yoruma göre ise "Ta kıyamete dek bu Kur'an kime ulaşırsa, hepsini onunla uyaracağım" şeklinde yorumlanmıştır.

Said b. Cubeyir'den gelen rivayete göre demiş ki: "Bu Kur'an, kime ulaşırsa, sanki o kimse Muhammed'i görmüş gibidir."

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

"أَئِنَّكُمْ لَتَشْهَدُونَ أَنَّ مَعَ اللهِ آلِهَةً أُخْرَىٰ قُلْ لَا أَشْهَدُ قُلْ إِنَّمَا هُوَ إِلَٰهٌ وَاحِدٌ وَإِنَّنِي بَرِيءٌ مِمَّا تُشْرِكُونَ" " (De ki) **Allah ile beraber başka ilahların olduğuna siz mi şahitlik ediyorsunuz? Ben, şahitlik etmem! Yine de ki: O tek bir ilahtır ve ben sizin koştuğunuz şirkten uzağım.**" Burada yer alan "أَئِنَّكُمْ لَتَشْهَدُونَ" "**siz mi şehadet ediyorsunuz**" kavli, inkârlarına ve bu meseleyi uzak bir olasılık olarak görmelerine rağmen, onlar tarafından bir ikrar ve kabul manası taşır. "قُلْ لَا أَشْهَدُ" kavlinin de manası *"De ki: Ben, sizin yaptığınız manada bir şahitlikte bulunacak ve şahitlik yapacak değilim"* demektir.

20- "الَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَعْرِفُونَهُ" "**Kendilerine kitap verdiğimiz kimseler onu tanırlar**" yani Yahudi ve Hıristiyanlar, Resulullah'ı, Tevrat ve İncil'de tanıtıldığı üzere sabit olan ayetler bağlamında hilyesiyle, nitelikleriyle kesin olarak bilir ve tanırlar. "كَمَا يَعْرِفُونَ أَبْنَاءَهُمْ" "**Hem de öz oğullarını tanıdıkları gibi**" giysileriyle, süs ve vasıflarıyla bilirler. Çocuklarını tanıma hususunda nasıl hiç bir kuşkuya kapılmadan, onları başkalarının çocuklarıyla karıştırmadan tereddüte düşmeden tanıyorlarsa, Muhammed Aleyhisselam'ı da bir o kadar kesinlikte bilir ve tanırlar.

Burada, bu ifadelerle Mekke halkına tanık gösterilmekte, Kitab Ehli tarafından onun nasıl tanındığını ve gerçek anlamda Resul olduğunu, onların da tanıklıklarıyla görüp öğreneceklerine dair gerçekler aktarılmaktadır. Daha sonra Rabbimiz ayetin devamında şöyle buyurmaktadır:

"الَّذِينَ خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ فَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ" "**Kendilerini hüsrana atanlar**, (yani müşriklerden ve Kitab Ehli'nden oldukları halde inkârcılık edenler), **işte onlar** (Kur'an'a ve Resulullah'a) **iman etmezler.**" Onlar birbiriyle çelişen iki hususu kendilerinde toplamışlardır. Ellerinde hiçbir hüccet ve kanıtları olmadığı halde Allah'a karşı yalan söyleyip onu yalanladılar. Keza apaçık hüccetle sahih burhan ile sabit olan gerçekleri de yalanladılar. Çünkü onlar şöyle diyorlardı:

"Müşrik olanlar diyecekler ki: Allah dilese idi ne biz müşrik olurduk ne atalarımız, ne de bir şey haram kılabilirdik."[28] Yine onlar aynı şekilde ***"Bunu bize Allah emretti."***[29] demektedirler. Yine onlar ***"Melekler Allah'ın kızlarıdır"***[30] diyorlar. Putlar ve melekler içinde ***"Bunlar, Allah katında bizim şefaatçilerimizdir"***[31] diyorlar.

28 Enam, 6/148

29 A'raf, 7/28

30 Enam, 6/100; Nahl, 16/57

31 Yunus, 10/18

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Daha önce de anlattığımız gibi Kur'an'da söz konusu edilen "Bahira" ve "Saibe" adıyla kimi kurbanlık hayvanların haram kılınmasını da ona nispet ediyorlardı. Böylece hem Kur'an'ı ve hem de mucizeleri yalanlamış oluyorlar. Kur'an'ın bir büyü olduğunu ileri sürdüler ve Allah Resulüne de iman etmediler.

21- "وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَى عَلَى اللهِ كَذِبًا أَوْ كَذَّبَ بِآيَاتِهِ إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الظَّالِمُونَ" **"Allah hakkında yalan uyduran yahut ayetlerini yalanlayanlardan daha zalim kim olabilir? Zalimler kesinlikle kurtuluşa eremezler."**

وَيَوْمَ نَحْشُرُهُمْ جَمِيعًا ثُمَّ نَقُولُ لِلَّذِينَ أَشْرَكُوا أَيْنَ
شُرَكَاؤُكُمُ الَّذِينَ كُنْتُمْ تَزْعُمُونَ ﴿22﴾ ثُمَّ لَمْ تَكُنْ
فِتْنَتُهُمْ إِلَّا أَنْ قَالُوا وَاللَّهِ رَبِّنَا مَا كُنَّا مُشْرِكِينَ ﴿23﴾
انْظُرْ كَيْفَ كَذَبُوا عَلَى أَنْفُسِهِمْ وَضَلَّ عَنْهُمْ مَا
كَانُوا يَفْتَرُونَ ﴿24﴾ وَمِنْهُمْ مَنْ يَسْتَمِعُ إِلَيْكَ وَجَعَلْنَا
عَلَى قُلُوبِهِمْ أَكِنَّةً أَنْ يَفْقَهُوهُ وَفِي آذَانِهِمْ وَقْرًا
وَإِنْ يَرَوْا كُلَّ آيَةٍ لَا يُؤْمِنُوا بِهَا حَتَّى إِذَا جَاءُوكَ
يُجَادِلُونَكَ يَقُولُ الَّذِينَ كَفَرُوا إِنْ هَذَا إِلَّا أَسَاطِيرُ
الْأَوَّلِينَ ﴿25﴾ وَهُمْ يَنْهَوْنَ عَنْهُ وَيَنْأَوْنَ عَنْهُ وَإِنْ
يُهْلِكُونَ إِلَّا أَنْفُسَهُمْ وَمَا يَشْعُرُونَ ﴿26﴾ وَلَوْ تَرَى
إِذْ وُقِفُوا عَلَى النَّارِ فَقَالُوا يَا لَيْتَنَا نُرَدُّ وَلَا نُكَذِّبَ
بِآيَاتِ رَبِّنَا وَنَكُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿27﴾ بَلْ بَدَا لَهُمْ
مَا كَانُوا يُخْفُونَ مِنْ قَبْلُ وَلَوْ رُدُّوا لَعَادُوا لِمَا
نُهُوا عَنْهُ وَإِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ ﴿28﴾ وَقَالُوا إِنْ هِيَ إِلَّا
حَيَاتُنَا الدُّنْيَا وَمَا نَحْنُ بِمَبْعُوثِينَ ﴿29﴾ وَلَوْ تَرَى إِذْ
وُقِفُوا عَلَى رَبِّهِمْ قَالَ أَلَيْسَ هَذَا بِالْحَقِّ قَالُوا بَلَى
وَرَبِّنَا قَالَ فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ ﴿30﴾
قَدْ خَسِرَ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِلِقَاءِ اللَّهِ حَتَّى إِذَا جَاءَتْهُمُ
السَّاعَةُ بَغْتَةً قَالُوا يَا حَسْرَتَنَا عَلَى مَا فَرَّطْنَا فِيهَا

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

وَهُمْ يَحْمِلُونَ أَوْزَارَهُمْ عَلَىٰ ظُهُورِهِمْ أَلَا سَاءَ مَا
يَزِرُونَ ﴿31﴾ وَمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلَّا لَعِبٌ وَلَهْوٌ وَلَلدَّارُ
الْآخِرَةُ خَيْرٌ لِلَّذِينَ يَتَّقُونَ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿32﴾ قَدْ نَعْلَمُ
إِنَّهُ لَيَحْزُنُكَ الَّذِي يَقُولُونَ فَإِنَّهُمْ لَا يُكَذِّبُونَكَ وَلَٰكِنَّ
الظَّالِمِينَ بِآيَاتِ اللَّهِ يَجْحَدُونَ ﴿33﴾ وَلَقَدْ كُذِّبَتْ
رُسُلٌ مِنْ قَبْلِكَ فَصَبَرُوا عَلَىٰ مَا كُذِّبُوا وَأُوذُوا
حَتَّىٰ أَتَاهُمْ نَصْرُنَا وَلَا مُبَدِّلَ لِكَلِمَاتِ اللَّهِ وَلَقَدْ
جَاءَكَ مِنْ نَبَإِ الْمُرْسَلِينَ ﴿34﴾ وَإِنْ كَانَ كَبُرَ عَلَيْكَ
إِعْرَاضُهُمْ فَإِنِ اسْتَطَعْتَ أَنْ تَبْتَغِيَ نَفَقًا فِي الْأَرْضِ
أَوْ سُلَّمًا فِي السَّمَاءِ فَتَأْتِيَهُمْ بِآيَةٍ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ
لَجَمَعَهُمْ عَلَى الْهُدَىٰ فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْجَاهِلِينَ ﴿35﴾
إِنَّمَا يَسْتَجِيبُ الَّذِينَ يَسْمَعُونَ وَالْمَوْتَىٰ يَبْعَثُهُمُ اللَّهُ
ثُمَّ إِلَيْهِ يُرْجَعُونَ ﴿36﴾

Ayetlerin Mealleri

22- O gün onların hepsini toplayacağız; sonra da Allah'a şirk koşanlara diyeceğiz ki "İddia etmiş olduğunuz ortaklarınız nerede?"

23- Fakat onların şaşkınlıkları ile (cevapları): "Vallahi, Rabbimize şirk koşanlardan değildik" demekten başka bir şey olmayacaktır.

24- Kendilerine karşı nasıl yalan söylediklerine ve uydurduklarının nasıl onlardan uzaklaştığına bir bak.

25- İçlerinden seni dinleyenler vardır. Biz onların kalpleri üzerine hakkı anlamaktan kaçındıkları için örtüler, kulaklarına da ağırlık koyduk. Her mucizeyi görseler de ona yine inanmazlar. Seninle tartışmak için sana geldiklerinde, o küfredenler derler ki: Bu, öncekilerin masallarından başka bir şey değildir.

26- Onlar, hem men ederler hem de kendileri ondan uzaklaşırlar. Sonuçta kendilerini helak ederler de farkında olmazlar.

27- Ateşin karşısında durdurulduklarında onların: Ah ne olurdu (dünyaya) yeniden gönderilseydik, Rabbimi-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

zin ayetlerini yalanlamaz ve müminlerden olurduk, dediklerini bir görseydin.

28- Oysa onların gizledikleri açığa çıktı. Eğer, yeniden (dünyaya) gönderilselerdi yine men olundukları şeylere dönerlerdi. Çünkü onlar gerçekten yalancıdırlar.

29- Dünya hayatımızdan başka hayat yoktur. (Öldükten sonra) tekrar diriltilecek de değiliz, derlerdi.

30- Rab'lerinin karşısında durdurulduklarını ve (Allah'ın): "Bu gerçek değil miymiş?" dediğinde onların: Rabbimize andolsun ki kesinlikle gerçekmiş, dediklerini ve (Allah'ın da onlara): Kâfir olduğunuz için azabı tadın, dediği anı bir görsen!

31- Allah ile karşılaşmayı yalanlayanlar hüsrana uğramışlardır. Kıyamet ansızın onların başına geldiği zaman "dünyada işlediğimiz kusurlardan dolayı yazıklar olsun bize!" derler, sırtlarında da günahlarını taşırlar. Dikkat edin, taşıdıkları ne kötüdür.

32- Dünya hayatı oyun ve eğlenceden başka bir şey değildir. Ahiret hayatı ise muttakiler için daha hayırlıdır. Aklınızı kullanmıyor musunuz?

33- Onların söylediklerinin seni üzdüğünü elbette biliyoruz. Fakat onlar seni yalanlamıyorlar, o zalimler, bile bile Allah'ın ayetlerini tanımazdan geliyorlar.

34- Senden önceki Resuller de yalanlanmışlardı da yardımımız gelene dek yalanlandıkları ve eziyet olundukları şeylere sabretmişlerdi. Allah'ın sözlerini değiştirebilecek yoktur. Daha önce gönderilenlerin haberleri sana geldi.

35- Eğer, onların yüz çevirmeleri sana ağır geldiyse, yerde bir delik veya gökte bir merdiven bulmaya gücün yeterse onlara bir mucize gösterirsin. Allah dileseydi, onları hidayet üzerinde toplardı. Öyleyse, cahillerden olma!

36- Ancak, dinleyenler cevap verirler. Ölüler ise, Allah, onları diriltecek ve O'na döndürüleceklerdir.

Ayetlerin Tefsiri

22- "وَيَوْمَ نَحْشُرُهُمْ جَمِيعًا" "**O gün onların hepsini toplayacağız.**" Bu ayetteki "وَيَوْمَ نَحْشُرُهُمْ" "**o gün toplayacağız**" kavlinin naspedeni mahzuftur/saklıdır. Bu "وَيَوْمَ نَحْشُرُهُمْ كَانَ كَيْتَ وَ كَيْتَ" takdirinde olup manası *"O gün onların hepsini*

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

toplayacağımızda şöyle ve şöyle olacaktır" demektir. Bunun terk edilmesindeki amaç, olayın müphemliğiyle olduğu gibi kalmasıdır ki, zaten bu da korkutma gerçeğinin içinde yer almaktadır.

"ثُمَّ نَقُولُ لِلَّذِينَ أَشْرَكُوا أَيْنَ شُرَكَاؤُكُمُ الَّذِينَ كُنْتُمْ تَزْعُمُونَ" **"Sonra da Allah'a şirk koşanlara diyeceğiz ki: İddia etmiş olduğunuz ortaklarınız nerede?"** Yani Allah'ın ortaklarıdır diye ileri sürdüğünüz ilahlarınız nerede? Ayette geçen "الَّذِينَ كُنْتُمْ تَزْعُمُونَ" kavlinin manası *"Allah'ın ortakları olduğunu iddia ettikleriniz"* demektir. Burada iki meful hazfedilmiştir. Keza ayette geçen "نَحْشُرُهُمْ" "**N**ahşuruhum" kavli, "**Ya**" harfiyle "**Y**ahşuruhum" diye de okunmuştur. Kısaca ayet "يَحْشُرُهُمْ ثُمَّ يَقُولُ" şeklinde her iki kelimede de fiiller "**Ya**" harfiyle okunmuştur. Ancak bunun onlara dile getirilmesi tevbih/azarlama amaçlıdır. Şahitler olarak onların getirilmesi mümkündür. Fakat bu, onlara bir fayda sağlamayacak ve onlardan şefaati bekledikleri ancak gerçekleşmeyeceği bir anda söz konusu olacak. Sanki şefaat bekledikleri ortadan kaybolacak ve tevbih/azarlama sırasında onlarla arasında bir engel konulacak, böylece onların bir beklenti içinde olabilecekleri o anı görmemeleri sağlanacak. Böylece onlar sadece rezil ve rüsvay kılınacakları konumu göreceklerdir.

23- "ثُمَّ لَمْ تَكُنْ فِتْنَتُهُمْ إِلَّا أَنْ قَالُوا وَاللهِ رَبِّنَا مَا كُنَّا مُشْرِكِينَ" **"Fakat onların şaşkınlıkları ile (cevapları): 'Vallahi, Rabbimize şirk koşanlardan değildik.' demekten başka bir şey olmayacaktır."** Burada **"Onların şaşkınlıkları"** manasında verilen ifade, aslında "Onların küfürleri sebebiyle" demektir. Mana şöyle oluyor: *"Ömürlerini uğrunda harcadıkları, yolunda savaşıp öldükleri, kendisiyle övünç duydukları, baş koydukları, atalarımızın dinidir diye savundukları küfürlerinin akıbeti ancak onu inkâr etmek, böyle bir küfrün içinde olmadıklarını ileri sürmek ve ondan ber'i olduklarını ifade etmek olmuştur. Hatta öyle bir dine sahip olmadıklarını yalan yeminlerle beyan etmekten ibaret olmuştur."*

Ayette bu durumun **"fitne"** olarak ifade edilmesi bunun yalan olmasından ötürüdür. Ayette geçen "تَكُنْ" **"Tekün"** kelimesi, görüldüğü gibi **"Ta"** harfiyle **"Tekün"** diye okunmuştur. "فِتْنَتُهُمْ" kelimesi de nasb ile okunmuştur. Haberin müennes olması hasebiyle burada "أَنْ قَالُوا" kavli de müennes/dişil olarak değerlendirilmiştir. Bu, tıpkı: "مَنْ كَانَتْ أُمُّكَ ؟" "Annen kimdi?" kavli gibidir. "تَكُنْ" **"Tekün"** kelimesi **"Ya"** harfiyle **"Yekün"** diye de okunmuştur. Bu durumda **"el-Fitnetu"** kelimesi mansub olarak okunmuştur. Söz konusu "تَكُنْ" kelimesi, hem **"Ta"** harfiyle **"Tekün"** ve hem **"Ya"** harfiyle **"Yekün"** diye okunmuştur. Bu durumda her iki halde de **"el-Fitnetu"** kelimesi merfu olarak okunmuştur. Ayette yer alan "رَبِّنَا" kavli de nida olarak mansub/fethalı kılınmıştır.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

24- "اُنظُرْ كَيْفَ كَذَبُوا عَلَىٰ أَنفُسِهِمْ وَضَلَّ عَنْهُم مَّا كَانُوا يَفْتَرُونَ" **"Kendilerine karşı nasıl yalan söylediklerine ve uydurduklarının** (ilah olarak uydurup lanse ettiklerinin ve kendilerine şefaat edeceklerini ileri sürdüklerinin) **nasıl onlardan uzaklaştığına** (kaybolup gittiğine) **bir bak."**

Diyorsun ki: İşin içyüzünü ve gerçekleri öğrendikten sonra yalan söylemeleri nasıl uygun görülebilir ki? Nitekim artık yalan söylemelerinin ve inkâr etmelerinin de onlar için bir faydası kalmamıştır, bu duruma ne diyeceksin?

Derim ki: İmtihan edilen bir kimse, içine düştüğü dehşet ve şaşkınlık sebebiyle artık eğri ile doğruyu, yanlış ile yanlış olmayanı ayırt edebilecek durumda değildir. Bu nedenle aklına ne gelirse fayda sağlayıp sağlamayacağına bakmaksızın konuşup duracaktır. Zira sen onların şu ifadelerini görmez misin, bak ne diyorlar: ***"Rabbimiz, bizi ateşten çıkar. Eğer yine dönersek, biz gerçekten zalimleriz."***[32] Orada ebedi olarak kalmakla, hiç şüpheye düşmeksizin gerçeği kabullenirler. Nitekim ayette şöyle buyrulmaktadır: ***"Cehennemlikler, oradaki görevli meleğe: Ey Malik, Rabbin işimizi bitirsin, diye haykırırlar."***[33] Oysa onlar, artık işlerinin bitirilmeyeceğini, orada ebedi olarak kalacaklarını, bundan böyle bir çıkışlarının olmayacağını zaten idrak etmişlerdir.

Ancak bunun manası "Biz, kendi açımızdan bildiğimiz kadarıyla müşriklerden değildik ve inancımız açısından biz hatalı olduğumuza da inanmıyoruz, demektir" ve aynı zamanda "**Kendilerine karşı nasıl yalan söylediklerine bir bak**" kavlinin dünyadaki durumlarına yorumlanması görüşüne gelince, bu yorum, en açık, en net ve kelamların en fasihi olan ifadeyi tahrif etmek, işi kurnazlığa götürmek, yalan yanlış bir şekilde gevezelik etmektir. Çünkü böyle söylemek işi yokuşa sürmek, manayı zoraki bir yorumla böyle bir noktaya getirme gayretidir. Zira bu ayet,onların varmak istedikleri manayı ifade etmeyen, yorumlarına uymayan bir kelamdır. Burada asıl söylenmek istenen şey, karşı karşıya kalacakları en acıklı ve onulmaz durumlarını onlara haber vermek, akıbetlerini bildirmektir. Ben onların bu gerçeği, Yüce Allah'ın şu kavliyle tefsir etmelerini de ve böyle tefsir etmekle ne yapmak istediklerini de kavramış değilim. Allah şöyle buyuruyor: ***"Allah, onların hepsini tekrar dirilttiği gün, size yemin ettikleri gibi O'na yemin ederler; kendilerine bir yarar sağlayacağını sanırlar. Dikkat edin; onlar şüphesiz yalancıdırlar."***[34] Ki bu ayet, aynı surede yer alan, ***"Bile bile yalan yere yemin ediyorlar."***[35] ayetin-

32 Mü'minun, 23/107

33 Zuhruf, 43/77

34 Mücadele, 58/17

35 Mücadele, 58/14

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

den sonra gelmektedir. Böylece bu kişilerin ahirette söyledikleri/söyleyecekleri yalanları, aynen dünyada söyledikleri yalana benzetilmiştir.

25- "وَمِنْهُمْ مَنْ يَسْتَمِعُ إِلَيْكَ" "(Sen Kur'an okuduğunda) **İçlerinden seni dinleyenler vardır.**" Rivayet olunduğuna göre Ebu Sûfyan b. Harb, Velid b. Muğire, Nadr b. Haris, Utbe b. Rebia, Şeybe b. Rebia, Ebu Cehil Amr b. Hişam b. Rebia ve benzerleri toplanıp Resulullah'ın okuduğu Kur'an'ı dinlerlermiş. Bunlar Nadr b. Haris'e, "Ey Eba Kuteyle! Muhammed ne diyor?" diye sorarlar. O da, Kâbe'yi kast ederek "Şu binayı evi/beyt yapan Allah adına yemin olsun ki, ben onun ne dediğini anlayamıyorum. Ancak o sadece dilini hareket ettirip duruyor, öncekilerin efsanelerinden söz ediyor. Tıpkı benim geçmiş çağlara ait size anlattığım şeyler gibi" der. Bunun üzerine Ebu Sûfyan ise "Vallahi, onu hakkı anlatan olarak görüyorum" der. Ebu Cehil de "Asla değil" diye müdahalede bulunur. İşte bu ayet bununla ilgili nazil olmuştur."[36]

"وَجَعَلْنَا عَلَى قُلُوبِهِمْ أَكِنَّةً أَنْ يَفْقَهُوهُ وَفِي آذَانِهِمْ وَقْرًا وَإِنْ يَرَوْا كُلَّ آيَةٍ لَا يُؤْمِنُوا بِهَا" **"Biz onların kalpleri üzerine, hakkı anlamaktan kaçındıkları için örtüler, kulaklarına da ağırlık koyduk. Her mucizeyi görseler de ona yine inanmazlar."** Burada geçen "أَلْأَكِنَّةُ على الْقُلُوب" **"Kalpler üzerine örtü çekmek"** ve "أَلْوَقْرُ فِي الآذَانِ" **"Kulaklara ağırlık konması"** ifadeleri ile denmek istenen şey, bu kişilerin kalplerine ve kulaklarına mühür vurulması, hakkı kabul etmekten ve sahih bir inanca sahip olmaktan kaçınmalarıdır.

"Allah'ın kalpleri üzerine perde, kulaklarına da ağırlık koyması" fiilinin, Yüce Allah'ın zatına isnad edilmesine gelince -ki bu fiil de "**..koyduk/kıldık**" demek olan "وَجَعَلْنَا" kavlidir-; bu fiil, söz konusu bu durumun onlarda sabit olduğunu göstermek açısından isnad olunmuştur. Bu durumda olanlar zaten inanmayacaklarından ötürü, bu ifadeye yer verilmiştir. Burada sanki "Onlar, her ne olursa olsun, önünde-sonunda bu noktada direnip duracaklardır, bu inatlarından hiç vazgeçmeyeceklerdir" gibi bir mana bulunmaktadır. Ya da bu ifade, kendi aralarında konuşup durdukları bir şeye delalettir. Çünkü başka bir Suredeki ayette onların şu ifadeleri söz ko-

36 Velid b. Muğire, Halid b. Velid (r)'ın babasıdır. Kureyş kâfirlerinin en azılılarındandır. Kur'an'ın güzelliğini, azametini ve yüceliğini, beşer kelamının üstünde bir söz olduğunu söylemiş olmasına rağmen İslam davetini önlemek için hep ön saflarda yer almıştır. Nadr b. Haris: Kureyş şeytanlarından biridir. Resulullah'a eza edenlerin ve davetine karşı çıkanların başında yer almıştır. Aynı zamanda kendisi yakın bir gelecekte Muhammed'in getirdiği gibi şeyler getireceğini iddia edenlerden biridir. Adı, İslam düşmanları arasında çokça geçen biridir. Utbe ile Şeybe Rebia'nın oğullarıdır. Ebu Cehil ise Amr b. Hişam b. Rebia'dır. Ebu Cehil lakabı kendisine İslam döneminde verilmiştir. Burada adları geçen bu kişilerin tamamı Kureyş'in önde gelen simalarıdır. Hepsi de İslam davetinin karşısına dikilen azılı İslam düşmanları idiler.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

nusudur: "وَقَالُوا قُلُوبُنَا فِي أَكِنَّةٍ مِمَّا تَدْعُونَا إِلَيْهِ وَفِي آذَانِنَا وَقْرٌ وَمِن بَيْنِنَا وَبَيْنِكَ حِجَابٌ" "*Dediler ki: Bizi kendisine çağırdığın şeye karşı kalplerimiz bir örtü içindedir, kulaklarımızda da bir ağırlık var. Bizimle senin aranda da bir perde var.*"[37]

Talha (r), ayette geçen "وَقْرٌ" "**Vakran**" kelimesini "**vav**" harfinin kesre/esre harekesiyle "**Vikran**" diye kıraat etmiştir.

"حَتَّىٰ إِذَا جَاؤُكَ يُجَادِلُونَكَ" "**Hatta sana geldiklerinde de seninle tartışırlar.**" Bu cümlenin başında yer alan "حَتَّىٰ" kelimesi, kendisinden sonra cümle gelmesi gereken "حَتَّىٰ" kelimesidir. Söz konusu cümle de, "**sana geldiklerinde**" demek olan "إِذَا جَاؤُكَ" kavlidir. Gerek "**o küfredenler derler ki**" demek olan "يَقُولُ الَّذِينَ كَفَرُوا" kavli olsun, gerekse "**seninle tartışırlar**" demek olan "يُجَادِلُونَكَ" kavli olsun, her ikisi de hal olarak gelmişlerdir. Aynı zamanda burada geçen "حَتَّىٰ" edatının bir cer edatı olması da caiz olabilir. Bu durumda "إِذَا جَاؤُكَ" kavli de mahallen mecrur/esreli olur. Bu durumda mana "Onların geliş vaktine dek" demek olur. "يُجَادِلُونَكَ" kavli de hal olur. "يَقُولُ الَّذِينَ كَفَرُوا" "**O küfredenler derler ki**" kavli ise, bunun tefsiri konumunda olmuş olur. Buna göre mana şöyledir: "Onların ayetleri yalanlamaları öyle bir noktaya gelir ki, nihayetinde onlar seninle tartışırlar ve onlar 'إِنْ هَٰذَا إِلَّا أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ' '**Bu, öncekilerin masallarından başka bir şey değildir**' derler. Böylece Allah'ın Kelamını, sözlerin en güzelini, hurafeler ve yalan şeyler olarak görür ve kabul ederler." Doğrusu böyle bir yola sapmak ise, ayetleri yalanlamada en üst seviyeye ulaşmaktır.

26- "وَهُمْ يَنْهَوْنَ عَنْهُ" "**Onlar, hem men ederler.**" Yani insanları, hem Kur'an'dan, hem Resulullah'tan ve hem de ona tabi olanlardan menederler. Kur'an'a iman edip o imanda sebat etmekten de insanları menederler. "وَيَنْأَوْنَ عَنْهُ" "**Hem de kendileri ondan uzaklaşırlar.**" Yani kendileri bundan uzak olmakla hem kendileri sapmış olurlar, hem de başkalarını saptırmış olurlar. "وَإِنْ يُهْلِكُونَ إِلَّا أَنْفُسَهُمْ وَمَا يَشْعُرُونَ" "**Sonuçta** -bundan ötürü- **kendilerini helak ederler de farkında olmazlar.**" Onlar yaptıkları ve verdikleri zararla, Allah'ın Resulü'ne zarar verdiklerini sanıyorlarsa, bilsinler ki yapacakları zarar kendilerinden başkasına dokunacak değildir.

Deniliyor ki burada kendisinden söz edilen kişi, Ebu Talip'tir. Çünkü kendisi, Kureyş'in, Resulullah'a taarruzda bulunmamaları için, onlara engel olmuş, onları menetmiş olmakla birlikte kendisi ondan uzak durmuş ve Resulullah'a iman etmemiştir.

37 Fussilet, 41/5

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Rivayet olunduğuna göre Kureyşliler, Resulullah'ı ortadan kaldırmak için, toplanıp Resulullah'ın amcası Ebu Talib'e giderler. Bunun üzerine o da şu şiiri söyler[38]:

والله لن يصلُوا إليْكَ بِجَمْعِهِمْ حتّى أُوَسَّدَ فِي التُّرابِ دَفِينَا
فَاصْدَعْ بِأَمْرِكَ ما عليكَ غَضَاضَةٌ وَابْشِرْ بذَاكَ وقَرَّ مِنهُ عُيُونَا
ودعَوْتَنِي وزعَمْتَ أَنَّكَ نَاصِحٌ ولقدْ صدَقْتَ وكُنْتَ ثَمَّ امِينَا
وعرَضْتَ دينًالامُحالةَ أَنَّهُ من خيْرِ اديَان الْبَرِيَّةِ دِينَا
لوْلا الْمَلامَةُ او حَذارِيَ سُبَّةً لَوجَدْتَنِي سَمْحًا بذاكَ مُبِينَا

"Vallahi yok etmek için bir araya gelseler de sana ulaşamazlar
Onlar kabirde bana bir yastık koyup ölümle defnetmedikçe beni
Senin davanda bir kusur yok, haykır beyinlerini çatlatırcasına
Bununla müjdele ki bu sayede gözler aydın olarak kalsın
Beni davet ettin ve bir öğütçü olduğunu söyledin
Gerçekten doğru söyledin. Çünkü sen her zaman Eminsin
Sen bize bir din sundun. Şüphesiz sunduğun o din
Dünyadaki tüm dinlerin en hayırlısıdır, yoktur kuşkum ondan
Eğer bir sövgü olarak bir kınama veya ayıplama olmasaydı
Kesin olarak beni de açıkça ona koştuğumu görürdün"

İşte bu ayet bununla ilgili olarak nazil oldu:

27- "وَلَوْ تَرَىٰ إِذْ وُقِفُوا عَلَى النَّارِ" "**Ateşin karşısında durdurulduklarında bir görseydin!**" Ayetin başında yer alan ve "**görseydin**" demek olan "وَلَوْ تَرَىٰ" kavlinin cevabı mahzuftur/saklıdır. Bu, *"kesinlikle sen, çok feci ve acıklı bir durum görürdün"* takdirindedir. "وُقِفُوا عَلَى النَّارِ" kavlinin manası *"Onlar görene dek, ateş onlara gösterilirdi"* demektir. Ya da *"Onlar öylesine o ateşe muttali kılınırlar ki, ateş tam altlarındaymış gibi muttali olurlar."* Yahut da *"Oraya girdirilirler de, böylece onlar azaplarının miktarını ve şiddetini öğrenmiş olurlar."* Bu, tıpkı senin birine bir şeyi kavratman ve öğretmen adına "Onu, şu şeyin üzerinde durdurup beklettim" tarzındaki anlatımına benzer. Ayette geçen ve meçhul fiil olarak gelen "وُقِفُوا" "**Vukifuu**" kelimesi, malum fiil olarak "**Vakafuu**" diye de okunmuştur. Bu durumda kelime "وقف ، وُقُوفًا" kelimesinden türemiş olur.

38 Beyhaki bu rivayeti *"Delail"* kitabında İbn İshak tarikiyle tahric etmiştir. Demiş ki: "Bana Yakub b. Uteybe b. Muğire b. Ahnes hadis olarak anlattı. Onun söylediğine göre Kureyş Ebu Talib'e bu amaçla gitmişler." Böylece yukarıdaki kıssayı aktarmıştır. İbn İshak diyor ki, sonra da bu şiiri zikretti.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

"فَقَالُوا يَا لَيْتَنَا نُرَدُّ" "**Bu durum karşısında ah ne olurdu yeniden gönderilseydik, derler.**" Artık bu noktada temenniler sona erer. Bundan böyle yeniden söze başlayarak, şöyle derler:

"وَلَا نُكَذِّبَ بِآيَاتِ رَبِّنَا وَنَكُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ" "**Rabbimizin ayetlerini yalanlamaz ve mü'minlerden olurduk.**" Karşılaştıkları gerçek karşısında dönüş imkânı verilmesi halinde iman edeceklerine ilişkin söz veriyorlar. Onlar sanki şöyle diyecekler: "Biz, gördüğümüz bu gerçek karşısında bundan böyle yalanlayacak değiliz ve iman edeceğiz."

İmam Sibeveyh, onların bu ifadelerini: "دَعْنِي وَلَا أَعُودُ" ifadesine benzetiyor ki, bu da "Beni bırak! Beni bıraksan da bırakmasan da ben, bundan böyle bu yanlışa düşmeyeceğim" manasındadır. Ayrıca "وَلَا نُكَذِّبَ" kelimesinin, bundan önce geçen "نُرَدُّ" kelimesi üzerine atfedilmesi de caiz olur. Yahut da bu, hal olur. O takdirde de manası şöyle olur: "Keşke biz bundan böyle yalanlayanlardan olmayacak ve mü'minlerden olacak bir şekilde tekrar döndürülsek." Böylece bu ifade de, temenni görüşü içinde yerini almış olur.

Diyorsun ki: Bu manayı, bundan sonra gelen ayette yer alan ve "**Çünkü onlar gerçekten yalancıdırlar**" manasına gelen "وَإِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ" kavli önlemektedir. Çünkü bir şeyi temenni eden, bir şeyin beklentisi içinde olan bir kimse, onu yalanlıyor olamaz.

Derim ki: Buradaki temenni ifadesi, söz verme anlamını içermektedir. Bu itibarla tekzibin de buna taalluku caiz olur. Örneğin biri çıkıp birine "Keşke Allah, bana bir mal verseydi de, onunla sana iyilikte bulunsaydım, senin yaptığına karşılık seni ödüllendirmiş olsaydım" diyor. Bu, sadece söz verme anlamında bir temenniden ibarettir, bundan öteye de geçemez. Şayet böyle bir temennide bulunana dediği mal verilse, buna rağmen o da söz verdiği arkadaşına iyilikte bulunmasa, ödül vermese yalan söylemiş olur. Bu adam bu haliyle sanki "Eğer Allah, bana rızık olarak bir mal verirse, ihsan sebebiyle seni ödüllendireceğim" demiş gibidir.

Ayette geçen ve "**yalanlamazdık**" demek olan "وَلَا نُكَذِّبَ" ve "**olurduk**" manasına gelen "وَنَكُونَ" kelimeleri Nasb ile de okunmuştur. Bu takdirde temennînin cevabı sebebiyle burada muzmar/gizli bir "أَنْ" harfi takdir edilir. Manası da şöyle olur: *"Eğer biz tekrar dünyaya döndürülecek olursak, yalan söylemeyeceğiz ve mü'minlerden olacağız."*

28- "بَلْ بَدَا لَهُمْ مَا كَانُوا يُخْفُونَ مِنْ قَبْلُ" "**Oysa onların gizledikleri açığa çıktı.**" Onların daha önce sahifelerinde var olan çirkinlikleri, rezillikleri ve kabahatleri açığa çıkmıştır. Zira organlarının kendileri aleyhine şahitlik et-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

meleriyle de bu gerçek ortaya çıkmıştır. İşte onlar bundan ötürü böyle bir temennide, zoraki manada olan bir temennide bulunuyorlar. Yoksa onlar, gerçekten yeniden dönmeleri halinde iman etmede kararlıdırlar anlamında bir istekte bulunmuyorlar.

Bu ayetin münafıklar hakkında olduğu da söylenmiştir. Münafıkların da içlerinde sakladıkları nifakları orada açığa çıkacaktır, ortaya dökülecektir. Gerçi bunun Kitab Ehli'nden olanlar için olduğunu ileri sürenler de vardır. Ahirette, onların, Resulullah'ın nübüvvetinin sıhhatini, doğruluğunu bildikleri halde hep saklı tutup gizledikleri bu gerçekler de orada o gün ortaya çıkacaktır.

"وَلَوْ رُدُّوا لَعَادُوا لِمَا نُهُوا عَنْهُ" "**Eğer,** (Ateş üzerinde durdurulduktan sonra) **yeniden** (dünyaya) **gönderilselerdi yine men olundukları şeylere dönerlerdi.**" Küfür ve isyanlarını aynen devam ettirirlerdi. "وَإِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ" "**Çünkü onlar gerçekten yalancıdırlar.**" Kendi adlarına verdikleri sözden dönerler, sözlerini yerine getirmezler.

29- "وَقَالُوا إِنْ هِيَ إِلَّا حَيَاتُنَا الدُّنْيَا وَمَا نَحْنُ بِمَبْعُوثِينَ" "**Dünya hayatımızdan başka hayat yoktur. (Öldükten sonra) tekrar diriltilecek de değiliz, derlerdi.**" Ayetin başındaki "**derlerdi**" demek olan "وَقَالُوا" kavli, bundan önceki ayette geçen "لَعَادُوا" "***dönerlerdi***" kelimesi üzerine matuf bulunmaktadır. Yani "*Eğer onlar dünyaya yeniden gönderilselerdi, kesin olarak küfrü seçerler, bu durumda da kıyameti görmeden önce ne söylemişlerse, gördükten sonra da aynı şeyi söyleyecekler ve* '**Dünya hayatımızdan başka hayat yoktur**' *derlerdi.*"

Gerçi "وَقَالُوا" kavlinin, bir önceki ayette geçen ve "**Çünkü onlar gerçekten yalancıdırlar**" demek olan "وَإِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ" kavline de matuf olması caiz olabilir. Buna göre mana şöyle olur: "*Doğrusu onlar, her şeyi yalanlayan bir toplumdurlar ve onlar* '**Dünya hayatımızdan başka hayat yoktur**' *diyenlerdir.*" İşte onların yalancılıklarına delil olarak bu ayet bile yeter.

30- "وَلَوْ تَرَى إِذْ وُقِفُوا عَلَى رَبِّهِمْ" "**Rab'lerinin karşısında durdurulduklarını bir görsen!**" Buradaki ifade, onların yerilmesi ve sorgulanmalarını hapis/durdurulma üzerinden mecazi bir anlamda vermiş oluyor. Suç işleyen bir kölenin, kendisini azarlayan efendisi karşısında duruşu ve davranışı nasılsa, burada da bu durum böyle bir tasvirle aktarılmıştır. Bir yoruma göre de, Rableri tarafından cezalandırılmak üzere durdurulurlar, demektir. Bir diğer yoruma göre onlar, Yüce Allah'ı hakkıyla bilip tanıyacaklardır, diye söylenmiştir.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

"قَالَ أَلَيْسَ هٰذَا بِالْحَقِّ" "**Bu, gerçek değil miymiş, dediğinde**" Burada geçen ve "**dediğinde**" demek olan "قَالَ" fiili, mana olarak soruya cevap verene aittir. Soran diyor ki: "Onlar Rablerinin karşısında durdurulduklarında, Rabbi onlara ne dedi?" İşte bu durumda denilir ki, Rabbleri onlara dedi ki: "أَلَيْسَ هٰذَا بِالْحَقِّ" "**Bu, gerçek değil miymiş?**" İşte bu, Yüce Allah tarafından onların tekziplerinin tescili ve tayinidir. "قَالُوا بَلَى وَرَبِّنَا" "**Onlar da, Rabbimize andolsun ki kesinlikle gerçekmiş, dediler.**"

Çünkü onlar öldükten sonra yeniden dirilmeyi, cezayı açıklayan hadisi duyduklarında, "Bu hak değildir, batıldır" demişlerdi, böylece ahiret hayatını inkâr etmişlerdi. Bu nedenle onlara şöyle denmiştir:

"قَالَ فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ" "(Allah'ın da onlara) **Kâfir olduğunuz için azabı tadın, dedi.**" Allah ile buluşmayı, ahiret hayatına ulaşmayı ve buna bağlı olan gerçekleri inkâr ettiğinizden ötürü, tadın azabı, denmiştir. Bu konuya ilişkin hususlar başkaca yerlerde ve ayetlerde de açıklanmıştır.

31- "قَدْ خَسِرَ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِلِقَاءِ اللّٰهِ حَتّٰى إِذَا جَاءَتْهُمُ السَّاعَةُ بَغْتَةً قَالُوا يَا حَسْرَتَنَا عَلٰى مَا فَرَّطْنَا فِيهَا" "**Allah ile karşılaşmayı yalanlayanlar hüsrana uğramışlardır. Kıyamet ansızın onların başına geldiği zaman 'dünyada işlediğimiz kusurlardan dolayı yazıklar olsun bize!' derler.**" Ayette geçen ve "**nihayet**" demek olan "حَتّٰى" kelimesi, "خَسِرَ" fiilinden değil, "كَذَّبُوا" fiilinden gaye manasını taşır. Çünkü onların hüsrana uğramaları, bunun bir gayesi, sonucu değildir. Bu şu demektir: "Kıyamet vaktinin gelmesiyle yalanlamaları, onları hep bu hasrete, pişmanlığa götürmeye devam edecektir."

Diyorsun ki: Onlar ölümleri sırasında bu pişmanlığı duymayacaklar mı?

Derim ki: Mademki ölüm denen olay, ahiret halinin bir öncüsüdür, bu itibarla ölüm anı da artık kıyamet cinsinden görülmüştür, dolayısıyla ölüm de kıyamet adını almıştır. Zaten bunun içindir ki Resulullah (s) şöyle buyurmuştur: *"Ölen kimsenin kıyameti artık kopmuştur."*[39]

Ya da ölüm olayından sonra artık Kıyamet'in (Saat'in) gelmesi, Kıyamet'in taşıdığı hız ve sürat sebebiyle sanki ölümle kıyamet arasında hiçbir boşluk olmaksızın kıyamet gelivermiştir, anlamında olabilir.

---

39 Hadisi Ebu Şuca ed-Deylemi *"el-Firdevs"* adlı eserinde Enes'ten rivayetle tahric etmiştir. Buradaki lafız şöyledir: *"Biriniz ölünce artık onun kıyameti kopmuştur."* Taberi de aynı hadisi, Ziyad b. Alaka yoluyla Muğire b. Şube'den rivayetle tahric etmiştir. Muğire demiş ki: *"Kıyamet, kıyamet deyip duruyorlar. Ancak adamın kıyameti, onun ölümüdür."* Süfyan'ın Ebu Kays'tan rivayeti de şöyledir, demiş ki: "Cemaatinin arasında Alkama'nın da bulunduğu bir cenazeye katıldım. Cenaze defnedilince, Alkama *"Onun kıyameti kopmuştur"* diye rivayet etmiştir.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ayette yer alan "بَغْتَـةً" kelimesi, "**Ansızın**" demektir. Hal olarak mansub kılınması ise, bu kelimenin "بَاغِتَـةً" manasında olması hasebiyledir. Ya da kelime, mastar olarak mansub kılınmıştır ki bu takdirde mana *"Kıyamet ansızın baskın yaparak onlara geldiğinde"* demek olur. Yine ayette geçen ve "**dünyada işlediğimiz**" demek olan "فَرَّطْنَا فِيهَا" kavlindeki zamir, dünya hayatına racidir. Burada zamir "هَـا" olarak müennes bir zamir olarak getirildi. Oysa burada Kıyamet ifadesi zikredilmemiştir. Ancak zikredilmemiş olsa bile, o günün bilinen bir gün olması hasebiyle zamir böyle getirilmiştir. Ya söz konusu zamir doğrudan "السَّـاعَةُ" ***"Saat"*** kelimesine racidir ki bu durumda mana şöyle olur: *"Biz gerek o Kıyamet Günü hakkında gerekse ona iman etme konusunda olsun, hep kusur işledik, inanmadık."* Bu anlatım adeta "فَرَّطْـتُ فِـي فُـلَانٍ" "Filan kimse için kusur işledim" anlamında bir anlatımdır. Nitekim "فَرَّطْـتُ فِـي جَنْـبِ اللهِ" cümlesi de böyledir. Bu da "Allah'tan yana kusur işledim, hata ettim" demektir.

"وَهُـمْ يَحْمِلُـونَ اَوْزَارَهُـمْ عَلَـى ظُهُورِهِـمْ" "**Ve onlar sırtlarında da günahlarını taşırlar.**" Bu anlatım adeta ***"Kendi ellerinizle işledikleriniz yüzündendir."***[40] kavli gibidir. Çünkü ağır yüklerin omuzlarda, sırtlar üzerinde taşınması bir gelenektir. Nitekim kazanılan şeyler de ellerle olur, bu nedenle kazanç ellere, yük sırta yorumlanır.

"اَلَا سَـاءَ مَـا يَـزِرُونَ" "**Dikkat edin, taşıdıkları ne kötüdür.**" Günah ve kötülük olarak taşıdıkları şey de ne kötü şeydir. Bu da aynen ***"Kavmin durumu ne kötüdür."***[41] ayetine benzer.

32- "وَمَـا الْحَيٰوةُ الدُّنْيَـا اِلَّا لَعِـبٌ وَلَهْـوٌ وَلَلدَّارُ الْاٰخِـرَةُ خَيْـرٌ لِلَّذِيـنَ يَتَّقُـونَ اَفَـلَا تَعْقِلُـونَ" "**Dünya hayatı oyun ve eğlenceden başka bir şey değildir. Ahiret hayatı ise muttakiler için daha hayırlıdır. Aklınızı kullanmıyor musunuz?**" Ayette de görüldüğü gibi dünyada işlenen ameller oyun ve eğlence olarak adlandırılıyor ve boş şeylerle uğraşı diye nitelendiriliyor. Ki, sonunda herhangi bir çıkar da yoktur. Oysaki ahiret hayatıyla ilgili amellerin neticesinde büyük menfaatler ve faydalar bulunmaktadır. Kaldı ki ayetteki "**muttakiler için**" demek olan "لِلَّذِيـنَ يَتَّقُـونَ" kavli, takva sahiplerinin, Allah'ın emir ve yasakları çerçevesinde hareket edenlerin amellerinin, oyun ve eğlence olan amellerden olmadığına delildir.

İbn Abbas (r), ayette geçen ve "**Ahiret Yurdu**" demek olan "وَلَلدَّارُ الْاٰخِرَةُ" kavlini, "وَلَدارُالْاَخِـرَةِ" olarak okumuştur. Yine ayetteki "اَفَـلَا تَعْقِلُـونَ" kavli de hem

40 Şura, 42/30

41 A'raf, 7/177

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

"**Te**" harfiyle okunması halinde "**Aklınızı kullanmıyor musunuz?**" demek olan "أَفَلَا تَعْقِلُونَ" hem de "**Ye**" harfiyle "أَفَلَا يَعْقِلُونَ" olarak okunmuştur.

33- "قَدْ نَعْلَمُ إِنَّهُ لَيَحْزُنُكَ الَّذِي يَقُولُونَ" "**Onların söylediklerinin** -sana büyücü, yalancı dediklerinin- **seni üzdüğünü elbette biliyoruz.**" Bu ayette yer alan ve "**elbette biliyoruz**" demek olan "قَدْ نَعْلَمُ" kavlindeki "قَدْ" harfi, "رُبَّمَا" anlamındadır. Bu da fiile mana gücünü katmak, çokluk ifade etmek içindir. Bu durum adeta şu beyitteki durum gibidir:

"أَخُو ثِقَةٍ لاتُهْلِكُ الْخَمْرُ مَالَهُ وَلَكِنَّهُ قَدْ يُهْلِكُ الْمَالَ نَائِلُهْ"

"Güvenilirli olanın yok etmez malını şarap
Onu cömertliği sonunda edecek olan harap"

"إِنَّهُ" kavlindeki "**He**" harfi, zamiri şandır, dikkat çekmek içindir. "لَيَحْزُنُكَ" fiili, "**Ye**" harfinin hem fetha harekesiyle "**Le Yahzunuke**" olarak okunduğu gibi hem de "**Ye**" harfinin damme harekesiyle "**Le Yuhzinuke**" diye de okunmuştur. "الَّذِي يَقُولُونَ" "**Söyledikleri, dedikleri şey**" ifadesinden kasıt, müşriklerin Resulullah'la ilgili *"sihirbaz, büyücü, yalancı"* gibi hakkındaki konuşmalarını dile getiriyor.

"فَإِنَّهُمْ لَا يُكَذِّبُونَكَ" "**Doğrusu onlar seni yalanlamıyorlar.**" Burada geçen ve "**seni yalanlamıyorlar**" demek olan "لَا يُكَذِّبُونَكَ" kavli hem şeddeli olarak burada görüldüğü üzere "لَا يُكَذِّبُونَكَ" "**La Yukezzibuneke**" olarak okunduğu gibi tahfifle şeddesiz olarak da "لَايُكْذِبُونَكَ" "**La Yukzibuneke**" diye de okunmuştur. Birinci okuyuş kök olarak "كَذَّبَ" "**Kezzebe**" fiilinden alınma olup, Tef'il kalıbında bir kelimedir. Bu, iddiaları gereği birini yalancı olarak göstermede kullanılan bir fiildir. Tahfif ile şeddesiz olarak okunması halinde kelime "أَكْذَبَ" kökünden alınmış olur ki, bu da kalıp olarak "İf'al" babından alınmış olur. Bu durumda manası birini, yalancı bulmak, yalan söyleyen biri olarak tanımak demek olur.

Bu durumda mana şöyle gelmektedir: "Doğrusu onların seni yalanlamaları ile aslında bu vasıf sana değil, Allah'a racidir, Allah'ı yalanlamış oluyorlar. Çünkü sen mucizelerle tasdik olunan biri olarak Allah'ın Resulüsün. Bu itibarla onlar gerçekte seni yalanlamıyorlar. Allah'ın ayetlerini tanımamakla Allah'ı yalanlamış oluyorlar. Onlar seni yalanlasalar bile sen kendi adına üzülmekten geri dur. Çünkü sen doğrusun. Bu durum seni bundan çok daha önemli olan şeyden uzak tutmasın. Zira asıl büyük önem göstermen gereken şey, onların Allah'ın ayetlerini tanımamazlıkları ve Kitabını basit görmeleridir. Senin için asıl üzücü işte bu olmalıdır."

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Bu, efendinin kölesine söylediği ifade gibidir. Eğer efendinin kölesi bazı kimseler tarafından aşağılanırsa, efendisi ona "Onlar seni değil, aslında beni aşağılıyorlar" der. İşte yukarıdaki anlatım da buna benzer bir anlatımdır. Yüce Allah'ın şu ayeti de bu bağlamda olan bir ayettir. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: ***"Sana biat edenler ancak Allah'a biat etmiş olurlar."***[42]

Ayetin yorumu hakkında şöyle de denmiştir: "Doğrusu onlar kalpleriyle seni yalanlıyor değiller. Ancak dilleriyle tanımamazlıktan geliyorlar." Bir yorum da şöyle yapılmıştır: "Şüphesiz onlar seni yalanlamıyorlar. Çünkü sen, zaten onlar tarafından doğrulukla tanınmış, doğru söyleyen birisin. Ancak onlar, Allah'ın ayetlerini görmezden ve tanımamazlıktan geliyorlar."

İbn Abbas (r)'dan rivayete göre demiş ki: "Resulullah (s) onlar tarafından Emin lakabıyla anılıyordu. Zaten onun hiçbir konuda yalan söylemeyeceğini zaten biliyorlardı. Fakat onların yaptıkları şey, ayetleri tanımamazlıktan gelmekti, kabul etmemekti."[43]

Ebu Cehil de "Biz seni yalanlıyor değiliz. Çünkü sen hepimizin gözünde sadık ve dürüst olarak bilinirsin. Ancak biz, senin bize getirdiklerini yalanlıyoruz" derdi.

Rivayet olunduğuna göre Ahnes b. Şerik Ebu Cehil'e, "Ey Ebu'l-Hakem! Bana Muhammed'den söz et, o dürüst ve doğruyu konuşan biri mi yoksa yalan konuşan biri mi? Çünkü şu anda yanımızda bir başkası bulunmuyor" demiş. Bu soru üzerine Ebu Cehil de "Vallahi, Muhammed kesin olarak dürüsttür, hep doğruyu konuşur, bugüne dek hiç yalan söylediği görülmemiştir. Ancak Kusay oğulları Sancak, hacılara su dağıtma, Kâbe bakımını üstlenince, bir de Resullük onlarda olunca, bundan böyle Kureyş'in geri kalanlarına ne kalır ki?" diye cevaplamış. İşte bu ayet bunun üzerine nazil olmuştur.

"وَلٰكِنَّ الظّٰلِمِينَ بِاٰيٰتِ اللهِ يَجْحَدُونَ" "**Fakat o zalimler, kasten Allah'ın ayetlerini tanımazdan geliyorlar.**" Burada zamirin yer alması ve "**Onlar**" denmesi gerekirken, zamir yerine zahir/açık ifade olan "الظّٰلِمِينَ" "**zalimler**" kavli getirilmiştir. Bunun amacı da, bu inkârcıların, ayetleri tanımamada zulmettiklerini göstermesi içindir.

---

42 Fetih, 48/10

43 İbn Hacer Askalani, İbn Abbas'tan rivayetle böyle bir rivayeti bulamadığını belirtiyor. Ancak *"Tabakat"* kitabında, bu rivayetin Ya'la b. Ümeyye'den rivayetle geldiği zikrediliyor. Ya'la b. Ümeyye demiş ki: "Resulullah (s) Mekke'de 25 yaşına gelene dek, onun tek adı vardı, bir tek isimle bilinirdi o da el-Emin adıyla anılıyordu." Nitekim aynı mealde bir rivayet Ali b. Ebi Talib'ten de benzer bir rivayet gelmiştir.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

34- "وَلَقَدْ كُذِّبَتْ رُسُلٌ مِنْ قَبْلِكَ" "**Senden önceki Resuller de yalanlanmışlardı da.**" Bu ifade ile Resulullah (s) teselli edilmektedir. Ayrıca bu ifade, daha önce bu surenin 33. ayetinde geçen ***"onlar seni yalanlamıyorlar"*** kavlinin de delilidir. Çünkü bu, Resulullah'ı tekzip anlamında bir ret değildir. Bu, senin yanında olan kölene, adamına "Onlar seni değil, fakat onlar beni hafife alıyorlar" tarzındaki ifadeye benzer bir anlatımdır.

"فَصَبَرُوا عَلَى مَا كُذِّبُوا وَأُوذُوا حَتَّى أَتَاهُمْ نَصْرُنَا" "**Yardımımız gelene dek yalanlandıkları ve eziyet olundukları şeylere sabretmişlerdi.**" Onların tekziplerine, yalanlamalarına, eza ve cefalarına göğüs gerip sabretmişlerdi. "وَلَا مُبَدِّلَ لِكَلِمَاتِ اللَّهِ" "**Allah'ın sözlerini** -verdiği vaatlerini- **değiştirebilecek yoktur.**" Çünkü bir başka ayette Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: ***"Resul olarak gönderilmiş olan kullarımız hakkında hükmümüz verilmiştir."***[44] "وَلَقَدْ جَاءَكَ مِنْ نَبَأِ الْمُرْسَلِينَ" "**Daha önce gönderilenlerin haberleri sana geldi.**" Onlara ait bazı haberler, bilgi ve kıssalar, müşriklerden karşı karşıya kaldıkları eza ve cefalara karşı gösterdikleri fedakârlıkları, sabırları hakkında sana bilgiler gelmişti.

Resulullah (s), Allah'tan getirdikleri karşısında kavminin küfürleri sebebiyle ondan yüz çevirmeleri, ayetleri ret ve inkâr etmeleri nedeniyle üzülüyor ve bu, ona çok ağır geliyordu. İşte bu nedenledir ki şu ayet nazil oldu: ***"Mü'min olmuyorlar diye neredeyse kendini mahvedeceksin."***[45] Bir diğer ayette de Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: ***"Sen, sevdiğini doğru yola iletemezsin."***[46] Şimdi ilgili ayetin tefsirine geçebiliriz:

35- "وَإِنْ كَانَ كَبُرَ عَلَيْكَ إِعْرَاضُهُمْ فَإِنِ اسْتَطَعْتَ أَنْ تَبْتَغِيَ نَفَقًا فِي الْأَرْضِ أَوْ سُلَّمًا فِي السَّمَاءِ فَتَأْتِيَهُمْ بِآيَةٍ" "**Eğer, onların yüz çevirmeleri sana ağır geldiyse, yerde bir delik** -bulmaya gücün yetse- (ta yerin derinliklerine dek varan bir delik açsan, orada inanabilecekleri bir ayete, bir mucizeye muttali olsalar bile) "**veya göğe bir merdiven bulmaya gücün yeterse** (oradan) **onlara bir mucize** -ayet- **getirebilirsen getir.**" Ancak sen buna güç yetiremezsin.

Burada asıl, Muhammed (s)'ın kavminin Müslüman olması konusundaki hırsı ve düşkünlüğü dile getiriliyor, onun bu konuda kendisini helak edercesine koyduğu gayretine dikkat çekiliyor. Oysa eğer o, ta yerin altından veya göğün üstünden onlara bir ayet getirip göstermeye, sırf onlar iman etsinler diye bunu yapmaya gücü yetse de onlar yine de iman etmezler.

---

44 Saffat, 37/171

45 Şuara, 26/3

46 Kasas, 28/56

Deniliyor ki, Resulullah'ın kavmi durmadan mucize (ayetler) istemekteydiler. Resulullah (s) de, onların iman etmelerini arzu ettiği için onların bu isteklerine cevap vermek istiyordu. Bu nedenle ona denilmiş ki: **"Eğer gücün yetebiliyorsa hemen yap!"**

Burada asıl dikkat çekilmek istenen nokta, kavminin iman etmesi konusundaki hırsı ve isteği öyle bir noktaya gelmişti ki, eğer gerçekten böyle bir şeye gücü yetebilseydi, mutlaka onu yapardı. Öyle ki onların istedikleri mucizeler gerçekleşsin de, belki kavmi iman eder.

Mananın şöyle olması da caiz olabilir: "Yerin altından bir delik açmak, ya da göğe tırmanmak için bir merdiven kurma istek ve arzusu, onların istedikleri mucizeleri getirmekti." Bu nedenle sanki şöyle denilmektedir: "Eğer sen yerin ta derinliklerine nüfuz edebilseydin veya semaya çıkabilseydin, mutlaka bunu yapardın. Öyle ki bu yaptığın, onların inanacakları bir şey olabilirdi beklentisiydi."

Ayette "اِنْ" harfinin cevabı hazfedilmiştir. Örneğin "Eğer bizimle kalkıp filan kimseyi ziyaret etmek istersen" cümlesi gibi. "وَلَوْ شَاءَ اللهُ لَجَمَعَهُمْ عَلَى الْهُدٰى" "**Allah dileseydi, onları hidayet üzerinde toplardı.**" Onlara, sığınacak bir ayet getirirdi, ancak işin hikmet yönü ortadan kalkacağından ötürü, O bunu yapmaz. "فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْجَاهِلِينَ" "**Öyleyse, cahillerden olma!**" Bunu görmezden ve bilmezden gelip de bunun aksini yapanlardan olma!

36- "اِنَّمَا يَسْتَجِيبُ الَّذِينَ يَسْمَعُونَ" "**Ancak, dinleyenler cevap verirler.**" Yani senin inanmalarını ve seni tasdik etmelerini istediğin, üzerlerine hırslı bir şekilde durduğun o kimseler, hiçbir şey dinlemeyen ve işitmeyen ölüler mesabesindedirler. Ancak sana icabet edecek ve cevap verecek olanlar, seni dinleyenler, sana kulak verenlerdir. Bu, adeta şu ayetteki ifadeye benzer. Allah buyuruyor: ***"Sen, ölülere duyuramazsın."***[47]

"وَالْمَوْتٰى يَبْعَثُهُمُ اللهُ" "**Ölüler ise, Allah, onları diriltecek.**" Bu, O'nun kudretine bir örnektir. Çünkü o gün ölüler, Allah'a cevap vermek zorunda kalacaklardır. Zira Kıyamet gününde ölüleri kabirlerinden diriltecek olan O'dur. "ثُمَّ اِلَيْهِ يُرْجَعُونَ" "**Sonra** -yapıp ettiklerinin karşılığını bulmak için- **O'na döndürüleceklerdir.**" Çünkü Allah, kendilerini diriltmeye iman etmeyen ve bunu inkâr eden ölüleri diriltmeye kadirdir. Oysa sen buna kadir değilsin.

47 Neml, 27/80

Gerçi bunun manası şudur: "Şu ölüler yani küfredenler var ya, Allah onları diriltecektir. Sonra da onlar O'na döndürüleceklerdir. İşte o zaman dinlerler. Ancak bundan öncesine gelince, onların bunu duymalarına yol yoktur". Ayette meçhul bir fiil olarak gelen "يُرْجَعُونَ" "**Yurcaune**" fiili, aynı zamanda malum fiil olarak "Ye" harfinin Fetha harekesiyle "**Yarciune**" diye de okunmuştur.

وَقَالُوا لَوْلَا نُزِّلَ عَلَيْهِ آيَةٌ مِنْ رَبِّهِ قُلْ إِنَّ اللَّـهَ
قَادِرٌ عَلَىٰ أَنْ يُنَزِّلَ آيَةً وَلَـٰكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ
﴿37﴾ وَمَا مِنْ دَابَّةٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا طَائِرٍ يَطِيرُ
بِجَنَاحَيْهِ إِلَّا أُمَمٌ أَمْثَالُكُمْ مَا فَرَّطْنَا فِي الْكِتَابِ
مِنْ شَيْءٍ ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّهِمْ يُحْشَرُونَ ﴿38﴾ وَالَّذِينَ
كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا صُمٌّ وَبُكْمٌ فِي الظُّلُمَاتِ مَنْ يَشَإِ اللَّـهُ
يُضْلِلْهُ وَمَنْ يَشَأْ يَجْعَلْهُ عَلَىٰ صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿39﴾
قُلْ أَرَأَيْتَكُمْ إِنْ أَتَاكُمْ عَذَابُ اللَّـهِ أَوْ أَتَتْكُمُ السَّاعَةُ
أَغَيْرَ اللَّـهِ تَدْعُونَ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿40﴾ بَلْ إِيَّاهُ
تَدْعُونَ فَيَكْشِفُ مَا تَدْعُونَ إِلَيْهِ إِنْ شَاءَ وَتَنْسَوْنَ
مَا تُشْرِكُونَ ﴿41﴾ وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا إِلَىٰ أُمَمٍ مِنْ قَبْلِكَ
فَأَخَذْنَاهُمْ بِالْبَأْسَاءِ وَالضَّرَّاءِ لَعَلَّهُمْ يَتَضَرَّعُونَ ﴿42﴾
فَلَوْلَا إِذْ جَاءَهُمْ بَأْسُنَا تَضَرَّعُوا وَلَـٰكِنْ قَسَتْ قُلُوبُهُمْ
وَزَيَّنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿43﴾ فَلَمَّا
نَسُوا مَا ذُكِّرُوا بِهِ فَتَحْنَا عَلَيْهِمْ أَبْوَابَ كُلِّ شَيْءٍ
حَتَّىٰ إِذَا فَرِحُوا بِمَا أُوتُوا أَخَذْنَاهُمْ بَغْتَةً فَإِذَا هُمْ
مُبْلِسُونَ ﴿44﴾ فَقُطِعَ دَابِرُ الْقَوْمِ الَّذِينَ ظَلَمُوا وَالْحَمْدُ
لِلَّـهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿45﴾ قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ أَخَذَ اللَّـهُ
سَمْعَكُمْ وَأَبْصَارَكُمْ وَخَتَمَ عَلَىٰ قُلُوبِكُمْ مَنْ إِلَـٰهٌ غَيْرُ
اللَّـهِ يَأْتِيكُمْ بِهِ انْظُرْ كَيْفَ نُصَرِّفُ الْآيَاتِ ثُمَّ هُمْ
يَصْدِفُونَ ﴿46﴾ قُلْ أَرَأَيْتَكُمْ إِنْ أَتَاكُمْ عَذَابُ اللَّـهِ بَغْتَةً
أَوْ جَهْرَةً هَلْ يُهْلَكُ إِلَّا الْقَوْمُ الظَّالِمُونَ ﴿47﴾ وَمَا

نُرْسِلُ الْمُرْسَلِينَ إِلَّا مُبَشِّرِينَ وَمُنْذِرِينَ فَمَنْ آمَنَ
وَأَصْلَحَ فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿48﴾

Ayetlerin Mealleri

37- Resul'e: Rabbinden bir mucize indirilmeli değil miydi, dediler. De ki: Allah, bir mucize indirmeye elbette kadirdir. Fakat onların çoğu bilmezler.

38- Yeryüzünde hiç bir canlı ve yeryüzünde kanatlarıyla uçan hiçbir kuş yoktur ki, sizin gibi birer ümmet olmasınlar. Kitapta hiç bir şeyi eksik bırakmadık; sonra (hepsi de) Rablerinin huzurunda toplanacaktır.

39- Ayetlerimizi yalanlayanlar, karanlıklar içinde kalmış sağır ve dilsizlerdir; Allah dilediğini sapıklıkta bırakır, dilediğini de dosdoğru yola yöneltir.

40- De ki: Eğer doğruysanız bana haber verir misiniz, Allah'ın azabı size ulaşır, veya kıyamet saati size gelip çatarsa, Allah'tan başkasına mı yalvarırsınız?

41- Hayır, sadece O'na yalvarırsınız. O da dilerse, kaldırılmasını istediğiniz belayı kaldırır da siz, ortak koştuğunuz şeyleri unutursunuz.

42- Senden önceki toplumlara da (elçiler) göndermiş ve belki yalvarıp yakarırlar diye onları darlık ve sıkıntıya sokmuştuk.

43- Hiç olmazsa azabımız kendilerine gelince yalvarsalardı ya! Ama kalpleri katılaşmış ve şeytan, yaptıklarını kendilerine güzel göstermişti.

44- Verilen öğütleri unuttukları bir sırada, her şeyin kapılarını onlara açtık. Kendilerine verilenler ile şımarıp, azdıkları zaman, onları ansızın bütün ümitlerini yitirmiş bir halde yakaladık.

45- Ve âlemlerin Rabbine hamd olsun ki, zalim toplumun arkası da kesilmişti."

46- De ki: Söyleyin bana; Allah, kulaklarınızı ve gözlerinizi alsa, kalplerinizi de mühürlese, Allah'tan başka onu size geri getirecek ilâh kimdir? Ayetleri nasıl açıkladığımıza bir bak, sonra da onlar nasıl yüz çeviriyorlar.

47- De ki: Bana haber verin, Allah'ın azabı size ansızın veya açıktan açığa gelip çatsa, zalim toplumdan başkası mı helak edilir?

48- Biz, elçileri yalnız müjdeciler ve uyarıcılar olarak göndeririz. Kim iman edip, halini düzeltirse, o kimselere bir korku yoktur ve onlar üzülmeyeceklerdir.

Ayetlerin Tefsiri

37- "وَقَالُوا لَوْلَا نُزِّلَ عَلَيْهِ آيَةٌ مِنْ رَبِّهِ" "(Resul'e) **Rabbinden bir mucize indirilmeli değil miydi, dediler.**" Burada geçen ve "**indirilmeli**" demek olan "نُزِّلَ" "**Nüzzile**" kavli, "**Enzele**" manasındadır. Ayetteki "اَنْ يُنَزِّلَ" "**En Yunezzile**" fiili de hem şeddeli olarak ve hem de şeddesiz olarak kıraat olunmuştur. Fiil müzekker/eril olarak geldiği halde, fail müennes/dişil olarak gelmiştir. Çünkü "آيَةٌ" "**Ayet**" kelimesinin müennesliği hakiki olmayan bir müennesliktir. Ayrıca bunun fasl açısından böyle olması da güzel bir şeydir. Ancak Resulullah (s)'e inen ayetlerin çokluğuna rağmen onların böyle söylemeleri, bir tek ayet istemelerine gelince, ona indirilenleri saymayı, bir bir dile getirmeyi terk etmelerinden ötürüdür. Sırf inat olsun diye sanki kendilerine hiçbir ayet, bir mucize indirilmemiş gibi, "Bir tek ayet indirilseydi ya" diye konuşmaktadırlar.

"قُلْ إِنَّ اللهَ قَادِرٌ عَلَى اَنْ يُنَزِّلَ آيَةً" "**De ki: Allah, bir mucize indirmeye elbette kadirdir.**" Böylece onları iman etmeye mecbur da bırakır. Örneğin İsrailoğulları üzerine dağın kaldırılıp üzerlerine düşecekmiş gibi tutması ve benzeri mucizeler gibi mucizeler indirmeye kadirdir. Ya da öyle bir ayet, bir mucize indirirdi ki bu sefer O'nu inkâr etmeleri, tanımamaları halinde, onlara azap gelirdi. "وَلٰكِنَّ اَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ" "**Fakat onların** -Allah'ın onların üzerine böylesine mucizeler indireceğini- **çoğu bilmezler.**" Eğer böyle bir ayet indirmiyorsa, mutlaka ortada bir hikmet var ki, o hikmet gereği Allah onları indirmiyordur.

38- "وَمَا مِنْ دَابَّةٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا طَائِرٍ يَطِيرُ بِجَنَاحَيْهِ إِلَّا أُمَمٌ اَمْثَالُكُمْ" "**Yeryüzünde hiç bir canlı ve yeryüzünde kanatlarıyla uçan hiçbir kuş yoktur ki, sizin gibi birer ümmet olmasınlar.**" Nasıl ki sizin rızıklarınız, ecelleriniz ve amelleriniz yazılıp tespit olunmuşsa onların da rızıkları, ecelleri ve amelleri yazılıp tespit olunmuştur.

"مَا فَرَّطْنَا فِي الْكِتَابِ مِنْ شَيْءٍ" "**Kitapta hiç bir şeyi eksik bırakmadık.**" Levh-i Mahfuz'daki kitapta hiçbir şeyi yazmadan, bir kısmını atlayarak bırakmış

değiliz. Tespit etmemiz ve yazmamız gereken her ne varsa özellikle hepsini yazıp tespit etmişizdir. "ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّهِمْ يُحْشَرُونَ" "**Sonra** (hepsi de) **Rablerinin huzurunda toplanacaktır.**" Yani ümmet, toplum, canlı olarak ne varsa, kuşlardan sineklere varana dek, hepsini huzurunda toplayacaktır. Böylece hepsi de birbirlerinden haklarını alacaklardır. Rivayet olunduğu gibi boynuzsuz olan hayvan boynuzlu olandan hakkını alacaktır.

Diyorsun ki: Nasıl oluyor da burada "**birer ümmet olmasın**" demek olan "إِلَّا أُمَمٌ" buyurdu? Oysa ayette geçen ve "**hiçbir canlı**" demek olan "دَابَّةٍ" ve "**Kuş**" demek olan "طَائِرٍ" kelimeleri tekil olarak gelmiştir, ne diyeceksin?

Derim ki: Mademki Yüce Allah'ın "وَمَا مِنْ دَابَّةٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا طَائِرٍ" "**Yeryüzünde hiç bir canlı ve hiçbir kuş yoktur ki**" kavli, istiğrak/çokluk manasını içeriyor, bu nedenle ayrıca çoğul olarak "وَمَا مِنْ دَوَابَّ وَلَا طُيُورٍ" şeklinde gelmesine gerek duyulmamıştır. Bu itibarla "إِلَّا أُمَمٌ" "**hiçbir canlı**" kavli de bunun manasına hamledilmiştir.

Diyordun ki: Burada "وَمَا مِنْ دَابَّةٍ ولا طَائِرٍ إِلَّا أُمَمٌ أَمْثَالُكُمْ" diyemez miydi? Ayrıca burada fazladan "فِي الْأَرْضِ" kavli ile "**kanatlarıyla uçan**" demek olan "يَطِيرُ بِجَنَاحَيْهِ" kavline neden gerek duyuldu?

Derim ki: Bunun manası, konuyu daha genelleştirmek ve her şeyi kuşatacak manada bir ifadeyi sağlamak içindir. Burada sanki denilen şudur: "Yedi kat yerin altına varana dek ne kadar deprenen, hareket eden canlı bir şey varsa, göğün boşluğunda iki kanadıyla uçuşan ne kadar uçan canlı varsa, onlar da sizin gibi toplumlardır. Onların da hiçbir ihtiyacı ihmal edilmeksizin hepsi mahfuzdur, hepsi kontrol altına alınmıştır."

Diyorsun ki: Bunlardan söz etmedeki amaç nedir?

Derim ki: Kudretinin azametini göstermek ve buna delalet etmek içindir. İlminin lütfunu, gücünün ihatasını, genişliğini belirtmek, farklı tür ve cinslerde olan tüm bu yarattığı şeyler üzerinde egemen olduğunu, her şeyin elinde bulunduğunu belirtmek içindir. Sınıf ve türlerinin çokluğuna rağmen, O'nun emri ve tedbiri dışında hiçbir şeyin cereyan etmediğini ortaya koymak içindir. Allah, onların lehinde ve aleyhinde her ne olacaksa hepsini koruyandır, onların hallerine egemen olandır. Biriyle meşgul olurken, diğerlerinden gafil olmayandır. Mükellef kılınanlar, hayvanlar üzerindeki egemenlikleri dışında böyle bir şeyle tahsis edilmiş değillerdir.

İbn Ebu Abele, "وَلَا طَائِرٍ" "**Vela Tairin**" kavlini, bunun mahallini dikkate alarak raf' ile "**Vela Tairun**" diye kıraat etmiştir. Sanki burada: "وَمَا دَابَّةٌ ولا طَائِرٌ" deniyor gibi bir durum ortaya çıkıyor. Alkame de: "مَا فَرَّطْنَا" "**Ma Ferratna**" kavlini şeddesiz olarak tahfif ile "**Ma Feratna**" diye okumuştur.

39- "وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا صُمٌّ وَبُكْمٌ فِي الظُّلُمَاتِ" **"Ayetlerimizi yalanlayanlar, karanlıklar içinde kalmış sağır ve dilsizlerdir."**

Diyorsun ki: Nasıl oldu da bu ayetteki, "**Ayetlerimizi yalanlayanlar**" manasına gelen "وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا" kavlini, bir önceki ayete tabi kılıp onunla irtibatlandırdı?

Derim ki: Allah yarattığı varlıklarından ve kudretinin eserlerinden, O'nun rububiyetine bunların şahitlik ettiğinden söz ettikten sonra azametine dayanarak şöyle seslendi: *"Yalanlayanlar var ya onlar '**sağırdırlar**', bu nedenle uyaranın sözünü duyup dinlemezler. Onlar '**dilsizdirler**" bu yüzden hakkı da konuşmazlar, konuşmak istemezler. Küfrün karanlıklarında şaşkınca yuvarlanıp dururlar. Onlar bu gerçeği düşünmekten, onu tartmaktan gafildirler, bu nedenle onlar aymazlar."* Daha sonra da Yüce Allah, onların kalplerine mühür vurulmuş olduğundan söz edip böylece hallerini bildiriyor.

"مَنْ يَشَإِ اللهُ يُضْلِلْهُ" **"Allah dilediğini sapıklıkta bırakır,"** rezil rüsvay eder. Onu kendi sapıklığı içinde başıboş salıverir ve ona lütfu ile bakmaz. Çünkü onlar lütuf ehlinden olan kimseler değillerdir. "وَمَنْ يَشَأْ يَجْعَلْهُ عَلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ" **"Ve dilediğini de dosdoğru yola yöneltir."** Yani ona lütuf ve ihsanıyla bakar. Çünkü onlar lütfe ve ihsana değer olan kimselerdir.

40- "قُلْ أَرَأَيْتَكُمْ" **"De ki: bana haber verir misiniz?"** Yani "bana haber verin!" demektir. İkinci zamirin irabtan mahalli yoktur. Çünkü senin "أَرَأَيْتَكَ زَيْدًا مَاشَأْنُهُ" "Zeydin durumu ne haldedir, bana haber verir misin?" dediğin de, eğer sen, bu cümledeki "**Kef**" harfine, irap açısından bir mahal, bir değer biçersen, o takdirde sen adeta: "أَرَأَيْتَ نَفْسَكَ زَيْدًا مَا شَأْنُهُ ؟" demiş olursun ki, o zaman da bu "Sözden dönüş" anlamına gelir. Kendisinden haber verilmek istenen/istihbarın mütealliki ise mahzuftur. Bu da "إِنْ أَتَيْكُمْ عَذَابُ اللهِ أَوْ أَتَتْكُمُ السَّاعَةُ مَنْ تَدْعُونَ" **"Allah'ın azabı size ulaşır veya kıyamet saati size gelip çatarsa** kime yalvaracak, kimi çağıracaksınız?" kavlinin takdir edilmesidir. Daha sonra da Yüce Allah, onları "أَغَيْرَ اللهِ تَدْعُونَ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ" **"Eğer doğruysanız Allah'tan başkasına mı yalvarırsınız?"** ifadesiyle susturmuş olmaktadır. Bu, mana olarak şu demektir: "Başınıza bir musibet, bir felaket geldiğinde, bir zarar isabet ettiğinde âdetiniz olduğu üzere dua etmeyi, yalvarıp yakarmayı ilahlarınıza mı, yoksa onları bırakıp sırf Allah'a mı atfedersiniz? Söyleyin hangisine?"

41- "بَلْ إِيَّاهُ تَدْعُونَ" **"Hayır, sadece O'na yalvarırsınız."** Aksine dualarınızda ve yakarmalarınızda diğer ilahlarınızı, tanrılarınızı bırakır sadece Allah'a yalvarıp yakarırsınız.

"فَيَكْشِفُ مَا تَدْعُونَ إِلَيْهِ إِنْ شَاءَ" "**O da dilerse, kaldırılmasını istediğiniz belayı kaldırır.**" Yani O da kendisinden kaldırılması için dua edip istediğiniz şeyi kaldırır. Böylece size lütufta bulunmak isterse ve dilediğinizde de bir mefsedet/kötülük yoksa o takdirde kaldırabilir.

"وَتَنْسَوْنَ مَا تُشْرِكُونَ" "**Ve siz de ortak koştuğunuz şeyleri unutursunuz.**" İlahlarınızı terk edersiniz. Ya da o vakitte terk etmezsiniz. Çünkü zihinleriniz o zaman, sadece Allah'ı, bir tek Allah'ı düşünmekle ve O'ndan başka bir şeyi düşünmemekle meşgul bulunuyordur. Zira başkası değil, zararı ve belayı önleyecek olan sadece ve sadece Allah'tır. İstihbarın/kendisinden haber verilmek istenen şeyin sadece "**Allah'tan başkasına mı yalvarırsınız?**" manasına gelen "أَغَيْرَ اللهِ تَدْعُونَ" kavline müteallik olması da caiz olur. Sanki burada şöyle denilir gibidir: *"Eğer Allah'ın azabı size gelip çatsa, siz Allah'tan başkasına mı yalvarıp yakaracaksınız? Ondan başkasını mı çağıracaksınız?"*

Diyorsun ki: Eğer söz konusu şartı "أَغَيْرَ اللهِ تَدْعُونَ" kavline müteallik kılarsan, o takdirde "فَيَكْشِفُ مَا تَدْعُونَ إِلَيْهِ" kavli ile "أَوْ أَتَتْكُمُ السَّاعَةُ" kavli hakkında ne diyeceksin? Zira Kıyametin o korkunç vakıası müşriklerden uzak tutulacak değildir, ne dersin?

Derim ki: Belanın, musibetin kaldırılması, Allah'ın dilemesine bağlıdır, bunun şartı budur. O da ayette yer alan "إِنْ شَاءَ" "**Eğer dilerse**" kavli ile beyan edilmiştir. Bu ifade, şu gerçeği dile getiriyor; eğer Allah bunu yapacak olursa, mutlaka o şeyin bir hikmetli yönü var ki, Allah öyle dilemiştir. Yoksa bundan başka daha hikmetli bir şey varsa, o takdirde yapmaz.

42- "وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا إِلَى أُمَمٍ مِنْ قَبْلِكَ فَأَخَذْنَاهُمْ بِالْبَأْسَاءِ وَالضَّرَّاءِ" "**Senden önceki toplumlara da** (elçiler) **göndermiş ve onları darlık ve sıkıntıya sokmuştuk.**" Ayette geçen ve "**darlık**" demek olan "الْبَأْسَاءِ" kelimesi "أَلْبُؤْسُ" ve "الضَّرَّاءِ" kelimesi de "أَلضُّرُّ" manalarındadır ki bu da ***"darlık ve sıkıntı"*** anlamındadır. Bir yoruma göre "الْبَأْسَاءِ" kelimesi ***"kıtlık ve açlık"*** manasındadır. "الضَّرَّاءِ" kelimesi de ***"hastalık, mala ve cana gelen zarar"*** anlamındadır. Ayetin manası şöyle olmaktadır: *"Biz onlara resuller gönderdik, onlar da o resulleri yalanladılar ve biz de onları yakalayıp tutukladık."* "لَعَلَّهُمْ يَتَضَرَّعُونَ" "**Belki yalvarıp yakarırlar.**" Belki Rabblerine karşı boyun eğerler, tezellül haline bürünürler ve huşu içinde olurlar da işledikleri günahlarından ötürü tevbe ederek Allah'a dönerler.

43- "فَلَوْلَا إِذْ جَاءَهُمْ بَأْسُنَا تَضَرَّعُوا وَلَكِنْ قَسَتْ قُلُوبُهُمْ وَزَيَّنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ" "**Hiç olmazsa azabımız kendilerine gelince yalvarsalardı ya! Ama kalpleri katılaşmış ve şeytan, yaptıklarını kendilerine güzel göstermişti.**"

Ayette yer alan ve "**Hiç olmazsa azabımız kendilerine gelince yalvarsalardı**" demek olan "فَلَوْلَا إِذْ جَاءَهُمْ بَأْسُنَا تَضَرَّعُوا" kavlinin mana olarak içerdiği şey, "tazarru nefiydir" yani onlar, tazarruda/**niyazda** bulunmaları gerekirken, bunu yapmadılar. Azabımız geldiği sırada tazarruda bulunsalardı ya, o esnada dahi yine de tazarru ve niyazda bulunmadılar.

Ancak burada ifadenin "لَوْلَا" getirilmiş olması, şu gerçeği açıklamak içindir: Onların tazarruyu terk etmiş olmaları, onların bir özrü sebebiyle değildir, aksine sırf onların inatları ve kalplerinin kararıp taş kesilmiş olmasından kaynaklanmıştır. Bir de şeytanın onlara süslü olarak gösterdiği amelleriyle böbürlenip büyüklenmiş olmalarından kaynaklanıyordu.

44- "فَلَمَّا نَسُوا مَا ذُكِّرُوا بِهِ" "**Verilen öğütleri unuttukları bir sırada,**" gerek çektikleri darlık ve sıkıntılar, hastalıklar olsun gerekse mala ve cana gelen zararlar olsun bunlarla ilgili yardımlarımız kendilerine hatırlatılınca, bunlardan öğüt almayı terk ettiler. Bu, onlara bir yarar sağlamadı ve onları kötülüklerden menetmedi. "فَتَحْنَا عَلَيْهِمْ أَبْوَابَ كُلِّ شَيْءٍ" "**Her şeyin kapılarını onlara açtık.**" Sağlık ve sıhhat verdik, genişlikler ve bol imkânlar sağladık, çeşitli nimetler sunduk ki böylece çektikleri sıkıntı, mal ve cana gelen zararlar karşısında kendisine bir çıkış yolu bulsun istedik. Tıpkı şefkatli bir babanın çocuğuna davrandığı gibi, çocuğu yola gelsin diye kimi zaman sert, kimi zaman tatlı sert ve kimi zaman da güzellikle yaklaşmasına benzer bir yaklaşım gösterdik.

"حَتَّى إِذَا فَرِحُوا بِمَا أُوتُوا" "**Kendilerine** -hayır ve nimet olarak- **verilenler ile şımarıp, azdıkları zaman**" ise, böyle bir durumda şükretmeleri gerekirken giderek şımarıp azdılar. Hiçbir zaman yapıp ettiklerinden ötürü Allah'a tevbe etmeye, O'ndan af dilemeye yönelmediler. Biz de bunun üzerine "أَخَذْنَاهُمْ بَغْتَةً فَإِذَا هُمْ مُبْلِسُونَ" "**onları ansızın bütün ümitlerini yitirmiş bir halde yakaladık.**" Hiçbir söz söylemeye mecalleri kalmayınca, pişmanlık içinde yana yakıla ve her şeyden umutlarını kesmiş bir halde onları ansızın yakalayıverdik.

45- "فَقُطِعَ دَابِرُ الْقَوْمِ الَّذِينَ ظَلَمُوا" "**Böylece zalim toplumun arkası da kesilmişti.**" Artık onların hepsini yok ettik, arkalarından gelip de onları izleyecek kimseyi bırakmadık, böylece onların köklerini kazımış olduk. "وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ" "**Ve âlemlerin Rabbine hamd olsun!**" Burada, Allah'a hamd olayı, bize şunu hatırlatıyor; Zalimlerin helak olması halinde Allah'a hamd etmenin farziyeti ve önemi vurgulanmıştır. Çünkü Allah'a hamd etmek en büyük nimetlerdendir ve en değerli hisselerden, paylardandır.

46- "قُلْ اَرَاَيْتُمْ اِنْ اَخَذَ اللهُ سَمْعَكُمْ وَاَبْصَارَكُمْ" "**De ki: Söyleyin bana; Allah, kulaklarınızı ve gözlerinizi alsa,**" sizi sağır ve kör kılarak kulaklarınızı ve gözlerinizi alsa, "وَخَتَمَ عَلٰى قُلُوبِكُمْ" "**kalplerinizi de mühürlese,**" Katında anlayışınızı ve aklınızı giderecek olan şeyle kalplerinizin üzerlerine perde çekse, "مَنْ اِلٰهٌ غَيْرُ اللهِ يَاْتِيكُمْ بِهٖ" "**Allah'tan başka onu size geri getirecek ilâh kimdir?**" Yani kulaklarınızı, gözlerinizi, kalplerinizi Allah'tan başka yeniden geri getirecek biri var mı? Burada zamir, işaret ismi yerinde kullanılmıştır, ya da aldığı, yakaladığı ve kendisiyle mühürlediği şeyler yerinde kullanmıştır. "اُنْظُرْ كَيْفَ نُصَرِّفُ الْاٰيَاتِ ثُمَّ هُمْ يَصْدِفُونَ" "**Ayetleri nasıl açıkladığımıza bir bak, sonra da onlar nasıl yüz çeviriyorlar.**" Ayetlerin açıkça ortaya çıkmasından sonra nasıl da o ayetlerden yüz çeviriyorlar!

47- "قُلْ اَرَاَيْتَكُمْ اِنْ اَتٰيكُمْ عَذَابُ اللهِ بَغْتَةً اَوْ جَهْرَةً هَلْ يُهْلَكُ اِلَّا الْقَوْمُ الظّٰلِمُونَ" "**De ki: Bana haber verin, Allah'ın azabı size ansızın veya açıktan açığa gelip çatsa, zalim toplumdan başkası mı helak edilir?**" Burada geçen ve "ansızın" manasına gelen "بَغْتَةً" kelimesi ile anlatılmak istenen şey, kişinin hiçbir zaman hissetmeden ve farkına varmaksızın, açıkça belirtileri de görülmeksizin bir şeyin aniden meydana gelmesi, oluvermesi demektir. Buna: "بَغْتَةً اَوْ جَهْرَةً" denmiştir. Hasan'dan gelen rivayete göre "gece veya gündüz gelse" diye yorumlanmıştır. Ayrıca bu ibare "بَغْتَةً اَوْ جَهْرَةً" diye de okunmuştur. "هَلْ يُهْلَكُ" kavli "Azap ve gazap anlamında zalimlerden başka hiçbir kimse helak edilmez" demektir. Ayrıca "هَلْ يُهْلَكُ" "**Hel Yuhlaku**" kavli, "Ye" harfinin fethiyle "**Hel Yehliku**" diye de kıraat edilmiştir.

48- "وَمَا نُرْسِلُ الْمُرْسَلِينَ اِلَّا مُبَشِّرِينَ وَمُنْذِرِينَ فَمَنْ اٰمَنَ وَاَصْلَحَ فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ" "**Biz, elçileri yalnız müjdeciler ve uyarıcılar olarak göndeririz. Kim iman edip, halini düzeltirse, o kimselere bir korku yoktur ve onlar üzülmeyeceklerdir.**" Ayette geçen "مُبَشِّرِينَ وَمُنْذِرِينَ" "**müjdeleyiciler ve uyarıcılar**" ibaresiyle söylenmek istenen şey, kim onlara ve onların getirdiklerine iman eder, onlara itaatte bulunursa kim de önce onları yalanlayıp, onlara karşı çıksa ve onları Elçiler olarak tanımaz, onları oyun ve eğlencelerine hedefi kılar, onlardan hep mucizeler istemeye kalkışırsa da; sonradan gerçekler delillerle ve kanıtlarla ortaya konduğunda üzerine düşen ve ıslahı gereken şeylerle mükellef olması hasebiyle "**durumunu düzeltirse**", işte bu kimseler için artık korku olmayacağı gibi üzülmeyecekler de.

وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا يَمَسُّهُمُ الْعَذَابُ بِمَا كَانُوا
يَفْسُقُونَ ﴿49﴾ قُلْ لَا أَقُولُ لَكُمْ عِنْدِي خَزَائِنُ اللَّهِ
وَلَا أَعْلَمُ الْغَيْبَ وَلَا أَقُولُ لَكُمْ إِنِّي مَلَكٌ إِنْ أَتَّبِعُ إِلَّا
مَا يُوحَىٰ إِلَيَّ قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الْأَعْمَىٰ وَالْبَصِيرُ
أَفَلَا تَتَفَكَّرُونَ ﴿50﴾ وَأَنْذِرْ بِهِ الَّذِينَ يَخَافُونَ أَنْ
يُحْشَرُوا إِلَىٰ رَبِّهِمْ لَيْسَ لَهُمْ مِنْ دُونِهِ وَلِيٌّ وَلَا
شَفِيعٌ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ ﴿51﴾ وَلَا تَطْرُدِ الَّذِينَ يَدْعُونَ
رَبَّهُمْ بِالْغَدَاةِ وَالْعَشِيِّ يُرِيدُونَ وَجْهَهُ مَا عَلَيْكَ مِنْ
حِسَابِهِمْ مِنْ شَيْءٍ وَمَا مِنْ حِسَابِكَ عَلَيْهِمْ مِنْ شَيْءٍ
فَتَطْرُدَهُمْ فَتَكُونَ مِنَ الظَّالِمِينَ ﴿52﴾ وَكَذَٰلِكَ فَتَنَّا
بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ لِيَقُولُوا أَهَٰؤُلَاءِ مَنَّ اللَّهُ عَلَيْهِمْ مِنْ
بَيْنِنَا أَلَيْسَ اللَّهُ بِأَعْلَمَ بِالشَّاكِرِينَ ﴿53﴾ وَإِذَا جَاءَكَ
الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِآيَاتِنَا فَقُلْ سَلَامٌ عَلَيْكُمْ كَتَبَ رَبُّكُمْ
عَلَىٰ نَفْسِهِ الرَّحْمَةَ أَنَّهُ مَنْ عَمِلَ مِنْكُمْ سُوءًا بِجَهَالَةٍ
ثُمَّ تَابَ مِنْ بَعْدِهِ وَأَصْلَحَ فَأَنَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿54﴾
وَكَذَٰلِكَ نُفَصِّلُ الْآيَاتِ وَلِتَسْتَبِينَ سَبِيلُ الْمُجْرِمِينَ
﴿55﴾ قُلْ إِنِّي نُهِيتُ أَنْ أَعْبُدَ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ
اللَّهِ قُلْ لَا أَتَّبِعُ أَهْوَاءَكُمْ قَدْ ضَلَلْتُ إِذًا وَمَا أَنَا مِنَ
الْمُهْتَدِينَ ﴿56﴾ قُلْ إِنِّي عَلَىٰ بَيِّنَةٍ مِنْ رَبِّي وَكَذَّبْتُمْ بِهِ
مَا عِنْدِي مَا تَسْتَعْجِلُونَ بِهِ إِنِ الْحُكْمُ إِلَّا لِلَّهِ يَقُصُّ
الْحَقَّ وَهُوَ خَيْرُ الْفَاصِلِينَ ﴿57﴾ قُلْ لَوْ أَنَّ عِنْدِي مَا
تَسْتَعْجِلُونَ بِهِ لَقُضِيَ الْأَمْرُ بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ وَاللَّهُ أَعْلَمُ
بِالظَّالِمِينَ ﴿58﴾

Ayetlerin Mealleri

49- Ayetlerimizi yalanlayanlar ise, kötü amelleri yüzünden onlara azap dokunacaktır.

50- De ki: Size, yanımda Allah'ın hazinelerinin olduğunu söylemiyorum. Gaybı bilmem; size, bir melek oldu-

ğumu da söylemiyorum. Ben, ancak bana vahyolunana tabi oluyorum. De ki: "Hiç görmeyen ile gören bir olur mu? Hiç düşünmüyor musunuz?"

51- Rab'lerinin huzurunda toplanacaklarından korkanları onunla (vahiy ile) uyar ki onların Allah' tan başka velileri ve şefaatçileri yoktur. Umulur ki korunurlar."

52- Hoşnutluğunu isteyerek sabah akşam Rab'lerine dua edenleri kovma. Onların hesabından sana bir şey ve senin hesabından onlara bir şey yoktur ki onları kovup da zalimlerden olasın.

53- Böylece, "Allah, aramızdan bunlara mı iyilikte bulundu?" desinler diye onları birbiriyle denedik. Allah, şükredenleri en iyi bilen değil midir?

54- Ayetlerimize iman edenler yanına geldikleri zaman: De ki: Selam size Rabbiniz, kendi üzerine rahmeti gerekli kıldı. Bu sebeple, içinizden kim cahillikle bir kötülük işler de ardından tevbe edip, halini düzeltirse, şüphesiz Allah bağışlayan ve merhamet edendir.

55- Günahkârların yolu iyice belli olsun diye ayetleri işte böyle açıklıyoruz.

56- De ki: Allah'tan başka yalvardıklarınıza benim kulluk etmem yasaklandı. De ki: Sizin heveslerinize uymam, uyduğum takdirde sapıtır ve hidayete erenlerden olmamış olurum.

57- Ve yine de ki: Ben, Rabbimden gelen apaçık bir belge üzerindeyim. Ama siz onu yalanladınız. Sizin çabucak gelmesini istediğiniz şey benim yanımda değildir. Hüküm yalnız Allah'a aittir. O ayıranların en hayırlısı olarak gerçeği anlatır.

58- De ki: Sizin çabukça gelmesini istediğiniz şey benim yanımda olsaydı, iş benimle sizin aranızda bitmiş olurdu. Allah, zalimleri en iyi bilendir.

Ayetlerin Tefsiri

49- "وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا يَمَسُّهُمُ الْعَذَابُ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ" "**Ayetlerimizi yalanlayanlar ise, kötü amelleri yüzünden onlara azap dokunacaktır.**" Dikkat edilirse burada azap, dokunacak, acıtacak şey olarak zikredilmiştir. Azap, sanki canlı bir varlıkmış gibi, onlara istediği ve dilediği şekilde acılar tattıracak ve

azap çektirecektir. Kaldı ki şu ifade de bu gerçeği dile getirmektedir: "لَقِيتُ مِنْهُ الْأَمَرِّينَ وَالْأَقْوَرِينَ" "Ondan yana çok sıkıntılar yaşadım, çok felaketlerle karşılaştım." Bu cümlede yer alan "الْأَمَرِّينَ" ve "الْأَقْوَرِينَ" kelimeleri tıpkı akıl sahibi varlıkların cemi kılınmaları gibi cemi "**Nunu**" ile çoğul kılınmışlardır, her iki kelime de felaket, musibet gibi manalara gelirler. Kaldı ki Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "إِذَا رَأَتْهُم مِّن مَّكَانٍ بَعِيدٍ سَمِعُوا لَهَا تَغَيُّظًا وَزَفِيرًا" "***Bu ateş onlara uzak bir yerden göründüğü zaman, onun gürültüsünü ve uğultusunu işitirler.***"[48]

50- "قُلْ لَا أَقُولُ لَكُمْ عِندِي خَزَائِنُ اللَّهِ وَلَا أَعْلَمُ الْغَيْبَ وَلَا أَقُولُ لَكُمْ إِنِّي مَلَكٌ إِنْ أَتَّبِعُ إِلَّا مَا يُوحَىٰ إِلَيَّ"
"De ki: Size, yanımda Allah'ın hazinelerinin olduğunu söylemiyorum. Gaybı bilmem; size, bir melek olduğumu da söylemiyorum. Ben, ancak bana vahyolunana tabi oluyorum."

Yani ben, beşerden herhangi bir kimsenin Allah'ın hazinelerinden bir mülkünün ve varlığının olduğunu ileri sürerek akla uygun olmayan, aklın yadırgadığı böyle bir şeyi savunuyor değilim. Oysaki zaten o, Allah'ın yarattıkları arasında bölüştürülmüş, rızkı olarak taksim edilmiş olan gayba ait bir bilgidir. Aynı zamanda Yüce Allah'ın yarattıklarının en şerefli ve en değerli bir cinsi olan meleklerden bir melek olduğumu da ileri sürüyor değilim. Kaldı ki melekler yer ve konum itibariyle Allah'a en yakın olan varlıklardır.

Kısaca ben, ne ilahlık ve ne de meleklik iddiasındayım. Zaten ilahlık makamından sonra melekler konumunda ve makamında olmaktan da üstün bir yer yoktur. Bu durumda neye göre benim davamı uzak bir ihtimal olarak görüyor ve onu inkâra kalkışıyorsunuz? Benim tek iddiam, daha önceden de birçok beşerde görülen şeydir ki, o da Resullükten-Nübüvvetten başkası değildir.

"قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الْأَعْمَىٰ وَالْبَصِيرُ" **"De ki: Hiç görmeyen ile gören bir olur mu?"** Burada "**görmeyen**" ifadesiyle *"yolunu şaşırıp sapıtanlar"* kast edildiği gibi, "**gören**" ifadesiyle de *"hidayete ermiş olan, doğruyu bulanlar"* demek istenmiştir. Ayet böyle yorumlanacağı gibi, aynı zamanda bir temsil olarak *"Muhammed (s)'e vahyedilene tabi olanlar ve olmayanlar"* diye de yorumlanmıştır. Ya da istikameti, doğru olan yolu -ki bu da Nübüvvettir, Resullüktür- savunan ile muhal olanı -ki o da ilahlık ve meleklik iddiasıdır- savunan hiçbir olur mu? "أَفَلَا تَتَفَكَّرُونَ" **"Hiç düşünmüyor musunuz?"** O halde körler gibi yolunu şaşıranlardan olmayın. Ya da "Siz de çok iyi biliyorsunuz ki ben, hiçbir zaman bir beşere, bir insana yakışmayacak bir iddiaya kalkışmadım." Ya da

48 Furkan, 25/12

"Siz yine gerçekten bilirsiniz ki, bana vahyedilene uymak, mutlaka olması ve uyulması gereken bir gerçektir."

Diyorsun ki: Ayette geçen "أَعْلَمُ الْغَيْبَ" "**gaybı bilmem**" kavlinin iraptaki yeri nedir?

Derim ki: Bu ifade, ayetimizdeki "عِنْدِي خَزَائِنُ اللَّهِ" "**Allah'ın hazinelerinin yanımda olduğunu**" kavli üzerine atfedilmiştir. Çünkü bu, söylenmiş olan bir ifade kabilindendir. Sanki burada: "لااقُولُ لكُمْ هَذاالْقَوْلَ ولا هَذاالْقَوْلَ" "Size ne o sözü, ne de bu sözü söyleyecek değilim" der gibi bir mana bulunmaktadır.

51- "وَأَنْذِرْ بِهِ الَّذِينَ يَخَافُونَ أَنْ يُحْشَرُوا إِلَى رَبِّهِمْ" "**Rab'lerinin huzurunda toplanacaklarından korkanları onunla** (vahiy ile) **uyar ki.**" Ayette geçen "وَأَنْذِرْ بِهِ" "**onunla uyar ki**" kavlindeki zamir, bir önceki ayette geçen "مَا يُوحَى إِلَيَّ" kavline racidir. "الَّذِينَ يَخَافُونَ أَنْ يُحْشَرُوا إِلَى رَبِّهِمْ" "**Rab'lerinin huzurunda toplanacaklarından korkanlar**" kavlinde anlatılmak istenenler ise, bunlar ya İslam'a girmiş olan bir topluluk olup, öldükten sonra dirilmeyi ikrar etmekle birlikte amelde ifrata kaçanlardır. Böylece Resulüllah (s), onları, kendisine vahyedilenle uyarmıştır. Kaldı ki:

"لَيْسَ لَهُمْ مِنْ دُونِهِ وَلِيٌّ وَلَا شَفِيعٌ" "**Onların Allah'tan başka velileri ve şefaatçileri yoktur.**" Resulüllah'ın onları vahiyle uyarması "لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ" "**umulur ki korunurlar**" diyedir. Yani bu sayede Müslümanlardan olarak Allah'ın emir ve yasakları doğrultusunda hareket eden takva sahibi olanlar zümresine dâhil olmuş olurlar. Ya da bunlar Kitab Ehlinden olan kimselerdir. Zira onlar da zaten öldükten sonra dirilmeyi ikrar eden, kabullenen kimselerdir. Yahut da bunlar müşriklerden olan birtakım insanlardır ki bunlar, "öldükten sonra dirilme ile alakalı olarak bir şey duyduklarında, bunun hak olabileceğini dikkate alarak sonunda helak olacakları düşüncesi baskın gelince, onların hallerinden, ileride başlarına gelebileceklerden korktukları görülür." İşte bu durumda olanların uyarılmaları sonucu, hakka yönelmeleri beklenebilir. Oysa müşriklerden inatlarında direnenler onların dışındadırlar. İşte emir de bu gibilerin uyarılmasını içermektedir.

Diğer taraftan ayette geçen "لَيْسَ لَهُمْ مِنْ دُونِهِ وَلِيٌّ وَلَا شَفِيعٌ" "**onların Allah'tan başka velileri ve şefaatçileri yoktur**" kavli, "أَنْ يُحْشَرُوا" kavlinden hal olarak gelmiştir. Manası: "Onlara herhangi bir yardım olunmadan ve şefaat olunmaları da sözkonusu olmaksızın huzurda toplanacaklardır. Zaten bu durum da mutlaka gerçekleşecektir. Çünkü hepsi de toplanacaklardır. Kaldı ki zaten korkutulanlar da o, korkutulmuş halleri üzere haşr olunacaklardır."

52- "وَلَا تَطْرُدِ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْغَدَاةِ وَالْعَشِيِّ يُرِيدُونَ وَجْهَهُ" "**Hoşnutluğunu isteyerek sabah akşam Rab'lerine dua edenleri kovma.**" Önceki ayette Yüce Rabbimiz, Müslüman olup da takva sahibi olmayan ve bu bağlamda emir ve yasaklar çerçevesinde hareket etmeyenleri anlattı ve Allah'ın emir ve yasakları doğrultusunda takva üzere hareket etmeleri için uyarılmaları emredildi.

O emrin hemen arkasından Müslümanlardan takva üzere davranarak emir ve yasaklar çerçevesinde hareket edenlere sözü getirdi. Böylece Allah, Resulüne onlara yaklaşmasını, onları kendisine yakın tutmasını, onlara ikramda bulunmasını emretti. Onlar arasından bunun aksi bir şeyi isteyenlere ise, itaat etmemesini buyurdu. Allah, burada sözkonusu edilen takva sahiplerini övüyor, onların Rablerinin davetine icabet ettiklerini, ona ibadet ve kullukta bulunduklarını, aynı zamanda bu kulluklarını da sürdürdüklerini ifade ederek, onları övgüye değer bulup övüyor. Zaten ayette yer alan "**sabah-akşam**" ifadesi, devamlılık ve süreklilik anlamındadır.

Bir yoruma göre de bunun manası "Onlar sabah ve ikindi namazlarını kılarlar" demektir. Böylece Allah onları ibadet ve kulluklarında ihlâs sahibi, samimi kimseler olarak nitelemektedir. Zaten "يُرِيدُونَ وَجْهَهُ" "**Onun yüzünü-hoşnutluğunu, rızasını isteyerek**" kavlinin de ifade ettiği mana budur. Ayette geçen "**Yüz**" anlamına gelen "**Vech**" kelimesi ile "**bir şeyin zatı, aslı, kendisi, hakikati ve gerçeği**" dile getirilir.

Rivayet olunduğuna göre müşriklerin ileri gelenlerinden birtakım liderler, Müslümanların fakir, yoksul ve aşağı tabakadan görülen Ammar b. Yasir, Suhayb er-Rumi, Bilal Habeşi, Habbab b. Eret, Selman Farisi[49] ve benzeri gibilerini -Allah hepsinden de razı olsun- kast ederek Resulüllah (s)'e gelip "Şu köleleri ve kötü kokulu giysilerini bizden uzak tutsan olmaz mı? Böylece bizde yanına gelir, seninle birlikte oturur konuşuruz" demişlerdi. Sözkonusu kişiler, yünden mamul giysi giyindiklerinden ötürü, aşırı sıcakların etkisiyle terleyen bu kimseler üzerinde onlara göre rahatsızlık verici rayiha saçıyordu. Önde gelen o lider de bundan rahatsızlıklarını dile getiriyorlardı.

Müşriklerin önde gelen liderlerinin yukarıda geçen teklifleri üzerine Resulüllah (s) de onlara "Ben, müminleri yanımdan kovacak ve uzaklaştıracak değilim" buyurdu. Bu defa müşrikler "Öyleyse biz senin yanına geldiğimizde bari onları kaldır, gitsinler, bizim olduğumuz sırada onlar aramızda olma-

49 Ammar b. Yasir (r) aslen bir Yahudi olmakla birlikte, Yahudiler içinde İslam'ı kabul eden en hayırlı bir Müslüman idi. Suhayb er-Rumi de, Rumlar arasından İslam'ı kabul eden en hayırlı Müslümandı. Bilal b. Rebah el-Habeşi de, Resulüllah'ın müezziniydi. Selman Farisi ise, Fars asıllı olan hayırlı bir Müslümandı. Habbab b. Eret de, Resulüllah'ın fakir ashabından olan biriydi. İşte adları geçen bu zatlar, Resulullah (a)'a iman eden en hayırlı ve en ihlâslı olan kimselerdi.

sınlar. Biz ayrılınca da bu defa onlar senin yanına gelsinler. Sen de böylece onlarla dilediğin kadar oturup kalabilirsin" dediler.

İşte bu teklif üzerine Resulüllah (s) de onların iman etmelerini çok istediğinden ötürü onlara: "Evet, olur" dedi.[50]

Rivayet olunduğuna göre Ömer (r) da "Keşke bunu yapsaydın da, bakalım, işi nereye vardıracaklarını görseydik" demiş ve "O halde bununla ilgili bir şey yaz! Bunun üzerine bir sayfa getirtir ve yazması için de Ali (r)'ı çağırtmış. Bu olay üzerine sözkonusu ayet nazil oldu ve Ömer de söylediklerinden ötürü özür diledi."[51]

Selman ile Habbab demişler ki: "Bu ayet, bizim hakkımızda indi. Resulüllah (s) bizimle beraber oturur ve bizimle diz dize olacak kadar, dizlerimiz onun dizine değecek kadar yakın olurduk. Yanımızdan kalkıp gitmek istediğinde ise ***"Sabah, akşam Rab'lerinin rızasını dileyerek O'na dua edenlerle beraber sen de sabret. Dünya hayatının süslerini isteyip, gözünü onlardan ayırma. Kalbini zikrimizden gafil kıldığımız, arzularına uymuş ve işi taşkınlık olan kimseye itaat etme! De ki: -Hak Rabbinizdendir. Dileyen iman etsin, dileyen inkâr etsin. Biz zalimler için, duvarları kendilerini çepeçevre kuşatan bir***

---

50 Beyhaki bu hadisi *"eş-Şuab"* eserinin sonlarında rivayet etmiştir. Vahidi de hadisi, *"el-Esbab"* eserinde Ebu Meşcaa b. Rib'i yoluyla Selman'dan rivayetle aktarmıştır. Selman demiş ki: "Kalpleri İslam'a ısındırılanlardan Uyeyne b. Bedr, Akra b. Habis ve benzerleri Resulüllah'a gelerek, ona dediler ki: 'Sen şöyle mescidin başköşesinde otursan da şu adamları ve kokuşan giysilerini bizden uzak tutsan olmaz mı?" -Onların bu ifadeleriyle demek istedikleri şey, Selman Farisi ve Müslümanlardan fakir ve yoksul olanlardı. Çünkü bunlar başkaca giyecek bir şey bulamadıklarından ötürü yünden mamul giysiler giyiniyorlardı.- "İşte o zaman bizler de gelir yanında oturur, seninle karşılıklı konuşur ve senden bir şeyler alır öğreniriz" diyorlardı. Bunun üzerine: ***"Sabah, akşam Rab'lerinin rızasını dileyerek O'na dua edenlerle beraber sen de sabret. Dünya hayatının süslerini isteyip, gözünü onlardan ayırma. Kalbini zikrimizden gafil kıldığımız, arzularına uymuş ve işi taşkınlık olan kimseye itaat etme! De ki: -Hak Rabbinizdendir. Dileyen iman etsin, dileyen inkâr etsin. Biz zalimler için, duvarları kendilerini çepeçevre kuşatan bir ateş hazırladık."*** (Kehf, 28-29) ayetleri inzal oldu. Sonra da Resulullah kalktı ve onları aramaya koyuldu, diye hadis devam etmektedir. Ayrıca konu ile ilgili rivayetler hakkında İbn Mace, İbn Ebi Şeybe, Taberani ve Habbab'ın hal tercümesinde Ebu Nauym bunu zikrediyor. Aynı şekilde İshak b. Rahuye, Ebu Ya'la, Bezzar ve Beyhaki de bunu zikrediyor. Vahidi de Ebu'l-Kenud yoluyla Habbab'tan rivayetle ***"Hoşnutluğunu isteyerek sabah akşam Rab'lerine dua edenleri kovma. Onların hesabından sana bir şey ve senin hesabından onlara bir şey yoktur ki onları kovup da zalimlerden olasın"*** mealindeki bu ayetle ilgili olarak rivayet etmiştir. Ravi diyor ki: "Akra' b. Habis ve Uyeyne b. Bedr geldiler, Resulüllah'ı (s) Suhayb, Bilal, Ammar ve Habbab ve müminlerin zayıflarından olan birtakım insanlarla birlikte otururken bulduklar." Böylece hadisi uzun uzadıya aktarmıştır.

51 Bu durum az önce geçen ve içinde Ömer (r)'ın meşvereti ve özür dilemesi yer almaksızın, Habbab hadisinde geçmektedir.

ateş hazırladık."[52] ayeti nazil olmuştu. Bu ayetin inmesi üzerine de, Resulüllah (s), biz onun yanından kalkıp ayrılmadıkça o, yanımızdan kalkıp gitmezdi. Ve Resulüllah da *'Ümmetinden olan bir toplulukla birlikte onlara sabretmemi bana emredene dek, beni öldürmeyen Allah'a hamd olsun. Benim hayatım da, ölümüm de bundan böyle sizinle olacaktır'* buyurdu."

"مَا عَلَيْكَ مِنْ حِسَابِهِمْ مِنْ شَيْءٍ" "**Onların hesabından sana bir şey yoktur.**" Ayetin bu kısmı tıpkı "إِنْ حِسَابُهُمْ إِلَّا عَلَى رَبِّي" ***"Onların hesabı ancak Rabbime aittir."***[53] ayeti gibidir. Bunun sebebi, onlar, berikilerin hem dinlerine ve hem de ihlâslarına dil uzatıyorlardı. Bunun içindir ki Allah, onların ihlâslarına ve işledikleri amellerde Allah'ın iradesini şahitlik ettikten sonra şöyle buyurmuştu: "**Onların hesabından sana bir şey yoktur.**" Bu, şu manaya geliyordu: "Her ne kadar onların söyledikleri şey Allah'ın takdirinde ise de; sen sadece işin zahirine, dış görünüşüne itibar etmekle ve onların takva sahibi oldukları damgasını taşımalarına bakmakla yükümlüsün. Gerçi onların, içlerinde Allah'ın rızası dışında bir şeyler olsa bile, onların hesabı, onları ilgilendirir ve sadece onları bağlar, onların hesabı sana geçecek değil, sen ondan sorgulanacak değilsin. Kaldı ki senin de hesabın sana aittir, seni bağlar, senden onlara geçecek, onları bağlayacak bir şey yoktur." Zaten Yüce Allah da şöyle buyuruyor: "وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَى" ***"Hiç bir günahkâr bir başkasının günahınıtaşımaz."***[54]

Diyorsun ki: Bu ayette geçen ve "**Onların hesabından sana bir şey yoktur**" manasındaki "مَا عَلَيْكَ مِنْ حِسَابِهِمْ مِنْ شَيْءٍ" kavline sadece yer verseydi bu, yetmez miydi? Buna ayrıca "**ve senin hesabından onlara bir şey yoktur**" manasındaki "وَمَا مِنْ حِسَابِكَ عَلَيْهِمْ مِنْ شَيْءٍ" kavli ne diye ekledi?

Derim ki: Aslında her iki cümle, bir tek cümle yerinde zikredilmiştir. Bu ikisiyle bir tek mana kastedilmiştir ki, o mana da "وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَى" ***"Hiç bir günahkâr bir başkasının günahını taşımaz"*** kavlinin içerdiği mananın kendisidir. Bu mananın tam olarak ifade edilebilmesi için, tek cümle ile müstakil bir mana elde olunamadığından, burada bu her iki cümleye yer verilmiştir. Burada sanki "Sen, onlar adına hesaba çekilecek değilsin ve onlar da arkadaşı hesabına sorgulanacak değildir" denir gibi bir anlam yer almaktadır.

Ayrıca deniliyor ki, sözkonusu zamir müşriklere ait olup, onlara racidir. Bu durumda mana şöyle olmaktadır: "Onlar senin adına hesaba çekilecek değillerdir, sen de onlar adına hesaba çekilecek değilsin ki, onların iman edip

52 Kehf, 18/28-29

53 Şuara, 26/113

54 Enam, 6/164; İsra, 17/15; Fatır, 35/18; Zümer, 39/7.

etmemeleri seni ilgilendirmiş olsun; böyle bir hırs ve arzu ile yanında bulunan müminleri uzaklaştırmaya bu, seni tahrik etmesin."

"فَتَطْرُدَهُمْ فَتَكُونَ مِنَ الظَّالِمِينَ" **"Ki onları kovup da zalimlerden olursun."** Burada geçen "فَتَطْرُدَهُمْ" kavli, nefyin, olumsuzluğun cevabıdır. "فَتَكُونَ مِنَ الظَّالِمِينَ" kavli de nehyin, yasaklama emrinin cevabıdır. Gerçi bu ibarenin aynı zamanda sebebiyet oluşturma nedeniyle "فَتَطْرُدَهُمْ" **"onları kovup"** kavline atfı da caiz olur. Çünkü onun zalim olması halinde, bu, onların tardına sebep oluşturur.

Ayette geçen "بِالْغَدَاةِ وَالْعَشِيِّ" kavli ayni zamanda "بِالْغُدْوَةِ وَالْعَشِيِّ" diye de okunmuştur.

53- "وَكَذَلِكَ فَتَنَّا بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ لِيَقُولُوا أَهَؤُلَاءِ مَنَّ اللَّهُ عَلَيْهِمْ مِنْ بَيْنِنَا" **"Böylece, 'Allah, aramızdan bunlara mı iyilikte bulundu?' desinler diye onları birbiriyle denedik."** Burada "وَكَذَلِكَ فَتَنَّا" kavliyle demek istenen şudur; işte şu büyük fitneler gibi fitnelerle insanların kimisini kimisiyle denedik, onları bunlarla imtihan ettik. Bunun sebebi şuydu; müşrikler Müslümanlara şöyle diyorlardı: **"Allah'ın aramızda iyilikte bulunduğu kimseler de bular mı?"** Yani "hak konusunda isabetli olanlar ve bunda muvaffakiyet göstermekle Allah'ın kendilerine nimet sunduğu kimseler bunlar mı? Allah katında, bizim dışımızda mesut ve mutlu olacak olanlar bunlar mı? Oysaki bizler toplumun ileri gelenleriyiz ve onların liderleri ve başları konumunda olan kimseleriz. Onlar ise hem köledirler, hem de fakir ve yoksuldurlar."

Böyle demekle aslında o müşrikler, hak üzerinde olması gerekenler eğer olacaksa ancak kendileri gibi olanların olabileceğini savunmaktadırlar. İnsanlar arasında eğer bir hayır ve ihsan ile taltif edilecekler olacaksa, yine onların da kendileri gibi olanlardan olması gerektiğini demek istiyorlar. Bunun örneğini: "أَأُلْقِيَ الذِّكْرُ عَلَيْهِ مِن بَيْنِنَا" ***"Aramızdan, vahiy ona mı gönderilmiş?"***[55] ayetiyle yine "لَوْ كَانَ خَيْرًا مَّا سَبَقُونَا إِلَيْهِ" ***"Eğer bir hayır olsaydı, ona bizden önce ulaşmazlardı."***[56] ayetlerinde de görmekteyiz. İleri gelen müşrikler, iyilikte ve iyi olan şeylerde kimsenin kendilerinin önüne geçemeyeceklerinden dem vuruyorlardı.

Ayette geçen **"Bunu demeleri için biz onları denedik"** kavlinin manası şudur: "Biz onları rezil ettik de, onlar da fitne yoluyla birbirlerine düştüler. Nihayet onların böyle bir sebeple birbirilerine düşmeleri, onların böyle bir

55 Kamer, 54/25

56 Ahkaf, 46/11

sözü söylemelerine neden oldu. Çünkü bu şekilde bir sözü ancak rezil ve rüsvay olanlar ve fitneye düşenler söyleyebilirler."

"أَلَيْسَ اللَّهُ بِأَعْلَمَ بِالشَّاكِرِينَ" "**Allah, şükredenleri en iyi bilen değil midir?**" Allah, kimin iman edeceğini ve kimin şükredeceğini elbette en iyi bilendir, zaten böyle olduğu için de onu imana muvaffak kılmıştır. Aynı zamanda Allah, kimin küfürde samimi ve direnç gösterdiğini de en iyi bilen olması hasebiyle onu da rezil eder ve neden imanda muvaffak olmadığının gerçeğini de gösterir.

54- "وَإِذَا جَاءَكَ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِآيَاتِنَا فَقُلْ سَلَامٌ عَلَيْكُمْ" "**Ayetlerimize iman edenler yanına geldikleri zaman: De ki: Selam size!**" Buradaki "فَقُلْ سَلَامٌ عَلَيْكُمْ" "**De ki: Selam size**" kavlindeki selam emri, ya, Allah'ın selamını onlara tebliğ anlamında olan bir emridir. Ya da bu emir, onları hoş tutmak ve gönüllerini almak adına, onlara önce selam vermekle, konuşmaya başlama anlamında olan bir emirdir. Nitekim "كَتَبَ رَبُّكُمْ عَلَى نَفْسِهِ الرَّحْمَةَ" "**Rabbiniz, kendi üzerine rahmeti gerekli kıldı**" kavli de, onun onlara söylediği ifade kabilindendir. Böylece onları sevindirmek, Allah'ın rahmetinin geniş ve bolluğunu bildirerek onlara müjde vermek ve aynı şekilde tevbe etmeleri halinde tevbelerinin de kendilerinden kabul olunacağına ilişkin bir müjde, sevinç ve mutluluğu da içermektedir.

"أَنَّهُ مَنْ عَمِلَ مِنْكُمْ سُوءًا بِجَهَالَةٍ ثُمَّ تَابَ مِنْ بَعْدِهِ وَأَصْلَحَ فَأَنَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ" "**Bu sebeple, içinizden kim cahillikle bir kötülük işler de ardından tevbe edip, halini düzeltirse, şüphesiz Allah bağışlayan ve merhamet edendir.**" Ayette yer alan "أَنَّهُ" "**Ennehu**" kavli, aynı zamanda hemze harfinin kesre harekesiyle "إِنَّهُ" "**İnnehu**" diye de okunmuştur. Bu durumda cümle, bir istinaf/ilk cümle olarak kabul edilmiş, sanki böylece rahmet kelimesi açıklanmış olmaktadır. Böylece de: "مَنْ عَمِلَ مِنْكُمْ" "**sizden kim işlerse**" diye de söylenmiştir. Kelimenin Fetha ile "أَنَّهُ" "**Ennehu**" olarak okunması halinde, bu, rahmet kelimesinden bedel yapılmış olur. "بِجَهَالَةٍ" kelimesi de, hal konumunda gelmiştir. Yani mana *"Bir şeyi bilmeden işlerse"* demek olur. Burada iki mana bulunmaktadır.

Birincisi şudur: "Kişi, cahillerin işlediği bir fiili işlemiştir. Doğrusu sonuçta kişiyi zarara götürecek bir şeyi yapan kimse, ya bilerek onu işlemiş olur ya da zannederek işler ki o kimse de böylece sefih ve kendini bilmez cahillerden olur, yoksa böyle biri hikmet ve tedbir ehlinden biri olamaz." Kaldı ki Şair de şöyle der:

"عَلى اَنَّهاقَالَتْ عَشِيَّةَ زُرْتُهَا جَهِلْتَ على عَمْدٍوَلَمْ تَكُ جَاهِلاً"
"Onu ziyaret ettiğim akşamı bilmezden gelerek söyledi
Oysaki bildiğin halde kasten bilmezden geldin"

Bu şiirde konuya örnek olsun diye gösterilen şey, bildiği halde, gerçeği bilmezden gelmek, ifadesidir.

İkinci mana da şudur: Kişinin hoşlanmayacağı ve zarar vereceği şeyi bilmemesidir. Hâkim-bilge olan kişinin yapması gereken şey, herhangi bir şeyin durumunu, nasıllığını ve niceliğini öğreninceye dek hemen aceleyle onun üzerine atılmaması gereğidir. O şeyin ne olup ne olmadığını tam öğrendikten sonra yapacağını yapmalıdır.

Deniliyor ki bu ayet, Ömer (r) hakkında inmiştir. Çünkü Ömer, kâfirlerin Resulüllah'tan istediklerini, onun sonucunu ve bunun bir bozgunculuk olacağını bilmeden öne atılarak, Resulüllah'tan onlara cevap vermesini işaret etmişti.

55- "وَكَذٰلِكَ نُفَصِّلُ الْآيَاتِ وَلِتَسْتَبِينَ سَبِيلُ الْمُجْرِمِينَ" "**Günahkârların yolu iyice belli olsun diye ayetleri işte böyle açıklıyoruz.**" Ayetteki "وَلِتَسْتَبِينَ" "**Ve LiTestebiyne**" kavli, hem "**Te**" harfiyle olarak "**LiTestebiyne**" diye okunduğu gibi hem de "**Ye**" harfiyle "**LiYestebiyne**" diye de okunmuştur. Bununla birlikte "سَبِيلُ" "**Sebil**" kelimesi, merfu olarak gelmiştir. "Te" harfiyle okunması halinde, Resulüllah (s), muhatap alındığı kabul edilerek, "**Sebil**" kelimesi mansub/fethalı olarak okunmuştur. Nitekim: "اِسْتَبَانَ الْأَمْرُ وتَبَيَّنَ" "Mesele iyice açığa çıktı, açıklandı" ve "اِسْتَبَنْتُهُ وَ تَبَيَّنْتُهُ" "Ben onu ortaya çıkardım, onu açıkça ortaya koydum" denilir ki, mana aynıdır

Ayetin manası şöyle oluyor: "Mücrim ve suçluların halleriyle ilgili özelliğini böylesine açık bir şekilde Kur'an ayetlerini açıklayıp detaylandırırız ve aynı zamanda da onu özet halinde hulasa ederiz. Onlardan kimlerin kalplerinin üzerinde damga olduğunu ve onların Müslüman olmaları gibi bir beklentilerinin olmayacağını gösteririz. Kimin de İslam'ı kabul emareleri taşıdığını da bu sayede göstermiş oluruz. Çünkü İslam'ı kabul emarelerini taşıyan biri, kıyametin adını duyunca korkmaya başlar. Aynı şekilde kimin de İslam'a gireceğini de gösteririz. Ancak kişi, bunun sınırlarını muhafaza edemez. İşte onların bu yolunun açıklığa kavuşması için, onların her biriyle nasıl bir muamele yapılması gerekiyorsa, o şekilde bir muamelede bulun ki, gerçek ortaya çıkmış olsun. Bunun için biz bu detayları etraflıca verdik.

56- "قُلْ إِنِّي نُهِيتُ أَنْ أَعْبُدَ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ" "**De ki: Allah'tan başka yalvardıklarınıza benim kulluk etmem yasaklandı.**" Ayette yer alan "نُهِيتُ"

"**yasaklandı**" kelimesiyle demek istenen mana şudur: "Bana verilen akli deliller ile işitme ve duymaya dayalı olan delillere dayanılarak sizin "**Allah'tan başka**" ibadet edip kullukta bulunduklarınızdan "ben kulluk etmekten men olundum ve bu, bana yasaklandı." Burada onların bir tür cehalet içinde olduğu vurgusu yapılmaktadır. Aynı zamanda onların hiç uzağı görmedikleri halde üzerinde oldukları inanca hiç düşünmeden bağlı kalıp onda ısrarcı olmaları hususuna dikkat çekiliyor.

"قُلْ لَا أَتَّبِعُ أَهْوَاءَكُمْ" "**De ki: Sizin heveslerinize uymam.**" Yani elinizde herhangi bir delil ve kanıt olmaksızın dininiz ve inancınız konusunda heva ve hevesinize uyarak girdiğiniz yolda, ben sizin yolunuzda yürüyecek, size uyacak değilim. Bu ifade aslında, onların içine düştükleri sapıklığın sebebini de açıklamış olmaktadır ve bu, aynı zamanda hakka isabet etmek ve batıldan da kaçınıp uzak durmak isteyenler için de bir uyarı niteliğindedir. "قَدْ ضَلَلْتُ إِذًا وَمَا أَنَا مِنَ الْمُهْتَدِينَ" "**Uyduğum takdirde sapıtır ve hidayete erenlerden olmamış olurum.**" Yani ben, sizin heva ve hevesinize tabi olmam durumunda, ben sapıtmış olurum ve hiçbir konuda da hidayete erenlerden, doğruyu bulanlardan olmamış olurum. Yani sizler hidayete ermemiş ve doğruyu bulmamış olanlardansınız.

Yüce Allah bu ayetiyle uyulan heva hevesten uzak durulmasını istedi, heva ve hevese uyulmasını reddetti. Bununla birlikte aynı zamanda hangi yola ve neye tabi olunması gerektiğini de şu kavliyle uyararak dikkatimizi çekmiş olmaktadır ve şöyle buyurmaktadır:

57- "قُلْ إِنِّي عَلَى بَيِّنَةٍ مِنْ رَبِّي وَكَذَّبْتُمْ بِهِ" "**Ve yine de ki: Ben, Rabbimden gelen apaçık bir belge üzerindeyim. Ama siz onu yalanladınız.**" Burada geçen "**Ben, Rabbimden gelen apaçık bir belge üzerindeyim. Ama siz onu yalanladınız**" manasındaki bu kavli, şu manaya gelmektedir: *"Ben, Rabbimi biliyor ve tanıyorum. Ondan başka mabut, ondan başka tapınılıp kendisine kulluk edinilecek bir başka mabut yoktur. Kaldı ki ben bu konuda da Rabbimden gelen apaçık bir belge, bir hüccet ve kanıt üzerinde olduğum gibi, doğru olan bir de şahitlik üzerindeyim.* '**Ama siz onu yalanladınız**' *Oysa siz ona başkasını ortak kılarak ona şirk koştunuz."*

Kaldı ki eğer senin elinde bir delilin ve kanıtın, bir belgen varsa o takdirde, "Ben bu konuda belgeye dayanarak, o meseleyi kesin olarak bilen biri olarak konuşuyorum" denilir.

Yüce Allah, yukarıdaki gerçeği dile getirdikten hemen sonrasında, o müşriklerin ve inkârcıların yaptıklarının ne denli büyük bir kötülük olduğunu,

Allah'ı yalanlamanın ne büyük bir günah olduğunu ve Allah'ın onlara karşı olan gazabının ne kadar büyük bir öfkeyi içerdiğini dile getiriyor. Onların köklerini kazıyacak olan bir azap ile cezalandırılacaklarını da dile getiriyor ve şöyle buyuruyor:

"مَا عِنْدِي مَا تَسْتَعْجِلُونَ بِهِ" "**Sizin çabucak gelmesini istediğiniz şey benim yanımda değildir.**" Yani o müşrik ve inkârcıların hemen acele ile olmasını ve gönderilmesini istedikleri azap yanımda değildir, derken, onların şu ifadelerine dikkat çekiliyor: "***Başımıza gökten taş yağdır.***"[57] Burada da görüldüğü gibi onlar azabın hemen gönderilmesini istiyorlardı. Ancak sizin azabınızın ertelenmesi konusundaki "إِنِ الْحُكْمُ إِلَّا لِلَّهِ يَقُصُّ الْحَقَّ" "**Hüküm yalnız Allah'a aittir. O gerçeği anlatır.**" O, taksiminde neyi erteleyip neyi de acilen hemen uygulayacağı, hüküm verip yargılayacağı konusunda gerçeği anlatmak yalnızca ona aittir. Çünkü "وَهُوَ خَيْرُ الْفَاصِلِينَ" "**O ayıranların/doğru hüküm verenlerin en hayırlısıdır.**"

Ayette geçen "يَقُصُّ الْحَقَّ" kavli, aynı zamanda "يَقْضُ الْحَقَّ" olarak da okunmuştur. Yani o, takdir buyurup hüküm verdiği şeyde hakka uyar, ona tabi olur. Ayette geçen "يَقُصُّ" "**O anlatır**" kelimesi, "قَصَّ أَثَرَهُ" kelimesinden alınmadır ki bu da "eserini hikâye etti, anlattı" demektir.[58]

58- "قُلْ لَوْ أَنَّ عِنْدِي مَا تَسْتَعْجِلُونَ بِهِ" "**De ki: Sizin çabukça gelmesini istediğiniz şey benim yanımda olsaydı,**" hemen gelmesini istediğiniz azabın gönderilmesi eğer benim gücüm ve imkânım dâhilinde olmuş olsaydı, "لَقُضِيَ الْأَمْرُ بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ" "**iş benimle sizin aranızda bitmiş olurdu.**" Rabbimin gazabından ötürü ve sizin onu yalanlamanızdan dolayı olan aşırı öfke ve gazap sebebiyle hemen sizi anında helak ederek ortadan kaldırırdım. Böylece sizden hemencecik kurtuluverirdim. "وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِالظَّالِمِينَ" "**Allah, zalimleri en iyi bilendir.**" Keza hikmeti gereği onları cezalandırmalarının künhünün de neyi gerektiğini de en iyi bilen odur.

Deniliyor ki: "عَلَى بَيِّنَةٍ مِنْ رَبِّي" "***Rabbimden gelen apaçık bir belge üzerindeyim***"[59] kavliyle demek istenen şey, "Ben, Rabbim tarafından bir hüccet, bir kanıt ve bir belgeye sahibim, onunla karşınıza çıkıyorum. O da Kur'an'dan başkası değildir. 'وَكَذَّبْتُمْ بِهِ' ***"O apaçık belgeyi yalanlayarak inkâr ettiniz."*** Burada zamirin müzekker/eril olarak getirilmesi, konunun "**Beyan**" veya "**Kur'an**" olarak teviline göredir.

57 Enfal, 8/32

58 Aslında "الْحَقُّ يَقْصُ" kıraatinin "dat" harfiyle okunuşu, zahiri itibariyle bu kelimenin "kada" kelimesinden alınmış olmasıdır ki, meşhur olan kıraat de budur.

59 Enam, 6/057; Hud, 11/28, 63, 88

Diyorsun ki: Ayette geçen "الْحَقَّ" kelimesi, neye göre mansub kılındı?

Derim ki: Çünkü bu kelime, "يَقْضِي" kelimesinin mastarının sıfatıdır. Yani bu, aslında: "يَقْضِي الْقَضَاءَ الْحَقَّ" takdirindedir. Gerçi bunun, mefulü bih olması da caizdir. Örneğin kimilerinin bir zırh yapması halinde onun için: "قَضَى الدِّرْعَ" demeleri gibidir. Bu da "**zırhı yaptı**" anlamındadır. Dolayısıyla mana da *"Hakkı yapar ve onun üzerinde düşünüp hareket eder"* demektir.

Abdullah b. Mesud'un kıraatinde bu, "يَقْضِي بِالْحَقِّ" diye okunmuştur.

Diyorsun ki: Neden dolayı hat yani yazılım açısından "**ye**" harfini düşürüldü?

Derim ki: Lafızda yer alan hatta uyularak düşürülmüştür. Lafızdan sözkonusu harfin düşürülmesi ise, iki sakin harfin bir araya gelmesinden ötürüdür.

وَعِنْدَهُ مَفَاتِحُ الْغَيْبِ لَا يَعْلَمُهَا إِلَّا هُوَ وَيَعْلَمُ مَا فِي
الْبَرِّ وَالْبَحْرِ وَمَا تَسْقُطُ مِنْ وَرَقَةٍ إِلَّا يَعْلَمُهَا وَلَا
حَبَّةٍ فِي ظُلُمَاتِ الْأَرْضِ وَلَا رَطْبٍ وَلَا يَابِسٍ
إِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ ﴿59﴾ وَهُوَ الَّذِي يَتَوَفَّاكُمْ بِاللَّيْلِ
وَيَعْلَمُ مَا جَرَحْتُمْ بِالنَّهَارِ ثُمَّ يَبْعَثُكُمْ فِيهِ لِيُقْضَىٰ أَجَلٌ
مُسَمًّى ثُمَّ إِلَيْهِ مَرْجِعُكُمْ ثُمَّ يُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ
﴿60﴾ وَهُوَ الْقَاهِرُ فَوْقَ عِبَادِهِ وَيُرْسِلُ عَلَيْكُمْ حَفَظَةً
حَتَّىٰ إِذَا جَاءَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ تَوَفَّتْهُ رُسُلُنَا وَهُمْ لَا
يُفَرِّطُونَ ﴿61﴾ ثُمَّ رُدُّوا إِلَى اللَّهِ مَوْلَاهُمُ الْحَقِّ أَلَا
لَهُ الْحُكْمُ وَهُوَ أَسْرَعُ الْحَاسِبِينَ ﴿62﴾ قُلْ مَنْ يُنَجِّيكُمْ
مِنْ ظُلُمَاتِ الْبَرِّ وَالْبَحْرِ تَدْعُونَهُ تَضَرُّعًا وَخُفْيَةً
لَئِنْ أَنْجَانَا مِنْ هَٰذِهِ لَنَكُونَنَّ مِنَ الشَّاكِرِينَ ﴿63﴾ قُلِ
اللَّهُ يُنَجِّيكُمْ مِنْهَا وَمِنْ كُلِّ كَرْبٍ ثُمَّ أَنْتُمْ تُشْرِكُونَ
﴿64﴾ قُلْ هُوَ الْقَادِرُ عَلَىٰ أَنْ يَبْعَثَ عَلَيْكُمْ عَذَابًا
مِنْ فَوْقِكُمْ أَوْ مِنْ تَحْتِ أَرْجُلِكُمْ أَوْ يَلْبِسَكُمْ شِيَعًا
وَيُذِيقَ بَعْضَكُمْ بَأْسَ بَعْضٍ انْظُرْ كَيْفَ نُصَرِّفُ
الْآيَاتِ لَعَلَّهُمْ يَفْقَهُونَ ﴿65﴾ وَكَذَّبَ بِهِ قَوْمُكَ وَهُوَ
الْحَقُّ قُلْ لَسْتُ عَلَيْكُمْ بِوَكِيلٍ ﴿66﴾ لِكُلِّ نَبَإٍ مُسْتَقَرٌّ

وَسَوْفَ تَعْلَمُونَ ﴿67﴾ وَإِذَا رَأَيْتَ الَّذِينَ يَخُوضُونَ
فِي آيَاتِنَا فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ حَتَّىٰ يَخُوضُوا فِي حَدِيثٍ
غَيْرِهِ وَإِمَّا يُنْسِيَنَّكَ الشَّيْطَانُ فَلَا تَقْعُدْ بَعْدَ الذِّكْرَىٰ
مَعَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ﴿68﴾ وَمَا عَلَى الَّذِينَ يَتَّقُونَ مِنْ
حِسَابِهِمْ مِنْ شَيْءٍ وَلَٰكِنْ ذِكْرَىٰ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ ﴿69﴾

Ayetlerin Mealleri

59- Gaybın anahtarları O'nun yanındadır. Onları, kendisinden başkası bilmez. Karada ve denizde olan her şeyi bilir. O'nun bilgisi olmadan hiç bir yaprak düşmez ve yerin karanlıklarında hiçbir tane, hiç bir yaş ve hiç bir kuru yoktur ki apaçık bir kitapta bulunmasın.

60- Geceleyin sizi öldüren O'dur. Belirli bir sürenin geçmesi için sizi yeniden dirilttiği gündüzleri de ne yaptığınızı bilir. Sonra dönüşünüz O'na olacak ve O size ne yapmış olduğunuzu haber verecektir.

61- Kulları üzerinde yegâne hâkim odur. Size gözetleyiciler (melekler) gönderir. Sonunda birinize ölüm geldiği zaman, elçilerimiz hiç bir kusur etmeden onun canını alırlar.

62. Sonra gerçek Mevlâları olan Allah'a döndürülürler. Dikkat edin, hüküm O'na aittir. O, hesap görenlerin en hızlısıdır.

63- De ki: Karanın ve denizin karanlıklarından sizi kim kurtarır ki? O zaman ona gizli gizli yalvararak 'eğer bizi bundan kurtarırsan andolsun sana şükredenlerden olacağız' diye dua edersiniz.

64- De ki: Sizi ondan ve bütün sıkıntılardan kurtaracak olan Allah'tır; böyle olduğu halde siz yine de şirk koşuyorsunuz.

65- De ki: Üzerinizden veya ayaklarınızın altından bir azap göndermeye ya da sizi gruplara ayırarak birbirinizle denemeye kadîr olan O'dur. Belki anlayış gösterirler diye ayetleri nasıl açıkladığımıza bir bak!

66- Senin toplumun da hak olmasına rağmen, onu yalanladı. "Ben, sizin üzerinize vekil değilim" de!

67- Her haberin gerçekleşeceği bir an vardır. İlerde anlayacaksınız.

68- Ayetlerimiz hakkında ileri geri konuşanları gördüğün zaman Kur'an'dan başka bir söze dalana kadar onlardan yüz çevir. Eğer şeytan bunu sana unuttu-rursa, hatırladıktan sonra, artık zalim toplulukla beraber oturma!

69- Allah'tan korkanlara, zalimlerin hesabından hiç bir sorumluluk yoktur. Fakat, onların da Allah'tan korkmaları için bir hatırlatma vardır.

Ayetlerin Tefsiri

59- "وَعِنْدَهُ مَفَاتِحُ الْغَيْبِ لَا يَعْلَمُهَا إِلَّا هُوَ وَيَعْلَمُ مَا فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ وَمَا تَسْقُطُ مِنْ وَرَقَةٍ إِلَّا يَعْلَمُهَا وَلَا حَبَّةٍ فِي ظُلُمَاتِ الْأَرْضِ وَلَا رَطْبٍ وَلَا يَابِسٍ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ" "**Gaybın anahtarları O'nun yanındadır. Onları, kendisinden başkası bilmez. Karada ve denizde olan her şeyi bilir. O'nun bilgisi olmadan hiç bir yaprak düşmez ve yerin karanlıklarında hiçbir tane, hiç bir yaş ve hiç bir kuru yoktur ki apaçık bir kitapta bulunmasın.**" Burada görüldüğü gibi, istiare[60] yoluyla gayb için anahtarlar kılındı, gaybın anahtarlarının olduğundan söz edildi. Çünkü sağlam kilitlerle ve kimsenin kolayca açamayacağı kilitlerle kilitlenmiş olan hazinelere ulaşılması için mutlaka anahtarlar, açacaklar kullanılır ve bunlar yoluyla oralara ulaşılabilir. Onların açacaklarını ve o kilitlerin nasıl açılacağını bilenler, ancak bu şekilde oralara ulaşabilirler.

Burada bu ayette murat olunan şey de, gayb olan o şeylere sadece Allah'ın ulaşabileceği murat olunmaktadır. Bu nedenle Allah'tan başka kimse sözkonusu gayb olan şeylere asla ulaşamaz. Bu durum aynen yanında birçok hazinelerin anahtarları, açacakları bulunan ve o hazineleri açmayı bilen kimse o hazinelere ulaşabilen gibidir. Zira sadece elinde açacak olanlar ilgili hazinelerde bulunan şeylere ulaşabilirler.

"مَفَاتِحُ" "**el-Mefatih**" kelimesi, "مِفْتَحٌ" "**el-Mifteh**" kelimesinin çoğuludur. Bu da anahtar, açacak demektir. Bu kelime aynı zamanda "مَفَاتِيح" "**Mefatiyh**" olarak da okunmuştur. Bu da "**Mim**" harfinin fetha harekesiyle "مَفْتَحٌ" "**Meftah**" kelimesinin çoğuludur. Bu da mahzen yani kasa demektir.

"وَلَا حَبَّةٍ فِي ظُلُمَاتِ الْأَرْضِ وَلَا رَطْبٍ وَلَا يَابِسٍ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ" "**Ve yerin karanlıklarında hiçbir tane, hiç bir yaş ve hiç bir kuru yoktur ki apaçık bir kitapta bulunmasın**" mealindeki bu ibare, ayette geçen "وَرَقَةٍ" "**yaprak**" kelimesi

60 **İstiare**: Beyan tabirlerindendir. Lügat manası, herhangi bir kimseden iğreti olarak bir şeyi isteyip almak demektir. Edebiyatta ise, bir kelimenin manasını geçici olarak bir başka kelime hakkında kullanmak demektir. Beyan ilmiyle ilgilenenler bunu, aralarındaki benzerlik dolayısıyla kelimeyi asıl manasının dışında kullanmak diye tanımlarlar. **(Çeviren)**

üzerine atfedilmiştir ve; hüküm olarak aynı hükme dâhildir. Sanki burada adeta şu cümledeki ifade gibi bir anlatım yer almaktadır: *"Bu şeylerden düşen herhangi bir şey olmasın ki Yüce Allah onu bilmemiş olsun!"*

"إِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ" "**Apaçık bir kitapta bulunmasın**" kavlinin manası, adeta "إِلَّا يَعْلَمُهَا" kavlinin tekrarı gibidir. Çünkü "إِلَّا يَعْلَمُهَا" kavlinin manası, aynen "إِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ" "**Apaçık bir kitapta bulunmasın**" kavlinin manasıdır. Her ikisinin de manası birdir. Zira "**Apaçık kitaptan**" murat, Yüce Allah'ın ilmi demektir ya da Levh-i Mahfuz'dur.

Ayette geçen "وَلَا حَبَّةٍ" "**Vela Habbetin**", "وَلَا رَطْبٍ" "**Vela Ratbin**" ve "وَلَا يَابِسٍ" "**Vela Yabisin**" kelimeleri merfu olarak "**Vela Habbetun**", "**Vela Ratbun**" ve "**Vela Yabisun**" diye de okunmuşlardır. Burada iki vecih, iki türlü değerlendirme bulunmaktadır. **Birincisi** bu kelimelerin "مِنْ وَرَقَةٍ" kavlinin mahalline atfedilmesidir. (Ki bu durumda mecrur/esreli olarak gelmişlerdir.) **İkincisi** de bu kelimelerin mübteda/özne ve bunun haberi konumunda olan ve ayette yer alan "إِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ" kavli üzerine matuf olarak merfu/ötreli olmasıdır. Aslında bu husus tıpkı şu cümleye benzer: "لارَجُلٌ مِنْهُمْ وَلا امْرَاَةٌ إلاّ فـي الـدّار" "Onlardan erkek olsun, kadın olsun, hepsi de evin içindedirler."

60- "وَهُوَ الَّذِي يَتَوَفَّاكُمْ بِاللَّيْلِ" "**Geceleyin sizi öldüren O'dur.**" Buradaki hitap kâfirleredir. Yani gecenin tamamını yüzükoyun yere abanmış veya sırt üstü ceset misali uzanmış kimseler gibisiniz. "وَيَعْلَمُ مَا جَرَحْتُمْ بِالنَّهَارِ" "**Ve gündüzleri de ne tür işler ve günahlar işlediğinizi de Allah bilir.**" "ثُمَّ يَبْعَثُكُمْ فِيهِ" "**Sonra da bu işlediklerinizi hakkında, uğruna ömürlerinizi tükettiğiniz şeyler için sizi kabirlerden yeniden diriltecek**." Yani geceleyin uyumuş, gündüz de günahlar işlemiş ve kazanmış şeylerden dolayı hesaba çekilmek için sizi yeniden diriltecektir.

Bu ifade, tıpkı *"Ne diye beni davet edip çağırdın?"* dendiğinde senin de *"Şu iş için çağırdım"* tarzındaki ifadene benzer bir anlatımdır. Bütün bunlar "لِيُقْضَى أَجَلٌ مُسَمًّى" "**Belirli bir sürenin geçmesi içindir.**" Burada sözkonusu edilen ecel, Yüce Allah'ın belirlediği ve ölüleri yeniden dirilmek, onları işledikleri amellere göre cezalandırmak veya ödüllendirmek için koyduğu süredir. "ثُمَّ إِلَيْهِ مَرْجِعُكُمْ" "**Sonra dönüşünüz O'na olacaktır.**" Bu dönüş, hesap görülecek olan durak alanıdır, hesap yeridir. "ثُمَّ يُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ" "**Sonra da O, size**" gecelerinizde ve gündüzlerinizde "**ne yapmış olduğunuzu haber verecektir.**"

61- "وَهُوَ الْقَاهِرُ فَوْقَ عِبَادِهِ وَيُرْسِلُ عَلَيْكُمْ حَفَظَةً" "**Kulları üzerinde yegâne hâkim odur. Size gözetleyiciler gönderir.**" Burada "**gözetleyiciler**" diye tercüme

edilen, "**Hafaza**" kelimesi ile kast olunan mana, amelleri koruma altına alan meleklerdir ki, bunlar *"Kiramen Katibun"* diye adlandırılan meleklerdir.

Ebu Hatim es-Sicistani'den rivayete göre, kendisi hocası Asmai adlı zattan ilmin yararları konusunda her ne duyarsa kayda geçirirmiş. Öyle ki bir keresinde hocası Asmai kendisine: "Sen Hafaza meleklerine benziyorsun, ağızdan çıkan yanlış bir sözü, yaygarayı bile kayda geçiriyorsun" denilir olmuş. Ebu Hatim de böyle diyenlere "İşte bu söylediğimiz de yazılacaklar arasındadır" diye cevaplamıştır.

Diyorsun ki: Yüce Allah, ilmi gereği, meleklerin yazımına ihtiyacı yoktur, Peki meleklerin yapılanları kayda geçirmesinin ne gibi bir yararı olabilir?

Derim ki: Bunda kullara karşı bir lütuf vardır. Kullar, Yüce Allah onların üzerinde bir gözetmen, aynı zamanda yarattıklarının en hayırlısı ve insanlar üzerinde sorumlulukları olan olan melekleri de kullarının işledikleri amelleri hıfzettiklerini ve onları sahifelerde kayda geçirdiklerini, kıyamet gününde şahitler huzurunda bu sayfaların kendilerine sunulacağını bilirlerse; işte bu durum, onları çirkin davranışlardan daha çok uzak tutar ve kötülükten de daha fazla uzak kalmalarına yarar.

"حَتَّىٰ إِذَا جَاءَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ تَوَفَّتْهُ رُسُلُنَا وَهُمْ لَا يُفَرِّطُونَ" "**Sonunda birinize ölüm geldiği zaman, elçilerimiz hiç bir kusur etmeden onun canını alırlar.**" Yani ölüm meleği ve yardımcıları, ölüm geldiğinde onun canını almak isterler ve ruhunu alırlar.

Mücahid'den rivayet olunduğuna göre demiş ki: "Yeryüzü ölüm meleği için adeta bir tepsi misali kılınmıştır. O, oradan canını almak istediklerinin canını hemen alıverir. Hiçbir yuva olmasın ki ölüm meleği günde iki kez o yuvayı dolaşmamış olsun."

Ayette yer alan "تَوَفَّتْهُ" "**onun canını alırlar**" kelimesi, "تَوَفَّاهُ" diye de okunmuştur. Bu kelimenin hem mazi fiil ve hem de muzari fiil olması da caiz olur. Bu durum da kelime: "تَتَوَفَّاهُ" manasında olur. Yine ayette geçen "يُفَرِّطُونَ" "**Yufarritune**" kelimesi, hem şeddeli olarak görüldüğü gibi "**Yufarritune**" diye okunmuş ve hem de tahfif ile yani şeddesiz olarak "**Yufrituna**" diye de okunmuştur. Kelimenin şeddeli olarak okunması halinde, bu, "**Tefrit**" kelimesinden alınmadır. Tefrit de işi ağırdan ve yavaştan almak, olması gerekenin altında, sınırın çok gerisinde kalmaktır. "**İfrat**" ise haddi tecavüz etmek, sınırı aşmak demektir. Burada kelimenin ayetteki ifadesi "melekler emrolundukları şeyi ne eksik ve ne de fazla yapmazlar, olması gereken ne ise o sınırda kalırlar" demektir.

62- "ثُمَّ رُدُّوا إِلَى اللَّهِ مَوْلَاهُمُ الْحَقِّ" "**Sonra gerçek Mevlâları olan Allah'a döndürülürler.**" Yani "gerçek Mevlaları olan Allah'ın hüküm v e cezasına döndürülürler ki zaten o da onların sahibidir ve işlerini çekip çevirerek düzene koyandır. Aynı zamanda öylesine adildir ki, o, adaleti gereği sadece Hakkı hükmeder, Hak ile hüküm verir." "أَلَا لَهُ الْحُكْمُ" "**Dikkat edin, hüküm O'na aittir.**" O günde, kıyamet gününde de onun hükmü dışında hiçbir kimsenin hükmü geçerli değildir, hüküm olarak kimse bir şey zaten ileri sürecek de değildir. "وَهُوَ أَسْرَعُ الْحَاسِبِينَ" "**O, hesap görenlerin en hızlısıdır.**" Birinin hesabını görürken, bir başkasının hesabını görmekten geri kalmaz. Onu meşgul eden hiçbir hesap yoktur, olamaz.

Ayette geçen "الْحَقِّ" "**el-Hak**" kelimesi medih üzere mansub/üstün olarak okunmuştur. Bu ifade adeta "الْحَمْدُ لِلَّهِ الْحَقَّ" ifadesi gibidir.

63- "قُلْ مَنْ يُنَجِّيكُمْ مِنْ ظُلُمَاتِ الْبَرِّ وَالْبَحْرِ تَدْعُونَهُ تَضَرُّعًا وَخُفْيَةً لَئِنْ أَنْجَانَا مِنْ هَذِهِ لَنَكُونَنَّ مِنَ الشَّاكِرِينَ" "**De ki: Karanın ve denizin karanlıklarından sizi kim kurtarır ki? O zaman ona gizli gizli yalvararak 'eğer bizi bundan kurtarırsan andolsun sana şükredenlerden olacağız' diye dua edersiniz.**" Bu, mecazi bir anlatımdır. Mana olarak karanın ve denizin korkularından ve korkunç hallerinden sizi kurtaracak var mı? Bu ifade, aslında çok şiddetli olan zor günler için söylenir. Örneğin "Koyu karanlık bir zulmet içinde olan bir gün, yıldızların gündüzün bile ortaya çıktığı karanlık bir gün" diye halk dilinde konuşulur. Yani zulmet ve karanlık öğlense, şiddetli olarak çökmüştü ki, neredeyse gece geri gelmişti.

Gerçi bununla şu manada murat olunması caiz olabilir: İşledikleri günahlar yüzünden karada yere batmaktan ve denizlerde de suda boğulmaktan kurtulmayı dilemek. Dua edip de yakardıklarında Allah onlardan yere batmayı, denizde boğulmayı kaldırır ve böylece hem karanın ve hem de denizin zulmetinden kurtuluşa ermiş olurlar.

Ayetteki "لَئِنْ أَنْجَانَا" ifadesiyle eğer "قَوْل" "**Kavl**" ifadesi murat olunursa, o takdirde bu, "لَئِنْ أَنْجَيْتَنَا مِنْ هَذِهِ" anlamında olur ki, mana *"Bu şiddetli karanlık ve zulmetten bizi kurtarırsan"* demek olur. Aynı zamanda kelime "أَنْجَانَا" olarak da kıraat olunmuştur. Ayette geçen "خُفْيَةً" kelimesi, hem zamme ile "**Hufyetun**" diye okunduğu gibi hem de kesre ile "**Hufyetin**" diye de okunmuştur.

64- "قُلِ اللَّهُ يُنَجِّيكُمْ مِنْهَا وَمِنْ كُلِّ كَرْبٍ ثُمَّ أَنْتُمْ تُشْرِكُونَ" "**De ki: Sizi ondan ve bütün sıkıntılardan kurtaracak olan Allah'tır; böyle olduğu halde siz yine de şirk**

koşuyorsunuz." Bu ayette geçen "يُنَجِّيكُمْ" kelimesi, hem şeddeli olarak "يُنَجِّيكُمْ" diye okunduğu gibi hem de şeddesiz olarak da "يُنْجِيكُمْ" diye de okunmuştur.

65- "قُلْ هُوَ الْقَادِرُ عَلَى أَنْ يَبْعَثَ عَلَيْكُمْ عَذَابًا مِنْ فَوْقِكُمْ أَوْ مِنْ تَحْتِ أَرْجُلِكُمْ أَوْ يَلْبِسَكُمْ شِيَعًا وَيُذِيقَ بَعْضَكُمْ بَأْسَ بَعْضٍ" "**De ki: Üzerinizden veya ayaklarınızın altından bir azap göndermeye ya da sizi gruplara ayırarak birbirinizle denemeye kadîr olan O'dur.**" Ayette geçen "هُوَ الْقَادِرُ" "**Kadîr olan O'dur**" kavli, her şeye kadir olarak bildiğiniz O zat, gerçekten kâmil kudret sahibi olan da O'dur, demektir. Bu itibarla O, "عَذَابًا مِنْ فَوْقِكُمْ" "**Üzerinizden azap gönderir.**" Tıpkı Lut kavminin başına ve aynı şekilde Ashab-ı Fil'in de başlarına taşlar yağdırması gibi yağdırır. Nuh kavmi üzerine Tufan indirdiği gibi indirir. "أَوْ مِنْ تَحْتِ أَرْجُلِكُمْ" "**Veya ayaklarınızın altından bir azap göndermeye kadirdir.**" Adeta denizde Firavunu boğması, Karun'u yerin dibine geçirmesi gibi azap göndermeye de kadirdir.

Bir yoruma göre de "**üstünüzden azap göndermesi**" demek, "sizi idare eden büyükleriniz tarafından, idareci ve sultanlarınız tarafından da sizi cezalandırır" demektir. Nitekim "**veya ayaklarınızın altından**" demek ise, "sizin alt tabaka olarak kabul ettiğiniz, aşağılık olarak gördüğünüz köleleriniz tarafından da sizi cezalandırır" demektir. Gerçi bu, aynı zamanda yağmurun kesilmesi ve bitkilerin bitirilmemesi manasında da yorumlanmıştır.

"أَوْ يَلْبِسَكُمْ شِيَعًا" "**Ya da sizi gruplara ayırarak birbirinizle denemeye kadîr olan O'dur.**" Yani her biriniz bir başka dalda, bir başka telde olarak fırkalara, guruplara ayırarak da sizi cezalandırmaya, birbirinizle imtihan etmeye de kadirdir. Böylece hepiniz guruplara ayrılır ve her biriniz kendisince lider ve imam kabul ettiği tarafta yer alarak, birbirinizin canına okursunuz. Ayette geçen "أَوْ يَلْبِسَكُمْ" kavli, "أَوْ يَخْلِطَكُمْ" anlamında olup "***Birbirine karıştırmak***" manasında olup[61] manası "Aralarında savaş ve kavga oluştururuz da böylece kanlı savaş meydanlarında birbirlerine girip birbirlerini kırarlar" demek olur. Nitekim bu manayı ifade anlamında şair diyor ki:

"وَ كَتِيبَةٍ لَبَّسْتُهَا بِكَتِيبَةٍ حَتَّى إِذَاالْتَبَسَتْ نَفَضْتُ لَهَا يَدِي"
"Nice birlikleri birbirine kapıştırdım ne zaman ki
Aralarında kavgaya tutuştular çekildim aradan"

Resulüllah (s)'den rivayet olunduğuna göre demiş ki: *"Allah'tan ümmetime üstlerinden veya ayaklarının altından azap gönderilmemesini istedim. Bana bu isteğimi verdi. Ancak Allah'tan onların zayıf düşmelerinin kendi aralarında olu-*

61 Biz Türkçede buna *"Halt etmek"* deriz.

şacak savaş ve sıkıntılardan ötürü olmamasını istedim, beni bundan menetti. Cebrail bana, ümmetimin kılıçla yok olacağını bildirdi."[62]

Cabir b. Abdullah'tan gelen rivayete göre demiş ki: " "مِنْ فَوْقِكُمْ" "**Üstünüzden**" manasındaki ayet nazil olduğunda, Resulüllah (s) *"Senin rızana, zatına sığınırım"* dedi. Ancak aynı ayetin devamında gelen "أَوْ مِنْ تَحْتِ أَرْجُلِكُمْ أَوْ يَلْبِسَكُمْ شِيَعًا" **"veya ayaklarınızın altından bir azap göndermeye ya da sizi gruplara ayırarak birbirinizle denemeye"** ayeti indiğinde ise, Resulüllah (s) *"Bu ikisi daha ehvendir, daha hafiftir"* buyurdu."[63]

Ayetin manası: "Söz konusu sayılan azabın bunlardan biriyle olacağıdır."

66- "وَكَذَّبَ بِهِ قَوْمُكَ وَهُوَ الْحَقُّ" **"Senin toplumun da hak olmasına rağmen, onu yalanladı. 'Ben, sizin üzerinize vekil değilim' de!"** Bu ayette yer alan "وَكَذَّبَ بِهِ" kavlindeki zamir, azaba racidir. "وَهُوَ الْحَقُّ" kavlinin manası, "Sözkonusu azap mutlaka onların başına inecektir" demektir. "قُلْ لَسْتُ عَلَيْكُمْ بِوَكِيلٍ" **"De ki: Ben, sizin üzerinize vekil değilim."** İşiniz bana havale olunan bir koruyucu değilim ki sizi zorla yalanlamaktan menedeyim. Ben ancak bir uyarıcıyım!

67- "لِكُلِّ نَبَإٍ" **"Her haberin,"** kendisinden haber verilen her bir şeyin, yani onların azap olunacaklarına dair kendilerine haber verilmesi ve bununla azabın onlara vadolunmasının, "مُسْتَقَرٌّ" **"gerçekleşeceği bir an vardır."** Ki o kararlaştırılan ve meydana geleceği belirtilen an geldiğinde, olması gereken

---

62 Müslim, Fiten, h: 2890-2891/20-21; Müslim'de kısmen yer alan bu hadisi Salebi, senedsiz olarak zikretmiştir. Hadis birçok hadis kaynaklarında yer almakla birlikte, hiçbirinde *"Cebrail bana haber verdi"* ifadesi yer almamaktadır. İbn Merduye de Amr b. Kays yoluyla bir adamdan, o da İbn Abbas'tan rivayet etmiş, İbn Abbas demiş ki: "Bu ayet, Enam, 65. ayeti indiğinde, Resulüllah (s) ayağa kalktı, Abdest aldı sonra da: *'Allah'ım! Ümmetime üstlerinden ve ayaklarının altından bir azap gönderme ve onları parçalanıp ihtilafa düşenlerden kılma!'* diye dua etti. Bunun üzerine ona Cebrail geldi de kendisine 'Ey Muhammed! Allah ümmetinden, onların üstlerinden ve ayaklarının altından azap göndermesini kaldırdı' dedi." Bu rivayetin farklı kaynaklarda şahitleri vardır. Bunlardan biri Müslim'de Sa'd'dan merfu olarak gelen şu rivayettir: *"Rabbimden ümmetimi suda boğmakla helak etmemesini istedim, Rabbim bana bu isteğimi verdi. Rabbimden ümmetim arasında çıkacak anlaşmazlıklar yüzünden aralarında savaş çıkmamasını istedim, ancak Rabbim beni bu isteğimden menetti."* Yine Müslim'de Sevban yoluyla gelen bu konuya dair uzunca bir rivayet de bulunmaktadır. Abdurrezzak tarafından da Şeddad b. Evs yoluyla gelen aynı konuya dair uzunca bir başka rivayet de bulunmaktadır. (Bak: *"Tefsiru Abdirrezzak"*, 2/52, madde, 813-814). *"Muvatta"*da da benzer rivayet İbn Ömer'den gelmektedir. İbn Mace de benzer bir rivayeti Muaz'dan tıpkı Sa'd hadisine benzer olarak aktarmaktadır. Benzer rivayetler Nesai'de, Tirmizi'de ve Ahmed b. Hanbel'in *"Müsned"* eserinde de yer almaktadır. Taberani'de de İbn Abbas'tan rivayetle hadis yer almakta ve burada: "Ümmetimin tok oluşu kılıçla olacaktır" ifadesi bulunmaktadır.

63 Cabir'den rivayetle hadisi Buhari tahric etmiştir.

şey mutlaka gerçekleşecektir. "وَسَوْفَ تَعْلَمُونَ" "**İlerde anlayacaksınız.**" Yine denilene göre bir önceki ayette geçen "بِهِ" zamiri Kur'an'a racidir.

68- "وَإِذَا رَأَيْتَ الَّذِينَ يَخُوضُونَ فِي ءَايَاتِنَا" "**Ayetlerimiz hakkında ileri geri konuşanları gördüğün zaman**" Ayetlerimizi alaya aldıklarında ve onlara dil uzattıklarında, -çünkü Kureyşliler, toplantı yerlerinde böyle yapıyorlardı.- "فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ" "**onlardan yüz çevir.**" Onlarla birlikte meclislerinde oturma, protesto anlamında kalk orayı tek et! "حَتَّى يَخُوضُوا فِي حَدِيثٍ غَيْرِهِ" "**Ta ki başka bir söze dalana kadar**" onları protesto et. Başka bir söze dalmaları halinde o takdirde onlarla birlikte oturmanda herhangi bir sakınca yoktur. "وَإِمَّا يُنْسِيَنَّكَ الشَّيْطَانُ" "**Eğer şeytan bunu sana unutturursa,**" eğer vesvesesiyle şeytan seni meşgul eder de sen de sözkonusu onlarla birlikte oturma yasağını unutursan, "فَلَا تَقْعُدْ بَعْدَ الذِّكْرَى مَعَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ" "**hatırladıktan sonra, artık zalim toplulukla beraber oturma!**" Yasağı hatırladıktan sonra onlarla beraber oturma!

Ayette yer alan "يُنْسِيَنَّكَ" kelimesi görüldüğü gibi şeddeli olarak "**Yünsiyennеke**" diye de okunmuştur.

Ayetin manası "Eğer alaycılarla beraber oturmanın çirkinliğini ve yanlışlığını yasaktan önce şeytan sana unutturursa, çünkü böyle bir şey, aklın reddettiği ve hoş karşılamadığı bir şeydir" tarzında olması da caiz olur. İşte böyle bir durumda "**hatırladıktan sonra, artık zalim toplulukla beraber oturma!**" Bizim sana onlarla beraber oturmanın çirkinliğini hatırlatmamızdan ve onlarla beraber oturma konusunda seni uyarmamızdan sonra, artık onlarla beraber oturma!

69- "وَمَا عَلَى الَّذِينَ يَتَّقُونَ مِنْ حِسَابِهِمْ مِنْ شَيْءٍ" "**Allah'tan korkanlara, zalimlerin hesabından hiçbir sorumluluk yoktur.**" Allah'ın emir ve yasakları doğrultusunda hareket ederek Allah'tan korkanların, o alaycılarla bir arada oturmaları halinde, onların günahlarından muttakiler hesabına hiçbir şey gerekli değildir. "وَلَكِنْ ذِكْرَى" "**Fakat onlara bir hatırlatma gereği vardır.**" O muttakiler için gerekli olan şey, onlara bunu hatırlatmalarıdır. Onların Kur'an ve vahiy hakkında ileri geri konuşmaklarını duymaları halinde, hemen onlara gerekli hatırlatmayı yapmaları ve onların bu davranışlarının doğru olmadığını, bundan hoşlanmadıklarını hatırlatmaları gerekir. Ayrıca protesto etmek için ve bir de onlara öğüt vermek adına hemen kalkıp orayı terk etmelidirler.

"لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ" "**Ola ki sakınırlar.**" Ola ki ya utanıp ve bundan böyle onlara karşı yapılan bu kötü ve yanlış davranışlarından ötürü böyle bir davranışın

içine girmekten kaçınırlar. Buradaki zamirin "**sakınanlara**" raci olması da caiz olur. Yani mana "Takvaları üzerinde sebatlarını göstermek ve daha fazla takva sahibi olma adına onlara hatırlatmada bulunurlar" demek olur.

Rivayet olunduğuna göre Müslümanlar "Onlar Kur'an ile her alay ettiklerinde eğer biz protesto anlamında onların yanında oturmayı terk edip gidersek o takdirde biz, Mescidi haram yanında bundan böyle hiç oturamayız ve tavaf da yapamayız" demişlerdi. İşte bu nedenle onlara böyle bir kolaylık ve ruhsat sağlandı.

Diyorsun ki: Ayette geçen "ذِكْرَى" kelimesi ne mahallinde gelmiştir?

Derim ki: Bu "ذِكْرَى" kelimesi, "وَلَكِنْ يَذْكُرُونَهُمْ ذِكْرَى" tarzında mansub olması caiz görülebilir. Bu durumda burada geçen "**zikra**" kelimesi "bir hatırlatma olarak" demek olur. Manası: "Ancak bir hatırlatma/anı olarak onları zikrederler" demek olur. Aynı zamanda bu kelimenin "وَلَكِنْ عَلَيْهِمْ ذِكْرَى" takdirinde merfu olması da caiz olur. Manası da: "Ancak onlar aleyhine bir hatırlatma/anı olur" demektir. Bu kelimenin "مِنْ شَيْءٍ" kavlinin mahalline atfı caiz olmaz. Örneğin "ما في الدارِ مِن احدٍ ولكن زيدٌ" cümlesi gibidir. Burada da "مِنْ حِسَابِهِمْ" kavli buna engeldir.

وَذَرِ الَّذِينَ اتَّخَذُوا دِينَهُمْ لَعِبًا وَلَهْوًا وَغَرَّتْهُمُ
الْحَيَاةُ الدُّنْيَا وَذَكِّرْ بِهِ أَنْ تُبْسَلَ نَفْسٌ بِمَا كَسَبَتْ
لَيْسَ لَهَا مِنْ دُونِ اللَّـهِ وَلِيٌّ وَلَا شَفِيعٌ وَإِنْ تَعْدِلْ
كُلَّ عَدْلٍ لَا يُؤْخَذْ مِنْهَا أُولَـٰئِكَ الَّذِينَ أُبْسِلُوا بِمَا
كَسَبُوا لَهُمْ شَرَابٌ مِنْ حَمِيمٍ وَعَذَابٌ أَلِيمٌ بِمَا كَانُوا
يَكْفُرُونَ ﴿70﴾ قُلْ أَنَدْعُو مِنْ دُونِ اللَّـهِ مَا لَا يَنْفَعُنَا
وَلَا يَضُرُّنَا وَنُرَدُّ عَلَىٰ أَعْقَابِنَا بَعْدَ إِذْ هَدَانَا اللَّـهُ
كَالَّذِي اسْتَهْوَتْهُ الشَّيَاطِينُ فِي الْأَرْضِ حَيْرَانَ لَهُ
أَصْحَابٌ يَدْعُونَهُ إِلَى الْهُدَى ائْتِنَا قُلْ إِنَّ هُدَى اللَّـهِ
هُوَ الْهُدَىٰ وَأُمِرْنَا لِنُسْلِمَ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿71﴾ وَأَنْ
أَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَاتَّقُوهُ وَهُوَ الَّذِي إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ ﴿72﴾
وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ وَيَوْمَ
يَقُولُ كُنْ فَيَكُونُ قَوْلُهُ الْحَقُّ وَلَهُ الْمُلْكُ يَوْمَ يُنْفَخُ فِي

الصُّورِ عَالِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ وَهُوَ الْحَكِيمُ الْخَبِيرُ ﴿73﴾ وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ لِأَبِيهِ آزَرَ أَتَتَّخِذُ أَصْنَامًا آلِهَةً إِنِّي أَرَاكَ وَقَوْمَكَ فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ ﴿74﴾ وَكَذَٰلِكَ نُرِي إِبْرَاهِيمَ مَلَكُوتَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَلِيَكُونَ مِنَ الْمُوقِنِينَ ﴿75﴾ فَلَمَّا جَنَّ عَلَيْهِ اللَّيْلُ رَأَىٰ كَوْكَبًا قَالَ هَٰذَا رَبِّي فَلَمَّا أَفَلَ قَالَ لَا أُحِبُّ الْآفِلِينَ ﴿76﴾ فَلَمَّا رَأَى الْقَمَرَ بَازِغًا قَالَ هَٰذَا رَبِّي فَلَمَّا أَفَلَ قَالَ لَئِنْ لَمْ يَهْدِنِي رَبِّي لَأَكُونَنَّ مِنَ الْقَوْمِ الضَّالِّينَ ﴿77﴾ فَلَمَّا رَأَى الشَّمْسَ بَازِغَةً قَالَ هَٰذَا رَبِّي هَٰذَا أَكْبَرُ فَلَمَّا أَفَلَتْ قَالَ يَا قَوْمِ إِنِّي بَرِيءٌ مِمَّا تُشْرِكُونَ ﴿78﴾ إِنِّي وَجَّهْتُ وَجْهِيَ لِلَّذِي فَطَرَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ حَنِيفًا وَمَا أَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿79﴾

Ayetlerin Mealleri

70- Dinlerini oyun ve eğlence edinen ve dünya hayatının aldattığı kimseleri bırak; sen Kur'an ile kişinin, kendi kazancı yüzünden, Allah'tan başka bir dost ve şefaatçinin bulunmadığı ahirette tehlikeye düşmemesi için öğüt ver. Zira o kişi, bütün varlığını fidye olarak verse bile, kendisinden alınıp kabul edilmez. İşte bunlar, kendi kazandıkları yüzünden tehlikeye girmiş kimselerdir. Kâfir olmaları dolayısıyla onlar için kaynar bir içecek ve acı bir azap vardır.

71- De ki: Allah'ı bırakıp da bize fayda veya zarar vermeyecek olan şeylere mi tapalım? Allah bizi doğru yola ilettikten sonra şeytanların saptırıp şaşkın olarak çöle düşürmek istedikleri, arkadaşlarının ise: "Bize gel!" diye doğru yola çağırdıkları şaşkın kimse gibi gerisin geri mi döndürüleceğiz? De ki: 'Allah'ın hidayeti doğru yolun ta kendisidir. Bize alemlerin Rabbine teslim olmamız emredilmiştir.

72- Namazı dosdoğru kılın ve Allah'tan korkun. O, huzuruna varıp toplanacağınız Allah'tır.

73- Gökleri ve yeri hak ile yaratan O'dur. "Ol!" dediği gün oluverir; sözü haktır; sura üflendiği gün de

hâkimiyet O'nundur. Gizliyi de görüneni de bilendir. Hâkim olan haberdar olan O'dur.

74- İbrahim, babası Azer'e şöyle demişti: Putları ilah mı ediniyorsun? Ben, seni ve kavmini apaçık bir sapıklık içinde görüyorum.

75- İbrahim'e sağlam müminlerden olması için, göklerin ve yerin hükümranlığını da şöyle göstermiştik.

76- Üzerine gece bastırınca, bir yıldız görmüş ve: Bu, Rabbimdir, demişti. Fakat yıldız batınca: Ben, batanları sevmem, demişti.

77- Ay'ı doğarken görünce: Bu, Rabbimdir, demişti. Fakat o da batınca: Rabbim beni doğru yola iletmezse, muhakkak sapıklığa düşmüş kimselerden olacağım, demişti.

78- Sonra güneşi doğarken görünce: Bu, Rabbimdir, bu daha büyük, demiş, o da batınca: Ey kavmim, ben sizin ortak koştuklarınızdan uzağım, demişti.

79- Ben, Hanif olarak, yüzümü, gökleri ve yeri yaratan Allah'a yönelttim. Ben, asla müşriklerden değilim, demişti.

Ayetlerin Tefsiri

70- "وَذَرِ الَّذِينَ اتَّخَذُوا دِينَهُمْ لَعِبًا وَلَهْوًا وَغَرَّتْهُمُ الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا" "**Dinlerini oyun ve eğlence edinen ve dünya hayatının aldattığı kimseleri bırak.**" Tutunmaları ve uygulamaları gereken dinlerini oyun ve eğlence haline getirenleri bırak, onlara bakma! Bilindiği gibi puta tapmaları ve ayrıca kendi heva ve heveslerine göre Bahire, Saibe ve benzeri adlarla hayvanlarını kutsallaştırmaları saçma şeylerdendir. Onların böyle bir davranış içine girmiş olmaları, dinlerini oyun ve eğlence haline getirmek anlamına geldiği gibi, yaptıkları uygulamaları da heva ve heveslerine uymaktan ibaret oluyordu. Şehvet ve isteklerine göre uygulama yapıyorlardı. Böylece eğlenme ve alay cinsinden olan bütün bu ve benzeri davranışlar, ciddi olmaktan uzak olan şeylerdi. Özellikle oyun ve eğlence türünden olan, örneğin putlara ve benzeri şeylere tapınmak, onları kendilerine din edinmek de bu türden olan şeylerdi.

Yahut da mükellef kılındıkları ve çağırılıp davet olundukları dinlerini oyun ve eğlenceye alıyorlardı ki bu, İslam'dan başkası değildi. Onlar böylece İslam dinin oyun ve eğlenceye konu ediyorlardı. Onunla alay ediyor ve eğleniyorlardı.

Deniliyor ki Yüce Allah her bir toplum için bir bayram öngörmüştü. O bayramı tazim ediyor, o bayramda ibadet edip namaz kılıyor, o günü Allah'ı anmakla mamur hale getiriyorlardı. Müslümanlar hariç, ister müşrikler olsun, ister Kitab Ehli'nden olanlar olsunlar tüm insanlar bayramlarını oyun ve eğlenceye dönüştürmüşlerdi. Müslümanlar ise bayramlarını Allah'ın meşru kıldığı gibi uyguluyorlardı.

Dolayısıyla ayette geçen "**Onları bırak, onları terk et**" ifadesi, "Onlardan yüzçevir, onların seni yalanlamalarına bakma ve aldırma, alaylarını da dikkate alma, sakın kalbini de onlarla meşgul edip durma!" demektir.

"وَذَكِّرْ بِهِ أَنْ تُبْسَلَ نَفْسٌ بِمَا كَسَبَتْ لَيْسَ لَهَا مِنْ دُونِ اللهِ وَلِيٌّ وَلَا شَفِيعٌ" "**Sen** -Kur'an- **ile kişinin, kendi kazancı yüzünden, Allah'tan başka bir dost ve şefaatçinin bulunmadığı ahirette tehlikeye düşmemesi için öğüt ver.**" Yani tehlikeye ve azaba düşerek kendi yaptıklarından ötürü rehin kalmaları için, onlara Kur'an ile hatırlatmada bulun, onları yanlışlarından men et, engelle! Ayette geçen "**İbsal**" (**Tubsele**) kelimesi, aslında menetmek, engellemek anlamındadır. Çünkü Müslüman olana düşen görev, diğer Müslüman'ı yanlışlardan engellemek, hatalarına mani olmaktır. Şair şöyle diyor:

"وابْسَالِي بَنِيَّ بِغَيْرِ جُرْمٍ بَعَوْنَاهُ ولابِدَمٍ مُرَاقِ"

"İşlediğimiz hiçbir suç döktüğümüz bir kan ve
Olmaksızın oğullarımı helak içinde görmek..."

Burada şiirin konumuzla olan ilgisi, "**İbsal**" kelimesinin engelleme ile olan bağıdır. Nitekim "هذا عليك بسلٌ" denilir ki bunun anlamı *"Bu, senin için sakıncalıdır, haramdır"* demektir. "**Basil**" kelimesi, cesur, atılgan manasına gelir ki, yanına yaklaşanı engeller, ona mani olur. Ya da bunun anlamı, aşırı derecede asık suratlı, kimseye pek yüz vermeyen demektir. Zaten bir kimse aşırı derecede asık suratlı olduğunda Araplar onun için "بَسرالرّجلُ" "adam asık suratlı/ adamın suratı asıldı" derlerdi. Nitekim "el-Abis" de asık suratlı, kimseye yüz vermeyen anlamındadır.

"وَإِنْ تَعْدِلْ كُلَّ عَدْلٍ لَا يُؤْخَذْ مِنْهَا" "**Zira o kişi, bütün varlığını fidye olarak verse bile, kendisinden alınıp kabul edilmez.**" Her şeyini olduğu gibi feda etse bile demektir. Zaten "**Adl**" kelimesi fidye anlamına gelir. Bunun sebebi fidye veren kişi, kendisine fidye verilen kimseye, onun kaybının dengi olacak bir şeyi vermesi gerektiğinden ötürü, böyle denmiştir. Burada ayette yer alan "كُلَّ عَدْلٍ" kavli, mastar üzere mansub kılınmıştır. "يُؤْخَذْ" kelimesinin faili-öznesi, "مِنْهَا" kavlidir. Yoksa "عَدْلٍ" "**Adl**" kelimesinin zamiri değildir. Çünkü "عَدْلٍ" "**Adl**" kelimesi, burada mastardır. Bu nedenle "**Alız**" kelimesine isnad olunamaz.

Ancak Yüce Allah'ın "وَ لَا يُؤْخَذْ مِنْهَا عَدْلٌ"[64] ayetinde yer alan "عَدْلٌ" "**Adl**" kelimesi, feda edilen, fidye olarak verilen ya da sunulan anlamındadır. İşte burada sözkonusu olan "عَدْلٌ" "**Adl**" kelimesinin "**Ahz**" kelimesine isnad olunması sahih olur.

"أُولَٰئِكَ الَّذِينَ أُبْسِلُوا بِمَا كَسَبُوا لَهُمْ شَرَابٌ مِنْ حَمِيمٍ وَعَذَابٌ أَلِيمٌ بِمَا كَانُوا يَكْفُرُونَ" "**İşte bunlar, kendi kazandıkları yüzünden tehlikeye girmiş kimselerdir. Kâfir olmaları dolayısıyla onlar için kaynar bir içecek ve acı bir azap vardır.**" Ayetin bu kısmında yer alan "أُولَٰئِكَ" "**onlar**" kelimesiyle işaret olunan kimseler, dinlerini oyun ve eğlence haline getirenlerdir.

Oğul Abdurrahman'ın, babası Ebu Bekir Sıddık (r)'ı tekrar putlara tapmaya davet ettiğinde, işte şimdi tefsirini yapacağımız bu ayet, bununla ilgili olarak nazil olmuştur, diye de söylenmiştir.

71- "قُلْ أَنَدْعُوا مِنْ دُونِ اللهِ مَا لَا يَنْفَعُنَا وَلَا يَضُرُّنَا" "**De ki: Allah'ı bırakıp da bize fayda veya zarar vermeyecek olan şeylere mi çağıralım/tapalım?**" Bize fayda ve zarar vermeye kadir olan Allah'ı bırakıp da bize herhangi bir fayda ve zarar vermeyecek olan şeylere mi kullukta bulunalım? "وَنُرَدُّ عَلَىٰ أَعْقَابِنَا بَعْدَ إِذْ هَدَانَا اللهُ كَالَّذِي اسْتَهْوَتْهُ الشَّيَاطِينُ فِي الْأَرْضِ حَيْرَانَ" "**Allah bizi doğru yola ilettikten sonra şeytanların saptırıp şaşkın olarak çöle düşürmek istedikleri gibi mi olalım?**" Cinlerin ve azılılarının yoldan çıkarıp götürdükleri ve çölde çok uzak menfezlerde şaşkın olarak bırakıp ne yapacaklarını bilmeyen bunaklar gibi mi olalım?

"لَهُ أَصْحَابٌ يَدْعُونَهُ إِلَى الْهُدَىٰ" "**Üstelik onları, doğru yola çağıran arkadaşları da var.**" Onları doğru olan yola çağıran, doğru yolu da gösteren arkadaşları da bulunduğu halde, böyle yaparlar. "**Dosdoğru olan yol**" ayette "الْهُدَىٰ" diye adlandırılmıştır. Arkadaşları onlara "ائْتِنَا" "**Bize gel!**" diye de sesleniyorlar. Bu şaşkınlık hali, onları cin ve şeytanlara tabi kıldığında bunlar, kendilerini doğru yola çağıranlara cevap vermedikleri gibi onlara da dönüp gitmezler. Bu durum, Arapların iddiaları ve inançları esasına göre dile getirilmiştir.

Araplara göre cinler insanı şaşkınlaştırır, akıllarını başlarından alır ve böylece artık onu şaşkınlık ve bunaklık çepeçevre kuşatmıştır, o çemberin dışına çıkamaz. Bu durum adeta ***"Şeytan çarpmış kimselerin cinnet nöbetinden kalktığı gibi kalkarlar."***[65] mealindeki anlatılan kimselerin haline benzetiliyor. İslam yolundan sapanlar ayette, şeytanın adımlarına ve tuzaklarına uyanlara benzetilmiştir. Müslümanlar ise o sapıtmış olanları kendilerine çağırdıkları

64 ***"Kimseden fidye alınmaz."***

65 Bakara, 2/275

halde, o sapıtanlar hem çağrıya kulak vermiyorlar ve hem de dönüp o tarafa bile bakmıyorlar.

"قُلْ إِنَّ هُدَى اللهِ هُوَ الْهُدٰى" "**De ki: 'Allah'ın hidayeti** (Ki o da sadece İslam'dır) **doğru yolun ta kendisidir.**" Sadece tek yol budur, İslam yoludur. Bunun ötesinde yer alanlar sapıklıktır, azıtmaktır. Zaten Yüce Allah da şöyle buyurmaktadır: ***"Ve kim İslâm'dan başka bir din ararsa, o takdirde kendisinden asla kabul edilmez."***[66] Bir diğer ayette de Rabbimiz şöyle buyuruyor: ***"Artık haktan ayrıldıktan sonra sapıklıktan başka ne kalır?"***[67]

"وَأُمِرْنَا لِنُسْلِمَ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ" "**Bize âlemlerin Rabbine teslim olmamız emredilmiştir.**"

Diyorsun ki: Bu ayette yer alan "كَالَّذِي اسْتَهْوَتْهُ" kavlindeki "Kef" harfi, ne mahallinde gelmiştir?

Derim ki: Bu, "وَنُرَدُّ عَلٰى أَعْقَابِنَا" kavlindeki zamirden hal olarak mansub gelmiştir. Yani bu, mana olarak *"Biz, şeytanların saptırdığı kimselere benzeyerek cayıp geri mi döneceğiz?"* demektir.

Diyorsun ki: Yine ayette geçen "اسْتَهْوَتْهُ" kelimesinin manası nedir?

Derim ki: Bu kelime istif'al kalıbında gelen altılı harften oluşan bir kelimedir. Mana olarak da birinin, bir yerde olan herhangi bir kimseyi ayartması, onu baştan çıkarması demektir. Bu durumda manası da *"Havasının istediğine yöneldi ve buna hırsla sarıldı"* şeklinde olur.

Diyorsun ki: Yine bu ayette yer alan "أُمِرْنَا" kavli ne mahallinde ya da konumunda gelmiştir?

Derim ki: Bu kelime, ayetteki "إِنَّ هُدَى اللهِ هُوَ الْهُدٰى" kavline atfedilmesi sebebiyle mahallen mansub olarak gelmiştir. Her ikisi de söylenmiş, konuşulan iki ifade gibidir. Sanki şöyle diniliyor gibidir: "Şu sözü söyle ve de ki biz teslim olmakla emrolunduk."

Diyorsun ki: Yine bu ayette yer alan "لِنُسْلِمَ" kavlindeki "**lam**" harfi ne anlama geliyor?

Derim ki: Bu harf, emrin gerekçesidir, illetidir. Mana olarak da bu "Bize emredildi ve bize 'Müslüman olmamız için, teslim olun' denildi" demektir.

Diyorsun ki: Mademki bu ayet Ebu Bekir Sıddik (r) hakkında gelmiştir. O takdirde nasıl oluyor da Resulüllah (s)'e yönelik olarak "قُلْ أَنْدْعُوا" denilmiştir?

---

66 Ali İmran, 3/85

67 Yunus, 10/32

Derim ki: Bunun nedeni, Resulüllah (s) ile müminler arasındaki vahdet birliği açısından söylenmiştir. Özellikle de Resulüllah ile Ebu Bekir Sıddik (r) arasındaki o birlik için söylenmiştir.

72- "وَأَنْ أَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَاتَّقُوهُ وَهُوَ الَّذِي إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ" **"Namazı dosdoğru kılın ve Allah'tan korkun. O, huzuruna varıp toplanacağınız Allah'tır."**

Diyorsun ki: Bu ayetin başında yer alan "وَأَنْ أَقِيمُوا" kavli neyin üzerine atfedilmiştir?

Derim ki: Bu ifade, bir önceki ayette geçen "لِنُسْلِمَ" kavline atfedilmiştir. Sanki burada "Biz, teslim olmakla ve namaz kılmakla emrolunduğumuz için" denir gibi bir mana vardır. Gerçi bunun "Müslüman olmamız ve namaz kılmamız için emredildik" takdirinde olması da caizdir, denilmiştir.

73- "وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ وَيَوْمَ يَقُولُ كُنْ فَيَكُونُ قَوْلُهُ الْحَقُّ وَلَهُ الْمُلْكُ يَوْمَ يُنْفَخُ فِي الصُّورِ عَالِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ وَهُوَ الْحَكِيمُ الْخَبِيرُ" **"Gökleri ve yeri hak ile yaratan O'dur. 'Ol!' dediği gün oluverir; sözü haktır; sura üflendiği gün de hâkimiyet O'nundur. Gizliyi de görüneni de bilendir. Hâkim olan haberdar olan O'dur."** Bu ayette geçen "قَوْلُهُ الْحَقُّ" kavli de mübtedadır/öznedir. Ayetteki "يَوْمَ يَقُولُ" **"dediği gün"** kavli de mukaddem/öne alınmış haberdir. Bunun mansub olarak gelmesi ki bu da bir şeyi incelemek, bulup çıkarmak manasına gelir. Örneğin: "Cuma günü savaştır" ifadesine benzer bir anlatımdır. Burada geçen **"Yevm/gün"** ifadesi, zaman anlamındadır.

Dolayısıyla ayetin manası "Allah, gökleri ve yeri Hakkı ayakta tutarak ve hikmeti gereği olarak yarattı" demek olur. Nitekim herhangi bir şeye "كُنْ" **"ol"** denildiğinde, işte o şey, Yüce Allah'ın **Hak** olan ve hikmet içeren sözüdür. Yani "Göklerde ve yerde ve diğer mükevvenatta her ne ki meydana gelmişse, mutlaka bir hikmet gereği ve doğru olarak meydana gelmiştir." "يَوْمَ يُنْفَخُ" kavli de "وَلَهُ الْمُلْكُ" kavlinin zarfıdır. Tıpkı: "لِمَنِ الْمُلْكُ الْيَوْمَ"[68] kavli gibidir. Gerçi burada geçen "قَوْلُهُ الْحَقُّ" kavli, yine ayette geçen "يَكُونُ" kelimesinin faili olması da caiz olur. Buna göre mana: "Hak olan sözünü söylediğinde" yani "Hak olan hükmünü dile getirdiğinde" demek olur. Yani "ol" dediğinde, onun Hak olan sözü de gerçekleşir. Burada geçen "يَوْمَ" kelimesinin mansub olarak gelmesi ise, yine burada "بِالْحَقِّ" kavlinin delalet ettiği mahzuf bir ifade iledir. Sanki burada: "Oluşturduğu, var edip takdir buyurduğu zaman, o

68 Ğafir/Mümin, 40/16. ***"Bugün hâkimiyet kimindir?"***

şey Hak ile kaim olur, gerçekleşir. "عَالِمُ الْغَيْبِ" "**O, gaybi bilendir**" demektir. Bunun merfu olması da, medih ve övgü sebebiyledir.

74- "وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ لِأَبِيهِ ءَازَرَ أَتَتَّخِذُ أَصْنَامًا ءَالِهَةً إِنِّي أَرَاكَ وَقَوْمَكَ فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ" "**İbrahim, babası Azer'e şöyle demişti: Putları ilah mı ediniyorsun? Ben, seni ve kavmini apaçık bir sapıklık içinde görüyorum.**" Ayette geçen "**Azer**" adı, İbrahim (a)'ın babasının adıdır.[69] Tarih kitaplarına göre Azer'in Süryani dilindeki adı, Tarih'tir. Bu isme yakın olan kalıp/vezin, "**Azir**" adının "fail" kalıbında olmasıdır ki bu da tıpkı "Tarih, Abir, Azir, Şalih, Faliğ" ve bunlara benzer Süryani isim kalıplarındandır. Azer, aynı zamanda ayette geçen "لِأَبِيهِ" kavlinin de atfı beyanıdır. Keza Azer isminin ünlenilen bir isim olarak "Azeru" diye zamme ile de okunmuştur. Gerçi, Azer, isminin bir put adı olduğu da söylenmiştir. Bu itibarla, kendisinin bu puta aşırı derecede tapınması ve bağlı olması sebebiyle bu putun adı ona lakap olarak verilmiş olabilir. Bu, tıpkı Ubeydullah b. Kays'ın rukye/büyü yapan biri olarak lakap almasına benzer bir isimlendirme, lakap verme olabilir. Çünkü bu Ubeydullah b. Kays bunlarla büyümüş, hayat geçirmiştir. Bu nedenle de bu şahıs İbnu Kaysi'r-Rukyat lakabıyla anılır olmuştur.[70] Bazı yeni yetmelerin şiirinde şöyle geçer:

---

69 Kur'ân'ın açık ve net olarak İbrahim (a)'ın babasını, "**Azer**" olarak bu isimle bildirmesine rağmen bazı kimseler ve özellikle herhangi bir delile dayanmaksızın ehli tarik veya ehli tasavvuf, Kur'ân'ın bu açık hükmü karşısında, hiç düşünmeksizin, Azer'in İbrahim'in babası değil, amcası olduğunu ileri sürmektedirler.

Yahudi, Hıristiyan ve müşrikler, Muhammed (s)'e buğzetme ve kin gütme konusunda son derece aşırılığa varmışlardır. Eğer Kur'ân-ı Kerim'in bu isnadı, yani Azer'in İbrahim (a)'ın babası olduğu isnadı, yanlış olsaydı; adı geçen zümreler Kur'ân'ı ve onun tebliğcisi Muhammedi (s)'i yalanlamakta can atıp dururlarken, böyle bir durumda ellerine bir bilgi geçince, artık susmaları mümkün olmazdı. "Kur'an'da yalan bilgiler var" diyerek, ortalığı velveleye verirlerdi. Böyle bir yalanlamada bulunmadıklarına göre; Kur'ân'ın bu isnadının doğru olduğu, açıkça anlaşılmaktadır. (Fahruddin er-Razî, *"Mefatîhul-Gayb"*, XIII, 35-40; *"Hadislerle Kur'ân-ı Kerim Tefsiri"* (Çağrı Y.) İbn Kesir, VI, 2714-2718. aynı kaynak, VI, 2707-2708.)

Müfessirler, İbrahim (a)'ın babasının adı hakkında; *"Acaba Azer, onun adı mıdır, lakabı mıdır, nesebi midir yoksa ona bağlılığı dolayısıyla aslında bir putun adı mıdır?"* konusunda farklı görüşlere sahiptirler. İbn Cerîr şöyle demektedir: Doğrusu, babasının adının Azer olduğudur. Daha sonra babasının adının Tareh olduğunu ileri süren mezhep âlimlerinin sözlerini kaydettikten sonra, şu cevabı verir: *"İki adı olabilir. Nitekim insanların çoğunun bu şekilde iki adı vardır. Ya da bunlardan birisi onun lakabı olabilir."* İbn Kesir der ki: İbn Cerîr'in bu söylediği, güzel ve kuvvetli bir görüştür. (Said Havva, *"el-Esas Fit-Tefsir"*, (Şamil), IV, 445.) **(Çeviren)**

70 İbn Kays: Bundan murat Ubeydullah b. Kays er-Rukyat'tır. Kendisi Emevilerin gazelleriyle meşhur olan şairidir, Mus'ab b. Zübeyir'i övmekle tanınmıştır.

"أُدْعَى بِأَسْمَاءَ نَبْزًا فِي قَبَائِلِهَا كَأَنَّ أَسْمَاءَ أَضْحَتْ بَعْضُ أَسْمَائِي"

*"Kabileleri arasında **Esma** diye çağırılır oldu*
*Gün geldi **Esma** adı onun âlemi-lakabı oldu"*

Burada da durum böyle olmuş olabilir. Ya da Azer putuna tapan anlamında, söylenen bir isim olarak aldı. Bu durumda muzaf/tamlanan hazfedilmiş ve muzafun ileyh/tamlayan onun yerine geçmiştir.

Azer ismi, soru edatı olan hemzeden sonra, hemzenin hem fetha ve hem kesra harekesiyle, "**ze**" harfinin sükûnu ve "**ra**" harfinin de tenvinli olarak mansub şeklinde şöyle de okunmuştur yani: "أَاٰزْرًا - أَاٰزْرًا أَتَتَّخِذُ أَصْنَامًا ءَالِهَةً" diye de okunmuştur. Bu da bir putun adıdır. Manası da inkâr ve ret anlamında olmak üzere *"Sen Azer'e mi tapıyorsun?"* demek olur. Sonrasında da "**Sen putları ilah ediniyorsun**" diyerek böylece durum tespiti yapıyor ve gerçeği ortaya koymuş oluyor. Dolayısıyla "**Sen putları ilah ediniyorsun**" kavli de inkâr ve ret hükmüne dâhil olmuş oluyor. Sanki bu ifade, bir bakıma, bir öncekini açıklayan anlamında, beyan manasınadır.

75- "وَكَذَٰلِكَ نُرِي إِبْرَاهِيمَ مَلَكُوتَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَلِيَكُونَ مِنَ الْمُوقِنِينَ" "**İbrahim'e sağlam müminlerden olması için, göklerin ve yerin hükümranlığını da şöyle göstermiştik.**"

76- "فَلَمَّا جَنَّ عَلَيْهِ اللَّيْلُ رَأَىٰ كَوْكَبًا قَالَ هَٰذَا رَبِّي فَلَمَّا أَفَلَ قَالَ لَا أُحِبُّ الْآفِلِينَ" "**Üzerine gece bastırınca, bir yıldız görmüş ve 'Bu, Rabbimdir' demişti. Fakat yıldız batınca 'Ben, batanları sevmem' demişti.**" Bu ayet, "فَلَمَّا جَنَّ عَلَيْهِ اللَّيْلُ" "**üzerine gece bastırınca**" kavli, bundan önce geçen 74. ayetteki "قَالَ إِبْرَاهِيمُ لِأَبِيهِ" kavline atfedilmiştir.

4. ayet ile 76. ayet arasında yer alan ve "وَكَذَٰلِكَ نُرِي إِبْرَاهِيمَ" diye başlayan 75. ayet ise, Arapçada muterize/itiraz cümlesi[71] diye adlandırılır. Dolayısıyla bu parantez cümlesi matuf/atfedilen ile matufun aleyh/bağlanan arasına girmiştir.

Bu durumda mana şöyle olmaktadır: "İşte böylesine bir tanıma ve böylesine bir basiret ve öngörü ile biz İbrahim'i tanıtıyor, her şeyi gözleri önüne seriyor ve böylece de ona göklerin ve yerin melekûtunu gösteriyoruz." Yani ona Rububiyeti ve ilah'ın nasıl olması gerektiğini, Ulûhiyeti öğretiyor ve onu bilmeye ve tanımaya muvaffak kılıyoruz. Onun göysünü ve gönlünü açtığımız şeyle doğruya yönlendiriyoruz. Onun bakışları ve dikkatini doğruya çeviriyor ve böylece ona istidlal yoluyla delil gösterme yolunu da öğretmiş

71 Türkçede parantez cümlesi. **(Çeviren)**

oluyoruz. Öğretmiş oluyoruz ki, "**mukin**" anlamında kesin inananlardan olsun. Biz, bunu ona yaptık.

Ve aynı zamanda mazi/geçmiş halin hikâyesini de ona gösteriyoruz. Zira İbrahim'in gerek babası olsun ve gerekse kavmi olsun hepsi de putlara, güneşe, aya ve yıldızlara tapıyorlardı. Böylece Allah, onların din ve inançlarındaki hata ve yanlışları konusunda onları uyarmak istemiştir. Aynı zamanda uyarmanın yanında bir de onları doğru yola iletmek için çevresinde tabiatta yer alan varlıkları da göstererek ve onlara dikkat çekerek, istidlal yolunu bildirmek ve öğretmek istemiştir. Allah onlara şu gerçeği de öğretmiş olmaktadır: Doğru ve gerçeklere dayalı bir bakış açısı, şu varlık âleminde gördüğü şeylerden hiçbirisinin ilah olması sahih ve uygun olmaz, olamaz. Çünkü ortada hudus delili, sonradan var edilmiş olma gerçeği vardır. O halde bütün bunların geri planında bir muhdis/bir var eden ve yaratan vardır, onları yapan bir sanatkâr bulunmaktadır. Ayın, güneşin ve yıldızların doğmasını ve sonra da yok olmalarını sağlayan, intikallerini, gidiş ve gelişlerini ve daha başkaca hallerini düzenleyen, disipline sokan bir varlık olduğunu gösterir.

Ayette geçen "هَـٰذَا رَبِّـي" "**Bu, Rabbimdir**" kavliyle şu noktaya dikkat çekilmektedir. Bu, "Hasmının batıl yolda olduğunu bildiği halde ona karşı insaf ile davranarak, kırmadan, '**Bu mudur-bu mu olacak benim Rabbim?**' diyerek, hasmının aklını başına devşirmesini isteyen" bir anlatım tarzıdır. Kısaca hasmının sözünü hikâye ederek, onun görüşü karşısında bir taassuba kapılmaksızın, yapılan bir uyarıdır, dikkat çekmedir. Çünkü kişinin hasmını bu şekildeki bir anlatımla hakka davet etmesi daha etkilidir ve onu huzursuzluk duyduğu şeyden kurtarmaya daha yatkın bir davettir.

İbrahim (a), davetini yaptıktan ve onu hüccet ve kanıtlarla çürüttükten sonra, yeniden davetini tekrarlıyor ve "لَا أُحِبُّ الْآفِلِينَ" "**Ben, batanları sevmem**" diyor. Yani "Ben, bir halden diğer bir hale, bir durumdan bir başka duruma dönüşen, değişip duran, bir yerden bir başka yere intikal edip duran ve Rab edinilen bu şeylere ibadet ve kulluk etmeyi sevmem ve istemem. Çünkü bunlar bir örtüyle üstleri kapanmakta, sönmekte, sonra tekrar meydana çıkmaktadırlar. Bu durum ise ecramın ve madde olan şeylerin nitelikleridir. Bu nitelikte olan ecram da İlah ve Rab olamazlar.

77- "فَلَمَّا رَأَى الْقَمَرَ بَازِغًا قَالَ هَٰذَا رَبِّي فَلَمَّا أَفَلَ قَالَ لَئِنْ لَمْ يَهْدِنِي رَبِّي لَأَكُونَنَّ مِنَ الْقَوْمِ الضَّالِّينَ"
"**Ay'ı doğarken görünce: Bu, Rabbimdir, demişti. Fakat o da batınca: Rabbim beni doğru yola iletmezse, muhakkak sapıklığa düşmüş kimselerden olacağım, demişti.**" Ayette geçen "بَازِغًا" "**doğarken, doğmaya başlarken**" anlamındadır. "لَئِنْ لَمْ يَهْدِنِي رَبِّي" "**Rabbim beni doğru yola iletmezse**" kavli

de, kavmini uyarma anlamındadır. Yani ayı ilah edinenler, bilmelidirler ki, onun kaybolması hali adeta yıldızlar ve gezegenler gibidir, bir çıkıyorlar, bir kayboluyorlar. Bu nedenle ay da kaybolacaklar, yok olacaklar arasındadır. Hakka hidayet ise, Allah'ın muvaffak kılması ve lütufta bulunması sayesinde, aklını kullanarak gerçeği bulmasıdır.

78- "فَلَمَّا رَأَى الشَّمْسَ بَازِغَةً قَالَ هَذَا رَبِّي هَذَا أَكْبَرُ فَلَمَّا أَفَلَتْ قَالَ يَاقَوْمِ إِنِّي بَرِيءٌ مِمَّا تُشْرِكُونَ" **"Sonra güneşi doğarken görünce: Bu, Rabbimdir, bu daha büyük, demiş, o da batınca: Ey kavmim, ben sizin ortak koştuklarınızdan uzağım, demişti."** Bu ayette geçen "هَـذَا أَكْبَـرُ" **"Bu, daha büyüktür"** ifadesiyle yine İbrahim (a), hasmına karşı insaflı bir davranış sergileyerek, ona karşı yumuşak bir girişle söze giriyor. Ve ey kavmim! "إِنِّـي بَـرِيءٌ مِمَّـا تُشْـرِكُونَ" **"Ben sizin ortak koştuklarınızdan uzağım"** diyor. Yani şu varlık âleminde görülen şeyleri, onların yaratanına ortak koşmam doğru değildir ve ben onları asla ilah edinmem, diyerek, tevhid inancına bağlı olduğunu ilan ediyordu.

79- "إِنِّي وَجَّهْتُ وَجْهِيَ لِلَّذِي فَطَرَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ حَنِيفًا وَمَا أَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ" **"Ben, Hanif olarak, yüzümü, gökleri ve yeri yaratan Allah'a yönelttim. Ben, asla müşriklerden değilim, demişti."** Yani: "Ben yüzümü, sonradan var edilen ve hadis olan, onun varlığına da delalet eden bu şeylerin hiçbirisine değil, sadece onları ilk olarak var eden, onların mübdii/ortada hiçbir modeli ve örneği olmaksızın yaratan Allah'a çevirdim, ona yönelttim" demektir.

Bir yoruma göre İbrahim'in bu ayetlerde ifade edilen hususları, onun bizzat kendi nefsinde denediği, kendi yaratılışından hareketle, istidlal yoluyla gerçeği arayıp bulmasıdır, diye de söylenmiştir. Allah da onun bu halini hikâye yoluyla bize aktarmış olmaktadır.

Ancak bu görüşlerden doğru olanı sonuncusu değil, ilk olarak ele aldığımızdır. Çünkü önceki ayetlerde geçen "لَئِنْ لَمْ يَهْدِنِي رَبِّي" ***"Rabbim beni doğru yola iletmezse"*** kavli ile yine daha önce geçen "إِنِّـي بَـرِيءٌ مِمَّـا تُشْـرِكُونَ" ***"Ben sizin ortak koştuklarınızdan uzağım"*** kavli bu gerçeği bildirmektedirler.

Diyorsun ki: Neden hüccet ve kanıt olarak onlara "**doğuşu**" değil de "**batışı**" delil ve hüccet olarak sundu? Kaldı ki neticede her ikisi de bir halden bir diğer hale geçmeyi ifade ederler. Ne diyeceksin?

Derim ki: Batışı, yok oluşu hüccet olarak sunmak, delil açısından daha etkilidir, daha doğrudur. Çünkü kaybolmak, gizlenmek ve perdelenmek suretiyle bir intikaldir, bir geçiştir.

Diyorsun ki: Ayette geçen "**Bu benim Rabbimdir**" kavlindeki hatırlatmanın ne anlamı vardır? Oysaki bununla işaret olunan şey güneştir, ne diyeceksin?

Derim ki: Burada mübteda/özne olan bir şeyi habermiş gibi göstermektedir. Çünkü sonuçta her ikisi de aynı kapıya çıkmaktadırlar. Bu, adeta: "Hacetin gelmedi, annen kimdir?" tarzındaki bir anlatıma benzer.

"ثُمَّ لَمْ تَكُن فِتْنَتُهُمْ إِلاَّ أَن قَالُواْ وَاللهِ رَبِّنَا مَا كُنَّا مُشْرِكِينَ" ***"Sonra onların şaşkınlıkları ile (cevapları) 'Rabbimize Vallahi, şirk koşanlardan değildik' demekten başka bir şey olmayacaktır."***[72]

Böyle bir yolun tercih edilmesine gelince, Yüce Allah'ın dişi bir varlık olma şüphesini gidermek ve onun bundan münezzeh olduğunun vacip ve zorunlu olduğunu göstermek için bu yol seçildi. Baksana Yüce Allah'ın sıfatı için "**Allam**" kelimesi, mana bakımından daha abartılı ve mübalağalı bir anlam içermesine rağmen, sonunda dişilik alameti olan "**Allame**" vasfı kullanılmamıştır. Dişilik alametinden sakınmak istenmiştir.

75. ayette geçen "نُـرِي إِبْرَاهِيـمَ مَلَكُـوتَ السَّـمَوَاتِ وَالأَرْضِ" ***"İbrahim'e gökleri ve yerin hakimiyetini göstermiştik"*** kavlindeki, "نُـرِي" kelimesindeki "**Nun**" harfi yerine "**Te**" harfiyle ve "مَلَكُـوتَ" kelimesi de merfu/ötreli olarak "تـرى إِبْرَاهِيـمَ مَلَكُـوتُ السَّـمَوَاتِ وَالأَرْضِ " diye de okunmuştur. Manası da *"Ona Rububiyet delillerini gösteriyordu"* demektir.

وَحَاجَّهُ قَوْمُهُ قَالَ أَتُحَاجُّونِّي فِي اللَّـهِ وَقَدْ هَدَانِ
وَلَا أَخَافُ مَا تُشْرِكُونَ بِهِ إِلَّا أَنْ يَشَـاءَ رَبِّي
شَيْئًا وَسِـعَ رَبِّي كُلَّ شَيْءٍ عِلْمًا أَفَلَا تَتَذَكَّرُونَ
﴿80﴾ وَكَيْفَ أَخَافُ مَا أَشْـرَكْتُمْ وَلَا تَخَافُونَ أَنَّكُمْ
أَشْـرَكْتُمْ بِاللَّـهِ مَا لَمْ يُنَزِّلْ بِهِ عَلَيْكُمْ سُلْطَانًا فَأَيُّ
الْفَرِيقَيْنِ أَحَـقُّ بِالْأَمْنِ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿81﴾ الَّذِينَ
آمَنُوا وَلَمْ يَلْبِسُوا إِيمَانَهُمْ بِظُلْمٍ أُولَـئِكَ لَهُمُ الْأَمْنُ
وَهُـمْ مُهْتَدُونَ ﴿82﴾ وَتِلْـكَ حُجَّتُنَا آتَيْنَاهَا إِبْرَاهِيمَ
عَلَىٰ قَوْمِهِ نَرْفَعُ دَرَجَاتٍ مَنْ نَشَـاءُ إِنَّ رَبَّكَ حَكِيمٌ
عَلِيمٌ ﴿83﴾ وَوَهَبْنَا لَهُ إِسْـحَاقَ وَيَعْقُوبَ كُلًّا هَدَيْنَا
وَنُوحًا هَدَيْنَا مِنْ قَبْلُ وَمِنْ ذُرِّيَّتِهِ دَاوُودَ وَسُـلَيْمَانَ

72 En'am, 6/23

وَأَيُّوبَ وَيُوسُفَ وَمُوسَىٰ وَهَارُونَ وَكَذَٰلِكَ نَجْزِي
الْمُحْسِنِينَ ﴿84﴾ وَزَكَرِيَّا وَيَحْيَىٰ وَعِيسَىٰ وَإِلْيَاسَ
كُلٌّ مِنَ الصَّالِحِينَ ﴿85﴾ وَإِسْمَاعِيلَ وَالْيَسَعَ وَيُونُسَ
وَلُوطًا وَكُلًّا فَضَّلْنَا عَلَى الْعَالَمِينَ ﴿86﴾ وَمِنْ آبَائِهِمْ
وَذُرِّيَّاتِهِمْ وَإِخْوَانِهِمْ وَاجْتَبَيْنَاهُمْ وَهَدَيْنَاهُمْ إِلَىٰ
صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿87﴾ ذَٰلِكَ هُدَى اللَّهِ يَهْدِي بِهِ مَنْ
يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَلَوْ أَشْرَكُوا لَحَبِطَ عَنْهُمْ مَا كَانُوا
يَعْمَلُونَ ﴿88﴾ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ وَالْحُكْمَ
وَالنُّبُوَّةَ فَإِنْ يَكْفُرْ بِهَا هَٰؤُلَاءِ فَقَدْ وَكَّلْنَا بِهَا قَوْمًا
لَيْسُوا بِهَا بِكَافِرِينَ ﴿89﴾ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ هَدَى اللَّهُ
فَبِهُدَاهُمُ اقْتَدِهْ قُلْ لَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا إِنْ هُوَ إِلَّا
ذِكْرَىٰ لِلْعَالَمِينَ ﴿90﴾ وَمَا قَدَرُوا اللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِ
إِذْ قَالُوا مَا أَنْزَلَ اللَّهُ عَلَىٰ بَشَرٍ مِنْ شَيْءٍ قُلْ مَنْ
أَنْزَلَ الْكِتَابَ الَّذِي جَاءَ بِهِ مُوسَىٰ نُورًا وَهُدًى
لِلنَّاسِ تَجْعَلُونَهُ قَرَاطِيسَ تُبْدُونَهَا وَتُخْفُونَ كَثِيرًا
وَعُلِّمْتُمْ مَا لَمْ تَعْلَمُوا أَنْتُمْ وَلَا آبَاؤُكُمْ قُلِ اللَّهُ
ثُمَّ ذَرْهُمْ فِي خَوْضِهِمْ يَلْعَبُونَ ﴿91﴾ وَهَٰذَا كِتَابٌ
أَنْزَلْنَاهُ مُبَارَكٌ مُصَدِّقُ الَّذِي بَيْنَ يَدَيْهِ وَلِتُنْذِرَ
أُمَّ الْقُرَىٰ وَمَنْ حَوْلَهَا وَالَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ
يُؤْمِنُونَ بِهِ وَهُمْ عَلَىٰ صَلَاتِهِمْ يُحَافِظُونَ ﴿92﴾

Ayetlerin Mealleri

80- Kavmi O'na karşı deliller getirmeye kalkışmıştı, O da demişti ki: Allah bana hidayet verdiği halde, O'nun hakkında benimle tartışıyor musunuz? Rabbimin dilediği dışında sizin ortak koştuklarınızdan asla korkmam. Rabbimin ilmi her şeyi kuşatmıştır. Hala düşünmüyor musunuz?

81- Hem siz, Allah'ın hakkında hiç bir delil indirmediği şeyleri O'na şirk koşmaktan korkmazken, ben sizin ortak koştuğunuz şeylerden nasıl korkarım? İki ta-

raftan hangisi emin olunmaya daha layıktır? Eğer biliyorsanız söyleyin!

82- İman edenler ve imanlarına zulüm karıştırmayanlar, işte emniyet onlar içindir, hidayette olanlar da onlardır.

83- Bu, kavmine karşı İbrahim'e verdiğimiz delilimizdir. Dilediğimiz kimseleri derece derece yükseltiriz. Şüphesiz Rabbim hâkimdir, âlimdir.

84- İbrahim'e, İshak ve Yakub'u ihsan ettik, her birini de hidayete erdirdik. Daha önce Nuh'u, O'nun soyundan Davud, Süleyman, Eyyüb, Yusuf, Musa ve Harun'u da hidayete erdirmiştik. İşte iyileri biz böyle ödüllendiririz.

85- Zekeriya, Yahya, İsa ve İlyas, hepsi de salihlerdendir.

86- İsmail, el-Yeseâ, Yunus ve Lut'u hepsini de âlemlere üstün kıldık.

87- Onların babalarından, zürriyetlerinden ve kardeşlerinden bazı kimseleri seçip, dosdoğru yola hidayet ettik.

88- İşte bu, Allah'ın hidayetidir. Kullarından dilediği kimseyi bununla hidayete ulaştırır. Eğer Allah'a şirk koşsalardı, yapmış oldukları şeyler, boşa giderdi.

89- Kendilerine kitap, hüküm ve Resullük verdiğimiz işte bu kimselerdir. Bunu işte onlar inkâr ederse, biz de onları inkâr etmeyecek bir kavmi vekil kılarız.

90- Onlar, Allah'ın hidayet ettiği kimselerdir. Bu nedenle sen de onların yoluna tabi ol ve "Ben, sizden bir ücret istemiyorum" de, bu sadece, toplumlar için bir uyarı/öğüttür.

91- Allah'ı hakkıyla tanıyamadılar. Çünkü Allah, hiç bir beşere, hiç bir şey indirmedi dediler. De ki: Öyleyse Musa'nın insanlara bir nur ve hidayet olarak getirdiği kitabı kim indirdi? Siz onu kâğıtlara yazıp açıklıyor, çoğunu da gizliyorsunuz. Sizin de atalarınızın da bilemediği şeyler size öğretilmiştir. Sen "Allah" de, sonra onları bırak, daldıkları bataklıkta oynayadursunlar!

92- Bu, Mekke ve etrafındakileri uyarman için, kendinden önceki kitapları doğrulayan bizim indirdiğimiz mübarek bir kitaptır. Ahirete iman edenler, buna iman ederler ve onlar namazlarına riayet ederler.

Ayetlerin Tefsiri

80- "وَحَاجَّهُ قَوْمُهُ قَالَ أَتُحَاجُّونِّي فِي اللَّهِ وَقَدْ هَدَانِ" "**Kavmi** (Onun Tevhid davasını ve inancını savunması ve Allah'a ortaklar koşmayı reddetmesi sebebiyle) **O'na karşı deliller getirmeye kalkışmıştı, O da** (kavmine) **demişti ki: Allah bana hidayet verdiği halde, O'nun** (beni tevhide yönlendirmesi) **hakkında benimle tartışıyor musunuz?**"

"وَلَا أَخَافُ مَا تُشْرِكُونَ بِهِ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ رَبِّي شَيْئًا" "**Rabbimin dilediği dışında sizin ortak koştuklarınızdan asla korkmam.**" Kavmi İbrahim (a)'ı, putlarıyla korkutarak, putlarının onun başına bir kötülük getirmekle onu, tehdit edip korkutuyorlardı. O da, onlara, putlarının kendisine hiçbir kötülük yapmayacaklarını ve yapamayacaklarını dile getirdikten sonra, onlara karşı "Meğerki Rabbim korkulacak bir şeyi, bir vakti dilemiş olsun, o hal müstesna" diye cevaplar. Burada "**Vakit**" kelimesi hazfedilmiştir. Yani İbrahim (a) onları "Ben, hiçbir vakit sizin mabutlarınızdan, tapınış olduğunuz şeylerden asla korkmam. Çünkü onlar ne bir yarar sağlamaya ve ne de bir zarar vermeye kadirdirler. Meğerki Rabbim onlar tarafından bana korkacağım bir şeyi dilemiş olsun! Ki bu da ancak benim bir suç ve günah işlemem durumunda, bana bir fenalığın indirilmesinin gerekli olması halinde olabilir. Örneğin bir yıldız yoluyla bana bir yıldırım isabet ettirmesi, ya da güneşten veya aydan bir parça ateşle beni cezalandırması gibi olabilir. Yahut da Allah, onları bana zarar verebilecek bir güçle donatır ancak öyle olabilir" diye cevaplar.

"وَسِعَ رَبِّي كُلَّ شَيْءٍ عِلْمًا" "**Rabbimin ilmi her şeyi kuşatmıştır.**" Yani onlar tarafından benim korkutulacağım bir şeyi indirmesi, ilmi gereği böyle bir şeyi yapması uzak bir ihtimal olmayacağı gibi, şaşılacak bir durum da olamaz. Eğer o, ilmi gereği bir şeyin olmasını istemişse, o şey mutlaka olur. "أَفَلَا تَتَذَكَّرُونَ" "**Hala düşünmüyor musunuz?**" Artık bundan böyle doğru, sahih olan ile fasit ve bozuk olanı, bir şeye kadir olan ile bir şeye kadir olmayanı, aciz olanı bundan böyle birbirinden ayırt edin.

81- "وَكَيْفَ أَخَافُ مَا أَشْرَكْتُمْ" "**Ben sizin** -Allah'a- **ortak koştuğunuz şeylerden nasıl korkarım?**" Sırf sizin beni onlarla korkutup tehdit etmeniz sebebiyle, hiçbir şekilde zarar vermeyecek olan bu putlarınızdan nasıl korkabilirim ki! Oysaki siz, onlardan korkmamı bekliyorsunuz? "وَلَا تَخَافُونَ أَنَّكُمْ أَشْرَكْتُمْ بِاللَّهِ مَا لَمْ يُنَزِّلْ بِهِ عَلَيْكُمْ سُلْطَانًا" "(Oysaki) **siz,** (ona ortak koşmanızdan ötürü) **Allah'ın hakkında hiç bir delil** (hüccet) **indirmediği şeyleri O'na şirk koşmaktan korkmuyorsunuz.**" Tevhide çağıran ben mi putlarınızdan korkmalıyım? Kaldı ki Allah'a ortak koşmanın bir hücceti ve kanıtı da olmaz, yoktur. Burada sanki şöyle der gibi bir mana bulunmaktadır: "Ben güven içinde ve

yerinde olduğun halde size de ne oluyor ki bana karşı güven tehdidini öne sürüyorsunuz da, kendi adınıza olan güvensiz halinizden endişe etmiyorsunuz? Hâlbuki siz güvende değil, korkulacak bir konumdasınız."

Burada "Güvende olmayı daha çok hak eden hangimiz? Ben mi yoksa sizler mi?" demedi. Bunun sebebi de, kendisini tezkiye etmekten, kendisini ayrı tutmaktan kaçınması sebebiyledir. Bu ifade yerine: "فَأَيُّ الْفَرِيقَيْنِ أَحَقُّ بِالْأَمْنِ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ" "**İki taraftan hangisi emin olunmaya daha layıktır? Eğer biliyorsanız söyleyin!**" ifadesini uygun buldu. Yani müşrikler tarafı mı yoksa Tevhid ehli olan taraf mı? Bundan sonra da ilgili soruya yeni bir cümle ile şöyle cevap veriyor:

82- "أَلَّذِينَ آمَنُوا وَلَمْ يَلْبِسُوا إِيمَانَهُمْ بِظُلْمٍ أُولَئِكَ لَهُمُ الْأَمْنُ وَهُمْ مُهْتَدُونَ" "**İman edenler ve imanlarına zulüm karıştırmayanlar, işte emniyet onlar içindir, hidayette olanlar da onlardır.**" Yani imanlarını fasıklıklarının masiyetiyle karıştırmadılar. Bu ayette geçen ve "**karıştırmayanlar**" anlamında olan "اللَّبْس" "**Lebs**" kelimesi, "**Zulüm**" kelimesinin küfürle, kâfirlikle tefsirine engeldir.

83- "وَتِلْكَ حُجَّتُنَا ءَاتَيْنَاهَا إِبْرَاهِيمَ عَلَى قَوْمِهِ" "**Bu, kavmine karşı İbrahim'e verdiğimiz delilimizdir.**" Burada geçen "وَتِلْكَ" kelimesiyle, bu surenin *"Üzerine gece bastırınca"* diye başlayan 76. ayetinden itibaren (ki bu ayet dâhil) 82. ayetteki *"Ve hidayette olanlar da onlardır"* kısmına kadar (ki burası da dâhil olmak üzere) bütün bunların tamamına işaret etmektedir. Bunların tamamında İbrahim (a)'ın kavmine karşı hüccetleri dile getirilmiştir. Yine burada geçen ve "**verdiğimiz o deliller**" manasına gelen "ءَاتَيْنَاهَا" kavli, "ona gösterdiğimiz doğruya götüren, onu, o delilleri göstermeye muvaffak kılan" anlamındadır. "نَرْفَعُ دَرَجَاتٍ مَنْ نَشَاءُ" "**Dilediğimiz kimseleri** (de ilim ve hikmette) **derece derece yükseltiriz.**" Bir de ayetteki kelime aynı zamanda tenvinli olarak da okunmuştur. "إِنَّ رَبَّكَ حَكِيمٌ عَلِيمٌ" "**Şüphesiz Rabbin hâkimdir, âlimdir.**"

84- "وَوَهَبْنَا لَهُ إِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ كُلًّا هَدَيْنَا وَنُوحًا هَدَيْنَا مِنْ قَبْلُ وَمِنْ ذُرِّيَّتِهِ دَاوُدَ وَسُلَيْمَانَ وَأَيُّوبَ وَيُوسُفَ وَمُوسَى وَهَارُونَ" "**İbrahim'e, İshak ve Yakub'u ihsan ettik, her birini de hidayete erdirdik. Daha önce Nuh'u, O'nun soyundan Davud, Süleyman, Eyyüb, Yusuf, Musa ve Harun'u da hidayete erdirmiştik.**" Bu ayette geçen "وَمِنْ ذُرِّيَّتِهِ" kavlindeki zamir Nuh (a)'a raci olabileceği gibi, İbrahim (a)'a de raci olması mümkündür. Yine ayette geçen "**Davud**" ismi

de, aynı zamanda "**Nuh**" üzerine atfedilmiştir. Yani *"Biz Davud'u da hidayete erdirmiştik"* demektir.

"وَكَذٰلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ" "**İşte Muhsinleri biz böyle ödüllendiririz.**"

85- "وَزَكَرِيَّا وَيَحْيَى وَعِيسَى وَإِلْيَاسَ كُلٌّ مِنَ الصَّالِحِينَ" "**Zekeriya, Yahya, İsa ve İlyas, hepsi de salihlerdendir.**"

86- "وَإِسْمَاعِيلَ وَالْيَسَعَ وَيُونُسَ وَلُوطًا وَكُلًّا فَضَّلْنَا عَلَى الْعَالَمِينَ" "**İsmail, el-Yesea, Yunus ve Lut'u hepsini de âlemlere üstün kıldık.**"

87- "وَمِنْ ءَابَائِهِمْ وَذُرِّيَّاتِهِمْ وَإِخْوَانِهِمْ وَاجْتَبَيْنَاهُمْ وَهَدَيْنَاهُمْ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ" "**Onların babalarından, zürriyetlerinden ve kardeşlerinden bazı kimseleri seçip, dosdoğru yola hidayet ettik.**" Ayetin başında yer alan "وَمِنْ ءَابَائِهِمْ" "**onların babalarından**" kavli, nasb yerinde gelmiştir. Bu, 84. ayette geçen "كُلًّا" kelimesi üzerine atfedilmiştir. Manası da *"Onların babalarından, ataların da bir kısmını üstün kıldık, hidayete erdirdik"* demektir.

88- "ذٰلِكَ هُدَى اللَّهِ يَهْدِي بِهِ مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَلَوْ أَشْرَكُوا لَحَبِطَ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ" "**İşte bu, Allah'ın hidayetidir. Kullarından dilediği kimseyi bununla hidayete ulaştırır. Eğer Allah'a şirk koşsalardı, yapmış oldukları şeyler, boşa giderdi.**" Yani fazilet ve üstünlük elde etmelerine rağmen, kendilerinin başkalarına takdim ve üstün kılınmalarına rağmen eğer Allah'a ortak koşmuş olsalardı, kendilerinin hiçbir dereceleri yükseltilmezdi. Onlar da tıpkı amelleri boşa giden diğerleri gibi amelleri boşa gidenlerden olurlardı. Kaldı ki Yüce Allah da şöyle buyurmuştur: *"Eğer şirk koşarsan yaptıkların boşa gider."*[73]

89- "أُولَٰئِكَ الَّذِينَ ءَاتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ وَالْحُكْمَ وَالنُّبُوَّةَ فَإِنْ يَكْفُرْ بِهَا هَٰؤُلَاءِ فَقَدْ وَكَّلْنَا بِهَا قَوْمًا لَيْسُوا بِهَا بِكَافِرِينَ" "**Kendilerine Kitap, Hüküm ve Resullük verdiğimiz işte bu kimselerdir. Bunu işte onlar inkâr ederse, biz de onları inkâr etmeyecek bir kavmi vekil kılarız.**" Burada Yüce Allah'ın: "**Kendilerine kitap verdiğimiz**" diye buyurduğu ayetinde yer alan "**Kitap**" kelimesiyle "**Cins**" manası murat olunmuştur. "فَإِنْ يَكْفُرْ بِهَا" kavli de *"Eğer onlar bunu; Kitab'ı, Hikmeti ve Nübüvveti (Resullüğü) ya da sadece Nübüvveti olsun inkâr ederlerse"* demektir. "هَٰؤُلَاءِ" "**işte onlar**" kavliyle de demek istenenler "Mekke ehlidir, Mekke

73 Zümer, 39/65

halkıdır." Yine bu ayette yer alan "قَوْمًا" **"bir kavmi"** kelimesiyle murat olunanlar da "Ayette sözkonusu edilen Resullerle bir de onlara tabi olanlar" demektir. Bunun delili ve kanıtı da hemen sunacağımız şu ayettir:

90- "أُولَئِكَ الَّذِينَ هَدَى اللَّهُ فَبِهُدَاهُمُ اقْتَدِهِ قُلْ لَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرَى لِلْعَالَمِينَ""
"Onlar, Allah'ın hidayet ettiği kimselerdir. Bu nedenle sen de onların yoluna tabi ol ve 'Ben, sizden bir ücret istemiyorum' de, bu sadece, toplumlar için bir uyarı/öğüttür." Bir ikinci delil de buna bir önceki 89. ayette geçen ve ***"bunu işte onlar inkar ederse"*** manasına gelen "فَإِنْ يَكْفُرْ بِهَا هَؤُلَاءِ" kavliyle bağlantılandırmakla, bunu görebilmekteyiz.

Bir yoruma göre de sözü edilen kimseler, Resulullah (s)'ın ashabı ile ona iman eden herkestir. Bir yoruma göre ise, Âdemoğullarından olan her mümin demektir. Yine deniliyor ki, burada demek istenenler meleklerdir. Ensar da bunun kendileri için olduğunu ileri sürdüler.

Mücahid'den gelen rivayete göre, burada söz edilenler Farslılardır. 89. ayette geçen ve "Bu meseleye ve davaya onların vekil kılınması, onlara havale edilmesi" konusuna gelince, burada iman edilmesi gereken esaslara, onların iman etmeye muvaffak kılınacağı ve bunun gereğini ve haklarını da uygulayacakları anlamına gelir. Bu, adeta bir kimsenin bir şeyi yerine getirmesi, onunla ilgili taahhüt ettiklerini yapması ve o görevi ve istenileni koruyarak yapılması gerekenleri hakkıyla yerine getirme anlamındaki bir vekâlete, görevi üstlenmeye benzer.

"بِهَا" kavlindeki "**Ba**" harfi, "كَافِرِينَ" kavlinin sılası/ilgi cümleciğidir. "بِكَافِرِينَ" kavlindeki "**Ba**" harfiyse, nefyi/olumsuzluğu tekit ve pekiştirme anlamındadır.

"فَبِهُدَاهُمُ اقْتَدِهِ" **"Bu nedenle sen de onların yoluna tabi ol."** Yani onların hidayete ermeleri, ancak sözkonusu olanların, Allah'ın uyulmasını emir buyurduğu kimselerin yoluna tabi olmayı, ona tahsis etmeyi Allah, istemektedir. Başkalarına değil, sadece onlara uy, demektir. Bu mana, mefulün takdimi esasına göredir. Onların hidayetlerinden murat ise, onların Allah'a iman, onun birliğine inanma, şeraitlerden önce dinin esas ve ölçülerine uymak suretiyle istenen bir hidayettir. Şeriatler muhteliftir ve onlar neshedilmedikçe de hidayettirler. Neshedildikleri takdirde artık hidayet olarak baki kalmaları sözkonusu değildir. Oysa ***"Usulü'd-din"*** denilen dinin esasları şeriatler gibi değildir. Çünkü Dinin esasları denilen usulü'd-din ebedi olarak hep hidayettir.

Ayette yer alan "اقْتَدِهِ" kelimesinin sonunda gelen "**He**" harfi, vakf/durmak içindir. Bu nedenle durulmayıp geçilmesi halinde bu harf düşer. Ancak bu-

rada vakfedilmesi, durulması daha uygun görülmüştür. Bunun sebebi de, geçip de sözkonusu "**He**" harfini düşürmektense, Mushaf'ta olduğu gibi üzerinde durularak bu harfin gösterilmesi daha güzel kabul edilmiştir.

91- "وَمَا قَدَرُوا اللهَ حَقَّ قَدْرِهِ إِذْ قَالُوا مَا أَنْزَلَ اللهُ عَلَى بَشَرٍ مِنْ شَيْءٍ قُلْ مَنْ أَنْزَلَ الْكِتَابَ الَّذِي جَاءَ بِهِ مُوسَى نُورًا وَهُدًى لِلنَّاسِ" "**Allah'ı hakkıyla tanıyamadılar. Çünkü Allah, hiç bir beşere, hiç bir şey indirmedi dediler. De ki: Öyleyse Musa'nın insanlara bir nur ve hidayet olarak getirdiği kitabı kim indirdi?**" Onu, tanımaları ve bilmeleri gerektiği gibi, kullarına rahmet ve merhametini hiç mi hiç tanımadılar, bilmediler ve takdir etmediler. Oysaki Allah onlara Resuller ve vahiy göndermişti. Onlar bütün bunları inkâr etmekle, onun bu rahmetini takdir etmediler. Kaldı ki Resuller gönderilmesi Allah'ın en büyük rahmeti ve en yüce nimetidir. Zaten Yüce Allah da şöyle buyuruyor: "وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِلْعَالَمِينَ" "***Seni ancak âlemlere/insanlığa rahmet olarak gönderdik.***"[74]

Yahut da bir başka anlatımla "Onlar, Allah'ın kâfirlere karşı olan gazabını, öfkesini, şiddetli yakalamasını ve cezalandırmasını hiç de gerektiği gibi tanımadılar, bilmediler. Nübüvvet ve Resullük kurumunu ve bunu inkâr etmekle ilgili olarak söyledikleri o aşırı sözlerini söylerken, buna cesarete kalkışırlarken hiç de Allah korkusu akıllarına gelmedi ve korkmadılar da. O halde bu manayı nereden çıkarıyoruz. Biz bu manayı yine bu ayette geçen ve "تَجْعَلُونَهُ" kelimesini "**te**" harfiyle "**tac'alunehu**" diye okuyanlara göre de bu kıraat bu manayı desteklemektedir. "تَجْعَلُونَهُ قَرَاطِيسَ تُبْدُونَهَا وَتُخْفُونَ كَثِيرًا" "**Siz onu kâğıtlara yazıp açıklıyor, çoğunu da gizliyorsunuz.**" Kaldı ki burada geçen "**açıklıyor ve çoğunu da gizliyorsunuz**" ifadesi de bu dediğimiz manayı desteklemektedir.

Ancak onların böyle demeleri, Resulüllah'a Kur'an'ın indirilmesini inkârda çok aşırıya gitmeleri sebebiyledir. Bir de bununla kalmayıp Musa (a)'a indirilen Tevrat'a kesin olarak bağlanmaları gerektiği gerçeğini onlardan ısrarla istediler, bunu ilzam ettiler. Bu ilzamla birlikte, onları yermeyi de buna eklediler, bunu da dile getirdiler. Onların kendi kitaplarını bilmeme ve onu tahrif ettikleri gerçeğini de bilmemiş olma konusundaki cehaletlerinin kötü bir örneğini sergilediler. Yahudiler Tevrat'ın bir kısmını açıklamakla birlikte çoğunu da saklayıp gizlemişlerdi. İşte tüm bu gerçekler onların yüzlerine vurularak, cehaletleri ve inatçılıkları yüzlerine vuruluyordu.

74 Enbiya, 21/107

Yine denildiğine göre: "جَاءَ بِهِ مُوسٰى" "**Musa'nın ... getirdiği**" ibaresiyle demek istenen şey, "onun insanlara Nur ve hidayet olan" şeydir. Öyle ki onlar bunu değiştirdiler, eksilttiler ve onu ayrı ayrı parçalar halinde kâğıtlara yazdılar, dağınık yapraklara geçirdiler. Ki böylece neleri açıklayıp neleri gizledikleri şeylerden dolayı işi sağlama almak istediler.

Rivayet olunduğuna göre Yahudi Din bilginlerinden ve reislerinden olan Malik Sayf'a, Resulüllah (s) şöyle demiş: *"Musa'nın üzerine Tevrat'ı indiren Allah adına sana yemin verdiriyorum. Sen o Tevrat'ta Allah'ın oburluktan semizleşmiş olan Din Bilginine buğzettiğini bulabiliyor, görebiliyor musun? Çünkü sen gerçekten semizleşen bir Din bilginisin, Zira sen, Yahudilerin sana yedirmiş oldukları malından ötürü bu kadar semizleşmişsin"*[75] demiş. Orada bulunanlar gülmeye başlamışlar. Bunun üzerine Malik b. Sayf da kızıp öfkelenmişti. Sonra Ömer (r)'a dönüp bakmış, Bunun üzerine şöyle demiştir: "Allah hiçbir beşere hiçbir şey indirmedi." Bu sözler üzerine onun kavmi olan Yahudiler de ona "Yazıklar olsun sana! Senin bize tebliğ ettiğin bu şeyler de öyleyse nereden?" diyerek tepkilerini göstermişler. O da bu tepki üzerine kavmi olan Yahudilere. "O, beni kızdırdı" diyerek güya mazeret ileri sürmüş ise de, Yahudiler onu, görevinden alırlar ve onun yerine Ka'b b. Eşref'i geçirirler.

Taberi'nin Mücahid'den tahricle gelen rivayete göre bunu diyenler Kureyşlilerdir. Zira onlar Tevrat'ın inzalini ileri sürerek, bunu gerekçe gösteriyorlardı. Çünkü onlar Medine'deki Yahudilerden Musa (a)'dan ve Tevrat'tan söz edildiğini dinleyip duymuşlardı ve şöyle diyorlardı: "Eğer bizim üzerimize bir kitap indirilseydi, doğrusu biz bu durumda onlardan daha çok hidayet üzere olurduk."

"وَعُلِّمْتُمْ مَا لَمْ تَعْلَمُوا أَنْتُمْ وَلَا آبَاؤُكُمْ" "**Sizin de atalarınızın da bilemediği şeyler size öğretilmiştir.**" Buradaki hitap Yahudileredir. Yani "Ey Yahudiler! Ona vahyedilen vahiy yoluyla siz Muhammed'den, önceden bilmediğiniz şeyleri öğrendiniz, onun dilinden sizin önceden haberdar olmadığınız şeyler size öğretildi. Kaldı ki o şeyleri sizden önce geçip giden atalarınız da bilmiyordu. Oysaki onlar sizden çok daha bilgiliydiler." Kaldı ki Allah şöyle buyuruyor: ***"İşte bu Kur'an, İsrailoğullarına, hakkında ayrılığa düştüklerinin çoğunu anlatmaktadır."***[76]

---

75 Vahidi, bu hadisi *"Esbab"* adlı eserinde Said b. Cubeyir yoluyla tahric etmiştir. Rivayete göre Muhammed (s) Malik b. Sayf'a, bunları söylemiş ve sözkonusu hadisi, "bunun üzerine kızıp öfkelendi, sonra da: "Allah hiçbir Beşere bir şey indirmedi" kısmına kadar bunu zikretti" demiştir. Aynı şekilde bu hadisi Taberi de Cafer b. Ebu'l-Muğire rivayetiyle Said b. Cubeyir'den rivayet etmiştir.

76 Neml, 27/76

Yine deniliyor ki bu hitap, Kureyşlilerden olup da iman edenlerle ilgilidir, buradaki hitap onlaradır. Nitekim şöyle buyrulmuştur: ***"Ataları uyarılmamış, bu yüzden kendileri de gaflet içinde kalmış bir toplumu uyarman için*** *(bu kitap indirilmiştir)."*[77] "قُلِ اللهُ" "**Sen 'Allah' de**" Yani sen de ki, onu Allah indirdi. Çünkü onlar seni inkâr etmeye güç yetiremezler. "ثُمَّ ذَرْهُمْ فِي خَوْضِهِمْ يَلْعَبُونَ" "**Sonra onları bırak, daldıkları bataklıkta oynayadursunlar!**" İçine dalmış oldukları batıllarında bırak da oyalayadursunlar. Sen hüccet ve kanıtla gerçekleri onlara sunduktan ve onları bu sayede susturduktan sonra bundan böyle artık senin bir şey yapman gerekmez. Bu ifade, bir iş ve eylem üzerinde olup da ondan hiç ayrılmak ve vazgeçmek istemeyen kimseler için söylenir ve onlara "Ancak sen, bunda oyalanadur" denir.

Ayette geçen "يَلْعَبُونَ" fiili, yine burada geçen ya "ذَرْهُمْ" kavlinden veya "خَوْضِهِمْ" kavlinden haldir. Aynı zamanda "فِي خَوْضِهِمْ" kavlinin, "يَلْعَبُونَ" fiilinden hal olması da caiz olur. Ya da onların sılası/ilgi cümleciği olabileceği gibi aynı zamanda ya "ذَرْهُمْ" kavlinin de sılası olması da caiz olabilir.

92- "وَهَذَا كِتَابٌ أَنْزَلْنَاهُ مُبَارَكٌ مُصَدِّقُ الَّذِي بَيْنَ يَدَيْهِ وَلِتُنْذِرَ أُمَّ الْقُرَى وَمَنْ حَوْلَهَا" "**Bu, Ümmü'l-Kura ve etrafındakileri uyarman için, kendinden önceki kitapları doğrulayan bizim indirdiğimiz mübarek bir kitaptır.**" Ayette geçen "**Mübarek**" kelimesi, yararları ve faydaları sonsuz olan Kitab anlamındadır. "وَلِتُنْذِرَ" kavli ise, Kitabın sıfatı olan kelimenin delalet ettiği, içerdiği mana üzerine atfedilmiştir. Bu itibarla sanki şöyle denilir gibidir: "Yahut da Biz o kitabı bereketler, fayda ve menfaatler için indirdik. Bir de ondan önce geçen kitapları doğrulayan ve aynı zamanda uyaran bir kitap olarak indirdik."

Ayette geçen "لِتُنْذِرَ" "**li tünzire**" kelimesi, "**te**" harfiyle okunduğu gibi "**ye**" harfiyle olmak üzere "لِيُنْذِرَ" "**Li Yünzire**" olarak da okunmuştur. Ayette geçen "أُمَّ الْقُرَى" "**Ümmü'l-Kura**" ile demek istenen şey "Mekke'dir. Mekke, "**Ümmü'l-Kura**" diye adlandırılmıştır. Bunun sebebi de, insanlar için yeryüzünde ilk yapılan bir mekân olmasıdır. Çünkü tüm dünya halkları, dünyadaki tüm insanlar bulundukları yerlerden tek bir noktaya ve merkeze yönelirler, sebebi de burânın onların kıblesi ve haccetmeleri gereken mekân olmasıdır. Kaldı ki Mekke, konum ve şeref bakımından çevresindeki, dünyadaki yerlerin en değerli ve en saygın olanıdır. Hatta şairin biri bu konuda şöyle sesleniyor:

"فَمَنْ يُلْقِ فِي بَعْضِ الْقَرْيَاتِ رَحْلَهُ فَأُمُّ الْقُرَى مُلْقَى رِحَالِي وَمُنْتَابِي"

"Kim yerleşmek için tercih etse de bazı küçük beldeleri Mekke'ye Bence önemsizdir. Çünkü hep isterim Mekke olsun meskenim"

77 Yasin, 36/6

"وَالَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ" "**Ahirete iman edenler,**" akıbeti tasdik edip de ondan korku içinde olanlar, "يُؤْمِنُونَ بِهِ" "**buna** (bu kitaba) **iman ederler.**" Çünkü kişinin akıbetinden, ahireti konusunda korku içinde olması, dinin esasıdır. Dinin aslı buna dayanır. Bundan korkmayı sürdüren bir kimse, bu korku eninde sonunda onu kesin olarak imana götürür ve o kimsenin inanmasını sağlar. "وَهُمْ عَلَى صَلَاتِهِمْ يُحَافِظُونَ" "**Ve onlar namazlarına riayet ederler.**" Burada özellikle namaza dikkat çekilmesi, namazın dinin temeli, esası ve direği olması hasebiyledir. Buna zarar getirmeyen ve devam eden, o direği ayakta tutmayı koruyan kimse, bundan dolayı Allah'ın şöyle bir lütfu ve ihsanı olacaktır. Namazını devam ettiren, namaza bağlı olarak dinin diğer esaslarını ve farzlarını da devam ettirmesini sağlar.

وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَىٰ عَلَى اللَّـهِ كَذِبًا أَوْ قَالَ أُوحِيَ
إِلَيَّ وَلَمْ يُوحَ إِلَيْهِ شَيْءٌ وَمَنْ قَالَ سَأُنْزِلُ مِثْلَ مَا
أَنْزَلَ اللَّـهُ وَلَوْ تَرَىٰ إِذِ الظَّالِمُونَ فِي غَمَرَاتِ الْمَوْتِ
وَالْمَلَائِكَةُ بَاسِطُو أَيْدِيهِمْ أَخْرِجُوا أَنْفُسَكُمُ الْيَوْمَ
تُجْزَوْنَ عَذَابَ الْهُونِ بِمَا كُنْتُمْ تَقُولُونَ عَلَى اللَّـهِ
غَيْرَ الْحَقِّ وَكُنْتُمْ عَنْ آيَاتِهِ تَسْتَكْبِرُونَ ﴿93﴾ وَلَقَدْ
جِئْتُمُونَا فُرَادَىٰ كَمَا خَلَقْنَاكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ وَتَرَكْتُمْ مَا
خَوَّلْنَاكُمْ وَرَاءَ ظُهُورِكُمْ وَمَا نَرَىٰ مَعَكُمْ شُفَعَاءَكُمُ
الَّذِينَ زَعَمْتُمْ أَنَّهُمْ فِيكُمْ شُرَكَاءُ لَقَدْ تَقَطَّعَ بَيْنَكُمْ وَضَلَّ
عَنْكُمْ مَا كُنْتُمْ تَزْعُمُونَ ﴿94﴾ إِنَّ اللَّـهَ فَالِقُ الْحَبِّ
وَالنَّوَىٰ يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَمُخْرِجُ الْمَيِّتِ مِنَ
الْحَيِّ ذَٰلِكُمُ اللَّـهُ فَأَنَّىٰ تُؤْفَكُونَ ﴿95﴾ فَالِقُ الْإِصْبَاحِ
وَجَعَلَ اللَّيْلَ سَكَنًا وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ حُسْبَانًا ذَٰلِكَ
تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ ﴿96﴾ وَهُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ النُّجُومَ
لِتَهْتَدُوا بِهَا فِي ظُلُمَاتِ الْبَرِّ وَالْبَحْرِ قَدْ فَصَّلْنَا الْآيَاتِ
لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴿97﴾ وَهُوَ الَّذِي أَنْشَأَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ
فَمُسْتَقَرٌّ وَمُسْتَوْدَعٌ قَدْ فَصَّلْنَا الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَفْقَهُونَ
﴿98﴾ وَهُوَ الَّذِي أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجْنَا بِهِ

نَبَاتَ كُلِّ شَيْءٍ فَأَخْرَجْنَا مِنْهُ خَضِرًا نُخْرِجُ مِنْهُ حَبًّا
مُتَرَاكِبًا وَمِنَ النَّخْلِ مِنْ طَلْعِهَا قِنْوَانٌ دَانِيَةٌ وَجَنَّاتٍ
مِنْ أَعْنَابٍ وَالزَّيْتُونَ وَالرُّمَّانَ مُشْتَبِهًا وَغَيْرَ مُتَشَابِهٍ
انْظُرُوا إِلَىٰ ثَمَرِهِ إِذَا أَثْمَرَ وَيَنْعِهِ إِنَّ فِي ذَٰلِكُمْ لَآيَاتٍ
لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿99﴾ وَجَعَلُوا لِلَّهِ شُرَكَاءَ الْجِنَّ وَخَلَقَهُمْ
وَخَرَقُوا لَهُ بَنِينَ وَبَنَاتٍ بِغَيْرِ عِلْمٍ سُبْحَانَهُ وَتَعَالَىٰ
عَمَّا يَصِفُونَ ﴿100﴾ بَدِيعُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ أَنَّىٰ
يَكُونُ لَهُ وَلَدٌ وَلَمْ تَكُنْ لَهُ صَاحِبَةٌ وَخَلَقَ كُلَّ شَيْءٍ
وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿101﴾

Ayetlerin Mealleri

93- Allah hakkında yalan uydurandan yahut kendisine hiç bir şey vahyolunmadığı halde bana da vahyolundu diyenden ve Allah'ın indirdiği gibi ben de indireceğim diyenden daha zalim kim olabilir? O zalimler, ölüm sıkıntısı içinde iken, melekler ellerini uzatmış: Canınızı verin. Bugün, Allah'a karşı doğru olmayanı söylemiş ve O'nun ayetlerinden büyüklük taslayarak uzaklaşmış olmanız dolayısıyla, zillet azabıyla cezalandırılacaksınız, derken onların halini bir görsen.

94- Sizi ilk defa yarattığımız gibi, bize tek başınıza geldiniz. Size bağışladıklarımızı arkanızda bıraktınız. Kendiniz için ortaklar olduğunu zannettiğiniz şefaatçilerinizi yanınızda göremiyoruz. Aranızdaki bağlar kopmuş ve iddia ettikleriniz sizden uzaklaşıp gitmiş.

95- Doğrusu Allah, tohumu ve çekirdeği çatlatandır. Ölüden diriyi çıkaran, diriden de ölüyü çıkarandır. İşte Allah budur! O halde nasıl aldatılıyorsunuz?

96- O, sabahı ortaya koyandır. O, geceyi sükûnet kılan, güneşi ve ayı da hesap ölçüsü kılmıştır. İşte bu, aziz ve âlim olanın takdiridir.

97- Karaların ve denizlerin karanlıklarında kendileriyle yolunuzu bulasınız diye yıldızları sizin için yaratan O'dur. Ayetleri bilen bir toplum için genişçe açıklamışızdır.

98- Sizi tek bir nefisten ortaya çıkaran O'dur. Sizin için bir yerleşme yeri ve bir de ayrılış yeri vardır. İnce bir anlayışa sahip olanlar için ayetleri açıklamışızdır.

99- Gökten su indiren de O' dur. O su ile her çeşit bitki çıkardık. Ondan da bir yeşillik meydana getirdik ki bu yeşillikten küme küme taneler, hurma tomurcuğundan koparılması kolay salkımlar, üzüm bağları, birbirine benzeyen ve benzemeyen zeytin ve nar çıkarırız. Meyve verdikleri ve bir de olgunlaştıkları zaman meyvesine bir bakın. İşte bütün bunlarda, iman eden bir toplum için ayetler vardır.

100- Allah'ın yarattığı cinleri O'na ortak koştular. Cahilce O'nun için oğullar ve kızlar icat ettiler. O, onların vasıflandırdıklarından münezzeh ve çok Yücedir."

101- Göklerin ve yerin hiç yoktan yaratıcısıdır. Nasıl O'nun bir çocuğu olabilir? Onun bir eşi yoktur. Her şeyi O yaratmıştır ve O her şeyi bilendir.

Ayetlerin Tefsiri

93- "وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَى عَلَى اللهِ كَذِبًا" "**Allah hakkında yalan uydurandan, ... daha zalim kim olabilir?**" Bu ayeti, önce şu şekilde ele alarak manasını sunmaya çalışalım: "مِمَّنِ افْتَرَى عَلَى اللهِ كَذِبًا" "**Allah hakkında yalan uydurandan,**" Allah'ın kendisini Resul olarak gönderdiğini ileri sürüp de iddia eden kimseden "أَوْ قَالَ أُوحِيَ إِلَيَّ وَلَمْ يُوحَ إِلَيْهِ شَيْءٌ" "**yahut kendisine hiç bir şey vahyolunmadığı halde bana da vahyolundu diyenden**" ki bu şahıs, Müseylemetu'l-Hanefi el-Kezzab adındaki kişidir. Ya da Sana'nın yalancı resulü olan Esved el-Ansi'dir.

Resulullah (s)'dan rivayet olundu una göre demiş ki: *"Ben uyuyan kimsenin gördüğü şeyi, rüya gördüm. Sanki elimde, altından mamul iki bilezik vardı. Bu ikisi bana ağır gelmeye, zoruma gitmeye, içime kuşku düşürmeye başladılar. Allah, onun her ikisine de üfleyip söndürmemi benden istedi. Ben de her ikisine üfledim ve böylece uçarak benden uzaklaştılar. Ben o ikisini, benim aralarına girdiğim iki yalancı kimseye yorumladım. Bunlardan biri Yemame'nin yalancısı Müseyleme'dir, ikincisi de Sana'nın yalancısı Esved el-Ansi'dir."*[78]

"وَمَنْ قَالَ سَأُنزِلُ مِثْلَ مَا أَنزَلَ اللهُ" "**Ve Allah'ın indirdiği gibi ben de indireceğim diyenden daha zalim kim olabilir?**" Burada sözkonusu edilen kişi

78 Muttafakun aleyh olan bu hadis, İbn Abbas tarafından rivayet olunmuştur. Buhari, 3620, 3621, 4373-4375, 4378, 7033-7034, 7037, 7461; Müslim, Rüya, h:2273-2274/21-22

de Abdullah b. Sa'd b. Ebi Serh el-Kuraşi'dir. Kendisi Resulüllah'ın (s) vahiy kâtiplerinden idi. Kendisine "سَمِيعًا عَلِيمًا" "**İşitendir, bilendir**" diye yazdırıldığında o da: "عَلِيمًا حَكِيمًا" *"Bilendir, Hakiymdir"* diye yazardı. Resulüllah (s): "عَلِيمًا حَكِيمًا" "**Bilendir, Hakiyımdır**" dediğinde ise o da: "غَفُورًا رَحِيمًا" *"Gafurdur, Rahimdir"* diye yazardı. Ne zaman ki "İnsanı çamurun özünden yaratmıştık" manasında olan "وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنسَانَ مِن سُلَالَةٍ مِّن طِينٍ" ***"Biz insanı süzülmüş bir çamurdan yarattık"***[79] manasındaki bu ayet inince, Abdullah b. Sa'd insanın yaratılışı hakkında ayetin devamı olan ayetlerde bu kadar detay karşısında hayrete ve şaşkınlığa düşerek bunun karşısında dayanamaz ve *"Yaratıcıların en güzeli olan Allah ne Yücedir"* manasına gelen "فَتَبَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ" ifadeleri ağzından dökülüverir. Bunun üzerine Resulullah (s) ona *"Onu da yaz, çünkü ayet, senin söylediğin gibi indi"* der.

Bunun üzerine Abdullah b. Sa'd b. Ebi Serh şüpheye düşmeye başlar ve "Eğer Muhammed söylediklerinde sadık ve doğru ise, ona vahyolunan şey gibi bana da vahyediliyor. Eğer yalancıysa, ben de onun dediği gibi aynısını diyorum" diyerek İslam'dan döner, irtidat eder ve Mekke'ye kaçar. Daha sonra Mekke'nin fethinden önce yeniden Müslüman olarak tekrar Medine'ye döner.[80] Bunun Nadr b. Haris ve alay edenler olduğu da söylenmiştir.

---

79 Müminun, 23/12

80 Tefsirde, Abdullah b. Sa'd b. Ebi Serh için, onun Kureyzidir ifadesi çok açık bir hatadır. Çünkü İbn Ebi Serh Kureyş'in Amiri kolundan olduğu söylenmiştir. Bir de bu şahsın sonradan Mekke'nin fethinden önce tekrar Müslüman olarak döndüğü, ifadesi de böyledir. Bu şahsın aslında Abdullah b. Sa'd değil de Nadr b. Haris olduğu da söylenmiştir. Bir rivayete göre de bu kıssa aslında İbn Hatal ile alakalıdır. Bu durumu İbn Adiy Metruk olanlardan biri olan Asram b. Havşab'ın hal tercümesinde, Ali (r)'dan rivayetle aktarılan hadis olarak tahric edilmiştir. Denmiş ki: "İbn Hatal, Resulullah'ın vahiy kâtipliğini yapardı. Ancak: 'رَحِيمًا غَفُورًا' olarak bir ayet indiğinde bu şahıs bunu 'غَفُورٌ رَحِيمٌ' diye yazardı" diyerek hadisi bu şekilde zikrediyor. Burada ayrıca "bu adam küfre girdi ve gidip Mekkelilere katıldı. Bunun üzerine Resulullah (s) *"Kim İbn Hatal'ı öldürürse ona cennet vardır"* diye buyurduğu ifadelerinin yer aldığı belirtilmektedir. İbnu'l-Cevzi bu rivayeti, *"Mevzuat"* adlı eserinde mevzu olan rivayetler arasında zikretmiştir. Yahya b. Main'den de, Asram adındaki raviyi tekzip ettiği de ifade olunmaktadır.

Ancak bir başka eserde şu bilgilere yer verilmektedir: Vahidi, bu rivayetin İbn Abbas ile İkrime'den geldiğini *"Esbabı Nüzul"* adlı eserinde zikrediyor ve Enam Suresi'nin bu 93. ayetinin Abdullah b. Sa'd b. Ebi Serh el-Amiri hakkında inmiştir. Bu şahıs henüz Mekke'de iken Müslüman olmuş ve Resulullah (s)'ın vahiy kâtipliğini yaparmış. Daha sonra da irtidat edip İslam'dan ayrılmıştır. Bu adam, sırf alay olsun için "Ben de Allah'ın indirdiği şeyler gibi söyleyebilirim" demeye başlamıştır.

Ancak tüm bu anlatılanlar pek de inandırıcı bir bilgi değilmiş gibi gelmektedir. Çünkü adı geçen Abdullah b. Sa'd b. Ebi Serh, hicretten sonra irtidat etmiştir. Buradan gidip Mekkelilere katılmıştır. Bu sure de Mekki olan bir suredir.

Esasen Kur'an'ın da işaret ettiği gibi bu manada olan ayetler çokça tekrar edilmiştir. Bütün bu anlatılanlardan sonra aslında söylenmesi gereken şey, burada murat olunan

"وَلَوْ تَرَى إِذِ الظَّالِمُونَ فِي غَمَرَاتِ الْمَوْتِ" "**O zalimler, ölüm sıkıntısı içinde iken, onların halini bir görsen**" burada geçen "وَلَوْ تَرَى" "**onların halini bir görsen**" kavlinin cevabı mahzuftur. Bu, "**Sen çok büyük ve önemli bir şey göreceksin, bir şeyle karşılaşacaksın**" demektir. Burada "إِذِ الظَّالِمُونَ" "**O zalimler**" ifadesiyle murat olunanlar, burada sözkonusu edilen Yahudilerle Resullük iddiasıyla ortaya çıkan yalancı Resullerdir. Bu durumda "الظَّالِمُونَ" kelimesindeki "**lam**" harfi **ahd** anlamında olur. Gerçi bu harfin **cins** manasında olması da caiz olur. Mananın kapsam ifadesi içinde olması hasebiyle burada sözü edilenler de bu kapsam içinde yerlerini almış olurlar. "غَمَرَاتِ الْمَوْتِ" "**Ölüm sıkıntısı**" ibaresiyle demek istenen şey, ölüm anının şiddet ve sıkıntıları ve ölüm sarhoşluğu demektir. Aslında "**ğamratu**" kelimesi, su taşkınları, sel anlamındadır. Dolayısıyla bu kelime ölümün şiddet ve ıstırabı anında çekilen sıkıntıyı anlatma anlamında bu, bir istiare olarak zikredilmiştir.

"وَالْمَلآئِكَةُ بَاسِطُوا أَيْدِيهِمْ" "**Melekler ellerini uzatmış.**" Melekler onlara ellerini uzatmış olarak derler ki: "Ruhlarınızı getirin, onları cesetlerinizden, bedenlerinizden çıkarıp bize verin." İbarenin gelişinden de anlaşılacağı üzere bu, onlara hiç süre vermeksizin ve nefes aldırmaksızın yapılan bir tür baskı ve azarlamadır, sindirmedir, tahammülsüz derecede aşırıya varan bir şiddettir. O melekler onlara öylesine bir baskı uygularlar ki, adeta alacaklı olan bir kimsenin borçlusu üzerinde uyguladığı, hakkını almak adına elini uzattığı kimseye benzer. Alacağını almakta ve istemede o kadar ısrarlıdır ki, ona hiç göz açtırmamaktadır. Ona "Malımı, sende olan alacağımı şu anda çıkar bana ver. Onu almadıkça, gözbebeklerini olsun çıkarmadıkça şuracıktan ayrılacak değilim, alacağımı ver!" diye baskı kurmak gibidir. Gerçi "**ellerini uzatmış**" ifadesi, azap ederek ona ellerini uzatmışlar, olarak da yorumlanmıştır.

"أَخْرِجُوا أَنفُسَكُمُ" "**Canınızı verin.**" Canınızı bizim ellerimizden kurtarın bakalım! Yani siz asla canınızı elimizden kurtaracak değilsiniz. "الْيَوْمَ تُجْزَوْنَ عَذَابَ الْهُونِ بِمَا كُنتُمْ تَقُولُونَ عَلَى اللهِ غَيْرَ الْحَقِّ" "**Bugün, Allah'a karşı doğru olmayanı söylemiş olmanız dolayısıyla, zillet azabıyla cezalandırılacaksınız.**" Bu ifadenin onların öldürülmeleri, azap olundukları şeyin şiddetinde can çekişmeleri sırasında söylenmiş olması da caiz olabileceği gibi Berzah günü ile kıyamet gününde kendilerine azabın ulaşacağı o uzayıp giden süredeki azap olunmaları hali de murat olunması caizdir.

---

husus bütün bu gelenleri birbiriyle bağlantılandırdığımızda bu, genel bir kural olarak kendilerinden bu türden sözler çıkan ve ileride çıkacak olan herkesi kapsamaktadır. İleride onların izlediği yolu izleyerek onlara uyanları da ayet mana kapsamı içine almaktadır. **(Çeviren)**

Ayette geçen "اَلْهُونِ" kelimesi, *"ağır şekilde dışlanmış olmak, şiddetli şekilde azap olunmak"* anlamındadır. Bu kelimeye "عَذَابَ" kelimesinin izafe edilerek bununla bir tamlama yapılması ise, tıpkı, "**kötü adam**" ifadesinde "adam" kelimesinin, "kötü" kelimesine izafesine benzer bir tamlamadır. Burada bu ifade ile o kişinin aşağılanma, zillet ve alçaklığa düşüşteki seviye ve düzeyi aktarılır ki, sözkonusu kötülük artık onun bir parçası halini almış, ondan ayrılmaz bir vasfı olmuş derecesinde seviyesiz demektir. "وَكُنتُمْ عَنْ آيَاتِهِ تَسْتَكْبِرُونَ" "**Ve O'nun ayetlerinden büyüklük taslıyorsunuz.**" Oysaki siz ona, o güne inanmıyorsunuz.

94- "وَلَقَدْ جِئْتُمُونَا فُرَادَىٰ كَمَا خَلَقْنَاكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ" "**Sizi ilk defa yarattığımız gibi, bize tek başınıza geldiniz.**" Burada geçen "**tek başınıza**" anlamına gelen "فُرَادَىٰ" kelimesi, mallarınızdan, çocuklarınızdan, üzerine hırsla düştüğünüz ve ayrılmak istemediğiniz şeylerden ayrılıp tek başınıza yapayalnız olarak geldiniz demektir. Çünkü siz dünyanızda onu tercih etmiştiniz. Sizin şefaatçileriniz ve Allah yanında onun ortakları olarak iddia ettiğiniz putlarınızdan da ayrılarak tek başınıza geldiniz. Tıpkı sizi ilk yarattığımız gibi o halde geldiniz. Nasıl tek olarak doğup dünyaya gelmişseniz, bize gelişiniz de öyle olmuştur.

"وَتَرَكْتُم مَّا خَوَّلْنَاكُمْ وَرَاءَ ظُهُورِكُمْ" "**Size bağışladıklarımızı arkanızda bıraktınız.**" Dünyada sizi üstün kıldığımız ve bu sebeple onlarla meşgul olurken ahireti unuttuğunuz o şeyleri de geride, arkanızda bıraktınız. Onların size bir faydası olmadı. Ondan bir zerrecik bir şey de olsa alıp getirmediniz. Onu geleceğiniz adına kendiniz için önceden takdim edip sunmadınız.

"وَمَا نَرَىٰ مَعَكُمْ شُفَعَاءَكُمُ الَّذِينَ زَعَمْتُمْ أَنَّهُمْ فِيكُمْ شُرَكَاءُ" "**Kendiniz için ortaklar olduğunu zannettiğiniz şefaatçilerinizi yanınızda göremiyoruz.**" Yani sizin çok uzak bir olasılık olarak gördüğünüz o şeyler şimdi gerçekleşti. Oysaki siz onları ilahlar olarak çağırıyor, onlara yakarıp dua ederek tapınıyordunuz. Çünkü onları, Allah'a ortaklar kılıyor ve başlarına böyle bir şeyin gelmesini uzak bir olasılık görmede de onları Allah'ın ortakları kılıyorlardı.

Ayette geçen "فُرَادَىٰ" kelimesi, tenvinli olarak "فُرَادًى" olarak okunduğu gibi tıpkı "ثُلَاثَ" "**sülase**" kelimesi gibi "فُرَادَ" "**furade**" diye okunmuş, aynı zamanda "سَكْرَى" "**sekra**" kelimesi gibi "فَرْدَى" "**ferda**" diye de kıraat olunmuştur.

Diyorsun ki: Burada geçen "كَمَا خَلَقْنَاكُمْ" kavli ne mahallinde gelmiştir?

Derim ki: Bu ibare, ayette geçen "جِئْتُمُونَا" kavlinin mastarının sıfatı olarak nasb mahallinde gelmiştir. Bu itibarla cümle "مَجِيئًا مِثْلَ خَلْقِنَاكُمْ" demektir. Manası: "Siz yarattığımız gibi bir gelişle" demektir.

"لَقَدْ تَقَطَّعَ بَيْنَكُمْ وَضَلَّ عَنْكُمْ مَا كُنْتُمْ تَزْعُمُونَ" "**Aranızdaki bağlar kopmuş ve iddia ettikleriniz sizden uzaklaşıp gitmiş.**" Bundan böyle aranızdaki bağlar kesilip kopmuştur. Nitekim onların: "جُمِعَ بَيْنَ الشَّيْئَيْنِ" "**İki şeyin arası birleştirildi**" cümlesi böyledir, bununla demek istenen şu olur: *"O ikisi arasında birleşme gerçekleşti."* Burada bu ifade, fiilin kendi mastarına böyle bir tevil ve yorumlama ile isnat edilmesi şekliyle meydana gelir. Merfu olarak okuyanlar, fiili zarfa isnat etmiş olurlar. Örneğin: "قُوبِلَ خَلْفَكُمْ وَأَمَامَكُمْ" cümlesi de böyledir ki manası "arkanız ve önünüz kuşatıldı" demektir. Abdullah b. Mesud kıraatine göre "لَقَدْ تَقَطَّعَ بَيْنَكُمْ" kavli, "لَقَدْ تَقَطَّعَ مَا بَيْنَكُمْ" olarak kıraat edilmiştir.

95- "إِنَّ اللَّهَ فَالِقُ الْحَبِّ وَالنَّوَى" "**Doğrusu Allah, tohumu ve çekirdeği çatlatandır.**" Allah, bitkilerle ağaçları tohumları ve çekirdeklerini yarıp çatlatmak suretiyle var edendir. Mücahid'den gelen rivayete göre bununla murat olunan şey, çekirdek ve buğdayda olan tohumu ikiye yarmak, ayırmak ve çatlamaktır. "يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ" "**Ölüden diriyi çıkaran,**" canlı var eden ve sperm halinde olan şeyden canlı meydana getiren, yumurtadan, tane ve çekirdekten canlı yaratan, meydana çıkarandır. "وَمُخْرِجُ الْمَيِّتِ مِنَ الْحَيِّ" "**Diriden de ölüyü çıkarandır.**" Şu canlılardan ve spermlerden ve benzeri şeylerden bu ölü şeyleri çıkarandır.

Diyorsun ki: Nasıl oluyor da bu ayette olduğu gibi ismi fail kipinde etken sıfat fiil olarak "مُخْرِجُ الْمَيِّتِ مِنَ الْحَيِّ" dedi. Oysa bundan önce geçen "يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ" cümlesi, fiil cümlesi olarak gelmiştir?

Derim ki: Söz konusu olan isim cümlesi, ayetin baş tarafı olan "فَالِقُ الْحَبِّ" üzerine atfetmiştir. Yoksa fiil cümlesi üzerine atfetmemiştir.

Öte taraftan "**ölüden diriyi çıkarır**" manasına gelen "يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ" cümlesi, burada "**tohumu ve çekirdeği çatlatandır**" anlamına gelen "فَالِقُ الْحَبِّ وَالنَّوَى" cümlesini açıklama konumunda gelmiştir. Çünkü ister henüz filiz halinde yetişmekte olan bitkilerde olsun, ağaçlarda olsun hepsi de tanelerinin-tohumlarının ve çekirdeklerinin çatlayıp yarılması sonucunda ürünlerin meydana gelmesi, adeta ölüden dirinin çıkartılması türünden olan bir şeydir. Zaten gelişip büyümesini sürdüren bir bitki, bir hayvan, doğru olan ifadesiyle bir canlı hükmündedir. Yüce Allah'ın şu kavlini görmez misin bak ne buyuruyor: ***"Yeryüzünü ölümünün ardından O, canlandırıyor."***[81]

81 Rum, 30/50

"ذٰلِكُمُ اللّٰهُ" "**İşte Allah budur!**" Yani şu dirilten ve öldüren var ya işte Allah budur. Ki Rububiyet de sadece onun hakkıdır. "فَأَنّٰى تُؤْفَكُونَ" "**O halde nasıl aldatılıyorsunuz?**" Nasıl oluyor da onu bırakıp başkasına yöneliyor ve onun dışında bir başka şeyi veli ediniyorsunuz?

96- "فَالِقُ الْإِصْبَاحِ" "**O, sabahı ortaya koyandır.**" Bu ayette yer alan "الْإِصْبَاحِ" "**el-Isbah**" kelimesi, sabah anlamında olan bir mastar kelimedir. Hasan ise "**el-Isbah**" kelimesini, hemze harfinin fetha okunuşu ile "**el-Asbah**" diye kıraat etmiştir. Bu da "صُبْح" çoğuludur. Nitekim Şair şöyle der:

"أَفْنى رَبَاحًا وَبَنِي رَبَاحٍ تَنَاسُخُ الْإِمْسَاءِ وَالْإِصْبَاحِ"
"Rebah'ı ve Rebah oğullarını yok etti
Sabah ve akşamın gelip geçmesi"

Bu şiirdeki "رَبَاحٍ " kelimeleri, "**riyah**" olarak "**be**" yerine "**ye**" harfiyle de rivayet olunmuştur. Burada bizim konumuzla ilgisi olan kelimeler "الْإِصْبَاحِ" ve "الْإِمْسَاءِ" kelimeleridir. Her iki kelime de hemze harfinin kesre harekesiyle iki mastardırlar, hemzenin fetha harekesiyle ise cemidirler. Çünkü hemze hem kesre ve hem de fetha harekeleriyle okunmaktadır. Bu itibarla kelimeler fetha hareke ile "مساء" ve "صباح" kelimelerinin çoğulu olurlar.

Diyorsun ki: Burada geçen "**felakussubh**" ve "**zulmet**" ne gibi bir manaya gelirler? Çünkü o, karanlığın sabahtan ayrılması, günün ağarması manasınadır. Kaldı ki Şair de şöyle diyor:

"تَرَدَّتْ بِهِ ثُمَّ انْفَرَى عَنْ أَدِيمِهَا تَفَرِّيَ لَيْلٍ عَنْ بَيَاضِ نَهَارِ"
"Önce bedenini örttü, sonra yüzünü açtı
Tıpkı gündüzün oluşmasıyla gecenin kaybı gibi"

Derim ki: Burada iki türlü değerlendirme vardır; Birisi, sabahın karanlığının yarılması, karanlığın kaybolması demektir ki bu, gecenin sonundaki matlık ve karanlık anlamına gelir. Bunun bitmesi ve sona erişi ile de hemen sabah başlar. Diğeri de şudur; ayette geçen "فَالِقُ الْإِصْبَاحِ" "**O, sabahı ortaya koyandır**" kavli ile murat olunan şey, tan yerinin dikey beyazlığının, gündüzün aydınlığından ayırt edilmesidir.

Kaldı ki "اِنْشَقَّ عَمُودُالْفَجْرِ" ve "اِنْصَدَعَ الْفَجْرُ" derler ki, birincisi "Tanyerinin sütunu-aklığı yarıldı" ya da "şafak söktü" ve ikincisi de "sabah-gün ağardı" demektir. Bu itibarla "**Fecr**" vaktine "**Felak**" adı bunun için verilmiştir ki bu, "**mefluk/aydınlanmış**" demektir. Tai de diyor ki:

"وَاَزْرَقُ الْفَجْرِ يَبْدُوقَبْلَ اَبْيَضِهِ وَاَوَّلُ الْغَيْثِ قَطْرٌ ثُمَّ يَنْسَكِبُ"
"Fecrin maviliği görünür beyazlığından önce
Yağmurun başlangıcı tek damladır, sonra boşanır"

Ayetteki "**O, sabahı ortaya koyan, geceyi sükûnet kılandır**" manasına gelen "فَالِقُ الْإِصْبَاحِ وَجَعَلَ اللَّيْلَ سَكَنًا" kavli, aynı zamanda medih üzere olmak suretiyle nasb ile "فَالِقَ الْإِصْبَاحِ وَ جَاعِلَ اللَّيْلِ سَكَنًا" diye de okunmuştur. Nehai de aynı ibareyi şimdi göreceğiniz şekilde "فَلَقَ الْإِصْبَاحَ وَجَعَلَ اللَّيْلَ" olarak kıraat etmiştir.

"سَكَنًا" ya da "السَّكَن" kelimesi, *"kişinin eşi veya sevdiği ile birlikte içinde rahatını sağladığı, huzur bulduğu ve dinlendiği yer"* demektir. Nitekim ateşe de "سَكَنٌ" adı verilmiştir. Zira insan onun sayesinde ısınır. Görmez misin buna, sırf bu açıdan "**el-Munise**" adı verilmiştir ki, kişiyi ısıtan, içinde huzur bulunan yer, demektir.

Geceye gelince, günün yorgunluğu onunla giderilir, kişi gündüz çalışıp yorulunca, onda dinlenmek için, huzuru ve istirahatı o vakit elde eder. Bu sayede kişi dinlenmiş olur. Gerçi burada bununla "Geceyi içinde dinlenesiniz diye var etmiştir" manasının murat olunması da caiz olabilir. Çünkü bir başka ayette: "جَعَلَ لَكُمُ اللَّيْلَ لِتَسْكُنُوا فِيهِ" ***"Geceyi içinde dinlenesiniz diye sizin için yaratan."***[82] buyurmakla bu gerçeğe işaret etmektedir.

"وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ حُسْبَانًا" "**Güneşi ve ayı da hesap ölçüsü kılmıştır.**" Burada yer alan "الشَّمْسَ" "**güneş**" kelimesiyle "الْقَمَرَ" "**ay**" kelimesi, her üç hareke ile de kıraat olunmuşlardır. Yani bu iki kelime "وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ"; "وَالشَّمْسُ وَالْقَمَرُ" ve "وَالشَّمْسِ وَالْقَمَرِ" diye okunmuştur. Bu ibarenin mansub/fethalı olarak "وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ" diye okunması, bir filin izmarı/gizli kabul edilmesi sebebiyledir. Çünkü buna "جَاعِلَ اللَّيْلِ" okunuşu delalet etmektedir. Yani "**Güneşi ve ayı da hesap ölçüsü kılmıştır**" anlamında "جَعَلَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ حُسْبَانًا" demektir. Ya da her iki kelime de "اللَّيْلَ" kelimesinin mahalline atfedilmişlerdir.

Diyorsun ki: Buradaki izafet/tamlama gerçek manada bir tamlama iken nasıl oluyor da "لَيْل" kelimesinin bir mahalli olabilir ki? Çünkü muzafun ileyh olan ismi fail, geçmiş zaman anlamındadır. Bu itibarla "زَيْدٌ ضَارِبُ عَمْرًا أَمْسِ" "Zeyd, Amr'ı dün dövücüydü" denemez. Ne diyeceksin?

Derim ki: Geçmiş zaman manasında olan böyle bir ibare, ancak değişik zamanlardaki devamlılığa delalet eder. Kaldı ki "فَالِقُ الْحَبِّ" kavli de, "فَالِقُ الْإِصْبَاحِ" kavli de böyledir. Bu ifade, aynen "اللهُ قَادِرٌ عَالِمٌ" "Allah kadirdir, bilendir" manasındaki anlatıma benzer bir anlatımdır. Bu itibar-

82 Yunus, 10/67

la bu durumda olan bir anlatım için şu veya bu zaman diye bir zaman sözkonusu olmaz.

Sözkonusu kelimelerin mecrur/esreli olarak okunması ise, bu iki kelimenin "لَيْـل" "**gece**" kelimesinin lafzı üzerine atfedilmesi sebebiyledir. Merfu/ötreli okunmalarına gelince, mübteda/özne olmaları hasebiyledir. Bunun haberi ise mahzuftur/gizlidir. Bu itibarla cümle: "وَالشَّمْسُ وَالْقَمَرُ مَجْعُولانِ حُسْبَانًا" veya "وَالشَّمْسُ وَالْقَمَرُ مَحْسُوبَانِ حُسْبَانًا" takdirindedir.

"جَعَلَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ حُسْبَانًا" kavlinin manası "Allah, o ikisini de bir hesaba göre ölçü kılmıştır" tarzındadır. Çünkü vakitlerin hesaplanması bu ikisinin devranı ve seyri, dönmesi sayesinde olur. "حُسْبَانٌ" "**Husban**" kelimesi, damme/ötre hareke ile olmak üzere "حَسِبَ" fiilinin mastarıdır. Nitekim aynı kelime, esreli olarak "**hisban**" kelimesi yine "حَسِبَ" fiilinin mastarıdır. Bunun benzeri olan kelimeler "الكفْران" "**el-küfran**" ve "الشُّكْران" "**eş-şükran**" kelimeleridir.

"ذٰلِكَ" "**İşte bu.**" Bununla güneş ile ayın hesap ölçüsü kılınmasına işaret edilmektedir. Yani işte bu bilinen hesap gereği, onların hareketleri sayesinde meydana getirilen bir kolaylıktır. "تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ" "**Aziz ve âlim olanın takdiridir.**" Azizdir, çünkü güneşi de ayı da emri altına almış ve onları dilediği gibi hareket ettirmektedir. Âlimdir, o ikisinin nasıl düzene sokulacağını ve nasıl yörüngelerinde hareket edeceklerini en iyi bilen olması hasebiyledir.

97- "وَهُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ النُّجُومَ لِتَهْتَدُوا بِهَا فِي ظُلُمَاتِ الْبَرِّ وَالْبَحْرِ قَدْ فَصَّلْنَا الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ" "**Karaların ve denizlerin karanlıklarında kendileriyle yolunuzu bulasınız diye yıldızları sizin için yaratan O'dur. Ayetleri, bilen bir toplum için genişçe açıklamışızdır.**" Burada geçen "**Karaların ve denizlerin karanlıklarında**" ifadesiyle demek istenen şey, *"Gecenin karanlıklarında kara ve denizlerde"* anlamındadır. "**Karanlık**" ifadesinin kara ile denize izafe edilmeleri, her ikisi arasında olan yakın ilişki sebebiyledir. Ya da yolların benzerlikleri, sıkıntı oluşturan durumları karanlıklara benzetilmiştir.

98- "وَهُوَ الَّذِي أَنْشَأَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ فَمُسْتَقَرٌّ وَمُسْتَوْدَعٌ قَدْ فَصَّلْنَا الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَفْقَهُونَ" "**Sizi tek bir nefisten ortaya çıkaran O'dur. Sizin için bir yerleşme yeri ve bir de ayrılış yeri vardır. İnce bir anlayışa sahip olanlar için ayetleri açıklamışızdır.**" Ayette yer alan "مُسْتَقَرٌّ" "**müstakar**" kelimesinin "**kaf**" harfini **fetha** okuyanlar açısından konu değerlendirildiğinde, bu takdirde "مُسْتَوْدَعٌ" "**müstevda'**" kelimesi de onun gibi ismi mekândır ya da mastardır. Ancak "**müstakar**" kelimesinin "Kaf" harfini kesre olarak "**müstakir**" diye okuyanlar açısından kelime İsmi fail olur, "**Müstevda'**" kelimesi de ismi meful olur.

Bu durumda mana "Sizin için ana rahminde karar kılacağınız bir yer ve baba sulbünde de tevdi olunacağınız yer vardır" demek olur. Ya da "Yer üzerinde karar kılacağınız bir mekânınız ve yerin altında da tevdi olacağınız bir yeriniz olacaktır" olur. Yahut da "Kiminiz yerini alacaktır, kiminiz de yerine konulacaktır" olur.

Diyorsun ki: Yıldızlardan söz edilen ayetin sonunda ***"bilen"*** manasına gelen "يَعْلَمُونَ" kelimesine yer verildiği halde Âdemoğulları var edilmesiyle ilgili olarak "**ince bir anlayışa sahip**" manasına gelen "يَفْقَهُونَ" kelimesine yer verilmiştir. Bu, neden ileri gelmektedir?

Derim ki: İnsanın var edilmesi, bir tek nefistendir. Onların değişik durumlar arasındaki yaptığı ve yapacakları şeyler daha latiftir ve sanat açısından da daha dakiktir ve düşünüp tedbiri gerektirir. Bu nedenle onlar için "اَلْفِقْه" "**el-fıkh**" yani **fekahet** kelimesinin kullanılması daha yerindedir. Çünkü bu kelimenin kullanılması, haliyle ona uygun olarak zekice kavrayışı ve dakik bir manada ibretle bakışı gerektirir.

99- "وَهُوَ الَّذِي اَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَاَخْرَجْنَا بِهِ نَبَاتَ كُلِّ شَيْءٍ" "**Gökten su indiren de O' dur. O su ile her çeşit bitki çıkardık.**" Yetişen tüm bitki türlerini bitirdik. Yani sebep tektir, o da sudur. Fakat müsebbip olanlar, sebepler sayesinde meydana gelen şeyler ise çeşitlidirler, şaşkınlık verecek derecededir. Yüce Allah, şöyle buyuruyor: "يُسْقَى بِمَاءٍ وَاحِدٍ وَنُفَضِّلُ بَعْضَهَا عَلَى بَعْضٍ فِي الْأُكُلِ" ***"Bunların hepsi bir su ile sulanır. (Böyle iken) yemişlerinde onların bir kısmını bir kısmına üstün kılarız."***[83]

"فَاَخْرَجْنَا مِنْهُ خَضِرًا" "**Ondan** (bitkilerden) **de** (her tarafta dolup taşan) **bir yeşillik meydana getirdik.**" Nitekim "اَخْضَرُ" ve "خَضِرُ" tıpkı "اَعْوَرُ" ve "عَوِرُ" kelimeleri gibidir. Bu da mana olarak bitkilerin köklerinden filizlenmek suretiyle çıkıp çoğalan demektir. Kısaca tohumdan çıkan filiz demektir.

"نُخْرِجُ مِنْهُ حَبًّا مُتَرَاكِبًا" "**Ki bu yeşillikten küme küme taneler,**" dolu dolu başaklar çıkarırız. "وَمِنَ النَّخْلِ مِنْ طَلْعِهَا قِنْوَانٌ دَانِيَةٌ وَجَنَّاتٍ مِنْ اَعْنَابٍ وَالزَّيْتُونَ وَالرُّمَّانَ مُشْتَبِهًا وَغَيْرَ مُتَشَابِهٍ" "**Hurma tomurcuğundan koparılması kolay salkımlar, üzüm bağları, birbirine benzeyen ve benzemeyen zeytin ve nar çıkarırız.**" Burada yer alan "**salkımlar**" manasına gelen "قِنْوَانٌ" kelimesi, mübteda/özne olarak merfudur/ötrelidir. "مِنَ النَّخْلِ" ifadesi de onun haberidir. "مِنْ طَلْعِهَا" da ondan bedeldir. Sanki mana olarak burada *"Hurma tomurcuklarından oluşan salkımlar"* der gibi bir mana bulunmaktadır. Bunun aynı zamanda "**çıkardık**" anlamıma gelen "اَخْرَجْنَا" kavlinin delalet etmesi sebebiyle haberinin mahzuf ol-

83 Ra'd, 13/4

ması da caizdir. Bu durumda takdiri "مخْرَجَةٌ مِنْ طَلْعِ النَّخلِ قِنْوانٌ" ***"Hurma tomurcuğundan çıkan salkım."*** demektir.

"نُخْرِجُ مِنْهُ حَبًّا مُتَرَاكِباً" **"Ki bu yeşillikten küme küme taneler"** kavlini "يَخرجُ مِنه حَبٌّ مُتراكِبٌ" olarak okuyanlara göre "قِنْوَانٌ" kelimesi bu durumda "حَبٌّ" kelimesi üzerine atfedilmiş olur. "قِنْوَانٌ" kelimesi, "قِنْوٌ" kelimesinin çoğuludur. Bunun benzeri "صِنْوٌ" ve "صِنْوَانٌ" kelimesidir. "قِنْوَانٌ" "**k<u>in</u>van**" kelimesi he "**af**" harfinin ötre harekesiyle "**<u>kun</u>van**" olarak okunduğu gibi Fetha harekesiyle "**<u>kan</u>van**" diye de okunur. Bu durumda kelime cemi kabul edilen "رَكْبٌ" kelimesi gibi cemi isimler sınıfından ismu cemi olur. Çünkü "فُعْلانَ" kalıbından olan kelimeler, kırık çoğul anlamımda teksir/ fazlalık bildiren bir kelime değildirler.

"دَانِيَةٌ" **"Kolay/sarkan"** kelimesi, koparmak isteyenler için dalından koparılması kolay olan şey demektir. Yani bu tıpkı kişiye yakın olup da hemen elini uzatmakla ulaşıp aldığı şey anlamındadır. Çünkü küçük de olsa oturmuş olan bir kimse bile oturduğu yerden onun salkımına uzanabilir. Çünkü o ağaç uzamayı hiç beklemeksizin hemen meyvesini veren bir ağaçtır.

Hasan Basri de diyor ki: "'Daniye' demek, birbirine çok yakın olan salkımlar, kümeler demektir." Deniliyor ki burada yakın olandan söz etti, fakat uzak olandan söz etmedi. Bunun sebebi, bir şeyde aslolan husus, uzak olana işaret yerine daha yakın olana işaret edilmesi, nimetin varlığına daha açık ve net olarak delalet eder ve gösterir. Örneğin "سَرَابِيلَ تَقِيكُمُ الْحَرَّ" ***"sizi sıcaktan koruyan elbiseler"***[84] ayeti bu gerçeği dile getiriyor.

"Üzüm bağları" manasına gelen "وَجَنَّاتٍ مِنْ أَعْنَابٍ" kavline gelince burada iki türlü yorum bulunmaktadır. Bunlardan birisiyle murat olunan şey, "Sonrasında da hurmalarla birlikte üzüm bağları" demektir. İkincisiyle murat olan şey, bu ibarenin "قِنْوَانٌ" kelimesi üzerine atfedilmiş olmasıdır. Buna göre mana şöyle olmaktadır: "Ya da hurma tomurcuklarından koparılması kolay hurma salkımlarını var ettiği gibi üzüm bağlarından da kolayca devşireceğiniz üzüm salkımları var etmiştir. "جَنَّاتٍ" kelimesi, ayette geçen "نَبَاتَ كُلِّ شَيْءٍ" kavli üzerine atfedilerek nasb ile "جَنَّاتَ" **"Cennate"** diye de okunmuştur. Yani "Biz o su ile üzüm ürünü veren bağlar da çıkardık" demektir. Nitekim ayette yer alan **"zeytin ve nar"** anlamlarına gelen "وَالزَّيْتُونَ وَالرُّمَّانَ" kavli de böyledir. Ancak en güzel olması gerekeni, bu her iki kelimenin de ihtisas üzere mansub kılınmalarıdır. Bu, aynen ***"namaza devam edenler"*** manasına gelen "وَالْمُقِيمِينَ الصَّلَاةَ"[85] kavli gibidir. Çünkü bu iki sınıf ürünün diğerlerine göre bir üstünlüğü ve önemi vardır.

84 Nahl, 16/81

85 Nisa, 4/162

"مُشْتَبِهًا وَغَيْرَ مُتَشَابِهٍ" "**Birbirine benzeyen ve benzemeyen**" ifadesi ile adeta, biri diğerine benzetildi ve benzerlikleri görüldü denilir ki bu adeta, "ikisi eşit oldular ve eşitleştiler" tarzındaki anlatıma benzer bir ifadedir. Çünkü ister "**İftial**" kalıbında gelen bir kelime olsun, ister "**Tefaul**" kalıbında gelen bir kelime olsun, çoğu zaman mana bakımından müşterek olurlar. Burada geçen "مُشْتَبِهًا وَغَيْرَ مُتَشَابِهٍ" "**birbirine benzeyen ve benzemeyen**" kavli, aynı zamanda "مُتَشَابِهًا وَغَيْرَ مُتَشَابِهٍ" olarak da okunmuştur. Manası da "Birbirine benzeyen ve benzemeyen zeytinler, nitekim narlar da öyledir" demektir. Şair diyor ki:

"كُنْتُ مِنْهُ وَوَالِدَيَّ بَرِيًّا"

"O iftiradan bende beriyim, anam-babam da!.."

"اُنْظُرُوا إِلَى ثَمَرِهِ إِذَا أَثْمَرَ وَيَنْعِهِ" "**Meyve verdikleri ve bir de olgunlaştıkları zaman meyvesine bir bakın.**" Meyvesini verdiği sırada bir bakın hele, o esnada ne kadar cılız ve zayıftır. Neredeyse hiçbir şeye yaramayacak gibi görünürler. Bir de onların olgunlaşmış hallerine bir bakın hele. Ne kadar da olgunlaşmış, nasıl da yararlı ve lezzetli birer hal almışlar. Evet, bütün bunlara bakarken hepsine ibret alma gözüyle bir bak! Basiretle değerlendir. Hepsi de nasıl kendilerini takdir eden mukaddirlerine, Rablerine, onun ne kadar tedbirli olduğuna, onları bir halden bir hale nasıl da değiştirip getirdiğine delildirler.

Ayette yer alan "وَيَنْعِهِ" "**yen'ih**" kavli, "Ye" harfinin damme harekesiyle "**yun'ih**" diye de okunmuştur. Nitekim: "يُنْعِتُ الثَّمَرَةَ يَنْعًا ، يُنْعًا" diye de söylenmiştir. İbn Muhaysın "وَيَنْعِهِ" kavlini "وَيَانْعِهِ" olarak kıraat etmiştir. "ثَمَرِهِ" kelimesi de, zammeli olarak "ثُمُرِهِ" diye de kıraat edilmiştir.

100- "وَجَعَلُوا لِلَّهِ شُرَكَاءَ الْجِنَّ وَخَلَقَهُمْ" "**Allah'ın yarattığı cinleri O'na ortak koştular.**" Eğer burada yer alan ve "**ortaklar**" anlamına gelen "شُرَكَاءَ" kavlini, "جَعَلُوا" fiilinin iki mefulü olarak değerlendirecek olursan, bu takdirde "الْجِنَّ" kelimesini, "شُرَكَاء" kelimesinden bedel olarak mansub kılarsın. Eğer "لِلَّهِ" kavlini lağv olarak değerlendirirsen, bu takdirde "شُرَكَاءَ الْجِنَّ" kavli iki meful/ tümleç olarak değerlendirmiş olursun ki, bu durumda ikinci meful konumunda olan kelime, birinci meful olan kelime üzerine takdim edilmiş olur.

Diyorsun ki: O halde takdimin ne gibi bir yararı var?

Derim ki: İster meleklerden, ister cinlerden, insanlardan veya başka herhangi bir şeyden olsun, bunlardan birinin Allah'a ortak edinilmesinin oldukça büyük bir günah olduğunu anlatmak içindir. İşte bunun içindir ki "**Allah**"

ismi, "شُـرَكَاءَ" yani "**ortaklar**" anlamındaki kelimeye takdim edilmiş, **Allah** ismine öncelik verilmiştir.

Öte taraftan ayette yer alan "الْجِـنَّ" "**el-cinni**" kelimesi merfu olarak "**el-cinnu**" diye de okunmuştur. Sanki burada: "Onlar da kimdir?" diye bir soru soruluyor da cevap olarak "**el-cinnu**" yani "**cindir**" deniliyor gibi bir mana ortaya çıkmaktadır. İzafet yoluyla mecrur okunması halinde, bu takdirde açıklamak için olur. Buna göre mana "Onlar, ibadet ve kulluklarında Allah'a onu ortak koştular. Çünkü onlar Allah'a kulluk eder gibi onlara tapıyorlardı" demek olur. Bir yoruma göre ise "Onlar, Allah her hayrın ve yararlı olan şeylerin yaratanıdır. İblis ise kötülüğün ve zararlı olan her şeyin yaratanıdır, diye iddia ettiler" demek olur.

"وَخَلَقَهُمْ" "**Oysaki onları O yarattı.**" Allah'ın yarattıklarını Allah'a ortak koştular. Bunun manası şöyledir: "Bilmelisiniz ki onları yaratan bizzat Yüce Allah'tır, cinler değil. Edinmiş oldukları bilgileri, onları, yaratmaya güçleri olmayanları Allah'a ortak koşmaya engel olmadı, bilerek ona ortak koştular."

Deniliyor ki "وَخَلَقَهُـمْ" "**oysaki onları O yarattı**" kavlindeki zamir, cinlere racidir. Ayrıca "وَخَلَقَهُـمْ" kavli "خَلَقَهُـمْ" diye de okunmuştur. Bunun da manası, "yalan ve iftira uydurmak" demektir. Yani: "Uydurdukları şeyleri Allah'a ortak kıldılar, çirkinliklerini ve kötülüklerini ***'Bunları bize Allah emretti'***[86] diyerek Allah'a nispet ettiler."

"وَخَرَقُـوا لَـهُ بَنِيـنَ وَبَنَـاتٍ بِغَيْـرِ عِلْـمٍ" "**Cahilce O'nun için oğullar ve kızlar icat ettiler.**" Bu tür icatlar ve uydurmalar Kitab Ehli'nin yaptığı şeylerdir. Çünkü Hıristiyanlar İsa (a) için, onun Allah'ın oğlu olduğunu söylerlerken, Yahudiler de Üzeyir (a)'ın Allah'ın oğlu olduğunu söylemişlerdi. Kureyş ise, meleklerin Allah'ın kızları olduğunu söylüyorlardı. Öte taraftan ayette geçen "خلق ، خرق " ve türevleri olan "إختلق ، إختَرق" kelimeleri mana olarak hepsi de aynı zamanda ***"iftira etmek, yalan uydurmak"*** manalarına da gelirler.

Hasan'dan bu konuda sorduklarında o demiş ki: "Bu, Arapça bir kelimedir. Araplar, biri bir toplum meclisinde yalan söylediğinde, bu kelimeleri kullanırlar. Hatta 'قـد خرقهَـا واللهِ'' 'Vallahi, adam onu uydurdu' diye de konuşurlar." Nitekim elbise üzerindeki yarık ve söküğe de Araplar "خرق" kullanırlar. Buna göre, onlar Allah oğullar ve kızlar isnat etmekle, yaratma konusunda gerçeğe aykırı olarak bir şey uydurdular, demek olur. Sözkonusu kelime, çokluk manasında olmak üzere "بَنِيـنَ وَبَنَـاتٍ" kavli için şeddeli olarak "خَرَّقُوا" diye de okunmuştur. İbn Ömer ve İbn Abbas bunu "وَخَرَّقُـوا لَـهُ" olarak da okumuşlardır. Bunun da manası: "Allah'a yalan çocuklar uydurdular" de-

86 A'raf, 7/28

mektir. Çünkü tezvirde bulunan, iftira atıp yalan uyduran kimse, hakkı tahrif ve tağyir ederek batıla dönüştürmektir.

"بِغَيْرِ عِلْمٍ" "**Cahilce**" söylediklerinin gerçekte öyle olup olmadığına bakmaksızın, yanlış veya doğruluğunu araştırmaksızın, körün sallaması gibi ortaya bir söz atıyorlar ve bilmeden de bunun peşine körü körüne ve cahilane olarak düşüyorlar. Hem de hiç düşünmeden, hiç tartmadan, akıllarını çalıştırmadan böyle bir davranışın içine giriyorlar. "سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى عَمَّا يَصِفُونَ" "**O, onların vasıflandırdıklarından münezzeh ve çok Yücedir.**"

101- "بَدِيعُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ" "**Göklerin ve yerin hiç yoktan yaratıcısıdır**" kavli, sıfatı müşebbehe'nin failine izafeti kabilindedir. Bu adeta "Filan kimse şiirin ilk ortaya koyanıdır" denmesine benzer ki bunun anlamı "onun şiiri bediidir" anlamındadır. Ya da "Allah, göklerin ve yerin var edilişinde onun ilk yaratanıdır" demektir. Bu tıpkı "فلانٌ ثَبْتُ الغدْرِ" cümlesi gibi bir anlatımdır. Bunun manası: "Falancanın gadretmekten ayrılması sözkonusu değildir, o hep öyledir" demektir. Buna göre ayetin manası ***"O, bu konuda eşi, benzeri ve dengi, örneği olmayandır"*** demektir. Gerçi "بَدِيع" yani "**hiç yoktan yaratan**" anlamına gelen kelimenin "**mübdi'**" manasında olduğu da söylenmiştir. Bu kelimenin merfu olarak gelmesi de, bunun mahzuf bir mübtedanın haberi olmasıdır. Ya da bizzat kelimenin kendisi mübtedadır. Bunun haberi de "أَنَّى يَكُونُ لَهُ وَلَدٌ" kavlidir. Yahut da "تَعَالَى" kelimesinin failidir.

Kelime mecrur olarak da okunmuştur. Bu durumda kelime ya bir önceki ayette geçen "وَجَعَلُوا لِلَّهِ" üzerine ya da yine burada geçen "سُبْحَانَهُ" kavline atfedilerek okunmuştur. Kelime medih/övme üzere olarak da nasb ile de okunmuştur. Ayet, Yüce Allah'ın çocuklarının olmayacağını üç şekilde belirtmektedir.

Birincisi: Yüce Allah, göklerin ve yerin ilk var edeni, mübdiidir. Bunlar çok büyük cisimlerdir. Bu denli büyük muazzam varlıkları yaratan bir zatın doğurulması veya çocuk doğurması, çocuk sahibi olması asla sözkonusu olmaz, böyle bir şeyle vasıflanmaz, vasıflanması da doğru olmaz. Çünkü doğma hadisesi cisimlere ait olan bir vasıftır. Cisimleri icat eden, var edip yaratan bir varlığın da cisim olması sözkonusu olmadığından onun baba ya da çocuk sahibi olması sözkonusu bile değildir.

İkincisi: Doğum olayı aynı cinsten olan iki eş arasında gerçekleşir. Allah ise mütecanislikten, cins sahibi olmaktan Yücedir, münezzehtir. Onun bir eşinin, bir hanımının olması doğru olmaz. Bu doğru olmayınca onun için çocuk doğrulması da sözkonusu değildir.

Üçüncüsü: Şu varlık âleminde hiçbir şey yoktur ki Allah, onun yaratıcısı olmamış ve onu bilmemiş olsun. Her şeyin yaratanı odur ve her şeyi bilen de odur. Bir varlık düşünün ki, onun vasfı ve özelliği budur. Bu vasıf ve özelliğe sahip olan bir zat, her şeyden müstağnidir, hiçbir şeye asla muhtaç değildir. Çocuğu, ancak ihtiyaç sahibi olanlar ister.

"أَنَّى يَكُونُ لَهُ وَلَدٌ وَلَمْ تَكُنْ لَهُ صَاحِبَةٌ وَخَلَقَ كُلَّ شَيْءٍ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ" "**Nasıl O'nun bir çocuğu olabilir? Onun bir eşi yoktur. Her şeyi O yaratmıştır ve O her şeyi bilendir.**" Ayette geçen ve "**O'nun bir eşi yoktur**" manasına gelen "وَلَمْ تَكُنْ لَهُ صَاحِبَةٌ" kavli, "**Te**" harfi yerine aynı zamanda "**Ye**" harfiyle "وَلَمْ يَكُنْ لَهُ صَاحِبَةٌ" diye de okunmuştur. Bunun böyle okunması fiil ile fail arasına fâsıla girdiğinde caiz olması olur. Şair der ki:

"وَلَقَدَ وَلَدَ الْأُخَيْطِلَ أُمُّ سُوءٍ"
"Ahtal'ı doğuran kötü bir annedir."

Burada konumuzla ilgisi olan şey, fiil ile fail müzekker olduğu halde -ki fail burada anne anlamında olan **ümm** kelimesidir- Oysa bu, müennes yani dişildir. Böyle bir duruma nahivde sadece fiil ile fail arasındaki fasl açısından izin verilir.

ذَٰلِكُمُ اللَّهُ رَبُّكُمْ لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ
فَاعْبُدُوهُ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ وَكِيلٌ ﴿102﴾ لَا تُدْرِكُهُ
الْأَبْصَارُ وَهُوَ يُدْرِكُ الْأَبْصَارَ وَهُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ
﴿103﴾ قَدْ جَاءَكُمْ بَصَائِرُ مِنْ رَبِّكُمْ فَمَنْ أَبْصَرَ
فَلِنَفْسِهِ وَمَنْ عَمِيَ فَعَلَيْهَا وَمَا أَنَا عَلَيْكُمْ بِحَفِيظٍ
﴿104﴾ وَكَذَٰلِكَ نُصَرِّفُ الْآيَاتِ وَلِيَقُولُوا دَرَسْتَ
وَلِنُبَيِّنَهُ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴿105﴾ اتَّبِعْ مَا أُوحِيَ إِلَيْكَ
مِنْ رَبِّكَ لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ وَأَعْرِضْ عَنِ الْمُشْرِكِينَ
﴿106﴾ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا أَشْرَكُوا وَمَا جَعَلْنَاكَ عَلَيْهِمْ
حَفِيظًا وَمَا أَنْتَ عَلَيْهِمْ بِوَكِيلٍ ﴿107﴾ وَلَا تَسُبُّوا
الَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ فَيَسُبُّوا اللَّهَ عَدْوًا
بِغَيْرِ عِلْمٍ كَذَٰلِكَ زَيَّنَّا لِكُلِّ أُمَّةٍ عَمَلَهُمْ ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّهِمْ
مَرْجِعُهُمْ فَيُنَبِّئُهُمْ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿108﴾ وَأَقْسَمُوا
بِاللَّهِ جَهْدَ أَيْمَانِهِمْ لَئِنْ جَاءَتْهُمْ آيَةٌ لَيُؤْمِنُنَّ بِهَا قُلْ

إِنَّمَا الْآيَاتُ عِنْدَ اللَّـهِ وَمَا يُشْعِرُكُمْ أَنَّهَا إِذَا جَاءَتْ
لَا يُؤْمِنُونَ ﴿109﴾ وَنُقَلِّبُ أَفْئِدَتَهُمْ وَأَبْصَارَهُمْ كَمَا لَمْ
يُؤْمِنُوا بِهِ أَوَّلَ مَرَّةٍ وَنَذَرُهُمْ فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ
﴿110﴾ وَلَوْ أَنَّنَا نَزَّلْنَا إِلَيْهِمُ الْمَلَائِكَةَ وَكَلَّمَهُمُ الْمَوْتَىٰ
وَحَشَرْنَا عَلَيْهِمْ كُلَّ شَيْءٍ قُبُلًا مَا كَانُوا لِيُؤْمِنُوا إِلَّا
أَنْ يَشَاءَ اللَّـهُ وَلَـٰكِنَّ أَكْثَرَهُمْ يَجْهَلُونَ ﴿111﴾ وَكَذَٰلِكَ
جَعَلْنَا لِكُلِّ نَبِيٍّ عَدُوًّا شَيَاطِينَ الْإِنْسِ وَالْجِنِّ يُوحِي
بَعْضُهُمْ إِلَىٰ بَعْضٍ زُخْرُفَ الْقَوْلِ غُرُورًا وَلَوْ شَاءَ
رَبُّكَ مَا فَعَلُوهُ فَذَرْهُمْ وَمَا يَفْتَرُونَ ﴿112﴾ وَلِتَصْغَىٰ
إِلَيْهِ أَفْئِدَةُ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ وَلِيَرْضَوْهُ
وَلِيَقْتَرِفُوا مَا هُمْ مُقْتَرِفُونَ ﴿113﴾ أَفَغَيْرَ اللَّـهِ أَبْتَغِي
حَكَمًا وَهُوَ الَّذِي أَنْزَلَ إِلَيْكُمُ الْكِتَابَ مُفَصَّلًا وَالَّذِينَ
آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَعْلَمُونَ أَنَّهُ مُنَزَّلٌ مِنْ رَبِّكَ بِالْحَقِّ
فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُمْتَرِينَ ﴿114﴾ وَتَمَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ
صِدْقًا وَعَدْلًا لَا مُبَدِّلَ لِكَلِمَاتِهِ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ
﴿115﴾

Ayetlerin Mealleri

102- İşte bu, Rabbiniz Allah'tır. Ondan başka ilah yoktur. Her şeyin yaratıcısıdır. O'na kulluk edin. O, her şey üzerinde vekildir.

103- Gözler O'nu idrak edemez. O, gözleri idrak eder. O, Latif'tir, her şeyden haberdardır.

104- Size Rabbinizden apaçık Basair gelmiştir. Her kim bunları görürse kendisi içindir. Kim de körlük ederse aleyhinedir. Yoksa ben, sizin üzerinizde bir bekçi değilim.

105- İşte "sen ders almışsın" desinler diye ve bilen bir topluma da iyice açıklayalım diye ayetleri ayrıntılı olarak ortaya koyuyoruz.

106- Rabbinden sana vahyedilene uy. O'ndan başka ilah yoktur. Müşriklerden de yüz çevir.

107- Eğer Allah, dileseydi onlar şirk koşmazlardı. Seni onlara bekçi kılmadık. Sen onlara vekil de değilsin.

108- Müşriklerin, Allah'tan başka yalvardıklarına sövmeyin ki, onlar da taşkınlık ederek cahilce Allah'a sövmesinler. Her toplumun yaptığını böyle süslemişizdir. Sonra Rab'lerine döndürülürler de, O, kendilerine ne yaptıklarını haber verir.

109- Müşrikler, kendilerine bir mucize gelirse, ona mutlaka iman edeceklerine bütün güçleriyle Allah'a yemin etmişlerdi. De ki: Mucizeler ancak Allah'ın yanındadır. Hem mucize gelse bile ona inanmayacaklarının farkında olamazsınız.

110- Onların kalplerini ve basiretlerini tersine çeviririz de, ilk defa inanmadıkları gibi yine inanmazlar. Biz de onları azgınlıkları içinde bocalar bir halde bırakırız.

111- Biz, onlara melekleri de indirseydik, ölüler onlarla konuşsaydı ve her şeyi de onlara karşı delil olarak bir araya getirseydik, Allah dilemedikçe yine iman etmezlerdi. Fakat onların çoğu cahillik ederler.

112- Böylece, biz, her Resule insan ve cin şeytanlarını düşman kıldık. Birbirlerini aldatmak için yaldızlı sözler telkin ederler, Rabbin dileseydi bunu yapamazlardı. Öyleyse onları uydurdukları şeylerle başbaşa bırak.

113- Ahirete inanmayanların kalpleri o sözlere kansın, ondan hoşlansınlar ve işledikleri günahları işlemeye devam etsinler.

114- O, size kitabı ayrıntılı olarak indirmişken Allah'tan başka bir hakem mi arayacağım? Kendilerine kitap verdiğimiz kimseler, Onun Rabbin tarafından hak olarak indirilmiş olduğunu bilirler. Sakın şüphe edenlerden olma!

115- Rabbinin sözü, doğruluk ve adalet bakımından tamdır. O'nun sözlerini değiştirebilecek hiç bir şey yoktur. O, işitendir, bilendir.

Ayetlerin Tefsiri

102- "ذَٰلِكُمُ اللَّهُ رَبُّكُمْ لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ" **"İşte bu, Rabbiniz Allah'tır. Ondan başka ilah yoktur. Her şeyin yaratıcısıdır."** Ayetin başında yer alan

"ذَٰلِكُمُ" işaret ismiyle, daha önceki ayetlerde yer alan Yüce Allah'a ait sıfatlara işaret edilmektedir. Kelime, nahiv açısından mübtedadır/öznedir. Kendisinden sonra gelen "اللَّهُ رَبُّكُمْ لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ" kavli de müteradif/eşanlamlı haberdirler. Yani tüm bu sıfatları zatında toplayan, kendisinden başka ilah olmayan zat, sizin Rabbiniz olan Allah'tır. "فَاعْبُدُوهُ" "**O'na kulluk edin.**" Cümlenin içerdiği mana açısından sebep oluşturandır, müsebbeptir. Bu durumda mana şöyle olmaktadır: "Kendisinde bu vasıflar toplanmış olan zat var ya, işte gerçekten kendisine kulluk edinilmeye layık olan, kulluk edilmeyi hak eden odur. İşte sadece ona kulluk edin! Onun yaratmış olduğu kimi varlıklara tapınmak suretiyle onlara kulluk ederek Allah'a ortak koşmayın, yalnızca ona kulluk edin!" Daha sonra da Allah, şöyle buyurmaktadır:

"وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ وَكِيلٌ" "**O, her şey üzerinde vekildir.**" Yani O, burada belirtilen sıfatlarla birlikte her şeyin sahip ve malikidir, Rızkın da, ecellerin de maliki sadece odur. Aynı zamanda o, işlenen amelleri de görüp gözetendir, murakabe altında tutandır.

103- "لَا تُدْرِكُهُ الْأَبْصَارُ" "**Gözler O'nu idrak edemez.**" Ayette "**Gözler**" anlamına gelen "الْأَبْصَارُ" kelimesi tekil olarak "البصر" "**el-Basar**" kelimesidir, Bu da "**Bakma, bakış**" anlamına gelir. Bu durumda "**el-Basar**" kelimesi, latif olan bir cevher olup, Allah bununla bakma duyusunu yüklemiştir ki, maddi olmayan, cisimle ilgisi bulunmayan, manevi olan şey demektir. Bakış sebebiyle görülecek şeyler idrak olunup algılanır. Bu itibarla manaşu anlama gelir: "Gözler, ona taalluk edemezler, onu idrak edip kavrayamazlar. Çünkü O, zatı itibariyle görülmüş olmaktan yücedir, latif olması hasebiyle de manevidir. Kaldı ki gözler, cisimler ve ilahiyat gibi ancak aslında veya asla bağlı olarak bir cihette var olan şeye taalluk ederler, onu görebilirler."

"وَهُوَ يُدْرِكُ الْأَبْصَارَ" "**O, gözleri idrak eder.**" O, idrakinin latif olması hasebiyle, idrak olunacak şeyleri idrak eder. Kaldı ki O, latif olan cevherleri de idrak ettiği halde, hiçbir müdrik onu idrak etmez, edemez. "وَهُوَ اللَّطِيفُ" "**O, Latif'tir, her şeyden haberdardır.**" Gözlerin onu idrak edip kavrayamaması açısından O, latiftir. "الْخَبِيرُ" Latif olan "**her şeyden haberdardır.**" Çünkü o, gözleri idrak eder. Lütuf açısından hiçbir şey onu idrak edemez.

104- "قَدْ جَاءَكُمْ بَصَائِرُ مِنْ رَبِّكُمْ" "**Size Rabbinizden apaçık Basair gelmiştir.**" Bunlar, Resulullah'ın dilinden varit olan şeylerdir. Çünkü Resulullah: "وَمَا أَنَا عَلَيْكُمْ بِحَفِيظٍ" "**Yoksa ben, sizin üzerinizde bir bekçi değilim**" demiştir. **Basiret**: Kalpteki nurdur ki, kişi onun sayesinde kalp nuru ile görülebilecek şeyleri görebilir. Nitekim Basar denen şey de gözdeki nur, görme ışığıdır ki, kişi bu sayede de maddi manada görülecek şeyleri görebilir. Do-

layısıyla mana "Size vahiy olarak gelen şeylerden" demektir. Burada Yüce Allah hakkında caiz olabilen ve olmayan şeylere dikkat çekilmektedir. Ki bu da kalplere ait olan Basair-Basiretler türünden olan şeylerdir.

"فَمَنْ أَبْصَرَ فَلِنَفْسِهِ" "**Her kim bunları**" hakkı "**görürse**" ve iman ederse "**kendisi içindir.**" Bu da ancak ona fayda sağlar. "وَمَنْ عَمِيَ فَعَلَيْهَا" "**Kim de**" bunlardan ötürü "**körlük ederse**" görmezden gelirse "**aleyhinedir.**" O körlüğü de kendi aleyhinedir ve körlüğünün zararını da ancak o görür. "وَمَا أَنَا عَلَيْكُمْ بِحَفِيظٍ" "**Yoksa ben, sizin üzerinizde bir bekçi değilim**" Amellerini koruyup kollayan ve ona göre size ceza verecek olan biri değilim. Ben ancak bir uyarıcıyım. Sizin üzerinizde asıl koruyup kollayıcı olan sadece Allah'tır.

105- "وَكَذَلِكَ نُصَرِّفُ الْآيَاتِ وَلِيَقُولُوا دَرَسْتَ وَلِنُبَيِّنَهُ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ" "**İşte "sen ders almışsın desinler diye ve bilen bir topluma da iyice açıklayalım diye ayetleri ayrıntılı olarak ortaya koyuyoruz.**" Ayette yer alan "وَلِيَقُولُوا" kavlinin cevabı mahzuftur. Sözkonusu olan cümle de: "وَلِيَقُولُوا دَرَسْتَ نُصَرِّفُهَا" takdirindedir. "دَرَسْتَ" kelimesi "قَرَأْتَ" "**Okudun**" ve "**öğrendin**" anlamlarındadır. "دَرَسْتَ" kelimesi, "دَارَسْتَ" diye de okunmuştur. Yani "Sen ilim adamlarından ders görüp öğrendin, öğrenimini onlardan aldın" demektir. Ayrıca "دَرَسْتَ" kelimesi "قَدُمْتَ" ve "عَفَتْ" manalarına gelir ki, bu, "Sen bunları ders olarak eskilerden görüp öğrendin, üzerinden çokça zaman geçmiş, modası silinmiş şeyleri öğrenip sundun" demektir. Nitekim sırf bu nedenle onlar ***"Kur'an öncekilerin masallarıdır, onu birisine yazdırmış, sabah akşam kendisine okunuyor"***[87] diyorlardı.

Ayette yer alan "دَرَسْتَ" "**Dereset**" kelimesi, "**Ra**" harfinin damme harekesiyle "دَرُسْتَ" "**Deruset**" olarak da okunmuştur ki bu, "دَرَسْتَ" kelimesinin mübalağa şekli olup, mana olarak abartılı bir anlam içerir. Bu itibarla kelime damme ile okunduğunda "Ders almaları fazlasıyla arttı" demektir. "دَرَسْتَ" "**Dereset**" kelimesi, aynı zamanda meçhul fiil olarak da okunmuştur ki, manası da "okundu", "silindi" gibi olur. Kelimenin "دَارَسْتَ" diye de okunması halinde, bunu "Muhammed'i Yahudiler öğretti" olarak tefsir etmişlerdir. Burada izmar caiz görülmüştür. Çünkü yazı yazmakla ün yapmış olanlardır. O gün bu husus daha çok onlarda vardı. Gerçi fiilin ayetleri göstermesi de caiz olur. Bu, o ayetlere ehil olanlar, demektir. Yani ayet ehli olanlar ona ders verdiler ve o ayetleri Muhammed'e hamledenler onlar oldu. Çünkü Yahudiler Kitab Ehli olan kimselerdir.

87 Furkan, 25/5

"دَرَسَ" kelimesi, "Muhammed ders gördü" demektir. "دَارِسَاتٌ" denince bu, anlam olarak "هِيَ دَارِسَاتٌ" demektir ki, manası: "Eskiden beri böyledir" demektir ya da "Hoşnut edici bir yaşayış içinde olan gibi ders alan biriydi" demektir.

Diyorsun ki: Bu ayette yer alan "لِيَقُولُوا" kavlindeki "**Lam**" harfiyle ile "لِنُبَيِّنَهُ" kavlinde yer alan "**Lam**" harfi arasındaki fark nedir?

Derim ki: İkisi arasındaki fark, birincisi olan "لِيَقُولُوا" kavlindeki "**Lam**" harfi mecaz manadır. İkincisi olan "لِنُبَيِّنَهُ" kavlindeki "**Lam**" harfi gerçek manadadır. Bunun sebebi, ayetlerin ayrıntılı olarak açıklanması içindir. Yoksa ders almışsın, desinler diye açıklanmamıştır. Ancak bu sözün meydana gelmiş olması, ayetlerin ayrıntılarıyla ortaya konmasıyla olur. Nitekim açıklama için de durum aynen böyle olmuştur. Böylece biri diğerine benzetilerek dolayısıyla bu, onun yerine sevk edilmiş, getirilmiş oldu. İşte böylece "لِنُبَيِّنَهُ" dendiği gibi "لِيَقُولُوا" diye de söylenmiş oldu."

Diyorsun ki: Ayette geçen "لِنُبَيِّنَهُ" kavlindeki zamir nereye racidir?

Derim ki: Bu zamir ayetlere racidir. Zira ayetler, Kur'an anlamındadır. Sani burada *"Kur'an'ı ayrıntılı olarak ortaya koyuyoruz"* deniliyor gibidir. Ya da burada her ne kadar Kur'an adından söz edilmemiş olsa da zamir, yine de Kur'an'a racidir. Çünkü açıklanma açısından bilinmektedir. Ki o da zaten fiilin mastarıdır. Örneğin bu adeta "ضَرَبْتُهُ زَيْدًا" ifadesine benzer. Ayrıca okuyanlar açısından bunun "Okudun, ders gördün, karşılıklı öğrendin" ifadesiyle murat olunan şey, "Sen Kitabı öğrendin, onu ders alarak öğrendin" manası murat olunur ki, bu da mukadder olan kitaba raci olur.

106- "اتَّبِعْ مَا أُوحِيَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ وَأَعْرِضْ عَنِ الْمُشْرِكِينَ" **"Rabbinden sana vahyedilene uy. O'ndan başka ilah yoktur. Müşriklerden de yüzçevir."** Burada geçen "لَا إِلَـهَ إِلَّا هُـوَ" kavli, bir itiraz cümlesidir. Bununla vahye uymanın zorunluluğu pekiştirilmiştir. Cümlenin iraptan mahalli yoktur. Gerçi bunun "مِـنْ رَبِّـكَ" kavlinden hal olması da caiz olur. Bu da

"وَهُوَ الْحَقُّ مُصَدِّقًا"[88] kavli gibi müekked haldir.

107- "وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا أَشْرَكُوا وَمَا جَعَلْنَاكَ عَلَيْهِمْ حَفِيظًا وَمَا أَنْتَ عَلَيْهِمْ بِوَكِيلٍ" **"Eğer Allah, dileseydi onlar şirk koşmazlardı. Seni onlara bekçi kılmadık. Sen onlara vekil de değilsin."**

88 Bakara, 2/91

108- "وَلَا تَسُبُّوا الَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ فَيَسُبُّوا اللَّهَ عَدْوًا بِغَيْرِ عِلْمٍ" **"Müşriklerin, Allah'tan başka yalvardıkları** -ilahlarına- **sövmeyin ki, onlar da taşkınlık** -zulüm ve haksızlık, düşmanlık- **ederek cahilce Allah'a sövmesinler."** Bunun sebebi, onlar: "إِنَّكُمْ وَمَا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ حَصَبُ جَهَنَّمَ" ***"Siz ve Allah'ı bırakıp da kulluk ettiğiniz şeyler, cehennemin odunusunuz."***[89] ayeti inince, böyle diyorlardı. Bu nedenle de o kâfirler de "Ya sen bizim ilahlarımıza dil uzatmaktan geri durursun ya da biz senin ilahına hakaret ederiz" diyorlardı. Bir yoruma göre de, Müslümanlar, onların tanrılarına dil uzatıp hakaret ediyorlardı. Onların bu hakaret davranışları sebebiyle doğacak olan tepki, Yüce Allah'a sövmeye neden olacağından, Müslümanlar bundan yasaklandılar.

Diyorsun ki: İlahlara, tanrılara hakaret etmek, onlara dil uzatmak hak olan bir şeydir ve aynı zamanda bu, bir taattır. O halde hak ve taat olan bir şeyden menetmek, buna yasak koymak nasıl doğru olabilir. Oysaki yasaklama ancak masiyet olan şeylerde geçerlidir, ne diyeceksin?

Derim ki: Nice taat diye bilinen şeyler vardır ki, onların sonuç itibariyle bozgunculuğa, mefsedete sebep olduğu bilinmektedir. İşte işin bu yönü, onu taat olmaktan çıkarır ve onun hakkında yasaklama getirmek farz olur. Çünkü sonuçta masiyet olmaktadır. Yoksa taat gibi görünen o şeyin, münkerden nehiy anlamında olan bir taat değildir. Zira münker olan bir şeyden menetmek, buna yasak getirmek en yüce ve en önemli tatlardandır. Eğer taat gibi gözüken bir şeyin, daha çok şerre ve kötülüğe varması sözkonusu ise, artık taat gibi olan o şey bundan ötürü masiyete, kötülüğe dönüşür. Bu nedenle bu türden olan bir masiyetten menetmek de vacip-farz olur. Tıpkı münkerden nehyetmek nasıl farz ise, bu da aynen öyledir.

Diyorsun ki: Hasan b. Ali ile Muhammed b. Sirin'den rivayete göre, her ikisi bir keresinde bir cenazede hazır bulunurlar. Bu arada Muhammed b. Sirin, kadınların da cenazede yer aldıklarını görür ve bunun üzerine geri döner. Onun bu tavrı üzerine Hasan b. Ali de ona "Eğer masiyet yüzünden taat-ibadet olan bir şeyi terk edecek olursak, bu durum dinimiz açısından halk arasında çok hızlı bir şekilde yayılır" diye cevap verir, ne diyeceksin?

Derim ki: Senin bu anlattığının bizim konumuzla ilgisi yoktur. Erkeklerin cenaze namazına katılmaları bir taat ve ibadettir. Yoksa onların cenazeye katılmaları, kadınların da katılması, gelmeleri için bir sebep değildir. Erkekler cenazeye katılsınlar ya da katılmasınlar, kadınların da katılmaları sözkonusudur. Oysa ilahlara hakaret etmek, sövmek olayı böyle değildir. Ancak burada Muhammed b. Sirin'in kafasını karıştıran şey, onun bu olayı, ilahlara

89 Enbiya, 21/98

hakaret etmekle karıştırmış olmasıdır. Bu nedenle de Hasan b. Ali, onu uyarıp dikkatini çekmiştir.

Ayette yer alan "عَدْوًا" "**Adven**" kelimesi, zulmetmek, haksızlıkta bulunmak, düşmanlık etmek gibi manalara gelir. Kelime "**Ayın**" harfinin zamme ve "**Vav**" harfinin de şeddeli okunuşu ile "عُدُوًّا" "**Uduvven**" diye de okunmuştur. Nitekim kelime "عَدَا عَدْوًا، عُدُوًّا، عُدْوَانًا،عِدَاءً" kalıplarında da gelmiştir.

İbn Kesir'den rivayete göre o sözkonusu kelimeyi "**Ayın**" harfinin fetha harekesiyle olmak üzere düşmanlar anlamında "عَدْوًا" diye okumuştur. Ayette yer alan "بِغَيْرِ عِلْمٍ" kavli ile "Allah'ı bilmeksizin, onu tanımaksızın, cahil bir tarzda, onun anılmasının nasıl farz olduğunu bilmeden" demek istenmektedir.

"كَذَٰلِكَ زَيَّنَّا لِكُلِّ أُمَّةٍ عَمَلَهُمْ ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّهِمْ مَرْجِعُهُمْ" "**Her toplumun yaptığını böyle süslemişizdir. Sonra Rab'lerine döndürülürler.**" Tıpkı bu süsleme gibi, kâfir ve inkârcı olan her ümmet için süslediğimiz gibi onların kötü amellerini süslemişizdir. Ya da onları başıboş bıraktık, kendi yaptıklarıyla başbaşa kıldık ve onları yaptıkları şeylerden menetmedik ki, böylece işledikleri kötü amelleri kendilerine süslü gözüksün. Yahut da şeytana süre verdik, böylece şeytan onlara yaptıklarını süslü gösterdi. Veya onların iddialarına göre biz o şeyleri onlara süslü gösterdik. Çünkü onların "Bize bunları Allah emretti ve o bize bunları süslü gösterdi" demeleri sebebiyle süslü göstermişizdir. "فَيُنَبِّئُهُم بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ" "**Böylece O, kendilerine ne yaptıklarını haber verir.**" Neticede onları yaptıkları o kötü fiil ve davranışları yüzünden kınar, kötüler, onları azarlar ve neticede de onları yaptıklarından ötürü cezalandırır.

109- "وَأَقْسَمُوا بِاللَّهِ جَهْدَ أَيْمَانِهِمْ لَئِن جَاءَتْهُمْ ءَايَةٌ لَّيُؤْمِنُنَّ بِهَا قُلْ إِنَّمَا الْآيَاتُ عِندَ اللَّهِ" "**Müşrikler, kendilerine** -istemekte oldukları- **bir mucize gelirse, ona mutlaka iman edeceklerine bütün güçleriyle Allah'a yemin etmişlerdi. De ki: Mucizeler ancak Allah'ın yanındadır.**" O mucizeleri göndermeye kadir olan sadece Yüce Allah'tır. Ancak Allah, o mucizeleri de bir hikmet gereği indirir. Yahut da mucizeler ancak Allah katındandır, benden değil. Bu itibarla onlara nasıl cevap verebilir ve o mucizeleri nasıl getirebilirim ki!

"وَمَا يُشْعِرُكُمْ أَنَّهَا إِذَا جَاءَتْ لَا يُؤْمِنُونَ" "**Hem mucize gelse bile ona inanmayacaklarının farkında olamazsınız.**" İstemekte olduğunuz o ayetlerin-mucizelerin, gelmesi halinde ona inanmayacaklarını nereden anladınız ki? Yani ben, onların o mucizelere inanmayacaklarını biliyorum ama siz bu gerçeği kavrıyor değilsiniz! Bunun sebebi şudur: Müminler, söz konusu ayetler, mucizeler geldiğinde, onlar da iman etsinler, diye çok istekliydiler. Çünkü

mucizeler gelsin temennisinde bulunuyorlardı. İşte bu nedenle Yüce Allah: "Onların inanmayacaklarını siz anlayamazsınız, bilemezsiniz" diye buyurdu.

Aslında bunun anlamı şudur: "Benim ilmi geçmişimde, bilgim dâhilinde olan gerçek, onların bu mucizelere iman etmeyecekleri gerçeğidir." Bak sana Yüce Allah bundan sonra gelen şu kavlinde "**ilk defa inanmadıkları gibi yine inanmazlar**" diye buyurmaktadır. Bu ayette geçen "أَنَّهَا" kavli, Arap dili kullanımında "لَعَلَّهَا" takdirindedir. Örneğin şu cümlede bu hususu ifade etmektedir: "إِئْتِ السُّوقَ أَنَّكَ تَشْتَرِي لَحْمًا" "çarşıya git de et satın al." Burada geçen "أَنَّكَ" kavli "لَعَلَّكَ" takdirindedir. Şair İmruul-Kays da diyor ki:

"عُوجَا على الطَّلَلِ الْمُحِيلِ لِأَنَّنَا نَبْكِي الدِّيَارَ كما بَكَى ابْنُ خُذَامِ"

"İbn Hazam'ın ağladığı gibi gelin biz de birlikte
Şu ülkelerin kalıntıları üzerinde toplanalım, ola ki ağlarız"

Bu şiirde de yer alan "أَنَّنَا" kavli de aynı şekilde "لعلَّنَا" takdirindedir.

Kaldı ki Übeyy'in kıraati de bunu güçlendirmektedir. Çünkü Übeyy b. Kaab bu ayette yer alan "أَنَّهَا إِذَا جَاءَتْ لَا يُؤْمِنُونَ" kavlini "لَعَلَّهَا إِذَا جَاءَتْ لَا يُؤْمِنُونَ" olarak okumuştur. Gerçi burada yer alan "أَنَّهَا" kavli, esreli olarak "إِنَّهَا" diye de okunmuştur. Bu durumda bundan önceki cümlenin mana itibariyle tamamlandığı, gelen cümlenin de yeniş bir cümle olduğu ifade kapsamında değerlendirilmiştir. Bu takdirde ise ayetin bu kısmına ait mana şöyle olmaktadır: "Onların iman etmeyeceklerini siz kavrayamazsınız, buna aklınız ermez." Sonrasında da Allah, ilmi gereği onlar hakkında şunu haber veriyor ve buyuruyor ki: "Onların inanmayacaklarını, onlar bilmezler." Yani, ayetlerin gelmesi halinde, onların iman edeceklerine dair yemin ediyorlardı. Oysa gerek Kur'an indiği sırada olsun, gerekse başka zamanda olsun, onların kalpleri hep mühürlüydü. Bu itibarla onlar gelene inanmazlar. Hâlbuki onlar bu durumda onların iç yüzlerini bilmezler.

110- "وَنُقَلِّبُ أَفْئِدَتَهُمْ وَأَبْصَارَهُمْ كَمَا لَمْ يُؤْمِنُوا بِهِ أَوَّلَ مَرَّةٍ وَنَذَرُهُمْ فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ" **"Onların kalplerini ve basiretlerini tersine çeviririz de, ilk defa inanmadıkları gibi yine inanmazlar. Biz de onları azgınlıkları içinde bocalar bir halde bırakırız."** Ayette yer alan "وَنُقَلِّبُ أَفْئِدَتَهُمْ" kavli ile devamında gelen "وَنَذَرُهُمْ" kavli, bundan önce geçen ayette yer alan "لَا يُؤْمِنُونَ" kavli üzerine atfedilmiştir. Bu da aynen "وَمَا يُشْعِرُكُمْ" hükmü içinde yer alır. Buna göre mana şöyle olmaktadır: *"Hem mucize gelse bile ona inanmayacaklarının farkında olamazsınız. Aynı şekilde Onların kalplerini ve basiretlerini tersine çevirmemizi de kavrayamazsınız."* Yani biz onların kalplerinin üzerine ve gözlerine damga vurmuşuz, onlar kalplerini ve basiretlerini bunlara kapatmışlardır. Bu ne-

denle de onlar işin iç yüzünü anlamazlar ve hakkı da görmezler. Ayetlerimiz indiği sırada durumları ne idiyse, hep öyledirler." Yahut da onlar o ayetlere inanmazlar. Çünkü kalpleri üzerinde damga vardır. Onları azgınlıkları içerisinde bırakacağımızı siz bilemezsiniz, bunu kavrayacak değilsiniz." Yani biz onları yaptıkları ve yapacaklarıyla başbaşa bırakırız, taşkınlıklarının önüne geçip onları engellemeyiz ki böylece şaşkın olarak o bocalama içinde kala-kalsınlar.

Ayette geçen "نُقَلِّبُ" "**Nukallibu**" kelimesiyle "نَذَرُ" "**Nezeru**" kelimesi aynı zamanda "**Ye**" harfiyle "**Yukallibu**" ve "**Yezeru**" olarak da okunmuştur. Bu durumda özne "Allah" lafzı celi olmaktadır. Ameş de "نُقَلَّبُ" "**Nukallibu**" kelimesini meçhul fiil olarak şöyle kıraat etmiştir: "وَنُقَلَّبُ أَفْئِدَتُهُمْ وَأَبْصَارُهُمْ" "**Onların kalpleri ve basiretleri tersine çevrilir.**"

111- "وَلَوْ أَنَّنَا نَزَّلْنَا إِلَيْهِمُ الْمَلَائِكَةَ" "***Biz, onlara melekleri de indirseydik...***" *Çünkü onlar "Üzerimize melekler indirilmeli değil miydi?"*[90] diyorlardı. "وَكَلَّمَهُمُ الْمَوْتَى" "**Ölüler onlarla konuşsaydı,**" Nitekim onlar *"Atalarımızı getirin!"*[91] demişlerdi. "وَحَشَرْنَا عَلَيْهِمْ كُلَّ شَيْءٍ قُبُلًا" "**ve** -istedikleri ve dedikleri gibi- **her şeyi de onlara karşı delil olarak bir araya getirseydik,**" Çünkü onlar İsra Suresi'nde geçtiği gibi "أَوْ تَأْتِيَ بِاللَّهِ وَالْمَلَائِكَةِ قَبِيلًا" ***"Ya da karşımıza Allah'ı ve melekleri getirmelisin."***[92] diyorlardı. Ayette geçen "قُبُلًا" kelimesi, Bizim kendilerini müjdeleyip uyardıklarımızın doğruluğuna bunlar kefil ve garanti de oluştursalar bile ya da cemaatler halinde olsalar da "مَا كَانُوا لِيُؤْمِنُوا" "**Allah dilemedikçe** -onlar- **yine iman etmezlerdi.**" Gerçi ayette geçen "قُبُلًا" "**Kubulen**" kelimesi, "قُبْلاً" "**Kublen**" olarak da okunmuş, bunun "**karşılık olarak, buna mukabil**" manasına geldiği de söylenmiştir. Aynı zamanda "قُبُلًا" "**Kubulen**" kelimesi, açık, ortada, ayan anlamında olarak "قَبَلاً" diye de okunmuştur. "إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ" Buradaki meşiet, ikrah ve zorunluluk oluşturan bir meşiettir.

"وَلَكِنَّ أَكْثَرَهُمْ يَجْهَلُونَ" "**Fakat onların çoğu cahillik ederler.**" Ellerin geldiğince, ayetlerin indiği esnada tüm varlıklarıyla Allah adına yemin ederek, kalplerinin algılamadığı, inen şeyleri kavramadığını ileri sürerler. "Müslümanların çoğu, bu kimselerin inanmayacaklarını bilmezden gelerek cahillik ederler. Ancak istedikleri mucizeler geldiğinde ise, onların iman etmelerini buna tamah ederek, bu, onları buna zorlar. İsterler ki onlar da inansınlar, oysa onlar, her şeye rağmen iman edecek değillerdir.

90 Furkan, 25/21

91 Duhan, 44/36

92 İsra, 17/92

112- "وَكَذَٰلِكَ جَعَلْنَا لِكُلِّ نَبِيٍّ عَدُوًّا شَيَاطِينَ الْإِنسِ وَالْجِنِّ" "**Böylece, biz, her Resule insan ve cin şeytanlarını düşman kıldık.**" Nasıl ki seninle düşmanlarının arasına girmemişsek, onları serbest bırakmışsak, nitekim aynısını senden önce gelip geçen Resullere ve onların düşmanlarına da yaptık. O Resullerin düşmanlarına engel olmadık. Çünkü böle yapılmasında bir imtihan vardı. Bu imtihan da onların sabır ve sebatlarının ortaya çıkması için bir sebepti. Daha çok sevap almaları, ecir kazanmaları için de bu, bir sebepti.

Ayette geçen "شَيَاطِينَ" kelimesi, "عَدُوًّا" kelimesinden bedeldir. Veya her ikisi de mefuldürler. Çünkü bu durum tıpkı: "وَجَعَلُوا لِلَّهِ شُرَكَاءَ الْجِنَّ" "***Bir de cinleri Allah'a birtakım ortaklar yaptılar.***"[93] ayetinde olduğu gibidir.

"يُوحِي بَعْضُهُمْ إِلَىٰ بَعْضٍ زُخْرُفَ الْقَوْلِ غُرُورًا" "**Birbirlerini aldatmak için yaldızlı sözler telkin ederler.**" Cin şeytanları, insan şeytanlarına vesvese verir. Kaldı ki cinlerin bir kısmı yine diğer bir kısmına vesvese verirler. İnsanlar da onları gibi birbirlerine vesvese verirler.

Malik b. Dinar'dan gelen rivayete göre demiş ki: "Ben, cin şeytanlarından daha çok, insan şeytanlarından korkarım. Çünkü ben, cinlerden istiaze ile Allah'a sığındığımda, cin şeytanları benden uzaklaşırlar. Oysaki insan şeytanları kaçmayıp bana gelirler ve beni açıkça isyana kışkırtırlar."

Ayette yer alan "زُخْرُفَ الْقَوْلِ" "**yaldızlı sözler**" ifadesi, mâsiyet olan şeyler konusunda süsleyip bezeme, aldatma, vesvese verme gibi manalar içerir ve bu türden şeyleri önemli şeylermiş gibi göstermedir. "غُرُورًا" "**aldatmak için**" kelimesi de yani hile yapmak, tuzak kurmak üzerinde kurgulanan hile ve tuzak demektir. "وَلَوْ شَاءَ رَبُّكَ مَا فَعَلُوهُ" "**Rabbin dileseydi bunu yapamazlardı.**" Böyle bir işe girişmezlerdi. Yani sana karşı düşmanlıkta bulunmazlardı. Ya da onların yaldızlı sözler olarak birbirlerine fısıldadıkları şeyleri, onları bundan menetmek suretiyle bunu yapmazlardı ve onları da başıboş olarak bırakmazdı. "فَذَرْهُمْ وَمَا يَفْتَرُونَ" "**Öyleyse onları uydurdukları şeylerle başbaşa bırak.**"

113- "وَلِتَصْغَىٰ إِلَيْهِ أَفْئِدَةُ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ وَلِيَرْضَوْهُ" "**Ahirete inanmayanların** -kâfirlerin- **kalpleri o sözlere kansın,** -onlar da kendi adlarına- **ondan hoşlansınlar.**" Ayetteki "وَلِتَصْغَىٰ" kavlinin cevabı mahzuftur ve bunun takdiri de şöyledir: "Bunun böyle olması için biz her Resul'e bir düşman kıldık." Burada kelimenin başında yer alan "**Lam**" harfi "sayruret/dönüşme ve oluşma" anlamında kabul edilmesi halinde mana böyle olur. Bunun gerçekliği de zaten anlatıldığı gibidir. "إِلَيْهِ" kavlindeki zamir de, "مَا فَعَلُوهُ"

93 En'am, 6/100

kavlindeki zamirin raci olduğu şeye racidir. Yani "Daha önce anlatılan ve Resullere düşmanlıktan tutun da, şeytanın vesvesesine dek, bunlara yönelen, meyledenler" anlamındadır. "وَلِيَقْتَرِفُوا مَا هُمْ مُقْتَرِفُونَ" **"Ve böylece işledikleri günahları işlemeye devam etsinler."**

114- "أَفَغَيْرَ اللهِ أَبْتَغِي حَكَمًا وَهُوَ الَّذِي أَنْزَلَ إِلَيْكُمُ الْكِتَابَ مُفَصَّلًا" **"Allah'tan başka bir hakem mi arayacağım?"** Aslında burada bu ayetin başında **"Deme, Söyleme"** anlamında bir **"Kavl"** ifadesi murat olunmaktadır ki o da şöyledir: *"De ki: Ey Muhammed! Benimle sizin aranızda Allah'tan başka hüküm verecek birini mi isteyeyim?"*

"وَهُوَ الَّذِي أَنْزَلَ إِلَيْكُمُ الْكِتَابَ مُفَصَّلًا" **"Oysa o, size kitabı ayrıntılı olarak indirmiştir."** Kaldı ki o, muciz olan kitabı size indirmiştir. "مُفَصَّلًا" "Hem de aynntılı ve açıklayan bir kitap" olarak. Çünkü onda Hak ile Batıl arasındaki detay açıklamalar vardır. Benim de doğruluğuma şahitliği ve sizin de iftiracı olduğunu açıkça gösteren ve size inen bir kitap olduğunu da etraflıca anlatmaktadır.

"وَالَّذِينَ ءَاتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَعْلَمُونَ أَنَّهُ مُنَزَّلٌ مِنْ رَبِّكَ بِالْحَقِّ" **"Kendilerine kitap verdiğimiz kimseler, onun Rabbin tarafından hak olarak indirilmiş olduğunu bilirler."** Diğer taraftan bu gerçek şu şekilde de desteklenmekte ve Kur'an'ın Hak bir kitap olduğu gerçeğinin Kitab Ehli tarafından da bilindiği de ortaya konmaktadır. Çünkü bu Kur'an, Kitab Ehli'nin yanında var olanları tasdik ettiği gibi, ona uygunluğunu da göstermektedir. "فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُمْتَرِينَ" **"Sakın şüphe edenlerden olma!"** Sakın aceleci davranarak ve heyecana kapılarak şüpheye düşenlerden olma! Bu ifade aynen ***"Sakın müşriklerden olma!"***[94] kavli gibidir. Ya da aynen Bakara Suresi'nde geçen ***"Sakın şüphe edenlerden olma!"***[95] kavli gibidir. Çünkü Kitab Ehli, bunun Hak olarak indirildiğini çok iyi bilirler. Bu itibarla onların birçoklarının ona karşı çıkarak inkâr etmeleri, küfretmeleri seni herhangi bir şüpheye düşürmesin.

Ayrıca burada geçen "فَلَا تَكُونَنَّ" kavlinin herkese yönelik bir hitap olması da caiz olabilir. Bu durumda mana şöyle değerlendirilir: "Deliller onun sıhhati ve doğruluğu hakkında bir birini desteklediğinde, bundan böyle hiçbir kimsenin onda şüpheye düşmesi yakışık almaz, doğru olmaz. Bir yoruma göre de Resulullah'a (s) olan hitap, aslında onun ümmetine yapılan bir hitaptır.

94 En'am, 6/14

95 Bakara, 2/147

115- "وَتَمَّتْ كَلِمَاتُ رَبِّكَ" "**Rabbinin kelimeleri tamdır.**" Yani Rabbinin haber verdiği her şey, emrettiği de, nehyettiği de, söz verdiği de, tehdit olarak sunduğu da tamdır. Hiçbirinde eksiklik sözkonusu değildir. "صِدْقًا وَعَدْلًا لَا مُبَدِّلَ لِكَلِمَاتِهِ" *"Onun en doğru ve en adil olması hasebiyle, hiçbir kimsenin onu tebdil etme ve değiştirmesi asla vaki değildir, olmayacaktır."* Burada geçen "صِدْقًا وَعَدْلًا" kavli, hal olarak mansub kılınmıştır. Ayetin başında çoğul olarak yer alan "كَلِمَاتُ رَبِّكَ" kavli, tekil olarak "كَلِمَةُ رَبِّكَ" diye de okunmuştur. Bundan kastın Kur'an olduğu da söylenmiştir. "وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ" *"Doğruluk ve adalet bakımından tamdır. O'nun sözlerini değiştirebilecek hiç bir şey yoktur. O, işitendir, bilendir."*

وَإِنْ تُطِعْ أَكْثَرَ مَنْ فِي الْأَرْضِ يُضِلُّوكَ عَنْ سَبِيلِ
اللَّـهِ إِنْ يَتَّبِعُونَ إِلَّا الظَّنَّ وَإِنْ هُمْ إِلَّا يَخْرُصُونَ
﴿116﴾ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ مَنْ يَضِلُّ عَنْ سَبِيلِهِ وَهُوَ
أَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ ﴿117﴾ فَكُلُوا مِمَّا ذُكِرَ اسْمُ اللَّـهِ عَلَيْهِ
إِنْ كُنْتُمْ بِآيَاتِهِ مُؤْمِنِينَ ﴿118﴾ وَمَا لَكُمْ أَلَّا تَأْكُلُوا
مِمَّا ذُكِرَ اسْمُ اللَّـهِ عَلَيْهِ وَقَدْ فَصَّلَ لَكُمْ مَا حَرَّمَ
عَلَيْكُمْ إِلَّا مَا اضْطُرِرْتُمْ إِلَيْهِ وَإِنَّ كَثِيرًا لَيُضِلُّونَ
بِأَهْوَائِهِمْ بِغَيْرِ عِلْمٍ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِالْمُعْتَدِينَ ﴿119﴾
وَذَرُوا ظَاهِرَ الْإِثْمِ وَبَاطِنَهُ إِنَّ الَّذِينَ يَكْسِبُونَ الْإِثْمَ
سَيُجْزَوْنَ بِمَا كَانُوا يَقْتَرِفُونَ ﴿120﴾ وَلَا تَأْكُلُوا مِمَّا
لَمْ يُذْكَرِ اسْمُ اللَّـهِ عَلَيْهِ وَإِنَّهُ لَفِسْقٌ وَإِنَّ الشَّيَاطِينَ
لَيُوحُونَ إِلَىٰ أَوْلِيَائِهِمْ لِيُجَادِلُوكُمْ وَإِنْ أَطَعْتُمُوهُمْ إِنَّكُمْ
لَمُشْرِكُونَ ﴿121﴾ أَوَمَنْ كَانَ مَيْتًا فَأَحْيَيْنَاهُ وَجَعَلْنَا لَهُ
نُورًا يَمْشِي بِهِ فِي النَّاسِ كَمَنْ مَثَلُهُ فِي الظُّلُمَاتِ
لَيْسَ بِخَارِجٍ مِنْهَا كَذَٰلِكَ زُيِّنَ لِلْكَافِرِينَ مَا كَانُوا
يَعْمَلُونَ ﴿122﴾ وَكَذَٰلِكَ جَعَلْنَا فِي كُلِّ قَرْيَةٍ أَكَابِرَ
مُجْرِمِيهَا لِيَمْكُرُوا فِيهَا وَمَا يَمْكُرُونَ إِلَّا بِأَنْفُسِهِمْ وَمَا
يَشْعُرُونَ ﴿123﴾ وَإِذَا جَاءَتْهُمْ آيَةٌ قَالُوا لَنْ نُؤْمِنَ حَتَّىٰ
نُؤْتَىٰ مِثْلَ مَا أُوتِيَ رُسُلُ اللَّـهِ اللَّـهُ أَعْلَمُ حَيْثُ يَجْعَلُ
رِسَالَتَهُ سَيُصِيبُ الَّذِينَ أَجْرَمُوا صَغَارٌ عِنْدَ اللَّـهِ

وَعَذَابٌ شَدِيدٌ بِمَا كَانُوا يَمْكُرُونَ ﴿124﴾ فَمَنْ يُرِدِ اللَّهُ
أَنْ يَهْدِيَهُ يَشْرَحْ صَدْرَهُ لِلْإِسْلَامِ وَمَنْ يُرِدْ أَنْ يُضِلَّهُ
يَجْعَلْ صَدْرَهُ ضَيِّقًا حَرَجًا كَأَنَّمَا يَصَّعَّدُ فِي السَّمَاءِ
كَذَٰلِكَ يَجْعَلُ اللَّهُ الرِّجْسَ عَلَى الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ
﴿125﴾ وَهَٰذَا صِرَاطُ رَبِّكَ مُسْتَقِيمًا قَدْ فَصَّلْنَا الْآيَاتِ
لِقَوْمٍ يَذَّكَّرُونَ ﴿126﴾ لَهُمْ دَارُ السَّلَامِ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَهُوَ
وَلِيُّهُمْ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿127﴾

Ayetlerin Mealleri

116- Eğer yeryüzündeki insanların çoğuna itaat, seni Allah'ın yolundan saptırırlar; Onlar zandan başka bir şeye uymazlar ve onlar sadece yalan uydururlar.

117- Rabbin, kendi yolundan sapanları en iyi bilendir. Hidayette olanları da en iyi O bilir.

118- Eğer O'nun ayetlerine inananlardan iseniz, üzerine Allah'ın adının anıldıklarından yiyin.

119- Bir zorunluluk dışında neyin haram olduğunu size açıklamışken, size ne oluyor da Allah adı anılandan yemiyorsunuz? Birçokları, bildiklerinden değil heveslerine uyarak saptırıyorlar. Şüphesiz Rabbin, ölçüyü aşanları en iyi bilendir.

120- Günahın açığını da gizlisini de bırakın. Günah işleyenler kazandıkları ile cezalandırılacaklardır.

121- Üzerine Allah'ın adı anılmayanlardan yemeyin. Bu, fasıklıktır. Şeytanlar, dostlarına sizinle mücadele etmeleri için fısıldarlar. Onlara uyarsanız, siz de müşriklerden olursunuz.

122- Ölü iken dirilttiğimiz, kendisine insanlar arasında, vasıtasıyla yürüyeceği bir ışık verdiğimiz kimsenin durumu, hiç içinden çıkamayacağı karanlıklardaki kimse gibi midir? Şu kadar var ki kâfirlere yaptıkları işler güzel görünüyor.

123- Keza her memleketin suçlularını, orada hile düzmeleri için iş başına getirdik. Oysa yalnız kendilerine hile yaparlar da farkında olmazlar.

124- Onlara bir ayet geldiği zaman; Allah'ın Resullerine verilen, bize de verilmedikçe iman etmeyeceğiz"

derler. Allah, kime Resullük vereceğini daha iyi bilir. Suç işleyenlere Allah katından bir aşağılanma ve hile yapmalarına karşılık şiddetli bir azap erişecektir.

125- Allah kimi doğru yola eriştirmek isterse, onun gönlünü İslam'a açar. Kimi de dalalette bırakmak isterse, zorla göğe çıkıyormuş gibi onun göğsünü daraltır. Allah, iman etmeyenleri, işte böyle perişan eder.

126- İşte bu, Rabbinin dosdoğru yoludur. Ayetleri, öğüt alan bir toplum için ayrıntılı olarak açıklamışızdır.

127- Onlar için, Rableri katında selamet yurdu vardır. Yaptıklarından dolayı Allah, onların velisidir.

Ayetlerin Tefsiri

116- "وَإِنْ تُطِعْ أَكْثَرَ مَنْ فِي الْأَرْضِ يُضِلُّوكَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ" "**Eğer yeryüzündeki** -insanların- **çoğuna itaat edersen, seni Allah'ın yolundan saptırırlar;**" çünkü çoğunluk genel olarak hevalarına uyar. Sonra da Allah şöyle buyuruyor: "إِنْ يَتَّبِعُونَ إِلَّا الظَّنَّ" "**Onlar zandan başka bir şeye uymazlar.**" Onlarınkisi sadece zanlarından ibaret olan şeydir. Zanlarına göre onların ataları hak üzeredirler. Onlar da bu nedenle onları taklit ediyorlar. "وَإِنْ هُمْ إِلَّا يَخْرُصُونَ" "**Ve onlar sadece yalan uydururlar.**" Onlar bir şey üzere olduklarını sanıyorlar veya "Allah şunu haram kıldı ve şunu da helal kıldı" diyerek yalan söylüyorlar.

117- "إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ مَنْ يَضِلُّ عَنْ سَبِيلِهِ وَهُوَ أَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ" "**Rabbin, kendi yolundan sapanları en iyi bilendir. Hidayette olanları da en iyi O bilir.**" Ayetteki "يَضِلُّ" "**Yadillu**" kavli, "Ye" harfinin zamme harekesiyle "**Yudillu**" olarak da okunmuştur. Yani "Allah'ın saptırdığı" demektir.

118- "فَكُلُوا مِمَّا ذُكِرَ اسْمُ اللَّهِ عَلَيْهِ إِنْ كُنْتُمْ بِآيَاتِهِ مُؤْمِنِينَ" "**Eğer O'nun ayetlerine inananlardan iseniz, üzerine Allah'ın adının anıldıklarından yiyin.**" Burada "**Yiyin**" anlamında geçen "فَكُلُوا" kelimesi, saptıran ve sapıtanlara tabi olmayı ret anlamında, sebep oluşturan bir ifadedir. Çünkü sapıtmış ve saptıranlar helal olan şeyi haram ve haram olan şeyi de helal kılmaktaydılar. Kaldı ki bu kimseler Müslümanlara da "Siz Allah'a ibadet ve kullukta bulunduğunuzu iddia ediyorsunuz. Oysaki Sizin öldürdüklerinizden yemenizden Allah'ın öldürdüğünü yemek daha hakka ve doğruya uygundur" diyorlardı. Müslümanlara da denilmiş ki: "Eğer sizler gerçekten iman etmiş iseniz, '**üzerine Allah'ın adının anıldıklarından yiyin.**' Üzerlerine ilahlarını adına kesim yapılmış olanları değil veya kendi kendine murdar olmuş olanı değil, özel-

likle üzerlerine Allah'ın adının anılmış olanlarını yiyin." Üzerine Allah'ın adı anılmış olan hayvandan kasıt da, "Besmele" ile kesilmiş olan demektir.

119- "وَمَا لَكُمْ أَلَّا تَأْكُلُوا مِمَّا ذُكِرَ اسْمُ اللَّهِ عَلَيْهِ" "**Size ne oluyor da Allah adı anılandan yemiyorsunuz?**" Bunları yememekteki amacınız nedir? "وَقَدْ فَصَّلَ لَكُمْ مَا حَرَّمَ عَلَيْكُمْ" "**Kaldı ki nelerin haram olduğunu** -ve nelerin de haram olmadığını- **Allah size açıklamıştır.**" Ki bu açıklama da Maide Suresi üçüncü ayetinde zikredilmişti.

Ayette geçen "فَصَّلَ" kavli, görüldüğü gibi malum fiil olarak da okunmuştur ki, bu durumda fail Yüce Allah'tır. "إِلَّا مَا اضْطُرِرْتُمْ إِلَيْهِ" "**Meğerki çaresiz kalıp da yemiş olmanız dışında.**" Allah'ın size haram kıldığından bu takdirde yiyebilirsiniz. Çünkü zaruret durumunda haram olanı yemek sizin için helaldir.

"وَإِنَّ كَثِيرًا لَيُضِلُّونَ بِأَهْوَائِهِمْ بِغَيْرِ عِلْمٍ" "**Birçokları, bildiklerinden değil heveslerine uyarak saptırıyorlar.**" Yani heva ve heveslerine uyarak hem saptırıyorlar, hem de haram olanı helal ve helal olanı da haram kılıyorlar. Şeriate bağlı kalmaksızın, şeriatı dışlayarak şehevi duygularına bağlı kalarak yapıyorlar. "إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِالْمُعْتَدِينَ" "**Şüphesiz Rabbin, ölçüyü aşanları en iyi bilendir.**"

120- "وَذَرُوا ظَاهِرَ الْإِثْمِ وَبَاطِنَهُ إِنَّ الَّذِينَ يَكْسِبُونَ الْإِثْمَ سَيُجْزَوْنَ بِمَا كَانُوا يَقْتَرِفُونَ" "**Günahın açığını da gizlisini de bırakın. Günah işleyenler kazandıkları ile cezalandırılacaklardır.**" Burada geçen "وَذَرُوا ظَاهِرَ الْإِثْمِ وَبَاطِنَهُ" kavliyle demek istene şey *"Açıktan işlediğiniz günahları olsun, gizlide işledikleriniz olsun, hepsini bırakın"* demektir. Bir yoruma göre de bu *"Bildikleriniz olsun, niyetinizden geçirmiş olduklarınız olsun hepsini terk edin"* demektir. Bir yoruma göre de "**açıktan**" ifadesinden kasıt, "Gazinolarda, meyhanelerde işlenen zina fiilleri" demektir. "**Gizlide**" ifadesinden kasıt da: "**Gizli olarak dost edinmek**" kast edilmiştir.

121- "وَلَا تَأْكُلُوا مِمَّا لَمْ يُذْكَرِ اسْمُ اللَّهِ عَلَيْهِ وَإِنَّهُ لَفِسْقٌ" "**Üzerine Allah'ın adı anılmayanlardan yemeyin. Bu, fasıklıktır.**" Burada yer alan "وَإِنَّهُ لَفِسْقٌ" kavlindeki zamir, üzerine nehiy harfi gelmiş olan "لَا تَأْكُلُوا" fiilinin mastarına racidir. Ya da mevsule/ilgi cümleciğine raci olabilir. Bu durumda mana *"Doğrusu onun, üzerine Allah adının anılmadığı bir şeyden yemesi fasıklıktır"* olur. Veya üzerine Allah'ın adının anılmayan şeyin bizatihi o şeyin kendisi fısk kılınmıştır.

Diyorsun ki: Bazı müçtehitler, ister unutmaları suretiyle olsun, ister kasten, bile bile olsun, üzerine Allah adının anılmadığı şeylerden yenmesinin caiz olduğu görüşünü savunmaktadırlar. Ne diyeceksin?

Derim ki: Böyle diyenler, onu meyt/ölü anlamında olanlara yorumlamışlardır ve bir de Allah adına değil de başkası adına kesilmiş olanları murat etmişlerdir. Bu, tıpkı, yine bu surenin 145. ayetinde geçen ***"Ve Allah'tan başkası adına, O'na bir isyan-fasıklık olarak kesilen hayvandan yemeyin"*** kavli gibidir.

"وَإِنَّ الشَّيَاطِينَ لَيُوحُونَ إِلَى أَوْلِيَائِهِمْ لِيُجَادِلُوكُمْ" "**Şeytanlar,** (müşriklerden olan) **dostlarına sizinle mücadele etmeleri için fısıldarlar**" ve "Allah'ın öldürdüğünü yemeyin" diyerek vesvesede bulunurlar. Böylece konuyu, leş olarak yorumlayanların yorumuna irca ederler.

"وَإِنْ أَطَعْتُمُوهُمْ إِنَّكُمْ لَمُشْرِكُونَ" "**Onlara uyarsanız, siz de müşriklerden olursunuz.**" Çünkü Yüce Allah'ın dininde, onun dinini bırakıp Allah'tan başkasının dinine uymak, Allah'a şirk ve ortak koşmaktır. Aslında dininde basiret sahibi olup da uzağı görebilenlere düşen görev, nasıl ve ne şekilde olursa olsun, üzerine Allah'ın adının anılmadığı bir şeyden yememeleri bir haktır, bir görevdir. Zira ayetteki var olan şiddetli tehdit ve uyarı bunu gerektirmektedir. Gerçi her ne kadar İmam Ebu Hanife (r), bilerek, kasten olana değil, unutarak, üzerinde Allah'ın adının anılmadığı bir hayvanın etinden yenmesine ruhsat tanıyorsa da, ayetteki çok ağır ifade açısından bunu da yemekten kaçınmak gerekir. Kaldı ki gerek İmam Malik olsun ve gerekse İmam Şafii olsun her ikisi de bundan her iki halde de yenmesini mubah saymamaktadırlar. Bunun kâfirler için süslü gösterildiğini dikkate alarak buna karşı çıkmaktadırlar.

122- "أَوَمَنْ كَانَ مَيْتًا فَأَحْيَيْنَاهُ وَجَعَلْنَا لَهُ نُورًا يَمْشِي بِهِ فِي النَّاسِ كَمَنْ مَثَلُهُ فِي الظُّلُمَاتِ لَيْسَ بِخَارِجٍ مِنْهَا" "**Ölü iken dirilttiğimiz, kendisine insanlar arasında, vasıtasıyla yürüyeceği bir ışık verdiğimiz kimsenin durumu, hiç içinden çıkamayacağı karanlıklardaki kimse gibi midir?**" Allah'ın, dalalet hali içinde olup da doğru yola hidayet ettiği ve kendisine muvaffakiyet ve başarı bahşeylediği, böylece yakin derecesine eren bir kimse, hak ile batıl olanı, hidayette olan ile dalalet içinde olanları birbirinden ayırt edebilir. Şimdi bu durumda, Allah'ın kendilerine hayat verdiği, dirilttiği ve verdiği o hayatı ona bir nur ve ışık kıldığı, bu ışık ile insanlar arasında, onun aydınlığı ile hareket edeni, dolaşıp duran ile aynı durumda olmayan ölü kimselerle eşit olabilir mi, ikisi aynı mıdır? Kaldı ki iman nuru ile aydınlanmış olan gerçek olan batıl olanı bir birinden ayırt edebilir Yine iman nuru ile aydınlanmış olanlar,

berikilerin süslü olarak kabul edip ve üzerinde ısrarcı oldukları dalaletin de ne olduğunu ayırt edebilirler. Böylece berikiler karanlıklar içerisinde bocalayıp dururlarken, o karanlıktan ayrılmayıp kurtulmazken, iman ehli olanlar bu gerçeği de çok rahat bir şekilde ayırt edebilirler.

Kaldı ki "كَمَنْ مَثَلُهُ فِي الظُّلُمَاتِ لَيْسَ بِخَارِجٍ مِنْهَا" "**... hiç içinden çıkamayacağı karanlıklardaki kimse gibi midir?**" kavlinin manası "Bu vasıf ve nitelikte olanlara" demektir ki, bu da "فِي الظُّلُمَاتِ لَيْسَ بِخَارِجٍ مِنْهَا" "**içinden çıkamayacağı karanlıklardaki kimse gibi**" kavlidir. Ki bunun da manası: "Onlar, içinden çıkamayacakları karanlıklar içindedirler." Tıpkı Rabbimizin şu kavlinde görüldüğü gibi Yüce Allah "مَثَلُ الْجَنَّةِ الَّتِي وُعِدَ الْمُتَّقُونَ فِيهَا أَنْهَارٌ" "***Muttakilere vaat edilen cennetin niteliği, İçinde tadı ve kokusu bozulmayan ırmaklar vardır.***"[96] Yani işte bunların özellikleri böyledir. Ki o da ayette yer alan "فِيهَا أَنْهَارٌ" kavlidir.

"كَذَلِكَ زُيِّنَ لِلْكَافِرِينَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ" "**Şu kadar var ki kâfirlere yaptıkları işler güzel görünüyor.**" Bunu onlara süslü gösteren şeytandır veya Yüce Allah'tır. Çünkü Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "زَيَّنَّا لَهُمْ أَعْمَالَهُمْ" "***Biz onlara amellerini süsledik.***"[97] Zaten bundan sonraki ayette bu gerçeğe delalet etmektedir:

123- "وَكَذَلِكَ جَعَلْنَا فِي كُلِّ قَرْيَةٍ أَكَابِرَ مُجْرِمِيهَا لِيَمْكُرُوا فِيهَا" "**Keza her memleketin suçlularını, orada hile düzmeleri için iş başına getirdik.**" Yani "Biz, Mekke'de oranın önde gelen azılılarını, orada hile düzmeleri için iş başına getirmişsek, aynı şekilde her ülkenin oranın liderleri konumunda bulunan suçlularını, cürüm işleyenlerini bunun için iş başına geçirdik" demektir. Bunun açık anlatımı "Orada hile ve tuzak kuramları adına önlerini boş bıraktık, kuracakları tuzaklardan onları engellemedik" demektir. Ayette özellikle "**memleketlerin önde gelen idarecileri, söz sahibi görülen büyükleri**" ifadesinin vurgulanması, bilhassa bunların halkı sapıklığa sürüklemeleri ve onlara tuzak kurmaları sebebiyledir. Bu, tıpkı şu ayetteki ifade gibi bir anlatımdır: "وَإِذَا أَرَدْنَا أَنْ نُهْلِكَ قَرْيَةً أَمَرْنَا مُتْرَفِيهَا فَفَسَقُوا فِيهَا" "***Bir ülkeyi yok etmeyi dilediğimizde oranın şımarık ileri gelenlerine emir veririz. Onlar ise emrimizden dışarı çıkarlar.***"[98]

Ayette geçen "أَكَابِرَ مُجْرِمِيهَا" kavli, aynı zamanda "أَكْبَرَ مُجْرِمِيهَا" diye de okunmuştur. Kaldı ki zaten Araplarda "هُمْ أَكْبَرُ قَوْمِهِمْ" ve "هُمْ أَكَابِرُ قَوْمِهِمْ" ifadeleri de bu manayı çağrıştırır.

---

96 Muhammed, 47/15

97 Neml, 27/4

98 İsra, 17/16

"وَمَا يَمْكُرُونَ إِلَّا بِأَنْفُسِهِمْ وَمَا يَشْعُرُونَ" **"Oysa yalnız kendilerine hile yaparlar da farkında olmazlar."** Zira onların tuzakları kendi ayaklarına dolanır ve kendilerine zarar verir. Aslında bu, Resulullah için bir teselli anlamındadır, bir de ona aynı zamanda onlara karşı üstünlük elde ederek zafer kazanmayı da müjdelemektedir.

Rivayet olunduğuna göre Velid b. Muğire, Muhammed (a)'a " Eğer Resullük hak ise, senden önce bu göreve layık olan benim. Çünkü ben hem yaşça senden büyük olduğum gibi, mal açısından da zenginim" demiştir.

Yine rivayet olunduğuna göre Ebu Cehil "Abdülmenaf oğulları şeref ve saygınlıkta bizi bunalttı. Oysa biz iki yarış atı gibi baş başa giderdik. Onlar 'Bizden, kendisine vahiy gönderilen bir Resul çıktı' dediler. Allah adına yemin olsun ki biz buna razı olmayız ve hiçbir zaman da ona tabi olacak değiliz, ta ki ona gelen vahiy gibi bize de bir vahiy gelmiş olsun, bu, müstesna" demişti. İşte bunun üzerine bu ayet inmiştir. Nitekim yüce Rabbimizin şu kavli de bunun gibidir: "بَلْ يُرِيدُ كُلُّ امْرِئٍ مِّنْهُمْ أَن يُؤْتَىٰ صُحُفًا مُّنَشَّرَةً" ***"Belki de onların her biri önlerine açılmış bir sahife verilmesini istiyorlar."***[99]

124- "وَإِذَا جَاءَتْهُمْ آيَةٌ قَالُوا لَن نُّؤْمِنَ حَتَّىٰ نُؤْتَىٰ مِثْلَ مَا أُوتِيَ رُسُلُ اللَّهِ اللَّهُ أَعْلَمُ حَيْثُ يَجْعَلُ رِسَالَتَهُ" **"Onlara bir ayet geldiği zaman; Allah'ın Resullerine verilen, bize de verilmedikçe iman etmeyeceğiz" derler. Allah, kime Resullük vereceğini daha iyi bilir."** Bu ayetin içinde yer alan ve "اللَّهُ أَعْلَمُ حَيْثُ يَجْعَلُ رِسَالَتَهُ" **"Allah, kime Resullük vereceğini daha iyi bilir"** kavli, inkârcıları ret anlamında yeni ve bağımsız bir cümledir. Resullüğe kimin seçilmeye layık ve değer olduğunun bilinmesi, "bu görev için kim uygundur, kim değildir" meselesi ise, bu, sadece Allah'a hastır. O görev için kimin getirileceğini en iyi olarak ancak Allah bilir. Ki Allah, onu, onların arasından çıkarıp getirir ve o yere koyar, başkası değil.

"سَيُصِيبُ الَّذِينَ أَجْرَمُوا صَغَارٌ عِندَ اللَّهِ وَعَذَابٌ شَدِيدٌ بِمَا كَانُوا يَمْكُرُونَ" **"Suç işleyen** -o ileri gelen-**lere Allah katından** (zillet, önde gelen konumda saygı gören kimseler olmalarından sonra bir zillet) **bir aşağılanma ve hile yapmalarına karşılık** (her iki dünyada da esirlik gibi, öldürülme ve cehennem ateşte azap edilme gibi) **şiddetli bir azap erişecektir."**

125- "فَمَن يُرِدِ اللَّهُ أَنْ يَهْدِيَهُ" **"Allah kimi doğru yola eriştirmek isterse,"** Ona lütufta bulunursa, Allah sadece lütfe hak kazananlara bu manada lütfüyle

99 Müddesir, 74/52

ihsanda bulunur, "يَشْرَحْ صَدْرَهُ لِلْإِسْلَامِ" "**onun gönlünü İslam'a açar.**" O, İslam'a karşı özlem duyana, ruhu ve gönlü onda huzur bulana dek ona lütuf ve ihsanda bulunur. Böylece o kimse, bunun gönlüne girmesini arzular ve bu arzusu da gerçekleşmiş olur.

"وَمَنْ يُرِدْ أَنْ يُضِلَّهُ" "**Kimi de dalalette bırakmak isterse,**" kim de rezil olmakta ısrar edip öylece önünün açılmasını dilerse, Allah ona da istediği o yolu açar ve onu, o yol ile başbaşa bırakır. Böyle olan biri için de lütufta bulunmak sözkonusu olmaz. "يَجْعَلْ صَدْرَهُ ضَيِّقًا حَرَجًا" "**Kalbini/göğsünü iyice daraltır.**" Lütfunun oraya girmemesinde ısrarcı olunca, Allah da ona lütufta bulunmaz. Nihayetinde böylesini kalbi kaskatı kesilir. Hakkı kabule yanaşmaz. Bundan böyle o göğüs hakka ve imana kapalı olduğundan, iman o kalbe girmez.

Ayette geçen "ضَيِّقًا" "**Dayyikan**" kelimesi, hem şeddeli olarak "**Dayyikan**" diye okunduğu gibi aynı zamanda şeddesiz olarak "**Daykan**" diye de okunmuştur. Yine ayette yer alan "حَرَجًا" "**Harecen**" hem "**Ra**" harfinin kesre harekesiyle "**Haricen**" olarak okunduğu gibi aynı zamanda "**Ra**" harfinin fetha harekesiyle de "**Harecen**" diye de okunmuştur. Kelime bu haliyle mastar olarak bir vasıftır.

"كَأَنَّمَا يَصَّعَّدُ فِي السَّمَاءِ" "**Adeta zorla göğe çıkıyormuş gibi göğsü sıkışır.**" Böylece bu kimse sanki hiç mümkün olmayacak bir ağır yükün altındaymış gibi bunalım geçirir. Bu gibi zor olan konularda semaya, göğe tırmanmak örneği hep söylenir. Bunun sebebi, göğe yükselmenin bir güç ve kuvvete bağlı olduğu ve fakat böyle bir güce de insanın bu yönüyle güç yetiremeyeceğidir. Buna kalkıştığında ise tırmanışta gücü takati kesilir, nefesi buna yetmez.

Burada yere alan "يَصَّعَّدُ" kelimesi, "يَصْعَدُ" olarak okunmuştur. Bunun aslı: "يَتَصَعَّدُ" şeklindedir. Abdullah b. Mesud da bunu "يَتَّصَعَّدُ" ve bir de "يَصَّاعَدُ" şeklinde okumuştur. Bu kelimenin de aslı "يَتَّصَاعَدُ" idi. "يَصَّعَّدُ" "**Yas'adu**" kelimesi, "صَعِدَ" "**Saide**" fiilinden alınmadır. Oysa "يُصْعِدُ" "**Yus'idu**" kelimesi ise, "أَصْعَدَ" fiilinden alınmadır.

"كَذَٰلِكَ يَجْعَلُ اللَّهُ الرِّجْسَ عَلَى الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ" "**Allah, iman etmeyenleri, işte böyle perişan eder.**" Yani rezillik ve muvaffakiyetlerinin olmaması, onların bu murdarlıkları sebebiyledir. Başarıyı elde edip muvaffak olanların sahip oldukları o güzel özelliklerin tersi bir vasıfla, Allah bunları da kötü vasıflarla niteledi. Ya da burada netice itibariyle onları sonu murdarlık denen bir ricse/kirliliğe götürdü ki, bu azap demektir. Rics kelimesi, İrticas kökünden alınma olup, bu da ıstırap ve rahatsızlık içinde bunalmak, azap içinde kalmak demektir.

126- "وَهَـٰذَا صِـرَاطُ رَبِّـكَ مُسْـتَقِيمًا" **"İşte bu, Rabbinin dosdoğru yoludur."** İşte Rabbinin hikmeti gereği ortaya koyduğu yol bu yoldur. Allah'ın birini muvaffak kılması ya da rezil etmesindeki âdeti, hikmeti ve yolu, uygulaması böyledir. Bu yol, bu manasıyla dosdoğru olan yoldur, şaşmazdır, hep aynıdır. "مُسْـتَقِيمًا" kelimesi, müekked hal olması hasebiyle mansub kılınmıştır. Benzerlik bakımından aynen "مُصَدِّقًـا لِّمَـا مَعَهُـمْ"[100] kavli gibidir.

127- "لَهُمْ" **"Onlar için,"** hatırlayan ve anan bir toplum için, "دَارُ السَّـلَامِ عِندَ رَبِّهِمْ" **"Rableri katında selamet yurdu** -Allah'ın yurdu- **vardır."** Burada Allah'ın yurdu, selamet yurdu ifadesinden kasıt, cennettir. Yüce Allah'ın, bunu zatına izafe etmesi, buna tazim sebebiyledir. Ya da bunun manası "Her türlü afetten, pislik ve kirden arınmış olan arı-duru selamet, esenlik yurdu demektir. "**Rableri katında**" ifadesiyle de, "onun garantisinde" olması anlamındadır. Örneğin bu ifade tarzı, birinin birileri için: "Filan kimsenin yanında hiç unutulmayacak olan bir hakkı vardır" demesine benzer bir anlatımdır.

Ya da "Onlar için bir zahire, bir barınma yeri vardır ki, bunun künhünü ondan başkası bilemez" demektir. Bu aynen Rabbimizin ***"Yaptıklarına karşılık ödül olarak, onlara göz kamaştıran neler gizlendiğini hiç kimse bilmez."***[101] kavli gibidir.

"وَهُوَ وَلِيُّهُمْ بِمَـا كَانُـوا يَعْمَلُـونَ" **"Yaptıklarından dolayı Allah, onların velisidir."** İşledikleri ameller sebebiyle düşmanlarına karşı onlara zafer kazandıran, onları destekleyen, seven ve onlara kanat gerendir. Ya da yapmış oldukları şeyler yüzünden onları hakim konuma geçirendir.

وَيَوْمَ يَحْشُرُهُمْ جَمِيعًا يَا مَعْشَرَ الْجِنِّ قَدِ اسْتَكْثَرْتُمْ
مِنَ الْإِنْسِ وَقَالَ أَوْلِيَاؤُهُمْ مِنَ الْإِنْسِ رَبَّنَا اسْتَمْتَعَ
بَعْضُنَا بِبَعْضٍ وَبَلَغْنَا أَجَلَنَا الَّذِي أَجَّلْتَ لَنَا قَالَ النَّارُ
مَثْوَاكُمْ خَالِدِينَ فِيهَا إِلَّا مَا شَاءَ اللَّـهُ إِنَّ رَبَّكَ حَكِيمٌ
عَلِيمٌ ﴿128﴾ وَكَذَٰلِكَ نُوَلِّي بَعْضَ الظَّالِمِينَ بَعْضًا بِمَا
كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿129﴾ يَا مَعْشَرَ الْجِنِّ وَالْإِنْسِ أَلَمْ
يَأْتِكُمْ رُسُلٌ مِنْكُمْ يَقُصُّونَ عَلَيْكُمْ آيَاتِي وَيُنْذِرُونَكُمْ

100 *"O, ellerindekini doğrulamak üzere gerçeğin ta kendisidir."* Bakara, 2/91

101 Secde, 32/17

لِقَاءَ يَوْمِكُمْ هَٰذَا قَالُوا شَهِدْنَا عَلَىٰ أَنْفُسِنَا وَغَرَّتْهُمُ
الْحَيَاةُ الدُّنْيَا وَشَهِدُوا عَلَىٰ أَنْفُسِهِمْ أَنَّهُمْ كَانُوا كَافِرِينَ
﴿130﴾ ذَٰلِكَ أَنْ لَمْ يَكُنْ رَبُّكَ مُهْلِكَ الْقُرَىٰ بِظُلْمٍ وَأَهْلُهَا
غَافِلُونَ ﴿131﴾ وَلِكُلٍّ دَرَجَاتٌ مِمَّا عَمِلُوا وَمَا رَبُّكَ
بِغَافِلٍ عَمَّا يَعْمَلُونَ ﴿132﴾ وَرَبُّكَ الْغَنِيُّ ذُو الرَّحْمَةِ إِنْ
يَشَأْ يُذْهِبْكُمْ وَيَسْتَخْلِفْ مِنْ بَعْدِكُمْ مَا يَشَاءُ كَمَا أَنْشَأَكُمْ
مِنْ ذُرِّيَّةِ قَوْمٍ آخَرِينَ ﴿133﴾ إِنَّ مَا تُوعَدُونَ لَآتٍ وَمَا
أَنْتُمْ بِمُعْجِزِينَ ﴿134﴾ قُلْ يَا قَوْمِ اعْمَلُوا عَلَىٰ مَكَانَتِكُمْ
إِنِّي عَامِلٌ فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ مَنْ تَكُونُ لَهُ عَاقِبَةُ الدَّارِ
إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الظَّالِمُونَ ﴿135﴾ وَجَعَلُوا لِلَّهِ مِمَّا ذَرَأَ
مِنَ الْحَرْثِ وَالْأَنْعَامِ نَصِيبًا فَقَالُوا هَٰذَا لِلَّهِ بِزَعْمِهِمْ
وَهَٰذَا لِشُرَكَائِنَا فَمَا كَانَ لِشُرَكَائِهِمْ فَلَا يَصِلُ إِلَى
اللَّهِ وَمَا كَانَ لِلَّهِ فَهُوَ يَصِلُ إِلَىٰ شُرَكَائِهِمْ سَاءَ مَا
يَحْكُمُونَ ﴿136﴾ وَكَذَٰلِكَ زَيَّنَ لِكَثِيرٍ مِنَ الْمُشْرِكِينَ قَتْلَ
أَوْلَادِهِمْ شُرَكَاؤُهُمْ لِيُرْدُوهُمْ وَلِيَلْبِسُوا عَلَيْهِمْ دِينَهُمْ
وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا فَعَلُوهُ فَذَرْهُمْ وَمَا يَفْتَرُونَ ﴿137﴾

Ayetlerin Mealleri

128- Allah, hepsini toplayacağı gün "Ey cin topluluğu, insanların çoğunu yoldan çıkardınız" der. Onların dostları olan insanlar ise "Rabbimiz, birbirimizden istifade ettik ve bizim için belirlediğin sonuca ulaştık" derler. Cehennem, "Allah'ın dilemesi dışında, sizin ebedi kalacağınız mekânınızdır" der. Şüphesiz Rabbin hâkimdir, bilendir.

129- İşte böyle, zalimleri işledikleri sebebiyle birbirlerinin dostu yaparız.

130- Ey cin ve insan topluluğu içinizden size ayetlerimi anlatan ve sizi bu gününüze kavuşmakla uyaran elçiler gelmedi mi? Kendi aleyhimizde şahidiz, diyecekler. Dünya hayatı onları aldattı da kâfir olduklarına kendi aleyhlerine şahitlik ettiler.

131- Bu, halkı habersizken, Allah'ın haksız yere ülkeleri helak etmemesinden dolayıdır.

132- Herkesin derecesi yaptığına göredir. Rabbin yaptıkları şeylerden gafil değildir.

133- Rabbin ihtiyaçsızdır, Rahmet sahibidir. Dilerse sizi ortadan kaldırır ve sizi başka bir kavmin soyundan getirdiği gibi, sizin yerinize de arkanızdan dilediğini getirir.

134- Size yapılan vaat mutlaka gerçekleşecek ve siz onu engelleyemeyeceksiniz.

135- De ki: Ey kavmim, yapabileceğinizi yapın. Ben de (görevimi) yapacağım. Dünya ve ahiret mükâfatının kimin olduğunu öğreneceksiniz. Gerçek şu ki: Zalimler asla kurtuluşa eremez.

136- Allah'ın yarattığı ekin ve hayvandan Allah'a bir hisse ayırıyorlar, akıllarınca: Bu, Allah'ındır, bu da ortak koştuklarımızındır, diyorlar. Ortakları için ayırdıkları Allah'a verilmez; ama Allah için ayırdıkları ise ortak koştuklarına verilirdi. Ne kötü hüküm veriyorlar!

137- İşte böyle, onların (taptıkları) ortakları, müşriklerin birçoğuna kendi evlatlarını öldürmeyi güzel gösterdi. Onları helake sürüklemek ve dinlerini karma karışık etmek için. Eğer Allah dileseydi bunu yapamazlardı. Öyleyse onları, uydurdukları ile baş başa bırak!

138- Zanlarınca: Bu hayvanlar ve ekinler yasaktır. Dilediğimizden başkası bunlardan yiyemez; (bunlar ise) sırtlarına yük vurmak haram olan hayvanlardır, derler. Allah'a iftira ederek, hayvanları (keserken) O'nun adını anmazlar. Allah, onları uydurdukları şeyler sebebiyle cezalandıracaktır.

Ayetlerin Tefsiri

128- "**وَيَوْمَ يَحْشُرُهُمْ جَمِيعًا**" "**Allah, hepsini toplayacağı gün,**" Burada ayetin başında yer alan bu ibaredeki "**يَوْمَ**" kelimesi, mahzuf olan bir kelime ile mansub kılınmıştır. Buna göre cümle "**وَاذْكُرْ يَوْمَ يَحْشُرُهُمْ**" takdirinde olup manası da *"Allah'ın, hepsini toplayacağı günü hatırla!"* demek olur. Yahut da bu "**وَ يَوْمَ نَحْشُرُهُمْ قُلْنَا**" demek olup manası da *"Onları toplayacağımız gün deriz ki,"* takdirindedir. "**يَا مَعْشَرَ الْجِنِّ**" "**Ey cin topluluğu!**" Yahut da onları toplayacağımız gün, kendilerine "**Ey Cin topluluğu**" diye sesleniriz. Bu sesleniş, anlatılamayacak derecede korkunç ve ürkütücü bir seslenmedir. Zamir de,

cinlerden ve insanlardan olsun, başka varlıklardan olsun, tüm toplananlara racidir. Burada geçen cinlerden kasıt da şeytanlardır.

"قَدِ اسْتَكْثَرْتُمْ مِنَ الْإِنْسِ" "**İnsanların çoğunu yoldan çıkardınız,**" İnsanlardan birçoklarını saptırdınız ya da onları kendinize uyanlar kıldınız. Bu nedenle onlardan oldukça büyük bir kesimi sizinle birlikte toplanıp haşrolunacaklardır. Buradaki "اسْتَكْثَرْتُمْ مِنَ الْإِنْسِ" ifadesi aynen "اِسْتَكْثَرَ الْأَمِيرُ مِنَ الْجُنُودِ" "Komutan, ordusundaki askerlerinin sayısını artırdı" veya "اِسْتَكْثَرَ فُلَانٌ مِنَ الْأَشْيَاعِ" "Filan kimse bayağı taraftar topladı" tarzında bir cümle gibidir.

"وَقَالَ أَوْلِيَاؤُهُمْ مِنَ الْإِنْسِ" "**Onların dostları olan insanlar ise şöyle dediler:**" Onlara itaat eden ve onların vesveselerine kulak verenler de şöyle dediler: "رَبَّنَا اسْتَمْتَعَ بَعْضُنَا بِبَعْضٍ" "**Rabbimiz, birbirimizden istifade ettik.**" Yani insanlar şeytanlardan yararlanıyorlardı. Öyle ki şeytanlar onları şehvet içeren şeylere yönlendiriyor ve onlara ulaşabilme yollarını gösteriyorlardı. Böylece insanlar onlardan yararlanıyorlardı. Cinler de insanlardan yararlanıyordu. Çünkü insanlar, onlara itaat ediyor ve istekleri doğrultusunda ve şehvetleri yoluyla aldanarak onlara yardım ediyorlardı.

Bir diğer yoruma göre deniliyor ki, insanların cinlerden yararlanmaları, Rabbimizin şu kavlinde yer alan ifadeye göredir: "وَأَنَّهُ كَانَ رِجَالٌ مِنَ الْإِنْسِ يَعُوذُونَ بِرِجَالٍ مِنَ الْجِنِّ" "***Doğrusu insanlardan bazı kimseler, cinlerden bazılarına sığınırlardı.***"[102]

Bir kimse herhangi bir vadiye indiğinde, yalnızlığı sebebiyle korkmaya başlar ve "Bu vadinin sahibine sığınırım" derdi. Bunu diyen kişi, aslında o bölgede ve vadi çevresinde yerleşen cinlerin büyüğüne, liderleri konumunda olanına sığındığını dile getirirdi.

Cinlerin insanlardan yararlanmasına gelince, bu, insanların onlar lehine olan bir itirafı anlamındadır. Bunun nedeni, insanların, başlarına gelebilecek herhangi bir kötülüğü ve benzeri şeyleri, şeytan ve cinlerin önleyebileceklerine, buna güçleri olduğuna ilişkin olan inançlarının bir itirafıdır. Onları kurtaracaklarının da bir itirafı anlamındadır.

"وَبَلَغْنَا أَجَلَنَا الَّذِي أَجَّلْتَ لَنَا" "**Ve bizim için belirlediğin sonuca ulaştık, derler.**" Bununla demek istedikleri şey, yeniden dirilme günüdür. Zaten bu türden olan bir itiraf, bunların şeytanlara itaat ettiklerini böylece kabullenmiş olmalarıdır, heva ve heveslerine de uyduklarının da bu, bir göstergesidir. Kaldı ki bu sebepten ötürü de onlar, öldükten sonra yeniden dirilmeyi de yalanlamaktadırlar, Rablerine teslim olacakları inancını da kabul etmemektedirler.

---

102 Cin, 72/6

Doğrusu bu, onların hallerini gösteren bir hasret, bir özlem, pişmanlık özlemini de içermektedir.

"قَالَ النَّارُ مَثْوٰىكُمْ خَالِدِينَ فِيهَا إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ" **"Cehennem, Allah'ın dilemesi dışında, sizin ebedi kalacağınız mekânınızdır, der."** Yani Allah'ın diledikleri dışında hepsi de ebedi olan o ateş azabı içinde kalıcıdırlar. Kısaca sadece cehennem ateşinin azabından zemheri azabına nakledilmeleri sırasındaki vakitler dışında hep azap olunacaklardır.

Rivayet olunduğuna göre bunlar zemheriden, tarifi belirsiz bir dondurucu ve kavurucu havadan bir vadiye girerler. Öyle ki eklemlerini birbirinden ayırt edebilecek şekilde tarifi mümkün olmayan o şiddetli soğuktan kurtulmak adına bağrışıp çağrışırlar, çığlıklar atarak yeniden "**Cahim**" adı verilen cehenneme döndürülmeyi isterler.

Ya da bu durum, ezilen, mazlum konumda olan birinin, kurtulmak adına ateşle tutuşmuş olan bir sapa sarılması gibidir. Adam kurtulmak adına ona sarıldıkça, o da onun çıkıntıları onu daha çok yakmaya devam eder ve bu defa adam ondan, biraz nefes almasına fırsat vermesini ister, boğulmakla karşı karşıya olduğunu söyleyerek, nefes almak için istekte bulunur. O da "Eğer nefes almana izin verirsem Allah beni helak eder; ancak böyle bir dilemem hariç. Böylece kesin olarak ondan izin olmaksızın bunun olmayacağını bilir. Bu da en ağır ve en şiddetli olan azaba gücü yettiği oranda en ağır tehditlerden biri olur.

Burada geçen "**ancak benim istemem dışında**" ifadesi ile tehdidin en şiddetli olanını içermektedir ki, bunun yanında, verilen vadin yanında bir de baskı manası bulunmaktadır. Ki burada bu, sanki bir istisna şeklinde görülmüş olsa da, asıl burada dikkat çekilen husus, azap gören kişinin kurtulma adına çok büyük bir beklenti içinde olduğudur. "إِنَّ رَبَّكَ حَكِيمٌ عَلِيمٌ" **"Şüphesiz Rabbin hâkimdir, bilendir."** O, her ne işlerse mutlaka bir hikmet gereği işler. Bu itibarla Rabbin Hâkimdir. Aynı zamanda o, kâfirlerin ebedi azabı hak ettiklerini de bilendir.

129- "وَكَذٰلِكَ نُوَلِّي بَعْضَ الظَّالِمِينَ بَعْضًا بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ" **"İşte böyle, zalimleri işledikleri sebebiyle birbirlerinin dostu yaparız."** Buradaki "نُوَلِّي بَعْضَ الظَّالِمِينَ بَعْضًا" kavliyle demek istenen şey şeytanlarla insanların azgın olanlarının yaptıkları gibi biz onları salıveririz, başıboş bırakırız ki böylece birbirlerinin dostları, yandaşları olsunlar. Ya da dünyada olduğu gibi kıyamet gününde de biz onları bir birlerinin dostları ve arkadaşları kılarız. Bunu da "بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ" **"işledikleri** -küfür ve masiyetler- **sebebiyle"** yaparız.

130- "يَا مَعْشَرَ الْجِنِّ وَالْإِنسِ أَلَمْ يَأْتِكُمْ رُسُلٌ مِّنكُمْ يَقُصُّونَ عَلَيْكُمْ آيَاتِي وَيُنذِرُونَكُمْ لِقَاءَ يَوْمِكُمْ هَٰذَا" **"Ey cin ve insan topluluğu! İçinizden size ayetlerimi anlatan ve sizi bu gününüze kavuşmakla uyaran elçiler gelmedi mi?"** İşte kıyamet gününde onlara bu şekilde, onları kınama ve kötüleme adına böyle söylenir.

Cinlere de yine cinlerden olan resuller gönderilip gönderilmediği konusu tartışmalıdır. Kimi ilim adamları, ayetlerin zahirini, ilk bakışta anlaşılan şeklini dikkate alarak mükellef olanlar arasında herhangi bir ayırım gözetmeksizin, onlara da onların cinslerinden resuller gönderileceğini ileri sürmüşlerdir. Gerekçe olarak da, onların da kendi cinslerinden olanlara daha bir ünsiyet ve yakınlık göstereceklerini belirtmişlerdir.

Kimileri de, insanlardan olarak resuller gönderilmesi, özellikle dikkate çekilmiştir. Çünkü burada "**Sizden olan resuller**" denmektedir. Bunun sebebi, insanlarla cinler hitap noktasından birlikte ele alındıklarında, her ne kadar bu ikisinden birinden olabileceği sözkonusu olsa bile, hitap bunun hepsinden olabileceğini sahih görmektedir. Bu adeta Rabbimizin şu kavli gibidir:

"يَخْرُجُ مِنْهُمَا اللُّؤْلُؤُ وَالْمَرْجَانُ" ***"O ikisinden inci ile mercan çıkar."***[103] Bir yoruma göre de deniliyor ki "Burada murat olunan şey, elçilerin cinlere gönderilen elçileridir." Bu, adeta Rabbimizin şu kavli gibidir: "وَلَّوْا إِلَىٰ قَوْمِهِم مُّنذِرِينَ" ***"Her biri birer uyarıcı olarak kavimlerine dönmüşlerdi."***[104]

Kelbi'den gelen rivayete göre, Resuller, Muhammed (s) Resul olarak gönderilmezden önce, yalnızca insanlara Elçi olarak gönderilirlerdi. Resulullah (s) ise hem insanlara ve hem cinlere Resul olarak gönderilmiştir.

"قَالُوا شَهِدْنَا عَلَىٰ أَنفُسِنَا وَغَرَّتْهُمُ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا وَشَهِدُوا عَلَىٰ أَنفُسِهِمْ أَنَّهُمْ كَانُوا كَافِرِينَ" **"Kendi aleyhimizde şahidiz, diyecekler. Dünya hayatı onları aldattı da kâfir olduklarına kendi aleyhlerine şahitlik ettiler."** Burada geçen "قَالُوا شَهِدْنَا عَلَىٰ أَنفُسِنَا" Onların tasdiklerini hikâye anlamında olup aynı zamanda bu ifade onların "أَلَمْ يَأْتِكُمْ" kavli ile diğerlerine de verdikleri bir cevaptır. Kaldı ki, Resullerin gönderilmesiyle ilgili olarak soru edatı olan hemze harfinin gelişi, inkâr anlamındadır. Bu, aynı zamanda onlardan bir ikrar ve kabullenmedir. Öte taraftan burada yer alan "قَالُوا شَهِدْنَا عَلَىٰ أَنفُسِنَا" kavli de onlardan gelen bir ikrardır. Zira Allah'ın hücceti, onları bunu kabullenmeye mecbur kılmıştır ve zaten onlar da bu hücceti kabullenmişlerdir.

Diyorsun ki: Ne oluyor da onlar bu ayette yer alan şeyleri ikrar ettikleri halde, En'am Suresi, 23. Ayetinde de inkârları yer almaktadır? Orada ***"Rabbimiz! Allah hakkı için biz ortak koşanlardan olmadık)"*** diyorlardı.

103 Rahman, 55/22

104 Ahkaf, 49/29

Derim ki: O uzun günde durumlar ve konumlar farklılaşır. Onlar orada kimi şeyleri ikrar ile kabullenirler, kimisini de inkâr ederler. Yahut da burada murat olunan şey, ağızlarına mühür vurulduğunda, ellerinin ve ayaklarının, derilerinin şahitlik yapacak olmalarıdır.

Diyorsun ki: Bunların kendi aleyhlerine tanıklıkta bulunacakları konusu ne diye tekrarlandı?

Derim ki: *Birincisi*, onların sözlerinin hikâye yoluyla aktarılmasıdır. Ne diyecekleri ve hangi itiraflarda bulunacaklarının hikâye edilmesidir. *İkincisi* de onların yerilmesidir. Görüşlerinin hatalı olduğunun gösterilmesidir. *Bir de* kendileri adına lehlerine olabilecek hususlara çok az dikkat etmeleri sebebiyle, dikkatsizlikle vasfedilmeleridir. Bunlar, dünyanın kendilerini aldattığı, hazırda buldukları geçici lezzetlere aldanmış olan kimseler olmasıdır. Bu itibarla bunlar sonunda ister istemez, kendi aleyhlerine, küfürlerine dair tanıklıkta bulunacaklar ve ister istemez Rablerine teslim olacaklar, onlar için hazırlanmış olan azabı da kabulleneceklerdir. Ancak burada bunu söylemesi, durumları bunların durumuna benzeyip de onların bu duruma düşeceklerini duyup dinleyenler, yaptıklarından kaçınıp sakınsınlar istenmektedir.

131- "ذٰلِكَ أَنْ لَمْ يَكُنْ رَبُّكَ مُهْلِكَ الْقُرَى بِظُلْمٍ وَأَهْلُهَا غَافِلُونَ" **"Bu, halkı habersizken, Allah'ın haksız yere ülkeleri helak etmemesinden dolayıdır."** Ayetin başında yer alan "ذٰلِكَ" işaret ismiyle daha önce geçen konulara işaret edilmektedir. Onlara Resullerin gönderilmesi, kötü sonları ile onların uyarılmaları gibi hususlara işaret etmektedir. Aynı zamanda bu kelime mahzuf bir mübtedanın haberidir. Takdiri *"Durum işte böyledir"* demektir. "أَنْ لَمْ يَكُنْ رَبُّكَ مُهْلِكَ الْقُرَى" bu da, işaret isminin gerekçesi, talilidir. Yani: "Durum, bizim sana anlattığımız gibidir, Allah, haksız yere ülke haklarını helak edecek değildir."

Buradaki "أَنْ" **"En"** edatı, filleri nasb eden bir harftir. Gerçi bu harfin şeddeli olan "إِنَّ" harfinden tahfif edilerek "أَنْ" **"En"** şeklini alan bir harf olması da caiz olur. Buna göre mana şöyle oluyor: "Doğrusu asıl durum, mesele Rabbinin ülke halklarını haksız yere helak etmeyeceğidir." Öte taraftan bunu, "ذٰلِكَ" kavlinden bedel yapman da mümkündür. Bu, bu durumda tıpkı Rabbimizin şu kavli gibi olur:

"وَقَضَيْنَا إِلَيْهِ ذٰلِكَ الْأَمْرَ أَنَّ دَابِرَ هٰؤُلَاءِ مَقْطُوعٌ مُصْبِحِينَ" ***"Ona, Sabahleyin onların arkasının kesilmiş olacağı hususunu da açıklamıştık."***[105]

105 Hicr, 15/66

Ayetimizde yer alan "بِظُلْمٍ" kavliyle murat olunan mana: "Önceden işleyip gönderdik zulüm sebebiyle" demektir. Ya da "ظَالِمًا" *"haksız olarak"* anlamındadır. Buna göre mana "Eğer, o ülke halkları, durumdan hiç haberleri olmaksızın gafil olarak, kendileri bir Elçi ve Kitab yoluyla uyarılmadan Allah, onları helak edecek olursa, bu takdirde Allah zalim olurdu. Oysaki Yüce Allah zulümden ve çirkin olan her fiilden münezzehtir, yücedir" olur.

132- "وَلِكُلٍّ دَرَجَاتٌ مِمَّا عَمِلُوا وَمَا رَبُّكَ بِغَافِلٍ عَمَّا يَعْمَلُونَ" Mükellef olanlardan "**Herkesin dereceleri yaptığına göredir.**" İşledikleri amellerinin karşılığı ne ise, derece ve konumları da buna göredir.- "**Rabbin, onların yaptıkları şeylerden gafil değildir.**" Onların hak ettikleri ecir ne ise, durumları neyi gerektiriyorsa, miktarları ve ölçüleri ne ise, Allah, bunların hiçbirini unutmayacağı gibi, işlene hiçbir şey de Allah'a gizli kalmaz.

133- "وَرَبُّكَ الْغَنِيُّ ذُو الرَّحْمَةِ" "**Rabbin ihtiyaçsızdır,**" kullarına da, onların kendisine ibadet etmelerine de muhtaç değildir. "**Rahmet sahibidir.**" Onlara sürekli ve daimi yarar sunmak için kendilerine sorumluluk yüklemek suretiyle onlara merhamet eder. Ey isyan içinde olan ve isyana kalkışanlar! "إِنْ يَشَأْ يُذْهِبْكُمْ وَيَسْتَخْلِفْ مِنْ بَعْدِكُمْ مَا يَشَاءُ" Allah "**Dilerse sizi ortadan kaldırır. Ve sizin yerinize de arkanızdan** -itaatkâr olan toplumdan- **dilediğini getirir.**" "كَمَا أَنْشَأَكُمْ مِنْ ذُرِّيَّةِ قَوْمٍ ءَاخَرِينَ" "**Sizi başka bir kavmin soyundan getirdiği gibi.**" Yeni bir itaatkâr toplum getirir. Başka bir kavmin çocuklarından olan itaat eden bir toplum getirir ki, onlar sızın sahip olduğunuz kötü vasıf sahipleri olmayacaklardır. Bunlar da Nuh (a)'ın gemisinde yer alanlardır.

134- "إِنَّ مَا تُوعَدُونَ لَآتٍ وَمَا أَنْتُمْ بِمُعْجِزِينَ" "**Size yapılan vaat mutlaka gerçekleşecek ve siz onu engelleyemeyeceksiniz.**"

135- "قُلْ يَاقَوْمِ اعْمَلُوا عَلَى مَكَانَتِكُمْ" "**De ki: Ey kavmim, yapabileceğinizi yapın.**" Ayette geçen "اَلْمَكَانَةُ" kelimesi, mastardır. Araplar bir kimsenin kendisi için oldukça sağlam olan bir yer edinmesi halinde "مَكُنَ مَكَانَةً" ifadesini kullanırlar ki bu, mekân, yer edinme anlamındadır. Bu yönüyle "مَكَانٌ ، مَكَانَةٌ" ve "مَقَامٌ ، مَقَامَةٌ" denilir. Bu yönüyle "اعْمَلُوا عَلَى مَكَانَتِكُمْ" kavli, mana olarak *"Üzerinde olduğunuz işi, elinizden geldiğince, gücünüzün son noktasına dek ve imkânınız oranında yapın"* ihtimali de olabilir. Yahut da bu *"İstediğiniz doğrultuda ve üzerinde bulunduğunuz hal üzere yapın"* demek manasında da olabilir.

Örneğin birine, olduğu iş üzerinde sebat etmesi için "Ey Filan kimse! İşinde, sebat et" denir ki bu. "üzerinde olduğun şeyde yan çizme, ne iş yapıyorsan, sebat et" anlamına gelir.

"إِنِّي عَامِلٌ" **"Ben de yapacağım."** Yani "Ben de üzerinde ısrarcı olduğum ve sebatla devam ettirdiğim şeyi yapacağım, yapmayı sürdüreceğim" demektir. Bu itibarla ayetin manası "Küfrünüzde ve bana olan düşmanlığınızda sebat edin, durun. Ben de İslam üzere sebat edecek ve onun üzerinde olacağım, size karşı da sabretmeyi hep devam ettireceğim" olur.

"فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ مَنْ تَكُونُ لَهُ عَاقِبَةُ الدَّارِ إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الظَّالِمُونَ" **"Dünya ve ahiret mükâfatının kimin olduğunu öğreneceksiniz. Gerçek şu ki: Zalimler asla kurtuluşa eremez."** Burada geçen "فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ" **"Yakın gelecekte göreceksiniz"** kavliyle demek istenen mana "Güzel ve sonu övgüye değer akıbet hangimizin olacak, görülecektir" demektir. Bu ifadenin mana olarak çizdiği yol, "اعْمَلُوا مَا شِئْتُمْ" kavlinin ifade ettiği yoldur, mana olarak her iki ayette bu gerçeği vurgulamaktadırlar. Ki manası da *"Ne dilerseniz yapın!"*[106] demektir. Bu, verilen emri yerine getirmeyen ve uygulamayıp da sadece kötülük işleyenler için bir tahliye, serbest kılma, bir tescil anlamındadır. Sanki kişi bir şeyle emrolunmuş, kendisinden istenen o şeyi yapması da üzerine farz kılınmış, onu yapmamak ve ondan kaçmak gibi bir lüksü de olmayan, artık ne pahasına olursa olsun istenileni yapması ve aksi bir şeye yönelmemesi gerekir. Ayet bu manada bir kesinliği bildirmektedir.

Diyorsun ki: Ayette geçen "مَنْ" kelimesinin buradaki konumu nedir?

Derim ki: Bu, "أَىّ" anlamında olduğu zaman raf halinde olur. Bu durumda "العِلْم" fiili, taalluk etmiş olur. Ancak "الذي" manasında olursa nasb halinde olur.

"عَاقِبَةُ الدَّارِ" kavli de güzel son demektir ki, Yüce Allah bu yurdu, sonu güzel olanlar için yaratmıştır. Aslında bu da uyarının bir başka yoludur, güzel ve lütuf yoluyla doğruya çağrıdır. Kaldı ki ayette aynı zamanda konuşmada bir ölçüye ve güzel edebe de dikkat çekilmektedir. Bunun yanında şiddetli manada olan tehdit manasını da içermektedir. Bir de uyaranın haklı olduğuna ve uyarılanın da batıl üzere olduğuna da bir kesin bilgi yer almaktadır.

136- "وَجَعَلُوا لِلَّهِ مِمَّا ذَرَأَ مِنَ الْحَرْثِ وَالْأَنْعَامِ نَصِيبًا فَقَالُوا هَٰذَا لِلَّهِ بِزَعْمِهِمْ وَهَٰذَا لِشُرَكَائِنَا" **"Allah'ın yarattığı ekin ve hayvandan Allah'a bir hisse ayırıyorlar, akıllarınca: Bu, Allah'ındır, bu da ortak koştuklarımızındır, diyorlar."** Gerek

106 Fussilet, 41/40

ekinlerden olsun ve gerekse hayvanlardan olsun, birtakım şeyleri Allah için yardım olsun diye getiriyorlardı. Bunlardan bir kısmını da ilahları için sunuyorlardı. Ancak Allah için ortaya koydukları yardımların ve malların giderek artıp çoğaldığını görünce bu defa onları da ilahlarına ayırdılar, Allah'ın payını da putlarının paylarına kattılar. Oysa ilahlarına adadıkları ve onlara sundukları yardımların ve malların arttığını gördüklerinde onu, olduğu gibi onlara terk ediyorlardı. Bunun için de gerekçe olarak zaten Allah'ın mallara ihtiyacının olmadığını söylerlerdi. Onların böyle bir yolu tercih etmeleri, ilahlarını, putlarını sevmeleri ve bunları Yüce Allah'a tercih etmeleri sebebiyledir.

"مِمَّا ذَرَأَ" kavline gelince, aslında bunun içinde mana olarak "Allah için sundukları ve verdikleri malların artarak çoğalması durumunda bile olsun, onu artıran Allah olması hasebiyle, ona bırakılması gerekirdi. Kaldı ki zaten onları yaratan ve artmalarını sağlayan da zaten Yüce Allah'ın kendisidir. Bu nedenle sözkonusu malların yaratmaya ve artırmaya kadir olmayana verilmemesi gerekir. Ayette "**Akıllarınca**" manasına gelen "بِزَعْمِهِمْ" kavli, mazmum olarak da okunmuştur. Yani onlar "Onun Allah için olduğu iddiasına kalkıştılar. Oysa Allah adına yemin olsun ki Allah, onlara böyle bir şeyi emretmediği gibi, böylesi şirk olan bir paylaşımı da meşru kılmış değildir. Çünkü onlar, yakınlıkta Allah ile taptıkları putların arasını ortak kıldılar ve böylece onları Allah eşler olarak koştular."

"فَمَا كَانَ لِشُرَكَائِهِمْ فَلَا يَصِلُ إِلَى اللَّهِ" "**Ortakları için ayırdıkları Allah'a verilmez;**" misafirleri ağırlamak ve miskinlere, yoksullara yardım etmek adına Allah için ayırdıkları yardımlar, Allah adına ve onun yoluna harcanmadığı gibi, sözkonusu yerlere yardım adına ayırmış oldukları yardımları da o yerlere vermezlerdi, tasaddukta bulunmazlardı.

"وَمَا كَانَ لِلَّهِ فَهُوَ يَصِلُ إِلَى شُرَكَائِهِمْ" "**Ama Allah için ayırdıkları ise ortak koştuklarına verilirdi.**" Allah adına verilenleri ise, onları alarak, putlarına ve ilahlarına aktarırlardı. Allah adına yapılan yardımları putları yolunda harcarlardı. Örneğin onlara kurbanlar adayıp onların yanı başında kesed, onlara hizmet edenlerin eliyle bu yardımlarını yerine getirirlerdi.

"سَاءَ مَا يَحْكُمُونَ" "**Ne kötü hüküm veriyorlar!**" İlahlarını, putlaştırdıkları şeyleri Allah'a tercih etmekle ve Allah'ın onlar için meşru kılmadığı şekilde amellerde bulunmakla ne kötü hüküm veriyorlar!

137- "وَكَذَلِكَ زَيَّنَ لِكَثِيرٍ مِنَ الْمُشْرِكِينَ قَتْلَ أَوْلَادِهِمْ شُرَكَاؤُهُمْ" "**İşte böyle, onların** (taptıkları) **ortakları, müşriklerin birçoğuna kendi evlatlarını öldürmeyi gü-**

zel gösterdi." Burada ayetin başında yer alan "وَكَذٰلِكَ" kavliyle deniliyor ki: "İşte bu süslü ve güzel gösterme örneği ki bu, adanan kurbanların Allah ile putlar arasında bölüştürme yoluyla yapılan şey, şirki, Allah'a eş koşmayı bir bakıma süslü göstermek ve buna özendirmektir. İşte bu açık ve net olarak ortaya konan özendirme olayı, şeytan yoluyla aktarılan bir bilgidir." Buna göre mana şöyle olmaktadır: "Onların şeytanlardan oluşan ortakları veya putların bulunduğu yerler ve bakıcıları, onlara kendi öz çocuklarını öldürmeyi süslü göstermektedir. Onlar da böylece çocuklarını diri diri gömerek öldürüyorlardı veya ilahlarına onları kesip kurban ediyorlardı,"

Cahiliye döneminde adam "Eğer kendisinin şu kadar çocuğu olursa, mutlaka onlardan birini tanrılara kurban edeceğim" diye yemin ederdi. Nitekim Abdulmuttalib de bu mana yemin etmişti.

Ayette geçen "زَيَّنَ" "**Zeyyene**" fiili, malum fiil olarak ayette görüldüğü şekliyle okunmuştur. Burada fail-özne "شُرَكَاؤُهُمْ" kavlidir. Bu bakımdan "قَتْلَ أَوْلَادِهِمْ" kavli de mansub kılınmıştır. Keza "**Zeyyene**" fiili, meçhul fiil olarak "**Zuyyine**" diye de okunmuştur. Burada naibi fail olan kelime de "قَتْلَ" kelimesidir. "شُرَكَاؤُهُمْ" kavlinin merfu olarak gelmesi ise, bir fiilin izmarı/gizli kalması sebebiyledir. Böyle bir fiilin varlığına da yine ayetteki "**Zuyyine**" kavlidir.

Burada sanki kendilerine: "Onlara çocuklarını öldürmeleri süslü gösterildi, denildiğinde" bu defa: "Peki o halde, onu kim süslü gösterdi?" diye bir sorunun soruluyor gibi var olması söz konusu olur. Bu durumda onlara: "Onu onlara ortakları süslü gösterdi" denmiştir.

İbn Amir'in kıraatine gelince, o, "قَتْلُ أَوْلَادِهِمْ شُرَكَاؤُهُمْ" kavlini: "قَتْلُ أَوْلَادَهُمْ شُرَكَائِهِمْ" şeklinde okumuştur ki, İbn Amir buna göre "قَتْلُ" kelimesini merfu, "أَوْلَادَهُمْ" kelimesini mansub ve "شُرَكَائِهِمْ" kavlini de mecrur olarak kıraat etmiştir. O, burada "قَتْلُ" kelimesini de "شُرَكَائِهِمْ" kavline izafe eylemiş, ikisinin arasını da zarf olmayan bir kelime ile ayırmıştır. Böyle bir durum ancak bir zorunluluk olursa olabilir. O da şiirde görülür. Bu ise reddi gereken bir çirkinliktir, nitekim de çirkin görülmüş ve ret olunmuştur.

"زَجَّ الْقَلُوصِ أَبِي مَزَادَهْ"

"Kısacık mızrağıyla Ebu Mezade deveyi (cemaati) ürküttü."[107].

---

107 Burada bunun konumuzla olan ilgisi, bu beyitteki "الْقَلُوص" kelimesi, aslında mefulü bih'tir. Ancak kelime burada muzaf ile muzafun ileyh arasına girmiştir. Yani "زَجَّ" kelimesiyle "مَزَادَهْ أَبِي" arasını ayırmıştır. Arada bir zarf olmaksızın bu kelime muzaf olan mastar ile faili arasına girmiştir. Bu, zayıf manada bir ayırma, fasldır ve olmaması gereken bir kullanımdır.

Böyle bir durum, şiirde bile uygun görülmezken, nasıl oluyor da nesir durumunda olan bir ifadede kullanılması uygun olabilsin? Hele böylesi bir durum güzel olan nazmıyla ve tatlı olan akıcılığıyla muciz olan Kur'an'da, buna nasıl yer verilebilir ki? Kişiyi böylesi bir yoruma götüren şey, bazı Mushaflarda "شُـرَكَائِهِمْ" "**Şurekaihim**" kelimesinin "**Y**" harfiyle "**Şurekayihim**" olarak yazılmasından kaynaklanmaktadır.

Eğer "أَوْلَادِهِمْ شُرَكَاؤُهُمْ" kavli, hem "أَوْلَاد" ve hem "الشُّرَكَاء" kelimeleri cerri olarak okunmuş olsalardı, o takdirde bu şekilde bir şeyi söylenmesine bir yol, bir alternatif bulunabilirdi.

"لِيُرْدُوهُمْ" iğva yoluyla "**Onları helake sürüklemek**" "وَلِيَلْبِسُوا عَلَيْهِمْ دِينَهُمْ" "**ve dinlerini karma karışık etmek için**" şaşırtmak ve dinlerinde onları şüpheye düşürmek için yaparlardı. Kaldı ki onlar, İsmail (a)'ın Dini üzere idiler, böylece onları bu dinden şirke kaydırmak istediler. Bir yoruma göre de, üzerinde kalmaları farz olan dinden caydırmak, saptırmak istediler. Bir başka yoruma göre de bunun manası "Onları içinden çıkılamayacak olan karma karışık bir dine düşürmek için yapacaklarını yaptılar" demektir.

Diyorsun ki: Kelimenin başında yer alan "**Lam**" harfinin anlamı nedir?

Derim ki: Eğer süslü gösterme olayı, şeytanlardan kaynaklanıyorsa, bu durumda mana gerekçesi, gerçek anlamdadır, demektir. Eğer süslü gösterme hadisesi, o, putlara hizmet edenler tarafından oluyorsa, o zaman bu, bir halden bir başka duruma dönüştürme anlamında olur.

"وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا فَعَلُوهُ" "**Eğer Allah dileseydi bunu yapamazlardı.**" Buradaki meşiet, mecburiyet ve zorunluluk ifade eden bir meşiettir. Allah dileseydi, çocuklarını öldürme konusundaki durumu müşrikler süslü göstermezlerdi ya da şeytanlar böyle bir şey yapmazlardı; yahut da, hizmet edenler, süslü gösterme eylemini işlemezlerdi. Veyahut tehlikeye düşürmek, dinleri ve akılları karıştırmak gibi şeyleri ya da bütün bunların hiç birisini işlemezlerdi. Ancak bu manayı verebilmek için eğer sözkonusu zamiri, işaret ismi yerine uygulamaya sokman durumunda bu manalar olabilir.

"فَذَرْهُمْ وَمَا يَفْتَرُونَ" "**Öyleyse onları, uydurdukları ile baş başa bırak!**" Uydurdukları asılsız iftiralarla yahut da onları iftiralarıyla başbaşa bırak, demektir.

138- "وَقَالُوا هَـٰذِهِ أَنْعَامٌ وَحَرْثٌ حِجْرٌ" "**Bu hayvanlar ve ekinler yasaktır, dediler.**" Burada geçen "حِجْر" kelimesi, mefûl anlamında, yasaklanan manasında bir fiildir. Tıpkı "**Zebh**" kelimesinin "Kesilen, kesilmiş olan" ve "**Tahn**" kelimesinin de "öğütülen, öğütülmüş olan" manalarında kullanılması gibidir.

Sözkonusu kelime vasıf olarak kullanılması halinde, müzekker, müennes, müfret ve çoğul manasında olmak üzere kelime bu şekilde kullanılır. Çünkü bu kelime, hüküm olarak sıfat olmayan isimler hükmündedir.

Hasan ile Katade, "حِجْر" "**Hicr**" kelimesini, "Ha" harfinin damme harekesiyle "**Hucr**" olarak kıraat etmişlerdir. İbn Abbas da bunu "حَـرَج" olarak kıraat etmiştir. Bu kelime de tazyik ve sıkıştırma anlamındadır. Zira bunlar gerek ekinlerinden olsun, gerekse hayvanlarından olsun, bunlardan herhangi bir şeyi ilahları için ayırdıklarında "لَا يَطْعَمُهَا إِلَّا مَنْ نَشَاءُ بِزَعْمِهِمْ" "**Zanlarınca dilediğimizden başkası bunlardan yiyemez**" diyorlardı. Bununla kastettikleri de, kadınlar dışında yer alan putlara hizmet edenler ve erkeklerdi. Bu yardımlardan kadınların yeme hakları yoktu.

"وَأَنْعَامٌ حُرِّمَتْ ظُهُورُهَا" "**Bunlar ise sırtlarına yük vurmak haram olan hayvanlardır.**" Bu hayvanlar da daha önceki surede değindiğimiz gibi Bahira, Saibe ve Ham diye adlandırdıkları, bu isimlerle meraya saldıkları hayvanlardır. "وَأَنْعَامٌ لَا يَذْكُرُونَ اسْمَ اللَّهِ عَلَيْهَا" "**Birtakım hayvanlar da vardır ki** -keserlerken- **onların üzerlerine Allah'ın adını anmazlardı.**" Bunları kendi putlarının adıyla keserlerdi. Bir yoruma göre bu hayvanlara binerek onlar üzerinde haccetmezlerdi ve onların üzerinde telbiye getirmezlerdi.

Ayetin manası şöyle olmaktadır: "O müşrikler hayvanlarını bazı kısımlara ayırmışlardı ve şu hayvanlar haramdır, yasaktır, şunların da sırtlarına binmek haramdır. Şu hayvanların kesimi halinde üzerine Allah'ın adı anılarak kesilmez diyerek kendi hevalarına göre onları cinslere ve kısımlara ayırırlardı. Bu ayırımı da Allah'a nispet ederlerdi."

Onlar bunu "افْتِرَاءً عَلَيْهِ" "**Allah'a iftira ederek**" yaparlardı, hiçbirinin gerçekle ilgisi yoktu. Kaldı ki Yüce Allah, zalimlerin kendisi hakkında söyledikleri şeylerden uzak ve beridir. Bu "افْتِرَاءً" kelimesi, mefulü leh olarak mansubtur, ya da haldir veya müekked mastardır. Çünkü müşriklerin bu konuda söyledikleri şeyler, iftira anlamındadır. "سَيَجْزِيهِمْ بِمَا كَانُوا يَفْتَرُونَ" "**Allah, onları uydurdukları şeyler sebebiyle cezalandıracaktır.**"

وَقَالُوا هَٰذِهِ أَنْعَامٌ وَحَرْثٌ حِجْرٌ لَا يَطْعَمُهَا إِلَّا مَنْ
نَشَاءُ بِزَعْمِهِمْ وَأَنْعَامٌ حُرِّمَتْ ظُهُورُهَا وَأَنْعَامٌ لَا
يَذْكُرُونَ اسْمَ اللَّهِ عَلَيْهَا افْتِرَاءً عَلَيْهِ سَيَجْزِيهِمْ
بِمَا كَانُوا يَفْتَرُونَ ﴿138﴾ وَقَالُوا مَا فِي بُطُونِ هَٰذِهِ
الْأَنْعَامِ خَالِصَةٌ لِذُكُورِنَا وَمُحَرَّمٌ عَلَىٰ أَزْوَاجِنَا

وَإِنْ يَكُنْ مَيْتَةً فَهُمْ فِيهِ شُرَكَاءُ سَيَجْزِيهِمْ وَصْفَهُمْ
إِنَّهُ حَكِيمٌ عَلِيمٌ ﴿139﴾ قَدْ خَسِرَ الَّذِينَ قَتَلُوا أَوْلَادَهُمْ
سَفَهًا بِغَيْرِ عِلْمٍ وَحَرَّمُوا مَا رَزَقَهُمُ اللَّـهُ افْتِرَاءً عَلَى
اللَّـهِ قَدْ ضَلُّوا وَمَا كَانُوا مُهْتَدِينَ ﴿140﴾ وَهُوَ الَّذِي
أَنْشَأَ جَنَّاتٍ مَعْرُوشَاتٍ وَغَيْرَ مَعْرُوشَاتٍ وَالنَّخْلَ
وَالزَّرْعَ مُخْتَلِفًا أُكُلُهُ وَالزَّيْتُونَ وَالرُّمَّانَ مُتَشَابِهًا
وَغَيْرَ مُتَشَابِهٍ كُلُوا مِنْ ثَمَرِهِ إِذَا أَثْمَرَ وَآتُوا حَقَّهُ يَوْمَ
حَصَادِهِ وَلَا تُسْرِفُوا إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ ﴿141﴾
وَمِنَ الْأَنْعَامِ حَمُولَةً وَفَرْشًا كُلُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّـهُ
وَلَا تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ
﴿142﴾ ثَمَانِيَةَ أَزْوَاجٍ مِنَ الضَّأْنِ اثْنَيْنِ وَمِنَ الْمَعْزِ
اثْنَيْنِ قُلْ آلذَّكَرَيْنِ حَرَّمَ أَمِ الْأُنْثَيَيْنِ أَمَّا اشْتَمَلَتْ عَلَيْهِ
أَرْحَامُ الْأُنْثَيَيْنِ نَبِّئُونِي بِعِلْمٍ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿143﴾
وَمِنَ الْإِبِلِ اثْنَيْنِ وَمِنَ الْبَقَرِ اثْنَيْنِ قُلْ آلذَّكَرَيْنِ حَرَّمَ
أَمِ الْأُنْثَيَيْنِ أَمَّا اشْتَمَلَتْ عَلَيْهِ أَرْحَامُ الْأُنْثَيَيْنِ أَمْ كُنْتُمْ
شُهَدَاءَ إِذْ وَصَّاكُمُ اللَّـهُ بِهَـٰذَا فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَىٰ
عَلَى اللَّـهِ كَذِبًا لِيُضِلَّ النَّاسَ بِغَيْرِ عِلْمٍ إِنَّ اللَّـهَ لَا
يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ﴿144﴾ قُلْ لَا أَجِدُ فِي مَا أُوحِيَ
إِلَيَّ مُحَرَّمًا عَلَىٰ طَاعِمٍ يَطْعَمُهُ إِلَّا أَنْ يَكُونَ مَيْتَةً
أَوْ دَمًا مَسْفُوحًا أَوْ لَحْمَ خِنْزِيرٍ فَإِنَّهُ رِجْسٌ أَوْ فِسْقًا
أُهِلَّ لِغَيْرِ اللَّـهِ بِهِ فَمَنِ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ
فَإِنَّ رَبَّكَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿145﴾ وَعَلَى الَّذِينَ هَادُوا
حَرَّمْنَا كُلَّ ذِي ظُفُرٍ وَمِنَ الْبَقَرِ وَالْغَنَمِ حَرَّمْنَا عَلَيْهِمْ
شُحُومَهُمَا إِلَّا مَا حَمَلَتْ ظُهُورُهُمَا أَوِ الْحَوَايَا أَوْ مَا
اخْتَلَطَ بِعَظْمٍ ذَٰلِكَ جَزَيْنَاهُمْ بِبَغْيِهِمْ وَإِنَّا لَصَادِقُونَ
﴿146﴾ فَإِنْ كَذَّبُوكَ فَقُلْ رَبُّكُمْ ذُو رَحْمَةٍ وَاسِعَةٍ وَلَا
يُرَدُّ بَأْسُهُ عَنِ الْقَوْمِ الْمُجْرِمِينَ ﴿147﴾

Ayetlerin Mealleri

139- Bu hayvanların karınlarındakiler sadece erkeklerimiz içindir. Karılarımıza haramdır, ama eğer ölü (doğar) ise hepsi buna ortaktır, derler. (Allah), onlara uydurduklarının cezasını verecektir. Çünkü O, hâkimdir, âlimdir.

140- Beyinsizlikleri yüzünden, cahilce çocuklarını öldürenler ve Allah'ın kendilerine verdiği rızkı, Allah'a iftira ederek haram sayanlar, mutlaka hüsrana uğramışlardır. Onlar sapmışlardır, zaten doğru yolda değillerdi.

141- Çardaklı ve çardaksız bahçeleri, tadı çeşitli hurma ve ekinleri, birbirine benzeyen ve benzemeyen zeytin ve narları yaratan O'dur. Meyve verdikleri zaman onların meyvelerinden yiyin ve hasat edildiği zaman da hakkını verin. İsraf etmeyin. Çünkü O, müsrifleri sevmez.

142- Hayvanlardan yük taşıyan ve (yününden) yatak yapılanlar vardır. Allah'ın size rızık olarak verdiklerinden yiyin, fakat şeytanın izinden gitmeyin. Çünkü o, sizin apaçık düşmanınızdır.

143- Sekiz çift hayvanı da yaratan odur. Koyundan iki ve keçiden de iki tane. De ki: (Allah) iki erkeği mi, yoksa iki dişiyi mi; ya da bu iki dişinin rahimlerindekini mi haram kıldı? Doğru iseniz bana ilme dayanarak haber verin.

144- Deveden iki ve sığırdan da iki tane. De ki: İki erkeği mi, yoksa iki dişiyi mi; ya da bu iki dişinin rahimlerindekini mi haram kıldı? Yoksa siz, Allah bunları size tavsiye ederken şahit mi oldunuz? İlme dayanmadığı halde, sırf insanları saptırmak için Allah hakkında yalan uydurandan daha zalim kimdir? Allah, zalim toplumu doğru yola çıkarmaz.

145- De ki: Bana vahyolunanlar arasında; ölü, akıtılmış kan, domuz eti ki -pistir- ve Allah'tan başkası adına, O'na bir isyan olarak kesilen hayvandan başkasını yemenin haram olduğuna dair bir şey bulamıyorum. Bununla birlikte kim darda kalırsa, isyan niyeti taşımaksızın ve başkasının payına el uzatmadan (bunlardan yiyebilir.) Şüphesiz Rabbin, bağışlayandır, merhamet edendir.

146- Yahudilere bütün tırnaklı hayvanları haram kıldık; sığır ve koyunun iç yağlarını da onlara haram kıldık. Yalnız sırtlarında veya bağırsaklarında bulunan ya da kemiğe karışanlar bundan müstesnadır. Böylece, azgınlıkları sebebiyle onları cezalandırdık. Biz, elbette doğru olanlarız.

147- Seni yalanlarlarsa "Rabbiniz, geniş rahmet sahibidir; O'nun azabı ise günahkâr toplumdan geri çevrilemez" de!

Ayetlerin Tefsiri

139- "وَقَالُوا مَا فِي بُطُونِ هَذِهِ الْأَنْعَامِ خَالِصَةٌ لِذُكُورِنَا وَمُحَرَّمٌ عَلَى أَزْوَاجِنَا" "**Bu hayvanların karınlarındakiler sadece erkeklerimiz içindir. Karılarımıza haramdır.**" Müşrikler, Bahira ve Saibe[108] adını verdikleri havyaların ceninleri konusunda şöyle diyorlardı: "Eğer bunlar, canlı olarak dünyaya gelirlerse, onların etinden sadece erkeklerimiz yararlanırlar. Bunların etinden kadınlar yiyemezler. Eğer o yavrular ölü olarak doğarlarsa, bu takdirde ondan yararlanmaya kadın ve erkek ortaktırlar."

Ayetteki "خَالِصَةٌ" kelimesinin müennes olarak gelmesi, manaya yorumlanması açısındandır. Çünkü ayette yer alan "مَا" harfi, "**ceninler**" anlamındadır. Yine "مُحَرَّمٌ" kelimesinin müzekker olarak gelmesi ise, bu kelimenin lafız üzerine hamledilmesi sebebiyledir. Zaten bunun benzerini "وَمِنْهُم مَّن يَسْتَمِعُ إِلَيْكَ حَتَّى إِذَا خَرَجُوا مِنْ عِندِكَ" "***İçlerinde seni dinleyenler vardır. Senin yanından çıktıkları zaman ise***"[109] ayetinde de görebiliyoruz. Gerçi "خَالِصَةٌ" kelimesindeki "Ta" harfinin mübalağa, abartı manasını ifade etmek için olması da caiz olabilir. Bunun benzeri şiir rivayetlerinde de görülebilmektedir. Aynı zamanda bu kelimenin mastar olması da caiz olup bu durumda kelime, "خَالِصٌ" kelimesinin yerinde kullanılmıştır. Böyle olduğuna delil de, kelimeyi nasb ile "خَالِصَةً" olarak okuyanlardır. Bu durumda "لِذُكُورِنَا" kavli de haber olur. "خَالِصَةٌ" kelimesi de müekked mastardır. Bu kelimenin mukaddem hal olması caiz olmaz. Çünkü mecrur/esreli olan bir kelime kendi hali üzerine takaddüm etmez. Zaten kelime, Abdullah b. Mesudun Mushaf'ında "خَالِصٌ" olarak gelmiştir.

"وَإِنْ يَكُنْ مَيْتَةً فَهُمْ فِيهِ شُرَكَاءُ" "**Ama eğer ölü (doğar) ise hepsi buna ortaktır,**" derler. Eğer sözkonusu hayvanların karınlarındaki yavrular ölü doğarlarsa, bu takdirde ondan yemek, kadın ve erkek müşterektirler. Buradaki "وَإِنْ يَكُنْ"

108 Bahire, Saibe, Ham ve Vâsile kelimeleri için bkz.: Maide, 103. ayet.

109 Muhammed, 47/16

"**Ve İn Yekün**" kavli, "**Te**" harfiyle olmak üzere "وَإِنْ تَكُنْ" "**Ve İn Tekün**" diye de okunmuştur. Bu durumda mana: "Eğer cenimler ölü doğarsa" demek olur. Mekkeliler bu ibareyi "وَإِنْ تَكُنْ مَيْتَةً" olarak hem müennes ve hem de merfu olarak okumuşlardır. Bu durumda onlar "كَانَ" kelimesini Nakıs fiil olarak değil de tam fiil olarak kabul etmişlerdir. "فَهُمْ فِيهِ شُرَكَاءُ" kavlindeki zamirin müzekker/eril olarak gelmesi ise, ayette geçen "مَيْتَةً" kelimesi, her ne kadar müennes/dişil bir kelime olsa bile erkek ve dişi her ölü için "**Meyte**" değil de "**Meyt**" denmesi sebebiyledir. Bu itibarla "وَإِنْ يَكُنْ مَيْتَةً" kavli, sanki burada "فَإِنْ يَكُنْ مَيِّتٌ فَهُمْ فِيهِ شُرَكَاءُ" deniliyor gibidir. "سَيَجْزِيهِمْ وَصْفَهُمْ إِنَّهُ حَكِيمٌ عَلِيمٌ" "**Allah, onlara uydurduklarının cezasını verecektir. Çünkü O, hâkimdir, âlimdir.**" Yani bir şeyi helal veya haram kılmada Allah'a yalan vasfetmelerinin cezasını mutlaka çekeceklerdir. Kaldı ki şu ayette de: "وَتَصِفُ أَلْسِنَتُهُمُ الْكَذِبَ" "**Dillerinizin yalanla nitelendirdiği**"[110], en güzel şeyin kehndilerinin olduğunu söyledikleri gibi; yani şu helaldir, bu haramdır diyerek Allah adına yalan uydurmayın.

140- "قَدْ خَسِرَ الَّذِينَ قَتَلُوا أَوْلَادَهُمْ سَفَهًا بِغَيْرِ عِلْمٍ وَحَرَّمُوا مَا رَزَقَهُمُ اللَّهُ افْتِرَاءً عَلَى اللَّهِ قَدْ ضَلُّوا وَمَا كَانُوا مُهْتَدِينَ" "**Beyinsizlikleri yüzünden, cahilce çocuklarını öldürenler ve Allah'ın kendilerine verdiği rızkı, Allah'a iftira ederek haram sayanlar, mutlaka hüsrana uğramışlardır. Onlar sapmışlardır, zaten doğru yolda değillerdi.**" Bu ayet, Rebia, Mudar oğullarıyla Araplar hakkında inmiştir ki, bunlar kız çocuklarını gün gelir de başkalarının ellerine esir düşerler veya yoksulluk sebebiyle yanlışa düşerler diye diri diri toprağa gömerlerdi. Ayette geçen "سَفَهًا بِغَيْرِ عِلْمٍ" kavli, beyinsizlik, düşüncesizlikleri sebebiyle, demektir. Çünkü çocuklarının rızkını verenin Allah olduğunu, kendilerinin olmadığını bilmiyorlar. "قَتَلُوا" kelimesi, aynı zamanda şeddeli olarak "قَتَّلُوا" diye de okunmuştur.

Yüce Allah'ın kendilerine helal kıldıklarını da, Bahire, Saibe ve daha başka isimler altında kendileri için haram kılmışlardır.

141- "وَهُوَ الَّذِي أَنْشَأَ جَنَّاتٍ مَعْرُوشَاتٍ وَغَيْرَ مَعْرُوشَاتٍ وَالنَّخْلَ وَالزَّرْعَ مُخْتَلِفًا أُكُلُهُ وَالزَّيْتُونَ وَالرُّمَّانَ مُتَشَابِهًا وَغَيْرَ مُتَشَابِهٍ" "**Çardaklı ve çardaksız bahçeleri, tadı çeşitli hurma ve ekinleri, birbirine benzeyen ve benzemeyen zeytin ve narları yaratan O'dur.**" Ayetteki "أَنْشَأَ جَنَّاتٍ" kavli, "Üzüm bağ ve bahçeleri" demektir. Bunları yaratanın Allah olduğu ayette bildirilmektedir. "مَعْرُوشَاتٍ" kelimesi, yüksek yer, tavan, asmalı anlamında olup, yükseklerde, yüksek

110 Nahl, 16/62.

yerlerde manasında olup, "غَيْرَ مَعْرُوشَاتٍ" "**gayri maruşat**" ise, çardaksız, asmasız, herhangi bir tavan, bir korungan sözkonusu olmaksızın, bunları yaratıp var eden Allah'tır. Ya da yeryüzüne terk edilmiş, sahipsiz olarak yetişen, herhangi bir korunganlığı, yükseklerde yetişmesi sözkonusu olmayan üzüm bağları demektir.

Bir başka yoruma göre "**maruşat**" insanlar tarafından, onların eliyle dikilip yetiştirilen, uygar bölgelerde dikilip yetiştirilen üzüm ve hurma bağ ve bahçeleri demektir. Köy ve kasaba arazilerinde insanlar eliyle yetiştirilen çardaklı üzüm ve hurma bağ ve bahçeleri anlamındadır. "**Gayri maruşat**" ise, kendiliklerinden ovalarda ve dağlarda yabani olarak yetişen üzüm ve hurma bağ ve bahçeleri, demektir. Bunlara da gayri maruşat adı verilmektedir. Nitekim "عَرَّشْتُ الْكَرْمَ" dendiğinde bunun anlamı, üzüm bağını, hurma bahçelerini hazırlarken, bağı ve bahçeyi direklerle, tavanlarla destekleyip muhafaza altına alarak özel olarak yetiştirmek, demektir.

"مُخْتَلِفًا أُكُلُهُ" "Renklerin, tatları, hacim ve kokuları açısından birbirinden farklı olan ürünler, üzüm, hurma ve benzeri şeyler." Burada geçen "أُكُلُهُ" "**Ükülühu**" kavli, aynı zamanda, baştaki hemze harfinin ötreli harekesi ve "**Kef**" harfinin de sükûnu ile kelime "**Üklühu**" olarak da okunmuştur. Bunun da anlamı: "Sözkonusu ağaçlardan elde edilip yenen meyveleri" demektir. Kelimedeki zamir ise hurmalara, "النَّخْلَ" racidir. Nitekim "الزَّرْعَ" kelimesi de bunun hükmüne dâhildir. Zira "الزَّرْعَ" kelimesi, "النَّخْلَ" üzerine atfedilmiştir. "مُخْتَلِفًا" kelimesi mukadder haldir. Çünkü bu şeyler yaratılma, var edilme sırasında henüz gördüğümüz şekliyle var edilmiş değildi. Bu, aynen Yüce Allah'ın "فَادْخُلُوهَا خَالِدِينَ" "**Ebedi kalmak üzere girin oraya!**"[111] ayetinde olduğu gibi "**hâlidîn**" "**ebedi kalmak**" kelimesinde olduğu gibi...

"كُلُوا مِنْ ثَمَرِهِ إِذَا أَثْمَرَ" "**Meyve verdikleri zaman onların meyvelerinden yiyin.**" Ayette yer alan: "ثَمَرِهِ" "**Semerihi**" kelimesi, baştaki her iki harfin ötreli harekesiyle "**Sümürihi**" diye de okunmuştur.

Diyorsun ki: Ayette geçen "إِذَا أَثْمَرَ" kavlinin ne faydası var. Zaten, bir ağaç meyve vermediğinde, ondan yenecek olmayacağı herkes tarafından biliniyor, ne diyeceksin?

Derim ki: Sözkonusu ağacın meyvesinden yenmesi mubah kılınınca, bu açıdan "Meyve verdiğinde" ifadesine yer verilmiştir ki, yenmesinin mubah ve helal kılındığı bilinmiş olsun. Yani şurası bilinmelidir ki, bir meyvenin, bir ürünün mubah olmasının ilk vakti, ağacın meyve tutmasıyla başlar. Dolayısıyla ağaç meyveye tutmakla, o meyve henüz ham bile olsa, olgunlaşamadan

111 Zümer, 39/73

da yenebilir, anlamındadır. O meyvenin ta olgunlaşma zamanına dek beklemeye gerek olmadığını ifade etmek içindir.

"وَآتُوا حَقَّهُ يَوْمَ حَصَادِهِ" **"Ve hasat edildiği zaman da hakkını verin."** Bu ayet aslında Mekki olan, Mekke'de inen bir ayettir. Oysa zekât ibadeti ise, Medine'de farz kılınmıştır. Burada geçen "Hak" sözcüğünden kasıt, ürün hasadı yapıldığında, bundan fakir, yoksul ve miskin olanlara yapılan tasadduk ve yardım demektir. Bu hüküm, öşür olayı farz kılınıncaya dek, farz olarak kalmıştı. Öşrün ve yarısının farz kılınmasıyla bu hüküm, nesh edilmiş, yürürlükten kaldırılmıştır.

Gerçi bu ayetin Medeni olduğu, Medine'de inen ayetlerden olduğu da söylenmiştir. Bu durumda, ayette yer alan "Hak" kelimesinden kasıt, farz olan zekât demektir. Ayetin manası şöyle olmaktadır: *"Sözkonusu olan bu hakkı vermede kararlı olun ve gayret gösterin, onu niyetle ve kararlılıkla verin. Ürünü aldığınız günü, sözkonusu olan hakkı ödemede önem gösterin. Böylece hakkın verilmesinin mümkün olduğu bir esnada hemen verilmelidir ki, sonra bırakılıp geciktirilmemiş olsun."*

"وَلَا تُسْرِفُوا إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ" Sadaka konusunda **"İsrafa kaçmayın. Çünkü O, müsrifleri sevmez."** Sabit b. Kays b. Şemmas'tan gelen rivayete göre, kendisi 500 adet hurma ağacından ürün alır ve bunlardan elde ettiği ürünün tamamını dağıtır, evine bir tane olsun sokmaz. Dolayısıyla buna da dikkat çekiliyor ve israfa kaçılmaması öneriliyor. Çünkü Yüce Allah şöyle buyuruyor:

"وَلَا تَجْعَلْ يَدَكَ مَغْلُولَةً إِلَى عُنُقِكَ وَلَا تَبْسُطْهَا كُلَّ الْبَسْطِ فَتَقْعُدَ مَلُومًا مَحْسُورًا" ***"Elini boynuna asıp bağlama, büsbütün de açıp, tutumsuz olma; yoksa pişman olur, açıkta kalırsın."***[112]

142- "وَمِنَ الْأَنْعَامِ حَمُولَةً وَفَرْشًا كُلُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ" **"Hayvanlardan yük taşıyan ve (yününden) yatak yapılanlar vardır. Allah'ın size rızık olarak verdiklerinden yiyin,"** Bu ayetteki "حَمُولَةً وَفَرْشًا" kavli, bundan önceki ayette geçen "جَنَّاتٍ" üzerine atfedilmiştir. Mana olarak "Hayvanlardan da yük taşıyan ve kesilmek üzere yere yatırılanları da yarattık. Yahut da yününden ve kılından dokumalar elde olunan, yataklar yapılan hayvanlar da yarattık" demek olur. "اَلْحَمُولَةُ" kelimesi yük taşımaya elverişli olan büyük baş hayvanlar demektir. "اَلْفَرْشُ" kelimesi de keçi, koyun, henüz sütten yeni kesilmiş yavru develer ve buzağılar demektir. Çünkü bunlar yapıları itibariyle yere daha yakın olduk-

112 İsra, 17/29

larından, yük taşımaya güç yetiremezler. Bunlar adeta yere döşenen yaygılar gibidirler.

"وَلَا تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ" "**Fakat şeytanın izinden gitmeyin. Çünkü o, sizin apaçık düşmanınızdır.**" Cahiliye dönemi halkının yaptıkları gibi siz de kendi nefsinize bağlı kalarak helal olanı haram ve haram olanı da helal sayarak şeytanın izinden gitmeyin.

143- "ثَمَانِيَةَ أَزْوَاجٍ" "**Sekiz çift hayvanı da yaratan odur.**" Bu ibare "حَمُولَةً وَفَرْشًا" kavlinden bedeldir. "مِنَ الضَّأْنِ اثْنَيْنِ وَمِنَ الْمَعْزِ اثْنَيْنِ" "**Koyundan iki ve keçiden de iki tane.**" Ayette yer ve iki manasına gelen "اثْنَيْنِ" kelimesi, "İki çift" anlamındadır. Ki bununla erkek ve dişisi olmak üzere çift anlamı kast edilmiştir. Örneğin erkek ve dişi deve, öküz ile inek, koç ile koyun, teke ile keçi gibi bu manada olan çiftler demektir. Eğer sözkonusu olan şey bir tek ise, zaten o, bir tek olarak geçer, onun için bir başka kelimeye gerek duyulmaz. Eğer o birin aynında aynı cinsten olan bir diğer hayvan da varsa, o takdirde bu, çift anlamına gelen, birinin ötekisinin eşi olması hasebiyle, buna zevç/çiftler adı verilir. Burada ise iki zevçten söz edilmektedir. Bunun delili de yüce Rabbimizin şu kavlidir:

"وَأَنَّهُ خَلَقَ الزَّوْجَيْنِ الذَّكَرَ وَالْأُنْثَى"[113] Bunun delili ise, tercümesini yaptığımız "ثَمَانِيَةَ أَزْوَاجٍ" kavlidir. Bundan sonra da yukarıda da belirttiğimiz gibi "**Ezvac**" kelimesi, "مِنَ الضَّأْنِ اثْنَيْنِ وَمِنَ الْمَعْزِ اثْنَيْنِ" "**Koyundan iki ve keçiden de iki tane**" kavliyle tefsir edilmiştir.

"قُلْ ءَالذَّكَرَيْنِ حَرَّمَ أَمِ الْأُنْثَيَيْنِ أَمَّا اشْتَمَلَتْ عَلَيْهِ أَرْحَامُ الْأُنْثَيَيْنِ نَبِّئُونِي بِعِلْمٍ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ" "**De ki: (Allah) iki erkeği mi, yoksa iki dişiyi mi; ya da bu iki dişinin rahimlerindekini mi haram kıldı? Doğru iseniz bana ilme dayanarak haber verin.**"

144- "وَمِنَ الْإِبِلِ اثْنَيْنِ وَمِنَ الْبَقَرِ اثْنَيْنِ" "**Deveden iki ve sığırdan da iki tane.**" Bu, onların ferd/tek olanı zevç/eş olarak isimlendirmeleri gibidir. Ki burada şart olan husus, bu ferdin yani birin yanında aynı cinsten bir tane daha bulunmasıdır. Nitekim bu, içinde şarap-içki olması kaydıyla Arapların cama, kâse demelerine benzer bir isimlendirme gibidir. Esas itibariyle ayette geçen "الضَّأْنِ" ve "الْمَعْزِ" kelimelerden biri "ضَائِنٌ" kelimesinin, diğeri de "مَاعِزٌ" kelimesinin çoğuludur. Dolayısıyla her ikisi de kalıp olarak adeta "تَجْرٌ" ve "تَاجِرٌ" kelimeleri gibidir.

113 *"Doğrusu, çiftleri; erkek ve dişi olarak yaratan O'dur."* Necm, 53/45

Ayrıca "الضَّـأْنِ" "**ed-Da'nu**" ve "الْمَعْـزِ" "**el-Ma'zu**" kelimeleri, aynel fiillerinin fetha harekesiyle "**ed-Daanu**" ve "**el-Maazu**" olarak okunmuştur. Übey b. Kaab ise "وَمِـنَ الْمَعْـزِي" olarak kıraat etmiştir. "اثْنَيْـنِ" kelimesi, cümle girişi olarak ya da mübteda olarak "اِثْنَـانِ" diye de okunmuştur.

"ءَالذَّكَرَيْـنِ" kavlindeki hemze inkâr anlamındadır. "الذَّكَرَيْـنِ" "**iki erkek**" ifadesinden kasıt, koyundan erkeği olan koç ve keçinin de erkeği olan teke demektir. "الْأُنْثَيَيْـنِ" "**İki dişiden**" kasıt da "koyun ve keçi" demektir. Bu, anlatım cinsiyet yoluyla konu ele alındığından, bu şekilde zikredilmiştir. Burada dikkat çekilen nokta, erkekli ve dişili olarak her iki cinsin hangisini Allah haram kılmak suretiyle yasaklamıştır, sorgulaması yapılıyor ve bunun erkekli ve dişili olarak hiçbir türünün Allah tarafından haram kılınmadığı kesin bir dille anlatılıyor.

Bu haramlık, nasıl erkekli ve dişili olarak koyun ve keçilerde sözkonusu değilse, tıpkı bunlarda olduğu gibi Yüce Allah, deve olsun, sığır olsun, onları da erkekli ve dişili olarak haram kılmış değildir. Aynı zamanda o dişilerin karnında olanı da Allah haram kılmış değildir. Çünkü cahiliye toplumu büyük baş hayvanların kimi zaman erkeğini, kimi zaman da dişisini haram kılıyorlardı. Oysa Yüce Allah'ın böylesi bir yasaklaması ve haram kılması yoktur. Bunların yavrularını da, ister dişi olsun, ister erkek olsun, yine kendi hevalarına göre haram kılıyorlardı. Yüce Allah, bütün bunları ret ediyor. Bazen da karışık olarak tüm bu havyalarda kendilerince haramlar koymaktaydılar ve: "Allah, bunları haram kılmıştır" diyorlardı. Allah, onların bu söylediklerini ret ediyor ve *"Doğru iseniz bana ilme, belgeye dayanarak haber verin"* buyurarak da meydan okuyor. Bana bilinen bir belgeye dayalı olarak, sizin kendi hevanıza göre haram kıldığınız bu şeylerin gerçekten Allah tarafından da haram kılındığına ilişkin, bir delil, bir belge sunun bu manada bana bir haber verin, demektir. Evet, bunun Allah tarafından haram kılındığına dair, eğer doğruyu söylüyorsanız, o halde bana bir belge getirin.

"قُلْ آلذَّكَرَيْنِ حَرَّمَ اَمِ الْأُنْثَيَيْنِ اَمَّا اشْتَمَلَتْ عَلَيْهِ اَرْحَامُ الْأُنْثَيَيْنِ" "**De ki: İki erkeği mi, yoksa iki dişiyi mi; ya da bu iki dişinin rahimlerindekini mi haram kıldı?**" Belge gösterebilir misiniz? "اَمْ كُنْتُـمْ شُـهَدَاءَ اِذْ وَصّيكُـمُ اللهُ بِهٰـذَا" "**Yoksa siz, Allah bunları size tavsiye ederken şahitler miydiniz?**" Aksine sizin bu konuda böyle bir tanıklığınız mı var? Yine buradaki hemze de inkâr ve ret anlamını içeren bir soru edatıdır. Yani: "Rabbiniz olan Yüce Allah, size bu türden olan şeyleri haram kıldığı esnada siz orada şahitlikte bulunuyordunuz? Burada sözkonusu edilen şahitlik konusu, onların görüş ve inançları bağlamında zikredilmiştir. Çünkü Onlar herhangi bir Resule inanmıyorlardı ve dedikleri de şu idi: "Bizim haram kıldığımız bu şeyleri, bizzat Allah'ın kendisi haram kılmıştır." İşte onların bu türden olan iddia ve konuşmaları üzerine, onları

susturucu anlamında "**Yoksa siz, şahitler miydiniz?**" buyrularak, şu anlamda bir gerçeğe dikkat çekiliyordu: "Bu türden bir tavsiyede bulunurken, sizler şahitler olarak orada bulunup bu öğrenmiş miydiniz ki, böyle diyorsunuz?"

"فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرٰى عَلَى اللهِ كَذِبًا لِيُضِلَّ النَّاسَ بِغَيْرِ عِلْمٍ إِنَّ اللهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظّٰلِمِينَ" "**İlme, belgeye dayanmadığı halde, sırf insanları saptırmak için Allah hakkında yalan uydurandan daha zalim kimdir? Allah, zalim toplumu doğru yola çıkarmaz.**" Çünkü müşrikler, Allah'ın haram kılmadığı bir şeyi, ona isnat etmek suretiyle Allah adına yalan uyduruyorlardı. Böyle bir yola başvuran kişi de Amr b. Luhay Kam'a idi. Zaten daha önceki ayetlerde de geçtiği gibi hayvanlara Bahira, Saibe, Ham gibi isimler altında haramlığı getiren de bu adam idi.

145- "قُلْ لَا أَجِدُ فِي مَا أُوحِيَ إِلَيَّ مُحَرَّمًا عَلٰى طَاعِمٍ يَطْعَمُهُ إِلَّا أَنْ يَكُونَ مَيْتَةً أَوْ دَمًا مَسْفُوحًا أَوْ لَحْمَ خِنْزِيرٍ فَإِنَّهُ رِجْسٌ أَوْ فِسْقًا أُهِلَّ لِغَيْرِ اللهِ بِهِ" "**De ki: Bana vahyolunanlar arasında; ölü, akıtılmış kan, domuz eti ki -pistir- ve Allah'tan başkası adına, O'na bir isyan olarak kesilen hayvandan başkasını yemenin haram olduğuna dair bir şey bulamıyorum.**"

Diyorsun ki: Nasıl oluyor da ayette kimi sayılan şeylerle, sayılmayan, madut olmayanları ayırdı ve onları birbiri ardınca getirmedi, neden?

Derim ki: İkisi arasındaki ayırım, sayılanlar yani mahdut olanlar dışında bir şey olmadığından ötürü, onlara ayrıca yer vermedi. Zira Yüce Allah, insanlara yararları sebebiyle ve onları, kendilerine mubah/serbest kılmasından ötürü kulları için o hayvanları yarattı. Ancak burada haramlığı ileri sürenlere karşı, hüccet orta koymak ve kanıt göstermek suretiyle, haramlığı ileri sürenlere bu yoldan bir itiraz getirdi. Burada haram olmayan şeyleri, haram olarak gösterip savunanlara karşı hüccetin ortaya konması, hem pekiştirme içindir ve hem de onların haram kıldığı şeylerin haramlığını değil, helal kılındığını doğrulatmak anlamındadır. İtirazlar sadece tekit amacını taşır ve bu nedenle bunlara yer verilmiştir.

"فِي مَا أُوحِيَ إِلَيَّ" "**Bana vahyedilen şeyde**" ifadesi, aslında bir uyarıdır, bir dikkat çekmedir. Bir şeyin haram kılınmasının sadece Yüce Allah tarafından gelen bir vahiy yoluyla ve onun şeriat olarak bunu ortaya koymasıyla olabilir, başka değil, özellikle de haram kılmanın heva ve hevese göre olacak bir şey değildir. "مُحَرَّمًا" yani "Sizin haram kıldığınız gibi haram kılınan bir şeyin var olduğu sözkonusu değildir", Allah'ın haram kılmadığı bir şeyden yemek de haram değildir. Meğerki: "إِلَّا أَنْ يَكُونَ مَيْتَةً" "Haram kılınan şey, ölü olma-

sın." Haram kılınan budur. "أَوْ دَمًا مَسْفُوحًا" "**Ya da akıtılmış kan,**" damarlarda olup da sıvı halinde akmakta olan kan da aynı şekilde haramdır. Yoksa karaciğer ve dalaktaki kan haram değildir. Kaldı ki hayvanın kesilmesinden sonra damarlarda kalan ve akmayan kana da ruhsat tanınmıştır, helaldir.

"أَوْ فِسْقًا" "**Fasıklık ve isyan olarak**" kelimesi, kendisinden önce geçen ve mansub olan kelime üzerine atfedilmiştir. Allah'tan başkası adına kesilenler için "**fısk**" ifadesinin kullanılmış olması, bunun da Allah'a isyan anlamında olan şeyler arasında sayılması sebebiyle, buna da burada yer verilmiştir. Kaldı ki "وَلَا تَأْكُلُوا مِمَّا لَمْ يُذْكَرِ اسْمُ اللهِ عَلَيْهِ وَإِنَّهُ لَفِسْقٌ" "***Üzerine Allah'ın adı anılmayanlardan yemeyin. Bu, fasıklıktır, isyandır.***"[114] kavli de bu gerçeği dile getirmektedir. "أُهِلَّ" kelimesi de bunun mahallen mansub olan sıfatıdır. Gerçi bunun "أَهَلَّ" kökünden mefulü leh olması da caiz olur. Yani mana olarak *"Bir fasıklık ve isyan olarak Allah'tan başkası adına kestikleri de haramdır"* demektir.

Diyorsun ki: Bu durumda ayetteki "أُهِلَّ" kelimesi neyin üzerine atfedilmiştir ve "بِهِ" kavlindeki zamir nereye racidir?

Derim ki: Bu kelime "يَكُونَ" kavli üzerine atfedilmiştir. Zamir de söz konusu "يَكُونَ" kavlinde var olan manaya racidir.

"فَمَنِ اضْطُرَّ" "**Bununla birlikte kim darda kalırsa,**" haram kılınmış olan sözkonusu şeylerden kim de yemek zorunda kalırsa, bu takdirde "غَيْرَ بَاغٍ" "**isyan niyeti taşımaksızın**" yani kendisi gibi zorda kalana karşı, eşitlik esasını çiğnemeyerek "وَلَا عَادٍ" "**ve başkasının payına el uzatmadan**", ihtiyacı kadarından fazlasını almaksızın mecburiyet karşısında haram olan o şeylerden yiyebilir. "فَإِنَّ رَبَّكَ غَفُورٌ رَحِيمٌ" "**Şüphesiz Rabbin, bağışlayandır, merhamet edendir.**" Mecburiyet karşısında haram olan şeylerden yiyen kimseyi hesaba çekmez.

146- "وَعَلَى الَّذِينَ هَادُوا حَرَّمْنَا كُلَّ ذِي ظُفُرٍ" "**Yahudilere bütün tırnaklı hayvanları haram kıldık;**" Ayette geçen "**Tırnaklı hayvanlar**" ifadesinden kasıt, ister dört ayaklı hayvanlar olsun, ister kuş türünden olsun, bu canlılardan tırnaklı olan hayvanlar kast edilmiştir. Önceleri Yahudilere tüm tırnaklılar değil de bir kısmı haram kılınmıştı. Ancak hadlerini aşıp zulüm yaptıklarında, Allah o şeyleri kendilerine haram kılmış ve bu haramlığın kapsamını genişleterek tüm tırnaklıların kendilerine haram kılındığını belirtmiştir. Nitekim delil olarak da, Rabbimizin şu ayetini görüyoruz:

---

114 En'am, 6/121

"فَبِظُلْمٍ مِّنَ الَّذِينَ هَادُوا حَرَّمْنَا عَلَيْهِمْ طَيِّبَاتٍ أُحِلَّتْ لَهُمْ" ***"Yahudilerin zulümleri sebebiyle, kendilerine helal kılınmış olan temiz şeyleri onlara haram ettik."***[115]

Tefsirini yapmakta olduğumuz bu ayetteki "وَمِنَ الْبَقَرِ وَالْغَنَمِ حَرَّمْنَا عَلَيْهِمْ شُحُومَهُمَا" **"sığır ve koyunun iç yağlarını da onlara haram kıldık"** kavli, tıpkı "مِنْ زَيْدٍ أَخَذْتُ مَالَهُ" "Zeyd'den malını -onun olan şeyleri- aldım" cümlesine benzer. Burada yapılan izafetle, mana olarak cümle içindeki irtibatın oldukça güçlü olduğunu göstermeyi hedeflemek içindir. Bu durumda ayetin manası şöyle olmaktadır: *"Allah, onlara her tırnaklı hayvanın etini, iç yağını, kısaca onlarda bu manada var olan her şeyi haram kıldı"* Ancak burada sığırlarla küçük baş hayvanları bu haramlığın dışında tutarak bu iki cinsin helal kılındığını, bunların da sadece saf iç yağlarının haram kılındığını bildirmiştir. Ki bu da böbrek üzerindeki yağ anlamındadır.

"إِلَّا مَا حَمَلَتْ ظُهُورُهُمَا أَوِ الْحَوَايَا أَوْ مَا اخْتَلَطَ بِعَظْمٍ" **"Yalnız sırtlarında veya bağırsaklarında (ve işkembelerinde) bulunan ya da kemiğe karışanlar bundan müstesnadır"** kavline gelince, buradaki "إِلَّا مَا حَمَلَتْ ظُهُورُهُمَا" kavlinden kasıt, sözkonusu hayvanların etlerine, sırtlarına, derilerine, kısaca omuzlarından kalçalarına dek bu bölgelere yapışık olan yağlar, haramlığın dışında tutulmuştur. "أَوِ الْحَوَايَا" "Bağırsaklara yapışıp kalan yağlar" demektir, "أَوْ مَا اخْتَلَطَ بِعَظْمٍ" **"ya da kemiğe karışanlar"**, bundan kasıt da but, kalça ve kuyrukyağı gibi yağların karışması da istisna edilmiştir.

Ayette yer alan **"ev/veya"** anlamında olan "أَوْ" kelimesine gelince, bu Arapların kullandıkları: "جَالِسِ الْحَسَنَ أَوِ ابْنَ سِيرِينَ" cümlesine benzer bir anlatım gibidir.

"ذَٰلِكَ جَزَيْنَاهُمْ بِبَغْيِهِمْ وَإِنَّا لَصَادِقُونَ" **"Böylece, azgınlıkları sebebiyle onları cezalandırdık. Biz, elbette doğru olanlarız."** İşte görüldüğü gibi böylesi bir ceza ile onları, zulüm ve haksızlıkları sebebiyle cezalandırdık. Kaldı ki Biz, itaat ehli olan vaatlerimizden hiçbir zaman dönmediğimiz gibi, asilere karşı vaat ettiğimizde de doğru davranırız, verdiğimiz sözden asla dönmeyiz. İtaat ehli olanlarında isyana kalkışmaları ve azmaları halinde, onlara da tehdidimiz ulaşır ve onları da cezalandırmayı helal sayarız.

147- "فَإِنْ كَذَّبُوكَ" Eğer bu konuda **"Seni yalanlarlarsa"** ve "Allah'ın rahmeti geniştir, boldur" diyerek bir iddiaya kalkışırlar, rahmetinin bol ve geniş olması hasebiyle o, azgınları ve isyana kalkışanları hesaba çekmez, onun cömertliği ve keremi, verdiği sözden geri dönüşü sağlar derlerse, "فَقُلْ رَبُّكُمْ ذُو رَحْمَةٍ وَاسِعَةٍ" Onlara **"De ki: Rabbiniz**, -taat ehli olanlara kar-

115 Nisa, 4/160

şı- **geniş rahmet sahibidir.**" Rahmetinin bolluğu ve genişliği yanında "وَلَا يُرَدُّ بَأْسُهُ عَنِ الْقَوْمِ الْمُجْرِمِينَ" "**O'nun azabı ise günahkâr toplumdan geri çevrilemez.**" Onun intikam alması endişesiyle, onun rahmetini ummak gibi bir gurura kapılma, böylece kendini aldatma!

سَيَقُولُ الَّذِينَ أَشْرَكُوا لَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا أَشْرَكْنَا
وَلَا آبَاؤُنَا وَلَا حَرَّمْنَا مِنْ شَيْءٍ كَذَٰلِكَ كَذَّبَ الَّذِينَ
مِنْ قَبْلِهِمْ حَتَّىٰ ذَاقُوا بَأْسَنَا قُلْ هَلْ عِنْدَكُمْ مِنْ
عِلْمٍ فَتُخْرِجُوهُ لَنَا إِنْ تَتَّبِعُونَ إِلَّا الظَّنَّ وَإِنْ أَنْتُمْ
إِلَّا تَخْرُصُونَ ﴿148﴾ قُلْ فَلِلَّهِ الْحُجَّةُ الْبَالِغَةُ فَلَوْ
شَاءَ لَهَدَاكُمْ أَجْمَعِينَ ﴿149﴾ قُلْ هَلُمَّ شُهَدَاءَكُمُ الَّذِينَ
يَشْهَدُونَ أَنَّ اللَّهَ حَرَّمَ هَٰذَا فَإِنْ شَهِدُوا فَلَا تَشْهَدْ
مَعَهُمْ وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَالَّذِينَ
لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ وَهُمْ بِرَبِّهِمْ يَعْدِلُونَ ﴿150﴾ قُلْ
تَعَالَوْا أَتْلُ مَا حَرَّمَ رَبُّكُمْ عَلَيْكُمْ أَلَّا تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا
وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا وَلَا تَقْتُلُوا أَوْلَادَكُمْ مِنْ إِمْلَاقٍ
نَحْنُ نَرْزُقُكُمْ وَإِيَّاهُمْ وَلَا تَقْرَبُوا الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ
مِنْهَا وَمَا بَطَنَ وَلَا تَقْتُلُوا النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ
إِلَّا بِالْحَقِّ ذَٰلِكُمْ وَصَّاكُمْ بِهِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ﴿151﴾ وَلَا
تَقْرَبُوا مَالَ الْيَتِيمِ إِلَّا بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ حَتَّىٰ يَبْلُغَ
أَشُدَّهُ وَأَوْفُوا الْكَيْلَ وَالْمِيزَانَ بِالْقِسْطِ لَا نُكَلِّفُ نَفْسًا
إِلَّا وُسْعَهَا وَإِذَا قُلْتُمْ فَاعْدِلُوا وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبَىٰ
وَبِعَهْدِ اللَّهِ أَوْفُوا ذَٰلِكُمْ وَصَّاكُمْ بِهِ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ
﴿152﴾ وَأَنَّ هَٰذَا صِرَاطِي مُسْتَقِيمًا فَاتَّبِعُوهُ وَلَا
تَتَّبِعُوا السُّبُلَ فَتَفَرَّقَ بِكُمْ عَنْ سَبِيلِهِ ذَٰلِكُمْ وَصَّاكُمْ بِهِ
لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴿153﴾ ثُمَّ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ تَمَامًا عَلَى
الَّذِي أَحْسَنَ وَتَفْصِيلًا لِكُلِّ شَيْءٍ وَهُدًى وَرَحْمَةً
لَعَلَّهُمْ بِلِقَاءِ رَبِّهِمْ يُؤْمِنُونَ ﴿154﴾ وَهَٰذَا كِتَابٌ أَنْزَلْنَاهُ

مُبَارَكٌ فَاتَّبِعُوهُ وَاتَّقُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴿155﴾ أَنْ
تَقُولُوا إِنَّمَا أُنْزِلَ الْكِتَابُ عَلَىٰ طَائِفَتَيْنِ مِنْ قَبْلِنَا
وَإِنْ كُنَّا عَنْ دِرَاسَتِهِمْ لَغَافِلِينَ ﴿156﴾ أَوْ تَقُولُوا لَوْ
أَنَّا أُنْزِلَ عَلَيْنَا الْكِتَابُ لَكُنَّا أَهْدَىٰ مِنْهُمْ فَقَدْ جَاءَكُمْ
بَيِّنَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَهُدًى وَرَحْمَةٌ فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ كَذَّبَ
بِآيَاتِ اللَّـهِ وَصَدَفَ عَنْهَا سَنَجْزِي الَّذِينَ يَصْدِفُونَ
عَنْ آيَاتِنَا سُوءَ الْعَذَابِ بِمَا كَانُوا يَصْدِفُونَ ﴿157﴾

Ayetlerin Mealleri

148- Müşrikler: Allah dileseydi ne biz şirk koşardık ne de atalarımız, hiç bir şeyi de haram kılmazdık, diyecekler. Onlardan öncekiler de bizim acı azabımızı tadana kadar yalanlamışlardı. De ki: Bize çıkarabileceğiniz bir deliliniz var mı? Siz, sadece zanna uyuyorsunuz ve sadece uyduruyorsunuz.

149- De ki: Tam ve kâmil delil Allah'ın delilidir. O, dileseydi hepinizi doğru yola çıkarırdı.

150- De ki: Haydi, Allah şunu haram kıldı diye şehadet edecek şahitlerinizi getirin. (Yalan yere) şahitlik ederlerse sakın onlarla şahitlik etme. Ayetlerimizi yalanlayıp, ahirete iman etmeyen ve Rab'lerine başkalarını denk tutanların heveslerine uyma.

151- De ki: Gelin, Rabbinizin size neyi haram kıldığını okuyayım: O'na hiç bir şeyi ortak koşmayın. Anaya babaya iyilik edin. Yoksulluk yüzünden çocuklarınızı öldürmeyin. Sizin de, onların da rızıklarını veren biziz! Ahlaksızlığın açığına da gizlisine de yaklaşmayın. Allah'ın haram kıldığı cana haksız yere kıymayın. İşte, (Allah) size, düşünesiniz diye bunları tavsiye etti.

152- Yetimin malına, erginlik çağına ulaşıncaya kadar, en güzel tarzın dışında yaklaşmayın. Ölçüyü ve tartıyı doğru yapın. Biz, bir kimseyi ancak gücünün yettiği kadar mükellef tutarız. Konuştuğunuz zaman akraba bile olsa adaletli olun. Ve Allah'a verdiğiniz sözü yerine getirin! İşte, (Allah) size bunları düşünür, öğüt alırsınız diye tavsiye ediyor.

153- İşte bu, benim dosdoğru yolumdur. Buna uyun, sizi O'nun yolundan ayıracak yollara uymayın. Kendinizi korumanız için işte size böyle tavsiye ediyor.

154- Yine, Musa'ya da, iyi uygulayanlara (nimetlerimizi) tamamlamak, her şeyi ayrı ayrı açıklamak ve bir rehber, rahmet olmak üzere o kitabı -Tevrat'ı- verdik ki Rab'lerine kavuşacaklarına inansınlar.

155- Bu (Kur'an) da indirdiğimiz mübarek bir kitaptır. O'na uyun ve sakının ki merhamet olunasınız.

156- Kitab, ancak bizden önceki (Yahudi ve Hıristiyan olan) iki topluluğa indirildi, Biz, onların okuyup, incelemelerinden habersizdik dersiniz veya:

157- "Kitab bize indirilmiş olsaydı, onlardan daha çok doğru yolda olurduk" dersiniz diye, size Rabbinizden açık bir belge, rehber ve rahmet gelmiştir. Artık Allah'ın ayetlerini yalanlayanlardan ve onlardan yüz çevirenden daha zalim kim olabilir? Ayetlerimizden yüz çevirenleri, yüz çevirdiklerinden dolayı kötü azapla cezalandıracağız.

Ayetlerin Tefsiri

148- "سَيَقُولُ الَّذِينَ أَشْرَكُوا لَوْ شَاءَ اللهُ مَا أَشْرَكْنَا وَلَا آبَاؤُنَا وَلَا حَرَّمْنَا مِنْ شَيْءٍ" "**Müşrikler diyecekler ki: Allah dileseydi babalarımız ve biz şirk koşmaz ve hiç bir şeyi de haram kılmazdık.**" Bu ifade, ileriye dönük olarak müşriklerin ne diyeceklerini önceden haber verilmesidir. Nitekim zaten böyle demişlerdi. Zaten şu ayette de bu söyledikleri dile getiriliyor:

"وَقَالَ الَّذِينَ أَشْرَكُوا لَوْ شَاءَ اللهُ مَا عَبَدْنَا مِن دُونِهِ مِن شَيْءٍ" "***Şirk koşanlar, 'Allah dilemiş olsaydı, O'ndan başka hiç bir şeye kulluk etmezdik' dediler.***"[116] Müşrikler bu küfürleri ve azgınlıkları sebebiyle demek istiyorlar ki: "Kendilerinin ve atalarının Allah'a ortak koşmaları, Allah'ın helal kıldığını, kendilerinin bunları haram kılmalarının Allah'ın iradesi ve meşiet/iradesini gerçekleştirmesi iledir. Eğer Allah'ın meşieti olmasaydı, bunlardan hiçbir şey olmazdı." Onların böyle söylemeleri, Cebriye'nin söyledikleriyle ve görüşleriyle aynen uyuşmaktadır.

"كَذَٰلِكَ كَذَّبَ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ" "**Onlardan öncekiler de yalanlamışlardı.**" Yani onlar mutlak olarak böylesine yalanlamaya gitmişlerdi. Kaldı ki Yüce Allah, hem Akıllara bu gerçeği yüklediği gibi hem de kitaplar indirerek, akıl ve

116 Nahl, 16/35

kitaplar yoluyla Yüce Allah'ın bunlara muhtaç olmadığını, onların bu söylediklerinden beri ve uzak olduğunu, onun meşietinin ve iradesinin çirkinliklerden münezzeh olduğunu gösterdiği gibi, Resulleri de bu gerçeği haber vermişlerdir.

Kim masiyetlerden ve küfürden oluşan çirkinliklerin varlığını Allah'ın meşietine ve iradesine bağlarsa, bunun anlamı her şeyi tekzip etmek olur. Yani bu, Allah'ı, kitaplarını ve resullerini tekzip anlamında olur. Böylece bunlar hem akla dayalı ve de nakle/duymaya dayalı delilleri arkalarına atmış olmak anlamına gelir. "حَتَّىٰ ذَاقُوا بَأْسَنَا" Böylece onlar "**bizim acı azabımızı tadana kadar**" bu yalanlamayı sürdürdüler. Biz, yalanlamaları yüzünden kendilerine azabı indirene dek, onlar bu yalanlama fiilini hep devam ettirdiler.

"قُلْ هَلْ عِندَكُم مِّنْ عِلْمٍ" "**De ki: Elinizde kesin bir bilgi ve belgeniz var mı?**" Bilinen şeylerden ötürü, dediklerinize ilişkin hüccet sayılmaya uygun bir kanıtınız var mı? "فَتُخْرِجُوهُ لَنَا" "**Ki bize çıkarabileceğiniz**" bir delil olabilsin. İşte bu ifade, bir bakıma susturucu bir tokat olarak görülmektedir. Aynı zamanda bu, onların söyledikleri bu türden sözlerin muhal/olamaz olduğuna da tanıklık etmektedir.

"إِنْ تَتَّبِعُونَ إِلَّا الظَّنَّ وَإِنْ أَنتُمْ إِلَّا تَخْرُصُونَ" "**Siz,** -bu söylediklerinizle- **sadece zanna uyuyorsunuz ve sadece uyduruyorsunuz.**" Bir bu söylediklerinizi sizin iddia edip ileri sürdüğünüz ve yalan uydurduğunuz bu şeylerin öyle olduğunu değerlendiriyorsunuz. O takdir ve değerlendirme sadece sizin uydurmanızdır.

Ayette geçen "كَذَٰلِكَ كَذَّبَ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ" kavlindeki "**Kezzebe**" fiili, tahfif ile şeddesiz olarak "**Kezebe**" diye de okunmuştur.

149- "قُلْ فَلِلَّهِ الْحُجَّةُ الْبَالِغَةُ" "**De ki: Tam ve kâmil delil Allah'ın delilidir.**" Yani eğer mesele sizin ileri sürdüğünüz gibi olsaydı, dediğiniz gibi sürdürdüğünüz dava Allah'ın meşietine dayalı olsaydı, sizin inancınızın ve davanızın geçersizliğine ilişkin olmak üzere en güçlü ve geri çevrilmesi mümkün olmayan en üstün hüccet ve kanıt elbette ki Allah'ın ortaya koyduğu olurdu. "فَلَوْ شَاءَ لَهَدَاكُمْ أَجْمَعِينَ" "**O, dileseydi hepinizi doğru yola çıkarırdı.**" Din konusunda sizi olsun, size karşı çıkanları olsun, inatçı ve küfürde ısrarcı olmamanız durumunda, sizi de onları da elbette hidayete, doğru olan yola yönlendirirdi. Kaldı ki sizin, dininizi, inancınızı Allah'ın dilemesiyle bağlantılandırmanız durumunda, bunun aksi de vaki olur. O da, size karı olan muhaliflerinizin dini ve inancı da size göre yine Allah'ın meşieti, iradesi ile oluyor, demektir. O takdirde onlara karşı dostluk gösterin ve düşmanlıkta bulunmayın. Onlarla aynı şekilde muvafakat içinde olun ve onlara karşı

muhalefet etmeyin. Çünkü sizin iddianız gereği, sizin de inancınız, karşınızdakilerin de inancı, Allah'ın meşieti, dilemesi iledir, diyorsunuz. Buna göre anlaşamamanızda bir problemin yaşanmaması gerekir.

150- "قُلْ هَلُمَّ شُهَدَاءَكُمُ الَّذِينَ يَشْهَدُونَ أَنَّ اللَّهَ حَرَّمَ هَذَا فَإِنْ شَهِدُوا فَلَا تَشْهَدْ مَعَهُمْ" "**De ki: Haydi, Allah şunu haram kıldı diye şehadet edecek şahitlerinizi getirin.** (Yalan yere) **şahitlik ederlerse sakın onlarla şahitlik etme.**" Hicaz Okulu'na göre burada geçen "هَلُمَّ" "**Helumme**" kelimesi, müfret olarak da, cemi olarak da hep böyledir. Kelime ile hem tekil mana, hem de çoğul mana kastedilir. Nitekim bu konuda kelimenin eril ve dişil olması da bu yönüyle eşittir, kelime hem eril ve hem de dişil olarak kullanılır. Benu Temim Okuluna göre ise, kelime dişil olabileceği gibi, çoğul olarak da gelir. Mana şöyledir: "Tanıklarınızı getirin ve onların yakına alın, yakınlaştırın."

Diyorsun ki: Nasıl oluyor da, zaten Allah, şunları haram kıldı, diyenlere, şahitlerinizi, tanıklarınızı getirip hazır bulundurun, denilebilir ki? Kaldı ki bunun da peşinde Allah, ona, (onlarla birlikte, onlar için tanıklıkta bulunmamasını da emretmektedir) bu, nasıl olacak ki?

Derim ki: Onlara, şahitlerini getirmeleri konusunda verilen emir, onların batılı savunmaları konusunda şahit ya da tanık getirmeleri isteniyor. Böylece hüccet onları ilzam etsin, sustursun da, boğazlarında taş düğümlenip kalsın. Tanık isteyen, olayı görmek dileyen taraf da, batılda ısrar edenlerin şahit sunamamaları sebebiyle de, hiçbir şey üzere olmadıkları, ellerinde hiçbir kanıtlarının bulunmadığı gerçeği anlaşılsın, artık tanık gösterme yolları da kesilmiş olsun. Bunun sonucunda şahitlik edenlerin olsun, bu olaya tanıklık durumunda olanlar olsun, hepsi de şu gerçeği görmüş olsunlar, karşı tarafın savunduğu davanın tutunacak doğru bir tarafının olmadığını anlasınlar da, böylece batıldan dönüş yapsınlar. Ayetteki "فَلَا تَشْهَدْ مَعَهُمْ" kavline gelince, yani onların şahitlik ettiği şey konusunda onları doğrulayıp teslim olma, sakın onları tasdik etme, demektir. Zira onlara teslimiyet göstermesi halinde, adeta o da, onların yalanlarından ötürü, onlarla birlikte şahitlik etmiş olma konumuna düşer ve sonunda o da onlardan biri olur.

"وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَالَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ وَهُمْ بِرَبِّهِمْ يَعْدِلُونَ" "**Ayetlerimizi yalanlayıp, ahirete iman etmeyen ve Rab'lerine başkalarını denk tutanların heveslerine uyma.**" Ayetin bu kısmında zamir yerine bizzat sözkonusu edilen bu yalancıların kendileri, zamir yerine ismi zahir zikredilmiştir. Bunun sebebi, Yüce Allah'ın ayetlerini yalanlayıp da, bundan dönüş yaparak heva ve heveslerine uyanlara delalet etsin diyedir. Bunun da nedeni,

delile uyulması halinde, bu durumda tek yapılacak şey vardır, o da Allah'ın ayetlerini ve Allah'ın birliğini tasdik etmek olacaktır.

Diyorsun ki: Burada *"De ki: Allah'ın bunları haram kıldığına dair olan ve buna şahitlik edecek şahitlerinizi getirin"* denilemez miydi? Bu durumda denilen bu ifade ile inzal edilen ayetteki ifade arasındaki fark nedir?

Derim ki: Bundan amaç, onlardan tanıklarının getirip hazır bulundurmaları isteniyor. Çünkü bilinen şu ki, onların istedikleri şahit ya da tanıklar, onların lehine tanıklık edecek olan ve onların sözlerini destekleyecek kimselerdir. Bir bakıma onların yalancı tanıklarıdırlar. Onlar lehinde tanıklığı görmeye gelenler de zaten onların söylediklerini doğrulayacak, onlara güvendiklerini ileri sürecek ve aynı zamanda onların şahitliklerini de destekleyecek olan yardakçı kimselerdir. İşte böylece onların ayakta tutmaya ve doğrulatma çalıştıkları şeyi yıkmak, hakkı ortaya koymak ve batılı da geçersiz kılmak içindir. İşte bu nedenle "Şehitler" anlamındaki kelime, izafet tamlaması olarak getirilmiştir. Neticede öyle bir anlatım ve üslup tarzıyla sunuldu ki, böylece sözkonusu edilen şahitlerin aslında önceden tanınan, belirli, damga yemiş olan, şahitlikte yalancılıkla bilinen, onların lehine tanıklık edecek ve onların görüşlerini destekleyecek olan güven duyulmayan, damgalı ve yaftalı şahitler olduğu gerçeğini ortaya çıkması içindir. Zaten bunun delili de yine ayet içinde yer alan "(Yalan yere) **şahitlik ederlerse sakın onlarla şahitlik etme**" manasındaki "فَإِنْ شَهِدُوا فَلَا تَشْهَدْ مَعَهُمْ" kavlidir.

Eğer "Şahitlik edecek şahitlerinizi getirin" denseydi, bunun manası şöyle olurdu: "Bu söylediklerinizin haram olduğuna dair birtakım kimseler getirin." Burada aslolan şey, Hak'ka şahitlik edecek olan şahitlerin istenmesidir, bu da amaç değildir. Bu takdirde bu Yüce Allah'ın "فَإِنْ شَهِدُوا فَلَا تَشْهَدْ مَعَهُمْ" kavliyle çelişmiş olur."

151- "قُلْ تَعَالَوْا أَتْلُ مَا حَرَّمَ رَبُّكُمْ عَلَيْكُمْ" **"De ki: Gelin, Rabbinizin size neyi haram kıldığını okuyayım:"** Ayetteki "تَعَالَ" kelimesi, "amm/genel" manasına gelen "hass" olan kelimelerdendir. Esasen bu, mana olara: "Kendisi yüksek bir yerde olan birinin, kendisinden daha aşağıda olanlara karşı olan bir seslenmedir." Daha sonra çoğalarak ve genişlik kazanarak genellik manasını ifade ederek, yaygınlık kazanmıştır. "مَا" harfi, tilavet fiili olan "أَتْلُ" kelimesiyle mansub kılınmıştır. Yani "Rabbinizin size haram kıldıklarını okuyayım, açıklayayım" demektir. Ya da "يحَرَّم" kelimesi, "Hangi şeyleri size haram kıldığını söyleyeyim, okuyayım" manasınadır. Çünkü "**Tilavet**" kelimesi, "kavl/söyleme" kelimesinden alınmadır

"أَلاَّ تُشْـرِكُواْ بِـهِ شَـيْئًا" "**O'na hiç bir şeyi ortak koşmayın.**" Burada "أَلاَّ تُشْـرِكُواْ" kavlinin başında yer alan "أَنْ" harfi, müfessiredir, konuyu açıklayan anlamında olan bir kelimedir. Kelimenin başındaki "لاَ" harfi ise, nehiy/yasaklama içindir. Sözkonusu "أَلاَّ تُشْـرِكُواْ" kavli, aslında "أَنْ لاَ تُشْـرِكُواْ" şeklinde idi.

Diyorsun ki: Burada söz konusu olan "أَنْ" harfi, fiili nasb eden edatlardandır diyemez ve aynı zamanda "أَلاَّ تُشْـرِكُواْ" kavlini de "مَـا حَـرَّمَ" kavlinden bedel yapamaz mıydın?

Derim ki: Bu durumda "أَلاَّ تُشْـرِكُواْ"; "لاَ تَقْرَبُـوا"; "لاَ تَقْتُلُـواْ" ve "لاَ تَتَّبِعُـوا السُّـبُلَ" kavillerinin de, tüm emir konumunda olan bu ifadelerin bunun üzerine atfedilmesinden ötürü, nehiy/yasak manasını içermeleri vacip hale gelir. Ki bu ibareler, 151, 152 ve 53. ayetlerde, tefsirini yapmakta olduğumuz bu ayet ile sonraki gelecek olan iki ayette yer almaktadır. Yasaklama kapsamına girecek olan da "وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا" kavli olurdu. Oysaki bu cümle: *"Ana ve babaya da en güzel ihsan ile iyilikte bulunun"* takdirindedir. Keza "وَاَوْفُوا"[117]; "وَإِذَا قُلْتُمْ فَاعْدِلُوا"[118] ; ve "وَبِعَهْدِ اللهِ اَوْفُـواْ"[119] kavilleri de böyle olurdu.

Diyorsun ki: O takdirde "وَأَنَّ هَـذَا صِرَاطِـي مُسْـتَقِيمًا فَاتَّبِعُوهُ"[120] kavlini fetha olarak okuyanlar açısından hakkında nasıl bir işlem yapacaksın? Ancak o takdirde de bu ibarenin de "أَلاَّ تُشْـرِكُواْ" kavli üzerine atfı doğru olur. Eğer bu kavlin başında yer alan "أَنْ" harfini fiilini nasb eden edatlar olarak değerlendirirsen ki o takdirde ayetin manası şöyle olur: "Size Allah'a şirk koşulmamasını ve tevhidinin nefyini okuyayım/anlatayım ve bir de benim doğru yolumun bu olduğunu size söyleyeyim." Evet, mana böyle olurdu, ne diyeceksin?

Derim ki: Ben, "وَأَنَّ هَذَا صِرَاطِي مُسْتَقِيمًا فَاتَّبِعُوهُ"[121] kavline, bir Lam harfini takdir ederek, onu tabi oluş için bir illet, bir gerekçe kılardım. Bunu da tıpkı Yüce Rabbimizin

"وَأَنَّ الْمَسَـاجِدَ لِلَّهِ فَـلَا تَدْعُـوا مَـعَ اللَّهِ أَحَـدًا" "***Mescitler Allah'ındır. O halde Allah ile birlikte başkasına dua-kulluk etmeyin.***"[122] kavli gibidir. Bu durumda 153. ayetin manası şöyle olurdu: *"Doğrusu bu benim dosdoğru olan yolundur. Öyleyse ona uyun!"* Bunun da delili, bunun esre ile karar edilmiş olmasıdır. Sanki burada *"Benim yoluma uyun, çünkü o dosdoğrudur"*; yahut da *"Yoluma uyun. Şüphesiz o dosdoğrudur"* denir gibi, bir mana vardır.

---

117 En'am, 6/151
118 En'am, 6/152
119 En'am, 6/152
120 En'am, 6/153
121 En'am, 6/153
122 Cin, 72/18

Diyorsun ki: Eğer sen, "أَنْ" harfini tilavet "أَتْـلُ" fiilini tefsir eden bir harf kabul edersen,, bu da "مَـا حَـرَّمَ رَبُّكُمْ" kavline bağlanmış olur. Buna göre bunun mabadi yani sonrasının da, tüm haram sayılan şeyler yasaklanma kapsamına alınmış olur. Örneğin Allah'a şirk koşmak ve bundan sonra gelip de başında nehiy harfi yer alan tüm ibareler dâhil olur. O takdirde emirler konusunda ne yapacaksın?

Derim ki: Burada sözkonusu olan emirler mademki nehiy/yasaklarla birlikte gelmişlerdir. Bütün bu emirlerden önce de haramlık ifade eden hükümler geçmiştir. Bu durumda aynı hüküm altına girmelerinde hepsi ortaktırlar, müşterektirler. Bilinen o ki, haram kılma olayı, aynı zamanda zıtlarına da racidir. Bunlar da ana ve babaya kötülük etmek, ölçü ve tartıda hile yapmak, söz ve ifadelerde adaleti terk etmek ve Allah'a verilen sözü bozmaktır. İşte bu hükümleri içerir.

"وَلاَ تَقْتُلُواْ أَوْلاَدَكُم مِّنْ إمْـلاَقٍ نَّحْنُ نَرْزُقُكُمْ وَإِيَّاهُمْ" "**Yoksulluk yüzünden çocuklarınızı öldürmeyin. Sizin de, onların da rızıklarını veren biziz!**" Ayetteki "مِّنْ إمْلاَقٍ" kavli, aynen "خَشْيَةَ إمْـلاقٍ" ***"fakirlik korkusuyla"***[123] gibi fakirlikten ötürü korku ve endişeye kapılmak demektir.

"وَلاَ تَقْرَبُواْ الْفَوَاحِشَ مَـا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَـنَ" "**Ahlaksızlığın açığına da gizlisine de yaklaşmayın.**" *Bu, tıpkı* "وَذَرُواْ ظَاهِرَ الإِثْـمِ وَبَاطِنَـهُ" ***"Günahın açığını da gizlisini de bırakın."***[124] kavli gibidir.

"وَلاَ تَقْتُلُواْ النَّفْسَ الَّتِـي حَـرَّمَ اللهُ إِلاَّ بِالْحَـقِّ ذَلِكُمْ وَصَّاكُـمْ بِـهِ لَعَلَّكُـمْ تَعْقِلُـونَ" "**Allah'ın haram kıldığı cana haksız yere kıymayın. İşte, (Allah) size, düşünesiniz diye bunları tavsiye etti.**" Burada geçen "إِلاَّ بِالْحَـقِّ" kavlinden murat, bununla kısas gibi, dinden dönme, irtidat ve bir recm gibi durumlar, istisna edilmiştir.

152- "وَلَا تَقْرَبُوا مَالَ الْيَتِيمِ إِلَّا بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ حَتَّى يَبْلُغَ أَشُدَّهُ" "**Yetimin malına, erginlik çağına ulaşıncaya kadar, en güzel tarzın dışında yaklaşmayın.**" Buradaki "إِلَّا بِالَّتِـي هِـيَ أَحْسَنُ" kavli, "Yetimin malına karşı yapılacak olan en güzel davranışla, en iyi hasletle yaklaşın" demektir. Bu da sözkonusu malın korunması ve üretilerek arttırılmasıyla sağlanır. Mana şöyle olmaktadır: *"Yetim, ergenlik ve olgunluk çağına gelinceye dek malını koruyun ve bu çağa geldiğinde de malını ona teslim edin."*

"وَأَوْفُوا الْكَيْلَ وَالْمِيزَانَ بِالْقِسْطِ" "**Ölçüyü ve tartıyı doğru yapın.**" Eşitlik ve adalet esasına uyarak yerine getirin. "لَا نُكَلِّفُ نَفْسًـا إِلَّا وُسْـعَهَا" "**Biz, bir kimseyi**

123 İsra, 17/31

124 En'am, 6/120

ancak gücünün yettiği kadar mükellef tutarız." Gücünün üzerinde olup da taşıyamayacağı, acze düşeceği bir yükü ona yüklemeyiz. Ancak, emir konusu, ölçü ve tartının tam olarak öngörüldüğü şekilde yerine getirilmesi, sözkonusu emre tabi kılınarak verildi. Çünkü ölçü ve tartıda adalete uyulması, haddin aşılmaması, ne eksik ve ne de fazlalık sözkonusu olmaksızın, sıkıntıya meydan verecek bir durumun oluşmaması demektir. Burada aynı zamanda konunun güce bağlı olanından söz edilmesi ve gücün üstünde bir şeyin yüklenilmeyeceğinin buyrulması, bu sebepten ötürüdür. Çünkü gücün üzerinde olan ise, zaten affedilmektedir.

"وَإِذَا قُلْتُمْ فَاعْدِلُوا وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبَىٰ" "**Konuştuğunuz zaman akraba bile olsa adaletli olun.**" Kendisinin lehine olsun, aleyhine olsun biri hakkında şahitlik veya bir başka konuda konuştuğunuz takdirde, sözkonusu olan kimseler, suçlu tarafın akrabası, yakınları da olsalar, adaletten ayrılmayın, adil davranın. Bu konuda ne fazla şeyler söylemeye kalkışın, ne de söylenmesi gerekenden daha az konuşun, olması gereken ne ise, onu yerine getirin. Bu, adeta Rabbimizin şu kavli gibidir: "وَلَوْ عَلَىٰ أَنفُسِكُمْ أَوِ الْوَالِدَيْنِ وَالْأَقْرَبِينَ" "***Şahitliğiniz kendi aleyhinize veya anne ve babanızın ve yakınlarınızın aleyhine olsabile.***"[125]

153- "وَأَنَّ هَٰذَا صِرَاطِي مُسْتَقِيمًا فَاتَّبِعُوهُ" "**İşte bu, benim dosdoğru yolumdur. Buna uyun.**" Bu ayetin başındaki "أَنَّ" harfinin tahfifiyle şeddesiz olarak "**Enne**" yerine "أَنْ" "**En**" diye de okunmuştur. Yani ayet "هَٰذَا صِرَاطِي مُسْتَقِيمًا أَنْ" olarak da okunmuştur ki bu da aslında "وَ أَنَّهُ هَٰذَا صِرَاطِي" takdirindedir. Dolayısıyla "أَنَّهُ" kavlindeki zamir da şan/dikkat çekme ve söz söyleme zamiridir. A'meş ise bunu "وَ هَٰذَا صِرَاطِي" olarak kıraat etmiştir. Abdullah'ın Mushaf'ında bu ayet "وَ هَٰذَا صِرَاطُ رَبِّكُمْ" diye geçmektedir. Übey b. Kaab'ın Mushaf'ında bu ayet "وَ هَٰذَا صِرَاطُ رَبِّكَ" diye yazılıdır.

"وَلَا تَتَّبِعُوا السُّبُلَ" "**Farklı yollara uymayın.**" Dinde değişik yollara girmeye, Yahudilik, Nasranilik, Mecusilik ve diğer bidat ve dalalet olan yollar gibi yollara uymayın. "فَتَفَرَّقَ بِكُمْ عَن سَبِيلِهِ" "**Aksi takdirde sizi O'nun yolundan ayırırlar.**" Allah'ın dosdoğru olan dininden İslam dininden sizi ayırırlar. Böylece Arîm seli baskınından sonra Yemen'in güneyinde bulunan Sebe kabilelerinin darmadağın hale düştükleri gibi, siz de onların durumlarına düşersiniz. Ayetteki "فَتَفَرَّقَ" kelimesi, "Ta" harfinin idğamıyla okunmuştur.

Ebu Vail, İbn Mesud yoluyla Muhammed Aleyhisselam'dan rivayet ediyor. Rivayete göre Resulullah (s) bir hat çizer, sonrasında da "**İşte bu, doğru**

125 Nisa, 4/135

yoldur" diye buyurur. Daha sonra da bu doğru hattın sağında ve solunda başkaca hatlar çizer ve sonrasında da "**Bunlar da yollardır. Bu yolların her birinde bir şeytan durup insanları oraya çağırıyor**" buyurdu ve daha sonra da bu ayeti, "وَأَنَّ هَٰذَا صِرَاطِي مُسْتَقِيمًا فَاتَّبِعُوهُ" ayetini okudu.[126]

İbn Abbas'tan (r) rivayete göre bu ayetlerin tümü muhkem olan ayetlerdir. Bu ayetlerin hiçbiri, hiçbir ilahi kitapta neshe uğramamışlardır. Bir yoruma göre de bu ayetler, Kitab'ın anası, esası ve temelidirler. Kim bunlarla amel ederse cennete girer. Kim de bunları terk ederse ateşe girer.

Ka'bu'l-Ahbar'dan rivayet olunduğuna göre demiş ki: "Ka'b'ın varlığı elinde olan Allah'a yemin olsun ki, bu ayetler, Tevrat'ın da başında yer alan ilk ayetlerdir."

"ذَٰلِكُمْ وَصَّاكُمْ بِهِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ" "**Kendinizi korumanız için işte size böyle tavsiye ediyor.**"

Diyorsun ki: Bundan sonra gelecek olan "ثُمَّ ءَاتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ" kavli, neyin üzerine atfedilmiştir?

Derim ki: Bundan önceki ayette geçen "وَصَّاكُمْ بِهِ" kavli üzerine atfedilmiştir.

Diyorsun ki: Nasıl oluyor da bu,"ثُمَّ" kelimesiyle bunun üzerine atfedilebiliyor? Oysaki "verme" anlamına gelen "**iyta**" kelimesi, "**Tavsiye**" yani "وَصَّاكُمْ" kelimesinden asırlar boyu hep önce gelir, ne diyeceksin?

Derim ki: Bu tavsiye oldukça eskilere dayanan bir tavsiyedir. Hemen her Resul'ün diliyle gönderildikleri tüm ümmetlerine bu tavsiyeler yapılmıştır. Kaldı ki İbn Abbas da "Bu ayetlerin tamamı muhkem olan ayetlerdir. Hiçbir ilahi kitapta bunlar neshedilmiş değildir" demişti. Burada *sanki "Ey Âdemoğulları, ister eskiden beri olsun, ister şimdi olsun, bunun size tavsiyede bulunulmuştur"* denir gibi bir mana vardır.

154- "ثُمَّ" "**Yine**" bundan çok daha büyük olanını, Biz "ءَاتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ" "**Musa'ya da, kitabı verdik.**" Ona da bu mübarek kitabı indirdik. Deniliyor ki bu ayet, daha önceden bu surenin 84. ayetinde geçen Yüce Allah'ın "وَوَهَبْنَا لَهُ إِسْحَقَ وَيَعْقُوبَ" kavli üzerine atfedilmiştir.

"تَمَامًا عَلَى الَّذِي أَحْسَنَ" "**İyi uygulama yapanlara** (ikramımızı ve nimetlerimizi) **tamamlamak üzere,**" ihsanda bulunanlar üzerine indirdik. İyi amel ile uygulamada bulunarak salih işler yapanlara indirdik, demektir. Burada söz-

126 Nesai, İbn Hibban, Hâkim, Ahmed b. Hanbel, İshak, Bezzar ve Ebu Ya'la, bunların hepsi bu hadisi Asım ve başkaları yoluyla Ebu Vail'den tahric etmişlerdir.

konusu edilen "**muhsin**" ifadesinden kasıt, tüm iyilik yapanlar, salih amelleriyle iyi uygulamalar sergileyenler anlamında, cins manası kastedilmiştir. Zaten Abdullah'ın ayeti "علـى الّذيـنَ أحْسـنُوا" olarak okuması da buna delalet eder. Yahut da bununla Musa (a) murat olunmuştur. Yani bu, şu manaya geliyor:

"Tebliğ konusunda olsun, emredilen şeyleri yapmada olsun en güzel itaati sergileyen kuluna İkramı tam olarak sunmak için indirdi." Yahut da "Musa'nın ilim ve şeriat açısından en güzel olarak sergilediği şeyler sebebiyle, ona olan nimetini tamamlamak üzere indirdi."

Bir şeyi güzel yapıp uygulan kimse, o şeyi en iyi olarak yerine getiren demektir. Yani bilgisine dayanarak olması gerektiği şekilde fazlasıyla gereğini yapıp tamamlayan, anlamındadır.

Yahya b. Ya'mur da bu ayeti "علـى الّـذي أحْسَـنُ" diye ref ile kıraat etmiştir. Bu durumda bu "علـى الّـذي هُـوَ أحْسَـنُ" takdirindedir. Ki burada mübteda/özne hazfedilmiştir. Bu, "مَثَـلاً مّـا بَعُوضَـةٌ" ayetini, merfu olarak "مَثَـلاً مّـا بَعُوضَـةٌ" diye kıraat edenlerin okuyuşuna benzer bir kıraat olmaktadır. Yani bu "Öyle bir din üzeredirler ki o din, dinlerin en güzeli ve en hoşnut kalınanıdır" anlamındadır. Yahut da "ءَاتَيْنَـا مُوسَـى الْكِتَـابَ تَمَامًـا" **"Biz Musa'ya kitabı tam olarak verdik"** demek, "Biz ona, kâmil manada, kitapların olması gereken en güzel ve kâmil şekliyle verdik" demektir. Yani "En güzel olan şekliyle ve en güzel olan yol ile verdik" demektir ki bu, Kelbi'nin de söylediği "Ona, kitabı olması gereken en güzel şekilde tamamladı" manasında bir anlatımdır.

155- "وَهَـذَا كِتَـابٌ أنْزَلْنَـاهُ مُبَـارَكٌ فَاتَّبِعُـوهُ وَاتَّقُوا لَعَلَّكُـمْ تُرْحَمُـونَ" **"Bu (Kur'an) da indirdiğimiz mübarek bir kitaptır. O'na uyun ve sakının ki merhamet olunasınız."**

156- "أنْ تَقُولُـوا" Şöyle **"Dersiniz diye"** yani "إنَّمَـا أُنْـزِلَ الْكِتَـابُ عَلَـى طَائِفَتَيْـنِ مِنْ قَبْلِنَا" **"Kitap, ancak bizden önceki iki topluluğa indirildi."** Sözkonusu olan iki taifeden kasıt biri Tevrat kendilerine gönderilenlerdir, diğeri de kendilerine İncil indirilmiş olanlardır. "وَإنْ كُنَّـا عَـنْ دِرَاسَـتِهِمْ لَغَافِلِيـنَ" **"Biz, onların okuyup, incelemelerinden habersizdik"** demememiz için. Buradaki "إنْ" şeddeli halden tahfif edilmiştir. "لَغَافِلِينَ" kavlindeki **"Lam"** harfi, bu harf ile nefiy manasına gelen "إنْ" harfini birbirinden ayırt etmek içindir. Bunun aslına gelince o da şöyledir: "وَ إنَّـهُ كُنَّـا عَـنْ دِرَاسَـتِهِمْ لَغَافِلِيـنَ" bu durumda "إنَّـهُ" kavlindeki zamir şan/dikkat çekme zamiridir. Ayetteki "عَـنْ دِرَاسَـتِهِمْ" kavli de, *"okumalarından"* anlamındadır. Yani "Biz, onların okudukları gibi bilmezdik" demektir.

157- "اَوْ تَقُولُوا لَوْ اَنَّا اُنْزِلَ عَلَيْنَا الْكِتَابُ لَكُنَّا اَهْدٰى مِنْهُمْ" **"Yahut da Kitap bize indirilmiş olsaydı, onlardan daha çok doğru yolda olurduk dersiniz diye..."** Burada geçen "**onlardan daha çok doğru yolda olurduk**" ifadesiyle, Araplar şunu demeye getiriyorlardı: "Bizim zihinlerimiz daha keskin, anlama kabiliyetimiz çok daha üstün, hafızalarımız daha güçlü, çünkü biz tarih boyunca Arap toplumu arasında geçen olayları, hutbe ve konuşmaları, şiirleri, secileri, darbı meselleri olsun hepsini de biliriz. Evet, hem de ümmi olmamıza rağmen biliriz."

Ayetteki "وْ تَقُولُوا" kavli "Ye" harfiyle olmak üzere hem "اَنْ يَقُولُوا" ve hem "اَوْ يَقُولُوا" olarak da kıraat edilmiştir. "فَقَدْ جَاءَكُمْ بَيِّنَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَهُدًى وَرَحْمَةٌ" **"size Rabbinizden açık bir belge, rehber ve rahmet gelmiştir."** Bu, bir bakıma onları susturmak ve aynı zamanda azarlamak içindir. Bu mana, sözkonusu ayeti gayp kipiyle "يَقُولُوا" diye okuyanlar açısından daha güzeldir. Çünkü burada iltifat vardır. Mana şöyle oluyor: "Sizin kendi hevesinizden olarak saydığınız şeyler konusunda eğer ben sizi doğrulayacak olursam, size Rabbiniz olan Allah'tan apaçık bir beyyine, belge gelmiştir." Burada şart hazfedilmiştir. Ki bu hazif, haziflerin en güzelidir.

"فَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنْ كَذَّبَ بِاٰيَاتِ اللهِ وَصَدَفَ عَنْهَا" **"Artık Allah'ın ayetlerini yalanlayanlardan ve onlardan yüz çevirenden daha zalim kim olabilir?"** Bunların sahih, doğru ve gerçek olduğunu öğrendikten, insanları Allah yolundan saptıran ve sapan kimse, bunların doğruluğunu anladıktan sonra bunu sürdürenlerden daha zalim kim olabilir ki?

"سَنَجْزِي الَّذِينَ يَصْدِفُونَ عَنْ اٰيَاتِنَا سُوءَ الْعَذَابِ بِمَا كَانُوا يَصْدِفُونَ" **"Ayetlerimizden yüz çevirenleri, yüz çevirdiklerinden dolayı kötü azapla cezalandıracağız."** Ayetin bu kısmı aynen "الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوا عَن سَبِيلِ اللهِ زِدْنَاهُمْ عَذَابًا فَوْقَ الْعَذَابِ بِمَا كَانُوا يُفْسِدُونَ" ***"Küfredenlere ve Allah'ın yolundan alıkoyanlara, bozgunculuk yaptıkları için azap üstüne azap veririz."***[127] kavli gibidir.

إِنَّ الَّذِينَ فَرَّقُوا دِينَهُمْ وَكَانُوا شِيَعًا لَسْتَ مِنْهُمْ
فِي شَيْءٍ إِنَّمَا أَمْرُهُمْ إِلَى اللَّهِ ثُمَّ يُنَبِّئُهُمْ بِمَا كَانُوا
يَفْعَلُونَ ﴿159﴾ مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ عَشْرُ أَمْثَالِهَا
وَمَنْ جَاءَ بِالسَّيِّئَةِ فَلَا يُجْزَىٰ إِلَّا مِثْلَهَا وَهُمْ لَا
يُظْلَمُونَ ﴿160﴾ قُلْ إِنَّنِي هَدَانِي رَبِّي إِلَىٰ صِرَاطٍ

127 Nahl, 16/88

مُسْتَقِيمٍ دِينًا قِيَمًا مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا وَمَا كَانَ مِنَ
الْمُشْرِكِينَ ﴿161﴾ قُلْ إِنَّ صَلَاتِي وَنُسُكِي وَمَحْيَايَ
وَمَمَاتِي لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿162﴾ لَا شَرِيكَ لَهُ وَبِذَلِكَ
أُمِرْتُ وَأَنَا أَوَّلُ الْمُسْلِمِينَ ﴿163﴾ قُلْ أَغَيْرَ اللَّهِ أَبْغِي
رَبًّا وَهُوَ رَبُّ كُلِّ شَيْءٍ وَلَا تَكْسِبُ كُلُّ نَفْسٍ إِلَّا
عَلَيْهَا وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَىٰ ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّكُمْ
مَرْجِعُكُمْ فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ ﴿164﴾ وَهُوَ
الَّذِي جَعَلَكُمْ خَلَائِفَ الْأَرْضِ وَرَفَعَ بَعْضَكُمْ فَوْقَ
بَعْضٍ دَرَجَاتٍ لِيَبْلُوَكُمْ فِي مَا آتَاكُمْ إِنَّ رَبَّكَ سَرِيعُ
الْعِقَابِ وَإِنَّهُ لَغَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿165﴾

Ayetlerin Mealleri

158- Onlar, illâ da kendilerine meleklerin gelmesini ya da Rabbinin gelmesini veya Rabbinin bazı mucizelerinin gelmesini mi bekliyorlar? Rabbinin bazı mucizeleri geldiği gün, daha önceden iman etmemiş ya da imanıyla bir iyilik kazanmamış kimseye imanı fayda sağlamayacaktır. De ki: Bekleyin, biz de bekliyoruz!

159- Dinlerini parça parça edip, gruplara ayrılanlar ile senin bir ilgin yoktur. Onların işi Allah'a kalmıştır. İleride onlara ne yaptıklarını bildirecektir.

160- Kim bir iyilik yaparsa ona on katı verilir; bir kötülük yaparsa, yalnız onun karşılığı ile cezalandırılacak ve onlara haksızlık edilmeyecektir.

161- De ki: Rabbim beni, dosdoğru yola, gerçek olan ve daimi olan dine, müşriklerden olmayan İbrahim'in Hanif milletine/dinine iletti.

162- De ki: Benim namazım, ibadetlerim, hayatım ve ölümüm âlemlerin Rabbi olan Allah içindir.

163- O'nun hiç bir ortağı yoktur. Sadece bununla emrolundum ve ben Müslüman olanların ilkiyim.

164- De ki: O, her şeyin Rabbi iken, ben O'ndan başka bir rab mi arayacağım? Herkesin kazandığı yalnızca kendisine aittir. Hiç bir günahkâr bir başkasının günahını taşımaz. Sonunda dönüşünüz ancak Rabbini-

zedir. Hakkında ayrılığa düştüğünüz şeyleri O, size haber verecektir.

165- Sizi yeryüzünün halifeleri kılan O'dur. Bir kısmınızı verdikleri ile denemek için bir kısmınızdan derecelerle üstün kılmıştır. Şüphesiz Rabbin çabucak cezalandırandır ve O çok bağışlayan ve merhamet edendir.

Ayetlerin Tefsiri

158- "هَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا أَنْ تَأْتِيَهُمُ الْمَلَٰئِكَةُ أَوْ يَأْتِيَ رَبُّكَ أَوْ يَأْتِيَ بَعْضُ آيَاتِ رَبِّكَ يَوْمَ يَأْتِي بَعْضُ آيَاتِ رَبِّكَ" **"Onlar, illâ da kendilerine meleklerin gelmesini ya da Rabbinin gelmesini veya Rabbinin bazı mucizelerinin gelmesini mi bekliyorlar?"** Burada sözkonusu edilen melekler ya ölüm melekleridir veya azap melekleri demektir. "أَوْ يَأْتِيَ رَبُّكَ" **"ya da Rabbinin gelmesini mi bekliyorlar"** kavlinin manası, "ya da Rabbinin tüm ayetlerinin ve mucizelerinin gelmesini mi bekliyorlar?" demektir. Bunu da "أَوْ يَأْتِيَ بَعْضُ آيَاتِ رَبِّكَ" kavlini delil görerek demekteyiz. Bunlarla murat olunan ayetlerden, mucizelerden murat kıyamete dair olan ayetlerdir veya tamamen helak olmanın, yok oluşun murat olunduğu ayetler olabileceği gibi, bunların bir kısmı da olabilir. Saatin/Kıyametin şartları-alametleri gibi, örneğin güneşin batıdan doğması ve benzeri alametler bu türden alametlerdir.

Bera b. Azib'ten rivayete göre, diyor ki, biz aramızda saati, kıyameti tartışıyorduk, birden bire Resulullah (s) çıkageldi ve *"Neyi müzakere ediyorsunuz?"* diye sordu. Biz de "kıyameti tartışıp müzakere ettiğimizi söyledik." Bunun üzerine Resulullah (s) *"Kıyametten önce sizler on alamet görmedikçe, kıyamet kopmayacaktır. Şöyle ki duman, güneşin batıdan doğması, Yecuc ve Mecuc'un gelmesi, İsa'nın nüzulü/inmesi ve Aden'den bir ateşin çıkması"* diye buyurdular.[128]

"لَا يَنْفَعُ نَفْسًا إِيمَانُهَا لَمْ تَكُنْ آمَنَتْ مِنْ قَبْلُ أَوْ كَسَبَتْ فِي إِيمَانِهَا خَيْرًا" **"Rabbinin bazı mucizeleri geldiği gün, daha önceden iman etmemiş ya da imanıyla bir iyilik kazanmamış kimseye imanı fayda sağlamayacaktır."** Burada yer alan "لَمْ تَكُنْ آمَنَتْ مِنْ قَبْلُ" kavli, "نَفْسًا" kelimesinin sıfatıdır. "أَوْ كَسَبَتْ فِي إِيمَانِهَا خَيْرًا" kavli de, "آمَنَتْ" kavli üzerine atfedilmiştir.

Ayetin manası şöyle olmaktadır: Kıyamet alametleri geldiğinde -ki onlar insanı sığınmaya ve mecbur bırakmaya zorlayacak olan ayetlerdir- artık, o andan itibaren artık mükellefiyet zamanı, tevbe anı gitmiştir. Bu takdirde insanların iman etmeleri durumunda, hiçbir kimseye o andan itibaren iman etmiş olmalarının kendilerine bir yararı olmayacaktır. Meğerki ayetler ortaya çıkmazdan önce imanının gereği olan amelleri işlemiş olsun. Yahut da imanı

128 İbn Hacer, bunu bulamadığını ve fakat benzerinin Müslim'de yer aldığını belirtiyor.

sebebiyle herhangi bir iyilik elde etmemiş olanlar da, bu imanlarından bir yarar görmeyeceklerdir. Burada kâfir olan bir kimsenin iman etmesi gereken bir vakitte olmaksızın iman etmesi nasıl ki ona bir yarar sağlamazsa, imanı sebebiyle bir iyiliği olmayan kimsenin de o imanı ona yarar sağlamayacaktır. Çünkü ayet kâfir olan ve küfrü üzere ölümü esnasında iman eden ile zamanında iman ettiği halde, imanından bir yarar sağlamamış olanı burada kâfirlerden ayırt etmemiştir. Her ikisini de birlikte zikretmiştir.

Şurası bilinmelidir ki: "الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ" ***"İman edip salih ameller işleyenler"***[129] kavli ve benzerleri iki karineyi, ipucunu barındırmaktadır. Bu iki karineden biri, sahibi kurtulup saadete erene dek, diğerinden asla ayrılmaz. Aksi takdirde sonunda kalp kararması ve helak vardır.

"قُلِ انْتَظِرُوا إِنَّا مُنْتَظِرُونَ" **"De ki: Bekleyin, biz de bekliyoruz!"** Bu, bir tehdittir. Ayetteki "أَنْ تَأْتِيَهُمُ الْمَلَائِكَةُ" kavli hem burada görüldüğü gibi "**Te**" harfiyle okunmuştur, hem de "Y" harfiyle de "أَنْ يَأْتِيَهُمُ الْمَلَائِكَةُ" diye de okunmuştur. İbn Sirin de "لَا يَنْفَعُ" kavlini "Te" harfiyle "لَا تَنْفَعُ" olarak okumuştur. Çünkü iman olayı, müennes olan zamire muzaf olmuştur. Bu da "بَعْضُهُ" kavlidir. Bu, aynen "ذهبتْ بعضُ اصابعه" kavli gibidir.

159- "إِنَّ الَّذِينَ فَرَّقُوا دِينَهُمْ وَكَانُوا شِيَعًا لَسْتَ مِنْهُمْ فِي شَيْءٍ" **"Dinlerini parça parça edip, gruplara ayrılanlar ile senin bir ilgin yoktur."** Ayette geçen "فَرَّقُوا دِينَهُمْ" **"Dinlerini parça parça ettiler"** kavliyle demek istenen, Yahudi ve Nasranilerin ihtilafa ve anlaşmazlığa düşmeleri gibi, dinleri konusunda Müslümanlar da ihtilafa düştüler, demektir. Hadiste şöyle deniliyor:

"Yahudiler 71 fırkaya bölündüler. Biri dışında hepsi de ateştedirler. O da Naciye denilen kurtulan fırkadır. Nasraniyer de 72 fırkaya, parçaya bölündüler, biri dışında hepsi cehennemdedirler. Ümmetim de 73 fırkaya, parçaya bölüneceklerdir. Biri dışında hepsi de cehennemdedirler."[130]

---

129 Bakara, 2/25

130 Nesai dışında tüm Sünen sahipleri hadisi tahric etmişlerdir. Hadis, Muhammed b. Amr yoluyla Ebu Hureyre'den rivayetle geliyor. Ancak bu rivayette *"Hepsi, tamamı"* ifadesi yer almamaktadır. Ancak Sünen ve kaynaklardaki rivayet lafızları değişiktir. Birisi diğerine uymamaktadır. Bu hadis, dilde çokça dolaşan ve buna dayanarak herkesin ve her fırkanın kendilerinin kurtulan fırka olduğunu ileri sürülmesi, tarihte böyle olduğu gibi günümüzde de böyle olması, aslında hadisin sahihliğine gölge düşürmektedir. Esasen bu rivayet birçok ilim adamları, muhaddisler tarafından da sahih bir rivayet olarak görülmemiş, hep tenkit görmüştür. Biz bu rivayetin birçok varyantlarıyla ilgili olarak *"Uydurma Hadisler"* adlı altı ciltlik kitabımızda olsun, ayrıca *"Mevzuat"* adlı eserimizde olsun çok detay bilgiler verdik ve bu rivayetin sahih bir rivayet olmadığını orada belirttik. İsteyenler, bizim o kitabımıza bakabilirler. **(Çeviren)**

Deniliyor ki: "فَرَّقُوا دِينَهُمْ" "**Dinlerini parça parça ettiler**" kavlinin manası *"İnanılması gereken şeylerin bir kısmına iman ettiler ve bir kısmını da inkâr ettiler"* demektir. "فَرَّقُوا دِينَهُمْ" kavli, *"**Dinlerini terk ettiler**"* manasında "فَارَقُوا دِينَهُمْ" olarak da okunmuştur. "وَكَانُوا شِيَعًا" kavli de, fırkalara, guruplara ve parçalara ayrıldılar, her bir gurup kendisine bir imam, bir lider seçer oldu, demektir. "لَسْتَ مِنْهُمْ فِي شَيْءٍ" kavli de mana olarak *"Sen onlardan, onların parçalara ayrılmalarından ötürü sorgulanacak değilsin"* demektir. Bir yoruma göre de "Onların cezalandırılmalarından sorulacak değilsin" diye söylenmiştir. Yine "Bu ayetin ileride gelecek olan bir surede yer alan *"Kılıç ayeti"* denilen *"Seyf"* ayetiyle neshedildiği, hükmünün yürürlükten kaldırıldığı da söylenmiştir.

160- "مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ عَشْرُ أَمْثَالِهَا وَمَنْ جَاءَ بِالسَّيِّئَةِ فَلَا يُجْزَى إِلَّا مِثْلَهَا" "**Kim bir iyilik yaparsa ona on katı verilir; bir kötülük yaparsa, yalnız onun karşılığı ile cezalandırılacaktır.**" Bu ayetteki "عَشْرُ أَمْثَالِهَا" kavlinde, temyiz olarak gelen cins sıfatın, mevsuf/nitelenen yerine geçmiştir. Buna göre ibare: "عَشْرُ حسنَاتٍ أَمْثَالُهَا" takdirindedir. Ayrıca "عَشْرُ أَمْثَالِهَا" kavlindeki her iki kelime de tamamen vasf üzere merfu olarak "عَشْرٌ أَمْثَالُهَا" diye de okunmuştur. Burada verilen mükâfat sayısı, vadedilen kat kat mükâfatların en azıdır. Çünkü bir iyiliğe karşılık 700 katı da vadedilmiştir. Hatta bir sevaba karşılık hesapsız derecede sevap vadi de bulunmaktadır. Hasenelerin, iyilik ve güzelliklerin artışı aslında bir fazilet ve ihsan gereğidir. Seyyielere, işlenen kötülüklere de bire bir olarak karşılık verilmesi ise, adalet gereğidir.

"وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ" "**ve onlara haksızlık edilmeyecektir.**" Sevaplarından bir eksiltme yapılmayacağı gibi, cezalandırılmalarında da bir artışa gidilmeyecektir.

161- "قُلْ إِنَّنِي هَدَانِي رَبِّي إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ دِينًا قِيَمًا مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ" "**De ki: Rabbim beni, dosdoğru yola, gerçek olan ve daimi olan dine, Müşriklerden olmayan İbrahim'in Hanif milletine/dinine iletti.**" Burada yer alan "دِينًا" kelimesi, "إِلَى صِرَاطٍ" kavlinin mahallinden bedel olarak mansub kılınmıştır. Çünkü bunun manası *"Beni doğru yola iletti, sevk etti"* demektir. Bunun da delili "وَيَهْدِيَكُمْ صِرَاطًا مُسْتَقِيمًا" ***"Böylece, seni dosdoğru bir yola iletmiş oldu."***[131] ayeti ile benzeri ayetlerdir.

Ayetteki "قِيَمًا" kelimesi de "فَيْعِلٌ" kalıbında "الْقَيِّم" kelimesidir ki bu, "قَامَ" fiilinden alınmadır. Kelime, tıpkı "سَادَ" fiilinden alınan "السَّيِّد" kelimesi gibidir. Bu manasıyla kelime, "أَلْقَائِم" kelimesinden daha mübalağalı ve daha abartılı bir mana içerir. "الْقَيِّم" kelimesi, "قَيِّمًا" diye de okunmuştur. "الْقَيِّم" kelime-

131 Fetih, 48/20

si, "Kıyam" anlamında bir mastar olup, bununla vasıflanmıştır. "مِلَّـةَ إِبْرَاهِيـمَ" kavli de atfı beyan, açıklama anlamında bir atıftır. "حَنِيفًا" kelimesi de "إِبْرَاهِيمَ" isminden hal olur.

162- "قُلْ إِنَّ صَلَاتِي وَنُسُكِي" **"De ki: Benim namazım, ibadetlerim,"** Allah'a yaklaşma anlamında olan her şeyim, kurban kesmem, namaz ile kurban arasında yaptığım, yapacağım her manadaki kulluk ve ibadetlerim. Aslında bu ibare aynen "فَصَلِّ لِرَبِّكَ وَانْحَرْ" *"Öyleyse sen de Rabbin için namaz kıl ve kurban kes."*[132] ayeti gibidir. Bir yoruma göre de manası *"Namazım ve hac ibadetleriyle ilgili tüm menasikim, ibadetlerim"* demektir. "وَمَحْيَايَ وَمَمَاتِي" **"hayatım ve ölümüm"**, hayatta iken yaptıklarım, iman üzere ölmem halinde böylece sunmuş olduğum iman ve salih amelim "لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِيـنَ" İhlâs ve samimiyetle sadece **"âlemlerin Rabbi olan Allah içindir"** asla başkası için değil.

163- "لَا شَـرِيكَ لَـهُ وَبِذَلِـكَ أُمِـرْتُ وَأَنَـا أَوَّلُ الْمُسْـلِمِينَ" **"O'nun hiç bir ortağı yoktur. Sadece bununla** -bu ihlâs ve samimiyetle- **emrolundum ve ben Müslüman olanların ilkiyim."** Çünkü her Resulün İslam'ı, Müslüman oluşu, ümmetinin İslam'ından ve Müslümanlığından öncedir.

164- "قُـلْ أَغَيْـرَ اللَّهِ أَبْغِـي رَبًّـا" **"De ki: ben O'ndan başka bir rab mi arayacağım?"** Rabbimizin bu kavliyle, Resulullah, onlara cevap veriyor. Zira onlar Resulullah'ı da kendi tanrılarına ibadet ve kulluk etsinler diye, putlarına ibadete çağırmışlardı. Buna cevap olarak böyle demesi emredilmiştir. "أَغَيْـرَ" kavlinin başında yer alan hemze, inkâr anlamındadır. Yani manası "Benim ondan başka bir rab aramam bir inkârdır" demektir. "وَهُـوَ رَبُّ كُلِّ شَـيْءٍ" **"Oysaki O, her şeyin Rabbidir."** Onun dışında olan her varlık, onu Rab edinmek zorundadırlar. Varlık âleminde olanlar için Allah'tan başka bir Rab yoktur. Bu ayet de tıpkı: "قُـلْ أَفَغَيْـرَ اللَّهِ تَأْمُرُونِّـي" ***"De ki: bana Allah'ın dışında bir başkasını mı emrediyorsunuz?"***[133] kavli gibidir.

"وَلَا تَكْسِـبُ كُلُّ نَفْـسٍ إِلَّا عَلَيْهَـا" **"Herkesin kazandığı yalnızca kendisine aittir."** Bu ifade, onların ***"Bizim yolumuza uyun, sizin günahınızı da biz taşıyalım"***[134] bu ifadelerine bir cevaptır. "وَلَا تَـزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْـرَى ثُـمَّ إِلَـى رَبِّكُـمْ مَرْجِعُكُـمْ فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُـمْ فِيـهِ تَخْتَلِفُـونَ" **"Hiç bir günahkâr bir başkasının günahını taşımaz. So-**

132 Kevser, 108/2

133 Zümer, 39/64

134 Ankebut, 29/12

nunda dönüşünüz ancak Rabbinizedir. Hakkında ayrılığa düştüğünüz şeyleri O, size haber verecektir."

165- "وَ هُوَ الَّذِي جَعَلَكُمْ خَلَائِفَ الْأَرْضِ" **"Sizi yeryüzünün halifeleri kılan O'dur."** Zira Muhammed (s), Nebilerin sonuncusudur. Onun ümmeti de, diğer ümmetlerden sonra gelmişlerdir, önceki ümmetlerin halefleridir. Ya da Allah, onları birbirlerinin halefleri kılmıştır. Yahut da onlar, yeryüzünde Allah'ın halifeleridirler. Yeryüzüne malik olurlar ve orada tasarrufta bulunurlar. "وَرَفَعَ بَعْضَكُمْ فَوْقَ بَعْضٍ دَرَجَاتٍ" **"Bir kısmınızı bir kısmınızdan derecelerle üstün kılmıştır."** Şeref ve rızık konusunda üstün kılmıştır. Bunun sebebi de "لِيَبْلُوَكُمْ فِي مَا ءَاتَاكُمْ" **"verdikleri ile sizi denemek için"** yapmıştır. Mal, servet ve makam üstünlükleri gibi nimetler vermekle sizi denemek için yapmıştır ki, bu nimetlere karşı nasıl şükredeceksiniz, konumları üst seviyede olanlar, kendilerinden daha alt seviyede bulunanlara, hür olanın köleye, zenginin fakir ve yoksula karşı muamelesi nasıl olacak, denemek için yapmıştır.

Kaldı ki verilen nimete karşı nankörlük edenlere karşı "إِنَّ رَبَّكَ سَرِيعُ الْعِقَابِ" **"Şüphesiz senin Rabbin çar çabucak cezalandırandır."** Verdiği nimetleri sebebiyle de şükrünü ifa edenlere karşı "وَإِنَّهُ لَغَفُورٌ رَحِيمٌ" **"ve O çok bağışlayan ve merhamet edendir."**

Bu ayette **"cezalandırma"** anlamında olarak tercüme edilen "الْعِقَابِ" kelimesi, **"Sürat"** yani "Çarçabuk" ifadesiyle nitelenmiştir. Çünkü mademki bir şey bir gün gelecektir, o, her şeye rağmen gelmesi yakın olandır, anlamındadır.

Resulullah'tan (s) şöyle rivayet olunmuştur, demiş ki: *"Bana Enam Suresi bir defada olmak üzere toplu halde 70 bin melek eşliğinde tesbih ve tahmid sesleriyle (Sübhanellah ve Elhamdülillah sesleri arasında) indirildi. Kim En'am Suresi'ni okursa, Resulullah (s) ona salât eder ve yetmiş bin melek de bu surenin ayetleri sayısınca gece ve gündüz onun için mağfiret dilerler."*[135]

135 Bu rivayet daha önce Ali İmran Suresi'nde de geçmişti. Bu rivayetin başkaca tarikleri de vardır. Sa'lebi bu hadisi, tamamen Übey b. Kaab'tan tahric etmiştir. Hadisin ravileri arasında Ebu Asmet (Ismet) var ki, bu adam yalancılıkla itham edilmiştir. Bu rivayetin baş kısmı Taberani'nin *"Mucemi Sağir"* eserinde İbrahim b. Naile Tercümesinde İbn Ömer hadisi olarak geçmektedir. Hadis, Tahmid kısmıyla bitmektedir. Bu rivayet zincirinde de Yusuf b. Atıyye bulunuyor, bu adam da zayıftır. Bundan da bu hadisi İbn Merduye tefsirinde tahric etmiş ve Ebu Nuaym da *Hilye* adlı eserinde tahric etmiştir. Hadis kesin olarak zayıf olması yanında, hadisin mevzu olması da kuvvetle muhtemeldir.

7 / A'RÂF SURESİ[1]

(Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla)

المص ﴿1﴾ كِتَابٌ أُنْزِلَ إِلَيْكَ فَلَا يَكُنْ فِي صَدْرِكَ
حَرَجٌ مِنْهُ لِتُنْذِرَ بِهِ وَذِكْرَىٰ لِلْمُؤْمِنِينَ ﴿2﴾ اتَّبِعُوا
مَا أُنْزِلَ إِلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ وَلَا تَتَّبِعُوا مِنْ دُونِهِ
أَوْلِيَاءَ قَلِيلًا مَا تَذَكَّرُونَ ﴿3﴾ وَكَمْ مِنْ قَرْيَةٍ أَهْلَكْنَاهَا

---

1 Mekke döneminde indirilmiş olan sûre ismini 46 ve 48. ayetlerde geçen "**A'raf**" kelimesinden almıştır. Sure, 206 ayettir. Surenin 163-172. ayetleri dışındaki tüm ayetleri Mekke'de indirilmiştir. Mushaf'taki sıralamaya göre Kur'an'ı Kerim'in 7. Suresidir. Gerçi bu konuda farklı değerlendirmeler de bulunmaktadır. Bu surede cennet ve cehennem ehli arasında A'raf adı verilen yüksek bir yerde bulunan insanlardan söz edildiğinden ötürü sure, bu ismi almıştır. Gerçi surenin iniş tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte, Cabir b. Zeyd'den gelen rivayete göre sure, Sad Suresi'nden sonra ve Cin Suresi'nden önce nazil olmuştur. Bu konuda farklı değerlendirmeler de bulunmaktadır.

Sure, Kur'an'ın başından itibaren yer alan "**Seb'i Tuval**" yani sekiz uzun sureden biridir. Bu sureler de Bakara, Âli İmran, Nisa, Maide, Enam, A'raf ve Beraa (Tevbe) Sureleridir. Bu surelerden Medeni olanlar başa alınmıştır ki onlar da Bakara, Ali İmran, Nisa ve Maide Sureleridir. Bunlardan sonra da Mekki olan surelere yer verilmiştir ki, bunlar da Enam, A'raf Sureleridir. Bu sırlama Osman Mushaf'ındaki sıralamaya göredir. Enam Suresi, A'raf Suresi'nden sonra Mekke'de inen surelerdendir. Bu yönüyle A'raf Suresi uzun surelerden Medeni olan surelere iniş itibariyle en yakın olan suredir.

Cabir b. Zeyd'e göre nüzul sırasına göre sure 39. sırada yer alır. Cabir b. Zeyd bu rivayetini İbn Abbas'a dayandırmaktadır ki, buna göre sure, daha önce de belirttiğimiz gibi Sad Suresi'nden sonra ve Cin Suresi'nden önce nazil olmuştur. Dediklerine göre İbn Mesud bu sureyi, kendi Mushaf'ında Bakara Suresi'nden hemen sonra yazmış, bunun arkasına da Nisa Suresi'ni yazmıştır. Nisa Suresi'nden sonra da Ali İmran Suresi'ni yazmıştır. Übeyy'in Mushaf'ında ise Ali İmran Suresi'nden hemen sonra Enam Suresi, bundan sonra da A'raf Suresi yazılmıştır.

Nisa Suresi Tuval sureler bağlamında Bakara Suresi'nden sonra gelirken, A'raf Suresi de bu bağlamda Nisa Suresi'ni izler. Surede konu itibariyle şirkten kaçınma, Allah'ın nimetlerini tanıma, şeytanın hile ve tuzaklarına kapılmama gibi konular işlenmektedir.

فَجَاءَهَا بَأْسُنَا بَيَاتًا أَوْ هُمْ قَائِلُونَ ﴿4﴾ فَمَا كَانَ
دَعْوَاهُمْ إِذْ جَاءَهُمْ بَأْسُنَا إِلَّا أَنْ قَالُوا إِنَّا كُنَّا ظَالِمِينَ
﴿5﴾ فَلَنَسْأَلَنَّ الَّذِينَ أُرْسِلَ إِلَيْهِمْ وَلَنَسْأَلَنَّ الْمُرْسَلِينَ
﴿6﴾ فَلَنَقُصَّنَّ عَلَيْهِمْ بِعِلْمٍ وَمَا كُنَّا غَائِبِينَ ﴿7﴾
وَالْوَزْنُ يَوْمَئِذٍ الْحَقُّ فَمَنْ ثَقُلَتْ مَوَازِينُهُ فَأُولَئِكَ
هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿8﴾ وَمَنْ خَفَّتْ مَوَازِينُهُ فَأُولَئِكَ الَّذِينَ
خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ بِمَا كَانُوا بِآيَاتِنَا يَظْلِمُونَ ﴿9﴾ وَلَقَدْ
مَكَّنَّاكُمْ فِي الْأَرْضِ وَجَعَلْنَا لَكُمْ فِيهَا مَعَايِشَ قَلِيلًا
مَا تَشْكُرُونَ ﴿10﴾

Ayetlerin Mealleri

1- Elif Lâm Mîm Sâd.

2- (Bu) Sana indirilen bir kitaptır. Kendisiyle insanları uyarman ve inananlara öğüt vermen içindir. Artık bundan ötürü içinde bir sıkıntı olmasın.

3- Rabbinizden size indirilene uyun; ondan başka velilere uymayın. Ne kadar az öğüt dinliyorsunuz!

4- Nice memleketler helak ettik. Kahredici azabımız, onlara gece yada öğle vakti uyurlarken gelip çattı.

5- Azabımız onlara geldiği vakit, feryatları "Biz, gerçekten zalimler idik!" demekten başka bir şey olmadı.

6- Kendilerine (Resul) gönderilenlere mutlaka soracağız; gönderilen Resullere de elbette soracağız.

7- Sonra da onlara, belge ile açıklayacağız. Zira biz uzak değildik.

8- İşte o gün tartı haktır. Tartıları ağır gelenler, işte onlar, kurtulmuş olanlardır.

9- Tartıları hafif gelenler ise, işte onlar da ayetlerimize haksızlık etmekle kendilerini ziyana uğratmış olanların ta kendileridir.

10- Sizi yeryüzünde yerleştirdik. Orada sizin için geçimlikler sağladık. Buna rağmen ne kadar az şükrediyorsunuz!

Ayetlerin tefsiri

1- "المص" **"Elif Lâm Mîm Sâd."**

2- "كِتَابٌ أُنزِلَ إِلَيْكَ" "(Bu) **sana indirilen bir kitaptır.**" Ayette geçen "كِتَابٌ" kelimesi, mahzuf/gizli olan bir mübtedanın/öznenin haberidir. Cümle "هُوَ كِتَابٌ" takdirindedir. "أُنزِلَ إِلَيْكَ" kavli de bunun sıfatıdır. Burada kitap ifadesinden murat, bu suredir.

"فَلاَ يَكُن فِي صَدْرِكَ حَرَجٌ مِّنْهُ" "**Artık bundan ötürü içinde bir sıkıntı olmasın.**" Yani bundan ötürü herhangi bir kuşku duymayasın. Zaten bu ifade aynen örnek olarak sunacağımız şu ayet gibidir: "فَإِن كُنتَ فِي شَكٍّ مِّمَّا أَنزَلْنَا إِلَيْكَ" ***"Şayet sana indirdiğimizden şüphede isen..."***[2] Ayette ***"Şek-şüphe"*** kelimesi, ***"Harac-sıkıntı"*** olarak adlandırılmıştır. Bunun sebebi de, şüpheye düşen bir kimsenin kalbinde sıkışma meydana geleceğinden ötürü **Harac** kelimesi kullanılmıştır. Nitekim kesin bir inanca sahip olan, müteyakkin durumunda bulunan kimsenin de gönlü geniş ve ferah olur. Yani burada mana olarak *"Bunun Allah tarafından sana indirildiğinden şüphen olmasın, bunu tebliğ etme konusunda da sıkıntı duymayasın"* demek isteniyor. Çünkü Resulüllah (s) hem kavminden korkuyor ve hem de "beni yalanlarlar, yüz çevirirler ve kendisine eziyet ederler" diye de endişe duyuyordu. Bu yüzden kalbinde ve içinde görevi eda konusunda bir sıkıntı ve sıkışma içindeydi. Bu nedenle içinde bir türlü huzur duyamıyordu. İşte Yüce Allah, böylece ona güven verdi. Onları bu açıdan önemsemekten onu nehyetti, menetti.

"لِتُنذِرَ بِهِ وَذِكْرَى لِلْمُؤْمِنِينَ" "(Bu kitap) **Kendisiyle insanları uyarman ve inananlara öğüt vermen içindir.**"

Diyorsun ki: Ayetteki "لِتُنذِرَ" kavli, neye taalluk eder?

Derim ki: Bu, ayetteki "أُنزِلَ" kavline taalluk eder. Yani: "أُنزِلَ إِلَيْكَ لِإِنذَارِكَ بِهِ" *"Bununla insanları uyarasın veya menedesin diye sana indirildi"* demek olur. Çünkü onlardan korkmaması halinde, onları uyarır. Kaldı ki kişi, bunun kesin olarak Allah'tan olduğuna inanır ve kesin kanaat sahibi olursa, bu kesin inanç ve kanaat, onları uyarma konusunda ona cesaret verir. Çünkü Yakin derecesinde bir inanca sahip olan kişi hem cesur olur ve hem de Rabbine tevekkül ederek ona dayanıp güvenir. Masumiyeti noktasından da kendisine güven gelir.

Diyorsun ki: Ayette geçen "ذِكْرَى" kavli ne mahallinde gelmiştir?

Derim ki: Burada bu kelime ile ilgili olarak her üç hareke ile değerlendirmek ihtimal dâhilindedir. Fiilinin muzmar/gizli olduğunu varsayarak mahallen

---

2 Yunus, 10/94

mansub kabul ederiz. Bu durumda sanki "لِتُنْذِرَ بِهِ وَتُذَكِّرَ تَذْكِيرًا" takdirinde olur. Çünkü "ذِكْرَى" kavli, hatırlatma, tezkir anlamındadır. Kitap üzerine atfedilmiş olarak kabul edilmesi durumunda da bu kelime mahallen merfu olur. Ya da Mahzuf bir mübtedanın haberi olarak merfu olabilir. Mahallen mecrur kabul edilmesi durumunda kelime, bu takdirde "أَنْ تُنْذِرَ" kavlinin mahalline atfedilmiş olur. Bu durumda mana "**Uyarmak ve hatırlatmak için**" anlamında olur."

Diyorsun ki: Bu ayette geçen ve nehiy/men anlamına gelen "فَلَا يَكُن" kavlindeki yasaklama, Harac/sıkıntı kelimesine yöneliktir. Bu, neden böyledir?

Derim ki: Bu, Arapların dil açısından kullandıkları "Seni buralarda bir daha görmeyeceğim" anlamında bir ifadedir.

3- "اتَّبِعُوا مَا أُنزِلَ إِلَيْكُم مِّن رَّبِّكُمْ" "**Rabbinizden size indirilene uyun**" "وَلَا تَتَّبِعُوا مِن دُونِهِ أَوْلِيَاءَ" "**O'ndan** (Allah'tan) **başka velilere uymayın.**" Yani Allah'ı bırakıp da cin ve insan şeytanlarını veli edinmeyin. Aksi takdirde onlar sizi putlara, heva ve hevese, bidatlere uymaya sevk ederler ve sizi Allah'ın dininden ve size indirilenlerden de saptırırlar. Allah, size kendisine uymanızı emrediyor.

Hasan b. Ali'den gelen rivayete göre demiş ki: "Ey Âdemoğlu! Sen, Allah'ın Kitabına ve Muhammed (s)'in de Sünnetine uymakla emredildin. Allah adına yemin olsun ki bir ayet inmemiş olsun ki, O, bu ayetin ne için indiğini ve manasının ne olduğunu öğrenmek isterdi."

Malik b. Dinar da "وَلَا تَتَّبِعُوا" kavlini, "الِابْتِغَاء" "**el-İbtiğa**" kalıbında olmak üzere "وَلَا تَبْتَغُوا" diye okumuştur. Nitekim bir ayette de "وَمَن يَبْتَغِ غَيْرَ الْإِسْلَامِ دِينًا" "***Kim İslam'dan başka bir din ararsa***"[3] diye buyurulmuştur. Bu ayette yer alan "مِن دُونِهِ" kavlindeki zamir, yine bu ayetteki "مَا أُنزِلَ" kavline racidir. Yani *"Allah'ın dinini bırakıp başka velilerin dinlerine uymayın"* demektir.

"قَلِيلًا مَّا تَذَكَّرُونَ" "**Ne kadar az öğüt dinliyorsunuz!**" Çünkü siz Allah'ın dinin terk ediyor ve ondan başkasına uyuyorsunuz. Ayetteki "تَذَكَّرُونَ" kelimesi "**ta**" harfinin hazfiyle okunduğu gibi, "**ye**" harfiyle "يَتَذَكَّرُونَ" diye de kıraat edilmiştir. "قَلِيلًا" kelimesi "يَتَذَكَّرُونَ" kavliyle mansub kılınmıştır. Yani "Siz ne kadar da çok az olarak düşünüp tezekkür ediyorsunuz" demektir. "مَّا" harfi ise, azlığı pekiştirmek anlamında mezidedir.

4- "وَكَم مِّن قَرْيَةٍ أَهْلَكْنَاهَا فَجَاءهَا بَأْسُنَا بَيَاتًا أَوْ هُمْ قَائِلُونَ" "**Nice memleketler helak ettik. Kahredici azabımız, onlara** -o bölge halkına- **gece ya da öğle**

3 Ali İmran, 3/85

vakti uyurlarken gelip çattı." Ayetteki "بَيَاتًا" kelimesi, mastar bir kelime olup hal yerinde gelmiştir. Manası da "Gecelerlerken, geceleyin uyurlarken" demektir. Nitekim: "بَاتَ بَيَاتًا حَسَنًا ، وَ بَيْتَةً حَسَنَةً" denilir ki bunun manası "Geceleyin iyi bir uyku çekti" ya da "Geceleyin deliksiz bir uyku çekti" demektir. "أَوْ هُمْ قَائِلُونَ" kavline gelince, bu da "بَيَاتًا" kelimesi üzerine atfedilmiş bir haldir. Sanki burada şöyle denilir gibidir: "فَجَاءَهُمْ بَأْسُنَا بَائِتِينَ أَوْ قَائِلِينَ" *"Azabımız onlara gece uyurlarken veya öğle vaktinde kaylule uykusunda iken geldi."*

Diyorsun ki: Burada, "قَرْيَةٌ" kelimesinden ya da "أَهْلَكْنَاهَا" kavlindeki zamirden önce "**halk**" manasına gelen "**ehl**" kelimesi, muzaf/tamlanan olarak takdir olunamaz mı?

Derim ki: Eğer bir ihtiyaç duyulursa, o zaman bir muzaf takdir olunur. Oysa burada öyle bir şeye ihtiyaç yoktur. Çünkü Kasaba halkı nasıl ki helak ile yok ediliyorsa, kasaba da aynen o şekilde helak edilir. Ancak biz bunu, "أَوْ هُمْ قَائِلُونَ" kavlinden ötürü, "فَجَاءَهَا" kavlindeki zamirden önce zaten takdir ettik.

Diyorsun ki: Arada bir "**vav**" harfi olmaksızın "جاءني زيْدٌ هُوَفارِسٌ" denemez. O halde ayetteki, "أَوْ هُمْ قَائِلُونَ" kavlinin durumu ne olacak?

Derim ki: Bazı Nahiv bilginleri, buna mahzuf bir "**vav**" harfi takdir etmişlerdir. Zeccac bunu şu ifadeleriyle reddetmiştir ve demiştir ki cümle ister "جاءني زيْدٌ راجِلاً ، أَوْ هُوَفارِسٌ" şeklinde gelmiş olsun, ister bu cümle "جاءني زيْدٌهُوَفارِسٌ" şeklinde gelsin, bunun bir "**vav**" harfine ihtiyacı yoktur. Zaten ifade, birincisini çağrıştırır. Burada sahih olan husus, eğer bu, kendisinden önce gelen bir hal üzerine atfedilecek olunursa, cümlede ağırlık oluşturması sebebiyle vav harfi hazfedilir. Çünkü tek cümlede iki atıf harfi toplanmaması için, birinin hazfi/gizlenmesi yönüne gidilir. Kaldı ki hal manasında olan vav harfi, aslında atıf vavıdır. Sırf vasıl için, birini ötesine bağlamak için istiare yoluyla/ödünç olarak alınmıştır. Aslında senin "جاءني زيْدٌ راجِلاً ، أَوْ هُوَفارِسٌ" cümlen fasih olan bir cümledir. Olması gerektiği gibi gelmiştir. Oysa "جاءني زيْدٌهُوَفارِسٌ" tarzındaki bir cümle fasih bir cümle değil, çirkin bir anlatımdır.

Diyorsun ki: Ayetteki "أَهْلَكْنَاهَا فَجَاءَهَا بَأْسُنَا" kavlinin manası nedir? Oysaki helak olma olayı, ancak azabın gelmesinden sonra gerçekleşir, ne diyeceksin?

Derim ki: Bunun manası, "Biz onların helak olmasını muradettik, diledik" demektir. Bu ifade aynen "إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ" "***namaza kalkacağınız vakit***"[4] kavline benzer. Bu ayetin manası: "**Namaza kalktığınızda**" iken, bununla

4 Maide, 5/6

murat olunan mana *"Namaz kılmaya kalkmak istediğinizde, muradettiğinizde"* demektir.

Ayette gece vaktiyle kaylule/kuşluk vaktinin özellikle zikredilmiş olması, bu iki vaktin gaflet zamanı olması hasebiyledir. Bu iki vakitte gelen azap çok şiddetli ve çok feci olur. Nitekim Lut kavmi, geceleyin seher vaktinde helak edilmişlerdir. Şuayb (a)'ın kavmi de Kaylule uykusunda iken, bu gaflet vaktinde helak edilmişlerdir.

5- "فَمَا كَانَ دَعْوَاهُمْ إِذْ جَاءهُم بَأْسُنَا" **"Azabımız onlara geldiği vakit, onların sözleri şu oldu:"** Dinleri açısından neye inanıyorlar idiyseler ve görüş olarak neyi benimsemişler idiyseler, bunlara karşılık tüm söyledikleri şeylerin, din ve inançlarının batıl olduğunu, işe yaramadığını, fesadı içerdiğini itiraf etmek oldu. O itirafları da: "إِلاَّ أَن قَالُوا إِنَّا كُنَّا ظَالِمِينَ" **"Biz, gerçekten zalimler idik, ifadesinden başka bir şey olmadı"** ifadelerinden ibaret bulunuyordu. Gerçi onların feryatlarının *"Biz, gerçekten zalimler idik"* ifadesinin olması da caizdir. Çünkü artık o andan itibaren onların imdadına yetişecek Allah'tan başka bir güç, bir yardım eden yoktur. Şu **"Ya LeKaab!"** çağrısı da, onların attığı çığlıklardandır. Ayrıca, mananın "onların Rablerine duaları ve çağrıları, sadece yaptıklarını itiraftan ibaret idi" olarak da değerlendirilmesi caiz olabilir. Çünkü onlar zaten taptıkları putlara yalvarmanın kendilerine bir fayda sağlamayacağını biliyorlardı. Artık helakin gerçekleştiği anın dua zamanı olmadığını da biliyorlardı. Sürdürdükleri dava yüzünden düştükleri konum ve çektikleri hasret ve pişmanlık, hüzünlerini ve nedametlerini artırmaktan başka işe yaramıyordu. "دَعْوَاهُمْ" kavli, "كَانَ" fiilinin haberi olarak mansubtur. "أَن قَالُوا" kavli de, "كَانَ" fiilinin ismi olup merfudur. Gerçi aksi de caiz olabilir. Yani "دَعْوَاهُمْ" kavli, fiilinin ismi olarak merfudur. "أَن قَالُوا" kavli de, "كَانَ" fiilinin haberi olup mansubtur.

6- "فَلَنَسْأَلَنَّ الَّذِينَ أُرْسِلَ إِلَيْهِمْ" **"Kendilerine** (Resul) **gönderilenlere mutlaka soracağız;"** Buradaki "أُرْسِلَ" kelimesi car/esre ile mecrura/esreli isnat olunmuştur. O da "إِلَيْهِمْ" kavlidir. Manası: "Biz mutlaka kendilerine Resul gönderilen ümmetlere soracağız." Allah, ümmetlerin Resullerine nasıl cevap verdiklerini soracaktır. Bu, tıpkı şu ayetteki ifadeye benzer: ***"O gün Allah, onlara seslenerek: -Resullere ne cevap verdiniz, der."***[5] "وَلَنَسْأَلَنَّ الْمُرْسَلِينَ" **"gönderilen Resullere de elbette soracağız."** Allah, gönderdiği Resullerine de, kendilerine ümmetlerinin nasıl cevap verdiklerini de soracaktır. Nitekim Yüce Allah

5 Kasas, 28/65

şöyle buyurmaktadır: *"Bir gün Allah, Resulleri bir araya getirir ve Onlara: -Size ne cevap verildi der."*[6]

7- "فَلَنَقُصَّنَّ عَلَيْهِم بِعِلْمٍ" **"Sonra da onlara, belge ile açıklayacağız."** Sonrasında da hem Resullere ve hem de kendilerine Resul gönderilmiş olanlara, onların açıktan işledikleri olsun, gizliden yaptıkları olsun, sözleri olsun, davranışları olsun, onlardaki her şeyi her hallerini belgelere dayanarak, bildiğimiz halde yine de soracağız. "وَمَا كُنَّا غَائِبِينَ" **"Zira biz** -onlardan olsun, onlarda var olan şeylerde olsun, işledikleri hiç bir şeyden- **uzak değildik."**

Diyorsun ki: Mademki Allah bütün olanları biliyordu da, hepsini de onlara bir bir açıklayacağına göre, tekrar onlara sormanın ne anlamı var ki?

Derim ki: Bunun anlamı öncelikle onları kötüleyip kınamak, yaptıklarını yüzlerine vurmak ve onların yaptığı davranışları bir de onlara ikrar ettirmek içindir. Çünkü yaptıkları şeyleri eğer bir dilleriyle söylerler ve Resulleri de onlara şahitlik ettiklerinde bu ikrar böylece gerçekleşmiş olur.

8- "وَالْوَزْنُ يَوْمَئِذٍ الْحَقُّ" **"İşte o gün tartı haktır."** Yani amellerin tartılması, üstün gelen ile hafif çıkanın birbirinden ayırt edilmesi o gün için haktır, gerçektir. Buradaki "الْوَزْنُ" kelimesinin merfu olarak gelmesi, mübteda olduğundandır. Bunun haberi de "يَوْمَئِذٍ" kavlidir. "الْحَقُّ" kelimesi ise, onun sıfatıdır. Yani mana "Allah'ın ümmetleri ve Resulleri sorgulayacağı günde tartı haktır, adalet üzere gerçekleşecektir" demektir.. Nitekim "الْحَقُّ" kelimesi, "الْقِسْطُ" diye de okunmuştur.

Ayette yer alan ve "**tartı**" diye tercüme ettiğimiz, "الْوَزْنُ" kelimesinin mahiyeti tartışılmıştır. Kimisine göre bu tartının/mizan ya da terazinin bir dili ve iki de kefesi vardır. Ameller bununla tartılır. Tüm yaratılanlar da ona bakıp dururlar. Bunun sebebi, belgenin pekiştirilmesi içindir. Bir de Yüce Allah'ın acımasız olmadığını açıkça göstermek, itirazların arkasını kesmek içindir. Kaldı ki onlar amellerinden de sorgulanacaklar ve onlar da ne yapıp ettiklerini dilleriyle itiraf edeceklerdir. Elleri, ayakları, derileri de aleyhlerine tanıklık edeceği gibi Resuller, melekler ve şahitlik edebilecek her şey onların aleyhlerine tanıklık edeceklerdir. Zaten onların ne yaptıkları amel defterlerinde de kayda geçirilmiştir. Onlar hesap yerinde defterlerine bakıp neler yapıp ettiklerini de görüp okuyacaklardır.

Bir yoruma göre de sözkonusu olan tartıdan kasıt, eşit yargılama ve adil hüküm vermekten ibaret olan durumdur.

---

6 Maide, 5/109

"فَمَن ثَقُلَتْ مَوَازِينُهُ فَأُولَـٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ" "**Tartıları ağır gelenler, işte onlar, kurtulmuş olanlardır.**" Burada yer alan "مَوَازِينُ" kelime ya "**mizan**" veya "**mevzun**" kelimelerinin çoğuludur. Yani kimin tartılan amelleri baskın gelirse, ağır basarsa, demektir ki, bu, ağırlığı olan ve takdir edilebilen şey demektir ki, bu da hasenelerden ibaret olan şeyler demektir. Veya hasenelerinin kendisiyle tartıldığı şey demektir.

Hasan (r)'dan rivayete göre: "Kendisiyle hasenelerin tartılacağı mizan, terazinin ağır basması haktır, gerçektir. Bir mizan ki, kendisiyle günahlar/seyyieler tartılacaktır, onun da hafif gelmesi elbette bir gerçektir, haktır."

9- "وَمَنْ خَفَّتْ مَوَازِينُهُ فَأُولَـٰئِكَ الَّذِينَ خَسِرُوا أَنفُسَهُم بِمَا كَانُوا بِآيَاتِنَا يَظْلِمُونَ" "**Tartıları hafif gelenler ise, işte onlar da ayetlerimize haksızlık etmekle kendilerini ziyana uğratmış olanların ta kendileridir.**" Haksız yere ayetlerimizi yalanlayanlar elbette hüsrana ve zarara uğrayacaklardır. Bu adeta, bu surenin 103. ayetinde geçen "فَظَلَمُوا بِهَا" kavline benzer ki, mana olarak *"Onlar o mucizeleri inkâr ettiler"* demektir.

10- "وَلَقَدْ مَكَّنَّاكُمْ فِي الْأَرْضِ" "**Sizi yeryüzünde yerleştirdik.**" Orada size karar kılabileceğiniz, mekân tutacağınız yer verdik. Ya da sizi orada varlık ve güç sahibi kıldık, orada tasarruf bulunma gücü ve kudretini bağışladık, demektir. "وَجَعَلْنَا لَكُمْ فِيهَا مَعَايِشَ" "**Orada sizin için geçimlikler sağladık.**" Burada geçen "مَعَايِشَ" kelimesi, "**Maişet**" kelimesinin çoğuludur. Yeryüzünde insanların ve diğer varlıkların yiyecek, içecek ve başka şeyler türünden olmak üzere hayatınızı devam ettirebileceğiniz şeylerdi sağladığımız gibi, bunları nasıl elde edeceğinize, onlara nasıl kavuşacağınıza dair yolları da öğrettik.

Burada asıl olan şey "مَعَايِشَ" kelimesinin, görüldüğü gibi açıkça "**ye**" harfiyle yazılmasıdır. İbn Amir'den gelen rivayete göre uygun olanı bu kelimenin hemze ile "مَعَائِشَ" "**Maaiş**" olarak yazılmasıdır. İbn Amir bunu söylerken, kelimeyi, kalıp olarak "صَحَائِف" "**Sahaif**" kelimesine benzeten, bir değerlendirme yapmaktadır.

وَلَقَدْ خَلَقْنَاكُمْ ثُمَّ صَوَّرْنَاكُمْ ثُمَّ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا
لِآدَمَ فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ لَمْ يَكُنْ مِنَ السَّاجِدِينَ ﴿11﴾
قَالَ مَا مَنَعَكَ أَلَّا تَسْجُدَ إِذْ أَمَرْتُكَ قَالَ أَنَا خَيْرٌ مِنْهُ
خَلَقْتَنِي مِنْ نَارٍ وَخَلَقْتَهُ مِنْ طِينٍ ﴿12﴾ قَالَ فَاهْبِطْ
مِنْهَا فَمَا يَكُونُ لَكَ أَنْ تَتَكَبَّرَ فِيهَا فَاخْرُجْ إِنَّكَ مِنَ

الصَّاغِرِينَ ﴿13﴾ قَالَ أَنْظِرْنِي إِلَىٰ يَوْمِ يُبْعَثُونَ ﴿14﴾ قَالَ
إِنَّكَ مِنَ الْمُنْظَرِينَ ﴿15﴾ قَالَ فَبِمَا أَغْوَيْتَنِي لَأَقْعُدَنَّ لَهُمْ
صِرَاطَكَ الْمُسْتَقِيمَ ﴿16﴾ ثُمَّ لَآتِيَنَّهُمْ مِنْ بَيْنِ أَيْدِيهِمْ وَمِنْ
خَلْفِهِمْ وَعَنْ أَيْمَانِهِمْ وَعَنْ شَمَائِلِهِمْ وَلَا تَجِدُ أَكْثَرَهُمْ
شَاكِرِينَ ﴿17﴾ قَالَ اخْرُجْ مِنْهَا مَذْءُومًا مَدْحُورًا لَمَنْ
تَبِعَكَ مِنْهُمْ لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنْكُمْ أَجْمَعِينَ ﴿18﴾ وَيَا آدَمُ
اسْكُنْ أَنْتَ وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ فَكُلَا مِنْ حَيْثُ شِئْتُمَا وَلَا
تَقْرَبَا هَٰذِهِ الشَّجَرَةَ فَتَكُونَا مِنَ الظَّالِمِينَ ﴿19﴾ فَوَسْوَسَ
لَهُمَا الشَّيْطَانُ لِيُبْدِيَ لَهُمَا مَا وُورِيَ عَنْهُمَا مِنْ
سَوْآتِهِمَا وَقَالَ مَا نَهَاكُمَا رَبُّكُمَا عَنْ هَٰذِهِ الشَّجَرَةِ إِلَّا
أَنْ تَكُونَا مَلَكَيْنِ أَوْ تَكُونَا مِنَ الْخَالِدِينَ ﴿20﴾ وَقَاسَمَهُمَا
إِنِّي لَكُمَا لَمِنَ النَّاصِحِينَ ﴿21﴾ فَدَلَّاهُمَا بِغُرُورٍ فَلَمَّا
ذَاقَا الشَّجَرَةَ بَدَتْ لَهُمَا سَوْآتُهُمَا وَطَفِقَا يَخْصِفَانِ
عَلَيْهِمَا مِنْ وَرَقِ الْجَنَّةِ وَنَادَاهُمَا رَبُّهُمَا أَلَمْ أَنْهَكُمَا عَنْ
تِلْكُمَا الشَّجَرَةِ وَأَقُلْ لَكُمَا إِنَّ الشَّيْطَانَ لَكُمَا عَدُوٌّ مُبِينٌ
﴿22﴾ قَالَا رَبَّنَا ظَلَمْنَا أَنْفُسَنَا وَإِنْ لَمْ تَغْفِرْ لَنَا وَتَرْحَمْنَا
لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ ﴿23﴾ قَالَ اهْبِطُوا بَعْضُكُمْ
لِبَعْضٍ عَدُوٌّ وَلَكُمْ فِي الْأَرْضِ مُسْتَقَرٌّ وَمَتَاعٌ إِلَىٰ حِينٍ
﴿24﴾ قَالَ فِيهَا تَحْيَوْنَ وَفِيهَا تَمُوتُونَ وَمِنْهَا تُخْرَجُونَ
﴿25﴾ يَا بَنِي آدَمَ قَدْ أَنْزَلْنَا عَلَيْكُمْ لِبَاسًا يُوَارِي سَوْآتِكُمْ
وَرِيشًا وَلِبَاسُ التَّقْوَىٰ ذَٰلِكَ خَيْرٌ ذَٰلِكَ مِنْ آيَاتِ اللَّهِ
لَعَلَّهُمْ يَذَّكَّرُونَ ﴿26﴾

Ayetlerin Mealleri

11- Sizi yaratmış sonra da şekil vermiştik. Sonra, meleklere: "Âdem için secde edin" dedik. İblis dışında hemen secde ettiler. O, secde edenlerden olmadı.

12- Allah: Sana emrettiğimde, secde etmene ne engel oldu, dedi. İblis: Ben, O'ndan hayırlıyım. Beni ateşten yarattın, O'nu ise çamurdan yarattın, dedi.

13- Allah: Hemen in oradan; orada senin büyüklük taslaman haddin değildir. Hemen çık (git). Sen, alçaklardansın, dedi.

14- İblis: Onların yeniden diriltilecekleri güne kadar bana mühlet ver, dedi.

15- Allah: Mühlet verilenlerdensin, dedi.

16- İblis: Beni azdırmana karşılık, Ben de onlar için senin dosdoğru yolunun üzerinde oturacağım.

17- Sonra onlara, önlerinden, arkalarından, sağlarından ve sollarından yaklaşacağım. Sen de onların çoğunu şükreder bulamayacaksın, dedi.

18- Allah da: Çık oradan, yerilmiş ve kovulmuş olarak! Onlardan kim sana tabi olursa, sizin hepinizi cehenneme dolduracağım, dedi.

19- Ey Âdem, sen ve eşin cennete yerleşin. Dilediğiniz yerden yiyin, fakat, şu ağaca yaklaşmayın. Yoksa zalimlerden olursunuz.

20- Şeytan, örtülü olan avret yerlerini kendilerine göstermek için, ikisine de gizlice fısıldadı ve şöyle dedi: Rabbiniz, bu ağacı yalnızca ikinizin de melek olmamanız veya ölümsüz olmamanız için yasakladı.

21- Ben sizin, iyiliğinizi isteyen, size öğüt verenlerdenim, diye onlara yemin etti.

22- Böylece onları hile ile aldattı. Ağacın meyvesinden tattıklarında, avret yerleri kendilerine göründü ve oralarını cennet yapraklarıyla örtmeye başladılar. Rableri, o ikisine: Size bu ağacı yasaklamadım mı, şeytan sizin apaçık düşmanınızdır demedim mi? diye seslendi.

23- Rabbimiz, kendimize zulmettik, bizi bağışlamaz ve bize merhamet etmezsen elbette hüsrana uğrayanlardan oluruz, dediler.

24- Allah buyurdu ki: Birbirinize düşman olarak inin! Yeryüzünde belirli bir süreye kadar yerleşip, geçinmek size takdir edildi.

25- Orada yaşayacak, orada ölecek ve oradan çıkarılacaksınız.

26- Ey Âdemoğulları! Size ayıp yerlerinizi örtecek ve süs olacak bir elbise indirdik. Takva elbisesi ise daha hayırlıdır. İşte bu, Allah'ın ayetlerindendir. Ola ki düşünüp, öğüt alırlar.

Ayetlerin Tefsiri

11- "وَلَقَدْ خَلَقْنَاكُمْ ثُمَّ صَوَّرْنَاكُمْ" **"Sizi yaratmış sonra da şekil vermiştik."** Yani babanız Âdem'i şekil vermeden çamurdan yarattık. Bu yaratmadan sonra ona şekil verdik. Sen Yüce Allah'ın "ثُمَّ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ" **"Sonra, meleklere: 'Âdem için secde edin' dedik. İblis dışında hemen secde ettiler"** hitabını görmez misin? "لَمْ يَكُن مِّنَ السَّاجِدِينَ" **"O, secde edenlerden olmadı."** Evet, İblis secde edenlerden olmadı.

12- "قَالَ مَا مَنَعَكَ أَلَّا تَسْجُدَ إِذْ أَمَرْتُكَ" **"Allah: Sana emrettiğimde, secde etmene ne engel oldu, dedi."** Burada geçen "أَلَّا تَسْجُدَ" kavlindeki "لَا" harfi, sılad/ilgi zamiri anlamındadır. Bunun delili de Rabbimizin şu kavlidir: "قَالَ يَا إِبْلِيسُ مَا مَنَعَكَ أَن تَسْجُدَ لِمَا خَلَقْتُ بِيَدَيَّ" ***"Allah: -Ey İblis, seni, iki elimle yarattığıma secde etmekten alıkoyan nedir, dedi."***[7] Nitekim tefsirini yaptığımız ayetin bir benzeri de "لِئَلَّا يَعْلَمَ أَهْلُ الْكِتَابِ" ***"Çünkü Kitab Ehli bilmeyecek mi"***[8] ayetidir. Burada geçen "لِئَلَّا يَعْلَمَ" *"bilmesinler"* kavli aslında "لِيَعْلَمَ" *"bilsinler"* anlamındadır.

Diyorsun ki: Öyleyse bu fazlalığın ne yararı vardır?

Derim ki: Bu harflerin fazladan olarak zikredilme nedeni, başına dâhil olduğu fiilin manasını tekid yoluyla pekiştirmek ve bunun gerçekliğini ortaya koymak içindir. Burada deniliyor ki: "Kitab Ehli de senin secde etmeni bilsinler diye mi, ya da nefsin mi seni buna zorladı? Oysaki ben sana secde etmeni emretmiştim. Kaldı ki benim sana, secde etmeni emretmiş olmam, sana secde etmeyi kesin olarak farz kılmıştır. Öyle bir kesin farz emri ki, bunu geri çevirmek, karşı çıkman asla sözkonusu değildir."

Diyorsun ki: Allah, ne diye "Onun secde etmesine mani olan şey nedir?" diye İblise sordu. Kaldı ki zaten Allah, ona engel olan şeyin ne olduğunu zaten biliyordu. Ne diyeceksin?

Derim ki: Sırf onu kınamak, bunaltmak ve yüzünü kızartmak içindir. Bir de ne kadar inatçı olduğunu, küfrünü, büyüklük taslamasını, kendi aslıyla/cinsiyle övünmesini, Âdem'in aslını ne kadar aşağı gördüğünü göstermek, onun bu halini sergilemek içindir. İblis, Allah'ın emrine karşı gelirken, kendince Âdem'e secde etmek gibi bir görevinin olmadığına inanıyordu. Kendince daha üstün olan bir varlığın, kendisinden daha alt derecede olan bir varlığa secde etmesinin doğru olmayacağına inanıyordu.

---

7 Sad, 38/75

8 Hadid, 57/29

"قَالَ أَنَا خَيْرٌ مِّنْهُ خَلَقْتَنِي مِن نَّارٍ وَخَلَقْتَهُ مِن طِينٍ" **"İblis: Ben, O'ndan hayırlıyım. Beni ateşten yarattın, O'nu ise çamurdan yarattın, dedi."**

Diyorsun ki: Nasıl oluyor da **"senin secde etmene engel olan ne?"** kavline, **"sana emrettiğim halde"** kavli cevap teşkil edebilir ki? Oysa verilmesi gereken cevabın: (bana engel olan şey şudur) denmeliydi. Buna ne diyeceksin?

Derim ki: İblis, yeni bir kıssa ile bir cevap vermeye girişmektedir. Bu kıssada kendisinin Âdem'den daha üstün, daha faziletli bir varlık olduğunu dile getiriyor. Gerekçe olarak da kendisinin üstünlüğünü öne sürüyor. Buna göre kendisinin aslının ateş olduğu, Âdem'in aslının ise çamur olduğunu söylüyor, bunu gerekçe gösteriyor. Böylece İblisin cevabı ortaya çıkıyor, bunun yanında kendisince bir artı bilgi ekliyor. Bu da, sözkonusu olan Allah'ın emrini inkâr ederek hiçe sayması, böylece kendisi gibi üstün yaratılışta olan bir varlığın, kendisine göre daha basit bir yaratılışta olan Âdem gibi birine secde etmesinin uzak bir ihtimal olduğunu, böyle bir şeyin olamayacağını, olmaması gerektiğini dile getirmesidir. Yani kendisince diyor ki, böylesine üstün bir yaratılışa sahip olan bir varlığın, kendisine yaratılışça hiç de denk olmayan basit birine secde etme emrinin verilmesi olacak şey değildir. Bu inanç ve anlayıştan hareketle secde etmekten geri duruyor, emre karşı çıkıyor.

13- "قَالَ فَاهْبِطْ مِنْهَا" **"Allah: Hemen in oradan, dedi."** İtaatkâr ve mütevazı/alçak gönüllü olan meleklerin yeri olan semadan derhal yere in. Yeryüzü cinlerden olsun, insanlardan olsun isyana kalkışanların, büyüklük taslayanların yeridir. "فَمَا يَكُونُ لَكَ أَن تَتَكَبَّرَ فِيهَا" **"Orada senin büyüklük taslaman,** isyana kalkışman doğru olmadığı gibi- **haddin de değildir."**

"فَاخْرُجْ إِنَّكَ مِنَ الصَّاغِرِينَ" **"Hemen çık (git). Sen, alçaklardansın."** Senin Allah'a ve onun velilerine karşı büyüklük taslaman, isyana kalkışman suretiyle karşı gelmiş olan sen, Allah katında alçaklardan ve aşağılanmışlardansın. Hemen çık ve uzaklaş oradan. Nasıl ki bir kimse, birini basit, saygısız, kendini bilmez olarak gördüğünde, ona *"Defol, kaybol gözümün önünden"* diyerek aşağılayıp kovarsa, İblis'in hali de aynen öyledir. Kaldı ki, kendisinden memnun kalınan için de: "Kalk! Yolun açık olsun, gözün aydın olsun" denilir.

İblisin büyüklük taslaması üzerine, kendisine aşağılanma elbisesi giydirilen bir uygulama yapılmış oldu.

Ömer (r)'dan rivayete göre demiş ki: "Kim, Allah için tevazu, alçak gönüllülük gösterirse, Allah da onun hikmetini yüceltir."

Yine diyor ki: "Hakka dön ki, Allah da seni kaldırsın. Kim büyüklük taslar, tavrını değiştirirse, Allah da onu yere fırlatır."[9]

14- "قَالَ فَأَنظِرْنِي إِلَىٰ يَوْمِ يُبْعَثُونَ" "İblis: Onların yeniden diriltilecekleri güne kadar bana mühlet ver, dedi."

15- "قَالَ إِنَّكَ مِنَ الْمُنظَرِينَ" "Allah: Mühlet verilenlerdensin, dedi."

Diyorsun ki: Ne diye, İblisin mühlet istemesine izin verildi. Oysaki o, böyle bir izni, Allah'ın kullarını ifsat etmek, onları aldatmak ve azıtmak için istemiştir, ne diyeceksin?

Derim ki: Bunun sebebi, bir bakıma kullarını denemek, onları imtihan etmek içindir. Zira şeytana muhalefet edilmesi durumunda, muhalefet edenler için çok büyük bir sevap vardır. Onun da konumu, dünyada yaratılmış olan değişik güzellikte göz kamaştıran, oyun, eğlence ve nefsin çektiği her türden şeylerin yaratılması konumundadır. Kulların sahip oldukları nefsi duygular, istekler, şehevi arzular, aslında tamamı kulları imtihan içindir. İşte İblisin de konumu bunlardan biridir.

16- "قَالَ فَبِمَا أَغْوَيْتَنِي" "İblis (de Yüce Allah'a) **beni azdırmana karşılık, dedi."** Ayetteki "**فَبِمَا أَغْوَيْتَنِي**" kavlinin manası şöyledir: *"Senin beni azdırıp yoldan çıkarman sebebiyle ben de onları saptırmak için kullarının yolu üzerinde oturacağım."* İşte bu durum, Allah'ın ona sorumluluk yüklemesine rağmen o, bu sorumluluğu tanımayıp azdı, isyan etti. Meleklerin sebat ettikleri gibi o sebat etmedi. Oysaki melekler ondan da Âdem'den de hem varlık ve bulundukları makam sebebiyle daha üstündürler.

Hatem-i Asam'dan rivayete göre İblis "Sen bana secde etmemi emrettin. Bu, beni, sana masiyet edip isyana kalkışmama sebep oldu" demiş.

Mana şöyle olmaktadır: "Benim onlar yüzünden azmamdan ötürü, ben de onları yoldan çıkartmaya gayret edeceğim ki, onlar da benim yüzümden fesada uğrasınlar. Nitekim benim de fesada uğramam onlar yüzünden olmuştu."

Diyorsun ki: Ayette geçen "**فَبِمَا**" kavlindeki cer edatı olan "**ba**" harfi, neye taalluk eder? Çünkü bu harfin "**لَأَقْعُدَنَّ**" kavline taalluk etmesine kasem/ye-

9 İbn Ebu Şeybe, *Musannaf*. Zayıf olarak gelen bir rivayettir.

min manasında olan "**lam**" harfi engeldir. Zira "وَاللهِ بِزَيْدٍ لَأمُرنَّ" tarzında bir cümle kuramazsın, ne diyeceksin?

Derim ki: Sözkonusu olan "**ba**" harfi, mahzuf/saklı olan bir yemin fiiline taalluk eder ki, değerlendirilmesi de şöyledir: "Senin beni, yoldan azdırman sebebiyle yemin ederim ki, ben de kesinlikle onların yolu üzerine oturacağım." Yani "Senin beni azıtman sebebiyle" demektir. Gerçi sözkonusu olan "**ba**" harfinin yemin manasında olması da caiz olabilir. Yani "Senin beni iğva etmen, yoldan çıkarman yüzünden yemin ederim ki, onların yolları üzerinde oturacağım" demektir. İblisin iğva sebebiyle yemin etmesi, çünkü kendisine Allah tarafından bir sorumluluk yüklenmişti. Teklifin, sorumluluğun yüklenmesi, Yüce Allah'ın en güzel fiillerindir. Çünkü sorumluluğu bu, ebedi saadete giden yolu açmaya bir sebeptir. Bu itibarla onun adına yemin etmek elbette uygun düşer.

Mücebbirenin/Cebriyenin yalanlarından biri de, Tavus'tan gelen rivayete göre, kendisi bir defasında Mescidi Haramda iken, kader konusunda farklı değerlendirmeleri olan fakihlerin ileri gelenlerinden biri yanına gelmiş ve Tavus'un yanıbaşında oturmuş. Bunun üzerine Tavus ona "kalkıp gider misin, yoksa kaldırılmak mı istersin?" diyerek, onun oradan kalkmasını ister. Bunun üzerine adam da oradan kalkar. Bu arada Tavus'a "Sen, böyle bir ifadeyi önemli bir fakih olan bu adama mı söylersin" diyerek, bir bakıma onu kınamak isterler. O da: "İblis ondan çok daha fakihti, bilgindi" diyerek cevaplar. İblis "Rabbim! Beni iğva etmene, azdırmana yemin olsun ki" diyerek onun iğvası adına yemin ederken, bu adam ise "Ben nefsimi azdırıyorum, iğva ediyorum" diyor. Bir toplum düşünün ki, tehlikeye düşüşleri öyle bir raddeye geldi ki, onlar bu yoldan çirkinliklerini her şeyden münezzeh olan Allah'a izafeye kalkışıyorlar. Uydurdukları yalanları Resulüllah'a, sahabeye ve tabiuna dayandırıyorlar, onları da yaptıklarına ortak kılıyorlar.

Bir yoruma göre de "فَبِمَا" kavlindeki "مَا" harfi, istifham içindir, soru edatıdır. Sanki burada "Neye ve hangi şeye göre beni azdırdın?" deniliyor gibi bir mana vardır. Sonrasında da cümleye "Mutlaka onların yolları üzerinde oturacağım" diyerek, giriş yapıyor. Bir soru edatı olan "مَا" harfine cer edatı, başına getirildiğinde bir elif harfinin "مَا" harfine eklenmesi, oldukça az rastlanan, şaz olan bir durumdur.

"الْغَيّ" "**el-Ğayy**" kelimesi, aslında fesad, bozgunculuk, bozgunculuk yapmak manalarına gelir. Nitekim: "غَوَى الْفَصِيلُ" "Deve yavrusunun midesi bozuldu" ifadesi de bu manayadır. Çünkü "غَوَى" kelimesi, midede oluşan rahatsızlık anlamındadır.

"لَأَقْعُدَنَّ لَهُمْ صِرَاطَكَ الْمُسْتَقِيمَ" **"Ben de onlar için senin dosdoğru yolunun üzerinde oturacağım"** dedi. Nasıl ki düşman, yolda pusu kurarak oradan geçenlerin yolunu kesmek için tuzak kuruyorsa, ben de tıpkı onun gibi İslam yolu üzerinde pusu kuracak ve kullarının yollarını keseceğim, engel çıkaracağım. Burada "صِرَاطَ" kelimensin mansub olması, zarf olması hasebiyledir. Şair şöyle demiş:

"كَمَا عَسَلَ الطَّرِيقَ الثَّعْلَبُ"
"Tilkinin yolda yalpalanması gibi"[10]

Zeccac, bunu: "ضُرِبَ زَيْدٌ الظَّهْرَ وَ الْبَطْنَ" "Zeyd, sırtı ve karnı vuruldu" tarzındaki bir cümleye benzetmektedir. Bu cümle aslında: "ضُرِبَ زَيْدٌ عَلَى الظَّهْرِ وَالْبَطْنِ" şeklindedir ki manası da: "Zeyd, sırtından ve karnından vuruldu" demektir.

Resulüllah (s)'tan rivayete göre demiş ki: *"Doğrusu şeytan değişik yollardan Âdemoğlunun yolunda oturup yolunu keser. İslam yolunda onun yolunu keser ve 'Sen atalarının dinini mi terk ediyorsun?' diye saptırmaya çalışır. O da, ona karşı gelir ve Müslüman olur. Sonra hicret yolunda, onun yolunda oturarak ona 'Sen ülkeni bırakıp giderek yabancı yerlerde gariplik mi çekmek istiyorsun' der. O da, buna rağmen ona karşı gelir ve hicret eder. Daha sonra onun cihad yolunun üzerinde durup ona 'Sen gidip savaşarak öldürülmek mi istiyorsun? Oysaki sonunda malın başkalarınca paylaşılacak, hanımın da başkasınca nikâhlanılacak?' der. O da, buna karşı gelir ve savaşmayı, cihadı kabul eder."*[11]

17- "ثُمَّ لَآتِيَنَّهُم مِّن بَيْنِ أَيْدِيهِمْ وَمِنْ خَلْفِهِمْ وَعَنْ أَيْمَانِهِمْ وَعَن شَمَائِلِهِمْ" **"Sonra onlara, önlerinden, arkalarından, sağlarından ve sollarından yaklaşacağım."** Dört bir yandan onları çevreleyip kuşatacağım. Ki genelde düşman, kendisine rakip gördüklerini, düşman kabul ettiklerini, dört yandan çevrelemek suretiyle onların etraflarını kuşatır. Şeytan da öyle yapar. Aslında bu, bir temsildir. Zira şeytan vesvese yoluyla, eline geçirdiği, sahip olduğu her imkândan yararlanmak suretiyle, gücü yettiğince insanları kuşatmaya ve saptırmaya çalışır. Nitekim Yüce Allah bir ayetinde şöyle buyuruyor:

---

10 Burada bu şiirin örnek getirilmesi, nahiv açısından, yol anlamında olan **"tarik"** kelimesinin mekân zarfı olarak mansub kılınmış olması açısındandır. Gerçi kural olarak "Car hazfedilince mecrur mansub kılınır" kuralına göre de bunun mansub olduğunu savunalar da vardır.

11 Nesai, h: 3134, bap:19 (3083); Ahmed b. Hanbel, 3/483, h:116054/15958; İbn Hibban, Ebu Ya'la ve Taberani hadisi Semure b. Fakihe ve İbn Ebul-Fakihe'den tahric etmişlerdir.

"وَاسْتَفْزِزْ مَنِ اسْتَطَعْتَ مِنْهُمْ بِصَوْتِكَ وَأَجْلِبْ عَلَيْهِم بِخَيْلِكَ وَرَجِلِكَ" ***"İnsanlardan gücünün yettiklerini sesinle titret! Atlı ve yayalarınla onların üzerine yürü!"***[12] İşte tefsirini ele aldığımız ayette buradaki gibidir.

Diyorsun ki: Nasıl oluyor da "مِّن بَيْنِ أَيْدِيهِمْ وَمِنْ خَلْفِهِمْ" kavlinde, işin başlangıç noktasına işaret eden "مِّن" cer edatı denilen ibtida harfiyle giriş yapıldığı halde, devamında ise "وَعَنْ أَيْمَانِهِمْ وَعَن شَمَآئِلِهِمْ" diye gelen ayetin bu kısmına da mücavezet manasında olan "عَنْ" cer edatıyla başlandı, deniliyor, ne dersin?

Derim ki: Mefulü bih'e/düz tümlece nasıl ki fiil müteaddi/geçişli oluyorsa, aynı şekilde fiil, mefulü fih'e/dolaylı tümleç de teaddi eder. Kaldı ki mefullere göre teaddi harfleri değişebilir. Bu tür kurallar, dil açısından değişmez kural olarak alındığından, bunlarda herhangi bir kıyaslamaya gidilemez. Burada sadece konumu itibariyle o, cümle açısından ne konumdadır, işin sadece bu yönü araştırılır, buna bakılır, hepsi bundan ibarettir.

Örneğin Arapların dil açısından: "جلسَ عنْ يَمِينِهِ وَ علي يَمِينِهِ ، وَ عَنْ شِمَالِهِ وَ علي شِمَالِهِ" diye söylediklerini duyduğumuzda, bu konuda deriz ki bu cümlede geçen "علي يَمِينِهِ" "**sağı üzerine, sağ tarafı üzerine**" ifadesinin manası şudur: "O kişi, sağ tarafa öylesine yerleşti ki, üste çıkan kişinin, üzerine çıktığı şeyin üstünde yerleştiği gibi, bir sağlamlıkta yerleşerek oturdu." Bu, adeta, "öylesine yerleşti ki, yapışa kalarak oturdu" anlamında bir ifadeyi aktarır. Oysa "عنْ يَمِينِهِ" ifadesindeki mana şöyle olur: "Adam sağdakinin yanında, ondan uzak durarak, ona yapışmadan oturdu." Bu itibarla daha sonra bu harf, bir şeyden uzaklaşma, ayrı durma gibi yerlerde daha çok kullanılır oldu. Nitekim biz benzer bir durumu "تَعَالَ" kelimesi konusunda da açıklamıştık. Benzeri bir durumu da yine Arap Dil ilimcilerinin mefulü bih ile ilgili kullanımlarında görüyoruz. Örneğin: "رميْتُ عنَ القَوسِ ، وعَلَي القَوسِ ، وَمِنَ القَوسِ" "Yayı gererek attım; yay üzerinden attım; yayı çekerçekmez attım." Şimdi bu ibarede şu üç noktaya dikkat edelim. Görüldüğü gibi birincisinde ok fırlatıldığında, ok yaydan uzaklaşır. Burada sözkonusu olan "عَنْ" edatıdır. Yaydan uzaklaşmayı gösteren edat budur. İkincisinde atış-vurma amacıyla atıldığı için, hedefe üzerinde noktalandığında, onun üzerine konması itibariyle burada sözkonusu olan edat "عَلَي" cer edatıdır. Üçüncüsü ise, okun başlama ya da fırlatılma noktası, yaydan çıkış noktasıdır ki, işte bu da başlangıç noktasıdır. Dolayısıyla bu nokta da "مِنَ" edatı ile gösterilmiştir. Özetle "مِنَ" edatı ibtida/giriş ve başlangıç noktasını, "عَنْ" edatı, ayrılma ve uzaklaşma "Bu'd ve Mücavezet" noktasını, "عَلَي" cer edatı da isti'la, vardığı, üzerine konduğu noktayı gösterir. Nitekim "جَلَسَ بَيْنَ يَدَيْهِ وَ خَلْفَهُ" "**Önünde ve arkasında oturdu**" diye söylediklerinde bunun manası "فِيهِ" demektir ki, "aralarında, içle-

12 İsra, 17/65

rinde oturdu" demektir. Çünkü gerek "بَيْنِ يَدَيْهِ" ve gerekse "خَلْفَهُ" kelimelerinin her ikisi de fiilin zarfıdırlar. Yani bu ibare mana olarak "مِن بَيْنِ يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِهِ" demektir. Bunun sebebi de, fiilin iki cihetten sadece bir kısmında oluşması sebebiyledir. Örneğin "جِئْتُ مِنَ اللَّيْلِ" "Geceden geldim" dediğinde, bununla "Gecenin bir kısmında geldim" demek istersin.

Şakik b. Vail'den rivayete göre demiş ki: "Her sabah şeytan dört bir gözetleme noktasında etrafımı kuşatarak oturup bekler. Önümde, arkamda, sağımda ve solumda oturup bekler. Önümde dururken bana 'Korkma, Allah gafur ve Rahimdir' der. Ben de bunun üzerine Rabbimin ***'Ben, elbette, tevbe edeni ve iman edip, doğruları yapanı sonra da doğru yolda yürüyeni bağışlarım'***[13] mealindeki bu ayeti okurum. Arka tarafımdan geldiğinde, arkamdan gelecek olanları kaybetmekle beni korkutur. Ben de bunun üzerine hemen ***'Yeryüzünde hareket eden her canlının rızkı Allah'a aittir.'***[14] mealindeki bu ayeti okurum. Sağımdan bana yaklaştığında, bu defa sena ve övgü kapısından bana yaklaşmaya çalışır. Ben de hemen ***'İyi son, Allah'ın emir ve yasakları doğrultusunda hareket eden takva sahiplerinindir'***[15] mealindeki bu ayeti okurum. Sol tarafımdan bana yaklaştığında bu defa şehevi duygularımı harekete geçirmek üzere beni yoldan saptırmaya çalışır, ben de hemen ***'Arzu duydukları şeyler ile aralarına engel kondu'***[16] mealindeki bu ayeti okurum."

"وَلاَ تَجِدُ أَكْثَرَهُمْ شَاكِرِينَ" **"Sen de onların çoğunu şükreder bulamayacaksın."** İblis bunu söylerken, zanna dayanarak söylüyordu. Bu konudaki delil de Rabbimizin şu ayetidir: ***"İblis onlar hakkındaki zannını-düşüncesini doğruladı."***[17] Bir yoruma göre Yüce Allah'ın, bu durumu meleklere haber vermesi sebebiyle iblis de bunu meleklerden duymuştu, denmiştir.

18- "قَالَ اخْرُجْ مِنْهَا مَذْؤُومًا مَّدْحُورًا لَّمَن تَبِعَكَ مِنْهُمْ لأَمْلأَنَّ جَهَنَّمَ مِنكُمْ أَجْمَعِينَ" **"Allah da: Çık oradan, yerilmiş ve kovulmuş olarak! Onlardan kim sana tabi olursa, sizin hepinizi cehenneme dolduracağım, dedi."** Ayetteki "مَذْؤُومًا" kelimesi, birini kötülemek anlamında, "ذَأَمَ" fiilinden türemedir. Zührî "مَذْؤُومًا" kelimesini, tahfif ile hemzesiz olarak "مَذُومًا" diye okumuştur. Bu adeta, "مَسْئُول" **"Mes'ul"** kelimesinden hemze harfini hazfetmek suretiyle, sözkonusu kelimeyi, "مَسُول" **"Mesul"** diye okumaya benzer. "لَّمَن تَبِعَكَ" kavlindeki **"Lam"** harfi, yemin için gelmiştir. "لأَمْلأَنَّ جَهَنَّمَ" kavli de yeminin cevabıdır.

13 Taha, 20/82

14 Hud, 11/6

15 A'raf, 7/128; Kasas, 28/83

16 Sebe, 34/54

17 Sebe, 34/20

Bu, şart cevabının yerine geçmiştir. "مِنكُمْ" kavline gelince bu da: "مِنْكَ وَمِنْهُمْ" demektir ki, "Senden ve onlardan" anlamındadır. Burada muhatap zamiri baskın gelmiştir. Nitekim bu da "إِنَّكُمْ قَوْمٌ تَجْهَلُونَ" "***siz gerçekten cahillik eden bir kavimsiniz***"[18] kavli gibidir. Burada da muhatap zamiri gaip zamirine baskın gelmiştir.

İsmet, Asım'dan rivayetle "لَّمَن تَبِعَكَ" kavlindeki lam harfini kesre ile okumuştur. Bu durumda mana *"Bu tehdit, onlardan sana uyanlar içindir"* demek olur. Zaten bu da ayetteki "لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنكُمْ أَجْمَعِينَ" "**Sizin hepinizi cehenneme dolduracağım**" kavlinin ifade ettiği manadır. Buna göre "لَأَمْلَأَنَّ" kavlindeki lam harfi, ibtida lamı olur ve "لَّمَن تَبِعَكَ" kavli de bunun haberi olur.

19- "وَيَا آدَمُ اسْكُنْ أَنتَ وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ فَكُلاَ مِنْ حَيْثُ شِئْتُمَا وَلاَ تَقْرَبَا هَـذِهِ الشَّجَرَةَ فَتَكُونَا مِنَ الظَّالِمِينَ" "(Ve dedik ki:) **Ey Âdem, sen ve eşin cennete yerleşin. Dilediğiniz yerden yiyin, fakat şu ağaca yaklaşmayın. Yoksa zalimlerden olursunuz.**" Ayette geçen "هَـذِهِ الشَّجَرَةَ" kavli, aynı zamanda "هَـذِي الشَّجَرَةَ" diye de okunmuştur. Çünkü zaten aslı "Ya" harfiyledir. Gelen "He" harfi ise, bunun yerine gelmiştir.

20- "فَوَسْوَسَ لَهُمَا الشَّيْطَانُ" "**Şeytan, ikisine de vesvese verdi-gizlice fısıldadı.**" Ayette geçen "وَسْوَسَ" "**Vesvese**" kelimesi, kişinin gizlice ve sessiz olarak bir şeyi söylediği esnada, onu tekrar etmesi demektir. Nitekim "süs-takı vesvese verdi" ifadesi de bu kabildendir. "وَسْوَسَ" "**Vesvese**" kelimesi, müteaddi/geçişli olmayan bir fiilidir. Bu, adeta "وَلْوَلَتِ الْمَرْأَةُ" "Kadın bağırdı, velveleye verdi" ve "وَعْوَعَ الذِّئْبُ" "Kurt uludu" cümlelerine benzer bir anlatımdır. Sözkonusu kelimedeki ikinci "**vav**" harfinin fetha harekesiyle kişi için "Müvesves adam" denmez. Ancak ikinci "**vav**" harfinin kesre harekesiyle "müvesvis adam" denir. Bu arada bir kimsenin lehine bir vesvese yapılıyorsa, buna "مُوَسْوِسٌ لَهُ" "müvesvesün Leh" denir. Bir başkasına bu manada yapılan telkin için de "مُوَسْوِسٌ إِلَيْهِ" "müvesvesun ileyh" denir. Aleyhte olan vesvese için de "مُوَسْوِسٌ عَلَيْهِ" ifadesi kullanılır. Gerçi ister "مُوَسْوِسٌ لَهُ" kavli olsun, ister "مُوَسْوِسٌ إِلَيْهِ" kavli olsun, her iki ifadenin de, "Kişinin kendisi lehine yapılan telkin" olarak da değerlendirilmiştir. Nitekim "وَسْوَسَ لَهُ" kavlinin manası, "Vesvese fiilini, onun için, onun adına işledir" demektir. "وَسْوَسَ إِلَيْهِ" kavli ise, "Ona vesvese ilka etti, vesvesede bulundu" demektir.

Bunun nedeni de "لِيُبْدِيَ لَهُمَا مَا وُورِيَ عَنْهُمَا مِن سَوْءَاتِهِمَا" "**Örtülü olan avret yerlerini kendilerine göstermek içindi.**" Şeytanın böyle bir davranışın içi-

18 A'raf, 7/138

ne girme amacı, o güne dek her ikisinin de avret yerlerini örten o örtünün kaldırılmasıyla avret yerlerini her ikisine göstermek içindi. Bu ayet delil olarak, avret yerlerinin açıkta kalmasının büyük bir vebal ve günah olduğunu göstermektedir. Kaldı ki avret yerlerinin açıkta kalması, her zaman ve her an, her dönemde akıl açısından da çirkin ve yanlış bir davranış olarak, müstehcen bir durum olarak görülmüştür. Zaten çıplaklık veya avret yerlerinin açıkta kalması, her dönemde insanın doğasına da, aklına da aykırı bir davranıştır.

Diyorsun ki: Ayette geçen "وُورِيَ" kelimesindeki mazmum/ötreli olan vav hakkında ne diyeceksin? Buradaki vav harfi hemze harfine dönüştürülmemiştir. Oysaki "وَاصِل" kelimesinin ismi tasgiri/küçültme ismi ya da sıfatı "أُوَيْصِلّ" "**Uveyssılun**" olarak gelmiştir. Burada vav harfi yerine hemzeyi görmekteyiz. Oysaki bunun aslı "وُوَيْصِلّ" idi. Bu kelimede vav harfi hemze harfine dönüştürüldüğü halde, "وُورِيَ" kelimesinde neden değiştirilmemiştir?

Derim ki: Bunun sebebi, ikinci vav harfinin med/uzatma harfi olmasındandır. Bu adeta "وَارَىَ" kelimesindeki elif harfi gibi med harfidir. Kaldı bu, Abdullah b. Mesud'un kıraatinde ise vav harfinin elif harfine dönüştürülerek "أُورِيَ" olarak gelmiştir.

"وَقَالَ مَا نَهَاكُمَا رَبُّكُمَا عَنْ هَـذِهِ الشَّجَرَةِ إِلاَّ أَن تَكُونَا مَلَكَيْنِ" "**Ve şeytan şöyle dedi: Rabbiniz, bu ağacı yalnızca ikinizin de melek olmamanız için yasakladı.**" Çünkü burada bu ayette geçen "إِلاَّ أَن تَكُونَا مَلَكَيْنِ" kavlinin manası *"Allah, sizin her ikimizin de iki melek olmamanız için size bu yasağı koydu"* demektir. Bu ayet, bu yönüyle meleklik, en yüce mertebe, en üst yükseliş yeri olduğuna delildir. Beşer olmak ise, hiçbir zaman beşerin, meleklik mertebesine yücelmeyeceğine işaret etmektedir. "مَلَكَيْنِ" "**Melekeyn/iki melek**" kelimesi, lam harfinin kesre harekesi ile "**Melikeyn**" diye de okunmuştur. Buna göre mana *"iki kral olmamanız için"* olur. Bu, mana olarak adeta "وَمُلْكٍ لَّا يَبْلَى" "***yok olmayacak bir saltanat***"[19] kavli gibidir.

"أَوْ تَكُونَا مِنَ الْخَالِدِينَ" "**Veya ölümsüz olmamanız için yasakladı.**" Hiç ölmeyeceklerden, ölümsüz olanlardan olup da cennette yerleşip kalanlardan olmamanız için yasakladı.

Ayette geçen "مِن سَوْءَاتِهِمَا" "**min sev'atihima**" kavli, tekil olarak "مِنْ سَوْأَتِهِمَا" "**min sev'etihima**" diye de okunmuş, aynı kelime vav harfinin şeddesiyle "مِنْ سَوَّاتِهِمَا" "**min sevvatihima**" olarak da okunmuştur.

19 Taha, 20/120

21- "وَقَاسَمَهُمَا" **"Şeytan onlara yemin etti,"** İkisine, Adem ile Havva'ya yemin ederek dedi ki: "إِنِّي لَكُمَا لَمِنَ النَّاصِحِينَ" **"Doğrusu ben sizin, iyiliğinizi isteyen, size öğüt verenlerdenim."**

Diyorsun ki: Mukaseme, karşılıklı yeminleşmek, ant içmek demek, senin arkadaşına, onun da sana yemin etmek suretiyle karşılıklı yeminleşerek: "Filanca kimse ile mukaseme ettim" denildiğinde, "Ben onunla karşılıklı olarak yeminleştik" demektir. Kaldı ki ikisi "**mukaseme**" ettiler, ifadesinin anlamı, her ikisi de yeminleşerek anlaştılar, demektir. Zaten Yüce Allah şöyle buyuruyor: "تَقَاسَمُوا بِاللَّهِ لَنُبَيِّتَنَّهُ" ***"Allah'a ant içerek birbirlerine dediler ki, gece ona (Salih) ve ailesine baskın yapalım"***[20]

Derim ki: Sanki İblis, o ikisine şöyle dedi: "Her ikiniz için de, yemin ederek belirtmeliyim ki ben, kesin olarak öğüt verenlerdenim. O ikisi de ona: 'Sen, kesin olarak öğüt verenlerden olduğuna dair Allah adına mı yemin ediyorsun?' İşte karşılıklı olan bu ifadeler, sanki aralarında bu anlamda bir yeminleşme olmuş gibidir." Ya da mana şöyle de olabilir: "İblis, öğüt verirken her ikisine de yemin ederek öğütte bulundu. O ikisi de, bu öğüdü kabulleneceklerine dair ona yemin ettiler." Veya burada iblisin yeminini mufaale/işdeşlik babı kalıbında çıkarıp gösterdi. Çünkü burada İblis, konu ile ilgili olarak o kadar gayret ve çaba göstermiştir ki, adeta karşılıklı olarak yeminleşen iki kimsenin karşılıklı ant içmeleri gibi gösterilmiştir.

22- "فَدَلاَّهُمَا بِغُرُورٍ" **"Böylece onları hile ile aldattı."** Yalan olarak Allah adına yapmış olduğu yemin sayesinde İblis, her ikisini de aldatıp tuzağa düşürdü.

Katade'den gelen rivayete göre demiş ki: "Mümin ancak Allah'ın adı kullanılarak aldatılıp tuzağa düşürülebilir."

İbn Ömer'den gelen rivayete göre, kendisi, kölelerinden birinin Allah'a itaatini ve güzel bir şekilde namaz kıldığını gördüğünde onu azat edermiş. Köleleri de bunu bildikleri için böyle ibadete ehli görünürlermiş ki, İbn Ömer kendilerini azat etsin isterlermiş. Bu durum, kendisine hatırlatılıp da "Senin bu kölelerin seni aldatıyorlar" diye uyarıldığında O da "Bizi Allah adı ile aldatanlara biz de Allah için aldanırız"[21] diye karşılık verirmiş.

---

20 Neml, 29/49

21 İbn Sa'd bunu, Nafi'den rivayetle tahric etmiştir. Nafi demiş ki: "İbn Ömer, mal varlığından olan her hangi bir şeyi fazla sevdiğinde, onu hemen Allah için verirmiş. Köleleri de onun bu yönünü bildiklerinden, kimi zaman kölelerinden birileri paçaları sıvar, koyu bir şekilde ibadete başlar, hep mescitte olmaya gayret eder. Abdullah b. Ömer, kölesinin bu güzel halini gördüğünde, hemen onu azat edermiş. İbn Ömer'in arkadaşları ona bu durumu hatırlatırlar. O da yukarıda geçtiği gibi karşılık verirmiş."

"فَلَمَّا ذَاقَا الشَّجَرَةَ" "**Ağacın meyvesinden ikisi de tattıklarında,**" Sözkonusu ağacın meyvesinden alıp tadarak yedikleri zaman, bu ağacın buğday başağı veya üzüm asması olduğu söylenmiştir. Ancak bu ağacın ne ağacı olduğu açıklanmamıştır. "بَدَتْ لَهُمَا سَوْءَاتُهُمَا" "**avret yerleri kendilerine göründü.**" Yani üzerlerini kapatan şeyler açıldı, böylece avret yerlerinin açıkta kalmasıyla avret yerlerini görmeye başladılar. Çünkü her ikisi de önceleri ne kendi avret yerlerini, ne de birbirlerinin avret yerlerini göremiyorlardı.

Aişe'den (r) rivayete göre demiş ki: *"Ne ben Resulüllah'ın avret yerini gördüm, ne de Resulüllah (s) benim avret yerimi gördü."*[22]

Said b. Cubeyir'den rivayet olunduğuna göre demiş ki: "Âdem ile Havva'nın yasak meyveden yemeden önce üzerlerinde tırnak cinsinden giysiler vardı."

Vehb b. Münebbih'ten rivayete göre demiş ki: "Âdem ile Havva'nın giysileri nurdan idi. Dolayısıyla bu, onlarla, sözkonusu mahallere bakmaya engel oluştururdu, avret yerlerini göremezlerdi."

"وَطَفِقَا يَخْصِفَانِ عَلَيْهِمَا مِن وَرَقِ الْجَنَّةِ" "**Ve oralarını-avret yerlerini cennet yaprakları ile örtmeye başladılar.**" Ayetteki "طَفِقَ" fiili, bir yardımcı fiildir. Bu yönüyle kelime "Şöyle veya böyle yapmaya girişti, başladı" gibi manalara gelir.

Ebu's-Simal ise, "طَفِقَا" "**tafikaa**" kelimesini, "**fe**" harfinin fetha harekesiyle "**tafakaa**" diye okumuştur. "يَخْصِفَانِ" kelimesi, bir yaprağı diğerinin üzerine koymak anlamında olup, böylece Âdem ile Havva, avret yerlerini örtmek için ağaç yapraklarını birbiri üstüne koyarak örtünmeye, kapanmaya başla-

---

Ebu Nuaym bunu, *Hilyetu'l-Evliya* adlı eserinde (1/295) bu şekilde vermiştir.

22 Ebu Ya'la, bu hadisi Kamil Ebu Ala yoluyla Ebu Salih'ten rivayetle tahric etmiştir. Bu da hadisi İbn Abbas (r)'dan rivayet etmiş, İbn Abbas demiş ki, Aişe şöyle dedi: *"Resulüllah (s) eşlerinden herhangi birisine yaklaşmamış olsun ki, başından aşağıya bir örtü sarkıtırdı. Ne ben Resulüllah'ın avret yerini görmüşümdür, ne de Resulüllah (s) benim avret yerimi görmüştür."* Ravi diyor ki, Aişe (r)'ın burada kullandığı *"avret yeri"* ifadesinden kasıt, birbirlerinin cinsel organlarıdır. Ancak hadis isnad yönünden zayıftır.

Tirmizi, İbn Mace, Ahmed b. Hanbel, İbn Ebi Şeybe, Abdullah b. Yezid yoluyla Aişe (r)'ın azatlı kölesinden rivayetle aktarıyorlar. Aişe demiş ki: *"Ben hiçbir zaman Resulüllah'ın cinsel-erkeklik organını görmedim -veya- Rusulullah'ın cinsel organına bakmadım."* (Ahmed, Müsned, h: 24848/24344, ayrıca bak: h: 26084/25567, 6/190) Busıri, "bu, zayıf bir isnaddır" derken, Elbani de, hadisin zayıf olduğunu zikretmiştir. İbn Mace de bu hadisi, 662 ve 1922 numaralarla zikretmiştir. İbn Mace'de bu rivayetle ilgili olarak şu açıklamaları görmekteyiz: "Busıri diyor ki, buradaki tabiunun tanınmaması, kim olduğunun bilinmemesi sebebiyle, hadis, isnad açısından zayıftır. Çünkü Aişe'nin azatlı kölesi olan bu ravinin adı verilmemiştir. İbn Mace bu hadisi hem taharet ve hem de nikâh bölümlerinde zikretmiştir. İbn Ebi Şeybe de *Müsned* eserinde bu şekilde rivayet etmiştir. Tirmizi de bunu *Şemail* eserinde Mahmud b. Ğaylan'dan, bu da Veki'den rivayetle zikretmiştir. Hâkim ise hadisi, Abdurrahman b. Mehdi yoluyla Süfyan'dan, aynı isnad ile zikretmiştir. Metinler de eşittir. **(Çeviren)**

dılar. Tıpkı takunya gibi nasıl ki, giyilebilmesi için kemerle onarılıp giyilebilecek duruma getirilmesi misali, onlar da ağaç yapraklarını birbiri üstüne eklemek suretiyle örtünmeye başladılar.

Hasan "يَخْصِفَانِ" kelimesini, noktalı "**ha**" harfinin esre harekesiyle, "**sad**" harfinin de şeddeli okunuşuyla kelimeyi, "يَخِصَّفَانِ" "**Yahissıfani**" diye okumuştur. Bu, aslında "يَخْتَصِفَانِ" demektir. Zühri ise bu kelimeyi, İf'al babından olarak "اَخْصَفَ" fiilinden mezid bir fiil olarak "يُخْصِفَانِ" diye kıraat etmiştir. Bu da aslında sülasi mücerret bir kök olan "خَصَفَ" "**Hasafe**" fiilinden naklen alınmıştır. Yani: "Üstlerini kapatmaya çalıştılar" demektir. Yine bu kelime Tef'il babından olmak üzere şeddeli olarak "خَصَّفَ" "**Hassafe**" fiilinden, "يُخَصِّفَانِ" diye de okunmuştur.

Burada sözü edilen cennet bahçesinin yaprağından kasıt, incir ağacının yaprağı olabileceği ileri sürülmüştür.

"وَنَادَاهُمَا رَبُّهُمَا أَلَمْ أَنْهَكُمَا عَنْ تِلْكُمَا الشَّجَرَةِ وَأَقُلْ لَكُمَا إِنَّ الشَّيْطَانَ لَكُمَا عَدُوٌّ مُبِينٌ" "**Rableri, o ikisine: Size bu ağacı yasaklamadım mı, şeytan sizin apaçık düşmanınızdır demedim mi? diye seslendi.**" Burada Yüce Allah'ın her ikisine de "أَلَمْ أَنْهَكُمَا" "**ikinize de bundan yemeyi yasaklamadım mı?**" diye buyurması, , bir azarlamadır, bir yermedir ve işledikleri hata sebebiyle bir uyarı niteliğindedir. Çünkü Yüce Allah, her ikisinin de, iblis'in onlara olan düşmanlığı sebebiyle uyarmış olmasına rağmen, Allah'ın uzak durulmasını ve kaçınmalarını istediği şeyi işlemişlerdir. .

Rivayet olunduğuna göre Yüce Allah onlara *"Cennet bahçesindeki tüm ağaçlardan yararlanmanı serbest kıldığım halde, uzak durmanızı istediğim bu ağaca, bu serbest kılınan bu kadar ağaç içerisinde alternatif bir ağaç olarak ne diye buna yaklaştınız? Onlar sana yetmedi mi?"* demiş.

Âdem de "İzzetin adına yemin olsun ki elbette buyurduğun gibiydi. Ancak ben, hiçbir zaman, senin yaratmış olduğun bir varlığın senin adını kullanarak yalan yere yemin edebileceğini sanmamıştım" diye söyledi.

Bunun üzerine Yüce Allah da "İzzetim adına yemin olsun ki, seni kesin olarak yeryüzüne indireceğim. Bundan böyle sen geçimini zor şartlar altında sağlayacaksın, sıkıntı yaşayacaksın" buyurdu.

Bundan böyle o da yeryüzüne indirildi. Demircilik sanatını öğrendi. Toprağı sürmesi emredildi. O da toprağı sürdü, suladı, ürün elde etti, harmanda dövdü, tanelerini ayırdı, un haline getirdi, yoğurup hamur yaptı, bundan da ekmek sağladı.

23- "قَالاَ رَبَّنَا ظَلَمْنَا أَنفُسَنَا وَإِن لَّمْ تَغْفِرْ لَنَا وَتَرْحَمْنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ" **"Rabbimiz, kendimize zulmettik, bizi bağışlamaz ve bize merhamet etmezsen elbette hüsrana uğrayanlardan oluruz, dediler."** Ayette de görüldüğü gibi, işledikleri günah her ne kadar basit, küçük bir günah olsa ve bu günahın da affedilmiş olduğu bilinse de, her ikisi de işledikleri bu günahı, kendi kendilerine zulmetmek, haksızlık etmek, yazık etmek anlamında değerlendirmişler ve bunu zulüm diye adlandırmışlardır. Neticede de "**elbette hüsrana uğrayanlardan oluruz**" demişlerdir. Çünkü salih olan Allah'ın veli kullarının âdeti hep böyledir. Onlar basit bir günahı büyük günahlardan sayarak onu hep büyük göstermişlerdir. İşledikleri çok önemli ve büyük haseneleri de hep basit şeylermiş gibi sunmuş ve göstermişlerdir.

24- "قَالَ اهْبِطُواْ بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ" **"Allah buyurdu ki: Birbirinize düşman olarak inin!"** Buradaki hitap hem Âdem (a)'a, hem Havva annemize ve hem de İblis'e yöneliktir. Ayetteki "بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ" kavli de hal konumunda gelmiştir. Yani birbirinize düşman olarak, Âdem ile Havva İblise düşmanlık ederek, İblis de Âdem ile Havva'ya karşı düşmanlık ederek inin, demek isteniyor. "وَلَكُمْ فِي الأَرْضِ مُسْتَقَرٌّ" **"Sizin için yeryüzünde bir süreye kadar karar kılıp yerleşebileceğiniz bir yer vardır."** Burada geçen "مُسْتَقَرٌّ" kelimesi, istikrar anlamında olup, karar kılmak, yerleşmek anlamındadır ya da yerleşilecek yer demektir. "وَمَتَاعٌ إِلَى حِينٍ" **"Ve bir de faydalanma yeri"** vardır. Kısaca ecelleriniz son bulana dek yararlanıp yaşayabileceğiniz bir yer vardır.

Sabit el-Bunani'den rivayet olunduğuna göre, demiş ki: "Âdem yeryüzünde indirildiğinde, ölüm anı geldiği zaman, melekler çevresini kuşatırlar. Havva onların etrafında dönüp dolaşmaya başlar. Bunun üzerine Âdem, Havva'ya 'Rabbimin meleklerini serbest bırak, çekil aradan. Çünkü başıma her ne gelmişse senin yüzünden geldi' demiş. Âdem vefat edince, melekler onu su ve sidr ile sedye üzerinde yıkarlar. Sonra da onu tahnit ederek, bir giysi içine kefenleyip kendisine bir çukur kazarlar, kazdıkları çukurda bir lahit açarlar ve onu, Hindistanda Serendip denilen yere defnederler." Melekler Âdem'in oğullarına da: "İşte bu uygulama, ondan sonra sizin de yolunuz-sünnetinizdir"derler.[23]

---

23 Bu rivayetin kaynağı meçhuldür. Özellikle, Âdem (a)'ın, eşi Havva'ya "Rabbimin melekleriyle aramdan çekil, başıma ne geldiyse hepsi senin yüzünden geldi" tarzındaki ifade tamamen asılsızdır. Hem Yüce Allah'a, hem. Âdem'e, hem Havva'ya ve en başta Kur'an gerçeğine aykırıdır. Çünkü başta Kur'an olmak üzere hiçbir sahih kaynakta böyle bir bilgi yoktur. **(Çeviren)**

25- "قَالَ فِيهَا تَحْيَوْنَ وَفِيهَا تَمُوتُونَ وَمِنْهَا تُخْرَجُونَ" **"Orada yaşayacak, orada ölecek ve oradan çıkarılacaksınız."**

26- "يَا بَنِي آدَمَ قَدْ أَنزَلْنَا عَلَيْكُمْ لِبَاسًا يُوَارِي سَوْءَاتِكُمْ وَرِيشًا" **"Ey Âdemoğulları! Size ayıp yerlerinizi örtecek ve süs olacak bir elbise indirdik."** Dikkat edilirse ayette yeryüzüne indirilen şeylere, gökten indirilenler diye ifade edilmiştir. Çünkü olay orada gerçekleşiyor, sonra yazılıp hükme bağlanıyor. Nitekim şu ayette de şu manada bir anlam bulunmaktadır. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

"وَأَنزَلَ لَكُم مِّنَ الْأَنْعَامِ ثَمَانِيَةَ أَزْوَاجٍ" ***"Ve size sekiz eş hayvan indirmiştir."***[24]

Tefsirini yapmakta olduğumuz bu ayette geçen "رِيشًا" kelimesi, süslenilecek giysi, elbise, ziynet demektir. Kelime, kuş tüyünden istiare yoluyla alınıp zikredilmiştir. Çünkü kuşların elbisesi ve ziyneti, onların tüyleridir. Yani biz size iki elbise indirdik. Bunlardan birini giyerek üstünüzü, başınızı kapatırsınız. İkincisini de size ziynet ve süs olsun diye indirdik. Çünkü asıl doğru olan amaç, ziynettir. Nitekim bir ayette "لِتَرْكَبُوهَا وَزِينَةً" ***"Hem onlara binmeniz için hem de ziynet için"***[25] buyurmakla bu gerçeğe işaret edilmektedir. Yine bir ayette de Rabbimiz: "وَلَكُمْ فِيهَا جَمَالٌ" ***"Sizin için onlarda ayrı bir güzellik vardır."***[26] buyurmakla yine bu gerçeğe dikkat çekiliyor.

Osman (r) "وَرِيشًا" kavlini, "رِيشٌ" kelimesinin çoğulu olarak "وَرِيَاشًا" diye kıraat etmiştir. Bu adeta "شِعَابٌ" kelimesinin "شِعْبٌ" kelimesinin çoğul gibidir.

"وَلِبَاسُ التَّقْوَىٰ ذَٰلِكَ خَيْرٌ" **"Takva elbisesi ise daha hayırlıdır."** Burada geçen takva libası/elbisesi ifadesinden kasıt, Allah'tan korkmak, vera sahibi olarak haşyet içinde bulunmak demektir. Kelimenin merfu olarak gelmesi ise, mübteda olması sebebiyledir. Haberi de ya "ذَٰلِكَ خَيْرٌ" cümlesidir. Bu durumda sanki "Takva elbisesi var ya, işte o en hayırlı olandır" denilir gibi bir anlam içerir. Çünkü işaret isimleri, tıpkı zamirlerin irca edildiği yerler gibi, bu manada zamirlerle bir yakın bağları vardır. Ya da müfret olan bir kelime bunun haberi olabilir ki, o da "خَيْرٌ" kelimesidir. "ذَٰلِكَ" işaret ismi de bu durumda mübtedanın sıfatı olur. Buna göre sanki şöyle bir manası var gibidir: **"İşaret edilen takva elbisesi, en hayırlı elbisedir."**

Bu durumda işaret ismiyle ya takva elbisesinin öneminin büyüklüğüne, değerine işaret edilerek, bu, murat olunabilir. Yahut da bununla murat olunan

---

24 Zümer, 39/6

25 Nahl, 16/8

26 Nahl, 16/6

şey, kendisiyle avret yerleri kapatılan elbiseler olabilir. Çünkü kapanması gereken yerlerinin kapatılması da takva gereğidir. Bu açıdan bunun ziynet elbiselerine göre bir üstünlüğü vardır.

Gerçi "وَلِبَاسُ التَّقْوَىٰ" kavlinin mahzuf bir mübtedanın haberi olduğu da söylenmiştir. Yani bu: "وَهُوَ لِبَاسُ التَّقْوَىٰ" takdirindedir. Daha sonra da "ذَٰلِكَ خَيْرٌ" denildi.

Abdullah ile Übeyy'in kıraatine göre "وَلِبَاسُ التَّقْوَىٰ ذَٰلِكَ خَيْرٌ" yerine "وَلِبَاسُ خَيْرٌ التَّقْوَىٰ" diye geçmektedir.

Bir yoruma göre de "**takva libası**"ndan murat, savaşlarda giyilen zırhlar demektir. Bunlardan göğsü kapatacak derecede dokunmuş olanlarına cevaşin denir, Başa giyilenlerine de miğfer adı verilir. Bu ve benzeri savaşlarda, tehlikelerden sakınmak üzere yapılan ve kullanılan koruyucu her malzemeye bu isim verilmiştir.

"وَلِبَاسُ التَّقْوَىٰ" kavli, önceden geçen "لِبَاسًا" kelimesiyle "رِيشًا" kelimesi üzerine atfedilerek mansub olarak "وَ لِبَاسَ التَّقْوَىٰ" diye de okunmuştur.

"ذَٰلِكَ مِنْ آيَاتِ اللَّهِ" "**İşte bu, Allah'ın ayetlerindendir.**" İşte bu, yani takva elbiselerinin indirilmesi olayı, Yüce Allah'ın kullarına karşı olan fazlından ve rahmetinden kaynaklanan bir gerçektir. "لَعَلَّهُمْ يَذَّكَّرُونَ" "**Ola ki düşünüp, öğüt alırlar.**" Bu konuda, Yüce Allah'ın sunduğu nimetin ne kadar büyük ve önemli olduğunu hatırlarlar da, bundan öğüt alırlar.

Avret yerlerinin açılması ve üzerlerinin ağaç yapraklarıyla kapatılması, bundan ötürü elbiselerin yaratılması sebebiyle, Allah'a karşı olan minnetin ortaya konmasından hemen sonra bu ayetin zikredilmesi istitrat yoluyladır, yani konu dışına çıkılarak bu arada parantez içinde buna bir değinmişliktir. Çünkü kişinin açıkta ve çıplak vaziyette kalması, rezil olması gerçekten aşağılanmışlık duygusunun kişiyi kuşatmasıdır. Bundan kurtulmak ise bir fazilettir, bir büyük değerdir ve nimettir. Bir de, takva unsurlarından birinin de örtünüp kapanmak olduğu konusunun çok önemli bir bahis olduğunu da hatırlatma ve öğretmesi açısından oldukça önemli bir konudur.

يَا بَنِي آدَمَ لَا يَفْتِنَنَّكُمُ الشَّيْطَانُ كَمَا أَخْرَجَ أَبَوَيْكُمْ
مِنَ الْجَنَّةِ يَنْزِعُ عَنْهُمَا لِبَاسَهُمَا لِيُرِيَهُمَا سَوْآتِهِمَا
إِنَّهُ يَرَاكُمْ هُوَ وَقَبِيلُهُ مِنْ حَيْثُ لَا تَرَوْنَهُمْ إِنَّا جَعَلْنَا
الشَّيَاطِينَ أَوْلِيَاءَ لِلَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿27﴾ وَإِذَا فَعَلُوا

فَاحِشَةً قَالُوا وَجَدْنَا عَلَيْهَا آبَاءَنَا وَاللَّـهُ أَمَرَنَا بِهَا قُلْ
إِنَّ اللَّـهَ لَا يَأْمُرُ بِالْفَحْشَاءِ أَتَقُولُونَ عَلَى اللَّـهِ مَا لَا
تَعْلَمُونَ ﴿28﴾ قُلْ أَمَرَ رَبِّي بِالْقِسْطِ وَأَقِيمُوا وُجُوهَكُمْ
عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ وَادْعُوهُ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ كَمَا
بَدَأَكُمْ تَعُودُونَ ﴿29﴾ فَرِيقًا هَدَىٰ وَفَرِيقًا حَقَّ عَلَيْهِمُ
الضَّلَالَةُ إِنَّهُمُ اتَّخَذُوا الشَّيَاطِينَ أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِ
اللَّـهِ وَيَحْسَبُونَ أَنَّهُمْ مُهْتَدُونَ ﴿30﴾ يَا بَنِي آدَمَ خُذُوا
زِينَتَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ وَكُلُوا وَاشْرَبُوا وَلَا تُسْرِفُوا
إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ ﴿31﴾ قُلْ مَنْ حَرَّمَ زِينَةَ اللَّـهِ
الَّتِي أَخْرَجَ لِعِبَادِهِ وَالطَّيِّبَاتِ مِنَ الرِّزْقِ قُلْ هِيَ
لِلَّذِينَ آمَنُوا فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا خَالِصَةً يَوْمَ الْقِيَامَةِ
كَذَٰلِكَ نُفَصِّلُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴿32﴾ قُلْ إِنَّمَا
حَرَّمَ رَبِّيَ الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَنَ وَالْإِثْمَ
وَالْبَغْيَ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَأَنْ تُشْرِكُوا بِاللَّـهِ مَا لَمْ يُنَزِّلْ
بِهِ سُلْطَانًا وَأَنْ تَقُولُوا عَلَى اللَّـهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿33﴾
وَلِكُلِّ أُمَّةٍ أَجَلٌ فَإِذَا جَاءَ أَجَلُهُمْ لَا يَسْتَأْخِرُونَ سَاعَةً
وَلَا يَسْتَقْدِمُونَ ﴿34﴾ يَا بَنِي آدَمَ إِمَّا يَأْتِيَنَّكُمْ رُسُلٌ
مِنْكُمْ يَقُصُّونَ عَلَيْكُمْ آيَاتِي فَمَنِ اتَّقَىٰ وَأَصْلَحَ فَلَا
خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿35﴾ وَالَّذِينَ كَذَّبُوا
بِآيَاتِنَا وَاسْتَكْبَرُوا عَنْهَا أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ
فِيهَا خَالِدُونَ ﴿36﴾

Ayetlerin Mealleri

27- Ey Âdemoğulları! Şeytan, ana ve babanızı, ayıp yerlerini kendilerine göstermek için, elbiselerini soyarak cennetten çıkardığı gibi, sakın sizi de fitneye düşürmesin. O ve taraftarları, sizin onları göremediğiniz yerden sizi görürler. Biz, şeytanları iman etmeyenlerin velileri kıldık.

28- Onlar kötü bir iş yaptıkları zaman: Atalarımızı böyle yaparken bulduk, Allah da bunu bize emretti, derler. De ki: Allah, kötülüğü emretmez. Bilmediğiniz şeyi Allah'a mı atıyorsunuz?

29- De ki: Rabbim adaleti emretti. Her mescitte yönünüzü O'na doğrultun. Mutlak manada O'na itaat denler olarak O'na dua edin. İlk defa sizi yarattığı gibi yine O'na döneceksiniz.

30- O, (insanların) bir bölümünü hidayete ulaştırdı, bir bölümüne ise sapıklık hak oldu; çünkü onlar, Allah'ı bırakıp, şeytanları veliler olarak benimsediler. Kendilerini de hidayette sanırlar.

31- Ey Âdemoğulları, her mescide gidişinizde güzel elbisenizi giyin; yiyin, için fakat israf etmeyin. Çünkü Allah, israf edenleri sevmez.

32- De ki: Allah'ın, kulları için var ettiği güzel şeyleri ve temiz rızıkları kim haram kıldı? De ki: Onlar, bu dünya hayatında iman edenler içindir. Kıyamet gününde de yalnız onlara mahsustur. Bilen bir toplum için ayetleri işte böyle açıklıyoruz.

33- De ki: Rabbim, ancak ahlaksızlığı, açığını da gizlisini de, günah işlemeyi, haksız yere isyanı, hakkında hiç bir delil indirmediği bir şeyi Allah'a şirk koşmanızı ve Allah hakkında bilmediğiniz şeyleri söylemenizi haram kılmıştır.

34- Her toplumun bir sonu vardır. Sonları geldiğinde; ne bir süre ertelenebilir ne de öne alınabilir.

35- Ey Âdemoğulları, aranızda size ayetlerimizi okuyan elçiler geldiği zaman, kim korunur ve (davranışlarını) düzeltirse; artık onlara bir korku yoktur. Onlar, üzülmeyeceklerdir.

36- Ayetlerimizi yalanlayanlar ve onlara karşı büyüklük taslayanlar ise, ateşliktirler. Onlar, orada ebedidirler.

Ayetlerin Tefsiri

27- "يَا بَنِي آدَمَ لاَ يَفْتِنَنَّكُمُ الشَّيْطَانُ كَمَا أَخْرَجَ أَبَوَيْكُم مِّنَ الْجَنَّةِ" "**Ey Âdemoğulları! Şeytan, ana ve babanızı, cennetten çıkardığı gibi, sakın sizi de fitneye düşürmesin.**" Şeytan ana ve babanızı yanıltarak cennetten çıkardığı gibi, sizin de yanıltıp cennete girmenize engel olmasın, sizi de yoldan saptırmasın. "يَنزِعُ عَنْهُمَا لِبَاسَهُمَا لِيُرِيَهُمَا سَوْءَاتِهِمَا" "**Ayıp yerlerini kendilerine göstermek**

için, elbiselerini soyarak" cennetten çıkarmıştı. Burada "يَنزِعُ عَنْهُمَا لِبَاسَهُمَا" kavli haldir. Yani "O ikisinin elbiselerini soyarak cennetten çıkardı" demektir. Çünkü sizden o elbiselerin soyulma sebebi, şeytan olmuştu. "إِنَّهُ يَرَاكُمْ هُوَ وَقَبِيلُهُ مِنْ حَيْثُ لاَ تَرَوْنَهُمْ" "**O ve taraftarları, sizin onları göremediğiniz yerden sizi görürler.**" Buradaki "إِنَّهُ يَرَاكُمْ هُوَ" kavli, söz konusu nehyin ve onun aldatmasının, tuzağa düşürmesinin gerekçesi ve talilidir. Onun tuzağına düşülmemesi için yasağa riayet ve onun aldatmasından sakınmak gerekir. Çünkü sizin için müdara yapan bir düşman kabilindendir. Bu nedenle size nereden, nasıl yaklaşacağını sezdirmeden, sizi tuzağa düşürür, başınıza çorap örer.

Malik b. Dinar diyor ki: "Bir düşman düşünün ki o, seni hep görüp gözetiyor ama sen onu göremiyorsun. Doğrusu bu, çok ağır ve zor bir durumdur. Meğerki Allah kendilerini onlardan korumuş olsun."

Ayette geçen ve "**taraftarları**" diye tercüme edilen "**وَقَبِيلُهُ**" kavlinin manası, şeytanın orduları, askerleri, yandaşları anlamındadır. Bu ayet, delil olarak açıkça gösteriyor ki cinler insanlara görünmezler ve kendilerini insanlara göstermezler. Cinlerin kendilerini ortaya çıkarıp göstermeleri, ellerinde ve güçleri dâhilinde olan bir şey değildir. Bazı kimselerin, onları gördüklerini v e görülebileceklerini ileri sürmeleri, iftiradır, uydurmalarından ibarettir.

"إِنَّا جَعَلْنَا الشَّيَاطِينَ أَوْلِيَاء لِلَّذِينَ لاَ يُؤْمِنُونَ" "**Biz, şeytanları iman etmeyenlerin velileri kıldık.**" Yani biz onlarla şeytanların arasını serbest bırakmadık. Şeytanları, onlardan, iman etmeyenlerden engellemedik. Ki böylece birbirlerini veli edinsinler, küfür ve masiyet konularında şeytanların onları yönlendirdiği şeylerde onlara itaat etsinler.

İşte bu uyarı ve sakındırma birinciye göre çok daha dikkat çekici ve daha net bir anlatım içermektedir.

Diyorsun ki: Ayette geçen "وَقَبِيلُهُ" kavli neyin üzerine atfedilmiştir?

Derim ki: Bu ifade "هُوَ" zamiriyle de pekiştirilen "يَرَاكُمْ" kavli üzerine atfedilmiştir. "إِنَّهُ" kavlindeki zamir ise, dikkat çekme, uyarı zamiridir.

el-Yezidi, "وَقَبِيلُهُ" kavlini mansub olarak "وَ قَبِيلَهُ" olarak kıraat etmiştir. Burada iki türlü değerlendirme bulunmaktadır. Birinci değerlendirmeye göre bu, "إِنَّ" harfinin ismi üzerine matuftur. Bu durumda kelimenin başında yer vav harfi de "مَعَ" manasınadır. İkinci değerlendirmeye göre bu kelime, "إِنَّ" harfinin ismi üzerine atfedildiği takdirde ki "إِنَّ" harfinin ismi de, "إِنَّهُ" kavlindeki zamirdir. Bu zamir de bu durumda İblise raci olur.

28- "وَإِذَا فَعَلُوا فَاحِشَةً قَالُوا وَجَدْنَا عَلَيْهَا آبَاءنَا وَاللّهُ أَمَرَنَا بِهَا قُلْ إِنَّ اللّهَ لاَ يَأْمُرُ بِالْفَحْشَاء" **"Onlar kötü bir iş yaptıkları zaman: Atalarımızı böyle yaparken bulduk, Allah da bunu bize emretti, derler. De ki: Allah, kötülüğü emretmez."**

"الْفَاحِشَةُ" **"el-Fahişetu"**: Ayette geçen bu kelime, işlenen günahlardan en çirkin ve en kötü olanları demektir. Yani onlar bir kötü fiil ve davranış içine girdiklerinde, onu işledikleri zaman, mazeret ileri sürerler ve atalarının da böyle yaptığını, dolayısıyla onlara uyduklarını mazeret olarak söylerler. Bir de buna "Bunu yapmalarını, Allah'ın kendilerine emrettiğini" söylerler ve böylece işledikleri kötülüklerine kılıf uydurmaya kalkışırlar. Bu mazeretin her ikisi de batıldır, geçersizdir, anlamsızdır. Anlamsız ve geçersiz olma nedeni, birincisi taklittir. Taklit ise ilmi bir yol değildir, ilmi açıdan geçersizdir. İkinci iddia ise Allah'a karşı uydurulan bir yalandır ve Allah'ın sıfatlarını inkârdır.

Bu kimseler üstelik bir de "Eğer böyle bir fiili, işlememizi Allah uygun görmeseydi, biz de onu işlemezdik ve mutlaka onu işlemezdik ve bir başka şeye geçerdik" derlerdi.

Hasan'dan rivayete göre, "Yüce Allah, Arap toplumuna Muhammed'i Resul olarak gönderdiği dönemde Araplar cebri manada bir kaderci anlayışa sahiptiler. Böylece işledikleri günahları da Allah'a yüklerlerdi. Kaldı ki '**Onlar kötü bir iş yaptıkları zaman: Atalarımızı böyle yaparken bulduk, Allah da bunu bize emretti, derler**' mealindeki bu ayet de onların bu inançlarını doğrulamaktadır. **'De ki: Allah, kötülüğü emretmez.'** Çünkü kötü ve çirkin olan bir fiili emretmesi Allah için muhaldir, çünkü Allah böyle bir şeyi murat etmez. Zira buna bir sebep olmadığı gibi, ayrıca bunu engelleyici durum söz konusudur. Böyle olunca nasıl olur da Allah, kötü ve çirkin olan bir fiili emretmiş olsun?"

"أَتَقُولُونَ عَلَى اللّهِ مَا لاَ تَعْلَمُونَ" **"Bilmediğiniz şeyi Allah'a mı atıyorsunuz?"** Burada, işledikleri kötü fiilleri Allah'ın üzerine atmalarından ötürü, bir ret ve inkâr ifadesi yer almaktadır. Bu, aynı zamanda bunların söyledikleri ve savundukları görüşlerinin de herhangi bir temele dayanmadığına da bir tanıklık bulunmaktadır. Bunun oldukça ifrat derecesinde olan bir bilgisizliğin/cehlin eseri olduğu gösteriliyor.

Ayette geçen "**fahişe**" ifadesinden murat, o günkü toplumun Beytullah'ı çırılçıplak vaziyette tavaf etmeleri meselesidir.

29- "قُلْ أَمَرَ رَبِّي بِالْقِسْطِ" **"De ki: Rabbim kıst'ı/adaleti emretti."** Ayette geçen "الْقِسْطِ" **"el-kıst"** kelimesi, adaletle, nefislerin ve insan kalbinin tatmin olması

kaydıyla doğru ve güzel bulduğu, eğri ile doğruyu birbirinden ayırt edebilen temyiz sahibi herkesin ayakta tutmasını, devamını istediği şeydir. Bir yoruma göre de Tevhide dayalı olarak devamını istediği şeydir.

"وَأَقِيمُوا وُجُوهَكُمْ عِندَ كُلِّ مَسْجِدٍ" **"Her namazda ve namaz kılınan, kılınacak olan her yerde yönünüzü O'na doğrultun."** Ve de ki: Yönünüzü doğrultun. Yani ibadet ve kulluğunuzu dosdoğru olarak ona yönelerek ikame edin, o yönün dışında bir başka yöne dönmeden, **"her mescitte"** secde edilecek her vakitte her secde yerinde ona yöneltin ki bu da namazdan başkası değildir.

"وَادْعُوهُ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ" **"Mutlak manada O'na itaat edenler olarak O'na dua edin."** Kulluğunuzu ona yapın, dinde sadece ona itaat edin. Samimi olarak ve ihlâs ile sadece onun rızasını isteyin. "كَمَا بَدَأَكُمْ تَعُودُونَ" **"İlk defa sizi yarattığı gibi yine O'na döneceksiniz."** Sizi ilk olarak nasıl yarattıysa, öylece ona döneceksiniz. Burada, onların yeniden yaratmayı inkâr etmelerinden ötürü, onlara, onları yeniden dirilteceğini, tekrar yaratacağını belirterek, ayet, onların aleyhine bir hüccettir.

Mana şöyle oluyor: "Şüphesiz o, sizi yeniden iade edecek, işlediğiniz ameller yüzünden de sizi cezalandıracaktır. O halde ona ibadet ve kulluğunuzu samimi olarak ihlâs ile yerine getirin."

30- "فَرِيقًا هَدَى" **"O, (insanların) bir bölümünü hidayete ulaştırdı,"** İşte bunlar İslam Dinini kabul edip de Müslüman olanlardır. Yani "Allah bunları iman etmeye muvaffak kıldı" demektir. "وَفَرِيقًا حَقَّ عَلَيْهِمُ الضَّلَالَةُ" **"Bir bölümüne ise sapıklık hak oldu."** Yani dalalet kelimesi gerçekleşti. Zaten Allah, onların dalalette olacakları ve hidayete ermeyeceklerini biliyordu.

Ayetteki "وَفَرِيقًا" kelimesinin mansub/... olması, muzmar/... bir fiil ile olup, ondan sonra gelen kısım bunu tefsir edip açıklıyor. Burada sank: "Kendilerine dalalet hak olan bir bölümünü de rezil etti" denir gibi bir mana vardır.

"إِنَّهُمُ اتَّخَذُوا الشَّيَاطِينَ أَوْلِيَاءَ مِن دُونِ اللَّهِ" **"Çünkü onlar** (kendileri için dalalet hak olanlar,) **Allah'ı bırakıp, şeytanları veliler olarak benimsediler."** Emrettikleri şeyleri uygulamada şeytanlara itaatte bulunarak onları kendilerine veli edindiler.

İşte bu, Allah'ın ilminin dalalette etkisi olmadığının delil ve kanıtıdır. Çünkü onlar dalaleti seçmeyi, kendi istekleriyle tercih ettiler ve böylece Allah'ı değil, şeytanları veli edindiler. "وَيَحْسَبُونَ أَنَّهُم مُّهْتَدُونَ" **"Kendilerini de hidayette sanırlar."**

31- "يَا بَنِي آدَمَ خُذُوا زِينَتَكُمْ عِندَ كُلِّ مَسْجِدٍ" **"Ey Âdemoğulları, her mescide gidişinizde güzel elbisenizi giyin;"** her namaz kılmanızda olsun veya tavaflarınızda olsun ziynet elbiselerinizi ve süslerinizi giyin. Bilindiği gibi Araplar cahiliye dönemlerinde Beytullah'ı çırılçıplak vaziyette tavaf ederlerdi.

Tavus'tan gelen rivayete göre Allah onlara ipek giysi giymelerini ve ipekten mamul süs giyimlerini onlara kullanmalarını emir buyurmadı. Ancak sizden herhangi biriniz elbiselerini mescidin geri taraflarında bırakarak, mescidi çıplak vaziyette tavaf ediyordu. Eğer üzerlerinde giysileri olduğu halde tavaf ederlerse, bu, üzerlerinde bir ağırlık, bir vebal gibi gelirdi. Bu nedenle ondan kurtulmak için soyunuyorlardı. Gerekçeleri de: "İçinde günah işlediğimiz bir giysiyle Allah'a ibadet edemeyiz" görüşüydü. Deniliyor ki, onlar nasıl ki üzerlerindeki, anlayışları çerçevesinde, içinde günah işlenmiş olan giysileri çıkarmakla, dış yüz bakımından kendilerini arındırıyorlar idiyseler, bir hayır beklentisi olsun diye de böylece soyunmakla günahlardan da soyunacaklarına inanıyorlardı. Bir yoruma göre de, süsten kasıt, taraktır ya da güzel kokudur.

Sünnete uygun olanı ise kişinin namaz kılacağı sırada en güzel bir şekilde huzura çıkmaya hazırlanması halidir.

Amiroğulları hac ettikleri günlerde sadece yetecek miktarda, ölmeyecek şekilde günde bir kez yemek yerler, yağ türünden bir şey yemezler, bunu da yaptıkları hacca tazim amacıyla yaparlardı. İşte bunun üzerine Müslümanlar "Bizim bu şekilde davranmamız aslında, onlardan daha çok bize yaraşır" dediler. İşte bu nedenle Müslümanlara "**yiyin, için fakat israf etmeyin**" diye buyruldu.

İbn Abbas'tan gelen rivayete göre demiş ki: *"İstediğini ye ve dilediğini de giy, seni hata etmeye düşürecek olan şey iki hususdur. Birincisi israfa kaçmak ve diğeri de kendini beğenip böbürlenmektir."*[27]

Anlatıldığına göre Halife Harun Reşid'in alanında uzman Hıristiyan bir doktoru varmış, bu doktor, halifenin devlet adamlarından ileri gelenlerden biri olan Ali b. Hüseyin b. Vakıd'a şöyle der: "Sizin Kitabınızda tıp ilmiyle ilgili olarak herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. İlim biri bedenle ilgili olarak, diğeri de Din ile alakalı olarak ikiye ayrılır." Bunun üzerine Ali b. Hüseyin

27 Hadisi İbn Ebu Şeybe tahric etmiştir. Bize Süfyan İbrahim b. Meysere'den, o da Ata ile Tavus'dan bu şekilde rivayet etmiş, ancak burada, metinde geçen "Hâsletân" ifadesi yerine "Hâlletân" ifadesine yer vermiştir. Nesai, İbn Mace, Ahmed ve Hâkim de bunu Amr b. Şuayb rivayeti olarak Amr'ın babası Şuayb'tan, bu da babasından (Şuayb'ın dedesinden) merfu olarak rivayet etmişlerdir. Rivayet şöyledir: "İsrafa kaçmadıkça ve kendinizi beğenip böbürlenmedikçe yiyin, için, tasaddukta bulunun ve giyinin."

de ona "Yüce Allah tıp ilmini bir bütün olarak tamamını Kitabında yarım ayet içinde toplamıştır" diye cevap verince, Hıristiyan doktor ona: "O, hangi ayettir?" diye sorar. Ali b. Hüseyin de "**yiyin, için fakat israf etmeyin**" mealindeki bu ayetin sadece bu kısmını okur. Bunun üzerine Hıristiyan doktor "Tamam, fakat Resulünüzden tıp konusu ile alakalı olarak herhangi bir rivayet bulunmamaktadır" der. Bu defa Ali b. Hüseyin ona: Bizim Resulümüz, tıp ile alakalı olarak bilgiyi çok basit ve kolay anlaşılabilecek birkaç lafızla formüle etmiştir" der. Hıristiyan Doktor: "Neymiş o lafızlar?" diye sorar. O da *"Mide, her hastalığın yuvalandığı yerdir, perhiz ise her derdin başında gelen devadır. Her bedene, uygun olan ne ise onu ver"* ifadeleridir, der. Bu defa Hıristiyan doktor "Ne sizin kitabınız ve ne de Resulünüz tıp konusuyla ilgili olarak Kalinos'a bir şey bırakmamış" der.[28]

32- "قُلْ مَنْ حَرَّمَ زِينَةَ اللَّهِ الَّتِي أَخْرَجَ لِعِبَادِهِ وَالطَّيِّبَاتِ مِنَ الرِّزْقِ" **"De ki: Allah'ın, kulları için var ettiği güzel şeyleri** (elbise ile kendisiyle süsleneceği şeyleri) **ve** (yenilip içilecek olan lezzetli, hoş ve) **temiz rızıkları kim haram kıldı?"** Ayette yer alan ve bir soru edatı olan "مَنْ" harfindeki, sorgulamanın anlamı, söz konusu helal ve mubah olan şeylerin haram kılınamayacağını gösteren bir ifade ve anlatımdır. Anlatıldığına göre cahiliye dönemi insanları, ihrama girdiklerinde, koyunu ve ondan çıkan eti, yağı ve sütü kendilerine haram kılarlarmış.

"قُلْ هِيَ لِلَّذِينَ آمَنُوا فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا خَالِصَةً" **"De ki: Onlar, bu dünya hayatında iman edenler içindir."** Sadece onlara has olan bir şey değildir. Çünkü müşrikler de bu şeylerde onlara ortaktırlar. "**Kıyamet gününde de yalnız onlara mahsustur.**" Bu itibarla onlara hiçbir kimse ortak olamaz.

Diyorsun ki: Burada "Bu şeyler hem iman edenler ve hem de başkaları içindir" diyemez miydi?

Derim ki: Burada asıl dikkat çekilen nokta, söz konusu şeylerin yaratılmasının aslında inananlar için olmasıdır. Kâfirler için olması ise, asıl olan inanan-

---

28 Harun Reşid ve doktoru ile ilgili bu manadaki bir bilgiye rastlayamadım. Bu rivayeti de herhangi bir kaynakta bulamadım. Askalani, bu ifadelerinde sonra şöyle devam ediyor: "Buradaki rivayeti Ukayli, *ed-Duafa* adlı eserinde İbrahim b. Curayc b. er-Rehavi, Zeyd b. Ebi Enise'den, bu da Zühri'den, O da Ebu Seleme'den, Ebu Seleme de Ebu Hureyre'deen rivayet etmiştir. Bu rivayetin merfu şekli de: *"Mide bedenin havuzudur. Damarlar oraya gelip giderler. Mide sağlıklı olursa, damarlar da oraya sağlıkla ulaşırlar. Mide bozulursa, damarlar oradan hastalıkla ayrılırlar."* Askalani, "Bu, batıl bir hadistir, aslı yoktur" diyor. Darekutni de: "Bu, sahih olamaz. İbrahim b. Curayc'ın senette yer alması bakımından da, bu ifadenin Resulullah (a)'ın sözü olması da sözkonusu değildir. Ki kendisi bir tabip idi. Bunun senetde yer alması söz konusu olamaz.

lara tebaiyetledir. Bu durum, tıpkı şu ayette ifade edildiği gibidir. Allah şöyle buyuruyor: *"İnkâr edeni de az bir müddet geçindirir, sonra da onu ateşin azabına uğramak zorunda bırakırım."*[29]

Ayetteki "خَالِصَةً" kelimesi, hal olarak mansub/üstün de okunmuştur. Merfu/ötreli olarak okunması ise, haberden sonra ikinci bir haber olması hasebiyledir.

"كَذَٰلِكَ نُفَصِّلُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ" **"Bilen bir toplum için ayetleri işte böyle açıklıyoruz."**

33- "قُلْ إِنَّمَا حَرَّمَ رَبِّيَ الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَنَ وَالْإِثْمَ وَالْبَغْيَ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَأَن تُشْرِكُوا بِاللَّهِ مَا لَمْ يُنَزِّلْ بِهِ سُلْطَانًا" **"De ki: Rabbim, ancak ahlaksızlığı, açığını da gizlisini de, günah işlemeyi, haksız yere isyanı, hakkında hiç bir delil indirmediği bir şeyi Allah'a şirk koşmanızı..."** Burada geçe **"ahlaksızlık"** olarak tercüme edilen "الْفَوَاحِشَ" kelimesi, çirkinliği, iğrençliği ortaya çıkan ve giderek artan her türlü ahlaksızlık demektir. Bir yoruma göre bu kelime, aslında cinsellikle ilgili organlar yoluyla işlenen her türlü ahlaksızlık demektir.

"Günah işlemek" olarak tercüme edilen "الْإِثْمَ" kelimesi de, genel manasıyla işlenen her türden suç ve günah demektir. Bir yoruma göre de bunun içki içmek manasında olduğu da belirtilmiştir. İsyan anlamında çevrilen "الْبَغْيَ" **"el-bağy"** kelimesi de, zulüm, haksızlık ve kibir anlamındadır Bunun ayrıca tek olarak zikredilmesi, önemime binaendir. Nitekim bir ayette de şöyle buyurulmuştur: "وَيَنْهَىٰ عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنكَرِ وَالْبَغْيِ" *"(Allah) Ahlaksızlığı, kötülüğü ve taşkınlığı yasaklar."*[30]

"مَا لَمْ يُنَزِّلْ بِهِ سُلْطَانًا" kavlinde ise, tehekküm manası var, alay manası var, köşeye sıkıştırma anlamı var. Çünkü Yüce Allah tarafından bir burhan indirilip de başkasının onda kendisine ortak kılınmasını caiz görmez, böyle bir şey caiz değildir.

"وَأَن تَقُولُوا عَلَى اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ" **"Ve Allah hakkında bilmediğiniz şeyleri söylemenizi haram kılmıştır."** Haram olmadığı halde bir şeyi iftira yoluyla Allah adını kullanarak haram kılmak, yalan yere Allah adına bir şeyler uydurarak, bunları Allah'a isnat etmek kesin olarak haram kılınmıştır.

34- "وَلِكُلِّ أُمَّةٍ أَجَلٌ فَإِذَا جَاءَ أَجَلُهُمْ لَا يَسْتَأْخِرُونَ سَاعَةً وَلَا يَسْتَقْدِمُونَ" **"Her toplumun bir sonu vardır. Sonları geldiğinde; ne bir süre ertelenebilir ne de öne**

29 Bakara, 2/126

30 Nahl, 16/90

alınabilir." Burada Yüce Allah'ın "وَلِكُلِّ أُمَّةٍ أَجَلٌ" diye buyurmasında, Mekke toplumu için Allah katında indirilmesi ve zamanı belli olan bir azabın indirileceğine dair, bir tehdit manası bulunmaktadır. Nitekim önceki ümmetlere inen azaplar gibi, Mekke halkına da zamanı geldiğinde azabın indirileceği tehdidi yapılmaktadır. "فَإِذَا جَاء أَجَلُهُمْ" kavlindeki tekil olan "أَجَلٌ" "**Ecel**" kelimesi, çoğul olarak "اجَالُهُمْ" "**Acaluhum**" şeklinde olmak üzere " فَإِذَا جَاء اجَالُهُمْ" olarak da okunmuştur.

Yine ayette geçen ve "süre" olarak tercüme edilen "سَاعَةً" kelimesi, halkın kullanım olarak ifadelerinde yer alan vakit ve zaman sürelerinin en kısa ve az olanı demektir. Örneğin işinin acilen görülmesini isteyen biri, ilgilisine "فِي سَاعَةً" "Fi saatin" diye buyurması halinde, bunun anlamı. "Bunu yapabileceğin ve görebileceğin en kısa bir süre içinde yerine getir, yap" demektir. Zira bu ifade ile demek istenen şey, en kısa bir an ve zaman dilimi içerisinde, demektir.

35- "يَا بَنِي آدَمَ إِمَّا يَأْتِيَنَّكُمْ رُسُلٌ مِنكُمْ يَقُصُّونَ عَلَيْكُمْ آيَاتِي فَمَنِ اتَّقَى وَأَصْلَحَ فَلاَ خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلاَ هُمْ يَحْزَنُونَ" "**Ey Âdemoğulları, aranızda size ayetlerimizi okuyan elçiler geldiği zaman, kim korunur ve (davranışlarını) düzeltirse; artık onlara bir korku yoktur. Onlar, üzülmeyeceklerdir.**" Bu ayetteki "إِمَّا يَأْتِيَنَّكُمْ" kavli, aslında "إِنْ مَا يَأْتِيَنَّكُمْ" demektir. Burada şart anlamında olan "إِنْ" harfi, şart manasını tekit eden, pekiştiren "مَا" harfine eklenmiş ve "إِمَّا" şeklini almıştır. Bu nedenle başında yer aldığı fiilin de ya "nunu sakile" denilen şeddeli "nun" harfiyle veya "nunu hafife" denilen şeddesiz "nun" harfiyle birlikte zikredilmesi gerekir ki, burada da öyle olmuştur.

***Diyorsun ki**:* Bu şartın cezası/cevabı neredediır?

***Derim ki**:* "Fe" harfi ve sonrası, şart ve ceza/cevap anlamındadır.

36- "وَالَّذِينَ كَذَّبُواْ بِآيَاتِنَا وَاسْتَكْبَرُواْ عَنْهَا أُوْلَـئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ" "**Ayetlerimizi yalanlayanlar ve onlara karşı büyüklük taslayanlar ise, ateşliktirler. Onlar, orada ebedidirler.**" Bu durumda gerek önceki ayetin manası olsun ve gerekse bu ayetin manası olsun şöyle olur: Birinci ayetin manası "**Sizden her kim korunur ve kendini-davranışlarını ıslah ederse**" olur. İkinci ayetin manası da: "**Sizden her kim ayetlerimizi yalanlarsa**" demek olur. Birinci ayette geçen "يَأْتِيَنَّكُمْ" kavli, "**te**" harfiyle olmak üzere "تَأْتِيَنَّكُمْ" diye de okunmuştur.

فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَىٰ عَلَى اللَّـهِ كَذِبًا أَوْ كَذَّبَ
بِآيَاتِهِ أُولَـٰئِكَ يَنَالُهُمْ نَصِيبُهُمْ مِنَ الْكِتَابِ حَتَّىٰ إِذَا
جَاءَتْهُمْ رُسُلُنَا يَتَوَفَّوْنَهُمْ قَالُوا أَيْنَ مَا كُنْتُمْ تَدْعُونَ
مِنْ دُونِ اللَّـهِ قَالُوا ضَلُّوا عَنَّا وَشَهِدُوا عَلَىٰ أَنْفُسِهِمْ
أَنَّهُمْ كَانُوا كَافِرِينَ ﴿37﴾ قَالَ ادْخُلُوا فِي أُمَمٍ قَدْ خَلَتْ
مِنْ قَبْلِكُمْ مِنَ الْجِنِّ وَالْإِنْسِ فِي النَّارِ كُلَّمَا دَخَلَتْ
أُمَّةٌ لَعَنَتْ أُخْتَهَا حَتَّىٰ إِذَا ادَّارَكُوا فِيهَا جَمِيعًا قَالَتْ
أُخْرَاهُمْ لِأُولَاهُمْ رَبَّنَا هَـٰؤُلَاءِ أَضَلُّونَا فَآتِهِمْ عَذَابًا
ضِعْفًا مِنَ النَّارِ قَالَ لِكُلٍّ ضِعْفٌ وَلَـٰكِنْ لَا تَعْلَمُونَ
﴿38﴾ وَقَالَتْ أُولَاهُمْ لِأُخْرَاهُمْ فَمَا كَانَ لَكُمْ عَلَيْنَا
مِنْ فَضْلٍ فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْسِبُونَ ﴿39﴾
إِنَّ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَاسْتَكْبَرُوا عَنْهَا لَا تُفَتَّحُ لَهُمْ
أَبْوَابُ السَّمَاءِ وَلَا يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ حَتَّىٰ يَلِجَ الْجَمَلُ
فِي سَمِّ الْخِيَاطِ وَكَذَٰلِكَ نَجْزِي الْمُجْرِمِينَ ﴿40﴾ لَهُمْ
مِنْ جَهَنَّمَ مِهَادٌ وَمِنْ فَوْقِهِمْ غَوَاشٍ وَكَذَٰلِكَ نَجْزِي
الظَّالِمِينَ ﴿41﴾ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَا
نُكَلِّفُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا أُولَـٰئِكَ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ هُمْ
فِيهَا خَالِدُونَ ﴿42﴾ وَنَزَعْنَا مَا فِي صُدُورِهِمْ مِنْ غِلٍّ
تَجْرِي مِنْ تَحْتِهِمُ الْأَنْهَارُ وَقَالُوا الْحَمْدُ لِلَّـهِ الَّذِي
هَدَانَا لِهَـٰذَا وَمَا كُنَّا لِنَهْتَدِيَ لَوْلَا أَنْ هَدَانَا اللَّـهُ لَقَدْ
جَاءَتْ رُسُلُ رَبِّنَا بِالْحَقِّ وَنُودُوا أَنْ تِلْكُمُ الْجَنَّةُ
أُورِثْتُمُوهَا بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿43﴾ وَنَادَىٰ أَصْحَابُ
الْجَنَّةِ أَصْحَابَ النَّارِ أَنْ قَدْ وَجَدْنَا مَا وَعَدَنَا رَبُّنَا
حَقًّا فَهَلْ وَجَدْتُمْ مَا وَعَدَ رَبُّكُمْ حَقًّا قَالُوا نَعَمْ فَأَذَّنَ
مُؤَذِّنٌ بَيْنَهُمْ أَنْ لَعْنَةُ اللَّـهِ عَلَى الظَّالِمِينَ ﴿44﴾
الَّذِينَ يَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّـهِ وَيَبْغُونَهَا عِوَجًا
وَهُمْ بِالْآخِرَةِ كَافِرُونَ ﴿45﴾ وَبَيْنَهُمَا حِجَابٌ وَعَلَى

الْأَعْرَافِ رِجَالٌ يَعْرِفُونَ كُلًّا بِسِيمَاهُمْ وَنَادَوْا أَصْحَابَ الْجَنَّةِ أَنْ سَلَامٌ عَلَيْكُمْ لَمْ يَدْخُلُوهَا وَهُمْ يَطْمَعُونَ ﴿46﴾

Ayetlerin Mealleri

37- Öyleyse Allah hakkında yalan uydurandan veya O'nun ayetlerini yalanlayandan daha zalim kim olabilir? Bunlara kitaptan nasipleri ne ise ulaşacaktır. Nihayet; elçilerimiz canlarını almaya gelince: Nerede, Allah'ın dışında yalvardıklarınız, diye soracaklardır. Onlar da: Bizden uzaklaşıp gittiler, diyerek kâfir oldukları hakkında kendi aleyhlerine şahitlik edeceklerdir.

38- Allah: Sizden önce geçen cin ve insan toplumları içinde ateşe girin, der. Her toplum da girdikçe kardeşini lanetler. Sonunda hepsi orada bir araya gelince, sonra gelenler, öncekiler için: Rabbimiz, işte bizi bunlar saptırdılar. Onlara ateşten azabı kat kat ver, derler. Allah: Herkese kat kat azap vardır, fakat bilmiyorsunuz, der.

39- Öncekiler ise, kendilerinden sonra gelenlere "Sizin, bizden bir üstünlüğünüz yoktur, siz de kazanmış olduklarınıza karşılık azabı tadın!" derler.

40- Ayetlerimizi yalanlayıp, onlara karşı büyüklük taslayanlara, onlara gök kapıları açılmayacak, halat-deve iğne deliğinden geçmedikçe, onlar cennete giremeyeceklerdir. İşte biz, suçluları böyle cezalandırırız.

41- Onlar için cehennemden yatak ve üstlerine de ondan örtüler vardır. İşte, zalimleri böyle cezalandırırız.

42- İman eden ve doğruları yapanlar ise -ki biz kimseye gücünün üstünde bir yük yüklemeyiz.- bunlar da cennetliklerdir. Onlar, orada ebedidirler.

43- Göğüslerinde, kinden ne varsa söküp atarız. Altlarından ırmaklar akarken onlar şöyle der: Bizi buraya yönelten Allah'a hamd olsun; Allah bizi hidayete iletmeseydi biz, doğru yolu bulamazdık. Rabbimizin elçileri hakkı getirmişler! İşte size yaptıklarınızın karşılığı olarak mirasçısı olduğunuz cennet, diye onlara seslenilir.

44- Cennet ehli cehennem ehline şöyle seslenir: "Biz Rabbimizin bize vaat ettiğinin gerçek olduğunu gördük. Siz de Rabbinizin vadini gerçek buldunuz mu?" Onlar da "evet" derler. Ve aralarında bir çağrıcı, "Allah'ın laneti zalimlerin üzerine olsun" diye seslenir.

45- Onlar, Allah yolundan alıkoyan ve onu eğip bükmek isteyen zalimlerdir. Onlar ahireti de inkâr edenlerdir.

46- İkisi arasında bir perde ve A'rafın üzerinde de herkesi simalarından tanıyan kimseler vardır. Cennetliklere: Selam size diye nida ederler. Henüz oraya girmemişler, fakat çok arzulamaktadırlar.

Ayetlerin Mealleri

37- "فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَى عَلَى اللَّهِ كَذِبًا أَوْ كَذَّبَ بِآيَاتِهِ" "**Öyleyse Allah hakkında yalan uydurandan veya O'nun ayetlerini yalanlayandan daha zalim kim olabilir?**" Zulmün, haksızlığın ve yanlışın en iğrenç, en şeni hali, Yüce Allah'ın söylemediği bir şeyi, Allah hakkında, "Allah şöyle dedi" veya "şöyle buyurdu" diye yalan uydurmaktır. Yahut da Allah'ın buyurduklarını, ayetlerini yalanlamaktır.

"أُولَئِكَ يَنَالُهُمْ نَصِيبُهُم مِّنَ الْكِتَابِ" "**Bunlara kitaptan nasipleri ne ise ulaşacaktır.**" Yani rızık ve amelleri olarak kendileri için ne yazılmışsa o takdir olunacaktır.

"حَتَّى إِذَا جَاءَتْهُمْ رُسُلُنَا يَتَوَفَّوْنَهُمْ" "**Nihayet; elçilerimiz canlarını almaya gelince...**" Burada geçen "**حَتَّى**" kelimesi, gaye, hedefe ulaşma anlamını ifade eder, bu yönüyle harf "**erek**" anlamındadır. Yani "Onlar paylarına, nasiplerine erip onları elde edince, onu tastamam olarak kendileri için sağlayınca" demektir. Kısaca bu "ölümleri vaktine dek, ne elde etmişlerse" demektir ki, bu ifade "**حَتَّى**" kelimesiyle sağlanmaktadır. Zaten bundan sonra da cümle başlar. Burada gelen cümle ise, şart cümlesidir. Bu şart cümlesi de "**إِذَا جَاءَتْهُمْ رُسُلُنَا قَالُوا**" kavlidir. Burada yer alan "**يَتَوَفَّوْنَهُمْ**" kavli de "**رُسُلُنَا**" kavlinden haldir. Bu da: "onların canlarını alan" anlamında "**مُتَوَفِّيهِمْ**" demektir. Ayette yer alan "**elçilerimiz**" ifadesinden kasıt, ölüm meleği ile onun yardımcıları demektir.

"قَالُوا أَيْنَ مَا كُنتُمْ تَدْعُونَ مِن دُونِ اللَّهِ" "**Nerede, Allah'ın dışında yalvardıklarınız, diye soracaklardır.**" Burada yer alan "**مَا**" Mushaf hattında "**أَيْنَ**" harfiyle birlikte, İsmi mevsul/ilgi zamiri halinde gelmiştir. Oysaki olması gereken şey, "**أَيْنَ**" harfiyle "**مَا**" harfinin, yan yana değil birbirinden ayrı olarak gelmesi gerekirdi. Çünkü burada yer alan "**مَا**" harfi, "**الَّذِينَ**" manasında ismi mevsul/ilgi zamiridir. Dolayısıyla ayetin manası da "**أَيْنَ الْآلِهَةُ الَّذِينَ تَدْعُونَ**"

demektir ki bu, " أَيْنَ الْآلِهَةُ الَّذِينَ تَدْعُونَ" yani "Nerede dua edip durduğunuz ilahlarınız?" anlamındadır.

"قَالُوا ضَلُّوا عَنَّا" Onlar da "**Bizden uzaklaşıp gittiler, diyecekler.**" Gözlerimizin önünden yok olup gittiler, artık onları göremiyoruz. Bundan böyle onlarda da yararlanamıyoruz. Böylece hiçbir şey üzerinde olmadıklarını anlayarak, üzerinde bulundukları yolun boş bir şey olduğunu itiraf edeceklerdir. Zaten sonuç itibariyle onlar Allah'a ham ediyor değillerdi.

"وَشَهِدُوا عَلَى أَنْفُسِهِمْ أَنَّهُمْ كَانُوا كَافِرِينَ" "**Ve böylece kâfir oldukları hakkında kendi aleyhlerine şahitlik edeceklerdir.**"

38- "قَالَ ادْخُلُوا فِي أُمَمٍ قَدْ خَلَتْ مِن قَبْلِكُم مِّنَ الْجِنِّ وَالإِنسِ فِي النَّارِ" "**Allah: Sizden önce geçen cin ve insan toplumları içinde ateşe girin, der.**" Yani Yüce Allah'ın bundan önceki ayette haklarında ***"Öyleyse Allah hakkında yalan uydurandan veya O'nun ayetlerini yalanlayandan daha zalim kim olabilir?"*** buyurduğu bu toplumlar için kıyamet günün böyle buyuracaktır. Bunlar da Arap toplumundaki kâfirlerdir. "فِي أُمَمٍ" kavli, hal konumunda gelmiştir. Yani "Önceki ümmetler cümlesinden olmak üzere onlarla beraber, onların taşkınlarıyla birlikte, onlarla arkadaş olarak" demektir. Yani "Ateşe o ümmetlerle birlikte girin" demektir. Ki onlar sizden daha önceden gelip geçmişlerdi. Sizin yaşadığınız zamandan çok önceki zamanlarda yaşamışlardı. Onlarla birlikte girin ateşe, demektir.

"كُلَّمَا دَخَلَتْ أُمَّةٌ لَّعَنَتْ أُخْتَهَا" "**Her toplum da girdikçe kardeşini lanetler.**" Ateşe giren her toplum, sonuçta kendilerini saptıranlara, peşlerine takılıp uydukları kimselere ve fakat o esnada yanlarında olmayan kardeş gördükleri o kimselere lanet okurlar.

"حَتَّى إِذَا ادَّارَكُوا فِيهَا جَمِيعًا قَالَتْ أُخْرَاهُمْ لِأُولَاهُمْ" "**Sonunda hepsi orada bir araya gelince, sonra gelenler, öncekiler için şöyle derler:** (Kısaca hepsi cehennem ateşinde toplanıp bir araya geldiklerinde) **Sonra gelenler, başkalarının peşine takılıp giden, güdülenler** (ki bunlar, konumları itibariyle aşağılık, sıradan, ayak takımı kabilinden olup başkalarına uyanlardır) **öncekiler-liderlik konumunda olanlar için...**" -ki bunlar da konumları itibariyle liderlik ve başkanlık vasfını taşıyanlardır- öncü rolü oynayanlar için şöyle derler: Aslında burada, bu şekilde hitapta bulunanlar, orada Allah'a karşı hitapta bulunuyorlar, yoksa kendilerini saptıranlara sesleniyor değillerdir.

"رَبَّنَا هَؤُلَاءِ أَضَلُّونَا فَآتِهِمْ عَذَابًا ضِعْفًا مِّنَ النَّارِ" "**Rabbimiz! İşte bizi bunlar saptırdılar. Onlara ateşten azabı kat kat ver.**" Bunun üzerine Allah da: "قَالَ لِكُلٍّ ضِعْفٌ" "**Allah: Herkese** -hem liderlik konumunda olup saptıranlar için,

hem de bunlara uymak suretiyle sapanlar için- **kat kat azap vardır,**" kaldı ki liderlik konumunda olanlar hem sapan ve hem de saptıran konumda olan kimselerdir. "وَلَـٰكِن لاَّ تَعْلَمُونَ" "**Fakat bilmiyorsunuz, der**" Burada geçen "تَعْلَمُونَ" kelimesi, görüldüğü gibi "**te**" harfiyle "**ta'lemune**" olarak okunduğu gibi, "**ye**" harfiyle "يَعْلَمُـونَ" "**ya'lemune**" diye de okunmuştur.

39- "وَقَالَتْ أُولاَهُمْ لأُخْرَاهُمْ فَمَا كَانَ لَكُمْ عَلَيْنَا مِن فَضْلٍ فَذُوقُواْ الْعَذَابَ بِمَا كُنتُمْ تَكْسِبُونَ" "**Öncekiler ise, kendilerinden sonra gelenlere: 'Sizin, bizden bir üstünlüğünüz yoktur, siz de kazanmış olduklarınıza karşılık azabı tadın!' derler.**" Buradaki "فَمَـا كَانَ لَكُـمْ عَلَيْنَـا مِـن فَضْـلٍ" kavlini, Yüce Allah'ın aşağılık takımına dair olan ve bundan önceki ayette geçen "لِـكُلٍّ ضِـعْـفٌ" kavli üzerine atfetmişlerdir. Böylece sizin bizden herhangi bir üstünlüğünüzün olmadığı, hepimizin bu azabı kat kat olarak almayı eşit olarak hak etmiş olduğumuz gerçeği sabit olmuştur.

Ayetteki "فَذُوقُـواْ الْعَـذَابَ" "**Azabı tadın**" kavli, ya liderlik konumunda olanların söyledikleri bir ifadedir veya Yüce Allah'ın onların hepsine yönelik olan kavlidir.

40- "إِنَّ الَّذِينَ كَذَّبُواْ بِآيَاتِنَا وَاسْتَكْبَرُواْ عَنْهَا لاَ تُفَتَّحُ لَهُمْ أَبْوَابُ السَّمَاء" "**Ayetlerimizi yalanlayıp, onlara karşı büyüklük taslayanlara, onlara gök kapıları açılmayacak,**" Onların herhangi salih bir ameli semaya çıkmayacak, yükselmeyecektir. Kaldı ki Yüce Allah bir ayette şöyle buyurmaktadır: "إِلَيْـهِ يَصْعَدُ الْكَلِـمُ الطَّيِّـبُ" "***Güzel söz O'na çıkar.***"[31] Bir başka ayette de şöyle buyuruyor: "كَلَّا إِنَّ كِتَـابَ الْأَبْرَارِ لَفِي عِلِّيِّينَ" "***Hayır, gerçek şu ki, iyilerin kitabı, illiyyun'dadır.***"[32]

Cennetin gökte, semada olduğu söylenmiştir. Ayetin manası şöyle olmaktadır: *"Cennete girmeleri için onların semaya, göğe çıkmalarına izin verilemeyeceği gibi, oraya çıkmak için onlar adına kapıları bile çalınmaz, erişmeleri bile söz konusu olmaz."*

Bir yoruma göre de "Müminlerin ruhlarının semaya, varacakları yere çıktığı gibi, bunların ölmeleri halinde, ruhları oraya çıkmayacak, yükselmeyecektir" demektir. Bir başka yoruma göre de bunun manası "Onların üzerine bereket indirilemeyeceği gibi, onlara imdat da olunmaz" demektir. Oysaki

31 Fatır, 35/10

32 Mutaffifin, 83/18

Yüce Allah: "فَفَتَحْنَا أَبْوَابَ السَّمَاءِ بِمَاءٍ مُنْهَمِرٍ" ***"Bunun üzerine biz de göğün-semanın kapılarını şiddetle boşanan sulara-berekete açtık."***[33] buyurmuştur.

Ayette geçen "لاَ تُفَتَّحُ" kelimesi şeddeli olarak görüldüğü gibi, "**te**" harfiyle bu kelime "لاَ تُفَتَّحُ" "**la tufettahu**" diye okunduğu gibi, "**ye**" harfiyle "لايُفَتَّحُ" "**la yufattahu**" olarak da okunmuştur. Söz konusu kelime aynı zamanda yine "**te**" harfiyle sülasi mücerret olarak "لا تَفْتَحُ" "**la teftahu**" olarak malum/etken fiil olarak ve "أَبْوَابُ" kelimesinin de mansub olması şeklinde okunmuştur ki, bu durumda fiil, ayetlere raci olur. Aynı kelime, yine sülasi mücerret/üç harfli basit fiil olarak "**ye**" harfiyle "لايَفْتَحُ" "**la yeftahu**" diye de okunmuştur. Bu durumda, bu, Yüce Allah'a raci olur.

"وَلاَ يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ حَتَّى يَلِجَ الْجَمَلُ فِي سَمِّ الْخِيَاطِ" "**Halat-deve iğne deliğinden geçmedikçe, onlar cennete giremeyeceklerdir.**" Ayette yer alan "الْجَمَلُ" "**deve** ya da "**halat**" manasındaki bu kelimeyi, İbn Abbas, "اَلْقُمَّلُ" "**el-kummalu**" kalıbında olmak üzere, "اَلْجُمَّلُ" "**el-cummelu**" olarak kıraat etmiştir. Said b. Cubeyir ise aynı kelimeyi, "اَلنِّغِرُ" "**el-nağiru**" kalıbında olmak üzere kelimeyi "اَلْجَمِلُ" "**el-cemilu**" diye okumuştur. Sözkonusu kelime aynı zamanda "اَلْقُفْلُ" kalıbında olmak üzere, "اَلْجُمْلُ" "**el-cumlu**"; keza "اَلنُّصُبُ" "**el-nusubu**" kalıbında olmak üzere kelime, "اَلْجُمُلُ" "**el-cumulu**" ve "اَلْحَبْلُ" "**el-hablu**" kalıbında olmak üzere de kelime "اَلْجَمْلُ" "**el-cemlu**" tarzında da okunmuştur. Bütün bu tarzlarda okunan bu kelimenin manası ise, oldukça kalın olan ip, halat anlamındadır. Çünkü halat, birçok ipin ya da telin üst üste sarılması suretiyle tek ip haline getirilen kalın ip, ya da halat demektir.

İbn Abbas (r) diyor ki: "Yüce Allah'ın, böyle bir benzetmeyi deve ile ifade etmesi, doğrusu teşbihlerin en güzelidir." İbn Abbas demek istiyor ki: "İp, iğne deliğinden geçirilerek kendisiyle dikiş kolaylığı sağlanan bir şeydir. Oysaki devenin, iğne deliğinden geçmesi ifadesinin, iğne deliğiyle bir orantılı ilişkisi yoktur. Bu itibarla devenin iğne deliğinden geçmesi sözkonusu bile değildir."

Ancak herkesin kıraati, bunu okuyuş ifadeleri dikkate alındığında, bu mana çok daha etkindir. Çünkü iğne deliğinden böyle bir şeyin geçmeyeceği kesin olduğuna göre, iğne deliğinin darlığı sebebiyle bunun olmayacağı, geçmeyeceği bellidir. Bu, artık bundan böyle bir darbı mesel anlamında gelen bir ifadedir. Nitekim "İğne deliğinden der dar" darbı meseli de bu manayadır. Bu nedenle de kesin delil için "حِرِّيت" "**hırriyt**" ifadesi bu açıdan kullanılır. Bu ifade ile dar ve girişi kolay olmayan yerlere girişte yol bulabilmenin çarelerinin aranması bu sözcük ile dile getirilir. Bu gibi dar olan yerler ve sıkıntılı, problemli olan durumlar, iğne deliklerine benzetilerek anlatılır olmuştur.

33 Kamer, 54/11

Zaten "الْجَمَلُ" "deve" de, cüssesinin iriliği ve büyüklüğü sebebiyle, bu türden önemli olan şeyler deve adı kullanılarak darbı mesel oluşturulmuştur. Şair de diyor ki:

"جِسْمُ الْجِمَالِ وَ اَحْلامُ الْعَصَافِيرِ"

"Bedenleri develer misali iri-yarı, oysa akılları serçe aklı gibidir"[34]

İnsanlar develer gibi değiller ki sadece onların cisimleri murat olunabilsin. Kaldı ki "**Onlar cennete giremeyeceklerdir**" ifadesinden kasıt, ancak çok geniş bir kapıdan içeri girmeleri bile oldukça zor bir şekilde mümkün olabilecek olan bu iriyarı hayvanların, iğne deliğinden geçmeleri ise hiç de akıl karı değildir. Bu itibarla inkârcılar ve Allah'ın ayetlerini yalanlayanlar da asla cennete giremeyeceklerdir.

İbn Mesud'dan rivayete göre, biri kendisine "cemel/erkek deve de ne demektir?" diye sorar. Bunun üzerine İbn Mesud da adamın gerçekten beyinsiz, kafası çalışmaz biri olduğunu sezince ona "Cemel, naka'nın (dişi devenin) kocasıdır" diye cevaplar. Bura, "cemel" kelimesinden, asıl manası dışında bir mana aramaya kalkışmak, bir bakıma tekellüf olduğuna, bir zorlanma çıkarsama olduğuna da bir işaret bulunmaktadır.

Ayette geçen "سَمّ" kelimesi üç harekenin her üçü ile "سُمّ ، سِمّ ، سَمّ" "**semmi, simmi, sümmi**" diye de okunmuştur. Abdullah b. Mesud, "سَمِّ الْخِيَاطِ" kavlini, "سَمِّ الْمِخْيَطِ" diye kıraat etmiştir. İster "الْخِيَاطِ" kelimesi olsun, ister "الْمِخْيَطِ" kelimesi olsun, biri "اَلْجِزَام" diğeri de "اَلْمِخْزَم" kalıbındadır. Bu da "kendisiyle dikiş yapılabilen alet" demektir ki, o alet de iğneden başkası değildir.

"وَكَذَلِكَ نَجْزِي الْمُجْرِمِينَ" "**İşte biz, suçluları böyle cezalandırırız.**" İşte tıpkı bu aşağılık ve iğrenç ceza örneğinde olduğu gibi biz, suçluları bu şekilde cezalandırırız ki, böylece suç işlemek, sonuç itibariyle suçlunun cezasına kavuşmasına neden olduğu öğrenilebilsin. Zira kim bir suç işlerse, mutlaka cezalandırılır. Bunun içindir ki benzer ifade, bundan sonraki ayette de görüleceği gibi tekrar edilmiştir.

41- "لَهُم مِّن جَهَنَّمَ مِهَادٌ وَمِن فَوْقِهِمْ غَوَاشٍ" "**Onlar için cehennemden yatak ve üstlerine de ondan örtüler vardır**" diye buyurduktan sonra, benzer ifade "وَكَذَلِكَ نَجْزِي الظَّالِمِينَ" "**İşte, zalimleri böyle cezalandırırız**" olarak tekrar edilmektedir. Çünkü her suç işleyen kimse, aslında kendi nefsine zulmetmiş, haksızlık yapmış olur. Ayetteki "مِهَادٌ" kelimesi, "**yatak, döşek**" gibi manalara gelir. "غَوَاشٍ" kelimesi de "**örtüler**" demektir. Bu kelime merfu olarak

34 Bunun konumuzla ilgisi, deve gibi iri yapılı bir hayvanın iğne deliğinden geçmesinin muhal olduğunu anlatmaktır.

"غَـوَاشٌ" "**ğavaşun**" olarak da okunmuştur. Bu, Abdullah'ın kıraatinde yer alan aynen "وَلَـهُ الْجَـوَارِ الْمُنشَـآتُ" "***akıp giden gemiler O'nundur***"[35] kavlindeki "الْمُنشَـآتِ" kelimesi gibidir.

42- "وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لاَ نُكَلِّفُ نَفْسًا إِلاَّ وُسْعَهَا أُوْلَـئِكَ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ هُمْ فِيهَا خَالِـدُونَ" "**İman eden ve doğruları yapanlar ise -ki biz kimseye gücünün üstünde bir yük yüklemeyiz- bunlar da cennetliklerdir. Onlar, orada ebedidirler.**" Bu ayet içinde yer alan "لاَ نُكَلِّفُ نَفْسًا إِلاَّ وُسْعَهَا" kavli, mübteda/özne ile haber arasında muterize-parantez cümlesidir. Bir başka anlatımla yan cümleciktir. Burada mahiyetinin ve künhünün ne olduğu bilinemeyen ebedi nimetler olarak tanıtılan, nimetleri kazanmaya teşvik yer almaktadır. Her ne kadar bunun azametini anlayabilmek hiçbir kimsenin dâhilinde olmasa bile, bu konuda gayreti önermekte ve teşvikte bulunmaktadır. Zaten bunun manası da iman ve salih amel noktasından hiç de daralması mümkün olmayan bir genişlikten söz edilmektedir. Ameş de "لاَ نُكَلِّفُ نَفْسًا" kavlini, "لاتُكَلَّفُ نَفْسٌ" olarak kıraat etmiştir.

43- "وَنَزَعْنَا مَا فِي صُدُورِهِم مِّنْ غِلٍّ تَجْرِي مِن تَحْتِهِمُ الأَنْهَارُ" "**Göğüslerinde, kinden ne varsa söküp atarız. Altlarından ırmaklar akar.**" Kimin dünyada kardeşine karşı içinde bir kin ve nefret varsa, o kimsenin kalbinden o kin ve nefret çıkarılır. Artık kalplerinde bir kin ve düşmanlık kalmamış, kalpleri selamete ermiştir, tertemiz hale gelmiştir. Aralarında sadece sevgi, şefkat var olmuştur.

Ali (r) rivayete göre demiş ki: "Umudum o ki, ben, Osman, Talha ve Zübeyir onlardanızdır."[36]

"وَقَالُوا الْحَمْدُ لِلّهِ الَّذِي هَدَانَا لِهَـذَا" "**Onlar şöyle derler: Bizi buraya yönelten Allah'a hamd olsun;**" Yani bizi bu manada büyük bir kurtuluşu gerektiren şeye muvaffak kılan Allah'a hamd olsun ki, kurtuluşu gerektiren de iman ile salih ameldir. "وَمَا كُنَّا لِنَهْتَدِيَ لَوْلا أَنْ هَدَانَا اللّهُ" "**Allah bizi hidayete iletmeseydi biz, doğru yolu bulamazdık.**" Burada "لِنَهْتَدِيَ" kavlinde geçen "Lam" harfi, nefyi, olumsuzluğu pekiştirmek içindir. Bununla şunu demek istiyorlar: "Eğer Allah'ın hidayeti ve muvaffakiyeti olmasaydı, bizim doğruyu bulanlardan olmamız istikamet bulamazdı."

35 Rahman, 55/24

36 İbn Sa'd, bunu Cafer b. Muhammed yoluyla, Cafer'in babası Muhammed'den rivayetle tahric etmiştir. Taberi de Ma'mer'in, Katade'den, onun da Ali (r)'dan rivayetiyle tahric etmiştir. Ancak her iki rivayet de munkati olan rivayetlerdir. İbn Ebu Şeybe ise, Ribhi'nin Ali'den rivayeti olarak tahric etmiştir ki, nu rivayet muttasıldır.

Şam halkının Mushaflarında "وَمَا كُنَّا لِنَهْتَدِيَ" kavlinin başında "vav" harfi olmaksızın bu cümle: "مَا كُنَّا لِنَهْتَدِيَ" olarak gelmiştir. Bu takdirde cümle, bir önceki cümleyi izah ve açıklama kabilinden gelmiştir.

"لَقَدْ جَاءَتْ رُسُلُ رَبِّنَا بِالْحَقِّ" "**Rabbimizin elçileri hakkı getirmişler!**" Hidayet yolunda bunlar bizim için bir lütuf ve bir uyarı oldular da böylece bizler de hidayete ermiş ve doğru yolu bulmuş olduk. Cennet ehli bu sözleri, elde ettikleri nimetler ve güzellikler sebebiyle sevinç ve mutluluklarından ötürü, gıpta ile imrenerek söylerler. Bunu söylerken bir Allah'a yakınlaşma ve taabbud (takkarub) anlamında olarak değil, özellikle bunu söylemekten zevk ve haz duyduklarından ötürü konuşur dururlar. Nitekim dünyada da bunun benzerini gördüğümüzde, kişi, vardığı her yerde ondan söz etmekten, tekrarından zevk duyar. O, bunu sevincinden dolayı ve kendisinden ikram ve ihsan gördüğü kimseye olan yakınlıktan, böyle bir şeye sahip olmasından değil, gördüğü ihsandan ötürü över durur.

"وَنُودُوا أَن تِلْكُمُ الْجَنَّةُ أُورِثْتُمُوهَا بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ" "**İşte size yaptıklarınızın karşılığı olarak mirasçısı olduğunuz cennet, diye onlara seslenilir.**" Burada "أَن تِلْكُمُ الْجَنَّةُ" kavlinin başında yer alan "أن" edatı, "أَنَّ" "**enne**" harfinin şeddeli halinden, tahfif edilmiş halidir. Takdiri de: "وَنُودُوا بِأَنَّهُ تِلْكُمُ الْجَنَّةُ أُورِثْتُمُوهَا" şeklindedir. Dolayısıyla "بِأَنَّهُ " kavlindeki zamir de şan/dikkat çekme zamiridir. Yahut da bu "أَيْ" "**ey**" anlamındadır. Çünkü münada/çağrı sözlü bir anlatımdan oluşmaktadır. Burada sanki şöyle denilmektedir: *"Onlara denilir ki: Ey filanlar! İşte size yaptıklarınıza karşılık olarak mirasçı kılındığınız cennet!"*

"**Yaptıklarınızın karşılığı olarak**" demek, işlediğiniz ameller sebebiyledir. Yoksa bir lütuf ve ihsan diye değildir. Oysaki mubattıla ehli (Allah'ın sıfatlarını iptal eden) kesimin ileri sürdükleri gibi değildir. Onlar derler ki, verilenler, sunulan nimetlerde, sevap elde etmede amelin etkisi yoktur, bu sadece Allah'ın bir fazlı, keremi ve ihsanı gereğidir.

44- "وَنَادَى أَصْحَابُ الْجَنَّةِ أَصْحَابَ النَّارِ أَن قَدْ وَجَدْنَا مَا وَعَدَنَا رَبُّنَا حَقًّا فَهَلْ وَجَدتُّم مَّا وَعَدَ رَبُّكُمْ حَقًّا قَالُوا نَعَمْ فَأَذَّنَ مُؤَذِّنٌ بَيْنَهُمْ أَن لَّعْنَةُ اللَّهِ عَلَى الظَّالِمِينَ" "**Cennet ehli cehennem ehline şöyle seslenir: 'Biz Rabbimizin bize vaat ettiğinin gerçek olduğunu gördük. Sizde Rabbinizin vadini gerçek buldunuz mu?' Onlar da 'evet' derler. Ve aralarında bir çağrıcı, 'Allah'ın laneti zalimlerin üzerine olsun' diye seslenir.**" Burada geçen "أَن قَدْ وَجَدْنَا" kavlinin başında yer alan "أَن" harfinin de şeddeli halden, tahfif hale dönüştürülen bir "أَن" harfi olması da ihtimal dâhilindedir. Az önceki ayette geçen "أَن" harfi gibi müfessire,

tefsir için olması de muhtemeldir. Nitekim "أَن لَّعْنَةُ اللَّهِ عَلَى الظَّالِمِينَ" kavli de böyledir.

Burada "**Allah'ın laneti zalimlerin üzerine olsun**" diye seslenmeleri, cennet ehlinin durumlarına imrenmeleri, bir de ateş ehlinin bağırıp çağrışmaları sebebiyledir. Böylece cehennem ehlinin tasalarının giderek artmasını sağlarlar. Bunu bu şekilde aktarmaları ise, bunu duyanlara da bir lütuf olsun içindir.

Kaldı ki aralarında çağrıyı seslendiren ve "**Allah'ın laneti zalimlerin üzerine olsun**" diye ünleyen de aslında bir melektir. Allah'ın emri gereği o melek seslenir ve onun o seslenişi hem cennetlik olanlar tarafından ve hem de cehennemde olanlar tarafından duyulur. Ayette geçen "أَن لَّعْنَةُ اللَّهِ" kavlinin başındaki "أَن" harfinin şeddeli okunuşu ve "لَّعْنَةُ" kelimesinin de nasbiyle olmak üzere "أَنَّ لَعْنَةَ اللهِ" diye okunmuştur. A'meş ise bunu, "إِنَّ" harfinin kesre harekesiyle "إِنَّ لَعْنَةَ اللهِ" diye kıraat etmiştir. O, böyle kıraat ederken, cümlenin başında bir "قَوْل" maddesini murat ederek, böyle düşünerek kesre ile okumuştur. Ya da buradaki "أَذَّنَ" kelimesini "قَال" anlamında değerlendirmesi sebebiyle kesreli olarak okumuştur.

Diyorsun ki: Ayette "مَا وَعَدَنَا رَبُّنَا" buyurduğu gibi "مَّا وَعَدَ كُمْ رَبُّكُمْ" denilemez miydi?

Derim ki: Burada hafiflik olsun, kolaylık sağlasın diye "كُمْ" kelimesi hazfedilmiştir. Zaten böyle bir zamirin cümlede var olduğuna da ayrıca "وَعَدَنَا" kavli, buna delalet etmektedir. Birileri de çıkıp şöyle diyebilir:

Öldükten sonra dirilme olsun, hesap, sevap ve ikab-cezalandırma olsun, kıyamet durumu ile ilgili başkaca durumlar olsun, burada hepsini mutlak olarak zikretmekle, bütün bunları içine alsın diyedir. Kaldı ki zaten onlar bütün bunların hepsini yalanlıyorlardı. Dolayısıyla tüm vadedilen şeyler, artık onları üzmekte, kötü durumlarını ve karamsarlıklarını fazlasıyla artırmaktadır. Kaldı ki cennet nimetleri de onlar için bir azaptır. Zira bundan mahrumdurlar. Bu itibarla ifade mutlak olarak zikredildi.

45- "الَّذِينَ يَصُدُّونَ عَن سَبِيلِ اللَّهِ وَيَبْغُونَهَا عِوَجًا وَهُم بِالآخِرَةِ كَافِرُونَ" "**Onlar, Allah yolundan alıkoyan ve onu eğip bükmek isteyen zalimlerdir. Onlar ahireti de inkâr edenlerdir.**"

46- "وَبَيْنَهُمَا حِجَابٌ" "**İkisi arasında bir perde** (vardır)." Yani Cennet ile ateş arasında veya cennet ehli ile ateş ehli arasında bir perde vardır. Bu perdeden

kasıt, *"Aralarına kapılı bir sur çekilir."*[37] ayetinde ifade edildiği gibi, o perdeden kasıt burada zikredilen sur demektir. "وَعَلَى الأَعْرَافِ رِجَالٌ يَعْرِفُونَ كُلاًّ بِسِيمَاهُمْ" **"Ve A'rafın üzerinde de herkesi simalarından tanıyan kimseler vardır."** Cennet ile ateş arasına çekilen söz konusu perdenin ya da surun üzerinde yer alan A'raf üzerinde de, birtakım Müslümanlar var ki, bunların amellerinin eksik oluşu yüzünden, en son olarak cennete girecek olanlardır. A'raf, surların üst kısımlarında yer alan en yüksek kısım demektir ki, "atın yelesinden" veya horozun başındaki "kırmızı ibikten" istiare yoluyla alınan bir ifadedir. Buradaki kimseler adeta Allah'ın haklarındaki emrini bekleyip durmaktadırlar. Çünkü kendileri cennet ile ateş arasında, Allah'ın cennete girmeleri için izin verene dek, hapsedilip kalmış olan kimselerdir. Bunlar herkesi de simalarından, said mi, şaki mi, cennetlik mi cehennemlik mi tanırlar. Çünkü bunlar, Allah'ın kendilerine ilham etmesiyle veya meleklerin onlara bunları tanıtmasıyla kimin cennetlik ve kimin de cehennemlik olduğunu bilirler.

"وَنَادَوْا أَصْحَابَ الْجَنَّةِ أَن سَلاَمٌ عَلَيْكُمْ لَمْ يَدْخُلُوهَا وَهُمْ يَطْمَعُونَ" **"Cennetliklere: Selam size diye nida ederler. Henüz oraya girmemişler, fakat çok arzulamaktadırlar."**

وَإِذَا صُرِفَتْ أَبْصَارُهُمْ تِلْقَاءَ أَصْحَابِ النَّارِ قَالُوا
رَبَّنَا لَا تَجْعَلْنَا مَعَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ﴿47﴾ وَنَادَىٰ
أَصْحَابُ الْأَعْرَافِ رِجَالًا يَعْرِفُونَهُمْ بِسِيمَاهُمْ
قَالُوا مَا أَغْنَىٰ عَنْكُمْ جَمْعُكُمْ وَمَا كُنْتُمْ تَسْتَكْبِرُونَ
﴿48﴾ أَهَٰؤُلَاءِ الَّذِينَ أَقْسَمْتُمْ لَا يَنَالُهُمُ اللَّهُ بِرَحْمَةٍ
ادْخُلُوا الْجَنَّةَ لَا خَوْفٌ عَلَيْكُمْ وَلَا أَنْتُمْ تَحْزَنُونَ
﴿49﴾ وَنَادَىٰ أَصْحَابُ النَّارِ أَصْحَابَ الْجَنَّةِ أَنْ
أَفِيضُوا عَلَيْنَا مِنَ الْمَاءِ أَوْ مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ قَالُوا
إِنَّ اللَّهَ حَرَّمَهُمَا عَلَى الْكَافِرِينَ ﴿50﴾ الَّذِينَ اتَّخَذُوا
دِينَهُمْ لَهْوًا وَلَعِبًا وَغَرَّتْهُمُ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا فَالْيَوْمَ
نَنْسَاهُمْ كَمَا نَسُوا لِقَاءَ يَوْمِهِمْ هَٰذَا وَمَا كَانُوا
بِآيَاتِنَا يَجْحَدُونَ ﴿51﴾ وَلَقَدْ جِئْنَاهُمْ بِكِتَابٍ فَصَّلْنَاهُ
عَلَىٰ عِلْمٍ هُدًى وَرَحْمَةً لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿52﴾ هَلْ
يَنْظُرُونَ إِلَّا تَأْوِيلَهُ يَوْمَ يَأْتِي تَأْوِيلُهُ يَقُولُ الَّذِينَ

37 Hadid, 57/13

نَسُوهُ مِنْ قَبْلُ قَدْ جَاءَتْ رُسُلُ رَبِّنَا بِالْحَقِّ فَهَلْ لَنَا
مِنْ شُفَعَاءَ فَيَشْفَعُوا لَنَا أَوْ نُرَدُّ فَنَعْمَلَ غَيْرَ الَّذِي
كُنَّا نَعْمَلُ قَدْ خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ وَضَلَّ عَنْهُمْ مَا كَانُوا
يَفْتَرُونَ ﴿53﴾ إِنَّ رَبَّكُمُ اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ
وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَىٰ عَلَى الْعَرْشِ
يُغْشِي اللَّيْلَ النَّهَارَ يَطْلُبُهُ حَثِيثًا وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ
وَالنُّجُومَ مُسَخَّرَاتٍ بِأَمْرِهِ أَلَا لَهُ الْخَلْقُ وَالْأَمْرُ
تَبَارَكَ اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ ﴿54﴾ ادْعُوا رَبَّكُمْ
تَضَرُّعًا وَخُفْيَةً إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ ﴿55﴾ وَلَا
تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ بَعْدَ إِصْلَاحِهَا وَادْعُوهُ خَوْفًا
وَطَمَعًا إِنَّ رَحْمَتَ اللَّهِ قَرِيبٌ مِنَ الْمُحْسِنِينَ ﴿56﴾
وَهُوَ الَّذِي يُرْسِلُ الرِّيَاحَ بُشْرًا بَيْنَ يَدَيْ رَحْمَتِهِ
حَتَّىٰ إِذَا أَقَلَّتْ سَحَابًا ثِقَالًا سُقْنَاهُ لِبَلَدٍ مَيِّتٍ فَأَنْزَلْنَا
بِهِ الْمَاءَ فَأَخْرَجْنَا بِهِ مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ كَذَٰلِكَ
نُخْرِجُ الْمَوْتَىٰ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ ﴿57﴾ وَالْبَلَدُ الطَّيِّبُ
يَخْرُجُ نَبَاتُهُ بِإِذْنِ رَبِّهِ وَالَّذِي خَبُثَ لَا يَخْرُجُ إِلَّا
نَكِدًا كَذَٰلِكَ نُصَرِّفُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَشْكُرُونَ ﴿58﴾

Ayetlerin Mealleri

47- Gözleri cehennemlikler tarafına çevrilince: Rabbimiz, bizi zalim toplumla birlikte bulundurma, derler.

48- A'raftakiler simalarından tanıdıkları bazı adamlara seslenirler: Topladıklarınız ve büyüklük taslıyor olmanız size fayda vermedi.

49- Bunlar mıydı o sizin, "Allah bunları rahmetine erdirmeyecektir" diye yemin ettikleriniz, derler. Girin cennete size korku yoktur ve siz, mahzun da olmayacaksınız!

50- Cehennem halkı, cennet halkına: Bize de, biraz su ya da Allah'ın size verdiği rızıklardan gönderin diye çağırırlar. Cennet halkı da onlara: Allah, kâfirlere ikisini de haram kılmıştır, derler.

51- Onlar, dinlerini oyun ve eğlence edinmişler ve dünya hayatı da onları aldatmıştır. Bugün, bu karşılaşma günlerini unuttukları ve bile bile ayetlerimizi inkar ettikleri gibi biz de onları unutacağız.

52- Biz onlara, ilim ile açıkladığımız, iman eden bir toplum için de kılavuz ve rahmet olan bir kitap getirmiştik.

53- Onlar onun tevilinden başka bir şey beklemiyorlar. Tevili geldiği gün, önceden onu unutmuş olanlar derler ki: Doğrusu Rabbimizin elçileri gerçeği getirmişler. Şimdi, bizim şefaatçilerimiz var mı ki bize şefaat etsinler veya geri gönderilmemiz mümkün mü ki, yapmış olduğumuz amellerden başkasını yapalım? Onlar, cidden kendilerini mahvettiler ve uydurdukları şeyler de kendilerinden kaybolup gitti.

54- Şüphesiz Rabbiniz, gökleri ve yeri altı aşamada yaratmış, sonra arşı istiva etmiştir. Gece ile kendisini kovalayan gündüzü örter; Güneşi, ayı ve yıldızları da emrine boyun eğmiş olarak (yaratmıştır). Dikkat edin, yaratma, emir ve idare yalnızca O'na aittir. Âlemlerin Rabbi olan Allah ne Yücedir!

55- Rabbinize yalvara yakara gizlice dua edin. O, sınırı aşanları sevmez.

56- Yeryüzünde, ıslah edildikten sonra bozgunculuk yapmayın. Allah'a korku ve ümit ile dua edin. Allah'ın rahmeti iyi kimselere yakındır.

57- Rahmetinin önünde müjdeci olarak rüzgârları gönderen O'dur. Rüzgârlar, ağır ağır yağmur yüklü bulutları yüklendiği zaman; biz, onu ölü bir bölgeye gönderir ve su indiririz. Onunla her türlü ürün çıkarırız. Ölüleri de böyle çıkaracağız. Belki düşünüp, ibret alırsınız.

58- Verimli bölgenin bitkisi Rabbinin izniyle bol çıkar. Verimsiz olandan ise faydası çok az bir şeyden başkası çıkmaz. Şükreden bir toplum için işte ayetleri böyle çeşitli şekillerde açıklıyoruz.

Ayetlerin Tefsiri

47- "وَإِذَا صُرِفَتْ أَبْصَارُهُمْ تِلْقَاءَ أَصْحَابِ النَّارِ قَالُوا رَبَّنَا لَا تَجْعَلْنَا مَعَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ" "Gözleri cehennemlikler tarafına çevrilince: Rabbimiz, bizi zalim toplumla

birlikte bulundurma, derler." Cennetlik olanlara baktıklarında, onlara seslenip selam verirler. Ancak gözleri cehennemlik olanlardan tarafa çevrildiğinde, onları ve çektikleri azabı gördükleri zaman, hemen bundan ötürü Allah'a sığınırlar, Onlardan olmamaları, kendilerini onlardan kılmaması için Allah'ın rahmetine sığınırlar.

48- "وَنَادَى أَصْحَابُ الأَعْرَافِ رِجَالاً يَعْرِفُونَهُمْ بِسِيمَاهُمْ قَالُوا مَا أَغْنَى عَنكُمْ جَمْعُكُمْ وَمَا كُنتُمْ تَسْتَكْبِرُونَ" "**A'raftakiler simalarından tanıdıkları bazı adamlara seslenirler: Topladıklarınız ve büyüklük taslıyor olmanız size fayda vermedi.**" Bu arada kâfirlerin ileri gelenlerinden olup da kendileri hakkında

49- "أَهَؤُلاء الَّذِينَ أَقْسَمْتُمْ لاَ يَنَالُهُمُ اللّهُ بِرَحْمَةٍ" "**Bunlar mıydı o sizin, 'Allah bunları rahmetine erdirmeyecektir' diye yemin ettikleriniz?**" diye konuşanlara, cennet ehli seslenirler. Burada, cehenneme atılan ve dünyada iken kendileriyle alay ettikleri cennet ehline işaret bulunmaktadır. İşte cennet ehli olan bu kimselerle, cehennemlik olan küfür liderleri dünyada iken alay ediyor, aşağılayıp tahkir ediyor, sırf fakir ve yoksul olduklarından, dünyada varlıklı kimseler arasında yer almadıklarından ötürü eğleniyorlardı. Ve Allah adına yemin ederek, Allah'ın onları hiçbir zaman cennete sokmayacağını ileri sürüyorlardı. İşte bundan böyle A'raf ehline "ادْخُلُواْ الْجَنَّةَ" "**girin cennete**" denir.

Ve A'raf ehline "**girin cennete**" denilir. Bu olay, A'raf ehli bulundukları yerde tutuklanıp bekletilmelerinden ve bulundukları yerden her iki tarafta olanlara bakım onların hallerini öğrendiklerinden, simalarından kimin cennetlik ve kimin de cehennemlik olduklarını öğrendiklerinden ve bu arada söylediklerini söylemelerinden sonra onlara böyle denilecektir.

Bunun yararı ise şudur; ceza ya da mükâfat kişilerin amelleri miktarıncadır. Bu konuda önde olmak, ileriye geçmek veya geride kalmak, söz konusu amellerin güzelliğine ve iyiliğine göredir. Çünkü Allah katında herkes ameli oranında ya öne geçer veya ameli nispetinde geride kalır. Böylece yarışta ileriye geçebilenlerin, durumlarını duyup öğrenenlere teşvik olsun, böylece Sabikundan olanların hallerine imrensinler de onlar da öyle olmak için hırsla çalışsınlar, diyedir. Bir de şu gerçeği düşünüp tasavvur etsinler diyedir. O gün herkes simalarından tanınacak ve o simalarıyla onlardan kimin gerçekten hayır ehli kimin de şer ehli olanlardan olduğunu öğrensinler diyedir. Böylece kötülük işleyen kimse işlediği kötülükten ötürü ürpersin ve iyilikte bulunan da, iyiliği sebebiyle güzelliğini, iyilik yapmayı artırsın diyedir. Bir

de asi olanların herkes tarafından kınanacaklarını, hatta amelleri en düşük düzeyde olanlar tarafından bile asilerin kınanacaklarını öğrensinler içindir.

"لاَ خَوْفٌ عَلَيْكُمْ وَلاَ أَنتُمْ تَحْزَنُونَ" "**Size korku yoktur ve siz, mahzun da olmayacaksınız!**" Biraz önce geçen 47. ayetteki "وَإِذَا صُرِفَتْ أَبْصَارُهُمْ" kavline gelince, burada yer alan "صُرِفَتْ" "**çevrilme**" kelimesinin manası, orada onların gözlerini çevirecek olan, bir çevirenin olmasıdır. Böylece o kimseler baksınlar ve görsünler de, Allah'a sığınsınlar, cehennemlikleri de kötüleyip kınasınlar istenmiştir. A'meş, "وَإِذَا صُرِفَتْ أَبْصَارُهُمْ" kavlini, "وَإِذَا قُلِبَتْ أَبْصَارُهُمْ" diye kıraat etmiştir. Nitekim "ادْخُلُوا الْجَنَّةَ" kavlindeki "ادْخُلُوا" kelimesi de meçhul-edilgen fiil olarak kıraat edilmiştir. Yani bu, "أُدْخِلُوا الْجَنَّةَ" olarak da kıraat edilmiştir. İkrime ise bunu "دَخَلُوا الْجَنَّةَ" olarak sülasi mücerret fiil şeklinde kıraat etmiştir.

Diyorsun ki: Bu her iki kıraat tarzı nasıl oluyor da "لاَ خَوْفٌ عَلَيْكُمْ وَلاَ أَنتُمْ تَحْزَنُونَ" kavliyle bir uyumluluk sağlıyor?

Derim ki: Bunun tevili-yorumu "اُدْخِلُوا الْجَنَّةَ" veya "دَخَلُوا الْجَنَّةَ" şeklindedir. Ki bu da onlara söylenen "لاَ خَوْفٌ عَلَيْكُمْ وَلاَ أَنتُمْ تَحْزَنُونَ" kavli bağlamındadır.

Diyorsun ki: 46. ayette geçen "[لَمْ يَدْخُلُوهَا وَهُمْ يَطْمَعُونَ" kavli, ne mahallinde gelmiştir?

Derim ki: Bunun iraptan mahalli yoktur. Çünkü bu, istinaf/yeni bağımsız bir cümledir. Burada sanki bir soran kimse, A'raf ehlinin halini, soru soruyor da, birileri de ona "لَمْ يَدْخُلُوهَا وَهُمْ يَطْمَعُونَ" diye cevap veriyorlar gibidir. Yani "Onların durumları, onların cennete girme meselesi, önceden cennete girenlere göre ertelenmiş, en sonra bırakılmıştır. Onlar hemen cennete girdirilmemişler, cennete girememişlerdir. Çünkü onlar, bulundukları yerde tutukludurlar, ancak onlar hala umutlarını kesmiş değiller, cennete girecekleri beklentisi içindedirler" demektir. Gerçi bunun "رِجَالٌ" kelimesine sıfat olarak değerlendirilmesi halinde, iraptan bir mahallinin olması da caizdir.

"مَا أَغْنَى عَنكُمْ جَمْعُكُمْ" "*Mal toplamanız veya sizin çokluğunuz, toplanıp, varlığınızı bir araya getirmeniz, gücünüz size yarar sağlamadı, sağlamayacaktır da!*" "وَمَا كُنتُمْ تَسْتَكْبِرُونَ" "Hakka ve insanlara karşı büyüklük taslamanız da size bir yarar sağlayamadı, sağlayacak değildir de!" Burada geçen "تَسْتَكْبِرُونَ" kelimesi, kesretten "تَسْتَكْبِرُونَ" olarak da okunmuştur ki, manası da "*sizin çokluğunuz, size bir yarar sağlamayacaktır*" demektir.

50- وَنَادَى أَصْحَابُ النَّارِ أَصْحَابَ الْجَنَّةِ أَنْ أَفِيضُوا عَلَيْنَا مِنَ الْمَاءِ أَوْ مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ حَرَّمَهُمَا عَلَى الْكَافِرِينَ "**Cehennem halkı, cennet halkına: Bize de, biraz su ya da Allah'ın size verdiği rızıklardan gönderin diye çağırırlar. Cennet**

halkı da onlara: Allah, kâfirlere ikisini de haram kılmıştır, derler." Burada geçen "**Bize... gönderin**" anlamında olan "أَنْ أَفِيضُوا عَلَيْنَا" kavli, cennetin, cehennemin üst kısmında, üst taraflarında olduğuna dair bir delildir. Ayette geçen "أَوْ مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ" "**ya da Allah'ın size verdiği rızıklardan**" ifadesiyle anlaşıldığına göre, içecekler dışında bu türden olan ve bu hükmün içinde değerlendirilecek olup da "gönderme/ifaza" hükmü içinde yer alan şeylerdir. Ya da *"Allah'ın size rızık olarak verdiği yiyeceklerden ve meyvelerden"* anlamında olabilir. Bu, aynen, şairin şu kavli gibidir:

"عَلَفْتُهَا تِبْنًا وَمَاءً بَارِدًا"

"Ona saman ve soğuk su verdim."[38]

Aslında umutlarını kesmiş olmaları halde, cehennemliklerin böyle bir istekte bulunmaları, sırf şaşkınlıklarından, ne yapacaklarını bilememelerinden ötürüdür. Bunların hali, aynen sınavda olup da sıkışan ve ne yapacağını bilemeyen kimsenin haline benzer.

"إِنَّ اللَّهَ حَرَّمَهُمَا عَلَى الْكَافِرِينَ" Nasıl ki mükellef olan, sorumluluk taşıyan birine kendisine haram kılınan şeyler, yasaklanıp men edildiği ve sakıncalı olarak görüldüğü gibi, Allah, onlara da cennet yiyecek ve içeceklerini haram kılmış, yasaklamıştır. Bu, tıpkı şairin şu ifadesine benzer:

"حَرَامٌ عَلَي عَيْنَيَّ اَنْ تَطْعَمَ الْكَرَى"

"Bundan böyle gözlerine değil uyku, uyuklama bile haram olsun!"[39]

51- "الَّذِينَ اتَّخَذُوا دِينَهُمْ لَهْوًا وَلَعِبًا وَغَرَّتْهُمُ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا فَالْيَوْمَ نَنسَاهُمْ كَمَا نَسُوا لِقَاءَ يَوْمِهِمْ هَـٰذَا وَمَا كَانُوا بِآيَاتِنَا يَجْحَدُونَ" "**Onlar, dinlerini oyun ve eğlence edinmişler ve dünya hayatı da onları aldatmıştır. Bugün, bu karşılaşma günlerini unuttukları ve bile bile ayetlerimizi inkâr ettikleri gibi biz de onları unutacağız.**" Burada geçen "فَالْيَوْمَ نَنسَاهُمْ" "**Biz de bugün onları unutacağız**" kavlinin manası şudur: "Biz de onları, kölelerini unutup da, onları iyiliklerinden, yardımlarından mahrum bırakıp unuttukları gibi, unutanların işledikleri fiili, unutma işlemini haklarında uygulayacağız. Onların kölelerini hatırlamadıkları gibi, biz de onları hatırlayacak değiliz". "كَمَا نَسُوا لِقَاءَ يَوْمِهِمْ هَـٰذَا" "**Bu karşılaşma günlerini unuttukları gibi**", nasıl ki, o gün ile karşı-

38 Bunun konumuzla ilgisi, hayvana su yedirilmez, içirilir. Ama şair burada saman ile suyu birlikte yedirme kelimesiyle ifade etmiştir ki, ayette de "bize su veya Allah'ın size rızık olarak verdiklerinden" buyurmakla, bir paralellik olduğunu, kelimenin bu şekilde de kullanılıyor olduğunu göstermek içindir.

39 Bunun konumuzla ilgisi, nasıl ki kafirler için cennet içecek ve yiyecekleri haram kılınmışsa, onların bundan tatmaları sözkonusu değilse, şair de, halini buna benzeterek, bundan böyle uyuklamayı bile gözlerine haram kılmıştır.

laşacaklarını unuttularsa, o günü nasıl ki hiç hatırlamaz olmuşlarsa, onun geleceğine önem vermemişlerse, işte onlara da yapılacak olan işlem aynısı olacaktır.

52- "وَلَقَدْ جِئْنَاهُم بِكِتَابٍ فَصَّلْنَاهُ عَلَى عِلْمٍ هُدًى وَرَحْمَةً لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ" **"Biz onlara, ilim ile açıkladığımız, iman eden bir toplum için de kılavuz ve rahmet olan bir kitap getirmiştik."** Burada geçen "فَصَّلْنَاهُ عَلَى عِلْمٍ" kavlinin manası, "Bunun hükümlerini, öğütlerini, kıssalarını ve manalarını nasıl bileceklerini detaylı olarak öğreten bir ilim içeren bir kitap getirmiştik." Böylece kendisinde hiçbir tezat, bir çelişki bulunmayan, hikmet içeren dosdoğru bir kitap getirildi.

İbn Muhaysın "فَصَّلْنَاهُ" kavlini "**dat**" harfiyle olmak üzere "فَضَّلْنَاهُ" olarak okumuştur. Bu da mana olarak "O kitabı, tüm kitaplara üstün kıldık. Onlar da bu kitabın diğerlerine üstün bir kitap olduğuna ehil olduğunu ve bu üstünlüğü de hak ettiklerini bilirler" demektir. "هُدًى وَرَحْمَةً" kavli de "فَصَّلْنَاهُ" veya "فَضَّلْنَاهُ" kavlinin mansub kıldığı kelimeden haldir. Nitekim bu, aynı zamanda "عَلَى عِلْمٍ" kavlinin merfu kıldığı şeyden de haldir.

53- "هَلْ يَنظُرُونَ إِلاَّ تَأْوِيلَهُ" **"Onlar onun tevilinden başka bir şey beklemiyorlar."** Yani işin sonunun nereye varacağını bekliyorlar. Onun doğruluğunu açığa çıkmasını ve onun ileri sürdüğü vadin ve vaidin-tehdidin doğruluğunun meydana gelmesini bekliyorlar.

"يَوْمَ يَأْتِي تَأْوِيلُهُ يَقُولُ الَّذِينَ نَسُوهُ مِن قَبْلُ قَدْ جَاءتْ رُسُلُ رَبِّنَا بِالْحَقِّ" **"Tevili geldiği gün, önceden onu unutmuş olanlar derler ki: Doğrusu Rabbimizin elçileri gerçeği getirmişler."** Yani o elçilerin getirdikleri hakkın doğru olduğu gerçeği ortaya çıkmış ve her şey de anlaşılmış oldu, derler.

"فَهَل لَّنَا مِن شُفَعَاء فَيَشْفَعُواْ لَنَا أَوْ نُرَدُّ فَنَعْمَلَ غَيْرَ الَّذِي كُنَّا نَعْمَلُ قَدْ خَسِرُواْ أَنفُسَهُمْ وَضَلَّ عَنْهُم مَّا كَانُواْ يَفْتَرُونَ" **"Şimdi, bizim şefaatçilerimiz var mı ki bize şefaat etsinler veya geri gönderilmemiz mümkün mü ki, yapmış olduğumuz amellerden başkasını yapalım? Onlar, cidden kendilerini mahvettiler ve uydurdukları şeyler de kendilerinden kaybolup gitti."** Ayetin bu kısmında yer alan "نُرَدُّ" kavli, kendisinden önce geçen cümle üzerine atfedilen bir cümledir. Hüküm bakımından istifham/soru ifadesi içinde yer almaktadır ve bu manasıyla hüküm olarak önceki cümleye dâhildir. Sanki burada. "Bizim için herhangi bir şefaatçi, bir aracı var mı?" Ya da "Biz geri döndürülebilir miyiz?" gibi bir mana vardır. Bu durumda bunu merfu kılan şey-durum ise, bu kelimenin isim yerine uygun bir kelime olarak gelmiş olmasıdır. Bu, aynen şu ifadeye benzer bir anlatımdır:

"هَلْ يُضْرَبُ زَيْدٌ" "Zeyd dövülür mü?" burada, bu cümlenin üzerine bir başka cümlenin atfı istenmez. İstenmeyeceği gibi, takdir de olunmaz. Yani: "هَلْ يَشْفَعُ لَنَا شَافِعٌ أَوْنُرَدّ" diye böyle bir cümle takdirine de gerek yoktur. İbn Ebu İshak "أَوْ نُرَدُّ" kavlini, "فَيَشْفَعُوا لَنَا" kavli üzerine atfettiğinden, bunu mansub olarak okumuştur. Yahut da burada geçen "أَوْ" harfi, "حَتَّى أَنْ" manasındadır. Yani mana *"Bize şefaat etsinler ki nihayetinde geri dönelim de yeniden amel işleyelim"* demek olur. Hasan, "biz amel ederiz, yaparız" anlamında olmak üzere "نُرَدُّ" kelimesini mansub ve "فَنَعْمَلَ" kelimesini de merfu olarak okumuştur.

54- "إِنَّ رَبَّكُمُ اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَى عَلَى الْعَرْشِ يُغْشِي اللَّيْلَ النَّهَارَ يَطْلُبُهُ حَثِيثًا" **"Şüphesiz Rabbiniz, gökleri ve yeri altı aşamada yaratmış, sonra arşı istiva etmiştir. Gece ile kendisini kovalayan gündüzü örter;"** Bu ayetin bir kısmında yer alan "يُغْشِي اللَّيْلَ النَّهَارَ يَطْلُبُهُ حَثِيثًا" kavlindeki "يُغْشِي" kelimesi, şeddeli olarak "يُغَشِّي" "**yuğaşşi**" diye de okunmuştur. Yani *"Gece, gündüze eklenir ve gündüz de geceye eklenir"* demektir ki, kelimenin bu her iki manaya da ihtimali bulunmaktadır.

İkinci okuyuşa delil, Humeyd b. Kays'ın okuyuşudur. O bu kelimeyi "Ye" harfinin fetha harekesiyle, "يَغْشَى", "اللَّيْلَ" kelimesini ise mansub olarak ve "النَّهَارَ" kelimesini de merfu olarak okumuştur. Böylece o bu cümleyi "يَغْشَى اللَّيْلَ النَّهَارُ" diye kıraat etmiştir ki manası "Gündüz geceye kavuşur, geceyi idrak eder ve onu kovalayıp örter" demektir. Bu, böylece Humeyd'in kıraatine de bir uyum sağlamış olur.

"وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ وَالنُّجُومَ مُسَخَّرَاتٍ بِأَمْرِهِ" **"Güneşi, ayı ve yıldızları da emrine boyun eğmiş olarak** (yaratmıştır)." Burada yer alan "بِأَمْرِهِ" kavli, "meşieti ve tasarrufu ile" demektir. Bu, aynı zamanda "مُسَخَّرَاتٍ" kelimesine taalluk eder. Yani "**Allah onları yaratmış ve onlar da onun hikmeti ve tedbiri gereğince hareket ederler**" demektir. Kısaca tasarruf etmek istediği gibi, yapmıştır, demektir. Ayette buna "**emr**" adının verilmesi, teşbih/benzetme yönüyledir. Bu durumda sanki burada söz edilen güneş, ay ve yıldızlar bununla memurdurlar gibi bir mana bulunmaktadır. Aynı zamanda "وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ وَالنُّجُومَ مُسَخَّرَاتٍ" kavli, "وَالشَّمْسُ والْقَمَرُ والنُّجُومُ مُسَخَّرَاتٌ" şeklinde merfu olarak da okunmuştur. Ayette Yüce Allah'ın, bütün bunları emri ve meşieti gereği yarattığı gerçeği anlatılınca, bunun peşinden de hemen "أَلاَ لَهُ الْخَلْقُ وَالأَمْرُ" "**Dikkat edin, yaratma, emir ve idare yalnızca O'na aittir**" diye buyurmuş oldu. Yani her şeyi yaratan bizzat Yüce Allah'ın kendisidir. O, bütün bunları iradesi gereğince tasarruf eder.

"تَبَارَكَ اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ" "**Âlemlerin Rabbi olan Allah ne Yücedir!**"

55- "ادْعُواْ رَبَّكُمْ تَضَرُّعًا وَخُفْيَةً" **"Rabbinize yalvara yakara gizlice dua edin."** Burada geçen "تَضَرُّعًا وَخُفْيَةً" kavli, hal olarak mansub kılınmıştır. Yani niyaz sahibi olarak, yakararak demektir. Nitekim bundan sonraki ayette yer alan "خَوْفًا وَطَمَعًا" kavli de aynen böyledir. "تَضَرُّعً" kelimesi, "تَفَعُّل" kalıbında bir keklime olup, "**daraat**" kelimesinden alınmadır. Bu da zillet anlamındadır. Kelime, basit olmak, yakarmak, yaltaklanmak gibi manalar içerir. "خُفْيَةً" kelimesi, aynı zamanda esre hareke ile "خِفْيَةً" olarak da okunmuştur.

Hasan (r)'dan rivayet olunduğuna göre: "Şüphesiz Allah, sakınan kalp ile gizlice yapılan duayı bilir. Eğer adam tümüyle Kur'an'ı cemetse bile komşusu onun farkına varamazdı. Eğer adam, çokça bilgi edinmiş olarak fakih biri haline gelse de, halka bunu sezdirmezdi. Eğer adan uzunca bir şekilde namaz kılıyor olsa ve yanında da ziyaretçileri bulunsa, onlar bunun farkına varamazlardı. Öylesi toplumlara yetiştik ki, yeryüzünde yapabileceği bir ameli gizlice işlemeye kalkışsalar, bu, ebedi olarak aleniyet kazanır. Müslümanlar, dua etmeye gayret ettiklerinde onlardan herhangi bir ses duyulmazdı. Eğer duyulacaksa bu, kendileriyle Rabbi arasında sessizce olurdu. Bunun da sebebi, Yüce Allah'ın "**Rabbinize yalvara yakara gizlice dua edin**" buyurmuş olması nedeniyledir.

Yüce Allah, Zekeriya (a)'ı övmüş ve onun hakkında şöyle buyurmuştur: *"**Hani o, Rabbine gizlice yalvarmıştı.**"*[40] İşte bu nedenle gizlice yapılan dua ile açıktan yapılan dua arasında derece bakımından yetmiş kat fark vardır.

"إِنَّهُ لاَ يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ" **"O, sınırı aşanları sevmez."** İbn Curayc'tan gelen rivayete göre, sınırı aşmak, çizgiyi geçmek, haddi aşmak demek, kişinin dua ederken sesini yükseltmesidir. Yine İbn Curayc'tan gelen rivayete göre "Dua ederken bağırarak, sesi yükselterek dua etmek hem mekruhtur ve hem de bidattir" demiştir. Bir başka anlatıma göre ise, ayette belirtilen haddi aşmanın manası, dua esnasında, duayı olması gerekenden fazla uzatmak suretiyle bıkkınlık ve usanç verecek derecede teferruata, detaya girmek demektir.

Resulullah (s)'den rivayet olunduğuna göre şöyle buyurmuştur: *"Yakın bir gelecekte insanlar dua ederlerken dualarında haddi aşan bir toplum gelecektir. Oysaki kişi için dua esnasında sadece 'Allah'ım! Senden cennetini ve beni cennete yaklaştıracak olan söz ve ameli isterim. Aynı zamanda da cehennem ateşinden ve beni söz ve amel-davranış olarak o ateşe yaklaştıracak şeylerden de sana sığınırım!' demeli. Bunun sonrasında ise Resulüllah (s) Yüce Allah'ın **'O, sınırı aşanları sevmez'** mealindeki bu ayeti okudu."*[41]

---

40 Meryem, 19/3

41 Hadisi Ebu Ya'la tahric etmiştir. Ebu Davud Tayalisi ve Beyhaki de ayn tarikten rivayet etmişlerdir. Ebu Davud, h:1480; İbn Mace, *Dua*, bap:12; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*,

56- "وَلاَ تُفْسِدُواْ فِي الأَرْضِ بَعْدَ إِصْلاَحِهَا وَادْعُوهُ خَوْفًا وَطَمَعًا إِنَّ رَحْمَتَ اللّهِ قَرِيبٌ مِّنَ الْمُحْسِنِينَ" "**Yeryüzünde, ıslah edildikten sonra bozgunculuk yapmayın. Allah'a korku ve ümit ile dua edin. Allah'ın rahmeti iyi kimselere yakındır.**" Bu ayetteki "إِنَّ رَحْمَتَ اللّهِ قَرِيبٌ مِّنَ الْمُحْسِنِينَ" kavli, aynen "وَإِنِّي لَغَفَّارٌ لِّمَن تَابَ وَآمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا" "***Şüphe yok ki ben, tevbe edip inanan ve salih ameller işleyen kimse için son derece affediciyim.***"[42] kavli gibidir.

Ayette "قَرِيبٌ" ifadesine yer verilmesi, rahmet kelimesinin "**rahm**" ve "**terahhum**" manalarında tevil edilmesi, yorumlanması sebebiyledir. **Rahm**, acıma, esirgeme, akrabalık, yakınlık, **terahhum** ise karşılıklı sevgi, merhamet dileme, acıma gibi manalara gelir. Ya da söz konusu "مَفْعُول" mahzuf/saklı bir mevsufun/nitelenenin sıfatı olmasıdır. Bu yönüyle mana, "**yakın bir şey**" demek olur. Ya da sözkonusu bu kelimenin "فَعِيل" "**faiyl**" kalıbına benzemesi hasebiyle, kelime "مَفْعُول" Meful-Makrub anlamındadır. Netice de bu yönüyle kelimeler, biri diğerine benzeyebilir. Nitekim "قَتْلاء" ve "أَسْراء" kelimeleri için de böyle denilir. Zaten bu iki kelimeden birincisi "قَتِيل" kelimesinin, ikincisi de "أَسِير" kelimesinin çoğuludur. Dolayısıyla "فَعِيل" kalıbında gelen bu her iki kelime de "مَفْعُول" manasınadırlar.

Ya da "قَرِيبٌ" kelimesi mastar kalıbında olarak "اَلنَّقِيض" ve "اَلضَّغِيب" ölçülerinde gelmiştir. Bu iki kelimeden ilki olan "اَلنَّقِيض" kelimesi, "نقض" fiilinden mastardır ve kelime, karga sesi anlamına gelir. İkincisi de "ضغب" fiilinden mastar olarak "اَلضَّغِيب" şeklinde gelmiştir. Bu ikincisi, tavşan sesi anlamındadır. Ya da "Rahmet" kelimesinin müennesliği, hakiki olmayan bir müennesliktir.

57- "وَهُوَ الَّذِي يُرْسِلُ الرِّيَاحَ بُشْرًا بَيْنَ يَدَيْ رَحْمَتِهِ" "**Rahmetinin önünde müjdeci olarak rüzgârları gönderen O'dur.**" Ayette yer alan "بُشْرًا" kelimesi, "نُشُرًا" olarak da okunmuştur. Bu durumda bu kelime, "نشر" "**neşere**" fiilinin mastarıdır. Kelimenin mansub olarak gelmesi ise, ya "أَرْسَلَ" ile "نَشَرَ" fiillerinin anlam açısından birbirlerine olan yakınlığı nedeniyledir. Sanki burada "نَشَرَهَا نَشْرًا" der gibi bir mana vardır. Ya da hal olarak mansub kılınmış olabilir ki, bu durumda da kelime, "مُنْتَشِرَات" manasınadır. "نُشُرًا" kelimesi de "نَشُورٍ" kelimesinin çoğuludur. "نُشْرًا" kelimesi ise, "نُشْرٍ" kelimesinin tahfif edilmiş şeklidir. Bunlar aynen "رُسُلٍ" ve "رُسْلٍ" kelimeleri gibidirler.

Mesruk ise ilgili kelimeyi "**menşurat**" anlamında olmak üzere "نُشْرًا" "**neşren**" diye okumuştur. Bu da "meful" manasında olan "فُعْلٌ" kelimesi gibidir.

1/172 ve 1/183; Ayrıca İbn Hibban ve Hâkim de hadisi tahric etmişlerdir.

42 Taha, 20/82

Tıpkı "نَقْض" ve "حَسْب" kelimeleri gibidir. Nitekim bu, kullanılan "ضَمَّ نَشْرَهُ" ifadesi gibi bir anlatımdır.

"بُشْرًا" kelimesi, "بَشِير" kelimesinin çoğuludur. "بُشْرًا" ise kelimenin tahfif edilmiş halidir. "**Ba**" harfinin fetha harekesiyle "بَشْرًا" kelimesi de mastardır. Ki bu da "بَشَرَ" fiilinden alınma olup, tef'il kalıbında olan "بَشَّرَ" manasınadır. Yani "بَاشِرَاتٍ" ve "بُشْرى" demektir ki bu da "**Rahmetin önündeki müjdeci**" manasına gelir. Çünkü "بَيْنَ يَدَيْ رَحْمَتِهِ" kavlinin manası, *"Rahmetinin önünde, öncesinde"* anlamındadır. Bu da yağmur demek olup, eser ve etki açısından nimetlerin en güzeli, en değerlisi ve en mükemmeli, en tamamlayıcı olanıdır.

"حَتَّى إِذَا أَقَلَّتْ سَحَابًا ثِقَالاً" "**Rüzgârlar, ağır ağır yağmur yüklü bulutları yüklendiği zaman...**" Ayetteki "أَقَلَّتْ" kelimesi, "taşımak, yüklenmek, kaldırıp yükselmek" anlamındadır. "أَقَلَّتْ" kelimesi, "**iklal**" kökünden türeme olup, bu da "azlık" anlamındadır. Çünkü gerçek anlamda çok güçlü olan bir kaldırıcının kaldırıp taşımakta olduğu şey, güçlü olması hasebiyle bu şey, kendisi için oldukça hafif gelir ve çok basit olarak görülür. "سَحَابًا ثِقَالاً" kavli ise, su ile yüklü bulutlar demektir. "سَحَابٌ" kelimesi, "سَحَابَةٌ" kelimesinin çoğuludur.

"سُقْنَاهُ لِبَلَدٍ مَّيِّتٍ" "**Biz, onu ölü bir bölgeye sevk edip göndeririz.**" Bu cümledeki zamir, lafza raci olduğundan müzekker olarak gelmiştir. Eğer "ثِقَال" gibi manaya raci olsaydı, o takdirde müennes olurdu. Nitekim eğer vasıf, lafız üzerine hamledilmiş olsaydı, o takdirde de mutlaka "ثِقَال" yerine "ثَقِيلاً" denirdi. "لِبَلَدٍ مَّيِّتٍ" kavli de "لِأَجْلِ بَلَدٍ مَّيِّتٍ" demektir. Yani içinde canlı bulunmayan ölü bir bölgeyi sulamak için mutlaka oraya sevk eder. Buradaki "مَّيِّتٍ" kelimesi, "**meytin**" diye de okunmuştur. Rüzgârın önüne katmış olduğu bulutlar su yüklü olarak ne kadar ağırlık taşısalar ve ne kadar ağırlık oluşturursa oluştursunlar, hepsi rüzgarın gücü karşısında oldukça basit bir şey olarak kalırlar. "فَأَنزَلْنَا بِهِ الْمَاء" "**Ve oraya su indiririz.**" Burada "Ya ilgili beldeye su indiririz veya suyu bulutlar yoluyla indiririz yahut da oraya sevk yoluyla indiririz" demektir. Aynı şekilde "فَأَخْرَجْنَا بِهِ مِن كُلِّ الثَّمَرَاتِ" "**Onunla her türlü ürün çıkarırız**" ibaresi de, bir önceki cümle gibidir. Nitekim bundan sonraki "كَذَلِكَ نُخْرِجُ الْمَوْتَى لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ" "**Ölüleri de böyle çıkaracağız. Belki düşünüp, ibret alırsınız.**" Bu ibare de aynen öncekiler gibidir.

Böylece belki olur ya bu, sizi düşünüp ibret almaya, her ikisini çıkarma arasında, ürünlerle, ölüleri diriltme/çıkarma arasında bir fark olmadığına götürür. Çünkü bunun her ikisi de önceden yaratılmış olan bir şeyi yeniden var etmektir, inşadır, iadeden ibarettir.

58- "وَالْبَلَدُ الطَّيِّبُ يَخْرُجُ نَبَاتُهُ بِإِذْنِ رَبِّهِ" "**Verimli bölgenin bitkisi Rabbinin izniyle bol çıkar.**" Bu, verimli olan topraklar, bölgeler ve yerler demektir. "وَالَّذِي خَبُثَ لاَ يَخْرُجُ إِلاَّ نَكِدًا" "**Verimsiz olandan ise faydası çok az bir şeyden başkası çıkmaz.**" Burada sözkonusu edilen topraklar ise, verimsiz olan, çok fazla getirisi olmayan, bitek olmayan topraklar demektir.

"بِإِذْنِ رَبِّهِ" kavlinin manası, "**Rabbinin kolaylaştırması sayesinde**" demektir ve hal konumunda gelmiştir. Sanki burada deniliyor ki: "Bitkilerini, ürünlerini en güzel bir şekilde ve yetecek miktarda, kafi derecede verir, büyük imkân sağlar." Çünkü tam bunun karşısında da "نَكِدًا" kelimesine yer veriyor ki bu, verimsiz toprak, işe yaramayan, getirisi çok olmayan, hayır beklenmeyen toprak demektir.

"يَخْرُجُ نَبَاتُهُ" kavli, "يُخْرِجُ نَبَاتَهُ" olarak da okunmuştur. Yani "Bölge ürünlerini ortaya çıkarır ve onları verimli hale getirip bereketli kılar" demektir. "وَالَّذِي خَبُثَ" kavli, "الْبَلَد" kelimesinin sıfatıdır. Manası da "Habis belde, verimsiz bölge ise ürünlerini kıt kanaat olarak ortaya çıkarır, ne ondurur, ne de öldürür" demek olur. Burada muzaf olan "نَبَاتُ" kelimesi hazfedilmiştir. Bunun yerine de muzafun ileyh/... geçirilmiştir. Ki bu da "الْبَلَد" kelimesine raci olan zamir olup, o zamir de "يَخْرُجُ" fiilinin bünyesinde mevcut bulunmaktadır. Ancak bu, bariz bir şekilde mecrur iken, fail konumunda gelmiş olması hasebiyle merfua/... dönüştürülmüştür. Ya da buna "Verimsiz olan, işe yaramayan ürün" anlamında olan "نَبَاتُ الَّذِي خَبُثَ" ifadesi takdir olunur.

"نَكِدًا" kelimesi, "**kef**" harfinin fetha harekesiyle "نَكَدًا" diye mastar olarak da okunmuştur. Yani "**verimsiz toprak**" demektir. Aynı kelime tahfif amacıyla sükûn ile "نَكْدًا" olarak da kıraat olunmuştur. Bu, tıpkı "نَزْهَ" gibidir ki, "نَزِهَ" manasınadır. Bu da "temiz, pak, tarafsız ve beri olmak" manalarına gelir ki, "şüpheden arınmış olmak" demektir.

Aslında bu, mükellef olup da kendilerine vaaz, nasihat ve öğüt etki eden kimselerle, bu konuda kendilerine hiçbir şey etki etmeyenler için bir mesel, örnekleme kabilinden bir anlatımdır.

Mücahid'den rivayete göre, diyor ki: "Âdem ve zürriyetini ele aldığımızda bunlar arasında kötüsü de, iyisi de vardır." Ki bunlar da tıpkı verimsiz ve verimli olan toprak gibidirler. Katade'den rivayete göre demiş ki: "Mümin olan kimse, Allah'ın kitabını dinler, ondan aklı yoluyla alacağını alıp kabını doldurur ve bundan yararlanır. Bu, tıpkı verimli ve bereketli toprak gibidir. Ona yağmur isabet edince verimini arttırır, yağmurdan yararlanır. Kafir olan kimse ise tam bunun aksinedir."

İşte bu temsil ve örneklendirme meselesi, yağmur konusu ele alındığında örneklemede etkisi olan bir temsildir. Yağmurun ölü bir bölgeye yağması, oradan ürünler çıkarması, meyve vermesi de istitrat yoluyladır, sırası gelmişken söylenmesi gereken bir anlatımdır.

"كَذَٰلِكَ نُصَرِّفُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَشْكُرُونَ" "**Şükreden bir toplum için işte ayetleri böyle çeşitli şekillerde açıklıyoruz.**" İşte bu tasarruf örneği de böyledir. Allah'ın nimetlerine karşı şükreden bir toplum için biz böylece ayetleri dilediğimiz gibi kullanır ve tekrar edip dururuz. Müminler de bu ayetler üzerinde düşünsünler, fikir yürütsünler de, bunlardan ders alsınlar diyedir.

Ayette yer alan "نُصَرِّفُ" kelimesi, "ye" harfiyle "يُصَرِّفُ" olarak da okunmuştur. Yani Allah o ayetleri dilediği gibi tasarruf eder, demektir.

لَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَىٰ قَوْمِهِ فَقَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ
مَا لَكُمْ مِنْ إِلَٰهٍ غَيْرُهُ إِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ
عَظِيمٍ ﴿59﴾ قَالَ الْمَلَأُ مِنْ قَوْمِهِ إِنَّا لَنَرَاكَ فِي ضَلَالٍ
مُبِينٍ ﴿60﴾ قَالَ يَا قَوْمِ لَيْسَ بِي ضَلَالَةٌ وَلَٰكِنِّي رَسُولٌ
مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿61﴾ أُبَلِّغُكُمْ رِسَالَاتِ رَبِّي وَأَنْصَحُ
لَكُمْ وَأَعْلَمُ مِنَ اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿62﴾ أَوَعَجِبْتُمْ
أَنْ جَاءَكُمْ ذِكْرٌ مِنْ رَبِّكُمْ عَلَىٰ رَجُلٍ مِنْكُمْ لِيُنْذِرَكُمْ
وَلِتَتَّقُوا وَلَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴿63﴾ فَكَذَّبُوهُ فَأَنْجَيْنَاهُ وَالَّذِينَ
مَعَهُ فِي الْفُلْكِ وَأَغْرَقْنَا الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا إِنَّهُمْ كَانُوا
قَوْمًا عَمِينَ ﴿64﴾ وَإِلَىٰ عَادٍ أَخَاهُمْ هُودًا قَالَ يَا قَوْمِ
اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَٰهٍ غَيْرُهُ أَفَلَا تَتَّقُونَ ﴿65﴾
قَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَوْمِهِ إِنَّا لَنَرَاكَ فِي سَفَاهَةٍ
وَإِنَّا لَنَظُنُّكَ مِنَ الْكَاذِبِينَ ﴿66﴾ قَالَ يَا قَوْمِ لَيْسَ بِي
سَفَاهَةٌ وَلَٰكِنِّي رَسُولٌ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿67﴾ أُبَلِّغُكُمْ
رِسَالَاتِ رَبِّي وَأَنَا لَكُمْ نَاصِحٌ أَمِينٌ ﴿68﴾ أَوَعَجِبْتُمْ
أَنْ جَاءَكُمْ ذِكْرٌ مِنْ رَبِّكُمْ عَلَىٰ رَجُلٍ مِنْكُمْ لِيُنْذِرَكُمْ
وَاذْكُرُوا إِذْ جَعَلَكُمْ خُلَفَاءَ مِنْ بَعْدِ قَوْمِ نُوحٍ وَزَادَكُمْ
فِي الْخَلْقِ بَسْطَةً فَاذْكُرُوا آلَاءَ اللَّهِ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ

﴿69﴾ قَالُوا أَجِئْتَنَا لِنَعْبُدَ اللَّـهَ وَحْدَهُ وَنَذَرَ مَا كَانَ يَعْبُدُ آبَاؤُنَا فَأْتِنَا بِمَا تَعِدُنَا إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ ﴿70﴾ قَالَ قَدْ وَقَعَ عَلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ رِجْسٌ وَغَضَبٌ أَتُجَادِلُونَنِي فِي أَسْمَاءٍ سَمَّيْتُمُوهَا أَنْتُمْ وَآبَاؤُكُمْ مَا نَزَّلَ اللَّـهُ بِهَا مِنْ سُلْطَانٍ فَانْتَظِرُوا إِنِّي مَعَكُمْ مِنَ الْمُنْتَظِرِينَ ﴿71﴾ فَأَنْجَيْنَاهُ وَالَّذِينَ مَعَهُ بِرَحْمَةٍ مِنَّا وَقَطَعْنَا دَابِرَ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَمَا كَانُوا مُؤْمِنِينَ ﴿72﴾ وَإِلَىٰ ثَمُودَ أَخَاهُمْ صَالِحًا قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّـهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَـٰهٍ غَيْرُهُ قَدْ جَاءَتْكُمْ بَيِّنَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ هَـٰذِهِ نَاقَةُ اللَّـهِ لَكُمْ آيَةً فَذَرُوهَا تَأْكُلْ فِي أَرْضِ اللَّـهِ وَلَا تَمَسُّوهَا بِسُوءٍ فَيَأْخُذَكُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿73﴾ وَاذْكُرُوا إِذْ جَعَلَكُمْ خُلَفَاءَ مِنْ بَعْدِ عَادٍ وَبَوَّأَكُمْ فِي الْأَرْضِ تَتَّخِذُونَ مِنْ سُهُولِهَا قُصُورًا وَتَنْحِتُونَ الْجِبَالَ بُيُوتًا فَاذْكُرُوا آلَاءَ اللَّـهِ وَلَا تَعْثَوْا فِي الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ ﴿74﴾

Ayetlerin Mealleri

59- Nuh'u kavmine Resul olarak gönderdik. O da kavmine dedi ki: Ey kavmim, Allah'a kulluk edin. Sizin O'ndan başka bir ilahınız yoktur. Ben, büyük bir günün azabının başınıza gelmesinden korkarım!

60- Kavminin ileri gelenleri "Biz, seni açıkça bir dalalet içinde görüyoruz." dediler.

61- Nuh: Ey kavmim, bende hiçbir sapıklık yoktur. Ben, ancak Alemlerin Rabbi tarafından (görevlendirilen) bir elçiyim.

62- Size, Rabbimin gönderdiklerini bildiriyor, sizin iyiliğinizi istiyorum. Ben, Allah'ın bildirmesi ile sizin bilmediğiniz şeyleri biliyorum.

63- Sizi uyarmak, sakınmanızı ve böylece merhamet edilmenizi sağlamak için bir adam vasıtasıyla size rabbinizden bir hatırlatma gelmesine hayret mi ediyorsunuz, dedi.

64- Fakat onu yalanladılar. Biz de onu ve gemide onunla beraber olanları kurtardık. Ayetlerimizi yalanlayanları da suda boğduk. Onlar, kör bir toplumdu.

65- Âd kavmine de, kardeşleri Hud'u gönderdik. Hud, onlara "Ey kavmim, Allah'a kulluk edin, sizin O'ndan başka bir ilahınız yoktur. Korkmuyor musunuz?" dedi.

66- Kavminden kâfir olan ileri gelenleri: Biz, senin beyinsizlik içinde olduğunu görüyoruz. Zannediyoruz ki sen yalancılardansın, dediler.

67- Ey kavmim, dedi. Bende beyinsizlik diye bir şey yoktur. Ben, Âlemlerin Rabbinden bir elçiyim!

68- Size Rabbimin vahyettiklerini bildiriyorum. Ben, sizin için güvenilir bir nasihatçiyim.

69- Aranızdan biri vasıtasıyla sizi uyarmak için Rabbinizden bir uyarı gelmesine şaşıyor musunuz? O'nun, sizi Nuh kavminden sonra halifeler kıldığını ve yaratılışta sizi onlardan daha güçlü yaptığını hatırlayın. Kurtuluşa ulaşmanız için Allah'ın size bahşettiklerini düşünün.

70- Bir tek ilaha kulluk etmemiz ve atalarımızın kulluk ettiklerini bırakmamız için mi bize geldin? Bizi tehdit ettiğin azabı haydi başımıza getir. Doğru söyleyenlerden isen, dediler.

71- Hûd: Rabbinizden üzerinize bir azap, bir gazap hak olmuştur. Allah sizin ve atalarınızın taktığı isimler hakkında, bir delil de indirmediği halde benimle tartışıyor musunuz? Öyleyse bekleyin, ben de sizinle beraber bekleyenlerdenim, dedi.

72- O'nu ve beraberindekileri katımızdan bir rahmet ile kurtardık. Ayetlerimizi yalanlayan ve mümin olmayan kavmin de kökünü kazıdık.

73- Semûd kavmine de kardeşleri Salih'i gönderdik. (Salih, onlara) dedi ki: Ey kavmim, Allah'a kulluk edin. Sizin O'ndan başka bir ilahınız yoktur. İşte Rabbinizden kesin bir delil: Bu, Allah'ın dişi devesi, sizin için bir mucizedir. Onu bırakın, Allah'ın toprağında otlasın, ona bir kötülük etmeyin. Sonra sizi acı bir azap yakalar.

74- Âd kavminden sonra sizi halifeler yaptığını, ovalarında köşkler kurup, dağlarında evler inşa ettiğiniz bu topraklara yerleştirdiğini bir hatırlayın. Allah'ın nimetlerini düşünün de yeryüzünde bozgunculuk yaparak taşkınlık etmeyin!

Ayetlerin Tefsiri

59- "لَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَى قَوْمِهِ فَقَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُم مِّنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ إِنِّيَ أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ" **"Nuh'u kavmine Resul olarak gönderdik. O da kavmine dedi ki: Ey kavmim, Allah'a kulluk edin. Sizin O'ndan başka bir ilahınız yoktur. Ben, büyük bir günün azabının başınıza gelmesinden korkarım!"** Ayetin başında yer alan "لَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا" kavli, mahzuf bir kasemin cevabıdır.

Diyorsun ki: Ne oluyor da konuşmalarında bu dilin sahipleri, kelimenin başına "**lam**" harfini getirdiklerinde, beraberinde "قَدْ" harfini getirmeden nerde ise, bunsuz hiç konuşmuyorlar. Nerede bu "**Lam**" harfi varsa, mutlaka onunla beraber sözkonusu "قَدْ" harfini de getiriyorlar. Ancak Şairin aşağıdaki beytinde görüleceği üzere pek az olarak "قَدْ" harfinin getirilmediği görülmektedir, ne diyeceksin? Sözkonusu beyt de şöyledir:

"حَلَفْتُ لَهَا بِاللهِ حِلْفَةَ فَاجِرٍ لَنَامُوا"

"Sevgilime yalancının ettiği yemin misali yemin ettim
Oysaki çevresindeki herkes uyumuş kalmışlardı."[43]

Derim ki: Bunun bu şekilde gelmiş olması, şundan dolayıdır. Yemin cümlesi olan bir cümle, ancak üzerine yemin edilen cümlenin pekiştirilmesini gerektirir. Ki bu cümle zaten yemin cümlesinin cevabıdır. Böyle bir cümlenin her an meydana gelmesi beklentisi vardır. Zaten o da, muhatabın yemin kelimesini işitmesi sırasında "قَدْ" harfinin manasıdır.

Anlatılanlara göre, Allah, Nuh'u Resul olarak gönderdiği sırada, Nuh (a) 50 yaşlarında idi. Sanatı marangozculuktu. Soyu şöyledir: Nuh Lemek b. Mütevaşlah b. Ahnuh. Ahnuh adı, aslında kendisi de bir Resul olan İdris (a)'ın adıdır.

Ayetteki "غَيْرُهُ" kelimesi, üç hareke ile hem "**gayruhu**", hem "**gayrahu**" ve hem de "**gayrihi**" olarak okunmuştur. Merfu olarak "**gayruhu**" okunması, mahalline göre değerlendirilmesi sebebiyledir. Burada sanki: "مَالَكُمْ إِلَهٌ غَيْرُهُ" denir gibidir. Mecrur olarak "**gayrihi**" diye okunması ise "غَيْرُ" kelimesinin lafız üzerine atfı sebebiyledir. Mansub olarak "**gayrahu**" diye okunması ise, istisna olarak kabul edilmesinden ötürüdür. Bu durumda cümlenin manası: "مَا لَكُم مِّنْ إِلَهٍ إِلاَّ إِيَّاهُ" şeklinde olur. Bu da aynen senin şu cümledeki anlatımına benzer bir anlatım olur: "مَا فِي الدَّارِ مِنْ أَحَدٍ إِلاَّ زَيْدًا أَوْ غَيْرَ زَيْدٍ"

---

43 Burada bu beytin konumuzla ilgisi, "لَنَامُوا" kavlindeki lam harfinden sonra başına "قَدْ" harfi gelmesi gerekirken, burada bu harfe yer verilmemiş olduğudur. Oysa bunun "نَامُوا لَقَدْ" olması gerekirdi.

Diyorsun ki: Bu ayette yer alan "اعْبُدُوا اللَّهَ" kavlinden sonra gelen iki cümle ne mahallinde *gelmişlerdir?*

Derim ki: **Birinci cümle**, ibadet ve kulluğun sadece Yüce Allah'a tahsis edilmesini beyan anlamında gelmiştir. İkincisi de insanları Allah'a ibadet ve kulluğa çağıran beyan anlamındadır. Çünkü Allah'tan başka taptıkları, kendileriyle Allah arasında, aracı kıldıkları şeylere ibadet etmeleri halinde, Allah'ın azabından sakınmaları gerektiği gerçeğini açıklamaktadır.

Ayetteki "يَوْمٍ عَظِيمٍ" Yevm-i azim'den kasıt, kıyamet günüdür ya da azabın kendilerine ineceği gün demektir ki, o da Tufandır.

60- "قَالَ الْمَلَأُ مِن قَوْمِهِ إِنَّا لَنَرَاكَ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ" **"Kavminin ileri gelenleri: Biz, seni açıkça bir dalalet içinde görüyoruz." dediler.**" Ayetteki "الْمَلَأُ" kelimesi, ayette de belirtildiği gibi "ileri gelenler, eşraf, idare edenler, efendiler" manalarına gelir. Gerçi bu kelimenin, beraberlerinde kadınların olmadığı kimseler, erkekler demek olduğu da söylenmiştir.

"فِي ضَلَالٍ" kavlinin manası "doğru ve hak olan yoldan sapmış, uzaklaşmış, ayrılmış" gibi manalara gelir. Ayetteki "**Rü'yet/görme**" kelimesi, kalp ile olan görme demektir.

61- "قَالَ يَا قَوْمِ لَيْسَ بِي ضَلَالَةٌ وَلَكِنِّي رَسُولٌ مِّن رَّبِّ الْعَالَمِينَ" **"Nuh: Ey kavmim, bende hiçbir sapıklık yoktur. Ben, ancak Âlemlerin Rabbi tarafından (görevlendirilen) bir elçiyim, dedi."**

Diyorsun ki: Bir önceki ayette görüldüğü gibi "ضَلَالٍ" dedikleri halde, bu ayette ne diye böyle denmedi de "ضَلَالَةٌ" dendi, neden?

Derim ki: "ضَلَالَةٌ" kelimesi, "ضَلَالٍ" kelimesine göre daha özel, daha hastır. Bu itibarla, bu kelimeyi kullanmakla kişi, kendisinin bu manada hiçbir dalalet ve sapıklıkla, uzaktan ve yakından bir ilgisinin bulunmadığı gerçeğini gösterir. Sanki burada "لَيْسَ بِي شَيْءٌ مِنَ الضَّلَالِ" deniyormuş gibi bir anlam vardır. Örneğin bu anlatım tıpkı birilerinin sana "أَلَكَ تَمْرٌ" "Senin hurmaların var mı?" diyene senin de ona "مَالِي تَمْرَةٌ" "Bir tek hurma desen bile o da yoktur" şeklinde cevap vermene benzer.

Diyorsun ki: Ayetteki "وَلَكِنِّي رَسُولٌ" kavli, dalalet kelimesini istidrak noktasından nasıl bir ret ve olumsuzluk meydana gelmiş oldu?

Derim ki: Nuh (a)'ın Allah tarafından gönderilen bir elçi ve onun mesajını tebliğ eden bir öğütçü olması hasebiyledir. Bu da mana olarak, onun dosdoğru yol üzere olduğu anlamını içerir. İşte bu nedenle Nuh'un uzaktan

ve yakından hiçbir şekilde dalaletle bir ilgisinin olmadığı bir ek açıklama, istidrak yolu ile dile getirilmiş oluyor.

62- "أُبَلِّغُكُمْ رِسَالَاتِ رَبِّي" "**Size, Rabbimin mesajlarını/gönderdiklerini bildiriyorum.**" Ayetin başında yer alan "أُبَلِّغُكُمْ" "**ubelliğukum**" kelimesi, tahfif edilerek, şeddesiz olarak "**ubliğukum**" diye de okunmuştur.

Diyorsun ki: Ayetteki "أُبَلِّغُكُمْ" kavli ne konumunda gelmiştir?

Derim ki: Burada iki türlü değerlendirme bulunmaktadır. Birincisi bunun yeni bir cümle olduğudur. Bu yönüyle bu cümle, Nuh (a)'ın âlemlerin Rabbi olan Allah'ın Resulü olduğunu açıklamak için gelmiştir. İkincisi de, bu cümlenin "رَسُولٌ" kelimesinin sıfatı olabileceğidir.

Diyorsun ki: Nasıl oluyor da, bu ifade, Resul kelimesinin sıfatı olabiliyor? Oysaki resul kelimesinin lafız olarak varlığı, bunun gaib lafzı olduğudur, ne diyeceksin?

Derim ki: Bu, caiz olur. Çünkü Resul kelimesi, muhatab olan bir zamirin haberi olarak gelmiştir. Dolayısıyla bu da muhatab manasına gelir. Kaldı ki şair de diyor ki:

"أَنَا الَّذِي سَمَّتْنِيَ أُمِّي حَيْدَرَهْ"

"Ben de, annemin arslan adını koyduğu Haydar'ım"[44]

"رِسَالَاتِ رَبِّي" "**O, uzun vakitlerde Rabbim tarafından bana vahyedilenleri bildiriyorum.**" Ya da bu ibare değişik manalara gelebilir. Örneğin "Allah'ın emir ve yasaklarını, öğütlerini ve menettiği şeyleri, müjdelerini ve uyarılarını size tebliğ ediyorum" gibi manalara da gelir. Burada "Allah'ın Nuh'a gönderdiği mesajlar, risaletler ile ondan önceki Resullere gönderilmiş olan mesajlar olması da murat olunması caizdir. Örneğin atası İdris (a)'a gönderilen 30 Suhuf, Şit (a)'a gönderilen 50 Suhuf gibi mesajlar murat olunmuş olabilir.[45]

"وَأَنصَحُ لَكُمْ" "**sizin iyiliğinizi istiyorum.**" Size nasihat ediyor, öğütte bulunuyorum. Ayette "لَكُمْ" zamirinde görüldüğü üzere, bir lam harfinin eklenmiş

---

44 Bu beytin konumuzla olan ilgisi, bu şiiri söyleyen Ali (r), annesinin kendisine Haydar/Arslan adını vermesinden ötürü, Hayber savaşında karşısına çıkan Marhab'a karşı bununla övünüyor. Çünkü Arslan cesaretin sembolüdür. Bu nedenle ayetteki "أُبَلِّغُكُمْ" kavli, gaib lafzıyla gelmiş olmasına rağmen Resul kelimesinin sıfatı olması uygun düşer. Çünkü Resul lafzı, ayetteki "لَنَرَاكَ إِنَّا" kavlindeki mütekellim zamirinden haber olarak gelmiştir.

45 Aleyyisselam, hem Nebi ve hem Resuldür. Ona verilmiş olan sayfalar vardır. Nuh (a), bunları ondan almış, ondaki hükümlerle amel etmiş ve toplumunu da buna davet etmiştir.

olması, manada abartıyı sağlamak içindir. Bir de konunun sadece öğüt olayına bir ayrıcalık verilmiş olmasını göstermesidir. Çünkü bu, özellikle kendilerine öğüt verilenlere has olan bir durumdur. Bununla sadece nasihat edilen kimse kastedilmiştir, başkası değil. Nice öğütler var ki, bundan öğüdü veren yararlanır ve hepsi için iki türlü fayda amaçlanır. Yüce Allah ile Resullerinin vermiş olduğu öğütten daha etkin bir öğüt de yoktur.

"وَأَعْلَمُ مِنَ اللَّهِ مَا لاَ تَعْلَمُونَ" "**Ben, Allah'ın bildirmesi ile sizin bilmediğiniz şeyleri biliyorum.**" Yani Allah'ın sıfatları ve durumlarını, onun apaçık olan kudretini, düşmanlarına indireceği tokadın ve yakalamasının çok şiddetli olduğunu da en iyi ben bilirim. Onun azabı, mücrimleri yakalar, mücrimler onun azabından kurtulamazlar.

Anlatıldığına göre, Nuh'un kavmine gelene dek, onların öncesinde herhangi bir kavme bir azabın geldiği duyulmuş değildi. Bu nedenle onlar, bir azabın kendilerine gelmeyeceğinden emindiler ve güvende idiler. Zira onlar, Allah'ın vahyi sonucu, Nuh'un sahip olduğu ve bildiği gerçekleri bilmiyorlardı.

Yahut da bundan murat, Nuh (a)'ın onlara *"Sizin hakkında bilgi sahibi olmadığınız birçok şeyleri ben biliyorum. Zira Allah, o şeyleri bana vahiy yoluyla bildirdi"* demiş olabileceğidir.

63- Nuh (a) onlara "أَوَعَجِبْتُمْ أَن جَاءَكُمْ ذِكْرٌ مِّن رَّبِّكُمْ عَلَى رَجُلٍ مِّنكُمْ لِيُنذِرَكُمْ وَلِتَتَّقُوا وَلَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ" "**Sizi uyarmak, sakınmanızı ve böylece merhamet edilmenizi sağlamak için sizden bir adam vasıtasıyla size Rabbinizden bir zikir** (mevize, öğüt) **gelmesine hayret mi ediyorsunuz?**" dedi. Bu ayetin başında yer alan "أَوَعَجِبْتُمْ" kelimesinin başındaki soru edatı olan hemze, inkâr ve ret manasını içermektedir. Ondan sonra gelen "vav" harfi de atıf/bağlaçtır. Matuf'un aleyh olan, bunun üzerine atfedilen ise, mahzuftur. Sanki burada "أَكَذَّبْتُمْ وَعَجِبْتُمْ" gibi bir anlatım vardır. Bu durumda mana *"Siz yalanlıyor ve şaşkınlık içinde karşılıyor değil misiniz?"* olmaktadır. Ayetteki "أَن جَاءَكُمْ" kavli de "مِنْ أَن جَاءَكُمْ" takdirindedir. Manası da "gönderilmesinden, gelmesinden..." demektir.

Ayetteki "**zikir**"den kasıt, "öğüt, mevize, hatırlatma, kitap" gibi manalara gelir. Ayrıca yine "عَلَى رَجُلٍ مِّنكُمْ" kavli de *"İçinizden, sizden bir adamın dili üzere, Rabbiniz tarafından"* demektir. Bu, aynen ***"Bize Resullerin aracılığıyla vadettiklerini de"***[46] kavli gibidir.

---

46 Ali İmran, 3/194

Bunun sebebi, Nuh'un kavmi, onun Resul olarak gönderilmesinden ötürü şaşkınlık ve hayret içinde bulunuyorlardı, böyle bir şeyin olamayacağını ileri sürüyor ve ***"Biz daha önce geçen atalarımızdan böyle bir şey duymadık"***[47] diyorlardı. Böyle derken, kavmi, atalarından, beşerden de Resul gönderileceğini duymadıklarını dile getiriyorlardı. Ve ***"Eğer Allah, bir Resul gönderseydi, mutlaka melekleri Resul olarak indirirdi."***[48] diyorlardı.

"لِيُنذِرَكُمْ وَلِتَتَّقُوا" **"Küfrün akıbetinden sizi uyarmak için ve takva sahibi olmanız için"** gelmesi, sizi şaşkınlık içinde mi bıraktı? Takva, inzar ve uyarı sebebiyle kişinin Allah'a karşı olan sorumluluk bilincini taşıması ve buna uygun olarak hareket etmesi, demektir.

"وَلَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ" Eğer sizde takva varsa, "**Takva yoluyla merhamet olunmanızı**" sağlaması amacıyla bir adamın gönderilmesinden şaşkınlık mı duyuyorsunuz?

64- "فَكَذَّبُوهُ فَأَنجَيْنَاهُ وَالَّذِينَ مَعَهُ فِي الْفُلْكِ وَأَغْرَقْنَا الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمًا عَمِينَ"
"Fakat onu yalanladılar. Biz de onu ve gemide onunla beraber olanları kurtardık. Ayetlerimizi yalanlayanları da suda boğduk. Onlar, kör bir toplumdu." Anlatıldığına göre gemide Nuh'un beraberinde olanlar, 40 kişisi erkek ve kırk tanesi de kadın olmak üzere seksen kişiydiler. Bir başka rivayete göre bunların sayısı dokuz kişiydi. Üç tanesi Nuh'un oğulları olan Sam, Ham ve Yafes idiler. Kalan altı kişi de ona iman edenler idi.

Diyorsun ki: Ayetteki "فِي الْفُلْكِ" neye taalluk eder?

Derim ki: Bu, "مَعَهُ" kavline taalluk eder. Sanki burada *"Gemide onunla birlikte karar kılanlar"* veya *"Gemide onunla arkadaşlık edenler"* der gibi bir mana vardır. Gerçi bunun "أَنجَيْنَا" fiiline taalluk etmesi de caiz olabilir. Yani *"Biz gemide onları tufandan kurtardık"* demektir.

"عَمِينَ" kelimesi "kalp körlüğü, basiretsizlik" demektir. Bu kelime "عَامِينَ" diye de okunmuştur. "الْعَمَى" ile "الْعَامَى" arasındaki farka gelince, birincisi olan "الْعَمَى" kelimesi "sabit körlük, anadan doğma olan körlük" demektir. Oysa "الْعَامَى" ise "sonradan meydana gelen körlük" demektir. Bunun benzeri mana olarak şu ayettir: "وَضَائِقٌ بِهِ صَدْرُكَ" ***"Göğsün daralıyor diye..."***[49]

47 Müminun, 23/24

48 Müminun, 23/24

49 Hud, 11/12

65- "وَإِلَىٰ عَادٍ أَخَاهُمْ هُودًا" "**Âd kavmine de, kardeşleri Hud'u gönderdik.**" Burada geçen "أَخَاهُمْ" kavlinin manası "onlardan biri, içlerinden biri" anlamındadır. Bu, tıpkı "Ey Arab'ın kardeşi!" ifadesine benzer ki, onlardan, içlerinden biri demektir. Ayette, Hud (a)'ın onlardan biri, içlerinden biri denmesinin sebebi, o toplumun her kesimince en iyi olarak anlaşılan, durumu, güvenilirliği, doğruluğu en iyi bilenen biri olması hasebiyledir. Bu zat, Hud b. Şaleh b. Arfahşad b. Sam b. Nuh'tur. "أَخَاهُمْ" kavli, bu surenin 59. Ayetinde geçen "نُوحًا" üzerine atfedilmiştir. "هُودًا" ise, bunun atfı beyanıdır.

Diyorsun ki: Bu ayette yer alan "قَالَ يَا قَوْمِ" kavlinden atıf edatı olan "**fe**" harfi, hazfedilmiştir? Oysaki daha önce geçen 59. ayette, Nuh kıssasında "فَقَالَ يَا قَوْمِ" demişti ne diyeceksin?

Derim ki: Bu, takdiri anlamda gelebilecek bir soru çerçevesinde gerçekleşen bir durumdur. Adam 'Hud Aleyhisselam onlara ne söyledi?' diye soruyor. Bunun üzerine ona da cevap olarak Hud "قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ" diye cevap verdi, deniliyor. Nitekim şimdi ele alacağımız ayetteki "قَالَ الْمَلَأُ" kavli de böyledir.

66- "قَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِن قَوْمِهِ إِنَّا لَنَرَاكَ فِي سَفَاهَةٍ وَإِنَّا لَنَظُنُّكَ مِنَ الْكَاذِبِينَ" "**Kavminden kâfir olan ileri gelenleri: Biz, senin beyinsizlik içinde olduğunu görüyoruz. Zannediyoruz ki sen yalancılardansın, dediler.**"

Diyorsun ki: Daha önce 60. ayette geçen "الْمَلَأُ" kelimesi, Nuh'un kavminden ileri gelenler anlamında tavsif edilirken, burada yer alan "الْمَلَأُ" kelimesi, Hud'un kavmi diye nitelenmeyip bunun "الَّذِينَ كَفَرُوا" kavliyle tavsif edilmesinin sebebi nedir?

Derim ki: Hud (a)'ın kavmi içerisinden kendisine iman eden ileri gelen kesimden kimseler de vardı. Örneğin Mersid b. Sa'd onlardan biriydi ve bu adam İslam'ını gizliyordu. Böylece (kâfir olanlar) nitelenmesiyle, bunlar diğerlerinden ayırt edinmek istendi. Oysaki Nuh'un kavmi arasında ileri gelenlerden iman eden biri yoktu. Bu nedenle orada (Nuh'un kavminden ileri gelenler) dendiği halde, burada bu ayette (kâfir olanlardan ileri gelenler) ifadesine yer verildi. Yüce Rabbimizin şu kavli de bunun gibidir. Yüce Allah o ayetinde şöyle buyuruyor: "وَقَالَ الْمَلَأُ مِن قَوْمِهِ الَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِلِقَاءِ الْآخِرَةِ" ***"Kavminden inkârcı olup da ahirete kavuşmayı yalanlayan ileri gelenleri şöyle dediler."***[50] Gerçi bunun zem ifadesine vasıf olarak gelmesi de caiz olabilir, başka değil.

---

50 Mûminun, 23/33

"فِـي سَـفَاهَةٍ" kavlinin manası "Beyinsiz, kafası çalışmayan, gel-git akıllı olan birisin" diyerek Hud (a)'ın kavmi, onu bu şekilde aşağılamaktadırlar. Hatta demek istiyorlar ki, sen öylesine basit birisin ki, kavminin dinini bırakıyor, terk ediyor, bir başka dini kabul ediyorsun. Bu ibarede "**Sefahat**" kelimesi mecaz yoluyla zarf yapılmıştır. Böylece kavmi, Hud'u, bunaklıkla ve beyinsizlikle nitelerlerken, onu böylesi bir bunaklıkta direnip kalan ve ondan hiç de ayrılmayı aklından bile geçirmeyen biri olarak görüyor ve öyle demek istiyorlardı. Hud (a) ise onlara şu şekilde cevap veriyordu:

67- "قَـالَ يَـا قَـوْمِ لَيْسَ بِـي سَـفَاهَةٌ وَلَكِنِّـي رَسُـولٌ مِّن رَّبِّ الْعَالَمِيـنَ" "**Ey kavmim, dedi. Bende beyinsizlik diye bir şey yoktur. Ben, Âlemlerin Rabbinden bir elçiyim!**" Kavimleri Resullerini sapıklıkla, sefahat ve beyinsiz olmakla suçladıkları halde, Resullerin onlara verdikleri cevaplarında, teenni var, hilm vardır. Ancak aynıyla mukabelede bulunmak ve karşılık vermek gibi bir durumları yoktur. Oysaki kendilerine bu türden hakaretlere ve aşağılamalara varan ifadelerini, böyle davranan kavimlerinin insanların en sapıkları, en beyinsiz ve en çok dalalet içinde olanları olduklarını da bildikleri halde onların seviyelerine inmemişlerdir, inmek istememişlerdir.

Doğrusu bu davranış, güzel bir edeptir ve büyük bir ahlak örneğidir. Yüce Allah'ın, bu hususları hikâye edip aktarması ise, kullarını bu manada öğretip eğitmektir. Beyinsiz ve seviyesiz olan kimselerle nasıl bir şekilde davranılması ve nasıl bir karşılık verilmesi gereğini de öğretmiş olmaktadır. Onlardan nasıl uzakta kalınacağını, onların bulundukları o konumdan nasıl, o basitlikten nasıl çıkmaları gerektiği yoluna öğretmiş olmaktadır. Bu nedenledir ki, Resullerinin onlara karşılık vermelerinin örneğini Yüce Allah, şöyle sunmaktadır:

68- "أُبَلِّغُكُـمْ رِسَـالَاتِ رَبِّـي وَأَنَـا لَكُـمْ نَاصِـحٌ أَمِيـنٌ" "**Size Rabbimin vahyettiklerini bildiriyorum. Ben, sizin için güvenilir bir nasihatçiyim.**" Burada yer alan "نَاصِـحٌ أَمِيـنٌ" kavli ile şu noktaya dikkat çekilmektedir: *"Ben aranızda olan biteni biliyor, onu öğütle ve güvenilen biri olarak çözmek istiyorum. Çünkü bunlar bana öğretildi. Oysa bunun karşılığı, benim sizin tarafınızdan suçlanmam, itham edilmem olmamalıdır."* Yahut da bunun manası *"Sizi çağırdım, davet ettiğim şeyde, size öğütte bulunmak istiyorum, size söylediklerimde güvenilir olan emin biriyim, bu konuda size yalan söyleyecek değilim"* demektir.

69- "أَوَعَجِبْتُـمْ أَن جَاءَكُـمْ ذِكْـرٌ مِّـن رَّبِّكُـمْ عَلَـى رَجُـلٍ مِّنكُـمْ لِيُنذِرَكُـمْ وَاذْكُـرُوا إِذْ جَعَلَكُـمْ خُلَفَاء مِن بَعْـدِ قَـوْمِ نُـوحٍ وَزَادَكُـمْ فِـي الْخَلْـقِ بَسْـطَةً" "**Aranızdan biri vasıtasıyla sizi uyarmak**

için Rabbinizden bir uyarı gelmesine şaşıyor musunuz? O'nun, sizi Nuh kavminden sonra halifeler kıldığını ve yaratılışta sizi onlardan daha güçlü yaptığını hatırlayın." Ayetteki "**خُلَفَاء مِن بَعْدِ قَوْمِ نُوحٍ**" "**Nuh kavminden sonra halifeler kılma**" kısmı ile anlatılmak istenen şey şudur: "Ben sizi, ondan sonra yeryüzünde ona halef kıldım." Ya da "sizi yeryüzünde krallar, idareciler kıldım ki onlardan sonra yeryüzünde halifeler olarak sizi seçtim" demektir.

"**فِي الْخَلْقِ بَسْطَةً**" "**Yaratılışta da güçlü kılınmak**" Yani beden olarak gerek boyunuz açısından olsun, gerekse beden yönünden olan güçlü kılınmanız olsun, sizi bu yönlerinizle diğerlerine üstün kıldık, demektir. Rivayete göre o kavmin en kısa boylusu 60 zira (yaklaşık 40m uzunluk), en uzun boylusu da 100 zira (yaklaşık 68 m boy) uzunluğundaydı.

"**فَاذْكُرُوا آلاء اللّهِ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ**" "**Kurtuluşa ulaşmanız için Allah'ın size bahşettiklerini düşünün.**" Sizi halef seçmesinden ve boyca, güç bakımlarından da üstün ve güçlü kılmasından ve bu ikisi dışında size verdiği sayısız nimetlerden ötürü, Allah'ın nimetleri üzerinde düşünüp tezekkür edin. Burada geçen "**آلاء**" kelimesinin müfredi, "**إِلْـي**" kelimesidir ki aynen "**إِنْـي**" ve "**إِنَـاءٌ**"; "**ضِلَـعٌ ، أَضْـلاعٌ**" ve "**عَنَـبٌ ،أَعْنَـابٌ**" kelimeleri gibidir.

Diyorsun ki: Ayette yer alan "**[إِذْ جَعَلَكُمْ خُلَفَاء**" kavlindeki "**إِذْ**" harfinin mansub olması neye göredir?

Derim ki: Bu, zarf değil, mefulun bih/yükleme durumudur. Manası da "Halife seçildiğiniz, halife kılındığınız, sorumluluk altına girdiğiniz zamanı bir hatırlayın" demektir.

70- "**قَالُوا أَجِئْتَنَا لِنَعْبُدَ اللّهَ وَحْدَهُ وَنَذَرَ مَا كَانَ يَعْبُدُ آبَاؤُنَا**" "**Bir tek ilaha kulluk etmemiz ve atalarımızın kulluk ettiklerini bırakmamız için mi bize geldin?**" Bunlar, ibadet ve kulluğun yalnızca Allah'a has olduğunu kabul etmediler, inkâra kalkıştılar ve böyle bir şeyin olabileceğini uzak bir durum olacağını savundular. Putlarını Allah'a ortak koşmayı, atalarının dininin terk etmeyeceklerini ileri sürdüler. Çünkü öyle bir toplum içinde ve öylesi bir inanç yaşayan bir çevrede yetişmişlerdi. Bu nedenle atalarının din olarak kabul ettiği şeye alılmış ve ona olan ülfetle yetişmişlerdi.

Diyorsun ki: Ayette geçen "**أَجِئْتَنَا**" "**bize mi geldin?**" ifadesi ne anlama gelir?

Derim ki: Bu, birkaç yönden değerlendirilebilir. Başta, burada Hud (a)'ın kavminden ayrılarak, içinde ibadet ettiği, vaktini ve zamanını orada ibadetleri geçirdiği bir mekânının olduğudur. Tıpkı Resulüllah (s)'ın yaptığı gibi, çünkü Resulüllah (s) da, Resul olarak gönderilmezden önce Hira mağarasına

çekilir, burada kendince tefekküre dalar ve ibadet ederdi. Kendisine vahyin gelmesi üzerine, Resulüllah (s) kavmini davet etmek üzere buradan onların yanına gelirdi.[51] Hud (a) da böyle yapmıştı.

Hud'un böylece ibadet etmekte olduğu yerden kalkıp kavmine gelmesi üzerine, kavmi onun bu inzivaya çekilişini bahane ederek onunla alay etmek isterler. Çünkü bu kavmin inancına göre Allah, elçi olarak sadece melekleri gönderir, şeklindeydi. Bu itibarla sanki onlar *"Meleğin gökten geldiği gibi sen de bize gökten mi geldin?"* dercesine bir alay ifadesi bulunmaktadır. Bu toplum, burada sözkonusu olan "**gelme**" ifadesinden, gerçek manada gelmeyi değil, bu ifade ile karşılarındaki kişiye sataşmak ve onu hedefe oturtmak istemelerindendi. Bu anlatım tarzı aynen, "Bana sövmeye gitti" türündeki bir anlatıma benzer. Zira burada sözkonusu edilen "gitme" olayı, gerçek manada bir gidiş olayı değil, "bana sövmeye, hakarete başladı" anlamında kullanılan bir ifadedir. Burada sanki bu toplum Hud Resule "Sen, bizim yalnızca bir ve tek olan Allah'a kulluk ve ibadet etmemizi mi isteyerek, kalkıp bize böyle bir teklifle karşımıza çıkmışsın!" der gibi bir anlatım içermektedir.

"فَأْتِنَا بِمَا تَعِدُنَا إِن كُنتَ مِنَ الصَّادِقِينَ" "**Bizi tehdit ettiğin azabı haydi başımıza getir. Doğru söyleyenlerden isen, dediler**." Burada ayette de görüldüğü gibi, bu toplum, Resulleri olan Hud (a)'dan bir an önce kendilerini tehdit ettiği azabın getirilmesini veya gönderilmesini istiyorlar.

71- "قَالَ قَدْ وَقَعَ عَلَيْكُم مِّن رَّبِّكُمْ رِجْسٌ وَغَضَبٌ" "**Hûd: Rabbinizden üzerinize bir azap, bir gazap hak olmuştur, dedi.**" Yani böyle bir azap ve ceza sizin hakkınızda gerçekleşmiştir ve gereği de hemen yapılacaktır. Ya da "Bu azap, zaten üzerinize inmiştir" demektir. Burada bu ifadelerin söylendiği sırada her ne kadar azap ve ceza inmiş olmasa da, artık bu azap ve ceza kesinleşmiş olduğundan, beklenilen bu azap sanki indirilmiş gibi burada anlatılmıştır. Zira artık o azabın inmesi kesinleşmiştir, geri bırakılması da sözkonusu değildir. Bunun örneğini şöyle verebiliriz. Birilerinin senden bir talebi, bir isteği vardır, senin de ona "sen onu olmuş bil" demen gibidir.

Şair Hassan b. Sabit'ten rivayete göre, henüz küçük yaşta olan oğlu Abdurrahman'ı eşekarısı sokar. O da bunun üzerine ağlayarak babasına gelir. Babası oğluna "Ne oldu yavrucuğum!" diye sorar. O da: "Beni küçücük bir kuş ısırdı. Sanki elbiseme yapışmış gibiydi" der. Babası oğlunu kucağına basar ve ona: "Yavrucuğum! Sen bir şiir okudun" der.

51 Hadis muttafakun aleyhtir. Vahyin ilk olarak başlaması ile ilgili Aişe (r)'dan gelen rivayete göre *"Resulullah (s) Hira mağarasında ibadete ve inzivaya çekilir, bu hal, kendisine vahiy gelene dek böylece sürer"* şeklindedir.

"رِجْسٌ" kelimesi, azap ve ceza anlamındadır, sıkıntıya ve zora sokmak demektir. Kök olarak irticas kelimesinden alınmadır.

"أَتُجَادِلُونَنِي فِي أَسْمَاءٍ سَمَّيْتُمُوهَا أَنتُمْ وَآبَاؤُكُم مَّا نَزَّلَ اللَّهُ بِهَا مِن سُلْطَانٍ" **"Allah sizin ve atalarınızın taktığı isimler hakkında, bir delil de indirmediği halde benimle tartışıyor musunuz?"** Buradaki "فِي أَسْمَاءٍ سَمَّيْتُمُوهَا" kavliyle demek istenen şey, "Birtakım şeyler ileri sürüyorsunuz ama bunlar sadece sizin söylediğiniz isimlerden ibaret olan şeylerdir. Oysa bunların altında bir şey yoktur, bu isimlerin içi doldurulmuş değildir. Sadece siz içi boş olan bu şeyleri ilahlar olarak adlandırıyorsunuz. Oysaki bunlarda ilahlık anlamında hiçbir şey yoktur, yok olan bunlar da zaten muhal olan şeylerdir, varlıkları sözkonusu değildir." Bu durum tıpkı Rabbimizin şu kavli gibidir: ***"Allah, kendisinden başka ne tür şeylere dua ettiklerini bilir."***[52] "سَمَّيْتُمُوهَا" kavlinin manası, sizin kendinizin adlandırdığınız şeyler demektir. Bu, tıpkı "Ona Zeyd adını verdim" demeye benzer.

72- "فَأَنجَيْنَاهُ وَالَّذِينَ مَعَهُ بِرَحْمَةٍ مِّنَّا وَقَطَعْنَا دَابِرَ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَمَا كَانُوا مُؤْمِنِينَ" **"O'nu ve beraberindekileri katımızdan bir rahmet ile kurtardık. Ayetlerimizi yalanlayan ve mümin olmayan kavmin de kökünü kazıdık."** Ayetteki "قَطَعْنَا دَابِرَ" ifadesinin anlamı "köklerini kazımak, yerle bir etmek, alt-üst etmek, sonrakileri öncekilerle yok etmek" manasındadır.

Bunların hikâyeleri şöyledir: Eski kavimlerden olan Ad kavmi, ülke olarak Amman ile Hadramavt arasındaki bölgeyi vatan edinmişlerdi. Burada tapmakta oldukları Sadda', Samud ve Heba adlarında putları vardı. Onlar bu halde iken Allah, kendilerine Hud (a)'ı Resul olarak gönderdi. Onların arasında, orta dereceli bir aileden geliyordu, soy bakımından da onların en faziletlisiydi. Ancak onlar, Hud'u yalanladılar, zulüm ve haksızlıklarını daha da artırdılar. Bunun üzerine Yüce Allah, üç yıl onlardan yağmurunu kesti, nihayetinde zor durumda kaldılar.

Bu halk, başlarına bir felaket ve musibet geldiğinde, kendilerinden bunun kaldırılması için Beytul-Haram'ın yanına giderler, Müslümanı olsun, müşrik olanı olsun hepsi de orada, başlarındaki belanın giderilmesi için Allah'a yalvarıp yakarırlardı.

O dönemde Mekke toplumunu oluşturanlar, Amaliklilerdi. Bunlar Amlik b. Lavez b. Sam b. Nuh'un çocuklarıydılar. O dönemdeki liderleri de Muaviye b. Bekr idi. Ad kavmi, içinde bulundukları musibetten kurtulabilmek adına, aralarından yetmiş kişiyi temsilci olarak seçip, dua etmeleri için donatıp

52 Ankebut, 29/42

Mekke'ye, Beytul-Haram'a gönderdiler. Bunlar arasında Kayl b. Anz ile Mersid b. Sa'd da bulunuyorlardı ki, Mersid Müslüman olduğunu gizliyordu.

Yetmiş kişilik bu heyet Mekke'ye geldiklerinde, burada Harem'in dışında Mekke çevresinde yerleşmiş olan Muaviye b. Bekr'e konuk oldular. Muaviye onlara kapılarını açtı, kendilerine ikramlarda bulundu. Çünkü bu gelenler onun dayıları ve hısımları olurlardı. Gelenler, burada Muaviye b. Bekr'in evinde bir ay kadar ikamet ettiler, içkiler içip günlerini gün ettiler. İki cariye de kendilerine şarkılar okurlardı. Şarkıların her ikisi de Muaviye b. Bekr'in cariyeleriydi.

Muaviye b. Bekr konuklarının yanlarında kalışları uzayınca, oyun ve eğlence dalıp asıl geliş amaçlarını unutur hale gelince, bu mesele adamın canını sıkmaya başladı ve "Bu adamlar böyle devam ettikleri sürece bundan böyle dayılarım ve hısımlarım helak oldular demektir" dedi. Ancak konuklarına konu hakkında konuşmaktan, onları uyarmaktan da hayâ duyuyordu. Çünkü konuklarının meseleyi ters anlamalarından ve ev sahibinin artık kendilerinden bıktığını düşünmelerinden de endişe duyuyordu. Bu nedenle bir şey diyemiyordu. Muaviye b. Bekr bu durumu, kendisine ait olan o iki şarkıcı cariyesine anlattı. Onlar da "O halde sen bir şiir hazırla, biz onlara o şiirleri okuyalım, ancak onlar bunun kimin tarafından söylendiğini bilemesinler" dediler. İşte bunun üzerine adı geçen Muaviye şu beyitleri söyler:

"اَلا يَا قَيْلُ وَيْحَكَ قُمْ فَهَيْنِمْ لَعَلَّ اللهَ يَسْقِينَا غَمَامَا"
"فَيَسْقِي اَرْضَ عَادٍ اِن عَادًا قَدْاَمْسَوْامَابِيِنُونَ الْكَلَامَا"

"Uyanın Ey Kayl, ayağa kalkın!
Ola ki Allah bizi bulutlarla sular
Ad kavminin toprağını sular
Ad kavmi susuzluktan konuşamaz oldu"

Söz konusu iki şarkıcı cariye bu şiirleri teganni ettiklerinde, kendi kendilerine dediler ki: "Doğrusu kavminiz başlarına gelen felaket sebebiyle yağmur beklentisi içindeler. Oysaki siz bu durumu onlar için geciktirmiş oldunuz. O halde hemen Hareme girin ve kavminiz için yağmur isteyin."

Mersid b. Sa'd onlara "Allah adına yemin olsun ki, sizin dua etmenizle, Allah size yağmur gönderecek değildir. Ancak siz eğer Resulünüze itaat eder ve Allah'a tevbe ederseniz, bundan dolayı Allah da sizi suya kavuşturur" dedi; bunun arkasından da Müslüman olduğunu, Resul Hud'a iman ettiğini açıkladı.

Gelen heyet adı geçen Muaviye'ye "Mersid'i tutukla. O bizimle Mekke'ye gelmesin. Çünkü o, Hud'un Dinine tabi olmuştur, bizim de dinimizi terk

etmiştir" dediler. Sonra da gidip Mekke'ye vardılar. Bunun üzerine şöyle dendi: "Allah'ım! Daha öncelerinde yağmurla kendilerini suladığın gibi Ad kavmini sula, onlara yağmur gönder."

Bundan sonra Yüce Allah, biri beyaz, biri kırmızı, biri de siyah olmak üzere üç bulut gönderdi. Bunun arkasından da semadan "Ey Kayl! Kendin ve kavmin adına bu üç buluttan birini tercih et" diye bir ses geldi. O da "Ben, bu üç bulut içinden siyah olanını seçtim. Çünkü bu bulut, diğerlerine göre daha çok su-yağmur yüklüdür" dedi.

Bu bulut böylece Ad kavminin bulunduğu yere doğru, onlara ait olan vadiye, Mağis adı verilen bu vadiye doğru hareket etti. Ad kavmi, yağmur bulutu geliyor diye büyük bir sevinç içindeydiler. Ve "Bu gelen bulut bize yağmur bırakacak" diyorlardı. Ancak bulut onlara yakıp yıkan, kırıp geçiren ve onları helak eden bir rüzgâr getirdi.[53]

Bu azaptan Hud (a) ile ona iman etmiş olanlar kurtuldular. Kalkıp Mekke'ye geldiler. Burada ölene dek hep Allah'a ibadet ettiler.

Diyorsun ki: Burada "**Onlar mümin değillerdi**" diye buyurmasının ne gibi bir yararı var? Oysaki zaten bunların Allah'ın ayetlerini yalanladıkları gerçeği sabittir, ortadadır, ne diyeceksin?

Derim ki: Bunlar arasından iman etmiş olan Mersid b. Sa'd ile Hud (a) ile birlikte kurtulanlara sitem içindir. Sanki burada "Bunlardan ayetleri yalanlayıp, kendilerinden olup da iman edenler gibi iman etmemiş olanların köklerini kazıdık" der gibi bir mana bulunmaktadır. Böylece helak oluşun sadece yalanlayanlara haz bir ceza olduğunu bildirip, Allah'ın müminleri de kurtardığını ortaya koymak içindir.

73- "وَإِلَىٰ ثَمُودَ أَخَاهُمْ صَالِحًا قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُم مِّنْ إِلَٰهٍ غَيْرُهُ" **"Semûd kavmine de kardeşleri Salih'i gönderdik.** (Salih, onlara) **dedi ki: Ey kavmim, Allah'a kulluk edin. Sizin O'ndan başka bir ilahınız yoktur."** "ثَمُودَ" "**Semud**" kelimesi, kabile anlamında gayri munsarıf/geri dönmeyen bir kelime olarak değerlendirilmiştir. Hayy/canlı anlamında olarak veya kelimenin aslı dikkate alınarak munsarıf bir kelime olarak değerlendirilmiştir. Çünkü **"Semud"** adı, onların en büyük dedelerinin adıdır ki o da Semud b. Amir b. İrem b. Sam b. Nuh'tur. Bir yoruma göre de, bunlara Semud adının verilmesi, bulundukları bölgenin su bakımından kurak olması, çok az su alması

53 İbn İshak'tan naklen Taberi, *Tarih*, 1/219-220

hasebiyledir. Bu yönüyle kelime "اَلثَّمد" kelimesinden alınmadır. Bu da mana olarak "**az su**" demektir.

Semud kavminin meskenleri, kaldıkları yerler kayalıklardan oluşuyordu. Bölge Şam ile Hicaz arasında Vadi'l-Kura'ya doğru olan bir alan içinde yer alıyordu.

"قَدْ جَاءتْكُم بَيِّنَةٌ مِن رَّبِّكُمْ" "**İşte Rabbinizden kesin bir delil:**" İşte benim Resullüğümü belgeleyen ve doğruluğunu gösteren apaçık bir kanıt! Sanki burada "Nedir bu belge?" diye bir soru soruluyor gibidir. Bunun üzerine o da şöyle der: "هَـذِهِ نَاقَـةُ اللّـهِ لَكُـمْ آيَـةً" "**Bu, Allah'ın dişi devesi, sizin için bir mucizedir.**" Burada geçen "آيَـةً" kelimesi hal olarak mansubtur. Buradaki amil de, işaret isminde yer alan fiil manasıdır. Burada sanki "Bir ayet, bir mucize olarak size onu işaret ediyor, gösteriyorum" der gibi bir anlam vardır. "لَكُـم" ise, kendileri için bir ayet, bir mucize olan şeyi açıklamaktadır. Ki bu da özellikle iman edilmeyi gerektirir. Burada iman etmeleri gerekenler de Semud kavmidir. Çünkü bunlar o mucizeyi alenen gördüler, onlar dışındaki insanlar da bununla ilgili haberleri öğrendiler ve bilgiler aldılar. Ancak haber, aynen gözle görmek gibi değildir. Bu nedenle "**Özellikle sizin için**" diye ifade olundu.

Ayette "نَاقَـةُ" "**Dişi Deve**" kelimesinin Yüce Allah'a izafe edilerek, *"Allah'ın dişi devesi"* denmesi, o deveye olan tazim ve onun değerinin önemi açısındandır. Kaldı ki bu deve Allah katından, onun tarafından gelmiş ve gönderilmiş olan bir hayvandı. Hem de, bir başka deveden ve bir başka yoldan olmaksızın, bizzat Yüce Allah'ın var etmesiyle meydana gelmiştir. Buradaki "**Nakatullah**" ifadesi, aynen "**Ayetullah**" demeye benzer bir ifadedir.

Rivayete göre Ad kavmi helak olunca, onların yerine o bölgeyi ve beldeleri uygar hale getirmek, mamur kılmak için Semud kavmi, onların yerlerine halefleri olarak gelip kondular. Sayıları arttı, çok uzun ömürlü olarak uzun yıllar boyunca yaşadılar. Hatta bunlardan biri çok muhkem ve sağlam bir ev, bir bina kurar. Ancak adam henüz dipdiri yaşarken, o yapı ömrünü doldurup yıkılırdı. Nihayetinde dağları delerek, kayaları yontarak evler yaptılar. Semud kavmi, bolluk ve refah içinde yaşıyorlardı. Nihayetinde Allah'a karşı isyana başladılar, azdılar, yeryüzünde bozgunculuk çıkarmaya başladılar. Putlara tapar hale geldiler.

İşte bunun üzerine Yüce Allah, içlerinden orta durumdaki bir ailenin soyundan gelen Salih (a)'ı onlara Resul olarak gönderdi. Semud kavmi bir Arap toplumu idi. Salih (a) onları, Allah'a davet etti. Ancak içlerinden zayıf ve güçsüz olanlardan pek azı dışında onlar, Salih (a)'a tabi olmadılar. Salih on-

ları sakındırmaya ve uyarmaya çalıştı. Bunun üzerine onlar da kendisinden bir ayet, bir mucize istediler.

Bunun üzerine Salih (a) da onlara, "Nasıl bir mucize, hangi mucizeyi istiyorsunuz?" diye sordu. Kavmi de ona "Yılın bilinen bizim o bayram günümüzde, bizimle birlikte çıkıp geleceksin. Sen kendi ilahına dua et, biz de ilahlarımıza dua edelim. Eğer senin duan kabul edilirse, biz sana uyalım. Şayet bizim duamıza kabul edilirse, sen bize uy" dediler.

Böyle bir teklif sebebiyle Salih de onlara "evet, olur" dedi. Denilen günde, onlarla birlikte bayram yerine gittiler. Onlar bunlarına dua ettiler ve onlardan dualarının kabul edilmesini istediler. Ancak dualarına icabet olunmadı, duaları karşılıksız kaldı. Bunun üzerine o toplumun lideri olan Cundu' b. Amr, dağın bir yerinde bulunan ve el-Kasibe diye anılan bir kayayı işaret ederek, "Bize şu kayadan cemel görünümünde horasan develerine benzer hörgüçlü bir dişi deve çıkar. Eğer bunu yapabilirsen seni tasdik eder ve sana icabet ederiz" dedi.

Salih (a) da bunun üzerine, böyle bir şeyi yapması ve başarması halinde, kendisine kesin iman edeceklerine ve tasdik edeceklerine dair garanti ve güvence istedi. Onlar da "Evet" diye kabul ettiler. Bunun üzerine Salih, namaz kılıp Rabbine dua etti. Kaya adeta gebe olan bir hayvanın doğum sancılarını çeker gibi bir vaziyette, bir gebe dişi deve ortaya çıktı. Nitekim anlattıkları gibi gözleri önünde olan bu hayvanı nasıl tanıtacaklarını bilemiyorlardı, Allah'tan başka kimse bilemiyordu. İleri gelenler de bu olup bitenlere bakıp duruyorlardı. Daha sonra bu deve kendisi gibi azametli bir yavru doğurdu. Bu olay karşısında Cundu' b. Amr ve kavminden bir topluluk hemen iman ettiler. Ancak liderlerinden kimileri de, onların peşinden giderek iman edecek olanları, iman etmekten menettiler.

Deve yavrusuyla birlikte ağaçlardan otlanıyor ve su içiyordu. Deve birer gün arayla suya gelir giderdi. Deve, kendisine ayrılan su içme gününde suyun başına gelir, başını kuyuya uzatır ve kuyuda bulunan tüm suyu içmeden başını kaldırmazdı. Sonrasında ise bacaklarını ayırır, orada bulunanlar da ondan süt sağarlar ve hepsi de kapları dolana dek deveyi sağmayı sürdürürlerdi. Sütün bir kısmını içerler ve bir kısmını da saklarlardı.

Ebu Musa el-Eş'ari diyor ki: "Ben, Semud topraklarına gittim. Dişi devenin çıktığı yerin suya olan uzaklığını arşınlayıp ölçtüm, bu mesafenin 60 zira-arşın (yaklaşık 40 metre mesafede) olduğunu gördüm."

Havalar ısındığında deve vadinin üst kısmında yazı geçirirdi. Bu esnada orada bulunan hayvanları, oradan kaçıp vadi içine inerlerdi. Havalar soğu-

duğunda ise, vadi tabanını kışlık olarak yer edinirdi. Bu durumda burada bulunan hayvanlar da vadinin üst tarafına kaçarlardı. Bu durum, onlara ağır gelmeye başladı. İki kadın, bu deveyi onlar için kesmeye, ortadan kaldırmaya karar verdiler. Bunlardan biri Anize Ümmü Ganem idi, diğeri de Sadaka bint el-Muhtar idi. Bu iki kadın, çokça hayvana sahiptiler. Deveyi, kendi hayvanları için zararlı görmeye başladılar. Bu nedenle onu kestiler. Etini de bölüştürdüler ve pişirdiler.

Bunun üzerine o devenin sütünü emen yavrusu "**Kare**" denilen bir dağın üzerine çıkarak oradan üç defa ses çıkarıp annesini aradı. Bu ses üzerine Salih (a), "Deve yavrusuna yetişin, ola ki gelecek olan azap sizden kaldırılır" dedi. Ancak kimse buna güç yetiremedi. Hayvanın ses çıkarmasından sonra sözkonusu kaya yeniden yarıldı ve yavru oraya girip kayboldu.

Bu olay üzerine Salih (a) onlara "Siz yarın, yüzleriniz sararmış halde sabahlayacaksınız. İkinci gün yüzleriniz kırmızılaşmış vaziyette sabahlayacaksınız ve üçüncü gün de yüzleriniz kararmış halde uyanacaksınız. Sonra da azap gelip sizi yakalayacak" dedi. Semud kavmi, azap belirtilerini gördüklerinde, Salih (a)'ı öldürmek için harekete geçtiler. Allah, onu Filistin topraklarına göndermek suretiyle kurtardı.

Dördüncü gün olduğunda gün kuşluk vakti olmuştu. İçlerini öd ağacıyla kendilerini ilaçladılar ve derilerden kefen giyindiler. Derken gökten öyle bir ses, bir çığlık geldi ki, bundan dolayı kalpleri paramparça oldu ve böylece helak oldular.

"فَذَرُوهَا تَأْكُلْ فِي أَرْضِ اللَّهِ" "**Onu bırakın, Allah'ın toprağında otlasın,**" yani toprak Allah'ın toprağıdır, deve de Allah'ın devesidir. Bırakın da o deve, Rabbinin toprağında yesin, içsin. Kaldı ki zaten bu topraklar sizin değildir. Topraklar sizin olmadığı gibi Allah'ın o topraklarda yetiştirdiği bitkiler de sizin değildir. "وَلاَ تَمَسُّوهَا بِسُوءٍ فَيَأْخُذَكُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ" "**Ona bir kötülük etmeyin. Sonra sizi acı bir azap yakalar.**" Hiçbir şekilde onu dövmeyin, uzaklaştırmayın, ürkütüp korkutmayın. Yüce Allah'ın bu ayetine saygılı olmak için ona eza ve cefada bulunmayın.

Rivayet olunduğuna göre Resulüllah (s) Tebuk gazvesi sırasında Hicr denilen yere geldiklerinde, ashabına şöyle buyurmuştur: *"Sizden hiçbiriniz bu kasabaya girmesin, oranın suyundan içmesin. Şu azap görenlerin bulunduğu yere girmeyin. Ancak onların başına gelen şey gibi bir şeyin size isabet edeceğinden korkmanızdan ötürü ağlayarak girin. Eğer ağlayarak giremeyecekseniz, onlara isabet eden azabın sizlere de isabet etmemesi için onların yurtlarına girmeyin!"*[54]

54 İbn Ömer (r)'dan, değişik tariklerle rivayet edilen bu hadis muttafakun aleyhtir. Buha-

Resulüllah (s) şöyle buyurmuştur: *"Ey Ali! Öncekilerden en şaki ve azgın kimsenin kim olduğunu bilir misin?"* O da: "Allah ve Resulü en iyisini bilir" der. Resulüllah da *"Salih'in dişi devesini kesip öldürendir. Peki ya en son gelecek olan şaki, azgın kişi kim bilir misin?"* buyurur. O da: "Allah ve Resulü en iyisini bilir" der. Resulüllah da *"Senin katilindir"* buyurur.[55]

Bu Cafer de "تَـأْكُلُ فِـي أَرْضِ اللّـهِ" kavlini, "تَـأْكُلُ فِـي أَرْضِ اللّـهِ" olarak okumuştur. Bu da bu durumda hal olarak "اكِلَةً" **"akileten"** manasında gelmiştir.

74- "وَاذْكُرُواْ إِذْ جَعَلَكُمْ خُلَفَاء مِن بَعْدِ عَادٍ وَبَوَّأَكُمْ فِي الأَرْضِ تَتَّخِذُونَ مِن سُهُولِهَا قُصُورًا" "وَتَنْحِتُونَ الْجِبَالَ بُيُوتًا فَاذْكُرُواْ آلاء اللّـهِ وَلاَ تَعْثَوْا فِي الأَرْضِ مُفْسِدِينَ" **Âd kavminden sonra sizi halifeler yaptığını, ovalarında köşkler kurup, dağlarında evler inşa ettiğiniz bu topraklara yerleştirdiğini bir hatırlayın. Allah'ın nimetlerini düşünün de yeryüzünde bozgunculuk yaparak taşkınlık etmeyin!"** Ayetteki "بَوَّأَكُمْ" kelimesi, sizi yerleştirdi, konu sahibi kıldı, konuşlandırdı, demek olup **"mubaat"** kelimesi de ev, konak, yer manalarınnadır Toprak anlamında olan "الأَرْضِ" kelimesiyle Hicaz ile Şam arasındaki Hicr toprakları anlamındadır. Yine "مِـن سُـهُولِهَا قُصُـورًا" ifadesiyle demek istenen de şudur: "Orada, üzerinde kolayca bina inşa edilecek olan yerlerde, çamur, kerpiç ve kireç elde ederek evler ediniyorsunuz."

Hasan ise "وَتَنْحِتُونَ" **"ve tenhitune"** kelimesindeki "Ha" harfinin fetha hareke ile **"ve tenhatun"** olarak okumuştur. Aynı zamanda fetha hareke ile uzatarak "تَنْحَاتُـونَ" şeklinde de okumuştur. Tıpkı Şairin şu beytinde olduğu gibi, Şair diyor ki:

"يَنْبَاعُ مِنْ ذِفْرَى أَسِيلٍ حُرَّةٍ"[56]

Diyorsun ki: Ayetteki "بُيُوتًا" kelimesi neye göre mansub kılınmıştır?

Derim ki: Hal olarak mansub kılınmıştır. Örneğin bu aynen "خِـطْ هذاالثَّـوبَ قَمِيصًا" ve "ابْرِ هذِهِ الْقَصبَةَ قَلَمًا" cümleleri gibidir. Bu, mukadder olan hal türündendir. Çünkü dağ, yontulmak suretiyle ev olamaz. Nitekim elbise, dikilmekle gömlek ve kamış da tıraşlanmakla kalem olamaz. Söylenenlere göre

---

ri, h: 433, 3380, 4419-4420, 4702; Müslim, h: 530

55 İbn İshak bunu *"el-Meğazi"* eserinde tahric etmiştir. Ayrıca Nesai *"el-Hasais"* kitabında tahric ettiği gibi, Hâkim, Taberi, Delail kitabında Beyhaki tahric etmişlerdir. İbn Merduye de bunu Şems Suresi'nin tefsirinde tahric etmiştir. Ebu Nuaym, *"Hilye"*, 4/307; Mecmauzzevaid, 7/14299

56 Burada konumuzla ilgili olan kelime, "يَنْبَاعُ" kelimesi olup bu da tıpkı "تَنْحَاتُ" kelimesi gibidir.

"Safkan devenin boynundan pınardan akar gibi."

bu kavim yaz mevsimlerinde ovalarda, kış mevsiminde ise dağlarda ikamet ederlermiş.

قَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا مِنْ قَوْمِهِ لِلَّذِينَ
اسْتُضْعِفُوا لِمَنْ آمَنَ مِنْهُمْ أَتَعْلَمُونَ أَنَّ صَالِحًا
مُرْسَلٌ مِنْ رَبِّهِ قَالُوا إِنَّا بِمَا أُرْسِلَ بِهِ مُؤْمِنُونَ ﴿75﴾
قَالَ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا إِنَّا بِالَّذِي آمَنْتُمْ بِهِ كَافِرُونَ ﴿76﴾
فَعَقَرُوا النَّاقَةَ وَعَتَوْا عَنْ أَمْرِ رَبِّهِمْ وَقَالُوا يَا صَالِحُ
ائْتِنَا بِمَا تَعِدُنَا إِنْ كُنْتَ مِنَ الْمُرْسَلِينَ ﴿77﴾ فَأَخَذَتْهُمُ
الرَّجْفَةُ فَأَصْبَحُوا فِي دَارِهِمْ جَاثِمِينَ ﴿78﴾ فَتَوَلَّىٰ
عَنْهُمْ وَقَالَ يَا قَوْمِ لَقَدْ أَبْلَغْتُكُمْ رِسَالَةَ رَبِّي وَنَصَحْتُ
لَكُمْ وَلَٰكِنْ لَا تُحِبُّونَ النَّاصِحِينَ ﴿79﴾ وَلُوطًا إِذْ قَالَ
لِقَوْمِهِ أَتَأْتُونَ الْفَاحِشَةَ مَا سَبَقَكُمْ بِهَا مِنْ أَحَدٍ مِنَ
الْعَالَمِينَ ﴿80﴾ إِنَّكُمْ لَتَأْتُونَ الرِّجَالَ شَهْوَةً مِنْ دُونِ
النِّسَاءِ بَلْ أَنْتُمْ قَوْمٌ مُسْرِفُونَ ﴿81﴾ وَمَا كَانَ جَوَابَ
قَوْمِهِ إِلَّا أَنْ قَالُوا أَخْرِجُوهُمْ مِنْ قَرْيَتِكُمْ إِنَّهُمْ أُنَاسٌ
يَتَطَهَّرُونَ ﴿82﴾ فَأَنْجَيْنَاهُ وَأَهْلَهُ إِلَّا امْرَأَتَهُ كَانَتْ مِنَ
الْغَابِرِينَ ﴿83﴾ وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهِمْ مَطَرًا فَانْظُرْ كَيْفَ
كَانَ عَاقِبَةُ الْمُجْرِمِينَ ﴿84﴾ وَإِلَىٰ مَدْيَنَ أَخَاهُمْ شُعَيْبًا
قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّـهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَـٰهٍ غَيْرُهُ قَدْ
جَاءَتْكُمْ بَيِّنَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ فَأَوْفُوا الْكَيْلَ وَالْمِيزَانَ وَلَا
تَبْخَسُوا النَّاسَ أَشْيَاءَهُمْ وَلَا تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ
بَعْدَ إِصْلَاحِهَا ذَٰلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿85﴾
وَلَا تَقْعُدُوا بِكُلِّ صِرَاطٍ تُوعِدُونَ وَتَصُدُّونَ عَنْ
سَبِيلِ اللَّـهِ مَنْ آمَنَ بِهِ وَتَبْغُونَهَا عِوَجًا وَاذْكُرُوا
إِذْ كُنْتُمْ قَلِيلًا فَكَثَّرَكُمْ وَانْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ
الْمُفْسِدِينَ ﴿86﴾ وَإِنْ كَانَ طَائِفَةٌ مِنْكُمْ آمَنُوا بِالَّذِي
أُرْسِلْتُ بِهِ وَطَائِفَةٌ لَمْ يُؤْمِنُوا فَاصْبِرُوا حَتَّىٰ يَحْكُمَ
اللَّـهُ بَيْنَنَا وَهُوَ خَيْرُ الْحَاكِمِينَ ﴿87﴾

Ayetlerin Mealleri

75- O'nun kavminden büyüklük taslayan ileri gelenleri de, hor gördükleri halktan iman edenlere sordular: Salih'in gerçekten Rabbi tarafından gönderilmiş bir Resul olduğunu biliyor musunuz? Onlar da şöyle dediler: Biz, onunla gönderilenlere iman ediyoruz!

76- Büyüklük taslayanlar ise: Biz de sizin iman ettiklerinizi tanımıyoruz, dediler.

77- Ayaklarını keserek o dişi deveyi öldürdüler. Rab'lerinin emrine baş kaldırdılar ve: Ey Salih, eğer Resullerden isen bize korkutup durduğun azabı getir, dediler.

78- Bunun üzerine onları şiddetli bir sarsıntı tutuverdi ve yurtlarında diz üstü çöke kaldılar.

79- Salih ise, onlardan yüz çevirip: Ey kavmim, andolsun ki ben size Rabbimin gönderdiklerini tebliğ ettim. Size öğüt verdim. Fakat siz öğüt verenleri sevmiyorsunuz, dedi.

80- Lût'u da gönderdik. Kavmine: Sizden önce dünyada hiç kimsenin yapmadığı ahlaksızlığı mı yapıyorsunuz?

81- Siz, kadınları bırakıp da şehvetle erkeklere yanaşıyorsunuz. Meğer siz, alçaklık sınırlarını aşan bir toplummuşsunuz!" dediği vakit;

82- Kavminin cevabı: Çıkarın onları memleketinizden, çünkü onlar temiz olmaya özenen insanlarmış, demekten başka bir şey olmadı.

83- Biz de Lût'u ve ailesini kurtardık; yalnız karısı geride kalanlardan oldu.

84- Onlara azap yağmuru yağdırdık. İşte bak, günahkârların sonu nasıl oldu!

85- Medyen halkına da kardeşleri Şuayb'ı gönderdik. (Kavmine şöyle) dedi: Ey kavmim, Allah'a kulluk edin. O'ndan başka bir ilahınız yoktur. Şüphesiz size Rabbinizden açık delil geldi. Ölçü ve tartıyı tam yapın, insanların eşyasından bir şeyler eksik vermeyin. Islah edildikten sonra yeryüzünde bozgunculuk etmeyin. Eğer iman ederseniz bu, sizin için daha hayırlıdır."

86- İman edenleri Allah'ın yolundan alıkoyarak ve o yolun bozulmasını arzulayarak tehdit ile her caddenin

başında pusu kurup oturmayın. Azınlık iken Allah'ın sizi çoğalttığını hatırlayın. Bozguncuların sonunun ne olduğuna da bir bakın!

87- Eğer bana gönderilene içinizden bir grup iman edip, bir grup da iman etmemiş ise, Allah aranızda hükmünü verinceye kadar sabredin. Hüküm verenlerin en hayırlısı o'dur.

Ayetlerin Tefsir

75- "قَالَ الْمَلأُ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا مِن قَوْمِهِ لِلَّذِينَ اسْتُضْعِفُوا لِمَنْ آمَنَ مِنْهُمْ" "**O'nun kavminden büyüklük taslayan ileri gelenleri de, hor gördükleri halktan iman edenlere sordular:**" Ayetteki "لِلَّذِينَ اسْتُضْعِفُوا" kavlinin manası, kâfirlerin liderleri ve önde gelenleri tarafından aşağılanan, güçsüz olarak görülen, hor ve hakir kabul edilen müminlerdir ki zaten "لِمَنْ آمَنَ مِنْهُمْ" kavli de bunu belirtmektedir. Bu ibare aynı zamanda bir önceki "لِلَّذِينَ اسْتُضْعِفُوا" kavlinden bedeldir.

Diyorsun ki: "مِنْهُمْ" kavlindeki zamir nereye racidir?

Derim ki: Buradaki zamir ya "قَوْمِهِ" kavline ya da "لِلَّذِينَ اسْتُضْعِفُوا" kavline racidir.

Diyorsun ki: Zamirin her ikisine de farklı değerlendirmeler açısından onlara raci olması halinde, bu durumda bunun mana üzerinde bir farklılık doğurmasına sebep olabilir mi?

Diyorum ki: Evet, olabilir. Bu da eğer sözkonusu zamir "قَوْمِهِ" kavline raci olursa bu takdirde, ayetteki "مَنْ آمَنَ" kavli, müminlerden mustazaf konumunda olanları tefsir anlamında, açıklama mahiyetinde olmuş olur. Bu manasıyla mesele, sadece zayıf ve güçsüz olanların müminlerden olanlarla sınırlı kalmış olduğunu gösterir, kâfir olup da mustazaf olanları kapsamaz. Eğer sözkonusu zamir, "لِلَّذِينَ اسْتُضْعِفُوا" kavline raci olarak kabul edilirse, bu takdirde mana hem mümin ve hem de kâfir olan mustazaflara delalet eder.

"أَتَعْلَمُونَ أَنَّ صَالِحًا مُرْسَلٌ مِن رَبِّهِ" "**Salih'in gerçekten Rabbi tarafından gönderilmiş bir Resul olduğunu biliyor musunuz?**" İnkârcılar bu ifadeyi aslında inanan ve kendilerince hor görülenlere alay olsun diye soruyorlardı. Bu ifade aynen Mücessimeden olanlara karşı alaylı bir eda ile "Siz Allah'ın arş'ın üstünde olduğunu biliyor musunuz?" soruları bu ifadeye benzer bir anlatımdır.

"قَالُوا إِنَّا بِمَا أُرْسِلَ بِهِ مُؤْمِنُونَ" "**Onlar da şöyle dediler: Biz, onunla gönderilenlere iman ediyoruz!**"

Diyorsun ki: Hor ve hakir görülenlerin, onların sorularına karşı olarak vermiş oldukları "قَالُوا إِنَّا بِمَا أُرْسِلَ بِهِ مُؤْمِنُونَ" bu ifadenin onların ifadeleri olabileceğinin sahihliği, doğruluğu nasıl anlaşılır **ki?**

Derim ki: İnkârcılar, hor gördükleri müminlere, Salih'in elçi olarak gönderilme bilgisinden soruyorlardı, bir bilgilerinin olup olmadığını alaycı bir dille sorarken, "siz körü körüne onun peşinden gidiyorsunuz" demeye getiriyorlardı. Onlar da onun Resul olarak gönderilmesinin bilinen, ortada açıkça görülen, bunda hiç de şüpheye kapılma gereği de olmayan bir gerçek olduğunu dile getirerek inkârcılara, kâfirlere cevap veriyorlardı. Onun Resul olarak gönderildiği bilgisine ve onunla gönderilmiş olan şeylerin bilgisi konusuna gelince, bu konuda söz söylemeye bile gerek yoktur. Bu konuda şüpheye kapılmanın da bir manası bulunmamaktadır. Çünkü bu, apaçık ortadadır. Asıl üzerinde konuşulması gereken şey, ona iman etmenin farz olduğudur. Biz de size, ona iman ettiğimizi bildiriyoruz. İşte bu nedenledir ki, kâfirlerin cevabı şöyle olmuştur:

76- "قَالَ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا إِنَّا بِالَّذِي آمَنتُمْ بِهِ كَافِرُونَ" "**Büyüklük taslayanlar ise: Biz de sizin iman ettiklerinizi tanımıyoruz, dediler.**" İşte kâfirlerin cevabı "إِنَّا بِالَّذِي آمَنتُمْ بِهِ كَافِرُونَ" "**Biz de sizin inandıklarınızı inkâr ediyoruz, tanımıyoruz**" oluyordu. Bu nedenle "آمَنتُمْ بِهِ" kavlini, bir önceki ayette geçen "أُرْسِلَ بِهِ" yerinde kullanıyorlardı ki bu "**Onunla gönderilenlere biz de inanmıyoruz**" demekti. Müminlerin bilinen ve apaçık bir gerçek olarak gördükleri şeyi ve ona teslimiyet göstererek Müslüman olduklarını açıkça söylemelerinden dolayı bu kâfirler de onların iman ettikleri şeyleri reddettiklerini dile getiriyorlardı.

77- "فَعَقَرُوا النَّاقَةَ" "**Ayaklarını keserek o dişi deveyi öldürdüler.**" Ayette "**Akr/kesme**" olayı hepsine isnat edilmektedir. Her ne kadar hepsi birlikte deveyi kesmiş değillerse de, ancak onun kesilmesine hepsinin rızası ve onayı vardı. Kaldı ki büyük ve kalabalık olan bir kabile hakkında, bir fiili işlemeleri durumunda onlara "Bunu siz işlediniz" deniyorsa, buradaki durum da aynen böyledir. Oysaki sözkonusu kabileden o fiili işleyen onlardan sadece biridir. Ama hepsinin rıza göstermeleri sebebiyle böyle ifade edilmiştir.

"وَعَتَوْا عَنْ أَمْرِ رَبِّهِمْ" "**Rab'lerinin emrine baş kaldırdılar.**" Emri tanımadılar. Onun emrine bağlanmaktan büyüklük tasladılar, bunu da azgınlıklarından ve sapıklıklarından dolayı yapıyorlardı. Oysaki Yüce Allah, onlara Salih'in dilinden: "فَذَرُوهَا تَأْكُلْ فِي أَرْضِ اللَّهِ" "***Onu bırakın, Allah'ın toprağında***

otlasın"[57] diye emir buyurmuştu. Onlar böylece Allah'ın dini olan bu hükmünü reddetmiş oluyorlardı. Gerçi burada şöyle bir mananın verilmesi de caiz olabilir: "Bu toplumun azmaları, hak yoldan sapmaları, Allah'ın emrine karşı azgınlık etmelerinden dolayı idi. Çünkü Allah, onlara sözkonusu dişi deveyi kendi hallerine bırakmalarını emretmiş, ancak onlar bu emri hiçe saymışlardı. İşte Allah'ın emrini çiğnemeleri, onların azmalarına neden oldu. Bu, Rabbimizin şu kavli gibidir: "وَمَا فَعَلْتُهُ عَنْ أَمْرِي" "***Bunları ben kendiliğimden tapmadım.***"[58]

"وَقَالُوا يَا صَالِحُ ائْتِنَا بِمَا تَعِدُنَا إِن كُنتَ مِنَ الْمُرْسَلِينَ" "**Ve şöyle dediler: Ey Salih, eğer Resullerden isen bize korkutup durduğun azabı getir.**" Buradaki "بِمَا تَعِدُنَا" "**Bize vaat ettiğin, bizi kendisiyle korkuttuğun**" ifadesinden kasıt, azabı demek istiyorlardı. Burada mutlak manada zikredilmesinin caiz oluşu ise, durumun malum, biliniyor olmasından ötürüdür. Azabın hemen gelmesinde acele etmeleri ise, bununla onu yalanlamayı istemelerinden ötürüdür. Azabın hemen gelmemesi halinde, onun yalancı olduğunu kendilerince kanıtlayacaklardı. İşte bunun içindir ki, onlar bunu, inkâr ettikleri şeyle ilişkilendiriyorlardı. Bu inkâr konusu ise, onun da gönderilen Resullerden biri olmayacağıydı. Oysaki o da Resullerden biriydi.

78- "فَأَخَذَتْهُمُ الرَّجْفَةُ فَأَصْبَحُوا فِي دَارِهِمْ جَاثِمِينَ" "**Bunun üzerine onları şiddetli bir sarsıntı tutuverdi ve yurtlarında dizüstü çöke kaldılar.**" Ayetteki "الرَّجْفَةُ" kelimesi, kendisi sebebiyle yeryüzünde depremin meydana gelmesini sağlayan sayha/çığlık demektir ki, bu dayanılmaz çığlık-ses karşısında hepsi oldukları yerde rahatsızlık yaşamaya başladılar, evlerinin, yurtlarının, mesken ve beldelerinin içinde bulundukları yerde dizüstü yığılıp kaldılar. Hepsi ölmüş gibi hareketsiz duruma geldiler.

Örneğin, "**insanlar dizüstü çöktü**" dendiğinde, bir tek söz söyleme mecalini kendilerinde bulmaksızın oldukları yerde çöküp hareketsiz kaldılar, demektir. Nitekim hakkında yasaklama sözkonusu olan "الْمُجَثَّمَة" "**el-Mücesseme**" de bu manayadır. Bu, canlı olan bir hayvanın ayaklarının bağlanması suretiyle, hedef tahtası yapılması manasıdır ki, Resulüllah (s) bunu yasaklamıştır.[59]

Cabir'den gelen rivayete göre, Resulullah (s) Hicr denilen yere geldiğinde şöyle buyurur: "*Sakın, ayet-mucizeler istemeye kalkışmayın. Salih'in kavmi, on-*

57 A'raf, 7/73

58 Kehf, 18-82

59 Buhari, h: 5530, 5780-5781; Müslim, 1932; Nesai, *Sayd*, bap:28, h: 4326/4362, bu konuda ayrıca Ebu Davud, Tirmizi, Darimi ve *Müsned*'de de rivayetler bulunmaktadır.

dan ayet-mucize istemişlerdi de, onları bir say-çığlık yakaladı, bir tek adam dışında hepsi helak oldular. O da Allah'ın Hareminde idi." Sahabe, o kurtulan kişinin kim olduğunu sordular. Resulüllah da *"O kişi, Ebu Riğal adında biriydi. Bu adam ne zaman ki Harem'in dışına çıktı, onun kavminin başına gelenler onun da başına geldi"*[60] buyurdu.

Rivayet olunduğuna göre Salih (a) bir kavme Resul olarak gönderilir. Onlar da, onun emrine karşı çıkarlar, diye geçer. Yine rivayet olunduğuna göre Resulullah (s) Ebu Riğal'in kabrini yanından geçerken, *"Bu kabirde bulunan kişinin kim olduğunu biliyor musunuz?"* diye sorar. Yanındakiler de: "Allah ve Resulü onun kim olduğunu daha iyi bilir" derler. Bunun üzerine Resulüllah (s) yanındakilere Ebu Riğal'in kıssasını zikreder ve *"O, buraya defnolundu. Bunun kanıtı ise beraberinde buraya gömülen altından mamul bir daldır. Eğer siz onu eşip araştırırsanız, o dalın orada olduğunu bulursunuz"* der. Sahabe bunu öğrendiklerinde hemen ellerindeki kılıçlarla, orayı deştiler, altından mamul olan o dalı oradan çıkardılar.[61]

80- "فَتَوَلَّى عَنْهُمْ" **"Salih ise, onlardan yüz çevirip gitti."** Burada işin açıkçası, Salih (a) kavminin başına gelenleri gördü. Onların dizüstü yığılıp helak olduklarını gördükten sonra, oradan, onların bulunduğu yerden ayrılıp gitti. Kavminin başına gelenlerden ötürü kederliydi, iman etmemekle kurtuluşu kaçırmışlardı, bundan ötürü de mahzundu.

"وَقَالَ يَا قَوْمِ لَقَدْ أَبْلَغْتُكُمْ رِسَالَةَ رَبِّي وَنَصَحْتُ لَكُمْ" **"Ve şöyle diyordu: Ey kavmim, andolsun ki ben size Rabbimin gönderdiklerini tebliğ ettim. Size öğüt verdim."** Tüm gücümü iman etmeniz için ortaya koydum, gayret ettim, Rabbimin emrini size tebliğ konusunda var olan gücümü ortaya koydum. Size nasihatte bulundum. "وَلَكِن لاَّ تُحِبُّونَ النَّاصِحِينَ" **"Fakat siz öğüt verenleri sevmiyorsunuz"** dedi.

Gerçi burada şu mana da caiz olabilir: **"Onlardan yüz çevirdi"** demek, "onlardan ayrılıp uzaklaşarak gitti" demektir. Onların inkârda ısrarlarını görünce, bir de henüz azap gelmeden, azabın geleceğine ilişkin belirtiler ortaya

60 Hadisi İbn Hibban, Hâkim, Ahmed b. Hanbel ve Taberi Abdullah b. Osman b. Cüsem'den, o da, Ebu Zübeyir'den, bu da Cabir'den rivayetle tahric etmişlerdir. Ancak bu rivayette "Olay Tebuk gazvesinde geçti" Resulüllah bu sebeple ayağa kalktı ve halka hitap etti, ilavesi yer almaktadır.

61 Hadisi Ebu Davud, *İmara ve Haraç*, h 3088; İbn Hibban, Taberani, Beyhaki, Delail eserinde Ebu Nuaym tahric etmişlerdir. Bu hadisin bir bölümü mürsel olan bir rivayettir. Ancak bu, zayıf bir rivayettir.

çıkınca, bundan rahatsızlık duyarak ve onlara kahrederek kendilerinden uzaklaşıp gitti.

Rivayet olunduğuna göre, bunların dişi devenin ayaklarını keserek öldürmeleri bir Çarşamba günüydü. Cumartesi günü de başlarına helak olacakları azap gönderildi.

Yine rivayet olunduğuna göre Salih (a), kendisine iman eden 110 Müslüman ile birlikte oradan ağlayarak ayrılır. Dönüp arkasına baktığında her tarafı bir duman kapladığını görünce, kavminin helak olduğunu anladı. Burada 1500 hane vardı. Yine rivayet olunduğuna göre Salih (a), daha sonra beraberinde olanlarla birlikte yeniden ülkesine döner ve burada yerleşir, onların yerlerine konarlar.

Diyorsun ki: Salih Aleyhisselamın ölülere seslenmesi ve "**Fakat siz öğüt verenleri sevmiyorsunuz**" demesi nasıl doğru olabilir ki?

Derim ki: Bilindiği gibi kişi, kimi zaman ölü olan arkadaşına ve yakınına da böyle seslenebilir. Kişi henüz hayatta iken arkadaşına, yakını ona birine öğütte bulunabilir. Fakat o, bunu dinlemez ve duymazlıktan gelir. Örneğin adam "Bak kardeşim! Sana ne kadar nasihat etmiştim. Nice şeyler söylemiştim. Ancak sen benim o söylediklerimin hiçbirini bile kabul etmedin, şimdi ne oldu, bak da gör?

"**Fakat siz öğüt verenleri sevmiyorsunuz**" manasındaki bu ifade, geçmiş halin hikâyesidir.

80- "وَلُوطًا" "**Lût'u da**" elçi olarak gönderdik. "إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ أَتَأْتُونَ الْفَاحِشَةَ مَا سَبَقَكُم بِهَا مِنْ أَحَدٍ مِّنَ الْعَالَمِينَ" "**Kavmine: 'Sizden önce dünyada hiç kimsenin yapmadığı ahlaksızlığı mı yapıyorsunuz?' dedi.**" Burada geçen "إِذْ" harfi, "أَرْسَلْنَا" "**Gönderdik**" kavlinden zarftır. Ya da bu, "وَاذْكُرْ لُوطًا" demektir ki, "**Lut'u da anın**," manasınadır. Bu durumda "إِذْ" harfi de bundan bedel olur. Bunun da manası "**Şu vakti... anın**" demektir. "أَتَأْتُونَ الْفَاحِشَةَ" *"Çirkinlikte ve iğrençlikte benzeri görülmemiş sürekli bir kötü fiil mi işleyip duruyorsunuz?"* demektir.

"مَا سَبَقَكُم بِهَا مِنْ أَحَدٍ مِّنَ الْعَالَمِينَ" "**Sizden önce dünyada hiç kimsenin yapmadığı ahlaksızlığı mı yapıyorsunuz?**"' Böylesine bir kötülüğü sizden önce geçenlerden bunu işlemiş değildi. "بِهَا" zamirinin başında yer alan "**be**" harfi, "سَبَقْتُهُ بِالْكُرَةِ" cümlesindeki "**be**" harfi gibi, müteaddi/geçişlilik içindir. Yani arkadaşında önce topa sen vurduğun takdirde, böyle söylersin. Nitekim Resu-

lullah (s) Ukaşe'ye söylediği şu ifadeleri de buna benzer: "سَبَقَكَ بِهَا عُكَّاشَةُ" "*O talepte Ukaşe seni geçti.*"[62]

"مِنْ أَحَدٍ مِّنَ الْعَالَمِينَ" kavlindeki birinci "مِنْ" edatı, olumsuzluğu pekiştirme anlamında ve bir de istiğrak/kapsamlılık manasını içermek için gelen zait bir harftir. İkinci "مِنْ" edatı ise, teb'iz manasınadır ki, bazısı, bir kısmı gibi manaları içerir.

Diyorsun ki: Burada bu cümlenin yeri ve konumu nedir?

Derim ki: Derim ki bu, yeni bir cümledir, istinaf/cümlesidir. Önce bu durumu, ayetteki "أَتَأْتُونَ الْفَاحِشَةَ" kavliyle reddetti, böyle bir şeyin hiçbir zaman müsamaha ile karşılanacak bir durum olmadığını belirtti ve sonrasında da onları kınayarak "**Böyle iğrenç bir fiili ilk işleyen sizlersiniz!**" dendi. Ya da bu, mukadder bir sorunun cevabı olarak verilmiştir. Burada sanki "Ne diye böyle bir fiil işleyelim ki?" denircesine bir mana var gibidir. İşte bunun üzerine kendilerine şöyle denir gibidir: "Âlemde bu iğrenç fiili işlemede sizden başka böyle bir fiilde bir önceliği olan hiçbir kimse geçmiş değildir. O halde önceden benzeri görülmemiş bir fiili sakın işlemeye kalkışmayın!"

81- "إِنَّكُمْ لَتَأْتُونَ الرِّجَالَ شَهْوَةً مِّن دُونِ النِّسَاءِ" "**Siz, kadınları bırakıp da şehvetle erkeklere yanaşıyorsunuz.**" Ayetin bu kısmı, bir önceki ayetin "أَتَأْتُونَ الْفَاحِشَةَ" kavlini açıklamak içindir. Bu ayetin başında yer alan "أَإِنَّكُمْ لَتَأْتُونَ الرِّجَالَ" kavlindeki "أَإِنَّكُمْ" kavlinin başında yer alan ve bir soru edatı olan hemze harfi, aynen "أَتَأْتُونَ" fiilinin başında yer alan hemze gibidir ve inkâr ile tazim anlamındadır. Kısaca bu, sözkonusu fiili ret ediyor ve bunun çok büyük bir vebal ve iğrençlik olduğunu gösteriyor anlamında yer alan bir harftir. Yoksa saygı anlamında olan bir tazim demek değildir. Bu ayetteki "أَإِنَّكُمْ" fiili, başında bir soru hemzesi olarak bu şekilde okunduğu gibi, ayet, Kur'an'da mevcut haliyle görüldüğü üzere başında herhangi bir hemze olmaksızın "إِنَّكُمْ" şeklinde de okunmuştur. Bu şekilde okunması da konuyu tekrar ele almak suretiyle konu hakkında haber ve bilgi vermek manasına gelir. Burada "لَتَأْتُونَ الرِّجَالَ" kavliyle dile getirilmek istenen şey, kişinin kadınla, eşiyle cinsel ilişkiye girmesi anlamında, bunların da kadınlar yerine erkeklerle aynen kadınlarla olan ilişki misali cinsel ilişkiye geçmeleri demektir. "شَهْوَةً" kavli mefulün lehtir. Yani sırf şehevi isteklerini tatmin için böyle bir iğrenç fiili işliyorsunuz, anlamındadır. Yoksa sizi böyle bir davranışa sevk eden meşru bir durum yoktur. Evet, sadece şehevi istek, başka değil, olan budur. Bu itibarla işlenen bu fiilden daha büyük bir başka günah da yoktur. Zira böyle bir iğ-

62 Hadis muttafakun aleyhtir.

renç davranış içine girilmesi yalnızca hayvanlıkla nitelenebilir, başka değil. Hayvan'ın aklı olmadığı için onun hiçbir zaman soyunu devam ettirmek ve benzeri manada bir amaçları ve hedefleri yoktur. Onların bu davranışları içgüdüseldir, akli değildir. Bu kelimenin aynı zamanda **hal** da olabileceği ifade edilmiştir. Bu takdirde mana *"Onlar bu fiilin iğrençliğine bakmaksızın sırf kendi şehevi isteklerine uyarak bu iğrenç ve çirkin fiili işliyorlar"* olur.

"بَلْ أَنتُمْ قَوْمٌ مُّسْرِفُونَ" "**Meğer siz, alçaklık sınırlarını aşan bir toplum-muşsunuz, dedi.**" Böylesi bir net ifade, onların işledikleri bu çirkin ve iğrenç fiili inkâr ve ret açısından en güzel örnektir. Çünkü ayet bu yönüyle onların o çirkin ve iğrenç fiillerini haber vermektedir ki, bu davranışın iğrençliklerin ve çirkinliklerin işlenmesini gerektiren bir davranış olduğunu, bunun aynı zamanda meşru olmayan şehevi duygulara davetiye çıkardığını göstermektedir. Yani bu toplum öylesi bir toplumdur ki, adetleri gereği hep hadlerini aşmışlar, meşru olmayan sınırlara tecavüz etmişlerdir. Her konuda ve her alanda sınırları tanımadıklarını ayet göstermektedir. İşte bunun içindir ki ayet, şehevi ihtiyaçlarını karşılama noktasında da bunların sınırları tanımadıklarını, bu davranış ve fiilleriyle mutat olan yoldan değil de mutat olmayan, alışık ve uygun olmayan yollardan şehevi isteklerini tatmine kalkıştıklarını göstermektedir. Bu ayetin bir benzeri de Rabbimizin şu kavlidir: "بَلْ أَنتُمْ قَوْمٌ عَادُونَ" ***"Gerçekten siz, azgın bir toplumsunuz."***[63]

82- "وَمَا كَانَ جَوَابَ قَوْمِهِ إِلاَّ أَن قَالُواْ أَخْرِجُوهُم مِّن قَرْيَتِكُمْ" "**Kavminin cevabı: Çıkarın onları memleketinizden,**" oldu. Lut (a)'ın kavminin kendisine cevabı, Lut'un onlarla konuştuğu doğrultuda almasını istediği bir cevap olmadı. Çünkü Lut (a), onların o kötü ve çirkin davranışlarını kabul etmiyor, ret ediyordu. Yaptıkları çirkin fiilin de büyük, çok büyük bir günah olduğunu dile getiriyordu. Onlar, hadlerini aşan, israfa kaçan damgasını veriyordu ki bu ifade, tüm kötülüklerin temelidir, aslıdır.

Ancak Lut'un kavmi bir başka şey söylüyordu ki, söyledikleri bu sözlerinin Lut (a)'ın onlara söyledikleriyle, nasihat ettikleriyle hiç ilgisi yoktu. Onlar şöyle diyorlardı: "**Çıkarın bu adamı ve ona inananları ülkenizden.**" Böylece işin zorba yönünü kullanmaya kalkıştılar, onlardan duydukları vaaz ve nasihatlerine karılarının tok olduğunu, bunlara ihtiyaçlarının olmadığını söyleyerek tehdit ediyorlar ve onlar için alaylı bir eda ile "إِنَّهُمْ أُنَاسٌ يَتَطَهَّرُونَ" "**çünkü onlar temiz olmaya özenen insanlarmış**" diyorlardı. Lut'u ve ona iman edenleri, alaylı bir dille "Onlar kötülüklerden, çirkinliklerden temizle-

63 Şuara, 26/166

nip anılanlarmış" diyerek alay ederken, işledikleri çirkin ve iğrenç fiilleriyle de övünmek istiyorlardı. Tıpkı fasıklardan biri olan Şattar'ın, kendilerine öğütte bulunan salih birine karşı çıkıp verdiği cevap tarzında bir cevapla karşılık veriyorlardı. Şattar, kendilerine öğütte bulunan kişi için adamlarına: "Üstü başı yırtık pejmürde vaziyette olan bu adamı bizden uzaklaştırın, şu zahidi yanımızdan atın, bizi ondan kurtarın" diyordu. Lut kavmi de böyle söylüyordu.

83- "فَأَنجَيْنَاهُ وَأَهْلَهُ إِلاَّ امْرَأَتَهُ كَانَتْ مِنَ الْغَابِرِينَ" **"Biz de Lût'u ve ailesini kurtardık; yalnız karısı geride kalanlardan oldu."** Burada **"Biz de Lût'u ve ailesini kurtardık"** denirken, onun akrabalarını veya ona iman edenleri onunla birlikte kurtardık, demektir. Ancak **"karısı geride kalanlardan oldu."** Ülkesinden ayrılan Lut (a) ve beraberindekilerle birlikte gelmedi. O da geride kalıp da helak olanlarla birlikte helak oldu.

Burada "الْغَابِرِينَ" kelimesi eril/müzekker bir kelime olarak gelmiştir. Oysa Lut'un inanmayan karısından söz edilmektedir. Kelimenin müennes/dişil olarak gelmesi gerekirdi. Böyle olmayıp da müzekker olarak gelmesi, kadınlara göre inkârcı erkeklerin sayıca daha çok olması hasebiyle müzekker kelimeye yer verilmiştir.

. Lut'un karısı kâfirdi, Sodom-Sedom halkına taraf çıkardı. Rivayete göre, yola çıkıp o da Lut (a) ile birlikte giderken dönüp arkasına bakar ve bu sırada başına bir taş isabet eder, orada ölüp kalır. Aslında **"el-müt'efike"** denilen ve altüst olan şehirler demek olan şehir sayısı beştir. Bir yoruma göre de bu şehirlerin sayısı Şam ile Medine arasında olmak üzere 4000 adet şehirdi. Allah bu şehirler üzerine kızıl kükürt denilen bir azap yağmuru ile ateşten yağmur yağdırdı. Bir yoruma göre de burada ikamet edenler yerin dibine geçirildiler. Burada yolcu-misafir olarak gelenler ile farklı amaçlarla gelen art niyetlilerin üzerlerine de taş yağmuru yağdırdı. Yine bir yoruma göre Allah önce üzerlerine azap yağmurunu yağdırdı, sonrasında da onların yerin dibine geçirdi.

Rivayet olunduğuna göre bunlardan ticaret yapan biri, Harem'de bulunuyordu. Bu adam Harem dışına çıkana dek, onu öldürmek için bir taş, Harem'in dışında o kimseyi kırk gün bekler. Nihayet ticaretini bitirip de buradan ayrılıp Harem dışına çıkınca taş adamın üzerine düşer ve adam orada ölür kalır.

84- "وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهِم مَّطَرًا فَانظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُجْرِمِينَ" **"Onlara azap yağmuru yağdırdık. İşte bak, günahkârların sonu nasıl oldu!"** Onların üzerlerine

şaşkınlık ve hayret uyandıracak yağmur misali bir tür taşlar yağdırdık. Rabbimizin "فَسَاءَ مَطَرُ الْمُنذَرِينَ" ***"Uyarılanların yağmuru ne kötüdür."***[64]

Diyorsun ki: Kelime olarak "مَطَرَ" "**matara**" ile "أَمْطَرَ" "**emtara**" arasında mana olarak nasıl bir fark vardır?

Derim ki: Örneğin: "مَطَرَتْهُمُ السَّمَاءُ" ve "وَادٍ مَمْطُورٌ" denilir. Nitekim *Nevabiğu'l-Kelim*'de de "حَرىً غَيْرُ مَمْطُورٍ حرى أَنْ يَكُونَ غَيْرَ مَمْطُورٍ" denilmektedir. Burada "مَطَرَتْهُمْ" denirken bunun manası "Onlara yağmur isabet etti" demek olur. Zaten [مَطَرَتْهُمُ السَّمَاءُ] ibaresi de bu manayadır. Nitekim "**Onlara yağmur verdi, onları ıslattı, onlara coştu, onlar için çiseledi**" ifadeleri de hep yağmur ve rahmet anlamında bu manayı içerirler. Ancak yine bu kökten olmak üzere "أَمْطَرَتْ عَلَيْهِمْ كَذَا" dendiğinde, bu cümle mana olarak "Allah onların üzerine yağmur gönderir gibi azap gönderdi" demek olur. Yüce Allah bir ayetinde şöyle buyuruyor:

"فَأَمْطِرْ عَلَيْنَا حِجَارَةً مِّنَ السَّمَاءِ" ***"Ve başımıza gökten taş yağdır."***[65] Bir diğer ayette de şöyle buyrulmuştur: "وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهَا حِجَارَةً مِّن سِجِّيلٍ مَّنضُودٍ" ***"Ve tepelerine balçıktan pişirilmiş, istif edilmiş taşlar yağdırdık."***[66]

85- "وَإِلَى مَدْيَنَ أَخَاهُمْ شُعَيْبًا" "**Medyen halkına da kardeşleri Şuayb'ı gönderdik.**" Şuayb (a) için "Resullerin Hatibi" unvanı verilirdi. Çünkü kavmiyle olan konuşmalarında güzel bir şekilde hitapta bulunurdu. Onun kavmi, ölçü ve tartıda hile yaparlardı.

"قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُم مِّنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ قَدْ جَاءَتْكُم بَيِّنَةٌ مِّن رَّبِّكُمْ" "Kavmine şöyle **dedi: Ey kavmim, Allah'a kulluk edin. O'ndan başka bir ilahınız yoktur. Şüphesiz size Rabbinizden açık delil geldi.**" Bir mucize geldi. O mucize benim Resullüğümün doğruluğuna tanıklık etmektedir. Bu itibarla bana iman etmenizi, size emrettiklerimi yerine getirmenizi, sizi yasakladıklarımdan da uzak durmanızı farz kılmıştır ölçü ve tartıyı tam yapın, verdiğiniz şeylerden bir şeyler eksilterek vermeyin.

Diyorsun ki: Şuayb Aleyhisselamın mucizesi neydi?

Derim ki: İlmi açıdan mutlaka onun da bir mucizesi olacağı gerçeğini söz konusudur. Çünkü Rabbimizin "**Şüphesiz size Rabbinizden açık delil geldi**" manasındaki bu kavli, bu gerçeğin kanıtıdır. Zira Resullük iddiasında kim bulunuyorsa, mutlaka onun Resul olduğuna şahitlik edecek olan, onu

64 Neml, 27/58

65 Enfal, 8/32

66 Hud, 11/82

doğrulayacak olan bir mucizesi vardır. Aksi takdirde davasında doğru olamaz. Böyle olan biri sadece böyle bir iddiaya kalkışan bir mütenebbi/Resullüğe özenen biri olur, gerçekte Resul olmaz, olamaz. Gerçi Şuayb (a)'ın, mucizesine Kur'an'da yer verilmemiştir. Zaten bizim Resullerimize ait de birçok mucizeleri Kur'an'da zikredilmemiştir.

Şuayb (a)'ın mucizelerinden biri, Musa (a)'a koyunlarını gütmesi için, sürüyü ona teslim ettiğinde, Musa'nın asasının yılanlara karşı onu savunması ve yılanlarla olan savaşı, buna örnektir. Musa (a)'ın asası Şuayb (a)'ın yanında bulunuyordu. Şuayb, Musa'ya koyunların doğuracakları kuzulardan başı siyah ve gövdesi beyaz olanlarının ona ait olacağına dair söz vermişti. Âdem (a)'ın asası olan bu değnek yedinci el olarak Musa'ya geçmişti.

İşte bu ve benzeri mucizeler, Şauyb'ın mucizeleriydi. Bu durum henüz Musa (a) Resul olmazdan önce gerçekleşmişti. İşte bu mucizeler, Musa'nın elinden çıkmış olsa bile, Resul olmazdan önce gerçekleşmeleri sebebiyle onun değil, Şuayb Aleyhisselamın mucizeleriydi. "فَأَوْفُوا الْكَيْلَ وَالْمِيزَانَ وَلاَ تَبْخَسُوا النَّاسَ أَشْيَاءَهُمْ" **"Ölçü ve tartıyı tam yapın, insanların eşyasından bir şeyler eksik vermeyin."**

Diyorsun ki: Ne diye burada "الْكَيْلَ وَالْمِيزَانَ" buyurdu? Burada Hud Suresi'nde olduğu gibi **"el-mikyale ve'l-miyzane"** diyemez miydi?

Derim ki: Burada geçen "**el-keyl**" kelimesiyle, ölçü değil, "**el-mikyal**" ölçü aleti kast edilmiştir. Ya da kendisiyle **"el-mikyal"** adı verilen ve ölçü de kullanılan alete isim olarak verilmiştir. Nitekim kendisiyle yaşam sağlanılan şeye "**el-ayş**" adının verilmesine benzer bir durumdur. Ya da bununla murat olunan şey, ölçüyü ve tartıyı tamam yapın, demektir. Gerçi "**Mizan**" kelimesinin tıpkı "**Miad**" ve "**Milad**" kelimeleri gibi mastar manasında olması da caizdir. Birinin hakkını kıstığın takdirde, "Ona haksızlık ettim, hakkını çiğnedim" demen de bunu içerir.

Burada geçen "أَشْيَاءَهُمْ" kelimesiyle belirtilmek istenen şey, bu kimselerin halkla yaptıkları tüm alışverişlerinde onları aldatmaları demektir. Halktan bir şey satın alırlarken, aldıkları şeyi fazla, fazla alırlar, satarken ise, çok daha azaltarak, çalarak satarlardı. Bir başka anlatımla bunlar vergi uygulayan kimselerdi. Tıpkı Haremeyn Emirlerinin yaptıkları gibi halkın elinde her ne görürlerse, hepsini vergiye tabi tutarlardı, halka haksızlık ederlerdi.

Rivayet olunduğuna göre bunlar, beldelerine bir yabancı geldiğinde, onun elinde bulunan altın değerindeki dirhemlerini, paralarını, bunlar kalp paradır, geçmez akçedir diyerek ellerinden çok düşük bir fiyatla alırlardı, onları parçalar haline getirip değersizleştirirlerdi. Dirhemler parçalanınca bu defa,

bunları değerinden çok daha altında olmak üzere düşük bir fiyatla alırlardı. Ya da değerli olan paralarını, kalp ve sahte paradır, diye düşük bir fiyatla onların ellerinden toplarlarken, kendi ellerindeki geçmez paraları onlara verirlerdi.

"وَلاَ تُفْسِدُواْ فِي الأَرْضِ بَعْدَ إِصْلاَحِهَا" **"Islah edildikten sonra yeryüzünde bozgunculuk etmeyin."** O beldelerde ıslah yapılınca, yanlışa saparak bozgunculuk etmeyin. Yani Resullerin ve Salihlerin, Onlara uyarak, onların şeraitleriyle muamele görenlerin yaptıkları ıslah ve iyileştirmelerinden sonra artık bulunduğunuz o yerlerde bozgunculuk yapmayın, halkı ifsada götürmeyin. Buradaki izafet yani tamlama tıpkı "بَلْ مَكْرُ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ" ***"Hayır! Gece gündüz işiniz tuzak kurmaktı."***[67] kavli gibidir. İzafet olarak mana "Hayır, gecenin ve gündüzün tuzağı" şeklinde iken, asıl mana görüldüğü gibi **"Hayır! Gece gündüz işiniz tuzak kurmaktı"** demektir. Dolayısıyla ayetimizdeki izafet hali ile manası **"Beldenin ıslahından sonra"** iken, asıl manası: **"Belde halkının ıslahından sonra"** demektir. Burada muzaf olan kelime hazfedilmiştir.

"ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ إِن كُنتُم مُّؤْمِنِينَ" **"Eğer iman ederseniz bu, sizin için daha hayırlıdır."** Burada "ذَلِكُمْ" işaret ismiyle, ölçü ve tartının tam yapılmasına, eksik ölçü ve tartı işinden vazgeçmelerine, bu tür bir yanlışı terk etmelerine, yeryüzünde bozgunculuğu bırakmaklarına işaret edilmektedir. Ya da kendilerine emredilenleri yapmaya, yasaklardan kaçınmaya işaret vardır.

"Sizin için daha hayırlıdır" ifadesinin manası "İnsanlık açısından, güzel davranış yönünden, bundan elde etmek istediğiniz kazanç ve kar noktasından sizin adınızda daha hayırlıdır" demektir. Çünkü halk, eğer sizin ticari konularda güvenilir birer ticaret ehli olduğunuzu bilir ve buna inanır ve güvenirse, ticaretinize karşı rağbetleri artar. Evet **"Eğer siz buna inanıyorsanız"**, söylediklerim ve sözlerim hakkında beni onaylıyorsanız, işte bu sizin için çok daha hayırlıdır.

86- "وَلاَ تَقْعُدُواْ بِكُلِّ صِرَاطٍ تُوعِدُونَ وَتَصُدُّونَ عَن سَبِيلِ اللّهِ مَنْ آمَنَ بِهِ وَتَبْغُونَهَا عِوَجًا" **"İman edenleri Allah'ın yolundan alıkoyarak ve o yolun bozulmasını arzulayarak tehdit ile her caddenin başında pusu kurup oturmayın."** Şeytana uymayın. Bu, aynen bu surede geçen şu ayette ifade gibidir: "لأَقْعُدَنَّ لَهُمْ صِرَاطَكَ الْمُسْتَقِيمَ" ***"Ben de onlar için senin dosdoğru yolunun üzerinde oturacağım."***[68]

"Her caddenin-sokağın başında oturup tuzak kuracağım" kavliyle demek istenen şey, yani siz, her doğru yolun başında oturup saptırıyorsunuz, de-

67 Sebe, 34/33

68 A'raf, 7/156

mektir. Kısaca dine ait ne kadar yol ve **minhac** varsa oralara kurulup engel çıkarıyorsunuz, demektir. Ayette geçen "**Sırat**" kelimesinin "**Hak olan yol**" anlamında olduğunun kanıtı bu ayette geçen "**Allah'ın yolundan alıkoyarak**" kavlidir. Ayetteki "تُوعِدُونَ" kavliyle ve buna atfedilen sonrası, hal olarak mansubtur. Yani "Allah yolundan insanları tehdit ederek, engelleyerek ve o yolun bozulmasını isteyerek pusu kurmayın, onların yolları üzerinde oturmayın" demektir.

Diyorsun ki: Hak yol bir tanedir. Bir ayette de "***İşte bu, benim dosdoğru yolumdur. Buna uyun, sizi O'nun yolundan ayıracak yollara uymayın.***"[69] buyrulmuştur. O halde nasıl oluyor da "بِكُلِّ صِرَاطٍ" diye buyurmuştur, ne diyeceksin?

Derim ki: Hak olan yol birdir. Ancak bu yol bir takım bilgi ve sınır yollarına ayrılacağı gibi birçok değişik hükümlere de ayrılır. Bir konuda birinin bu yollardan birinden yürümeyi uygun gördükleri zaman, hemen o kimseyi o yoldan gitmek istediğinde tehdit ederler ve o yoldan onu menederler.

Diyorsun ki: Ayetteki "آمَنَ بِهِ" kavlindeki zamir nereye racidir?

Derim ki: Bu zamir "كُلِّ صِرَاطٍ" kavline racidir. Mana açısından takdiri de şöyledir: "**İman edenleri bununla tehdit ediyor ve Allah yolundan menediyorsunuz.**" Dikkat edilirse, zahir olan, var olan isim burada zamir yerinde değerlendirilmiş, zamire değil, zamirin raci olduğu şeye yer verilmiştir ki bu da "سَبِيلِ اللَّهِ" kavlidir. Böyle gelmesinin de nedeni, onların yaptıkları işin ne kadar çirkin ve iğrenç olduğunu daha fazlasıyla anlaşılsın diyedir. Bir de insanları Allah'ın yolundan menetmelerinin de ne kadar büyük bir günah ve vebal olduğunu göstersin diyedir.

Deniliyor ki: Bunlar yollarda ve halkın gelip geçtikleri yerlerde oturup, oralardan geçenlere şöyle derlerdi: "Doğrusu Şuayb, çok yalancı biridir. Sakın ha, sizi dininizden etmesin." Nitekim Mekke'deki Kureyşliler de, Resulüllah'a karşı aynı metodu uyguluyorlardı.

Yine deniliyor ki, bunlar yollarda gidip gelen halkın yollarını keserlerdi. Bir başka rivayete göre de bunlar öşür toplarlardı.

"وَتَبْغُونَهَا عِوَجًا" "**Allah yolundan insanları şu veya bu yoldan eğip bükerek saptırmak istiyorsunuz.**" Yani doğru olan Allah yolunu halka doğru olmayan bir yol olduğunu söyleyerek onları doğru yoldan, yola girmekten, o yolda yürümekten saptırıyorsunuz. Ya da onlar üzerinde baskı kurarak, onlarla alay ederek engel oluyorsunuz. O inançsızlar, iman edenler için mu-

69 A'raf, 7/153

hal olanı, olmayacak olanı istiyorlardı. Oysaki Hak olan bir yolun zikzakları yoktur, dolambaçlı değildir.

"وَاذْكُرُوا إِذْ كُنتُمْ قَلِيلاً فَكَثَّرَكُمْ" "**Azınlık iken Allah'ın sizi çoğalttığını hatırlayın.**" Buradaki "إِذْ" harfi zarf değil, mefulun bih/düz tümleçtir. Yani "Sayınız az iken, siz bunun şükür yönünü bir hatırlayın. Bunun üzerine Allah sayınızı arttırdı ve sayıca çoğaldınız."

Denilenlere göre Medyen b. İbrahim, Lut'un kızıyla evlendi. Bundan çocukları oldu. Allah, soyunu bereketli kıldı ve sayıları giderek arttı. Çoğalıp yayıldılar.

Mananın şöyle olması da caiz olur: "Siz az sayıda ve fakir, yoksul kimselerdiniz. Allah sayınızı çoğalttı. Sizin nüfusunuzu arttırdığı gibi, sizi zengin de kıldı." Ya da "Siz sayıca az idiniz, zelil görülen, aşağılanan kimselerdiniz. Allah sayınızı da imkânlarınızı da artırmakla sizi güçlü kıldı" demektir.

"وَانظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُفْسِدِينَ" "**Bozguncuların sonunun ne olduğuna da bir bakın!**" Sizden önce bozgunculuk etmiş olan ümmetlerin, örneğin Nuh'un, Hud'un, Salih'in ve Lut'un kavimlerinin sonları ne oldu, bir bakın da görün. Burada adı geçen bu Resullerin kavimleri, altüst olan şehirlerin helak zamanları aslında birbirine yakın dönemlerde meydana gelmişti.

87- "وَإِن كَانَ طَائِفَةٌ مِّنكُمْ آمَنُوا بِالَّذِي أُرْسِلْتُ بِهِ وَطَائِفَةٌ لَّمْ يُؤْمِنُوا فَاصْبِرُوا حَتَّى يَحْكُمَ اللَّهُ بَيْنَنَا" "**Eğer bana gönderilene içinizden bir grup iman edip, bir grup da iman etmemiş ise, Allah aranızda hükmünü verinceye kadar sabredin.**" Burada geçen "فَاصْبِرُوا" kavlinin manası: "Bekleyin, gözetleyin, dayanın bakalım" demektir. "حَتَّى يَحْكُمَ اللَّهُ بَيْنَنَا" "**Ta ki Allah aranızda hükmünü vermiş olsun!**" Yani ta ki Allah her iki taraf arasında hükmünü verene dek bekleyin de görün! Böylece haklı olan ve hak yolda olanlar batıl yolda olanlara karşı üstün gelsinler ve zafer elde etsinler de, batılda olanlar da göreceklerini görmüş olsunlar.

Bu, Allah'ın kâfirlere karşı bir tehdididir ve onlardan intikam almasıdır. Zaten Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: ***"Bekleyin siz, biz de sizinle bekleyenleriz!"***[70]

Ya da bu, müminlere yapılan bir öğüttür. Allah, onları sabretmeye, dayanıklılık göstermeye teşvik ediyor. Müşriklerden dolayı başlarına gelenlerden, eza ve cefalardan ötürü dayanmalarını, Allah her iki taraf arasında hükmünü gerçekleştirene dek ve onlardan müminlerin intikamını alıncaya kadar beklemelerini istiyor.

---

70 Tevbe, 9/52

Gerçi bu hitabın her iki tarafa yapılmış olması da caiz olur. Yani müminlerin, kâfirlerden dolayı gördükleri şiddet ve ezalarına sabır göstermelerini, kâfirlerin de inanan kimselerin imanları sebebiyle çektikleri sıkıntı ve üzüntüye dayanmalarını istiyor. Ta ki Allah her iki taraf arasındaki hükmünü gerçekleştirip böylece kötü olanlarla iyi olanlar ayırt edilene dek beklesinler istiyor.

"وَهُوَ خَيْرُ الْحَاكِمِينَ" "**Hüküm verenlerin en hayırlısı o'dur.**" Çünkü Allah'ın hükmü haktır, adalettir. Bundan ötürü hiçbir kimse kendisine yazık edilecek, haksızlık yapılacak diye korkup endişeye kapılmasın.

قَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا مِنْ قَوْمِهِ لَنُخْرِجَنَّكَ يَا
شُعَيْبُ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَكَ مِنْ قَرْيَتِنَا أَوْ لَتَعُودُنَّ
فِي مِلَّتِنَا قَالَ أَوَلَوْ كُنَّا كَارِهِينَ ﴿88﴾ قَدِ افْتَرَيْنَا عَلَى
اللَّهِ كَذِبًا إِنْ عُدْنَا فِي مِلَّتِكُمْ بَعْدَ إِذْ نَجَّانَا اللَّهُ مِنْهَا
وَمَا يَكُونُ لَنَا أَنْ نَعُودَ فِيهَا إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ رَبُّنَا
وَسِعَ رَبُّنَا كُلَّ شَيْءٍ عِلْمًا عَلَى اللَّهِ تَوَكَّلْنَا رَبَّنَا
افْتَحْ بَيْنَنَا وَبَيْنَ قَوْمِنَا بِالْحَقِّ وَأَنْتَ خَيْرُ الْفَاتِحِينَ
﴿89﴾ وَقَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَوْمِهِ لَئِنِ اتَّبَعْتُمْ
شُعَيْبًا إِنَّكُمْ إِذًا لَخَاسِرُونَ ﴿90﴾ فَأَخَذَتْهُمُ الرَّجْفَةُ
فَأَصْبَحُوا فِي دَارِهِمْ جَاثِمِينَ ﴿91﴾ الَّذِينَ كَذَّبُوا
شُعَيْبًا كَأَنْ لَمْ يَغْنَوْا فِيهَا الَّذِينَ كَذَّبُوا شُعَيْبًا كَانُوا
هُمُ الْخَاسِرِينَ ﴿92﴾ فَتَوَلَّى عَنْهُمْ وَقَالَ يَا قَوْمِ لَقَدْ
أَبْلَغْتُكُمْ رِسَالَاتِ رَبِّي وَنَصَحْتُ لَكُمْ فَكَيْفَ آسَى
عَلَى قَوْمٍ كَافِرِينَ ﴿93﴾ وَمَا أَرْسَلْنَا فِي قَرْيَةٍ مِنْ نَبِيٍّ
إِلَّا أَخَذْنَا أَهْلَهَا بِالْبَأْسَاءِ وَالضَّرَّاءِ لَعَلَّهُمْ يَضَّرَّعُونَ
﴿94﴾ ثُمَّ بَدَّلْنَا مَكَانَ السَّيِّئَةِ الْحَسَنَةَ حَتَّى عَفَوْا وَقَالُوا
قَدْ مَسَّ آبَاءَنَا الضَّرَّاءُ وَالسَّرَّاءُ فَأَخَذْنَاهُمْ بَغْتَةً وَهُمْ
لَا يَشْعُرُونَ ﴿95﴾ وَلَوْ أَنَّ أَهْلَ الْقُرَى آمَنُوا وَاتَّقَوْا
لَفَتَحْنَا عَلَيْهِمْ بَرَكَاتٍ مِنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ وَلَكِنْ

كَذَّبُوا فَأَخَذْنَاهُمْ بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿96﴾ أَفَأَمِنَ أَهْلُ الْقُرَىٰ أَنْ يَأْتِيَهُمْ بَأْسُنَا بَيَاتًا وَهُمْ نَائِمُونَ ﴿97﴾ أَوَأَمِنَ أَهْلُ الْقُرَىٰ أَنْ يَأْتِيَهُمْ بَأْسُنَا ضُحًى وَهُمْ يَلْعَبُونَ ﴿98﴾ أَفَأَمِنُوا مَكْرَ اللَّـهِ فَلَا يَأْمَنُ مَكْرَ اللَّـهِ إِلَّا الْقَوْمُ الْخَاسِرُونَ ﴿99﴾ أَوَلَمْ يَهْدِ لِلَّذِينَ يَرِثُونَ الْأَرْضَ مِنْ بَعْدِ أَهْلِهَا أَنْ لَوْ نَشَاءُ أَصَبْنَاهُمْ بِذُنُوبِهِمْ وَنَطْبَعُ عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ فَهُمْ لَا يَسْمَعُونَ ﴿100﴾ تِلْكَ الْقُرَىٰ نَقُصُّ عَلَيْكَ مِنْ أَنْبَائِهَا وَلَقَدْ جَاءَتْهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ فَمَا كَانُوا لِيُؤْمِنُوا بِمَا كَذَّبُوا مِنْ قَبْلُ كَذَٰلِكَ يَطْبَعُ اللَّـهُ عَلَىٰ قُلُوبِ الْكَافِرِينَ ﴿101﴾ وَمَا وَجَدْنَا لِأَكْثَرِهِمْ مِنْ عَهْدٍ وَإِنْ وَجَدْنَا أَكْثَرَهُمْ لَفَاسِقِينَ ﴿102﴾

Ayetlerin Mealleri

88- Ey Şuayb! Elbette seni ve seninle birlikte iman edenleri ülkemizden çıkaracağız. Ya da siz bizim yolumuza geri döneceksiniz! Şuayb, istemesek de mi, dedi.

89- Allah bizi, ondan kurtardıktan sonra dininize dönersek, Allah hakkında yalan uydurmuş oluruz. Bizim için, Rabbimiz Allah dilemedikçe tekrar ona dönmemiz imkânsızdır. Rabbimiz ilmiyle her şeyi kuşatmıştır. Biz, Allah'a bağlandık. Rabbimiz, bizim ile kavmimiz arasında hak ile hükmet. Sen hüküm verenlerin en hayırlısısın!

90- Toplumun önde gelen kâfirleri dediler ki: Şuayb'a uyarsanız o zaman mahvolursunuz!

91- Derken o şiddetli deprem onları yakalayıverdi de yurtlarında diz üstü donakaldılar

92- Şuayb'ı yalanlayanlar sanki orda hiç yaşamamış gibi oldular. Şuayb'ı yalanlayanların asıl kendileri mahvoldu.

93- Ey kavmim, size Rabbimin gönderdiklerini açıklamış ve size öğüt vermiştim. Şimdi kâfir bir kavme karşı nasıl üzülebilirim?

94- Biz, hangi ülkeye bir Nebi gönderdiysek, halkını yalvarıp yakarmaları için darlık ve meşakkate düşürdük.

95- Sonra meşakkatin yerini iyilikle değiştirdik. Nihayet sayıları arttı. Ve: Atalarımız da hem darlık hem de bolluk görmüşlerdir, dediler. Biz de onları farkında değillerken ansızın yakaladık.

96- Eğer ülkelerin halkı iman edip, korunsalardı, biz de onlara gökten ve yerden bereket açardık. Fakat yalanladılar. Bu sebeple onları yapmakta olduklarıyla yakaladık.

97- Ülkelerin halkı, azabımızın geceleyin, onlar uykuda iken başlarına gelmeyeceğinden emin midir?

98- Ya da ülkelerin halkı azabımızın güpegündüz onlar eğlencede iken başlarına gelmeyeceğinden emin midir?

99- Allah'ın tuzağından emin midirler? Allah'ın tuzağından mahvolmuş toplumdan başkası asla emin olmaz.

100- Oranın halkından sonra yeryüzüne varis olanlara belli olmadı mı? Ki eğer istersek günahlarıyla birlikte yakalarız, yok ederiz, kalplerini de damgalarız da işitmezler.

101- İşte bu sana haberlerini anlattığımız ülkelerdir. Onlara elçilerimiz açık belgelerle gelmişlerdi de daha önce yalanladıklarına iman etmeye yanaşmadılar. İşte Allah, kâfirlerin kalplerini bu şekilde damgalar.

102- Onların çoğunu sözünde durur bulmadık. Aksine onların çoğunu yoldan çıkmış bulduk.

Ayetlerin Tefsiri

88- "قَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا مِن قَوْمِهِ لَنُخْرِجَنَّكَ يَا شُعَيْبُ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَكَ مِن قَرْيَتِنَا أَوْ لَتَعُودُنَّ فِي مِلَّتِنَا قَالَ أَوَلَوْ كُنَّا كَارِهِينَ" "**Ey Şuayb! Elbette seni ve seninle birlikte iman edenleri ülkemizden çıkaracağız. Ya da siz bizim yolumuza geri döneceksiniz! Şuayb, istemesek de mi, dedi.**" Yani burada iki şeyden biri mutlaka gerçekleşecektir. Ya siz buradan çıkarılacaksınız. Ya da siz tekrar küfre dönеceksiniz. Bu iki seçenek dışında sizin bir seçeneğiniz yoktur.

89- "قَدِ افْتَرَيْنَا عَلَى اللَّهِ كَذِبًا إِنْ عُدْنَا فِي مِلَّتِكُم بَعْدَ إِذْ نَجَّانَا اللَّهُ مِنْهَا وَمَا يَكُونُ لَنَا أَن نَّعُودَ فِيهَا إِلاَّ أَن يَشَاء اللَّهُ رَبُّنَا وَسِعَ رَبُّنَا كُلَّ شَيْءٍ عِلْمًا عَلَى اللَّهِ تَوَكَّلْنَا رَبَّنَا افْتَحْ بَيْنَنَا وَبَيْنَ قَوْمِنَا بِالْحَقِّ وَأَنتَ خَيْرُ الْفَاتِحِينَ" **"Allah bizi, ondan kurtardıktan sonra dininize dönersek, Allah hakkında yalan uydurmuş oluruz. Bizim için, Rabbimiz Allah dilemedikçe tekrar ona dönmemiz imkânsızdır. Rabbimiz ilmiyle her şeyi kuşatmıştır. Biz, Allah'a bağlandık. Rabbimiz, bizim ile kavmimiz arasında hak ile hükmet. Sen hüküm verenlerin en hayırlısısın!"**

Diyorsun ki: Nasıl oluyor da bunlar, bir önceki ayette geçtiği gibi, Şuayb (a)'a "لَتَعُودُنَّ فِي مِلَّتِنَا" ***"Ya da siz bizim yolumuza geri döneceksiniz!"*** diyerek küfre dönmesi için hitapta bulunuyorlar? Ve nasıl oldu da bundan sonraki ayette ifade edildiği gibi Şuayb da onlara "إِنْ " ifadesiyle cevap verebiliyorlar? Çünkü Resullerler -Allah'ın selamı üzerlerine olsun- için büyük günah işlemeleri, küfre dönmeleri bir yana, küçük günah da olsa işlemeleri caiz olmaz. Meğerki işin içinde bir hayati tehlike olmuş olsun, bu müstesnadır. Ne diyeceksin?

Derim ki: Ne zamanki onlar kendisine, "Ey Şuayb! Biz seni ve sana iman edenleri ülkeden çıkaracağız" dediklerinde, burada Şuayb (a)'a, kâfir iken iman etmiş olanları da, Şuayb'ı işaret eden zamir üzerine mana açısından atfettiler de, "Mutlaka sen dinimize, küfre yeniden döneceksin" dediler. Hepsinin kast edilmiş olmasına rağmen mesele tek kişi üzerinde yoğunlaştırıldı ki o da Şuayb Aleynisselamdır. Bu nedenle hepsini ifade edecek bir bağlam içinde vermiş oldu. Bunun da sebebi, çoğunluk dikkate alınarak hüküm çoğunluğa göre zikredildi. Ama yine de Şuayb (a), onlara "**Allah bizi kurtardıktan sonra eğer biz, yeniden sizin dininize dönecek olursak**" diye cevap veriyordu. O, bununla kendisini değil, kavmini demek istiyordu. Ancak O, burada kendisini onlardan ayırmamış, kendisi küfürden beri ve uzak olsa bile, söz gelimi kendisini onlarla birlikte zikretmiştir. Burada çoğunluk dikkate alınmıştır. Mesele bundan ibarettir.

Diyorsun ki: O halde "وَمَا يَكُونُ لَنَا أَن نَّعُودَ فِيهَا إِلاَّ أَن يَشَاء اللَّهُ رَبُّنَا" **"Bizim için, Rabbimiz Allah dilemedikçe tekrar ona dönmemiz imkânsızdır."** Kavli ne anlama gelir? Kaldı ki Yüce Allah, inanmış olan kullarının irtidat etmesini, küfre dönmelerini dilemekten Yücedir. Ne diyeceksin?

Derim ki: Bunun manası, Meğerki Allah bizim rezil olmamızı ve bize olan lütfunu kesmeyi dilememiş olsun, demektir. Çünkü Allah, abes/yanlış olan bir şeyin bize fayda sağlamayacağını biliyor. Abes olan bir şey de çirkindir. Hakiym olan biri böyle bir şeyi yapmaz. Bunun delili de: "رَبُّنَا كُلَّ شَيْءٍ عِلْمًا عَلَى اللَّهِ" **"Rabbimiz ilmiyle her şeyi kuşatmıştır"** kavlidir. Yani Yüce Allah, olmuş olanı bildiği gibi ileride olabilecekleri de bilir. O, aynı zamanda

kullarının durumlarını, nasıl değişip değişmeyeceklerini de en iyi bilendir. Onların kalplerinin nasıl çevrileceğini de bilir. Kalpleri incelmişken nasıl kararıp katılaşarak bozulacaklarını, sağlıklı iken nasıl hastalanacaklarını ve imandan sonra küfre nasıl döneceklerini de bilir.

"عَلَى اللّٰهِ تَوَكَّلْنَا" **"Biz, Allah'a bağlandık."** Bizim imanda sebat etmemizde ve imanımızın fazlasıyla yakin ve kesinlik kazanamaya bizi muvaffak kılmada biz, Allah'a dayanıp güvendik, ona bağlandık. Ayette yer alan "إِلاَّ أَن يَشَاءَ اللّٰهُ" kavliyle, onların kesin olarak küfre dönüş yapma konusunda, bir beklentilerinin olmayacağını, böyle bir anlayış içine girmeyeceklerini sonlandırmak anlamındadır. Çünkü onların küfre dönmeleri konusunda Allah'ın meşieti, dilemesi meselesi, muhal olan bir durumdur ve hikmetin dışına çıkmaktır.

Bir önceki ayetin sonunda Yüce Allah "قَالَ أَوَلَوْ كُنَّا كَارِهِينَ" ***"Şuayb, istemesek de mi, dedi"*** buyurmaktadır. Buradaki hemze harfi, istifham içindir. Vav harfi ise, hal manasınadır. Ayetin manası takdiri olarak şöyle olmaktadır: *"Biz istemediğimiz halde siz bizi dininize mi çevireceksiniz? Oysaki biz onu ret ediyor ve ondan hoşlanmıyoruz. Böyle bir durum bizim için sözkonusu bile olmaz, bize böyle bir şey yakışmaz, yakışık da almaz ve bizim için böyle bir şeyin olması da sahih ve doğru olmaz."*

"رَبَّنَا افْتَحْ بَيْنَنَا وَبَيْنَ قَوْمِنَا بِالْحَقِّ وَأَنتَ خَيْرُ الْفَاتِحِينَ" **"Rabbimiz, bizim ile kavmimiz arasında hak ile hükmet. Sen hüküm verenlerin en hayırlısısın!"** Burada "رَبَّنَا افْتَحْ بَيْنَنَا" kavlinin manası, aramızda hükmet, hüküm ver, demektir. Çünkü **"fetahat"** kelimesi *"hükümet etmek, karar vermek"* anlamındadır. Ya da "aramızdaki durum üstünlük kazanana dek, işimizde bizim galip olmamızı, üstün gelmemizi sağla" demektir.

Evet, "bizimle kavmimiz arasında" derken, yani onların üzerine azap göndermek suretiyle, böylece onlar batıl üzerinde olduklarını öğrensinler de, hak olan şey de ortaya çıkmış olsun. Burada "وَأَنتَ خَيْرُ الْفَاتِحِينَ" **"Sen yol açanların/ hüküm verenlerin en hayırlısısın!"** kavlinin manası: "وَهُوَ خَيْرُ الْحَاكِمِينَ" ***"Hüküm verenlerin en hayırlısı o'dur."***[71] kavliyle açıklanmış olmaktadır.

Diyorsun ki: Bu ayetteki "قَدِ افْتَرَيْنَا عَلَى اللّٰهِ كَذِبًا إِنْ عُدْنَا فِي مِلَّتِكُم" **"Allah bizi, ondan kurtardıktan sonra dininize dönersek, Allah hakkında yalan uydurmuş oluruz"** kavlinin üslubu nasıldır?

Derim ki: Bu, şart ile kayıtlı bir ihbardır, bilgilendirmedir. Bu, iki yönden değerlendirilir. ***Birincisi:*** bu cümle bir yeni giriş cümlesi olup, içinde şaşkınlık ve hayret manası bulunmaktadır. Sanki burada onlar "İslam'ı kabul ettikten sonra eğer biz yeniden küfre dönecek olursak, bu, bizim Allah'a

71 A'raf, 7/7

karşı işlenmiş olan şaşkınlık içeren en büyük yalanımız olur!" diyorlar gibi olur. Çünkü mürted olan, hak dini kabulden sonra dönen bir kimsenin bu davranışı, Allah'a iftira etmiş olması noktasından kâfirin yaptığından çok daha abartılı bir fiil olmuş olur. Zira kafir olan bir kimse Allah adına yalan uyduruyor, bunun sebebi de Allah'ın dengi ve benzeri olmadığı halde, o, Allah'ın dengi ve ortağı olduğunu ileri sürüyor. Mürted de bu durumda aynen onun gibi olmakla ondan fazlası olarak da, gerçeği bildiği halde iftirada bulunması ve dönmesidir. O, bu davranışıyla, hak ile batılı ayırt edebilecek olan işin gizli noktasının kendisince artık ortaya çıktığını, gerçeği görebildiğini iddiaya kalkılıyor.

İkincisi: Buraya bir lam harfinin takdir edilmesiyle bunun yemin manasında olabileceğidir. Yani mana olarak "وَاللـهِ لَقَـد افْتَرَيْنَـا عَلَـى اللّـهِ كَذِبًـا" "**Allah adına yemin olsun ki gerçekten biz Allah hakkında yalan uydurmuş oluruz**" demek olur.

90- "وَقَـالَ الْمَـلأُ الَّذِيـنَ كَفَرُواْ مِن قَوْمِـهِ" "**Toplumundan önde gelen kâfirleri dediler ki:**" Kavminin önde gelenleri, imanda sebat eden ve fakat kendilerinden aşağıda, altta gördükleri kimselere "لَئِـنِ اتَّبَعْتُـمْ شُـعَيْبـاً إِنَّكُـمْ إِذاً لَّخَاسِـرُونَ" "**Şuayb'a uyarsanız o zaman hüsrana uğrayıp mahvolursunuz!**" Çünkü siz dalaleti hidayete değiştirdiniz, Dalalet yerine hidayeti seçtiniz. Bu, aynen Yüce Allah'ın ***"Onlar, hidayet yerine sapıklığı satın aldılar da alışverişleri kar getirmedi ve doğru yolu bulanlar olmadılar."***[72] kavli gibidir.

Deniliyor ki: Siz eğer Şuayb'a uyacak olursanız, ölçü ve tartıda yapmış olduğunuz hilelerle elde ettiğiniz karlarınızı kaybeder, zarara uğrarsınız. Çünkü Şuayb, sizi her şeyi yerli yerince yapmaya, eşitliğe dikkat etmeye sevk eder, buna çağırır.

Diyorsun ki: Burada yer alan "لَئِـنِ اتَّبَعْتُـمْ شُـعَيْبـاً" kavlinde yer alan lam harfinin gündeme getirdiği yemin ile şartın cevabı nedir?"

Derim ki: Burada yer alan "إِنَّكُـمْ إِذاً لَّخَاسِـرُونَ" kavli, her iki cevabın da yerine geçen bir cevaptır, hem yeminin cevabıdır, hem de şartın cevabıdır.

91- "فَأَخَذَتْهُمُ الرَّجْفَـةُ فَأَصْبَحُـواْ فِي دَارِهِمْ جَاثِمِينَ" "**Derken o şiddetli deprem onları yakalayıverdi de yurtlarında diz üstü donakaldılar**"

72 Bakara, 2/16

92- "الَّذِينَ كَذَّبُوا شُعَيْبًا كَأَن لَّمْ يَغْنَوْا فِيهَا الَّذِينَ كَذَّبُوا شُعَيْبًا كَانُوا هُمُ الْخَاسِرِينَ" **"Şuayb'ı yalanlayanlar sanki orda hiç yaşamamış gibi oldular. Şuayb'ı yalanlayanların asıl kendileri mahvoldu."** Ayetin başında yer alan "الَّذِينَ كَذَّبُوا شُعَيْبًا" mübtedadır/öznedir. Bu mübtedanın haberi ise, ayetteki "كَأَن لَّمْ يَغْنَوْا فِيهَا" kavlidir. Nitekim "كَانُوا هُمُ الْخَاسِرِينَ" kavli de böyledir. Yani burada yer alan "الَّذِينَ كَذَّبُوا شُعَيْبًا" kavli mübtedadır, "كَانُوا هُمُ الْخَاسِرِينَ" kavli de bunun haberidir. Yoksa bundan iki ayet öncesinde geçen "إِنَّكُمْ إِذًا لَّخَاسِرُونَ" kavli değildir.

Ayrıca burada bu ifadeye bir giriş-ibtida cümlesiyle başlangıç yapılması, bunun içinde ihtisas, aidiyet manasının yer almasıdır. Bu nedenle burada sanki "Şuayb Aleyhisselamı yalanlayan o kimselerin bizzat kendileri helak olmayı hak edenlerdir, kökleri kazınacak olanlar özellikle onlardır. Sanki evlerinde ve yurtlarında, ülkelerinde hiç yaşamamış gibi olacak olanlar sadece onlardır. Zira Şuayb'a tabi olanları Allah kurtardı. Şuayb'ı yalanlayanlara gelince, asıl en büyük hüsran ve kayıp özellikle onlarındır. Şuayb'a uyanların değildir. Çünkü onlar karlı çıkanlardır" der gibi bir mana bulunmaktadır.

Esasen böylesi yeni bir girişte, bir başlangıç yapılmasında ve tekrar edilmesinde, ileri gelen kafirler topluluğuna, onların taraftarlarına ve söyledikleri sözlerine abartılı bir biçimde ret vardır. Görüşlerinin hiç olduğu, asla işe yaramadığı gerçeğine dikkat çekmek vardır Onların kendi kavimlerine güya öğütleriyle alay vardır ve başlarına gelen şeyin ne denli büyük bir olay olduğunu göstermek vardır.

93- "فَتَوَلَّى عَنْهُمْ وَقَالَ يَا قَوْمِ لَقَدْ أَبْلَغْتُكُمْ رِسَالَاتِ رَبِّي وَنَصَحْتُ لَكُمْ فَكَيْفَ آسَى عَلَى قَوْمٍ كَافِرِينَ" **"Ey kavmim, size Rabbimin gönderdiklerini açıklamış ve size öğüt vermiştim. Şimdi kâfir bir kavme karşı nasıl üzülebilirim?"** Ayette geçen "الْأَسَى" kelimesi, aşırı derecede üzülmek, hüzünlenmek demektir. Accac diyor ki:

"وَانْحَلَبَتْ عَيْنَاهُ مِنْ فَرْطِ الْأَسَى"[73]

"Öylesine üzüldü ki, aşırı hüzünden gözlerinden yaş boşaldı."

Burada şuna dikkat çekiliyor, Şuayb kavmi için öylesine üzüldü ki, sonunda kendi kendini kınayarak "Kendileri hakkında hiç de üzülmek ve hüzünlenmek gerekmeyen, bunu hak etmemiş olan, üstelik de kafir olan bir toplum için, bundan ötürü başlarına gelenlere üzülmek, hüzünlenmek yaraşır mı?"

Gerçi bununla şu da murat olunmuş olabilir; gerek tebliğ ile olsun, gerek nasihat yoluyla olsun, gerekse sakındırmak yoluyla olsun ben sizi her ba-

73 Burada, bu şiirin konumuzla olan ilgisi, burada da "الْأَسَى" kelimesine yer verilmiş olmasıdır.

kımdan uyardım, hakkı kabul etmemeniz halinde başınıza nelerin gelebileceğini söyledim, siz sözümü dinlemediniz. O halde ben sizin bu durumunuzdan ötür başınıza gelenlerden nasıl üzülebilirim ki? Kısaca onlar kendilerine üzülmeye değer kimseler değiller ve üzülmeyi hak eden de değildirler.

Yahya b. Vesab ayette geçen "الْأَسَى" "**el-asa**" kelimesini, hemzenin kesre harekesiyle "إِيسِى" "**iysiy**" olarak okumuştur.

94- "وَمَا أَرْسَلْنَا فِي قَرْيَةٍ مِّن نَّبِيٍّ إِلاَّ أَخَذْنَا أَهْلَهَا بِالْبَأْسَاء وَالضَّرَّاء لَعَلَّهُمْ يَضَّرَّعُونَ" "**Biz, hangi ülkeye bir Nebi gönderdiysek, halkını yalvarıp yakarmaları için darlık ve meşakkate düşürdük.**" Burada geçen "بِالْبَأْسَاء" kelimesi *"fakirlik, yoksulluk, darlık, sıkıntı"* manalarına gelir. "الضَّرَّاء" kelimesi de *"meşakkat, zorluk, hastalık"* gibi manalara gelir. Dolayısıyla "Biz sözkonusu bölge halklarını fakirlik, yoksulluk, sıkıntı, meşakkat ve hastalık içinde bıraktık, onları bu durumlara düşürdük" demektir. Bunun da sebebi, Resullerine tabi olma konusunda büyüklük tasladılar, onları tanımadılar, onlara karşı baş kaldırdılar. "لَعَلَّهُمْ يَضَّرَّعُونَ" "Ola ki onlar yalvarıp yakarırlar, zelil konuma düşerler de kendilerine gelirler, bu sayede büyüklenmekten, kibirlilik göstermekten sakınırlar.

95- "ثُمَّ بَدَّلْنَا مَكَانَ السَّيِّئَةِ الْحَسَنَةَ" "**Sonra meşakkatin yerini iyilikle değiştirdik.**" Daha sonra içinde bulundukları belaların, sıkıntıların, problemlerin yerine kendilerine, huzur, sağlık, bolluk ve genişlik verdik. Bu, aynen ***"Onları belki dönerler diye iyilik ve kötülükle deneriz."***[74] ayeti gibidir. "حَتَّى عَفَوا" "**Nihayet sayıları arttı.**" Hem nüfus açısından sayıları çoğaldı, hem de malları arttı, ekonomik açıdan da durumları iyileşti. Nitekim bitkilerin çoğalması, hayvanların semizleşmesi, hayvan sayısında görülen çoğalmalar için Araplar, "عَفَا" kelimesini kullanırlar. Resulullah (s) hadislerinde: "اَعْفُوا اللِّحَى" *"Sakallarınızı uzatın"*[75] buyurması da böyledir. Hatie de bir beytinde diyor ki:

"بِمُسْتَأْسِدِ الْقِرْيَانِ عَافٍ نَبَاتُهُ"

"Vahşi hayvanların aslan kesildiği bu yerlerde bitki örtüsü yoğun olur."[76]

Hatie bir başka beytinde de diyor ki:

---

74 A'raf, 7/168

75 Bu hadis hakkında bilgi daha önce Bakara Suresi'nde verilmişti.

76 Bu beytin konumuzla ilgisi, burada da çokluk anlamında olarak "عَافٍ" kelimesinin yer almasıdır.

"وَلَكِنَّا نُعِضُّ السَّيْفَ مِنْهَا بِأَسْوَقَ عَافِيَاتِ الشَّحْمِ كُومِ"[77]
"Biz semizleşen değerli deveyi kılıçla devririz ki
Onda henüz hiç dokunulmamış derecede çok yağ var"

"وَّقَالُوا قَدْ مَسَّ آبَاءَنَا الضَّرَّاء وَالسَّرَّاء" **"Ve: Atalarımız da hem darlık hem de bolluk görmüşlerdir, dediler."** Yani verilen nimetler onları şımarttı ve yoldan çıkarak kötülük işler oldular. Bu nedenle de şöyle dediler: "Bu olanlar, aslında zamanların, çağların gereği olarak gelen şeylerdir. İnsanlar çağları getirdikleri şeylerin gereği olarak kimi zaman sıkıntı ve darlık içinde hayat geçirmişlerdir. Kimi zaman da bolluk ve refah işçinde vakit geçirmişlerdir. Zaten atalarımız da bunun benzeri durumları hep yaşamışlardı. Bu da Allah'ın kullarını denemesidir. Allah'ın kullarını kimi zaman kötülüklerle kimi zaman da iyiliklerle denemesi bir sonuç vermeyince, artık onlara azap göndermek suretiyle onları yakalamıştır."

"فَأَخَذْنَاهُم بَغْتَةً وَهُمْ لاَ يَشْعُرُونَ" **"Biz de onları farkında değillerken ansızın yakaladık."** Hem de en ağır şekilde ve en feci halde yakalayıp cezalandırmıştır. Allah, onları öylesine yakalamıştır ki, şuurları yerinde değilken, ansızın azabı üzerlerine indirip onları öylece yakalayıvermiştir.

96- "وَلَوْ أَنَّ أَهْلَ الْقُرَى آمَنُوا وَاتَّقَوا لَفَتَحْنَا عَلَيْهِم بَرَكَاتٍ مِّنَ السَّمَاء وَالأَرْضِ" **"Eğer ülkelerin halkı iman edip, korunsalardı, biz de onlara gökten ve yerden bereket açardık."** Bu ayette geçen "الْقُرَى" kelimesindeki **"Lam"** harfi, aslında bu surenin 94. ayetinde geçen ***"Biz, hangi ülkeye bir nebi gönderdiysek"*** mealindeki bu ayeti göstermektedir. Sanki burada şöyle deniliyor gibidir:

"Şu Resullerini yalanlayıp da bunun üzerine helak edilen kasabaların halkları, inkar edecekleri yerde '**iman etselerdi**' ve işledikleri günah ve masiyetler yerine '**sakınıp korunsalardı**' biz de onlara gökten ve yerden bereket kapılarını açardık." Onlar her yerden ve her yönden hatır ve bereket verirdik. Bir yoruma göre ise, "onlara yağmur ve bitkiler verirdik" diye ifade edilmiştir.

"وَلَـكِن كَذَّبُوا فَأَخَذْنَاهُم بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ" **"Fakat yalanladılar. Bu sebeple onları yapmakta olduklarıyla"** elde ettikleri kötü işlerle **"yakaladık."** Ayette geçen "الْقُرَى" kelimesindeki **"lam"** harfi, cins manasına da gelebilir.

Diyorsun ki: Onlara bereketleri açmak, ne manaya gelir?

Derim ki: Nasıl ki kilitli ve kapatılmış olan kapıların açılması işi kolaylaştırılmışsa tıpkı bunun gibi, Allah onlara bereket kapılarının açılmasını da ko-

77 Bu beytin de konumuzla ilgisi sözkonusu kelimenin bunda da aynı anlamda kullanılmasıdır. Bir bütün olarak beytin anlamı demek değildir.

laylaştırır, demektir. Örneğin bu, "okur tıkandı, ben tıkandığı noktayı okura açtım" ifadesine benzer bir durumdur. Yani onun önünü açtım ki, okumada zorlanmasın, telkin yoluyla ona kolaylık sağladım, demektir.

97- "أَفَأَمِنَ أَهْلُ الْقُرَى أَن يَأْتِيَهُمْ بَأْسُنَا بَيَاتًا وَهُمْ نَائِمُونَ" "**Ülkelerin halkı, azabımızın geceleyin, onlar uykuda iken başlarına gelmeyeceğinden emin midir?**" Bu ayette yer alan "بَيَاتًا" kelimesi "**Beytute**" manasınadır ki bu da *"gecelemek, geceyi geçirmek"* demektir. Nitekim "بَاتَ ، بَيَاتًا" diye söylenir. Kaldı ki daha önce bu surede geçen "وَكَم مِّن قَرْيَةٍ أَهْلَكْنَاهَا فَجَاءهَا بَأْسُنَا بَيَاتًا أَوْ هُمْ قَائِلُونَ" ***"Nice memleketler helak ettik. Kahredici azabımız, onlara gece ya da öğle vakti uyurlarken gelip çattı."***[78] bu ayetteki "بَيَاتًا" kelimesi de bu manayadır.

Bu "بَيَاتًا" kelimesi, aynen "التَّسْلِيمُ" "**teslim**" manasında olan "السَّلام" "**selam**" gibi bazan da "التَّبْيِيتُ" "**tebyit**" anlamında olur. Ki bu da "**Ev yapmak, bir şeyi geceletmek ve geceleyin yapmak veya geceleyin kurmak**" gibi manalara gelir. Nitekim "Düşmanı geceleyin uyuttum" ifadesi de böyledir.

Gerçi ayette sözkonusu olan "بَيَاتًا" kelimesinden muradın *"Onlar, geceleyin uyurlarken, uykuda bulunuyorlarken kendilerine azabımız geldi"* veya *"geceleyin uyku vakti"*, yahut *"uyuma yerine gittiklerinde"* ya da *"uyuyacakları esnada"* manalarına gelmesi de caiz olabilir. Yahut da *"geceleyin bir şeyler kurmak istedikleri sırada"* manasına da gelebilir. Sanki *"azabımız, geceleyin ansızın onları uykuda yakalayarak"* deniliyor gibi bir manası da vardır.

98- "أَوَ أَمِنَ أَهْلُ الْقُرَى أَن يَأْتِيَهُمْ بَأْسُنَا ضُحًى وَهُمْ يَلْعَبُونَ" "**Ya da ülkelerin halkı azabımızın güpegündüz onlar eğlencede iken başlarına gelmeyeceğinden emin midir?**" Bu ayette yer alan "ضُحًى" kelimesi, zarf olarak mansubtur. Örneğin "أَتَانَا ضُحًى", "أَتَانَا ضُحِيًّا" ve "أَتَانَا ضُحَاءً" diye de söylenir ki bu, "Bize kuşluk vaktinde geldi", "Bize gündüz geldi" ve "Bize güneş yükseldiğinde geldi" gibi manalara gelir. Kelime tüm bu manaları içerir. Aslında "الضُّحَى" "**ed-duha**" kelimesi, güneş yükselip de ışıklarını çevreye yaydığı zamanın adıdır.

97. ayetteki"أَفَأَمِنَ" kelimesinin başında yer alan "**fe**" harfiyle 98. ayetteki "أَوَ أَمِنَ" kelimesinin başında yer alan "**Vav**" harfinin her ikisi de atıf edatı, bağlaçtırlar. Her iki edatın da başına soru anlamında olan ve inkâr manasını içeren hemze harfi gelmiştir.

78 A'raf, 7/4

Diyorsun ki: Neyin üzerine atfediliyor, matufun aleyh/bağlanılan hangisidir ve neden birinde "**fe**" harfiyle, diğerinde ise "**vav**" harfiyle atıf yapılmıştır?

Derim ki: Birincisinde matufun aleyh olan ibare 95. ayetteki "فَأَخَذْنَاهُم بَغْتَةً" kavli ile 96. ayetteki "وَلَوْ أَنَّ أَهْلَ الْقُرَى" kavlinin sonuna kadar olan kısmıdır. Bu ikincisi matuf ile matufun aleyh arasında muterize/parantez cümlesi olarak gelmiştir. "**fe**" harfiyle atfedilmesinin sebebi, şu "**Yaptılar, Ettiler, İşlediler**" manasına gelmesi nedeniyledir. Dolayısıyla "Yapıp ettiler de, biz de ansızın kendilerini yakalayıverdik" demektir. Dolayısıyla mana: "Artık bundan sonra o ülke ve kasabalar halkı, azabımızın geceleyin gelip kendilerini yakalayamayacağından güvencede midirler ya da azabımızın güpegündüz gelip onları yakalamasından emin mi oldular?" demek olur.

Ayetteki "أَوَ أَمِنَ" kavlinin başında yer alan "أَوَ" "**eve**" kavli, atıf edatı olarak doğrudan veya anlamında "**ev**" diye de okunmuştur.

"وَهُمْ يَلْعَبُونَ" kavlinin manası: "Sanki bunlar oyun ve eğlencede imişler gibi, hiç de kendileri açısından yakışık almayan ve uygun düşmeyen işlerle, davranışlarla uğraşıp duruyorlar" demektir.

99- "أَفَأَمِنُوا مَكْرَ اللَّهِ فَلَا يَأْمَنُ مَكْرَ اللَّهِ إِلَّا الْقَوْمُ الْخَاسِرُونَ" "**Allah'ın mekrinden-tuzağından emin midirler? Allah'ın tuzağından mahvolmuş toplumdan başkası asla emin olmaz.**"

Diyorsun ki: Ne diye tekrar geri dönerek "أَفَأَمِنُوا مَكْرَ اللَّهِ" kavlini "**Fe**" atıf edatı ile atfeyledi?

Derim ki: Bu, 97. ayetteki "أَوَ أَمِنَ أَهْلُ الْقُرَى" kavlini tekrarı anlamındadır. Ayette yer alan "مَكْرَ اللَّهِ" kavli ise, kulunu hiç de haberi olmayan, fark etmeksizin, bilmediği bir taraftan yakalaması anlamında bir istiaredir, tedrici olarak azabın içine çekmektir. Bu itibarla akıllı olan kişi, Allah'ın mekrinden/imtihanından korku üzere olmalıdır. Tıpkı bir savaşçının gizlenip düşmanını ansızın ve geceleyin gaflet uykusunda iken yakalama anını beklemesi, başına tuzak kurmasına benzer. Bu itibarla, akıllı olan kişi, gelebilecek tehlikelere karşı her an tetikte olmalıdır, olmak zorundadır.

Rebi' b. Haysem'den rivayete göre kızı ona "Bakıyorum herkes uyuyorken, sen uyumuyorsun, neden?" deyince, o da kızına "Kızım! Baban, ansızın gelebilecek olan, gaflet halinde yakalayacak olan şeyden korkuyor" der. O bununla bu surenin 97. ayetini, ***"Azabın geceleyin ansızın onlara gelmesi"*** manasına gelen bu ayeti demek istiyordu.

100- "أَوَلَمْ يَهْدِ لِلَّذِينَ يَرِثُونَ الأَرْضَ مِن بَعْدِ أَهْلِهَا أَن لَّوْ نَشَاء أَصَبْنَاهُم بِذُنُوبِهِمْ وَنَطْبَعُ عَلَى قُلُوبِهِمْ فَهُمْ لاَ يَسْمَعُونَ" "**Oranın halkından sonra yeryüzüne varis olanlara belli olmadı mı? Ki eğer istersek günahlarıyla birlikte yakalarız, yok ederiz, kalplerini de damgalarız da işitmezler.**" Ayetin başında yer alan ve görüldüğü gibi bu, "أَوَلَمْ يَهْدِ" diye "Ya" harfiyle okunursa, bu durumda "أَن لَّوْ نَشَاء" kavli, bunun faili olarak merfu olur. Buna göre bunun manası da şöyle olur:

"Önceden burada yaşayanlardan sonra gelip onların yerini alanlar ve onların topraklarına bu şekilde gelip mirasçı olarak konanların da hali böyle iken gerçeği görmediler mi? Onlardan önce geçenleri yapıp ettiklerinden ötürü azap ile yakaladığınız gibi kendilerine de yakalamak istediğimizde ne yapacaklar, hala uyanmadılar mı? Ki böylece o toprakları miras olarak bırakanları helak ettiğimiz gibi oralara mirasçı olarak konanları da helak ederiz."

Eğer "أَوَلَمْ يَهْدِ" "**eve lem yahdi**" kavlini "**ya**" harfiyle değil de "**nun**" harfiyle "أَوَلَمْ نَهْدِ" "**eve lem nahdi**" olarak okursak, o takdirde mansub olur. Bu durumda sanki "**Böyle bir duruma mirasçı olanlara Allah açıklamadı mı?**" demek olur. Ki bu durumda mana şöyle olur:

"أَوَلَمْ نُبَيِّنْ لَهُمْ أَنَّا لَّوْ نَشَاء أَصَبْنَاهُم بِذُنُوبِهِمْ" "**Onları işledikleri günahlarıyla birlikte yakalayacağımızı biz onlara açıklamadık mı?**"

Ayette geçen hidayet "يَهْدِ" fiili, lam harfiyle geçişli fiil olmuştur. Çünkü bu, tebyin manasınadır ki, açıklamak, beyan etmek demektir.

Diyorsun ki: Ayetteki "وَنَطْبَعُ عَلَى قُلُوبِهِمْ" kavli neye taalluk eder?

Derim ki: Bu nokta birkaç yönden değerlendirilebilir. ***Birincisi:*** Bu, "أَوَلَمْ يَهْدِ" kavlinin mana olarak delalet ettiği şeye delalet eder ve onun üzerine atfedilmiş olabilir. Sanki burada *"**Onlar hidayet konusunda gaflet içindedirler ve biz de onların kalplerini de damgalarız**"* gibi bir mana vardır. ***İkincisi:*** Ya da bu, "يَرِثُونَ الأَرْضَ" kavli üzerine matuf olabilir. Üçüncüsü de hiçbiriyle ilgisi olmaz, munkati/kesik olabilir. Bu durumda mana şöyle olur: *"Biz, onların kalplerini mühürleriz, kalpleri üzerine damga vururuz."*

Diyorsun ki: Bu ayette geçen "وَنَطْبَعُ" kavli, mana olarak "وَطَبَعْنَا" anlamına gelebilir mi?" Nitekim "لَّوْ نَشَاء" kavli de "لَّوْ شِئْنَا" anlamında değerlendirilmiştir. Bu da öyle olmaz mı? Böylece kelime, yine bu ayette yer alan "أَصَبْنَاهُم" kavli üzerine atfedilmiş olur, ne diyeceksin?

Derim ki: Mana açısından böyle bir şeye izin yoktur. Çünkü sözkonusu kişilerin zaten kalpleri damgalanmıştır. Bunlar daha önce geçmiş olan toplumların taşıdıkları özellikleri taşımaktadırlar ki, onlar günah işlemişler ve günahları yüzünden de zaten azaba uğrayıp helak olmuşlardır. İşte bu tefsir

ve yorum, böyle bir durumda onların bu türden bir sıfat taşımadıkları manasına gelir. Zaten Yüce Allah dileseydi, onları bu vasıfla nitelemezdi.

101- "تِلْكَ الْقُرَى نَقُصُّ عَلَيْكَ مِنْ أَنبَائِهَا وَلَقَدْ جَاءَتْهُمْ رُسُلُهُم بِالْبَيِّنَاتِ فَمَا كَانُوا لِيُؤْمِنُوا بِمَا كَذَّبُوا مِن قَبْلُ كَذَٰلِكَ يَطْبَعُ اللَّهُ عَلَىٰ قُلُوبِ الْكَافِرِينَ" **"İşte bu sana haberlerini anlattığımız ülkelerdir. Onlara elçilerimiz açık belgelerle gelmişlerdi de daha önce yalanladıklarına iman etmeye yanaşmadılar. İşte Allah, kâfirlerin kalplerini bu şekilde damgalar."** Bu ayetin başında yer alan "تِلْكَ الْقُرَى نَقُصُّ عَلَيْكَ مِنْ أَنبَائِهَا" **"İşte bu sana haberlerini anlattığımız ülkelerdir"** kavli, aynen "وَهَـٰذَا بَعْلِي شَيْخًا" ***"Kocam da bir ihtiyardır."***[79] kavli gibidir. Çünkü bu, hem mübteda ve haber, hem de haldir. Gerçi "الْقُرَى" kelimesinin, "تِلْكَ" kelimesinin sıfatı olması da uygundur. Bu durum da "نَقُصُّ" kelimesi haber olur ve "الْقُرَى نَقُصُّ" kavli de haberden sonra yine haber olur.

Diyorsun ki: Tam bir anlam ifade etmesi açısından "تِلْكَ الْقُرَى" **kavlinin** manası nedir?

Derim ki: Zaten tam bir anlam ifade ediyor. Ancak burada mesele bunun sadece hal ile kayıtlanmış olmasıdır. Kaldı ki bu, aynı zamanda sıfat ile kayıtlanmanın şart olmasını ifade eder. Örneğin "هُوَ الرَّجُلُ الْكَرِيمُ" cümlesi gibidir.

Diyorsun ki: Ayette ***"Sana o kasabaların kıssalarından haber vereceğiz"*** cümlesinde yer alan haberlerin manası nedir, bununla ne demek isteniyor?

Derim ki: Bunun manası, sözkonusu edilen ve hakkında sana bilgi vereceğiz denilen kasabalardan kasıt, hakkında sana verdiğimiz bilgiler olduğu gibi, bu kasabalar ve ülkelerle ilgili henüz vermediğimiz başka haberler de var, onları da sana haber vereceğiz, demektir.

Çünkü daha önceden elçiler geldikleri sırada, bunların getirmiş oldukları ayetleri, belge ve mucizeleri, yalanlamak suretiyle inkâr ettikleri gibi Resuller gelmezden önce de zaten inkâr içinde olduklarından ötürü inanmıyorlardı. Ya da bunun manası, bunlar ömürlerinin sonuna dek de olsa inanacak değillerdir, zira zaten onu önceden de yalanlıyorlardı, geldiklerinde de yalanladılar, demektir. Yani bunlar elçilerin gelmesinden itibaren tutunda, bu inkârcılara ölene dek inkâr ve yalanlarında ısrar ettiler ve ısrarlarını da devam ettirdiler. Küfürlerinden bir an olsun geri dönmediler, inatlarını hep sürdürdüler. Hem de kendilerine tekrar tekrar öğütler verilmesine, peş peşe belgeler gönderilmesine rağmen küfürleri ısrarla sürdürdüler."

79 Hud, 11/72

Lam harfinin manası, olumsuzluğu tekit ve pekiştirmek içindir. Zaten bunların inanmalarını beklemek yaşantılarına terstir. Çünkü küfürlerinde o kadar samimidirler ki, onu terk etmeleri sözkonusu değildir. Mücahid'den rivayete göre: ***"Eğer dünyaya tekrar gönderilselerdi, yine de kendilerine yasaklanan şeyleredöneceklerdi."***[80]

"كَذٰلِكَ يَطْبَعُ اللّٰهُ عَلَىٰ قُلُوبِ الْكَافِرِينَ" **"İşte Allah, kâfirlerin kalplerini bu şekilde damgalar."** Bu denli şiddetli damga misali, Allah kâfirlerin kalplerini aynen o şekilde damgalardı.

102- "وَمَا وَجَدْنَا لِأَكْثَرِهِم مِّنْ عَهْدٍ" **"Onların çoğunu sözünde durur bulmadık."** Bu ibarede yer alan zamir, mutlak olarak insanlara racidir. Yani "Biz insanların birçoğunun sözlerinde duran kimseler olarak bulmadık" demektir. Bu demektir ki, insanların birçoğu iman ve takva konularında Allah'a verdikleri sözde noksanlık ettiler.

"وَإِن وَجَدْنَا أَكْثَرَهُمْ لَفَاسِقِينَ" **"Aksine onların çoğunu yoldan çıkmış bulduk."** Yani biz onların çoğunu yoldan çıkmış kimseler olarak bulmuşuzdur. Yoldan çıkan, itaatsiz ve hak tanımaz kimseler olarak gördük. Bu ayet, bir itiraz/ parantez cümlesidir yani cümleciktir.

Gerçi ilgili zamirin önceden gelip geçmiş olan toplumlara raci olması da caiz olabilir. Çünkü daha önceden gelip geçmiş olan ümmetler veya kavimler herhangi bir zorluk, bir sıkıntı ve korku anında Allah'a "Eğer bizi bundan kurtaracak olursan, biz kesin olarak Sana iman edeceğiz" diye ant içerek Allah'a söz verirlerdi. Allah daha sonra kendilerini kurtarınca verdikleri sözlerini bozarlar, sözlerini tutmazlardı. Tıpkı Musa'nın kavminin ona dedikleri gibi, çünkü bunlar da söz verdikleri halde sözlerini tutmamışlardı. Onlar "Eğer bizden bu azabı kaldırırsan, biz mutlaka Sana iman edeceğiz" demişlerdi. Bu surenin 134 ve 135. ayetlerinde göreceğimiz gibi, sözlerinde durmamışlar, verdikleri sözü bozmuşlardı.

Ayrıca burada geçen ve bulmak anlamında olan "وَجَدْ" kelimesi, "وَجَدْتُ زَيْدًا ذَا الْحِفَاظِ" ibaresinde de görüldüğü gibi bilmek, manasınadır. Delili de bu kelimenin başına muhaffefe adını alan bir "إن" harfiyle farika lamı diye adlandırılan bir Lam harfinin gelmesidir. Böyle bir durum ise ancak mübteda ve haber olan ve bu ikisine dâhil olan fiillerde caiz olabilir.

80 Enam, 6/28

ثُمَّ بَعَثْنَا مِنْ بَعْدِهِمْ مُوسَىٰ بِآيَاتِنَا إِلَىٰ فِرْعَوْنَ
وَمَلَئِهِ فَظَلَمُوا بِهَا فَانْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُفْسِدِينَ
﴿103﴾ وَقَالَ مُوسَىٰ يَا فِرْعَوْنُ إِنِّي رَسُولٌ مِنْ رَبِّ
الْعَالَمِينَ ﴿104﴾ حَقِيقٌ عَلَىٰ أَنْ لَا أَقُولَ عَلَى اللَّهِ
إِلَّا الْحَقَّ قَدْ جِئْتُكُمْ بِبَيِّنَةٍ مِنْ رَبِّكُمْ فَأَرْسِلْ مَعِيَ
بَنِي إِسْرَائِيلَ ﴿105﴾ قَالَ إِنْ كُنْتَ جِئْتَ بِآيَةٍ فَأْتِ
بِهَا إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ ﴿106﴾ فَأَلْقَىٰ عَصَاهُ فَإِذَا
هِيَ ثُعْبَانٌ مُبِينٌ ﴿107﴾ وَنَزَعَ يَدَهُ فَإِذَا هِيَ بَيْضَاءُ
لِلنَّاظِرِينَ ﴿108﴾ قَالَ الْمَلَأُ مِنْ قَوْمِ فِرْعَوْنَ إِنَّ هَٰذَا
لَسَاحِرٌ عَلِيمٌ ﴿109﴾ يُرِيدُ أَنْ يُخْرِجَكُمْ مِنْ أَرْضِكُمْ
فَمَاذَا تَأْمُرُونَ ﴿110﴾ قَالُوا أَرْجِهْ وَأَخَاهُ وَأَرْسِلْ فِي
الْمَدَائِنِ حَاشِرِينَ ﴿111﴾ يَأْتُوكَ بِكُلِّ سَاحِرٍ عَلِيمٍ
﴿112﴾ وَجَاءَ السَّحَرَةُ فِرْعَوْنَ قَالُوا إِنَّ لَنَا لَأَجْرًا إِنْ
كُنَّا نَحْنُ الْغَالِبِينَ ﴿113﴾ قَالَ نَعَمْ وَإِنَّكُمْ لَمِنَ الْمُقَرَّبِينَ
﴿114﴾ قَالُوا يَا مُوسَىٰ إِمَّا أَنْ تُلْقِيَ وَإِمَّا أَنْ نَكُونَ
نَحْنُ الْمُلْقِينَ ﴿115﴾ قَالَ أَلْقُوا فَلَمَّا أَلْقَوْا سَحَرُوا أَعْيُنَ
النَّاسِ وَاسْتَرْهَبُوهُمْ وَجَاءُوا بِسِحْرٍ عَظِيمٍ ﴿116﴾
وَأَوْحَيْنَا إِلَىٰ مُوسَىٰ أَنْ أَلْقِ عَصَاكَ فَإِذَا هِيَ تَلْقَفُ
مَا يَأْفِكُونَ ﴿117﴾ فَوَقَعَ الْحَقُّ وَبَطَلَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ
﴿118﴾ فَغُلِبُوا هُنَالِكَ وَانْقَلَبُوا صَاغِرِينَ ﴿119﴾ وَأُلْقِيَ
السَّحَرَةُ سَاجِدِينَ ﴿120﴾ قَالُوا آمَنَّا بِرَبِّ الْعَالَمِينَ
﴿121﴾ رَبِّ مُوسَىٰ وَهَارُونَ ﴿122﴾ قَالَ فِرْعَوْنُ آمَنْتُمْ
بِهِ قَبْلَ أَنْ آذَنَ لَكُمْ إِنَّ هَٰذَا لَمَكْرٌ مَكَرْتُمُوهُ فِي
الْمَدِينَةِ لِتُخْرِجُوا مِنْهَا أَهْلَهَا فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ ﴿123﴾
لَأُقَطِّعَنَّ أَيْدِيَكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ مِنْ خِلَافٍ ثُمَّ لَأُصَلِّبَنَّكُمْ
أَجْمَعِينَ ﴿124﴾ قَالُوا إِنَّا إِلَىٰ رَبِّنَا مُنْقَلِبُونَ ﴿125﴾
وَمَا تَنْقِمُ مِنَّا إِلَّا أَنْ آمَنَّا بِآيَاتِ رَبِّنَا لَمَّا جَاءَتْنَا

رَبَّنَا أَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبْرًا وَتَوَفَّنَا مُسْلِمِينَ ﴿126﴾ وَقَالَ
الْمَلَأُ مِنْ قَوْمِ فِرْعَوْنَ أَتَذَرُ مُوسَىٰ وَقَوْمَهُ لِيُفْسِدُوا
فِي الْأَرْضِ وَيَذَرَكَ وَآلِهَتَكَ قَالَ سَنُقَتِّلُ أَبْنَاءَهُمْ
وَنَسْتَحْيِي نِسَاءَهُمْ وَإِنَّا فَوْقَهُمْ قَاهِرُونَ ﴿127﴾ قَالَ
مُوسَىٰ لِقَوْمِهِ اسْتَعِينُوا بِاللَّهِ وَاصْبِرُوا إِنَّ الْأَرْضَ
لِلَّهِ يُورِثُهَا مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَالْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ
﴿128﴾ قَالُوا أُوذِينَا مِنْ قَبْلِ أَنْ تَأْتِيَنَا وَمِنْ بَعْدِ مَا
جِئْتَنَا قَالَ عَسَىٰ رَبُّكُمْ أَنْ يُهْلِكَ عَدُوَّكُمْ وَيَسْتَخْلِفَكُمْ
فِي الْأَرْضِ فَيَنْظُرَ كَيْفَ تَعْمَلُونَ ﴿129﴾

Ayetlerin Mealleri

103- Sonra onların ardından Musa'yı mucizelerimizle Firavun ve kavmine gönderdik de mucizeleri inkâr ettiler; ama bak gör ki, fesatçıların sonu ne oldu!

104- Musa şöyle dedi: Ey Firavun, ben âlemlerin Rabbinden bir elçiyim!

105- Gerçek şudur ki: Ben Allah hakkında doğru olandan başka bir şey söylemiyorum. Size Rabbinizden belgelerle geldim. Bu sebeple, İsrailoğulları'nı benimle beraber gönder.

106- Eğer bir belge ile geldiysen, haydi doğru söyleyen biriysen onu ortaya koy, dedi.

107- O anda Musa bastonunu attı. Şimdi o apaçık bir ejderha olmuştu.

108- Elini koynuna soktu. O şimdi bakanların (gözünü kamaştıran) bembeyaz bir el idi.

109- Firavun kavminden ileri gelenler: Bu, bilgin bir sihirbaz, dediler.

110- Sizi yurdunuzdan çıkarmak istiyor. Ne buyurursunuz?

111- Onu ve kardeşini alıkoy, şehirlere davetçiler gönder.

112- Sana tüm sihirbazları getirsinler, dediler.

113- Sihirbazlar Firavun'a gelerek dediler ki: Eğer biz galip gelirsek bir mükâfat var, değil mi?

114- Evet, elbette siz benim yakınlarım olacaksınız, dedi.

115- Sihirbazlar: Ey Musa, ya sen at ya da biz atalım, dediler.

116- O da: Siz atın, dedi ve attılar. Sihirbazlar sihirleri attıkları zaman insanların gözünü büyülediler. Onları korkuttular ve büyük bir sihir gösterdiler.

117- Biz de Musa'ya değneğini atmasını belirttik. İşte o an onların uydurduklarını yutuyordu.

118- Gerçek ortaya çıktı. Onların yaptıkları boşa gitti.

119- İşte Firavun ve kavmi, orada yenildiler ve küçük düşerek geri döndüler.

120- Sihirbazlar ise secdeye kapandılar.

121- Âlemlerin Rabbine iman ettik, dediler.

122- Musa ve Harun'un Rabbine (iman ettik, dediler.)

123- Firavun, Ben size izin vermeden önce, ona iman mı ettiniz, dedi. Bu kesin bir tuzaktır. Halkı şehirden çıkarmak için, bu tuzağı kurdunuz. Bu yüzden siz görürsünüz.

124- Sizin ellerinizi ve ayaklarınızı çaprazlama kestireceğim. Sonra hepinizi asacağım.

125- Şüphesiz biz, Rabbimize döneceğiz.

126- Sen, Rabbimizin ayetleri bize geldiği zaman ona iman ettiğimiz için, yalnızca bunun için bizden intikam alıyorsun. Rabbimiz üzerimize sabır yağdır ve Müslüman olarak canımızı al, dediler.

127- Firavun kavminden ileri gelen kesim: Musa'yı ve kavmini yeryüzünde bozgunculuk etsinler seni ve senin ilahlarını terk etsinler diye mi bırakacaksın? dediler. Firavun: Onların erkek çocuklarını öldürürüz. Kadınlarını da sağ bırakırız. Biz, onlara hâkim bir konumdayız, dedi.

128- Musa kavmine şöyle dedi: Allah'tan yardım dileyin ve sabredin. Şüphesiz yeryüzü Allah'ındır. O, kullarından dilediğini ona varis kılar. Zafer Allah' tan korkanlarındır.

129- Kavmi ise: Sen bize gelmeden önce de geldikten sonra da bize işkence edildi, dediler. Musa, umulur ki Rabbiniz düşmanınızı helak eder ve onların yerine sizi yeryüzüne hâkim kılar. Böylece sizin nasıl hareket edeceğinize bakar, dedi.

Ayetlerin Tefsiri

103- "ثُمَّ بَعَثْنَا مِن بَعْدِهِم مُّوسَى بِآيَاتِنَا إِلَى فِرْعَوْنَ وَمَلَئِهِ فَظَلَمُوا بِهَا" **"Sonra onların ardından Musa'yı mucizelerimizle Firavun ve kavmine gönderdik de mucizeleri inkâr ettiler."** Burada "مِن بَعْدِهِم" kavlindeki zamir, daha önce bu surenin 101. ayetinde geçmiş olan "وَلَقَدْ جَاءتْهُمْ رُسُلُهُم" kavline racidir. Ayetteki "فَظَلَمُوا بِهَا" kavlinin manası **"O ayetleri inkâr ettiler"** demektir. Burada geçen zulüm kelimesi, küfür yerinde kullanılmıştır. Çünkü ister zulmetmek olsun, ister küfretmek olsun her ikisi de mana açısından aynı kapıya çıkarlar. Kaldı ki bir ayette de "إِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ" ***"Çünkü şirk çok büyük bir zulümdür."***[81] buyrulmuştur.

Ya da bunun manası şöyledir, iman etmeyenler, kâfirler halkı tehdit ederek onları Allah yolundan engelledikleri, iman edenlere de eza ve cefada bulunduklarında **"Böylece halka zulüm yoluyla haksızlık ettiler"** manasında değerlendirildi. Çünkü iman etmeleri, gelen ayetleri kabul etmeleri farz kılındığı halde, gerektiği halde, onlar iman edecekleri yerde küfrettiler, inkâr ettiler. O toplumun gelen ayetlere iman etmemeleri, onlara zulmetmeleri, haksızlıkta bulunmaları anlamına gelir. İşte bu nedenle ayette "فَظَلَمُوا بِهَا" kavline yer verildi. Yani *"Onlara zulmettiler"* demek, onları inkâr ettiler, tanımadılar, böylece küfrü olmaması, konmaması gereken yere koydular. Yerine küfrü yerleştirdikleri şey, imandır. Orada iman olması gerekirken, onlar küfrü oraya yerleştirdiler.

"فَانظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُفْسِدِينَ" **"Ama bak gör ki, fesatçıların sonu ne oldu!"**

104- "وَقَالَ مُوسَى يَا فِرْعَوْنُ إِنِّي رَسُولٌ مِّن رَّبِّ الْعَالَمِينَ" **"Musa şöyle dedi: Ey Firavun, ben âlemlerin Rabbinden bir elçiyim!"** Mısır krallarına o çağlarda **"Firavun"** unvanı verilirdi. Nitekim Fars krallarına da o dönemlerde Kisra adı verilirdi. Burada sanki: "Ey Mısır Kralı!" denir gibi bir anlatım bulunmaktadır. Firavunun asıl adı Kabus idi. Gerçi adının Velid b. Mus'ab b. Reyyan olduğu da söylenir.

105- "حَقِيقٌ عَلَى أَن لاَّ أَقُولَ عَلَى اللّهِ إِلاَّ الْحَقَّ" **"Gerçek şudur ki: Ben Allah hakkında doğru olandan başka bir şey söylemiyorum."** Burada dört türlü okuma tarzı vardır. Meşhur olan okunuş: "حَقِيقٌ عَلَيَّ أَن لاَّ أَقُولَ" **"Hakikun aleyye en la ekule"** okunuşudur. Bu da İmam Nafiin kıraatidir. "حَقِيقٌ عَلَى أَن لاَّ أَقُولُ" **"Hakikun ala en la ekulu"** kıraati de Abdullah'ın kıraatidir. "حَقِيقٌ بِأَنْ لاَّ أَقُولُ"

81 Lokman, 31/13

"**Hakikun bi en la ekule**" kıraati de Übeyy'in kıraatidir. Meşhur kıraatte problem var. Çünkü bu, birkaç yönden değerlendirilmektedir.

Birincisi: Herhangi bir karışıklığa meydan verilmemesi için değişen cümleler kabilinden olmasıdır. Örneğin Şair bir beytinde şöyle diyor:

"وَ تَشْقَى الرِّمَاحُ بِالضَّيَاطِرَةِ الْحُمْرِ"[82]

"Ve soytarılarla oklar katılaşır"

Burada kalb sözkonusu olduğundan manası "Ok-mızraklarla soytarılar katılaşır, hizaya gelir" demektir. Meşhur kıraat olan "حَقِيقٌ عَلَيَّ أَن لاَّ أَقُولَ" "**Hakikun aleyye en la ekule**" okunuşunun manası -ki bu, İmam Nafi'nin kıraatıdır- şöyledir: *"Bana düşen görev Allah hakkında sadece hak olanı dile getirmektir."*

İkincisi: "**Senin için gerekli olan şey, onun için de gereklidir.**" Mademki hak olan sözü söylemek onun için bir görev ise, o halde benim için de hakkı dilemek getirmem bana düşen bir farzdır. Onun için gerekli olan bir husustur.

Üçüncüsü: "**حَقِيقٌ**" kelimesinin "Haris" manasını tazmin etmesidir, bu manaya da gelmesidir. Bu, tıpkı İmam Sibeveyh'in nahivle ilgili kitabında yer alan beyitteki "**هَيَّجَنِي**" "**beni heyecana getirdi**" manasında olan bu kelime gibidir ki, bu kelime tazmin yoluyla "**ذَكَّرَنِي**" "**bana hatırlattı**" manasınadır.

Dördüncüsü: Tercihe değer olan da budur, Kur'an nükteleri içine girmesi gereken de bu dördüncüsüdür. Bura Musa (a) kendini bulunduğu makam açısından doğru olan, doğruyu dile getiren biri olarak niteliyor ve öyle tanıtıyor. Rivayet olunduğuna göre Musa (a) ***"Ben âlemlerin Rabbi tarafından gönderilen bir elçisiyim"***[83] diye söylediğinde, bu ifade karşısında Allah düşmanı olan Firavun da özellikle ona "**Sen yalancısın**" demişti. İşte Firavunun bu sözleri üzerine Musa şöyle demişti:

"Ben, hak söz üzereyim." Yani "O sözü söyleyen ve onu uygulayacak biri olarak ben, hakkı söylemekle mükellefim; bunu söylemek üzerime farzdır. Benim gibi biri bu sözden başka bir söz söylemeye rızası olamaz. Ben sadece hakkı söylerim."

82 Bu beytin konumuzla ilgisi, cümlede kalb-yer değişiminin olmasıdır. Şair burada diyor ki: "الْمُقَنَّزَةِ الصُّحْمَةِ بِالْحُمْرِ تَشْقَى الرِّمَاحُ إِنَّ" Bu cümlede kalb yani yer değişimi vardır. Cümle "الرِّمَاحِ بِـ الْمُقَنَّزَةُ الْحُمْرُ وَتَشْقَى" takdirindedir. Buradaki kalb olayı, meşhur kıraatteki kalb olayına yakındır ki o da "الْحَقُّ إِلاَّ اللهِ عَلَى أَقُولَ لاَّ أَن عَلَى" kavlidir. Beytin manası "Soytarıları, korkakları mızraklarını taşımada yoruldular" demektir.

83 A'raf, 7/104

"قَدْ جِئْتُكُم بِبَيِّنَةٍ مِّن رَّبِّكُمْ فَأَرْسِلْ مَعِيَ بَنِي إِسْرَائِيلَ" **"Size Rabbinizden belgelerle geldim. Bu sebeple, İsrailoğulları'nı benimle beraber gönder."** Onların önlerinden çekil de benimle dönüp Arzı Mukaddese/mukaddes topraklara dönsünler. Orası onların vatanıdır ve atalarının da doğduğu yerlerdir.

Bunun sebebi, Yusuf (a) vefat ettikten sonra, bundan böyle Esbat'ın egemenliğine son verildi. Firavun, onların soyundan gelenlere egemen olmaya, onlar üzerinde baskı kurmaya başladı ve onları köleleştirdi. Yüce Allah, Musa (a) vasıtasıyla onları bu esaretten ve kölelikten kurtardı. Yusuf (a)'ın Mısır'a girişiyle Musa'nın Mısır'a girişi arasında 400 yıl geçmişti. Musa, Yusuf'tan 400 yıl sonra Mısır'a girmişti.

106- "قَالَ إِن كُنتَ جِئْتَ بِآيَةٍ فَأْتِ بِهَا إِن كُنتَ مِنَ الصَّادِقِينَ" **"Eğer bir belge ile geldiysen, haydi doğru söyleyen biriysen onu ortaya koy, dedi."**

Diyorsun ki: Bu ayette görüldüğü gibi nasıl oluyor da Firavun, "**Eğer bir belge ile geldiysen, elinde bir belgen varsa**" ifadesinden sonra Musa'ya, "**Haydi onu getir, ortaya koy**" diyebiliyor?

Derim ki: Bunun manası; "Eğer sen, seni gönderen tarafından bir belge ile gelmişsen, o belgeyi bana getir ve onu önüme koy ki, davanda dürüst olduğun ve doğru söylediğin sabit olsun" demektir.

107- "فَأَلْقَى عَصَاهُ فَإِذَا هِيَ ثُعْبَانٌ مُّبِينٌ" **"O anda Musa bastonunu attı. Şimdi o apaçık bir ejderha olmuştu."** Görünüş itibariyle dıştan bakıldığında o, kuşkusuz bir ejderhadan başkası değildi.

Rivayet olunduğuna göre bu, erkek ve kıllı bir ejderha halini almıştı. Ağzını açmıştı. İki çenesinin arası seksen arşı-zira idi (yaklaşık 54,4 m idi). Ejderha alt çenesini yere dayamış, üst çenesini de sarayın suru üzerine dayamıştı. Ejderha Firavun'u yakalamak üzere hemen ona doğru yönelince bulunduğu yerdeki tahtının üzerinden sıçrayıp kaçmaya başladı. İlk defa böylesine korkup kaçmayı deniyordu. Oysaki daha önce onun böyle bir davranışı görülmüş değildi. Orada bulunan halk, bağırarak kaçıştılar. Hemen insanların bulunduğu tarafa saldırdı. Panikten dolayı 25 bin kişi birbirlerini çiğneyerek öldüler. Firavun, hemen kaçıp evine sığındı ve şöyle sesleniyordu:

"Ey Musa! Tut onu, saldırma üzerimize! Ben sana iman edecek ve İsrailoğullarını da seninle birlikte istediğin yere göndereceğim." Musa onu yakaladı, o da eski haline, asaya dönüştü.

108- "وَنَزَعَ يَدَهُ فَإِذَا هِيَ بَيْضَاء لِلنَّاظِرِينَ" **"Elini koynuna soktu. O şimdi bakanların** (gözünü kamaştıran) **bembeyaz bir el idi."**

Diyorsun ki: Ayetteki "لِلنَّاظِرِينَ" kavli, nereye taalluk eder?

Derim ki: Ayetteki "لِلنَّاظِرِينَ" kavli, "بَيْضَاء" kelimesine taalluk eder.

Mana şöyle olmaktadır: "Bir de ne görsünler, o, bakanların gözlerini kamaştıran bembeyaz bir haldedir." Bir şeyin bakanların gözlerini, bembeyaz bir halde kamaştırabilmesi için, bunun şaşkınlık uyandıran olağan dışı, adetler üstü bir olay olması gerekir. İnsanlar nasıl ki şaşkınlık ve hayret uyandıran olağan dışı olayları görmek üzere toplanıp bir araya geliyorlarsa, bunu görmek için de aynen o şekilde toplanıp bir araya geliyorlardı.

Olay şöyle gerçekleşmiştir. Rivayet olunduğuna göre Musa (a) elini Firavun'a gösterip ona "Bu nedir?" diye sorar. Firavun "O, senin elindir" der. Daha sonra Musa elini koynuna sokar, üzerinde yünden bir gömlek-bir aba vardı. Sonra elini oradan çekip çıkardı. Eli nurani bir halde bembeyaz bir şekil almıştı. Yaydığı ışık neredeyse güneşin ışınlarını bastıracak haldeydi. Oysa Musa (a), zenci denecek kadar oldukça esmer biriydi.

109- "قَالَ الْمَلأُ مِن قَوْمِ فِرْعَوْنَ إِنَّ هَذَا لَسَاحِرٌ عَلِيمٌ" **"Firavun kavminden ileri gelenler: Bu, bilgin bir sihirbaz, dediler."** Yani ayetteki "إِنَّ هَـذَا لَسَـاحِرٌ عَلِيمٌ" kavli şu manaya geliyor: Sanatında üstüne kimsenin olmadığı mahir bir büyücüdür. Kurduğu hile ve tuzakla insanların gözlerini boyamaktaydı. Öyle ki ortaya bırakılan asa, onlara hareket eden bir yılan/ejderha olarak hayallerinde beliriyordu; (Musa'nın) esmer eli de bembeyaz olarak...

Diyorsun ki: Şuara Suresi'nde de görüleceği gibi bu ifade, Firavun'a nispet edilen bir sözdür. O, bu sözünü ileri gelen adamlarına söylüyordu, burada ise bu söz, Firavunun ileri gelen adamlarına nispet ediliyor, ne diyeceksin?

Derim ki: Bu sözü o da söylemişti ve onlar da söylemişlerdi. Şuara Suresi'nde Firavunun sözünden söz edilirken burada kavminin ileri gelenlerinin söyledikleri dile getirilmiştir. Ya da aslında bu sözü ilk söyleyen Firavunun kendisidir. İleri gelen adamları da bunu ondan öğrendikleri için ve onun izinden hareket ettiklerinden ötürü aynen söylemişlerdir. Ya da onlar bunu, ondan öğrendiler ve sırf aktarmak anlamında halka iletiyorlardı, demek de olabilir. Tıpkı kralların gelenek olarak uyguladıkları gibi, olay gerçekleşmiştir. Örneğin ileri gelen adamlarından biri, kralın ne dediğini ondan öğrenir, öğrendiği bu görüşünü de götürüp bu da yanına gelip giden önde gelen adamlarına aktarır. Böylece daha sonra söylenen ve anlatılmak istenen şey yukarıdan

aşağıya doğru; önde gelenlerden başlayarak sıradan halka kadar aktarılırdı. Bunun da delili gelecek olan 111. ayet ile 112. ayettir.

110- "يُرِيدُ أَن يُخْرِجَكُم مِّنْ أَرْضِكُمْ فَمَاذَا تَأْمُرُونَ" **"Sizi yurdunuzdan çıkarmak istiyor. Ne buyurursunuz?"** Çünkü Firavun adamlarına, bu şekilde soru yöneltmişti.

111- "قَالُوا أَرْجِهْ وَأَخَاهُ وَأَرْسِلْ فِي الْمَدَائِنِ حَاشِرِينَ" **"Onu ve kardeşini alıkoy, şehirlere davetçiler gönder."**

112- "يَأْتُوكَ بِكُلِّ سَاحِرٍ عَلِيمٍ" **"Sana tüm sihirbazları getirsinler, dediler."** Bu ayette geçen "سَاحِرٍ" kelimesi, "سَحَّارٍ" **"sehharin"** olarak da okunmuştur. Yani *"Tüm sihirbazlar onun gibi ellerinde ilim ve maharetleriyle, sanatlarıyla sana gelsinler"* ya da *"Onun sergilediklerinden çok daha iyisi ve hayırlı olanıyla sana gelsinler!"* demektir. Bu, Firavunun Kıptilerle olan görüşmesi ve onların düşüncelerine başvurmasıydı. Nitekim senin kendilerine emrettiğin, danıştığın ve onlara "فَمَاذَا تَأْمُرُونَ" *"Bana ne önerirsiniz?"* diye gelen ifaden, bunu dile getirir ve *"Ben onlara danıştım, onlar da bana böyle bir yol önerdiler"* demektir. Gerçi : "فَمَاذَا تَأْمُرُونَ" kavlinin Firavuna ait bir söz olabileceği de söylenmiştir. Firavunun ileri gelen adamları kendisine: **"Doğrusu bu, çok bilgin bir sihirbazdır, sizi ülkenizden çıkarmak istiyor"** diye söylediklerinde, O da onlara "Öyleyse siz bana ne öneriyorsunuz?" demişti.

Sanki burada "Ne önerirsiniz?" denildiğinde onlar da ona "Onu ve kardeşini tut, beklet, bir yere çıkıp gitmesinler, onlardan ötürü kendine zaman tanı. Ta ki gelecek olan o büyücülerin bu konudaki düşüncelerini ve onların nasıl bir öneri sunacaklarını öğrenene dek, bir yere gönderme!" dediler. Bir yoruma göre de "o ikisini tutuklat" denildi.

Ayette geçen "أَرْجِهْ" **"ercih"** kelimesi, aynı zamanda hemzeli olarak "أَرْجِئْهُ" **"erci'hu"** şeklinde de kıraat edilmiştir. Biri "أَرجَا" **"erca"** fiilinden alınmadır, diğeri de "أَرْجَأَ" **"ercaa"** kökünden alınmadır.

113- "وَجَاءَ السَّحَرَةُ فِرْعَوْنَ قَالُوا إِنَّ لَنَا لَأَجْرًا إِن كُنَّا نَحْنُ الْغَالِبِينَ" **"Sihirbazlar Firavun'a gelerek dediler ki: Eğer biz galip gelirsek bir mükâfat var, değil mi?"**

Diyorsun ki: Burada "وَجَاءَ السَّحَرَةُ فِرْعَوْنَ فَقَالُوا" **"Firavunun büyücüleri geldi ve bunun üzerine dediler ki"** diyemez miydi?

Derim ki: Bu, takdiri bir soru üzerine verilen cevaptır. Çünkü soruyu sonran kişi, "Büyücüler gelince ne dediler?" denmesi üzerine, onlar da: "قَالُوا أَإِنَّ لَنَا لَأَجْرًا" **"Bizim için bir ücret var mı?"** diye cevap verildi, dediler. Yani galebe çalmaları, üstün gelmeleri üzerine, kendilerine bir ücret verilip verilmeyeceğini sordular. Gerçi bu ibare "إِنَّ لَنَا لَأَجْرًا" diye de okunmuştur. Bu durumda ihbar manası dikkate alınmış ve büyük bir ecrin kendilerine verileceği, isteklerine karşılık verileceği anlamında bu şekilde kıraat edilmiştir. Sanki onlar "Mutlaka bizim için bir ecir-ödül vardır" der gibidirler. Burada "أَجْرًا" nekre olarak gelmesi, tazim içindir, büyük bir ödülü hak edebilecekleri anlamındadır. Bu ifade aynen Arapların kullandıkları "إِنَّ لَهُ لَإِبِلًا" ve "إِنَّ لَهُ لَغَنَمًا" ibareleri gibidir. Onlar bu tür ifadelerle çokluğu demek istiyorlar. Yani "Onun için hayal edemeyecek kadar develer var" ve yine "Hiç aklına gelemeyecek kadar sürülerle koyun var" gibi bir anlam taşırlar.

114- "قَالَ نَعَمْ وَإِنَّكُمْ لَمِنَ الْمُقَرَّبِينَ" "Evet, elbette siz benim yakınlarım olacaksınız, dedi."

Diyorsun ki: Burada geçen "وَإِنَّكُمْ لَمِنَ الْمُقَرَّبِينَ" kavli, neyin üzerine matuf bulunmaktadır?

Derim ki: Bu, mahzuf olan bir ibare üzerine atfedilmiştir. Ki, bu mahzuf ibarenin yerine icap harfi geçmiştir. Sanki burada onların "Şüphesiz bizim için mutlaka bir ödül var mıdır?" ifadelerine karşılık, "Evet, şüphesiz sizin kesin olarak bir ödül olacaktır ve üstelik siz bir de benim yakınlarım olacaksınız" denir gibi bir anlam bulunmaktadır. Bundan murat olunan şey de, "Ben sadece size bir ödül vermekle yetinmeyeceğim. Vereceğim ödül, size tanıyacağım mevkiin yanında hiç gelir. Siz ödülünüzü almakla birlikte, hem yakınımda yer alacak ve hem de tazime değer bulunacaksınız, saygı göreceksiniz" demektir. Kaldı ki ödül kazanan kimse, elde ettiği ödül sebebiyle tebrike değer ve imrenilen kimse olarak görülür. Hele bir de bunun yanında saygı görülen bir mevkie getirilirse, onun değerine diyecek yoktur.

Rivayet olunduğuna göre Firavun büyücülerine şöyle demiş: "Siz, bundan böyle en önde huzuruma girecek ve en son çıkacak kimseler konumunda olacaksınız."

Rivayete göre Firavun, büyücülerin liderlerini ve öğretmenleri konumunda olan kimseleri yanına çağırtmış ve onlara. "Siz ne yaparsınız? Bu konudaki maharetiniz nedir?" diye sorar. Onlar da "biz öyle bir büyü öğrenmişiz ki, yeryüzünde hiçbir büyücü bizim dışımızda ona güç yetiremez. Meğerki gökten bununla ilgili bir bilgi gelmiş olsun. Bizim ona gücümüz yetmez" derler.

Yine rivayet olunduğuna göre, toplanan büyücülerin sayısı seksen bin kişiydi, gerçi yetmiş bin olduğunu söyleyenler de olmuştur. Bu sayının 30 bin küsur olduğu rivayetleri de vardır. Dolayısıyla bu konuda rivayetler farklıdır, çok abartılı sayılar verenler olduğu gibi daha az sayı verenler de vardır. Anlatıldığına göre bu büyücülere, Ninova halkından olan iki Mecusi büyü bilgisini öğretmiştir. Yine deniliyor ki, Firavun "Biz Musa'yı yenemeyiz, ancak onu yine büyü yoluyla yenebiliriz" demiştir.

115- "قَالُوا يَا مُوسَى إِمَّا أَن تُلْقِيَ وَإِمَّا أَن نَّكُونَ نَحْنُ الْمُلْقِينَ" **"Sihirbazlar: Ey Musa, ya sen at ya da biz atalım, dediler."** Büyücülerin bu türden muhayyerliği sergilemeleri, Musa (a)'a karşı gösterdikleri edebin, güzel bir uygulamanın gereğidir. Ki genelde sanat erbabı, herhangi bir münazara konusu ile ilgili olarak karşı karşıya geldiklerinde, tartışmaya girmeden önce birbirlerine bu manada teklif sunarlar. Nitekim güreşçilerin de durumu böyledir. Onlar da birbirlerine bu manada jest yaparlar.

Öte taraftan büyücülerin: "وَإِمَّا أَن نَّكُونَ نَحْنُ الْمُلْقِينَ" **"Ya da atan biz olalım"** tarzındaki sözleri, sanki onların önceliğin kendilerine verilmesi konusunda oldukça istekli oldukları gibi bir mana da bulunmaktadır. Çünkü burada muttasıl/bitişik durumunda olan zamir, aynı zamanda munfasıl/ayrık zamirle tekit edilmiş, haber de marife olarak getirilmiştir. Ya da haberin marife oluşu ile munfasıl zamiri araya sokması bunu göstermektedir. Musa (a) da onlara arzuladıkları önceliği verdi, çünkü neticede Musa zaten onların durumlarının işe yaramayacağını, basit olduklarını da bildiğinden, onlara önceliği vermiş oldu. Musa (a) onları önemsemiyordu. Çünkü Musa (a) gökten desteklendiğini biliyor ve buna güveniyordu. Zaten gerçekten mucize olan bir şeyi, hiçbir zaman büyü alt edemezdi.

116- "قَالَ أَلْقُوا فَلَمَّا أَلْقَوْا سَحَرُوا أَعْيُنَ النَّاسِ" **"Siz atın, dedi ve attılar. Sihirbazlar sihirleri attıkları zaman insanların gözünü büyülediler."** Kurdukları hilelerle, hokkabazlıklarla, el çabukluğuyla halka öyle şeyler sergilediler ki, gerçekmiş gibi göstermeye kalkıştılar ama sergiledikleri şeyin gerçekle, hakikatle asla bir ilgisi bulunmuyordu. Bu adeta Rabbimizin: *"**Bunun üzerine ipleri ve değnekleri sihirleri sebebiyle ona sanki gerçekten yürüyorlarmış gibigöründü.**"*[84]

Rivayete göre sihirbazlar ellerinde bulunan kalınca iplerle tahtadan sırıkları meydana atıyorlardı. Bir de ne olsun, halk onları hareket eden yılanlar

84 Taha, 20/66

olarak görmeye başladılar. Meydan onlarla dolmuştu. Birbirlerini üzerlerine çıkıyorlardı.

"وَاسْتَرْهَبُوهُمْ" "**Onları** -halkı- **korkuttular.**" Öylesine korkuttular ki, çok şiddetli bir büyü ortaya koymuşlardı. Sanki onlar bununla zaten halkın korkutulmasını, kaçışmalarını istiyor gibiydiler. "وَجَاءُوا بِسِحْرٍ عَظِيمٍ" "**Ve** -sihir türünden- **büyük bir sihir gösterdiler.**"

Rivayet olunduğuna göre büyücüler ellerindeki iplerini ve sırıklarını değişik renklerde boyamışlar ve onları meydana atarlarken, halkın gözünde onlar adeta hareket ediyormuş görünümünü sergiliyordu. Bir başka yoruma göre ise, büyücüler, büyü aleti olarak kullandıkları araçların içine cıva koymuşlardı, hareket bundan dolayı ileri geliyordu.

117- "وَأَوْحَيْنَا إِلَى مُوسَى أَنْ أَلْقِ عَصَاكَ فَإِذَا هِيَ تَلْقَفُ مَا يَأْفِكُونَ" "**Biz de Musa'ya değneğini atmasını belirttik. İşte o an onların uydurduklarını yutuyordu.**" Ayetin sonunda yer alan "مَا يَأْفِكُونَ" kavlindeki "مَا" Mevsule/ilgi zamiri anlamında olabileceği gibi mastar manasında da olabilir. Bu durum bu kelime "uydurdukları, haktan batıla çevirip yönlendirdikleri, iftira yoluyla sergiledikleri" gibi manalara gelir. Ya da burada geçen "**İfk**" ifadesi, uydurularak ortaya konulan ve batıl olduğu halde, hak imiş gibi gösterilen şeyin adı olabilir, uydurma yoluyla böyle bir isim koymuş olabilirler.

Rivayet olunduğuna göre Musa'nın asası, vadi dolusu olan iplerle sırıkları yutunca, Musa (a) onu kaldırdı ve o da eski haline geldi. Böylece Yüce Allah kudreti gereği, sergilenen o büyük cisimleri yok etti. Ya da onları küçük parçalar haline dönüştürüp un ufak etti. Gördükleri olay karşısında büyücüler "Eğer Musa'nın sergilediği şey bir büyü olmuş olsaydı, meydanda bizim iplerimiz ve sırıklarımız aynen kalırdı, ama hepsi yol oldular" dediler.

118- "فَوَقَعَ الْحَقُّ وَبَطَلَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ" "**Gerçek ortaya çıktı. Onların yaptıkları boşa gitti.**" Gerçek meydana geldi ve kesinleşti. Burada yer alan "**Hak ortaya çıktı**" manasında olan "فَوَقَعَ الْحَقُّ" kavlini, "Hak onların kalplerine girdi ve sözleri, kalplerinde etki bıraktı" diye tefsir ediyorlar ki, gerçekten bu bidate varan bir tefsir ve yorumdur.

119- "فَغُلِبُوا هُنَالِكَ وَانْقَلَبُوا صَاغِرِينَ" "**İşte Firavun ve kavmi, orada yenildiler ve küçük düşerek geri döndüler.**" Orada, halkın huzurunda zelil düşerek şaşkın vaziyette ne yapacaklarını bilmez bir duruma düştüler.

120- "وَأُلْقِيَ السَّحَرَةُ سَاجِدِينَ" **"Sihirbazlar ise secdeye kapandılar."** Hemen yere kapanıp secde ettiler. Secde etmek üzere yere öylesine kendilerini attılar ki, secdeye kapanmak üzere yere yattıklarında çıkardıkları ses, sanki birileri onları yukarıdan aşağıya atmış gibi ses çıkıyordu. Bir yoruma göre, onlar gördükleri karşısında kendilerini tutamadılar, sanki atılmış gibi olmuşlardı.

Katade'den gelen rivayete göre, büyücüler günün başında kâfirdiler, günün sonunda ise tertemiz hakkın şahitleri oluvermişlerdi.

Hasan b. Ali'den rivayete göre diyor ki: "Bakarsın adam Müslüman olarak dünyaya gelmiş, Müslümanlar arasında büyümüş, ama bu adam dinini şuna ve buna satıyor. Bunlar ise kâfirdirler, kâfirler arasında yetişip büyümüşler, canlarını sonunda Allah için ortaya koymuşlardır."

121- "قَالُوا آمَنَّا بِرَبِّ الْعَالَمِينَ" **"Âlemlerin Rabbine iman ettik, dediler."**

122- "رَبِّ مُوسَى وَهَارُونَ" **"Musa ve Harun'un Rabbine (iman ettik, dediler.)"**

123- "قَالَ فِرْعَوْنُ آمَنتُم بِهِ قَبْلَ أَن آذَنَ لَكُمْ" **"Firavun, Ben size izin vermeden önce, ona iman mı ettiniz, dedi."** Ayetin içinde yer alan "آمَنتُم" kavli ihbar anlamındadır, haber manasında gelmiştir. Yani siz bu iğrenç fiili işlediniz, demektir. Dolayısıyla Firavun onları bu davranışlarından ötürü kınıyor ve onları azarlıyor. Ayetteki "آمَنتُم" kavli, biri soru harfi olmak üzere iki hemze ile "أَآمَنتُم" olarak da okunmuştur. Mana olarak "inkar" anlamını ve "uzak bir ihtimal" manasını taşır.

"إِنَّ هَـٰذَا لَمَكْرٌ مَّكَرْتُمُوهُ فِي الْمَدِينَةِ لِتُخْرِجُوا مِنْهَا أَهْلَهَا" **"Bu, kesin bir tuzaktır. Halkı şehirden çıkarmak için, bu tuzağı kurdunuz."** Doğrusu sizin başvurduğunuz bu hile var ya, siz Musa ile birlikte, şu sahraya çıkmazdan önce onu Mısır'da planladınız. Amacınıza ulaşabilmek için siz birlikte bu konuda anlaştınız, ittifak kurdunuz. Amacınız Kıptileri buradan çıkarıp, buraya İsrailoğullarının yerleşmesini sağlamaktır.

Bu şekildeki bir konuşmayı yapan kişi, aslında Firavun'un kendisiydi. Amacı Mısır halkının gözünde olayı büyütmek suretiyle kendisini sağlama almak adına, Mısır halkının sihirbazların peşine takılarak halk da onlar gibi iman etmesinler istiyordu.

Rivayet olunduğuna göre Musa (a) büyücülerin liderine, büyücü başına "Eğer seni yenecek olursam bana iman eder misin?" diye güvence almak istemişti. Büyücü başı da "Ben bu gün öyle bir büyü sergileyeceğim ki, o büyüyü 'Olmaz ya, eğer sen beni yenecek olursan, ben de kesin olarak sana

iman edeceğim' der." "فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ" "**Bu yüzden siz görürsünüz**" diyerek de bir bakıma aba altından sopa gösteriyordu. Aslında bu tehdit, şöyle kısaca yapabileceklerinin bir ip ucuydu. Daha sonra neler yapacağını detaylı bir şekilde şöyle dile getiriyordu:

124- "لَأُقَطِّعَنَّ أَيْدِيَكُمْ وَأَرْجُلَكُم مِّنْ خِلَافٍ ثُمَّ لَأُصَلِّبَنَّكُمْ أَجْمَعِينَ" "**Sizin ellerinizi ve ayaklarınızı çaprazlama kestireceğim. Sonra hepinizi asacağım.**" Ayette geçen "لَأُقَطِّعَنَّ" "**le ukattianne**" kavli, bu şekilde şeddeli olarak okunduğu gibi sadece tahfif edilmiş olarak şeddesiz bir şekilde de "**le ukattian**" diye de okunmuştur. Nitekim "لَأُصَلِّبَنَّكُمْ" kavli de böyledir. Birinci kelime, "Kestirmek, parçalara bölmek" manalarına geldiği gibi, ikinci kelime de "Asmak, ipe çekmek" manalarına gelir. "مِّنْ خِلَافٍ" kavli de çaprazlama anlamına gelir, yani sağ ayağını, sol elini veya sol ayağını, sağ elini kestirmek anlamındadır. Söylendiğine göre dünyada bu şekilde çaprazlama ceza uygulayıp sonrasında da o kimseleri darağacına çeken ilk insan Firavun'dur.

125- "قَالُوا إِنَّا إِلَى رَبِّنَا مُنقَلِبُونَ" Büyücüler "**Şüphesiz biz, Rabbimize döneceğiz, dediler.**" Bu ayet birkaç yönden yorumlanmaktadır.

Birincisi: "Biz senin vereceğin cezayı önemsemiyor, dikkate almıyoruz. Çünkü biz dönüp gidip Rabbimize, onun rahmet ve merhametine kavuşacağız. O bizi senden ve seninle karşı karşıya gelmemizden kurtaracaktır."

Ya da: "Biz ceza-kıyamet gününde Rabbimize döneceğiz. O, şu el ve ayaklarımızın kesilmesi ve idam edilmemizin şiddeti sebebiyle bizi ödüllendirecek, bize bundan dolayı sevap verecektir"

Yahut da (kendilerini ve Firavunu da kast ederek): "Hepimiz mutlaka Allah'ın huzurunda toplanacağız, böylece aramızda hükmü o verecektir."

Veya: "Nihayet hepimiz günü geldiğinde ölüp Allah'ın huzuruna gideceğiz. O, bize o gün neyi takdir buyuracaksa, mutlaka takdir buyuracağı şey, bizim önceden yaptıklarımızın sonucu olacaktır."

126- "وَمَا تَنقِمُ مِنَّا إِلَّا أَنْ آمَنَّا بِآيَاتِ رَبِّنَا لَمَّا جَاءَتْنَا" "**Sen, Rabbimizin ayetleri bize geldiği zaman ona iman ettiğimiz için, yalnızca bunun için bizden intikam alıyorsun.**" Ey Firavun! Senin bizi kınamaya kalkışman, sadece bizim Allah'ın ayetlerine iman etmiş olmamızdan dolayıdır. Büyücüler böyle söylerken şunu demek istiyorlardı: "Senin bizi kınaman, aslında övgüye değer

olan tüm menkıbelerle övünce değer olan şeyler sebebiyledir. Bu da zaten imandan başkası değildir." Şairin şu ifadesi de bu anlama gelir, diyor ki:

"وَلا عَيْبَ فِيهِمْ غَيْرَ أَنَّ سُيُوفَهُمْ"

"Tek kusurları ellerinde kılıçlarının olmasıdır"[85]

"رَبَّنَا أَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبْرًا" **"Rabbimiz üzerimize sabır yağdır!"** Bize çok bol ve geniş bir sabır bağışla, sabrımızı çokça arttır da üzerimize öylesine boşalsın ki, biz o sabır yağmurunda kendimizi bulalım. Tıpkı suyun boşalıp da yerin yağmura doyması gibi olsun.

Seleften biri diyor ki: "Herhangi birinizin kardeşinizin üzerine bir şeyler boşaltmasın, peşinden de kalkıp 'Ben onunla şakalaşmıştım' demeye de kalkışmasın." Yani önce kalkar kardeşini utandıracak, yüzünün kızarmasına neden olabilecek bir şey söyleyip de sonradan bir mazeret uydurmaya kalkışmasın, demektir.

Ya da "Bizi günah kirlerinden arındırıp tertemiz hale getirecek olan öyle bir sabır boşalt ki, dayanabilelim" demektir. İstediğimiz şey, Firavunun bizi tehdit ettiği ceza karşısında, bize sabır vermendir, demeye getiriyorlardı. Çünkü büyücüler de biliyorlardı ki, dürüst davrandıkları, istikamet üzere oldukları ve sabrettikleri takdirde, bu, onlar için bir temizlenme ve bir arınma olacaktır.

"وَتَوَفَّنَا مُسْلِمِينَ" "Ve **Müslüman olarak canımızı al, dediler.**" İslam'da sebat etmiş kimseler olarak bizi vefat ettir!

127- "وَقَالَ الْمَلأُ مِن قَوْمِ فِرْعَونَ أَتَذَرُ مُوسَى وَقَوْمَهُ لِيُفْسِدُواْ فِي الأَرْضِ وَيَذَرَكَ وَآلِهَتَكَ" **"Firavun kavminden ileri gelen kesim: Musa'yı ve kavmini yeryüzünde bozgunculuk etsinler seni ve senin ilahlarını terk etsinler diye mi bırakacaksın? dediler."** Bu ayette geçen "وَيَذَرَكَ" kavli, bunun öncesinde geçen "لِيُفْسِدُواْ" kelimesi üzerine atfedilmiştir. Zira onları bırakıp menetmediği takdirde, onlara göre olan bu olacaktır. Bu, sonuç itibariyle işi, neticede fesat olabilecek bir noktaya, bir de Firavunu ve onun ilahlarını terk etmeye dek vardıracaktır. O takdirde sanki o, bunları bu neticeyi elde etmek için terk etmiş anlamında olacaktır.

---

85 Bu beytin konumuzla ilgisi şudur, Şair Nabiğa burada Gassanlıları överken, onların her türlü kusurdan uzak kimseler olduğunu, eğer varsa bir kusurları, o da cesur olmalarıdır, diye överken, aslında bu övgü ile kötülüyormuş, yeriyormuş gibi bir izlenim veriyor. Oysa o burada kötülemeyi değil, övmeyi dile getirmektedir. İşte ayette de, onların Firavuna "Senin bizden intikam almanın sebebi, bizi kusurlu bulman, sadece bizim iman etmiş olmamızdır" demekle, övgüye değer olan iman esasına vurgu yapmaktadırlar.

Ya da bu, sözkonusu soruya "**vav**" ile olan bir cevaptır. Kaldı ki "Fe" harfiyle de bu cevap olabilmektedir. Bunun örneğini Hatie'nin beytinde görmekteyiz. Hatie diyor ki:

"أَلَمْ أَكُ جَارَ كُمْ وَ يَكُونُ بَيْنِي وَبَيْنَكُمُ الْمَوَدَّةُ وَالْإِخَاءُ"

"Ben sizin komşunuz değil miyim?
Oysaki aramızdaki sevgi ve kardeşlik nerede kaldı?"[86]

Mansub olarak okunmasına gelince, burada muzmar/gizili, var sayılan bir "أن" harfinin bulunmasıdır. Takdiri de: "أَيَكُونُ مِنْكَ تَرْكُ مُوسَى وَيَكُونَ تَرْكُهُ إِيَّاكَ وَ الْهَتَكَ" şeklindedir. Yani *"Sen Musa'yı serbest bırakacaksın da o sa seni ve ilahlarını bırakmasın istiyorsun değil mi?"*

Ayetteki "وَيَذَرَكَ وَآلِهَتَكَ" kavli, "أَتَذَرُهُ وَ اَيَذَرُكَ" manasında olmak üzere "أَتَذَرُ مُوسَى" kavli üzerine atfedildiğinden bu ibare merfu olarak okunmuştur. Yani bu ibare o manada mutlak olarak kullanılır. Ya da bu, yeni bir başlangıç cümlesi olabileceği gibi hal de olabilir. Bu durumda sözkonusu olan ibare: "أَتَذَرُهُ وَهُوَ يَذَرُكَ وَ الْهَتَكَ" manasında olur ki cümle *"O seni ve ilahlarını terk ederken sen onu bırakacak mısın?"* demektir.

Hasan ise bunu cezm ile "وَيَذَرْكَ" olarak kıraat etmiştir. Sanki "يُفْسِدُوا" denilir gibidir. Tıpkı: "وَأَكُن مِّنَ الصَّالِحِينَ" "***ve Salihlerden olsam***"[87] olarak okunması gibi, sanki burada "فَأَصَّدَّقَ" deniliyor gibidir.

Enes (r) bunu, Nun harfiyle mansub olarak "وَنَذَرَكَ" diye kıraat etmiştir. Yani, "o bizi sana ibadet ve kulluktan vazgeçiriyor, biz de onu terk edeceğiz" anlamındadır. Bu ibare aynı zamanda "وَيَذَرُكَ وَإِلاَهَتَكَ" diye de okunmuştur. Bu durumda manası: "Seni ve sana kulluğu, tapmayı terk ediyor" demektir.

Rivayet olunduğuna göre onlar, Firavuna bunu söylediler. Çünkü o güm 600 bin kişi, büyücülerin peşinden giderek iman etmişlerdi. İşte onlar "yeryüzünde bozgunculuk çıkarma" ifadesinden bunu demek istiyorlardı. Endişeleri, onların Firavunun mülküne konabilecekleriydi, Firavuna galebe çalmaları halinde, bunu yapacaklar endişesini taşıyorlardı.

Söylendiğine göre Firavun, kavminin tapmaları için birçok put yaptırmıştı. Halkına, kendisine yakın olabilmeleri, yanında yer almaları için, onların bu putlara tapmalarını emretti. Zaten putperestlerin puta tapmadaki gerekçeleri de, onların kendilerini Allah'a yaklaştırdığı yalanıydı. Onlar: "Bu putlar,

---

86 Bu beytin konumuzla ilgisi, buradaki "يَكُون" fiili, mukadder bir soruya merfu bir cevap olarak gelmiştir. Tefsirini yapmakta olduğumuz ayette de durum böyledir.

87 Münafikun, 63/10

bizi Allah'a yaklaştıracak" diyorlardı. İşte bunun içindir ki Firavun kavmine: "***Ben sizin en Yüce Rabbinizim***"[88] diyordu.

"قَالَ سَنُقَتِّلُ أَبْنَاءهُمْ وَنَسْتَحْيِي نِسَاءهُمْ وَإِنَّا فَوْقَهُمْ قَاهِرُونَ" **"Firavun: Onların erkek çocuklarını öldürürüz. Kadınlarını da sağ bırakırız. Biz, onlara hâkim bir konumdayız, dedi."** Yani onları geri çevirir ve daha önce haklarında uyguladığımız tehdit ve cezaları, örneğin erkek çocuklarını öldürmek gibi uygulamaları gündeme sokarız. Böylece onlar, bizim onlara göre ne konumda olduğumuzu, ne kadar güçlü ve üstün olduğumuzu da gösterip öğrenmelerini saplarız. Kaldı ki zaten onlar bizim elimizde ezilmiş kesimdiler, yine de öyle olmaya devam edeceklerdir, kurtulacakları yoktur.

Musa'nın galebe çalması, üstün gelmesi meselesine gelince, onun bizim egemen olduğumuz mülkümüzde herhangi bir etkisi, bir gücü yoktur ve o, bizi istila edebilecek güce de sahip değildir. Öte taraftan halkın geneli arasında yaygın olan ve astrologların, kâhinlerin "yakın bir gelecekte bir çocuk dünyaya gelecek ve o çocuk Firavunun saltanatına son verecek, ona itaatin önüne geçecek ve böylece halkı kendisine tabi kılacaktır ve hala onun geleceği beklentisi devam etmektedir, söylentilerine de son verilecektir" türünden inançların da önü kesilmiş olacaktır.

128- "قَالَ مُوسَى لِقَوْمِهِ اسْتَعِينُوا بِاللَّهِ وَاصْبِرُوا إِنَّ الأَرْضَ لِلَّهِ يُورِثُهَا مَن يَشَاء مِنْ عِبَادِهِ" **"Musa kavmine şöyle dedi: Allah'tan yardım dileyin ve sabredin. Şüphesiz yeryüzü Allah'ındır. O, kullarından dilediğini ona varis kılar. Zafer Allah' tan korkanlarındır."**

Firavun onlara yönelik olarak **"Onların erkek çocuklarını öldürürüz"** demiş ve böylece onlar korkarlar, bundan böyle sıkıntı yaşarlar diye de tehditler savuruyordu. İşte Firavunun bu tür tehditleri karşısında Musa (a) da kavmine **"Allah'tan yardım dileyin ve sabredin"** diyerek onları sükünete davet ediyor, tesellide bulunuyordu. Onlara mutlaka zafer elde edeceklerini ve Firavun ve adamlarına üstünlük elde edeceklerini söyleyerek zafer vadediyordu.

Musa (a), İsrailoğullarına Allah'ın vadini hatırlatıyor, Kıptileri helak edeceği vadini dile getiriyordu. Hatta sadece onları helak edecekle kalmayacak, aynı zamanda İsrailoğullarının onların topraklarına, ülkelerine varis olacakları vadini de haber veriyordu.

88 Naziyat, 79/24

Diyorsun ki: Neden bu cümlede atıf-bağlaç olan vav harfi yoktur. Oysaki bundan önceki cümlede vav harfi getirilmişti, ne diyeceksin?

Derim ki: Bu, yeni bir giriş cümlesidir ve mübtedadır. Bu nedenle bunda vav harfine gerek yoktur. Oysa bundan önce A'raf, 109. ayette gelen "قَالَ الْمَلأُ" kavli vardı, keza 127. ayette de yine "وَقَالَ الْمَلأُ" kavli bulunuyordu. İşte bu ibare, kendisinden önce geçen bu ibare üzerine atfedilmiştir ki, o ibare de "وَقَالَ الْمَلأُ مِن قَوْمِ فِرْعَونَ"[89] kavlidir. Tefsirini yaptığımız bu ayette yer alan "إِنَّ الأَرْضَ لِلّهِ" kavline gelince, bunun başında alan "**lam**" harfinin ahd manasına gelmesi caiz olabilir. Bu nedenle belirtme takısı olan bu "**lam**" harfiyle işaret olunan yerin özellikle Mısır toprakları olabileceği manasını da içerir. Tıpkı "وَأَوْرَثَنَا الأَرْضَ" "***ve bizi yeryüzüne varis kıldı***"[90] kavli gibidir. Burada da "الأَرْضَ" kelimesi marifedir, bir önceki ayette de aynı kelime yine marifedir, belirli bir kelimedir.

Bu kelimelerin başındaki "**lam**" takısı ahd için olabildiği gibi, cins anlamında olması da mümkündür. Cins manasında değerlendirilmesi halinde, bu harf tüm toprakları içerdiği gibi, bir toprak parçası olması hasebiyle diğer topraklar yanında aynı zamanda Mısır topraklarını da kapsamış olur. Bu ifade aynen Damre'nin: "إِنَّمَاالْمَرْءُ بِأَصْغَرَيْهِ" "Kişi, ancak iki küçük-basit şeyiyle adamdır" ifadesine benzer. Bunun anlamı, "kişi kalbi ve diliyle adamdır" demektir. Bu ibarede yer alan "الْمَرْءُ" kelimesindeki **lam** cins anlamındadır. Burada bunu söylemedeki amacı, öncelikle bu ifade içine girmesi gereken ne kadar mana varsa, hepsini kapsasın, amaçlanmıştır.

"وَالْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ" "**Zafer Allah' tan korkanlarındır.**" Bu, bir müjde olup, övgüye değer olan sonun ancak Allah'ın emir ve yasakları doğrultusunda hareket eden takva sahiplerinin olacaktır, denilerek, buna vurgu yapılmaktadır. İster onlardan, İsrail oğullarından olsun, ister Kıptilerden olsun, kim bu ölçüye riayet ederse, iyi son onların olacaktır. Çünkü meşiet ifadesi, aynı zamanda Kıptileri de kapsar.

Übeyy ve İbn Mesud, "وَالْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ" kavlini, "الأَرْضَ" kelimesi üzerine atıfla okuduklarından, bu ibareyi mansub olarak "وَالْعَاقِبَةَ لِلْمُتَّقِينَ" diye okumuşlardır.

129- "قَالُوا أُوذِينَا مِن قَبْلِ أَن تَأْتِيَنَا وَمِن بَعْدِ مَا جِئْتَنَا" "**Kavmi ise: Sen bize gelmeden önce de geldikten sonra da bize işkence edildi, dediler.**" İsrailoğulları bunu derlerken, Musa (a) henüz dünyaya gelmezden öncesinden tutun

89 ***"Firavu'nun kavminden o ileri gelenler, dediler ki..."*** A'raf, 7/127

90 Zümer, 39/74

Resul olarak gönderildiği döneme dek, hatta gittiği yerden kendilerine dönüp gelinceye kadar öldürülen erkek çocuklarından söz ediyorlardı, konuyu oraya getiriyorlardı. Kaldı ki bir de onları köleleştirmişlerdi, birçok iş ve hizmetlerde kullanmak suretiyle onları aşağılıyorlardı, akla hayale gelmedik azap ve işkence uyguluyorlardı.

"قَالَ عَسَى رَبُّكُمْ أَن يُهْلِكَ عَدُوَّكُمْ وَيَسْتَخْلِفَكُمْ فِي الأَرْضِ" "(Musa) **umulur ki Rabbiniz düşmanınızı helak eder ve onların yerine sizi yeryüzüne hâkim kılar.**" Burada daha önce işaret kabilinden verilen kurtuluş haberleri, burada çok açık ve net olarak ifade edilmiştir. Konu açıkça dile getirilmiştir. Bu gerçek, Firavun'un helak edileceği ve onun helak edilmesinden sonra Mısır topraklarında onların yerine İsrailoğullarının egemen olacağı gerçeğidir.

"فَيَنظُرَ كَيْفَ تَعْمَلُونَ" "**Böylece sizin nasıl hareket edeceğinize bakar, dedi.**" Bundan böyle sizden yaşayacak olanlar güzel amel mi yoksa kötü amel mi işleyecekler, nimetlere şükür mü yoksa nankörlük mü edecekler, hepsi de durumlarını ve sonlarını göreceklerdir. Bunun sebebi, içinizden kim nasıl bir amel işlemişse, ona göre kendisine muamele edilsin diyedir.

Amr b. Ubeyd'den (r) rivayete göre, kendisi, Mansur henüz halife olmazdan önce, Mansur'un huzuruna girmiş, bu esnada Mansur'un sofrasında bir veya iki yufka ekmek varmış. Amr için de fazladan ekmek konmasını istemiş ve fakat ekmek bulunamamış. İşte bunun üzerine Amr, bu ayeti ona okumuş. Bir zaman sonra Mansur hilafet makamına gelince, Amr tekrar Mansur'un yanına gider ve bu olayı ona hatırlatır ve Mansur da ona "Geriye sadece 'فَيَنظُرَ كَيْفَ تَعْمَلُونَ' '**Böylece sizin nasıl hareket edeceğinize bakar**' kavlinin ifade ettiği mana kaldı" demiştir.

وَلَقَدْ أَخَذْنَا آلَ فِرْعَوْنَ بِالسِّنِينَ وَنَقْصٍ مِنَ
الثَّمَرَاتِ لَعَلَّهُمْ يَذَّكَّرُونَ ﴿130﴾ فَإِذَا جَاءَتْهُمُ
الْحَسَنَةُ قَالُوا لَنَا هَـٰذِهِ وَإِنْ تُصِبْهُمْ سَيِّئَةٌ يَطَّيَّرُوا
بِمُوسَىٰ وَمَنْ مَعَهُ أَلَا إِنَّمَا طَائِرُهُمْ عِنْدَ اللَّـهِ
وَلَـٰكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿131﴾ وَقَالُوا مَهْمَا تَأْتِنَا
بِهِ مِنْ آيَةٍ لِتَسْحَرَنَا بِهَا فَمَا نَحْنُ لَكَ بِمُؤْمِنِينَ
﴿132﴾ فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمُ الطُّوفَانَ وَالْجَرَادَ وَالْقُمَّلَ
وَالضَّفَادِعَ وَالدَّمَ آيَاتٍ مُفَصَّلَاتٍ فَاسْتَكْبَرُوا
وَكَانُوا قَوْمًا مُجْرِمِينَ ﴿133﴾ وَلَمَّا وَقَعَ عَلَيْهِمُ

الرِّجْزُ قَالُوا يَا مُوسَى ادْعُ لَنَا رَبَّكَ بِمَا عَهِدَ
عِنْدَكَ لَئِنْ كَشَفْتَ عَنَّا الرِّجْزَ لَنُؤْمِنَنَّ لَكَ وَلَنُرْسِلَنَّ
مَعَكَ بَنِي إِسْرَائِيلَ ﴿134﴾ فَلَمَّا كَشَفْنَا عَنْهُمُ الرِّجْزَ
إِلَىٰ أَجَلٍ هُمْ بَالِغُوهُ إِذَا هُمْ يَنْكُثُونَ ﴿135﴾ فَانْتَقَمْنَا
مِنْهُمْ فَأَغْرَقْنَاهُمْ فِي الْيَمِّ بِأَنَّهُمْ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا
وَكَانُوا عَنْهَا غَافِلِينَ ﴿136﴾ وَأَوْرَثْنَا الْقَوْمَ الَّذِينَ
كَانُوا يُسْتَضْعَفُونَ مَشَارِقَ الْأَرْضِ وَمَغَارِبَهَا
الَّتِي بَارَكْنَا فِيهَا وَتَمَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ الْحُسْنَىٰ
عَلَىٰ بَنِي إِسْرَائِيلَ بِمَا صَبَرُوا وَدَمَّرْنَا مَا كَانَ
يَصْنَعُ فِرْعَوْنُ وَقَوْمُهُ وَمَا كَانُوا يَعْرِشُونَ ﴿137﴾
وَجَاوَزْنَا بِبَنِي إِسْرَائِيلَ الْبَحْرَ فَأَتَوْا عَلَىٰ قَوْمٍ
يَعْكُفُونَ عَلَىٰ أَصْنَامٍ لَهُمْ قَالُوا يَا مُوسَى اجْعَلْ
لَنَا إِلَٰهًا كَمَا لَهُمْ آلِهَةٌ قَالَ إِنَّكُمْ قَوْمٌ تَجْهَلُونَ
﴿138﴾ إِنَّ هَٰؤُلَاءِ مُتَبَّرٌ مَا هُمْ فِيهِ وَبَاطِلٌ مَا كَانُوا
يَعْمَلُونَ ﴿139﴾ قَالَ أَغَيْرَ اللَّهِ أَبْغِيكُمْ إِلَٰهًا وَهُوَ
فَضَّلَكُمْ عَلَى الْعَالَمِينَ ﴿140﴾ وَإِذْ أَنْجَيْنَاكُمْ مِنْ آلِ
فِرْعَوْنَ يَسُومُونَكُمْ سُوءَ الْعَذَابِ يُقَتِّلُونَ أَبْنَاءَكُمْ
وَيَسْتَحْيُونَ نِسَاءَكُمْ وَفِي ذَٰلِكُمْ بَلَاءٌ مِنْ رَبِّكُمْ
عَظِيمٌ ﴿141﴾

Ayetlerin Mealleri

130- Firavun hanedanını belki düşünürler diye kuraklık ve yıllarca ürünlerini eksiltmekle cezalandırdık.

131- Onlara bir iyilik geldiği zaman "bu bizim hakkımızdır" derler, onlara bir kötülük dokunduğu zaman onu Musa ve onun yanındakilerin uğursuzluğuna verirlerdi. Dikkat edin, onların uğursuzluğu sadece Allah katındandır. Fakat onların çoğu bilmiyorlar.

132- Bizi, kendisiyle büyülemek için her ne zaman bize bir mucize getirirsen, biz sana inanacak değiliz, dediler.

133- Bu yüzden onlara, tufanı, çekirgeyi, küçük keneyi, kurbağaları ve kanı apaçık işaretler olarak musallat ettik. Buna rağmen büyüklendiler. Onlar zaten suçlu bir toplum idi.

134- Ey Musa, yanındaki ahidle Rabbine yalvar, eğer bizden bu azabı kaldırırsa kesin olarak sana inanacağız ve İsrailoğulları'nı seninle beraber salıvereceğiz.

135- Onlardan azabı, onlara ulaşacak belirli bir süreye kadar kaldırdığımız zaman; onlar verdikleri sözü o an bozuyorlardı.

136- Biz de onların cezasını verdik. Ayetlerimizi yalanladıkları ve onlardan gafil oldukları için onları denizde boğduk.

137- Yeryüzünün bereketli kıldığımız doğusunda ve batısında güçsüzleştirilmiş bir toplumu onlara mirasçı kıldık. İsrailoğulları'nın sabretmelerine karşılık olarak Rabbinin hükmü en iyi şekilde yerine geldi. Firavun ve kavminin yapmış olduğu şeyleri mahvettik. Yetiştirdikleri bağ ve bahçelerini de helak ettik.

138- İsrailoğullarını denizden geçirdik. Orada kendilerine mahsus birtakım putlara tapan bir kavme rastladılar. Bunun üzerine: Ey Musa! Onların ilahları olduğu gibi, sen de bizim için bir ilah yap! dediler. Musa, gerçekten siz cahil bir toplumsunuz, dedi.

139- Şüphesiz bunların sürdüre geldikleri şey yerlebir olmuştur. Yapageldikleri şey de batıldır.

140- O, sizi toplumlara üstün kılmış iken size Allah'tan başka bir ilah mı arayayım, dedi.

141- Size kötü bir ceza ile eziyet eden, çocuklarınızı öldürüp, kadınlarınızı sağ bırakan Firavun hanedanından kurtarmıştık. Bu sizin için Yüce Rabbiniz tarafından bir imtihan.

Ayetlerin Tefsiri

130- "وَلَقَدْ أَخَذْنَا آلَ فِرْعَونَ بِالسِّنِينَ وَنَقْصٍ مِّن الثَّمَرَاتِ" "**Firavun hanedanını, kuraklık ve yıllarca ürünlerini eksiltmekle cezalandırdık.**" Burada geçen "بِالسِّنِينَ" kavli, kıtlık ve kuraklık anlamındadır. "اَلسَّنَةُ" kelimesi -ki "بِالسِّنِينَ" kavli bunun çoğuludur-, tıpkı "الدَّابَّة" ve "النَّجْم" ve benzeri kelimeler gibi çokça kullanılan isimlerdendir. Kelime kök olarak "اَلسَّنَةُ" kelimesinden tü-

remiştir. Örneğin: "أَسنتَ الْقَوْم" dediklerinde, bununla o toplumun kuraklık içinde olduğunu dile getirmiş olurlar.

İbn Abbas (r) diyor ki: "السِّنُون" kelimesi, çölde bedevi hayatı yaşayan ve hayatlarını hayvancılıkla geçirenler için kıtlık ve kuraklık anlamında kullanılan bir kelimedir. Ancak meyvelerin ve ürünlerin verimsizliği meselesi ise daha çok şehirlerde yaşayanların kıtlık ve kuraklık anlamında değerlendirmelerinde kullanılır.

Ka'b'tan rivayete göre diyor ki: "Öyle bir zaman gelecek ki, o dönemde hurma ağaçları kıtlık sebebiyle sadece bir tek hurma vereceklerdir."

"لَعَلَّهُمْ يَذَّكَّرُونَ" "**Ola ki düşünürler.**" Bu kıtlık sebebiyle ola ki akılları başlarına gelir de uyanırlar. Çünkü başlarına gelenler küfürde ısrarları ve Allah'ın ayetlerini inkâr etmeleri yüzündendi. Zaten insanların başına herhangi bir felaket ve musibet geldiğinde daha çok Allah'a yalvar yakar olurlar. Bu gibi durumlarda kalpler daha incelmiştir, gönüller daha çok hassaslaşmış, yürekler yufka hale gelmiştir.

Anlatılanlara göre Firavun, dört yüz yıllık bir ömür yaşamış, fakat bu ömrünün 320 senesinde hiçbir rahatsızlık geçirmemiştir. Eğer bu zaman zarfında bir acı çekseydi bir açlık yaşasaydı ya da sıtmaya, hastalığa yakalansaydı, Rablik iddiasında bulunmazdı.

131- "فَإِذَا جَاءتْهُمُ الْحَسَنَةُ قَالُوا لَنَا هَـٰذِهِ" "**Onlara** -bolluk, bereket ve refah anlamında- **bir iyilik geldiği zaman 'bu bizim hakkımızdır' derler,**" Bunun kendi hakları olduğunu ileri sürerek "Zaten biz buna layığız, bu, bizim hakkımızdır. Biz hep bolluk ve refah içinde yaşamışız ve bu böyle de sürüp gidecektir" derler. Aidiyet bildiren "لَنَا" kavlindeki "**lam**" harfi, tıpkı "الْجُلُّ لِلْفَرَسِ" "l'il feresi"deki lam harfi de "çul/semer ata aittir" cümlesinde yer alan "**lam**" harfi gibidir.

"وَإِن تُصِبْهُمْ سَيِّئَةٌ يَطَّيَّرُوا بِمُوسَىٰ وَمَن مَّعَهُ" "**Onlara** -darlık, sıkıntı ve kıtlık anlamında- **bir kötülük dokunduğu zaman onu Musa ve onun yanındakilerin uğursuzluğuna verirlerdi.**" Bu durumları onlar yüzünden uğursuzluk olarak değerlendirirler ve kötülüklerin bu yüzden başlarına geldiğini savunurlar ve "İşte bu başımıza gelenler onların uğursuzlukları yüzündendir. Eğer onların bu tür davranışları olmasaydı, kesinlikle bunlar başımıza gelmezdi" derler. Nitekim Resulüllah (s)'a karşı da kâfirler "Bunlar hep senden, senin yüzündendir, her şey senin başının altından çıkıyor" diyorlardı.

Diyorsun ki: Nasıl oluyor da ayette "فَإِذَا جَاءتْهُمُ الْحَسَنَةُ" kavlinin başında "إِذَا" harfi geldi ve "الْحَسَنَةُ" kelimesi de marifedir, nitekim "وَإِن تُصِبْهُمْ سَيِّئَةٌ" kavli-

nin başında da "إن" harfi yer almış ve "سَيِّئَةٌ" kelimesi de nekre olarak gelmiş. Bütün bunlara ne diyeceksin?

Derim ki: Çünkü hasene türünden olan şeylerin meydana gelmesi adeta vacip/gerekli ve lazım olan şeyler türündendir. Zira bunlar hem çokturlar ve hem de oldukça geniştirler. Oysa **seyyie** denilen kötülüğe gelince, çok nadir olarak meydana gelir. Bu nedenle o, pek bir değer olarak kabul görmez. Hatta birileri "Bela ve felaket günlerini sayabildim ama ya sen bolluk ve refah günlerini sayabildin mi?" diye söylemesi işte bu gerçeğe dikkat çekmek içindir.

"أَلا إِنَّمَا طَائِرُهُمْ عِنْدَ اللَّهِ" "**Dikkat edin, onların uğursuzluğu sadece Allah katındandır.**" Yani onların hayırlarının olsun, şerlerinin olsun hepsinin sebebi Allah katındandır, onun tarafındandır. Bu, onun hükmüdür ve meşieti gereğidir. Kaldı ki onlara isabet edecek olan ister **hasene** türünden olsun, ister **seyyie** nevinden olsun hepsi Allah'ın dilemesine bağlıdır. Yoksa birinin iyiliğine, bir başkasının kötülüğüne sebep olabilecek olan şey birisini uğrusuzluğu, ötekisinin uğrululuğu demek değildir. Kaldı ki ***"De ki hepsi de Allah katındandır."***[91] buyrulmuştur.

Bu durumda tefsirini yaptığımız ayetin manasının şöyle olması da caiz olabilir: "Dikkat edin! Sizin uğursuzluğun sebebi Allah katındandır. Bu da sizin onun katında yazılı bulunan amelinizdir. Ki o amele göre sizi üzecek, kötülüğünüze neden olabilecek her şey ona göre cereyan eder." Onların ölümlerinden sonra da, Allah onlar için neyi vaat etmişse, onunla cezalandırılacaklardır. Her şeyden münezzeh olan Yüce Allah onlar hakkında zira şöyle buyurmuştur: ***"Onlar sabah-akşam ateşe sunulurlar."***[92] Bundan daha büyük bir uğursuzluk da yoktur.

Hasan, "إِنَّمَا طَائِرُهُمْ عِنْدَ اللَّهِ" kavlini, "إِنَّمَا طَيْرُكُمْ عِنْدَ اللَّهِ" diye okumuştur. Bu "طَيْر" kelimesi, "طَائِر" kelimesinin çoğulu olarak kırık çoğul değil, çoğul manasında bir isimdir ki buna "İsm-i Cem'" denir. Bu kelimenin benzeri aynen "اَلتَّجْرُ" ve "اَلرَّكْبُ" kelimeleridir. Hasan bu kelimeyi kırık çoğul olarak değerlendirmiştir.

132- "وَقَالُوا مَهْمَا تَأْتِنَا بِهِ مِن آيَةٍ لِّتَسْحَرَنَا بِهَا فَمَا نَحْنُ لَكَ بِمُؤْمِنِينَ" "**Bizi, kendisiyle büyülemek için her ne zaman bize bir mucize getirirsen, biz sana inanacak değiliz, dediler.**" Ayetin başında yer alan "مَهْمَا" kavline gelince, Bu kelimedeki birinci "مَا" harfi, ceza manasınadır, ancak bu har-

91 Nisa, 4/78

92 Ğafir-Mümin, 40/46

fe bir de tekit için olan mezide diye anılan ikinci bir "مَـا" harfi eklendi. Örneğin "مَتَـى مَـا تَخْـرُجْ أَخْـرُجْ" kavlindeki "مَـا" harfi, böyle bir harftir, tekit içindir, zaidedir/pekiştirici fazlalıktır. Aynı şekilde "أَيْنَمَـا تَكُونُـوا يُدْرِككُّمُ الْمَوْتُ" ***"Her nerede olursanız ölüm size yetişir."***[93] kavlindeki "مَـا" harfi de böyledir. Nitekim "فَإِمَّـا نَذْهَبَنَّ بِـكَ" ***"biz seni alır götürürsek"***[94] kavlindeki "مَـا" harfi de böyledir. Ancak "مَهْمَـا" kavlindeki birinci "مَـا" harfine bitişik olan elif harfi, "**he**" harfine dönüştürülmüştür. Bunun sebebi iki adet "مَـا" harfinin yan yana "مَـا مَـا" şeklinde yan yana gelmesi, dilde bir sıklet, hoşnutsuzluk doğuracağından, birinci "**ma**" harfinin elif harfi, bu nedenle "**he**" harfine dönüştürülmüştür. Bu görüş Basra okuluna ait olan doğru görüştür. Dolayısıyla kelime "مَهْمَـا" halini almıştır.

Bazı kimseler de diyorlar ki bu "مَـهْ" kelimesi öyle bir sestir ki, "**kef**" harfi bununla seslendirilir. "مَـا" harfi ise ceza içindir. Sanki "**Bizi kendisiyle büyülemek için bize nasıl bir ayet getirirsen getir, biz ona iman edecek değiliz**" denir gibi bir mana var gibidir.

Diyorsun ki: "مَهْمَا" kavli, ne mahallinde gelmiştir?

Derim ki: Raf' manasında gelmiştir ki, buna göre manası, "Bize hangi şeyi getirirsen" demek olur. Ya da mansubtur. Buna göre manası "Hangi şeyi, bizim için hazırlayıp getirirsen" olur.

Ayetteki "مِـن آيَـةٍ" kavli, "مَهْمَـا" kavlini beyan içindir. Öte taraftan yine bu ayette yer alan "بِـهِ" zamiri ile "بِهَـا" zamirlerinin her ikisi de "مَهْمَـا" kavline racidirler. Ancak bu zamirlerden birisi kelimenin lafzına raci olduğundan müzekker olarak "بِـهِ" diye gelmişken, diğeri de manaya raci olduğundan müennes olarak "بِهَا" şeklinde gelmiştir. Çünkü bu ikinci ayet anlamındadır. Kaldı ki Şair Züheyr'in şu beyti de bunun bir benzeri gibidir:

"ومهْمَا يَكُنْ عِنْدَامْرِئٍ مِنْ خَلِيقَةٍ وَإِنْ خَالَهَا تَخْفَى علىٰ النَّاسِ تُعْلَمِ"

"Kişi huyunu gizlediğini zannetse de
Mutlaka gün gelir ortaya çıkar, bilinir"[95]

Doğrusu bu kelimeyi, Arap Dili hakkında bilgisi olmayanlar, manaca değiştiriyorlar, tahrif ediyorlar. Olması ve konması gereken yerde değerlendirmiyorlar. Böylece "مَهْمَـا" kelimesi, "مَتَـى مَـا" manasında kullanılmaktadır.

---

93 Nisa, 4/78

94 Zuhruf, 43/41

95 Bu beytin konumuzla ilgisi, "يَكُنْ" kelimesindeki zamir ile "خَالَهَا" kelimesindeki zamir. Birincisi "مهْمَـا" kelimesindeki lafza raci olduğundan müzekker olarak gelmiştir ki bu, "يَكُـنْ" kelimesindeki zamirdir. Diğeri de yine Beytte yer alan "خَالَهَـا" kelimesindeki zamir olup, manaya raci olduğundan müennes olarak gelmiştir.

Örneğin "مهما جِئْتَنِي أعطَيْتُكَ" "Ne zaman bana gelirsen, sana veririm" diye söylemektedirler. İşte bu, onların oluşturdukları bir ifadedir, Arap Dili kurallarını belirleyenler açısından bir önemi yoktur, uydurma bir anlatımdır. Sonra da adam gidip "مَهْمَا تَأْتِنَا بِهِ مِن آيَةٍ" kavlini, "vakit" anlamında tefsir ediyor. Farkına varmadan Allah'ın ayetlerini ilhada yorumluyor. İşte bu ve benzeri kelimeler, İmam Sibeveyh'in nahivle ilgili kitabında da görüldüğü gibi bakanların gözleri önünde diz çökmeyi gerektirir.

Diyorsun ki: Nasıl oluyor da önce onu, ayet diye adlandırıyorlar, sonra da *"Bizi onunla büyülemen için"* diyorlar, ne diyeceksin?

Derim ki: Onların ayet diye isim verdikleri şey, inançları açısından verdikleri bir isimdir. Onların büyüyü ayet olarak isimlendirmeleri, Musa (a)'ın isimlendirmesine bakarak yaptıkları bir şeydir. Onların bu ifadeleriyle asıl amaçları, ayetlerle alay etmek ve eğlenmektir, başka değil.

133- "فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمُ الطُّوفَانَ وَالْجَرَادَ وَالْقُمَّلَ وَالضَّفَادِعَ وَالدَّمَ آيَاتٍ مُّفَصَّلَاتٍ فَاسْتَكْبَرُوا وَكَانُوا قَوْمًا مُّجْرِمِينَ" **"Bu yüzden onlara, tufanı, çekirgeyi, küçük keneyi, kurbağaları ve kanı apaçık işaretler olarak musallat ettik. Buna rağmen büyüklendiler. Onlar zaten suçlu bir toplum idi."**

Tufan: Yağmur, tipi, sel ve benzeri fırtınalara şiddetli bir şekilde yakalanmaları anlamındadır. Kaldı ki "Su, onların ekinlerini ve tarlalarını, taşarak sel altında bıraktı" cümlesi de bu anlamdadır. Burada Tufan adının zikredilmesi, Firavun ve kavmi üzerine sekiz gün aralıksız olarak çok şiddetli bir yağmurun yağmış ve onları karanlığa mahkûm etmiştir. Yağmurun şiddetinden ne güneşi ve ne de ayı görebiliyorlardı. Hiçbir kimse evinden dışarıya adımını atamıyordu.

Hatta söylenenlere göre, Allah üzerlerime öyle bir yağmur fırtınası gönderdi ki, neredeyse hepsi helak oluyorlardı. İsrailoğullarının evleriyle Kıptilerin evleri birbirine bitişik durumda idiler. Kıptilerin evlerinin içi sel ve yağmur sularıyla dolup taşıyordu, hatta evlerinde o kadar su birikiyordu ki, ayakta durmalarına rağmen su, ta boğazlarına kadar ulaşıyordu. Kim oturmaya kalkışırsa hemen boğuluyordu. Oysaki evleri bitişik olduğu halde, İsrailoğullarının evlerine bir damla su bile akmıyordu, onlar evlerinde gayet rahat yaşıyorlardı. Kıptilerin bulunduğu tüm alanlar su ile dolup taşıyordu. Arazilerine su sebebiyle giremiyorlar, ekip biçemiyorlardı. Herhangi bir şeyi tasarruf imkânları da kalmamıştı. Böylece bu durum yedi gün süreyle devam etti.

Ebu Kılabe'den rivayete göre diyor ki: "Tufan, bir tür çiçek hastalığıydı. Bu, cezalandırma olayı ilk defa Kıpti toplumunda görülmeye başlanmıştır. Onlardan sonra da bu hastalık yeryüzünde kalmış oldu."

Bir yoruma göre de, bu, hayvanlarda beliren ölümcül bulaşıcı bir hastalık türüydü. Dolayısıyla bunun salgın olan veba ya da taun hastalığı olduğu da ifade edilmiştir.

Bütün bunlar karşısında Firavun ve kavmi, Musa'ya "Bizim için Rabbine dua et de bu azabı ve cezayı bizden kaldırsın, biz de kesin olarak sana iman edeceğiz" demişlerdi. Musa da dua etti, azap ve ceza kendilerinden kaldırıldı. Fakat yine de iman etmediler.

O yıl öylesine bitki, ot ve ürünler çok fazla verimli olmuştu ki, daha önceden benzeri görülmüş değildi. Bunun üzerine Allah, çekirgeleri kendilerine musallat kıldı, çekirgeler meyve, ürün ve bitki, yiyecek adına ne varsa hepsini yiyip bitirdiler. Sonra ne var ne yok, hepsini, tüm bulduklarını yemeye başladılar, kapıları, evlerin tavanlarını, elbiseleri kemirip yediler.

Ancak bunların hiçbirisi İsrailoğullarının evlerine girmeye bile yanaşmıyordu. Firavun ve kavmi, kısaca Kıptiler, tekrar Musa'ya sığındılar ve ona tevbe edecekleri vadini verdiler. Yedi gün sonra azap kaldırıldı. Musa (a) sahraya çıktı, elindeki asasıyla doğu ve batı yönlerine işarette bulunarak, böylece çekirgeler geldikleri bölgelere yeniden dönüp gittiler. Ama Kıptiler tekrar, "Biz dinimizi terk edecek değiliz" diye sözlerinde durmadılar. Böylece bir ay kadar bir şey olmadan beklediler. Bunun üzerine Yüce Allah kendilerine kımıl denen bir haşereyi musallat kıldı ki, keneler, bitler, pireler türünden her türlü haşere bu kımıl ifadesi içinde yer almaktadır. Ebu Ubeyde'ye göre kımıl denen bu haşere türü, kenenin de çok daha ufak olan türüdür. Ya da çekirge yavrularıdır. Said b. Cubeyr'e göre bu haşereler, kurtçuk türü canlılardı. Bunlar da çekirgelerden arta kalan şeyleri yiyip bitiriyorlardı. Güve türü canlılardı. Bu canlılar, kişinin üzerindeki giysilerine, derilerinin arasına girip kanlarını emiyordu. Hatta içlerinden biri yemek yerken, aniden içinde yemek bulunan tabak kımıl denen bu canlılarla dolardı. Said b. Cubeyir'den rivayete göre bu canlılar yanıbaşlarında toz misali önüne geçilemeyecek derecede çoğalırdı. Musa (a), onu asasıyla dövmeye başlayınca hemen kımıla dönüşürlerdi. Bunlar halkın tenlerinde, saçlarının telleri arasında, kaşları ve kirpikleri arasına varana dek, siniyorlardı. Adeta çiçek hastalığı misali onların tenlerine yapışıp kalıyorlardı. Artık olanlara dayanamayıp haykırıyor, bağırıp çağırıyor ve nihayetinde gidip Musa'ya sığınıyorlardı. Böylece azap kendilerinden kaldırılıyordu. Ama hemen bunun peşinden Musa (a)'a

"Şimdi biz daha iyi anladık ki sen gerçekten bir büyücüsün. Firavunun izzeti adına yemin olsun ki biz seni tasdik etmeyeceğiz" diyorlardı.

Bu defa aradan bir ay geçtikten sonra Allah, azap olarak kendilerine kurbağaları musallat kıldı. Kurbağalar Kıptilerin evlerine giriyor, evleri, kap ve eşyaları, neleri varsa hepsi de kurbağa doluyordu. Neyin üzerini açsalar hemen altında veya içinde kurbağa olduğunu görüyorlardı. Yiyecek ve içeceklerinin içi kurbağa kaynamaktaydı.

Eğer içlerinden biri ağzını açıp konuşmaya kalkışsa, hemen dilinin üzerine bir kurbağanın yer aldığını görürdü. Yatak-yorgan neleri varsa hepsinin içi kurbağalar kaynamaktaydı. Bundan böyle yataklarında uyuyamıyorlardı. Onları kaynayan kazanlara, yanmakta olan tandır ve ocaklara atıyorlardı. Nihayetinde durumu Musa'ya şikâyet ettiler, gidip onun yanında sızlandılar ve ona "Bu defa olsun bize merhamet et. Artık bundan böyle Nasuh tevbesiyle, dönülmeyecek bir tevbe ile tevbe edecek ve bundan böyle de sözümüzden dönmeyeceğiz" dediler.

Musa (a) onlardan kesin söz aldı, arkasından da dua etti. Neticede Allah onlardan azabı kaldırdı. Bunun arkasından sözlerini tekrar bozdular, sözlerinde durmadılar. Bunun üzerine Yüce Allah, ceza olarak kendilerine kan gönderdi. Bundan böyle suları hemen kana dönüşüyordu. Durumu götürüp Firavuna şikâyet ettiler. Firavun da "Şüphesiz o, size büyü yapıyor, sizi büyülüyor" dedi. Firavun nihayetinde çare olarak, Kıptilerle İsrailoğullarının aynı kaptan yemelerini ve içmelerini emretti. Yiyecek ve içeceklerin İsrailoğullarının bulunduğu tarafı kana dönüşmüyordu, fakat diğer taraf kana dönüşüyordu. Dahası Kıpti bir kadın, İsrailoğullarından olan komşusuna:; "Sen suyu önce ağzına al, sonra da ağzındaki suyu benim ağzıma püskürt" diyordu. Ancak buna rağmen İsrailli kadının ağzındaki su, su olarak dururken, Kıpti kadının ağzına püskürtmeyle hemen kana dönüşüyordu.

İşin sonunda Firavun'un kendisi de susuz kaldı ve neredeyse susuzluktan dolayı ölümün eşiğine gelmişti. Firavun, taze ve nemli olan ağaçları emiyor, ancak bunlardan sızan tertemiz su, yine onun ağzında acılaşıp tuz galine geliyordu. Said b. Müseyyeb'in anlattığına göre, Nil nehri kan akarmış. Hatta burun kanaması hastalığına yakalandıkları rivayetleri de vardır.

Rivayet olunduğuna göre Musa (a) büyücüleri yendikten sonra, onlara bu ayetleri, mucizeleri göstermek adına bunların arasında 20 yıl kalmıştı. Musa (a), onlara el, asa, canlarını ve ürünlerini alma gibi ayetleri gösterince şöyle dedi: "Ey Rabbim! Senin bu kulun yeryüzünde üstünlük taslıyor, onu cezalandırmak suretiyle yakala ki bu, hem onun için ve hem de kavmi için

intikam alan bir cezalandırma türü olsun. Benim kavmim için de bu bir öğüt ve benden sonra gelecek olanlar için de bir mucize/ayet olsun!"

İşte Musa'nın bu duası üzerine Allah üzerlerine önce Tufan cezasını, arkasından çekirgeleri, onun peşinden de kımıl denen haşereleri ceza olarak gönderdi.

Hasan, "الْقُمَّلَ" "**el-kummele**" kelimesini, "**kaf**" harfinin fetha harekesiyle ve "**mim**" harfinin sükûnu ile "**el-kamle**" diye okumuştur. O, bu şekilde okumakla, bununla mana olarak bizim bildiğimiz bitleri kastetmiştir.

Ayette geçen "آيَاتٍ مُفَصَّلَاتٍ" kavli de hal olarak mansubtur. "**Mufassalat**" olan kimse *"açık, net, ortada, akıl sahibi olan kimse"* o şeylerin Allah'ın ayetleri olduğunu bilir ve onlardan dolayı herhangi bir şüpheye kapılmaz. Zira böyle bir olaya sadece Allah kadir olur, başkası değil. Kaldı ki bu, onlar için ders alınacak bir ibrettir ve küfürlerinden dolayı da onlar için bir intikamdır.

Yahut da zaman çerçevesinde bunlardan bir kısmını diğerlerinden ayırıp ortaya koyar ki, onunla imtihan olacakları zamanı göstermiş olur. Bakar, kendi adlarına verdikleri sözlerde acaba dürüst mü davranacaklar, hallerini düzeltip istikamet üzere mi olacaklar yoksa kendilerine ilzam olsunlar diye sunulan hüccete rağmen verdikleri sözlerini bozacaklar mı?

134- "وَلَمَّا وَقَعَ عَلَيْهِمُ الرِّجْزُ قَالُوا يَا مُوسَى ادْعُ لَنَا رَبَّكَ بِمَا عَهِدَ عِنْدَكَ لَئِنْ كَشَفْتَ عَنَّا الرِّجْزَ لَنُؤْمِنَنَّ لَكَ وَلَنُرْسِلَنَّ مَعَكَ بَنِي إِسْرَائِيلَ" "**Ey Musa, yanındaki ahidle Rabbine yalvar, eğer bizden bu azabı kaldırırsa kesin olarak sana inanacağız ve İsrailoğulları'nı seninle beraber salıvereceğiz.**" Bu ayette geçen "بِمَا عَهِدَ عِنْدَكَ" kavlindeki "مَا" harfi, mastariyedir. Bu kısmın manası "**Allah'ın senin katındaki ahdi sayesinde**" demektir, o da "**Nübüvvettir, Resullüktür**" "بِمَا" kelimesindeki "**ba**" harfi, **ya** "ادْعُ لَنَا رَبَّكَ" kavline taalluk etmektedir. Bu da iki yönden değerlendirilir. ***Birincisi:*** "Senden istediğimiz duayı bizim için yap. Ki biz onu Allah'ın senin yanında olan ahdi ve Resullükle sana ikramı için olsun istiyoruz" demektir. ***İkincisi:*** "Bizim için, Allah'ın senin yanında bulunan ahdini vesile kılarak Allah'a dua et" demektir. ***Ya da*** sözkonusu olan "**ba**" harfi, yemin manasınadır ve bununla "لَنُؤْمِنَنَّ" kavline cevap verilmiş olmaktadır. Yani "Allah'ın senin yanındaki ahdi adına yemin ediyoruz ki eğer sen, bizden bu azabı ve cezayı kaldıracak olursan, biz de kesin olarak sana iman edeceğiz" demektir.

135- "فَلَمَّا كَشَفْنَا عَنْهُمُ الرِّجْزَ إِلَى أَجَلٍ هُم بَالِغُوهُ إِذَا هُمْ يَنكُثُونَ" **"Onlardan azabı, onlara ulaşacak belirli bir süreye kadar kaldırdığımız zaman; onlar verdikleri sözü o an bozuyorlardı."** Burada geçen "إِلَى أَجَلٍ هُم بَالِغُوهُ" kavlinin manası, "Belli bir zaman süreci çerçevesinde azap kendilerine ulaşana dek" demektir ki, kuşkusuz onlar bundan dolayı mutlaka azap olunacaklardır. Onların geçmişteki tanınan süreleri kendilerine yarar sağlamayacaktır. Azabın kaldırılması sadece zamanı gelip çatana dektir. Zaman geldi mi kesinlikle azap gelip onları yakalayacaktır. "إِذَا هُمْ يَنكُثُونَ" zaten **"Onlar verdikleri sözü hemen bozuyorlardı"**, sözlerinde durmuyorlardı. Buradaki "إِذَا هُمْ يَنكُثُونَ" kavli, "لَمَّا" harfinin cevabıdır. Yani "Biz onlardan azabı kaldırdığımızda onlar da hemen, beklemeksizin anında verdikleri sözü bozarlar, hiç ertelemeksizin onu bozmaya doğru koşarlar." Ancak onlardan azabı kaldırdığımızda, verdikleri sözü bozunca, gelen ayette de görüleceği gibi **"Hemen cezalarını verdik"** buyrulmaktadır.

136- "فَانتَقَمْنَا مِنْهُمْ" **"Biz de onların cezasını verdik."** Biz de onlardan intikam almak istedik de "فَأَغْرَقْنَاهُمْ فِي الْيَمِّ" **"Onları denizde boğduk."** Ayetteki "الْيَمِّ" **"el-Yemmu"** kelimesi, "Dibine ulaşılamayan, derinliğine vakıf olunamayan deniz" demektir. Bir yoruma göre de bunun denizde büyüklüğüne ve hızına ulaşılamayan derecedeki büyük dalga olduğu da söylenmiştir. Kelime, **"Teyemmüm"** kökünden türemedir. Çünkü ondan faydalanmak isteyenler, ona, toprağa yönelirler. "بِأَنَّهُمْ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا" **"Çünkü onlar ayetlerimizi yalanladılar."** Yani onların uçsuz bucaksız derinlikteki denizde boğulma nedenleri, Allah'ın ayetlerini yalanlamaları sebebiyleydi. "وَكَانُوا عَنْهَا غَافِلِينَ" **"Onlar, o ayetlerden habersizdiler."** Gaflet içinde olduklarından ötürü o ayetler üzerinde düşünmüyorlardı, zaten tefekkürden de yoksundular.

137- "وَأَوْرَثْنَا الْقَوْمَ الَّذِينَ كَانُوا يُسْتَضْعَفُونَ مَشَارِقَ الْأَرْضِ وَمَغَارِبَهَا الَّتِي بَارَكْنَا فِيهَا" **"Yeryüzünün bereketli kıldığımız doğusunda ve batısında güçsüzleştirilmiş bir toplumu onlara mirasçı kıldık."** Burada **"güçsüzleştirilmiş bir toplum"** diye nitelendirilen toplum, İsrailoğullarıdırlar. Firavun ve kavmi, onları güçsüz duruma düşürmüşlerdi. Burada sözkonusu edilen **"Arz-Toprak"** da, Mısır ve Şam topraklarıdır. İsrailoğulları Firavunlardan ve Amalikalardan sonra buralara sahiplenmişlerdi. Burada doğusunda olsun, batısında olsun her köşesinde diledikleri gibi tasarrufta bulunmuşlardır.

"بَارَكْنَا فِيهَا" **"Orada bereketli kıldığımız"** ifadesiyle her türlü rızık ve ihsanla kendilerine genişlik ve bolluk verdiğimiz, demektir.

"وَتَمَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ الْحُسْنَى عَلَى بَنِي إِسْرَائِيلَ بِمَا صَبَرُوا" "**İsrailoğulları'nın sabretmelerine karşılık olarak Rabbinin hükmü en iyi şekilde yerine geldi.**" Kasas Suresi'nde yer alan 5 ve 6. eyetlerinde Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: ***"Biz ise, ülkede güçsüz bırakılanlara iyilik etmek ve onları önderler yapmak ve onları oraya mirasçı kılmak istiyorduk. Onları ülkeye yerleştirip, Firavun, Haman ve ordularının korktuklarını onlara göstermek istiyorduk."***[96] ayetleri bu ayeti de tefsir etmektedir.

Burada geçen "الْحُسْنَى" kelimesi, "**el-Ahsen**" kelimesinin müennes şeklidir ve "كَلِمَتُ" sözcüğünün de sıfatıdır. "İsrailoğulları adına tamamlandı, yerine geldi" kavlinin manası şöyledir: "Onlar adına tamamlanıp geçip gitti, böylece sürdü" demektir. Bu ifade aynen "İş tamamlandı" ifadesinde olduğu gibi olan bir anlatımdır ki, işin bitip sona ermesi, neticeye ulaşması demektir. "بِمَا صَبَرُوا" demek, "sabretmeleri sebebiyle" demektir. Senin adına sabra teşvik olayı açısından bu, sana yeter. Bu şunu gösterir: "Herhangi bir kimse başına gelen felaket ve musibetleri, belayı eğer isyanla karşılarsa, Allah o kimseyi o şeyle baş başa bırakır. Kim de onu sabırla göğüslerse, artık o kimsenin yardım ve zafer beklemesi Allah'ın garantisindedir. Allah onu ferahlığa çıkarmayı garanti eder."

Hasan'dan gelen rivayete göre demiş ki: "Ben, hafiflik gösterene, sabırsız olana, taşkınlık gösterene şaşarım. O kimse bu ayeti duyup dinlediği halde nasıl hafiflik gösterebilir ki?!" Sonrada sözkonusu olan bu ayeti okumuş. Böyle bir kimse sabır sahibinin elde ettiği ecri elde edemez.

Bir rivayete göre Asım "وَتَمَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ الْحُسْنَى" kavlindeki "**Kelime**" sözcüğünü çoğul olarak: "وَتَمَّتْ كَلِمَاتُ رَبِّكَ الْحُسْنَى" şeklinde okumuştur. Bunun benzeri ise Rabbimizin şu kavlidir: "لَقَدْ رَأَى مِنْ آيَاتِ رَبِّهِ الْكُبْرَى" "***Vallahi gördü, Rabbinin ayetlerinden en büyüğünü gördü***"[97] kavlidir.

"وَدَمَّرْنَا مَا كَانَ يَصْنَعُ فِرْعَوْنُ وَقَوْمُهُ" "**Firavun ve kavminin yapmış olduğu şeyleri mahvettik**" Mimari ve uygarlıkla ilgili şeyleri, inşa ettikleri sarayları olsun, hepsini yerlebir ettik. "وَمَا كَانُوا يَعْرِشُونَ" "**Yetiştirdikleri bağ ve bahçelerini de helak ettik.**" Nitekim bir başka ayette de şöyle buyurulmuştur: ***"Çardaklı ve çardaksız üzüm bağlarını** (bağ ve bahçeleri) **yaratan odur."***[98]

Ya da göğe doğru yükselerek sağlamca ve yıkılamaz diye inşa ettikleri binalarını, gök delenlerini harap ettik. Nitekim Haman ve başkalarının inşa ettikleri yapıları helak etmiştir. Burada geçen "يَعْرِشُونَ" kavli, hem kesreli

96 Kasas, 28/5-6

97 Necm, 53/18

98 Enam, 6/141

olarak hem de damme ile kıraat edilmiştir. Yezidi, Kesr ile okumanın kural açısından daha fasih olduğunu zikretmiştir. Edindiğim bilgiye göre bu kelime, bazı kimseler tarafından ağaç dikmek anlamında "يَغْرِسُونَ" diye okumuşlardır. Böyle bir okunuşun olabileceğini sanmıyorum, eğer varsa, bu, onun bir yanlışıdır.

138- وَجَاوَزْنَا بِبَنِي إِسْرَآئِيلَ الْبَحْرَ فَأَتَوْاْ عَلَى قَوْمٍ يَعْكُفُونَ عَلَى أَصْنَامٍ لَّهُمْ قَالُواْ يَا مُوسَى اجْعَل لَّنَا إِلَـهًا كَمَا لَهُمْ آلِهَةٌ قَالَ إِنَّكُمْ قَوْمٌ تَجْهَلُونَ "**İsrailoğullarını denizden geçirdik. Orada kendilerine mahsus birtakım putlara tapan bir kavme rastladılar. Bunun üzerine: Ey Musa! Onların ilahları olduğu gibi, sen de bizim için bir ilah yap! dediler. Musa: gerçekten siz cahil bir toplumsunuz, dedi.**"

İşte bu, Yüce Allah'ın Firavun ve Kıptilere özgü olarak anlatılan kıssanın sonudur. Ki onlar Allah'ın ayetlerini yalanlamışlardı. Zulüm ve haksızlık etmişlerdi, isyan etmişlerdi. İşte önceki ayetlerde bütün bunlar ele alınmıştı. Bunlara ek olarak İsrailoğullarına dair olan haberleri ve olan biten olayları zikretti. Musa (a), Allah'ın izni ve emri gereği onları Firavunun elinden, mülk ve saltanatından kurtarmıştı. O, bunları köleleştirmişti. Firavun ve kavmine çok önemli ve büyük mucizeleri göstermişti. Daha sonr Musa (a), Allah'ın izniyle İsrailoğullarını denizden geçirip kölelikten kurtarmıştı. Bütün bunlar zikredilmişti. Buzağıya tapmaktan, Allah'ı açık olarak baş gözüyle görmek isteklerinden tutun, bunlarla ilgili tüm bilgileri daha önceki Bakara Suresi'nde görmüştük. Bu ve benzeri daha nice küfür ve masiyet örneklerini gördük, öğrendik. Böylece insanın ne konumda bir varlık olduğu gerçeği bilinsin istedik. Çünkü insan, Allah'ın Kur'an'ında tanımladığı gibi çok zalimdir, çok inkârcıdır. Çok cahil ve kendini bilmezdir, çok nankördür. Sadece Allah'ın kendilerini koruduğu kimseler bundan kurtulmuşlardır. "***Kullarımdan şükredenler azdır.***"[99]

Bu ayetlerde aynı zamanda, Muhammed (a)'ın, Medine'de İsrailoğullarından görmüş olduğu kötülüklerden ötürü bir teselli de vardır.

Rivayet olunduğuna göre, Yüce Allah Firavun ve kavmini helak ettikten sonra Musa kavmini denizden geçirip Aşure gününde kurtarmıştı. İşte bundan dolayı Allah'a şükür anlamında, o gün oruç tuttular.

"فَأَتَوْاْ عَلَى قَوْمٍ يَعْكُفُونَ عَلَى أَصْنَامٍ لَّهُمْ" "**Orada kendilerine mahsus birtakım putlara tapan bir kavme rastladılar.**" Puta tapan bir toplumun bulunduğu

99 Sebe, 34/13

yerden geçtiler. Bunlar, putlarına ibadete devam ediyor ve onlara ibadetten ve tapmaktan hiç geri durmuyorlardı.

İbn Curayc diyor ki: "Onların taptıkları o şeyler, sığır timsalleriydi, sığır heykelleriydi." İşte bu, buzağıya tapınmanın ilk örneğini oluşturuyordu. Yine söylenenlere göre ineğe tapan bu toplum, Lahm kabilesinden olanlardı. Hatta bunların Kenanlılar olduğu da söylenmiştir. Ki Musa (a), onların öldürülmesi emrini vermişti.

"وَجَاوَزْنَا" kelimesi, "وَجَوَّزْنَا" olarak da okunmuş, kelime bu yönüyle "أَجَزْنَا" anlamındadır. Nitekim: "أَجَازَ الْمَكَانَ" denilir ki, bu aynı zamanda "جَوَّزَهُ", hem "جَاوَزَهُ" anlamındadır ki, bunların hepsi de "جَازَهُ" manasınadırlar. Bu durum aynen senin kullandığın şu "أَعْلاهُ", "عَلَّاهُ" ve "عَالاهُ" tarzındaki anlatımına benzer ifadelerdir.

"يَعْكُفُونَ" "**Ya'kifune**" kavli hem "**kef**" harfinin **esre** harekesiyle "**ya'kifune**" ve hem de "**kef**" harfinin **damme** harekesiyle "**ya'kufune**" olarak okunur.

"قَالُوا يَا مُوسَى اجْعَل لَّنَا إِلَـهًا كَمَا لَهُمْ آلِهَةٌ" "**Ey Musa! Onların** -tapınıp bağlandıkları, sarıldıkları- **ilahları olduğu gibi, sen de bizim için** -kendisine tapınıp sarılacağımız- **bir ilah yap! dediler.**" Burada geçen "كَمَا" kavlindeki "مَا" harfi, "**kef**" harfini mana açısından engelleyen bir harftir ki buna "**mai kâffe**" denir. Zaten bu nedenle bundan sonra bir cümle gelmiştir.

Ali (a)'dan rivayete göre, bir Yahudi kendisine "Resulünüzün yıkanma suyu kurumazdan önce siz onun ölümünden hemen sonra anlaşmazlığa düştünüz" demiş. Bunun üzerine Ali de ona "Denizden çıktığınızda henüz ayaklarınızın ıslaklığı kurumazdan önce Musa'ya ilk dediğiniz şey, 'bize bir ilah yap' sözü olmuştur" ifadesiyle cevap vermiştir.

"قَالَ إِنَّكُمْ قَوْمٌ تَجْهَلُونَ" "**Musa: gerçekten siz cahil bir toplumsunuz, dedi.**" Musa (a), kavminin gördüğü bunca önemli mucizelerden, ayetlerden sonra böyle bir istekte bulunmaları karşısında, şaşkınlık geçirmiş ve bu nedenle de onları, mutlak bir cehaletle nitelemiş ve bunu tekit eden bir ifade kullanmıştır. Zira onlardan gördüğü böylesi bir tavırdan ötürü, bundan daha büyük bir cehaletin, alçakça ve şeni bir durumun olamayacağını dile getirmiştir.

139- "إِنَّ هَـؤُلاءِ" "**Şüphesiz bunların**" şu putlara tapanlar var ya, onların "مُتَبَّرٌ مَّا هُمْ فِيهِ" "**sürdüregeldikleri şey yerlebir olmuştur.**" Hiçbir değerleri yoktur, hepsi de dökülüp paramparça hale gelmiştir. Nitekim "kırık kap, dökülüp saçılan kap" manasında olan bu "مُتَبَّرٌ" "**mutabber**" kelimesi, burada da bunu dile getirmektedir. Bir şey kırılıp döküldüğünde un ufak hale geldiğinde bu sözcük kullanılır. Sonunda onların putları silinip yok

olacak, çürüyüp toz haline dönüşecektir. Öylece terk edilmiş olarak kalacaklardır. Kaldı ki altın kırıntılarına, tozcuklarına da "**tibr**" adı verilir. Yani putlara tapınma ve ibadet anlamında her ne yapmışlarsa ve yaparlarsa Allah hepsini toz duman edecek ve üzerinde bulundukları, savundukları din ve inançlarını da benim ellerimle ortadan kaldıracaktır. Onların bu putlarını da ortadan yok edecek ve terke dilmiş, kırılıp dökülmüş vaziyette bırakacaktır.

"وَبَاطِلٌ مَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ" "**Yapageldikleri şey de batıldır.**" Yani eskiden bunlara nasıl ibadet etmiş ve tapınmışlarsa tüm yapıp ettikleri şey batlıdır, geçersizdir. Onların iddialarına göre, bu putlar onları Allah'a yaklaştırıyor, demiş olsalar bile, hiçbir şekilde onlar bundan yararlanmayacaklardır. Kaldı ki Yüce Allah da şöyle buyurmaktadır: ***"Onların yaptıklarının hepsini ele aldık ve onları kül gibi savurduk."***[100]

Ayetteki "هَـٰؤُلَاءِ" kelimesi, başındaki "إِنَّ" edatının ismidir. Mübtedanın haberi olarak gelen cümlenin mukaddem haber olması, aslında putperestlerin alnında kara bir leke, bir damga olsun diyedir. Zira puta tapanlar, putların türü ve cinsi ne olursa olsun er ya da geç yok olacaklarının, toz haline gelip helak olacaklarının bir göstergesi ve damgasıdır. Bu leke ya da damga, tüm hak tanımazların, Hak olan mabudu tanımayanların ayrılmaz bir özelliğidir. Bu damganın sebebi, onların istekleri ve talepleri doğrultusunda hareket edenleri, onların peşinden koşturanları uyarmak ve sakındırıp onlardan uzaklaştırmak içindir. Zira batıl olan her şey er veya geç yok olup gidecektir.

140- "قَالَ أَغَيْرَ اللَّهِ أَبْغِيكُمْ إِلَـٰهًا وَهُوَ فَضَّلَكُمْ عَلَى الْعَالَمِينَ" "**O, sizi toplumlara üstün kılmış iken size Allah'tan başka bir ilah mı arayayım, dedi.**" İbadet ve kulluk edilmeye layık olmayan, böyle bir şeyi hak etmemiş olan bir mabut mu sizin için arayayım? Oysa başkası değil, o, Allah size ne yapacaksa yapar. Sizden başka hiçbir kimseye, bir topluma vermediği nimeti sadece size has kılar. Ancak bu da bir şarta bağlıdır. Ona kulluk etmeniz ve hiçbir şeyi ona ortak koşmamanız kaydıyla size özel nimet tahsis eder.

"أَغَيْـرَ" kelimesinin başında yer alan hemze harfi bir soru edatıdır, manası da, bunların talepleri karşısında duyulan şaşkınlık, hayret ve inkârdır. Kaldı ki Allah'tan başkasına taptıkları halde yine de bol nimetler içinde nankörce varlıklarını sürdürmektedirler.

---

100 Furkan, 25/23

141- وَإِذْ أَنجَيْنَاكُم مِّنْ آلِ فِرْعَونَ يَسُومُونَكُمْ سُوءَ الْعَذَابِ يُقَتِّلُونَ أَبْنَاءكُمْ وَيَسْتَحْيُونَ نِسَاءكُمْ" "وَفِي ذَلِكُم بَلاء مِّن رَّبِّكُمْ عَظِيمٌ "**Size kötü bir ceza ile eziyet eden, çocuklarınızı öldürüp, kadınlarınızı sağ bırakan Firavun hanedanından kurtarmıştık. Bu sizin için Yüce Rabbiniz tarafından bir imtihan.**" Burada yer alan "يَسُومُونَكُمْ سُوءَ الْعَذَابِ" "**Size kötü bir ceza ile eziyet eden,**" kavlinin manası, sizim en şiddetli ve en ağır bir ceza ile azaba çarpılmanızı isteyen, anlamındadır. Örneğin "سَامَ السِّلْعَةَ" denince, bu, "Ticaret eşyasının fiyatını belirlemek istedi" anlamındadır.

Diyorsun ki: Burada geçen "يَسُومُونَكُمْ" kavli ne mahallinde gelmiştir?

Derim ki: Bu, bir istinaf/başlangıç cümlesidir. İraptan mahalli yoktur. Gerçi bunun muhataplardan ya da "آلِ فِرْعَونَ" kavlinden hal olarak gelmiş olması da caiz olabilir.

"ذَلِكُم" işaret ismiyle işaret olunan ya kurtarma "**inca**" fiiline ya da "الْعَذَابِ" kelimesine işaret etmektedir. Ayette geçen "بَلاء" "**bela**" kelimesi, nimet anlamında olabileceği gibi mihnet ve sıkıntı manasına da gelir. Ayetteki "يُقَتِّلُونَ" "**yukattilune**" kelimesi şeddesiz olarak tahfifi ile "يَقْتُلُونَ" "**yaktulune**" diye de okunmuştur.

وَوَاعَدْنَا مُوسَىٰ ثَلَاثِينَ لَيْلَةً وَأَتْمَمْنَاهَا بِعَشْرٍ
فَتَمَّ مِيقَاتُ رَبِّهِ أَرْبَعِينَ لَيْلَةً وَقَالَ مُوسَىٰ لِأَخِيهِ
هَارُونَ اخْلُفْنِي فِي قَوْمِي وَأَصْلِحْ وَلَا تَتَّبِعْ سَبِيلَ
الْمُفْسِدِينَ ﴿142﴾ وَلَمَّا جَاءَ مُوسَىٰ لِمِيقَاتِنَا وَكَلَّمَهُ
رَبُّهُ قَالَ رَبِّ أَرِنِي أَنْظُرْ إِلَيْكَ قَالَ لَنْ تَرَانِي
وَلَٰكِنِ انْظُرْ إِلَى الْجَبَلِ فَإِنِ اسْتَقَرَّ مَكَانَهُ فَسَوْفَ
تَرَانِي فَلَمَّا تَجَلَّىٰ رَبُّهُ لِلْجَبَلِ جَعَلَهُ دَكًّا وَخَرَّ مُوسَىٰ
صَعِقًا فَلَمَّا أَفَاقَ قَالَ سُبْحَانَكَ تُبْتُ إِلَيْكَ وَأَنَا أَوَّلُ
الْمُؤْمِنِينَ ﴿143﴾ قَالَ يَا مُوسَىٰ إِنِّي اصْطَفَيْتُكَ عَلَى
النَّاسِ بِرِسَالَاتِي وَبِكَلَامِي فَخُذْ مَا آتَيْتُكَ وَكُنْ مِنَ
الشَّاكِرِينَ ﴿144﴾ وَكَتَبْنَا لَهُ فِي الْأَلْوَاحِ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ
مَوْعِظَةً وَتَفْصِيلًا لِكُلِّ شَيْءٍ فَخُذْهَا بِقُوَّةٍ وَأْمُرْ
قَوْمَكَ يَأْخُذُوا بِأَحْسَنِهَا سَأُرِيكُمْ دَارَ الْفَاسِقِينَ ﴿145﴾

سَأَصْرِفُ عَنْ آيَاتِيَ الَّذِينَ يَتَكَبَّرُونَ فِي الْأَرْضِ
بِغَيْرِ الْحَقِّ وَإِنْ يَرَوْا كُلَّ آيَةٍ لَا يُؤْمِنُوا بِهَا وَإِنْ
يَرَوْا سَبِيلَ الرُّشْدِ لَا يَتَّخِذُوهُ سَبِيلًا وَإِنْ يَرَوْا سَبِيلَ
الْغَيِّ يَتَّخِذُوهُ سَبِيلًا ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَكَانُوا
عَنْهَا غَافِلِينَ ﴿146﴾ وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَلِقَاءِ
الْآخِرَةِ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ هَلْ يُجْزَوْنَ إِلَّا مَا كَانُوا
يَعْمَلُونَ ﴿147﴾ وَاتَّخَذَ قَوْمُ مُوسَىٰ مِنْ بَعْدِهِ مِنْ حُلِيِّهِمْ
عِجْلًا جَسَدًا لَهُ خُوَارٌ أَلَمْ يَرَوْا أَنَّهُ لَا يُكَلِّمُهُمْ وَلَا
يَهْدِيهِمْ سَبِيلًا اتَّخَذُوهُ وَكَانُوا ظَالِمِينَ ﴿148﴾ وَلَمَّا
سُقِطَ فِي أَيْدِيهِمْ وَرَأَوْا أَنَّهُمْ قَدْ ضَلُّوا قَالُوا لَئِنْ لَمْ
يَرْحَمْنَا رَبُّنَا وَيَغْفِرْ لَنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ ﴿149﴾

Ayetlerin Mealleri

142- Musa ile otuz geceye sözleşmiştik ve on gece ile onu tamamladık da Rabbinin belirlediği süre tam kırk gece oldu. Musa kardeşi Harun'a: Kavmimde benim yerime geç, ıslah et, bozguncuların yoluna uyma, dedi.

143- Musa belirlediğimiz yere gelince Rabbi onunla konuştu. Musa dedi ki: Rabbim, bana kendini göster de sana bakayım! Rabbi: Beni göremeyeceksin fakat dağa bak; dağ yerinde durursa sen de beni göreceksin, dedi. Rabbi dağa tecelli edince onu yerlebir etti. Musa bayılarak yere kapandı. Ayıldığında: Senin şanın çok yücedir, sana yöneldim. Sana inananların ilkiyim, dedi.

144- Ey Musa, ben, risaletlerimle-sana verdiğim görevlerle ve sözlerimle seni insanların başına seçtim dedi. Sana verdiğimi al ve şükredenlerden ol."

145- Nasihat ve her şeyin açıklamasına dair ne varsa hepsini Musa için levhalarda yazdık. Bunları kuvvetle tut, kavmine de onun en güzelini almalarını emret. Yakında size, yoldan çıkmışların yurdunu göstereceğim.

146- Haksız yere yeryüzünde büyüklenen kimseleri ayetlerimden uzak tutacağım. Onlar her ayeti görseler bile onu yol edinmezler. Taşkınlık yolunu gördüklerinde ise hemen onu yol edinirler. İşte bu, onların ayetlerimizi yalanlamaları ve onlardan gafil olmalarından dolayıdır.

147- Ayetlerimizi ve ahiret buluşmasını yalanlayanların çalışmaları boşa gitmiştir. Onlar yaptıklarından başkasıyla mı cezalandırılacaklar?

148- Musa'nın kavmi, onun ardından süs eşyalarından "yapılmış" böğüren bir buzağı heykelini ilah edindiler. Onun kendileriyle konuşmadığını ve onlara bir yol göstermediğini görmüyorlar mı? Ona bağlandılar/tapındılar ve kendilerine yazık ettiler.

149- Ellerindeki düşürüldüğü ve sapmış olduklarını gördükleri zaman: Eğer Rabbimiz, bize acımazsa ve bizi bağışlamazsa mahvolanlardan oluruz, dediler.

150- Musa kavmine kızgın ve üzgün olarak dönünce: Benim ardımdan ne kötü işler yaptınız. Rabbinizin azabını mı acele istediniz, dedi. Tevrat levhalarını bırakıp kardeşinin başını tutarak kendisine çekti. Harun: Ey anamın oğlu, toplum beni güçsüz bıraktı. Zayıf gördü, bana tabi olmadı. Neredeyse beni öldürüyorlardı. Bana düşmanları sevindirecek şekilde davranma, zalim toplumla bir tutma, dedi.

151- Musa dedi ki: Rabbim, beni ve kardeşimi bağışla bizi rahmetine girdir. Sen merhametlilerin en merhametlisisin!

Ayetlerin Tefsiri

142- "وَوَاعَدْنَا مُوسَى ثَلَاثِينَ لَيْلَةً وَأَتْمَمْنَاهَا بِعَشْرٍ فَتَمَّ مِيقَاتُ رَبِّهِ أَرْبَعِينَ لَيْلَةً" **"Musa ile otuz geceye sözleşmiştik ve on gece ile onu tamamladık da Rabbinin belirlediği süre tam kırk gece oldu."** Rivayet olunduğuna göre Musa (a), henüz daha Mısır'da bulunuyorken İsrailoğullarına söz vermişti. Eğer Allah, düşmanlarını helak ederse, kendisi Allah tarafından İsrailoğullarına bir Kitab ile Resul olarak gelecek ve bu kitapta İsrailoğullarının neler yapacakları ve nelerden uzak durmaları gerektiği konularında açıklama yer alacaktır.

Firavun helak olunca, Musa, Rabbinden sözkonusu kitabı istedi. Allah da kendisine 30 gün oruç tutmasını emretti. Aylardan da Zilkade ayıydı. Otuz gün tamamlanınca, Musa (a) ağzının kokusundan rahatsızlık duymaya baş-

ladı. Bundan ötürü ağzını-dişlerini misvakla temizledi. Bunun üzerine melekler kendisine "Biz, senin ağzından misk kokusunu kokluyoruz" dediler. Musa da bu kokuyu misvakla giderdi.

Yine söylenenlere göre Yüce Allah Musa'ya "Sen, oruçlunun ağız kokusunun benim katımda miskten daha güzel koktuğunu bilmez misin" diye vahyetti. Bunun üzerine Yüce Allah ona, orucuna on gün daha eklemesini emretti. Bu günler Zilhicce ayına ait günlerdi.

Denilenlere göre Allah, Musa'ya 30 gün oruç tutmasını emir buyurdu. Bu zaman zarfında kendisine Allah'a yakınlaştıracak ameller işlemesini ondan istedi. Daha sonraki on günde Musa'ya Tevrat'ı indirdi ve o zaman zarfında Musa ile konuştu. Allah, sözkonusu kırk gün olayını Bakara Suresi'nde kısa bir özet şeklinde bildirmişti. Burada ise daha etraflı olarak bildirmektedir.

Ayette yer alan "مِيقَاتُ" kelimesi, Musa için ayrılan ve sözleşilen zaman süresidir. Ayetteki "أَرْبَعِينَ لَيْلَةً" kavli hal olarak mansubtur. Yani bu zaman dilimini kırk güne vardırarak tamamladı, demektir.

"وَقَالَ مُوسَى لأَخِيهِ هَارُونَ اخْلُفْنِي فِي قَوْمِي وَأَصْلِحْ وَلاَ تَتَّبِعْ سَبِيلَ الْمُفْسِدِينَ" "**Musa kardeşi Harun'a: Kavmimde benim yerime geç, ıslah et, bozguncuların yoluna uyma, dedi**." Harun ismi, ayette yer alan "**Kardeş**" ifadesinin atfı beyanıdır. Harun ismi, nida-ünlenme sebebiyle damme ile de "**Harunu**" şeklinde okunmuştur. "اخْلُفْنِي فِي قَوْمِي" "Kavmim arasında benim yerime vekâleten görev yap!" "وَأَصْلِحْ" "Islah eden, düzelten ol." Ya da İsrailoğullarının işleriyle ilgili olarak ıslah edilmesi, düzeltilmesi gereken şeyleri ıslah et, düzelt. Seni, yanlış bir davranışa çağırana uyma ve ona itaat da etme!

143- "وَلَمَّا جَاء مُوسَى لِمِيقَاتِنَا" "**Musa belirlediğimiz yere gelince**" Musa için ayırdığımız vakitte ve tanıdığımız sınırlar çerçevesinde, belirlediğimiz yere gelince, demektir. "لِمِيقَاتِنَا" kavlindeki lam harfi, ihtisas içindir. Burada adeta: "Onun gelişi, bizim ona tahsis ettiğimiz vakit içinde gerçekleşti" denilmektedir. Bu ifade aynen senin, "Ayın bitimine on gün kala ona gittim" tarzındaki kullanımına benzer bir anlatımdır. "وَكَلَّمَهُ رَبُّهُ" "**Rabbi onunla konuştu.**" Nasıl ki Rabbi melekle aracısız konuşmuşsa, Musa ile de arada herhangi bir aracı olmaksızın, Rabbi konuştu.

Allah'ın konuşması: Allah'ın kelamı, bazı ecram/cansız cisimler üzerinde konuşulan tarzda konuşmayı yaratmasıdır. Bu, tıpkı Yüce Allah'ın kelamını levha üzerinde hat halinde yaratması gibidir.

Rivayet olunduğuna göre Musa (a), sözkonusu Allah kelamını her yönden işitiyordu. İbn Abbas (r)'dan rivayete göre, Allah, Musa (a) ile kırk gün ve

kırk gece konuştu ve levhaları onun için yazdı. Bir yoruma göre de kırk günün başlarında konuştu.

"قَالَ رَبِّ أَرِنِي أَنظُرْ إِلَيْكَ" "**Musa dedi ki: Rabbim, bana kendini göster de Sana bakayım!**" Burada "أَرِنِي" fiilinin ilk mefulü mahzuftur. "أَنظُرْ إِلَيْكَ" kavli, bunun ikinci mefulüdür. Yani "Bana **Kendini** göster de sana bakayım" demektir.

Diyorsun ki: Rüyet olayı, aslında bakmanın kendisidir. Böyle olduğuna göre nasıl oluyor da burada "أَرِنِي أَنظُرْ إِلَيْكَ" diyebiliyor?

Derim ki: Burada "**Kendini/nefsini bana göster**" kavlinin manası, "Benim için tecelli etmek suretiyle beni, seni görebileceğim bir konuma getir ki, sana bakabileyim ve seni göreyim" demektir. "قَالَ لَن تَرَانِي" "**Rabbi: Beni göremeyeceksin dedi.**"

Diyorsun ki: Nasıl oluyor "لَن تَرَانِي" "Beni göremeyeceksin" diyor da, fakat "لَن تَنظُرَ إِلَيَّ" "Bana bakamayacaksın" demedi. Oysaki bundan önce geçen ibarede "أَنظُرْ إِلَيْكَ" diye buyurmuştu, ne diyeceksin?

Derim ki: Musa, "أَرِنِي" derken onu şu anlamda söylüyordu. "Beni Seni görebileceğim öyle bir konuma getir ki, Seni göreyim." Bu ise idrak ve kavrama olayıdır. Bilinen gerçek şu ki, Yüce Allah, Musa'nın kendisini "görmeyi istediğini" ve "bakmayı istemediğini" biliyordu. Kaldı ki görme olayında idrak-kavrama hadisesi varken, bakma olayında idrak sözkonusu değildir. İşte bu nedenle ona "لَن تَرَانِي" "Beni göremeyeceksin" dendi ve fakat "لَن تَنظُرَ إِلَيَّ" "Bana bakamayacaksın" demedi.

Diyorsun ki: Musa (a) böyle bir şeyi nasıl istedi? Oysaki O, Allah'ı herkesten daha iyi bilen ve tanıyandır. Allah hakkında neyin caiz olabileceğini ve neyin de caiz olmayacağını da bilendir. Kaldı ki Allah görülmekten yüce ve münezzehtir. Zira rüyet olayı bazı duyulara dayanılarak oluşan bir idrak hadisesidir. Böyle bir şey de ancak herhangi bir cihette bulunan şey için sahih ve uygun olabilir. Cisim ve araz da olmayan bir şeyin herhangi bir cihette bulunması muhaldir, olamazdır. Mücbirenin böyle bir şeyi akla havale etmeyi menetmeleri, olacak bir şey, gerekli olan bir durum değildir. Kaldı ki bu, onların ilk mükabereleri/büyüklük sergilemeleri ve böyle bir şeyi irtikâp etmeleri de onların ilk olarak yaptıkları bir davranış da değildir.

Musa (a) "**Bize aşikâre olarak Allah'ı göster**" diyenlerin, bu istekleri karşısında bulundukları yerde gürültülü bir sarsıntının kendilerini yakalamasını bilen ve bu olayı gören biri olarak "***Rabbim, eğer dileseydin onları ve beni daha önce helak ederdin. İçimizdeki alçakların yaptıkları şeylerden dolayı bizi helak mi edeceksin? Bu senin imtihanından başka bir şey değildir. Sen,***

onunla dilediğini sapıklıkta bırakırsın"[101] ifadelerini dile getirecek, sonra da kalkıp böyle bir istekte bulunacak, bu olacak şey mi? Musa (a) bunun karşısında onların davranışlarından uzak ve beri olduğunu, onlarla bu manada bir ilişkisinin olmadığını söylemiş, anları alçaklar, beyinsizler ve sapıklar olarak nitelemiştir. Ne diyeceksin?

Derim ki: Musa (a)'ın rüyet talebi, şu alçaklar, beyinsizler ve sapıklar olarak niteliediklerini bir bakıma susturmak, ağızlarının payını vermek içindir. Zaten kendisi onların fiilinden teberri etmiş, onlarla o bağlamda bir bağının olmadığını, tabir yerindeyse ağızlarına taş basarak onları susturarak ortaya koymuştur. İsrailoğulları kendisinden, rüyeti, Allah'ı göstermesini, görmeyi istediklerinde, Musa onları reddetmiş ve bunun bir hata, bir yanlış olacağını kendilerine bildirmiştir. Hakka dönmeleri konusunda da onları uyarmıştır. Ancak onlar bunda ısrarcı olmuşlar, bu isteklerini sürdürmüşler. Musa'ya da **"Bu, mutlaka yerine getirilmelidir. Biz Allah'ı aşikâre olarak görmedikçe sana inanacak değiliz"** demişlerdir. Musa da, onlara, Allah katından gelen nassı duyurmak, böyle bir isteğin muhal olduğunu anlatmak istemiştir. İşte onlara duyurmak istediği ifade de "لَن تَرَانِي" kavlidir. Böylece yakin ve kesin manada bilgiye sahip olsunlar da inansınlar, içlerinde taşımakta oldukları şüpheden de uzak dursunlar istemiştir. Zaten bunun içindir ki Musa (a) **"رَبِّ أَرِنِي أَنظُرْ إِلَيْكَ"** *"Rabbim bana Kendini göster de Sana bakayım"* demiş oldu.

Diyorsun ki: Musa "رَبِّ أَرِنِي أَنظُرْ إِلَيْكَ" diyeceği yerde "اَرِهِمْ يَنْظُرُواإِلَيْكَ" **"Kendini onlar göster de Sana baksınlar"** diyemez miydi?

Derim ki: Her şeyden münezzeh olan Yüce Allah, Musa (a) ile konuşurken, yanında yer kavminden bazı delegeler de bunu duyup dinliyorlardı. Bu kimseler izzet sahibi olan Yüce Allah'ın kelamını duyup dinlediklerinde, onlar, Yüce Allah'ın, zatını Musa'ya göstermesini ve onlar da Musa ile birlikte O'nu görmeyi istediler. Tıpkı kelamını Allah nasıl ki onlara işittirmiş ve onlar da bunu duyup dinlemişlerse, bu manada Allah'ın zatını da bu bağlamda görmek istediklerini dile getirdiler. Ancak onlardan gelen böyle bir talep, fasit ve yanlış bir kıyas olayına dayandırılıyordu. İşte onların ağızlarını kapatmak ve susturmak adına Musa, "أَرِنِي أَنظُرْ إِلَيْكَ" diyordu. Musa (a), bu talebinden menedilince, Resul oluşu, diğerlerden farklı özelliğe sahip olması ve Allah katında, ona olan yakınlığına rağmen, böyle bir isteği reddolununca, kendisine **"Böyle bir durum hiçbir zaman gerçekleşmeyecektir"** dendi.

Eğer bir Resulün, isteği, onu Resul olarak gönderen tarafından geri çevriliyorsa, başkalarının bu tür talepleri de elbette geri çevrilecektir. Kaldı ki

101 A'raf, 7/155

Resul, ümmetinin imamı ve lideridir. Dolayısıyla onun kendisiyle muhatap olduğu şey veya ona hitap ile bildirilen bir şey sonuç itibariyle onun ümmetine racidir.

"أَنظُرْ إِلَيْكَ" "**Sana bakayım**" kavli olsun ve bu manada olan ifadeler olsun, bunlar mukabele/karşılıklı olma manasını içerirler. Bu türden mukabeleli bir durum, teşbih ve tecsimin (insana benzetme ve cisim olarak tavavvur etmenin) ta kendisidir. Bu, İsrailoğullarının içlerinden geçen şeye tercüman olmanın bir delilidir ve bu onların sözlerini hikâye yoluyla aktarma hadisesidir. Dağa bakması emredilen Musa, Allah'ı kendisine bakılıp görülen bir varlık olarak tasavvur edemezken, O'nu duyu organlarıyla karşılıklı olarak bakılıp görülen bir varlık olarak göstermez. Yüce Allah'ı Vasıl b. Ata'dan, Amr b. Ubeyd'den, Nazzam'dan, Ebu'l-Hüzeyl'den, Şeyhayn'dan ve tüm kelamcılardan daha iyi bilen ve tanıyan Musa (a)'dan bunun aksine hiçbir söz çıkar mı?

Diyorsun ki: "قَالَ لَن تَرَانِي" kavlindeki "لَن" harfinin manası nedir?

Derim ki: Bu harf, olumsuzluğu tekit ve pekiştirmek anlamındadır. Ki bu manayı buna "لا" harfi de vermektedir. Çünkü "لا" harfi istikbali olumsuzlaştırır. Örneğin "لاأَفْعَلُ غَدًا" "Yarın yapmayacağım" cümlesindeki olumsuzluğu eğer tekitli bir anlatımla dile getirmek istersen o takdirde bunun yerine "لَنْ أَفْعَلَ غَدًا" "**Yarın kesinlikle yapmayacağım**" dersin. Bunun manası, "Onun fiili, davranışı" ya da "yaptığı şey, benim durumuma, konumuma, pozisyonuma aykırıdır" demektir. Bu, Rabbimizin "لَن يَخْلُقُوا ذُبَابًا وَلَوِ اجْتَمَعُوا لَهُ" kavline benzer ki "***Sizin Allah'tan başka yalvardığınız şeyler birleşseler bile kesinlikle bir sinek dahi yaratamazlar.***"[102] veya "لاَّ تُدْرِكُهُ الأَبْصَارُ" "***Gözler onu idrak edemez.***"[103] kavilleri, rüyet olayını, geleceğe dönük olarak da reddediyor. Dolayısıyla ayetimizdeki "لَن تَرَانِي" kavli hem tekit içindir ve hem de beyan-açıklama anlamındadır. Kaldı ki tüm sıfatları açısından olumsuzluğu ele aldığımızda, bu durumda menfilik, Allah'ın kudretine aykırı düşer. Zira Yüce Allah her şeye kadirdir.

"وَلَكِنِ انظُرْ إِلَى الْجَبَلِ فَإِنِ اسْتَقَرَّ مَكَانَهُ فَسَوْفَ تَرَانِي" "**Fakat dağa bak; dağ yerinde durursa sen de beni göreceksin, dedi.**"

Diyorsun ki: Bu ayette geçen "وَلَكِنِ انظُرْ إِلَى الْجَبَلِ" "Fakat dağa bak" kavlindeki "**Lakin**" harfi istidrak içindir; yani bir konuyu açıklamak anlamında gelen bir harftir. O halde nasıl oldu da bu istidrak durumu, kendisinden önce geçenle bitişebildi?

---

102 Hac. 22/73.

103 En'am, 6/103.

Derim ki: Buradaki ittisal/bitişme, bağlantılı olma olayı mana açısındandır. Demek istiyor ki bana bakmak muhal olan bir şeydir, sakın böyle bir talebe kalkışma! Ancak burada senin yapman gereken şey, bir başka bakmandır. O bakacağın yer de, şu anda seni ve senden rüyet olayını isteyenleri sarsan, titrer duruma sokan dağa bir bak hele! Senin rüyeti istemen sebebiyle ona ne yapacağım ve onu nasıl yerlebir edeceğim bak da gör! Talep etmekte olduğun ve istemeye kalkıştığın şeyin ne önemde büyük bir olay olduğunun büyüklüğünü kavrayabilmen için onun eserini sana göstereyim de gör neler olacak! Aziz ve Celil olan Yüce Allah sanki ayette de görüleceği üzere kendisine çocuk nispet edilmesi sebebiyle verdiği tepkiyle burada da rüyeti talep noktasındaki tepkiyi görebilmelisin, kavrayabilmelisin. Çünkü Yüce Allah kendisine çocuk nispet edilmesi sebebiyle, konuyu şöyle dile getiriyor: "وَتَخِرُّ الْجِبَالُ هَدًّا اَنْ دَعَوْا لِلرَّحْمٰنِ وَلَدًا" ***"Ve dağlar yıkılıp yerle bir olacaktı. Rahman'a çocuk isnadında bulunmaları yüzünden."***[104] Yüce Allah'a çocuk isnad ettiklerinden ötürü neredeyse her şey yerlebir olacak duruma geliyorsa, Allah'ı görmeyi istemek de öylesine önemli ve talep olunmaması gereken büyük bir şeydir. "فَإِنِ اسْتَقَرَّ مَكَانَهُ" "**Eğer dağ yerinde durursa**", her taraftan şu anda nasıl ki sabit olarak duruyorsa, aynı şekilde durur ve yerinden hareket etmezse, işte o takdirde "فَسَوْفَ تَرَانِي" "**sen de beni göreceksin.**"

Burada rüyetin varlığı, yerinde durması, olduğu gibi kalması mümkün olmayan dağ ile ilişkilendirildi. Çünkü Yüce Allah'ın dağa tecellisiyle dağ yerinde duramamış, yerlebir olarak dümdüz hale gelmiştir. Bu, öyle bir sözdür ki biri diğerinin içine girmiştir, onda kaybolmuştur. Hem de gelen bu ifade, şaşkınlık uyandıracak bir üslup ve bedii denecek bir tarzda gelmiştir.

Görmez misin, bak sana, bakış ve görme hadisesi, istidrak kelimesiyle -ki bu "لٰكِنِ" kelimesidir- belirtilen nazar-bakış, görme olayı, böylece nasıl biri diğerinden ayırt edilerek ortaya kondu. Peşinden de titreme ve sarsma hadisesini bir tehdit olarak getirdiğine bir dikkat et. Dağın titremesi, sarsması, bilindiği gibi nazar-bakma olayı ile ilgilidir Ki, bunu rüyetin olabilmesi şartı dikkate alındığında birlikte değerlendirilmesi lazım gelir.

Yani "فَإِنِ اسْتَقَرَّ مَكَانَهُ فَسَوْفَ تَرَانِي" "**Eğer dağ yerinde durursa sen de Beni göreceksin.**"

"فَلَمَّا تَجَلّٰى رَبُّهُ لِلْجَبَلِ" "**Rabbi dağa tecelli edince**" Allah'ın dağa tecelli eden kudreti, dağ için gerçekleşip emir ve iradesi onda tecelli edince "جَعَلَهُ دَكًّا" "**onu yerlebir etti.**" Yani darmadağın hale getirdi, tozunu dumana kattı, un ufak hale getirdi. "دَكًّا" kelimesi, "مَدْكُوك" anlamında mastar bir kelimedir ve

104 Meryem, 19/90-91.

bu, "ضَـرْبُ الْاَمِيـر" "Emir'in vuruşu, indirdiği darbe gibi" anlamında meful manasında kullanılmıştır.

İster "اَلـدَّكُّ" olsun, ister "اَلـدَّقُّ" olsun her ikisi de tıpkı "اَلشَّـكُّ" ve "الشَّـقُّ" kelimeleri gibi bir birine anlamca ve lafızca yakın anlamdaş kelimelerdir. "دَكًّا" kelimesi, "دَكَّاءَ" diye de kıraat olunmuştur. "اَلدَّكَّاءُ" kelimesi, yeryüzünde, yüzeyden yüksekçe olan tepe veya tepemsi yer demektir ya da bu kelime, düz arazi anlamındadır ki bu manada: "نَاقَـةٌ دَكَّاءُ" denir ki bu "Hörgücü yüksek olmayan deve" ya da "Hörgücü neredeyse sırtı ile aynı seviyede olan deve" demektir.

Şa'bi diyor ki, bana Rebi b. Huseym dedi ki bu "ابْسُط يَدك دكَّاءَ" "Elini dümdüz olarak uzat" anlamındadır. Yahya b. Vessab ise "دَكًّا" kelimesini, "دَكَّاءَ" kelimesinin çoğulu olarak "دُكًّا" diye okumuştur. Bu da parça, kesit anlamındadır.

"وَخَـرَّ موسَـى صَعِقًـا" "**Musa bayılarak yere kapandı.**" Gördüklerinden dehşet ve korkuya kapılarak yere kapanıverdi. "صَعِـقَ" kelimesi, aynen "فَعَلْتُـهُ فَفُعِـلَ" kabilinden bir kullanımdır. Bu nedenle "صَعِقْتُـهُ" denilir ki bu, "aklını başından aldım, bayılttım" demektir. Esasen bu ifade "الصَّاعِقَـةَ" kelimesinden alınmadır. Kaldı ki buna "اَلصَّاقِعَـةُ" da denir. Kelime "صَفَـعَ" fiilinden alınmadır. Bu da mana olarak birini başından vurmak, başına darbe indirmek demektir. Mana şöyle oluyor: *"Musa, tıpkı ölen birini yere düşüp yığılması gibi yere düşüp kaldı."*

Rivayete göre, Musa (a) baygın halde yatarken ve kendinden geçmiş vaziyette iken melekler yanına uğrarlar ve ayaklarıyla onu dürtüklerler ve "Ey ay hali gören kadınların çocuğu! Aziz olan Rabbi görmek isteyen sen misin?" diyealayettiler![105]

"فَلَمَّا أَفَاقَ" Musa baygınlık geçirdiği durumdan "**ayıldığında**" Musa

"قَـالَ سُـبْحَانَكَ تُبْـتُ إِلَيْـكَ وَأَنَـا أَوَّلُ الْمُؤْمِنِيـنَ" "**Senin şanın çok yücedir,**" rüyet ve benzeri durumlar gibi hakkında caiz olmayan bir şeyi sSnden istemekten sana sığınırım, Seni tenzih ederim, rüyeti talep etmemden dolayı tevbe ederek "**Sana yöneldim. Sana inananların ilkiyim, dedi.**" Senin görülemeyeceğine, görülecek bir varlık olmadığına duyu organlarımızla herhangi bir şekilde idrak olunmayacağına inananların ilkiyim, dedi.

---

105 Zemahşeri gibi bir ilim adamının böylesine basit ve asılsız bir rivayeti alarak tefsirinde buna yer vermesi gerçekten uygun düşmemiştir. Bu ifade hem melekleri aşağılamak ve hem de Musa (a)'ı küçük düşürmek için uydurulmuş bir sözden ileriye geçemez. Melekler de böyle bir davranıştan uzak oldukları gibi, Musa da böylesine aşağılanmaktan uzak ve beridir. **(Çeviren)**

Diyorsun ki: Eğer Musa'nın, Allah'ı görme isteği, dediğin amaç için idiyse, o takdirde Musa ne diye tevbe etmiştir ki?

Derim ki: Bu büyük konuşma, her ne kadar doğru bir amaç için de olsa, bu konuda Allah'ın izni olmaksızın Musa'nın dilinden böyle bir ifadenin çıkması hadisesine mutlak olarak dikkat çekilmektedir. Bak sana Yüce Allah bu ayetinde bu rüyet olayını ne denli büyük bir hadise olduğunu belirtiyor. Bundan dolayı, böyle bir istekte bulunan kişi sebebiyle dağın titreyişini ve darmadağın hale gelmesini, Musa'yı nasıl baygın düşürdüğünü bir düşün hele! Allah'ın kelimi olan (Rabbi ile konuşan) Musa bütün bunları yaşadı ve sözkonusu olayın ne kadar büyük bir olay olduğunu gördü. Bu nedenle Rabbini nasıl tesbih ettiğini, Allah'ın bundan beri olduğunu, bundan münezzeh olduğunu, böyle bir sözün ağzından çıktığından ötürü, Allah'a tevbe ettiğini ve *"Ben inananların ilkiyim"* dediğini gördün. Bir de kendilerini Ehli Sünnet ve'l-Cemaat diye tanıtan ve Müslüman adını alan şu kesime bak da, hayret et. Onlar böylesi bir inancı büyük bir mezhep olarak edinmişlerdir. Sakın onların "أَلْبَلْكَفَةُ" *"Bel-Kefe'ye"*[106] sığınmalarına aldanmayasın. Bütün bu görüşleri, onların hocalarının ortaya koydukları esaslardandır. Burada bunlar hakkında söylenecek olan en güzel söz, Adliye yani Tevhid ve Adalet görüşünü savunanların söyledikleri şu sözdür:

Bir cemaat düşünün heva ve heveslerini, bidatlerini sundular sünnet diye Öyle ki varlığıma yemin olsun onlar üzerlerine semer konan eşek gibidirler İşledikleri en kötü fiilleri de Yaratanı benzettiler yaratılana düşünmeden Ellerindeki inançla yetindiler, bunun gerisindeki manayı gizlediler.[107]

Şimdi de ayetle ilgili farklı bir tefsir, bu da "أَرِنِي أَنظُرْ إِلَيْكَ" kavliyle murat olunan şeyin şu olabileceğidir. Bana kendini öylesine bir tanıt ki, açık ve net bir tanıtım olsun. Adeta netliği ve parlaklığı sebebiyle öylesi bir gösterme olmalıdır ki, bu, tıpkı kıyamet ayetleri gibi bir ayet olabilsin. Bu sayede halk/yaratılmış olanlar, seni tanımaya mecbur kalsınlar, ister istemez senin tanısınlar. "أَنظُرْ إِلَيْكَ" Seni zorunlu olarak anlayabileceğim bir bilgi ve marifetle tanımış olayım, sanki sana bakıyor ve seni görüyormuşum gibi olabileyim.

---

106 **"Belkefe"** "أَلْبَلْكَفَةُ": Bu ifade "بَلْ" ve "كَفَى" kelimelerinden oluşan bir ifade ve anlatımdır.

107 Zemahşeri, burada örnekleme konusunda kelami görüşlerini nasslaştıran mezhep mensuplarını hiç de anılmamaları gereken bir vasıfla nitelemesi, gerçekten yakışık alan bir ifade değildir. Her ne kadar bu ifade başkalarına ait ise de, bunu burada zikretmesi uygun düşmezdi. İşin acı tarafı tüm farklı görüş ve mezhep mensupları hep birbirlerini olmayacak vasıflarla kötülerler ve hatta tekfir bile ederler ki bu davranış, hiçbir Müslümana yakışmaz. Neticede hesabı görecek olan Allah olacağına göre, mümin kimselerin bu türden aşırılıklara kaçmamaları gerekir. **(Çeviren)**

Tıpkı şu hadiste olduğu gibi olsun. Hadiste Resulüllah (s) şöyle buyurmuştur:

"Ayın ondördünde dolunayı gördüğünüz gibi Rabbinizi göreceksiniz."[108]

Bu hadis "Siz, açık ve net olan bir marifetle O'nu öylesine tanıyacaksınız ki, tıpkı dolunayı, olduğu şekliye net olarak gösterdikleri gibi tanıyacaksınız" manasınadır.

"قَالَ لَن تَرَانِي" kavlinin de manası "Bu tarzda ve bu yoldan sen beni tanımaya güç yetiremezsin, beni bu yoldan tanıyamazsın. Seni mecbur kılacak, zor durumda bırakacak bu ayeti sen taşıyamazsın. Ancak dağa bak, ben onun üzerine varit olacağım ve onun üzerinde ayetlerimden bir ayeti göstereceğim. Eğer dağ, o ayetin tecellisine dayanıp yerinde sabit kalacak olursa, herhangi bir sarsıntı geçirmezse, o takdirde sen de o ayete dayanabilir ve onu görmeye güç yetirebilirsin.

"فَلَمَّا تَجَلَّى رَبُّهُ لِلْجَبَلِ" Ne zamanki O'nun kudretinin ve azametinin ayetlerinden bir ayet dağda zuhur edip belirince, gördüklerinin büyüklüğü ve azameti karşısında, dağın darmadağın hale gelmesiyle "جَعَلَهُ دَكًّا وَخَرَّ مُوسَى صَعِقًا" Musa (a) da kendinden geçip bayılıp düştü.

"فَلَمَّا أَفَاقَ قَالَ سُبْحَانَكَ تُبْتُ إِلَيْكَ" "Gördüğü olay karşısında kendine geldikten sonra cesaretini toplayarak, seni tenzih eder ve yaptığım davranış sebebiyle de sana tevbe ederim, der" ve "وَأَنَا أَوَّلُ الْمُؤْمِنِينَ" "**Ben müminlerin ilkiyim**" diyerek, ben, Senin azametine ve Celaline inananların ilkiyim, ifadesini dile getirmiştir. Çünkü hiçbir şey senin yakalaman ve azabın karşısında durmaya güç yetiremez.

144- "قَالَ يَا مُوسَى إِنِّي اصْطَفَيْتُكَ عَلَى النَّاسِ بِرِسَالَاتِي وَبِكَلَامِي" "(Allah) **Ey Musa, ben, risaletlerimle/sana verdiğim görevlerle ve sözlerimle seni insanların başına seçtim dedi.**" Yani Ben, risaletlerimle, verdiğim Tevrat'la ilgili bölümlerle, seninle konuşmuş olmamla, seni, kendi zamanının toplumu içinden seçtim, onlara seçkin ve üstün kıldım, onların üzerine tercihim sen oldun.

---

108 Cerir b. Abdullah el-Beceli tarafından rivayet olunan bu hadis, Buhari ve Müslim tarafından Muttafakun aleyh olarak rivayet olunan bir hadistir. Cerir b. Abdullah diyor ki, biz Resulülllah (s)'in yanında oturuyorduk. Ayın ondördündeki dolunaya baktı da şöyle buyurdu: *"Şu ayı gördüğünüz gibi pek yakın bir gelecekte Rabbinizi göreceksiniz."* Buhari'deki bir rivayette de *"Şüphesiz siz, Rabbinizi açıkça göreceksiniz"* şeklinde yer almaktadır.

"فَخُذْ مَا آتَيْتُكَ" "**Sana verdiğimi al**", yani verdiğim Resullük şerefiyle hikmeti al. Al da "وَكُن مِّنَ الشَّاكِرِينَ" "**ve şükredenlerden ol,**" dedi. Bu konuda verdiğim nimetlere şükret. Çünkü o nimetler en değerli olan nimetlerdir.

Denildiğine göre dağın paramparça olması sebebiyle Musa baygın düşüp yere yığılmıştı. İşte baygın düştüğü gün Arefe gönüydü. Nahr/Kurban bayramı günü ise, kendisine Tevrat verildi.

Diyorsun ki: Nasıl oluyor da "إِنِّي اصْطَفَيْتُكَ عَلَى النَّاسِ" "**Seni insanların başına seçtim**" dedi, oysaki Harun (a) da onun gibi seçilmişti ve Resuldü, ne diyeceksin?

Derim ki: Evet, öyledir. Ancak Harun (a), Musa'ya tabiydi ve onun yardımcısı ve destekçisi bulunuyordu, onun veziri, yardımcısı konumunda olan bir Resuldü. "**Keliym**" olan, Allah ile konuşan ise Musa (a) idi. Risalet görevini üstlenmede asil olan Musa'nın kendisiydi.

145- "وَكَتَبْنَا لَهُ فِي الْأَلْوَاحِ مِن كُلِّ شَيْءٍ مَّوْعِظَةً وَتَفْصِيلاً لِّكُلِّ شَيْءٍ" "**Nasihat ve her şeyin açıklamasına dair ne varsa hepsini Musa için levhalarda yazdık.**" Levhaların sayısı, içeriği, genişliği, hacim olarak büyüklük ve niteliği hakkında çok farklı şeyleri ileri sürmüşlerdir. Bu levhaların sayısın on olduğu ileri sürüldüğü gibi, yedi levha olduğu ve hatta iki levhadan ibaret olduğu da söylenmiştir. Cebrail (a) tarafından getirilen bu levhaların zümrütten levhalar olduğu da zikredilmiştir. Hatta levhaların yeşil zebercetten ve kızıl yakuttan olduğu görüşleri de ileri sürülmüştür. Gerçi bunların, Allah tarafından Musa (a)'a parçalanması emredilen bir kayaya geçirildiği ve Yüce Allah'ın sözkonusu sert kayayı, Musa için yumuşak hale getirdiği, Musa'nın bu kayayı eliyle kırıp parçalara ayırdığı ve parmaklarıyla da küçük parçalar haline getirdiği de belirtilmiştir.

Hasan'dan gelen rivayete göre bu levhaların tahta parçalardan oluştuğu ve içinde Tevrat'ın yer aldığı şekilde semadan indirildiği de söylenmiştir. Bu levhaların boyunun 10 zira/arşın olduğu da zikredilmiştir.

Ayette yer alan "مِن كُلِّ شَيْءٍ" kavli nasb mahallinde gelmiş olup, "كَتَبْنَا" kelimesinin mefulüdür. "مَّوْعِظَةً وَتَفْصِيلاً" kelimeleri de bundan bedeldirler. Buna göre mana şöyle olmaktadır: *"İsrailoğullarının dinleri açısından açıklanmasına ihtiyaç duydukları her şeyi Musa için yazdık, ister öğüt kabilinden olsun, ister hükümlerin detayları ile alakalı olsun, hepsini burada yazdık."*

Söylenenlere göre Tevrat indirildiğinde yetmiş deve yükü ağırlığında bulunuyordu. Bunun bir tek cüzü ancak bir yılda okunup tamamlanabiliyordu.

Anlatılanlara göre bu kadar hacimli olan bu Tevrat'ı sadece dört kişi baştan sona okuyabilmiştir; Musa, Yuşa, Üzeyir ve İsa (a)'lar okuyabilmişlerdir.

Mukatil'den gelen rivayete göre Levhalarda şu yazı bulunuyordu: *"Şüphesiz Ben, Evet, Ben Rahman ve Rahim olan Allah'ım! Hiçbir şeyi bana şirk-ortak koşmayın, yol kesmeyin, benim adımı kullanarak yalan yere yemin etmeyin. Benim adımı kullanarak kim yalan yere yemin ederse, onu tezkiye edip arındırmam. Çocuklar öldürmeyin, zina fiilini işlemeyin, ana ve babaya eza etmeyin!"*

Biz Musa'ya şöyle dedik: "فَخُذْهَا بِقُوَّةٍ" **"Bunları kuvvetle tut,"** bu ibare, "كَتَبْنَا" kavli üzerine matuf olabileceği gibi, bunun aynı zamanda 144. ayette geçen "فَخُذْ مَا آتَيْتُكَ" ***"Sana verdiğimi al"*** kavlinden bedel olması da caiz olabilir. "خُذْهَا" kavlindeki zamir de levhalara raci olabileceği gibi "كُلِّ شَيْءٍ" ***"Her şey"*** kavline de raci olabilir. Çünkü burada geçen ***"Şey"*** kelimesi çoğul anlamında ***"Eşya"*** demektir. Gerçi bu zamir risaletlere veya Tevrat'a raci olması da caizdir. Burada geçen "**Kuvvetle**" kelimesinin manası, ciddiyetle, **Ulülazm** olan Resullerin yapmaları gerektiği şekilde azimetle buna sarıl, demektir.

"وَأْمُرْ قَوْمَكَ يَأْخُذُوا بِأَحْسَنِهَا" **"Kavmine de onun en güzelini almalarını emret."** Yani onda var olan güzel şeyleri ve en güzel şeyleri almalarını emret. Örneğin kısas gibi, affetmek gibi, yardım etmek ve sabır gibi şeyleri emret. Onlara, kendi adlarına daha iyi ve güzel olabilecek olanları almaları emrini ver, güzellikte kendileri üzerinde etki bırakacak ve sevabı daha çok olanları almalarını söyle! Bu, tıpkı Rabbimizin şu kavli gibidir: ***"Rabbinizden size indirilenin en güzeline uyun."***[109]

Yine denildiğine göre, onlara, vacip-farz veya mendup olan şeyleri almaları söylenmiştir. Çünkü vacip ve mendup olanlar, mubah olanlara göre daha güzeldirler. Gerçi bununla, yasaklanılan şeyleri değil de, emredilen şeyleri almalarının murat olunduğu da caiz olabilir. Bu, adeta "Yaz mevsimi kış mevsiminden daha sıcaktır" anlatımına benzer bir durumdur.

"سَأُرِيكُمْ دَارَ الْفَاسِقِينَ" **"Yakında size, yoldan çıkmışların yurdunu göstereceğim."** Burada sözkonusu edilen Firavun ile kavminin yurdudur ki bu da Mısır yurdudur. Onları nasıl fakir düşürdüğümü ve fasıkların, yoldan çıkmışların yurtlarını nasıl başlarına geçirdiğimi göreceklerdir. Bunlardan ibret alıp ders çıkarsınlar da, onlar gibi İsrailoğulları olsun, başkaları olsun fasıklık etmek suretiyle yoldan çıkmasınlar. Aksi takdirde Allah onları cezalandırdığı gibi o fasıklık yüzünden sizi de cezalandırır.

Burada sözkonusu edilen yurdun Ad, Semud gibi kavimlerle eski çağlarda yaşamış olup da Allah'ın kendilerini, fasıklıkları yüzünden helak ettiği

109 Zümer, 39/55

toplumların ev, yurt ve barınaklarıdır. Ki siz gidip gelişlerinizde, yolculuklarınızda, onları yol güzergâhlarında hep görüyorsunuzdur. Gerçi burada geçen "**fasıkların, yoldan çıkmışların yurdu**" ifadesinden kasıt, Cehennem ateşidir, diye de söylenmiştir.

Hasan, "سَأُرِيكُمْ" kavlini, "سَأُورِيكُمْ" diye kıraat etmiştir. Bu, kullanım Hicaz bölgesinde yaygın olan bir kullanımdır. Örneğin bu, aynen "أُورِنِي" ve "أُورِيتُهُ" kullanımları gibidir. Bunun uygulaması aslında "أُورِيتُ الزَّنْدَ" ***"Ona dirseği gösterdim"*** kabilinde bir anlatımdır. Sanki ilgili mana "بَيِّنْهُ لِي وَنَبِّهْهُ لِأَسْتَبِينَهُ" "Onu bana açıkla ve onu da aydınlat ki, onu açıklayayım" gibidir. Ayette yer alan "سَأُرِيكُمْ" kavli, aynı zamanda "سَأُوَرِّثُكُمْ" diye de okunmuştur. Bu güzel bir kıraattir. "وَأَوْرَثْنَا الْقَوْمَ الَّذِينَ كَانُوا يُسْتَضْعَفُونَ مَشَارِقَ الْأَرْضِ وَمَغَارِبَهَا الَّتِي بَارَكْنَا فِيهَا"[110] kavli de bunu doğrulamaktadır.

146- "سَأَصْرِفُ عَنْ آيَاتِيَ الَّذِينَ يَتَكَبَّرُونَ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ" "**Haksız yere yeryüzünde büyüklenen kimseleri ayetlerimden uzak tutacağım.**" Büyüklük taslayanların kalplerini mühürleyip damgalamakla ve onları rezil etmekle uzak tutacağım. Artık bundan böyle onlar sözkonusu ayetler hakkında düşünüp tefekkür etmeyecekler ve gafletlerinden ötürü onlardan ibret alıp ders çıkarmayacaklardır. Çünkü şehevi duyguları, arzu ve istekleri onları bu şeyleri düşünmekten meşgul edecektir.

Fudayl b. İyad'dan rivayet olunduğuna göre Resulüllah (s) şöyle buyurmuştur: *"Ümmetim dünyayı güzünde büyütüp önemsediği zaman, onda var olan İslam heybeti çıkar. İyilikleri emretme ve kötülükleri de yasaklama görevini terk ettiklerinde ise vahyin bereketinden yoksun bırakılırlar."*[111]

Bir yoruma göre de ayetin manasıyla ilgili olarak deniliyor ki: "Firavun, büyücüleri toplamak suretiyle nasıl ki Musa'nın mucizesini/ayetini geçersiz kılmak konusunda gayret ve çaba göstermişse, ben de onları böylesi bir iptal ve geçersiz kılma gayretinde olanları döndüreceğim, onlara böyle bir fırsat vermeyeceğim. Zira Allah, sadece Hakkın yükselip hakim olmasını ve batılın da yok olmasını istemektedir."

---

110 ***"Yeryüzünün bereketli kıldığımız doğusunda ve batısında güçsüzleştirilmiş bir toplumu onlara mirasçı kıldık."*** A'raf, 7/137.

111 Askalani bu rivayeti bulamadığını zikrediyor. Hakiym et-Tirmizi, bu hadisi ***"Nevadir"*** adlı eserinde benzer bir rivayet şeklinde Ebu Hureyre'nin rivayeti olarak tahric etmiştir. Bu rivayette yukarıda yer alan ifadelerden farklı olarak şu ek bilgi yer almaktadır: *"Ümmetim birbirlerine sövmeye başladıkları zaman ise, halkın gözünden düşerler."* Hakiym et-Tirmizi, bu hadisi ilgili eserinin yüzden sonra gelen 75 kısımda (175) bölümde zikrediyor. Hadisin isnadında el-Buhteri b. Ubeyd bulunmaktadır. Hadis bu yönüyle zayıftır.

Şöyle de yorumlanması caiz olabilir: "Ben, onları bu iptal gayretlerinden uzak tutacak, o ayetlere dil uzatmalarına ve onları basite almalarına da fırsat vermeyeceğim, hepsini bu gayretlerinde uzak tutacağım. Gösterilen ve ortaya konulan ayetleri, mucizeleri büyü diye adlandırmalarına fırsat vermeyip onları helak edeceğim."

Burada ayette geçen muhataplara aynı zamanda bir uyarı da yer almaktadır. O uyarı şudur. Sırf büyüklük taslamaları sebebiyle ayetlerin karşısında duran ve onları inkar edenler, bundan uzak tutulacak ve onlara bu manada bir fırsat verilmeyecektir. Böylesi bir akıbetle karşı karşıya kalanların durumlarını bilsinler de, muhataplar bu gibi tutum ve davranışlardan uzak dursunlar. Onların yollarlını izleyerek onlar gibi acı bir akıbetle karşı karşıya kalmasınlar.

Ayette geçen "بِغَيْرِ الْحَقِّ" "**Haksız yere**" kavli, iki şekilde değerlendirilmektedir. ***Birincisi:*** bu ifade ya hal olarak gelmiştir ki, manası da *"Hiç hak etmedikleri halde büyüklük taslayarak. Çünkü büyüklenme hakkı sadece bir ve tek olan Allah'ındır"* şeklinde olur.

İkincisi: Bunun, tekebbür fiilinin sılası/yan cümleciği olması da mümkündür. Yani *"Hiç hakları olmayan bir konuda büyüklük taslıyorlar. Kaldı ki üzerinde bulundukları din ve inanç noktasından da böyle bir hakları yoktur"* demektir.

"وَإِن يَرَوْاْ كُلَّ آيَةٍ لاَّ يُؤْمِنُواْ بِهَا وَإِن يَرَوْاْ سَبِيلَ الرُّشْدِ لاَ يَتَّخِذُوهُ سَبِيلاً وَإِن يَرَوْاْ سَبِيلَ الْغَيِّ يَتَّخِذُوهُ سَبِيلاً ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ كَذَّبُواْ بِآيَاتِنَا وَكَانُواْ عَنْهَا غَافِلِينَ" "**Onlar** -üzerlerine indirilmiş olan- **her ayeti görseler bile onu yol edinmezler. Taşkınlık yolunu gördüklerinde ise hemen onu yol edinirler. İşte bu, onların ayetlerimizi yalanlamaları ve onlardan gafil olmalarından dolayıdır.**" Malik b. Dinar "وَإِن يَـرَوْاْ" kavlini, "Ye" harfini damme harekesiyle "وَإِنْ يُـرَوْا" diye kıraat etmiştir. Yine Ayetteki "سَبِيلَ الرُّشْدِ" kavli de "سَبِيلَ الرُّشْـدِ" ve "سَبِيلِ الرُّشْـدِ" olarak da kıraat olunmuştur. Bu, aynen "اَلسُّـقْمِ", "اَلسَّـقَمِ" ve "اَلسُّـقَامِ" kelimesinin bu şekildeki okunuşlarına benzer. Doğrusu boşluk çölüne sarılan ne büyük bir bunaklık içindedir. Böylesi çölde dosdoğru, istikamet üzere olan bir yolu gördüğünde hemen o yolu terk edip oradan bir başka yöne sapar. Eğer gidilemeyecek, zor, engebeli bir yol görürse, orasını yol edinmeye bakar ve oradan yürümeye başlar. Doğrusu dini açısından böylesi bir yol seçimine giden kimse, çölde yolunu şaşıran bu kimseden daha şaşkın ve daha da bunaktır.

"ذَلِكَ" işaret ismi, ref' mahallinde gelmiştir. Bir manaya göre de bu işaret ismi, "İşte bu döndürme, geri çevirme ve engelleme olayı onların yalanlamaları yüzündendir" ya da "Allah'ın onları bundan uzak tutma sebebi, yalanlamaları nedeniyledir" anlamında da mahallen mansubtur.

147- "وَالَّذِينَ كَذَّبُواْ بِآيَاتِنَا وَلِقَاء الآخِرَةِ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ هَلْ يُجْزَوْنَ إِلاَّ مَا كَانُواْ يَعْمَلُونَ" "**Ayetlerimizi ve ahiret buluşmasını yalanlayanların çalışmaları boşa gitmiştir. Onlar yaptıklarından başkasıyla mı cezalandırılacaklar?**" Ayette yer alan "وَلِقَـاء الآخِـرَةِ" kavlinin, mastar olan bir kelimenin mefulün bihe izafeti kabilindendir. Bu durumda mana "Onların ahiret buluşması ile onun hallerini müşahedeyi yalanlayanlar" anlamındadır. Yahut da bu ibare, mastar olan bu kelimenin zarf olan kelimeye izafeti kabilindendir. Buna göre mana "Allah'ın ahiret hayatı için vadettiği şeyleri yalanlayanlar" demek olur.

148- "وَاتَّخَذَ قَوْمُ مُوسَى مِن بَعْدِهِ مِنْ حُلِيِّهِمْ عِجْلاً جَسَدًا لَّهُ خُوَارٌ" "**Musa'nın kavmi, onun ardından süs eşyalarından** -yapılmış- **böğüren bir buzağı heykelini ilah edindiler.**" Musa'nın yanlarından ayrılıp Tur'a gitmesinden sonra...

Diyorsun ki: Burada, ne diye "Musa'nın kavmi bir buzağıyı ilah edindiler" dendi, oysaki o buzağıyı yapan kişi Samiri adında biridir, ne diyeceksin?

Derim ki: Burada iki türlü yorum bulunmaktadır. ***Birincisi:*** Fiilin onlara isnat edilmesi durumudur. Çünkü bunlardan biri çıkıp böyle bir işe girişiyor ve zaten yapageldikleri veya uygulayageldikleri bir durumu orada ortamı hazır buldu. Nitekim bu ifade "Temimoğulları şöyle dediler ve şöyle yaptılar" anlatımına benzer. Oysaki aslında bunu söyleyen de, yapan da tek kişidir. Ama onların içinden biri olması hasebiyle mesele tümüne mal edilmiş olunuyor. Zaten burada İsrailoğulları böyle bir şeyi istiyorlardı ve böyle bir şeyi ilah edinmekten de hoşnut idiler. Bu yönüyle sanki hepsi bunun yapılmasında, ortaya konmasında ittifak etmiş gibi oldular. ***İkincisi:*** Böyle bir şeyi murat ettiler ve onu ilah edinmek suretiyle bu defa ona tapmaya başladılar.

"مِـنْ حُلِيِّهِـمْ" kavli, "**Ha**" harfinin damme harekesiyle ve "**lam**" harfinin de şeddesiyle bu kelime "مِـنْ حُلِّيِهِـمْ" olarak okunmuştur. Kelime bu haliyle "حَلْـي" kelimesinin çoğuludur. Bu aynen "تُـدْيٌ" ve "تُـدِيٌّ" kelimeleri gibidir. Kelime kendisin önce gelen kelimenin harekesine tabi kılınarak esre hareke ile "مِـنْ حِلِيِّهِـمْ" diye de okunmuştur. Bu durumda kelime aynen "دِلِـيٌ" kelimesi gibidir. Kelime tekil olarak "مِـنْ حَلْيِهِـمْ" diye de okunmuştur.

"اَلْحُلِـيُّ" "**el-Huliyyu**" altın ve gümüş cinsinden güzellik için, süslenme amacıyla kullanılan şey demektir.

Diyorsun ki: Süs eşyası onların olmadığı halde burada ne diye "Onların süs eşyasında" diye söylendi? Oysaki o süs eşyaları onların ellerinde ödünç olarak bulunan iğreti şeylerdi, ne diyeceksin?

Derim ki: İzafet, en basit bir münasebetle de olsa bu ilişki aralarında kurulur. O süs eşyalarının bunların ellerinde iğreti olarak geçici bir süre de olsa

bulunmuş olması, helak olmalarından sonra basit manada bir münasebetin görülmesi bile, onların bu şeylere sahiplenmiş olmaları sözkonusudur. Kaldı ki başkaları da, bunların helak olmaları durumunda, onlardan geride kalan mülklerine sahiplenmiş olurlar. Bu ikisi de bu yönüyle aynıdırlar. Yüce Allah'ın şu kavlini görmez misin, bak ne buyuruyor: ***"Biz de onları, bahçelerden ve pınarlardan çıkardık. Hazinelerden ve şerefli makamlardan, böylece, onlara İsrailoğullarını mirasçı kıldık."***[112]

"جَسَدًا" diğer canlı hayvanlar gibi eti, kanı olan bir beden, demektir. "خُوَارٌ" kelimesi, sığır sesi, böğürmesi demektir.

Hasan diyor ki: "Cebrail'in binmekte olduğu kısrağın ayağının bastığı yerden, denizin yarılıp bölündüğü günde, Samiri oradan bir avuç toprak aldı. Onu buzağının içine kattı. Böylece o da böğüren, ses çıkaran bir buzağı oluverdi."

Ali (r), "خُوَارٌ" kelimesini, cim ve hemze harfleriyle "جُؤَار" "**Cuar**" olarak okumuştur. Bu da "جَأَرَ" fiilinden türemedir, bağırmak, ses çıkarmak anlamına gelir. "جَسَدًا" kelimesi, "عِجْلاً" kelimesinden bedel olması hasebiyle mansub olarak gelmiştir.

"أَلَمْ يَرَوْا أَنَّهُ لاَ يُكَلِّمُهُمْ وَلاَ يَهْدِيهِمْ سَبِيلاً" "**Onun kendileriyle konuşmadığını ve onlara bir yol göstermediğini görmüyorlar mı?**" İsrailoğulları, buzağıyı ilah edindiklerinde, onun hiçbir şekilde konuşmaya muktedir olmadığını, olmayacağını ve hiçbirine doğru yolu da göstermeyeceğini görmediler mi? Bu haliyle böylesi bir heykeli, gücü ve varlığı ***"Allah'ın kelimelerini yazmak için denizler mürekkep olsalar, o kelimeler bitmeden denizler tükenirdi"*** diye bildirilen Zat'a tercih etmezlerdi. Ki yarattıklarını doğru yola sevk eden odur. Ortaya koyduğu delillerle akıllarda odaklandırdığı yollara sevk eden ve kitaplarında indirdikleriyle hak olan yolu gösteren yaratana karşı onu ilah edinmeyi seçmezlerdi.

Daha sonra yeniden başlayarak şöyle buyurdu: "اتَّخَذُوهُ" "**Ona bağlandılar/ tapındılar.**" Münker olan bir fiile öncelik verdikleri gibi, bu münker olana sarıldılar ve ona tapınma yolunu seçtiler. "وَكَانُوا ظَالِمِينَ" "**Ve kendilerine yazık ettiler.**" Her şeyi olması gereken yere değil de olmaması gereken yere koydular, oralarda değerlendirdiler. Gerçi bunların buzağıyı ilah edinip tapınmaları, onlarda ilk defa ortaya çıkan yeni bir olay değildi Bu, onların yaptıkları münker fiillerden ilki de değildi. Bunların geçmişleri bu tür hatalarla ve yanlışlarla doludur.

---

112 Şuara, 26/57-59.

149- "وَلَمَّا سُقِطَ فِي أَيْدِيهِمْ" "**Ellerindeki düşürüldüğünde**" buzağıya tapmaktan dolayı pişmanlıkları, duydukları üzüntü artınca, bilindiği gibi birileri aşırı derecede pişmanlık duyar, nadim olur. Yaptıkları yüzünden çok üzüldüklerinde, içine düştükleri durum sebebiyle öylesine tasalıdırlar ki, bundan ötürü ellerini ısırmaya başlarlar. Bu durumda sanki eli düşmüştür de, hiç ondan haberdar olmamış gibi olur. Zira ağzıyla ellerini dişlerken, aşırı üzüntü sebebiyle elinin acısını bile duymamaktadır, kendisinden geçmiş haldedir.

"سُقِطَ" kelimesi, "فِي أَيْدِيهِمْ" kavline isnat olunmuştur ki bu da kinaye kabilinden bir anlatımdır. Ebu's-Sümeyfa, "سُقِطَ فِي أَيْدِيهِمْ" kavlini, malum fiil olarak " سَقَطَ فِي أَيْدِيهِمْ" olarak okumuştur. Buna göre mana "ısırma olayı el üzerinde gerçekleşince" demektir.

Zeccac da diyor ki bunun manası *"Pişmanlıkları ellerine-avuçlarına düştü"* demektir ki, bu, anlam olarak *"yüreklerine ateş, ciğerlerine de köz düştü, canları yandı"* demektir. Nitekim bu aynen: "Elinden kötü bir iş çıktı" türünden bir anlatım tarzıdır. Gerçi böyle bir şeyin elin içine düşmesi muhaldir, sözkonusu bile değildir ama bu, yüreklere düşen, canları yakan acıyı gösterme kabilinden bir benzetmedir. Böyle olunca elin içine düşeni gözler de görür. İşte yüreklerdeki ve ciğerlerdeki acı bu denli somut bir örnekle ortaya konulmuş olmaktadır.

"وَرَأَوْا أَنَّهُمْ قَدْ ضَلُّوا" "**Ve sapmış olduklarını gördükleri zaman**" böylece sapıklıkları açıkça ortaya çıkıp anlaşılınca, adeta onu gözleriyle görüyorlarmış gibi olunca, yaptıklarının farkına vardılar. "قَالُوا لَئِن لَّمْ يَرْحَمْنَا رَبُّنَا وَيَغْفِرْ لَنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ" "**Eğer Rabbimiz, bize acımazsa ve bizi bağışlamazsa mahvolanlardan oluruz, dediler.**"

Buradaki "لَئِن لَّمْ يَرْحَمْنَا رَبُّنَا وَيَغْفِرْ لَنَا" kavli aynı zamanda "لَئِنْ لَمْ تَرْحَمْنَا رَبُّنَا وَ تَغْفِرْ لَنَا" şeklinde "Te" harfiyle de okunmuştur Bu durumda mana *"Ey Rabbimiz! Eğer bize acımaz ve bizi bağışlamazsan"* demek olur. Ayetteki "رَبُّنَا" "**Rabbuna**" kavli de, nida üzere "**Rabbena**" diye mansub olarak da okunmuştur.

İşte böyle bir dua şekli, tevbe edenlerin söyleyecekleri bir duadır. Nitekim Âdem (a) ile. Havva (a) da "**Eğer bizi bağışlamaz ve bize merhamet edip acımazsan**" diye dua etmişlerdi.

150- "وَلَمَّا رَجَعَ مُوسَى إِلَى قَوْمِهِ غَضْبَانَ أَسِفًا قَالَ بِئْسَمَا خَلَفْتُمُونِي مِن بَعْدِي أَعَجِلْتُمْ أَمْرَ رَبِّكُمْ" "**Musa kavmine kızgın ve üzgün olarak dönünce: Benim ardımdan ne kötü işler yaptınız. Rabbinizin azabını mı acele istediniz, dedi.**" Ayette geçen "أَسِفًا" kelimesi *"şiddetli öfke, büyük kızgınlık"* demektir. Ayette de şöyle buyrulmuştur: "فَلَمَّا آسَفُونَا انتَقَمْنَا مِنْهُمْ" *"Onlar bizi öfkelendirdikleri zaman,*

onlardan intikam aldık."[113] Bu ayette de, aynı kelime öfkelendirmek ve kızdırmak manasında kullanılmıştır. Gerçi sözkonusu kelimenin *"Aşırı derecede hüzünlü olduğu halde"* diye de manalandırılmıştır.

"خَلَفْتُمُونِي" kavli, *"Siz benim yerime geçtiniz ve benden sonra halifelerim oldunuz"* demektir. Bu hitap, ya Samiri ve taraflarından oluşan buzağıya tapanlara yöneliktir. Ya da İsrailoğullarının önde gelenlerine yöneliktir. Bunlar da Harun (a) ile onun yanında kalıp da ona iman eden müminlerdi. Zaten bu surenin 142. ayetinde geçen **"اخْلُفْنِي فِي قَوْمِي"** ***"Kavmimin içinde benim yerime geç"*** kavli de buna delalet etmektedir.

Bu durumda mana *"Benden sonra arkamdan ne kötü işler çevirmişsiniz, ne kadar da benim adıma yanlış işlere kalkışmışsınız. Allah'a kul olup ona ibadet edeceğinize kalkmış buzağıya tapmışsınız"* olabileceği gibi *"Öyle ki Allah'tan başkasına tapanları, bu davranışlarından menetmemiş ve engellememişsiniz"* şeklinde de olabilir.

Diyorsun ki: Burada geçen **"بِئْسَ"** fiilinin alması gereken fail ve kınamaya konu olan husus nerede?

Derim ki: Bu kelimenin faili muzmardır/gizlidir, bunu da **"مَا خَلَفْتُمُونِي"** kavli tefsir etmektedir. Mahsus bizzem olan kelime ise mahzuf bulunmaktadır. Bunun takdiri ise şöyledir: **"بِئْسَ خِلَافَةً خَلَفْتُمُونِيهَا مِنْ بَعْدِ خِلَافَتُكُمْ"** *"Benden sonra üstlendiğiniz hilafet görevi, ne kötü uygulanmış bir görevdir."*

Diyorsun ki: Bu ayette **"خَلَفْتُمُونِي"** kavlinden sonra, ayrıca **"مِن بَعْدِيَ"** kavline nereden gerek duyuldu?

Derim ki: Bunun manası *"Benden gördüklerinizden, öğrendiklerinizden sonra, Allah'ın birliğine, onun ortaklarının olmadığına ve olmayacağına, ihlâs ve samimiyetle kulluğun ve ibadetin sadece ona yapılacağına ilişkin gerçekleri öğrendikten sonra bunları işlediniz ha!?"* olabileceği gibi şöyle de olabilir: *"Ben, İsrailoğullarını tevhid inancına sevk ettikten ve gözleri hep buzağıya tapmak noktasında onun beklentisinden vazgeçirip uzaklaştırdıktan sonra mı böyle bir yola girdiniz ha?!"* Bilindiği gibi İsrailoğulları Musa'ya ***"Onların ilahları olduğu gibi sen de bizim için bir ilah yap!"***[114] demişlerdi. Musa (a) da onların bu isteklerine gereken cevabı vermiş ve onları bundan menetmiştir. Burada bu ayete de dikkat çekiliyor. Kaldı ki başkasının yerine vekâlet edenlerin, halife olanların görevi ve hakları, kendisinden sonra vekâlet yoluyla yerini aldıkları asilin yolunda yürümeleri gerekirdi. Olması lazım gelen bu idi, ona muhalefet etmemeleri gerekirdi. Bu, aynen **"فَخَلَفَ مِن بَعْدِهِمْ خَلْفٌ"** ***"Arkalarından bozuk***

113 Zuhruf, 43/55

114 A'raf, 7/138.

bir güruh yerine geldi"[115] ayetindeki gibi *"Şu güzel vasıflarla nitelenmiş olan bu kimselerin bu sıfatlarından sonra böyle bir işe kalkışmak ha!"* demektir.

Bir kimse, üstlendiği görevi, kendisinden istendiği şekilde yerine getirmez, tam yapmazsa, eksik olarak yaparsa, böylesi için aceleci davrandı, denilir. Bunun aksi de, "Adamın kendisi üstlendiği işi tam olarak yapar, ancak bir başkası onun adına o işi yaparken aceleci davranır ve eksik yapar." Burada da görülen böyle bir şeydir. Sözkonusu kelime, "Geçti, sebat etti manasını da tazmin yoluyla içerir, bu yönüyle de onun müteaddi/geçişli olarak işlev yapması gibi, müteaddiliği buna da geçmiş olur." Örneğin "عَجِلْتُ الْأَمْرَ" denilir. Bu, "أَعْجَلْتُمْ عَنْ أَمْرِ رَبِّكُمْ" manasında olur. Burada acele ettikleri konu, Musa'nın gelmesini beklememeleriydi. Oysa onu beklemeleri, onun kendilerine emir olarak sunduğu tavsiyeleri de korumak zorunda idiler.

Yani "Siz, Rabbinizin emrinin tam olarak gerçekleşmesini beklemeden, ne diye aceleci davrandınız? Meseleyi getirip, verilen süre tamamlanmıştır, noktasına geldiniz. Oysaki ben henüz geri dönüp size gelmemişimdir. Tutup kendiniz, konuyu, benim ölmüş olabilmem varsayımı üzerinde bina etmişsiniz. Tıpkı önceki ümmetlerin Resullerinden sonra onların getirdiklerini değiştirdikleri gibi siz de benim size getirdiklerimi değiştirdiniz!"

Rivayet olunduğuna göre, Samiri, onlar adına buzağıyı önlerine çıkarınca, onlara "İşte Sizin ve Musa'nın ilahınız, tanrınız budur. Artık bundan böyle Musa geri dönmeyecektir. Çünkü o, ölmüştür" demişti.

İsrailoğulları, Musa'nın kırk günlük Rabbiyle buluşma konusu, "Gündüzleri 20, geceleri de 20 olunca, bunun tamamı, 40 eder. Dolayısıyla Musa, haber verdiği süreyi tamamladı, çünkü ayrı ayrı olmak kaydıyla gecesi ve gündüzüyle birlikte kırk gününü tamamlamıştır" oeoiler. İşte böylesi bir hesaplamadan sonra olanlar oldu, yapacaklarını, yapmak istediklerini yaptılar ve uygulamaya koydular.

"وَأَلْقَى الْأَلْوَاحَ" "**Tevrat levhalarını yere attı.**" Musa (a), buzağı olayını duyunca dehşete kapıldı ve öfke dolu bir titreme ile elinde bulunan Tevrat Levhalarını bir kenara bıraktı. Öfkesi ve kızgınlığı Allah içindi ve dinini korumak arzusu idi. Zaten Musa (a) yapı ve yaratılış olarak çok hadid bir kişiydi, gazabının ve öfkesinin ne denli şiddetli olduğunu herkes bilirdi. Oysa Harun (a) ona göre daha yumuşak huylu idi. Bundan dolayı İsrailoğulları Musa'yı değil de en çok Harun'u severlerdi.

Rivayete göre Tevrat Levhaları 7 ayrı parça halinde olan her birisi de yedişer bölümden oluşuyordu. Musa Levhaları elinden sert olarak yere bırakınca

115 A'raf, 7/169.

kırıldılar. Bu yedişer bölümlük yedi parçadan altı yedilik bölüm göğe çekildi. Geride sadece yedi bölümlük yedişerli parçanın, yedişerli tek bir parçası elde kaldı. Göğe kaldırılan ve her biri yedişer bölümlük olan altı parça levhada her şeyle ilgili tüm detay bilgiler vardı. Geride kalan yedi bölümlük tek parçada ise sadece hidayet ve rahmet-merhamet konuları ele alınıyordu.[116]

"وَأَخَذَ بِرَأْسِ أَخِيهِ يَجُرُّهُ إِلَيْهِ" "**Ve kardeşinin başını** -saçlarından, kâkülünden- **tutarak kendisine çekti.**" Musa'nın bu şekilde davranması, gördüğü olay karşısında bir anda neye uğradığını bilememesi, o anda aklının başından adeta gitmiş olması, kardeşi Harun'un da meseleyi pek önemsememiş olabileceği düşüncesinden kaynaklanmış olabilir.

"قَالَ ابْنَ أُمَّ إِنَّ الْقَوْمَ اسْتَضْعَفُونِي وَكَادُواْ يَقْتُلُونَنِي فَلاَ تُشْمِتْ بِيَ الأَعْدَاء" "**Harun: Ey anamın oğlu, toplum beni güçsüz bıraktı. Zayıf gördü, bana tabi olmadı. Neredeyse beni öldürüyorlardı. Bana düşmanları sevindirecek şekilde davranma!**" Ayette geçen "ابْنَ أُمَّ" kavli, tıpkı "خَمْسَةَ عَشَرَ" "**Hamsete Aşara**" ibaresine benzetilerek fetha ile "ابْنَ أُمَّ" "**İbne Ümme**" diye de okunmuştur. Bu kelimede izafet için olan "**Ye**" harfinin kaldırılmasıyla kelime, kesre hareke ile "ابْنَ أُمِّ" "**İbne Ümmi**" olarak da okunmuştur. Keza bu kelime, aynı zaman da izafet için olan "Ye" harfinin eklenmesiyle de "ابْنَ أُمِّي" "**İbne Ümmiy**" olarak da okunmuştur. Kelime hem başındaki hemze harfinin ve hem de mim harfinin kesre harekesiyle "ابْنَ إِمّ" "**İbne İmmi**" diye de kıraat olunmuştur.

Musa ile Harun (a)'ın baba ve ana bir kardeş oldukları da söylenmiştir. Eğer anlatım doğru ise, Harun'un annesine izafetle kardeşi Musa'dan söz etmesi, ona "Anamın oğlu!" demesi, her ikisinin de aynı batından, tek batından olduklarına işaret maksadıyla söylenmiştir. Çünkü böyle bir ifade, karşıdaki kişinin duygularına seslenme içerdiğinden, hemen kalbinin yumuşamasına, daha bir farklı davranmasına sebep olur. Ki böyle bir seslenme ve hitap olayı aynı zamanda yerine getirilmesi gereken hakkı tanımada da çok etkindir. Çünkü annesi inanmış bir kadın idi, dolayısıyla nesebin bu yönü dikkate alınarak söylenmiştir. Zira onun için sıkıntılara göğüs geren, büyük korkular yaşayan bir annenin oğlu olması hasebiyle, bu manada annesinin. Musa (a) üzerindeki hakkını dikkate alarak Harun (a), "Ey Anamın oğlu!" diye seslenmiş oluyor.

---

116 Elinizdeki bu tefsirde, müfessir Zemahşeri (r), İsrailiyata ve şüphe uyandıran bazı bilgilere yer vermiştir. Ancak bunların birçoklarının dayandığı bir belgelerinin olmadığı, eski dini kaynaklara hikâye türünden yazılan şeyleri de ne yazık ki eserine almıştır. Bunlar gerçek bilgiler olarak dikkate alınmamalıdır. Birçok tefsirlere kaynaklık eden bu eserinde Müfessir Zemahşeri bunlara yer vermeseydi, Tefsirinin önemi çok farklı olurdu. Burada böyle bir açıklama yapma gereğini duyduk, okurların dikkatini bu noktaya çekmek istedik. Çünkü bu tür bilgiler delile dayalı olmayan bilgilerdir, okur geçeriz. **(Çeviren)**

"إِنَّ الْقَوْمَ اسْتَضْعَفُونِي" Burada Harun demek istiyor ki, mesele, senin sandığın gibi, ben bir şey yapmadım değil. Ben elimden gelen tüm gücümü bu konuda kullandım, öğüt vermekle ve uyarmak suretiyle elimden geldiğince üzerime düşen görevimi yaptım. Öylesine göğüs gerdim ki, ancak direnişleri sebebiyle karşı koyamadım, çünkü neredeyse beni bu sebepten ötürü öldüreceklerdi. Onu, aralarında zayıf, güçsüz ve savunmasız biri olarak görüyorlardı. Dolayısıyla ona yapabileceği bir yol bırakmamışlardı.

"فَلاَ تُشْمِتْ بِيَ الأَعْدَاء" Bana karşı düşmanları sevindirecek, beni basite almalarına ve bana yanlış yapmalarına sebep olabilecek bir davranışın içine girme! Buradaki "فَلاَ تُشْمِتْ بِيَ الأَعْدَاءُ" kavli, aynı zamanda "فَلا يُشْمَتْ بِيَ الأَعْدَاءُ" "**Düşmanlar bana sevinmesiler**" ifadesiyle, onları sevindirecek, mutlu edecek bir davranışın içine girilmesi konusunda bir uyarı bulunmaktadır. Çünkü Harun, zaten düşmana karşı üzerine düşen görevi yapmıştı. Bunun anlamı şudur: "Meydana gelen olay sebebiyle, kendisine karşı sevinecek olan düşmanlarına, böyle bir yol açılmamalı, kendisine karşı yanlış bir davranışın içine girebilecek olan düşmanın tavrı dikkate alınmalı."

"وَلاَ تَجْعَلْنِي مَعَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ" "**Ve beni zalim toplumla bir tutma, dedi**" "Benim üzerime gelerek, bana ceza vererek, onlardan tarafa beni yaklaştırmayasın, onlarla bir tutmayasın" Yahut da "Beni de o zalimlerden bir olarak görmeyesin. Kaldı ki benim onlarla hiçbir ilgim yoktur, ben onlardan da onların zulüm ve haksızlıklarından uzağım, beriyim" dedi.

Musa kardeşinin mazeretini öğrenince ve düşmanlarının kendilerine sevinip güleceklerini hatırlatınca, Musa:

151- "قَالَ رَبِّ اغْفِرْ لِي وَلأَخِي وَأَدْخِلْنَا فِي رَحْمَتِكَ وَأَنتَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ" "**Dedi ki: Rabbim, beni ve kardeşimi bağışla bizi rahmetine girdir. Sen merhametlilerin en merhametlisisin!**" Musa, davranışı sebebiyle, kardeşi Harun'un gönlünü almak ve onu memnun etmek, şamata çıkaran, bundan ötürü sevinç duyan o kimselere karşı da kardeşi Harun'dan memnun olduğunu göstermek amacıyla bu şekilde açıkça dua etti. Böylece Musa ile kardeşi Harun arasında meydana gelen şeyden mutluluk ve haz duyanların da sevinçleri ve mutlulukları kursaklarında kalmış oldu.

Musa (a), kardeşi Haru (a)'a karşı tavrından ötürü hem kendisi için ve hem de Harun için Allah'tan mağfiret diledi. Kardeşi için de güzel yönetimi, halifelik görevi sebebiyle de dua etti, Allah'tan hem onu ve hem de kendisini rahmetinden ayırmamasını istedi. Dünyada olsun ve ahirette olsun, her zaman kendilerini düzen ve intizama sokmasını Rabbinden diledi.

وَلَمَّا رَجَعَ مُوسَىٰ إِلَىٰ قَوْمِهِ غَضْبَانَ أَسِفًا قَالَ
بِئْسَمَا خَلَفْتُمُونِي مِنْ بَعْدِي أَعَجِلْتُمْ أَمْرَ رَبِّكُمْ وَأَلْقَى
الْأَلْوَاحَ وَأَخَذَ بِرَأْسِ أَخِيهِ يَجُرُّهُ إِلَيْهِ قَالَ ابْنَ أُمَّ
إِنَّ الْقَوْمَ اسْتَضْعَفُونِي وَكَادُوا يَقْتُلُونَنِي فَلَا تُشْمِتْ
بِيَ الْأَعْدَاءَ وَلَا تَجْعَلْنِي مَعَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ﴿150﴾
قَالَ رَبِّ اغْفِرْ لِي وَلِأَخِي وَأَدْخِلْنَا فِي رَحْمَتِكَ
وَأَنْتَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ ﴿151﴾ إِنَّ الَّذِينَ اتَّخَذُوا
الْعِجْلَ سَيَنَالُهُمْ غَضَبٌ مِنْ رَبِّهِمْ وَذِلَّةٌ فِي الْحَيَاةِ
الدُّنْيَا وَكَذَٰلِكَ نَجْزِي الْمُفْتَرِينَ ﴿152﴾ وَالَّذِينَ عَمِلُوا
السَّيِّئَاتِ ثُمَّ تَابُوا مِنْ بَعْدِهَا وَآمَنُوا إِنَّ رَبَّكَ مِنْ
بَعْدِهَا لَغَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿153﴾ وَلَمَّا سَكَتَ عَنْ مُوسَى
الْغَضَبُ أَخَذَ الْأَلْوَاحَ وَفِي نُسْخَتِهَا هُدًى وَرَحْمَةٌ
لِلَّذِينَ هُمْ لِرَبِّهِمْ يَرْهَبُونَ ﴿154﴾ وَاخْتَارَ مُوسَىٰ قَوْمَهُ
سَبْعِينَ رَجُلًا لِمِيقَاتِنَا فَلَمَّا أَخَذَتْهُمُ الرَّجْفَةُ قَالَ رَبِّ
لَوْ شِئْتَ أَهْلَكْتَهُمْ مِنْ قَبْلُ وَإِيَّايَ أَتُهْلِكُنَا بِمَا فَعَلَ
السُّفَهَاءُ مِنَّا إِنْ هِيَ إِلَّا فِتْنَتُكَ تُضِلُّ بِهَا مَنْ تَشَاءُ
وَتَهْدِي مَنْ تَشَاءُ أَنْتَ وَلِيُّنَا فَاغْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا
وَأَنْتَ خَيْرُ الْغَافِرِينَ ﴿155﴾ وَاكْتُبْ لَنَا فِي هَٰذِهِ
الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ إِنَّا هُدْنَا إِلَيْكَ قَالَ عَذَابِي
أُصِيبُ بِهِ مَنْ أَشَاءُ وَرَحْمَتِي وَسِعَتْ كُلَّ شَيْءٍ
فَسَأَكْتُبُهَا لِلَّذِينَ يَتَّقُونَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَالَّذِينَ هُمْ
بِآيَاتِنَا يُؤْمِنُونَ ﴿156﴾ الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الرَّسُولَ النَّبِيَّ
الْأُمِّيَّ الَّذِي يَجِدُونَهُ مَكْتُوبًا عِنْدَهُمْ فِي التَّوْرَاةِ
وَالْإِنْجِيلِ يَأْمُرُهُمْ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَاهُمْ عَنِ الْمُنْكَرِ
وَيُحِلُّ لَهُمُ الطَّيِّبَاتِ وَيُحَرِّمُ عَلَيْهِمُ الْخَبَائِثَ وَيَضَعُ
عَنْهُمْ إِصْرَهُمْ وَالْأَغْلَالَ الَّتِي كَانَتْ عَلَيْهِمْ فَالَّذِينَ
آمَنُوا بِهِ وَعَزَّرُوهُ وَنَصَرُوهُ وَاتَّبَعُوا النُّورَ الَّذِي

أُنْزِلَ مَعَهُ أُولَـٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿157﴾ قُلْ يَا أَيُّهَا
النَّاسُ إِنِّي رَسُولُ اللَّـهِ إِلَيْكُمْ جَمِيعًا الَّذِي لَهُ مُلْكُ
السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ لَا إِلَـٰهَ إِلَّا هُوَ يُحْيِي وَيُمِيتُ
فَآمِنُوا بِاللَّـهِ وَرَسُولِهِ النَّبِيِّ الْأُمِّيِّ الَّذِي يُؤْمِنُ بِاللَّـهِ
وَكَلِمَاتِهِ وَاتَّبِعُوهُ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ﴿158﴾ وَمِنْ قَوْمِ
مُوسَىٰ أُمَّةٌ يَهْدُونَ بِالْحَقِّ وَبِهِ يَعْدِلُونَ ﴿159﴾

Ayetlerin Mealleri

152- Buzağıyı ilah edinenlere Rab'lerinden bir gazap ve dünya hayatında aşağılanma zamanı gelecektir. İftiracıları işte böyle cezalandırırız.

153- Kötülük işleyenleri, sonra ardından tevbe edip iman edenleri, şüphesiz Rabbin ondan sonra da bağışlayan ve merhamet edendir.

154- Musa'nın kızgınlığı yatışınca levhaları aldı. Onların içinde Rabbinden korkanlar için yol gösteriş ve rahmet vardı.

155- Sonra Musa, kavminden belirlediğimiz bir vakitte buluşmak üzere yetmiş adam seçti. Onları sarsıntı yakaladığı zaman: Rabbim, eğer dileseydin onları ve beni daha önce helak ederdin. İçimizdeki beyinsizlerin yaptıkları şeylerden dolayı bizi helak mi edeceksin? Bu senin imtihanından başka bir şey değildir. Sen, onunla sapıklıkta kalmayı dileyeni sapıklıkta bırakır ve hidayet dileyenine de doğru yolu gösterirsin. Sen bizim velimizsin. Bizi affet, bize acı! Sen bağışlayanların en hayırlısısın!

156- Bize bu dünyada ve ahirette iyilik yaz; biz Sana yöneldik. Allah buyurdu ki: Kimi dilersem onu azabıma uğratırım. Rahmetim ise her şeyi kuşatmıştır. Onu "rahmetimi" ayetlerimize iman eden, korunan ve zekât verenlere yazacağım.

157- Yanlarındaki Tevrat ve İncil'de yazılı bulduklarını o elçiye, o ümmî Resul'e uyanlar "var ya", işte o Resul onlara iyiliği emreder, onları kötülükten meneder, onlara temiz şeyleri helâl, pis şeyleri haram kılar. Ağırlıklarını ve üzerlerindeki zincirleri indirir. O Resul'e inanıp ona saygı gösteren, ona yardım eden

ve onunla birlikte gönderilen Nur'a "Kur'an'a" uyanlar var ya, işte kurtuluşa erenler onlardır.

158- De ki: Ey insanlar, ben, Allah'ın sizin hepinize, gönderdiği elçisiyim. Ki göklerin ve yerin sahibi odur. Ondan başka ilah yoktur. O diriltir ve öldürür. O halde Allah'a ve ümmi olan Resulüne iman edin. Kaldı ki o, Allah'a ve onun kelimelerine inanır. Ve ona uyun ki doğru yolu bulasınız.

159- Musa'nın kavminden hakkı gösteren ve onunla adaleti gözeten bir topluluk vardı.

Ayetlerin Tefsiri

152- "إِنَّ الَّذِينَ اتَّخَذُوا الْعِجْلَ سَيَنَالُهُمْ غَضَبٌ مِّن رَّبِّهِمْ وَذِلَّةٌ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا" "**Buzağıyı ilah edinenlere Rab'lerinden bir gazap ve dünya hayatında aşağılanma zamanı gelecektir.**" Ayette "**Rablerinden bir gazap**" diye ifade edilen "**gazap**", Yüce Allah'ın, kendi kendilerini öldürmeleri ile ilgili olarak verdiği emirdir. "**Zillet**" ise; ülkelerinden çıkarılıp sürgün edilmeleridir. Çünkü ülkesinden ayrı düşen insanlar, yabancılık zilletini öylesine taşırlar ki, adeta vurulmuşa dönerler.

Gerçi burada sözkonusu edilen zilletin, İsrailoğullarının çocuklarının başlarına gelenler sebebiyle düştükleri aşağılık durum ve ülkelerinden sınır dışı edilmeleridir. Bilindiği üzere zillete düşen bu kimseler, Benu Kureyza ve Benu Nadiroğullarıydılar. Bunlar da Allah'ın gazabına uğramışlar ve bu gazabın bir gereği olarak öldürülmüşler ve sürgün edilmişlerdir. Gerçi cizye ödemek zorunda kalmaları da bir zillettir.

"وَكَذَٰلِكَ نَجْزِي الْمُفْتَرِينَ" "**İftiracıları işte böyle cezalandırırız.**" Allah adına yalan uyduranların cezası budur. Kaldı ki Samiri'nin bu konuda söylediği sözler de, Allah hakkında en büyük bir iftira ve zulümdür. İsrailoğullarının tapınmaları için bir buzağı heykelini yapan Samiri "**İşte bu, sizin de Musa'nın da ilahıdır, tanrısıdır**" diyordu.

Burada zillet ifadesiyle sadece dünya hayatına taalluku murat olunması da caiz olur. Allah'ın gazabı ise, ahirette onlara erişecek olabilir. Dünya hayatında da zillet olur. Kendilerine zillet, aşağılık ve yoksulluk damgası vuruldu, hepsi de Allah'ın gazabına uğradılar.

153- "وَالَّذِينَ عَمِلُوا السَّيِّئَاتِ ثُمَّ تَابُوا مِن بَعْدِهَا وَآمَنُوا إِنَّ رَبَّكَ مِن بَعْدِهَا لَغَفُورٌ رَّحِيمٌ" "(Küfür ve masiyet türünden) **kötülük işleyenleri, sonra ardından tevbe edip**

iman edenleri, (yaptıklarından pişmanlık duyarak geri dönen ve böylece Allah'tan özür dileyenleri, bunun gereği olarak inanıp ihlâs ve samimiyetle imanlarını sürdürenleri) **şüphesiz Rabbin ondan sonra da bağışlayan ve merhamet edendir.**" Yani tüm bu büyük yanlışlardan ve hatalardan sonra, dönüş yapanları, kesinlikle bağışlayandır, günahlarını silen, kendilerinden meydana gelmiş olan hatalarını da kapatandır. Aynı zamanda merhamet eden olması hasebiyle de kendilerini cennet nimetleriyle ödüllendirecek olandır.

İşte bu hüküm, genel bir hükümdür. Bu hükme buzağıya tapanlar da dâhildir, onlar dışındakiler de dâhildir. Görüldüğü gibi ayette önce bunların işledikleri cinayetin büyüklüğüne dikkat çekildi. Hemen bunun peşinden de rahmetinin büyüklüğünden ve genişliğinden söz etti. Bunun sebebi, şu gerçeğin bilinmesinin istenmesidir. Bir kimse ne kadar büyük günah ilerse işlesin, ne kadar büyük cinayet içinde yer alırsa alsın, Yüce Allah'ın affı, keremi, cömertliği, bütün onların yaptıklarından çok daha büyüktür ve daha geniştir. Ancak burada mutlaka bir şartın korunması ve ona riayet edilmesi gerekir. O şart da, kişinin tüm yapıp ettiği yanlışlardan dolayı tevbe etmesidir, dönüş yapmasıdır. Bunun ötesinde sadece kuru kuruya bir özenti olur, kendi kendini aldatma olur. Soğuk bir duş anlamında eşabilik olur. Aklı başında olan hiçbir kimse de Eşabiliğe[117] özenmez.

154- "وَلَمَّا سَكَتَ عَن مُوسَى الْغَضَبُ" "**Musa'nın kızgınlığı yatışınca.**" Aslında bu hitap bir meseldir. Sanki Musa (a)'ı böyle bir eyleme zorlayan, kışkırtan gazapmış gibi bir anlatım çerçevesinde aktarılıyor. Sanki gazap Musa'ya "Kavmine git şöyle söyle, elindeki levhaları yere at, kardeşinin perçeminden tut kendine doğru çek" diyormuş gibi, bir anlatım içerisinde ifade yer alıyor. Bu nedenle konuşma terk ediliyor, öfke ağır basıyor. O, bu kelimeyi güzel bir şekilde dile getirmemiştir. Selim bir tabiata sahip olan kimseler de bu gibi durumlarda bunun fasih bir şekilde anlatılmasını ister. Bu müstesnadır. Çünkü bu gibi konuşmalar aslında Belagat ilminin konuları içinde yer alırlar. Böyle olmasaydı o zaman Muaviye b. Kurra'nın, "وَلَمَّا سَكَتَ عَن مُوسَى الْغَضَبُ" kavlini, "وَلَمَّا سَكَنَ عَن مُوسَى الْغَضَبُ" okumasının ne manası olabilirdi? Çünkü bu du-

117 **Eşabilik**: Bu ifade Eşab adında birine nispetle söylenen ve bir darbı mesel haline getirilmiş olan bir sözdür. Aç gözlü olan, her şeyde gözü olup tamahkârlık eden ve fakat hiçbir zaman istediklerini elde etmek için bir çaba göstermeyip o haliyle duran, asalak kişi demektir. Adam sevap kazanmak, ecir elde etmek için hiçbir hareket yapmıyor, kılını bile kıpırdatmıyor ama hiçbir ameli olmadığı halde af bekliyor, mağfiret bekliyor ve üstelik bir de sevap umuyor. Böylelerini elleri boş dönecekleri kesin. İşte bu durumda olanlara Eşab tıynetli adam anlamında bu ifade kullanılıyor. **(Çeviren)**

rumda kişi, öfkesi dinince, artık o ilk andaki sarsıntıyı bir daha yaşamaz, o ürpertiden de bir şey kalmaz.

"وَلَمَّا سَكَتَ" kavli, "وَلَمَّا أَسْكِتَ" diye de okunmuştur. Bu da "**Allah, onu susturunca**" veya "**Kardeşi Harun, özür dilemesiyle ve ondan kurtulmakla onu susturunca**" demektir. Yani "**Musa'nın öfkesi dinince**" anlamındadır. "أَخَذَ الأَلْوَاحَ" yere attığı "**levhaları aldı.**"

"وَفِي نُسْخَتِهَا هُدًى وَرَحْمَةٌ" "**Onların içinde yol gösteriş ve rahmet vardı.**" o levhalardan istinsah ettiği, yazdıkları içinde yol gösterme ve rahmet bulunuyordu. "اَلنُّسْخَة" "**en-Nüsha**" kelimesi, aynen "اَلْخُطْبَةُ" kelimesi gibi, "فُعْلَةٌ" kalıbında bir kelimedir, mef'ul anlamındadır ki bu da yazılı metin demektir. "لِلَّذِينَ هُمْ لِرَبِّهِمْ يَرْهَبُونَ" "**Rabbinden korkanlar için**" yol gösterme ve rahmet vardır. "لِرَبِّهِمْ" kavlinin başına "Lam" harfinin gelmiş olması, mef'ulün takaddümü içindir. Çünkü fiilin mef'ulden sonraya bırakılması veya gelmesi, ona zafiyet kazandırır. Bunun benzeri "لِلرُّؤْيَا تَعْبُرُونَ" "***rüya tabir ediyor***"[118] kavlidir. Örneğin "ضَرَبْتُ لَكَ" demene benzer bir anlatımdır.

155- "وَاخْتَارَ مُوسَى قَوْمَهُ سَبْعِينَ رَجُلاً لِمِيقَاتِنَا" "**Sonra Musa, kavminden belirlediğimiz bir vakitte buluşmak üzere yetmiş adam seçti.**" Burada "قَوْمَهُ" kavlinden car hazfedilmiştir. Çünkü bu, "وَاخْتَارَ مُوسَى مِنْ قَوْمِهِ" takdirinde idi. Car hazfedilince mecrur mansub kılınır. Burada kural aynıdır, Zaten cer edatının hazfedilmesiyle fiile bitiştirilmiştir. Bu, Şairin şu beytindeki duruma benzer:

"وَمِنَّا الَّذِي اخْتِيرَ الرِّجَالَ سَمَاحَةً"

"Halk tarafından seçilen adamlar bizdendir"[119]

Denilenlere göre Musa (a) 12 boy ya da kabilenin her birinden altışar kişi olmak üzere 72 kişi seçkinler heyetini seçmiştir. Bu arada, "İçinizden 2 kişi geride kalsın" dedi. Çünkü Yüce Allah yetmiş kişi seçmelerini istiyordu. Bu durum karşısında aralarında tartıştılar, birbirlerinden saklanmaya çalıştılar. Bu defa Musa onlara "Şüphesiz sizden oturup geride kalacak olanlar, yetmiş kişinin arasında yer alamayacak olanlar da aynen çıkanlar gibi ecir alacaklardır" dedi. Bu açıklama üzerine Kalib ile Yuşa oturup geride kaldılar.

Rivayet olunduğuna göre, seçim yapılırken kura altmış yaşlı kişiye isabet etti. Yüce Allah, 10 kişiyi de gençlerin arasından seçmesini Musa'ya vahyetti.

---

118 "Yusuf, 12/43.

119 Burada bu beytin konumuzla ilgisi, cer edatının hazfiyle mecrur olması gereken kelimenin mansub olduğudur. Burada "الرِّجَالَ" kelimesi mansub olarak gelmiştir. Zira bu, "الرِّجَالِ مِنْ" demekti. "سَمَاحَة" kelimesi de temyizdir.

Onlar da seçilince, böylece hepsi şeyhler/olgunlar topluluğunu oluşturmuş oldular. Denilenlere göre 20 kişinin dışında hepsi henüz kırk yaşlarını geçmemiş olan çocuklardı. Allah onlardan cehli, bilgisizliği ve çocukluğu giderdi, hepsi de olgun duruma geldiler. Musa, onlara oruç tutmalarını, arınıp temizlenmelerini ve üzerlerindeki giysileri de temizlemelerini emretti. Sonra da onları aldı beraberinde Turi Sina'ya, Rabbi ile sözleştiği gibi istenilen yerde ve zamanda görüşmek amacıyla götürdü. Rabbi, Musa'ya, İsrailoğullarından yetmiş kişiyle birlikte mikat/sözleşme yerine gelmesini emretmişti.

Musa (a) dağa yaklaşınca, bir bulutun gölgesi üzerlerine düştü, derken bulut tüm dağı kaplayacak şekilde sardı. Musa oraya yaklaştı ve içine girdi. Beraberinde gelenlere de "Yaklaşın" dedi. Onlar da yaklaştılar. Nihayetinde onlar da bulutun içine girdiler ve secdeye kapandılar. Yüce Allah'ın Musa ile konuştuğunu duyup dinlediler. Allah ona emirler veriyor, yasaklar sunuyordu. Yap ve yapma gibi, şeyler söylüyordu.

Daha sonra bulut açıldı, onlar da Musa'ya doğru yöneldiler ve ondan Allah'ı görmek istediklerini talep ettiler. Bu istek üzerine Musa (a) onlara öğütler verdi, onları gerektiğinde azarladı, reddetti. Ancak onlar ***"Ey Musa! Allah'ı açıkça görmedikçe biz sana iman edecek değiliz"***[120] dediler. İşte bunun üzerine Musa da ***"Rabbim! Bana kendini göster ki sana bakayım"***[121] dedi. Musa (a) bununla, kendi açısından onlara reddi ve inkârı duyurmak istiyordu. Ancak kendisine "**Beni göremezsin**" diye cevap verildi. Derken onlar dağın üzerinde iken dağ titremeye, sarsmaya başladı ve hepsi baygın olarak yere düştüler.

"فَلَمَّا أَخَذَتْهُمُ الرَّجْفَةُ قَالَ رَبِّ لَوْ شِئْتَ أَهْلَكْتَهُم مِّن قَبْلُ وَإِيَّايَ" "**Onları sarsıntı yakaladığı zaman, Musa: Rabbim, eğer dileseydin onları ve beni daha önce helak ederdin, dedi.**" İşte bu durum, o seçkinler Allah'ı aşikâre olarak görme isteğinde bulunmadan önce Musa göreceklerini görmüş olmalı ki, kendisinden helak edilme temennisi burada görülmektedir. Bu, tıpkı bir durumla ilgili olarak pişmanlık duyan bir kimsenin kötü sonu gördüğünde "Eğer Allah isteseydi beni bundan önce de helak edebilirdi" demesine benzer.

"أَتُهْلِكُنَا بِمَا فَعَلَ السُّفَهَاء مِنَّا" "**İçimizdeki beyinsizlerin yaptıkları şeylerden dolayı bizi** -hepimizi- **helak mi edeceksin?**" Yani beni de onları da birlikte helak mi edeceksin, demektir. Çünkü Musa'nın da rüyeti talep etmesi, ancak beyinsizlerin o zorlayıcı ve ısrarcı tavrı karşısında, onlar ne olacağını görsünler diye istemişti. O adamları böyle bir talebi beyinsizliklerinden ve cehaletlerinden ötürü dile getirmişlerdi. "إِنْ هِيَ إِلاَّ فِتْنَتُكَ" "**Bu senin imtihanından**

120 Bakara, 2/55.

121 A'raf, 7/143.

başka bir şey değildir." Yani sen benimle konuşurken, onlar senin kelamını dinlediler, duydular, bundan böyle bir işe kalkıştılar. Bu ise senin onları imtihanındır, denemendir. Onlar kelamı duyduklarından ötürü bunu delil sayarak ve bu delilden yola çıkarak Allah'ı aşikâre olarak görmek istediler ki bu, aslında fasit bir istidlal idi. Nihayetinde bu nedenle imtihan olundular, denendiler ve saptılar.

"تُضِلُّ بِهَا مَن تَشَاء وَتَهْدِي مَن تَشَاء أَنتَ" "**Sen, onunla sapıklıkta kalmayı dileyeni sapıklıkta bırakır ve hidayet dileyenine de doğru yolu gösterirsin.**" Seni tanımada sebat etmeyenleri cehaletleri yüzünden sıkıntılarla deneyerek sapıklıkta sınarsın Seni bilenleri de, sağlam ve sabit sözle sebat edenlere de doğruyolugösterirsin.[122]

"أَنتَ وَلِيُّنَا فَاغْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا وَأَنتَ خَيْرُ الْغَافِرِينَ" "**Sen bizim** -işlerimizi düzene sokan ve ayakta tutan- **velimizsin. Bizi affet, bize acı! Sen bağışlayanların en hayırlısısın!**"

156- "وَاكْتُبْ لَنَا فِي هَـذِهِ الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الآخِرَةِ" "**Bize bu dünyada ve ahirette iyilik yaz.**" Bize bu dünyada afiyet, güzel bir hayat sürdürmeyi, taat ve ibadetlerde muvaffakiyeti yaz, bizi bunlarda sebat ettir, bizim için böylesi bir güzelliği bölüştür. Ahirette de bize cennetine girmeyi yaz. "إِنَّا هُدْنَا إِلَيْكَ" "**Biz** -tevbe ederek- **sana yöneldik.**" Burada yer alan "هُدْنَا" kelimesi, kök olarak "هَادَ" ve "يَهُودُ" fiilinden alınmadır. Bu da geri dönmek, tevbe etmek manalarına gelir. "اَلْهُود" kelimesi, "هَائِدٌ" kelimesinin çoğuludur. Bu da tevbe eden, hatalarından ve günahlarından dönen demektir. Şairin biri şöyle diyor:

"يَا رَاكِبَ الذَّنْبِ هدْ هُدْ وَاسْجُدْ كَأَنَّكَ هُدْ هُدْ"

"Ey günahkâr kişi! Secdeye kapan secdeye!
Öylesine bir secde et ki başını hep secdede kalsın!"

Şair burada, "هـدْ هُـدْ " emriyle sıkça secde etmeyi istiyor ve bu nedenle kelimeyi emir kipiyle getirmiş oluyor ki çokça secde et de adeta başın hiç yerden kalkmasın, der gibi bir anlatım vardır.

Ebu Vecrat es-Sa'di sözkonusu kelimeyi "He" harfinin kesre harekesiyle "هِدْنَا إِلَيْكَ" diye okumuştur. Bu durumda kelime "هَادَ" ve "يَهِيدُ" fiilinden alınmış olmaktadır. Mana olarak bu kelime, hareket ettirmek, harekete

122 Zemahşeri'inin aktardığına göre ayetin bu kısmına bakıldığında dalaletin de hidayetinde Allah'tan olduğuna dikkat çekiliyor. Çünkü kişinin imtihanı, mademki onun sapıtmasına ve hidayete ermesine sebep olabilmektedir. Bu durumda bu, sanki onları dalalette bırakan Allah imiş ve söz açısından mananın geniş kapsamlılığı dikkate alınarak hidayette ondan imiş gibi olmaktadır. **(Çeviren)**

geçirmek, meylettirmek gibi manalara içerir. Gerçi her iki mayaya gelmesi de muhtemeldir. Kelimenin hem malum bir fiil olarak, hem de meçhul bir fiil olarak gelmiş olması da mümkündür. Buna göre mana "Bizi, sana nefsimiz hareket ettirdi ve biz de onu istedik" şeklinde olabilir veya "Sana doğru hareket ettirildik ve buna meylettirildik" olur ki, bu durumda da bir "فُعِلْنَا" kelimesi takdir edilir. Bu da tıpkı senin, "**Ayın**" harfinin kesresiyle "عِدْتَ يَامَرِيضُ" tarzındaki cümlene benzer. Kelime bu haliyle "الْعِيَادَةُ" kökünden meçhul bir fiil olur ki manası "Ey hasta, sen ziyaret olundun" demek olur.

Gerçi bu kelime işmam yoluyla da okunmuştur ki, işmam, dane ile kesre arası bir telaffuz ile okunmasıdır. Gerçi tam bir damme ile "عُدْتَ" olarak okunmuştur. Bu da "عُودَ الْمَرِيضُ" *"Hasta ziyaret edildi"* ve "قُولَ الْقَوْلُ" *"Söz söylendi"* diyenler, böyle okuyanlar açısındandır. Bu lügate ve okuyuşa göre damme hareke ile "هُدْنَا" "**Hudna**" olarak okunan bu kelime ki, "فُعِلْنَا" "**Fuilna**" kalıbında demektir. Dolayısıyla kelime "هَادَ" ve "يَهِيدُ" fiilinden alınmış demek olur.

"قَالَ عَذَابِي أُصِيبُ بِهِ مَنْ أَشَاءُ" "**Allah buyurdu ki: Kimi dilersem onu azabıma uğratırım.**" Yani durumu ve vasfından dolayı ben azabımı, hikmet gereği azap etmem gerekene azap ederim. Onun için herhangi bir af yolu açık değildir. Çünkü o, bozgunculukta devam etmektedir. "وَرَحْمَتِي وَسِعَتْ كُلَّ شَيْءٍ" "**Rahmetim ise her şeyi kuşatmıştır.**" Hali ve vasfı gereği rahmetim çok geniştir. Bu itibarla rahmetim her şeye ulaşır. Müslüman olsun, kafir olsun, itaatkar olsun, isyan eden olsun hepsinin nimetimden payları vardır.

Hasan, "Kimi dilersem" manasında olan "مَنْ أَشَاءُ" kavlini, "**Kim kötülük ederse**" manasında olmak üzere "مَنْ أَسَاءَ" şeklinde okumuştur. Kelime bu manasıyla "الْإِسَاءَةُ" "**İsaet**" kökünden alınmadır.

"فَسَأَكْتُبُهَا لِلَّذِينَ يَتَّقُونَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَالَّذِينَ هُم بِآيَاتِنَا يُؤْمِنُونَ" "**Onu "rahmetimi" ayetlerimize iman eden, korunan ve zekât verenlere yazacağım.**" Ey İsrailoğulları! Bu rahmetimi özellikle, içinizden ahir zamanda Muhammed'in ümmeti olabilecek olanlarınıza yazacağım, onlara tahsis edeceğim Çünkü onlar bizim tüm ayetlerimize ve kitaplarımıza inanırlar. Onda var olan hiçbir şeyi inkâr etmezler.

157- "الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الرَّسُولَ النَّبِيَّ الْأُمِّيَّ الَّذِي يَجِدُونَهُ مَكْتُوبًا عِندَهُمْ فِي التَّوْرَاةِ وَالْإِنجِيلِ" "**Yanlarındaki Tevrat ve İncil'de yazılı buldukları o elçiye, o ümmî Resul'e uyanlar...**" Burada "الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الرَّسُولَ" kavli ile "Kendisine has olmak üzere ona özel olarak vahyettiğimiz ki o kitap Kur'an'dır. İşte kendisine bu kitap vahyedilen Resule uyanlar", "النَّبِيَّ" "Nebi Resule" yani mucizelerle desteklenen mucize sahibi Elçi Nebiye tabi olanlar, işte onlar o ümmi Resullerin

vasıflarını kitaplarında görmüşlerdi. Resul'e uyacak olan bu kimseler İsrailoğullarından bazılarıdırlar. Onlar yanlarında var olan Tevrat ve İncil'de onun vasıflarını yazılı olarak bulmuşlardı.

"يَأْمُرُهُمْ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَاهُمْ عَنِ الْمُنْكَرِ وَيُحِلُّ لَهُمُ الطَّيِّبَاتِ وَيُحَرِّمُ عَلَيْهِمُ الْخَبَائِثَ" "**İşte o Resul onlara iyiliği emreder, onları kötülükten meneder, onlara temiz şeyleri helâl, pis şeyleri haram kılar.**" Aslında temiz oldukları halde haram kılınmış olan şeyleri, örneğin hayvanların iç yağlarını ve benzeri daha başka şeyleri helal kılar. Ya da şeriat ve hüküm açısından temiz olan şeyleri de helal kılar. Örneğin üzerlerine Allah'ın adı anılarak kesilen hayvanlar, haramdan kazanılmamış olan şeyleri de helal kılar.

Bu arada kan, leş ve domuz eti gibi haram olan iğrenç ve pis şeyleri de haram kılar. Nitekim Allah'tan başkası adına kesilen hayvanları, hüküm itibariyle pis ve murdar kabul edilen şeyleri, örneğin faiz, rüşvet ve bunlara benzer haram yoldan kazanılan pis ve murdar kabul edilen başka şeyleri de haram kılar.

"وَيَضَعُ عَنْهُمْ إِصْرَهُمْ وَالْأَغْلَالَ الَّتِي كَانَتْ عَلَيْهِمْ" "**Ağırlıklarını ve üzerlerindeki zincirleri indirir.**" Burada geçen kelime "الْإِصْر" "**ağır yük**" demek olup sahibinin belini büken ağırlık demektir. Bu sebeple kişi, adeta tutuklanıp bir yerde kalmış anlamında, üzerinde ağırlık ve yük olan manasını taşır. Bu durumdaki bir kimse zaten hareket kabiliyetini yitirir. Kaldı ki bu "**Isr**" kelimesi, getirdiği sorumluluk ve taşınma zorluğu ve ağırlığı konularında bir mesel halini almıştır. Örneğin tevbelerinin sahih ve kabul edilebilir olması için İsrailoğullarının işledikleri günahlar ve suçlar medeniyle kendi kendilerini öldürmeleri emri, aynı şekilde kendilerini zincire vurmaları türünden kendi şeriatleri açısından bu türden çok zor şarlarla tevbelerinin kabulünü göstertiliriz.

Ağlal: Omuzlarında ağır zincirler, bukağılar taşımak suretiyle cezalandırılmaktır. Örneğin ister kasten olsun, ister hata sonucu olsun işlenen bir suçun karşılığında diyet sözkonusu olmaksızın doğrudan kısas hükmünün uygulanması, hangi organ ile bir suç işlenmişse, ceza olarak sözkonusu organın kesilmesi cezası, ister kişinin bedeninde olsun, ister üzerinde bulunan giyside olsun, eğer bir necaset, murdar ve pis olan bir şey bulaşmışsa, o kısmın yıkaması değil, makasla kesilip atılması gibi cezalar, hep bu manada ağır olan yükler ve baskılardı. Elde edilen ganimetlerin paylaşılması değil, yakılması, et içinde bulunan damarlardaki kan sebebiyle haram olması, Cumartesi günü yasağı türünden yasaklar, İslam'ın gönderilmesiyle hafifletilmesi sağlanmıştır.

Ata'dan rivayet olunduğuna göre, diyor ki: "İsrailoğulları namaz kılmaya kalktıklarında, postlardan oluşan giysiler giyinir, ellerini de sanki kendilerini boğacaklarmış gibi, çenelerinin altına zincirlerle dayarlardı. Çoğu zaman kişinin köprücük kemikleri ağırlık altında ezilecek hale gelir de, bu durumda adam zincirin bir kısmını alıp, ağırlıktan kurtulabilmek için onu direğe sıkıca bağlardı ki, böylece kendisini sadece ibadete versin isterdi."

Ayetteki "إِلْإِصْر" kelimesi çoğul olarak "اصَارَهُمْ" olarak da okunmuştur.

"فَالَّذِينَ آمَنُواْ بِهِ وَعَزَّرُوهُ وَنَصَرُوهُ وَاتَّبَعُواْ النُّورَ الَّذِيَ أُنزِلَ مَعَهُ أُوْلَـئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ" "O **Resul'e inanıp ona saygı gösteren, ona yardım eden ve onunla birlikte gönderilen Nur'a 'Kur'an'a' uyanlar var ya, işte kurtuluşa erenler onlardır.**" Ayette yer alan ve "ona saygı gösteren" olarak tercüme edilen "وَعَزَّرُوهُ" kavli, aynı zamanda "düşmanlarına karşı onun yanında yar alıp güçlenmesini sağlayan, destekleyen, düşmanları onun üzerinde bir güce sahip olmasınlar diye yanında yer alanlar" gibi manaları da içerir. Kelime, şeddeli olarak "وَعَزَّرُوهُ" "**Ve Azzeruhu**" diye okunduğu gibi tahfif ile yani şeddesiz olarak "**Ve Azeruhu**" diye de okunmuştur. Aslında "**Azr**" kelimesi, menetmek, engellemek, mani olmak manasınadır. Nitekim cezalandırmada had olayı sözkonusu olmaksızın olan darp için *"tazir"* cezası adı verilir. Bu kelime de aynı köktendir. Çünkü tazir cezası da kişiyi bir daha sözkonusu kötü ve çirkin davranıştan vazgeçirmek için uygulanan bir cezalandırma türüdür. Kaldı ki sen, Had cezasına bu ismin verilmesine dıkkat etmez misin, bak sana Had aslında menetmek, engellemek demektir. Ayette geçen "النُّورَ" "**el-Nur**" kelimesi, Kur'an demektir.

Diyorsun ki: Ayette yer alan "أُنزِلَ مَعَهُ" "**Onunla birlikte indirilen-gönderilen**" kavli ne manaya gelir? Çünkü Allah, Kur'an'ı Cebrail eliyle indirmiştir, ne diyeceksin?

Derim ki: Onun nübüvvetiyle birlikte, demektir. Çünkü onun Resul olarak haberdar edilmesi, bilgilendirilmesi zaten Kur'an'ın indirilmesiyle birlikte, ikisi beraber indirilmiştir. Gerçi bunun "اتَّبَعُوا" "**Uyanlar, tabi olanlar**" kavline taalluku da caiz olabilir Yani bu: "Onlar, Resul'e uymakla birlikte indirilen Kur'an'a uydular. Onun sünnetiyle, uygulamalarıyla amel ettiler, emrettiklerini yerine getirdiler ve nehyettiklerinden de uzak durdular" demektir. Ya da "Onlar Kur'an'a uydular, Kur'an'a uydukları gibi, Resulüllah'a yakın olarak ona da tabi oldular" demektir.

Diyorsun ki: Bu cevap, Musa'nın sözü ile duasına nasıl mutabık olabilir ki?

Derim ki: Musa (a) kendisi ve İsrailoğulları için dua ederken, verilen cevap içeriğinde, İsrailoğullarının Yüce Allah'ı görmek istemelerindeki ısrarlarına

ve onların, Allah'ın o büyük mucize ve ayetlerini inkârlarına dair bir tevbih, bir uyarma da bulunuyordu. Oysaki Allah sözkonusu o önemli mucizeleri Musa (a)'ın eliyle gerçekleştirmişti. Zaten daha önceden geçen ayetteki "وَالَّذِينَ هُم بِآيَاتِنَا يُؤْمِنُونَ" kavliyle buna tarizde bulunuyordu.

Bununla murat olunan şey, İsrailoğullarından sonra gelecek olan nesillerinin vasıflarından öğrenilmiş olanları, onların Allah'ın Resulü Muhammed'e (s) ve onun getirdiklerine iman edecek olmalarıdır. Örneğin Abdullah b. Selam ve Kitab Ehli'nden olan diğerlerini gösterebiliriz. Allah'ın onlara bir lütfu olarak ve onları iman ve salih amellerinde ihlâsa teşvik ederek, bu gerçeğe inanmalarını sağladı. Onlarla birlikte kalkıp oturmaya, onlarla ve onların arkasından gelecek olanlar arasında bir ayırım gözetmemeyi, Allah'ın bir rahmeti olarak gerçekleştirdi. Zaten Allah'ın rahmeti her şeyi kuşatmıştır.

158- "قُلْ يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنِّي رَسُولُ اللَّهِ إِلَيْكُمْ جَمِيعًا" **"De ki: Ey insanlar, ben, Allah'ın sizin hepinize gönderdiği elçisiyim."** Anlatılanlara göre her elçi, özellikle kendi toplumuna Resul olarak gönderilmiştir. Muhammed (s) ise, hem tüm insanlara ve hem de tüm cinlere Resul olarak gönderilmiştir. Burada yer alan "جَمِيعًا" kelimesi, "إِلَيْكُمْ" kavlinden hal olarak mansub kılınmıştır. "الَّذِي لَهُ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضِ" **"Ki göklerin ve yerin sahibi odur."**

Diyorsun ki: Burada yer alan "الَّذِي لَهُ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضِ" kavli ne mahallinde gelmiştir?

Derim ki: Uygun ve en güzel olanı, bu ibarenin burada muzmar/gizli olarak kabul edilen bir "أَعْنِي" fiilinin takdiriyle mansub kılınmış olmasıdır. Bu bir "أَعْنِي" fiili de "Diyeceğim, demek istediğim o ki, kastım o ki" gibi bir anlam içerir. İşte bu, dilbilimcilerinin dilbilgisi açısından buna "medih" üzere mansub kılınmıştır, diye isim verdikleri şeydir. Bir başka açıdan değerlendirildiğinde ise burada her ne kadar sıfat ile mevsufu arasına "إِلَيْكُمْ جَمِيعًا" kavlindeki "إِلَيْكُمْ" kavli girmiş olsa da bunun vasıf olarak mecrur olması da caiz olur.

"لا إِلَهَ إِلاَّ هُوَ" **"Ondan başka ilah yoktur."** Bu ibare de, sıladan/ilgi cümleciğinden bedeldir. O ilgi cümleciği de "لَهُ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضِ" cümlesidir. Nitekim "هُوَ يُحْيِي وَيُمِيتُ" **"O diriltir ve öldürür."** Kavlindeki "يُحْيِي وَيُمِيتُ" kavli de böyledir. Öte taraftan ayette geçen "لا إِلَهَ إِلاَّ هُوَ" kavli de, bir önceki cümleyi beyan-açıklama anlamında gelmiştir. Çünkü Âleme sahip ve malik olan bir zat, gerçek manada ilah da odur ve o olur, demektir. Kaldı ki "**Diriltir ve öldürür**" kavli de, ilahlığın sadece ona has ve ona özgü olduğunu açıklayan bir anlatımdır. Zira ondan başkası diriltmeye ve öldürmeye asla kadir değildir, olamaz da.

"فَآمِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ النَّبِيِّ الْأُمِّيِّ الَّذِي يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَكَلِمَاتِهِ" "**O halde Allah'a ve ümmi olan Resulüne iman edin. Kaldı ki o, Allah'a ve onun kelimelerine inanır**" Ayette geçen "**Allah'ın Kelimeleri**" ifadesiyle demek istenen şey, ona indirilenler ve ondan önce geçen Resullere indirilmiş olan kitaplar ve vahiy demektir. Çoğul olarak gelen "وَكَلِمَاتِهِ" ifadesi, tekil olarak "وَكَلِمَتِهِ" şeklinde de okunmuştur. Bu da *"Kur'an"* demektir. Ya da bu ifade ile, kendisiyle konuşulan şeyin cinsi murat olunmuş olabilir.

Mücahid'den gelen rivayete göre "Burada geçen kelimeler ifadesiyle murat olunan şey, Meryem oğlu İsa'dır." Bir yoruma göre de bununla murat, kendisiyle İsa (a)'ın ve tüm yaratılmışların var edildiği kelimedir. O kelime de *"Ol"* manasına gelen "كُنْ" kelimesidir. Ancak, "İsa, Allah'ın kelimesidir" diye de söylenmiştir. İsa'nın özellikle bu isimle anılma sebebi, onun sözkonusu kelime ile yaratılması nedeniyledir. Zira. İsa, bir sperm yoluyla yaratılmış değildir.

"وَاتَّبِعُوهُ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ" "**Ve ona uyun ki doğru yolu bulasınız.**" Burada Allah, sizin hidayete ermenizi, doğru yolu bulmanızı istiyor.

Diyorsun ki: Burada "إِنِّي رَسُولُ اللَّهِ إِلَيْكُمْ" kavlinden sonra "فَآمِنُوا بِاللَّهِ وَبِي" diyemez miydi?

Derim ki: Burada zamir kullanma yerine doğrudan kullanılması gereken ismin kendisine -ismi zahire- yer vermiştir. Böylece bunun üzerine icra edilmesi gereken vasıflar icra edilsin istenmiştir. Kaldı ki izlenen iltifat kuralında Belagat meziyeti bulunmaktadır. Böylece iman edilmesi ve uyulması gerekli olan şey bilinsin istenmiştir. Ki o da işte ileride gelecek olan ve Ümmi Resul diye geçen şahıstır. İşte bu şahıs Allah'a, Allah'ın kelimelerine/vahyine ne şekilde olursa olsun iman eder. İster bana indirilen olsun, ister benden başkalarına indirilenler olsun, ümmi Resul olarak onların tamamına inanırım. Böylece insafı açıkça dile getirirken, meseleyi sırf kendisine özgü bir mesele yapmaktan da uzak duruyor.

159- "وَمِن قَوْمِ مُوسَى أُمَّةٌ يَهْدُونَ بِالْحَقِّ وَبِهِ يَعْدِلُونَ" "**Musa'nın kavminden hakkı gösteren ve onunla adaleti gözeten bir topluluk vardı.**" Burada sözü edilen ümmet/topluluktan kasıt, İsrailoğullarından olup da tevbe eden müminlerdir. Bunlara dini konuda olması gereken şeyler hatırlatılınca sarsıntı geçirmişler ve dahası şüpheye düşmüşlerdi. Bunun sonucu olarak da çok büyük bir yanlışa soyunmuşlardı, bunlardan biri buzağıya tapmaları, diğeri de Yüce Allah'ı aşikâre olarak dünya gözüyle görmek istemeleri olmuştu.

Anlatıldığına göre onlardan öyle bir topluluk vardı ki, kesin olarak iman etmişler, imanlarında sebat etmişler ve aynı zamanda insanları da Hak olan Kelime yoluyla doğru yola sevk etmişlerdir. Onları dürüstlüğe ve doğru ola-

na yönlendirmişlerdir. Aralarında hüküm verirlerken adaletle hüküm vermişlerdir, kimseye zulüm ve haksızlıkta bulunmamışlardır.

Ya da bununla murat olunan şey, Allah'ın burada niteliklerinden söz ettiği kimseler, İsrailoğullarından olup da o soydan gelenlerin Resulullah'a yetişmeleri ve ona iman etmiş olanlar olabilir.

Denilene göre İsrailoğulları Resullerini öldürüp, onları ve getirdiklerini inkâr etmişlerdi. Bunlar 12 boy/kabileden oluşuyorlardı. Bu 12 kabileden sadece biri, onların işledikleri fiillerden uzak durdular ve Allah'tan mazeret dilediler. Aynı zamanda bu kabile, Allah'tan kendileriyle kardeşleri olan diğer kabilelerin arasını ayırmasını, onlarla birlikte kılmamasını istediler.

Allah da bunlara yerden bir çıkış yeri açtı. Bu kabile bu çıkış yerinden bir buçuk sene yürüyerek gittiler. Nihayet bir buçuk yıl sonra Çin bölgesinin gerilerinde olan bir noktadan yerin üstüne çıktılar. Bunlar orada bir tek Allah inancına, Hanif inancına sahip olarak Müslümanca bir hayat sürdürdüler. İbadetlerinde de bizim kıblemize doğru dönüp ibadetlerini sürdürdüler.

Resulullah'tan rivayetle zikredildiğine göre, Cebrail (a), Muhammed (s)'i İsra gecesinde onlara doğru alıp götürmüş, Resulüllah da (s) onlarla görüşüp konuşmuştur. Bu sırada Cebrail (a) onlara "Kendisiyle konuştuğunuz bu zatın kim olduğunu biliyor ve tanıyor musunuz?" demiş. Onlar da "Hayır" demişlerdir. Cebrail onlara "Konuştuğunuz bu kişi, ümmi Resul olan Muhammed'dir" der. Bunun üzerine onlar da kendisine iman ederler ve "Ey Allah'ın Resulü! Doğrusu Musa'nın (a) bize bir tavsiyesi, vasiyeti var. O da "Sizden kim Ahmed'e yetişirse, benden ona selam söylesin" derler. Resulullah (s) de, Musa'nın selamına selam ile karşılık verir. Daha sonra Resulüllah (s), onlara, Mekke'de inmiş olan on sureyi okuyup öğretir. O sırada namaz ile zekat dışında henüz herhangi bir farzın farziyeti gerçekleşmiş değildi. Onlara, bulundukları yerde kalmalarını emreder. Onlar cumartesi gününü kutsal saymaktaydılar. Onlara bundan böyle Cumartesiyi bırakıp yerine Cumayı kutsal gün olarak uygulamalarını emir buyurur.

Mesruk'tan rivayet olunduğuna göre demiş ki: "Abdullah b. Mesud'un önünde bu ayet okundu. Adamın biri, '**Ben onlardanım**' dedi. Bunun üzerine Abdullah b. Mesud da müminlerden meclisinde bulunanları kast ederek 'Salihlerinizden herhangi biri, Hak olan yola onları erdirmede ve aralarında adaleti sağlama konusunda, bilgilerini artırmaları için bir şey yapabildi mi?' der."

Denildi ki: "Eğer onlar dünyanın herhangi bir yerinde onun şeraitine bağlı kalıp da o şeriatın neshine, yürürlükten kaldırıldığına ilişkin bir bilgi ulaşmamışsa, onlar mazurdurlar. Aslında bu bir varsayım kabilinden olan bir

durumdur. Aksi takdirde Muhammed'in (s) şeraiti sayesinde haber her ufka ve noktaya uçar, ulaşır, her bir yerden ses verir. İster doğuda olsunlar, iste batıda olsunlar, dünyanın her neresinde bulunurlarsa bulunsunlar, ister şehirli olsunlar, ister mezralarda kalsınlar, ister dağlarda, ister ovalarda bulunsunlar, ister karada ve ister denizde yer alsınlar, o şeriat oralara ulaşır ve onların kulaklarını da bu bilgilerle doldurur ve böylece hüccete, kanıta dayalı olarak onları ilzam eder. Allah kıyamet gününde bunu ona sorar."

وَقَطَّعْنَاهُمُ اثْنَتَيْ عَشْرَةَ أَسْبَاطًا أُمَمًا وَأَوْحَيْنَا
إِلَىٰ مُوسَىٰ إِذِ اسْتَسْقَاهُ قَوْمُهُ أَنِ اضْرِبْ بِعَصَاكَ
الْحَجَرَ فَانْبَجَسَتْ مِنْهُ اثْنَتَا عَشْرَةَ عَيْنًا قَدْ عَلِمَ
كُلُّ أُنَاسٍ مَشْرَبَهُمْ وَظَلَّلْنَا عَلَيْهِمُ الْغَمَامَ وَأَنْزَلْنَا
عَلَيْهِمُ الْمَنَّ وَالسَّلْوَىٰ كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ
وَمَا ظَلَمُونَا وَلَٰكِنْ كَانُوا أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴿160﴾
وَإِذْ قِيلَ لَهُمُ اسْكُنُوا هَٰذِهِ الْقَرْيَةَ وَكُلُوا مِنْهَا حَيْثُ
شِئْتُمْ وَقُولُوا حِطَّةٌ وَادْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا نَغْفِرْ
لَكُمْ خَطِيئَاتِكُمْ سَنَزِيدُ الْمُحْسِنِينَ ﴿161﴾ فَبَدَّلَ الَّذِينَ
ظَلَمُوا مِنْهُمْ قَوْلًا غَيْرَ الَّذِي قِيلَ لَهُمْ فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ
رِجْزًا مِنَ السَّمَاءِ بِمَا كَانُوا يَظْلِمُونَ ﴿162﴾ وَاسْأَلْهُمْ
عَنِ الْقَرْيَةِ الَّتِي كَانَتْ حَاضِرَةَ الْبَحْرِ إِذْ يَعْدُونَ
فِي السَّبْتِ إِذْ تَأْتِيهِمْ حِيتَانُهُمْ يَوْمَ سَبْتِهِمْ شُرَّعًا
وَيَوْمَ لَا يَسْبِتُونَ لَا تَأْتِيهِمْ كَذَٰلِكَ نَبْلُوهُمْ بِمَا كَانُوا
يَفْسُقُونَ ﴿163﴾ وَإِذْ قَالَتْ أُمَّةٌ مِنْهُمْ لِمَ تَعِظُونَ قَوْمًا
اللَّـهُ مُهْلِكُهُمْ أَوْ مُعَذِّبُهُمْ عَذَابًا شَدِيدًا قَالُوا مَعْذِرَةً
إِلَىٰ رَبِّكُمْ وَلَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ ﴿164﴾ فَلَمَّا نَسُوا مَا ذُكِّرُوا
بِهِ أَنْجَيْنَا الَّذِينَ يَنْهَوْنَ عَنِ السُّوءِ وَأَخَذْنَا الَّذِينَ
ظَلَمُوا بِعَذَابٍ بَئِيسٍ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ ﴿165﴾ فَلَمَّا
عَتَوْا عَنْ مَا نُهُوا عَنْهُ قُلْنَا لَهُمْ كُونُوا قِرَدَةً خَاسِئِينَ
﴿166﴾ وَإِذْ تَأَذَّنَ رَبُّكَ لَيَبْعَثَنَّ عَلَيْهِمْ إِلَىٰ يَوْمِ الْقِيَامَةِ

مَنْ يَسُومُهُمْ سُوءَ الْعَذَابِ إِنَّ رَبَّكَ لَسَرِيعُ الْعِقَابِ
وَإِنَّهُ لَغَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿167﴾ وَقَطَّعْنَاهُمْ فِي الْأَرْضِ
أُمَمًا مِنْهُمُ الصَّالِحُونَ وَمِنْهُمْ دُونَ ذَلِكَ وَبَلَوْنَاهُمْ
بِالْحَسَنَاتِ وَالسَّيِّئَاتِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴿168﴾ فَخَلَفَ
مِنْ بَعْدِهِمْ خَلْفٌ وَرِثُوا الْكِتَابَ يَأْخُذُونَ عَرَضَ
هَذَا الْأَدْنَى وَيَقُولُونَ سَيُغْفَرُ لَنَا وَإِنْ يَأْتِهِمْ عَرَضٌ
مِثْلُهُ يَأْخُذُوهُ أَلَمْ يُؤْخَذْ عَلَيْهِمْ مِيثَاقُ الْكِتَابِ أَنْ لَا
يَقُولُوا عَلَى اللَّهِ إِلَّا الْحَقَّ وَدَرَسُوا مَا فِيهِ وَالدَّارُ
الْآخِرَةُ خَيْرٌ لِلَّذِينَ يَتَّقُونَ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿169﴾ وَالَّذِينَ
يُمَسِّكُونَ بِالْكِتَابِ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ إِنَّا لَا نُضِيعُ أَجْرَ
الْمُصْلِحِينَ ﴿170﴾

Ayetlerin Mealleri

160- Biz İsrailoğullarını oymaklar halinde oniki kabileye ayırdık. Kavmi kendisinden su isteyince, Musa'ya, "Asanı taşa vur!" diye vahyettik. Derhal ondan oniki pınar fışkırdı. Her kabile içeceği yeri belledi. Sonra üzerlerine bulutla gölge yaptık, onlara kudret helvası ve bıldırcın eti indirdik. "Onlara dedik ki" "Size verdiğimiz rızıkların temizlerinden yeyin." Ama onlar "emirlerimizi dinlememekle" bize değil kendilerine zulmediyorlardı.

161- Onlara: Bu ülkede oturun ve orada dilediğiniz yerden yiyin, "bağışla" diyerek kapıdan secde edip girin ki biz de sizi bağışlayalım. Muhsinler/ihsan sahibi olanlar için daha fazlasını vereceğiz, denilmişti.

162- Onların zulmedenleri, sözü kendilerine söylenenden başkası ile değiştirdiler. İşledikleri zulüm dolayısıyla onlara gökten bir azap gönderdik.

163- Onlara deniz kenarındaki cumartesi yasağını çiğneyen kasabayı sor! Onlara avları cumartesi günlerinde akın akın geliyor, yasakları olmayan günlerde gelmiyorlardı. İşte onları fasıklık ettikleri için böyle imtihan ediyorduk.

164- Onlardan bir topluluk şöyle diyordu: Allah'ın helak edeceği ve şiddetli bir ceza ile cezalandıracağı topluma niye öğüt veriyorsunuz? Rabbinize karşı bir mazeret olsun ve belki sakınırlar, diye cevap verdiler.

165- Kendilerine hatırlatılanı unuttuklarında, kötülükten men edenleri kurtarıp, zalimleri fasıklık yapmaları sebebiyle çok kötü bir ceza ile yakaladık.

166- Yasaklandıkları şeye başkaldırdıkları zaman, onlara: Alçak maymunlar olun, dedik.

167- Rabbin, onların üzerine kıyamet gününe dek kendilerini en kötü cezalandıracak kimseleri göndereceğini bildirmişti. Rabbinin ceza vermesi çok hızlıdır. O, bağışlayan, acıyandır da!

168- Onları yeryüzünde topluluklara böldük. Salih olanları da vardır; olmayanları da! Onları belki dönerler diye iyilik ve kötülükle deneriz.

169- Onların ardından, onları izleyen ve kitaba varis olan bir nesil geldi. Biz nasıl olsa bağışlanacağız, diyerek, bu dünyanın geçici malını alıyorlar. Yine ona benzer geçici bir şey kendilerine gelince onu da kabul ederlerdi. Öğrendikleri kitapta, onlardan "Allah hakkında doğru olandan başkasını söylememek" üzere "Kitab andı" alınmamış mıydı? Korunanlar için ahiret yurdu daha iyidir. Aklınızı kullanmıyor musunuz?

170- Kitaba bağlı olanlar ve namaz kılanlara gelince biz, doğruların mükâfatını zayi etmeyiz.

Ayetlerin Tefsiri

160- "وَقَطَّعْنَاهُمُ اثْنَتَيْ عَشْرَةَ أَسْبَاطًا أُمَمًا" "**Biz İsrailoğullarını oymaklar halinde oniki kabileye ayırdık.**" Ayetteki "وَقَطَّعْنَاهُمْ" ayırdık, bölüp parçalar haline soktuk yani fırkalara ve guruplara böldük demektir. Aralarındaki ülfetin, sevgi, saygı ve yakınlaşmanın azlığı dolayısıyla onları birbirlerinden ayırdık. Sözkonusu kelime şeddesiz olarak tahfif ile "وَقَطَعْنَاهُمْ" olarak da okunmuştur. "Oniki oymağa" demek, sanki "oniki kabileye" demek gibidir.

Esbat: çocuğunun çocukları demek olan bu keklime, torunları anlamındadır. "**Esbat**" kelimesi, "**Sıbt**" kelimesinin çoğuludur. İsrailoğulları Yakub

(a)'ın soyundan olan 12 ayrı çocuğuna nispetle 12 kabileye ayrılmışlardır. Her bir çocuğundan bir kabile oluştu.

Diyorsun ki: On sayısın üzerinde olan cümlelerin mümeyyezi/temyizinin müfret olarak gelmesi gerekir. Oysa burada bunun çoğul olarak gelmesinin gerekçesi nedir? Burada "اثْنَتَيْ عَشْرَةَ أَسْبَاطًا" kavli yerine "اِثْنَى عَشْرَ سِبْطًا" denilemez miydi?

Derim ki: Eğer öyle denilseydi, bunda bir gerçeklik olmazdı. Çünkü burada asıl murat olunan şey *"Biz onları oymak-kabile olarak oniki parçaya böldük, ayırdık"* demektir. Zira her kabile bir tek torundan değil, birçok torunlardan meydana gelmiş olmaktadır. Burada kabile yerine bu açıdan "torunlar" manasında olan "**Esbat**" kelimesine yer verilmiştir. Bunun benzerini şu beyitte de görmekteyiz, şair diyor ki:

"بَيْنَ رِمَاحَيْ مَالِكٍ وَنَهْشَلِ"

"Malik ve Nehşel kabileleri silahları arasında"[123]

"أُمَمًا" kelimesi de "اثْنَتَيْ عَشْرَةَ" kavlinden bedeldir. Manası da "Biz onları oymaklar olarak parçalara ayırdık" demektir. Çünkü her bir Esbat, kendi başına bir büyük oymak ve bir büyük topluluk, bir büyük cemaat ve büyük bir nüfus sayısına sahip birer toplulukturlar. Her bir oymağın kendilerini yöneten, diğer oymak veya kabilelerle bu manada farklılık gösteren idari biçimleri, yönetimleri vardı. Her oymak kendi içinde bağımsızdı. Bu oymakların hiçbiri diğeriyle neredeyse bir araya gelemeyecek, ülfet sağlanamayacak derecede aralarında bu manasıyla ayrıcalıklar ve ayrılıklar vardı.

"اثْنَتَيْ عَشْرَةَ" kavli, aynı zamanda "Şın" harfinin kesre harekesiyle "اثْنَتَيْ عَشِرَةَ" "**İsnetey Aşirete**" olarak da okunmuştur.

"وَأَوْحَيْنَا إِلَى مُوسَى إِذِ اسْتَسْقَاهُ قَوْمُهُ أَنِ اضْرِب بِّعَصَاكَ الْحَجَرَ فَانبَجَسَتْ مِنْهُ اثْنَتَا عَشْرَةَ عَيْنًا" **"Kavmi kendisinden su isteyince, Musa'ya, 'Asanı taşa vur!' diye vahyettik. Derhal ondan oniki pınar fışkırdı."** Ayette "fışkırdı" anlamında olan kelime, "فَانبَجَسَتْ" kelimesidir. Bu kelime "فَانفَجَرَتْ" kelimesiyle aynı anlamı taşımaktadırlar. Her ikisi de fışkırmak, dolup taşmak gibi manalara gelirler. Kısaca kelime, çok geniş bir şekilde açılmak ve artmak manasını içerir. Accac diyor ki:

"وَكِيفَ غَرْبَى دَالِجٍ تَبَجَّسَا"

"Kuyudan kova ile su çekip havuza doldururcasına gözyaşları boşaldı."

123 Bu beytin konumuzla ilgisi, rimah/mızrak veya silah kelimesinin tesniye ya da çoğul kullanımıyla, ayrı ayrı olarak iki kabilenin silahından söz etmesine gerek kalmamıştır.

Diyorsun ki: Burada "فَضَرَبَ فَانبَجَسَتْ" denilemez miydi?

Derim ki: Bir karışıklık olmasın diye söylenmedi. Böylece eldeki asa ile taşa vurulmak suretiyle suyun tazyikle fışkırıp çıkmasına sebep olan şeyin vahiy sonucu olmasıdır. Böyle yapılmıştır ki, kendisine vahiy gelen kişinin, emre uymaktan geri durmadığını göstersin istenmiştir. Emrin peşinden hemen uygulamaya geçilmesi anlaşılsın diyedir. Bir de onda olabilecek bir şek ve şüpheye de meydan kalsın istenmemiştir. Kaldı ki vahyin gelmesiyle artık onun detaylarının açıklanmasına gerek kalmaz ve kalmamıştır.

"قَدْ عَلِمَ كُلُّ أُنَاسٍ مَّشْرَبَهُمْ" "**Her kabile içeceği yeri belledi.**" Böylece her kabile, kendi suyunu hangi pınardan alacağını şüpheye yer kalmayacak tarzda öğrenmiş olduğundan, ayrıca bir açıklama gereği duyulmamıştır. Öte taraftan "كُلُّ أُنَاسٍ" kavli, aynen "اثْنَتَيْ عَشْرَةَ أَسْبَاطًا" kavlinin bir benzer ifadesidir. Çünkü burada "**Herkes, her kabile**" ifadesiyle murat olunan şey, "*şu oniki kabileden oluşan her bir oymak*" anlamıdır.

Ayrıca ayette geçen "أُنَاسٍ" kelimesi, ismi cemidir/çoğul anlamında olan bir isimdir, mükesser denilen kırık çoğul değildir. Kelime aynen "رُخَال"; "تنَاء"; "تُؤَام" ve benzeri kelimeler gibidir. Çünkü bunlar da çoğul anlamında isimdirler.[124]

Gerçi bu "أُنَاسٍ" "**Ūnas**" kelimesinin kırık çoğul olması da caiz olabileceği gibi, aynı zamanda kesre ile "**İnas**" şeklinde olması da caiz olabilir. Burada kelimenin damme harekeli olarak "**Ünas**" şeklinde gelmesi, bu harekenin kesrenin yerinde kullanılması sebebiyledir, kesreye bedel damme getirilmiştir. Bu, aynen "سُكَارَى" "**Sūkara**" ve "غُيَارَى" "**Ğuyara**" kelimelerindeki değiştirilen harekeler gibidir. Çünkü bunlardan ilki aslında "سَكَارَى" "**Sekara**" ve ikincisi de aslında "غَيَارَى" "**Ğayara**" şeklinde idiler. Bu kelimelerin Fetha harekeleri damme harekesiyle değiştirilmiştir.

"وَظَلَّلْنَا عَلَيْهِمُ الْغَمَامَ وَأَنزَلْنَا عَلَيْهِمُ الْمَنَّ وَالسَّلْوَى" "**Sonra** -Tih çölünde- **üzerlerine bulutla gölge yaptık, onlara kudret helvası ve bıldırcın eti indirdik.**" Onlara: "كُلُوا مِن طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ" "**Size verdiğimiz rızıkların temizlerinden yeyin**" dedik. Bu ibareden önce burada bir "**Kavl**" ifadesi murat olunmuştur. Yani burada "**Onlara dedik ki**" anlamında "قُلْنَا لَهُمْ" kavli takdir olunur.

"وَمَا ظَلَمُونَا وَلَكِن كَانُوا أَنفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ" "**Ama onlar bize değil kendilerine zulmediyorlardı.**" Onların kendilerine verilen nimetlere karşı nankörlükte bulunmalarından ötürü doğacak olan zarar bize değil onlara olacaktır. Bizzat

---

124 "رُخَال" bu kelime, dişi oğlak veya kuzular demektir. "تنَاء": Bir beldede ikamet eden, oturanlar demektir. "تُؤَام": Bu kelimenin med ile uzatılarak okunması halinde -ki burada öyledir ve kelime (Tev'em) kelimesinin çoğuludur-, ikizler, ikiz çocuklar anlamındadır. **(Çeviren)**

onların kendileri zarar görecekler ve böylece kendilerine zulmetmiş olacaklardır. Sonuç olarak zulümlerinin vebali kendilerine dönecektir.

161- "وَإِذْ قِيلَ لَهُمُ اسْكُنُوا هَـٰذِهِ الْقَرْيَةَ وَكُلُوا مِنْهَا حَيْثُ شِئْتُمْ وَقُولُوا حِطَّةٌ وَادْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا" "**Onlara: Bu ülkede oturun ve orada dilediğiniz yerden yiyin, "bağışla" diyerek kapıdan secde edip girin.**" Burada geçen "وَإِذْ قِيلَ لَهُمُ" kavli, *"Onlara denilen şu gerçeği hatırlayın"* demektir. Ayette yer alan ve ülke diye tercüme edilen "**Karye/Kasaba**" kelimesinden kasıt, **Beytu'l-Makdis**'tir.

Diyorsun ki: Bakara Suresi'ndeki ibare ile buradaki ibare ne diye birbirinden farklı olarak gelmiştir?

Derim ki: Eğer her iki ibare arasında bir çelişki bulunmuyorsa, ibarelerin farklı bir anlatımla aktarılmasında herhangi bir sakınca yoktur. Bu nedenle "اسْكُنُوا هَـٰذِهِ الْقَرْيَةَ وَكُلُوا" kavliyle sadece "فَكُلُوا" denmiş olmakla ikisi arasında herhangi bir fark yoktur. Çünkü bir toplum eğer bir yerde kalıp orada ikamet ediyorlarsa, doğal olarak bu, onların orada yiyip içmelerine de sebebiyet verecektir. Dolayısıyla bu ibarede hem onların yerleşmelerinden ve hem de yemelerinden söz etmiş ve her iki durumu da burada toplamış olmaktadır. Öte taraftan kapıdan içeriye girişte "**حِطَّةٌ**" kelimesi, ister girişten önce söylenmiş olsun, ister sonra söylenmiş olsun, bunda bir çelişki bulunmamaktadır. Nihayet onlar bunu aralarında bu manasıyla cemetmişlerdir, yaşamışlardır. Buradaki ayette "Rağad" kelimesine yer verilmemiş olması, onun varlığı konusunda bir çelişki değildir.

"نَّغْفِرْ لَكُمْ خَطِيئَاتِكُمْ سَنَزِيدُ الْمُحْسِنِينَ" "**Ki biz de sizi bağışlayalım. İyiler için daha fazlasını vereceğiz, denilmişti.**" Bu ibarede iki şeyin vadi verilmektedir. Bunlardan biri bağışlanma vadidir. İkincisi de fazlasının verileceği vadidir. Aralarında atıf edatı olan "vav" harfinin yer almaması, buna bir halel, bir eksiklik getirmez. Çünkü bu, yeni bir cümledir ve bu cümle de söyleyenin-soru soranın ifadesi dikkate alınarak düzenlenmiştir. Ki o da "Bağışlanmadan sonra ne var?" sorusu olup, bu soruya da: "سَنَزِيدُ الْمُحْسِنِينَ" "**Muhsinler/ihsan sahibi olanlar için daha fazlasını vereceğiz**" kavliyle cevap verilmiştir.

162- "فَبَدَّلَ الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْهُمْ قَوْلًا غَيْرَ الَّذِي قِيلَ لَهُمْ فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِجْزًا مِّنَ السَّمَاءِ بِمَا كَانُوا يَظْلِمُونَ" "**Onların zulmedenleri, sözü kendilerine söylenenden başkası ile değiştirdiler. İşledikleri zulüm dolayısıyla onlara gökten bir azap gönderdik.**" Aynı şekilde "مِنْهُمْ" kavlinin ziyade edilmesi, aslında beyan-açıklama anlamında olan bir ziyadedir. İster "أَرْسَلْنَا" ister "أَنْزَلْنَا" ister "يَظْلِمُونَ" ve ister "يَفْسُقُونَ" kavilleri olsun, mana olarak hepsi aynı kapıya çıkarlar.

Bir önceki ayette geçen "نَّغْفِرْ لَكُمْ خَطِيئَاتِكُمْ" kavli, "يَغْفِرْ لَكُمْ خَطِيئَاتِكُمْ"; "تُغْفَرْ لَكُمْ خَطَايَاكُمْ" okunduğu gibi naibi fail olarak "خَطِيئَاتُكُمْ" ve "خَطِيئَتُكُمْ" diye de okunmuştur.

163- "وَاسْأَلْهُمْ عَنِ الْقَرْيَةِ الَّتِي كَانَتْ حَاضِرَةَ الْبَحْرِ" "**Onlara deniz kenarındaki cumartesi yasağını çiğneyen kasabayı sor!**" Ayetin başında yer alan "وَاسْأَلْهُمْ" hemzeli olarak okunduğu gibi hemzesiz olarak "وَسَلْهُمْ" diye de okunmuştur. "**Onlara sor**" derken, "**Yahudilere sor**" deniliyor. Bu sorunun manası, takrir/kesin ifadeyi ortaya koymak içindir. Bir bakıma onları azarlama ve paylamak anlamındadır. Zira bunlar eskiden beri hep küfür üzere hayat sürmüşler, Allah'ın kendilerine çizdiği sınırları tanımamışlardır. Bir de şu gerçek noktanın bilinmesi istenmiştir ki, bunların bilgilerinin ne olup olmadığı konusunda (Resul'e) ancak Allah'tan gelen bir Kitab veya vahiy yoluyla öğretilmiş olunur. Yahudilerin kitaplarını okumamış olanlara Allah, onların bu gerçek yüzünü bildirmesi ile vahyin gerçeği anlaşılır.

Bunun benzeri, senin kullandığın şu cümledeki soru edatına, istifham hemzesine benzer. Örneğin: "أَعَدَوْتُمْ فِي السَّبْتِ" "**Cumartesi gününde haddinizi mi aştınız?**" Ki bu soru edatı ile, aslında olayın sabitliği ve kesinliği ortaya konmuş olmaktadır. Bu, *"Siz Cumartesi günü yasağına kesin olarak uymayıp haddinizi aştınız"* demektir.

Burada yer alan "الْقَرْيَةِ" "**Karye**" kasaba anlamındadır. Bu kasabadan kastın da, buranın Yenbu' ile Mısır arasında yer alan Eyle kasabası olabileceğidir. Gerçi bu kasabadan kastın Şuayb'ın kasabası olan Medyen veya Taberiye gölü[125] yakınında yer alan Taberiye kasabasının olabileceği de söylenmiştir. Arap toplumu şehir ve kasaba konumunda olan yerlere Karye adını verirler.

Ebu Amr b. Ala'dan rivayete göre o "Kasabalı olan halk arasında Hasan ile Haccac kadar fasih konuşan birini göremedim" demiştir.

"حَاضِرَةَ الْبَحْرِ" kavlinin manası, deniz sahilinde, deniz kenarında ve denize yakın bir yerde demektir.

"إِذْ يَعْدُونَ فِي السَّبْتِ إِذْ تَأْتِيهِمْ حِيتَانُهُمْ يَوْمَ سَبْتِهِمْ شُرَّعاً وَيَوْمَ لاَ يَسْبِتُونَ لاَ تَأْتِيهِمْ" "**Onlara avları cumartesi günlerinde akın akın geliyor, yasakları olmayan günlerde gelmiyorlardı.**" Burada geçen "إِذْ يَعْدُونَ فِي السَّبْتِ" kavlinin manası, *"Cumartesi gününde avlanma yasağı olduğu halde, Allah'ın bu yasağını çiğneyerek avlanıyorlardı"* demektir. "يَعْدُونَ" kelimesi, "يَعَدُّونَ" olarak da okunmuştur. Bu da "يَعْتَدُونَ" anlamındadır. Burada "Te" harfi "Dal" harfine idğam edilmiş

125 Taberiye gölü çevresinde Salahaddin Eyyubi Moğol saldırısına karşı koyarak burada onlara karşı zafer kazanmıştır.

ve bunun harekesi de Ayın" harfine nakledilmiştir. "يَعْدُونَ" kelimesi, "الإعْتِدَاد" kalıbından alınmadır. Yahudiler "Cumartesi" gününde avlanma işleriyle ilgili aletleri ağ ve oltaları hazırlıyorlardı. Oysaki onlar, Allah'a ibadet etme dışında o gün bir başka işle meşgul olmamakla emrolunmuşlardı. Cumartesi günü demek olan "السَّبْتِ" kelimesi, aslında "سَبَتَ الْيَهُودُ" cümlesinde yer alan "سَبَتَ" fiilinden mastardır. Anlam olarak *"Yahudiler cumartesi günü, tazim kastıyla avlanmayı bırakıp ibadetle meşgul oldular"* demektir. Kısaca *"Bu güne tazim için hazırlık yaparlardı"* demektir. Nitekim "يَوْمَ سَبْتِهِمْ" kavli de böyledir. Bunun da manası: *"Cumartesi gününde yapılacak işe önemle sarılanlar"* demektir. Kaldı ki "يَوْمَ لاَ يَسْبِتُونَ" kavli de mana açısından buna delalet eder.

Ömer b. Abdülaziz "يَوْمَ سَبْتِهِمْ" kavlini, "يَوْمَ إِسْبَاتِهِمْ" olarak okumuştur. "لاَ يَسْبِتُونَ" kavlindeki "Ba" harfi de damme ile "لاَ يَسْبُتُونَ" olarak okunmuştur. Ali de sözkonusu kelimeyi "Ye" harfinin damme harekesiyle "يَسْبُتُونَ" olarak okumuştur. Bu durumda kelime "أَسْبَتُوا" fiilinden alınmadır. Hasan'dan rivayete göre o da sözkonusu kelimeyi meçhul fiil olarak "لاَيُسْبَتُونَ" diye okumuştur. Yani "Cumartesi günü onun çevresinde dönülemezdi ve cumartesi günü avlanmaları emredilmezdi," demektir.

Diyorsun ki: Ayetteki "إِذْ يَعْدُونَ" kavliyle "إِذْ تَأْتِيهِمْ" kavlinin iraptan mahalleri nedir?

Derim ki: Burada birincisi yani "**إِذْ يَعْدُونَ" kavli**, "الْقَرْيَةِ" kelimesinden bedel olarak mahallen mecrurdur. Burada karye-kasabadan murat, kasaba halı demektir. Burada sanki *"Onların Cumartesi günü yasağını çiğneme olayını, orada yaşayan o kasaba halkından sor"* anlamındadır. Bu da bedel-i iştimal kabilindendir. Gerçi bunun "كَانَتْ" fiiliyle mansub olması da caiz olabileceği gibi "حَاضِرَةَ" ile de olabilir. İkincisi olan "**إِذْ تَأْتِيهِمْ" kavli** ise bu da "يَعْدُونَ" kelimesiyle mansub kılınmıştır. Gerçi bu ibarenin bedelin peşinden ikinci bir bedel olması da caiz olabilir.

"حِيتَانُ" kelimesi balıklar demektir. Gerçi Araplar çoğunlukla tek balık anlamında "el-Hut" kelimesini kullanırlar. "شُرَّعاً" su yüzeyine çıkmak anlamındadır.

Hasan'dan gelen rivayete göre, adeta beyaz koçlar misali kapıları üzerinde, yanıbaşlarında ortaya çıkarlardı. Nitekim birilerinin yaklaşması ve yanımıza çıkıp gelmesi halinde, Araplar onun için "شَرَعَ عَلَيْنَا فُلاَنٌ" derler ki bu, "Filan kişi ansızın yanımıza çıkageldi" anlamını taşır. "شَرَعْتُ عَلَى فُلاَنٍ فِي بَيْتِهِ" denilir ki bu, "onu evinde şöyle yaparken gördüm" demektir.

"كَذَٰلِكَ نَبْلُوهُم بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ" "**İşte onları fasıklık ettikleri için böyle imtihan ediyorduk.**" Tıpkı bu şiddetli imtihan gibi, onları fasıklıkları yüzünden denemeye tabi tuttuk.

164- "وَإِذْ قَالَتْ أُمَّةٌ مِّنْهُمْ" "**Onlardan bir topluluk şöyle diyordu:**" Bunlar, kasaba halkından salih olan kimselerdi. Bunlar içinde bulundukları toplumun günah işlemede çok ileri derece azıtmış olmaları sebebiyle, salih kimselere hep zorluk ve sıkıntı çıkmasına sebep olmuşlardır. Bu sebepten ötürü de onlara durmadan vaaz ve nasihatte, öğütlerde bulunmuşlar, ancak sonunda bunlardan umutlarını kesmiş olan kimselerdir. Fasık olanlar, bunların öğütlerinden ders almayınca, içlerinden bir topluluk kendilerine sorar: "لِمَ تَعِظُونَ قَوْمًا اللَّهُ مُهْلِكُهُمْ" "**Allah'ın helak edeceği**" Allah'ın kendilerinin ortadan kaldıracağı, yeryüzünü onlardan temizleyeceği "أَوْ مُعَذِّبُهُمْ عَذَابًا شَدِيدًا" "**veya** -sürekli olarak kötülük işlemeleri yüzünden- **şiddetli bir ceza ile cezalandıracağı bir topluma niye öğüt veriyorsunuz?**" Aslında bunlar, kötülükte ısrar eden o kimselere verdikleri öğütlerinin onlar için bir yarar sağlamayacağını biliyorlardı. Öğütte bulunanlara bunu: "قَالُوا مَعْذِرَةً إِلَىٰ رَبِّكُمْ" "**Rabbinize karşı bir mazeret olsun**" diyedir. Yani Allah katında verdiğimiz öğütler bir belge olsun diyedir. Bir de o günde kötülüğü nehiy konusunda üzerimize düşen görevi gereğince yapmayanlar olarak damga yemeyelim diyedir. "وَلَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ" "**Ve belki sakınırlar, diye cevap verdiler.**" İstedik ki biz de en azından onların durumuna düşmemek için sakınmış olalım.

"وَإِذْ قَالَتْ" kavli, "إِذْ يَعْدُونَ" kavli üzerine matuf bulunmaktadır. Dolayısıyla irap açısından hüküm olarak aynı hükme tabidir. "مَعْذِرَةً" nasb ile gelmiştir. Yani *"Biz onlara, Rabbinizin katında elimizde bir mazeretimiz olsun için öğütte bulunduk"* demektir. Ya da *"Biz, böylece bir mazeret göstermiş olduk"* demektir.

65- "فَلَمَّا نَسُوا مَا ذُكِّرُوا بِهِ" "**Kendilerine hatırlatılanı unuttuklarında,**" Burada "فَلَمَّا نَسُوا" kavliyle murat olunanlar ve unutanlar o kasabanın halkıdırlar. Dolayısıyla salih kimseler tarafından kendilerine hatırlatılanlar, kasaba halkı tarafından unutulunca, bundan ötürü yapmaları gereken görevleri de terk edince, salihlerin uyarıları dikkate alınmayınca, adeta unutanların bıraktıkları şey gibi bunlar da hakkı öylesine unutup terk ettiler.

"أَنجَيْنَا الَّذِينَ يَنْهَوْنَ عَنِ السُّوءِ وَأَخَذْنَا الَّذِينَ ظَلَمُوا بِعَذَابٍ بَئِيسٍ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ" "**Kötülükten men edenleri kurtarıp, zalimleri fasıklık yapmaları sebebiyle çok kötü bir ceza ile yakaladık.**" Burada zalimlerden kasıt, münker olan fiilleri işleyenlerdir.

Diyorsun ki: Ayette sözü edilen ve "لِمَ تَعِظُونَ" diyen toplum iki guruptan hangileriydiler? Bunlar kurtulan guruptan mıydılar, yoksa azap edilen guruptan mıydılar?

Derim ki: Bunlar kurtulan guruptan idiler. Çünkü bunlar nehiy ve yasaklama görevini yapan gurup içinde yer alanlardı. Bunlar dediklerini, söylemek istediklerini söylemişlerdir. Bunlar, vaazın gerekçesini ve amacını sorguluyorlardı. Çünkü kendileri içinde bulundukları toplumun ne halde olduklarını bildiklerinden ötürü, yapılan vaazdan ötürü sağlıklı bir amacın ortaya çıkacağını beklemiyorlardı. Nehyetme görevini yapan kişi, eğer kendilerini kötülüklerden nehyettiği kimselerin halini biliyorsa, böylesi bir nehiy etkili olamaz. Bu olmayınca da, artık o kimseden o görevi yürütmesi düşer. Çoğu zaman yapılan görevden bir sonuç alınamıyorsa, abes halini almışsa artık bundan böyle o görevin terk edilmesi gerekli hale gelir.

Görmez misin eğer sen yolarda hakkı bekleyip de onlardan zoraki vergi almak adına onları tutuklayıp yakalayanlara veya görevi sadece adam asmak olan cellâtlara gidip vaaz vermeye, onlara öğütte bulunmaya kalkışsan; birinin hedefi adam avlayıp zoraki vergi almak olan, birinin de işi işkence edip öldürmek olan insanları bu yaptıklarından vazgeçirmek adına verilecek olan vaaz ve nasihat sadece abesle iştigal olur. Böyle bir şey olsa olsa sonunda senin onlara alay konusu olman kalır.

Diğerlerine gelince, durum ya onlara sunulmamış olabilir, ya da bunların yakalanmaları, birincilerde bu konu kesin inançsızlık halini aldığı gibi, berikilerde henüz savundukları veya üzerinde devam ettikleri şey, kendilerinde bir inançsızlık halini almamış, bu konuda direnç gösteremeyenlerdir. Öncekilere verilen haber gibi bunlara haber ulaşmamış olabilir. Ya da bu husus aşırı hırstan, sürdürdükleri şey konusunda ciddi durmalarından da kaynaklanmış olabilir. Kaldı ki Yüce Allah Resulü'nü onlar hakkında şöyle tanıtmaktadır:

"Belki de sen, bu söze iman etmiyorlar diye onların arkasından üzüntüden kendinihelakedeceksin."[126]

Deniliyor ki: Ayette geçen "**Ümmet**" ifadesinden kasıt, kendilerine öğütte bulunulanlardır. Bunlara öğütte bulunulduğunda bu kimseler kendilerine öğüt verenlere, vaizlere "Ne diye bize öğüt verip duruyorsunuz, iddianıza göre Allah, içimizden bir toplumu helak edecek veya azap edecek değil mi?" diyorlardı.

126 Kehf, 18/6.

İbn Abbas'tan rivayet olunduğuna göre, demiş ki: "Vay başına gelecek olanlara! 'Baksana şu şu ne diye bize öğütte bulunuyorsunuz?' diyen şu kavmin başına gelenlere!"

İkrime d demiş ki, bunun üzerine bende dedim ki: "Allah, beni uğrunda feda etsin! Görmez misin? Onlar üzerinde bulundukları davayı hoş karşılamadılar ve onlara muhalefet ettiler de dediler ki: 'Allah'ın helak edeceği bir kavme ne diye vaaz verip duruyorsunuz?' Bildiğim ve tanıdığım kadarıyla, onlar kurtulmuşlardı."

Hasan'dan rivayete göre demiş ki: "Sözkonusu bu kimselerden iki fırka kurtuldular, içlerinden bir tanesi helak oldu. O helak olanlar da, cumartesi günü yasağını delmek suretiyle balık avlayanlardır."

Rivayet olunduğuna göre, değer vermemiz gereken bir gün olarak nasıl ki Cuma günü bize bu manada tahsis edilmiş ise, Yahudilere de aynen Cuma günü tahsis edilmişti. Ancak Yahudiler, Cuma günün terk ettiler. Bunun yerine cumartesi gününü tercih ettiler. İşte bu yüzden de Allah, onları sınava tabi tuttu. Böylece onlara cumartesi gününde avlanmayı haram kıldı. Onlara bu güne saygılı olmalarını emir buyurdu. İşte bu nedenle cumartesi günü balıklar hiç korkusuzca su yüzüne çıkıyor ve suyun yüzü adeta balıklarla kaynıyor, nerede ise su görülemez oluyordu. Adeta doğurmak üzere olan semiz develer misali, semiz halde balıklar olarak su dolaşıyorlardı. Oysa cumartesi günü dışındaki günlerde balıklar böylesine su yüzeyine çıkmıyorlardı. Böylece bu hal bir süre devam edip gitti, kimse onlara dokunmuyor ve yasağa saygı gösteriyorlardı.

Daha sonra bunların yanlarına İblis gelir, onlara der ki: "Siz, bu balıkları cumartesi gününde avlamaktan, yakalamaktan menedildiniz. O halde siz de denizin çevresinde havuzlar açın, balıkların oraya doğru akmalarını sağlayın, ancak öyle bir engel koyun ki tekrar dönüp çıkamasınlar, kaçamasınlar. Siz de böylece Pazar günü olunca onları oradan yakalarsınız. Nitekim içlerinden biri cumartesi günü bir balık avlar ve onu kuyruğundan bağlayarak, ipin diğer ucunu da sahil yakınında bulunan bir ağaca bağlar, böylece balığın kaçmamasını sağlar. Sonra da Pazar günü gelip onu kızartıp yer.

Bir komşusu, onun evinden balık kokusu geldiğini görür ve gidip baktığında, adamın tandırında balık kızartılmaktadır. Bu durum karşısında komşusu adama "Allah pek yakında seni cezalandıracaktır" dedi. Ancak adam, Allah tarafından hemen cezalandırılmadığını görünce ertesi cumartesi gününde bu defa iki balık yakalar. Böylece baktılar ki, hemen bir azabın, bir cezalandırmanın geldiği yoktur. Artık bundan böyle cumartesi günü balıkları

avlayıp yemeye koyuldular. Tuzlayıp sattılar. Bunu yapanlar sayıca yaklaşık yetmiş bin kişi kadardılar.

Bundan böylece kasaba halkı üç guruna ayrılmışlardı. Birinci gurup, yasağa uydular. Bunların da sayıları 12 bin kişiydi. İkinci gurup ise "Bir topluma ne diye öğütte bulunuyorsunuz?" diyenlerdi. Üçüncü gurup ise, hatayı işleyen, yasağı çiğneyen kesimdi. Bunlar bu hallerini sürdürünce, Müslümanlar -ki Âdem (a)'dan itibaren Din İslam olduğundan, burada da Müslümanlar, denmiştir- onlara "Artık bundan böyle biz, sizinle birlikte bir arada kalacak değiliz" dediler ve bulundukları kasabayı, duvarlarla örerek onlardan ayrıldılar. Ördükleri duvarlardan biri Müslümanlara ait açılan bir kapıya sahipti. Bir diğerinden de hadlerini aşanlar girip çıkıyorlardı.

Davud (a) hadlerini aşanlara lanet okudu, günün birinde yasağa uyanlar bir sabah, bulundukları yerde kalktıklarında, hadlerini aşanlardan kimsenin dışarı çıkmadığını gördüler. Bunun üzerine "Şunlar ne oldu ki her halde başlarına bir iş geldi" dediler, hemen duvarlara tırmanıp onlara baktıklarında, bir de ne görsünler hepsi de maymunlara dönüşmüşlerdi.

Bu olay karşısında hemen kapıyı açtılar, içeri girdiler. Maymunlar onlardan kendi akrabalarını, yakınlarını tanıyorlardı. Fakat insanlardan, o maymunlara arasında kimlerin kendi soylarından gelen akrabaları olduğunu tanıyamıyorlardı. Maymun, soyundan olan yakının yanına geliyor, onun giysisini tutup kokluyor ve hep ağlıyordu. O yakını da ona: "Ben sana yasağa yaklaşma, dememiş miydim?" dediğinde, maymun da başıyla "Evet" diyerek başını sallıyordu. Yine söylenenlere göre gençler maymuna dönüştürüldüler. Yaşlılar ise, domuza dönüştürülmüşlerdi.

Hasan'dan gelen rivayete göre diyor ki: "Evet ondan yediler ve ailelerine yedirdiler. Ama bu, onların dünyada yedikleri sağlıkları açısından en zararlı olan şeydi. Allah da onu, kendileri için dünyada en ağır bir rezalet ve ceza olarak verdi, ahirette de en uzun bir azap olarak uygulayacaktır. İşte Allah adına yemin olsun ki, bir toplum düşünün ki alıp yasaklanmış olan bir balıktan yediler. Bu, Allah katında bir Müslümanı öldürmekten daha büyük bir vebal olmuştur. Ancak Allah, bir süre belirlemiştir. Buluşacakları bir zaman tayin etmiştir. ***'Onlara asıl vaat edilen kıyamettir. Kıyamet daha korkunç ve daha acıdır.'***"[127]

"بَئِيسٍ" kelimesi, şiddetli azap demektir. Bir şey şiddetlendiğinde, Arap dilinde şiddetlendi, şiddet arttı anlamında olmak üzere "بَؤُسَ ، يَبْؤُسُ ، بَأْسًا ، فَهُوَ بَئِيسٌ" kelimesi kullanılır. Nitekim kelime "حَذِرَ" kalıbında "بَئِسَ" diye

127 Kamer, 54/46.

de okunmuştur. Keza kelime, aynel fiilinin "Fiilin ikinci harfinin" tahfifi ve harekesinin de Fael fiiline -Fiilin ilk harfine aktarılmasıyla "بِنْسَ" olarak da okunmuştur. Bu da aynen "كَبِدَ" kelimesinin "كَبْدَ" olarak okunmasına benzer. Aynı şekilde kelimedeki hemze harfinin "**Ye**" harfine dönüştürülmesiyle sözkonusu kelime "بِيسَ" olarak da okunmuştur. Bu durumda kelime, tıpkı "نِئْبٌ" kelimesinin "نِيبٌ" olarak da söylenmesi gibidir. Kelime "فَيْعِلَ" ve "فَيْعَلَ" kalıplarından olmak üzere, hemze harfinin hem kesre ve hem fetha harekesiyle "يِئْيِسَ" ve "يَئْيَسَ" diye de okunmuştur. Öte taraftan sözkonusu kelime "رَيِّسٍ" kalıbında olmak üzere "بَيِّسَ" şeklinde de okumuştur. Bu durumda "بَئِيسَ" kelimesinin hemzesi, "**Ye**" harfine dönüştürülmüş ve böylece kelimede iki "**Ye**" harfi görüldüğünden biri diğerine idğam edilmiştir. Böylece kelime "بَيِّسَ" "**Beyyis**" örneğinde görüldüğü gibi, okunmuştur. Aynı zamanda "بَيْئَسَ" "**Beyyis**" kelimesi tahfif ile şeddesiz olarak tıpkı "هَيِّنَ" "**Heyyin**" kalıbında olduğu gibi, tahfif ile "هَيْنَ" "**Heyn**" kelimesi gibi "بَيْسَ" "**Beys**"in tahfifi ile kelime "Beys" şeklinde, "فَاعِلَ" "**Fail**" şeklinde "بَائِسَ" "**Bais**" olarak da okunmuştur.

166- "فَلَمَّا عَتَوْا عَن مَّا نُهُوا عَنْهُ" "**Yasaklandıkları şeye başkaldırdıkları zaman,**" yasaklandıkları şeyi terk etme konusunda büyüklük tasladıklarında, bu ibare tıpkı bu surenin 77. ayetinde geçen "وَعَتَوْا عَنْ أَمْرِ رَبِّهِمْ" "**Rab'lerinin emrine baş kaldırdılar, büyüklük taslayıp emri tanımadılar**" kavli gibidir. "قُلْنَا لَهُمْ كُونُوا قِرَدَةً خَاسِئِينَ" "**Onlara: Alçak maymunlar olun, dedik.**" O toplum, maymunlara dönüşenlerden ibaret bir hal aldılar. Çünkü "Ol" emri burada tıpkı "إِنَّمَا أَمْرُهُ إِذَا أَرَادَ شَيْئًا أَنْ يَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ" "***Bir şey istediği zaman, O'nun tek yaptığı sadece: 'Ol' demekten ibarettir. O da hemen oluverir.***"[128] kavlinde yer alan "**Ol**" emri gibidir.

Ayetin manası şöyle oluyor: *"Yüce Allah önce onları çok şiddetli bir azap ile cezalandırdı. Daha sonra iyice azdılar, Allah'ın hükümlerini tanımaz oldular. İşte b unun üzerine Allah, onları başka bir varlığa dönüştürdü."* "فَلَمَّا عَتَوْا" kavli de "فَلَمَّا نَسُوا" kavlinin bir tekrarından ibarettir. Ayette geçen "عَذَابٍ بَئِيسٍ" kavli de mana olarak burada "الْمَسْخُ" "**el-Mesh**" başka bir varlığa dönüşme anlamındadır.

167- وَإِذْ تَأَذَّنَ رَبُّكَ لَيَبْعَثَنَّ عَلَيْهِمْ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ مَن يَسُومُهُمْ سُوءَ الْعَذَابِ إِنَّ رَبَّكَ لَسَرِيعُ الْعِقَابِ" "وَإِنَّهُ لَغَفُورٌ رَّحِيمٌ" "**Rabbin, onların üzerine kıyamet gününe dek kendilerini en kötü cezalandıracak kimseleri göndereceğini bildirmişti. Rabbinin**

128 Yasin, 36/82.

ceza vermesi çok hızlıdır. O, bağışlayan, acıyandır da!" Burada bildirme manası verilen "وَإِذْ تَـأَذَّنَ رَبُّـكَ" kavlindeki "وَإِذْ تَـأَذَّنَ" kelimesi, *"Rabbin kesin karar verdi, azmetti"* demektir. Kelime "تَفَعُّل" babından alınma olu, mana olarak "اَلْإِيذان" demek olup, bildirmek demektir. Çünkü bir şeye azmedip kesin karar veren biri, onu kendi kendine dile getirir ve o fiilin yapılmasını ister. Bu, aslında kasem/yemin fiili yerinde kullanılan bir fiildir. Bu itibarla ifade aynen "عَلِمَ اللّـهُ" ve "شَـهِدَاللهُ" ifadeleri gibidir. İşte bunun içindir ki, buna verilen cevap ifadesi, tıpkı kasem/yemin içeren cümlelere verilen cevap tarzındaki bir ibareye yer verilmiş ve "لَيَبْعَثَنَّ" diye cevap verilmiştir.

Dolayısıyla mana şöyle olmaktadır: "Rabbin kesin hüküm verip de onu kendi adına yazarak gerekli kıldığında Yahudilere, ta kıyamet gününe dek kendilerine azap edecek olanları kesin olarak göndereceğini bildirmiştir."

Bilindiği üzere Yahudiler, Mecusilere cizye ödüyorlardı. Bu olay, Muhammed (s) Resul olarak gönderildiği zamana dek devam etmiştir. Resulüllah (s) de onlara bu cizyeyi yükledi. Nihayet bu cizye ödemeleri kıyamete dek de sürüp gidecektir.

Ayette yer alan "لَيَبْعَثَنَّ عَلَيْهِمْ" kavlinin manası, onlara musallat kılacağım, onları hep baskı altında kılacağım, demektir. Bu ifade aynen yüce Rabbimizin şu kavline benzer:

"بَعَثْنَـا عَلَيْكُـمْ عِبَـادًا لَّنَـا أُوْلِـي بَـأْسٍ شَـدِيدٍ" ***"Üzerinize çok şiddetli savaşçı kullarımızı gönderdik."***[129]

168- "وَقَطَّعْنَاهُـمْ فِـي الأَرْضِ أُمَمًـا" **"Onları yeryüzünde topluluklara böldük."** Onları yeryüzünde darmadağın duruma soktuk. Neredeyse hiçbir ülke olmasın ki, onlardan birileri oraya gitmemiş olsun. "مِّنْهُـمُ الصَّالِحُـونَ" **"Onların içinde salih olanları da vardır;"** tıpkı onlardan olup da Medine'de iman edenler gibi veya ta Çin'e kadar, varıp onun ötelerinde ikamet edenler gibileri de vardır. "وَمِنْهُمْ دُونَ ذَٰلِكَ" **"Olmayanları da vardır!"** Yani durumlar salihler düzeyinde olmayıp onlardan çok daha düşük konumlarda olanlar da vardı ki bunlar da kâfirlerle fasık olan kimselerdi.

Diyorsun ki: Burada yer alan "دُونَ ذَٰلِكَ" kavli, ne mahallinde gelmiştir?

Derim ki: Bu, mahzuf bir mevsufun sıfatı olması hasebiyle ref' mahallinde gelmiştir. Bunun manası da **"Onlardan salahtan yoksun, salih olmaktan nasipsiz olan düşük seviyede kimseler de vardır"** demektir. Bu, tıpkı:

---

129 İsra, 17/5.

"وَمَا مِنَّا إِلَّا لَهُ مَقَامٌ مَّعْلُومٌ" ***"Bizlerin her birimizin belli bir mevkisi vardır."***[130] Mana olarak bu şu anlama gelmektedir: *"Bizden hiçbirimiz yoktur ki, onun kendisine has bilinen bir makamı olmamış olsun."*

"وَبَلَوْنَاهُمْ بِالْحَسَنَاتِ وَالسَّيِّئَاتِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ" **"Onları belki dönerler** (vazgeçerler ve dönüş yaparlar) **diye iyilik ve kötülükle** (nimet ve cezalarla) **deneriz."**

169- "فَخَلَفَ مِن بَعْدِهِمْ خَلْفٌ وَرِثُوا الْكِتَابَ" **"Onların** Bburada sözkonusu edilenlerin) **ardından, onları izleyen** (ki bunlar Resulüllah (s)'in döneminde olan Yahudilerdi) **ve kitaba** (seleflerinden sonra ellerinde kısmen de olsa kalmış olan Tevrat'a) **varis olan bir nesil geldi."** Bunlar, Tevrat'ı okuyorlardı, içinde yer alan emir ve nehiyleri, helal ve haramları okuyup öğreniyorlardı, ancak bunla amel etmiyorlardı.

"يَأْخُذُونَ عَرَضَ هَـٰذَا الْأَدْنَىٰ" **"Bu dünyanın geçici malını alıyorlar."** Yani basit, hiçbir değere ve öneme asla haiz olmayan şeyi alıyorlardı. Burada "هَـٰذَا الْأَدْنَىٰ" **"Bu basit şey"** ifadesiyle murat olunan şey, dünya ve dünyadaki metadır. Zaten "هَـٰذَا الْأَدْنَىٰ" kavliyle bu, değersiz, basit ve hakir bir şey olarak gösterilmiştir. Burada geçen "الْأَدْنَىٰ" kelimesi, ya **"dünüvv"** kelimesinden alınmadır ki bu da, **"yakın şey"** demektir. Çünkü dünya, ahiretten önce içinde yaşadığımız yerdir. Bu manasıyla çok yakın, geçici yakınlık demektir. Ya da hallerinin, durum ve vaziyetlerinin, düşme zamanlarının, azalacakları dönemin yakın olduğu anlamında olabilir.

Bu anlatılanlardan murat, onların halktan almış oldukları rüşvet kast ediliyor. Bunlar ayetleri tahrif etmek suretiyle güya halk için hükümleri kolaylaştırmak adına değiştiriyorlardı. Bunu yaparlarken de gerekçeleri şu idi: "وَيَقُولُونَ سَيُغْفَرُ لَنَا" **"Biz nasıl olsa bağışlanacağız."** Bizim aldığımız bu şeyler yüzünden Allah bizi hesaba çekecek değildir. "سَيُغْفَرُ" kelimesinin faili, car ve mecrurdan oluşan "لَنَا" kavlidir. Gerçi "يَأْخُذُونَ" kelimesinin masdarı olan "الْأَخْذ" kelimesi de bunun faili olması caizdir.

"وَإِن يَأْتِهِمْ عَرَضٌ مِّثْلُهُ يَأْخُذُوهُ" **"Yine ona benzer geçici bir şey kendilerine gelince onu da kabul ederlerdi."** Burada, bu ibarenin başında yer alan **"Vav"** harfi, hal anlamındadır. Yani bu adamlar yaptıkları kötü fiil ve davranışlarında ısrarcı oldukları halde, aynı işi sürdürürken bile, bunlardan ötürü hiç tevbe etmeden de yine bağışlanacakları umarlar. Oysaki günahların bağışlanabilmesi için tevbe edilmesi mutlak olarak gereklidir. Dolayısıyla işledikleri kötülüklerde ısrarcı olanlar için bağışlanma diye bir durum sözkonusu değildir.

---

130 Saffat, 37/164.

"أَلَمْ يُؤْخَذْ عَلَيْهِم مِّيثَاقُ الْكِتَابِ أَن لاَّ يَقُولُواْ عَلَى اللّهِ إِلاَّ الْحَقَّ وَدَرَسُواْ مَا فِيهِ" "**Öğrendikleri kitapta, onlardan 'Allah hakkında doğru olandan başkasını söylememek' üzere 'kitap andı** -yani Tevrat'taki sözü- **alınmamış mıydı?**" Ki o da "**Kim büyük bir günah işlerse, o kimse tevbe etmeden, onun için bağışlanma yoktur**" hükmüydü. Kaldı ki, onlar bu hükmü zaten Tevrat'ta okuyup öğrenmişlerdi. Orada, günahların bağışlanabilmesi için mutlaka tevbe etmeleri şartı vardı. Oysa Mücebbirenin/Cebriye'nin bu gün savundukları görüş, senin de gördüğün gibi aynen Yahudilerin bu görüşüdür.

Malik b. Dinar (r) diyor ki, yakın bir gelecekte öyle bir zaman olacak ki, insanlar yapmaları gereken ve kendilerine emredilen görevlerinde gereğini yapmaz, kasten kusurlu hareket ederler de "Biz bağışlanacağız. Çünkü biz, Allah'a hiçbir şeyi şirk-ortak koşmuyoruz" derler. Bunların tüm işleri hep umut ve beklenti içinde hareket etmeleridir. Bunlar içinde en hayırlıları da müdahane edenlerdir. İşte bu ümmetten olan bu tür kimseler, Allah'ın ayetlerinde sözünü ettiği bu kimselerin benzeri olanlardır" dedikten sonra bu ayeti okur.

"وَالدَّارُ الآخِرَةُ خَيْرٌ لِّلَّذِينَ يَتَّقُونَ أَفَلاَ تَعْقِلُونَ" (Rüşvetten, Allah'ın haram kıldığı şeylerden) **Korunanlar için ahiret yurdu** (bu aşağılık ve basit dünyadan daha hatırlıdır ve) **daha iyidir. Aklınızı kullanmıyor musunuz?"**

Ayetteki "وَرِثُواْ الْكِتَابَ" kavli, "وَرَثُواالْكِتَابَ" olarak okunmuştur. "أَن لاَّ يَقُولُواْ" kavli de "**Te**" harfiyle "أَن لاَّ تَقُولُوا" olarak da okunmuştur. "دَرَسُوا" fiili de, "ادَّارَسُوا" diye okunmuş, bunun aslı ise "تَدَارَسُوا" şeklindedir. "أَفَلاَ تَعْقِلُونَ" kavli de burada görüldüğü gibi "**Te**" harfiyle "**E Fela Ta'kilun**" olarak okunduğu gibi "**Ye**" harfiyle "**E Fela Ya'kilun**" olarak da okunmuştur.

Diyorsun ki: Bu ayette geçen "أَن لاَّ يَقُولُواْ عَلَى اللّهِ" kavli ne mahallinde gelmiştir?

Derim ki: Bu, ayette geçen "مِّيثَاقُ الْكِتَابِ" kavlinin atfı beyanıdır.

"مِّيثَاقُ الْكِتَابِ" kavlinin manası, Kitab'da sözkonusu edilen misak, alınan kesin söz demektir. Burada şöyle bir anlam bulunmaktadır; tevbe etmeden mağfiret ve bağışlanmayı beklemek, bunun var olduğunu söylemeye, ispata kalkışmak, Kitab'da bulunan misaka aykırıdır, Misak hükmünün dışındadır. Üstelik bir de Yüce Allah adına yalan uydurmaktır. Keza Yüce Allah hakkında, hak olanı söylememektir.

Eğer "مِّيثَاقُ الْكِتَابِ" kavli, adı geçen hususlarla tefsir edilirse, bu durumda "أَن لاَّ يَقُولُواْ" mefulün leh olur. Manası da: "لِئَلاَّ يَقُولُوا" "**dememeleri için**" olur. Gerçi "أَن" harfinin müfessire olması da caiz olur. Bu durumda "لاَّ يَقُولُواْ" kavli de nehiy/yasaklama anlamında olur. Sanki şu şekilde denili-

yor gibi olur: "Onlara, Allah hakkında doğru olanı söyleyin, dışında onlara bir şey söylemeyin demedi mi?"

Diyorsun ki: Ayetteki "وَدَرَسُواْ مَا فِيهِ" kavli, neyin üzerine atfedilmiştir?

Derim ki: Bu, ayetteki "أَلَمْ يُؤْخَذْ عَلَيْهِم" kavli üzerine atfedilmiştir. Çünkü bu, takrir, kanıtlama, gerçeği ortaya koymaktadır. Sanki burada: "Onlardan Kitab'da sözkonusu edilen kesin söz alındı ve onlar da onda var olanı da ders olarak öğrenirlerdi" der gibi bir mana bulunmaktadır.

170- "وَالَّذِينَ يُمَسِّكُونَ بِالْكِتَابِ وَأَقَامُواْ الصَّلاَةَ إِنَّا لاَ نُضِيعُ أَجْرَ الْمُصْلِحِينَ" "**Kitaba bağlı olanlar ve namaz kılanlara gelince biz, doğruların mükâfatını zayi etmeyiz.**" Ayetin başında yer alan "وَالَّذِينَ يُمَسِّكُونَ بِالْكِتَابِ" kavli hakkında iki yorum bulunmaktadır. ***Birincisi:*** bu ibarenin mübteda olarak merfu olmasıdır. Bunun haberi de "إِنَّا لاَ نُضِيعُ أَجْرَ الْمُصْلِحِينَ" kavlidir. Manası da "Biz, onların ecir ve sevaplarını zayi etmeyiz, boşa çıkarmayız. Çünkü ayetin sonunda yer alan "الْمُصْلِحِينَ" "Islahat görevini yaparak salih amellerini sürdürenler" manasına gelen bu kelime, "الَّذِينَ يُمَسِّكُونَ بِالْكِتَابِ" "**Kitaba bağlı kalanlar, Kitaba sarılanlar**" anlamına gelir. Aynen Yüce Allah'ın "إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ إِنَّا لَا نُضِيعُ أَجْرَ مَنْ أَحْسَنَ عَمَلًا" "***İman edip, salih amel işleyenlerin, elbette biz, iyi hareket edenlerin ecrini zayi etmeyiz.***"[131] dediği gibi.

İkincisi: Bunun, "لِلَّذِينَ يَتَّقُونَ" kavline atfedilmiş olarak mecrur kılınmış olmasıdır. Bu durumda "إِنَّا لَا نُضِيعُ" kavli de muterize/parantez cümlesi olur. "يُمَسِّكُونَ" kavli şeddeli olarak kıraat edilmiştir. Zaten Übeyy b. Kaab'ın okuyuşu da bunu destekler mahiyettedir. Übeyy bu ayetin bu kısmını "وَالَّذِينَ مُسِّكُوا بِالْكِتَابِ" olarak kıraat etmiştir.

Diyorsun ki: Kitaba temessük, kitabın istediği doğrultuda hareket etmek, her türlü ibadeti kapsar. Kaldı ki namaz da ibadetlerden sadece bir tanesidir. O halde burada ne diye ayrıca namazı da tek olarak zikretti?

Derim ki: Namazın önem ve değerini açıkça, ortaya koymak, onun meziyetini göstermek içindir. Kaldı ki namaz küfür ile imanı tefrik ettiren, ortaya koyan bir alamettir.

Abdullah b. Mesud (r) da bunu "وَالَّذِينَ اسْتَمْسَكُوا بِالْكِتَابِ" olarak kıraat etmiştir.

131 Kehf, 18/30.

وَإِذْ نَتَقْنَا الْجَبَلَ فَوْقَهُمْ كَأَنَّهُ ظُلَّةٌ وَظَنُّوا أَنَّهُ
وَاقِعٌ بِهِمْ خُذُوا مَا آتَيْنَاكُمْ بِقُوَّةٍ وَاذْكُرُوا مَا فِيهِ
لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴿171﴾ وَإِذْ أَخَذَ رَبُّكَ مِنْ بَنِي آدَمَ مِنْ
ظُهُورِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَأَشْهَدَهُمْ عَلَىٰ أَنْفُسِهِمْ أَلَسْتُ
بِرَبِّكُمْ قَالُوا بَلَىٰ شَهِدْنَا أَنْ تَقُولُوا يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِنَّا
كُنَّا عَنْ هَٰذَا غَافِلِينَ ﴿172﴾ أَوْ تَقُولُوا إِنَّمَا أَشْرَكَ
آبَاؤُنَا مِنْ قَبْلُ وَكُنَّا ذُرِّيَّةً مِنْ بَعْدِهِمْ أَفَتُهْلِكُنَا بِمَا
فَعَلَ الْمُبْطِلُونَ ﴿173﴾ وَكَذَٰلِكَ نُفَصِّلُ الْآيَاتِ وَلَعَلَّهُمْ
يَرْجِعُونَ ﴿174﴾ وَاتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَأَ الَّذِي آتَيْنَاهُ آيَاتِنَا
فَانْسَلَخَ مِنْهَا فَأَتْبَعَهُ الشَّيْطَانُ فَكَانَ مِنَ الْغَاوِينَ
﴿175﴾ وَلَوْ شِئْنَا لَرَفَعْنَاهُ بِهَا وَلَٰكِنَّهُ أَخْلَدَ إِلَى
الْأَرْضِ وَاتَّبَعَ هَوَاهُ فَمَثَلُهُ كَمَثَلِ الْكَلْبِ إِنْ تَحْمِلْ
عَلَيْهِ يَلْهَثْ أَوْ تَتْرُكْهُ يَلْهَثْ ذَٰلِكَ مَثَلُ الْقَوْمِ الَّذِينَ
كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا فَاقْصُصِ الْقَصَصَ لَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ
﴿176﴾ سَاءَ مَثَلًا الْقَوْمُ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَأَنْفُسَهُمْ
كَانُوا يَظْلِمُونَ ﴿177﴾ مَنْ يَهْدِ اللَّهُ فَهُوَ الْمُهْتَدِي
وَمَنْ يُضْلِلْ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ ﴿178﴾ وَلَقَدْ
ذَرَأْنَا لِجَهَنَّمَ كَثِيرًا مِنَ الْجِنِّ وَالْإِنْسِ لَهُمْ قُلُوبٌ لَا
يَفْقَهُونَ بِهَا وَلَهُمْ أَعْيُنٌ لَا يُبْصِرُونَ بِهَا وَلَهُمْ آذَانٌ
لَا يَسْمَعُونَ بِهَا أُولَٰئِكَ كَالْأَنْعَامِ بَلْ هُمْ أَضَلُّ أُولَٰئِكَ
هُمُ الْغَافِلُونَ ﴿179﴾ وَلِلَّهِ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَىٰ فَادْعُوهُ
بِهَا وَذَرُوا الَّذِينَ يُلْحِدُونَ فِي أَسْمَائِهِ سَيُجْزَوْنَ مَا
كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿180﴾ وَمِمَّنْ خَلَقْنَا أُمَّةٌ يَهْدُونَ بِالْحَقِّ
وَبِهِ يَعْدِلُونَ ﴿181﴾ وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا سَنَسْتَدْرِجُهُمْ
مِنْ حَيْثُ لَا يَعْلَمُونَ ﴿182﴾ وَأُمْلِي لَهُمْ إِنَّ كَيْدِي
مَتِينٌ ﴿183﴾ أَوَلَمْ يَتَفَكَّرُوا مَا بِصَاحِبِهِمْ مِنْ جِنَّةٍ إِنْ
هُوَ إِلَّا نَذِيرٌ مُبِينٌ ﴿184﴾ أَوَلَمْ يَنْظُرُوا فِي مَلَكُوتِ

السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا خَلَقَ اللَّـهُ مِنْ شَيْءٍ وَأَنْ
عَسَىٰ أَنْ يَكُونَ قَدِ اقْتَرَبَ أَجَلُهُمْ فَبِأَيِّ حَدِيثٍ بَعْدَهُ
يُؤْمِنُونَ ﴿185﴾ مَنْ يُضْلِلِ اللَّـهُ فَلَا هَادِيَ لَهُ وَيَذَرُهُمْ
فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ ﴿186﴾ يَسْأَلُونَكَ عَنِ السَّاعَةِ
أَيَّانَ مُرْسَاهَا قُلْ إِنَّمَا عِلْمُهَا عِنْدَ رَبِّي لَا يُجَلِّيهَا
لِوَقْتِهَا إِلَّا هُوَ ثَقُلَتْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ لَا
تَأْتِيكُمْ إِلَّا بَغْتَةً يَسْأَلُونَكَ كَأَنَّكَ حَفِيٌّ عَنْهَا قُلْ إِنَّمَا
عِلْمُهَا عِنْدَ اللَّـهِ وَلَـٰكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿187﴾

Ayetlerin Mealleri

171- Dağı onların üzerine kaldırmıştık. Sanki o gölgelik gibiydi. Öyle ki başlarına düşeceğini zannettiler. Size verdiğimize kuvvetle sarılın. Onun içinde olanları aklınızda tutun ki korunabilesiniz!

172- Rabbi, Âdemoğullarının sırtlarından soylarını çıkardı ve onları kendilerine şahit tuttu. Ben, sizin Rabbiniz değil miyim, dedi. Onlar: Şüphesiz sen bizim Rabbimizsin, biz de şahidiz, dediler. Kıyamet günü, "Bizim bundan haberimiz yoktu" dersiniz diye "böyle yaptık".

173- Bizim atalarımız önceden şirk koşmuşlar. Biz de onlardan sonra gelen bir nesiliz. Batıla düşenlerin yaptıklarından dolayı bizi helak mi edeceksin, dersiniz diye.

174- Belki dönerler diye ayetleri işte böyle açıklıyoruz.

175- Onlara, kendisine ayetlerimizi verdiğimiz, fakat onlardan sıyrılıp çıkan, şeytanın kendisine uydurduğu sapık azgınlardan olan kimsenin haberini oku!

176- Dileseydik onu ayetlerimizle yükseltirdik. Fakat o yeryüzünü ebedi zannetti, heveslerine tabi oldu. Onun misali, üzerine yürüsen de kendi haline bıraksan da dilini çıkartıp soluyan köpeğe benzer. Ayetlerimizi yalanlayan kavmin misali budur. Hikâyeyi onlara anlat umulur ki düşünürler.

177- Ayetlerimizi yalanlayan ve böylece kendine zulmeden kavmin örneği ne kötü!"

178- Allah kimi doğru yola yöneltmişse/hidayet etmişse o hidayet bulmuştur. Kimi de sapıklıkta bırakmışsa, onlar mahvolanların ta kendisidir.

179- Andolsun biz, cinlerden ve insanlardan birçoğunu cehennem için yaratmışızdır. Çünkü onların kalpleri vardır. Onunla anlayış göstermezler. Gözleri vardır, onunla görmezler, kulakları vardır, onunla işitmezler. Onlar hayvanlar gibidir, hatta onlardan da aşağıdırlar. İşte onlar gafillerdir.

180- En güzel isimler Allah'ındır. O'na o isimleri ile dua edin. O'nun isimleri konusunda sapanları bırakın. Onlar yaptıklarının cezasını göreceklerdir.

181- Yarattıklarımızdan hakka yönelten ve onunla adaleti sağlayan bir toplum vardır.

182- Ayetlerimizi yalanlayanları ise bilmedikleri bir yerden yavaş yavaş helake götüreceğiz.

183- Onlara süre veriyorum. Fakat benim tuzağım çetindir.

184- Arkadaşları "Muhammed" deli değildir. O ancak açıkça bir uyarıcıdır. Hiç düşünmüyorlar mı?

185- Göklerin ve yerin yönetimine ve Allah'ın yarattığı şeylere bakmıyorlar mı? Ecellerinin yaklaşmış olması muhtemeldir. Bundan sonra hangi söze inanacaklar?!

186- Allah kimi sapıklıkta bırakırsa onun bir rehberi yoktur. Onları azgınlıkları içerisinde şaşkın bir halde bırakır.

187- Sana kıyameti, ne zaman gelip çatacağını soruyorlar. De ki: Onun bilgisi Rabbimdedir. Onun vaktini O'ndan başkası açıklayamaz. Göklere ve yere o saat ağır basar. Kıyamet ansızın gelir. Sanki sen biliyormuşsun gibi sana soruyorlar. De ki: Onu bilmek sadece Allah'a mahsustur. Ama insanların çoğu bu gerçeği bilmez.

Ayetlerin Tefsiri

171- "وَإِذْ نَتَقْنَا الْجَبَلَ فَوْقَهُمْ كَأَنَّهُ ظُلَّةٌ" **"Dağı onların üzerine kaldırmıştık. Sanki o gölgelik gibiydi."** Ayetin başında yer alan "نَتَقْنَا" kelimesi, söküp kaldırdık, yükselttik gibi manalara gelir. Bu, aynen "وَرَفَعْنَا فَوْقَهُمُ الطُّورَ" "***Tur'u onların üstüne kaldırdık.***"[132] kavli gibidir. Nitekim "نَتَقَ السِّقَاءَ" "Tulumu salla-

132 Nisa, 4/154

dı-silkeledi" kavli de bu manayadır. Ki bu sütten yağ çıkarmak için tulumu sallamak anlamındadır. "اَلظُّلَّةُ" Tavan ve bulut misali gölgelik görevini yapan her şeydir. Sözkonusu kelime "ط" "Ta" harfiyle de okunmuştur. Bu durumda kelime, "اَطَلَّ عَلَيْهِ" anlamında olur ki, üzerine çıkıp yükselmek, yüksekten gözetlemek, yükselmek gibi manalar içerir.

"وَظَنُّوا اَنَّهُ وَاقِعٌ بِهِمْ" "**Öyle ki başlarına düşeceğini zannettiler.**" O dağın üzerlerime düşeceğini bildiler. Bunun sebebi, Yahudilerin Tevrat'taki hükümleri ağır bulmalarından ötürü onu kabule yanaşmamalarından kaynaklanmıştı. İşte bu nedenle Yüce Allah, onların üzerlerine Tur dağını, onların sayıları oranında, onları altında tutacak şekilde kaldırıp yükseltti. Bu husus bir fersaha **bir fersahlık** alan kadardı.[133] Tur dağı üzerlerinden kaldırılıp başlarının üzerlerinde üzerlerine düşecek gibi bekletiliyor ve kendilerine: "Eğer Tevrat'taki hükümleri kabul ederseniz tamam, bir şey olmayacak, kabul etmemeniz durumunda bu dağ üzerinize düşecektir" deniliyordu. Dönüp dağa baktıklarında, hemen sol yanları üzerine secdeye kapandılar, dağ üzerlerine düşecek korkusuyla da sağ gözleriyle dağa bakıp duruyorlardı. Yaptıkları bu secde için de "Bu secdeyi, dağın üzerimize düşmesini ve bize gelecek olan azabı önleyen secde" diye adlandırıyorlardı.

Musa (a) içinde Allah'ın kitabı bulunan levhaları yayınca, her ne var idiyse, dağlar olsun, ağaçlar olsun ve taşlar olsun hepsi sarsılmaya, titremeye başladılar. İşte bunun içindir ki, herhangi bir Yahudiyi Tevrat'ı okurken görsen sallandığını ve başının da sağa sola titreyip durduğunu görürsün.

"خُذُوا مَا آتَيْنَاكُم بِقُوَّةٍ" "**Size verdiğimize kuvvetle sarılın.**" Bu ibarede, mana olarak içinde "Onlara dedik ki" anlamında bir "Kavl" ifadesi bulunmaktadır. Yani "Biz onlara, size verdiğimizi kuvvetle tutun, dedik" demektir. Burada geçen "kuvvetle" ifadesi, "azim ve kararlılıkla, karşılaşabileceğiniz her zorluk ve meşakkate katlanarak, sorumlulukları üstlenerek" demektir. "وَاذْكُرُوا مَا فِيهِ" "**Onun içinde olanları aklınızda tutun,**" Onda bulunan emir ve yasakları tutun, sakın onları unutmayın demek olduğu gibi aynı zamanda "Onda var olan büyük sevap içeren fiiller işlemeye bakın ve onları teşvik edin" demek de olabilir. Gerçi şöyle yorumlanması da caiz olabilir: "Size verdiğimiz o büyük ayet, öylesine tutup alın ki, eğer gücünüz yetiyorsa ona kuvvetle tutunun" demektir. Bu, aynen ***"Göklerin ve yerin çerçevesinden çıkıp gitmeye gücünüz yetiyorsa geçin."***[134] kavli gibidir.

---

133 Fersah: yaklaşık olarak 5 kmlik alan demektir 5x5 olunca yaklaşık 25 km'lik bir alan demektir.

134 Rahman, 55/33.

"وَاذْكُرُواْ مَا فِيهِ" kavli ile "Onda bulunan ve Yüce Allah'ın o üstün gücünü, kudretini ve uyarısını hatırlayın" demek isteniyor. "لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ" "Ola ki, işlemekte olduğunuz hatalardan korunursunuz." İbn Mesud bunu "تَذَكَّرُوا" diye okumuştur. Gerçi bu kelime "اِذَّكَّرُوا" veya "اِدَّكِرُوا" olarak da okunmuştur, bu da "تَذَكَّرُوا" anlamındadır.

172- "وَإِذْ أَخَذَ رَبُّكَ مِن بَنِي آدَمَ مِن ظُهُورِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَأَشْهَدَهُمْ عَلَى أَنفُسِهِمْ" **"Rabbi, Âdemoğullarının sırtlarından soylarını çıkardı ve onları kendilerine şahit tuttu."** Burada geçen "مِن ظُهُورِهِمْ" kavli, "مِن بَنِي آدَمَ" kavlinden bedel olmuştur. Bu, kül olan bir bedelden yapılan bedeli baz'dır. Tümden hareketle yapılan kısmi bir bedel demektir. **"Soylarını sırtlarından alma"** ifadesinin manası, "Nesil ve soy olarak bunların onların sulbünden çıkarılması ve aynı zamanda onların kendi kendilerine şahit ve tanık kılınmaları" demektir. Çünkü "أَلَسْتَ بِرَبِّكُمْ" **"Ben, sizin Rabbiniz değil miyim?"** kavline cevapları: "قَالُواْ بَلَى شَهِدْنَا" **"Onlar: Şüphesiz sen bizim Rabbimizsin, biz de şahidiz, dediler"** ifadesi olmuştur. Bu, aslında temsil ve hayal etme kabilinden bir anlatım tarzıdır. Bu nedenle bunun manası "Allah, onlar için Rububiyetine ve vahdaniyetine dair olmak üzere, bu manada deliller ortaya koydu. Buna akılları ve basiretleri-öngörüleri tanıklık etti" demektir. Çünkü Allah, kendilerine hem akıl ve hem basiret vermek suretiyle, bu sayede onları dalalet ile hidayeti birbirinden ayırt edebilme ve temyiz kabiliyetini verdi. Böyle yapmakla adeta Allah, onları kendi kendilerine şahit kıldı ve onların bunu kabul etmelerini sağladı. Sonrasında da onlara **"Ben, sizin Rabbiniz değil miyim, dedi."** Sanki onlar da Yüce Allah'a: **"Şüphesiz sen bizim Rabbimizsin, biz de kendi nefislerimize şahidiz ve senin vahdaniyetini, birliğini de ikrar ettik, dediler."**

Aslında Yüce Allah'ın, Resulünün kelamı içinde ve aynı zamanda Arap toplumundaki kullanımda bu temsil-örneklendirme ile anlatım olayı çok geniş bir kapıdır, alandır. Bunun benzeri Rabbimizin şu kavlidir:

"إِنَّمَا قَوْلُنَا لِشَيْءٍ إِذَا أَرَدْنَاهُ أَن نَّقُولَ لَهُ كُن فَيَكُونُ" ***"Biz bir şeyi dilediğimiz zaman ona sözümüz sadece 'ol!' demektir. O da hemen oluverir."***[135] Bir başka ayette de Yüce Allah "فَقَالَ لَهَا وَلِلْأَرْضِ ائْتِيَا طَوْعًا أَوْ كَرْهًا قَالَتَا أَتَيْنَا طَائِعِينَ" ***"Semaya ve yerküreye: İsteyerek veya istemeyerek, gelin, dedi. İkisi de 'İsteyerek geldik' dediler."***[136] buyurdu. Şair de bir beytinde diyor ki:

135 Nahl, 16/40.

136 Fussilet, 41/11.

"إِذْ قَالَتِ الْأَنْسَاعُ لِلْبَطْنِ الْحَقُّ"[137]

Bir başka Beyitte de şöyle denilmektedir:

"قَالَتْ لَهُ رِيحُ الصَّبَا قَرْقَارِ"[138]

Bilindiği gibi ne devenin beline dolanan kolan ses çıkarır, ne de takunyaya takılan kemer de ses vardır. Keza sabah rüzgârı da buluta seslenmez. Ama bütün bunlar, şairin muhayyilesinde geliştirmiş olduğu şeylerdir. İşte ayetimizde de böyle bir temsili manada hayal kurma vardır. Kısaca bu, mana için bir tasvirdir, bir temsildir.

Burada geçen "أَن تَقُولُوا" kavli mefulün lehtir. Yani "Biz bunu, tevhidi gösteren deliller olarak yaptık ki, zaten akıllar bunların doğruluğuna tanıklık etmişlerdir. Bunun sebebi onların "أَن تَقُولُوا يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِنَّا كُنَّا عَنْ هَذَا غَافِلِينَ" "**Kıyamet günü, 'Bizim bundan haberimiz yoktu**, (uyarılmadık) **dememeniz için böyle yaptık**."

173- "أَوْ تَقُولُوا إِنَّمَا أَشْرَكَ آبَاؤُنَا مِن قَبْلُ وَكُنَّا ذُرِّيَّةً مِّن بَعْدِهِمْ" "**Yahut da bizim atalarımız önceden şirk koşmuşlar. Biz de onlardan sonra gelen bir nesiliz.**" Biz de böylece onlara uyduk. Zira tevhid inancı konusunda ve onların üzerinde olup da savundukları şey hakkında uyarılmaları için deliller ortaya kondu. Dolayısıyla bundan böyle yarın ellerinde herhangi bir mazeretleri, itirazları olmasın, taklide yönelmede ve atalarına uyma konusunda bir gerekçeleri olmasın istedik. Kaldı ki tevhide dair deliller önlerine konduktan sonra bundan böyle onların atalarının şirk koşma konusunda da ellerinde herhangi bir mazeretleri ve belgelerinin de olmadığını bilsinler, görsünler istedik.

Diyorsun ki: Âdemin oğulları ve soyları ifadesinden kasıt nedir, kimdir bunlar?

Derim ki: Burada "**Âdem'in oğulları**" ifadesinden kasıt, Yahudilerin Allah ortak koşan selefleri, kendilerinden önce gelip geçmiş olan ataları demektir. Yahudiler, Üzeyir, Allah'ın oğludur, diyorlardı. "**Onların soyu**" ifadesinden kasıt, Resulüllah (s) zamanında olan Yahudiler demektir ki, bunlar daha önce geçen atalarının halefleri idiler ve atalarına uyuyorlardı. Bunun hem

137 Bu beyt önceden geçmişti. Geçtiği yerden bakılabilir. Şair burada devenin beline bağlanan kolanı takunyanın bağına benzeterek, karnını doyurabilmesi için bir an önce hedefe ulaşmasını hayal ettiriyor.

138 Bu beyt Ebu'n-Necm el-İcli'ye aittir. Beyt, İmam Sibeveyh'in Kitabında yer verdiği beyitlerdendir. Manası *"Sabah rüzgârı bulutlara dedi ki yıldırımlarınla gürle!"*

o müşrikler için ve hem de onların çocukları içindir konusundaki delil de, ayetimizin başında yer alan "أَوْ تَقُولُوا إِنَّمَا أَشْرَكَ آبَاؤُنَا مِن قَبْلُ" kavlidir.

Bu ayetin Yahudiler hakkında olduğuna dair delil, bu ayetin kendileri üzerine atfedildiği ayetlerdir ve o ayetler de zaten ifade ve üslup açısından aynen buradaki gibidir. Bu ayetler de bu surenin "وَاسْأَلْهُمْ عَنِ الْقَرْيَةِ" 163; "وَإِذْ قَالَتْ وَإِذ نَتَقْنَا الْجَبَلَ فَوْقَهُمْ كَأَنَّهُ"; 167. "وَإِذْ تَأَذَّنَ رَبُّكَ"; 164. "أُمَّةٌ مِّنْهُمْ لِمَ تَعِظُونَ قَوْمًا اللَّهُ مُهْلِكُهُمْ ظُلَّةٌ" 171. ve "وَاتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَأَ الَّذِي آتَيْنَاهُ آيَاتِنَا" 175. ayetleridir.

"أَتُهْلِكُنَا بِمَا فَعَلَ الْمُبْطِلُونَ" **"Batıla düşenlerin yaptıklarından dolayı bizi helak mi edeceksin, dersiniz diye."** Bizim şirk koşmamıza sebep bunlar oldu, dememeniz için böyle yaptık. Şirki, ortak koşmayı onlar tesis ettiler ve bu konuda öncelik onlardadır ve onlar, bize onu sünnet olarak bıraktılar türünden sözler etmemeniz için gereğini yaptık.

174- "وَكَذَلِكَ" **"İşte bunun gibi, İşte böylece"** yani burada verilen beliğ ve net detaylarda görüldüğü gibi "نُفَصِّلُ الْآيَاتِ وَلَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ" **"Belki dönerler diye ayetleri** (onlar için) **açıklıyoruz."** Onlar şirklerinden ola ki dönmek isterler diye biz ayetleri böyle tafsil ederek detaylandırmak suretiyle açıklıyoruz.

Bu surenin 172. ayetinde geçen ve tekil olarak "ذُرِّيَّتَهُمْ" "**Zürriyyetehum**" kelimesi bu şekilde okunduğu gibi, çoğul olarak "**Zirriyyatihim**" olarak da okunmuştur. Aynı zamanda yine bu ayette "**Te**" harfiyle geçen "أَن تَقُولُوا" "**En Tekulu**" kavli, "Ye harfiyle "**En Yekulu**" diye de okunmuştur.

175- "وَاتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَأَ الَّذِي آتَيْنَاهُ آيَاتِنَا فَانسَلَخَ مِنْهَا" **"Onlara** (Yahudilere), **kendisine ayetlerimizi verdiğimiz, fakat onlardan sıyrılıp çıkan kimsenin haberini oku!"** Burada sözü edilen kişi, İsrailoğullarından olan bir bilgin kimse idi, Kenanlılardandı ve adı da Bel'am b. Baura idi. Diyebiliriz ki bu adama Allah'ın bir kitabı verilmişti. Ancak bu adam o ayetlerden sıyrılıp çıktı, onları inkâr etti, tanımadı, arkasına attı. "فَأَتْبَعَهُ الشَّيْطَانُ" **"Bunun üzerine şeytan onu kendisine uydurdu."** Şeytan ona yanaştı, onu yakaladı ve böylece onun yakın arkadaşı oldu. Ya da şeytan onu, kendi adımlarına, yoluna soktu, peşine taktı. Ayetteki "فَأَتْبَعَهُ" kelimesi, "فَتَبِعَهُ" "ona tabi oldu" manasınadır. "فَكَانَ مِنَ الْغَاوِينَ" **"Sonunda o da sapık azgınlardan oldu."** Böylece sapıtan kafirlerden oldu.

Rivayet olunduğuna göre, Bel'am'ın mensup olduğu toplum, ondan Musa ile onun yanında yer alan müminlerine beddua etmesini isterler. Bel'am önce bundan kaçınır ve onlara "Meleklerin kendisiyle beraber olduğu birine ben

nasıl beddua edebilirim ki?" diyerek itirazda bulunur. Ancak kavmi, yakasından düşmez, ısrarcı olur, onun beddua etmesini sağlayana dek yanından hiç ayrılmaz. Sonunda ona bunu yaptırırlar.

176- "وَلَوْ شِئْنَا لَرَفَعْنَاهُ بِهَا" **"Dileseydik onu ayetlerimizle yükseltirdik."** Onu bu ayetler sayesinde tazime değer bularak kendisini âlimlerden oluşan Ebrar/ iyiler makamına yükselterek onlara katardık. "وَلَـكِنَّهُ أَخْلَدَ إِلَـى الأَرْضِ وَاتَّبَـعَ هَـوَاهُ" **"Fakat o yeryüzünü ebedi zannetti, heveslerine tabi oldu."** Dünyaya meyletti ve ona rağbet gösterdi. Bir yoruma göre de "O sefalete, düşüklük ve aşağılığa meyletti" olarak yorumlanmıştır.

Diyorsun ki: Nasıl oluyor da onun yükselmesini, Allah'ın meşietine bağlıyor ki? Oysa onun kaldırılmayı hak eden fiiline taalluk ettiremez miydi?

Derim ki: Mana şudur: "Eğer ayetlere göre amel etmesi gerekseydi, o ayetlerden sıyrılmasaydı, biz onu o ayetler sayesinde yükseltirdik. Burada ise Yüce Allah'ın meşieti, onun ayetler tabi olmasının gerekliliği açısındandır Bu itibarladır ki, burada meşieti dile getirmiş oldu." Bundan murat ise, ona tabi olan ve bu şeye sebebiyet veren durum açısındandır. Sanki burada şöyle der gibidir: "Eğer o, sözkonusu ayetlere bağlı hareket etseydi, biz de o ayetler sayesinde onun yükseltirdik."

Şu "وَلَـكِنَّهُ أَخْلَـدَ إِلَـى الأَرْضِ" kavlini görmüyor musun? Burada meşieti, onun yeryüzünü ebedi kalınacak yer olarak sanmasına bağlıyor, oysaki o, onun fiilidir. Dolayısıyla "وَلَوْ شِئْنَا" kavli de onun fiili ve davranışı olan şey manasına değerlendirilmesi vacip, zorunlu olurdu. Eğer cümle, görüldüğü şekliyle zahiri manada gelmişse, o zaman şöyle denmesi zorunlu olurdu: "Eğer dileseydik, onu yükseltirdik, fakat biz bunu dilemedik."

"فَمَثَلُهُ كَمَثَلِ الْكَلْبِ إِن تَحْمِلْ عَلَيْهِ يَلْهَثْ أَوْ تَتْرُكْهُ يَلْهَثْ" **"Onun misali, üzerine yürüsen de kendi haline bıraksan da dilini çıkartıp soluyan köpeğe benzer."** Böylesinin taşıdığı sıfat, aşağılık ve düşüklükteki vasıf ne ise ondan başka bir sıfat olmayacaktır. Aşağılık ve basitlikte, zelil olmada, dışlamada durumu tıpkı köpeğin durumu gibi olur. Kısaca böylesi tıpkı köpeğin dilini sarkıtıp uzatarak soluduğu gibi hep solur durur. Üzerine yürüsen de, dövüp kovalasan da aynı şekilde davranır, solumaktan geri durmaz. Hatta üzerine yürümesen ve kendi haline terk etmiş olsan bile değişen bir şey olmaz. O, her zaman köpekliğini yapacaktır. Burada köpek örnek olarak veriliyor; çünkü onun dışındaki hayvanlarda bu özellik yoktur. Köpekler dışındaki hayvanlar üzerine saldırılmadıkça, kendisini harekete geçirecek bir davranışta bulunulmadıkça, o dilini sarkıtıp saldırmaya kalkışmaz, doğallığını

korur. Köpeklere gelince her iki durumda da o, hep aynıdır. Burada aslında söylenecek olan gerçek söz şudur:

Biz dileseydik, onu mutlaka yükseltirdik. Fakat o, yeryüzünü ebedi olarak kalınacak yer zannetti. Biz de onu düşmesi ve inmesi gereken yere düşürdük ve onu öylece alçaltmış olduk. Burada "**Onun durumu köpeğe benzer**" manasına gelen "فَمَثَلُهُ كَمَثَلِ الْكَلْبِ" kavli, konum olarak "Biz onu, düşürülmesi ve alçaltılması gereken en düşük ve en alçak yere indirdik" anlamındadır. Burada, bu kişinin köpeğe benzetilmiş olması, köpeğin taşımakta olduğu o aşağılık, basit, değersiz, zillet ve buna benzer özellikleri açısından olmuştur.

İbn Abbas (r) demiş ki: "Köpeklerin kalbe dayalı duyguları yoktur. Bu itibarla onu tahrik etsen de etmesen de, o her zaman dilini çıkarıp solur durur."

Deniliyor ki: Bunun manası "Böyleleri köpek niteliklidirler, sen ona vaaz verip öğütte bulunsan da o sapıklık yolunu seçer, hep sapıklıkta devam eder. Vaaz ve nasihatte bulunmasan da yine aynı şekilde sapıklığında devam eder. Tıpkı köpek gibidir. Onu kovsan kovsan da solur kovmasan da..." demektir.

Diyorsun ki: Şart cümlesi burada ne mahallinde gelmiştir?

Derim ki: Hal olarak mansub kılınmıştır. Sanki deniliyor ki: Zelillikte, düşük ve basitlikte böylesi kişi köpek gibidir. Hep zillette kalmayı ister, her halinde o, dilini çıkarıp solur durur.

Denildiğine göre, Belam b. Baura, Musa (a)'a beddua edince, duası kendi aleyhine döner ve dili, ta göksünün üzerine düşecek derecede dışarı sarkar. Bundan böyle köpekler gibi solumaya başlar hale gelir.

"ذَٰلِكَ مَثَلُ الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا" "**Ayetlerimizi yalanlayan kavmin** (Yahudilerin) **misali budur.**" Bunlar, Allah Resulü'nün özelliklerini, müciz olan Kur'an ve onda olabilecek hususları Tevrat'ta okuyup öğrendikleri halde, kabule yanaşmamışlardı. Dahası Tevrat, onun Resul olarak gönderileceği zamanı da kendilerine Tevrat'ta haber verdiği halde sırt çevirmişlerdi. Oysaki Yahudiler, onun gelişiyle tüm kapıların kendilerine açılacağını bildiklerinde, onun gelmesinin beklentisi içindeydiler.

"فَاقْصُصِ الْقَصَصَ لَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ" "**Hikâyeyi onlara anlat umulur ki düşünürler.**" Belam b. Baura'nın hikâyesini onlara anlat, çünkü bunların vaziyetinin de onun vaziyetinden farklı bir tarafı yoktur. Anlat ki, belki kendi sonlarının da onun sonu gibi olmasından sakınırlar. Evet, onun izlediği yol gibi, bir yol izlemeleri durumunda, onların bundan hiçbir farkları olmayacaktır. Onun yoldan dönüp yanlışa ve batıla saptığı gibi, düşünürler de belki korunmuş olurlar. Nihayetinde, bütün bunları, senin vahiy yoluyla alıp öğrendiğini ve

aktardığını öğrenirler de, bu sayede sana kesin olarak iman eder ve güven bağlarlar. Ortaya konan hüccet de onları bağlayıcı olur.

177- "سَاءَ مَثَلاً الْقَوْمُ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَأَنفُسَهُمْ كَانُوا يَظْلِمُونَ" "**Ayetlerimizi yalanlayan ve böylece kendine zulmeden kavmin örneği ne kötü!**" Burada "سَاءَ مَثَلاً الْقَوْمُ" kavlinin manası, "Ayetlerimizi yalanlayan toplumun hali ne kötüdür" olabileceği gibi "Durumları böylesine kötü olan bu toplumdaki insanların bu kötü örneklikleri, ne kötüdür" demektir. Cahderi "سَاءَ مَثَلاً الْقَوْمُ" kavlini "سَاءَ مَثَلُ الْقَوْمِ" diye okumuştur.

"وَأَنفُسَهُمْ كَانُوا يَظْلِمُونَ" kavli de, ya ayetteki "كَذَّبُوا" kelimesine matuftur ve bu şekilde sıla konumunda gelmiş olup, şöyle bir mana içermiş olabilir: "Allah'ın ayetini yalanlama ile kendilerine zulmetme, haksızlıkta bulunma vasfını kendilerinde toplamış olanlar" demektir.

Ya da sıladan/ilgi cümlesinden bağımsız, onunla ilgisi kesik ve şu olan bir cümle olabilir: "Onlar yalanlamakla sadece kendi kendilerine yazık edip zulmettiler." Mefulü bih'in takdim edilmesi de ihtisas içindir, aidiyet ve özellik bildirme manasınadır. Sanki burada "Kendi nefislerini zulme ve haksızlığa has kıldılar da, onun ötesine geçmediler" demektir.

178- "مَن يَهْدِ اللَّهُ فَهُوَ الْمُهْتَدِي وَمَن يُضْلِلْ فَأُوْلَئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ" "**Allah kimi doğru yola yöneltmişse/hidayet etmişse o hidayet bulmuştur. Kimi de sapıklıkta bırakmışsa, onlar mahvolanların ta kendisidir.**" Bu ayetteki "فَهُوَ الْمُهْتَدِي" kavli, lafız üzerine hamledilmiştir. Oysa "فَأُوْلَئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ" kavli de mana üzerine hamledilmiştir.

179- "وَلَقَدْ ذَرَأْنَا لِجَهَنَّمَ كَثِيرًا مِّنَ الْجِنِّ وَالإِنسِ" "**Andolsun biz, cinlerden ve insanlardan birçoğunu cehennem için yaratmışızdır.**" Burada kendilerinden söz edilenler, kalpleri üzerine damga vurulanlardır. Zaten Yüce Allah da bunlara bir lütuf yapılamayacağını bildirmektedir. Bu nedenle kalpleri üzerine damga vurulmuş olan bu kimselerin zihinleri en basit manada bile hakkı tanıma özelliğini taşımayacaktır. Çünkü bunlar, Allah'ın yaratmış olduklarına gözleriyle ibret alınıp ders çıkarılacak şeyler olduğunu görmeyen ve o şeylere o gözle bakmayan kimselerdir. Allah'ın kendilerine okunan ayetlerini düşünüp değerlendirme kulağıyla duyup dinlemeyenlerdir. Bu insanlar adeta kalp gözlerini yitirmiş, basiretlerini kaybetmiş, kulakları da duyup dinleme özelliğini zayi etmiş olanlardır. Bir de bu kimselerin içine küfür öylesine sinmiş ki, onların ayrılmaz bir parçası haline gelmiş, Allah'a boyun

eğmenin ne demek olduğunu kavrayamayan ve batıl inançlarında ısrarcı olan kimseler halini almışlardır. Bu itibarla bunların tek yaptıkları ve yapacakları şey, ateş/cehennem ehlinin yaptıkları fiillerden başkası değildir ve olmamaktadır. Doğrusu bunlar gerçekten ateşte yakılmak için yaratılmış varlıklardır.

Kaldı ki bunların batıl şeylere dalıp gitmelerini gösteren, aynı zamanda bu kimselerin cehennem ateşi içinde yerleşmeyi gösteren kanıt, Ömer (r)'ın, Halid b. Velid (r)'a yazmış olduğu mektuptur. O mektubunda Ömer diyor ki: "Öğrendiğime göre Şam halkı şarapla yoğrulmuş olan ve içine de güzel koku konulmuş bir şeyle senin vücudunu ovalayıp duruyorlar. Ben öyle sanıyorum ki siz Muğire ailesi cehennem ateşi için yaratılmışsınızdır."

Bazı işler ve davranışlara dalanlar hakkında çok ileri gideriler için Araplarda şöyle bir söz vardır; "Filanca kişi için tam o iş yaratılmıştır" veya "O iş için tam biçilmiş kaftandır" türünden kalıcı ve dikkat çekici sözler dile getirilir.

Burada da mesele Yahudilerin karakteristik özelliklerinin ne olduğunu göstermek adına bu açıklamalara yer verilmiştir. Yahudiler öylesi büyük cinayetlere ve kötülüklere imza atan bir toplum olduğundan, burada da kesin olarak onların bu türden özelliklerine dikkat çekilmektedir. Çünkü Allah Resulü'nü yalanlamada en başta baş aktörler olarak rol oynamışlardır ve bu rollerini de hep sürdürmüşlerdir. Oysa kendileri de, Resulüllah'ın beklenen ve Tevrat'ta kendisinden söz edilen elçi olduğunu kesin olarak biliyorlardı ama buna rağmen yine de yapacaklarını yapıyorlardı. Bu Yahudiler çoğunluk olarak neredeyse hiçbir zaman iman etmeleri beklenilmeyen kimseler olarak bilinirler ve öyledirler. Sanki onlar ateş için yaratılmış, onun için biçilmiş kaftandırlar.

"أُولَـٰئِكَ كَالْأَنْعَـامِ" "**Onlar hayvanlar gibidir,**" Bunlar anlayış kabiliyetlerini yitirmişlerdir, olaylara ibret gözüyle bakıp ders çıkarmazlar ve herhangi bir şeyi tedebbür ve tefekkür niyetiyle de dinlemezler. Bu itibarla bunlar, anlayışlarının kıt olması, olaylardan ibret almamaları, ders çıkarmamaları, düşüncesizlikleri bakımından "بَلْ هُمْ أَضَلُّ" "**hatta onlardan/hayvanlardan da aşağıdırlar.**" "أُولَـٰئِكَ هُـمُ الْغَافِلُـونَ" "**İşte onlar gafillerdir.**" Bunların gaflet ve aymazlıklarında üzerlerine başka kimse yoktur.

Deniliyor ki: "Hayvanlar bile kendileri için neyin zararlı ve neyin yararlı olduğunu görürler, sezerler. Bu nedenle de özellikle kendilerine yarar sağlayacak olana daha çok sarılırlar. Oysaki bunların birçokları gerçekten kendilerinin inatçılık ettiklerini bilirler ama buna rağmen ateşin üzerine atılırlar.

180- "وَلِلَّـهِ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَىٰ" "**En güzel isimler Allah'ındır.**" Ki o isimler, zaten isimlerin en güzelleridir. Hepsi de mana olarak tazim, temcid ve takdis gibi

azameti, kutsallığı, yüceliği ve benzeri güzellikleri içerirler. "فَادْعُوهُ بِهَا" **"O'na o isimleri ile dua edin."** Allah'ı o isimlerle anın ve ona sadece o isimleri verin. "وَذَرُوا الَّذِينَ يُلْحِدُونَ فِي أَسْمَائِهِ" **"O'nun isimleri konusunda sapanları bırakın."** Bu konuda uygun olmayan, yanlış anlamlar içeren ve içerecek olan, Hakkın ve doğrunun dışında kalan isimleri de terk edin! Bu tür isimlere ve isimlendirmelere yönelenlere de meyletmeyin!

Bunun sebebi, cahiliye dönemlerinde kimileri Yüce Allah hakkında uygun olmayan ve caiz görülmeyen isimler kullanırlardı. Örneğin Cahil Bedeviler toplumunda, onların Yüce Allah hakkında kullandıkları bazı isimlendirmeler duymuşuzdur. Adamlar bilgisizce Yüce Allah "Ey Ebul-Mekarim/Ey güzelliklerin ve ikramcıların atası" veya "Ey ak yüzlü!" ya da "Ey Sahi/Cömert!" gibi isimlerle anarlardı. Yahut da onlar/müşrikler Yüce Allah'ı, ona has olan bazı güzel isimleriyle anmaktan kaçarlardı, o isimleri kullanmak istemezlerdi. Örneğin "**Ya Allah**" derlerdi ve fakat "**Ya Rahman**" demezlerdi. Oysaki Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

"قُلِ ادْعُوا اللَّهَ أَوِ ادْعُوا الرَّحْمَنَ أَيًّا مَّا تَدْعُوا فَلَهُ الأَسْمَاء الْحُسْنَى" ***"De ki: İster Allah diye çağırın ister Rahman diye çağırın. Hangisiyle çağırsanız olur. Çünkü en güzel isimler ona hastır."***[139]

Bu ayet "En güzel vasıflar Allah'a özgüdür" manasındadır; bunlar da adalet, hayır, ihsan ile yarattıklara benzememek gibi sıfatlardır. " Bu itibarla Yüce Allah'ı bu ve benzeri, vasıflarla niteleyin" denmek isteniyor olabilir. Aynı zamanda "Onu tavsif etmede sapmaya yönelenleri izlemeyin, taklit etmeyin, örneğin Allah çirkin olan şeyleri de meşieti gereği diler, kötü ve fahşa olan şeyleri, münkeri de yaratır. Ama Rüyet ve benzeri teşbihe neden olabilecek şeylerle nitelemeyin" demek olabilir.

Yine deniliyor ki, "**Allah'ın isimlerinde ilhada yönelmek**" demek, putperestlerin, kendi putlarını, tanrılarını Allah'a ait olan ve ona özgü olan isimlerle isimlendirmesi demektir ki, bundan kaçınılması ve uzak durulması isteniyor. Örneğin, bir put adı olan "**Lat**" ismini, Allah isminden türetilmeleri, aynı şekilde yine bir put adı olan "**Uzza**" adının da, "el-Aziz" isminden türetilmesi gibi şeylerden kaçınılması isteniyor.

181- "وَمِمَّنْ خَلَقْنَا أُمَّةٌ يَهْدُونَ بِالْحَقِّ وَبِهِ يَعْدِلُونَ" **"Yarattıklarımızdan hakka yönelten ve onunla adaleti sağlayan bir toplum vardır."** Yüce Allah 179. ayette ***"Andolsun biz, cinlerden ve insanlardan birçoğunu cehennem için yaratmışızdır"*** buyurmakla ister insanlar olsun, ister cinler olsun, bunlardan bir-

139 İsra, 17/110.

çoğunun cehennem ehlinin işlediği amelleri işlediklerini haber veriyordu. Bu nedenle hemen bundan sonra "**Yarattıklarımızdan hakka yönelten ve onunla adaleti sağlayan bir toplum vardır**" kavlini getirmiştir.

Resulullah (s)'den rivayet olunduğuna göre, Resulüllah (s), bu ayeti okuduğunda şöyle buyururdu: *"İşte bu, sizin içindir. O topluma sizin gözlerinizin önünde onun bir misli verilmiştir."*[140]

Bir ayette şöyle buyrulmuştur: *"**Musa'nın kavminden hakkı gösteren ve onunla adaleti gözeten bir topluluk vardı.**"*[141]

Yine Muhammed (a)'dan rivayet olunduğuna göre şöyle buyurmuştur: *"Doğrusu ümmetimden İsa (a) inene dek, mutlaka hak üzere olacak bir toplum olacaktır."*[142]

Kelibi'den gelen rivayete göre burada sözü edilenler, Kitab Ehli'nden olup da Resulüllah'a ve onun getirdiklerine iman edenlerdir. Bir başka yoruma göre de bunlar, ilim sahipleriyle dine davet edenlerdir, diye de söylenmiştir.

182- "وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا سَنَسْتَدْرِجُهُم مِّنْ حَيْثُ لاَ يَعْلَمُونَ" **"Ayetlerimizi yalanlayanları ise bilmedikleri bir yerden yavaş yavaş helake götüreceğiz."**

İstidrac: Bu kelime, istif'al babından alınmadır. Bir şeye derece derece yükselip yaklaşmak, basamak basamak tırmanarak yürümek demektir. Ya ada aynı şekilde aşağı inmek, düşmek anlamına da gelir. A'şa bir beytinde diyor ki:

---

140 Sa'lebi bu hadisi Katade ve İbn Cureyc'ten rivayetle zikretmiştir. Hadisin isnadı, bu zatının kitabının başında bu ikisine dayandırılmaktadır.

141 A'raf, 7/159.

142 Sa'lebi, bu hadisi Rebi' b. Enes'ten rivayetle zikretmiştir. O, bu hadisi kitabının başında Rebi b. Enes'e isnat ile zikretmektedir. Ahmed b. Hanbel de hadisi, İmran b. Husayn'dan şu lafızla rivayet etmiştir: *"Allah'ın emri gelene dek ümmetimden bir taife hak üzere daim olacak ve İsa b. Meryem inecektir."* Buhari'nin tarihinde de Abd-et-Tağavi'den, bu da Cabir'den rivayetle benzer bir rivayet olarak zikredilmiştir. Ebu Ya'la da farklı bir şekilde rivayet etmiştir. Bu rivayetin ötekilerden farkı, burada şu fazladan olan ilavenin yer almasıdır: *"İmamları ona/İsa'ya, ey Allah'ın Ruhu! Namaz kıldırmak için öne geç, diyecek. Bunun üzerine o da: 'Siz buna daha layıksınız, Allah imamlığı bu ümmete ikram kılmıştır"* diyerek, imamlığa kendisi geçmeyeceği belirtilmektedir. Ahmed b. Hanbel'in İmran b. Husayn rivayeti diye aktarılan rivayet, Ahmed b. Hanbel'de, Cabir b. Abdullah rivayeti olarak, 14777 ve 15194 rakamlarıyla geçmektedir. Müslim, sahihliğini belirtmiştir. H: 156, İbn Hibban, 6819 rakamıyla zikretmiştir.

Not: Ancak tüm bu rivayetlerin tahkiki ve incelenmesi gerekir. Kaldı ki, İsa (a)'ın nüzulü meselesi Kur'an bağlamında değerlendirildiğinde, gerçekleşecek olan bir şey olmadığını, ancak bu gaybi konuda zanni teviller yapaldığını görüyoruz. Konuya dair gelen rivayetlere bu gözle bakılmasında yarar vardır. **(Çeviren)**

"فَلَوْ كُنْتَ فِي جُبِّ ثَمَانِينَ قَامَةً وَرَقِيتَ أَسْبَابَ السَّمَاءِ بِسُلَّمِ"
"لَيَسْتَدْرِجَنَّكَ الْقَوْلُ حَتَّى تَهُزَّهُ وَتَعْلَمَ أَنِّي عَنْكُمْ غَيْرُ مُفْحَمِ"
"Eğer sen seksen insan boyu yerin dibine de girsen
Ya da merdivenle yükseklere tırmanma yollarını arasan
Yine de sözüm gelip sana ulaşacak ve kulaklarını da
Tırmalayacak, sanma ki susacağım, size mutlak ulaşacağım"

Bu beyitte konumuzla ilgisi olan "لَيَسْتَدْرِجَنَّكَ" kavlidir. Nitekim yürümeye başlayan bir çocuğun adımlarını birbirine çok yakın atması da "دَرَجَ الصَّبِيُّ" ifadesiyle dile getirilir. Kaldı ki "أَدْرَجَ الْكِتَابَ" dendiğinde, bunun manası, "Kitaba yavaş yavaş bir şeyler ekledi, soktu" denir. Aynı şekilde "دَرَجَ الْقَوْمُ" denir ki bu, "Toplum/adamlar birbiri ardınca ölüme gitti" demektir.

İşte buna göre ayette geçen "سَنَسْتَدْرِجُهُم" kavlinin manası *"Biz onları yavaş yavaş, azar azar, kendilerini helak edecek yere düşürecek ve onları kat kat cezalandıracağız"* demek olur.

"مِّنْ حَيْثُ لَا يَعْلَمُونَ" "**Hem de bilmedikleri, hiç ummadıkları bir yerden**" bunu onlara uygulayacağız. Bunun sebebi, Yüce Allah'ın onlara ardı arası kesilmeden nimetlerini peş peşe ihsan etmesidir. Ama bununla birlikte Yüce Allah, onları en derin çukurlara atacak, oralara yuvarlayıp cezalandıracaktır. Bu durumda olanlara ne zaman yeni bir nimet verilse, bunlar ondan ötürü giderek şımarırlar, azıtıp batıla saparlar, yeni yeni masiyetlere, günahlara batarlar. Nimetlerin artması sebebiyle bunların masiyetler içinde çöküşü, tedrici olarak helak olmaya doğru gidişleri de devam edecektir. Oysa bunlar böylesine bir zenginlik ve bol nimetler içinde yaşamalarını, Allah'ın kendilerini başkalarına tercih ederek üstün kıldığını ve kendisine yaklaştırdığını sanırlar, oysa mesele hiç de sandıkları gibi değildir. Bu, Allah tarafından onları rezil ve rüsvay etmek ve onları katından uzaklaştırmak içindir. İşte bu, Yüce Allah'ın istidracıdır, onları yavaş yavaş helak sürükleme yoludur. Böylesi bir duruma düşmekten Allah'a sığınırız.

183- "وَأُمْلِي لَهُمْ" "**Onlara süre veriyorum.**" Bu ayet, bundan önce geçen "سَنَسْتَدْرِجُهُم" kavli üzerine atfedilmiştir. Bu itibarla Arap dilinde "yakın gelecekte" anlamını içeren "Sin" harfi, burada da geçerlidir. Bu ibare, "Sin" harfiyle başlıyormuş hükmündedir, tıpkı "سَنَسْتَدْرِجُهُم" kavli gibi, "وَ سَأُمْلِي لَهُمْ" demektir.

"إِنَّ كَيْدِي مَتِينٌ" "**Fakat benim tuzağım çetindir.**" Yüce Allah, burada "كَيْدِ" "**Keyd/tuzak**" kelimesini kullandı, bu isimle ayetinde buna yer vermesi, bunun bir tür tuzağa benzemesi sebebiyledir. Oysaki dışarıdan bakıldığında

sanki bir ihsan olarak görülüyor. Aslında bu, onlar için bir rezil kılma, bir aşağılamadır.

184- "أَوَلَمْ يَتَفَكَّرُوا مَا بِصَاحِبِهِم مِّن جِنَّةٍ إِنْ هُوَ إِلاَّ نَذِيرٌ مُّبِينٌ" **"Arkadaşları 'Muhammed' deli değildir."** onda herhangi bir delilik asla sözkonusu değildir. Çünkü kavmi ona şair ve mecnun diyorlardı. **"O ancak açıkça bir uyarıcıdır. Hiç düşünmüyorlar mı?"**

Katade'den rivayet olunduğuna göre, Muhammed (s) Safa tepesine çıktı ve oradan boy, boy tüm kabilelere seslenerek, kendilerini Allah'ın azabından sakındırmalarını duyurdu. İşte bunun üzerine onlardan biri: "Doğrusu şu adamınız, gerçekten delirmiş, adam kalkmış sabah sabah çığlık atıyor"[143] demiştir.

185- "أَوَلَمْ يَنظُرُوا فِي مَلَكُوتِ السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضِ" **"Ve yerin yönetimine/hükümranlığına"** ibret alacak ve ders çıkaracak bir gözle, bir bakış açısıyla bakmıyorlar mı? Kaldı ki gökler ve yer, her ikisi de Yüce Allah'ın mülkünün azametine delalet ederler. Ayette gen ve "Yönetim, hükümranlık" olarak tercüme edilen kelime, "Büyük mülk, saltanat ve azamet" manalarınadır.

"وَمَا خَلَقَ اللَّهُ مِن شَيْءٍ" **"Allah'ın yarattığı şeylere bakmıyorlar mı?"** Allah'ın yarattığı ve kendilerine "Şey" diye isim verilecek olan her şeye, hiçbirisi belli bir sayı altında toplanmayacak olan her cins ve türe, hiçbir vasfın kendisini ihata etmeyecek olan şeylere bakıp de ders almıyorlar mı? "وَأَنْ عَسَى أَن يَكُونَ قَدِ اقْتَرَبَ أَجَلُهُمْ" **"Ecellerinin yaklaşmış olması muhtemeldir."** Burada "أَنْ عَسَى" kavlinin başındaki: "أَنْ" harfi, şeddeli durumdan tahfif edilerek şeddesiz hale getirilmiştir. Bu aslında "وَأَنَّهُ عَسَى" takdirindedir. Dolayısıyla "أَنَّهُ" ifadesindeki zamir de **"şan-şe'n"** zamiridir ki, buna dikkat çekme zamiri denir. Bu durumda mana şöyle oluyor:

"Durum ve vaziyet bu halde iken, ecelleri yaklaşmışken, hala bakıp da ders almıyorlar mı?" Belki de pek yakın bir gelecekte ölüp gideceklerdir. O halde bütün ortaya konan gerçeklerden ibret almaya, ders çıkarmaya koş. "Hakkı aramaya ve kendilerini kurtaracak olan şeye koşsalar ya..." Ne diye bu şeylere doğru hemen harekete geçmezler ki? Evet, ecel aniden kendilerini yakalamazdan ve azabın gelip çatmazdan önce ibret alıp dönüş yapsalar ya!

---

143 Taberi, Katade'ye dayandırarak bunu sahih bir isnad ile tahric etmiştir. Katade, "Bize anlatıldı" diyerek, bu hadisi zikretti. İşte bunun üzerine de Yüce Allah bu ayeti indirdi.

Ayette sözkonusu edilen "**Ecelin yakınlığı**" ifadesinden, kıyametin yaklaşmış olması manasının verilmesi de caiz olabilir. "يَكُونَ" kelimesi de, kendisinde "şan/dikkat çekme" zamiri var olan "كَانَ" fiilinden alınmadır. "فَبِأَيِّ حَدِيثٍ بَعْدَهُ يُؤْمِنُونَ" "**Bundan sonra hangi söze inanacaklar?**"

Diyorsun ki: Şu "فَبِأَيِّ حَدِيثٍ بَعْدَهُ يُؤْمِنُونَ" kavli neye taalluk eder?

Derim ki: Bu, "عَسَى أَن يَكُونَ قَدِ اقْتَرَبَ أَجَلُهُمْ" kavline taalluk eder. Sanki burada "Belki de onların eceli, süresi yaklaşmıştır. Öyleyse onlar ne diye ölmezden önce Kur'an'a iman etmeye koşturmuyorlar? Hakkın açığa çıkmasından sonra bunlar hala neyi bekliyorlar? İman etmek isteyenler için bundan sonra hakkın dışında hangi şeye ve hangi söze inanacaklar?" denilmektedir.

186- "مَن يُضْلِلِ اللَّهُ فَلاَ هَادِيَ لَه وَيَذَرُهُمْ فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ" "**Allah kimi sapıklıkta bırakırsa onun bir rehberi yoktur. Onları azgınlıkları içerisinde şaşkın bir halde bırakır.**" Ayette geçen "يَذَرُ" "**Yezeru**" kelimesi, burada görüldüğü gibi hem "**Ye**" harfiyle "**Yezeru**" diye okunduğu gibi aynı zamanda bu kelime "**Nun**" harfiyle "**Nezeru**" olarak da okunmuştur. Merfu okunması, istinaf/başlangıç, giriş cümlesi olması hasebiyledir. "يَذَرُ" "**Yezeru**" kelimesi, "**Ye**" harfiyle ve cezm halinde olmak üzere, "فَلاَ هَادِيَ لَه" kavline matufen de "**Yezerhum**" diye de okunmuştur. Sanki burada *"Kim de Allah'ın uyarmasına rağmen dalalette ısrar ederse, hiçbir kimse onu hidayete doğru yola yönlendiremez. Onları bırak, ilgilenme onlarla!"* der gibidir.

187- "يَسْأَلُونَكَ عَنِ السَّاعَةِ أَيَّانَ مُرْسَاهَا" "**Sana kıyameti, ne zaman gelip çatacağını soruyorlar.**" Söylentiye göre Bir kısım Yahudiler Muhammed'e "Ey Muhammed! Eğer sen gerçekten Resul isen, bize kıyametin ne zaman kopacağını haber ver, Çünkü biz, kıyametin ne zaman kopacağını biliyoruz" dediler. Onlar, böylece Allah Resulü'nü denemek istiyorlardı. Oysaki kendileri de, Yüce Allah'ın kıyametin ne zaman kopacağına dair, sadece kendisine sakladığını, onu kendisinden başka hiçbir kimseye bilmediğini biliyorlardı. Maksatları, Resulüllah'ı imtihan etmekti. Bir yoruma göre de bu soruyu Resulüllah'a soranlar Kureyş toplumuydu.

"السَّاعَةِ" "**es-Saatu**" kelimesi, esmai galibe denilen "çoğunlukla bir şeye ad olan kelimeler"dendir. Örneğin Süreyya yıldızına, bir yıldız olması hasebiyle ona ada genel manasıyla doğrudan yıldız denmesi işte böyle bir isim olması sebebiyledir. Kıyamet gününe "**Saat**" edının verilmesi, onun ansızın gelecek olması sebebiyle olacağından dolayı verildiği gibi, aynı zamanda hesabının çok çabuk görülmüş olması açısından da bu isim verilmiştir. Ya da tam ak-

sine o günün oldukça uzun sürmüş olmasından dolayı da bu isim verilmiş olabilir. Veya halk nazarında bir anlık veya bir saatlik zaman dilimi ne ise, Allah katında da kıyametin vakti adeta halk nazarından bir saatlik ya da bir anlık bir zaman dilimi gibi olmasından ötürü bu isim verilmiş olabilir.

"أَيَّانَ" kelimesi, "ne zaman" anlamına gelen "مَتَى" manasınadır. Yahut da bu kelime "أَيٌّ" "Eyyin" kelimesinden türeme olup, "فَعْلَانَ" kelimesi de bundandır. Çünkü bunun manası, "hangi vakit, ne zaman, hangi şey, hangi fiil" demektir. Bu, "أَوَيْتُ إِلَيْهِ" ifadesinden alınmadır. Çünkü "bazı, bir kısmı" ifadesi, "kül/tüm" içinde değerlendirildiğinden, ona isnat olunur ve ona dayandırılır. Bunu savunan İbn Cinni'dir. Bu kelime, "أَيْنَ" manasında değildir. Zira sözkonusu olan kelimemiz, zaman ifade etmekte ve bu manayı içermektedir. Oysa "أَيْنَ" kelimesi, mekân-yer anlamındadır. Sülemi "أَيَّانَ" "**Eyyane**" kelimesini, hemze harfinin kesre harekesiyle "**İyyane**" olarak kıraat etmiştir.[144]

"مُرْسَاهَا" kelimesi "إِرْسَاؤُهَا" demek olup bu da bir yere demirlemek, sabitlemek manasına gelir. Yahut da mana "Sona erme, sabitlenme, demirleme vakti ne zamandır?" demektir ki "Kıyametin kesin karar kılacağı, sabit kalacağı, demirleyeceği gün ne zamandır" demektir. Ağır olan her şeyin, sabitlenmesi, demir atması, onun bir yerde, bir noktada karar kılması veya sabitlenmesı demektir. Örneğin "Dağ sapasağlam sabitlendi" ve "Gemi demir attı" denir ki, hepsi bir yerde sabitlenip karar kılmak manasına gelir.

Mirsa: Gemi çapası veya gemi demiridir ki, kendisiyle geminin bir yerde sabitlenmesi sağlanan demir demektir.

"قُلْ إِنَّمَا عِلْمُهَا عِنْدَ رَبِّي" "**De ki: Onun bilgisi Rabbimdedir. Onun vaktini O'ndan başkası açıklayamaz. Göklere ve yere o saat ağır basar. Kıyamet ansızın gelir.**" Zaten kıyamet saatinden ve gününden daha ağır bir şey de yoktur. Zaten burada Yüce Allah da şöyle buyuruyor: "**Göklere ve yere o saat ağır basar.**" Mana şöyledir: "Allah onu, ne zaman sabitleyip demirleyecek?" "**De ki: Onun bilgisi**", yani Allah'ın onu demirleyeceği zamanın bilgisi, onun katındadır ve Allah o bilgiyi sadece kendisine seçip has kılmıştır. Onun hakkında ne bir mukarreb/çok yakınında olan meleğe ne de Resul olarak gönderilmiş bir Resul'e haber vermemiştir. O kadar gizli tutmuştur ki neredeyse kendinden bile gizli tutmuş denecek kadar gizlemiştir. Bunun sebebi, kulları daha çok taate yönelsinler ve masiyetten daha çok kaçınsınlar diyedir. Tıpkı kişiye özgü olan eceli, ölüm vaktini de gizlediği gibi bunu da saklı tutmuştur.

---

144 Hemzenin fetha harekesiyle "Eyyane" kelimesi, zamanı sorgulamak anlamını içerir. Hemzenin kesre harekesiyle "İyyane" ise Süleym kabilesinin kullandıkları bir lehçedir, Sülemi de bu lehçede okumuştur.

"لاَ يُجَلِّيهَا لِوَقْتِهَا إِلاَّ هُوَ" "**Onun vaktini O'ndan başkası açıklayamaz.**" Yani o hep gizli kalmakta devam edecektir. Onun konumu açıklanmayacaktır, bilgisinin gizliliği de açıklanacak değildir. O bilgi sadece bir ve tek olan Allah'a hastır. Allah onu getireceğinde zaten ansızın gelecektir. Yaratmış olduklarından hiçbiri gelmezden önce Yüce Allah, ondan haber verip bilgisini açıklayacak değildir. Onun vakti gizli kaldığından ve bu gizliliğin devam edecek olmasından ötürü bu, kıyametin vukuu anına kadar hep gizli kalacaktır.

"ثَقُلَتْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضِ" "**Göklere ve yere o saat ağır basar.**" Yani meleklerden olsun, cin ve insanlardan olsun, bu günü öğrenmeyi önemseyen kıyamet ehlinden olan herkese bu, ağır gelecektir. Bunun bilgisinin gizliliği kendilerine ağır gelen herkes bunun bilgisinin kendilerine açıklaması arzu ve isteğini duymaktadır. Ya da saatin ya da kıyametin onlara ağır gelmesi demek, gök ve yer ehlinin onu hep bekliyor olmalarından, onun şiddetinden korku ve panik içerisinde olacakları endişesini taşımalarından ötürü onlara ağır gelir, demektir. Yahut da hiçbir şey onun karşısında duramaz ve ona mukavemet olamaz olacaklarından dolayı ağır gelir, demektir. "لاَ تَأْتِيكُمْ إِلاَّ بَغْتَةً" "**Kıyamet size ansızın gelir.**" Sizin gaflet içinde olduğunuz bir anda, ansızın meydana gelecektir.

Resulullah (s) *"Kimi insan kuyusunu onarırken, kimisi de hayvanlarını sularken, kimisi Pazar yerinde eşyasını satar haldeyken, kimisi de terazisini indirip kaldırırken kıyamet onları yakalayıp insanları heyecana telaşa düşürecektir"*[145] diye buyurmuştur.

"يَسْأَلُونَكَ كَأَنَّكَ حَفِيٌّ عَنْهَا" "**Sanki sen biliyormuşsun gibi sana soruyorlar.**" Sanki onun kopmasından bilgi sahibiymişsin gibi, onun bilgisini gelip sana soruyorlar. İşin gerçeği şudur: "Sanki sen, kıyamet hakkında sorulan soruların cevabını onlara bildirecekmişsin gibi, gelip sana soruyorlar." Çünkü bir şeyi sorup öğrenmede aşırıya ve abartıya kaçanlar, durmayıp araştırıp soranlar, o şey hakkında sağlam bilgi edinirler ve o bilgi onların aklında yerleşir. İşte bu terkipte de bu açıdan manasında bir mübalağa, bir abartı vardır.

Nitekim bıyıkları kısaltmak, baklayı, yeşilliği kökünden söküp almak konusunda da burada geçen "حَفِيٌّ" yani **İhfa** kelimesi kullanılır. Örneğin "أَحْفَى فِي الْمَسْئَلَةِ" dendiğinde "konu hakkında inceden inceye bilgi istedi, inatla üzerinde durdu" demektir. Keza "حَفِيَ بِفُلاَنٍ" ve "تَحَفَّى بِهِ" cümleleri de, " Ona iyilikte aşırıya gitti" demektir.

---

145 Taberi, mezkûr isnad ile hadisi Katade'ye dayandırarak tahric etmiştir. *Sahihayn*'da ise Ebu Hureyre (r)'dan rivayetle merfu olarak gelmiştir. Hadis şöyledir: *"İki kişi giysilerini-kumaşlarını aralarında yaydıkları, biri diğerine satış yapamadan ve elbiselerini dürmeden mutlaka kıyamet üzerlerine kopacaktır. Kişi, sağdığı sütüyle ayrılırken henüz ondan içemeden kesinlikle kıyamet üzerlerine kopacaktır."* Buhari, *Rikak*, 39.

Mücahid'den gelen rivayete göre "إِسْتَحْفَيْتُ عَنْهَا السُّؤَالَ حَتَّى عَلِمْتُ" "Meseleyi öğrenene dek hiç durmadan ona hep sordum" demektir.

İbn Mesud "يَسْأَلُونَكَ كَأَنَّكَ حَفِيٌّ بِهَا" kavlini "يَسْأَلُونَكَ كَأَنَّكَ حَفِيٌّ عَنْهَا" olarak okumuştur. Yani "Onu biliyormuşsun ve o konuda derin bilgiye sahipmişsin gibi sana soruyorlar" demektir. Ayetteki "عَنْهَا" kavlinin, "يَسْأَلُونَكَ" kavline müteallik olduğu söylenmiştir. Yani "Sanki sen onu biliyormuşsun gibisine sana, onun hakkında bilgi soruyorlar" demektir.

Söylentiye göre, Kureyş, Muhammed (s)'e "Bizimle senin aramızda akrabalık bağımız var. O halde bari bize olsun söyle, kıyamet ne zaman kopacak?" demişler. Ya da "Sanki sen onun hakkında bilgi sahibiymişsin, onlardan aşırı derecede saklıyormuşsun gibi sana soruyorlar. Öyleyse sadece onları bilgilendir ve onun bilinme vaktini, aranızdaki akrabalık hakkı sebebiyle bu bilgiyi sadece onlarla paylaş, başkalarından ise saklı tut" demişlerdir. Oysa sen, "Allah'ın, haber vermede bildiği bir maslahat sebebiyle onun vakti sana haber verilmişse, o takdirde sen, sana vahyedilen diğer vahiyler gibi, hiçbir kimseye ve guruha tahsisi sözkonusu olmaksızın, onu yakınlarına da uzaklarına da tebliğ ederdin."

Deniliyor ki: Sanki sen, bunun hakkında bir şey sorulsun istemiyor gibisin. Çünkü bu bilgi, Yüce Allah'ın sadece kendisine has kıldığı gaybi olan bilgilerdendir. Allah, bunu yaratmış olduğu kullarından hiçbirine vermiş değildir.

Diyorsun ki: Ne diye "يَسْأَلُونَكَ" kavli ile "إِنَّمَا عِلْمُهَا عِندَ اللَّهِ" kavli tekrar edildi?

Derim ki: Bu tekrar tekit içindir. Yüce Allah burada ayrıca "كَأَنَّكَ حَفِيٌّ عَنْهَا" kavlini zikredince, buna tekrar yer verdi.. Bu konu üzerinde uzman olan ilim adamlarının kitaplarında da bu manada tekrarlar vardır. Kaldı ki tekrar edilen bir şeyin mutlaka artı bir yararı da vardır. Bu görüşü savunan, İmam Ebu Hanife merhumun talebelerinden olan Muhammed b. Hasan'dır.

"وَلَـٰكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ" "**Ama insanların çoğu bu gerçeği bilmez.**" Bunu bilenin sadece Yüce Allah olduğu gerçeğini birçokları bilmezler ve bu bilginin sadece Yüce Allah'a has olduğunu da anlamazlar.

قُلْ لَا أَمْلِكُ لِنَفْسِي نَفْعًا وَلَا ضَرًّا إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ
وَلَوْ كُنْتُ أَعْلَمُ الْغَيْبَ لَاسْتَكْثَرْتُ مِنَ الْخَيْرِ وَمَا
مَسَّنِيَ السُّوءُ إِنْ أَنَا إِلَّا نَذِيرٌ وَبَشِيرٌ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ
﴿188﴾ هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَجَعَلَ مِنْهَا

زَوْجَهَا لِيَسْكُنَ إِلَيْهَا فَلَمَّا تَغَشَّاهَا حَمَلَتْ حَمْلًا
خَفِيفًا فَمَرَّتْ بِهِ فَلَمَّا أَثْقَلَتْ دَعَوَا اللَّـهَ رَبَّهُمَا
لَئِنْ آتَيْتَنَا صَالِحًا لَنَكُونَنَّ مِنَ الشَّاكِرِينَ ﴿189﴾
فَلَمَّا آتَاهُمَا صَالِحًا جَعَلَا لَهُ شُرَكَاءَ فِيمَا آتَاهُمَا
فَتَعَالَى اللَّـهُ عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿190﴾ أَيُشْرِكُونَ مَا لَا
يَخْلُقُ شَيْئًا وَهُمْ يُخْلَقُونَ ﴿191﴾ وَلَا يَسْتَطِيعُونَ لَهُمْ
نَصْرًا وَلَا أَنْفُسَهُمْ يَنْصُرُونَ ﴿192﴾ وَإِنْ تَدْعُوهُمْ
إِلَى الْهُدَىٰ لَا يَتَّبِعُوكُمْ سَوَاءٌ عَلَيْكُمْ أَدَعَوْتُمُوهُمْ
أَمْ أَنْتُمْ صَامِتُونَ ﴿193﴾ إِنَّ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ
اللَّـهِ عِبَادٌ أَمْثَالُكُمْ فَادْعُوهُمْ فَلْيَسْتَجِيبُوا لَكُمْ إِنْ
كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿194﴾ أَلَهُمْ أَرْجُلٌ يَمْشُونَ بِهَا أَمْ لَهُمْ
أَيْدٍ يَبْطِشُونَ بِهَا أَمْ لَهُمْ أَعْيُنٌ يُبْصِرُونَ بِهَا أَمْ لَهُمْ
آذَانٌ يَسْمَعُونَ بِهَا قُلِ ادْعُوا شُرَكَاءَكُمْ ثُمَّ كِيدُونِ
فَلَا تُنْظِرُونِ ﴿195﴾ إِنَّ وَلِيِّيَ اللَّـهُ الَّذِي نَزَّلَ الْكِتَابَ
وَهُوَ يَتَوَلَّى الصَّالِحِينَ ﴿196﴾ وَالَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ
دُونِهِ لَا يَسْتَطِيعُونَ نَصْرَكُمْ وَلَا أَنْفُسَهُمْ يَنْصُرُونَ
﴿197﴾ وَإِنْ تَدْعُوهُمْ إِلَى الْهُدَىٰ لَا يَسْمَعُوا وَتَرَاهُمْ
يَنْظُرُونَ إِلَيْكَ وَهُمْ لَا يُبْصِرُونَ ﴿198﴾ خُذِ الْعَفْوَ
وَأْمُرْ بِالْعُرْفِ وَأَعْرِضْ عَنِ الْجَاهِلِينَ ﴿199﴾
وَإِمَّا يَنْزَغَنَّكَ مِنَ الشَّيْطَانِ نَزْغٌ فَاسْتَعِذْ بِاللَّـهِ إِنَّهُ
سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿200﴾ إِنَّ الَّذِينَ اتَّقَوْا إِذَا مَسَّهُمْ طَائِفٌ
مِنَ الشَّيْطَانِ تَذَكَّرُوا فَإِذَا هُمْ مُبْصِرُونَ ﴿201﴾
وَإِخْوَانُهُمْ يَمُدُّونَهُمْ فِي الْغَيِّ ثُمَّ لَا يُقْصِرُونَ ﴿202﴾
وَإِذَا لَمْ تَأْتِهِمْ بِآيَةٍ قَالُوا لَوْلَا اجْتَبَيْتَهَا قُلْ إِنَّمَا أَتَّبِعُ
مَا يُوحَىٰ إِلَيَّ مِنْ رَبِّي هَٰذَا بَصَائِرُ مِنْ رَبِّكُمْ
وَهُدًى وَرَحْمَةٌ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿203﴾ وَإِذَا قُرِئَ
الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنْصِتُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴿204﴾

وَاذْكُرْ رَبَّكَ فِي نَفْسِكَ تَضَرُّعًا وَخِيفَةً وَدُونَ الْجَهْرِ
مِنَ الْقَوْلِ بِالْغُدُوِّ وَالْآصَالِ وَلَا تَكُنْ مِنَ الْغَافِلِينَ
﴿205﴾ إِنَّ الَّذِينَ عِنْدَ رَبِّكَ لَا يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِهِ
وَيُسَبِّحُونَهُ وَلَهُ يَسْجُدُونَ ﴿206﴾

Ayetlerin Mealleri

188- De ki: Benim kendim için bir fayda ve zarara Allah'ın dilediği kadardan başka gücüm yetmez. Eğer ben, gaybı/görülmeyeni bilseydim, iyilik yapmayı artırırdım ve bana bir kötülük de dokunmazdı. Ben inanan bir toplum için sadece uyarıcı ve müjdeciyim.

189- Sizi tek bir kişiden yaratan odur. Ondan da eşini var etmiştir, böylece kendisiyle huzur bulsun istemiştir. İnsan, eşini bürüdüğü zaman hafif bir yük yüklendi. Onu bir süre taşıdı. Yükü ağırlaşınca Rab'leri olan Allah'a dua ederek dediler ki: Eğer bize sağlam bir çocuk verirsen sana şükredenlerden oluruz.

190- Onlara sağlam bir çocuk verince, kendilerine verdiği bu çocuk hakkında Allah'a ortaklar koştular. Allah, onların ortak koştuklarından yücedir!

191- Kendileri yaratılmış olup; hiçbir şey yaratamayan şeyleri mi ortak koşuyorlar?

192- Kendilerine bile yardım edemeyenler, onlara hiç yardım edemezler.

193- Onları doğru yola çağırsanız, size uymazlar. Onları çağırsanız da sussanız da sizin için birdir.

194- Allah'ı bırakıp da dua ettikleriniz sizin gibi kullardır. Eğer doğru söyleyenlerseniz onlara yalvarın da size cevap versinler!

195- Onların yürüyebilecek ayakları mı var; yoksa kendisiyle tutacakları elleri mi; yoksa görebilecek gözleri mi; yoksa işitebilecek kulakları mı var? De ki: Ortak koştuklarınıza çağırın sonra bana, göz açtırmayacağınız tuzaklarınızı kurun!

196- Benim velim, kitabı indiren Allah'tır. O, doğru olanlara velilik eder.

197- O'ndan başka dua ettiklerinizin size yardım etmeye güçleri yetmez. Onlar kendilerine bile yardım edemezler.

198- Onları doğru yola çağırsanız sizi işitmezler. Onlan sana bakar görürsün fakat onlar görmezler.

199- Af yolunu tut, iyiliği emret, cahillerden uzak dur!

200- Şeytandan sana bir tahrik olursa, hemen Allah'a sığın. Allah işiten ve bilendir.

201- Allah'ın emir ve yasakları doğrultusunda sakınarak hareket edenler var ya, Onlara şeytan tarafından bir vesvese dokunduğunda, Allah'ın emir ve yasaklarını hatırlayıp hemen gerçeği görürler.

202- Şeytanların dost ve yandaşlarına gelince, şeytanlar onları azgınlığa sürüklerler. Sonra da yakalarını bırakmazlar.

203- Onlara bir ayet getirmediğin zaman: Kendin bir ayet derleyip getirseydin ya! derler. De ki: Ben, ancak Rabbimden bana vahyolunana uyarım, bu, Rabbinizden gelen açık delillerdir. İnanan bir toplum için de yol gösterici ve rahmettir.

204- Kur'an okunduğu zaman ona kulak verip dinleyin ve susun ki merhamet edilesiniz.

205- Rabbini içinden yalvararak ve sesini yükseltmeden, korkarak sabah akşam zikret, gafillerden olma!

206- Rabbinin yanındakiler de O'na kulluk etmekten büyüklenmezler. O'nu tesbih ederler. O'na secde ederler.

Ayetlerin Tefsiri

188- "قُل لاَّ أَمْلِكُ لِنَفْسِي نَفْعًا وَلاَ ضَرًّا إِلاَّ مَا شَاء اللّهُ" "**De ki: Benim kendim için bir fayda ve zarara Allah'ın dilediği kadardan başka gücüm yetmez.**" Bu, kulluğun izharı, itirafıdır ve aynı zamanda gayb bilgisi gibi Yüce Allah'a has olan konularda için de, kendisinin bir bilgisi ve dahlinin olmadığını ve olmayacağının bir itirafı ve açıklamasıdır. Rububiyete has olan bir konu, kulluk bilgisinin dışındadır. Yani zayıf bir kulum, kendi adıma, kendim için bir yarar sağlamaya da bir zarı kendimden önlemeye de gücüm yetmez. Memluk ve kul olanların özelliği ne ise ben de oyum, çünkü ben de bir ku-

lum. Meğerki Rabbim ve Malik olan Yüce Allah bana bir yarar sağlamayı ve benden bir zararı da defetmeyi dilemiş olsun.

"وَلَوْ كُنتُ أَعْلَمُ الْغَيْبَ لَاسْتَكْثَرْتُ مِنَ الْخَيْرِ وَمَا مَسَّنِيَ السُّوءُ" "**Eğer ben, gaybı/görülmeyeni bilseydim, iyilik yapmayı artırırdım ve bana bir kötülük de dokunmazdı.**" Çokça iyilik yapmam, dilemediğim kadar çıkar sağlamam konusunda benim durumum, vuku bulan şeylerin hilafınadır, sizin beni düşündüğünüz gibi değilimdir. Öyle olsaydı kötülüklerden ve bana zarar verecek şeylerden de sakınırdım. Böylece bana ne bir kötülük ve ne de bir zarar dokunabilirdi. Eğer dediğiniz gibi olsaydım, o takdirde savaşlarda kimi zaman galip kimi zaman da yenik pozisyonda olmazdım. Ticari ilişkiler de kimi zaman kar eden, kimi zaman da zarar eden biri de olmazdım. Keza tedbirlerimde bazen isabetli ve bazen de hata eden olmazdım, olacak şeyleri hep ben kazanmış olurdum.

"إِنْ أَنَا۠ إِلَّا نَذِيرٌ وَبَشِيرٌ لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ" "**Ben inanan bir toplum için sadece uyarıcı ve müjdeciyim.**" Ben sadece herkesi uyaran ve müjdeleyen biriyim, başka değil. Bu itibarla gaybı bilmek benin haddime değildir. "لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ" kavlinin, "Herkesi uyaran ve müjdeleyen" kavline raci olması caiz olur. Çünkü uyarma ve müjdelemenin her ikisi de, toplum için yararlı olan şeylerdir. Ya da bu, sadece "Müjdeleyen" kelimesine taalluk edebilir. Bu durumda "**uyaran**" kavline taalluk eden ise mahzuf/saklı olabilir. Bu durum da mana "Ben ancak kâfirler için bir uyaran ve inanan bir toplum için de bir müjdeleyenim" demek olur.

189- "هُوَ الَّذِي خَلَقَكُم مِّن نَّفْسٍ وَاحِدَةٍ" "**Sizi tek bir kişiden yaratan odur.**" Bu tek kişi/nefis de Âdem'dir (a). "وَجَعَلَ مِنْهَا زَوْجَهَا" "**Ondan da eşini var etmiştir,**" eşinden kasıt Havva'dır. Allah, onu da Âdem'in cesedinden, onun kaburgalarının birinden yaratmıştır. Ya da onun cinsinden biri olarak yaratmıştır. Bu, aynen şu ayet gibidir: ***"Ve Allah, sizin için sizin nefsinizden zevceler/eşlerkıldı."***[146]

"لِيَسْكُنَ إِلَيْهَا" "(Böylece) **kendisiyle huzur bulsun istemiştir,**" onunla tatmin olsun ve ona meyledip yönelsin, bir ürkeklik ve yabancılık çekmesin diye var eden de odur. Çünkü bu yönüyle cinslerin birbirilerine meyli daha fazla olacağı gibi, ona olan ünsiyet ve yakınlığı da o nispette fazlasıyla artar. Eğer bu var edilen, yaratılanın bir kısmını oluşturuyorsa, aralarındaki yakınlık ve sevgi bağı daha fazla olur. Adeta bir insanın kendi çocuğuna karşı beslediği duygular, onunla huzur bulması, kendisinden bir parça olması hasebiyle

146 Nahl, 16/72.

ona karşı olan sevgi ve muhabbeti o oranda artmış olur. Ayette müennes/dişil ifade ile "وَاحِدَةٍ وَجَعَلَ مِنْهَا زَوْجَهَا" kavlinden sonra müzekker olan "لِيَسْكُنَ" zikretmiştir. Bunun sebebi, birincisinde "نَفْسٍ" dikkate alındığından dolayıdır. Zira "**nefs**" kelimesi müennes bir kelimedir. Burada müzekker/eril olan kelimeyi getirmesi ise, asıl maksadın Âdem (a) olduğunu açıklamak içindir. Zaten erkekler ancak kadınla sükûna ererler ve onlarla sarılıp bürünürler. Bu durumda kelimenin müzekker olarak gelmesi, manaya uyum açısından da en güzel bir anlatım biçimidir.

"فَلَمَّا تَغَشَّاهَا حَمَلَتْ حَمْلاً خَفِيفًا" "**İnsan, eşini bürüdüğü zaman hafif bir yük yüklendi.**" Burada "**Bürüdü**" diye tercüme edilen "**Teğaşşi**" kelimesi ise, cinsel ilişkiden kinaye olan bir anlatımdır. Kaldı ki *"ğaşayan"* ve *"ityan"* kelimeleri de bu anlamdadırlar.

Ayette "**hafif yük**" yüklenmeden kasıt da, Havva'nın gebeliği hafif geçti, sıkıntı vermedi, demektir. Bazı gebe kadınların gebelikleri sırasında çektikleri gebelik sıkıntısı ve problemlerini yaşamadı, kimi gebe kadınlar için çok ağır bir yük gibi görülen bu gebelik, Havva için sözkonusu olmamıştı. Hatta çoğu zaman, bazı kadınların "Ben gebeliğimde hiçbir sıkıntı yaşamadım" dediklerini hep duyup dinlemişizdir. Havva'nın da gebeliği böyle geçmişti.

"فَمَرَّتْ بِهِ" "**Onu bir süre taşıdı.**" Böylece gebeliğini, çocuğunda herhangi bir noksanlık olmaksızın, düşük yapmaksızın, kendisi de sağlıklı olarak bu durumu doğum yapacağı zamana kadar götürdü. Gerçi "**hafif bir yük yüklendi**" ifadesinden kastın, nutfe-sperm olduğunu diyenler, bu manaya yorumlayanlar da olmuştur. "فَمَرَّتْ بِهِ" "**Onu bir süre taşıdı**" kavlinden muradın da, onunla kalktı, onunla oturdu, gebeliğini böylece devam ettirdi, anlamında yorumlayanlar da olmuştur.

İbn Abbas (r) ise "فَمَرَّتْ بِهِ" "**Fe Merret bihi**" kavlini "اِسْتَمَرَّتْ بِهِ" olarak okumuştur. Yahya b. Ya'mur da bunu şeddesiz olarak "فَمَرَتْ بِهِ" "**Fe Meret bihi**" diye okumuştur. Bunlar dışında ki kıraat imamları da aynı kelimeyi "فَمَارَتْ بِهِ" olarak okumuşlardır. Bu durumda bu kelime "اَلْمِرْيَةُ" kelimesinden alınmadır, mana olarak da, kadının gebe olduğunu sızlanma kabilinden dile getirmesidir. Bu aynen "اَفَتُمَارُونَهُ" ve "اَفَتُمْرُونَهُ" kavli gibidir. Manası da: "İçine-kalbine gebelik zannı düştü, bundan ötürü şüpheye kapıldı" demektir.

"فَلَمَّا أَثْقَلَتْ" "**Yükü ağırlaşınca**" yani gebeliğinin artık doğuma yakın ağırlık vakti gelince, bu, aynen "اَقْرَبَتْ" ifadesine benzer, bir anlatımdır. Ayetteki "أَثْقَلَتْ" kelimesi, meçhul fiil olarak "أُثْقِلَتْ" olarak da okunmuştur. Yani "gebelik ağırlığı görülünce" demektir.

"دَّعَـوَا اللّـهَ رَبَّهُمَـا" **"Rab'leri olan Allah'a dua ederek dediler ki;"** Âdem ile Havva Rablerine, gerçekte dua edilmeye hak sahibi olan maliklerine yalvarıp yakararak dediler ki:

"لَئِـنْ آتَيْتَنَـا صَالِحـاً لَّنَكُونَـنَّ مِـنَ الشَّـاكِرِينَ" **"Eğer bize sağlam bir çocuk verirsen, sana şükredenlerden oluruz."** Eli-ayağı düzgün, sağlıklı, aklı yerinde bir çocuk verirsen, bir yoruma göre de, "bir erkek çocuk verirsen" diye dua ettiler. Kaldı ki erkeklik, salah ve güç sembolüdür. Burada "آتَيْتَنَـا" ile "لَّنَكُونَـنَّ" kelimelerindeki zamir, her ikisine de racidir. Çünkü her ikisinin de çocukların meydana gelmesinde ve yetişmelerinde görevleri ve rolleri vardır.

190- "فَلَمَّا آتَاهُمَا صَالِحاً" **"Onlara sağlam bir çocuk verince,"** Allah, her ikisine de istedikleri gibi sağlam, eli-ayağı düzgün ve sağlıklı bir çocuk verince, "جَعَـلاَ لَـهُ شُـرَكَاء فِيمَـا آتَاهُمَـا" **"kendilerine verdiği bu çocuk hakkında Allah'a ortaklar koştular."** Böylece çocuklarını Allah'a ortak koştular. Burada muzaf hazfedilmiş, muzafun ileyh onun yerine geçirilmiştir. Nitekim "فِيمَا آتَاهُمَا" kavlinde de durum böyledir. Ki, çocuklarına verdiklerini de Allah'a ortak koştular, demektir. Zaten bu ayetin devamında gelen "فَتَعَالَـى اللّـهُ عَمَّـا يُشْـرِكُونَ" **"Allah, onların ortak koştuklarından yücedir!"** kavli de bu manaya delalet etmektedir. Çünkü sonunda zamir çoğul olarak getirilmiştir. Kaldı ki Hz. Âdem ile Hz. Havva şirkten, Allah'a ortak koşmaktan uzak ve beridirler.

"Allah'ın onlara verdikleri çocuklar sebebiyle, onların Allah'a ortak koşmaları" ifadesinin manası, Sonradan gelenlerin çocuklarına, Abdullah, Abdurrahman ve Abdurrahim gibi isimler vermeleri gerekirken, bunlar yerine tutup Abduluzza, Abdmenat, Abdşems ve benzeri türden isimler vermeleri sebebiyledir.

Bir başka değerlendirme de şöyledir: Burada hitap, Resulüllah (s)'in zamanında yaşayan Kureyş toplumunadır. Ki bunlar Kusay ailesinden idiler. Nitekim sen Ümmü Mabed'in kıssasındaki şu kavli görmez misin, bak orada ne deniliyor:

"يَالَقُصَـيٍّ مَا زَوَاللهُ عَنْكُمْ بِهِ مِنْ فَخَارٍ لا يُبَارَى وَ سُودَدِ"
"Ey Kusay ailesi! Resulün aranızdan ayrılmasıyla
Ne büyük bir şeref kaybettiğinizin farkında mısınız?"

Burada murat oluna şey, şudur; Allah sizi, Kusay ailesinden yarattı. Onların cinsinden, Arap ve Kureyş'ten olan kadınlardan onlara eşler kıldı. Ki, onlarla huzur bulasınız, mutluluk içinde yaşayasınız istedi. Ancak Allah onlara istedikleri sağlıklı, eli ayağı düzgün çocuklar verince, onlar, Allah'ın kendilerine verdiklerini Allah'a ortak koştular. Çünkü o ikisi, doğan dört çocuğu-

na Abdmenaf, Abduluzza, Abdkusayy ve Abduddar isimlerini verdi. Burada "يُشْرِكُونَ" kavlindeki zamir, bu ikisi ile bunlardan gelen ve şirk koşmada bunların izini izleyen nesillerine racidir.

Doğrusu bu, gerçekten güzel bir tefsir ve yorumdur. Bunun böyle olmasında da herhangi bir problem de bulunmamaktadır.

Ayette geçen "شُرَكَاء" kelimesi, "شِرْكًا" olarak da okunmuştur. Bu da "Şirk işleyen, şirk sahibi olan" demektir ki, müşrik olanlar anlamındadır Ya da çocukları sebebiyle şirk olayını gündeme sokan, meydana getirenler demektir.

191- "أَيُشْرِكُونَ مَا لاَ يَخْلُقُ شَيْئاً وَهُمْ يُخْلَقُونَ" "**Kendileri yaratılmış olup; hiçbir şey yaratamayan şeyleri mi ortak koşuyorlar?**" Burada geçen "وَهُمْ يُخْلَقُونَ" kavlinde, putlar "ilim sahibi olan varlık" olarak değerlendirilmiştir. Çünkü şirk koşanların inançlarına göre ve onların putlarına bu manada isimler vermeleri dikkate alınırsa, putlara müşriklerin böyle bir anlam yükledikleri görülecektir.

Ayetin manası da şöyledir: "Allah'ın yaratması gibi, şirk koştukları putları bir şey yaratmaya kadir olmadıkları halde, onları mı Allah'a ortak koşuyorlar? Oysaki onların kendileri yaratılmış olan yaratıklardır. Zira onları da yaratan Yüce Allah'tır." Ya da, taptıkları o şeyler, aslında cansız varlıklardır, bu itibarla zaten bir şey yaratmaya güçleri yetmez. Kaldı ki onların kendileri de yaratılmışlardır. Öte taraftan bunları tapmak için icat edenler, taptıkları putlarının kendilerinden de aciz durumda olduklarını görmektedirler.

192- "وَلاَ يَسْتَطِيعُونَ لَهُمْ نَصْرًا وَلاَ أَنفُسَهُمْ يَنصُرُونَ" "**Kendilerine bile yardım edemeyenler, onlara hiç yardım edemezler.**" Evet, bu putlar, kendilerini ilah edinenlere yardım etmeye güç yetiremezleri; zaten böyle bir güce de sahip değiller. Bu itibarla kendilerine tapanların başlarına bir olay, bir felaket geldiğinde, onu, onlardan giderme ve engelleme güçleri de zaten yoktur. Aksine, putları, başlarına bir şey geldiğinde, kendilerine tapanlara muhtaçtırlar, onların o putları korumaları gerekiyor. Putların kendileri himayeye, korunmaya muhtaçtırlar.

193- "وَإِن تَدْعُوهُمْ إِلَى الْهُدَى لاَ يَتَّبِعُوكُمْ" "**Onları doğru yola çağırsanız, size uymazlar.**" Eğer o putları doğru yola çağırsanız, yani hidayet ve doğruluk olan ya da sizi doğru yola sevk edecek olan bir şeye çağırsanız, size uymazlar. Mana şöyle olmaktadır: "Allah'tan istediğiniz gibi onlardan da sizin için

hayır ve hidayet olan şeyleri onlardan isteseniz, **onlar** sizin bu konudaki isteğinize ve muradınıza cevap vermezler, ona uymazlar. Yüce Allah'ın sizin çağrı ve dualarınıza cevap verip icabet ettiği gibi o putlar icabet etmezler, cevap vermezler. Zaten mananın bu yönüne bu surede geçen ve gelecek olan 194. ayeti de buna delalet etmektedir. Yüce Allah orada şöyle buyuruyor: ***"Eğer doğru söyleyenlerseniz onlara yalvarın da size cevap versinler!"***

"سَوَاء عَلَيْكُمْ أَدَعَوْتُمُوهُمْ أَمْ أَنتُمْ صَامِتُونَ" **"Onları çağırsanız da sussanız da sizin için birdir."** Onları çağırmaktan geri durup sussanız da, duanıza karşılık vermezler. Dolayısıyla onlarla birlikte kurtuluş yoktur.

Diyorsun ki: Burada "أَمْ أَنتُمْ صَامِتُونَ" kavli yerine, "امْ صمْتُمْ" denilemez miydi? Ne diye fiil cümlesi yerine isim cümlesine yer verildi?

Derim ki: Çünkü bunlar, herhangi bir musibet, bir bela ile karşı karşıya kaldıklarında putlarına değil, Allah'a dua ederler. Tıpkı şu ayette geçtiği gibi, Rabbimiz şöyle buyuruyor: ***"İnsanların başına bir sıkıntı gelince, Rablerine yönelerek O'na yalvarırlar."***[147] Onların süreklilik gösteren durumları, onların kendilerine tapanlara karşı hep sessiz kalacakları anlamındadır. Kısaca, onların tapanlarına karşı sürekli sessiz kalacaklarını gösterir. Deniliyor ki: Eğer siz onlara dua edip çağırsanız da, sessiz kalıp dua etmeseniz de onlarda bir değişiklik olacak değildir. Onlar için, onlara dua edip etmemenizin bir manası yoktur. Çünkü onlar size uymazlar.

194- "إِنَّ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِن دُونِ اللَّهِ عِبَادٌ أَمْثَالُكُمْ فَادْعُوهُمْ فَلْيَسْتَجِيبُوا لَكُمْ إِن كُنتُمْ صَادِقِينَ" **"Allah'ı bırakıp da dua ettikleriniz sizin gibi kullardır."** Yani siz onlara tapıyorsunuz ve onları Allah'tan başka, onun öncesinde olan ilahlar olarak isimlendiriyorsunuz. **"Eğer doğru söyleyenlerseniz onlara yalvarın da size cevap versinler!"** Ayetteki "عِبَادٌ أَمْثَالُكُمْ" kavli ise, onlarla alay etmek içindir. Yani onların, akıllı ve yaşayan varlıklar olmaları durumunda işleri eksik ve kusurludur. Evet, eğer onların da sizin gibi kullar oldukları sabit olup kesinleştiğine göre, bu durumda sizinle onlar arasında bir üstünlük yoktur. Sonrasında ise Yüce Allah, onların bunlar gibi kullar olmadığını iptal edince şöyle buyurdu:

195- "أَلَهُمْ أَرْجُلٌ يَمْشُونَ بِهَا أَمْ لَهُمْ أَيْدٍ يَبْطِشُونَ بِهَا أَمْ لَهُمْ أَعْيُنٌ يُبْصِرُونَ بِهَا أَمْ لَهُمْ آذَانٌ يَسْمَعُونَ بِهَا" **"Onların yürüyebilecek ayakları mı var; yoksa kendisiyle tutacakları elleri mi; yoksa görebilecek gözleri mi; yoksa işitebilecek**

147 Rum, 30/33.

kulakları mı var?" Burada "Onlar da sizin gibi kullardır" buyurdu, yani sizin gibi onlarda memlukturlar.

Said b. Cubeyir, bir önceki ayette geçen "إِنَّ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِن دُونِ اللَّهِ عِبَادٌ أَمْثَالُكُمْ" kavlindeki "إِنَّ" harfinin tahfifiyle, şeddesiz olarak "إِنْ" ve "عِبَادًا أَمْثَالُكُمْ" olarak okumuştur. Mana ise şöyle olmaktadır: *"Allah'tan başka, onun öncesinde dua edip çağırdıklarınız, sizin gibi kullar olmanın dışında bir şey değildirler."* Bu durumda burada bulunan ve nefiy anlamını içeren "إِنْ" harfine Hicaz "مَا" "**Ma**'sı" denilen "مَا" harfinin ameli yüklenmiştir.

"قُلِ ادْعُوا شُرَكَاءَكُمْ" **"De ki: Ortak koştuklarınıza çağırırın."** Bana karşı olan düşmanlığından ötürü, size yardım etmeleri için onları da düelloya çağırın.

"ثُمَّ كِيدُونِ فَلَا تُنظِرُونِ" **"Sonra bana, göz açtırmayacağınız tuzaklarınızı kurun!"** Daha sonra siz ve ortak koştuklarınız, hepiniz birlikte bana karşı tuzaklarınızı kurun! Hatta bana göz bile açtırmayın. Çünkü ben, sizin hiçbirinizi dikkate alıyor değilim.

Doğrusu böylesi bir sözü, ancak hiç tereddütsüz olarak Allah'a güvenip dayanan biri söyler, başkası değil. Çünkü müşrikler, Resulüllah (s)'ı ilahları ve putlarıyla tehdit edip korkutuyorlardı. İşte bu nedenle Resulüllah'ın da, onlara bu şekilde hitap etmesi emredildi. Kaldı ki Hud (r)'ın kavmi de, onu tehdit anlamında şöyle demişlerdi: ***"Biz 'Tanrılarımızdan biri seni fena çarpmış!' demekten başka bir söz söylemeyiz! Hûd dedi ki: Ben Allah'ı şahit tutuyorum; siz de şahit olun ki ben sizin ortak koştuklarınızdan uzağım. O'ndan başka taptıklarınızın hepsinden uzağım. Haydi, hepiniz bana tuzak kurun; sonra da bana mühlet vermeyin!"***[148]

196- "إِنَّ وَلِيِّيَ اللَّهُ الَّذِي نَزَّلَ الْكِتَابَ وَهُوَ يَتَوَلَّى الصَّالِحِينَ" **"Benim velim** (Size karşı bana yardım edecek olan), **kitabı indiren** (Bana Kitabını vahiy yoluyla indiren ve risaletiyle beni güçlü kılan da) **Allah'tır. O, doğru olanlara velilik eder."** Kaldı ki onun adeti gereği o, kullarından salih olanlar ile Resullerine yardım eder ve onları asla rezil etmez.

197- "وَالَّذِينَ تَدْعُونَ مِن دُونِهِ لَا يَسْتَطِيعُونَ نَصْرَكُمْ وَلَا أَنفُسَهُمْ يَنصُرُونَ" **"O'ndan başka dua ettiklerinizin size yardım etmeye güçleri yetmez. Onlar kendilerine bile yardım edemezler."**

148 Hud, 12/54-55.

198- "وَإِن تَدْعُوهُمْ إِلَى الْهُدَىٰ لَا يَسْمَعُوا وَتَرَاهُمْ يَنظُرُونَ إِلَيْكَ" **"Onları doğru yola çağırsanız sizi işitmezler. Onları** (O bakanları), **sana bakar** (gibi) **görürsün,"** Çünkü bunlar putlarını şekillendirirlerken, birinin bir diğer kimseye gözlerini dikip bakıyor şeklinde tasvir ederlerdi. "وَهُمْ لَا يُبْصِرُونَ" **"Fakat onlar görmezler."** Onlar, bakılıp görülebilen şeyleri idrak edip kavramazlar.

199- "خُذِ الْعَفْوَ وَأْمُرْ بِالْعُرْفِ" **"Af yolunu tut, iyiliği emret..."** Affetmek, cehdin ve sertliğin, bağışlamazlığın zıddı ve aksi olan şeydir. Sen ister insanların fiillerinden doğan şeylerden ötürü olsun, ister onların ahlaksal yaşantıları noktasından olsun, ister onlardan meydana gelebilecek bir davranış sebebiyle olsun, sen bütün bunlardan güzel olanı, iyi davranışları dikkate alarak onları affetme, bağışlama yolunu seç! Onlardan zoru değil, kolay olanı iste, dikkatini sürekli olarak onların üzerinde yoğunlaştırma! Kendilerinden zor şeyler isteme. Onlara ağır gelebilecek yükler yükleme ki senden ürküp kaçmasınlar. Resulüllah (s)'ın *"Kolaylaştırın, zorlaştırmayın!"*[149] manasında olan bu hadisteki tavsiyelerine uyun! Şair der ki:

"Benden affı öğren, bağışlayıcı ol hep kazan sevgimi
Öfkeliyken ben, çıkma karşıma kötüye kullanma sevgimi"

Onların sadakalarından fazla olanını ve kendilerine kolay gelenini al. Bu durum Zekat ayeti henüz inmezden önceydi. Zekat emri nazil olunca, bundan böyle kişi zekat verme ehliyetine sahipse, o takdirde ister gönlüyle vermiş olsun, ister vermemiş olsun, artık bundan böyle zor kullanılmak suretiyle zekat alınır. **Örf**: Maruf olan, iyi olan, güzel olan fiil ve davranışlar demektir.

"وَأَعْرِضْ عَنِ الْجَاهِلِينَ" **"Cahillerden uzak dur!"** Basit, sıradan ve ayaktakımından olan kimselerin seviyelerine düşerek sen de onlar gibi olma! Onlara karşı kaba-saba davranma! Onlara yumuşaklıkla davran! Sana karşı yaptıkları kötülüklerini, hatalarını da görmezden gel!

Denildiğine göre, bu ayet indiği sırada, Muhammed (s), Cebrail'e bunun ne anlama geldiğini sorar. Cebrail de, ben bilemiyorum, sorup öğrendikten sonra söylerim, der. Daha sonra Cebrail dönüp gelir ve *"Ey Muhammed! Rabbin sana, seninle akrabalık bağlarını kesenlerden sen bağını koparmayasın, seni mahrum ve yoksul bırakana, sen veresin. Sana haksızlıkta buluna kimseye karşı sen, affetmelisin, diye emir buyurdu"*[150] der.

149 Hadis muttafakun aleyhtir.

150 Taberi, bunu Sûfyan b. Uyeyne yoluyla tahric etmiştir. Sûfyan da Ebu'l-Muradi'den rivayet etmiştir. Bu, münkati olan bir rivayettir. İbn Merduye de hadisi Mevsul bir rivayet olarak Cabir'den ve Kays b. Sa'd'dan rivayetle tahric etmiştir. Ahmed b. Hanbel de hadisi Ukbe b. Amir'den rivayetle aktarmıştır.

Cafer Sadık'tan rivayete göre, Yüce Allah, Resul'üne en güzel ve en üstün ahlak ile ahlaklanmasını emir buyurdu, demiştir. Kur'an-ı Kerim'de, bu ayetten başka, güzel ahlakı tüm yönleriyle ele alıp anlatan bir başka ayet yoktur.

200- "وَإِمَّا يَنزَغَنَّكَ مِنَ الشَّيْطَانِ نَزْغٌ" "**Şeytandan sana bir tahrik olursa,**" eğer şeytandan sana bir dürtü gelirse, şeytan vesvesesiyle, seni emrolunduğun şeyin aksine sevk ederse, vesvesesiyle sana yanlış yaptırırsa, "فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ" "**öyleyse hemen Allah'a sığın.**" Sakın şeytana itaat etme! İster "نَـزْغٌ" kelimesi olsun, ister "نَخْـس" kelimesi olsun, her ikisi de *"dürtmek, tahrik etmek"* gibi manalara gelir. Sanki şeytan, insanları masiyet ve günah olan işleri yapmaya tahrik ediyor, gibi bir anlam bulunmaktadır. Böylece şeytan, tam bir dürtüşle, kafa karıştırmakla insanları tuzağına düşürür. Kaldı ki: "Adam iyice ciddileşti" sözü de böyledir.

Bu ayet nazil olunca Resulüllah (s): *"Ey Rabbim! nasıl gazaptan, öfkeden sakınabilirim ki?"* demiş. İşte bunun üzerine "وَإِمَّا يَنزَغَنَّكَ مِنَ الشَّيْطَانِ نَزْغٌ" "**Şeytandan sana bir tahrik olursa,**" ayeti inmiştir. Burada "Şeytanın tahrikinden, dürtmesinden murat," öfkenin kendisini baskı altına alması demektir. Yine bu aynen Ebu Bekir (r)'ın: "Şüphesiz benim bir şeytanım var, beni hep tahrik ediyor, bana musallat oluyor"[151] sözü gibidir. "إِنَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ" "**Allah işiten ve bilendir.**"

201- "إِنَّ الَّذِينَ اتَّقَوْا إِذَا مَسَّهُمْ طَائِفٌ مِّنَ الشَّيْطَانِ" "**Allah'ın emir ve yasakları doğrultusunda sakınarak hareket edenler var ya, Onlara şeytan tarafından bir vesvese dokunduğunda...**" Burada "طَيْفٌ مِّنَ الشَّيْطَانِ" kavli, "طَائِفٌ مِّنَ الشَّيْطَانِ" olarak da okunmuştur. Bu "طَيْفٌ" kelimesi de gurup, taife ve vesvese gibi manalara gelir. Kelime bu yönüyle mastar olan bir kelimedir. Bu itibarla kelime "طَافَ بِهِ الْخَيَالُ يَطِيفُ طَيْفًا" fiilinden alınmadır. Şair de diyor ki:

"أَنَّى أَلَمَّ بِكَ الْخَيَالُ يَطِيفُ"

151 İshak b. Rahuye bunu *Müsned* adlı eserinde tahric etmiştir. İbn Sa'd da *Tabakat* eserinde tahric etmiş, her ikisi de diyorlar ki: "Bize Vehb b. Cerir hadis olarak tahdis etti, bize Cerir İbn Hazım hadis olarak aktardı, demiş ki Hasan'dan şöyle dediğini işittim. Bir gün Ebu Bekir (r) hitabede bulundu ve dedi ki: "Allah'a yemin olsun ki ben, sizin hayırlınız değilim. Doğrusu ben, şu bulunduğum makamda istekli olarak bulunuyor değilim. İsterim ki içinizden ifrata kaçtığım yerlerde biriniz bana yetsin, benim yanımda yer alsın. Benim Allah'ın Resulü'nün sünnetine-uygulamalarına göre amel etmemde beni desteklesin. Çünkü ben onu ikame edemeyebilirim. Kaldı ki Resulüllah (s) vahye dayandığından, korunuyordu, bu yönüyle masumiyeti vardı. Kaldı ki onun yanında, onunla birlikte bulunan bir de melek vardı. Doğrusu beni, tahrik eden, bana musallat olan bir şeytanım var. Öfkelendiğimde benden uzak durun, beni tahrik edici bir yanlışa imza atmayın."

"Ne zaman gölgesi-hayli gelip de sana dokundu."

Ya da sözkonusu olan "طَائِفٌ" kelimesi, "طَيْفٌ" kelimesinin tahfif edilmiş halidir ve bu da "فَيْعَلٌ" kalıbında gelmiştir. Tıpkı "طَلْفٌ, يطِيفُ" gibidir. Sanki kelime "لَيِّنٌ" kelimesi gibi olabilir veya bu "طَـلَـفَ، يَطْـوِفُ" fiilinden türemedir, bu durumda kelime aynen "هَيِّنٌ" kelimesi gibidir. Kelime "طَيْفٌ" olarak okunduğu gibi aynı zamanda "طَائِفٌ" olarak da okunmuştur. Gerçi her iki şekle ve manaya da ihtimali de vardır.

Bu daha önce geçen ayetleri tekit ve takrir anlamında ve aynı zamanda şeytanın dürmesi, vesvese vermesi durumunda Allah'a sığınmanın, istiazenin vacipliğini de göstermektedir. Zaten muttaki diye adlandırılan ve Allah'ın emir ve yasakları çerçevesinde hareket edenlerin adetleri de böyledir. Onlar hep Allah'a sığınıp dururlar. "تَذَكَّرُوا فَإِذَا هُم مُّبْصِرُونَ" **"Allah'ın emir ve yasaklarını hatırlayıp hemen gerçeği görürüler."** Evet, en basit manada bile olsa, şeytanın bir vesvesesini bunlar sezdiklerinde, hemen Allah'ın emir ve yasakları hatırlarlar, emrettiklerini yerine getirmeye ve yasaklarından da uzak durmaya çalışırlar. Derhal doğruyu ve gerçeği görürüler. Bundan böyle kendilerine gelen vesvesenin önüne geçerler. Kendileri ona uymazlar.

202- "وَإِخْوَانُهُمْ يَمُدُّونَهُمْ فِي الْغَيِّ" **"Şeytanların dost ve yandaşlarına gelince, şeytanlar onları azgınlığa sürüklerler."** Fakat Allah'ın emir ve yasakları çerçevesinde hareket etmeyen ve şeytanın yandaşları olan bu kimselere gelince -ki onlar şeytanların kardeş ve yandaşıdırlar- şeytanlar, düştükleri bataklıkta onlara hep süre verirler. Yani o bataklıklarda ve çukurlarda yuvarlanmaları için şeytanlar onları hep desteklerler, oyalarlar, takviyede bulunurlar.

Bu ayetteki "يَمُـدُّونَ" kelimesi, if'al kalıbında, "الْإِمْـدَاد" kökünden "يُمِدُّونَهُـمْ" olarak da okunmuştur. Ayrıca yardımcı olup kucak açarlar anlamında sözkonusu olan bu kelime "يُمَادُّونَهُـمْ" diye de okunmuştur. "ثُـمَّ لَا يُقْصِـرُونَ" **"Sonra da yakalarını bırakmazlar."** Sonra da onları azdırmaktan ve oyalamaktan geri durmazlar, onların yakalarına öylesine sarılırlar ki, bir daha geri dönmesin isterler.

Ayette geçen "وَإِخْوَانُهُمْ يَمُدُّونَهُمْ" kavli, tıpkı Şairin şu kavli gibidir:

"قَوْمٌ إِذَاالْخَيْلُ جَالُوافِي كَوَاثِبِهَا"

"Onlar öyle atlılardır ki, atların sırtlarında koşarlar"[152]

152 Bu beyitte konumuzla ilgisi olan husus, haberin, kendisiyle ilgisi olmayan bir şey üzerinde cereyan etmesidir. Tıpkı ayette de görüldüğü gibi

Burada da görüldüğü gibi haber, kendisiyle ilgisi olmayan şey üzerinde cereyan etmiştir. Burada, ayette geçen "**Şeytanın kardeşleri, yandaşları**" ifadesinden kastın, "Şeytanlar olması da caiz olabilir. Buna müteallik olan zamir, cahillere raci olur. Bu takdirde haber de, o zaman olması gereken şey üzerinde cereyan etmiş olur. Ancak birinci yorum, en uygun olan yorumdur. Çünkü "**Kardeşleri/yandaşları**" ifadesi, "**Sakınanlar, korunup takva üzere hareket edenler**" ifadesinin mukabili olmuş oluyor.

Diyorsun ki: Ayette şeytan ismi tekil olarak geçtiği halde ne diye *"kardeşleri"* ifadesindeki zamir çoğul olarak getirildi?

Derim ki: Bundan murat, cins manasıdır, tıpkı "كَفَرُوا أَوْلِيَآؤُهُمُ الطَّاغُوتُ" *"Onların dostları Tağuttur"*[153] kavli gibidir.

203- "وَإِذَا لَمْ تَأْتِهِم بِآيَةٍ قَالُوا لَوْلَا اجْتَبَيْتَهَا" "**Onlara bir ayet getirmediğin zaman: Kendin bir ayet derleyip getirseydin ya! derler.**" Ayette geçen "اِجْتَبَـي" kelimesi, bir şeyi kendi adına, kendisi için toplamak, bir araya getirmek demektir. Nitekim "onu içtima ettim" dendiğinde, "onu toplayıp bir araya getirdim" demektir. Ya da "ona toplanıldı" denildiğinde, "onu topladı, edindi, aldı" manalarına gelir. Bu, tıpkı "جُلِبَتْ إِلَيْهِ الْعَرُوسُ فَاجْتَلَاهَا" kavli gibidir.

"لَوْلَا اجْتَبَيْتَهَا" kavlinin manası, "Onları cemetseydin ya, toplasaydın ya, kendinden uydurup meydana getirseydin ya" demektir. Kelime **iftial** kalıbından alınmadır. Çünkü müşrikler Resulüllah'a karşı *"Bu Kur'an uydurulmuş bir yalandan başka bir şey değildir"*[154] diyorlardı. Ya da senin, sana indirilen diye aldığın bu şeyi, sen ulu orta, ortaya atamaz mıydın?

"قُلْ إِنَّمَا أَتَّبِعُ مَا يُوحَى إِلَيَّ مِن رَّبِّي" "**De ki: Ben, ancak Rabbimden bana vahyolunana uyarım.**" Yoksa bu ayetleri uyduran ben değilim veya onları ilk olarak ortaya atan ben değilim. "هَـٰذَا بَصَآئِرُ مِن رَّبِّكُمْ وَهُدًى وَرَحْمَةٌ لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ" "**Bu** (Kur'an), **Rabbinizden gelen açık delillerdir.**" Apaçık hüccetlerdir, müminler bu sayede körlükten kurtulup basiret sahibi olurlar, öngörüleri artar. Doğrusu bu, kalp gözleri mesabesindedir. "وَهُدًى وَرَحْمَةٌ لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ" "**İnanan bir toplum için de yol gösterici ve rahmettir.**"

204- "وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنصِتُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ" "**Kur'an okunduğu zaman ona kulak verip dinleyin ve susun ki merhamet edilesiniz.**" Ayetin zahirine bakıldığında, ilk bakışta akla gelen şey, ister namazda olsun, ister

153 Bakara, 2/257.

154 Sebe, 34/43.

namaz dışında olsun, Kur'an okunurken onu dinlemenin ve bu esnada sessiz kalmanın farz olduğu görülmektedir.

Bir rivayete göre, önceleri namaz kılınırken namazda konuşulurmuş, işte bunun üzerine bu ayet inmiştir. Sonrasında ise, namaz dışında da bu, bir sünnet, uygulama halini aldı. Eğer insanlar bir mecliste bulunuyorlarken, o esnada Kur'an okunuyorsa, susulması uygun görülmüş, sünnet kabul edilmiştir.

Manasının şöyle olduğu da söylenmiştir: " Kur'an, inişi sırasında, Resulüllah, size onu okurken, onu dinleyin." Şöyle de yorumlanmıştır: "Onu dinleyin" demek, "Onda var olan hükümlerle amel edin ve haddi aşmayın" demektir.

205- "وَاذْكُر رَّبَّكَ فِي نَفْسِكَ تَضَرُّعاً وَخِيفَةً وَدُونَ الْجَهْرِ مِنَ الْقَوْلِ بِالْغُدُوِّ وَالآصَالِ" "**Rabbini içinden yalvararak ve sesini yükseltmeden, korkarak sabah akşam zikret!**" Ayetin "**Rabbini içinden zikret**" manasındaki kısmı, genel bir ifadedir. Zikrin hangi türü olursa olsun, demektir. Bu, Kur'an okunması olabileceği gibi, dua-yakarış, tesbih "Sübhanellah demek", tehili "La ilahe İllallah" demek gibi bu ve benzeri her türden zikir olabilir. "تَضَرُّعاً وَخِيفَةً" "yalvararak, yakararak" demektir. "وَدُونَ الْجَهْرِ مِنَ الْقَوْلِ" "**Fazla ses çıkarmadan, bağırıp feryat etmeden**" demektir. Çünkü sesi kısmak, içinden rabbine yakarmak, ihlas açısından çok daha etkilidir ve aynı zamanda güzel tefekkür için de daha tesirli olur. "بِالْغُدُوِّ وَالآصَالِ" "**Sabah ve akşam**" Zira bu iki vaktin her ikisi de faziletlidirler. Veya burada, bu iki vaktin ifade edilmesiyle devamlılık murat olunmuş olabilir. "الْغُدُو" kelimesi, "**Sabah vakitlerinde, güz içerisinde**" gibi manalara gelir. Ayette geçen "الآصَال" kelimesi, "الإِيصَال" olarak da okunmuştur. Kelime, "الأصل" kelimesinden türemedir. Bu da yatsıya girmek, yatsı vaktine girmek, akşama dahil olmak gibi manaları içerir ve kelime aynı zamanda "الْغُدُو" kelimesiyle de bir uyumluluk içindedir.

"وَلاَ تَكُن مِّنَ الْغَافِلِينَ" "**Ve gafillerden olma!**" Allah'ı anmaktan, onu zikretmekten gaflete düşme ve ondan uzak kalma!

206- "إِنَّ الَّذِينَ عِندَ رَبِّكَ لاَ يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِهِ وَيُسَبِّحُونَهُ وَلَهُ يَسْجُدُونَ" "**Rabbinin yanındakiler de** (Bunlar meleklerdir, Allah'ın salatı üzerlerine olsun) **O'na kulluk etmekten büyüklenmezler. O'nu tesbih ederler. O'na secde ederler.**" Ayetteki "عِندَ رَبِّكَ" kavlinden murat, ona yakın olanlar demektir. Allah'ın rahmetine yakınlık elde eden ve fazlına sahip olanlar, anlamındadır. Çünkü bunlar, tazimle Allah'a karşı kulluk ve ahitlerini yerine getirirler, hep onun rızasını isterler. "**Ona secde ederler**" demek, ibadetlerini ve kulluklarını sadece Allah'a has kılarlar, demektir. Başka hiçbir şeyi Allah'a ortak

koşmazlar. Burada, bunun dışında kalan ve mükellefiyet altında bulunanlara da bir tariz/dokundurma vardır.

Resulüllah'tan (s) rivayet olunduğuna göre *"Kim A'raf Suresi'ni okursa, Allah kıyamet gününde bunu, o kimse ile İblis arasında perde kılar. Adem de kıyamet gününde ona şefaat eder."*[155]

"Gelecek Sure Enfal Suresi'dir"

155 Bu hadisin isnadı ile ilgili bilgiler Al-i İmran Suresi'nin tefsirinde geçmişti.

8 / ENFAL SURESİ[1]

(Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla)

يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْأَنْفَالِ قُلِ الْأَنْفَالُ لِلَّـهِ وَالرَّسُولِ
فَاتَّقُوا اللَّـهَ وَأَصْلِحُوا ذَاتَ بَيْنِكُمْ وَأَطِيعُوا اللَّـهَ
وَرَسُولَهُ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿1﴾

Ayetin Meali

1- Sana Enfalden soruyorlar. De ki: Enfal, Allah'a ve Resulü'ne aittir. Allah'tan korkun, aranızı düzeltin. Eğer mümin iseniz Allah'a ve Elçisi'ne itaat ediniz.

Ayetin Tefsiri

1- "يَسْـأَلُونَكَ عَـنِ الأَنفَـالِ" "**Sana enfalden soruyorlar.**" Enfal "الأَنفَـالِ" aslında "اَلنَّفْل" kelimesinin çoğuludur ve *"ganimet"* demektir. Çünkü bu, Allah'ın bir fazlı, bir ikramı, bir ihsan ve vergisidir, lütfudur. Lebid bir şiirinde şöyle diyor:

---

1 Enfal, "Ganimetler" anlamına gelmektedir. Adını Bedir Savaşı'nda elde edilen ganimetlerden bahseden ayetlerden almıştır. Medine'de, hicretin 2. yılında Bedir Savaşı'nın cereyan ettiği günlerde nazil olmuştur. 75 ayettir. 30. ayetten 36. ayete kadar olan 36 dâhil Mekke'de nazil olmuştur. Bakara Suresi'nden sonra inmiştir. Bu yönüyle sure Medine'de inen surelerin ikincisini teşkil eder. Bu Suredeki hükümler neredeyse Bakara Suresi'ndeki hükümlerle oldukça yakındır. Hatta Enfal Suresi'nin tamamen nüzulü Bakara Suresi'nden önce tamamlanmış olabilir. Bu surede de ganimetler ve savaş ile ilgili hükümlerden söz edilir. Ancak Bakara Suresi'ndeki hükümler daha çeşitlidir, orada sosyal muameleler ilişkin hükümler de bulunmaktadır. Sure ayrıca Bedir Suresi adıyla da anılmaktadır. Sure, bir bütün olarak Bedir savaşında inmiş değildir, sürenin nüzulü sonrasında da devam etmiştir.

Sure, Cabir b. Zeyd'in İbn Abbas'tan rivayetine göre, nüzul bakımından 89. nüzul sırada gelmiştir. Bu rivayete göre sure Ali İmran Suresi'nden önce ve Ahzab Suresi'nden sonra inmiştir. Ayetlerinin sayısı, Medine Ehli'ne. Mekke Ehli'ne ve Basra Ehli'ne göre 76, Şam Ehline göre 77 ve Kufe Ehline göre ise 75 ayettir. Surenin nüzulü ile alakalı farklı rivayet ve değerlendirmeler yanında, esasen Bedir gününde Bedir Ehli'nin ganimetler ve burada elde edilenler hakkında anlaşmazlığa düşmeleri olmuştur.

"إِنَّ تَقْوى رَبِّنَا خَيْرُ نَفَلْ"

"Doğrusu Rabbimin vereceği sevap, sevapların en hayırlısıdır."[2]

Nefel ve **Nefl**, gazin savaş sırasında elde edilen ganimetlerden payına düşenden fazlasına sahip olması, elde etmesidir. Bu, devlet başkanının veya idarecilerin savaştaki zorluklara katlanabilmeleri için, askerlerini teşvik anlamında, onlara fazladan vermeyi taahhüt ettiği şeydir. Örneğin "Kim bir düşman öldürürse, onun üzerinde bulunanların tamamı onu öldürene aittir" denmesi böyledir. Ya da bir göreve, düşmana karşı gönderdiği bir seriyeye "Elde ettikleriniz, sizindir" ya da "yarısı sizindir" veya "dörtte biri sizindir" denmesi de böyledir. Nefelin, çoğul ifade ile Enfal'in tahmisi/beşte biri yoktur. Bu arada söz veren idareci ya da idarecilerin sözlerinde durmaları, vefalı olmaları gerekir.

İmam Şafii'den (r) gelen iki görüşten birine göre, imamın, idarecinin sözünde durması gerekmez. Bedir ganimetlerinin bölüşümü konusunda, Müslümanlar arasında anlaşmazlık çıkmıştı. Bunun üzerine, bölüşümün nasıl olması gerektiği konusunda ve bölüşümde hükmü hangi tarafın vermesi hakkındaki durumu Resulüllah (s)'e sordular. Bu konuda hüküm Muhacirlere mi, yoksa Ensara mı, yoksa hepsine mi ait olacak, diye sordular.

Bunun üzerine ona "Onlara de ki: 'Bu, Resulüllah'a (s) aittir"[3] dendi. Bu konuda sadece hâkim odur ve o, bu konuda dilediğince hüküm verecektir. Onun dışında bir başkasının hükmü söz konusu değildir.[4]

Deniliyor ki, Bedir savaşı sırasında büyük yararlılıklar gösteren ve büyük sıkıntılar yaşayanlara, elde edilen ganimetten ayrıca fazla bir payın verileceği şartı getirilmişti. Bu nedenle gençler, bunu elde edebilmek adına hızlı ve

---

2 Burada bunun konumuzla ilgisi, "Nefel", kelimesinin delalet ettiği manadır ki bu da fazladan bir ikram olarak verilen demektir.

3 Ahmed b. Hanbel, İshak, İbn Hibban ve Hâkim Ebu Umame yoluyla Ubade b. Samit'ten rivayetle tahric etmişlerdir. Ubade b. Samit demiş ki: *"Resulullah (s) ile birlikte çıkıp Bedir'e gittik ve onunla birlikte Bedir savaşında hazır bulunduk. İnsanlar, düşmana karşı kenetlendi. Allah düşmanı bozguna uğrattı."* Bu arada onların ganimetler konusundaki bölüşüm anlaşmazlığını da anlattı. İşte bunun üzerine "**Sana enfaldan soruyorlar**" ayeti nazil oldu. Muhammed (s) de onu Müslümanlar arasında bölüştürdü.

4 Hadisi Ebu Davud, Nesai, İbn Hibban ve Hâkim, Ebu Davud b. Ebi Hind yoluyla, İkrime'den, o da İbn Abbas'tan rivayetle olmak üzere tahric etmişlerdir. İbn Abbas'ın dediğine göre, Resulüllah (s) şöyle buyurmuştur: *"Kim şu ve şu yere varırsa, onun için Nefel olarak fazladan şu ve şu vardır."* Bunun üzerine gençler oraya doğru koşuştular, yaşlılar ise sancakların altında durup beklediler" diye hadis devam ediyor. İbn Hacer olarak demeliyim ki, hadiste: "Nihayetinde yetmiş kişiyi öldürdüler ve yetmiş kişisini de esir aldılar" ifadesi bu hadiste yer almamaktadır.

çevik hareket ederek düşmandan yetmiş kişi kadarını öldürdüler ve yetmiş kişilerini de esir ettiler. Ancak yüce Allah, kendilerine fethi nasip kılınca, aralarında olan şeylerden ötürü anlaşmazlığa düştüler ve birbirileriyle tartışır hale geldiler.

Bu tartışmanın sonunda gençler *"savaşanlar bizleriz"* dediler. Yaşlılar ile ileri gelenler ise sancakların altında durup bekliyorlardı. Bunlar da "Biz de sizin arkanızda idik. Eğer bir gurup yenilgiye uğrarsa hemen onların yanıbaşlarınıza gelip yardım ediyorlardı" diye bir savunma içinde idiler.

Resulüllah (s)'e "Elde olunan ganimetler az ve fakat insanların sayısı ise fazladır. Eğer sen, şart olarak şu kimselere söylediklerini verecek olursan, bu ganimetten ashabın mahrum kalır" dediler. İşte bunun üzerine bu ayet nazil olmuştur.

Sa'd b., Ebi Vakkas'tan rivayet olunduğuna göre demiş ki: "Bedir savaşında kardeşim Umeyr öldürüldü. Bunun üzerine bende Said b. el-As'ı[5] öldürdüm. Kılıcını aldım, hoşuma gitti, hemen alıp Resulüllah'ın yanına vardım ve kendisine "Allah, müşriklerden dolayı yüreğime şifa serpti. Bu kılıcı bana hibe et" dedim. Bunun üzerine Resulüllah (s) bana *"Bu kılıç bana da, sana da ait değildir. Götür onu düşmandan ele geçirilen şeylerin arasına bırak"* buyurdu. Kardeşimin öldürülmesi ve sadece kendimin ele geçirdiğim kılıcın elimden alınması, yalnızca yüce Allah'ın bilebileceği bir hüzünle içim burkulmuştu. Ancak aradan çokça bir zaman henüz geçmemişti ki, Resulüllah (s) bana geldi, Enfal Suresi de nazil olmuştu. Bunun üzerine bana *"Ey Sa'd! Sen, benden kılıcı istemiştin, ancak o esnada kılıç bana ait değildi. Ancak şimdi o benim oldu, git onu al!"*[6] buyurdu.

Ubade b. Samit'ten gelen rivayete göre, o demiş ki: "Ey Bedir ashabı! Bu ayet, bizim hakkımızda nazil olmuştu. Biz, **Nefl (Enfal)** hakkında anlaşmazlığa düşmüştük. Bu konu ile ilgili ahlakımız da kötüleşmişti. İşte bu yüzden yüce Allah, onu elimizden çıkarıp Resulüllah'a bıraktı. O da bunu eşit olarak Müslümanlar arasında paylaştırdı. Çünkü bunda Allah'a karşı takva ile Resule itaat ve insanların arasını bulma görevi vardır."[7]

İbn Muhaysın, "يَسْـَٔلُونَكَ عَنِ الأَنفَالِ" kavlinden hemze harfini hazfedip hareke-

---

5 Doğrusu As b. Said olmalıdır.

6 Hadisi, Ahmed b. Hanbel, İbn Ebi Şeybe, Ebu Şeybe ve Ebu Ubeyd *el-Emval* kitabında ve Said b. Mansur tahric etmişlerdir. Hepsi de: "Muaviye Şeyban'dan, o da Muhammed b. Ebu Avn'dan rivayet etmiş, Ebu Avn demiş ki: "Ebu Ubeyd dedi ki, Said b. As da bu şekilde söyledi." Bunun doğrusu "Said b. As değil, As b. Said'dir.

7 Bunu Ahmed b. Hanbel, İshak b. Rahuye ve Taberi Abdurrahman'dan, bu Haris'ten, Haris de Süleyman b. Mekhul'den ve o da Ebu Umame'den bu şekilde rivayetle tahric etmişlerdir.

sini de makablindeki lam harfine vermek, "عَنِ" harfindeki "Nun" harfini de Lam harfine idğam etmek suretiyle bunu "يَسْـأَلُونَكَ عَلْأَنْفَـالِ" şeklinde okumuştur. İbn Mesud ise bunu "يَسْـأَلُونَكَ الْأَنْفَالَ" olarak okumuştur. Yani *"Gençler, onlar için şart koşulan Enfal ile ilgili haklarından soruyorlar"* demektir. "قُلِ الأَنفَـالُ لِلّـهِ وَالرَّسُـولِ" **"De ki: Enfal, Allah'a ve Resulü'ne aittir."**

Diyorsun ki: Bu ayette '**De ki: Enfal Allah'a ve Resulüne aittir**' Allah ve Resulü'nün birlikte cemedilerek verilmesi ne anlama geliyor?

Derim ki: Bunun manası, söz konusu olan hükmün Allah ile Resulü'ne has olduğudur. Allah, bunun bölüşümünü, hikmetinin gerektiği şekilde yapılmasını emir buyuruyor. Bu konuda Allah'ın Resulü de o hükme bağlı kalarak emrin gereğini yerine getiriyor. Bu konuda, elde edilen ganimetlerin paylaşımı ile ilgili hüküm, Allah dışında herhangi bir kimsenin görüşüne bırakılmamıştır. Bundan murat ise, Allah'ın hikmetinin gereğinin yerine getirilmesi ve bu konuyu Resulüllah'a emir buyurarak, bölüşmenin kendileri için şart ileri sürülen savaşçılarla, sancakların yanında kalan yaşlılar arasında neflin/ganimetin eşit olarak bölüştürülmesidir. Resulüllah da, ganimetleri onlar arasında eşit olarak paylaştırdı, kendilerine şart koşulanlar için de, şartın bu konuda geçersiz olduğunu ortaya koymuş oldu. Eğer onlar bunu yapmış olsalardı, o takdirde Müslümanlar arasında oluşan sevgi ve saf halinde olmalarına gölge düşerdi ve bundan böyle birbirleri hakkında güven duymazlardı.

"فَاتَّقُـوا اللّـهَ" **"Allah'tan korkun,"** aranızdaki çekişmelerde, anlaşmazlıklarda, birbirinizle hasım durumuna düşmekte Allah'tan korkun. Allah için birlik içinde olun ve Allah için kardeşliğinizi koruyun. "وَأَصْلِحُـوا ذَاتَ بَيْنِكُـمْ" **"Aranızı düzeltin."** Allah'ın size rızık olarak verdiği ve fazlından size ikramda bulunduğu şeylerde saadet yolunu, mesut olmayı ve aranızdaki bağı güçlendirmeyi tesis edin.

Ata'dan gelen rivayete göre, aralarındaki ıslah meselesi, onları şu şekilde davet etmesi, çağırması ve "Ganimetlerinizi adaletle bölüştürün" demesidir. Onlar da "Biz yedik ve infakta bulunduk" dediler. Bunun üzerine "Bir kısmınız diğer bir kısmınıza versin" diye buyurdu.

Diyorsun ki: Ayette geçen "ذَاتَ بَيْنِكُمْ" kavlinin gerçekteki manası nedir?

Derim ki: Kendi aranızdaki durum ve vaziyetlerdir. Kısaca aranızda olan haller demektir. Aranızdaki bu durumlarınız, öyle bir hal almalı ki, ülfeti, muhabbeti ve ittifakı sağlasın. Bu aynen "بِـذَاتِ الصُّـدُورِ" kavli gibidir. Yani bunlar, sadırlarda gizlenen şeyler anlamındadır. Dolayısıyla ayetteki ifade de "Aranızda olan, gizli kalan şeylerde" demektir. Mademki durumlar kişiler

arasında olan ve cereyan eden şeyler ise, bu nedenle de bunlar için "**zatu'l-beyn**" ifadesine yer verildi. Bu anlatım aynen "اِسْـقِنِي ذَا إِنَائِـكَ" cümlesi gibi olup, bununla demek istenen şey "İçinde içecek-şarap bulunan şu kaptan ver" demektir. Ayette takva ile ıslah olayı kişiler arasında olan şey olarak gösterilirken, Allah'a ve Resulü'ne itaat de imanın levazımından ve gerekli olan esaslarındandır. Böylece yüce Allah, onlara kemal derecesindeki imanın, bu esaslara olması gerektiğince tüm gücüyle bunlar üzerinde durmaya bağlı olduğunu göstermektedir.

"وَأَطِيعُواْ اللّـهَ وَرَسُولَهُ إِن كُنتُم مُّؤْمِنِينَ" "**Eğer mümin iseniz Allah'a ve Elçisi'ne itaat ediniz.**" Burada yer alan "إِن كُنتُـم مُّؤْمِنِيـنَ" kavlinin manası *"Eğer kâmil iman ile mü'minseniz"* demektir.

إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ إِذَا ذُكِرَ اللَّـهُ وَجِلَتْ قُلُوبُهُمْ
وَإِذَا تُلِيَتْ عَلَيْهِمْ آيَاتُهُ زَادَتْهُمْ إِيمَانًا وَعَلَىٰ رَبِّهِمْ
يَتَوَكَّلُونَ ﴿2﴾ الَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ
يُنْفِقُونَ ﴿3﴾ أُولَـٰئِكَ هُمُ الْمُؤْمِنُونَ حَقًّا لَّهُمْ دَرَجَاتٌ
عِندَ رَبِّهِمْ وَمَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ ﴿4﴾

Ayetlerin Mealleri

2- Müminler ancak, Allah anıldığı zaman kalpleri ürperen, ayetleri kendilerine okununca imanları artan ve Rablerine tevekkül eden kimselerdir.

3- Bunlar, namazı kılarlar ve kendilerine verdiğimiz rızıktan infak ederler. İşte onlar, gerçek mümin olanlardır. Rab'leri katında onlar için dereceler, mağfiret ve cömertçe verilmiş rızıklar vardır.

4- Rabbin seni hak uğrunda evinden çıkardığı zaman da; müminlerden bir grup bundan hoşlanmamıştı.

Ayetlerin Tefsiri

2- "إِنَّمَـا الْمُؤْمِنُـونَ الَّذِينَ إِذَا ذُكِرَ اللّـهُ وَجِلَـتْ قُلُوبُهُـمْ وَإِذَا تُلِيَـتْ عَلَيْهِـمْ آيَاتُهُ زَادَتْهُـمْ إِيمَانًا وَعَلَـى رَبِّهِـمْ يَتَوَكَّلُـونَ" "**Müminler ancak, Allah anıldığı zaman kalpleri ürperen, ayetleri kendilerine okununca imanları artan ve Rablerine tevekkül eden kimselerdir.**" Bu ayette "إِنَّمَـا الْمُؤْمِنُـونَ" kavlindeki harfi tarif olan "**Lam**" harfiyle işaret edilenler, işte o kimselerdir. Yani şu kâmil iman sahi-

bi olanlar var ya, işte onların özellikleri şöyle ve şöyle olanlardır. Zaten bu konudaki delil de bundan sonra gelecek olan "أُولَٰئِكَ هُمُ الْمُؤْمِنُونَ حَقًّا" ***"İşte onlar, gerçek mümin olanlardır"*** mealindeki 4. ayettir. "وَجِلَتْ قُلُوبُهُمْ" "**Kalpleri ürperen,**" Allah'ın anılmasıyla yürekleri titreyenler, demektir.

Ümmü Derda'dan rivayet olunduğuna göre "Vecil ifadesi, tıpkı hurma dalının tutuşup yanması gibidir. Sen onun yanışı sırasında bir ürperme görmez misin?" demiş. Ravi de "Elbette bir titreme ve ürperme görürüm" deyince Ümmu Derda şöyle der: "O halde Allah'a dua et. Çünkü dua, o ürpermeyi giderir."

Bu demektir ki, Allah'ın anılmasıyla kalp ona tazim anlamında ürperir, onun Celalinin heybetinden, Sultanının izzetinden ve asileri yakalayıp cezalandırmasından ötürü de korkuya kapılıp titrer. Bu ayette geçen "**Zikir**" ifadesi, "تُمَّ تَلِينُ جُلُودُهُمْ وَقُلُوبُهُمْ إِلَىٰ ذِكْرِ اللَّهِ" ***"Derken hem bedenleri ve hem de gönülleri Allah'ın zikrine ısınıp yumuşar."***[8] mealindeki Zümer Suresi'ndeki bu ayette yer alan zikir aynı manada değildirler. Çünkü o ayet, Rabbimin rahmetini, re'fetini (şefkatini) ve sevabını dile getiriyor.

Deniliyor ki; burada demek istenen şey adam haksızlık, zulüm yapmak veya bir masiyet işlemek gibi bir şeye yöneliyor ve bu durumda olan birine ***"Allah'tan kork!"*** deniyor. Böyle bir uyarı üzerine o kişi de hemen ürperiyor anlamında bir mana içeriyor.

Ayette geçen "وَجِلَتْ" kelimesi, cim harfinin fetha harekesiyle "وَجَلَتْ" diye de okunmuştur. Bu da tıpkı "وَبِقَ" "ayırdı, parçaladı korktu" ve "وَبَقَ" "helak oldu" benzeri dil açısından bir kullanımdır. Abdullah b. Mesud'un kıraatine göre bu, "فَزِقَتْ" olarak okunmuştur.

"زَادَتْهُمْ إِيمَانًا" "**İmanları artan**" demek, bu sayede yakin anlamında kesin imana sahip olan, içinde tatmin oluşturan, iç huzuruna eren, demektir. Çünkü delillerin tezahürü, dışa yansımaları, delalet ettiği şey açısından çok daha kuvvetlidir ve onun o konuda ayakta durması için de daha çok sebatı sağlar, ayaklarının yere sağlam basmasına yarar. Bu, o kişiyi daha çok amel işlemeye yönlendirir.

Ebu Hureyre'den gelen rivayete göre: *"İman; 77 şubeden oluşur. Bunun en üst şubesi Allah'tan başka ilah olmadığına şahitlik etmektir, en basit ve alt şubesi de yolda gelip geçene eza veren şeyi kaldırmaktır. Nitekim hayâ da imandan bir şubedir."*[9]

Ömer b. Abdülaziz (r)'dan rivayete göre demiş ki: "İmanın da sünnetleri, farzları ve şeriatları vardır. Kim bunları istenilen manada kemal şekliyle yeri-

8 Zümer, 39/23

9 Müslim, Sünen sahipleri ve İbn Hibban, Ebu Hureyre'den Ebu Salih'in rivayetiyle tahric etmişlerdir. Aynı hadis Buhari'de de muhtasar bir rivayet olarak yer almaktadır.

ne getirirse, imanını kemale erdirmiş olur. Kim de istenilen manada kemale erdirmezse, imanını kemale erdirmemiş olur."

"وَعَلَىٰ رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ" **"Rablerine tevekkül eden kimselerdir."** İşlerini, Yüce Allah'tan başkasına havale etmeyenlerdir. Sadece Allah'tan haşyet içindedirler ve yalnızca ondan umutvar olup beklenti içine girerler.

3-"الَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنفِقُونَ" **"Bunlar, namazı kılarlar ve kendilerine verdiğimiz rızıktan infak ederler."** Burada ikinci ayetle üçüncü ayette görüldüğü üzere kalbi ilgilendiren "**haşyet**", **ihlâs ve tevekkül** gibi kalbi ameller ile azaları ilgilendiren "**namaz**" ve "**sadaka**" gibi amelleri burada bu ayette toplamıştır.

4- "أُولَٰئِكَ هُمُ الْمُؤْمِنُونَ حَقًّا" **"İşte onlar, gerçek mümin olanlardır."** Burada geçen "حَقًّا" kelimesi, mahzuf olan bir masdarın sıfatıdır. Yani: *"İşte onlar, gerçek imana sahip olan mümin müminlerdir."* Ya da bu keklime, "أُولَٰئِكَ هُمُ الْمُؤْمِنُونَ" kavlini tekit eden bir mastardır. Bu anlatım tarzı tıpkı, "O gerçekten Abdullah'ın kendisidir" cümlesine benzer. Yani "O, gerçeklik noktasından gerçekten odur" demektir.

Hasan (r)'dan rivayete göre, adamın biri ona "Sen mü'min misin?" diye sorar. O da: "İman, iki türlüdür. Eğer sen benden, Allah'a, meleklerine, kitaplarına, Resullerine, ahiret gününe, cennet ve cehenneme, öldükten sonra yeniden dirilmeye ve hesaba imandan soruyorsan, o durumda ben, müminim. Eğer sen benden "إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ" diye başlayan buradaki ikinci ayetten soruyorsan, Allah adına yemin olsun ki, ben onlardan mıyım, yoksa değil miyim, işte bunu bilmiyorum" diye cevaplar.

Sevri'den gelen rivayete göre demiş ki: "Kim, kendisin gerçekten mümin olduğunu iddia eder de, sonra da, kendisinin cennet ehlinden olduğuna şehadet etmezse, işte bu kimse sadece bu ayetin yarısına iman etmiştir, demektir."

Bu, onun bir ilzamıdır. Yani o kimse, gerçek manada mümin olan ehli sevaptan biri olduğuna kesinlik ifadesiyle belirtmiyorsa, bu durumda o kimse, kesin olarak gerçekten mümin olduğu konusunda da kesin bir inancı yoktur, demektir. Buna göre imandan istisnaya bir taalluk bulunmaktadır.

İmam Ebu Hanife (r), bu konuda istisnayı kabul etmeyenlerdendir. Ondan hikâye olunduğuna göre kendisi Katade'ye "Sen ne diye imanında istisnaya gidiyorsun?" diye sormuş. O da "Ben, İbrahim'in ***'Ve hesap günü hataları-***

mı bağışlayacağını umduğum O'dur'[10] mealindeki bu ayette yer alan sözüne uydum" der. Bu defa İmam Ebu Hanife de ona, sen İbrahim'e uyuyorum derken, Rabbimin şu kavlinde geçen ifadeye uysaydın ya! Allah şöyle buyuruyor:***"Ey İbrahim! Yoksa inanmadın mı? İbrahim de Rabbine: Hayır, elbette inandım."***[11]

"لَّهُمْدَرَجَاتٌعِندَرَبِّهِمْوَمَغْفِرَةٌوَرِزْقٌكَرِيمٌ" **"Rab'leri katında onlar için dereceler** (şeref, keramet, saygınlık, yüksek mertebe), **mağfiret** (günahlarını bağışlama) **ve cömertçe verilmiş rızıklar vardır."** Cennet nimetleri vardır. Yani onlar için güzel ve sürekli olan menfaatler, hem de tazim yoluyla olmak üzere vardır. İşte sevabın manası budur.

كَمَا أَخْرَجَكَ رَبُّكَ مِنْ بَيْتِكَ بِالْحَقِّ وَإِنَّ فَرِيقًا
مِنَ الْمُؤْمِنِينَ لَكَارِهُونَ ﴿5﴾ يُجَادِلُونَكَ فِي الْحَقِّ
بَعْدَ مَا تَبَيَّنَ كَأَنَّمَا يُسَاقُونَ إِلَى الْمَوْتِ وَهُمْ
يَنْظُرُونَ ﴿6﴾ وَإِذْ يَعِدُكُمُ اللَّهُ إِحْدَى الطَّائِفَتَيْنِ
أَنَّهَا لَكُمْ وَتَوَدُّونَ أَنَّ غَيْرَ ذَاتِ الشَّوْكَةِ تَكُونُ لَكُمْ
وَيُرِيدُ اللَّهُ أَنْ يُحِقَّ الْحَقَّ بِكَلِمَاتِهِ وَيَقْطَعَ دَابِرَ
الْكَافِرِينَ ﴿7﴾ لِيُحِقَّ الْحَقَّ وَيُبْطِلَ الْبَاطِلَ وَلَوْ كَرِهَ
الْمُجْرِمُونَ ﴿8﴾ إِذْ تَسْتَغِيثُونَ رَبَّكُمْ فَاسْتَجَابَ لَكُمْ
أَنِّي مُمِدُّكُمْ بِأَلْفٍ مِنَ الْمَلَائِكَةِ مُرْدِفِينَ ﴿9﴾ وَمَا
جَعَلَهُ اللَّهُ إِلَّا بُشْرَىٰ وَلِتَطْمَئِنَّ بِهِ قُلُوبُكُمْ وَمَا
النَّصْرُ إِلَّا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ
﴿10﴾ إِذْ يُغَشِّيكُمُ النُّعَاسَ أَمَنَةً مِنْهُ وَيُنَزِّلُ عَلَيْكُمْ
مِنَ السَّمَاءِ مَاءً لِيُطَهِّرَكُمْ بِهِ وَيُذْهِبَ عَنْكُمْ رِجْزَ
الشَّيْطَانِ وَلِيَرْبِطَ عَلَىٰ قُلُوبِكُمْ وَيُثَبِّتَ بِهِ الْأَقْدَامَ
﴿11﴾ إِذْ يُوحِي رَبُّكَ إِلَى الْمَلَائِكَةِ أَنِّي مَعَكُمْ فَثَبِّتُوا
الَّذِينَ آمَنُوا سَأُلْقِي فِي قُلُوبِ الَّذِينَ كَفَرُوا الرُّعْبَ
فَاضْرِبُوا فَوْقَ الْأَعْنَاقِ وَاضْرِبُوا مِنْهُمْ كُلَّ بَنَانٍ

10 Şuara, 26/82

11 Bakaraş 2/260

﴿12﴾ ذٰلِكَ بِأَنَّهُمْ شَاقُّوا اللَّـهَ وَرَسُولَهُ وَمَنْ يُشَاقِقِ اللَّـهَ وَرَسُولَهُ فَإِنَّ اللَّـهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿13﴾ ذٰلِكُمْ فَذُوقُوهُ وَأَنَّ لِلْكَافِرِينَ عَذَابَ النَّارِ ﴿14﴾

Ayetlerin Meâlleri

5- Rabbin seni hak uğrunda evinden çıkardığı zaman da, mü'minlerden bir grup bundan hoşlanmamıştı.

6- Gerçek ortaya çıktıktan sonra bile, bu hususta sanki göz göre göre ölüme sürükleniyorlarmış gibi seninle tartışıyorlardı.

7- Allah, iki gruptan birinin sizin olacağını vadetmişti. Siz güçsüz ve silahsız olanın sizin olmasını arzu ediyordunuz. Oysa Allah, kelimeleriyle hakkın gerçekleşmesini ve kâfirlerin gücünün arkasını kesmek istiyordu.

8- Günahkârların hoşuna gitmese de hakkı ortaya koymak ve batılı da ortadan kaldırmak için.

9- Rabbinizden yardım dilemiştiniz de size: Birbiri ardınca bin melek ile size yardım ulaştıracağız, diye cevap vermişti.

10- Allah, bunu yalnızca bir müjde olması ve kalplerinizin yatışması için yaptı. Yardım yalnızca Allah katındadır. Çünkü Allah azizdir, hâkimdir.

11- O zaman sizi kendisinden bir güven vermek için hafif bir uykuya daldırmış ve üzerinize gökten onunla sizi temizlemek ve şeytanın pisliğini sizden gidermek, kalplerinizi pekiştirmek ve ayaklarınızı sağlamlaştırmak için su indirmişti.

12- O an Rabbin meleklere şöyle vahyediyordu: Ben sizinle beraberim, iman edenlere sebat verin! Ben kâfirlerin kalbine korku salacağım. Siz de boyunlarını vurun, parmaklarını doğrayın!

13- Bu, Allah'a ve Elçisi'ne muhalefet etmeleri dolayısıyladır. Kim, Allah'a ve Elçisi'ne muhalefet ederse, şüphesiz Allah'ın cezası çok şiddetlidir.

14- İşte size (azap) tadın onu! Ve kâfirlere bir de ateşin azabı vardır.

Ayetlerin Tefsiri

5- "كَمَآ أَخۡرَجَكَ رَبُّكَ مِنۢ بَيۡتِكَ بِٱلۡحَقِّ" **"Rabbin seni hak uğrunda evinden çıkardığı zaman da..."** Burada geçen "كَمَآ أَخۡرَجَكَ رَبُّكَ" kavli hakkında cümle tahlili-irap açısından iki türlü yorum bulunmaktadır. ***Birincisi:*** **"Kef"** harfinin mahzuf/gizli bir mübtedanın/öznenin haberi olarak mahallen merfu/ötreli olmasıdır. Bunun da takdiri şöyledir: "Bu durum, seni çıkarmalarındaki durum gibidir. Yani gazilere ganimeti/nefli dağıtma konusunda onlarda görmüş olduğun durum ve vaziyet, hoşnutsuzluk aynen senin onları savaşa çıkarman sırasındaki hoşnutsuzluk gibidir.

İkincisi: Bunun, ilk ayette geçen "ٱلۡأَنفَالُ لِلَّهِ وَٱلرَّسُولِ" kavlinde mukadder olan bir fiilin mastarının sıfatı olabilir. Yani Enfal sadece Allah ve Resulü için karar kılınmıştır. Onlar hoşlanmasalar da bu mesele sabit olmuştur. Hem de tıpkı Rabbinin seni evinden çıkarmasının, onların hoşlanmamalarına rağmen sabit olması gibi sabit ve kesin olmuştur. Ayetteki "مِنۢ بَيۡتِكَ" kavlinden murat, Resulüllah'ın Medine'deki evi olabileceği gibi, bizzat Medine'nin kendisi de demek olabilir. Çünkü Medine, Resulüllah'ın hicret buyurduğu ve burasını mesken/yurt edindiği evi halini almıştır. Burasının ev olarak özellikle Resulüllah'a tahsisen belirtilmesi, tıpkı evin, içinde sakin olanlara aidiyeti anlamında bir ifade tarzıdır. Yine ayetteki "بِٱلۡحَقِّ" ifadesi ise, yani "hikmete, doğruya dayalı, kendisinde sapmaya, yan çizmeye fırsat bırakmayan bir çıkışla çıkardı" demektir.

"وَإِنَّ فَرِيقٗا مِّنَ ٱلۡمُؤۡمِنِينَ لَكَٰرِهُونَ" **"Mü'minlerden bir grup bundan hoşlanmamıştı."** İbarenin bu kısmı hal konumunda gelmiştir. Yani "Rabbin, onlar hoşlanmadıkları halde, gönülleri buna yatmadığı halde seni çıkardı" demektir. Bu hadise aslında şöyle bir şeye dayanmaktadır, Kureyş kervanı, Şam'dan hareketle Medine'ye, bu cihete yakın bir istikamette yol almak üzere harekete geçmeleri üzerine olmuştur. Kaldı ki bu, aynı zamanda büyük bir ticaret kervanıydı. Ki bu kervanda önemli kırk kadar süvari de bulunuyordu. Ebu Süfyan, Amr b. As, Amr b. Hişam da bunlar arasında bulunuyorlardı.[12]

12 Bu kıssa, İbn Hişam'ın siyerinden alınmıştır. Ancak burada söz edildiği gibi, Kervanı yönetenler arasında "Amr b. Hişam da vardı" bilgisi yanlıştır. Çünkü burada adı geçen Amr b. Hişam, aslında Ebu Cehil'in kendisidir. Oysa bildiğimiz gibi Ebu Cehil, Kervanı yönetenler arasında değildi. Ancak O, Bedir'de Resulüllah'a ve İslam ordusuna karşı çıkan düşman müşrik ordusunu yönetenler arasında bulunuyordu. Resulüllah'ın baş düşmanlarından ve en başta gelenlerindendi, İslam davetine en çok karşı duran biriydi. Bedir'de öldürüldü. Abdullah b. Mesud, boynuna basarsak ona "Ey koyun çobancığı! Nihayet tırmanacağın yere tırmandın, varacağın yere vardır" diye seslenmiştir. Taberi, bunu İbn İshak'tan aktararak tahric ediyor. Bu bilgilerin bir kısmı İbn Abbas'a, bir kısmı, Urve'ye dayanmaktadır. Süddi'den de bu bilgiler takdim ve tehir şeklinde aktarılmıştır. İçin eksik ve fazlalar bulunmaktadır. Vakıdi'nin *Megazi* eserinde bu bilgilerin bir kısmı Lebid tarafında, bir kısmı da Said b. Müseyyeb'ten

Bunun üzerine Kervan'ın durumu Cebrail (a), Resulüllah'a haber verdi, Resulüllah da bunu Müslümanlara bildirdi. Bu haber Müslümanların hoşuna gitmişti. Çünkü kervanda bayağı yüklü bir ticaret malı bulunuyordu ve dolayısıyla kervanda kendilerine karşı koyabilecek fazla kimseler de yoktu. Bu nedenle Müslümanlar savaş yerine, kendilerince daha kolay olan ve fazla bir güç sarf etmeden kazanılacak olan yolu seçiyorlardı.

Müslümanların harekete geçmek için çıkmaları üzerine, bu haber Mekke müşriklerine bir şekilde ulaştı. Bu durum karşısında Mekke'de bulunan Ebu Cehil (Amr b. Hişam) Kâbe'nin damına çıkarak şöyle seslenmeye başladı: "Ey Mekke halkı! Her zorluk ve sıkıntıya rağmen koşun, koşun kervanınızı ve mallarınızı kurtarın! Eğer onlar Muhammed'in eline geçecek olursa, artık bundan böyle sizler ebedi olarak kurtulamayacaksınız!"

Abbas b. Abdulmuttalib'in kız kardeşi (Resulüllah'ın halası), bu sırada bir rüya görmüştür. Bunun üzerine kardeşine "Ben, şaşkınlık ve hayret uyandıran bir rüya gördüm. Gökten sanki bir melek indi, dağdan bir kaya aldı, sonra da o taşı, Mekke'deki evlerin üzerine yuvarladı ve o kayadan düşen parçalardan Mekke'nin isabet almayan tek evi kalmadı" der.

Abbas da gider bunu Ebu Cehil'e anlatır. Bunun üzerine Ebu Cehil: "Bunların kadınları bu gibi gaybi bilgileri haber vermedikçe, bunların erkekleri böyle bir haberden hoşnut kalmazlar" der. Ebu Cehil, tüm Mekke'de seferberlik ilan ederek Mekke halkını arkasına alarak büyük bir orduyla yola çıkar. Nitekim: "Ne o kervanda olmak isterim, ne de o hareket içinde olurum" diye bir söz vardır, işte bu da öyleydi. Bu, önemli bir ticaret kervanıydı ve ordu da söz konusu kervanı korumak için görünürde o denli güçlüydü.

Denildiğine göre kervan, yolunu değiştirip sahil yolunu tutar ve kurtulur. Halk da Mekke'ye dönmek isterler. Ancak Ebu Cehil "Vallahi dönmek olmaz. Biz Bedir'e varıp develeri keserek ziyafet vermedikçe, Bedir'de çadır kurup rakkase kadınlar tef çalıp oynamadıkça, tüm böyle bir dönüş asla olacak değildir. Kaldı ki Araplardan onlara karşı çıktığımızı da duymayan

---

aktarılarak belirtilmiştir. Öte taraftan Ebu Sûfyan diye sadece bu isimle geçen bu kişi, Ebu Sûfyan b. Sahr'dır, Muaviye'nin de babasıdır. Kendisi bu sırada Kureyşin başında bulunuyordu. Mekke'de görüşüne başvurulan ve sözü dinlene biriydi. Amr b. As da Kureyşin sayılı isimlerinden biriydi, zekası ve dehası ile onlar arasında ün yapmıştı. Fakat kafası hep Muaviye'den taraf olmuştur. Hatta mızrakların ucuna Mushaf sayfalarının asılması cingözlüğünü de o yapmıştı. Ali (r) ile Muaviye arasında Hakem olayını gündeme sokan da bu kişidir. Sonunda İmam Ali bununla aldatılıp yanıltıldı ve Hakem olayını kabullenmek zorunda kaldı. Ali (r)'ın bunu kabullenmesi, haricilerin çıkış sebebi oldu ve Ali'ye karşı savaşmada da bir gerekçe yapıldı.

kalmamıştır. Zaten Muhammed de kervan'a vuramadı, elinden kaçırdı. Zaten biz de böylece onu küçük düşürmüş olduk" der.

Böylece Ebu Cehil onları Alp Bedir'e sürükledi. Bedir: Su kuyularının bulunduğu bir alandı. Araplar yılda bir kez toplanıp buraya gelerek burada panayır kurarlardı. Derken Cebrail (a) iner ve "Ey Muhammed! Doğrusu Yüce Allah size iki guruptan birini vaadetmiştir. Bu, ya Kervan olacak ya da Kureyşliler olacaktır" dedi. Bunun üzerine Resulüllah ashabıyla istişarede bulundu ve onlara: "Ne dersiniz? Şüphesiz Mekkeliler, tüm ağırlıklarını ve yüklerini alarak, her türlü zora katlanmak suretiyle buraya doğru yola çıkmışlardır. Bu durumda sizin için hayırlı olan Kervan mı yoksa var güçleriyle kuvvetlerini toplayıp üzerimize doğru saldırıya geçenler mi, bu ikisinden hangisini istersiniz" diye sordu. Onlar da "Tercihimiz elbette kervandır, düşman ile karşılaşmak istemeyiz" dediler.

İşte bu cevap karşısında Resulüllah'ın rengi attı. Sonra dönüp onlara şöyle cevap verdi: "Doğrusu Kervan, yolunu değiştirip sahil yolunu tutmuş ve gitmiş. İşte Ebu Cehil de gücünü toplayıp bize karşı yola çıkmış." Ancak onlar "Ey Allah'ın Resulü! Seni ilgilendiren kervan olmalı, bırak düşmanı şimdi" dite karşılık verirler.

Resulüllah (s)'in öfkelendiğini ve gazaba geldiğini gören Ebu Bekir ile Hz. Ömer (Allah her ikisinden de razı olsun) hemen ayağa kalkarak, "sen bize karşı ihsanda bulun, yol göster" dediler. Daha sonra da Sa'd b. Ubade ayağa kalktı ve "Ey Allah'ın Resulü! Sen kendi verdiğin karara bak ve onu uygula! Vallahi eğer sen Adenebin bölgesine dek yürüyecek olsan bile. Ensar'dan bir tek kişi de olsa, senden geride asla kalmayacaklar"[13] diyerek destek verdi.

Sonra da Mikdad b. Amr[14]: "Ey Allah'ın Resulü! Allah sana nereye kadar ve neyi emir buyurmuşsa derhal uygula. Sen nereye gider ve nasıl istersen biz de seninle birlikteyiz. Biz, sana, İsrailoğullarının Musa'ya *'Sen ve Rabbin gidin ve ikiniz savaşın, biz de burada oturacağız'* dedikleri gibi diyecek değiliz. Biz sana 'Sen ve Rabbin, ikiniz de gidip savaşın ve biz de ikinizle birlikte savaşmaya gelecek ve hep yanınızda savaşacağız. Biz de gören bir göz de olsa, bulunduğu sürece hep yanında olacağız' dedi."

---

13 Sa'd b. Ubade Resulüllah'ın ashabından olan çok önemli bir sahabidir. Medine'de Hazrec kabilesinin de seyyidi/başkanıdır. Hep Resulüllah (s) ile birlikte cihada çıkmış, ona yardım etmiş ve hep onun yanında yer almıştır. Doğrusu Resulüllah'a desteği hep iyi ve güzel olmuştur. Adenebin: Yemen'de bir adanın adıdır.

14 Mikdad b. Amr: Sahabidir. Muhacirindendir Resulüllah'a yardım edenlerin başında yer alırdı ve hep Resulüllah'ın yanında olurdu. Bu da Zübeyir b. Avvam, Sa'd b. Ebi Vakkas ve Abdurrahman b. Avf gibi Kureyşin varlıklı olanlarından biriydi.

Bunun üzerine Resulüllah (s) mutluluk gülüşüyle Ensarı murat ederek onlara doğru "Ey insanlar bana işaret edin, yol gösterin!" diyordu. Çünkü Ensar, Akabe'de, Resulüllah'a (s) biatte bulunurlarken, şöyle demişlerdi: "Biz, sen Medine'ye ulaşmadıkça, bizin zimmetimizde ve himayemizde değilsin, biz bundan beriyiz. Ne zaman bize gelir ulaşırsan artık bundan böyle sen bizim himayemizde ve korumamız altındasın. Atalarımız ve kadınlarımız bizi neden menetmiş, neye karşı korumuşlarsa, biz de aynen o şekilde sana yardımcı olacak, engellerin karşısında duracağız" demişlerdi.

Resulüllah (s)'in endişesi, ola ki Medineliler, Medine içinde kendisine karşı herhangi bir düşmandan bir saldırı söz konusu olacağı zaman, onu koruyup destekleyeceklerini, ancak Medine dışında böyle bir şeyi üstlenip üstlenemeyebilecekleri meselesiydi. Resulüllah'ın (s) konuşmasını dikkatle izleyen Sa'd b. Muaz hemen ayağa kalktı ve "Sanki sen, bu konuşman ile bizi kast ediyor gibisin ey Allah'ın Resulü!" der. Resulüllah da *"Evet"* diye cevaplar.

Sa'd b. Muaz[15] da Resulüllah'a "Biz sana iman ettik, seni tasdik ettik ve senin getirdiklerini hak olduğuna şahitlik ettik. Biz de bu konuda sana söz verdik, kesin olarak seni dinleyip itaat edeceğimize dair sözleştik. Ey Allah'ın Resulü neyi istiyorsan, neye karar vermişsen, derhal uygulamaya koy. Sen Hak ile gönderen Allah adına yemin olsun ki, sen bize şu denizi gösterip de oraya dalacak olsan biz de kesin olarak senin peşinden oraya dalacağız ve bizden bir tek kişi de geride kalmayacaktır. Biz, bir düşman ile karşılaşıp da, düşmanın bizi savaşmaya karşı güçsüz olduğumuzu görmesini istemeyiz. Biz onlara karşı sabırla direneceğiz, çünkü biz savaşta, düşman karşısında sabırla duran bir toplumuz. Karşılaşmada sadakatle orada bulunacağız. Ola ki Allah'ın senin gözlerine yaklaşıp gösterdiği şeyi bize de gösterecektir. Allah'ın bereketi ve mübarek kılmasıyla bizi dilediğin gibi yürüt" dedi.

Resulüllah bu konuşmadan çok memnun kalmıştı, çünkü Sa'd'ın sözleri ona rahat bi nefes aldırmıştı. Sonra da Resulüllah (s) *"Allah'ın izni ve bereketiyle harekete geçin ve sevinin, size müjdeler olsun! Şüphesiz Yüce Allah bana iki guruptan birini vaadetmiştir. Vallahi şu anda ben, Kureyş toplumunun savaş alanındaki düşüş ve yıkılışlarını görür gibiyim"* der.

Rivayet olunduğuna göre, Resulüllah Bedir işini bitirdiğinde kendisine *"Senden kervanın peşine takılmanı da istiyoruz, ondan başka bir şey istemiyoruz"* de-

15 Medineli Ensar'dan olup, Sahabidir. Resulüllah'a yardımda ve hizmette yanında yer alanların en iyilerindendi. Bedir savaşında Ensar'ın sancağı onun elindeydi. Medine'de Evs kabilesinin lideriydi ve onlar arasında sözü geçerli olan biriydi. Benu Kureyza Yahudilerini Resulüllah'a ihanetleri sebebiyle Sa'd b. Muaz hakemlik yapmıştır. Kaldı ki Resulüllah (s) da onun verdiği hüküm için *"Sen, onlar hakkında, yedi kat semanın üstünde Allah'ın vermiş olduğu hükümle hükmettin"* demişti.

mişlerdi. Bunun üzerine Abbas kendisine "Kervan şu anda güven içindedir, ona ulaşmak söz konusu olamaz" diye seslendi. Bunun üzerine Resulüllah (s) da ona *"Neden?"* diye sordu. O da: "Çünkü Allah sana iki taifeden, iki guruptan birini vaadetti. Dolayısıyla Allah sana vaat ettiğini verdi. Oysaki: 'müminlerden bir grup bundan hoşlanmamıştı' der."[16]

6-"يُجَادِلُونَكَ فِي الْحَقِّ بَعْدَمَا تَبَيَّنَ كَأَنَّمَا يُسَاقُونَ إِلَى الْمَوْتِ وَهُمْ يَنظُرُونَ" "Gerçek ortaya çıktıktan sonra bile, bu hususta sanki göz göre göre ölüme sürükleniyorlarmış gibi seninle tartışıyorlardı."

Allah Resulü'nün uğrunda mücadele verdiği hak, sözkonusu karşılaşmada, kendilerine karşı savaşmaya gelen büyük Kureyş topluluğudur, bunların kurdukları ordudur. Oysaki müminlerden kimileri buna karşılık, kervanla karşılaşmayı tercih ediyorlardı. **"بَعْدَمَا تَبَيَّنَ" "Gerçek ortaya çıktıktan sonra"** kavliyle demek istenen şey, *"Resulüllah, tarafından müminlerin zafer kazanacakları durumu kendilerine bildirildikten sonra"* demektir. Onların cidalleri, tartışmaları konusuna gelince, o da bu kimselerin, Resulüllah'ın kendilerine gerçeği açıklamış olmasına rağmen, hala sadece kervanı vurmak için olan ısrarları, demek oluyor. Çünkü bunlar "Sen bize, bunun için hazırlanalım, tedbirlerimiz alalım dememiş miydin?" deyip duruyorlardı.

Daha sonra bunlar, zafere ve ganimete sevk edildikleri halde, bunların korku ve endişe bakımından durumlarının, ölüme gidenlerin, zillete sürüklenip gönderilenlerin durumlarına benzetilmiştir. Oysaki Resulüllah (s) bunun sebeplerini müşahede ediyor, hiçbir şüpheye yer kalmayacak derecede o sebeplere bakıyordu. Müslümanların tek korku ve endişeleri sayılarının oldukça az olması sebebiyleydi. Oysaki düşman süvariler halinde geliyordu. Oysa anlatılanlara göre Müslümanların ordusunda sadece iki atlı, iki süvari bulunuyordu.

7- "وَإِذْ يَعِدُكُمُ اللَّهُ إِحْدَى الطَّائِفَتَيْنِ أَنَّهَا لَكُمْ وَتَوَدُّونَ أَنَّ غَيْرَ ذَاتِ الشَّوْكَةِ تَكُونُ لَكُمْ" "Allah, iki gruptan birinin sizin olacağını vadetmişti. Siz güçsüz ve silahsız olanın sizin olmasını arzu ediyordunuz." Ayetin başında yer alan "إِذْ" harfi, burada muzmar/gizli olan "اُذْكُرْ" fiiliyle mansub kılınmıştır. "أَنَّهَا لَكُمْ" kavliyse, ayette geçen "إِحْدَى الطَّائِفَتَيْنِ" kavlinden bedeldir. Söz konusu edilen iki taifeden biri kervandır, diğeri de gelen ordudur. "غَيْرَ ذَاتِ الشَّوْكَةِ" kavliyle murat olunan taife de kolay elde edilecek olan kervandır. Çünkü kervanda sadece kırk atlı

16 Tirmizi, Ahmed b. Hanbel, İshak b. Rahuye, Ebu Ya'la, Bezzar, İbn Hibban ve Hâkim İsrail'in rivayeti olarak bunu tahric etmişlerdir. İsrail de bu hadisi Semmak'tan, bu, İkrime'den, İkrime de İbn Abbas'tan rivayet etmiştir.

vardı. Asıl güç ve kuvvet, gelen o büyük sayıdaki orduda idi. Çünkü bu ordu hem sayıca ve hem de hazırlıkça görünürde oldukça güçlü görünüyordu. "الشَّوْكَةِ" "**Eş-şevketu**" kelimesi, *"hiddet, keskinlik, güç, kuvvet"* manalarına gelir. Kelime, "الشَّوْكُ" "eş-şevk" kelimesinden istiare yoluyla alınmış olup zaten bu kelimenin de müfredidir. Nitekim "شَوْكُ الْقَنَالِ شَبَاهَا" söylenir ki bu, "Mızrağın dikenine, kılıcın keskin ağzına benzer." Kaldı ki "شَائِكُ السِّلَاحِ" ifadesi de bu manayı çağrıştırır Bu, "kılıcı kesin" anlamındadır. Yani ayetin manası "Siz, kervanı arzu ediyordunuz. Çünkü bu öyle bir guruptu ki, onun bir keskinliği, bir ağırlığı yoktu, kolay yutulabilir bir lokmaydı. Bu sebeple bunu isterken diğerine karşı çıkıyordunuz" demek olur.

"وَيُرِيدُ اللَّهُ أَنْ يُحِقَّ الْحَقَّ بِكَلِمَاتِهِ وَيَقْطَعَ دَابِرَ الْكَافِرِينَ" "**Oysa Allah, kelimeleriyle** (güçlü orduya karşı savaşmak üzere Allah tarafından kendisine indirilen ayetler, Allah'ın meleklerine indirmesini emrettiği yardım ve zaferi çerçevesinde, esir alınmalarına, öldürülmelerine ve Bedir kuyuları alanından atılmalarına verdiği hüküm için) **hakkın gerçekleşmesini,** (yücelmesini) **ve kâfirlerin gücünün arkasını kesmek istiyordu.**"

Ayette geçen "دَابِرَ" kelimesi *"son, sonları"* gibi manalara gelir. Kelime "دَبَرَ" fiilinden ismi faildir. Bu da bir şeyin dönüp gitmesi anlamındadır. Nitekim "دَابِرَةُ الطَّائِرِ" ifadesi de böyledir. "Kuşun sonu" anlamına geleceği gibi "uğursuzluk getiren kuş" anlamında da kullanılır. "قُطِعَ دَابِرُ" ise, *"bir şeyi kökünden kazımak, silip yok etmek"* demektir.

Yani siz geçici olan bu dünya hayatının, basit olan şeylerin peşindesiniz. Bedenleriniz, durum ve mallarınız konusunda sizi üzmeyecek, size sıkıntı getirmeyecek şeylerle karşılaşmayı istiyorsunuz. Oysaki Yüce Allah, sizin için kalıcı ve üstün olan şeyleri, dini ayağa kaldıracak şeyleri, hakkın zafer kazanmasını, Allah'ın kelimesinin yücelmesini, her iki dünyada da kurtuluşa ermenizi istiyor. Doğrusu iki istek arasında birbirleriyle kıyaslanamayacak derece de büyük bir fark bulunmaktadır. İşte bunun içindir ki Yüce Allah, sizin karşınıza, sizden daha güçlü olan ve daha çok silaha, görünürde vurucu güce sahip olan bir toplumu seçip çıkardı. Ki böylece zayıf olan gücünüze rağmen onların gücünü kırmanızı, sayıca az olmanıza rağmen, sayıca sizden üstün olanlara galebe çalmanızı murat ediyor. Sizi aziz kılmayı, onları da zelil kılmayı; kervan ve onda olan şeyler yerine bunların çok daha üstünde olan, kervandan elde edilecekle hiç kıyaslanamayacak derecede çok daha fazla olan imkânları elde etmenizi istiyor.

Ayetteki çoğul olan "بِكَلِمَاتِهِ" kavli, tekil olarak "بِكَلِمَتِهِ" diye de okunmuştur. Bu da tevhid inancını egemen kılarak, hakkın üstünlüğünü gerçekleştirmek anlamındadır.

8- "لِيُحِقَّ الْحَقَّ وَيُبْطِلَ الْبَاطِلَ وَلَوْ كَرِهَ الْمُجْرِمُونَ" **"Günahkârların hoşuna gitmese de hakkı ortaya koymak ve batılı da ortadan kaldırmak için."**

Diyorsun ki: Ayetteki "لِيُحِقَّ الْحَقَّ" kavli, neye taalluk eder?

Derim ki: Bu mahzuf olan bir ibareye taalluk eder ki, bu ibarenin takdiri de şöyledir: "لِيُحِقَّ الْحَقَّ وَيُبْطِلَ الْبَاطِلَ فعلذلك، ما فعلها إلا لأنها" "Hakkı ortaya koymak ve batılı da yok etmek için bunu yaptı. Evet, bunu sadece bu iki amaç için yaptı." Bu da İslam'ın sabit kalması, kalıcılığının sağlanması, onun açıkça meydana çıkarılıp egemen kılınması ile küfrün ortadan kaldırılarak yok edilmesi gerçeğidir.

Diyorsun ki: Bu, ifade tekrar değil midir?

Derim ki: Hayır, değildir. Çünkü burada kastedilen şeyler birbirinden farklıdır. Birincisi, murat olunan iki şey arasında oluşan bir açıklamadır. Ya da ikisi arasında bir açıklık getirmek için bu, bir dilbilgisi kuralıdır. Oysa burada bu ayette vurgulanan husus, neden daha güçlü ve zor olanın, daha basit ve kolay olanına tercih edildiğini beyan ve açıklama anlamındadır. Böylece zaferin ve yardımın Müslümanlar lehine nasıl gerçekleştiğinin hakiki manası anlaşılsın diyedir. Çünkü Allah'ın bu konuda onlara yardım etmesi, onları rezil kılmaması, tüm hedeflerin ve amaçların üzerinde olan en değerli ve üstün bir amaç olmasındandır. Böyle üstün bir amaç, tüm amaçların "efendisi, seyyidi" anlamına gelir. Zira daha az sayıda ve güçte olan bir ordunun her bakımdan üstün olan bir gücü, bir orduyu nasıl darmadağın ettiğini göstermek adına zor olan amaç olarak gösterilmiştir.

Gerçi burada takdir edilen mahzuf/gizli ifadenin müteahhir/sonra gelen bir mukadder ifade olması da gerekebilir. Böylece ihtisas manası ortaya çıkmış olsun istenmiş ve bu da manaya uygunluk sağlamış olur. Gerçi bunun aynı zamanda bir önceki ayette geçen "يَقْطَعَ" fiiline taalluku da mümkündür, denmiştir.

9- "إِذْ تَسْتَغِيثُونَ رَبَّكُمْ" **"Rabbinizden yardım dilemiştiniz de"**

Diyorsun ki: Ayetteki "إِذْ تَسْتَغِيثُونَ" kavli neye taalluk eder?

Derim ki: Bu "إِذْ تَسْتَغِيثُونَ" "**yardım dilemiştiniz** de" kavli, bu surenin yedinci ayetinde yer alan "إِذْ يَعِدُكُمُ" ***"hani size vaad ediyordu"*** kavlinden bedeldir. Gerçi bunun yine bu surede bundan önce geçen "لِيُحِقَّ الْحَقَّ وَيُبْطِلَ الْبَاطِلَ" ***"Hakkı ortaya koymak, batılı da ortadan kaldırmak için"*** kavline taalluku da caiz olur. Onların yardım istemeleri, imdat dilemeleri, artık savaşın kesin olarak meydana geleceğini anlayınca, bundan böyle Yüce Allah'a şöylece dua etme-

ye ve "Rabbimiz! Düşmanlarına karşı bize yardım ile zafer ver. Ey imdat isteyenlerin imdadına yetişen, bize yardımınla imdat eyle!" demeye başladılar.

Ömer (r)'dan rivayete göre, Resulüllah (s) müşriklerin durumuna şöyle bir baktı ki, sayıları bin kadardı. Bir de dönüp ashabına baktı, onların sayıları ise 300 kişi kadardı. Bunun üzerine hemen kıbleye karşı dönerek, ellerini de uzatarak şöyle yakarmaya başladı: *"Allah'ım! Bana vadettiğini yerine getir! Allah'ım eğer bu toplum helak edilecek olunursa, bundan böyle yeryüzünde kulluk ve ibadet olunmayacak."* Resulüllah (s) bu şekilde yakarmasını sürdürürken, nihayet üzerindeki ridası yere düştü. Onu Ebu Bekir (a) yerden aldı, tekrar Resulüllah'ın omuzları üzerine koydu ve arkasında durup onu bekleyip durdu ve Resulüllah'a seslenerek *"Ey Allah'ın Nebisi! Rabbine olan yakarışın yeter. O, kesin olarak sana vaat ettiğini yerine getirecektir"* diyordu.[17]

"فَاسْتَجَابَ لَكُمْ أَنِّي مُمِدُّكُمْ بِأَلْفٍ مِنَ الْمَلَائِكَةِ مُرْدِفِينَ" "**Size: Birbiri ardınca bin melek ile size yardım ulaştıracağız, diye cevap vermişti.**" Buradaki "أَنِّي مُمِدُّكُمْ" kavli, aslında "بِأَنِّي مُمِدُّكُمْ" demektir. Burada cer edatı olan "**ba**" harfi, hazfedilmiş, bunun başına "اسْتَجَابَ" fiili getirilmiş, dolayısıyla bu, mahallen mansub olmuştur.

Ebu Amr b. A'la'dan gelen rivayete göre o, bu ayetteki hemze harfini kesreli olarak kelimeyi "إِنِّي مُمِدُّكُمْ" diye kıraat etmiştir. Ki burada bir kavl "قَوْل" ifadesi, yeni "dedi, söyledi" kelimesi murat edilerek, böyle bir ifade takdir edilerek hemzenin kesre harekesiyle okunmuştur. Yahut da ayetteki "اسْتَجَابَ" fiili, doğrudan "قَالَ" yerinde kullanılmıştır ki, zaten cevap vermek de, aslında söylemekten, demekten ibarettir.

Diyorsun ki:Bedir gününde melekler savaştı mı?

Derim ki:Bu konu, tartışmalıdır. Denilene göre Cebrail (a), içinde Ebu Bekir (r)'ın bulunduğu sağ kanada, Cebrail 500 melekle insanlar suretinde indi. İçinde Ali (r)'ın yer aldığı sol kanatta ise, Mikail (a) 500 melekle indi. Hepsinin üzerinde beyaz giysiler ve başlarında da sarıklar vardı. Sarıkların uçlarını da omuzları arasından sarkıtmışlardı. Böylece savaştılar. Yine deniliyor ki, melekler Bedir gününde savaştılar ve fakat Ahzab günü olsun, Huneyn'de olsun melekler savaşmadılar.

Ebu Cehilden rivayete göre, kendisi İbn Mesud'a "Bu duymakta olduğumuz sesler de nereden geliyor, oysaki etrafta kimseyi gördüğümüz de yok" demiş. O da "Meleklerden" diye cevaplamış. Bunun üzerine Ebu Cehil, "Siz değil, bizi yenen onlar oldu" demiştir.

Rivayet olunduğuna göre, bir Müslüman, müşriklerden birinin izini sür-

17 Hadisi, Müslim, İbn Abbas'ın, Ömer (r)'dan rivayetle İbn Abbas'tan tahric etmiştir.

meye başlar. Bu arada kendisini üstünden bir kamçı darbesi sesini duyar. Hemen o müşrik olana dönüp bakar, adam boylu boyunca uzanmış yatıyor, yüzü ikiye parçalanmış vaziyettedir. Ensar'dan olan bu Müslüman, durumu Resulüllah'a (s) aktarır, Resulüllah da ona *"Doğru söylersin. O, gökten gelen bir yardım idi"*[18] buyurur.

Ebu Davud el-Mazni'den rivayete göre demiş ki: "Bedir gününde vurmak için bir müşrikin peşine düştüm, bir de ne göreyim, elimdeki kılıcım ona ulaşmadan önce başı ellerimin arasına düşüverdi."[19]

Bir rivayete göre de melekler savaşmamışlardır. Sadece müminlerin sayılarının çok çok olduğunu, güçlü olduklarını göstermek için ve bir de müminleri savaşta sebat etmeleri için bulunmuşlardır. Kaldı ki, Allah'm bir tek meleği, tüm dünya ehlini helak etmeye yeterdir. Oysaki Cebrail (a), kanatlarının bir tek tüyü ile Lut kavminin şehirlerini yerlebir etmişti. Dahası da var, Salih (a)'ın kavminin ülkelerini bir tek sayha ile helak edip yok etmiştir.

Ayette geçen "مُرْدِفِينَ" kelimesi, "**dal**" harfinin hem kesre harekesiyle "**mürdifin**" olarak okunduğu gibi hem de fetha harekesiyle "**mürdefin**" olarak da okunmuştur. Çünkü "رَدِفَ" kelimesi, "تَبِعَ" manasınadır, tabi olma, izlemek, peşinden gitmek gibi manalara gelir. Nitekim Yüce Allah'ın bir kavlinde "قُلْ عَسَىٰ أَنْ يَكُونَ رَدِفَ لَكُمْ بَعْضُ الَّذِي تَسْتَعْجِلُونَ" diye geçmektedir. *"De ki: Çabucak gelmesini istediğiniz şeyin (azabın) bir kısmı herhalde yakında başınıza gelecektir."*[20]

Bu mana olarak "رَدِفَكُمْ" ve "أَرْدَفَهُ" demek olup, birincisi *"Sizi izledi, takip etti"* demek iken, ikincisi de *"Onu izledim, takip ettim"* demektir. Yani birilerini arkadan izlemek, takip etmek anlamındadır. Bu kelimedeki "Dal" harfinin keesreli okunması halinde manası birinin birilerini izlemesi, birilerine uyması demek olabileceği gibi bu, aynı zamanda onların sadece müminleri izlemeleri, onlara uymaları, tabi olmaları manalarına gelir ki, bu: "Onları takdim ederler, onları öne geçirirler. Böylece onlar bizzat müminlerin kendilerini izlerler" demek olur. Yahut da: "Onlara tabi olurlar, onlan teşyi ederler ve önlerine onları takdim ederler, önceliği onlara verirler, kısaca onlar, hep arkadan müminleri izler dururlar ki, müminler böylece hep onların gözleri önünde olsunlar ki, onları muhafaza etmiş olsunlar" demek de olabilir. Ya da "Bizzat onların kendilerini başka melekler de izler" veya "Onlar başka meleklere de uyarlar" demek olabilir. Mananın bu yönünü, Yüce Allah'ın Al İmran Suresi'ndeki şu

---

18 Bu hadis, bundan önce geçen ve İbn Abbas tarafından rivayet olunan hadisin bir kısmıdır.

19 İbn İshak bunu, *"Meğazi"* esrinde tahric etmiştir. Hadisin tahric tarikinde İshak, Taberi ve daha başkaları da vardır.

20 Neml, 27/72

ayetler de teyit etmektedir: "أَلَن يَكْفِيَكُمْ أَن يُمِدَّكُمْ رَبُّكُم بِثَلَاثَةِ آلَافٍ مِّنَ الْمَلَائِكَةِ مُنزَلِينَ" ***"İndirilen üç bin melekle Rabbinizin sizi takviye etmesi, sizin için yeterli değil midir?"***[21], öteki ayet de şöyledir: "يُمْدِدْكُمْ رَبُّكُم بِخَمْسَةِ آلَافٍ مِّنَ الْمَلَائِكَةِ مُسَوِّمِينَ" ***"Rabbiniz, nişanlı beş bin melekle sizi takviye eder."***[22]

Ayetteki "مُرْدِفِينَ" kelimesindeki "**Dal**" harfini Fetha olarak "**Mürdefin**" şeklinde okuyanlar açısından ise mana, *"Tabi olunanlar, uyulanlar"* ya da " Tabi olunmuşlar, uyulmuş kimseler" demek olur. Aynı kelime "**Ra**" harfinin kesre harekesi ve "**Dal**" harfinin şeddeli kılınmasıyla "مُرِدِّفِين" "**Müriddifin**" olarak okunduğu gibi, aynı zamanda "**Ra**" harfinin" damme harekesi ve "**Dal**" harfinin şeddeli kılınmasıyla "مُرُدِّفِينَ" "**Mürüddifin**" diye de okunmuştur. Kelimenin aslı ise "مُرْتَدِفِينَ" demek olup, mana olarak "مُتَرَادِفِين" demektir. Bu da *"Tabi olurlar, uyarlar"* manasınadır ve kelime "اِرْتَدَفَ" kökünden alınma olup, tabi olmak, peşi sıra gitmek gibi manalar içerir. Burada "iftial" babındaki "**ta**" harfi, dal harfine idğam edilmiştir. Böyle olunca kelimede iki sakin (harekesiz) harf yan yana gelmiş oluyor, okumada zorluk doğacağından dolayı, "**ra**" harfine, kelimenin aslına bakarak veya "**dal**" harfine tabi kılınarak kesre harekesi verilmiştir. İkinci bir yol olarak da kelimede bulunan "**mim**" harfine tabi kılınarak, damme harekesiyle harekelendirilmiştir. Böylece kelimenin her iki şekilde de okunması caiz olabilmektedir.

Süddi'den gelen rivayete göre ayetteki "بِأَلْفٍ مِّنَ الْمَلَائِكَةِ" kavlindeki tekil olan "أَلْفٍ" kelimesi çoğul olarak "الافٍ" "**alafin**" şeklinde "بِآلَافٍ مِّنَ الْمَلَائِكَةِ" diye de okunmuştur. Tıpkı Ali İmran Suresi'ndeki 124-125. ayetlerinde geldiği gibi, onlarla uyum sağlasın için böyle de okunmuştur.

Diyorsun ki: Ne diye burada "**bin**" kelimesi tekil olarak okuyanlar mazur sayılıyorlar, neden "**mürdifin**" "**izleyenler**" kelimesinin tefsirinde, "indirilen melekleri başka melekler de izleler" diye tefsir [illegible]li. İzlenenler, tabi olunanlar, arkalarından gelirlerken başkalarını mı izliyorlardı?

Derim ki: Burada geçen "**bin**" ifadesinden murat, *"Onlardan savaşanları"* demektir. Ya da *"o meleklerden ileri gelenleri"* demektir ki, bu da, bunları onların dışındakiler izlediler, onların peşinden onlara tabi olarak gelenler anlamındadır.

10- "وَمَا جَعَلَهُ اللَّهُ إِلَّا بُشْرَىٰ وَلِتَطْمَئِنَّ بِهِ قُلُوبُكُمْ" "Allah, bunu yalnızca bir müjde olması ve kalplerinizin yatışması için yaptı."

21 Ali İmran, 3/124

22 Ali İmran, 3/125

Diyorsun ki:Burada geçen "وَمَاجَعَلَهُ" kavlindeki zamir nereye racidir?

Derim ki: Bu zamir bundan önce geçen ayetteki "مُمِدُّكُم" kavline racidir. Çünkü mana "Sizin imdat istemenizle, size cevap verdi" demektir.

Diyorsun ki:Neye göre kesre olarak okundu?

Derim ki:Ayetteki "مُمِدُّكُم" kavline göre okunmuştur. Çünkü o, muzmar/gizli olan "قَوْل" "Kavl" ifadesinin mefulüdür/tümlecidir. Zaten o da "قَوْل" anlamındadır. Gerçi bu zamirin aynı zamanda ayette geçen "مُمِدُّكُم" kavlinin mana olarak delalet ettiği *"imdat"* manasına raci olabilir.

"إِلَّا بُشْرَى" kavlinin manası "Sadece size, zafere ereceğinizin bir müjdesi olsun diye" demektir. Tıpkı İsrailoğullarındaki "**Sekine**" gibi bir anlam içermektedir. Yani: "Sizler sayınızın azlığından dolayı Allah'tan yardım ve medet istediniz, ona yakardınız. Böylece meleklerle yardımınıza koşulması, sizin için zaferi kazanacağınızın bir müjdesi olmuştur. Sizin sakinleşmenizi sağlamış, böylece kalplerinize güven ve bağlılık gelmiştir."

"وَمَا النَّصْرُ إِلَّا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ" "**Yardım yalnızca Allah katındadır. Çünkü Allah azizdir, hâkimdir.**" Zaferi sizin için murat eden Allah'tır. Sakın zaferin meleklerden kaynaklandığını zannetmeyin ve öyle bilmeye kalkışmayın. Asıl size de, meleklere de yardımcı olan Yüce Allah'tır. Sebep olarak sarıldıklarınızdan, meleklerden kaynaklanıyor değildir. Asıl yardım yalnızca Allah katındandır. Zafer kazanmış olan, mansur olanlar, yalnızca Allah'ın kendilerine yardım ettikleridir.

11- "إِذْ يُغَشِّيكُمُ النُّعَاسَ أَمَنَةً مِنْهُ وَيُنَزِّلُ عَلَيْكُمْ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً لِيُطَهِّرَكُمْ بِهِ وَيُذْهِبَ عَنْكُمْ رِجْزَ الشَّيْطَانِ وَلِيَرْبِطَ عَلَى قُلُوبِكُمْ وَيُثَبِّتَ بِهِ الْأَقْدَامَ" "**O zaman sizi kendisinden bir güven vermek için hafif bir uykuya daldırmış ve üzerinize gökten onunla sizi temizlemek ve şeytanın pisliğini sizden gidermek, kalplerinizi pekiştirmek ve ayaklarınızı sağlamlaştırmak için su indirmişti.**"

Ayetteki "إِذْ يُغَشِّيكُمُ" "**hani uykuya daldırmış**" kavli, daha önce bu surenin yedinci ayetinde geçen "إِذْ تَسْتَغِيثُونَ رَبَّكُمْ" *"hani O size vaad ediyordu"* kavlinden ikinci bedeldir. Ya da bir önceki ayette geçen "النَّصْرُ" kelimesiyle mansubtur/fethalıdır. Ya da "مِنْ عِنْدِ اللَّهِ" kavliyle mansub kılınmıştır. Burada bu durumda fiil manası bulunmaktadır. Yahut da "مَاجَعَلَهُ اللَّهُ" kavliyle mansub kılınmış olabilir veya burada gizli bir "أَذْكُرْ" "**üzkür**" fiili vardır, bununla mansub kılınmış olabilir.

Ayetin başında yer alan "يُغَشِّيكُمُ" "**Yuğaşşikum**" kelimesi, hem şeddesiz olarak tahfif ile "**Yuğşikum**", hem de şeddeli olarak "**Yuğaşşikum**" diye de okunmuştur. Bu durumda ayette geçen "النُّعَاسَ" kelimesi de mansub okun-

muştur. Zamir ise Yüce Allah'a racidir. "أَمَنَةً" kelimesi de mefulü lehtir.

Diyorsun ki: Ancak bu durumda muallel olan failin fiili ve illetinin bir olması vacip olmuştur, ne diyeceksin?

Derim ki: Elbette öyledir. Ancak ayette geçen "إِذْ يُغَشِّيكُمُ النُّعَاسَ" kavlinin manası, "تَنْعَسُونَ" olunca, buna göre "أَمَنَةً" kelimesi de mansub kılınmış oldu. Zira "hafif uykuya dalma, uyuklama ve güven" de yani "النُّعَاس" ve "أَمَنَةً" onlar içindir. Mana ise "Siz güven içinde uyuklarken" demek olup bu da yine anlam olarak "Sizin güvenliğiniz için" demektir.

Ayetteki "مِّنْهُ" kavli, onun sıfatıdır. Yani "sadece size özgü olarak Yüce Allah'tan gelen ve sağlanan bir güvenlik ve emniyet" anlamındadır.

Diyorsun ki: Bu kıraatin dışındaki okuyuşa göre mana ne olur?

Derim ki: Bu durumda "أَمَنَةً" kelimesinin iman manasında olması caiz olabilir. Yani "Ondan gelecek olana iman etmiş olmanızdan ötürü size hafif bir uyku veriyordu" demektir. Yahut da "Uyuklama sizi sardığı bir sırada siz de güven içinde uyukluyordunuz" anlamında olabilir.

Diyorsun ki: Ayette geçen "أَمَنَةً" kelimesi, ayetin başında yer alan "يُغَشِّيكُمُ" kavlinin faili olması hasebiyle, buradaki "النُّعَاس" kelimesine ait olmaz mı? Yani "Güvende olmanız sebebiyle sizi hafif bir uyuklama sarmıştı" ifadesinde, güven içinde olma durumu "**nuas**"a/"uyuklama"ya isnat olunması, bu takdirde mecazi anlamda bir isnat olmaktadır. Bu, aslında "**nuas**" "**uyuklama**" kelimesinin kendisine değil, gerçekte uyuklamakta olan kimselere isnat olunmaktadır. Ya da "Allah, böylesine korkulu ve endişe duyulan bir anda size, Nuas/uyuklama denecek olan bir durumda sizi uyuttu, oysaki böyle bir şey size galebe çalmadan önce gerçekleştirdi. Kaldı ki sizin böylesi bir uykuya dalmanız, sadece Yüce Allah tarafından meydana gelen bir güvendir. Eğer o, olmasaydı gerek temsili manada olsun, gerekse hayali bakımdan olsun, böyle bir şey sizi sarmayacaktı, böyle bir uyuklamaya dalmayacaktınız" demek olabilir, ne diyeceksin?

Derim ki: "Kur'an'ın fesahati bütün bu ihtimallerden uzak değildir. Bu, ihtimallerin hepsi de geçerlidir. Kaldı ki bunun benzeri örnekler de vardır. Nitekim Şair şu beytiyle buna işaret ediyor:

"يَهَابُ النَّوْمُ أَنْ يَغْشَى عُيُونًا تَهَابُكَ فَهُوَ نَفَّارٌ شَرُودُ"

"Uyku düşmanın gözlerine girmekten korkuyor, sana olan, saygıdan ve bir de Senden korktuğundan, uykunun gözlerinden kaçışı bundandır."[23]

23 Burada konumuzla olan ilgisi, oluşturulan hayali üründür. Uykunun gözlere nispeti de akli mecazdır. Beyt Zemahşeri'ye aittir.

Ayetteki "أَمَنَةً" "**emeneten**" kelimesi, "**mim**" harfinin sükûnu ile "**emneten**" diye de okunmuştur. Bunun benzeri "اَمِنَامَنَةً" ve "خَيِمَخَيَاةً" kelimeleriyle "أَمِنَامَنَةً" ve "رَحِمَرَحْمَةً" kelimeleridir. Manası şu olmaktadır: *"Onlarda var olan korku, uykularını kaçırmakta, onları uyumaktan engellemektedir. Ne zamanki Allah kalplerini huzura kavuşturdu, sakinleştirdi, onları güvende kıldı, uyuya-kaldılar."*

İbn Abbas (r)'dan rivayete göre: "Savaş sırasında uyuklamak, Allah'tan bir güvendir, emin kılıştır. Namazda uyuklamak ise şeytanın vesvesesindendir."[24]

Ayetteki "وَيُنَزِّلُ" kelimesi, hem tahfifle "**Yunzilu**" olarak ve hem teşditle "**Yunezzilu**" olarak da okunmuştur. Şa'bi de "مَاءلِّيُطَهِّرَكُمبِهِ" kavlini, "مَالِّيُطَهِّرَكُمبِهِ" olarak okumuştur. İbn Cinni diyor ki, buradaki "مَا" harfi, mavsule/ilgi zamiridir. Sılası/ilgi cümleciği de cer harfiyle mecruru kıldığıdır. Sanki burada: "مَالِلطُّهُورِ" der gibidir. Bu da: "Temizlenmek için olan şey" anlamındadır.

"وَيُذْهِبَعَنكُمرِجْزَالشَّيْطَانِ" "**Şeytanın pisliğini sizden gidermek için**" yani "şeytanın vesvesesini onlardan uzaklaştırmak için, şeytanın onları susuz kalabilecekleri korkusunu vermesinden kurtarmak için" demektir. Burada geçen "**ricz**" kelimesinin cünüplük anlamında olduğu da söylenmiştir. Buna göre "şeytanın onlara fısıldadığı cünüplük korkusundan kurtarmak, bu korkuyu gidermek için" demektir. Çünkü cünüplük de onun hayal ettirdiği bir şeydi. Ayetteki "**ricz**" kelimesi, "Sin" harfiyle "**rics**" diye de okunmuştur. Yani ayet: "رِجْسَالشَّيْطَانِ" olarak da kıraat olunmuştur.

Bu, şundan ötürüdür; İblis savaş sırasında temessül ederek belirir. Oysaki müşrikler onlardan önce geçip suya varmışlardı.[25] Müslümanlar ise, kumluk bir tepede toza toprağa bulanmışlardı. Su olmadığı halde torak ayaklarının altından kayıp gidiyordu, ayakları sağlam olarak yere tam basamıyordu. Hepsi de uyuya kaldılar ve çoğu ihtilam oldu. Bunun üzerine İblis onlara "Ey Muhammed'in Ashabı! Siz, kendinizin hak üzere olduğunuzu savunuyor ve bunu ileri sürüyorsunuz ama baksanıza bir de kalkmış abdestsiz olarak namaz kılıyorsunuz, hem de üstelik bir de cünüpsünüz. Kaldı ki susuz da kalmışsınız. Eğer sizler gerçekten hak üzere olsaydınız, şunlar su

---

24 Askalani, İbn Abbas'tan böyle bir rivayet bulmadığını belirtiyor. Açıkçası bu bir tahriftir. Aslında bu ifade, İbn Mesud'dan gelmiştir. Zaten Sa'lebi de bu şekilde zikretmektedir. Bu ibareyi Abdurrazzak ve Taberi de tahric etmişlerdir. Aynı şekilde İbn Ebi Şeybe ve Taberani de bunu tahric etmişlerdir. Hepsi de İbn Mesud'dan mevkuf olarak aktarmışlardır.

25 Sa'lebi, bu rivayeti herhangi bir isnada dayanmaksızın aktarmıştır. Taberani ve İbn Merduye de Ali b. Ebu Talha yoluyla bunu oldukça uzun bir şekilde İbn Abbas'tan rivayetle tahric etmişlerdir. Burada, onda olmayan şeyler vardır. Ancak o, gerek Ebu Nuaym'da olsun ve gerekseBeyhaki'de olsun bu şekilde yer almaktadır.

konusunda size galip gelmez ve sizi yenmezlerdi. Sonuçta sizi bekleyen tehlike, sizin bundan böyle susuzluktan zor anlar yaşayacağınızdır. Ne zaman susuzluktan boyunlarınız kesilir duruma gelirse, onlar da size doğru hareket ederek, dilediklerini öldürecekler, geride kalanlarınızı da alıp Mekke'ye götüreceklerdir" der.

Bunun üzerine Müslümanlar büyük bir üzüntü içinde kalırlar. Başlarına geleceklerden ötürü acınmaya başlarlar. Bu olay üzerine Yüce Allah yağmur yağdırır. Gece boyunca yağmur devam eder. Vadiden su-sel akacak derecede yağmur yağar. Bu durum üzerine Resulüllah (s) ve ashabı, vadi kısmında suyun birikmesi için havuzlar oluştururlar, hayvanlarını sularlar, yıkanıp abdest alırlar. Kendileri ile düşman arasında bulunan kaygan kumluk alan sertleşir, kayganlık yok olur, böylece ayakları da yere sağlam basmış olur. Nihayetinde şeytanın vesvesesi yok olur, herkes bundan böyle huzur içinde kalır. Artık hiçbir kimse vicdani bir rahatsızlık duymaz olur.

Ayette geçen "بِهِ" kavlindeki zamir, suya racidir. Gerçi bu zamirin "يَرْبِطَ" kelimesine raci olması da uygun olabilir. Çünkü kalpte sabır oluşursa ve cesaret gelirse bundan böyle savaş meydanlarında ayaklar da sağlam olarak yere basar.

12- "إِذْ يُوحِي رَبُّكَ إِلَى الْمَلَائِكَةِ أَنِّي مَعَكُمْ فَثَبِّتُوا الَّذِينَ آمَنُوا سَأُلْقِي فِي قُلُوبِ الَّذِينَ كَفَرُوا الرُّعْبَ فَاضْرِبُوا فَوْقَ الْأَعْنَاقِ وَاضْرِبُوا مِنْهُمْ كُلَّ بَنَانٍ" **"O an Rabbin meleklere şöyle vahyediyordu: Ben sizinle beraberim, iman edenlere sebat verin! Ben kâfirlerin kalbine korku salacağım. Siz de boyunlarını vurun, parmaklarını doğrayın!"** Ayetin başında yer alan "إِذْ يُوحِي" kavlinin de daha önce bu surenin yedinci ayetinde geçen "إِذْ يَعِدُكُمُ" kavlinden üçüncü bir bedeldir. Ya da bir önceki ayette geçen "النَّصْرُ" kelimesiyle mansubtur. Gerçi bunun "يُثَبِّتُ" fiiliyle mansub kılınmış olması da uygundur. Ayetteki "أَنِّي مَعَكُمْ" kavli de, "يُوحِي" kelimesinin mefulü olur. Buradaki "أَنِّي"kavlindeki hemze harfi, buraya bir "**kavl**" yani "قَالَ" ve türevlerinden birinin iradesiyle meksur olarak da okunmuştur. Ya da "يُوحِي" kelimesi, "يَقُولُ"yerinde kullanılmıştır. Bu aynen bu surenin dokuzuncu ayetinde geçen "أَنِّي مُمِدُّكُمْ" kavli gibidir.

Buna göre ayetin manası "Ayaklarınızın yere sağlam basmasında, size yardım edeceğim, o halde ayaklarınızı yere sağlamca basın" olur. Bu ayette geçen "سَأُلْقِي" ve "فَاضْرِبُوا" kavillerinin, "أَنِّي مَعَكُمْ فَثَبِّتُوا" kavlinin tefsiri olması da caiz olur. Doğrusu Müslümanlar için, kâfirlerin içlerine korku düşürmekten daha büyük bir yardım olamaz. Onların boyunlarını vurmaktan daha sağlam da bir sebat olamaz. Kaldı ki iki ordunun karşılaşmalarındaki asıl amaç, zaferdi. Bu da müminler lehinde tecelli etmiştir.

Gerçi sözkonusu ifadenin, o ibarelerin tefsiri olmaması da mümkündür. Ayette geçen tespit ve sebattan murat, Allah'ın onların kalplerine, gönüllerini güçlendirecek, gayretlerini sağlamlaştıracak, savaşmadaki niyetlerini gerçekleştirecek düşünceleri sokması da olabilir. Böylece kesin olarak inandıkları şeyin kendilerine gösterilmesi de murat olunabilir. Çünkü müminler meleklerle desteklenmişlerdi.

Deniliyor ki; Melekler, daha önceden yüzünü tanımakta olduğu birine benzetilerek kişinin yanına geliyor ve şöyle diyordu: "Ben müşriklerden dinledim, diyorlar ki, Allah adına yemin olsun ki eğer onlar bize saldırırlarsa bizi kesinlikle yenerler." Melekler her iki saf arasında dolaşıp müminlere şöyle derdi: "Müjdeler olsun! Doğrusu Allah, kesinlikle size yardım edecektir. Çünkü siz Allah'a ibadet ve kullukta bulunuyorsunuz. Oysaki onlar Allah'a karşı kullukta bulunmuyorlar."

Ayetteki "الرُّعْـبَ" "**er-ru'bu**" kelimesi, teskil ile "الرُّعُـبُ" "**er-ruubu**" diye de okunmuştur. "فَوْقَ الأَعْنَـاقِ" "**Boyunlarının üstünden**" ifadesiyle anlatılmak istenen şey, boğazlanmada, boynun vurulup kesileceği yer demektir. Çünkü boynun bedenden yarılacağı mafsal, boğazlanma yeridir. Sözkonusu yerlere darbe indirilmesine gelince, çünkü oradan itibaren kafaları gövdelerinden ayırmak, başları omuzlarından kesip atmak gerçekleşir. Gerçi bu ifadelerle murat olunanların başlar olduğu da söylenmiştir. Çünkü başlar, boyunların üstünde yer alırlar. Yani demek istenen şey, başların vurulup kesilmesidir. Şair der ki:

"وَاَضْرِبُهَامَةَ اللَّبَطَلِاللُّمُشِيحِ"[26]
"غَشَّيْتُهُوَهُوَفِيجَأْوَاءَبَاسِلَةٍعَضْبًااَصَابَسَوَاءَالرَّأْسِفَانْفَلَقَا"
"Sert bir alanda düşmanı kuşattım çektim
Kılıcımı, yardım başını tam ortadan"[27]

Ayette geçen "بَنَـانٍ" kelimesi, parmaklar demektir. Bununla parmak uçları kastedilmektedir. Manası "Savaşçıların boyunlarını vurun, başlarını da kesin" demek olur. Çünkü vuruş, ya öldürücü olur veya olmaz. Burada her iki mana da bulunmaktadır. Yani onlara öyle bir darbe indirin ki, hemen olduğu yerde yuvarlanıp kalsın, ya da bir başka yerde kalsın, fark etmez, siz her iki amaçla da darbeyi indirin, demektir.

Bu ayette "فَثَبِّتُوا الَّذِينَ آمَنُـوا" kavlinden sonra gelen "سَـأُلْقِي" kavlinden itibaren ayetin sonuna dek olan kısım, meleklerin, müminleri sebat ettirecekleri,

---

26 Bu beyt daha önceden geçmişti. Burada konumuzla ilgisi olan ifade ise "اَضْـرِبْ هَامَـةَ" kavlidir ki, ***"Darbu-Hame"*** ifadesinden kasıt, baş, kafa demektir.

27 Bu beytin konumuzla ilgisi, "kılıç darbesiyle başın ortadan ikiye ayrılması" kısmıdır. İşte "فَـوْقَ الأَعْنَـاقِ" kavlini bu, teyit etmektedir.

ayaklarının sağlam basmasını sağlayacakları şeyi, meleklere telkindir. Burada sanki meleklere*"Onlara benim 'Ben kâfirlerin kalbine korku salacağım. Siz de boyunlarını vurun, parmaklarını doğrayın!' bu kavlimi söyleyin"* der gibi bir anlam bulunmaktadır. Yahut da melekler sanki Rablerine; *"Biz onları, müminleri nasıl sebat ettirelim?"* dediler de, onlara da, benim onlara olan ve "سَأُلْقِي" diye devam eden kavlimi söyleyin, denilmiş gibidir. Bu esaslara göre darbe vuranlar, müminlerdir.

13- "ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ شَآقُّوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَمَن يُشَاقِقِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَإِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ" **"Bu, Allah'a ve Elçisi'ne muhalefet etmeleri dolayısıyladır. Kim, Allah'a ve Elçisi'ne muhalefet ederse, şüphesiz Allah'ın cezası çok şiddetlidir."** Ayette geçen "ذَٰلِكَ" kelimesiyle, onlara isabet eden darba, öldürmeye, anında cezalandırılmalarına işaret olunmaktadır. Bu kelime, mübteda olarak mahallen merfudur. "بِأَنَّهُمْ" kavli de bunun haberidir. Yani: "İşte şu cezalandırma ve ikab, onların muhalefetleri ve karşı çıkmaları sebebiyledir" demektir.

Ayetteki "يُشَاقِقِ" kelimesi yani "الْمُشَاقَّةُ" kelimesi, kök itibariyle "اَلشِّقُّ" kelimesinden türemedir. Çünkü birbirlerine düşman olan tarafların sözlerinde birini diğerine karşı aksi ifadesi vardır. Birinin diğeri aleyhinde veya hakkında söylediklerini, ötekisi de berikisi için tam onun aksine ve hilafına olan şeyleri dile getirir.

Rüyamda düşmanlıkların neden türediği bana soruldu, ben de dedim ki: "Çünkü berikisi kendisince bir düşmanlıktadır, ötekisi de kendisince bir başka uçtadır."

Nitekim muhasame yani hasımlık, meşakkattir, ikiye ayrılıp bölünmektir, denmiştir. Zira bu ikisinden biri bir uçta, diğeri de bir başka uçtadır. "ذَٰلِكَ" kelimesindeki "**Kef**" harfiyle hitap Resulüllah (s)'e olabileceği gibi ayrı ayrı herkese de olabilir.

14- "ذَٰلِكُمْ فَذُوقُوهُ وَأَنَّ لِلْكَافِرِينَ عَذَابَ النَّارِ" **"İşte size (azap) tadın onu! Ve kâfirlere bir de ateşin azabı vardır."** Buradaki "ذَٰلِكُمْ" işaret ismi ise iltifat yoluyla kâfirlere işarettir. Kelime aynı zamanda "الْعِقَابَ ذَٰلِكُمْ" olarak veya "فَذُوقُوهُ ذَٰلِكُمُ الْعِقَابَ" olarak mahallen merfudur. Gerçi bunun aynı zamanda "عَلَيْكُمْ ذَٰلِكُمْ فَذُوقُوهُ" olarak mansub kılınmıştır. Bu, aynen: "زَيْدًا فَاضْرِبْهُ" ibaresi gibidir. "وَلِلْكَافِرِينَ" kavli de iki bakımdan "ذَٰلِكُمْ" kavli üzerine atfedilmiştir. Yahut da başındaki "**vav**" harfi, "**beraberlik**" anlamında olan "**maa**" manasında gelmiş olduğundan mansub olmuştur.

Bu durumda mana şöyle oluyor: "İleride, ahirette sizin için hazırlanıp da

göreceğiniz azaba ek olarak hemen şu anda da azabı tadın." Burada zamir yerine açık isme, ifadeye yer verilmiştir. Hasan (r) "أَنَّ الْكَافِرِينَ" kavlinin başında gelen "أَنَّ" "**enne**" harfinin hemzesini, esre olarak "**inne**" diye okumuştur.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا لَقِيتُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا زَحْفًا فَلَا تُوَلُّوهُمُ الْأَدْبَارَ ﴿15﴾ وَمَنْ يُوَلِّهِمْ يَوْمَئِذٍ دُبُرَهُ إِلَّا مُتَحَرِّفًا لِقِتَالٍ أَوْ مُتَحَيِّزًا إِلَىٰ فِئَةٍ فَقَدْ بَاءَ بِغَضَبٍ مِنَ اللَّهِ وَمَأْوَاهُ جَهَنَّمُ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ ﴿16﴾ فَلَمْ تَقْتُلُوهُمْ وَلَٰكِنَّ اللَّهَ قَتَلَهُمْ وَمَا رَمَيْتَ إِذْ رَمَيْتَ وَلَٰكِنَّ اللَّهَ رَمَىٰ وَلِيُبْلِيَ الْمُؤْمِنِينَ مِنْهُ بَلَاءً حَسَنًا إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿17﴾ ذَٰلِكُمْ وَأَنَّ اللَّهَ مُوهِنُ كَيْدِ الْكَافِرِينَ ﴿18﴾ إِنْ تَسْتَفْتِحُوا فَقَدْ جَاءَكُمُ الْفَتْحُ وَإِنْ تَنْتَهُوا فَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْ وَإِنْ تَعُودُوا نَعُدْ وَلَنْ تُغْنِيَ عَنْكُمْ فِئَتُكُمْ شَيْئًا وَلَوْ كَثُرَتْ وَأَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿19﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَلَا تَوَلَّوْا عَنْهُ وَأَنْتُمْ تَسْمَعُونَ ﴿20﴾ وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ قَالُوا سَمِعْنَا وَهُمْ لَا يَسْمَعُونَ ﴿21﴾

Ayetlerin Mealleri

15- Ey iman edenler, toplu bir halde kâfirlerle karşılaştığınız zaman, onlara arkanızı dönmeyin!

16- Kim o gün, savaşmak için bir yana çekilmek ya da diğer bir gruba katılmak gibi durumlar haricinde arkasını dönerse Allah'ın gazabına uğrar; onun barınağı cehennemdir. Orası ne kötü bir yerdir.

17- (İşte o gün) onları siz öldürmediniz, fakat onları Allah öldürdü. Attığında da sen atmadın fakat müminleri güzel bir imtihanla denemek için Allah attı. Şüphesiz Allah işitendir, bilendir.

18- İşte bu, böyledir. Şüphesiz Allah kâfirlerin tuzağını bozar!

19- Fetih istiyorsanız, size fetih gelmiştir. Eğer son ve-

rirseniz bu sizin için daha hayırlıdır. Ve eğer tekrar dönerseniz biz de döneriz. Topluluğunuz kalabalık olsa bile size bir fayda vermeyecektir. Çünkü Allah, müminlerle beraberdir.

20- Ey iman edenler, Allah'a ve Elçisi'ne itaat edin! İşitip durduğunuz halde ondan yüz çevirmeyin!

21- Dinlemedikleri halde "işittik" diyenler gibi de olmayın!

Ayetlerin Tefsiri

15- "يَاأَيُّهَاالَّذِينَآمَنُوا إِذَالَقِيتُمُالَّذِينَكَفَرُوا زَحْفًافَلَاتُوَلُّوهُمُالْأَدْبَارَ" **"Ey iman edenler, toplu bir halde kâfirlerle karşılaştığınız zaman, onlara arkanızı dönmeyin!"** Ayette geçen "زَحْفًا" kelimesi, "الَّذِينَكَفَرُوا" kavlinden haldir.

"**Zahfen**""زَحْفًا" kelimesi, *"Çok fazla ve çok kalabalık sayıda olan büyük ordu"* demektir. Bu öylesine bir kalabalıktır ki, adeta yürüyemeyecek, çok yavaş olarak yürüyen, hareket eden, adeta neredeyse sürüklenerek gidenler demektir. Bu, tıpkı bir bebeğin yürümede zorluk çekmesi sebebiyle yerde sürünerek, çok yavaş bir şekilde hareket etmesine benzemektedir. Adeta bebeğin kıçı üzerinde arka arkaya gitmesine benzer bir hareket şeklidir. İşte bu nedenle, söz konusu mana, bir mastar kelime olan "زَحْفًا" "**zahfen**" kelimesiyle ifade edilmiştir. Kelimenin çoğul şekli "زُحُوف" "**zuhuf**" olarak gelmektedir.

Bu durumda mana "Savaş için onlarla karşılaştığınızda, bırakın onların asker sayısına yakın veya onların sayısına denk bir sayıda olmasını, kendi sayınız yanında onların sayısını çok daha fazla ve üstün olarak görmüş olsanız bile, sakın kaçıp firar etmeyin, savaş alını terk edip gitmeyin!" şeklinde olabilir.

Ya da "زَحْفًا" "**zahfen**" kelimesi, her iki guruptan da hal olabilir. Bu durumda mana "Şayet siz ve onlar, kalabalık halde, birbirinizi sıkıştırarak karşı karşıya geldiğinizde, sakın onlara arkanızı dönüp de kaçmayın" demek olabilir.

Yahut da "زَحْفًا" "**zahfen**" kelimesi, müminlerden hal olabilir. Sanki onlar, Huneyn savaşı gününde, onlara arkalarını dönüp kaçtıklarında, olabilecekleri önceden hissettirilmiş gibiydi. Oysaki onlar 12 bin kişiden oluşan büyük bir kalabalık kitle idiler. Bu nedenle o günde firar etmekten sakınmaları için bu, kendilerine daha önceden hissettirilmişti.

16- "وَمَنيُوَلِّهِمْيَوْمَئِذٍدُبُرَهُإِلَّامُتَحَرِّفًالِّقِتَالٍأَوْمُتَحَيِّزًاإِلَىفِئَةٍفَقَدْبَاءَبِغَضَبٍمِّنَاللَّهِوَمَأْوَاهُجَهَنَّمُوَبِئْسَالْمَصِيرُ"
"Kim o gün, savaşmak için bir yana çekilmek ya da diğer bir gruba katılmak gibi durumlar haricinde arkasını dönerse Allah'ın gazabına

uğrar; onun barınağı cehennemdir. Orası ne kötü bir yerdir." Buradaki "وَمَنْ يُوَلِّهِمْ يَوْمَئِذٍ" "**Kim o gün onlara arkasını dönüp kaçarsa**" kavli, buna bir işarettir, bir emaredir. "إِلَّا مُتَحَرِّفًا لِّقِتَالٍ" kavli ise, bir savaş taktiği gereği, yanıltmaca verip önce firar ediyormuş gibi geriye kaçarken, tekrar dönüp saldırma halidir ki, işte bu amaçla geri çekilmenin bir vebali yoktur. Çünkü bu tür bir geri çekilmede, düşmana karşı bozguna uğramış havası takınarak, düşman üzerinde böyle bir etki bırakıp, düşman bu sebeple gevşemeye, zafer sarhoşluğuyla kendinden geçmeye başlayacağından hemen geri dönüp saldırmak söz konusudur. Bu da savaştaki hile ve taktik, tuzağa düşürme kurallarından biridir.

"أَوْ مُتَحَيِّزًا إِلَىٰ فِئَةٍ" Ya da bir başka Müslüman askeri guruba, cemaate katılmak üzere, kendi birliği dışındaki bir başka Müslüman birliğine katılmak için geri çekilirse, işte bu, müstesnadır. Bu iki durumda geri çekilmenin bir sakıncası ve vebali yoktur.

İbn Ömer (r)'dan rivayet olunduğuna göre, diyor ki: "Benim de içinde bulunduğum bir seriye savaşa çıkmıştık. Hepsi de firar edip kaçtılar. Medine'ye dönüp geldiklerinde büyük bir utanç duymaya başladılar. Bu sebepten ötürü evlerine kapanıp dışarı çıkamaz oldular. İşte bu durum karşısında ben, Resulüllah'a 'Ey Allah'ın Resulü! Biz savaştan geri dönüp kaçanlarız' dedim. Resulüllah da bana *'Aksine siz, düşman üzerine yeniden saldırmak üzere geri çekilip yeniden hazırlanarak, düşmanın üzerine tekrar tekrar saldırmak amacıyla geri dönüp gelenlersiniz. Ben de sizin gurubunuza katılacağım, sizin cemaatinizdenim'*[28] diye buyurdu."

Kadisiye savaşında adamın biri hezimete uğrayıp kaçıp Medine'ye, Ömer (r)'a gelmiş ve kendisine "Ey müminlerin Emiri, ben helak oldum. Ben savaş meydanından kaçtım" demiş. Bunun üzerine Ömer (r) da ona "Ben de senin cemaatindenim, Müslüman cemaatinin yanındayım" demiştir.[29]

İbn Abbas'tan rivayete göre demiş ki: "Savaş alanından kaçıp gitmek büyük günahların en büyük olanlarındandır."

Diyorsun ki: Ayetteki "إِلَّا مُتَحَرِّفًا" kavli ne ile mansub kılındı?

---

28 Hadisi Ebu Davud, Tirmizi ve İmam Buhari de *"Edebu'l-Müfred"* adlı eserinde Yezid b. Ebi Ziyad'ın rivayeti olarak tahric etmişlerdir. Yezid b. Ebi Ziyad da bunu Abdurrahman b. Ebi Leyla yoluyla Ömer'den (r) rivayet etmiştir. Hadisi aynı zamanda Ahmed b. Hanbel, İshak, İbn Ebi Şeybe, Ebu Ya'la ve Bezzar da *"Müsned"*lerinde tahric etmişlerdir. Tirmizi diyor ki: "Biz bu rivayeti sadece Yezid b. Ziyad rivayeti olarak biliyoruz." Ebu Davud, Cihad, h: 2647

29 Bu hadisi, İbn Ebi Şeybe, Mansur'un İbrahim'den rivayeti olarak tahric etmiştir.

Derim ki: Ya hal üzere mansub kılınmıştır, değilse lağvdır.[30] Yahut da geri dönenlerden istisna edilmiştir. Yani "Ancak içlerinden taktik gereği geri çekilip yeniden saldıracak olanlarla, bir diğer askeri guruba katılmak üzere ayrılanlar müstesna olmak üzere kim onlara arkasını dönüp kaçarsa" demektir.

Hasan (r) ayetteki "دُبُرَهُ" "**duburehu**" kavlini, sükûn ile "**dubrehu**" diye kıraat etmiştir. Yine ayette geçen "مُتَحَيِّزًا" "**mütehayyiz**" kelimesi vezin olarak "مُتَفَيِّعِلٌ" "**mütefey'il**" kalıbında gelmiştir. Yoksa iki ayın harfiyle olan "مُتَفَعِّلٌ" kalıbında gelmiş değildir. Çünkü bu kelimenin aslı "حَازَ، يَحُوزُ" şeklindedir. Çünkü kelime eğer "مُتَفَعِّلٌ" kalıbından gelmiş olsaydı, o takdirde sözkonusu kalıp "مُتَحَوِّزٌ" olarak gelirdi.

17- "فَلَمْ تَقْتُلُوهُمْ" "**Onları siz öldürmediniz...**" Mekke halkını kırıp geçirdiklerinde, öldürüp esir aldıklarında, bunun üzerine övünmeye başladılar. Birileri çıkıp *"Öldürdüm, esir aldım"* diye konuşuyordu.

Kureyş görünmeye başlayınca, Resulüllah (s)*"İşte Kureyş! Tüm kibir ve gururlarıyla, övünerek geldi, hepsi de Resullerini yalanlıyorlar. Allah'ım! Bana vaat ettiğini senden istiyorum"* diye yakardı. Hemen Cebrail, yanına geldi ve kendisine "Topraktan bir avuç al, onların üzerine doğru serp" dedi. Resulüllah (s) de, iki topluluk karşılaşınca, Ali (r)*'a "Bana vadinin kumundan bir avuç toprak getir"* buyurdu. Resulüllah (s), getirilen toprağı onların yüzlerine doğru serpti ve râvi devamla "Yüzler bozarıp kızardı. Gözüne toprak kaçmayan bir tek müşrik yoktu ki, gözlerini ovuşturup temizlemekle meşgul olmasın" dedi. Böylece hezimete uğradılar, kaçmaya başladılar. Müminler de peşlerine düştü, kimini öldürüyorlardı, kimini de esir olarak alıyorlardı."[31]

Deniliyor ki: "فَلَمْ تَقْتُلُوهُمْ" kavlindeki "**fe**" harfi, mahzuf olan bir şartın cevabıdır. Takdiri de*"Eğer onları öldürmekle iftihar ediyorsanız, onları sizler öldürmediniz"* şeklindedir.

"وَلَٰكِنَّ اللَّهَ قَتَلَهُمْ" "**Fakat onları Allah öldürdü.**" Çünkü melekleri indiren bizzat

---

30. Dilbilgisi kuralının uygulanması geçersizdir.

31 Tıybi diyor ki, hadis imamlarından hiçbir kimse, düşmanın yüzüne doğru toprak atma olayının Bedir'de geçtiğini zikretmemiştir. Kaldı ki bir de Seleme b. Ekva'ın rivayeti vardır. Seleme diyor ki "Resulüllah (s) ile birlikte Huneyn gazvesinde savaşıyorduk" dedikten sonra, bu toprak kıssasını zikrediyor. Ancak bu, pek de uygun bir açıklama değildir. Çünkü yoğunluk bunun Bedir savaşında olduğu noktasındadır. Vakıdi, *el-Meğazi* eserinde, bunu İbn Ebu Zuhri'den, Zühri'den, Urve b. Zübeyir'den rivayetle aktarmıştır. Taberi de bunu Ali b. Ebi Talha'dan rivayetle zikrediyor. Aynı zamanda Esbat yoluyla Süddi'den de rivayet bulunmaktadır. Kısaca konuya dair gelen rivayetler hep Bedir gazvesi noktasında yoğunlaşmaktadır. *"Kütüb-i Sitte"*de bu rivayet yer almamaktadır.

odur ve onların kalplerine korku salan da odur. Yardımı isteyen ve zaferi dileyen, kalplerinizi güçlü kılan da odur. Zira Allah, kalplerden korku ve ürpermeyi, endişeyi giderdi, yok etti.

"وَمَارَمَيْتَإِذْرَمَيْتَوَلَكِنَّاللَّهَرَمَى" Sen, Ey Muhammed! "**Attığında da sen atmadın fakatAllah attı.**" Yani "Sen attığın zamanda, yaptığın atışı, gerçekte sen atmadın. Eğer gerçekte sen atmış olsaydın, onun etkisi ulaşması gereken yere ulaşamazdı, sadece beşerin ulaştırabildiği yere, ulaştırabildiği kadar olabilirdi. Fakat o atış, Allah'ın atmasıydı. Bunun içindir ki o atış çok büyük bir etki bırakmıştır." Ayette, atışın Resulüllah'a isnat ile ispatına gelince, çünkü görünüşte yapılan atış onun elinden çıkmaktadır. Böylece Allah, bunun ondan olmadığını gösteriyor. Çünkü Allah'ın fiilinin etkisine, beşer gücü, güç yetiremez, erişemez. Sanki burada atışın gerçek faili Allah olarak gösteriliyor ve sanki böyle bir atış, aslında Resulüllah (s)'den çıkmadı gibi belirtiliyor. Ayette geçen "وَلَكِنَّاللَّهَقَتَلَهُمْ" kavlindeki "لٰكِنْ" kelimesinin tahfifi ile "وَلٰكِناللّٰهُقَتَلَهُمْ" ve "وَلٰكِناللّٰهُرَمَى" olarak da okunmuştur. Bu durumda, bu kelimeden sonra gelen kelime de merfu olarak okunmuştur.

"وَلِيُبْلِيَالْمُؤْمِنِينَمِنْهُبَلَاءًحَسَنًا" "**Müminleri güzel bir imtihanla denemek** (onlara güzel bir şey vermek) **için bunu yaptı.**"

Züheyr diyor ki:

"فَأَبْلاهُمَاخَيْرَالْبَلاءِالَّذِييَبْلُو"

"Güzel örnek sebebiyle o ikisine ihsanların en güzelini verdi."[32]

Mana şöyle oluyor: "Müminlere yapılacak olan ihsanın olması gerekeni yapılmıştır. Zaten Allah da bunu sadece bu nedenle yapmıştır" demektir. "إِنَّاللَّهَسَمِيعٌ" "**Şüphesiz Allah** (onların dualarını) **işitendir,** (hallerini de) **bilendir.**"

18- "ذٰلِكُمْ" "**İşte bu, böyledir.**" Burada geçen "ذٰلِكُمْ" işaret ismiyle, o güzel olan ihsana, yardıma işaret olunmaktadır ve mahallen merfudur. Yani "İşte bunun böyle olması" sizin şu hedeflediğiniz şeydir, demektir. "وَأَنَّاللَّهَمُوهِنُكَيْدِالْكَافِرِينَ" "**Şüphesiz Allah kâfirlerin tuzağını bozar!**" Buradaki "وَأَنَّاللَّهَمُوهِنُ" kavli, "ذٰلِكُمْ" üzerine atfedilmiştir. Yani asıl amaç, müminlere istedikleri güzelliği vermek ve kâfirlerin de hile ve tuzaklarını bozmaktır. Ayetteki "مُوهِنُ" "**muuhinu**" kelimesi, şeddeli olarak "**muvehhinu**" diye de okunmuştur. Söz konusu bu kelime izafetle okunduğu gibi, aslına göre de okunmuştur. Ki aslına göre okunması da, kelimenin tenvinli olarak ve amel ettirilerek okunmasıdır.

---

32 Bunun konumuzla ilgisi, burada geçen "أَبْلا" kelimesinin istenilen manaya kullanıldığını göstermek içindir. Çünkü aynı ifade ayette de geçmektedir ve her ikisi de vermek anlamındadır.

19- "إِنتَسْتَفْتِحُوا فَقَدْ جَاءَكُمُ الْفَتْحُ" "**Fetih istiyorsanız, size fetih gelmiştir.**" Bu hitap, bir tür aşağılama ve manevi baskı altında bırakma anlamında Mekke ehlinedir. Çünkü Mekkeliler, büyük bir seferberlik halinde savaşa çıkmak istediklerinde, Kâbe'nin örtülerine asılarak şu şekilde yakarmışlardı: "Misafirleri konaklamamız için bize ikram eyle! Bizi yakınlarımıza kavuştur! Esirleri kurtarmak adına bize başarı ver! Eğer Muhammed hak üzere ise, ona yardım eyle! Eğer biz hak üzere isek, bize yardım eyle!"

Yine rivayet olunduğuna göre onlar şöyle yakarmışlar: "Allah'ım! İki ordudan en üstün, İki taraftan en çok doğru yolda olanına, iki hizbin-gurubun en ikrama değer ve asil olanına yardım eyle!"

Rivayet olunduğuna göre, Bedir gününde Ebu Cehil demiş ki: "Allah'ım! Hangimiz akrabadan daha çok uzak kalıyor ve daha fazla bağları kesiyorsa, onu helak eyle!"

Bir yoruma göre de "**Fetih istiyorsanız, size fetih gelmiştir**" anlamındaki bu hitap müminlere yöneliktir. "وَإِنتَنتَهُوا فَهُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ" "**Eğer vazgeçip son verirseniz bu, sizin için daha hayırlıdır.**" Buradaki hitap da kâfirleredir. Yani "Eğer siz, Resulüllah'a karşı olan düşmanlıktan vazgeçerseniz, bu, sizin için daha hayırlı ve daha sağlıklı olur." "وَإِنتَعُودُوا نَعُدْ" "**Ve eğer tekrar** (onunla savaşmak için) **dönerseniz biz de** (onun size karşı zafer kazanması için) **döneriz.**"

"وَلَن تُغْنِيَ عَنكُمْ فِئَتُكُمْ شَيْئًا وَلَوْ كَثُرَتْ وَأَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُؤْمِنِينَ" "**Topluluğunuz kalabalık olsa bile size bir fayda vermeyecektir. Çünkü Allah, müminlerle beraberdir.**" Burada geçen "وَأَنَّ اللَّهَ" kavlindeki hemze harfi hem fethalı ve hem de kesre ile okunmuştur. Kelimenin hemzenin fetha harekesiyle okunması, bunun "لِأَنَّ اللَّهَ" takdiriyle okunmasından dolayıdır. Manası da "Çünkü Allah, müminlere yardım edicidir" demek olup, zaten Allah'ın yardımı da bu manada gerçekleşmişti. Keza bu kelime hemzenin kesre harekesiyle "İnnellaha" diye de okunmuştur ki, uygun olanı da böyle okunmasıdır. Kaldı ki Abdullah b. Mesud'un kıraati de zaten bunu teyit etmektedir. "لَنْتُغْنِيَ" "**Len tuğniye**" kelimesi, aynı zamanda "**ye**" harfiyle "**len yuğniye**" de okunmuştur. Böyle okunması da fasl içindir.

20- "يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَلَا تَوَلَّوْا عَنْهُ" "**Ey iman edenler, Allah'a ve Elçisi'ne itaat edin! Ondan yüz çevirmeyin!**" Bu ayetteki "وَلَا تَوَلَّوْا" kavlinde yer alan "تَوَلَّوْا" fiilindeki iki "Te" harfinden biri atılıp ikincisine idğam yapılarak görüldüğü gibi okunmuştur. "عَنْهُ" kavlindeki zamir de Resulüllah (s)'e racidir. Çünkü mana "Allah'ın Resulüne de itaat edin" demektir.

Bu, aynen "وَاللّٰهُ وَرَسُولُهُ أَحَقُّ أَنْ يُرْضُوهُ" "***Allah'ı ve resulünü hoşnut etmeleri daha gereklidir.***"[33] kavli gibidir. Çünkü Resule itaat ile Allah'a itaat aynı şeydir. Kaldı ki şöyle de buyrulmuştur: "مَنْ يُطِعِ الرَّسُولَ فَقَدْ أَطَاعَ اللّٰهَ" "***Kim, Resul'e itaat ederse, Allah'a itaat etmiş olur.***"[34] Burada sözkonusu olan zamir adeta her ikisine de raci gibidir. Bu aynen senin "Filan kişiye ihsan da icmal de yarar sağlamaz" tarzındaki ifadene benzer bir anlatımdır. Çünkü burada "İhsan ve İcmal" kelimelerinin her ikisi de mana olarak aynıdırlar. Gerçi söz konusu zamirin emre taate, itaate raci olması da uygundur. Yani *"İşitip durduğunuz halde bu emre ve emre uymaya karşı çıkmayın, sırt çevirmeyin"* demektir. Ya da: *"Allah'ın Resulünden yüz çevirmeyiniz, ona karşı çıkarak muhalefet etmeyiniz"* demek olabilir.

"وَأَنْتُمْ تَسْمَعُونَ" "**Oysaki işitip duruyorsunuz.**" Yani *"Tasdik ediyorsunuz, sözde mü'minsiniz, kâfirlerler gibi duymayan sağırlar misali olmayın..."* demektir.

21- "وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ قَالُوا سَمِعْنَا وَهُمْ لَا يَسْمَعُونَ" "**Dinlemedikleri halde 'işittik' diyenler gibi de olmayın!**" Yani duyup dinlemedikleri halde onlar, duyup dinlediklerini, işittiklerini savunuyorlar. Çünkü aslında onlar tasdik etmiş, doğrulamış değillerdir. Adeta dinlememiş olanlar gibidirler. Mana şöyle oluyor: "Şüphesiz sizler Kur'an'ı ve Nübüvveti-Resullüğü tasdik edip doğruluyorsunuz. Ancak bazı meselelerde Resulüllah'a itaatten, ganimetlerin bölüşmesi konusunda ve daha başka konularda emrine karşı geliyorsunuz. Bu durumda sizin tasdikiniz, aslında tasdik etmemeniz anlamında oluyor gibidir. Sizin onu dinlemeniz daha çok iman etmeyenlerin dinlemesine benzemektedir. Bundan sonra da gelen ayette Yüce Allah şöyle buyuruyor:

إِنَّ شَرَّ الدَّوَابِّ عِنْدَ اللَّهِ الصُّمُّ الْبُكْمُ الَّذِينَ لَا
يَعْقِلُونَ ﴿22﴾ وَلَوْ عَلِمَ اللَّهُ فِيهِمْ خَيْرًا لَأَسْمَعَهُمْ وَلَوْ
أَسْمَعَهُمْ لَتَوَلَّوْا وَهُمْ مُعْرِضُونَ ﴿23﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ
آمَنُوا اسْتَجِيبُوا لِلَّهِ وَلِلرَّسُولِ إِذَا دَعَاكُمْ لِمَا يُحْيِيكُمْ
وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَحُولُ بَيْنَ الْمَرْءِ وَقَلْبِهِ وَأَنَّهُ إِلَيْهِ
تُحْشَرُونَ ﴿24﴾ وَاتَّقُوا فِتْنَةً لَا تُصِيبَنَّ الَّذِينَ ظَلَمُوا
مِنْكُمْ خَاصَّةً وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿25﴾

33 Tevbe, 9/62

34 Nisa, 4/80

وَاذْكُرُوا إِذْ أَنْتُمْ قَلِيلٌ مُسْتَضْعَفُونَ فِي الْأَرْضِ تَخَافُونَ أَنْ يَتَخَطَّفَكُمُ النَّاسُ فَآوَاكُمْ وَأَيَّدَكُمْ بِنَصْرِهِ وَرَزَقَكُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿26﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَخُونُوا اللَّـهَ وَالرَّسُولَ وَتَخُونُوا أَمَانَاتِكُمْ وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿27﴾ وَاعْلَمُوا أَنَّمَا أَمْوَالُكُمْ وَأَوْلَادُكُمْ فِتْنَةٌ وَأَنَّ اللَّـهَ عِنْدَهُ أَجْرٌ عَظِيمٌ ﴿28﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنْ تَتَّقُوا اللَّـهَ يَجْعَلْ لَكُمْ فُرْقَانًا وَيُكَفِّرْ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ وَاللَّـهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ ﴿29﴾

Ayetlerin Mealleri

22- Allah'a göre canlıların en kötüsü gerçeği dinlemeyen sağır ve dilsiz kimselerdir.

23- Allah, onlarda bir hayır görseydi, elbette onlara bir anlayış verirdi, işittirirdi. Onlara anlayış verseydi bile, onlar yine de yüz çevirerek dönerlerdi.

24- Ey iman edenler! Size hayat verecek bir şeye çağırdığı zaman Allah'a ve Elçisi'ne icabet edin ki Allah, kişi ile kalbi arasına nüfuz eder. Şüphesiz siz de O'nun huzurunda toplanacaksınız.

25- İçinizden yalnızca zalimlere erişmekle kalmayacak olan bir fitneden de korunun! Allah'ın azabının çok şiddetli olduğunu bilin!

26- Hatırlayın, bir zamanlar yeryüzünde az idiniz, güçsüzdünüz, insanların sizi esir alıp götürmesinden korkuyordunuz. Allah sizleri barındırdı, yardımıyla güçlendirdi, şükredesiniz diye sizi temiz ürünlerle rızıklandırdı.

27- Ey iman edenler! Allah'a ve Elçisi'ne hıyanet etmeyin, bile bile emanetlerinize de hıyanet etmeyin!

28- Biliniz ki mallarınız ve evladınız bir fitnedir. Allah katında ise büyük mükâfat vardır.

29- Ey iman edenler! Eğer Allah'tan korkarsanız, O size iyiyi kötüden ayıracak bir kabiliyet verir. Ve sizin günahlarınızı örter. Sizi bağışlar. Allah son derece büyük lütuf sahibidir.

Ayetlerin Tefsiri

22- "إِنَّ شَرَّ الدَّوَابِّ عِندَ اللَّهِ" "**Allah'a göre canlıların en kötüsü**" yeryüzünde debelenen, devinen canlıların en şerlisi, em kötüsü, ya da "yeryüzündeki hayvanların en kötüleri var ya" "الصُّمُّ الْبُكْمُ الَّذِينَ لَا يَعْقِلُونَ" "**gerçeği dinlemeyen sağır ve dilsiz kimselerdir.**" Hakka karşı kulaklarını tıkamış, sağırlık sergileyen, akletmeyen dilsiz canlılar, hayvanlar gibidirler. Böylece Yüce Allah, bu durumda olanları hayvanlar cinsinden saymaktadır, sonra da onları en şerlileri ve en kötüleri olarak göstermektedir.

23- "وَلَوْ عَلِمَ اللَّهُ فِيهِمْ خَيْرًا لَّأَسْمَعَهُمْ" "**Allah, onlarda** (o sağır ve dilsizlerde) **bir hayır** (Allah'ın lütfu sayesinde bir yararlanma) **görseydi, elbette onlara bir anlayış verirdi, işittirirdi.**" Mutlaka onlara lütuf ve ihsanda bulunurdu ki, böylece tasdik edenlerin duyup dinledikleri gibi duyup dinlesinler isterdi. Sonra da şöyle buyurdu: "وَلَوْ أَسْمَعَهُمْ لَتَوَلَّوا وَّهُم مُّعْرِضُونَ" "**Onlara anlayış verseydi bile, onlar yine de** (ondan) **yüz çevirerek dönerlerdi.**" Yani "Eğer Allah onlara lütufta bulunsaydı, onlara bu lütuf bir yarar sağlamazdı. Zaten bu nedenledir ki Allah, lütfunu onlardan esirgedi." Yahut da "Allah onlara lütufta bulunsaydı, buna bağlı olarak tasdik ederlerdi ama sonrasında tekrar irtidat ederlerdi, yalanlarlardı, istikamet üzere olmazlardı" demektir.

Deniliyor ki: "Burada kendilerinden söz edilenler, Aduddar b. Kusayoğulları'dır. Bunlardan sadece iki kişi Müslüman olmuştur, biri Mus'ab b. Umeyr, diğeri de Süveyd b. Harmele'dir. Bunlar "Biz, Muhammed'in getirdiklerinden sağır ve dilsiz olanlarız. Onu duymuyor ve ona icabet etmiyoruz" diye karşı çıkıyorlardı. İşte bundan dolayı hepsi de Uhud'da öldürüldüler. Oysaki bunlar Liva sahibi idiler. İbn Cureyc'ten rivayete göre, bunlar münafık olan kimselerdi. Hasan'dan gelen rivayete göre bunlar, Kitab Ehli olanlardı.

24- "يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اسْتَجِيبُوا لِلَّهِ وَلِلرَّسُولِ إِذَا دَعَاكُمْ لِمَا يُحْيِيكُمْ" "**Ey iman edenler! Size hayat verecek bir şeye çağırdığı zaman Allah'a ve Elçisi'ne icabet edin.**" Bu ayette geçen "إِذَا دَعَاكُم" kavlinde, tıpkı öncesinde geçtiği gibi nasıl zamir tekil olarak getirilmişse, burada da zamir tekil olarak getirilmiştir. Çünkü Resulüllah'ın davetine icabet, tıpkı Allah'ın davetine icabet gibidir. Burada hem Yüce Allah'ın, hem de Resulünün birlikte zikredilmiş olması tekit içindir. Burada esasen "**icabet etme**" ifadesinden murat, Resule itaattir ve davetine uymaktır, bağlı kalmaktır, özendirme ve teşviktir.

Ebu Hureyre'den rivayet olunduğuna göre Resulullah (s) Übey b. Kaab'ın kapısına gider ve ona seslenir. Bu sırada Übey namaz kılmaktadır. Hemen

acele ile namazını kılıp Resulüllah'ın yanına gelir. Bunun üzerine Resulüllah (s) *"Benim çağrıma icabet etmemene, geç cevap vermene sebep olan şey neydi?"* diye sorar. O da. "Ben namaz kılıyordum" der. Bu defa Resulüllah (s)*"Bana vahyedilen ve 'Allah'a ve Resulüne icabet edin, cevap verin' mealindeki bu ayetin haberi sana gelmedi mi?"* buyurur. Bunun üzerine Kaab da "Bundan böyle hiç kuşkun olmasın ki, derhal çağrına cevap vereceğim"[35] der.

Bu konuda iki görüş bulunmaktadır, birine göre bu husus, sadece Resulüllah'a (s) özgü olan bir durumdur. İkinci görüşe göre ise, Resulüllah'ın onu çağırması, ihmali ve gecikmeyi, ertelenmeyi gerektirmeyen önemli bir konuda çağırmıştır. Dolayısıyla bu bağlamda önemli bir durum ortaya çıktığı takdirde kişi, namaz kılıyor da olsa, hemen namazını kesmesi ve o önemli şeye koşturması gerekir.

"لِمَا يُحْيِيكُمْ" "**Size hayat verecek bir şeye**" ifadesi ile demek istenen ise, din ve şeriat ilimleriyle ilgili bir şeye, demektir. Çünkü nasıl ki cehalet ölüm ise, ilim de hayattır. Birileri bir beytinde şöyle diyor:

"لَا تَغُرَّنَّكَ الْجَهْلُ حُلَّتُهُ فَذَاكَ مَيِّتٌ وَثَوْبُهُ كَفَنٌ"

"Sakın yanıltmasın seni cahilin kılık kıyafeti
Çünkü o giysi kefenidir, kendisi de içinde mevta"

Bir yoruma göre de, onlar kâfirlerle cihada çağırılınca demektir. Eğer müminler onlarla cihad etmeyi terk etselerdi, onlar müminleri mutlaka yener ve hepsini de öldürürlerdi. Bu, aynen ***"Sizin için kısasta hayat vardır."***[36]kavline benzer gibidir. Bir diğer yoruma göre ise, Allah'ın Resulü, onları şehit olamaya çağırınca, demektir. Çünkü Kur'an'da şehitler için***"Aksine onlar Rableri katında dirilirler"***[37] buyurmaktadır.

"وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَحُولُ بَيْنَ الْمَرْءِ وَقَلْبِهِ وَأَنَّهُ إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ" "**Ve bilin ki Allah, kişi ile kalbi arasına nüfuz eder. Şüphesiz siz de O'nun huzurunda toplanacaksınız.**" Yani Allah onu öldürür. Bu durumda da bulduğu ve ayağına geldiği fırsatı da kaçırmış olur. Oysaki bu gibi şeyler de ancak ihlâs ve samimiyetle elde olunur. Hastalıklarını tedavi etmekle, rahatsızlıkları gidermekle ve Allah'ın

---

35 Tirmizi ve Nesai bu hadisi tahric etmişlerdir. Ancak bu ikisinin rivayetinde *"Hiç kuşkun olmasın ki"* anlamında olan bölümden itibaren olan kısım yer almamaktadır. İbn Merduye de tıpkı Tirmizi'nin tahric ettiği gibi hadisi tahric etmiştir. Ancak bunun da sonunda "Ey Allah'ın Resulü! Şüphesiz ben kesinlikle beni çağırdığında, namazda bile olsam mutlaka sana cevap vereceğim" ifadesi yer almaktadır. Bu konuda Said b. Hakem'den de rivayet bulunmaktadır. Ancak Buhari burada verilenden farklı bir siyakla hadisi aktarmaktadır. Tıybi, bunun üzerinde ihtisara gitmiştir.

36 Bakara, 2/179

37 Ali İmran, 3/169

dilediği gibi ona sağlıklı ve dürüst bir cevap vermekle mümkün olabilir. Öyleyse bu fırsatı kaçırmayın, onu ganimet bilin. Allah'a ve Resulü'ne itaat için kalplerinizdeki samimiyeti ve ihlâsı koruyun. "وَٱعْلَمُوٓاْ أَنَّكُمْ إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ" "**Ve kesin olarak bilin ki sizler de O'nun huzurunda toplanacaksınız.**" O da kalplerin sağlıklı olmalarına ve Allah'a ve Resulüne taatte samimi olmalarına bağlıdır.

Deniliyor ki bunun manası şöyledir: "Allah, kulun kalbine maliktir, bu itibarla Allah onun azimetini fesheder, kırar. Niyetlerini ve hedeflerini değiştirir, korkunun yerine güven koyar, kimi zaman da güvenin yerine korku sokar. Hatırlama yerine unutkanlığı, unutkanlığın da yerine hatırlamayı verir. İşte bu ve benzeri Yüce Allah hakkında caiz olan şeyler ne varsa onları yapar ve işler. Ancak kulun kendisi sebebiyle sevap kazanacağı veya cezalandırılacağı kalbe ait olan fiillerine gelince, bunda bir şey söz konusu olmaz."

Mücbire[38] bunu şöyle değerlendirir: "Kul, küfre saptığı zaman, Allah kulu ile kalbi arasına girer; bir de iman ettiği takdirde onunla küfür arasına girer." Zalimlerin söyledikleri bu ifadeden Allah Yücedir ve münezzehtir.

Yine deniliyor ki bunun manası: "Kişin aklına ve hatırına her ne gelirse gelsin, Allah hepsine muttali olur ve hepsini de bilir. Vicdanlarda ve içte her ne geçerse geçsin, bunlardan hiçbir şey Allah'a gizli kalmaz. İşte bu haliyle sanki Allah, kulu ile kalbi arasında gibidir."

Ayetteki "بَيْنَ ٱلْمَرْءِ" kavlinde yer alan "ٱلْمَرْءِ" "**el-mer'i**" kelimesindeki hemze kaldırılmış ve "**ra**" harfi şeddeli olarak "**el-merri**" diye de okunmuştur. Bunun oluş tarzı da şöyledir: Bazen bir kelimede hemze hazfedilir yani kaldırılır. Ve burada olduğu gibi hemzenin harekesi kendisinden önce gelen "**ra**" harfine aktarılır. Bu adeta "ٱلْخَبِّ" kelimesi gibi, oysa bu kelimenin aslı "ٱلْخَبْءُ" şeklindedir. Daha sonra, bu kelime üzerinde vakfedilmesi/durulması amaçlandı ve dolayısıyla durum aynen "مَرَرْتُ بِعَمِرّ" kavli gibidir.

25- "وَٱتَّقُواْ فِتْنَةً لَّا تُصِيبَنَّ ٱلَّذِينَ ظَلَمُواْ مِنكُمْ خَآصَّةً" "İçinizden yalnızca zalimlere erişmekle kalmayacak olan bir fitneden de korunun!" "Fitne" kelimesi, "**günah**" anlamındadır, yani günahtan sakının, demektir. Bir başka yoruma göre *"açıkça ve alenen toplum arasında işlenen kötülüler"* demektir ki, bu durumda

38 Carullah Zemahşeri'nin tefsirinde çok sıkça yer verdiği Mücbire, Mücebbire (Cebriye) lafzını, Ehli Sünnet uleması, bu ifadenin, kendileri yani Ehli Sünnet için kullandığını söylerler. Ve cevap olarak yazdıkları eserlerinde, Zemahşeri'nin yer verdiği bu kelime her nerede geçiyorsa, hemen orada, buna cevap vermeye ve kendi açılarından nasıl yorumlamak gerekirse, o şekilde yorumlarlar ve doğal olarak da hemen arkasından tenkitlerini de dile getirmekten geri durmazlar. **(Çeviren)**

"kötülüğün her türünden sakının, uzak durun" demek olur. Bir başka yoruma göre de bu, *"toplum birlik ve beraberliğini sarsan"*, onları bölüp parçalayan şey demek olup, bundan da sakınılması ve uzak durulması istenmektedir. Bir farklı değerlendirmeye göre de, fitneden kasıt, "**azap**" demektir. Bundan da uzak durulması istenmektedir.

"لَا تُصِيبَنَّ" kavli, emrin cevabı olabileceği gibi, emirden sonra bir nehiy, bir yasaklama da olabilir. Ya da bu ifade, fitne kelimesinin sıfatı da olabilir. Eğer sözkonusu olan bu ifade, emrin cevabı ise, bu takdirde mana şöyle olur: "Eğer size bir şey isabet edecek ise, o şey, özellikle sadece içinizden zalim olanlara isabet edecek değildir. Ancak o, hepinizi de kapsayacak olan bir genel şey olacaktır."

Bu durum, aynen İsrailoğullarının âlimleri konusunda anlatılanlar gibi olacaktır. Onlar, mazeret göstererek, güya görünürde kötülülerden uzak duruyorlarmış gibi riyakârlık ederek halkı güya kötülükten meneder, yasaklar görünürlerdi. Ancak Allah, böylece genel olarak azabını onların hepsine gönderdi.

Eğer emirden sonra gelen bir yasaklama ise; sanki bu durumda şöyle deniliyor gibi olur: "Bir günahtan veya bir ikabtan, cezalandırılmaktan sakının, uzak durun." Sonra da şöyle dendi: "Sakın zulmetmeye kalkışmayın, aksi takdirde ceza isabet eder." Ya da mana "bu, içinizden sadece bir kısmınızın işledikleri günahın eseri ve vebalidir" olur.

Aynı şekilde eğer burada bir "kavl" ifadesi murat edildiği takdirde, bunu sıfat olarak değerlendirdiğin zaman da yine durum aynı olur. Buna göre mana açısından sanki şöyle denmiş gibi olunur: "Öyle bir fitneden sakının ki, o fitne için, 'sakın size de isabet etmesin' denmektedir." Bunun benzeri şairin şu beytidir:

"حَتَّى إِذَا جَنَّ اللَّيْلُ مُوَاخْتَلَطَ جَاؤُو بِمَذْقٍ هَلْ رَأَيْتَ الذِّئْبَ قَطْ"

"Bir gece çıkıp geldiler su karıştırılmış sütle
Rengi gitmiş sütün benzer kurta"[39]

Yani *"mezek" "su karıştırılmış sütle"* ifadesinde, bu ifadenin makulü kavlidir. Çünkü içinde o kadar çok su katkısı var ki bu, boz suya veya esmere çalan bir renk almış olup, bu renk de ancak kurt rengi olan gri rengi hatırlatır.

Son manayı, İbn Mesud'un kıraati de desteklemektedir. Çünkü İbn Mesud ayetin bu kısmını, mahzuf olan kasemin cevabı olarak "لَتُصِيبَنَّ" diye okumuştur.

---

39 Bu şiirin konumuzla ilgisi, "هَلْ رَأَيْتَ الذِّئْبَ قَطْ" kavlidir. Ki bu, Makulü Kavildir. Şiirde geçen "Mezek" kelimesinin sıfatıdır.

Hasan'dan rivayete göre bu ayet Ali, Ammar, Talha ve Zübeyir (r)'lar hakkında inmiştir. Özellikle Cemel olayı ile ilgilidir.

Zübeyir demiş ki: "Bu, bizim hakkımızda inmiştir. Biz bir müddet onu hep okuduk. Bizi onlardan gösterenler, öyleyse bununla kastedilenler bizleriz."

Süddi'den rivayet olunduğuna göre, bu ayet Bedir Ehli hakkında inmiştir. Onlar Cemel olayında savaştılar, birbirlerini öldürdüler.

Rivayet olunduğuna göre, günün birinde Zübeyir, Nebi (s) ile birlikte yürüyordu. Aniden Ali, kendilerini karşılayıverdi. Zübeyir ona güldü. Bunun üzerine Resulüllah (s) ona *"Ali'ye karşı sevgin nasıldır?"* diye sordu. O da "Ey Allah'ın Resulü! Babam ve anam yoluna feda olsun. Ben onu, çocuğumu sevdiğim gibi hatta daha çok severim" dedi. Resulüllah da (s) ona*"Öyleyse söyler misin, onunla savaşmak üzere ona doğru harekete geçtiğinde ne yapacaksın?"*[40] dedi.

Diyorsun ki: Tekit Nun'unun, emrin cevabına dâhil edilmesi nasıl caiz olur ki?

Derim ki: Çünkü bunda nehiy, yasaklama manası bulunmaktadır. Örneğin: "انْزِلْ عَنِ الدَّابَّةِ لَا تَطْرَحْكَ" "Hayvandan in, seni üzerinden atmasın" dediğin zaman, bu takdirde bunun "لَا تَطْرَحُنَّكَ" şeklinde gelmesi de caiz olur. Yani "لَا تَطْرَحُنَّكَ" ,"لَا تُصِيبَنَّ" ve "لَا يَحْطِمَنَّكُمْ" gibi ifadelerin tamamı da caiz olur.

Diyorsun ki: Ayette geçen "الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْكُمْ" kavlinin manası nedir?

Derim ki: Birinci yorum dikkate alındığında, teb'iz/kısmîlik manasını içe-

40 Bunu bu şekilde bulamadım. Ancak İbn Ebi Şeybe, bunu Esved b. Kays yoluyla rivayet etmiştir. Demiş ki, Zübeyir (r)'hı gören bana anlattı. Zübeyir de atların kuyruklarını topuz yapıyordu. Bu esnada Ali ona "Ey Ebu Abdullah, gel!" diye seslendi. Nihayetinde her ikisini de hayvanlarının boyunları birbirine kavuştu. Bunun üzerine Ali ona "Allah adına sana yemin verdiriyorum. Bize Resulüllah'ın geldiği günü hatırlıyor musun, ben sana bir şeyler fısıldıyordum. Bunun üzerine Resulüllah da bana*'Sen ona sır mı veriyorsun? Vallahi o, seninle savaşacak ve o sana karşı zalimce davranacaktır'* buyurdu." Ravi diyor ki, bunun üzerine Zübeyir hayvanının yüzüne vurup oradan ayrıldı." Beyhaki bunu *"Delail"* eserinde Ebu Harb b. Ebu Esved ed-Deylemi tarikiyle onun babasından rivayet etmiş, demiş ki: "Ali ve arkadaşları Talha (r) ile Zübeyir'e yaklaşınca, saflar da bir birlerine yaklaşmıştı. Ali ortaya çıktı ve şöyle seslendi: 'Bana Zübeyir'i çağırın' dedi. Nihayet her ikisinin hayvanları ters yönlere doğru gitti. Bunun üzerine Ali (Allah her ikisinden de razı olsun), Zübeyir'e 'Zübeyir! Allah adına sana yemin verdiriyorum. Hatırlar mısın? Biz bir gün filan ve filan yerlerde iken, Resulüllah (s) yanımıza geldi de şöyle buyurdu. *"Zübeyir! Ali'yi sever misin?"* Sen de 'Ben dayımın ve halamın oğlunu, akrabam olan Ali'yi sevmez miyim?' demiştin. Resulüllah (s) de*'Sen ona karşı haksızlık etmek suretiyle onunla savaşmaya kalkışıp onu öldürmek isteyecek değil misin?'* buyurmuştu. Zübeyir de 'Elbette öyle söylemişti. Ancak ben onu unuttum' dedi." Abdurrezzak da, bu konuyu Ma'mer yoluyla Katade'den rivayetle haber vermektedir. İsteyenler kaynaklarda bu rivayetleri bulabilirler.

rir. İkincisi dikkate alındığında ise, beyan manasını içerir. Yani "Zulmünüz yüzünden özellikle size isabet etmemiş olsun. Çünkü sizden zulmün ortaya çıkması, diğer insanlara bakarak çok daha çirkin bir davranıştır."

26- "وَاذْكُرُوا إِذْ أَنْتُمْ قَلِيلٌ مُسْتَضْعَفُونَ فِي الْأَرْضِ" "**Hatırlayın, bir zamanlar yeryüzünde az idiniz, güçsüzdünüz.**" Burada geçen "إِذْ أَنْتُمْ" kavli, mezkûr mefulü bihtir, zarf değildir. Yani "Yeryüzünde az olduğunuz ve güçsüz bulunduğuz vakti bir hatırlayın" demektir. Buradaki "**Arzdan**" kasıt, hicret öncesindeki Mekke'dir. Kureyş sizi, zayıf ve güçsüz olarak görüyordu.

"تَخَافُونَ أَنْ يَتَخَطَّفَكُمُ النَّاسُ" "**İnsanların sizi esir alıp götürmesinden korkuyordunuz.**" Çünkü tüm insanlar onlara düşman idiler, münafıktılar ve onlara karşıydılar. "فَآوَاكُمْ" "**Allah sizleri**-Medine'de, buraya sığınmakla- **barındırdı,**" "وَأَيَّدَكُمْ بِنَصْرِهِ" "**yardımıyla sizi güçlendirdi,**" Ensarı size yardımcı kılmakla, Bedir gününde melekleri imdadınıza göndermekle, sizi güçlendirdi. "وَرَزَقَكُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ" "**şükredesiniz diye Allah, temiz ürünlerle sizi** -ganimetlerle- **rızıklandırdı.**" Bunun sebebi de, Allah'ın sunmuş olduğu nimetlere karşılı, ona şükretmenizi dilediği için yaptı.

Katade'den rivayete göre, sözkonusu edilen bu Arap kabilesi, insanların en zelil olanıydı. En çok geçim sıkıntısı çekeniydi, onların en sapıklarından idiler, en çıplak olanlarıydılar. Yemezler ve fakat onlardan yenilirdi. Böyleyken Allah, onları beldeler içerisinde en sağlam beldeye yerleştirdi. Kendilerine bol rızık ve ganimetler verdi. Onları krallar konumuna getirdi.

27- "يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَخُونُوا اللَّهَ وَالرَّسُولَ" "**Ey iman edenler! Allah'a ve Elçisi'ne hıyanet etmeyin.**" "الْخَوْنُ" kelimesi, mana olarak *"noksanlık ve eksiklik"* demektir. Nitekim "vefa" kelimesinin manası da "tamam olmak, tamama erdirmek" manasına gelir. Kaldı ki bir şeyi eksiltme durumunda bunun için "تَخُونُهُ" ifadesine yer verilir. Daha sonra bu kelime, emanet ve vefanın zıddı, karşıtı olarak kullanılır olmuştur. Zira sen eğer bir şeyde birine ihanette bulunursan, bu takdirde ona eksiklik dâhil etmiş olursun. Bazen de, istiare olarak kullanılır. Örneğin şu cümlede bunu görebiliyoruz: "خَانَ الدَّلْوُ الْكَرَبُ،" "**İp kovaya ihanet etti**" ve "خَانَ الْمِشْنَارُ السَّبَبُ" "**balı kovandan çıkarana, alet ihanet etti**" cümleleri gibi Çünkü ip ve alet kopunca, artık her ikisi de hizmet için yaramaz duruma düşerler. Nitekim: "وَتَخُونُوا أَمَانَاتِكُمْ وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ" "**bile bile emanetlerinize de hıyanet etmeyin!**" kavli de böyledir.

Mana şöyle olmaktadır: "Allah'ın farzlarını yerine getirmeyerek Allah'a, Resulü'nün sünnetini de uygulamayarak Resulüne ihanet etmeyin" demek-

tir. Ve "أَمَانَاتِكُمْ" "Birbiriniz arasında olan emanetleri korumayarak onlara da ihanet etmeyin." "وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ" "Oysaki bunun peşinden vebalinin olduğunu da bildiğiniz halde yapmayın" demektir.

Deniliyor ki: Siz, "hıyanette bulunduğunuzu bildiğiniz halde" manasınadır. Yani, "asıl hıyanet bilerek ve kasten sizin kendinizden meydana gelmektedir. Yoksa sehven ve yanılarak değil, bilerek bunu yapıyorsunuz" anlamındadır.

Yine deniliyor ki: "Siz ilim adamları, kubuhun çirkinliğini biliyorsunuz, hüsnün de güzelliğini biliyorsunuz, bütün bunları bildiğiniz halde ihanet ediyorsunuz."

Rivayet olunduğuna göre, Allah'ın Nebisi, Benu Kureyza Yahudilerini 21 gece muhasara altına almıştı. Bunun üzerine bunlar da kardeşleri olan Benu Nadiroğulları'yla yapılan barış gibi bir barış istediler. Bu antlaşmaya göre onlar da Medine'den ayrılıp kardeşleri Benu Nadir'in Şam topraklarından olan Ezraa ile Eiha'ya çıkıp gittikleri gibi çıkıp gitmek istemişlerdi. Ancak Resulüllah (s), bunlar, Sa'd b. Muaz'ın hakemliğinde muhakeme olunmayı kabul etmedikçe onların bu isteğini kabul etmedi. Benu Kureyza Yahudileri, Sa'da b. Muaz'ın hakemliğine itirazda bulundular. Resulüllah'tan kendilerine Ebu Lübabe b. Mervan b. Abdulmünzir'in gönderilmesini istediler. Çünkü bu şahsın onlara nasihat etmesini istedikleri gibi, aynı zamanda onlara yakınlığı da vardı ve bunun ailesi ve mal varlığı da onların ellerinde bulunuyordu. Bunun üzerine Resulüllah (s), bu şahsı onlara gönderdi. Onlar da ona "Bizim, Sa'd b. Muaz'ın hakemliğini kabul etmemiz durumundaki fikrin nedir, bu konuda ne dersin?" dediler. Bu şahıs da boğazını işaret ederek, onun hükmünün boynunun kesilmesi olduğunu ima etti.

Ebu Lübabe diyor ki: "Ben henüz orada bulunuyorken, benim Allah ve Resulüne ihanet ettiğimi hemen anladım. İşte bunun üzerine bu ayet indi."[41]

Bundan dolayı bu zat kendisini mescidin direğine bağlamış ve "Allah beni açlıktan öldürene veya tevbemi kabul edene dek, ben bundan böyle bir şey yiyip içmeyeceğim" diye yemin etmiştir. Böylece yedi gün aç ve susuz öylece beklemiş, sonunda açlıktan dolayı düşüp bayılmış, Allah da tevbesini kabul buyurmuştu.

Bunun için kendisine "Allah senin tevbeni kabul etti, artık kendini çöz" denmiş. O da "Hayır, Vallahi olmaz. Allah Resulü (s) kendileri gelip beni çözmedikçe ben, kendimi çözecek değilim" demiştir. Bunun üzerine Resulüllah da

41 Salebi, bunu senedsiz olarak Kelbi'den tahric etmiştir. İbn ishak da el-Megazi eserinde bunu rivayet etmiştir. Beyhaki de "Delail" eserinde Said b. Müseyyeb tarikiyle tahric etmiştir. Abdurrezzak da Ma'mer yoluyla Zühri'den rivayetle tahric etmiştir.

(s) gelip kendi eliyle onu çözmüştür. Bu zat demiş ki: "Tevbemin tam olarak kabul edilebilmesi için, benim kendi kavmimin yurduna hicret etmem gerekir. Çünkü bu günaha o yüzden girmiştim ve bundan böyle malımın tamamını da vereceğim."

Tevbesinde bu denli ısrar eden bu zat için Resulüllah (s) kendisine *"Malının üçte birini Allah için sadaka olarak dağıtman yeterlidir"* buyurmuştur.

Muğire'den rivayet olunduğuna göre, bu ayetin Osman b. Affan'ın (r) katli hakkında nazil olduğunu söylemiştir.

Deniliyor ki "أَمَانَاتِكُمْ" kavli, "Allah'ın size emanet olarak farz kıldığı şeylere ve onun çizdiği sınırları çiğnemek suretiyle ihanet etmeyin" demektir.

Diyorsun ki: Ayette geçen "وَتَخُونُوا" kavli cezm midir yoksa nasb mıdır?

Derim ki: Nehiy hükmüne dâhil olması durumunda bunun cezm-meczum[42] olması muhtemeldir. Ancak bir "أَنْ" "en" edatının muzmar/gizli olduğu varsayımından hareketle bunun mansub/fethalı olması da ihtimal dâhilindedir. Tıpkı "وَتَكْتُمُوا الْحَقَّ" *"hakkı gizlemeyin"*[43] kavli gibidir. Mücahid de çoğul olarak gelen "أَمَانَاتِكُمْ" "emanatikum" kavlini, tekil olarak "أَمَانَتِكُمْ" "emanetikum" olarak okumuştur.

28- "وَاعْلَمُوا أَنَّمَا أَمْوَالُكُمْ وَأَوْلَادُكُمْ فِتْنَةٌ" **"Biliniz ki mallarınız ve evladınız bir fitnedir."** Dikkat edilirse burada hem çocuklar ve hem mal fitne sebebi olarak gösterilmiştir. Çünkü çocuklar ve mal, insanların fitneye düşmelerine sebep oluştururlar. Fitne de günah, azap veya Allah'tan gelecek olan bir imtihan demektir. Allah sizi bunlarla dener ki, Allah'ın koymuş olduğu sınırları nasıl koruyup korumadığınızı görmek ve bilmek ister.

"وَأَنَّ اللَّهَ عِنْدَهُ أَجْرٌ عَظِيمٌ" **"Allah katında ise büyük mükâfat vardır."** Size düşen görev, o büyük ecri istemekte kararlılık göstermenizdir. Tüm arzu ve isteklerinizi ona yönlendirmenizdir. Dünyadan uzak durmanız, mal edinme hırsına düşmemenizdir. Çocuk sevgisine ve hayranlığına sapmamanızdır. Mal ve çocuklar için kendinizi paralarcasına yanlışa düşmemenizdir. Kaldı ki Yüce Allah *"Mallar ve Oğullar"*[44] diye buyuruyor.

Deniliyor ki; bu ayet de Ebu Lübabe hakkında inen ayetler cümlesindendir. Çünkü o da malı ve çocukları için aşırılığa ve ifrata kaçmıştı.

42 Meczum: Bkz: I. Cilt, syf: 459

43 Bakara, 2/42

44 Kehf, 18/46

29- "يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنْ تَتَّقُوا اللَّهَ يَجْعَلْ لَكُمْ فُرْقَانًا وَيُكَفِّرْ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ"
"Ey iman edenler! Eğer Allah'tan korkarsanız, O size iyiyi kötüden ayıracak bir kabiliyet verir. Ve sizin günahlarınızı örter. Sizi bağışlar. Allah son derece büyük lütuf sahibidir." Ayette geçen "فُرْقَاناً" kelimesi, "**narsan**" "**yardım**" yardım demektir ki, Allah bu sayede Hak ile batılın arasını ayırt etmenizi sağlıyor. Keza küfrü ve taraftarlarını zelil kılmak, İslam'ı ve Müslümanları da aziz kılmak suretiyle Küfür ile İslam'ın arasını ayırt etmemiz imkânını veriyor.

Nitekim bu surenin gelecek olan 41. ayetinde "**Yevmu'l-Furkan**" buyurmakla, yine bu gerçeğe dikkat çekiyor. Yahut da, sizin şu İslam işinizin yaygınlık kazanmasıyla, beyan ve zuhur, ortaya çıkma anlamında olur. Böylece ününüzü ve izlerinizi dünyanın dört bir tarafına yayarak, hak'kı batıla üstün kılmanızı sağlar. Yani bundan böyle fecir doğmuştur, hak ile batıl birbirinden ayırt edilmiştir. Şüphelerden kurtulunmuştur, başarı ve muvaffakiyet elde edilmiştir. Sineler açılmıştır. Ya da sizinle başka din mensupları arasındaki fark belirmiştir. Özellikle de dünya ve ahiret açısından hem fazladan olarak ve hem meziyet açısından bu gerçek ortaya çıkmıştır.

وَإِذْ يَمْكُرُ بِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِيُثْبِتُوكَ أَوْ يَقْتُلُوكَ
أَوْ يُخْرِجُوكَ وَيَمْكُرُونَ وَيَمْكُرُ اللَّهُ وَاللَّهُ خَيْرُ
الْمَاكِرِينَ ﴿30﴾ وَإِذَا تُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ آيَاتُنَا قَالُوا قَدْ سَمِعْنَا
لَوْ نَشَاءُ لَقُلْنَا مِثْلَ هَٰذَا إِنْ هَٰذَا إِلَّا أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ
﴿31﴾ وَإِذْ قَالُوا اللَّهُمَّ إِنْ كَانَ هَٰذَا هُوَ الْحَقَّ مِنْ
عِنْدِكَ فَأَمْطِرْ عَلَيْنَا حِجَارَةً مِنَ السَّمَاءِ أَوِ ائْتِنَا
بِعَذَابٍ أَلِيمٍ ﴿32﴾ وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُعَذِّبَهُمْ وَأَنْتَ فِيهِمْ
وَمَا كَانَ اللَّهُ مُعَذِّبَهُمْ وَهُمْ يَسْتَغْفِرُونَ ﴿33﴾ وَمَا
لَهُمْ أَلَّا يُعَذِّبَهُمُ اللَّهُ وَهُمْ يَصُدُّونَ عَنِ الْمَسْجِدِ
الْحَرَامِ وَمَا كَانُوا أَوْلِيَاءَهُ إِنْ أَوْلِيَاؤُهُ إِلَّا الْمُتَّقُونَ
وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿34﴾ وَمَا كَانَ صَلَاتُهُمْ
عِنْدَ الْبَيْتِ إِلَّا مُكَاءً وَتَصْدِيَةً فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا
كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ ﴿35﴾ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ
لِيَصُدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ فَسَيُنْفِقُونَهَا ثُمَّ تَكُونُ عَلَيْهِمْ

حَسْرَةً ثُمَّ يُغْلَبُونَ وَالَّذِينَ كَفَرُوا إِلَىٰ جَهَنَّمَ يُحْشَرُونَ ﴿36﴾ لِيَمِيزَ اللَّـهُ الْخَبِيثَ مِنَ الطَّيِّبِ وَيَجْعَلَ الْخَبِيثَ بَعْضَهُ عَلَىٰ بَعْضٍ فَيَرْكُمَهُ جَمِيعًا فَيَجْعَلَهُ فِي جَهَنَّمَ أُولَـٰئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ ﴿37﴾ قُلْ لِلَّذِينَ كَفَرُوا إِنْ يَنْتَهُوا يُغْفَرْ لَهُمْ مَا قَدْ سَلَفَ وَإِنْ يَعُودُوا فَقَدْ مَضَتْ سُنَّتُ الْأَوَّلِينَ ﴿38﴾ وَقَاتِلُوهُمْ حَتَّىٰ لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ وَيَكُونَ الدِّينُ كُلُّهُ لِلَّـهِ فَإِنِ انْتَهَوْا فَإِنَّ اللَّـهَ بِمَا يَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿39﴾ وَإِنْ تَوَلَّوْا فَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّـهَ مَوْلَاكُمْ نِعْمَ الْمَوْلَىٰ وَنِعْمَ النَّصِيرُ ﴿40﴾

Ayetlerin Mealleri

30- Kâfirler seni hapsetmek, öldürmek veya sürgün etmek için sana tuzak kuruyorlardı. Onlar tuzak kurarlarken Allah da tuzak kuruyordu. Allah tuzak kuranların en iyisidir.

31- Ayetlerimiz onlara okunduğu zaman "duyduk, istesek biz de bunun benzerini söyleyebiliriz. Bu sadece eskilerin masalları" dediler.

32- Ve "Allah'ım, eğer bu senin yanından gelmiş gerçekse başımıza gökten taş yağdır yahut bize acı bir azap ver!"

33- Sen onların arasındayken Allah onlara azap etmez. Aralarında bağışlanma dileyenler oldukça Allah onlara azap etmez.

34- Onlar, Mescid-i Haram'a girmeye engel olurken, onlara Allah ne diye azap etmesin? Üstelik onun (Mescid-i Haram'ın) sahipleri de değiller. Onun sahipleri yalnızca muttakilerdir. Fakat onların çokları bunu bilmez.

35- Onların Kâbe'deki namazları, ıslık çalmak ve el çırpmaktan başka bir şey değildir. Küfrünüzden dolayı azabı tadın!

36- Küfre sapanlar mallarını Allah'ın yolundan alıkoymak için harcarlar. Daha da harcayacaklardır. Sonra pişman olacaklar ve yenilgiye uğrayacaklar. Kâfir olanlar cehennemde toplanacaklardır!

37- Bu toplama)Allah'ın, pis-murdar olanı temiz olan-

dan ayıklaması ve tüm pis-murdar olanların bir kısmını diğer bir kısmının üstüne koyup hepsini yığarak hemen cehenneme atması içindir. İşte onlar, hüsrana uğrayanlar onlardır!

38- Kâfir olanlara söyle! Eğer vazgeçerlerse önceden işledikleri günahlar bağışlanacak. Yok, tekrar eskiye dönerlerse, kendilerinden öncekilerin hali gözlerinin önündedir!

39- Bir fitne kalmayıncaya ve tamamen Allah'ın dini hâkim oluncaya kadar onlarla savaşın! Eğer fitneden vazgeçerlerse, Allah yaptıklarını görmektedir.

40- Eğer yüz çevirirlerse, bilin ki, Allah sizin Mevlâ'nızdır. O ne güzel Mevlâ ne güzel yardımcıdır!

Ayetlerin Tefsiri

30- "وَإِذْ يَمْكُرُ بِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِيُثْبِتُوكَ أَوْ يَقْتُلُوكَ أَوْ يُخْرِجُوكَ وَيَمْكُرُونَ وَيَمْكُرُ اللَّهُ وَاللَّهُ خَيْرُ الْمَاكِرِينَ"

"Kâfirler seni hapsetmek, öldürmek veya sürgün etmek için sana tuzak kuruyorlardı. Onlar tuzak kurarlarken Allah da tuzak kuruyordu. Allah tuzak kuranların en iyisidir."

Allah (c.c.), Mekke'nin fetih yolunu Resulüllah'a açınca, Resulüllah (s) henüz Mekke'de bulunuyorken, Kureyş'in kendisine nasıl bir tuzak kurduklarını Allah zikretmişti. Bunu zikretti ki Resulüllah (s), Yüce Allah'ın kendisini onların tuzağından koruduğu için ve neticede de, Resulüllah'ın onları kuşatarak ele geçirmesi nimetlerine karşılık şükretsin. Bir de kendisine bahşeylediği o güzel akıbet ve son için de şükretsin diledi. Bu itibarla ayetin manası şöyle olmaktadır:

"Sana tuzak kurdukları dönemi bir hatırla hele!" Çünkü Kureyş, Ensar İslam'ı kabullenip de Resulüllah ile biatte bulunduklarından dolayı, Resulüllah'ın tebliğiyle görevli bulunduğu davasının büyümesinden endişeye ve korkuya kapılmışlardı. İşte bu amaçla Kureyş, Darunnedve denilen meclislerinde toplanıp bir araya geldiler. Toplanma gerekçeleri de, Resulüllah'ın durumunu hakkında birbirleriyle müşaverede bulunmaktı. Bu arada İblis de, yaşlı güya güngörmüş biri edasıyla aralarına katıldı ve şöyle dedi:

"Ben, Necid bölgesinden yaşı ilerlemiş deneyimli biriyim. Ben, Tihame'den Mekke'ye girdim, sizin önemli bir konuda toplandığınızı duydum. İstedim ki aranızda bulunayım. Benim de görüşümü ve öğüdümü almazlık etmezsiniz sanırım."

Bu toplantıda Ebul Buhteri şöyle der: "Bana göre, onu bir eve kapatın, üzerini de sağlam bir şekilde örün, bir delik-ufak bir pencere dışında kapısını da

üzerine ürün. O delikten onun içecek ve yiyeceğini verirsiniz. Böylece onu zamanın felaketlerine uğraması için beklersiniz."

Bunun üzerine İblis söz alır ve "Bu ne kötü bir görüştür. Yani adamın kavmi boş mu duracaklar? Onlar da size karşı silahlanıp üzerinize saldırıp ve onu elinizden kurtaracaklardır" der.

Bu defa Hişam b. Amr söz alır, o da: "Benim görüşüm, onu bir deveye yükleyelim, böylece onu aramızdan çıkarıp sürgüne gönderelim. Bundan böyle yaptığı ve yapacağı şeylerde size herhangi bir zararı dokunmaz. Siz de böylece ondan kurtulmuş olursunuz."

İblis yine devreye girer "Bu ne fena bir görüştür, böyle bir görüş olmaz. Adam aranızdan çıkıp gidecek, bir başka toplumu ifsat edecek ve onları arkasına alarak onlarla birlikte size karşı savaşmaya gelecektir" der.

Ebu Cehil bu defa söz alır ve o da. "Bana göre, her bir kabileden bir delikanlı seçelim, ellerine birer keskin kılıç verelim. Hepsi bir anda üzerine saldırsınlar, bir tek kişinin darbesi misali indirdikleri bir darbeyle yere sersinler. Böylece onun kan diyetini de kabileler arasında paylaştıralım. Sonuçta Haşim oğulları, tüm Kureyşlileri karşısına alamayacağından dolayı buna ister istemez rıza gösterirler. İstedikleri diyet olursa onu da veririz ve böylece ondan da kurtulmuş oluruz" der.

O yaşlı -Allah ona lanet etsin ki o İblisti- söz alır ve "İşte bu genç doğru söylüyor. Onun görüşü hepinizin görüşünden daha geçerlidir" der. Böylece hepsi, Ebu Cehil'in görüşü üzerinde anlaşırlar, Resulüllah'ı öldürmeye karar veririler.

Bu olayı, Yüce Allah'ın emri gereği Cebrail (a) hemen Resulüllah'a bildir ve bu gece yatağında uyumamasını söyledi. Artık Yüce Allah, Resulünün (s) Mekke'den hicret etmesine izin vermişti. Bunun üzerine Resulüllah (s), Ali (r)'a yatağında yatması için gerekli talimatı verdi ve *"Benim yatağımda uyu, yorganıma sarın. İstemediğin hiç kötü bir durum onlar eliyle başına gelmeyecek"* diye buyurdu.

Hemen görevlendirilenler gelip Resulüllah'ın kapısı önünde tedbirlerini alıp gece boyu onu beklemeye başladırlar. Sabah olur olmaz, hemen Resulüllah'ın yatağına saldırdılar ve fakat orada yatanın Ali olduğunu gördüler. Durum karşısında hepsi şaşırıp kalmışlardı. Yüce Allah onların tüm gayret ve çabalarını boşa çıkarmıştı. Bu durum karşısında Resulüllah'ı aramaya ve izini sürmeye başladılar. Ancak Yüce Allah onların tüm hile ve tuzaklarını boşa çıkardı.[45]

45 İbn İshak, bu kıssayı *"Megazi"* adlı eserinde tahric etmişti. Diyor ki, bana bu hadisi, itham edemeyeceğim kimseler İbn Ebi Nuceyh yoluyla Mücahid'den ve onun yoluy-

Ayette geçen "لِيُثْبِتُوكَ" kavli, "**seni hapse atmaları, tutuklamaları**" için demek olabileceği gibi bu, "**seni kıskıvrak bağlamak için, yakalamak için**" manasına da gelebilir. Yahut da "**darp yoluyla zeni yaralamak, zarar vermek ve bitkin bir duruma düşürmek için**" manasına da gelir. Nitekim Araplar da "O kadar dövdüler ki, adamda hareket edecek mecal bırakmadılar" ve "Filan kimsenin acıları süreklidir" türünden atasözlerini kullanmışlardır ki, buradaki ifade de buna benzer.

Yine "لِيُثْبِتُوكَ" "**li yusebbituuke**" kavli, burada görüldüğü şekliyle şeddeli olarak okunduğu gibi aynı zamanda "**li yusbituuke**" diye de okunmuştur. Nahai ise bunu "الْبَيَات" kökünden "لِيَبِيتُوكَ" "**li yebituuke**" olarak okumuştur. İbn Abbas'tan gelen kıraate göre bu kelime onun tarafından "لِيُقِيدُوكَ" "**li yukiduuke**" diye okunmuştur. İbn Abbas'ın bu kıraati, yukarıda ayette geçen "لِيُثْبِتُوكَ" kelimesini "**sıkı sıkıya bağlamak**" olarak tefsir edenler için bir delildir. "وَيَمْكُرُونَ" "**Hile ve tuzaklarını gizliyorlar**" demektir. "وَيَمْكُرُ اللَّهُ" "**Allah da onlar için hazırlayıp ansızın göndereceği azabı, cezayı gizliyor.**" "وَاللَّهُ خَيْرُ الْمَاكِرِينَ" Yani *"Allah onlara öyle bir tuzak kurar ki, onun kurduğu tuzak, başkalarının tuzağından çok daha etkindir ve tesir bakımından çok daha incitici ve ezicidir."* Yahut da mana: "Allah, ancak azabın, hile ve tuzağın hak ve adil olanını indirir, isabet etmesi de ancak uygun olanadır, müstahap olana isabet eder."

31- "وَإِذَا تُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ آيَاتُنَا قَالُوا قَدْ سَمِعْنَا لَوْ نَشَاءُ لَقُلْنَا مِثْلَ هَٰذَا" "**Ayetlerimiz onlara okunduğu zaman 'duyduk, istesek biz de bunun benzerini söyleyebiliriz' dediler.**" Burada bu ayette geçen "لَوْ نَشَاءُ لَقُلْنَا مِثْلَ هَٰذَا" "**istesek biz de bunun benzerini söyleyebiliriz**" demeleri, şu sadece kibirlerinden ve hadlerini ileri derecede aşmalarından kaynaklanmaktadır. Bu, şu gürleyen bulutun altında söyledikleri bu ifade aslında hayâsızlıklarının, büyüklük taslamalarının bir örneğidir. Oysa eğer gerçekten buna güçleri yetseydi, o isteklerinde bir an olsun gecikmezlerdi. Evet, güçleri olsaydı, bu meydan okuyuşlarında önlerinde bir engelleri yoktu. Ancak güçlerinin yetmediğini, aciz kaldıklarını gördüklerinden ve bildiklerinden ötürü böyle bir şeye girişemiyorlardı. Eğer böyle bir şeyi başarabilselerdi, hem de kumarda kazanan için isabet eden fal oku misali, en üstün başarının kendilerinin olduğunu söylerlerdi. Çünkü hem

---

la da İbn Abbas'tan rivayetle anlattılar. İbn Abbas "Kureyş Darunnedve'de toplanıp, Resulüllah'ın durumunu ve ondan nasıl kurtulabileceklerini görüşmek amacıyla toplanmışlardı. Bu sırada İblis, yaşlı bir kılığında geliverdi" diye bu rivayeti ele alıyor ve uzunca olarak aktarıyor. Bunu Taberi tahric ettiği gibi, *Delail* eserinde İbn İshak yoluyla İbn Ebi Nuceyh'ten rivayetle Ebu Nuaym da tahric etmiştir. Abdurrezak da bunu zikretmiş, Vakıdi mevsul olarak bunu, Aişe (r)'a kadar varan bir silsile ile zikrediyor.

burunları çok havada idi, hem de büyüklük taslıyorlardı. Özellikle açıklama babından olmak üzere, galip gelmeleri halinde hemen bu işe girişirlerdi. Bir tek kişinin karşısında yenilgiye uğramayı hiç hazmetmezlerdi. Burada özellikle onların dilemesinin asla mümkün olmayacağı gerçeği bir gerekçe olarak belirtiliyor. Kaldı ki güneşin gerçekliği gibi açık ve aleni olarak meydanda olan bir gerçeği bilmeleri, gerçeğin ortada oluşu, onları böyle bir şeye girişmekten engellemiş olmaktaydı. Oysaki o müşrikler, Allah'ın Resulünü kahretmeyi, toplumdan onun adını silmeyi, onun yükseliş gösterdiği şeyde ona baskın gelmeyi, davasını ortadan silmeyi çok istiyorlardı.

Rivayete göre, "**eğer istesek biz de bunun benzerini söyleyebiliriz**" diyen kişinin, Nadr b. Haris olduğu söylenmiştir ki bu adam, bu hırçınlığı, saldırganlığı ve Resulüllah'a karşı düşmanlıkta öncülük etmesi sebebiyle bir yere kapatılıp öldürülmüştür. Çünkü Yüce Allah'ın, Kur'an'da, eski kavimlere ilişkin kıssaları aktarmasını duyup dinleyince, ortaya atılarak, "eğer istersem ben de bunun benzerini söyleyebilirim" diye konuşmuştur.

Nadr b. Haris b. Haris, Fars bölgelerinden ele geçirdiği bir nüshadan Rüstem ve İsfendiyar gibi kimselerin hikâyelerini halka okuyarak, onların Resulüllah'tan uzaklaşmalarına, vahye karşı çıkmalarına gayret gösteriyordu. Bununla yetinmeyip, "İşte benim bu anlattıklarımla, Muhammed'in aktardıkları aynı şeylerdir, birbirini benzeri olan şeylerdir ve bunlar eskilerin efsanelerinden ibaret olan şeylerdir" diyordu. Bu adamlar aynı zamanda: "إِنْ هَٰذَا إِلَّا أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ" "**Bu sadece eskilerin masalları dediler**" ifadeleriyle de inkârlarını haykırıyorlardı. Aşağıdaki ayette de görüleceği gibi bu adam ve çevresindekiler şöyle diyorlardı:

32- "وَإِذْ قَالُوا اللَّهُمَّ إِنْ كَانَ هَٰذَا هُوَ الْحَقَّ مِنْ عِنْدِكَ فَأَمْطِرْ عَلَيْنَا حِجَارَةً مِنَ السَّمَاءِ أَوِ ائْتِنَا بِعَذَابٍ أَلِيمٍ" "**Ve Allah'ım, eğer bu senin yanından gelmiş gerçekse başımıza gökten taş yağdır yahut bize acı bir azap ver!**" Burada geçen "**Eğer bu senin yanından gelmiş bir gerçekse**" ifadesiyle bu adam ve yandaşları, çok daha açık ve anlaşılır bir ifade ile inkârlarını, inkârda ne kadar azıtıp aşırı gittiklerini gösteriyor.

Yani bunlar diyorlardı ki, eğer bu Kur'an hak ise, o halde bizi, onu inkâr etmemiz sebebiyle cezalandır, cehennem ateşinde pişmiş taşlarla, şiddetli bir azapla, Fil ashabına ne yapmışsan bize de aynısını, hem de belgesiyle bize de yap ve bizi onunla cezalandır. Ya da bize bir başka azap, farklı bir ceza gönder. Nadr b. Haris'in bunu söylemekteki amacı, Kur'an'ı geçersiz kılmaktı. Eğer böylece Kur'an'ın hak bir kitap olmadığı ortaya konulacak olunursa, bundan böyle onu inkâr eden bir kimseye azabın gelmesi vacip ve gerekli

olmaz. Ayette görüldüğü gibi azabın, Hak ifadesiyle ilişkilendirilme sebebi, bunun Nadr ve benzerlerinin inancı açısından bir gerçek olmadığı hususunu göstermek içindir. Çünkü onlar, Kur'an'ın hak olduğunu kabul etmiyor ve kendi sakat gerekçeleriyle güya geçersiz kılmak istiyorlardı. Bunu tıpkı muhal olan bir şeyle ilişkilendirmeleri gibidir. Bu aynen, "Eğer batıl olan şey hak ise, o takdirde üzerimize gökten taş yağdır" demek gibi bir anlatımdır.

Ayette geçen "هُوَالْحَقُّ" "**huvel-hakka**" kavli, bir şeyi "tahsis ve tayin" yoluyla, "İşte hak budur" tarzında söyleyenleri, susturmak adına söylenen bir sözdür.

A'meş, "هُوَالْحَقُّ" "**huvel-hakka**" kavlini, **raf'** ile "هُوَالْحَقُّ" "**huvel-hakku**" olarak kıraat etmiştir. Bunun herhangi bir fasl olmaksızın mübteda olduğunu kabul ederek böyle kıraat etmiştir. Oysaki birinci kıraate yani "**huvel-hakka**" kıraatine göre zamir, Fasl içindir. Örneğin "امْطرتالسَّمَاءُ" "**gök yağdırdı**" denir ki bu, senin "انْجَمَتْ", "أُسْبِلَتْ" ve "مُطِرَتْ" tarzındaki ifadene benzer bir anlatımdır. Burada "**انْجَمَتْ**" kelimesi, *"göğün yıldızları meydana çıktı"* anlamındadır. Burada geçen "أُسْبِلَتْ" kelimesi de "امْطرتْ" anlamında olup "**yağmur yağdırdı**" demektir. Bu da senin "هَتَنَتْ" ve "هَتَلَتْ" demene benzer bir anlatımdır. Bu kelimenin her ikisi de *"ardı arası kesilmeksizin yağmur yağdı"* anlamındadır. Burada ise ayette yer alan "فَأَمْطِرْ" kelimesi, yağış çok fazla oldu, arttı demek olup, mana olarak "azap" demektir. Dolayısıyla *"Üzerimize azabın şiddetini artır"* anlamındadır.

Diyorsun ki: Ayette ne diye "مِّنَالسَّمَاء" ifadesine yer verildi? Oysaki zaten "**imtar**" yani yağmur yağdırılması semadan-bulutlardan olur. Ayrıca "**semadan**" demenin ne yararı var ki?

Derim ki: Sanki burada "**üzerimize cehennem ateşinde pişirilmiş taşlar yağdır**" deniliyor gibi bir anlam içermektedir. Çünkü ateşte pişirilmiş taş anlamında olan **"sicciyl"** kelimesi, azap vermesi için özel işaretlenmiş, tescili yapılmış olan taş anlamında gibidir. İşte bu nedenle "حِجَارَةًمِّنَالسَّمَاء" "**gökten yağdırılan taşlar**" kavli, "**sicciyl**" ateşte pişirilmiş, fırınlanmış, taşlar demek gibidir. Örneğin "**Üzerine demirden serilmiş şey dök**" der gibi bir anlam içermektedir. Burada "demirden serilmiş" şeyden kasıt, zırh anlamındadır.

"أَوِائْتِنَابِعَذَابٍأَلِيمٍ" "**Yahut bize acı bir azap ver!**" Yani bize, acı azap türlerinden bir başka azap ver, demektir. Yani ateşte fırınlanmış olan taşlar, aslında acıklı azabın bir türü, bir çeşididir. Bu itibarla bizi ya bu azap ile veya azap çeşitlerinden bir başka azapla cezalandır, demektir.

Muaviye'den gelen rivayete göre kendisi, Sebe kavminden olan bir adama "Senin kavmin, başlarına bir kadını kraliçe olarak geçirmekle, ne kadar cahil bir tolum olduklarını göstermişlerdir" demiş.

Sebe kavminden olan bu kişi de Muaviye'ye: "Doğrusu senin kavmin de benim kavmimden daha cahil bir toplum imişler ki, Resulüllah (s) kendilerini hakka davet ettiğinde, onlar da Resulüllah'a 'Allah'ım, eğer bu senin yanından gelmiş gerçekse başımıza gökten taş yağdır' demişlerdi. Ancak 'Ey Rabbimiz eğer o hak ise, bizi de ona yönlendir' dememekle en büyük cehaleti sergilemişlerdi" demiş.

33- "وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُعَذِّبَهُمْ وَأَنْتَ فِيهِمْ وَمَا كَانَ اللَّهُ مُعَذِّبَهُمْ وَهُمْ يَسْتَغْفِرُونَ" **"Sen onların arasındayken Allah onlara azap etmez. Aralarında bağışlanma dileyenler oldukça Allah onlara azap etmez."** Ayette geçen "لِيُعَذِّبَهُم" kavlindeki "**lam**" harfi, tekidi nefiy içindir. İfade ettiği mana ise: "Sen onların arasında iken, hikmet açısından Allah'ın onları azap etmesi doğru bir şey değildir. Çünkü İlahi Sünnet-Adetullah ve hikmet gereği olarak Resulleri onların arasında bulunduğu sürece ve aralarında yaşıyor olduğu müddetçe Allah, onları kökten yok edecek bir azap ile cezalandıracak değildir."

Ayrıca burada şöyle bir mananın var olduğu gerçeğini de ayet bize hissettirmektedir. O da, Resul, eğer onların arasından hicret edip giderse bir azap ile cezalandırılacakları hissi ve duygusunu da yaşamaktadırlar. Böyle bir hissin ve duygunun varlığını hissettiren şey, hemen şimdi okuyacağınız ayettir. Allah bu ayette şöyle buyuruyor: "وَمَا لَهُمْ أَلَّا يُعَذِّبَهُمُ اللَّهُ" **"Allah, onlara ne diye azap etmesin ki?"** Bu ayeti az sonra göreceğiz.

Böyle bir olayın doğruluğu ve gerçekleşmesi, ancak azabın gerçekleşmesinden sonra olabilir. Burada sanki şöyle deniliyor gibidir: "Sen, onların arasında bulunduğun ve var olduğun sürece Allah onlara azap edecek değildir. Ancak sen onların arasından ayrıldığın zaman, Allah onlara azap edecektir. Ancak onların arasında bağışlanmalarını isteyenler var oldukları müddetçe, Allah onlara azap edecek değildir." Burada yer alan "وَهُمْ يَسْتَغْفِرُونَ" kavli, hal olarak gelmiştir. Mana olarak, istiğfar etmemeleri halinde, böyle bir olayın gerçekleşebileceğidir. Yani *"Eğer onlar iman edeceklerden olup küfürlerinden dolayı Allah'tan mağfiret dilemiş olsalardı, kesin olarak Allah onlara azap etmezdi"* demektir.

Bir de bu, mana olarak Rabbimizin: "وَمَا كَانَ رَبُّكَ لِيُهْلِكَ الْقُرَىٰ بِظُلْمٍ وَأَهْلُهَا مُصْلِحُونَ" ***"Rabbin, halkı dürüst olan ülkeleri haksız yere helak edecek değildir."***[46] Ancak onlar iman etmiyor ve Allah'tan da mağfiret dilemiyorlardı. Dahası onlardan böyle bir beklenti de yoktu.

Deniliyor ki bunun manası *"Aralarında mağfiret dileyenler olduğu sürece Allah*

46 Hud, 11/117

onlara azap edecek değildir" demektir. Onların aralarında, Allah'tan mağfiret isteyenler de, mustazaf konumunda olup da hicret edemeyenlerdi. Onların arasında bunlar bulunduklarından dolayı, Allah onlara azap etmiyor, anlamındadır. Çünkü bunlar Allah'tan mağfiret istemeyi hep sürdürmüşlerdi.

34- "وَمَالَهُمْ أَلَّا يُعَذِّبَهُمُ اللَّهُ وَهُمْ يَصُدُّونَ عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ" **"Onlar, Mescid-i Haram'a girmeye engel olurken, yoksa onlara Allah ne diye azap etmesin?"** Onların azaba uğramalarına mani ve engel ne var ki? Yani böyle bir engel söz konusu bile değildir ve onlar kesin olarak azap göreceklerdir, Allah onlara azap edecektir. Kaldı ki ne diye Allah onlara azap etmesin ki? Oysaki onlar, müminlerin Mescidi Haram'a girmelerine engel oluşturuyor, mani oluyorlar. Nitekim Hudeybiye yılında onlar, Resulüllah'ın Mescidi Haram'a girmesini engellemişlerdi. Zaten onların Allah'ın Resulünü ve Müminleri oradan çıkarmaları da bir engellemedir, mani oluştur. Onlar, "Biz Beytullah'ın ve Harem'in sahipleriyiz, yöneticileriyiz, bundan ötürü de biz, istediklerimizi oraya girmekten engeller, girmelerine izin vermeyiz. Dilediklerimizin de oraya girmelerine izin veririz" diyorlardı. Kaldı ki zaten bu ayette de "وَمَا كَانُوا أَوْلِيَاءَهُ" **"Üstelik onlar onun** (Mescid-i Haram'ın) **sahipleri de değiller"** buyrulmakla da bu gerçeğe işaret olunmaktadır. Evet, "Üstelik onlar onun sahipleri de değillerdir. Müşrikler olarak onlar bu dine karşı düşmanlık ederek onların böyle bir sahiplik hakları da, erbap olma hakları da yoktur."

"إِنْ أَوْلِيَاؤُهُ إِلَّا الْمُتَّقُونَ" **"Onun sahipleri yalnızca muttakilerdir."** Yani onun sahipleri, Müslümanlardan da her Müslüman demek değildir. Müslümanlardan ona sahiplik edecek olanlar, bu iş için uygun, ehil ve takva sahibi olanlardır. Durum böyleyken, her Müslüman bile böyle bir yetkiye sahip değilken, puta tapan kâfirler nasıl Beytullah'ın ve Mescidi Haram'ın sahipleri ve idarecileri olabilirler ki? "وَلَكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ" **"Fakat onların çokları bunu bilmez."** Sanki böyle buyurmakla, burada bilenler, bilmeyenlerden istisna ediliyor gibidir. Onlar da inat edenler ve liderlik ve başkanlık peşinde olanlardır. Yahut da ayette **"çoğu"** ifadesiyle, kast edilenler, tümü anlamındadır. Nitekim "azlık" ifadesiyle de "adem-yokluk" manasının ifade edilmesi de böyledir.

35- "وَمَا كَانَ صَلَاتُهُمْ عِنْدَ الْبَيْتِ إِلَّا مُكَاءً وَتَصْدِيَةً" **"Onların Kâbe'deki namazları, ıslık çalmak ve el çırpmaktan başka bir şey değildir."** Ayette geçen "مُكَاء" **"Mükau"** kelimesi, vezin ve kalıp olarak **"fual"** ölçüsünde gelmiştir. Nitekim bu

da aynen "**es-suğau**" ve "**er-ruğau**" kalıpları gibidir.[47]

Kelime "مَكَا،يَمْكُو" kelimesinden alınmadır. Biri ıslık çaldığında böyle söylenir. Nitekim "**el-mekkau**" kelimesi de bu kökten gelir. Zaten ayette yer alan bu kelime de ıslık çalmak anlamındadır. "**el-Mekkau**" kelimesi de çoban aldatan kuşu anlamındadır. Bu sese de çoban aldatan kuşunun sesine, ötüşüne benzediğinden bu manada bu kelimeye yer verilmiştir. Çoban aldatan kuşu, çok hoş sesle öten bir kuştur. Islık da burada böylesi bir sese benzetilmek istenmiştir. Burada bu kelimeye yer verilmiş olması, çok fazla ses çıkaran, ıslık çalan, öten anlamında olması hasebiyledir. Esasen bu kelime, sıfattır. Tıpkı "**el-veddau**" ve"**el-ferrau**" kelimeleri gibidir. "مُكَاء" kelimesi, kasr ile "مُكًا" olarak da okunmuştur. Bu da tıpkı "اَلْبَكَى" ve "اَلْبُكَاءُ" kelimelerine benzer.

Ayette geçen "تَصْدِيَةً" kelimesi de teşfik anlamında olup, bu da mana olarak *"el-çırpmak, alkış tutmak"* demektir. Bu kelime, "تَفْعِلَةٌ" kalıbında gelmiştir ve kelime ya "اَلصَّدَى" kelimesinden alınmadır veya bu, "صَدَّ،يَصِدُّ" fiilinden alınmadır. Nitekim "إِذَاقَوْمُكَمِنْهُيَصِدُّونَ" *"Kavmin ondan (konuyu) saptırıyor"*[48] ayetinde de bunu görmekteyiz.

A'meş, "وَمَاكَانَصَلاَتُهُمْ" kavlini merfu olarak değil de, mansub olarak "وَمَاكَانَصَلاَتَهُمْ" şeklinde kıraat etmiştir. Bu durumda A'meş, "كَانَ" fiilinin haberini, bu fiilin ismi üzerine takdim etmiş olmaktadır.

Diyorsun ki: Bu cümle konum olarak nedir?

Derim ki: Bu, tıpkı şairin şu kavli gibidir:

"وَمَاكُنْتُاَخْشىاَنْعَطَاؤُهُاَدَاهِمَسُوداًاَوْمُحَذْرَجَةًسُمُرًا"[49]

Mana şöyle olmaktadır: Şair bu şiirinde kelepçeyi-prangayı ve kamçıyı bağış, vergi, bahşiş anlamında değerlendirmiştir. Ayette de, "**müka**" ve "**tasdiye**" kelimeleri, "**namaz**" yerinde zikretmiştir. Çünkü cahiliye dönemi Arapları, erkek ve kadınlar olarak birlikte Kâbe'yi çıplak halde tavaf ederlerdi. Bu arada parmaklarını birleştirerek ıslık çalarlar ve alkış tutarlardı. Resulullah (s) namaz kılmakta olduğu sırada namazda kıraat ederken, müşrikler de tıpkı tavafta davrandıkları gibi ıslık çalarak ve alkış tutarak, Resulüllah'ın namaz sırasında rahatsız olmasını, şaşırmasını isterlerdi. İşte bu nedenledir ki: "فَذُو

47 "**es-Suğau**": Koyun sesi demektir. "**er-Ruğau**" ise deve sesi demektir. **el-Mekkau**: Kuş demektir. Bu kelimenin çoğulu, el-Mekaki olarak gelir.

48 Zuhrur, 43/57

49 *"Onun bağışının bir prangamı yoksa gerçekte*
Siyah iple örülmüş bir kamçı mı olduğunu bilemiyorum"

فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ "**Öyleyse küfrünüzden dolayı azabı tadın!**" Yani Bedir gününde, küfrünüz ve davranışlarınız sebebiyle öldürülme ve esir düşmeyi tadın! Çünkü böyle bir şeye ancak kâfir olanlar atılırlar, öncülük ederler.

36- إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ لِيَصُدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ "**Küfre sapanlar mallarını Allah'ın yolundan alıkoymak için harcarlar.**" Anlatılanlara göre, bu ayet, Bedir gününde savaş sırasında müşriklerin askerlerine yemek yedirmeleri hakkında inmiştir. Müşriklerden her biri, her gün için on deve keserek savaşa katılanlara yedirirlermiş.

Bir başka yoruma göre de, bu ayet, Kureyş ticaret kervanında hissesi olan herkes hakkında nazil olmuştur. Çünkü bunlar, ticaret kervanında hissesi olanlara: "Kazandığınız bu ticaret malı ile Muhammed'in aleyhinde savaş için yardımda kullanın! Belki olur ya biz böylece Bedir gününde başımıza gelenlerin intikamını almış oluruz" diyorlardı.

Bir diğer yoruma göre bu ayetin Ebu Süfyan hakkında indiği de söylenmiştir. Çünkü Ebu Süfyan Uhud savaşı için, Araplardan savaşmak üzere kendilerine katılanların dışında Habeşlilerden de iki bin paralı asker tutmuştu. Bunlara 40 bin okka infakta bulunmuştur. Her bir okka da 42 miskal değerinde idi.

Bunu harcama sebepleri de: لِيَصُدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ "**Allah'ın yolundan alıkoymak içindir.**" Kısaca bunların mallarını harcamadaki amaçları, Muhammed'e tabi olanları engellemek ve ona uymanın önüne geçmekti. İşte bu, her ne kadar Muhammed (a) onların yanında değil idiyse de, böylece onlar Allah yoluna engel olmak istiyorlardı. Bunun anlamı budur.

فَسَيُنْفِقُونَهَا ثُمَّ تَكُونُ عَلَيْهِمْ حَسْرَةً "**Daha da harcayacaklardır. Sonra pişman olacaklar,**" yani harcamalarının sonunda ise pişmanlık ve nedamet duyacaklardır. Sanki böylece bizzat kendileri pişmanlık duyuyor ve bu pişmanlıkları hasrete, nedamete dönüşüyor. ثُمَّ يُغْلَبُونَ "**ve sonra da yenilgiye uğrayacaklar.**" Her ne kadar savaş onlarla müminler arasında cereyan etmiş, kimi zaman da onlar kazanmış olsalar bile, zaten onlar önceden serbest bırakılan tulekadan olanlardı. Kaldı ki Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "***Allah, 'Ben ve elçilerim mutlaka galip geleceğiz', diye hükmetmiştir. Şüphesiz Allah, güçlüdür, daima galiptir.***"[50]

وَالَّذِينَ كَفَرُوا إِلَى جَهَنَّمَ يُحْشَرُونَ "Onlardan "**Kâfir olanlar cehennemde toplanacaklardır!**" Kaldı ki bunlardan kimileri de Müslüman olmuşlardı ve gerçekten de iyi birer Müslüman olmuşlardı.

---

50 Mücadele, 58/21

37- "لِيَمِيزَ اللَّهُ الْخَبِيثَ مِنَ الطَّيِّبِ" "**Allah'ın, pis-murdar olanı (kâfir olanları) temiz olandan (müminlerden) ayıklaması**", "وَيَجْعَلَ الْخَبِيثَ بَعْضَهُ عَلَىٰ بَعْضٍ فَيَرْكُمَهُ جَمِيعًا فَيَجْعَلَهُ فِي جَهَنَّمَ" "**ve tüm pis-murdar olanların bir kısmını diğer bir kısmının üstüne koyup hepsini yığarak hemen cehenneme atması içindir.**" Kısaca bu toplamanın hedefi, hepsini bir araya getirip üst üste yığması içindir. Bu durum aynen Yüce Allah'ın şu kavlinde ifadesini bulduğu gibi olacaktır. Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: "*Az kalsın üzerine çullanacaklardı.*"[51] Bu ise, aşırı izdihamdan dolayı olacaktır. "أُولَٰئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ" "**İşte onlar, hüsrana uğrayanlar onlardır!**" Burada geçen "أُولَٰئِكَ" işaret ismiyle, o habis yani pis ve murdar olan kafirlere işaret olunmaktadır. Bir yoruma göre de şu şekilde mana verilmiştir: "Allah Resulüne (s) olan düşmanlıkları yüzünden müşriklerin toplayıp biriktirdikleri ve Resulüllah'a, onunla gönderilen vahye düşmanlık amacıyla harcamakta oldukları pis ve murdar mal varlıklarını, tertemiz ve helal olan maldan ayırması içindir bütün bunlar. Ki o temiz ve helal olan malı da Hak uğrunda harcayanlar ise Ebu Bekir ve Osman gibi zatlar olup, Resulüllah'a yardım uğruna harcamışlardı."

"فَيَرْكُمَهُ" Tüm bunlar, azap edeceği kimselerle birlikte onların tümünü de cehenneme atması içindir. Bu ifade aynen "*Resul'e düşmanlık uğruna harcadıkları bu mal ve paralar cehennem ateşinde kızdırılıp bunlarla onların alınları, yanları ve sırtlarının dağlanacağı gün...*"[52] kavlinde ifadesini bulduğu gibidir. Bu durumda "لِيَمِيزَ" kelimesindeki "**lam**" harfi, bundan önceki ayette geçen "تُغْلَبُونَ" kavline taalluk eder. İlk yoruma göre ise bu "lam" harfi, "يُحْشَرُونَ" kavline müteallliktir. "أُولَٰئِكَ" işaret ismiyle de "الَّذِينَ كَفَرُوا" kavline işaret olunmaktadır. Ayrıca ayetin başında yer alan "لِيَمِيزَ" kelimesi, şeddesiz olarak tahfif ile de okunmuştur.

38- "قُل لِّلَّذِينَ كَفَرُوا إِن يَنتَهُوا يُغْفَرْ لَهُم مَّا قَدْ سَلَفَ وَإِن يَعُودُوا فَقَدْ مَضَتْ سُنَّتُ الْأَوَّلِينَ" "**Kâfir olanlara söyle!**" Ebu Süfyan ve adamlarına söyle. Yani onlara "**eğer vazgeçerlerse**" sözünü söyle! Eğer bu, kendisiyle onlara hitap edilen manada olsaydı, bu takdirde mutlaka mana "*Eğer siz vazgeçerseniz, bağışlanırsınız*" şeklinde olurdu. Zaten burada verdiğimiz bu mana ise, İbn Mesud'un kıraatine göredir. Bunun benzeri de şu ayettir. Yüce Allah şöyle buyuruyor: "*İnkâr edenler, iman edenler için: Eğer bir hayır olsaydı, ona bizden önce ulaşmazlardı, dediler.*"[53] Bununla, onlardan başkalarına hitap edildi ki, bunu duysunlar, dinlesinler istendi. Yani halen Resulüllah'a karşı sürdürmek-

51 Cin, 72/19

52 Tevbe, 9/35

53 Ahkaf, 46/11

te oldukları düşmanlıklarından, onun, İslam'a girmeleri için sürdürdüğü dava konusunda ona karşı savaşmaktan vazgeçerlerse demektir. İşte bu durumda onların "**önceden işledikleri günahlar bağışlanacak.**" Düşmanlıklarından dolayı Resulüllah'a karşı gelmeleri sebebiyle işledikleri günahları bağışlanacaktır. "**Yok, tekrar eskiye dönerlerse,**" yeniden onunla savaşmaya döner ve böyle bir eyleme kalkışırlarsa "**kendilerinden öncekilerin hali gözlerinin önündedir!**" Bunlardan bir kısmına zaten Bedir gününde kendi tuzakları başlarına geçirilmişti. Yahut da: "Daha önce geçmiş ümmetlerin Resullerine karşı hizipleşerek parçalanmaları sebebiyle, onlar nasıl ki helak edilerek yerle bir edilmişlerse, onların başlarına geçen ilahi ceza uygulaması bunlar için de geçerlidir. Bunu hep gözlerinin önünde bulundursunlar. Yaptıkların vazgeçmedikleri takdirde, onların düştükleri duruma düşerler."

Bir de yorum olarak şöyle de denmiştir: "Eğer kâfirler, küfürlerinden vazgeçip Müslüman olurlarsa, onların küfür ve mâsiyet halinde geçirdikleri günahları kendileri için bağışlanacaktır. Böylece onlar küfürden, adeta hamurdan kılın çekildiği gibi, günahlardan arındırılacaklardır."

Kaldı ki Resulüllah (s) de bir hadislerinde bu gerçeğe şöyle değiniyor: *"İslam, kendisinden önce işlenen küfür ve günahları siler atar."*[54]

Nitekim "Müslümanlara karşı savaş halinde olan biri Müslüman olduğu takdirde, onun üzerinde geçmişe dönük olarak hiçbir şey kalmaz. Ancak zimmi olan birinin Müslüman olması halinde, bunun Allah'a karşı olan hakları silinir, onlardan sorumlu tutulmaz. Ancak insanlara karşı olan hak ve sorumlulukları düşmez. Onları ödemesi gerekir" demişlerdir.

Kaldı ki İmam Ebu Hanife (r) da bunu hüccet kabul etmiş ve "Mürted olan bir kimse, mürtetlik süresi boyunca olsun, ondan önceki sürede olsun terk etmiş olduğu ibadetlerin kaza etmesinden sorumlu değildir" demiştir. Ayette geçen "وَإِنْيَعُودُوا" kavli de *"irtidat"* olarak yorumlanmıştır. Burada geçen "يُغْفَرْ" "**yuğfer**" kelimesindeki zamir Allah'a irca edilerek, kelime "يَغْفِرْلَهُمْ" olarak da okunmuştur.

39- "وَقَاتِلُوهُمْحَتَّىلَاتَكُونَفِتْنَةٌوَيَكُونَالدِّينُكُلُّهُلِلَّه" "**Bir fitne** (onlarda hiçbir şirk emaresi) **kalmayıncaya ve** (tüm batıl olan dinler yok olarak, geçersiz kalıp da) **tama-**

54 Hadis Müslim'de yer almaktadır. Ancak Müslim'de yer alan lafız, buradaki lafızdan kısmen farklıdır. Burada geçen lafız Taberani'nin lafzına benzemektedir. İbn İshak da *"Megazi"* adlı eserinde zikrettiği gibi, Ahmed b. Hanbel, İshak b. Rahuye ve *"Delail"* adlı eserinde Beyhaki de rivayet etmiştir. Hepsinde ortak nokta aynı olmakla birlikte lafızlar arasında farklılıklar bulunmaktadır.

men Allah'ın dini hâkim oluncaya (içlerinde sadece İslam dini kalana ve hâkim olana) **kadar onlarla savaşın!**"

"فَإِنِانتَهَوْاْفَإِنَّاللَّهَبِمَايَعْمَلُونَبَصِيرٌ" "**Eğer fitneden** (küfürden) **vazgeçerlerse** (ve Müslüman olurlarsa, çünkü) **Allah yaptıklarını görmektedir.**" Tevbe etmeleri ve İslam dinin kabul etmelerinden ötürü Allah, onlara sevap verir ve onları ödüllendirir.

Ayette geçen "يَعْمَلُونَ" kelimesi, "**t**" harfiyle "تَعْمَلُون" diye de okunmuştur. Bu durumda mana şöyle olacaktır: "Şüphesiz Allah'ın yolunda ve dinine davet uğrunda cihat edenleri, küfrün karanlık batağından İslam'ın nurlu aydınlığa çıkardıklarını bileceksiniz." "بَصِيرٌ" Allah da bundan ötürü size ödüllerin en güzelini, mükâfatların en iyisini verecektir.

40- "وَإِنتَوَلَّوْاْ" "**Eğer yüz çevirirlerse,**" küfürlerinden ve inatlarından, Resule ve onun getirdiklerine düşmanlıktan vazgeçmezlerse, "فَاعْلَمُواْأَنَّاللَّهَمَوْلاَكُمْنِعْمَالْمَوْلَىوَنِعْمَالنَّصِيرُ" "**bilin ki, Allah sizin Mevla'nızdır. O ne güzel Mevlâ ne güzel yardımcıdır!**" Allah'ın sizin yardımınız ve destekleyiciniz olduğunu bilin, onun velayetine ve yardımına da güvenin.

وَاعْلَمُوا أَنَّمَا غَنِمْتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَأَنَّ لِلَّـهِ خُمُسَهُ
وَلِلرَّسُولِ وَلِذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينِ وَابْنِ
السَّبِيلِ إِنْ كُنْتُمْ آمَنْتُمْ بِاللَّـهِ وَمَا أَنْزَلْنَا عَلَىٰ عَبْدِنَا
يَوْمَ الْفُرْقَانِ يَوْمَ الْتَقَى الْجَمْعَانِ وَاللَّـهُ عَلَىٰ كُلِّ
شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿41﴾ إِذْ أَنْتُمْ بِالْعُدْوَةِ الدُّنْيَا وَهُمْ بِالْعُدْوَةِ
الْقُصْوَىٰ وَالرَّكْبُ أَسْفَلَ مِنْكُمْ وَلَوْ تَوَاعَدْتُمْ لَاخْتَلَفْتُمْ
فِي الْمِيعَادِ وَلَـٰكِنْ لِيَقْضِيَ اللَّـهُ أَمْرًا كَانَ مَفْعُولًا
لِيَهْلِكَ مَنْ هَلَكَ عَنْ بَيِّنَةٍ وَيَحْيَىٰ مَنْ حَيَّ عَنْ بَيِّنَةٍ
وَإِنَّ اللَّـهَ لَسَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿42﴾ إِذْ يُرِيكَهُمُ اللَّـهُ فِي
مَنَامِكَ قَلِيلًا وَلَوْ أَرَاكَهُمْ كَثِيرًا لَفَشِلْتُمْ وَلَتَنَازَعْتُمْ
فِي الْأَمْرِ وَلَـٰكِنَّ اللَّـهَ سَلَّمَ إِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ
﴿43﴾ وَإِذْ يُرِيكُمُوهُمْ إِذِ الْتَقَيْتُمْ فِي أَعْيُنِكُمْ قَلِيلًا
وَيُقَلِّلُكُمْ فِي أَعْيُنِهِمْ لِيَقْضِيَ اللَّـهُ أَمْرًا كَانَ مَفْعُولًا

وَإِلَى اللَّـهِ تُرْجَعُ الْأُمُورُ ﴿44﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا لَقِيتُمْ فِئَةً فَاثْبُتُوا وَاذْكُرُوا اللَّـهَ كَثِيرًا لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿45﴾ وَأَطِيعُوا اللَّـهَ وَرَسُولَهُ وَلَا تَنَازَعُوا فَتَفْشَلُوا وَتَذْهَبَ رِيحُكُمْ وَاصْبِرُوا إِنَّ اللَّـهَ مَعَ الصَّابِرِينَ ﴿46﴾ وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ خَرَجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ بَطَرًا وَرِئَاءَ النَّاسِ وَيَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّـهِ وَاللَّـهُ بِمَا يَعْمَلُونَ مُحِيطٌ ﴿47﴾ وَإِذْ زَيَّنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ أَعْمَالَهُمْ وَقَالَ لَا غَالِبَ لَكُمُ الْيَوْمَ مِنَ النَّاسِ وَإِنِّي جَارٌ لَكُمْ فَلَمَّا تَرَاءَتِ الْفِئَتَانِ نَكَصَ عَلَىٰ عَقِبَيْهِ وَقَالَ إِنِّي بَرِيءٌ مِنْكُمْ إِنِّي أَرَىٰ مَا لَا تَرَوْنَ إِنِّي أَخَافُ اللَّـهَ وَاللَّـهُ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿48﴾

Ayetlerin Mealleri

41- Eğer Allah'a ve hakkın batıldan ayrıldığı, iki topluluğun karşılaştığı gün kulumuza indirdiğimize iman ediyorsanız, bilin ki ele geçirdiğiniz ganimetlerden beşte biri Allah'ın, Resul'ün, yakınların, yetimlerin, düşkünlerin ve yolda kalmışlarındır. Allah'ın her şeye gücü yeter.

42- Siz vadiye en yakın, onlar da en uzak yamaçta idiler; kervan ise sizden daha aşağıdaydı. (Savaş için) sözleşseydiniz bile vakti tayinde ihtilaf ederdiniz. Fakat Allah, helak olan apaçık bir belge ile helak olsun; yaşayan da apaçık bir belge ile hayat bulsun diye olacak işi yaptı. Şüphesiz Allah, işiten ve bilendir.

43- Allah, onları sana uykunda az gösteriyordu. Çok göstermiş olsaydı, yılacak ve bu hususta çekişmeye başlayacaktınız. Fakat Allah sizi kurtardı. Çünkü O kalplerde olanı bilendir.

44- Karşılaştığınızda olacak işi gerçekleştirmek için Allah, onları sizin gözlerinizde az gösteriyor; sizi de onların gözlerinde azaltıyordu. İşler dönüp Allah'a varır.

45- Ey iman edenler! Bir toplulukla karşılaştığınızda dayanın; başarıya ulaşmak için Allah'ı çok anın!

46- Allah'a ve Resulüne itaat edin; çekişmeyin, yoksa korkar, başarısızlığa düşer ve gücünüz gider. Sabredin! Çünkü Allah sabredenlerle beraberdir.

47- Yurtlarından böbürlenerek, insanlara gösteriş yaparak çıkan ve Allah yolundan alıkoyanlar gibi olmayın! Allah, onların yaptıklarını çepeçevre kuşatmıştır.

48- Şeytan onların (müşriklerin) yaptıklarını kendilerine süslü göstererek şöyle dedi: Size bugün hiç kimse galip gelemez. Nitekim ben de sizin yardımcınızım. İki ordu karşılaşınca da: Ben sizden uzağım, ben sizin görmediklerinizi görüyorum. Ben şüphesiz Allah'tan korkarım, Allah'ın azabı şiddetlidir, diyerek arkasını dönüp kaçtı.

Ayetlerin Tefsiri

41- "وَاعْلَمُوا أَنَّمَا غَنِمْتُم مِّن شَيْءٍ فَأَنَّ لِلَّهِ خُمُسَهُ وَلِلرَّسُولِ وَلِذِي الْقُرْبَى وَالْيَتَامَى وَالْمَسَاكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ إِن كُنتُمْ آمَنتُمْ بِاللَّهِ وَمَا أَنزَلْنَا عَلَى عَبْدِنَا يَوْمَ الْفُرْقَانِ يَوْمَ الْتَقَى الْجَمْعَانِ" **"Eğer Allah'a ve hakkın batıldan ayrıldığı, iki topluluğun karşılaştığı gün kulumuza indirdiğimize iman ediyorsanız, bilin ki ele geçirdiğiniz ganimetlerden beşte biri Allah'ın, Resul'ün, yakınların, yetimlerin, düşkünlerin ve yolda kalmışlarındır."** Burada "أَنَّمَا غَنِمْتُم" kavlinde geçen "مَا" harfi, mevsule/ilgi zamiridir. "مِّن شَيْءٍ" kavlindeki "مِّن" harfi de beyaniyedir. Burada geçen "مِّن شَيْءٍ" kavlinden murat, bir iğne ve ipliğe varana dek, her şeyin beşte biri anlamındadır. "فَأَنَّ لِلَّهِ" kavli ise, mübtedadır/öznedir. Bunun haberi de mahzuftur. Bu da ya "فَحَقٌّ" demektir veya "فَوَاجِبٌ" demektir. Buna göre cümle ya "فَحَقٌّ اَنَّ لِلهِ خُمُسَهُ" takdirindedir veya "فَوَاجِبٌ اَنَّ لِلهِ خُمُسَهُ" takdirindedir.

Cu'fi'nin Ebu Amr'dan rivayetine göre "فَأَنَّ لِلَّهِ" "**fe enne lillahi**" kavli, hemzenin kesre harekesiyle "**fe inne lillahi**" diye okunmuştur. Nitekim Nehai'nin " فَلِلهِ خُمُسُهُ" şeklindeki kıraati de bu okuyuşu takviye etmektedir. Ancak meşhur olan okuyuş icap-olumluluk açısından daha tekitli ve daha sabit olan bir okunuştur. Burada sanki *"Mutlaka bunda humus/beşte birin sabitliği gerekmektedir. Bu itibarla bunu ihlal etmeye ve bu konuda tefrite gitmeğe de bir yol yoktur"* denir gibi bir mana bulunmaktadır. Çünkü haberin hazfedilmesi açısından bunun, takdir edilenler yönüyle mana olarak birçok ihtimalleri kapsaması gerekir.

Örneğin bu ifade senin "sabittir, vaciptir, lazım olan bir haktır" tarzındaki bu ifadene ve benzeri ifadelere benzer bir anlatımdır. Bunun nasstan dolayı vacipliği aynı tarzda bir anlama gelmesi açısından çok daha kuvvetlidir. **Keza**

"خُمُسَهُ" "**humusehu**" kavlindeki "**mim**" harfi, sükûn ile "**humsehu**" şeklinde de okunmuştur.

Diyorsun ki: Humsun/beşte birin bölüştürülmesi nasıl olacaktır?

Derim ki: Ebu Hanife (r)'a göre, humus Resulüllah (s)'in zamanında beşte bir pay olarak bölüştürülürdü. Şöyle ki bunun bir hissesi Resulüllah (s)'a ayrılırdı, bir ikinci hisse de içinde akrabaları bulunması hasebiyle Haşim oğulları ile Muttalip oğullarına verilirdi. Bu paylardan Abdşemsoğulları ile Nevfeloğulları'na pay ayrılmazdı. Çünkü diğerleri bu payı almaya hak kazanmış olmalarının sebebi, o dönemdeki yardımları ve destek vermeleri sebebiyledir. Hz. Osman ile Cubeyir b. Mut'im'den gelen rivayete göre, bu ikisi Resulüllah (s)'a demişler ki "Şu, kardeşlerin olan Haşim oğullarına bir hisse ayırmanı yadırgayacak değiliz. Çünkü Yüce Allah'ın seni onların içinden göndermesi sebebiyle onların yanındaki değerini, senin onlar yanındaki değerini dikkate alarak biliyoruz. Ancak Muttalipoğulları'na verip de bizi bundan yoksun bırakmana ne diyeceksin? Kaldı ki biz de onlar da aynı durumdayız" demeleri üzerine Resulüllah (s) da şöyle buyurdu: *"Çünkü onlar gerek cahiliye döneminde olsunlar ve gerekse İslam döneminde olsunlar, bizden ayrılmadılar. Resulüllah (s) parmaklarını kenetleyerek 'Doğrusu biz Haşimoğulları ile Muttalipoğulları bu nedenle bir tek kabileyiz, biriz.'"*[55] Üç pay da yetimlere, miskinlere ve yolda kalmışlara/ibn sebile aittir. Ancak Resulüllah (s)'in vefatından sonra, onlara verilen paylar kaldırıldı. Böylece Resulüllah'ın yakın akrabalarına verilen hisseler de düşürüldü. Ancak sözkonusu hisseler, bunların içinden fakir olanlarına verilir oldu. Bu şekilde onlar da diğer fakirlerle eşitleştirildi. Ancak Resulüllah'ın yakınlarının zenginlerine artık bu paydan verilmiyordu. Yalnız fakir, yoksul, yetim ve yolda kalmış olanlara payları dağıtılıyordu.

Şafii (r)'a göre bu, beş hisse olarak dağıtılırdı. Payın biri Resulüllah'a ayrılırdı. Bu pay da Müslümanların maslahatlarına uygun işlerde kullanılmak üzere harcanırdı. Örneğin askerlerin ihtiyaçlarının sağlanması, silah temini, orduya at alımları vb gibi hizmetlerde kullanılırdı.

Bir hisse de ister zengin ve ister fakir olsunlar, Resulüllah'ın akrabalarına verilirdi. Kadınlara bir pay, erkeklerine ise iki pay takdir edilmek suretiyle verilirdi. Kalanı da sözkonusu olan üç kesim arasında paylaştırılırdı.

Malik b. Enes (r)'a göre ise durum şöyleydi; Bu konuda karar verme ve yetkili merci, İmamın-Devlet başkanının içtihadı esas alınır. İmam-Devlet başkanı eğer uygun bulursa, onlar arasında paylaştırır, eğer farklı bir uygu-

55 Hadisi, Ebu Davud, Nesai ve İbn Mace, Said b. Müseyyeb yoluyla Cubeyir b. Mut'im'den tümüyle tahric etmişlerdir. Ancak sahihte yer alan rivayette *"Ne diye beni ayırdın?"* İfadesi yer almamaktadır. Ebu Davud, Harac, h:2980; Buhari, h:3140; 3502; 4229

lamaya giderse, bunlardan bir kısmına verebilir, bir kısmına da vermeyebilir. Eğer içtihadı sonunda sözkonusu kimselere, guruplara değil de onlar dışında başkalarına verilmesini uygun bulursa, o başkalarına bu defa verilir, evla olanı da böyle olmasıdır.

Diyorsun ki: Ayette, Allah'a da pay ayrılması ne anlama gelmektedir, buna bağlı olarak Resulüllah'ın ve diğerlerinin bunun üzerine atfedilmesinin manası nedir?

Derim ki: Ayette geçen "Beşte biri Allah'ın, Resulünün" ifadesinin manası, bunun Resulüllah (s)'e ait olduğunu gösterir. Bu aynen Yüce Rabbimizin: "وَاللّٰهُ وَرَسُولُهُ أَحَقُّ أَن يُرْضُوهُ" "***Allah ve Resulü, razı edilmeleri için daha çok hak sahibidir***"[56] ayetinde Yüce Allah'ın adının zikredilmesi, aslında altıncı bir hissenin ayrılmasını gerektirir ki bunun da Allah'a yakınlık manasına gelecek olan hizmetlerde kullanılması icap eder.

Ayette geçen "فَأَنَّ لِلّٰهِ خُمُسَهُ" kavlinden murat, humusta yani beşte bir pay ayırma konusunda aslolan, kendisi sebebiyle Allah'a yaklaşacak olan kesimlere verilmesi murat olunmuştur, başka bir şey değil. Daha sonra Allah'a yakınlığı sağlayacak olan yerlerin bu beş şey olduğu tahsis edilmiştir. Böylece bu kesim içinde yer alanlar, bu kesimin dışında kalanlara tercih edilmişlerdir. Bu, aynen ayette geçen ***"Cebrail ve Mikail"***[57] ifadeleri gibidir. Birinci ihtimal İmam Ebu Hanife ile İmam Şafii'nin görüşüdür. İkincisine göre ise, Ebul Aliye'nin görüşüdür. Çünkü Ebul Aliye, hisseleri altıya bölüştürmektedir. Bu paylardan Allah için olanı ise Kâbe'nin onarımı, kapısının sağlamlaştırılması ve anahtarları gibi şeylerde harcanır.

Ebu'l Aliye'den rivayete göre, Resulüllah (s) humusu/beşte biri alırdı, eliyle ona vurur ve ondan bir avuç alarak Kâbe için ayırırdı. İşte bu, Yüce Allah'ın payıdır. Daha sonra da, arta kalanını da beşe bölüştürürdü.[58]

Bir yoruma göre Allah'ın payı, Beytülmal'a ayrılır. Üçüncü görüş de İmam Malik'in görüşüdür. İbn Abbas'tan rivayet olunduğuna göre, o, bu payın altı olduğunu belirtmiştir. Allah ve Resulü için iki pay, Resulüllah (s)'in vefatına dek süren ve akrabalarına ayrılan bir paydır. Ebu Bekir (r) bunu, hilafeti

56 Tevbe, 9/62

57 Bakara, 2/98

58 Ebu Davud, bu rivayeti, Rebi' b. Enes yoluyla Ebul Aliye'den rivayetle Mürsellerinde tahric etmiştir. Ebul Aliye demiş ki: *"Resulüllah'a (s) bir yerden ganimet gelince, onu beşe ayırırdı. Sonra eliyle ondan bir kabza-avuç dolusu alırdı. Sonra da 'İşte bu, Kâbe'ye aittir' derdi. Daha sonra ise: 'Allah için bir pay kılmayın. Çünkü ahiret de dünya da Allah'ındır' buyururdu. Sonrasında da kendisi için bir pay, akrabası için bir pay, yetimler için bir pay, miskinler için bir pay ve İbn Sebil için bir pay ayırırdı."* Hadisi Ebu Ubeyde *"el-Emval"* adlı eserinde tahric etmiştir. Kaldı ki Taberi de bu şekilde almıştır.

döneminde üç hisse olarak uygulamıştır. Nitekim. Ömer (r)'dan ve ondan sonra gelen halifelerden de bu şekilde rivayet olunmuştur.

Rivayete göre Ebu Bekir (r), Haşimoğullarına beşte bir pay vermesini menetmiş, yasaklamıştır. Ve "Bu, sizden fakir olanlarınıza, bekârlarınızı evlendirmeniz için, içinizden hizmetçisi olmayanlara hizmetçi almaları içindir. İçinizden zengin olanlarınıza gelince, onlar zengin olan ibn sebil/yolcu konumunda idiler. Bu nedenle sadakadan onlara bir şey verilmez. Zengin olan yetime de verilmez" demiştir.

Zeyd b. Ali (r)'dan gelen rivayete göre, o da aynen şöyle demiştir: "Bizim onlarla saray inşa etmemiz bizim için yakışık almaz. Onlar sayesinde kendimize beygirler almamız da uygun düşmez."

Bir yoruma göre de Humus yani beşte bir olayı tümüyle akrabaya aittir, denmiştir. Hz. Ali'den ra gelen rivayete göre kendisine Yüce Allah ***"Yetimler, miskinler"***[59] buyurmuştur, ne diyeceksiniz? diye sorulunca, Hz. Ali de bunu "Bizim yetimlerimize ve miskinlerimize" demektir, diye açıklamıştır.

Resulüllah (s)'in payı konusunda Hasan'a sorulduğunda, o, "Bu, Resulüllah'tan sonra Veliyyul Emr olan kişiye, devlet başkanına aittir" buyurmuştur. Kelbi'den gelen rivayete göre bu ayet Bedir'de nazil olmuştur. Vakıdi de diyor ki: "Humus ile ilgili ayet, Bedir savaşından bir ay üç gün sonra, Şevval ayının yarısında Beni Kaynuka gazvesinde nazil olmuştur. Bu da hicretten yaklaşık 20 ay sonradır."

Diyorsun ki: Ayetteki "إِن كُنتُمْ آمَنتُم بِاللَّهِ" kavli, neye taalluk eder?

Derim ki: Bu, bir mahzuf olana taalluk eder ki, ona da "وَاعْلَمُوا" kavli delalet etmektedir. Bu durumda mana şöyledir: *"Eğer gerçekten Allah'a iman etmişseniz, o halde bilin ki ganimetten elde olunan humus/beşte bir ile Allah'a yaklaşmak vacip ve gerekli duruma gelir. Ona gözlerinizi dikmeyin. Beşte birin, dörtte birine kanaat getirin."* Burada sözkonusu edilen bilgi, bilme olayı mücerret manada bir bilme olayı değildir, murat olunan bu değildir. Ancak burada murat olunan şey, kendisiyle amel edilmesini gerektiren ilim ve bilgidir, eyleme dönüştürülen ilimdir, bilmedir. Yüce Allah'ın emrine kesin itaattir. Çünkü mücerret-soyut manada ilim ya da bilgi de mümin ve kâfir eşittirler.

"وَمَا أَنزَلْنَا" kavli, "بِاللَّهِ" üzerine atfedilmiştir. Yani *"Eğer siz, Allah'a ve (Kulumuza) indirdiğimize iman ederseniz"* demektir. "عَلَى عَبْدِنَا" kavli, "عَلَى عُبُدِنَا" diye çoğul olarak da okunmuştur. Tıpkı "عُبُدَ الطَّاغُوتَ" ***"ubudittağut"***[60] gibi

59 Bakara, 2/83

60 Maide, 5/60

iki zammeli olarak okunmuştur. Yine ayette geçen "يَوْمَ الْفُرْقَانِ" kavliyle demek istenen şey "Bedir günüdür." Yine ayetin içinde yer alan "يَوْمَ الْتَقَى الْجَمْعَانِ" kavliyle demek istenen şey de, Müslümanlarla kâfirlerin karşı karşıya gelmeleri demek istenmiştir. Asıl burada murat olunan şey, kendilerine indirilen ayetler, melekler ve fetih meselesidir. "وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ" **"Allah'ın her şeye gücü yeter."** Allah, az sayıda olanları sayıları çok üstün olanlara galip getirmeye kadir olduğu gibi, zelil, aşağılanmış ve ezilmiş olanı da güçlü olana egemen kılar. Kaldı ki zaten bedir günü Allah bunu yapmıştı, size gerçeği göstermişti.

42- "إِذْ أَنتُم بِالْعُدْوَةِ الدُّنْيَا وَهُم بِالْعُدْوَةِ الْقُصْوَى وَالرَّكْبُ أَسْفَلَ مِنكُمْ" "Siz vadiye en yakın, onlar da en uzak yamaçta idiler; kervan ise sizden daha aşağıdaydı." Ayetin başında yer alan "إِذْ" harfi, Bir önceki ayette geçen "يَوْمَ الْفُرْقَانِ" kavlinden bedeldir. "الْعُدْوَةِ" **"el-udveti"** kelimesi, **"ayn"** harfinin kesresiyle **"el-idveti"**, zamme harekesiyle **"el-udveti"** ve fetha hareke ile "el-**a**dveti" diye her üç hareke ile de okunmuştur ki manası "vadi kenarı, vadiye en yakın olan yer" anlamındadır. Kelime tüm bu şekillerde okunduğu gibi aynı zamanda bu kelime, "بِالْعُنْيَةِ" olarak da okunmuştur. Bu durumda vav harfi "Ye" harfine kalbedilmiştir. Çünkü "Vav" harfi ile "Ya" harfi arasında pek de sağlam olamayan bir engel, bir mani vardır, bu, tıpkı "الصُّبْيَةُ" kelimesi gibidir.[61]

Yine ayetteki "الدُّنْيَا" ve "الْقُصْوَى" kelimeleri "الْأَدْنَى" ve "الْأَقْصَى" kelimelerinin müennesidirler.

Diyorsun ki: Her iki kelime de bünyesinde "**vav**" harfi bulunan "فُعْلَى" kalıbında gelmiş olan kelimelerdir. Kelimeler bünye itibariyle **vavlı** oldukları halde ne diye biri "**ye**" harfiyle "الدُّنْيَا" olarak biri de "**vav**" harfiyle "الْقُصْوَى" olarak gelmiştir?

Derim ki: Kıyas gereği, burada "**vav**" harfi "**ya**" harfine kalbedilmiştir. Örneğin "الْعُلْيَا" kelimesi böyledir. Çünkü bu kelime de "الْأَعْلَى" kelimesinin müennesidir. Kaldı ki "الْقُصْوَى" kelimesi, kök bakımından tıpkı "أَلْوَد" kelimesi gibi aslı dikkate alınarak böyle kullanılmıştır. Bu kelime, kullanım bakımından "الْقُصْيَا" kelimesinden daha çok kullanılan bir kelimedir. Oysa "الْقُصْيَا" kelimesi daha az kullanılmaktadır. Esasen bu kelimelerin bu şekilde kullanılmaları, isim ile sıfatı birbirinden ayırt etmek içindir. Bu, kullanım bakımında aynen "اِسْتَصْوَبَ" kelimesine benzer. Çünkü "اِسْتَصْوَبَ" kelimesi

---

61 Çünkü "الصُّبْيَةُ" kelimesi, "صُبْيَةٌ ، صِبْوَةٌ ، صُبْيَةٌ" olarak okunmaktadır. Ayetteki kelimemiz de böyledir.

de kullanım açısından mana yönüyle aynı oldukları halde "اِسْتَصَابَ" kelimesinden daha çok kullanılmaktadır. Birinci kelimeye göre aynı kökten ve aynı anlamda oldukları halde, ikincisi birincisinden çok daha az kullanılmaktadır. Kaldı ki "اَغْيَلَتْ" kelimesi ile aynı kökten olan ve aynı anlama gelen "اَغَالَتْ" kelimelerinin kullanımları da böyledir.

"اَلْعُدْوَةِ الدُّنْيَا" ile demek istenen şey "Medine'ye en yakın olan nokta" demektir. "اَلْقُصْوَى" ise, "Mekke'ye en uzak olan nokta" demektir. "وَالرَّكْبُ أَسْفَلَ مِنكُمْ" "**kervan ise sizden daha aşağıdaydı.**" Yani kırk kişilik kervan ise ki bunlar kervanı yönetiyorlardı, sizden çok önce kervanı sürüp sahil kenarına varmışlardı bile. "أَسْفَلَ" kelimesi, zarf olarak mansub kılınmıştır. Manası da "Sizin bulunduğunuz yerden çok daha aşağılarda olan bir yerdedirler" demektir. Ve bu, mahallen merfudur. Çünkü mübtedanın haberidir.

Diyorsun ki: Böyle vakti belirtmenin ve her iki tarafın merkezlerini, yerlerini zikretmenin (kervanın onlardan daha aşağılarda bir yerlerde olduğunu belirtmenin) ne yararı var ki?

Derim ki: Bunun yararı şudur; düşmanın durumunu, onların gücünü, kuvvetini, ne kadar üstün bir sayıya ve savaş hazırlıklarına sahip olduklarını, Müslümanları yenebilecek zahiri manada her türlü olanaklara sahip olduklarını anlatmak ve Müslümanların ne kadar zayıf olduklarını, işlerinin ne kadar zor ve karışık olduğunu belirtmek içindir. İki taraf arasında güç ve denge bakımından bu derece bir uçurum varken, işte tam da böyle bir durumda zayıf olan tarafın galip gelmesi, düşmanlarını yenmeleri, sadece her şeyden münezzeh olan Yüce Allah'ın işi olabilir. Bu, aynı zamanda Müslümanların işlerinin oldukça zor olduğuna, bunun yalnızca Yüce Allah'ın gücü ve kudreti sayesinde olduğuna da bir delildir. Kaldı ki zaten onun kudreti de burada oldukça açıktır ve ortadadır.

Öte taraftan müşriklerin kervanının alan olarak konuşlandıkları, Mekke'ye en uzak yer olarak dikkate alındığında orada su da bulunmaktadır. Toprak zemini ise, üzerinde kolayca hareket edilebilecek bir alandır. Oysa Medine'ye en yakın olan noktada su bulunamamaktadır. Kaldı ki zemin kaygan; ayaklar zemin üzerinde rahat bir şekilde hareket ediyor da değildir. Çok zorlukla hareket edilen ve yorgunluk veren bir alandır.

Kaldı ki kervan, çok güçlü olan ve sayıca da üstün bulunan düşman askerlerinin gerisinde kalmıştı. Kendisine yardıma gelen gücü de arkasına almış haldeydi. Artık kervanın korunması daha da sağlama alınmıştı. Bu nedenle savaşmak için iyice bilenmişlerdi ve niyetleri de kesin savaşmaktı.

İşte bunun için zaten Araplar her şeylerini, değer verdikleri her şeylerini,

kadınlarına ve mallarına varana dek beraberlerinde getirmişlerdi. Böylece kendilerinde namuslarını ve mallarını korumak adına savaşmaya bilensinler, askerlerini savaşmaya daha çok özendirmek adına böyle hareket ediyorlardı.

Böylece savaşa çıkarken tüm değer verdiklerini beraberlerinde yanlarına alma nedenleri, akılları geride bir şeylere takılıp kalmasın, kafaları bir şeylerle meşgul olmasın istiyorlardı. Tüm nefislerini ve gönüllerini bunun üzerinde yoğunlaştırmışlardı. Merkezleri boş kalsın istemiyorlardı, vatanlarından ayrı düşsünler istemiyorlardı. Bütün bunları gözleri önünde bulundurarak böylece var güçleriyle savaşıp, zafer kazanmayı hedeflemişlerdi. Bu amaçla var güçleriyle bunun üzerinde yoğunlaşmış ve güçlerinin son noktasına dek buraya yönelmişlerdi.

Burada Bedir olayından dolayı her şeyden münezzeh olan Yüce Allah'ın nasıl bir tedbir aldığının tasvirini de öğrenmiş oluyoruz. Çünkü Allah, dinin güç ve kuvvet bulmasını, kelimesinin yücelmesini istiyordu. Zaten Yüce Allah Müslümanlara iki taifeden birini, ya kervanı veya Kureyş'in Bedirde yenilerek gücün Müslümanların eline geçmesini vadetmişti ama bu ikisinden hangisi ile Müslümanların karşılaşacağını beyan buyurmamış ve onu müphem tutmuştu.

Ne zaman ki kervanı yakalamak için harekete geçtiler ve bu amaçla çıkmak için de rağbet gösterdiler; bu haberin Kureyş toplumuna, Mekke'ye ulaşması üzerine de bir korku ve telaş baş gösterdi. Çünkü kervanın vurulması halinde malları, canlarından çok değer verdikleri malları ellerinden gidecekti. İşte bu nedenle kervanlarını korumak ve kollamak adına büyük bir güç hazırladılar.

Sonuç açısından sebeplerin sebebi bu olunca, onlar vadinin en uç, en yamaç noktasında Mekke'ye en uzak olan noktada konuşlanırken, siz de vadinin en yakın tarafında idiniz. Artık kervanı arkalarına almışlar, onun kurtarılmasını kendilerince garantilemişlerdi. Nihayet savaş başlamış ve olanlar da olmuştu.

"وَلَوْ تَوَاعَدتُّمْ لَاخْتَلَفْتُمْ فِي الْمِيعَادِ" "**(Savaş için) sözleşseydiniz bile vakti tayinde ihtilaf ederdiniz.**" Siz ve Mekke halkı bir araya gelmek adına aranızda sözleşmiş olsaydınız ve savaşmak için bir noktada karşılaşmak ve buluşmak adına sözleşmiş olsaydınız bile, mutlaka bir kısmınız kesin olarak anlaşmazlığa düşerdiniz. Çünkü sizin sayıca az olmanız, düşmanlarınızın da sayıca sizden üstün olmaları sebebiyle bu durum, sizi sözünüzü yerine getirmekten, sözleşilen yerde bir araya gelmekten, karşılaşmaktan kaçınmanıza sebep olabileceği gibi, düşmanlarınızın da Allah Resulü'nden ve Müslümanlardan dolayı içlerinde oluşan korku ve endişeleri, onları verdikleri sözlerinden, va-

atlerinden caydırırdı. Her iki taraf da bu manada birtakım korku ve endişeler yüzünden sözleşilen yere gelmekten kaçınırlardı, sözlerini de tutmazlardı. Ancak Allah'ın sizi muvaffak kıldığı ve sebep oluşturduğu karşılaşmaya, sizin aranızdaki sözleşme ve buluşma da bir netice sağlamazdı. Yalnız bu, Yüce Allah'ın sizi bu işe muvaffak kılmasıyla sağlanmıştır. "وَلَكِن لِّيَقْضِيَ اللَّهُ أَمْراً كَانَ مَفْعُولاً" "**Lakin Allah bu, gerçekleşsin diye yaptı.**" Burada geçen "لِّيَقْضِيَ" kavli, mahzuf olan bir manaya taalluk etmektedir. Takdir edilen o manada *"Onun, mutlaka yerine getirilmesi, uygulanması gereken bir iş olsun diye onu yaptı"* demektir ki, bu da Yüce Allah'ın velilerine, sevdiği kullarına yardım etmesi, onlara zafer ihsan etmesidir. Düşmanlarını da kahrederek onları darmadağın hale getirmesidir.

"لِّيَهْلِكَ مَنْ هَلَكَ عَن بَيِّنَةٍ وَيَحْيَى مَنْ حَيَّ عَن بَيِّنَةٍ" "(Böylece) **helak olan apaçık bir belge ile helak olsun; yaşayan da apaçık bir belge ile hayat bulsun istemiştir.**" Buradaki "لِّيَهْلِكَ" kelimesi de az önce geçen "لِّيَقْضِيَ" kavlinden bedeldir. Ayette geçen "**helak**" ve "**hayat**" kelimeleri istiare yoluyla biri **küfür** anlamında gelmiştir ki bu, **helak** kelimesidir. Diğeri de "**İslam**" anlamında zikredilmiştir ki, o da "**hayat**" kelimesidir.

Yani mana şöyle olmaktadır: "Böylece kâfirlik edenleri küfrü açık ve net olarak ortaya çıksın da herhangi bir şüpheleri kalmasın ve yarın Allah'ın aleyhinde ileri sürecekleri bir hüccetleri, tutunacakları bir dalları ve delilleri de kalmasın. İslam Dinini seçenler de kesin bir bilgiye ve belgeye dayanarak bu yolu seçip iman etsinler, aynı zamanda kabul ettikleri bu dinin Hak Din olduğunu ve ne diye bu dini kabul etmesinin kendisi için gerekli ve zorunlu olduğunu yakinen bilerek kabul edip iman etmiş olsun. Ve buna yapışıp bağlansın."

Ayette geçen "لِّيَهْلِكَ" "**li yuhlike**" kavli, lam harfinin fetha harekesiyle "**li yahlaka**" olarak da kıraat edilmiştir. Keza "حَيَّ" kelimesinde de **taz'ifin** dışa vurması şeklinde kıraat edilmiştir. "وَإِنَّ اللَّهَ لَسَمِيعٌ عَلِيمٌ" "**Şüphesiz Allah, işiten ve bilendir.**" Allah, sizin işlerinizi nasıl tedbir edeceğini bilir, keza kâfirlik edenleri küfrünü de bilir, onları nasıl cezalandıracağını da bilir. Keza Allah iman edenlerin mümin olduklarını da ve alacakları sevabı da bilir.

43- "إِذْ يُرِيكَهُمُ اللَّهُ فِي مَنَامِكَ قَلِيلاً" "**Allah, onları sana uykunda az gösteriyordu.**" Bu ayette geçen "إِذْ يُرِيكَهُمُ اللَّهُ" kavli, muzmar olan (var kabul edilen) bir "اُذْكُرْ" kelimesiyle mansub bulunmaktadır. Yahut da bu da yine daha önce 41. ayette geçen "يَوْمَ الْفُرْقَانِ" ***"furkan günü"*** kavlinden ikinci bir bedeldir. Veya bu, bir önceki ayetin sonunda yer alan "لَسَمِيعٌ عَلِيمٌ" ***"her şeyi bilen, işitendir"*** kavline müteallikdir. Yani Allah, maslahatları bilir ve bunun içindir

ki, onları senin gözünde sayıca az olarak gösterdi. Ayette "**uykunda**" diye mana olarak geçen kelime, "**rüyanda**" anlamındadır. Çünkü Yüce Allah, Müslümanların düşmanlarını, Resulünün rüyasında, kendisine az sayıda kimseler olarak gösterdi. Resulüllah da (s) bu durumu ashabına haber verdi. Bu, onların sebatını ve düşmanlarına karşı cesaretlenmelerini sağladı.

Hasan'dan gelen rivayete göre, "Uykunda" veya "Rüyanda" anlamında geçen kelimeyi, "Gözünde az gösterdi" olarak yorumlamıştır. Çünkü "**menam**" ifadesi, uyunulacak yer, uyuma yeri anlamına gelir. Kaldı ki "**kadife'ye-pelüşe**" de "**mename**" adı verilmektedir. Bunun sebebi, için uyunulan, yatılan yatak ve döşek anlamını içerdiğinden bu isim verilmiştir. Aslında bu, zoraki bir yorumlamadır Ben, Hz. Hasan'dan bu tür bir rivayetin sahih olarak geleceğini sanmıyorum. Kaldı ki Arap diline ve fesahatine şöyle veya böyle bir aşinalığı bulunan bir kimseden böyle bir şeyin gelebileceğine de kani değilim.

"وَلَوْ أَرَاكَهُمْ كَثِيرًا لَّفَشِلْتُمْ وَلَتَنَازَعْتُمْ فِي الأَمْرِ" "**Çok göstermiş olsaydı, yılacak ve bu hususta çekişmeye başlayacaktınız.**" Evet, eğer düşmanlarınızı sayıca çok fazla olarak gösterseydi, kesinlikle korkacak, geri adım atacak ve verdiğiniz kararda, reyiniz ve kararınız hakkında tartışmaya başlayacaktınız. Sonunda yapmak istediğiniz şey konusundaki birliğiniz ve beraberliğiniz ayrılığa gidecek, dağılacaktınız. Her biriniz vardığı tercihinde tereddüde düşecektiniz, sebat mı etmeli miyim, firar mı etmeli miyim ikilemi içerisinde kalacaktınız.

"وَلَكِنَّ اللَّهَ سَلَّمَ" "**Fakat Allah sizi kurtardı.**" Yani Allah sizi, dağılıp parçalanmaktan, anlaşmazlığa düşmekten, ihtilaf içine girmekten sizi kurtardı, size selamet nimetini ihsan ederek sizi muhafaza etti. "إِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ" "**Çünkü O kalplerde olanı bilendir.**" Allah, ileride olabilecek cüreti, cesareti, korkaklığı, ürpermeyi elbette bilecektir. Zaten bunu bildiği içindir ki, rüyada Müslümanların cesaretini artırmak adına düşmanın sayısını az göstermiştir.

44- "وَإِذْ يُرِيكُمُوهُمْ إِذِ الْتَقَيْتُمْ فِي أَعْيُنِكُمْ قَلِيلاً وَيُقَلِّلُكُمْ فِي أَعْيُنِهِمْ لِيَقْضِيَ اللَّهُ أَمْرًا كَانَ مَفْعُولاً" "**Karşılaştığınızda olacak işi gerçekleştirmek için Allah, onları sizin gözlerinizde az gösteriyor; sizi de onların gözlerinde azaltıyordu.**" Burada yer alan "وَإِذْ يُرِيكُمُوهُمْ" kavlindeki her iki zamir de iki meful konumundadırlar. Yani *"Allah onları size göstermez"* demektir. "قَلِيلاً" kelimesi, hal olduğundan mahallen mansubtur. Allah'ın, düşmanın sayısını az olarak göstermesi, Resülüllah (s)'in rüyasını tasdik etsinler diyedir. Bir de Resulü tarafından onlara haber verilen şeyi, az olarak görsünler de, Allah Resulüne karşı olan yakinleri, kesin imanları artsın içindir. Bu sayede işe ciddiyetle sarılsınlar ve

davalarında sebat etsinler diyedir.

Abdullah b. Mesud (r) diyor ki: "Allah, onların sayılarını gözlerimizde öylesine az göstermişti ki, ben bile yanıbaşımda duran birine 'Bak sana, görüyor musun, sayıları 70 kadar değil mi?' dedim de o da bana: 'Ben ise sayılarının yüz kişi kadar olduğunu görüyorum' demişti. Dahası biz, onlardan birini esir almıştık da kendisine 'sayınız ne kadar?' diye sormuştuk. O da bize: 'Bin kişiyiz' cevabını vermişti."[62]

"وَيُقَلِّلُكُمْ فِي أَعْيُنِهِمْ" "**Sizi de onların gözlerinde azaltıyordu.**" Hatta bu nedenle o müşriklerden kimileri Müslümanların sayısını küçümseme anlamında "Yahu bunların sayısı bir avuç kadarmış, bir öğünlük deve eti kadar bir şeymiş" diyerek alaya alıyordu.

Diyorsun ki: Müminlerin gözünde kâfirlerin sayısının az gösterilmesinin anlamı açık ve ortadadır, bunu anlıyoruz. Ancak müminlerin sayılarının müşriklerin gözünde az olarak gösterilmesi ne anlama geliyor?

Derim ki: Düşman henüz Müslümanlarla karşı karşıya gelmeden önce, Müslümanların sayısı düşmanlarının gözlerinde olduklarından daha az gösterilmişti. Ancak karşılaşmalarından sonra Müslümanların sayısı, düşmanın gözünde çok olarak gösterilmiştir. Önceden sayının az gösterilmesi, düşman cesaretlenip Müslümanlara saldırmaya kalkışsınlar da, kendilerini güçlü görüp gurura kapılsınlar içindi. Şimdi böyle bir düşünceyle Müslümanlara saldıran ve onları bir öğünlük yemek gibi gören düşman, karşılarında büyük bir güç gösterilince şaşkınlığa kapılarak, dehşete düşerek içlerine korku düşmeye başlamıştır. Böylece tamamen hayal kırıklığına kapılırlar, çünkü karşılarında hiç de hesap edemedikleri bir gücü görmekle zaten yıkılmışlardı. İşte bunun anlamı budur. Hatta Ali İmran, 13'de[63] belirtildiği üzere, düşman, Müslümanların sayısını kendilerinin iki katı olarak görüyorlardı. Durum böyle olunca, kâfirler ve müşrikler, kendilerinde Müslümanlara karşı savaşma gücünü bulamasınlar, düşmanın aleyhinde olarak hüccetin muazzam olarak gözlerinin önüne serilmesiyle tüm gerçekleri apaçık görsünler diyedir. Çünkü önce Müslümanların sayılarının olduğundan çok az olarak gösterilmesi, sonradan sayının gözlerinde çoğaltıp büyütülmesi işte bu, apaçık gerçeği, ayeti ve belgeyi görsünler diyedir.

---

62 İshak, Müsned adlı eserinde diyor ki, bize, Amr b. Muhammed ve Yahya b. Âdem haber verdi, dedi ki bize, İsrail, Ebu İshak'tan hadis olarak aktardı. Ebu İshak da Ebu Ubeyde'den, o da Abdullah b. Mesud'dan rivayetle aktardı diyerek hadisi zikretti. Taberi ve İbn Ebi Hatim de hadisi bu yönüyle tahric etmiştir.

63 ***"Karşı karşıya gelen iki toplulukta, sizin için bir ayet vardır. Bunlardan biri Allah yolunda savaşıyordu, diğeri ise kâfir idi. Gözleriyle onların kendilerinin iki misli olduklarını görüyorlardı..."*** (Âli İmran, 13)

Diyorsun ki: Nasıl bir yol izlendi de çokça olan bir sayı, onların gözlerine azaltılarak gösterildi?

Derim ki: Allah, kimilerini kimilerine karşı birtakım örtü ve perdelemelerle, önlerine perdeyi germiş, böylece gerçeği görememişlerdir. Ya da onların gözlerinde öyle bir görme özelliği var etti ki, o göz, bu durumda az olan sayıyı, olduğunun çok üzerinde görür hale getirilmiştir. Bu, aynı gözleri şaşı olan kimsenin haline benzer. Zira şaşı olan bir kimse, biri iki olarak görür.

Şaşı olan bir kimse, biri iki olarak görür. Örneğin adamın gözlerinin önünde bir tek horoz vardır. Biri, iki olarak gördüğünden ötürü bu adam der ki: "Bana ne oluyor ki ben, görmekte olduğum şu iki horozu (aslında bir tanedir), dört olarak görmüyorum!" Evet, zavallı, biri iki görürken, sanki gördüğü o iki horuz gerçekmiş gibi, "Mademki gözlerim şaşıdır, biri iki görmektedir, öyleyse şu anda gözümün önünde olan iki horozu ne diye dört olarak görmüyorum" diyebilme garabetine düşmektedir.

45- "يَـا أَيُّهَـا الَّذِيـنَ آمَنُـوا إِذَا لَقِيتُـمْ فِئَةً فَاثْبُتُـوا" "**Ey iman edenler! Bir toplulukla karşılaştığınızda dayanın;**" yani "Ey iman edenler! Kâfirlerden bir toplum ile savaştığınızda" Ayette kâfirlerin küfür vasfına yer verilmemesi, terk edilmesi, müminlerin saldırıya geçmeleri, ancak kâfirlerin kendilerine karşı savaşa kalkışmaları sebebiyle olmasından dolayıdır. Kaldı ki ayette geçen "**lika**" "**karşılaşma**" kelimesi, çoğunlukla savaşmak için kullanılan bir isim olması hasebiyledir. Zaten ayette "**dayanın**" diye buyrulması da, onlarla savaşmaya dayanın, sebat edin, sakın tefrikaya düşüp parçalanmayın, anlamındadır.

"وَاذْكُـرُوا اللّـهَ كَثِيـرًا لَّعَلَّكُـمْ تُفْلَحُـونَ" "**Başarıya ulaşmak için Allah'ı çok anın!**" Savaş meydanlarında Allah'ın adını anarak, üstünlük elde etmeyi ondan isteyin. Düşmanlarınızı yenmek adına Allah'a dua edin ve "Allah'ım! Onları perişan eyle, hezimete uğrat, Allah'ım! Onların köklerini kazı!" diyerek yakarın. Ki bu sayede zafer kazanasınız, istediğiniz zaferi ve sevabı kazanmış olasınız.

İşte burada bu ayetle dikkatimiz şöyle bir noktaya çekilmektedir. Bir kul, hiçbir zaman Rabbini zikretmekten asla geri durmamalıdır. Daha kalbinin en çok meşgul olduğu, en çok tasalandığı bir anda da olsa yine de Rabbini zikretmekten hiçbir zaman geri durmamalıdır. Nefsini ve varlığını tümüyle Allah'ı anmak üzerinde yoğunlaştırmalıdır. Hatta kafasının ve aklının dağınık olduğu bir anda bile Rabbini anmaktan asla geri durmamalıdır.

Özellikle sana, müminlerin Emiri Ali'nin (r) Sıffiyn savaşı sırasında olsun, bağilerle, baş kaldıranlarla ve Haricilerle olan savaşlarındaki hitabelerini

okumanı isterim. O hutbelerindeki belağatı, beyanı, mana inceliklerini, verdiği vaaz ve nasihatlerinin ne kadar beliğ olduğuna dikkatini çeker, onları okumanı isterim. Bütün bunlar gösterecektir ki, durum, vaziyet ve konum her ne olursa olsun, onları Allah'ı anmaktan hiçbir şey geri bırakmamıştır. Bu husus, bu konuya dair en önemli bir delildir.

46- "وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَلاَ تَنَازَعُوا" "**Allah'a ve Resulüne itaat edin; çekişmeyin,**" Burada geçen "وَلاَ تَنَازَعُوا" kelimesi, "**te**" harfinin şeddesiyle de okunmuştur. "فَتَفْشَلُوا وَتَذْهَبَ رِيحُكُمْ" "**Başarısızlığa düşer ve gücünüz gider.**" Burada geçen "فَتَفْشَلُوا" kelimesi, muzmar/gizli olan bir "أن" harfiyle mansub kılınmıştır veya nehiy (emir) hükmüne girmesi sebebiyle meczumdur. Zaten ayetteki "وَتَذْهَبَ رِيحُكُمْ" kıraati, her iki takdire göre de buna delalet etmektedir. Yani "تَذْهَبَ" kelimesini "**ta**" harfiyle "**tezhebe**" kelimesini mansub okuyanlara göre birinciye delalet etmektedir. Öte taraftan bu kelimeyi "**ya**" harfiyle meczum okuyanlara göre de "**yezheb**" şeklinde kıraati caizdir Yine ayette geçen "**erriyh**" kelimesi de "**devlet, güç, kuvvet**" anlamına gelmektedir. Dolayısıyla durum devletin gücüne ve etki bakımında ona benzetilmiştir. Zira rüzgâr neyi önüne katarsa o şeyi öylece alıp götürür. Burada da durum böyledir. Örneğin "Falan kimsenin rüzgârı esmeye başladı" dendiğinde aslında bunun anlamı şudur: "Filan kişinin artık gücüne karşı konulacak gibi değildir, nereye el atarsa orada sözü geçerlidir" demektir. Kaldı ki Şair de şöyle diyor:

"يَاصَاحِبَيَّ أَلا لاَ حَيَّ بِالْوَادِي إِلاَّ عَبِيدٌ قُعُودٌ بَيْنَ أَذْوَادِ"
"اَتُنْظِرَانِ قَلِيلاً رَيْثَ غَفْلَتِهِمْ أَمْ تَعْدُوَانِ فَإِنَّ الرَّوْحَ لِلْعَادِي"

"Ey arkadaşlar vadide sadece birkaç deve
Arasında oturup bekleyen bir köle var
"Onların gafletinden yararlanın da biraz ağırdan alın develerle
Köleyi kaçırın, rüzgâr-güç hızlı hareket edenden yanadır."

Deniliyor ki hiçbir zaman bir yardım, bir zafer kazanılmış değildir. Meğerki Allah'ın gönderdiği bir rüzgâr-güç ve kuvvet gelmiş olsun. Kaldı ki bir hadiste de *"Saba rüzgârı ile zafer kazandım. Oysa Ad kavmi Debur-Batı rüzgârı ile helak olundular"*[64] buyrulmuştur.

47- وَلاَ تَكُونُوا كَالَّذِينَ خَرَجُوا مِن دِيَارِهِم بَطَرًا وَرِئَاءَ النَّاسِ وَيَصُدُّونَ عَن سَبِيلِ اللَّهِ وَاللَّهُ بِمَا يَعْمَلُونَ مُحِيطٌ" "**Yurtlarından böbürlenerek, insanlara gösteriş yaparak çıkan ve Allah yolundan alıkoyanlar gibi olmayın! Allah, onların yap-**

64 Hadis muttafakun aleyhtir. Mücahid yoluyla İbn Abbas'tan rivayet olunmuştur. Buhari, *İstiska*, h: 1035; 3205; 3343; 4105; Müslim, h: 900

tıklarını çepeçevre kuşatmıştır." Yüce Allah bu ayetinde müminlerin anlaşmazlığa düşmemelerini ve nizaa tutuşmamalarını istiyor. Nizaa'yı, yani görüş ayrılığına ve anlaşmazlığa, tefrikaya düşmelerini kendilerine yasaklıyor. Nitekim Uhud'da görüş ayrılığına düşmeleri neticesinde zaten başlarına gelen gelmiş, dağılmışlar ve güçlerini de kaybetmişlerdir.

Burada "وَلاَ تَكُونُواْ كَالَّذِينَ خَرَجُواْ مِن دِيَارِهِم بَطَرًا وَرِئَاء النَّاسِ" "**Yurtlarından böbürlenerek, insanlara gösteriş yaparak çıkanlar gibi olmayın**" diye buyrulması da zaten bundan ötürüdür. Bu şekilde yurtlarından ayrılanlar Mekke halkı idi. Kervanlarını koruma adına Mekke'den ayrılmışlardı. Bunlar henüz Cuhfe denilen yerde iken, Kervan'ın komutasını elinde bulunduran kervan sorumlusu Ebu Süfyan onlara elçisini göndermiş, kervanlarının tehlikeyi atlattığını, kurtulduklarını, dolayısıyla geri dönmelerini kendilerinden istemişti.

Ancak Ebu Cehil bunu kabul etmedi ve "Biz Bedre gidip orada şaraplarımızı yudumlamadıkça, şarkıcı cariyeler şarkılar okuyup çengiler oynamadıkça, bizimle birlikte bu savaşa katılan Arap toplumlarını yedirip doyurmadıkça Mekke'ye dönecek değiliz" diyerek karşı çıkıyordu. İşte bu tavır onların şımarıklıklarından ileri geliyordu, halka gösteriş için yedirip içirmeleri de bundan kaynaklanıyordu. Evet, sözlerini tuttular ama şarap yudumlayacakları yerde ölüm şerbetini yudumladılar. Çengi çalıp oynama ve sevinç çığlıkları atma yerine matem ve yas çığlıklarına boğuldular.

İşte bu nedenle Resulüllah (s), müminleri onlar gibi olmaktan, şımarmaktan menetti, amellerinde gösteriş yapmamalarını onlardan istedi. Takva ehlinden olmalarını kendilerine öğütledi. Yüce Allah'a karşı olan haşyetlerinden dolayı hüzün ve üzüntü içinde olmalarını istedi. Yapacakları iş ve amellerinde de ihlâs içinde hareket etmelerini öğütledi.

48- "وَإِذْ زَيَّنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ أَعْمَالَهُمْ وَقَالَ لاَ غَالِبَ لَكُمُ الْيَوْمَ مِنَ النَّاسِ وَإِنِّي جَارٌ لَّكُمْ" "**Şeytan onların (müşriklerin) yaptıklarını kendilerine süslü göstererek şöyle dedi: Size bugün hiç kimse galip gelemez. Nitekim ben de sizin yardımcınızım.**" Burada, bu ayette müşriklerin, Allah Resulüne karşı düşmanca işlediklerini şeytan kendilerine süslü olarak gösterdi. Onlara savaşmaları halinde yenilmeyeceklerini, kimsenin kendilerine güç yetiremeyeceklerini vesvese yoluyla telkin etti. Hatta o derece ileri gitti ki, attıkları her adımda şeytana uymaları, ona tabi olmaları durumunda, ona itaat etmeleri halinde, bunun onlar için bir kurtuluş, bir zafer olacağını vehmettiriyordu. Ancak ne zamanki her iki taraf karşı karşıya geldiler, şeytan geri adım attı ve onlardan teberi ederek uzaklaştı. Kısaca Allah'ın askeri inince, şeytanın hilesi, tılsımı

bozuldu, foyası meydana çıktı.

Kaldı ki Hasan (r)'dan da bu şekilde rivayet olunmuştur. Hasan'a göre de bütün bunlar vesvese yoluyla şeytan tarafından onların içlerine ilka ediliyordu. Yoksa şeytan temessül edip, insan şekline girerek onlara bir şey söylüyor değildi.

Denilenlere göre Kureyş hareket etmek üzere toplandıklarında, kendileri ile daha önce Kinaneoğulları toplumu arasında olan biten savaşları konuşur oldular, bunu anmaya başladılar. Onları övgüyle konuşur oldular. İşte tam bu sırada İblis, Kinaneoğulları şairi olan Süraka b. Malik b. Cu'şum suretinde temessül ederek ortaya çıktı. Bu adam, Kinaneoğulları'nın ileri gelenlerinden idi. İblis'in yanında şeytanlardan oluşan bir de ordu vardı, ellerinde sancaklarını taşıyanları da bulunuyordu. Sanki yardıma gelenler Kinaneoğulları'ymış gibi görünüyorlardı.

Şeytan Mekkelilere: "Bu gün size yenilgi yoktur. Çünkü ben, Kinaneoğulları olarak sizin yanınızda yer alacak ve sizi destekleyeceğiz" diyordu.

Ancak İblis, meleklerin indiğini görünce geri adım attı. Hatta deniliyor ki, bu arada İblis'in eli, Haris b. Hişam'ın elini tutuyordu. Fakat İblis meleklerin inişini görünce, hemen Haris'in elini bırakıp geri çekildi. Bu durum karşısında Haris b. Hişam ona "Nereye gidiyorsun? Bizi bu halde mi bırakıp gideceksin" diye sormaya başladı. Bunun üzerine İblis: "Sizin göremediklerinizi ben görüyorum" diyerek eliyle Harisi göysünden geri itti ve çekip gitti. Onlar da yenilgiye uğradılar.

Yenilgiye uğrayan Mekkeliler, Bedir'den Mekke'ye varıp ulaştıklarında "Mekke halkını yenik düşüren kişi Kinaneoğulları'ndan Süraka'dır" demeye başladılar. Süraka olan bitenleri öğrenince bu defa onlara "Vallahi benim, sizin böyle bir savaşa çıktığınızdan haberim bile yoktu. Ben, sizin yenilgiye uğramanızdan sonra böyle bir durumu öğrenmiş oluyorum" der. Müslüman olduklarında, bu oyunu oynayanın şeytan-iblis olduğunun farkına vardılar, gerçeği böyle bilmiş oldular.

Bir hadiste şöyle geçiyor: *"İblis, Arefe günü olduğunda, o gün aşağılanmış, tahkir edilmiş, küçülmüş, uzaklaştırılmış olarak görüldüğü gibi bir başka günde o kadar küçülmüş olarak görülmüş değildir. Çünkü burada inen rahmeti görünce kahrından mahvolur. Bir de Bedir gününde Müslümanlar zafer kazanınca düştüğü alçakça durum dışında, bir başka tarzda görülmemiştir."*[65]

65 İmam Malik, bunu *Muvatta* adlı eserinde, Talha b. Ubeydullah b. Küreyz'den rivayetle mürsel bir hadis olarak tahric etmiştir. İmam Malik tarikiyle de Abdurrezzak, Taberi, Şuab adlı eserinde Beyhaki tahric etmişlerdir. Ancak Ebu Nadr b. İsmail b. İbrahim el-Aceli, İmam Malik'ten ayrı olarak bu hadisi tahric etmiş ve: "Talha yoluyla Talha'nın

Diyorsun ki: Nasıl ki dil kuralları açısından Araplar "لاضاربًا زيدًا عندنا" diyorlarsa burada da "لاَ غَالِبَ لَكُمُ الْيَوْمَ" yerine "لاَ غَالِبًا لَكُمْ" diyemez miydi?

Derim ki: Eğer burada "لَكُمْ" kavli, "لاَ غَالِبًا إِيَّاكُمْ" *"size galip gelecek yoktur"* anlamında "غَالِبَ" kelimesinin mefulü ise, o takdirde durum senin dediğin gibi olur. Ancak bu, haberdir ve cümle "لاَ غَالِبَ كَائِنٌ لَكُمْ" takdirindedir.

إِذْ يَقُولُ الْمُنَافِقُونَ وَالَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ غَرَّ
هَؤُلَاءِ دِينُهُمْ وَمَنْ يَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّـهِ فَإِنَّ اللَّـهَ
عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿49﴾ وَلَوْ تَرَىٰ إِذْ يَتَوَفَّى الَّذِينَ كَفَرُوا
الْمَلَائِكَةُ يَضْرِبُونَ وُجُوهَهُمْ وَأَدْبَارَهُمْ وَذُوقُوا
عَذَابَ الْحَرِيقِ ﴿50﴾ ذَٰلِكَ بِمَا قَدَّمَتْ أَيْدِيكُمْ وَأَنَّ
اللَّـهَ لَيْسَ بِظَلَّامٍ لِلْعَبِيدِ ﴿51﴾ كَدَأْبِ آلِ فِرْعَوْنَ
وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ كَفَرُوا بِآيَاتِ اللَّـهِ فَأَخَذَهُمُ اللَّـهُ
بِذُنُوبِهِمْ إِنَّ اللَّـهَ قَوِيٌّ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿52﴾ ذَٰلِكَ بِأَنَّ
اللَّـهَ لَمْ يَكُ مُغَيِّرًا نِعْمَةً أَنْعَمَهَا عَلَىٰ قَوْمٍ حَتَّىٰ
يُغَيِّرُوا مَا بِأَنْفُسِهِمْ وَأَنَّ اللَّـهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿53﴾
كَدَأْبِ آلِ فِرْعَوْنَ وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ كَذَّبُوا بِآيَاتِ
رَبِّهِمْ فَأَهْلَكْنَاهُمْ بِذُنُوبِهِمْ وَأَغْرَقْنَا آلَ فِرْعَوْنَ وَكُلٌّ
كَانُوا ظَالِمِينَ ﴿54﴾ إِنَّ شَرَّ الدَّوَابِّ عِنْدَ اللَّـهِ الَّذِينَ
كَفَرُوا فَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿55﴾ الَّذِينَ عَاهَدْتَ مِنْهُمْ ثُمَّ
يَنْقُضُونَ عَهْدَهُمْ فِي كُلِّ مَرَّةٍ وَهُمْ لَا يَتَّقُونَ ﴿56﴾
فَإِمَّا تَثْقَفَنَّهُمْ فِي الْحَرْبِ فَشَرِّدْ بِهِمْ مَنْ خَلْفَهُمْ لَعَلَّهُمْ
يَذَّكَّرُونَ ﴿57﴾ وَإِمَّا تَخَافَنَّ مِنْ قَوْمٍ خِيَانَةً فَانْبِذْ إِلَيْهِمْ
عَلَىٰ سَوَاءٍ إِنَّ اللَّـهَ لَا يُحِبُّ الْخَائِنِينَ ﴿58﴾ وَلَا
يَحْسَبَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا سَبَقُوا إِنَّهُمْ لَا يُعْجِزُونَ ﴿59﴾
وَأَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ وَمِنْ رِبَاطِ الْخَيْلِ

---

babasından" diye rivayet etmiştir. İbn Abdulberr de diyor ki: " Burada doğru olan şey, bu hadisin mürsel bir rivayet olduğudur." **Not**: Talha b. Bükeyr ve Talha b. Küreyz küçültme ismiyle gelmişlerdir. Imam Nevevi, *Menasik* eserinde, Talha b. Übeydullah'ı cennetle müjdelenen on kişiden biri olarak gösteriyor. Bu, bir yanılgıdır, dediği gibi değildir.

تُرْهِبُونَ بِهِ عَدُوَّ اللَّـهِ وَعَدُوَّكُمْ وَآخَرِينَ مِنْ دُونِهِمْ لَا تَعْلَمُونَهُمُ اللَّـهُ يَعْلَمُهُمْ وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ شَيْءٍ فِي سَبِيلِ اللَّـهِ يُوَفَّ إِلَيْكُمْ وَأَنْتُمْ لَا تُظْلَمُونَ ﴿60﴾

Ayetlerin Mealleri

49- Münafıklar ve kalplerinde hastalık olanlar: Müslümanları dinleri aldattı, diyorlardı. Oysa kim Allah'a güvenirse bilmelidir ki Allah güçlüdür, hâkimdir.

50- Melekler yüzlerine ve arkalarına vurarak ve "Tadın yakıcı cehennem azabını" (diyerek) o kâfirlerin canlarını alırken onları bir görseydin!

51- Bu kendi ellerinizle yaptığınızın karşılığıdır diyerek canlarını alırken bir görseydin! Allah, kullarına zulmedici değildir.

52- Firavun hanedanı ve onlardan öncekilerin gidişatı gibi onlar, Allah'ın ayetlerini yalanladılar da Allah da, onları günahları sebebiyle yok etti. Allah, güçlüdür, cezası şiddetlidir.

53- Bu, bir toplum kendi nefsinde olanı değiştirmedikçe, Allah'ın o topluma bahşettiği nimeti değiştirici olmadığı içindir. Allah, işitendir, bilendir.

54- Firavun hanedanı ve onlardan öncekilerin gidişatı gibi, Rab'lerinin ayetlerini yalanladılar, biz de onları günahları sebebiyle helak ettik. Firavun hanedanını suda boğduk. Hepsi de zalim idi.

55- Allah katında yeryüzünde yürüyen canlıların en kötüsü küfredenlerdir. Artık onlar iman etmezler.

56- Antlaşma yaptığın kimseler, sonra her defasında hiç çekinmeden bunu bozarlar.

57- Savaşta onları yakalarsan darmadağın et ki arkalarındakilere ibret olsun!

58- Eğer bir topluluğun hıyanetinden korkarsan onlarla yapılan antlaşmayı kendilerine at. Çünkü Allah hainleri sevmez.

59- O kâfirler asla geçip gideceklerini sanmasınlar. Çünkü onlar kaçıp kurtulamazlar.

60- Siz de onlara karşı gücünüzün yettiği kadar kuvvet ve savaş atları hazırlayın ki bununla Allah'ın düş-

manlarını, sizin düşmanlarınızı ve sizin bilmeyip Allah'ın bildiği bundan başka düşmanları korkutasınız. Allah yolunda sarf ettiğiniz her şey size hiç bir haksızlık yapılmadan ödenecektir.

Ayetlerin Tefsiri

49- "إِذْ يَقُولُ الْمُنَافِقُونَ وَالَّذِينَ فِي قُلُوبِهِم مَّرَضٌ غَرَّ هَؤُلَاءِ دِينُهُمْ" "(Medine'deki) **Münafıklar ve kalplerinde hastalık olanlar: Müslümanları dinleri aldattı, diyorlardı.**" Burada sözkonusu edilen hastalıktan kasıt, bu özelliğinin münafıklara has bir özellik olabileceğinin de caiz olduğudur. Keza bundan, münafıkların tek taraflı olarak bir kesimin yanında yer alıp hiçbir zaman Müslümanlardan yana sebat etmedikleri anlamının da murat olunabileceğinin caiz olduğudur. Hasan b. Ali'den gelen rivayete göre, burada kendilerinden söz edilenlerin müşrikler olabileceği de gündeme getirilmiştir. "غَرَّ هَؤُلَاءِ دِينُهُمْ" burada geçen ***"dinleri kendilerini aldatan şu adamlar"*** ifadesinden kasıt da Müslümanlardır. Çünkü Müslümanlar bu sayede güç kazanıyor ve zaten ondan dolayı da zafer kazanmış olmaktadırlar. Bilindiği üzere Müslümanlar Bedir savaşında, 300-317 kadar bir küçük topluluk olarak yaklaşık bin kişilik bir müşrik ordusuna karşı çıkmışlardı. İşte bu şekilde düşünen ve konuşanlara karşı daha sonra ayette şu ifadeye yer veriliyor:

"وَمَن يَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ فَإِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ" "**Oysa kim Allah'a güvenirse bilmelidir ki Allah güçlüdür, hâkimdir.**" Burada görüldüğü gibi Allah'a tevekkül edip ona dayanıp güvenen elbette galip gelecek, oldukça az sayıda olan ve güçleri de düşmana göre zayıf görünen bu topluluğu Allah, oldukça çok ve güçlü olan ordunun başına musallat kıldı.

50- "وَلَوْ تَرَى إِذْ يَتَوَفَّى الَّذِينَ كَفَرُوا الْمَلَائِكَةُ يَضْرِبُونَ وُجُوهَهُمْ وَأَدْبَارَهُمْ وَذُوقُوا عَذَابَ الْحَرِيقِ" "**Melekler yüzlerine ve arkalarına vurarak ve 'Tadın yakıcı cehennem azabını' (diyerek) o kâfirlerin canlarını alırken onları bir görseydin!**" Bu ayette geçene "وَلَوْ تَرَى" kavlinin manası, *"eğer açıkça görüp olayı müşahede edebilselerdi"* demektir. Çünkü "لَوْ" kelimesi, muzari olan bir manayı maziye döndürür. Nitekim "إِنَّ" edatı da mazi olan bir kelimenin manasını istikbale gelecek manasına dönüştürür. "إِذْ" harfi de zarf olarak mansub kılınmıştır. Ayette geçen "يَتَوَفَّى" "**yeteveffa**" kelimesi, kıraat imamlarınca hem "y" harfiyle "**yeteveffa**" olarak, hem de "t" harfiyle "**teteveffa**" olarak okunmuştur. Ayette geçen "الْمَلَائِكَةُ" kelimesi, fiil sebebiyle merfu kılınmıştır. Yani faildir. "يَضْرِبُونَ" kelimesi de bunlardan haldir. Öte taraftan "يَتَوَفَّى" fiilinin failini,

Allah'a raci olan bir zamir olarak da kabul edebiliriz. Bu durumda "الْمَلاَئِكَةُ" kelimesi de mübteda olarak merfu kılınmış olur. Buna göre de "يَضْرِبُونَ" kelimesi haber olur. Mücahid'den gelen rivayete göre ayette geçen "وَأَدْبَارَهُم" kavli, "**kıçları üzerinde**" anlamındadır. Ancak Yüce Allah, burada, bu ifade yerine kinaye olarak "وَأَدْبَارَهُم" ifadesine yer vermiştir. Ayette özellikle *"yüzler ile sırtlar"* ifadesine yer verilmesi, birini rezil etmek ve ona en ağır cezayı vermek istendiğinde, genelde bu iki organ darp edilir. Çinlilerden bana ulaşan bilgilere göre, zina eden erkeği yakalayıp hapsederler, sonrasında da güçlü-kuvvetli bir adamın eline bir tabak içinde kabzası olan oldukça öldürücü darbeyi içeren demirden bir kesici alet verip, adam bunun indirdiği bir tek darbeyle, suçlu kişiyi yerinde cansız yere seriverirmiş. Yine bir yoruma göre ön ve arkasından darbeler indirirler, demektir. "وَذُوقُواْ " kelimesi de "يَضْرِبُونَ" kelimesi üzerine atfedilmiştir. Bunun da sebebi, burada "**kavl**" ifadesi murat olunmasından dolayıdır. Çünkü bunu manası "Melekler ona (yakıcı azabı tadın) diyerek" demektir. Yani, "cehennem ateşinin şöyle ilk görüntülerini ve azabını şöyle bir tadın, (diyerek)" demektir. Ya da "**Ahiret azabını tadın**" denilir ki, bu, aslında bir tür alay anlamında, verilen acı bir müjdedir, haberdir. Yine denilenlere göre o meleklerin yanlarında demirden çubuklarla gelirler. Melekler yanlarındaki demir çubuklarla her indirdikleri bir darbeden ateşler çıkar. Yahut da bunun manası "Kıyamet gününde onlara (tadın!) denir." Ayette geçen "لَو" kelimesinin cevabı mahzuftur. Yani "Sen mutlaka çok ağır ve asla hoşa gitmeyecek bir manzara görürdün" demektir.

51- "ذَلِكَ بِمَا قَدَّمَتْ أَيْدِيكُمْ" "**Bu kendi ellerinizle yaptığınızın karşılığıdır.**" Bu ifadenin Yüce Allah'ın hitabı yanında meleklerin sözü olması ihtimali de vardır. Ayetin başında yer alan "ذَلِكَ" ismi işareti, mübteda/özne olarak merfudur. "بِمَا قَدَّمَتْ" kavli de bunun haberidir. "وَأَنَّ اللَّهَ لَيْسَ بِظَلاَّمٍ لِّلْعَبِيدِ" "**Yoksa Allah kullarına zulmedici değildir.**" Buradaki "وَأَنَّ اللَّهَ" kavli, bundan önce geçen ifade üzerine matuf bulunmaktadır. Yani burada sözkonusu edilen azap iki sebebe dayalıdır. Biri sizin küfrünüz yüzündendir, diğeri de sizin masiyetleriniz sebebiyledir. Kaldı ki Allah "**kullarına zulmedici değildir.**" Çünkü küfredenlerin azap edilmesi, müminlerin ödüllendirmesi gibi bir adalet gereğidir. Ayette yer alan "بِظَلاَّمٍ" kelimesi, çokluk anlamındadır ki, bu da birçok kulların zulmedici, haksızlık yapıcı olduklarını göstermektedir, diye de yorumlanmıştır. Ya da "azabın çok büyük olması anlamındadır." Eğer böyle bir azabı hak etmemiş olsaydı, o zaman sözkonusu azap misliyle azap olurdu ki, bu da gerçekten "büyük bir zulüm ve haksızlığın varlığına yol açardı" demektir.

52- "كَدَأْبِ آلِ فِرْعَوْنَ وَالَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ كَفَرُواْ بِآيَاتِ اللَّهِ" "**Firavun hanedanı ve onlardan öncekilerin gidişatı gibi onlar, Allah'ın ayetlerini yalanladılar**" Bu

ayetin başında yer alan "كَدَأْبِ" kelimesinin başında bulunan "كَ" "**kef**" harfi, raf' mahallindedir. Yani onlardan öncekilerinin gidişatları aynen Firavun ve ailesinin, hanedanının gidişatları gibidir. Adetleri, gelenekleri, bu konuda edindikleri alışkanlıkları, aynen onların durumları gibidir. Yani ona devam ettiler ve o adetler üzerinde direnip durdular. Ayetteki "كَفَرُوا" "**inkar ettiler**" kelimesi, yine ayette geçen "دَأْبِ آلِ فِرْعَوْنَ" "**Firavun hanedanının alıştığı şey**" kavlinin tefsiridir. "فَأَخَذَهُمُ اللَّهُ بِذُنُوبِهِمْ إِنَّ اللَّهَ قَوِيٌّ شَدِيدُ الْعِقَابِ" "**Allah da, onları günahları sebebiyle yok etti. Allah, güçlüdür, cezası şiddetlidir.**"

53- "ذَٰلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ لَمْ يَكُ مُغَيِّرًا نِّعْمَةً أَنْعَمَهَا عَلَىٰ قَوْمٍ حَتَّىٰ يُغَيِّرُوا مَا بِأَنفُسِهِمْ" "**Bu, bir toplum kendi nefsinde olanı değiştirmedikçe, Allah'ın o topluma bahşettiği nimeti değiştirici olmadığı içindir.**" Bu ayetin başında yer alan "ذَٰلِكَ" işaret ismiyle, onların başlarına ne gelmişse, kelime ile buna işaret olunmaktadır. Yani sözkonusu azap veya intikam, Yüce Allah'ın herhangi bir kavme yakışmayan ve hikmeti gereği sahih olması sözkonusu olmayan bir nimeti değiştirmeleri sebebiyledir. O toplum, yanlarında olanı değiştirdiklerinden dolayı, başlarına gelen gelmiştir.

Diyorsun ki: Firavun ailesi ve hanedanının ve Mekke müşriklerinin üzerinde oldukları hal ve durum ne idi ki, Allah, onlar üzerindeki nimetini değiştirdi? Zaten onların kendilerinden memnun kalınacak bir durumları yoktu ki, Allah o rıza gösterilmeyen hali, gazabı gerektiren bir durumuna dönüştürmüş olsun, ne diyeceksin?

Derim ki: Toplumun razı olup memnun kaldıkları durum, nasıl ki Rabbin gazabını ve öfkesini çeken hale dönüşüyorsa, Allah'ın gazap ve öfkesini çeken bir durum da ondan daha çok bir gazap ve öfkeyi çeken hale gelebilir. Kaldı ki Mekke müşrik toplumu, Resulüllah'ın (s) Nebi ve Resul olarak gönderilmesinden önce putlara tapan kâfirler idiyseler, apaçık ayetlerle onlara gönderilince, bu defa Resulüllah'ı yalanladılar ve ona karşı düşmanlık gösterdiler. Bu nedenle de, onu aleyhinde guruplaşmaya başladılar, bununla da yetinmeyip onun kanını akıtmak, onu ortadan kaldırmak için de gayret gösterdiler. Böylece durumlarını bu defa öncekine nazaran çok daha kötü bir hale dönüştürdüler. Puta tapmaktan öteye Resulüllah'ı, onun getirdiği vahyi yalanladılar. Böylece kötü olan durumlarını daha da kötü noktaya getirdiler. Böyle olunca da Yüce Allah, onlara verdiği mühlet-süre tanıma nimetini değiştirdi ve onların yaptıklarına karşılık azap vermeyi de hızlandırdı. "وَأَنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ" "**Allah,** (onların Resulü yalanlama hakkında ileri sürdükleri yalanlarını) **işitendir,** (ne yaptıklarını da) **bilendir.**"

54- "كَدَأْبِ آلِ فِرْعَوْنَ وَالَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ كَذَّبُوا بِآيَاتِ رَبِّهِمْ فَأَهْلَكْنَاهُم بِذُنُوبِهِمْ وَأَغْرَقْنَا آلَ فِرْعَوْنَ" "**Firavun hanedanı ve onlardan öncekilerin gidişatı gibi, Rab'lerinin ayetlerini yalanladılar, biz de onları günahları sebebiyle helak ettik. Firavun hanedanını suda boğduk.**" Bu ayette de geçen "كَدَأْبِ آلِ فِرْعَوْنَ" "**Firavun hanedanı ve onlardan öncekilerin gidişatı gibi**" kavli, tekit anlamında gelen bir tekrardır. "بِآيَاتِ رَبِّهِمْ" "**Rablerinin ayetlerini**" kavliyle de tekitte daha çok aşırılığa, fazlalığa vurgu yapılmaktadır. Bunun da sebebi, onların, Allah'ın nimetlerine karşı küfranı nimette/nankörlükte olduklarını göstermek ve buna delaleti ortaya koymak, Hakkı inkârı açıklamak içindir. Keza ayette geçen ve "**helak etme**" anlamı verilen "**iğrak**" kelimesi de, mana olarak, sözkonusu toplumun işledikleri günah sebebiyle Yüce Allah'ın onları suçüstü yakalayıp cezalandırması anlamındadır. "وَكُلٌّ كَانُوا ظَالِمِينَ" "**Hepsi de zalim idi.**" Aslında denizde boğulup kalan tüm Kiptiler de, öldürülen tüm Kureyşliler de küfür ve masiyetleri yüzünden kendi kendilerine zulmedip yazık eden kimseler idiler.

55- "إِنَّ شَرَّ الدَّوَابِّ عِندَ اللَّهِ الَّذِينَ كَفَرُوا فَهُمْ لاَ يُؤْمِنُونَ" "**Allah katında yeryüzünde yürüyen canlıların en kötüsü küfredenlerdir. Artık onlar iman etmezler.**" Burada geçen "**artık onlar iman etmezler**" kısmıyla demek istenen şey, onlar küfürde ısrarcı oldular ve küfre sığınıp kaldılar. Artık bunların iman edeceklerini bekleyip durma!

Burada söz edilen bu kimseler, Benu Kureyza Yahudileridir. Resulüllah (s) onlarla sözleşme ve antlaşma imzalamış, kendilerinden söz almış ve düşmanla birlikte hareket edip aleyhine dönmemelerini istemişti. Bütün bu gerçeklere rağmen Benu Kureyza Yahudileri, anlaşma ve sözleşmeleri bozdular, Mekke'de müşriklerle beraber hareket edip onlara silah yardımını yapmak suretiyle onları destekleyecekleri konusunda anlaştılar. Gerekçe olarak da "Biz unutmuştuk, yanıldık, hata ettik" dediler. Bu defa Resulüllah (s) onlarla yeniden sözleşme ve antlaşma imzaladı, ancak bunu da bozdular ve Hendek savaşı sırasında onların yanında yer aldılar. Hatta bu amaçla da Yahudi Şair ve tefeci, ahlaksızlığıyla ün salmış olan Ka'b b. Eşref'i, kendileriyle antlaşma yapmak için Mekke'ye gönderdiler. Yüce Allah bundan sonra gelen ayette şöyle buyuruyor:

56- "الَّذِينَ عَاهَدتَّ مِنْهُمْ ثُمَّ يَنقُضُونَ عَهْدَهُمْ فِي كُلِّ مَرَّةٍ وَهُمْ لاَ يَتَّقُونَ" "**Antlaşma yaptığın kimseler, sonra her defasında hiç çekinmeden bunu bozarlar.**" Buradaki "الَّذِينَ عَاهَدتَّ مِنْهُمْ" kavli, bundan önce geçen "الَّذِينَ كَفَرُوا" kavlinden bedeldir. Ki Yüce Allah, onları canlıların en şerlileri ve kötüleri kıldı. Çünkü insan-

ların en şerlisi ve kötü olanı, kâfirlerdir. Kâfirlerin de en şerlisi ve kötüsü, küfürlerinde ısrarcı olanlardır. Küfürlerinde de ısrarcı olanların en kötüleri de anlaşma ve sözleşmelerini bozanlardır. "وَهُمْ لاَ يَتَّقُونَ" "**hiç çekinmeden**" kavlinden de anlaşılacağı gibi, yapmış oldukları antlaşmalarına rağmen, hiç çekinmeden ve antlaşmayı bozmanın nasıl bir sonuç doğuracağından korkmadan, bundan ötürü düşecekleri utanç verici durumu ve sonunda girecekleri cehennem ateşini düşünmeden yapacaklarını yaparlar.

57- "إِمَّا تَثْقَفَنَّهُمْ فِي الْحَرْبِ" "**Savaşta onları eğer yakalarsan**", yani onlarla savaş esnada karşılaşırsan ve onlara üstünlük elde edersen, "فَشَرِّدْ بِهِم مَّنْ خَلْفَهُمْ" "**darmadağın et ki,**" yani onları seninle savaşmaktan öylesine güçsüz bırak ki, bir daha sana karşı savaşma gücünü kendilerinde bulamasınlar. Öylesine bir cezalandırma ile cezalandır ve öylesi bir ölümle yok et ki, bir daha yerlerinden kıpırdamasınlar ve onların arkasından gelecek olan kâfirlerden hiçbirisi de başlarını kaldırmaya bile cesaret edemesinler. Böylece kendilerinden öncekilerin yaptıklarından ötürü başlarına nelerin geldiğini görsünler de onların durumlarından ibret ve öğüt alsınlar.

İbn Mesud (r), "فَشَرِّدْ" "fe **şerrid**" kelimesini "**dal**" harfiyle değil de, "**zel**" harfiyle kelime, "فَشَرِّذْ" "fe **şerriz**" diye kıraat etmiştir. Bu da, "**parçala, darmadağın eyle**" demektir. Bu kelime sanki "شَذَرَ" "**Şezere**" kelimesinin kalbedilmiş halidir. Örneğin "ذَهَبُوا شَذَرَ مَذَرَ" "***zehebuu şezere mezere***" kavli gibidir ki bu da "***her tarafa dağılıp yayıldılar***" demektir. Kaldı ki "eş-şezr" kelimesi de bu kökten alınmadır. Bu da madenden alınan parça, kırıntı demek olup, bu parçanın ufaltılması demektir. Ebu Hayve ise "مُّنْ خَلْفَهُمْ" kavlini, "مِنْ خَلْفِهِمْ" "**min halfihim**" olarak kıraat etmiştir.

Manası da şöyle olmaktadır: "Onları arkalarından darmadağın eyle, paramparça olmalarını sağla." Çünkü düşmanın arkalarından gelecek olanları dağıtıp parçalamak demek, onları, arkalarından gelecek olanlara karşı darmadağın olacak bir duruma sok; arkadan gelenler bunu görsünler de, başlarına nelerin gelebileceğini anlasınlar demektir. Çünkü arka ve geri durumu, dağılıp parçalanacak olanların ciheti ve yönüdür. Eğer geri ve arka anlamında olan kelime, dağılıp parçalananlar açısından zarf kabul edilirse, dolayısıyla bu, mana olarak bu dağılıp parçalanma işine girenlere de delalet eder. Böyle olması halinde her iki kıraat arasında mana yönünden bir fark kalmaz. "لَعَلَّهُمْ يَذَّكَّرُونَ" "*Arkalarındakilere ibret olsun.*" Ola ki, bunları görüp kendileri açısından öğüt alır ve ders çıkarmış olurlar.

58- "وَإِمَّا تَخَافَنَّ مِن قَوْمٍ خِيَانَةً فَانبِذْ إِلَيْهِمْ عَلَى سَوَاء" "**Eğer** (kendileriyle antlaşma ve sözleşme yaptığın) **bir topluluğun hıyanetinden** (ahitlerini ve sözleşmelerini görülen birtakım işaret ve belirtilerle bozmalarından) **korkarsan, onlarla yapılan antlaşmayı** (sözleşmeyi uygun ve normal bir yoldan) **kendilerine at.**" Bunun sebebi de, böylece senin, bundan böyle onların atlaşma ve sözleşmelerini reddettiğini onlar açıkça bilmiş olsunlar. Hiçbir açık kapı kalmaksızın gayet açık ve net olarak onlarla bu konuda olan bağlarını kestiğini kendilerine bildir, haber ver. Bundan böyle seninle onlar arasında bir münasebetin olmadığını açıkça bilmiş olsunlar. Onlar hala antlaşmanın sürdüğü vehminde iken, onlara karşı savaşmaya kalkışma ki, ihanetin senin tarafından geldiği düşüncesine kapılmasınlar. Onlarla tüm ilişkilerini kestiğini açıkça bildir ki, sonrasında da gereğini yap!

"إِنَّ اللّهَ لاَ يُحِبُّ الخَائِنِينَ" "**Çünkü Allah hainleri sevmez.**" Ahdi bozduğun ve onları aldattığın gibi onlar tarafından bir yanlış değerlendirmeye gidilmesin. Bir yoruma göre de "ahdin ve antlaşmanın bozulduğu taraflarca bilinsin" manası verildiği gibi bir yoruma göre de "düşmanlık açısından taraflarca işin aslı anlaşılsın için" demektir. Car ve mecrur konumunda olan "عَلَى سَوَاء" kavli, hal konumunda gelmiştir. Burada sanki şöyle denilir gibidir: "Normal bir yoldan anlaşılacağı tarzda, problemlerin onlar tarafından oluşturulduğu sabit olmasıyla, antlaşmalarını onların üzerine fırlat, geçersiz kıl" veya "Bilgi ya da düşmanlık açısından asıl problemin onlardan kaynaklandığını, dolayısıyla antlaşmayı ve sözleşmeyi onların attığını, sıkıntının da onlar tarafından yaşandığını belirterek, her iki açıdan da, antlaşmaya uymayanların onlar olduğunu olduğu gibi aktar!"

59- "وَلاَ يَحْسَبَنَّ الَّذِينَ كَفَرُواْ سَبَقُواْ" "**O kâfirler asla geçip gideceklerini sanmasınlar.**" Onlar, bundan böyle ele geçirilemeyeceklerini, kaçıp kurtulduklarını zannetmesinler. "إِنَّهُمْ لاَ يُعْجِزُونَ" "**Çünkü onlar bizi aciz bırakıp da kaçıp kurtulamazlar.**" Doğrusu onlar kaçamazlar ve onların peşine düşüp de onları arayanların, onların bu durumlarından aciz kalacaklarını da sanmasınlar. Onlar için asla kurtuluş yoktur, olmayacaktır.

Ayette geçen "إِنَّهُمْ" "**innehum**" kavli, aynı zamanda hemzenin fethiyle "أَنَّهُمْ" "**ennehum**" diye de okunmuştur. Bu durumda bu, "لِأَنَّهُمْ" takdirindedir. Bu yönüyle kelimedeki hemze ister "**meksure**" olsun ve ister "**meftuhe**" olsun, bunların her biri gerekçe bildirir. Ancak hemzenin meksure olması halinde, bu durumda orada istinaf/yeni bir cümle olması sözkonusudur. Hemzenin meftuhe olması ise, açık ve net olarak, gerekçe belirtir. Ayette geçen "يُعْجِزُونَ" kavli, şeddeli olarak tef'il babından "يُعَجِّزُونَ" "**yuaccizuune**" diye

de okunmuştur. İbn Muhaysın ise "يُعْجِزُونَ" "**yu'cizuune**" kavlindeki fetha olan (**nun**) harfini kesreli olarak "يُعْجِزُونِ" "**yu'cizuuni**" diye okumuştur. A'meş ise, "وَلاَ يَحْسَبَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا" kavlindeki "وَلاَ يَحْسَبَنَّ" kavlindeki "**Ba**" harfini hem fetha hareke ile "وَلا تَحْسَبَ الَّذِينَ كَفَرُوا" şeklinde okuduğu gibi, aynı harfin kesresiyle kelimeyi "وَلا تَحْسِبِ الَّذِينَ كَفَرُوا" şeklinde de okumuştur. Ki bu durumda Nuni hafifeyi-şeddesiz olan Nun harfini de hazfetmiştir. Kıraat imamlarından olan Hamza da aynı kelimeyi "**Ye**" harfiyle "وَلاَ يَحْسَبَنَّ" olarak kıraat etmiştir. Bu durumda vurgu ayette geçen "**kâfirlik edenler**" kelimesine yapılmıştır.

Deniliyor ki burada geçen "سَبَقُوا" kelimesi, aslında "اَنْ سَبَقُوا" takdirindedir. Ancak buradaki "اَنْ" harfi hazfedilmiştir. Bu, tıpkı "وَمِنْ آيَاتِهِ يُرِيكُمُ الْبَرْقَ" *"O'nun ayetlerinden şimşek gösteriyor"*[66] kavli gibidir. Bu konuda ortaya konan delil de, İbn Mesud (r)'ın kıraatidir. Çünkü o bunu "أَنَّهُمْ سَبَقُوا" olarak kıraat etmiştir.

Burada deniliyor ki, söz konusu olan fiil, aslında "إِنَّهُمْ لاَ يُعْجِزُونَ" kavli üzerinde vaki olmuştur. Bu durumda kelimenin başında yer alan "لاَ" harfi sıladır. Ayetteki "سَبَقُوا" fili de hal konumunda olarak gelmiştir. Mana olarak da "**geçip gidenler**" demek olup bu da *"kaçıp kurtulacaklarını sananlar"* anlamındadır.

Bir yoruma göre ayetin manası şöyle olmaktadır: *"Onlar, kâfirlik edenlerin kaçıp kurtulacaklarını sanmasınlar."* Burada, konu anlaşıldığından "**Onlar**" anlamında olan zamir hazfedilmiştir. Bir yoruma göre de mana *"Müminler topluluğu, kâfirlerle kâfirlik edenlerin kaçıp kurtulacaklarını sanmasınlar, onlar mutlaka yakalanacaklardır"* demektir. Tüm bu görüşler muhtemel manalar olabilir.

Sadece kıraat imamlarından Hamza'nın kıraati olan bu okuyuş, pek aydınlık içermeyen bir kıraat demek değildir. İmam Zührî'den gelen rivayete göre, bu ayet, müşriklerin uğradıkları bozgundan kurtulanlar hakkında inmiştir.

60- "وَأَعِدُّوا لَهُم مَّا اسْتَطَعْتُم مِّن قُوَّةٍ وَمِن رِّبَاطِ الْخَيْلِ" "**Siz de onlara karşı gücünüzün yettiği kadar kuvvet ve savaş atları hazırlayın!**" Ayette geçen "مِّن قُوَّةٍ" ifadesinden anlaşılan mana *"savaş sırasında savaşmaya yarayacak her türlü güç, kuvvet ve hazırlık"* demektir. Ukbe b. Amir'den gelen rivayete göre, diyor ki Resulüllah'tan minber üzerinde şunları söylerken işittim-dinledim: *"Dikkat edin, kuvvet, atmaktır, attığını isabet ettirmektir."*[67] Resulüllah (s) bu sözü, üç kez tekrarladı. Ukbe (r) 70 ok darbesiyle Allah yolunda şehit edilmişti. İkrime'den gelen rivayete göre ise, burada geçen "kuvvet" kelimesinden murat, kalelerdir.

66 Rum, 30/24

67 Müslim, bu hadisi, ondan rivayetle daha etraflı olarak tahric etmiştir. Müslim, İmara, h: 1917/167, Ebu Davud, Cihad, 23; Tirmizi, Enfal Suresi 60. Ayet tefsiri, 8; İbn Mace, Cihad, 19; Darimi, Sünen, Cihad, 14; Ahmed, Müsned, 4/157

"رِبَـاطِ" "**Ribat**": Ayette yer alan bu kelime de, Allah yolunda bağlanıp beslenen savaş atlarına verilen isimdir. Gerçi "**ribat**" kelimesi, aynı zamanda "**murabata**" manasına da gelmektedir ki bu, belli sınır bölgelerinde ve kervan saraylarda düşmana karşı her nöbette olan tam donanımlı askeri güç demektir.

Nasıl ki "فَصِيـلٌ" kelimesinin çoğulu "فِصَـال" kelimesi ise, "رِبَـاطِ" "**ribat**" kelimesi de "رَبِيـطٌ" kelimesinin çoğulu olması da caiz olabilir. Hasan (r) da "وَمِـن رِّبَـاطِ الْخَيْـلِ" kavlini, (ba) harfinin hem damme/ötre harekesiyle ve hem de sükûnu ile "وَ مِـنْ رُبُـطِ الْخَيْـلِ" ve "وَ مِـنْ رُبْـطِ الْخَيْـلِ" olarak da okumuştur. Bu durumda "رُبُـطِ" ve "رُبْـطِ" kelimelerini, "رِبَـاطِ" kelimesinin çoğulu olarak değerlendirip okumuştur.

Bu arada ayette geçen "وَمِـن رِّبَـاطِ الْخَيْـلِ" "**kuvvet ve savaş atları**" kavlinden özellikle savaş amacıyla düşmana karşı yapılacak olan öncelikli hazırlıkların başında ve savaş araç ve gereçleri arasında savaş atlarının, içinde barındırılıp besleneceği yerler demektir. Ki bu, günümüzde önceden hazırlanması gereken tüm savaş araç ve gereçlerinin bakımlarının önceden yapılmak suretiyle düşmana karşı koymada hazır güç halinde beklemeleri anlamını taşır. Kaldı ki "رِبَـاطِ" "**Ribât**" kelimesi de tıpkı Bakara, 98. ayette geçtiği gibi "جِبْرِيـلَ" *"Cibrîl"* ve "مِيـكَالَ" *"Mikâil"* kalıpları gibidir.

Nitekim İbn Sirin'e, malının üçte birini kalelerde görev yapanlar için vasiyet eder, vasiyet ettikleri o mal varlıkları ile ne yapılmalı, diye sorulduğunda, o da şu cevabı verir: "Onunla savaş atları (her türlü teknolojik manada savaş araç ve gereçleri) satın alınır ve bunlar kendilerine ayrılmış olan yerlerinde ve barınaklarında bağlanıp beslenir. Bunlarla savaşa çıkılır." Kendisine "Adam, malının üçte birini sadece kalelerin içindekilere vasiyet etmiştir" diye sorulunca, o da sen şairin şu sözünü duymadın mı, diyerek onun ilgili Beytini dile getirir. Beyt şöyledir:

"إِنَّ الْحُصُـونَ الْخَيْلُ لا مَدَرُ الْقُرَى"

"Barınaklar savaş atları, kasabaların harç ve tuğladan örülmüş binaları değil..."

"تُرْهِبُـونَ بِـهِ عَـدُوَّ اللَّـهِ وَعَدُوَّكُـمْ وَآخَـرِيـنَ مِـن دُونِهِـمْ لاَ تَعْلَمُونَهُـمُ اللَّـهُ يَعْلَمُهُـمْ" "**Ki bununla Allah'ın düşmanlarını, sizin düşmanlarınızı ve sizin bilmeyip Allah'ın bildiği bundan başka düşmanları korkutasınız.**" Burada geçen "تُرْهِبُـونَ" kelimesi, hem tahfif ile şeddesiz olarak hem de şeddeli olarak kıraat edilmiştir. İbn Abbas ile Mücahid ise "تُرْهِبُـونَ" kelimesini, "تُخْـزُونَ" olarak kıraat etmişlerdir. "بِـهِ" kavlinde yer alan zamir ise "مَّـا اسْـتَطَعْتُم" kavline racidir. "**Allah'ın düşmanlarını ve sizin düşmanlarınız**" ifadesinden kasıt da, müşrik Mekke halkıdır. Yine ayette geçen "وَآخَـرِيـنَ مِـن دُونِهِـمْ" kavlinden murat da *"Mekke halkı dışında kalan Yahudiler"*dir. Gerçi bunların münafıklar olabilecekleri de söylen-

miştir. Süddi'den gelen rivayete göre de bunlardan kasıt, Fars halkıdır. Gerçi bu düşmanların cinlerin kâfir kesiminden olan düşmanlar olabileceği de belirtilmiştir. Zaten bir hadiste de şöyle denmektedir: *"Doğrusu şeytan, at sahibi olan kimseye yaklaşamayacağı gibi içinde asil bir yarış atı bulunan eve de yaklaşamaz."*[68] Yine rivayete göre: *"Atların kişnemesi, cinleri ürkütür, korkutur."*[69]

وَإِنْ جَنَحُوا لِلسَّلْمِ فَاجْنَحْ لَهَا وَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّـهِ إِنَّهُ
هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿61﴾ وَإِنْ يُرِيدُوا أَنْ يَخْدَعُوكَ فَإِنَّ
حَسْبَكَ اللَّـهُ هُوَ الَّذِي أَيَّدَكَ بِنَصْرِهِ وَبِالْمُؤْمِنِينَ ﴿62﴾
وَأَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِهِمْ لَوْ أَنْفَقْتَ مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا مَا
أَلَّفْتَ بَيْنَ قُلُوبِهِمْ وَلَـٰكِنَّ اللَّـهَ أَلَّفَ بَيْنَهُمْ إِنَّهُ عَزِيزٌ
حَكِيمٌ ﴿63﴾ يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ حَسْبُكَ اللَّـهُ وَمَنِ اتَّبَعَكَ
مِنَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿64﴾ يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ حَرِّضِ الْمُؤْمِنِينَ
عَلَى الْقِتَالِ إِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ عِشْرُونَ صَابِرُونَ يَغْلِبُوا
مِائَتَيْنِ وَإِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ مِائَةٌ يَغْلِبُوا أَلْفًا مِنَ الَّذِينَ
كَفَرُوا بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَفْقَهُونَ ﴿65﴾ الْآنَ خَفَّفَ اللَّـهُ
عَنْكُمْ وَعَلِمَ أَنَّ فِيكُمْ ضَعْفًا فَإِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ مِائَةٌ
صَابِرَةٌ يَغْلِبُوا مِائَتَيْنِ وَإِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ أَلْفٌ يَغْلِبُوا
أَلْفَيْنِ بِإِذْنِ اللَّـهِ وَاللَّـهُ مَعَ الصَّابِرِينَ ﴿66﴾ مَا كَانَ
لِنَبِيٍّ أَنْ يَكُونَ لَهُ أَسْرَىٰ حَتَّىٰ يُثْخِنَ فِي الْأَرْضِ
تُرِيدُونَ عَرَضَ الدُّنْيَا وَاللَّـهُ يُرِيدُ الْآخِرَةَ وَاللَّـهُ

68 İbn Hacer diyor ki, ben bu rivayeti burada anlatılan şekliyle bulamadım. İbn Sa'd, Taberani ve İbn Adiy, sözkonusu hadisi aşağıda görüleceği gibi Said b. Sinan yoluyla Yezid b. Abdullah b. Ureyb'ten, o da babasından, babası da kendi babasından yani Yezid b. Abdullah'ın dedesinden rivayet etmiştir. Hadisi, "وَآخَرِينَ مِن دُونِهِمْ" kavlinin tefsiri esnasında merfu olarak zikretmiştir. Ve bunların cinler olduğunu belirtmiş ve demiş ki: *"Evinde soylu bir yarış atı bulunan kimseye şeytan çarpmaz."* Ancak İbn Adiy bu rivayeti, ravi zincirinde Said b. Sinan'ın bulunması sebebiyle malul saymıştır. İbn Main ve başkaları yoluyla da bunun zayıf olduğu belirtilmiştir. Güya bu rivayetin başkaca rivayetler yoluyla takviye edildiği söylense de, o rivayetler de yine asılsız olan rivayetlerdir.

69 İbn Hacer bunu da bulamadım diyor. Taberani, *"Mu'cemul-Kebir"*, 17/189, h:506; İbn Sa'd, *"Tabakat el-Kübra"*, 7/302, h:3786. Zeylai de bu hadisi, *"Tahricul-Keşşaf"* eserinde (2/34) İbn Adiy'nin *el-Kamil* adlı eserine, Vahidi'nin *"Esbabı Nüzul"* isimli eserine ve İbn Merduye'nin tefsirine nispet ediyor.

عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿67﴾ لَوْلَا كِتَابٌ مِنَ اللَّـهِ سَبَقَ لَمَسَّكُمْ
فِيمَا أَخَذْتُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿68﴾ فَكُلُوا مِمَّا غَنِمْتُمْ حَلَالًا
طَيِّبًا وَاتَّقُوا اللَّـهَ إِنَّ اللَّـهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿69﴾

Ayetlerin Mealleri

61- Eğer barışa yanaşırlarsa sen de yanaş ve Allah'a güven. Şüphesiz O işiten ve bilendir.

62- Seni aldatmak isterlerse, şüphesiz Allah sana yeter. O, yardımıyla seni ve müminleri güçlendirir.

63- "Ve (Allah) onların kalplerini birleştirmiştir. Eğer yeryüzünde olan her şeyi sarf etseydin bile onların kalplerini birleştiremezdin. Fakat Allah, onların arasını birleştirmiştir. Şüphesiz O güçlüdür, hâkimdir.

64- Ey Nebi! Allah'ın yardımı sana ve sana uyan müminlere yeter.

65- Ey Nebi! Müminleri savaş için hırslandır. Sizin sabırlı yirmi kişiniz onlardan iki yüz kişiyi yener. Sizin yüz kişiniz kâfirlerden bin kişiyi yener. Çünkü onlar anlayışsız bir toplumdur.

66- Şimdi Allah, yükünüzü hafifletti ve içinizdeki zayıfları bilmektedir. Bu sebeple sizden sabırlı yüz kişi iki yüz kişiye galip gelir. Sizden bin kişi olursa Allah'ın izni ile iki bin kişiye galip gelir. Allah sabredenlerle beraberdir.

67- Yeryüzünde savaşırken, düşmanı yere sermeden esir almak hiç bir Resul'e yaraşmaz! Geçici dünya malını istiyorsunuz. Oysa Allah, ahireti kazanmanızı ister. Allah güçlüdür, hâkimdir.

68- Daha önce Allah'tan verilmiş bir hüküm olmasaydı, aldıklarınızdan dolayı size büyük bir azap dokunurdu.

69- Elde ettiğiniz ganimetleri temiz ve helal olarak yiyin; Allah'tan korkun, şüphesiz Allah, bağışlayan ve merhamet edendir.

Ayetlerin Tefsiri

61- "وَإِن جَنَحُواْ لِلسَّلْمِ فَاجْنَحْ لَهَا" "**Eğer barışa yanaşırlarsa sen de yanaş.**" Arapçada herhangi bir şeye doğru eğilim ve meyil gösterildiğinde onun için "جَنَحَ لَهُ" ve "جَنَحَ إِلَيْهِ" ifadesi kullanılır. "اَلسِّلْمُ" "**es-Silmu**" kelimesi ise, bu kelime-

nin karşıtı olan ifadeye nazaran müenneslik kabul eder. Kelimenin karşıtı da "أَلْحَرْبُ" "**el-Harb**" (savaş) kelimesidir. Nitekim Şair şöyle diyor:

"اَلسِّلْمُ تَأْخُذُ مِنْهَا مَارَضِيتَ بِهِ وَالْحَرْبُ يَكْفِيكَ مِنْ أَنْفَاسِهَا جُرَعُ"[70]

Ayette geçen "اَلسِّلْمُ" "**es-silm**" kelimesi, hem "**sin**" harfinin kesre harekesiyle "**es-silm**" olarak ve aynı zamanda "**Sin**" harfinin fetha harekesiyle "**es-selm**" olarak da okunmuştur. İbn Abbas'tan gelen rivayete göre bu ayet, "قَاتِلُوا الَّذِينَ لاَ يُؤْمِنُونَ بِاللّهِ" "***Allah'a da inanmayanlarla savaşın***"[71] ayetiyle nesh edilerek hükmü yürürlükten kaldırılmıştır. Mücahit'ten gelen rivayete göre bu ayet, yine Tevbe Suresi'nin "فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدتُّمُوهُمْ" "***Müşrikleri bulduğunuz yerde öldürün.***"[72] ayetiyle nesh edilmiştir.

Burada sahih olan husus, bu konuda bir yargıya varılması, karar verilmesi, aslında İslam Devlet Başkanına bırakılmıştır. İmam-Devlet Başkanı, İslam ve Müslümanlar açısından savaşa devam edilmesi mi yoksa barışa gidilmesi mi daha uygundur noktasından hareketle, uygun olan kararı kendisi verir. Yoksa bunun manası ebedi olarak savaşmak demek olmadığı gibi sürekli olarak da ateşkese teslim olmak, boyun eğmek de değildir. Eşheb el-Akili ise "فَاجْنَحْ" "**fecnah**" kelimesindeki "**nun**" harfini, damme hareke ile "**fecnuh**" diye okumuştur.[73]

"وَتَوَكَّلْ عَلَى اللّهِ" "**Ve Allah'a güven.**" Onların görünürde barış istiyormuş gibi görünerek asıl amaçlarını gizlemelerinden korkma! Şüphesiz Allah sana yeter ve onların hile ve tuzaklarına karşın seni korur, koruyacaktır. Mücahit'ten gelen rivayete göre burada sözkonusu edilenler Kureyzaoğulları Yahudileridir. "إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ" "**Şüphesiz O işiten ve bilendir**"

62- "وَإِن يُرِيدُوا أَن يَخْدَعُوكَ فَإِنَّ حَسْبَكَ اللّهُ هُوَ الَّذِيَ أَيَّدَكَ بِنَصْرِهِ وَبِالْمُؤْمِنِينَ" "**Seni aldatmak isterlerse, şüphesiz Allah sana yeter. O, yardımıyla seni ve müminleri güçlendirir.**" Bu ayette geçen "فَإِنَّ حَسْبَكَ اللّهُ" kavlinin manası, mealde de geçtiği gibi "Allah sana yeter, Allah, seni koruyacaktır" demektir. Cerir de şu şiiri dile getiriyor:

"إِنِّي وَجَدْتُ مِنَ الْمَكَارِمِ حَسْبَكُمْ أَنْ تَلْبَسُوا خَزَّ الثِّيَابِ وَتَشْبَعُوا"
"Övünç için kıymetli görebileceğim güzel ahlakınızın tümü
Gösterişli elbiseler giyip, karnınızı doyurmaktan ibaret."

---

70 Bu şiirin açıklaması, Bakara Suresi 208. ayetinde geçmişti, oraya bakılabilir.

71 Tevbe, 9/29

72 Tevbu, 9/6

73 Eşheb el-Akili, kari ve muhaddistir. Birçok şaz ve ender görülen kıraatler hep ondan gelmiştir.

63- "وَأَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِهِمْ لَوْ أَنفَقْتَ مَا فِي الأَرْضِ جَمِيعاً مَّا أَلَّفْتَ بَيْنَ قُلُوبِهِمْ وَلَكِنَّ اللَّهَ أَلَّفَ بَيْنَهُمْ إِنَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ" **"Ve (Allah) onların kalplerini birleştirmiştir. Eğer yeryüzünde olan her şeyi sarf etseydin bile onların kalplerini birleştiremezdin. Fakat Allah, onların arasını birleştirmiştir. Şüphesiz O güçlüdür, hâkimdir."** Ayetin başında yer alan: "وَأَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِهِمْ" **"Ve onların kalplerini birleştirmiştir"** manasında olan bu ibarede yer alan "Kalplerinin arasını telif, onları birbirlerine yaklaştırma" ifadesi, kendilerine Resulüllah'ın elçi olarak gönderilen topluluğa yönelik bir anlatımdır. Çünkü apaçık ayetler ve delillerle gönderilmiştir. Çünkü Arap toplumunda var olan hamiyet ve asabiyet kültürü, inancı, aralarında oluşan basit manadaki bir durumdan ötürü oluşan kin ve öfke, intikamını alabilecekleri gün gelene dek, o olayı hep göz önünde bulundururlar. İşte böyle bir karakter ve kültür yapısına sahip olan Arap toplumundan iki kişinin kalplerini ısındırıp bir araya getirmek pek kolay olan bir iş değildi.

Daha sonradan Allah, bunların kalplerini Resulüllah'a ittiba noktasında telif ederek birleştirdi. Böylece güç birliği ettiler ve bir tek yaydan ok atar oldular. Bu da Yüce Allah'ın onların aralarında ülfet oluşturması, kelimelerini, birliklerini sağlaması sebebiyledir. Bu sayede aralarında sevgi, muhabbet ve saygı oluşturdu. Aralarında var olan öfkeyi, kini, kızgınlığı yok etti. Bundan böyle Yüce Allah, onların birbirlerini Allah için sevmeleri ve yine Allah için buğzetmeleri, nefret duymaları mükellefiyetini getirdi. Dolayısıyla kimse böyle bir şeyi başaramaz. Ancak kalpleri evirip çevirmek elinde olan Allah bunu yapar. Kaldı ki Yüce Allah, kalpleri dilediği gibi evirip çevirir ve ne murat ederse onu yapar.

Getirilen yoruma göre bunlar Evs ile Hazrec kabileleridir. Bu iki kabile arasında öyle çetin savaşlar ve kavgalar meydana gelmişti ki, neredeyse önde gelen liderlerinin birçoklarını bu savaşlarda kaybetmişlerdi. Birbirlerine karşı olan kin, nefret ve düşmanlıkları had safhaya varmıştı, birbirlerine karşı olan düşmanlıklarının sonu gelecek gibi değildi. Sürekli kin içinde idiler. Hep birbirlerine haset ediyor ve birbirleriyle yarış halinde idiler. Doğal olarak tarafların her ikisi de bu duygularla, kin ve nefretle yüklü bulunuyorlardı. Hiçbiri diğerinden hoşlanıyor değildi. Ancak Yüce Allah, onların aralarında var olan kin ve nefreti kendilerine unutturdu, Allah'a ve Resulüne itaat noktasında ittifak ettiler, saf oluşturdular ve neticede Ensar-Yardımcılar oldular. Düşman iken birbirlerine yardıma koşan kardeşler olarak dönüş yaptılar. İşte bütün bunlar Yüce Allah'ın lütfu, ihsanı ve sonsuz gücü sayesinde meydana geldi.

64- "يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ حَسْبُكَ اللَّهُ وَمَنِ اتَّبَعَكَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ" **"Ey Nebi! Allah'ın yardımı sana ve sana uyan müminlere yeter."** Bu ayette yer alan "وَمَنِ اتَّبَعَكَ" kavlindeki "**Vav**" harfi, "مَعَ" *"birlikte"* manasınadır. Sonrası ise mansubtur. Örneğin

"حَسْبُكَ وَزَيْدًا دِرْهَمٌ" "Zeyd'le birlikte sana bir dirhem yeter" demene benzer. Burada cer sözkonusu değildir. Çünkü zahiri olarak mecrur olan bir kelimeyi, kinaye olan bir kelime üzerine atfetmek uygun olmaz. Şair diyor ki:

"فَحَسْبُكَ وَالضَّحَّاكَ سَيْفٌ مُهَنَّدٌ"

"Sana Dahhak'la birlikte kırık bir kılıç yeter!"

Ayetin manası şöyle oluyor: "**Sana da ve müminlerden olan tabilerine de yardım eden olarak Allah yeter.**" Ya da bu, mahallen merfu olabilir. Yani mana *"Allah sana da yeter, müminlere de yeter"* demek olur.

Bu ayet, Bedir gazvesi sırasında, henüz savaş başlamadan önce Beyda denilen yerde nazil olmuştur. İbn Abbas'tan (r) rivayete göre, bu ayet. Ömer (r)'ın Müslüman olması ile ilgili olarak inmiştir. Said b. Cubeyr'den gelen rivayete göre Resulüllah'a ilk iman edenler, ilk Müslüman olanlar 33 erkek ve altı da kadın Müslüman olmuştu. Daha sonra da Ömer Müslüman oldu.

65- "يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ حَرِّضِ الْمُؤْمِنِينَ عَلَى الْقِتَالِ إِن يَكُن مِّنكُمْ عِشْرُونَ صَابِرُونَ يَغْلِبُوا مِئَتَيْنِ وَإِن يَكُن مِّنكُم مِّئَةٌ يَغْلِبُوا أَلْفًا مِّنَ الَّذِينَ كَفَرُوا" "**Ey Nebi! Müminleri savaş için hırslandır. Sizin sabırlı yirmi kişiniz onlardan iki yüz kişiyi yener. Sizin yüz kişiniz kâfirlerden bin kişiyi yener.**" Ayette teşvik anlamına gelen "اَلتَّحْرِيض" "**et-tahriz**" kelimesi, birini herhangi bir fiili işlemeye ölesiye teşvik etmek demektir. Hastalık birini nerede ise ölümle yüz yüze getirmesi gibi manaları da içerir. Örneğin birine dendiği gibi "Ben, seni bu iş üzerine çok eğildiğini, nerede ise buna hayatını verdiğini, bu uğurda adeta öleceğini görür gibiyim" türünden manaları da içerir. Kişiyi heyecana getirmek anlamında bu ve benzeri kelimeler kullanılmaktadır, örneğin: "حَرَّكَه، حَرَّضَهُ، حَرَّصَهُ، حَرَّشَهُ، حَرَبَهُ" gibi tüm bu kelimeler mana itibariyle aynıdırlar ve aynı şeyi içerirler.

Ayette "**dat**" harfiyle "حَرِّضِ" "**harrid**" diye okunan bu kelimenin, "**sad**" harfiyle "حَرِّصْ" "**harris**" diye de okunduğunu Ahfeş anlatmaktadır. Bu kelime de kök olarak "**hırs**" kelimesinden türemedir. Bu, Yüce Allah'tan bir söz vermedir. Bir müjdedir. Burada demek isteniyor ki, eğer müminlerden bir topluluk sabrederlerse, kendileri gibi onlarca kâfiri Allah'ın izniyle ve desteklemesiyle yere sererler. Daha sonra da Yüce Allah bu ayetin sonunda "بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لاَّ يَفْقَهُونَ" "**çünkü onlar anlayışsız bir toplumdur**" diye buyuruyor. Yani: "Kâfirlerin cahil bir topluluk olmaları sebebiyle, hiçbir şey hesap etmeden, düşünmeden, bir sevap beklemeden savaşırlar. Tıpkı hayvanlar gibidirler. Kaldı ki pek fazla sebat da etmezler, Allah'ın yardım ve zaferini bilmemeleri sebebiyle yok olurlar, rezil olmayı, kaybetmeyi de hak etmiş olurlar."

Oysa uzağı gören basiret ehli olanlar bunlar gibi değildir. İşte Allah'ın zafer ve yardımı bunlarla beraberdir. Ancak Allah'tan zafer bunlar için gereklidir. İbn Curayc'tan rivayete göre, bu durumda olanların sebat edip firar etmemeleri gerekir. İşte bu özelliğe sahip olan bir Müslüman, on kâfire bedeldir.

Resulüllah (s), Hamza (r)'nın komutasında 30 kişilik süvari bir askeri gücü düşmana karşı gönderir. Bunlar, Ebu Cehil komutasında hareket eden 300 kişilik bir süvari askeri güçle karşılaştılar.

Deniliyor ki, neden dolayı bu durum onlara ağır gelmeye başladı ve bundan uzak durdular? Bu durum, oldukça uzun bir süreden sonra meydana geldi. Bunun üzerine bu hüküm nesh olundu. Bire on olan hüküm hafifletilerek, bire karşı iki olarak düşürüldü. Yine deniliyor ki; sanki ilk başlarda sayıca az olmaları sebebiyle, bir kişiye on kişi idi. Ne zamanki Müslümanlar sayıca artınca, artık hafifletme ile hüküm indi. Ayette de zaten şöyle buyrulmaktadır:

66- "الآنَ خَفَّفَ اللّـهُ عَنكُمْ وَعَلِمَ أَنَّ فِيكُمْ ضَعْفًا فَإِن يَكُن مِّنكُم مِّئَةٌ صَابِرَةٌ يَغْلِبُوا مِئَتَيْنِ وَإِن يَكُن مِّنكُمْ أَلْفٌ يَغْلِبُوا أَلْفَيْنِ بِإِذْنِ اللّـهِ وَاللّـهُ مَعَ الصَّابِرِينَ" "**Şimdi Allah, yükünüzü hafifletti ve içinizdeki zayıfları bilmektedir. Bu sebeple sizden sabırlı yüz kişi iki yüz kişiye galip gelir. Sizden bin kişi olursa Allah'ın izni ile iki bin kişiye galip gelir. Allah sabredenlerle beraberdir.**" Ayette yer alan "ضَعْفًا" "**da'fen**" kelimesi, hem fetha ile "**da'fen**" ve hem de damme/ötre ile "**du'fen**" diye okunmuştur. Bu, tıpkı "اَلْمَكْثُ" "**el-meks**" ve "اَلْمُكْثُ" "**el-müks**"; "اَلْفَقْر" "**el-fakr**" ve "اَلْفُقْر" "**el-fukr**" kelimelerinde olduğu gibidir. "ضَعْفًا" veya "ضُعَفَاء" "**da'fen-duafae**" kelimesi, "ضَعِيفٌ" "**daif**" kelimesinin çoğuludur. Hem "**t**" harfiyle ve hem de "**y**" harfiyle gelen ve yüz manasına gelen kelimeye isnad olunan fiil, iki yerde zikredilmiştir. Ayette geçen "**zaaftan**" murat, beden güçsüzlüğü manasında değerlendirilebileceği gibi, basiret-öngörü ve dinde istikamet manasında da zayıflık anlamına gelebilir. Çünkü insanlar bu konuda hep aynı durumda değillerdi.

Diyorsun ki: Ne diye bir tek mana tekrarlandı, oysaki bu, cemaatin-topluluğun daha fazla olan çoğunluğa karşı iki kez mukavemet göstermesidir. Bu da biri tahfiften önce idi, biri de tahfiften sonra idi. Buna ne diyeceksin?

Derim ki: Bunun, sayı ister az olsun, ister çok olsun, durum aynı durumdur, farklı bir durum bulunmamaktadır. İşte buna delalet etsin diye tekrar etmiştir. Çünkü durum 20 ila 100 ve 100 ile bin arasında aynıdır. Aynı şekilde 100 kişinin 200 kişiye mukavemet göstermesi ile 1000 kişinin 2000 kişiye mukavemet göstermesi olayı aynıdır.

67- "مَا كَانَ لِنَبِيٍّ أَن يَكُونَ لَهُ أَسْرَى حَتَّى يُثْخِنَ فِي الأَرْضِ" "**Yeryüzünde savaşırken, düşmanı yere sermeden esir almak hiç bir Rebul'e yaraşmaz!**" Ayetin baş tarafı, "مَا كَانَ لِنَبِيٍّ" olarak okunduğu gibi, aynı zamanda bu kısım, "مَا كَانَ لِلنَّبِيِّ" diye marife olarak da okunmuştur. Ayette geçen "يُثْخِنَ" "**yushine**" kelimesi, şeddeli olarak "يُثَخِّنَ" "**yusahhine**" diye de okunmuştur. "الْإِثْخَان" "**el-İshan**", ileri derecede öldürme ve öldürmede aşırıya gitme manasına gelir. Örneğin "أَثْخَنَتْهُ الْجِرَاحَاتُ" "Yaralar onu ölüme kadar götürdü" cümlesi de bu manaya gelir. Yani bu, şu demektir: Yaralar öylesine sabitleşti, iyileşmez oldu ki, neticede adamı hareket kabiliyetini ağırlaştırdı. Şu "أَثْخَنَهُ الْمَرَضُ" cümlesi de aynı anlamı içerir. Kişinin hastalığı artınca, böyle denir. Kelime "الثَّخَانَةُ" kelimesinden türemedir. Bu da ağırlık ve sertlik manalarına gelir. Yani küfür ehli arasında katil ve öldürme olayları öylesine yayıldı ki, küfür neticede zelil olmaya ve gücünü kaybetmeye kadar geldi. Böylece İslam da güç kazandı ve kâfirleri istila etmek ve onları kahrı ve gücü altına almakla da varlığını gösterdi. Bunu da küfür ehlinin esarete düşmeleri izledi.

Ayette geçen "مَا كَانَ" kavli, doğru olmadı, dürüstlüğe uymadı, olması gerektiği gibi yapılmadı manalarına gelir. Bu durum, Bedir savaşında meydana gelmişti. Müslümanların sayıları artınca, "فَإِمَّا مَنًّا بَعْدُ وَإِمَّا فِدَاء" "***Savaş sona erince de artık ya karşılıksız veya fidye karşılığı salıverin.***"[74] ayeti indi. Rivayet olunduğuna göre Resulüllah (s) Bedir savaşı sırasında 70 kişiyi esir almıştı. Bunlar arasında Amcası Abbas ile amcası Ebu Talib'in oğlu Ali'nin kardeşi Akil de vardı. Resulüllah (s) konu ile alakalı olarak Ebu Bekir'le (r) istişarede bulundu. Ebu Bekir de "Onlar senin kavmin ve senin ailendirler. İstersen onlara dokunma, öldürme, ola ki Allah onların tevbelerini kabul eder. Onlardan, ashabına güç katacak fidye al" dedi.

Ömer (r) ise "Onlar seni yalanladılar ve seni ülkenden çıkardılar. Onları ortaya getir de, boyunlarını vurdur. Çünkü bunlar, küfür ehlinin önderleri ve liderleridirler. Allah seni, onlardan fidye alacak kadar düşürmez. Akil'i, Ali'ye, amcan Abbas'ı da amcan Hamza'ya ve benim soyumdan olan filanı da bana havale et ki, hepsinin boyunlarını vuralım" dedi.

Bunun üzerine Resulüllah (s) şöyle buyurdu: *"Doğrusu Yüce Allah, birtakım kimselerin kalplerini kesinlikle yumuşatır. Hatta öylesine yumuşatır ki, sütten daha yumuşak hale getirir. Yine Allah, öyle kimselerin kalplerini de katılaştırır ki, nihayetinde bu, taştan da katı hale gelir. Ey Ebu Bekir! Senin gibisi, İbrahim Aleyhisselam gibidir. O şöyle demişti: 'فَمَن تَبِعَنِي فَإِنَّهُ مِنِّي وَمَنْ عَصَانِي فَإِنَّكَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ' 'Şimdi kim bana uyarsa o bendendir. Kim de bana karşı gelirse, artık*

74 Muhammed, 47/4

sen gerçekten çok bağışlayan, pek esirgeyensin."[75] *Ey Ömer! Senin gibisi de Nuh Aleyhisselam gibidir. O da* "رَبِّ لَا تَذَرْ عَلَى الْأَرْضِ مِنَ الْكَافِرِينَ دَيَّارًا" ***'Rabbim! Yeryüzünde kâfirlerden hiç kimseyi bırakma!'***[76] *demişti."*

Daha sonra Resulüllah (s), ashabına dönerek şöyle buyurdu: *"Siz bir ailesiniz, sizin elinizden hiçbir kimse kurtulamaz, ya fidye ödeyerek veya boyunları vurularak kurtulurlar."*

Rivayet olunduğuna göre, Resulüllah (s) ashabına *"İsterseniz, onları öldürün, isterseniz, fidye karşılığında onları salıverin. Sizden de onların sayısınca şehit düşen oldu"* diye buyurdu. Bunun üzerine sahabe de "Aksine biz onlardan fidye alacağız demişler. (Ve Uhud'da şehit düştüler.) Esirlerden alınan fidye miktarı 20 Ukiye idi. Abbas'tan alınan fidye miktarı da 40 Ukiye idi.[77]

Muhammed b. Sirin yoluyla gelen rivayete göre, esirlerden alınan fidye miktarı 100 Ukiye/Okka idi. Bir Ukiye/Okka da, 40 Dirhem + 6 Dinar miktarıdır.[78]

Rivayete göre, Müslümanlar esirlerden fidye alınca, bu ayet inmiştir. Bu sırada Hz. Ömer de, Resulüllah'ın huzuruna girer, bir de ne görsün Resulüllah (s) ve Ebu Bekir (rd) ağlanmaktadırlar. Bu manzara ile karşılaşan Ömer (r) "Ey Allah'ın Resulü! Bana da haber ver. Eğer gerçekten ağlanacak bir durum varsa, ben de size katılıp ağlayayım. Eğer böyle bir durum yoksa bari ağlar görüneyim" der. Bunun üzerine Resulüllah (s) *"Fidye alan arkadaşların adına ağlıyorum. Bundan dolayı onların karşılaşacakları azap, şu gördüğün ve bana yakın olan ağaçtan daha yakın olarak gösterildi"* diye buyurdu.[79]

Yine rivayet olunduğuna göre Resulüllah (s) şöyle buyurmuştur: *"Eğer, gökten bir azap inmiş olsaydı, Ömer ile Sa'd b. Muaz dışında kimse o azaptan kurtulamazdı. Çünkü Resulüllah (s): 'öldürme olayında şiddetli davranmam, benim açımdan çok daha iyi olurdu' buyurmuştu."*[80]

"تُرِيدُونَ عَرَضَ الدُّنْيَا" **"Geçici dünya malını istiyorsunuz."** Onun odunlarını, çer-çöpünü istiyorsunuz. Burada dünya malından bu şekilde söz edilmesi,

---

75 İbrahim, 14/36

76 Nuh, 71/26

77 Müslim, *Cihad ve Siyer*, h: 1763; Ebu Davud, *Cihad*, h, 2690, Tirmizi, *Tefsir*, Enfal Suresi, h: 3081İ; Taberi, *Tefsir*, 6/287-288, h: 16308; Süyuti, *ed-Dürrü'l-Mensur*, 3/366-367; Ahmed, *Müsned*, 1/383-384

78 Taberi, *Tefsir*, 6/289, h:16318. Taberi bunu, Ubeyde b. Ömer yoluyla tahric etmiştir. Ubeyde demiş ki: "Bedir esirlerinden alınan fidye, esir başına 100 Ukiye idi. Bir Ukiye de kırk dirhem ve buna ilave olarak altı dinardır."

79 Ahmed, *Müsned*, 1/30-31; Taberi, 6/287, h: 16307. Hadis A'meş yoluyla Amr b. Mürre, Ubeyde ve Abdullah b. Mesud'dan rivayetle geliyor.

80 Taberi, *Tefsir*, 6/291, h: 16333-16334; Vakidi, *el-Meğazi*, 2/39, h: 514

çünkü geçici olan basit şeylerdir Uzun süre elde kalıcı değildirler. "وَاللّٰهُ يُرِيدُ الآخِرَةَ" "**Oysa Allah, ahireti kazanmanızı ister.**" Yani sebebi cennet olacak şeyi ister. Bu da ancak İslam'ın güçlenmesi ve güç kazanması sayesinde olur. Bunun da sağlanabilmesi için İslam düşmanlarına karşı sert davranılmalı ve öldürülmeleri konusunda asla bir başka formül düşünülmemelidir. Ayette yere alan "تُرِيدُونَ" "**turidune**" kelimesi, "t" yerine "y" harfiyle "**yuridune**" diye de okunmuştur. Kimisi de burada yer alan "وَاللّٰهُ يُرِيدُ الآخِرَةَ" kavlindeki, "الآخِرَةَ" kelimesini cer ile "وَاللّٰهُ يُرِيدُ الآخِرَةِ" "**vallahu yuridu'l-ahireti**" diye okumuştur. Böyle okurken, burada bir muzafın/tamlananın varlığını düşünerek, bunun hazfedildiğini ve yerine muzafun ileyh'in/tamlayanın aynen hali üzere kaldığını kabul edenler söylemişlerdir. Nitekim Şair de şöyle diyor:

"أَكُلَّ امْرِئٍ تَحْسَبِينَ امْرَأً وَنَارٍ تَوَقَّدُ بِاللَّيْلِ نَاراً"

"Her gördüğün adamı adam mı sanırsın?
Gece görünen her ateşi, ateş mi yakar sanırsın?"

Burada bu şiirin konumuzla olan ilgisi, bu şiirde yer alan "نَارٍ" kelimesinin tıpkı ayette geçen "يُرِيدُ الآخِرَةِ" kavlinin mecrur okunması gibi, mecrur okumuş olmasıdır.

Manası "Oysaki Allah, sizin istediğinize karşılık ahiret metaını, sevabını diliyor" demektir. "وَاللّٰهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ" "**Allah Azizdir-güçlüdür**" Velilerini, düşmanlarına üstün kılar, galip gelmelerini sağlar. Hem düşmanlarını öldürme ve hem de onları esir düşürme fırsatlarını verir, aynı zamanda fidyeyi de serbest bırakır. "**Hâkimdir.**" Müslümanlar çoğalana ve güç kazanana kadar bunu erteler. Oysaki onlar acele ediyorlar.

68- "لَّوْلاَ كِتَابٌ مِّنَ اللّٰهِ سَبَقَ لَمَسَّكُمْ فِيمَا أَخَذْتُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ" "**Daha önce Allah'tan verilmiş bir hüküm olmasaydı, aldıklarınızdan dolayı size büyük bir azap dokunurdu.**" Yani Levh-i Mahfuz'da Allah'tan kesinleşmiş ve sabit olmuş bir hüküm bulunmasaydı, olacak şeyler olurdu. Levh-i Mahfuz'daki kesin hüküm ise, Yüce Allah'ın hiçbir kimseyi hatası ve yanlışı sebebiyle cezalandırmayacağı hükmüydü.

Çünkü burada sözkonusu olan hata, içtihattan kaynaklanan bir hataydı. Çünkü esirleri değerlendirirken, öldürülmemeleri halinde ola ki içlerinden tevbe ederek Müslüman olmalarına sebep olunabilirdi. Kaldı ki onlardan serbest kalmalarına karşılık fidye alınması da, Müslümanların Allah yolunda cihad etmeleri halinde, kendilerinin ekonomik bağlamda güçlü olmasını da sağlardı. Fakat Müslümanlar kendileri açısından böyle düşünürlerken, onların hayatta bırakılmayıp öldürülmeleri halinde İslam'ın daha çok güçlen-

mesini sağlayacaktı. Kaldı ki bunun geri planında, düşmanlar için daha bir korkutucu olacaktı. Düşmanlarının gücünü de kıracaktı.

Deniliyor ki: "Allah'ın Kitabı, zaten onlara, aldıkları fidyeyi helal kılacaktı." Yine deniliyor ki, Bedir ehli mağfiret olunmuştur. Yine dendiğine göre, bir toplumun azaplandırılması, ancak kesin bir hüccetin gelmesinden sonra, yasağı öne almaları halinde olurdu. Burada daha önce bir yasaklanma sözkonusu değildir.

69- "فَكُلُواْ مِمَّا غَنِمْتُمْ حَلاَلاً طَيِّبًا وَاتَّقُواْ اللّهَ إِنَّ اللّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ" "**Elde ettiğiniz ganimetleri temiz ve helal olarak yiyin; Allah'tan korkun, şüphesiz Allah, bağışlayan ve merhamet edendir.**" Rivayete göre, Müslümanlar aldıkları ganimetleri, paylaştırmadan beklettiler. Ellerini o ganimetlere uzatmadılar. İşte bunun üzerine "**Elde ettiğiniz ganimetleri temiz ve helal olarak yiyin**" mealindeki bu ayet indi. Gerçi, bu ayetle fidyenin mubah kılındığı belirtilmiştir. Çünkü fidyeler de bir bakıma ganimettirler. "وَاتَّقُواْ اللّهَ" "**Allah'tan korkun**" kavli de, bu konuda size söz verilmemiş hiçbir şeyi öne almaya kalkışmayın, demektir.

Diyorsun ki: Ayette geçen "فَكُلُواْ" kelimesinin başında yer alan "f" harfi ne anlama gelir?

Derim ki: Sebep bildirme anlamındadır. Sebep mahzuftur. Manası da şöyledir: 'Şüphesiz ganimetleri sizin için serbest kıldım. Ganimet olarak aldıklarınızdan o halde yiyiniz.' Demektir. Ayette geçen "حَلاَلاً" kelimesi de, alınan ganimetlerden hal olarak mansub kılınmıştır veya mastarın sıfatıdır. Yani "Helal bir yiyişle yiyin" demektir.

Ayette yer alan "إِنَّ اللّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ" "**şüphesiz Allah, bağışlayan ve merhamet edendir**" kavlinin manası da "Size fidye almanız konusunda izin verilmeden önce, fidye almayı mubah saymanızdan ötürü, aşırı gitmenizden sonra artık sakınıp kaçındığınızdan ötürü, Allah sizi mağfiret etti, bağışladı, size rahmetiyle muamele buyurdu ve tevbenizi de kabul etti" demektir.

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ قُلْ لِمَنْ فِي أَيْدِيكُمْ مِنَ الْأَسْرَىٰ إِنْ
يَعْلَمِ اللَّـهُ فِي قُلُوبِكُمْ خَيْرًا يُؤْتِكُمْ خَيْرًا مِمَّا أُخِذَ
مِنْكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ وَاللَّـهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿70﴾ وَإِنْ
يُرِيدُوا خِيَانَتَكَ فَقَدْ خَانُوا اللَّـهَ مِنْ قَبْلُ فَأَمْكَنَ مِنْهُمْ

وَاللَّـهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿71﴾ إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَهَاجَرُوا
وَجَاهَدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ فِي سَبِيلِ اللَّـهِ وَالَّذِينَ
آوَوْا وَنَصَرُوا أُولَـٰئِكَ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ وَالَّذِينَ
آمَنُوا وَلَمْ يُهَاجِرُوا مَا لَكُمْ مِنْ وَلَايَتِهِمْ مِنْ شَيْءٍ
حَتَّىٰ يُهَاجِرُوا وَإِنِ اسْتَنْصَرُوكُمْ فِي الدِّينِ فَعَلَيْكُمُ
النَّصْرُ إِلَّا عَلَىٰ قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مِيثَاقٌ وَاللَّـهُ بِمَا
تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿72﴾ وَالَّذِينَ كَفَرُوا بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ
بَعْضٍ إِلَّا تَفْعَلُوهُ تَكُنْ فِتْنَةٌ فِي الْأَرْضِ وَفَسَادٌ كَبِيرٌ
﴿73﴾ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَهَاجَرُوا وَجَاهَدُوا فِي سَبِيلِ
اللَّـهِ وَالَّذِينَ آوَوْا وَنَصَرُوا أُولَـٰئِكَ هُمُ الْمُؤْمِنُونَ
حَقًّا لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ ﴿74﴾ وَالَّذِينَ آمَنُوا مِنْ
بَعْدُ وَهَاجَرُوا وَجَاهَدُوا مَعَكُمْ فَأُولَـٰئِكَ مِنْكُمْ وَأُولُو
الْأَرْحَامِ بَعْضُهُمْ أَوْلَىٰ بِبَعْضٍ فِي كِتَابِ اللَّـهِ إِنَّ
اللَّـهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿75﴾

Ayetlerin Mealleri

70- Ey Nebi, elinizde bulunan esirlere Allah kalbinizde bir iyilik bulursa, size sizden alınanın daha hayırlısını verir. Sizi bağışlar, Allah bağışlayandır, merhamet edendir de!

71- Esirler sana ihanet etmek isterlerse, onlar daha önce Allah'a da hainlik etmişlerdi. Allah sana, onlara karşı imkân verdi. Allah bilendir, hâkimdir.

72- İman eden, hicret eden, Allah yolunda mallarıyla ve canlarıyla cihat eden ve (Muhacirleri) barındırıp, onlara yardım edenler. İşte onlar birbirlerinin velisidir. İman edip de hicret etmeyenler, onlar hicret edene kadar hiç bir velayetiniz yoktur. Fakat din hususunda sizden yardım isterlerse onlara aranızda anlaşma olan toplumdan başkasına karşı yardım etmeniz gerekir. Allah yaptıklarınızı görmektedir.

73- Kâfir olanlar birbirlerinin velisidir. Eğer siz bunu yapmazsanız yeryüzünde bir fitne ve büyük bir fesat olur.

74- İman edip, hicret eden, Allah yolunda cihat eden, barındıran ve yardım edenler, işte onlar gerçek müminlerdir. Onlara bağış ve bol rızıklar vardır.

75- Daha sonra da iman eden, hicret eden ve sizin yanınızda cihat edenler, onlar da sizdendir. Akraba, Allah'ın kitabında birbirlerine daha yakındır. Allah, şüphesiz her şeyi bilendir.

Ayetlerin Tefsirleri

70- "يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ قُل لِّمَن فِي أَيْدِيكُم مِّنَ الأَسْرَى إِن يَعْلَمِ اللَّهُ فِي قُلُوبِكُمْ خَيْرًا يُؤْتِكُمْ خَيْرًا مِّمَّا أُخِذَ مِنكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ" **"Ey Nebi, elinizde bulunan esirlere Allah kalbinizde bir iyilik bulursa, size, sizden alınanın daha hayırlısını verir. Sizi bağışlar, Allah bağışlayandır, merhamet edendir de!"** Bu ayette yer alan ve **"elinizde bulunan"** manasında olan "فِي أَيْدِيكُم" kavlinin anlamı **"Sahip olduklarınız, elinizin altında bulunan esirler"** demektir. Sanki elleriniz onları tutup kıskıvrak yakalayıp elinde bulunduruyormuş gibidir. Ayet "مِّنَ الأَسْرَى" diye de okunmuştur. **"Eğer Allah, kalbinizde bir iyilik bulursa,"** imanınızda bir ihlâs ve samimiyet, iyi niyet bulursa bu durumda Allah **"size, sizden alınanın daha hayırlısını verir."** Yani fidyeden daha hayırlısını, demek istiyor. Bu durumda ya dünyada onun yerine kat kat olarak çok daha fazlasını verir ya da sizi, ahirette sevaba boğar. Kaldı ki A'meş'in kıraatine göre *"Size fazladan ayrıca sevap verir"* demektir.

Abbas (r)'dan gelen rivayete göre, demiş ki: "Ben zaten Müslümandım. Fakat onlar beni hoş karşılamıyor ve beni hep zora sokuyorlardı." Bunun üzerine Resulüllah (s) şöyle buyurdu: *"Eğer senin bu anlattığın gerçekse, mutlaka Allah, bundan ötürü seni ödüllendirecektir. Ancak senin dış görünüşün, bize karşı görünürdeki tutumun, bizim aleyhimizde idi."*[81] Resulüllah'ın amcası Abbas, Bedir Ehli'ni yedirip içirmeyi garanti altına alanlardan biriydi ve bu nedenle de altın ile yola çıkmıştı.

Rivayet olunduğuna göre, Resulüllah (s), amcası Abbas'a: "İki kardeşinin oğullarının fidyesini karşıla! Bunlardan biri Ebu Talib'in oğlu Akil, diğeri de Haris'in oğlu Nevfel idi." Amcası Abbas da Resulüllah'a: "Ey Muhammed! Sen, beni Kureyşlilere el açacak durumda bırakacaksın, bir şeyim kalmadı" der. Bunun üzerine Resulüllah (s) da kendisine *"Sen, Mekke'den ayrılırken,*

81 Bunu, *"el-Megazi"* eserinde İbn İshak tahric etmiştir. Hakim de onun tarikiyle bu rivayeti tahric etmiştir. Demiş ki: "Bana Yahya b. İbad babasından, babası da Aişe (r)'dan rivayet etmiştir. Aişe demiş ki: "Mekke halkı, esirlerine ait fidye parasını gönderince, Resulüllah'ın (s) kızı Zeynep de, kocası Ebu'l As için fidye göndermişti. Bu sırada Abbas da, "Ey Allah'ın Resulü! Zaten ben, daha önceden müslüman olmuş idim" diyerek metinde aktarılan ifadeleri aktarmıştır.

Ümmü Fadl'a bıraktığın altınlar da neyin nesidir? Oysaki sen ona, bu altınlar için, bu gidişimde başıma nelerin geleceğini bilemiyorum. Eğer başıma bir olay gelirse, bu altınlar senin, Abdullah'ın, Übeydullah'ın ve Fadl'ın olacaktır" demiştin. Amcası Abbas, Resulüllah (s)'ın ağzından bunları duyunca dönüp kendisine: "Bunu sana kim bildirdi, nerden biliyorsun?" diye sordu. Resulüllah da *"Bana bunları, Rabbim haber verdi"* dedi.

Bunları duyan amca Abbas hemen "Ben, senin doğru söylediğine bundan böyle şahitlik ediyorum. Allah'tan başka ilah olmadığına ve senin de onun kulu ve Resulü olduğuna da şahitlik ediyorum. Vallahi, Allah'tan başka bu altınları Ümmül Fadl'a verdiğimi bir başka bilen yoktur. Ben o altınları ona gece karanlığında verdim. Kaldı ki senin durumundan da hep şüpheliydim. Ancak sen, bu durumu bana bildirince, artık bundan böyle hiçbir şüphem kalmadı" der.

Abbas (r) diyor ki: "Allah bana, onlardan çok daha hayırlı olanı verdi. Şu anda benim 20 kadar kölem bulunuyor. Bunlar içinden en işe yaramaz olanı bile sadece 20 bin Dirhem eder. Kaldı ki Allah, bir de bana 'Zemzem'i verdi. Bundan böyle Mekke'nin tüm mal varlığı benim olsa bile, hepsinden daha çok bana en sevimli olanı, Zemzem'i bana vermiş olmandır. Ben, bundan böyle Rabbimden mağfiretimi, bağışlanmamı diliyorum."[82]

Rivayet olunduğuna göre Bahreyn'den ganimet olarak alınan 80 bin mal varlığı, Medine'ye, Resulüllah'a gönderilmişti. Resulüllah (s), bu esnada, öğle namazını kıldırmak için abdest almıştı. Resulüllah (s), gönderilen o ganimetleri paylaştırmadan önce namaza durmadı. Resulüllah (s), amcası Abbas'a, gönderilen o ganimetlerden taşıyabileceği kadar mal almasını söyledi. Bu arada Abbas, kendi kendine şöyle konuşuyordu: "Bu aldıklarım, onların benden aldığından çok daha hayırlıdır. Allah'tan mağfiret dilerim."[83]

82 Bundan önceki rivayetin tamamı da bu rivayet de mezkûr isnad ile gelmiştir. İshak tarikiyle Ebu Nuaym, *"Delail"* kitabında rivayet etmiştir. Ashabımızdan biri bana, Miksam'dan, o da İbn Abbas'tan rivayetle, buradakinden daha uzun olarak anlattı. İbn Merduye de hadisi, Said b. Cubeyr yoluyla İbn Abbas'tan, bu manada rivayet etmiştir. Ravi zincirinde Muhammed b. Hamid er-Razi bulunuyor, bu, zayıf bir ravidir. Onun sözü de şöyledir: "Abbas, Bedir savaşına çıkanları yedirip içirme garantisini vermiş, bunu üstlenmişti. Bu nedenle de yola, elinde altınlar bulunduğu halde çıktı." İbn Hacer diyor ki, ben bu rivayeti bulamadım.

83 Hadisi Taberi tahric etmiştir. Bize hadis olarak Bişr b. Muaz tahdis etti, bize Sa'd b. Ebi Arube, Katade'den rivayetle bu şekilde tahdis etti. Hâkim de, Hz. Abbas'ın faziletleri konusunda, Süleyman b. Muğire yoluyla Hamid b. Hilal'den, o da Ebu Musa'dan rivayetle zikretti. Rivayete göre *"A'la İbn Hadremi, Resulüllah (s)'a Bahreyn'den seksen bin mal varlığı gönderir. Resulüllah da, emir verip, gönderilen o malların ortadaki hasır üzerine serpilmesini emir buyurur. Sonra namaz için ezan okunur...."* diye hadis devam ediyor.

Hasan ve Şeybe, "مِمَّا أُخِذَ مِنكُمْ" kavlini, malum fiil olarak "مِمَّا أَخَذَ مِنكُمْ" olarak kıraat etmiştir.

71- "وَإِن يُرِيدُوا خِيَانَتَكَ" "**Esirler sana ihanet etmek isterlerse,**" İslam adına ve irtidat etmemek üzere sana ettikleri biatlerini bozarak atalarının dinlerini tercih edecek olurlarsa zaten "فَقَدْ خَانُوا اللَّهَ مِن قَبْلُ" "**onlar daha önce Allah'a da hainlik etmişlerdi.**" Onu inkâr etmeleri aklı başında olan her akıl sahibi kimselerden alınan sözü de bozmaları sebebiyle zaten onlar Allah'a da ihanet etmişlerdi. "فَأَمْكَنَ مِنْهُمْ" "**Allah sana, onlara karşı imkân verdi.**" Nitekim bu gerçeği Bedir gününde görmüştünüz. Eğer onlar tekrar ihanete dönerlerse yakın bir gelecekte yine de onların bu ihanetlerinden ötürü, sana imkân verecektir. Söylenene göre, burada sözkonusu edilen ihanetten murat, ödemeye söz verdikleri fidye olayını menedip engellemeleri olmuştur.

"وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ" "**Allah bilendir, hâkimdir.**"

72- "إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَهَاجَرُوا وَجَاهَدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنفُسِهِمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَالَّذِينَ آوَوا وَّنَصَرُوا" "**İman eden, hicret eden, Allah yolunda mallarıyla ve canlarıyla cihat eden ve** (Muhacirleri) **barındırıp, onlara yardım edenler.**" Hicret edenlerden murat, Allah ve Resulünü sevmeleri sebebiyle vatanlarından ve kavimlerinden uzaklaştırılıp ayrılanlar demek olup bunlar da Muhacirlerdir. Onları, düşmanlarına karşı, kendi memleketlerine kabul edip onlara yardım ederek Muhacirleri barındıranlar da **Ensar**'dır. "أُولَٰئِكَ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ" "**İşte onlar birbirlerinin velisidir.**" Yani miras açısından onlar sadece birbirilerinin yardımcıları ve mirasçılarıdırlar. Hicret etmeleri ve yardımcı olmaları, hicret edenlere kucak açmaları sebebiyle Muhacirlerle Ensar, aralarında önceden herhangi bir soy-nesep akrabalığı sözkonusu olmaksızın birbirlerine mirasçı oluyorlardı. İşte bu hüküm, daha sonra bu surenin sonuncu ayeti olan "**Akraba olanlar, Allah'ın kitabında** (mirasçı olmaları açısından) **birbirlerine daha yakındır**" mealindeki bu ayetle neshedilerek yürürlükten kaldırılmıştır.

"وَالَّذِينَ آمَنُوا وَلَمْ يُهَاجِرُوا مَا لَكُم مِّن وَلَايَتِهِم مِّن شَيْءٍ حَتَّىٰ يُهَاجِرُوا" "**İman edip de hicret etmeyenler, onlar hicret edene kadar hiç bir velayetiniz yoktur.**" Bu ayetteki "مِّن وَلَايَتِهِم" kavli, kesre hareke ile "**Min Velayetihim**" olarak okunduğu gibi, aynı zamanda, "**men**" diye fetha ile de okunmuştur. Fetha ile okunması halinde manası da "**Miras konusunda kendileriyle velayet, yakınlık ve dostluk ilişkisini, oluşturduklarınız**" demek olur. Kesre ile okunmasına gelince, mana "*Birbirlerini iş ve sanat açısından dost edinmeleri,*

bundan dolayı birbirlerine içten bağlılıkla bağlı kalarak hareket etmeleri" anlamını içerir. Bu durumda sanki kişi, arkadaşını öylesine dost edinip candan sarılıyor ki bir işe sarılıyor ve sarıldığı o şeyi de görev olarak doğrudan yerine getiriyor. Ya da bir şeyi bırakıyor ve eylem olarak bir işe fiilen girişiyor anlamındadır. "وَإِنِ اسْتَنصَرُوكُمْ فِي الدِّينِ فَعَلَيْكُمُ النَّصْرُ إِلاَّ عَلَى قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُم مِّيثَاقٌ" "**Fakat din hususunda sizden yardım isterlerse, onlarla aranızda anlaşma olan toplumdan başkasına karşı yardım etmeniz gerekir.**" Müşriklere karşı, sizden yardım ve destek isteyenlere karşı, onlara yardım etmeniz size vaciptir, farzdır, zorunludur. Bunlardan sadece sizinle onlar arasında önceden yapılmış olan bir sözleşme ve anlaşma bulunanlar, bu hükmün dışındadırlar. Çünkü onların-aranızda sözleşme ve anlaşma bulunanların aleyhine olmak üzere sizin sözleşme olmayanlara yardım etmeniz caiz olmaz. Çünkü aranızda sözleşme olanlar, size karşı ilk olarak savaşı başlatan taraf değildir. Zaten aranızda var olan anlaşma da buna engeldir.

"وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ" "**Allah yaptıklarınızı görmektedir.**"

73- "وَالَّذِينَ كَفَرُواْ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاء بَعْضٍ" "**Kâfir olanlar da birbirlerinin velisidir.**" Dış görünüş itibariyle onlar arasında sevgi ve dostluk varmış gibi görülür. Bu ifade aynen Yüce Allah'ın Müslümanlar hakkında *"**İşte onlar birbirlerinin velisidir**"*[84] buyurduğu bu kimseler gibidir. İşte bu açıdan bu ayetin ifade ettiği mana şöyle olmaktadır:

"Aralarında soy-nesep açısından akrabalık bulunsa bile Müslümanların, kafir olanlarla dostluk kurmaları, sevgi göstermeleri, birbirlerine mirasçı olmaları yasaklandığı gibi, onlardan uzak durulması da gerekli ve zorunlu kılınmıştır. Müslüman olanlarla olmayanların birbirlerine mirasçı olmayı terk etmeleri gereği üzerinde durulmuştur." Daha sonra ayette şöyle buyurulmaktadır: "إِلاَّ تَفْعَلُوهُ" "**Eğer siz bunu yapmazsanız**" yani Müslümanların birbirleriyle bağlılık göstererek emrettiğimi, miras konusuna dek hepsini uygulayarak birbirinize velayet yetkisini vermezseniz, "تَكُن فِتْنَةٌ فِي الأَرْضِ وَفَسَادٌ كَبِيرٌ" "**yeryüzünde bir fitne ve büyük bir fesat olur.**" Dikkat edilirse burada, Müslüman olmaları gerçeği, soy-nesep akrabalığına üstün kabul edilmiştir. Dolayısıyla kâfirlerle olan soy akrabalığı bir kenara bırakılıp Müslüman olmalarının sağladığı inanç birliği ve akrabalığı öne çıkarılmıştır.

Ayet, burada soy-nesep akrabalığını tümüyle kesip atmamakla birlikte, kafirlerle aranızda olan soy akrabalığını dikkate alarak, bunu her şeyin önüne geçirerek hareket etmeniz de yeryüzünde bir fitneye ve büyük bir fesada ve

84 Enfal, 8/72

bozgunculuğa yol açar. Çünkü Müslümanlar, müşrikler aleyhinde tek el ve tek güç haline gelmedikçe, bu durumda şirk ortaya çıkar, egemen olur ve fesat ve bozgunculuk da fazlasıyla artar.

Ayette geçen "كَبِيرٌ" kelimesi, "كَثِيرٌ" olarak da okunmuştur.

74- "وَالَّذِينَ آمَنُوا وَهَاجَرُوا وَجَاهَدُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَالَّذِينَ آوَوا وَّنَصَرُوا أُولَئِكَ هُمُ الْمُؤْمِنُونَ حَقًّا لَّهُم مَّغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ" "**İman edip, hicret eden, Allah yolunda cihat eden, barındıran ve yardım edenler, işte onlar gerçek müminlerdir. Onlara bağış ve bol rızıklar vardır.**" Bu ayet içerisinde yer alan ve "**işte onlar gerçek müminlerdir**" manasına gelen "أُولَئِكَ هُمُ الْمُؤْمِنُونَ حَقًّا" kavlinin açıklaması şöyle olmaktadır: "Çünkü onlar, inandıklarını doğruladılar ve onu gerçekleştirdiler. Zira ülkelerini ve ailelerini bırakarak, imanlarının bir gereği olan vatanlarını, ailelerini terk ettiler. Din ve inançları adına mallarını, mülklerini, servetlerini bıraktılar."

Bu ayette bir tekrar yoktur. Çünkü bu ayet, onları övmekte, onların sahip oldukları konum, kendilerine vadedilen saygın yer itibariyle imanlarına da bir tanıklık manası içermektedir. Oysa birinci ayette, birbirleriyle bağlarını sürdürmeleri ve birbirlerinden ayrı kalmamaları emri yer almaktaydı.

75- "وَالَّذِينَ آمَنُوا مِن بَعْدُ وَهَاجَرُوا وَجَاهَدُوا مَعَكُمْ فَأُولَئِكَ مِنكُمْ" "**Daha sonra da iman eden, hicret eden ve sizin yanınızda cihat edenler, onlar da sizdendir.**" Buradaki "وَالَّذِينَ آمَنُوا مِن بَعْدُ" "**Daha sonra da iman eden**" kavli ile murat olunanlar, ilk hicret edenlerle birlikte hareket etmeyip sonradan İslam'ı kabullenip de gelip katılanlar, demektir. Nitekim bir ayette onlar hakkında şöyle buyurulmuştur: "وَالَّذِينَ جَاؤُوا مِن بَعْدِهِمْ يَقُولُونَ رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا وَلِإِخْوَانِنَا الَّذِينَ سَبَقُونَا بِالْإِيمَانِ وَلَا تَجْعَلْ فِي قُلُوبِنَا غِلًّا لِّلَّذِينَ آمَنُوا رَبَّنَا إِنَّكَ رَؤُوفٌ رَّحِيمٌ" "***Bunların arkasından gelenler şöyle derler: Rabbimiz! Bizi ve bizden önce gelip geçmiş imanlı kardeşlerimizi bağışla; kalplerimizde, iman edenlere karşı hiçbir kin bırakma! Rabbimiz! Şüphesiz ki sen çok şefkatli, çok merhametlisin!***"[85]

Bu ayette de ifade edildiği gibi, sonradan iman edip gelenler de, bunlara eklenmiştir. Sırf bir fazilet, bir üstünlük sayılsın ve bir teşvik oluştursun diye onlar da ilk olarak iman edenlerden kılınmıştır.

"وَأُولُوا الأَرْحَامِ بَعْضُهُمْ أَوْلَى بِبَعْضٍ فِي كِتَابِ اللَّهِ" "**Akraba olanlar, Allah'ın kitabında birbirlerine daha yakındır.**" Bu ayette dikkat çekilen husus, akrabalık bağlarıyla birbirlerine bağlı olanların birbirlerine mirasçı olmaları, miras yoluyla aralarında var olan bağdan daha güçlü ve kuvvetlidir. Öncelikle yakın

85 Haşr, 59/10

akraba birbirlerine mirasçı olabilirler. Hicret ve yardımlaşma yoluyla oluşan mirasçılık bağı, böylece bununla nesh edilerek yürürlükten kaldırılmış olmaktadır.

Ayette geçen "**Allah'ın Kitabında**" ifadesinden kasıt, Allah'ın hükmüne ve taksimine göre demektir. Keza bundan kastın "Levhi Mahfuz'da" demek olduğu yorumunu getirenler olduğu gibi, buna "Kur'an'da" yorumunu getirenler de vardır. Bunlar da miras ile ilgili ayetlerdir.

Ebu Hanife'nin ashabı, yakın akrabanın mirasçılığı konusunda kendilerine delil olarak bu ayeti getirmektedirler.

Resulüllah'tan (s) gelen rivayete göre, şöyle buyurmuştur: *"Kim Enfal ve Beraa (Tevbe) Suresi'ni okursa ben, kıyamet gününde ona şefaatçi olurum. Onun nifaktan beri-uzak olduğuna da şahit olurum. Ona her münafık erkek ve münafık kadın sayısınca on hasene-sevap verilir. Arş-ı Ala ve onu taşıyan melekler, o kimseye dünyadaki hayatı boyunca Allah'tan mağfiret dilerler."*[86]

---

86 Bu rivayetin isnatları hakkında, Ali İmran Suresi'nde açıklama yapılmıştı. Ancak biz burada bu rivayetin tüm detaylarını açıklayarak verelim ki, bu hadisin ne dereceye kadar sahih olduğu ya da olmadığı anlaşılmış olsun. Vahidi, bunu tefsirinde (2/443) tahric etmiş ve Zeylai de *"Tahricul-Keşşaf"* eserinde (2/43) de Sa'lebi'ye nispet etmiştir. İbn Merduye de, bu iki tefsire nispet ediyor. Bununla ilgili olarak edindiğimiz detay bilgiler şöyledir:

İbnu'l-Cevzi, *"Mevzuat"* adlı eserinde, Kur'an ile alakalı konular başlığı altında, "Surelerin Faziletleri" bölümünde şu rivayetlere yer veriyor: "Bize, Mübarek b. Hayrun b. Abdulmelik bildirdi, dedi ki; bize, Ahmed b. Hasan b. Hayrun haber verdi. Dedi ki bize, Ebu Tahir Muhammed b. Ali b. Allaf bildirdi, dedi ki bize, Osman b. Muhammed el-Âdemi bildirdi, dedi ki bize, Ebu Bekir b. Ebu Davud es-Sicistani izin alarak haber verdi. Bu da dedi ki bize, Mahled b. Abdulvahid, Ali b. Zeyd b. Cud'an ve Ata b. Ebi Meymune'den rivayetle Zirr'den aktararak, bu da Übey b. Kaab'tan rivayetle anlattı. Übey dedi ki:

"Resulüllah (s), vefat ettiği yıl içerisinde Kur'an'ı baştan sona iki kez bana arz etti, okudu. Ve şöyle buyurdu: *'Cebrail (a) Kur'an'ı senin önünde okumam için bana emretti ve sana da selam ediyor.'* Bunun üzerine Übey diyor ki, Resulüllah (s) yanımda bana Kur'an'ı okuyunca kendisine sordum: 'Sadece Kur'an'ı benim yanımda okuman için bunu bana tahsis ettiği gibi, yüce Allah'ın sana öğrettiği ve seni muttali kıldığı manada yine beni de tahsis etti mi, bana da bir ayrıcalık tanıdı mı?' Resulüllah da *'Evet ya Übey!'* buyurdu. Ve *'Herhangi bir müslüman Fatiha Suresi'ni okursa, kendisine Kur'an'ın üçte ikisini okumuş gibi ecir verilir. Aynı zamanda her inanan erkek ve kadına tasaddukta bunmuş kadar da ecir verilir. Kim Ali İmran Suresi'ni okursa, okuduğu her ayet sayısınca cehennem köprüsü üzerinden geçiş için eman-güvence verilir. Kim Nisa Suresi'ni okursa, herhangi bir miras varlığına mirasçı olanlara tasaddukta bulunmuş kadar ecir verilir. Kim Maide Suresi'ni okursa, ona on hasene-iyilik (derece) verilir ve on kötülüğü, fena puanı da silinir. Her bir Yahudi ve Hıristiyan'ın dünyadaki nefes alış-verişleri sayısınca dereceleri-puanları yükseltilir. Kim En'am Suresi'ni okursa, ona yetmiş bin melek dua eder. Kim A'raf Suresi'ni okursa, Allah onunla İblis arasına bir perde gerer. Kim de Enfal Suresi'ni okursa ben onun şefaatçisi ve nifaktan da kurtulduğunun şahidi olurum. Kim de Yunus Suresi'ni*

okursa, Allah ona da Yunus (a)'ı yalanlayanların ve onu tasdik edenlerin, Firavunla birlikte boğulanların sayısınca onlarca hasene verir. Kim Hud Suresi'ni okursa, Nuh (a)'ı tasdik edenlerle yalanlayanların sayısınca hasenelerden onlarca ecir verilir.' dedi" (İbnu'l-Cevzi, *"Mevzuat"*, 1/390-392. Madde: 471. Tahkik: dr. Nureddin b. Şükri b. Ali boyacılar. Dar Advaisselef- Riyad, 1997/1417)

Muhakkik Dr. Nureddin diyor ki: "İbnu'l-Cevzi'nin, İbn Ebu Davud tarikiyle "Kur'an'ın Faziletleri" bölümünde yer verip tahric ettiği bu hadisi, bilgi sınırlarım içerisinde rastlayamadım. İbn Adiy de bunu, *"el-Kamil"* (7/2588)'de Harun b. Kesir yoluyla tahric etmiştir. Harun da bunu, Zeyd b. Eslem'den, o da Ebu Ümame el-Bahili'den rivayet etmiştir. Harun'dan da Kasım b. Hakem el-Ğızzi (el-Ğazzi) uzun uzadıya tek tek surelerle ilgili olarak rivayet etmiştir. İbn Adiy diyor ki "Bu hadis, Zeyd'den alındığı mahfuz değildir." Süyuti, *"el-Leali"* eserinde (1/227) de buna yer vermiştir. Arrak, *"Tenzih"* eserinde 1/285te, Şevkani de *"el-Fevaid"*, s: 296'da yer vermiştir. Hadis tüm tarikleri itibariyle mevzudur, uydurmadır.

Mevzuat kitabının yazarı İbnul Cevzi diyor ki: "Her sure hakkında, Kur'an'ın sonuna dek tüm surelerle ilgili olarak o surelerden birini okuyanlara ait alacağı sevap zikrediliyor. Bu hadisi, Ebu İshak es-Sa'lebi, tefsirinde zikrediyor. Bu arada sözkonusu hadisi, tüm surelere yaymak suretiyle kayda geçiyor. Böylece her sureye ait olan sözde rivayeti orada ele alıyor. Bu konuda Ebu Hasan el-Vahidi de onu izliyor. Ben her ikisine de şaşıyor değilim. Çünkü her ikisi de hadis ehli olan kimseler değildirler. Ancak hakkında hayrete düştüm, şaşkınlık geçirdiğim kişi, Ebu Bekir b. Ebi Davud Sicistani'dir. Nasıl oldu da o, bu rivayeti, *"Fezailul-Kur'an"* hakkında yazmış olduğu kitabının arasına serpiştirdi, bir türlü anlayamıyorum. Oysa o da bunun muhal bir hadis olduğunu-hadis olmadığını biliyor. Ancak o, Cumhuri Muhaddisinin en hırslı, en aç gözlü olanıdır. Böylesi aç gözlü ve hırslı olan ilim adamlarının adetleri gereği, aldıkları hadisleri, batıl ve asılsız da olsa, eserlerinin arasına serpiştirirler. Doğrusu bu, davranış, onlardan hiç beklenmemesi gereken en çirkin bir davranıştır. Oysaki Resulüllah'tan (s) rivayetle gelen şu sahih hadislerinde Resulüllah (s) şöyle buyurmaktadır: *"Kim yalan olduğunu bilerek benim adıma hadis diye bir hadis-söz aktarırsa, o da yalancılardan biridir."* (Hadis, Müslim, Ahmed b. Hanbel ve İbn Mace tarafından Semure'den rivayetle tahric edilmiştir.) Bu hadis, surelerin faziletlerine dair uydurulmuş olan bir hadis olup, uydurulduğu hakkında da şüphe yoktur.

Hadisin birinci isnat yolunda Bezi' diye biri vardır. Darekutni, bu adamın metruk olduğu, hadislerine itibar edilen biri olmadığını söylemektedir. Hadisin ikinci geliş yolunda ise Mahled (Muhalled) b. Abdulvahid vardır. İbn Hibban, bunun hakkında münkerul-hadis olduğunu, ciddi manada münker biri olduğunu, rivayetlerinin asla dikkate alınamaması gerektiğini belirtiyor. Zaten kendisi münker rivayetler konusunda tek kişi olarak anılır. Bu itibarla, bunun rivayetleri hiçbir zaman sika olan kimselerin rivayetlerine benzemez.

Ayrıca Meysere b. Abd Rabbih de Kur'an'ın Faziletleri konusunda hadis rivayet etmiştir. Abdurrahman b. Mehdi diyor ki, Meysere'ye "Şu, şunu okursa, ona şu kadar sevap var, tarzındaki rivayet ettiğin hadisleri neden bulup rivayet ediyorsun?" diye sordum. Bana dedi ki: "Halkı, onlarla Kur'an'a teşvik edeyim, diye uydurdum." (Bak: İbnul-Cevzi, *"el-Mevduat"*, 1/390-392; Thk: Dr. Nureddin Şükri b. Ali Boyacılar. Advausselef Basımı. Riyad)

9 / TEVBE SURESİ

بَرَاءَةٌ مِنَ اللَّـهِ وَرَسُولِهِ إِلَى الَّذِينَ عَاهَدْتُمْ مِنَ
الْمُشْرِكِينَ ﴿1﴾ فَسِيحُوا فِي الْأَرْضِ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ
وَاعْلَمُوا أَنَّكُمْ غَيْرُ مُعْجِزِي اللَّـهِ وَأَنَّ اللَّـهَ مُخْزِي
الْكَافِرِينَ ﴿2﴾ وَأَذَانٌ مِنَ اللَّـهِ وَرَسُولِهِ إِلَى النَّاسِ
يَوْمَ الْحَجِّ الْأَكْبَرِ أَنَّ اللَّـهَ بَرِيءٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ
وَرَسُولُهُ فَإِنْ تُبْتُمْ فَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْ وَإِنْ تَوَلَّيْتُمْ فَاعْلَمُوا
أَنَّكُمْ غَيْرُ مُعْجِزِي اللَّـهِ وَبَشِّرِ الَّذِينَ كَفَرُوا بِعَذَابٍ
أَلِيمٍ ﴿3﴾ إِلَّا الَّذِينَ عَاهَدْتُمْ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ثُمَّ لَمْ
يَنْقُصُوكُمْ شَيْئًا وَلَمْ يُظَاهِرُوا عَلَيْكُمْ أَحَدًا فَأَتِمُّوا
إِلَيْهِمْ عَهْدَهُمْ إِلَىٰ مُدَّتِهِمْ إِنَّ اللَّـهَ يُحِبُّ الْمُتَّقِينَ ﴿4﴾

Ayetlerin Mealleri

1- Allah'tan ve Resulü'nden kendileriyle antlaşma yaptığınız müşriklere uyarıdır.

2- Yeryüzünde dört ay daha dolaşabilirsiniz. Allah'tan kaçıp kurtulamayacağınızı, Allah'ın kâfirleri rezil edeceğini bilin![1]

1 Surenin son iki ayeti dışında sure tamamen Medeni bir suredir. Son iki ayetin Mekki olduğu söylense de bu bilgi şaz olan rivayetlerdendir. Dolayısıyla Medine'de, Mekke'nin fethinden sonra nazil olmuştur. Sûre, Besmelesiz başlayan Kur'an'daki tek suredir. Ayetlerinin sayısı Medine, Mekke, Şam ve Basra ekolüne göre 130 ayettir. Kufe ekolüne göre ise 129 ayettir. Mushaf'taki sıralamaya göre 9. suredir. Genel kabule göre bu sure, en son inen surelerdendir. Cabir b. Zeyd'in görüşüne göre Fetih Suresi'nden sonra nazil olmuştur. Kur'an Sureleri sayısı açısından ise, 100'lü ayetleri içeren surelerden sonra bu sure, 14. suredir. Hatta Cumhura göre ise, surenin tamamı bir defada nazil olmuştur. Kimine göre ise, surenin bazı ayetlerini, durumlara göre tefsir eden müfessirler açısından ise, surenin bir bütün olarak değil, değişik zamanlarda farklı olaylar gereğince zaman içerisinde nazil olmuştur.

Sure, birkaç isimle de anılmaktadır. Örneğin **Berae**, **et-Tevbe**, **el-Mukaşkışa**, **el-Muba'sara**, **el-Müşerride**, **el-Muhziye**, **el-Faziha**, **el-Müsire**, **el-Hafire**, **el-**

Münekkile, **el-Müdemdime**, **el-Müşeddide**, **el-Münekkire** ve **Azap Suresi** gibi isimlerle anılmaktadır. Ki bunlar sayıca 14 isimden oluşmaktadır. Neden bu isimlerle anıldığı konusunda ise, surenin içeriği açısından tüm bu isimlerin manalarını içeren ifade ve hükümler yer aldığından, bu isimlerle anılır olmuştur. Ancak en yaygın olan iki isimdir, bunlar da **Berae** ve **Tevbe** isimleridir. Çünkü bu surede müminlerin tevbelerinden, tevbelerinin kabul olunacağından söz edilmektedir. Bu nedenle Tevbe Suresi denmiştir. İnsanları nifaktan ve münafıklık etmekten uzaklaştırması sebebiyle de sureye Mukaşkışa Suresi denmiştir. Münafıkların sırlarını ortaya çıkarıp yayması, onların hallerinin araştırılması sebebiyle de sureye el-Muba'sara, el-Müsire denmiştir. Onları rezil rüsvay etmesi, aşağılaması nedeniyle de sureye, el-Muhziye ve el-Faziha adı verilmiştir. Böylece köklerini kazımış, hile ve tuzaklarını başlarına geçirmiştir. Sürekli olarak başlarında dikilip onları hep kontrol altında tutmuştur.

Huzeyfe b. Yeman'dan gelen rivayete göre demiş ki: "Siz bu sureye Tevbe Suresi adını veriyorsunuz. Ancak bu, azap suresidir. Allah'a yemin olsun ki, Allah buna ermeyen kimseyi bırakmamıştır."

Diyorsun ki: Sureye, diğer tüm surelerde görüldüğü gibi Besmele ayetiyle başlanamaz mıydı?

Derim ki: Bu konuyu, Abdullah b. Abbas (r), Osman (r)'a sormuş. O da şöyle demiştir: "Resulüllah (s)'a herhangi bir sure veya bir ayet indiğinde 'Onu, içinde şundan ve şundan söz edilen şu surenin filan yerine koyun' diye buyurdu. Ancak Resulüllah (s) vefat edip gittikten sonra, bunu nereye koyacağımızı bize açıklamadı. Ancak bu surede ele alınan kıssalar, öncesindeki Enfal Suresi'nde yer alan kıssalara benzerlik göstermektedir. İşte bu açıdan ikisi arasında bir yakınlık bulunmaktadır. Kaldı ki eldeki ipuçları da bunu göstermektedir."

Ebu Kaab'tan gelen rivayete göre diyor ki: "Bu konuda vehim-yanılgı var. Çünkü Enfal Suresi'nde sözleşmelerden-anlaşmalardan bahsedilir. Oysa Berae Suresi'nde sözleşmelerin ve anlaşmaların rafa kaldırıldığından, uyulmadığından söz edilir."

Bu konu İbn Uyeyne'ye de (r) sorulmuş, o da: "Allah'ın adı Selam ve Eman'dır. Dolayısıyla bu, savaş ve rafa kaldırma konularında yazılmaz. Kaldı ki Yüce Allah da şöyle buyurmaktadır: "وَلاَ تَقُولُوا لِمَنْ أَلْقَى إِلَيْكُمُ السَّلاَمَ لَسْتَ مُؤْمِنًا" ***"Size selam veren kimseye, 'sen mümin değilsin' demeyin."*** (Nisa, 94)

Deniliyor ki, Nebi (s) savaş halinde olduğu toplumlara, bir şey yazdığında, başta ***"Bismillahirrahmanirrahim"*** diye yazardı. Ravi diyor ki, bu ifade aslında işin başında önce onları doğruya ve hakka davet oluyordu. Bak sana! Kur'an'da Yüce Allah: "وَالسَّلاَمُ عَلَى مَنِ اتَّبَعَ الْهُدَى" ***"Selam yol göstericiye uyanlara!"*** (Taha, 47) buyurmaktadır.

Kim Allah'a davet edilir de, bu davete icabet ederse, kim de cizyeye davet edilip de cizyeyi kabul ederse, böylece her ikisi de doğru yola uymuşlardır, demektir. Daveti reddetmek ise, işte bu, beraatı, uzaklaşmayı ve laneti getirir. Bu durumda olan harp ehline/Müslümanlara karşı savaş halinde olanlara selam verilmez. Kendilerine "ayrılma, korkma, sen güvendesin, üzülme" denilemez. Çünkü bu ifadelerin tümü güven verme, eman anlamındadır.

Bir yoruma göre de Enfal Suresi ile Tevbe Suresi, aslında tek bir suredir. Her ikisi de savaş konularıyla alakalı olarak inmiştir. Her iki sure de Tıvali Sabiadan sayılır. Ki bunlar yedi tanedir. Bunlardan sonrası Miun'dan (Yüz ve üzeri ayetleri kapsayan surelerden) sayılırlar. Bu, açık bir anlatımdır. Çünkü bu her iki surenin ayet sayısı toplamı 206 eder. Bu durumda bu her iki sure bir tek Tıval sure konumundadır.

Resulüllah'ın ashabı bu konuda farklı anlayışlara sahiptirler. Kimisi, Enfal ve Berae Surelerini bir tek sure kabul ederken, kimisi de bunları iki ayrı sure olarak değerlendirmişlerdir. Bu farklı anlayış sebebiyle iki sure arasına bir açıklık konmuştur. Bu, Enfal ile Berae Sureleri ayrı iki sure olduğunu savunanlar açısından böyledir. Bu iki sure arasına ayrıca Besmele yazılmamasına gelince, bu iki sure aslında tek suredir, diyenler sebebiyle yazılmamıştır.

3- Allah ve Resulü'nden en büyük hac gününde insanlara bir duyurudur ki Allah ve Resulü müşriklerden uzaktır. Eğer tevbe ederseniz bu sizin için daha hayırlı olur. Yüz çevirirseniz bilin ki Allah'tan kaçamazsınız. Kâfirlere acı veren azabı müjdele!

4- Yalnız antlaşma hükümlerinde size karşı bir eksiklik yapmayan ve aleyhinize kimseye yardım etmeyen müşriklerle yaptığınız antlaşmaya sonuna kadar riayet edin. Allah muttakileri sever.

Ayetlerin Tefsiri

1- "بَرَاءَةٌ مِّنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ إِلَى الَّذِينَ عَاهَدتُّم مِّنَ الْمُشْرِكِينَ" "**Allah'tan ve Resulü'nden kendileriyle antlaşma yaptığınız müşriklere uyarıdır.**" "بَرَاءَةٌ" kelimesi, mahzuf mübtedanın/saklanmış öznenin haberidir. "**Bu, bir uyarıdır**" demektir. "مِّنَ" edatı, iptidai gaye/giriş ve sonucu bildirmek içindir, Başlangıç ve sonuç yani hedef ve amaç bildirir ve bu edat, mahzuf/gizli olan bir kelimeye taalluk etmektedir. Sıla/ilgi cümleciği değildir. Yani "بَرِئْتُ مِنَ الدَّيْنِ" "*Borçtan kurtuldum*" cümlesi gibi değildir.

Ayetin manası şöyle olmaktadır: *"Bu, **kendileriyle antlaşma yaptığınız kimselere**, Allah ve Resulü tarafından ulaşan, gelen kesin bir uyarıdır."* Bu ifade aynen "Filan kişiden filan kimseye gelen bir yazıdır, bir mektuptur" tarzında bir anlatımdır.

Gerçi "بَرَاءَةٌ" kelimesinin, sıfatına tahsisi halinde mübteda/özne olması da caiz olabilir. Bu durumda "إِلَى الَّذِينَ عَاهَدتُّم" kavli de haber-yüklem olur. Örneğin bu "Temim oğullarından bir adam evdedir" tarzındaki anlatımına benzer. Ayrıca "بَرَاءَةٌ" "**Beraetun**" kelimesi, Nasb ile "**Beraeten**" diye de okunmuştur. Ki bu, "إسْمَعُوا بَرَاءَةً" takdirindedir. Necran halkı da "مِّنَ اللَّهِ" "**Minellahi**" kavlindeki "**Nun**" harfini kesre ile "**Minillahi**" diye okumuştur. Oysa olması gereken ve uygun olanı, bunun Lamı tarifle birlikte fetha ile okunmasıdır. Çünkü çok fazla kullanımı sebebiyle böyle olması uygundur.

Ayetin manası "Allah ve Resulü, müşriklerle yapmış olduğunuz antlaşmadan beridirler ve onların antlaşmaları onların yüzlerine fırlatılmıştır, geçersizdir" demektir.

Diyorsun ki: Neden dolayı beraet/uyarı Allah ve Resulüne, anlaşma ise Müslümanlarla ilişkilendirildi?

Derim ki: Çünkü Yüce Allah başta müşriklerle antlaşma yapılmasına izin vermişti. Bunun üzerine Müslümanlar da Resulullah (s) ile birlikte ittifak ederek, müşriklerle antlaşma yaptılar. Ancak müşrikler anlaşmayı bozunca, Yüce Allah da onların antlaşmalarının geçersiz kılınarak yüzlerine fırlatılma-

sını gerekli kıldı. Bu nedenle Müslümanlar, sözkonusu antlaşmayı yenilemekle hitap olundular. Bu nedenle kendilerine şöyle denildi; iyice bilmelisiniz ki ey Müslümanlar! Sizin müşriklerle yapmış olduğunuz antlaşmadan Allah ve Resulü uzaktır, beridir.

Rivayet olunduğuna göre Müslümanlar Mekke halkından olan müşriklerle olsun, onlar dışında kalan bazı Araplarla olsun antlaşma yapmışlardır. Ancak bir kısmı dışında antlaşmada imzası olanlar, antlaşmayı bozdular. Antlaşmalarını bozmayanlar ise, Damre oğulları ile Kinane oğulları idiler. Bunlar antlaşmayı ahdi bozanlara terk ettiler. Kendilerinin antlaşmayı bozmada bir etkilerinin olmadığını söylediler. Bunlara dört ay kadar güven içerisinde diledikleri gibi gezip dolaşacaklarına dair güvence verildi. Bu zaman zarfında kendilerine hiçbir şekilde saldırıda bulunulmayacağı teminatı sağlandı. Bu aylar da haram aylardı. Çünkü ayette şöyle buyrulmuştur:

"Haram aylar çıkınca"[2] Kendilerine böyle bir fırsatının tanınmış olma nedeni, bu ayda savaş yapılarak, öldürme ve benzeri olayların yaşanmaması, haram olan ayların saygınlığı ve dokunulmazlığı delinmesin içindi. Bu ayetin nüzulü, hicretin dokuzuncu senesinde idi. Mekke'nin fethi de hicretin sekizinci yılında gerçekleşmişti. Bu sırada Emir olarak görev yapan kişi de Attab b. Üseyd idi.

Resulullah (s), hicri dokuzuncu senesinde hac mevsiminde Ebu Bekir (r)'ı emir olarak tayin etti. Ebu Bekir, Hac Emiri olarak yola çıktı. Daha sonra onun arkasından Ali (r) gönderildi. Ali, kendilerine yetişmek için Resulullah'ın Adba adı verilen devesine binerek yola çıktı. Çünkü Ali (r), hac mevsiminde okuması gereken bildiriyi ve ültimatomu okumak ve ilan etmekle görevliydi.

Resulullah (s)'e "Onu, gelen emirleri, okunması için Ebu Bekir (r)'a gönderemez miydin?" diye sorulunca, Resulullah (s) da *"Benim tarafımdan yerine getirilmesi gereken bir emri ve hükmü, ancak benden olan bir yakınım yerine getirir"* diye cevap vermiştir.

Ali (r) giden kafileye yaklaştığı sırada, Ebu Bekir (r), devenin böğürtü sesini işitir ve hemen durup "Bu, Resulullah'ın devesinin sesidir" der. Ali kendilerine yetişince, Ebu Bekir kendisine "Sen, Emir olarak mı yoksa memur olarak mı gönderildin?" diye sorar. Ali de, memur olarak gönderildiğini söyler.

Rivayet olunduğuna göre Ebu Bekir (r) yolda iken, Cebrail (a), Resulullah'a gelir ve kendisine "Ey Muhammed! Senin mesajını ancak senden olan, senin yakının olan biri tarafından tebliğ edilmelidir!" der. İşte bunun üzerine Re-

2 Tevbe, 9/5

sulullah (s) Ali (r)'ı gönderir. Bu durum karşısında Ebu Bekir (r) geri dönerek Resulullah'a gelir ve: "Ey Allah'ın Resulü! Gökten bir şey mi nazil oldu?" diye sorar. Resulullah (s) de kendisine *"Evet, sen yoluna devam et. Çünkü bu hac mevsiminin Emiri, görevlisi sensin"* diye buyurur.

Ali (r) da kendisine verilen görev gereği, inen ayetleri okumaya, ilan etmeye başladı. Terviye[3] gününden bir gün öncesinde, Zilhicce ayının yedisinde, Ebu Bekir, gelen hacılara hitapta bulundu. Onlara hac ile ilgili menasiki, ibadetlerini anlattı.

Ali de Kurban Bayramı gününde Akabe cemresinin yanında ayağa kalktı ve halka "Ey insanlar! Ben buraya Resulullah'ın (s) elçisi olarak geldim" diye seslendi. Halk da kendisine "Nelerle elçi olarak geldin, ne getirdin?" diye sordular. Bunun üzerine Ali (r)'da, Resulullah'a son inen ayetlerden 30 veya 40 kadar ayet okudu.[4]

Mücahit'den gelen rivayete göre, bu ayetler, 13 kadar idi. Daha sonra Ali dedi ki: Ben dört şeyi ilan etmekle emrolundum. Şöyle ki:

1- Bundan böyle artık bu yıldan itibaren hiçbir müşrik Beytullah'a yaklaşmayacaktır.

2- Bundan böyle hiçbir kimse Beytullah'ı anadan doğma çırılçıplak tavaf etmeyecektir.

---

3 Terviye günü: Zilhicce ayının sekizinci günü olup, Arefe gününden bir önceki gündür.

4 Zeylai, *Tahricul Keşşaf* adlı eserinde (2/50) bu rivayet için "garibtir" ifadesine yer veriyor. İbn Hişam siretinde ise, bunun bir kısmı Tebuk Gazvesinde cereyan etmiştir, denmektedir. Kaldı ki Beyhaki, *"Delailunnubuvve"* kitabında, aynı şekilde Taberi de Tefsirinde bu şekilde buna yer vermektedir.

İbn Hişam *Siyret* adlı eserinde (4/222-224) bu rivayeti 1911 rakamı ile vermekte, Beyhaki de sözkonusu eserinin (5/293-295) sayfalarında, Taberi, Tefsirinde (6/307), 16391 rakamıyla zikretmektedir. Taberi bunu kendi senediyle İbn İshak'tan mürsel olarak rivayet etmektedir.

Ebu Ya'la el-Mavsıli de *Müsned* adlı eserinde (1/100), 104 rakamı ile vermektedir. Ahmed b. Hanbel de *Müsned* eserinde 1/3te bu isnad ile Veki b. Cerrah tarikiyle vermektedir. Bize İsrail Ebu İshak'tan rivayetle tahdis ediyor. Ebu İshak da Zeyd b. Yesi'den, o da Ebu Bekir Sıddik'ten rivayetle zikrediyor. Nebi (s) onu, Berae ayetleriyle Mekke halkına gönderdi Hadisi bu şekilde aktarıyor. Heysemi de, *Mecmauzzevaid* adlı eserinde (3/241-242) zikrediyor. Bu rivayetlerin bir kısmının *Sahih*'te yer aldığını zikrediyor. Ahmed b. Hanbel de ricalinin sika-güvenilir olduğunu belirtiyor.

Hafız İbn Hacer Askalani diyor ki; ancak burada konular iç içe girmiş ve sanki tek bir rivayetmiş gibi sunulmuştur. İşin aslı şöyledir: Bu bilgilerin baş tarafı İbn İshak'ın *Megazi* adlı eserinde yer almaktadır. Bir de "Onlar Damre oğulları ile Kinane oğulları idiler" ifadesi geçiyor. Burada, asıl antlaşmayı bozanların bu iki kabile olduğuna dikkat çekiliyor. Ancak bunlardan istisna edilenler bunun dışındadır. Çünkü ifadenin ilk okunmasında anlaşılan mana budur.

3- Mümin olandan başkası asla cennete girmeyecektir.

4- Şu ana dek kiminle bir antlaşmamız varsa, o antlaşma süresinin bitimine kadar geçerlidir.

Müşrikler bu uyarı üzerine, Ali'ye dönerek tepkilerini "Ey Ali! Bizden amcan oğlu Muhammed'e bildir, biz bundan böyle aramızda var olan tüm anlaşmaları bozduk ve hepsini de arkamıza atıyoruz, hiçbirini tanımıyoruz. Bundan böyle aramızda dayanacağımız hiçbir şey kalmamıştır. Tek şey var, o da bundan böyle artık aramızda oklarla savaşmak, kılıçlarla vuruşmak kalmıştır" diyerek dile getirdiler.

Deniliyor ki: Bu, öyle bir emir ve görevdir ki, onu sadece ondan olan, onun yakını olan biri tebliğ edebilir, başkası değil. Çünkü cahiliye Arap geleneğine göre, içlerinden birilerinin verdiği antlaşma ve sözleşmeyi bozması halinde, bu durumda mutlaka aynı kabileden olan biri tarafından bildirilmesi gereği vardır. Şayet böyle bir görevi, Ebu Bekir (rd) yerine getirmiş olsaydı, şöyle diyebilirlerdi: "Bu durum, bizim bugüne dek bildiğimiz uygulamaya aykırı bir davranıştır. Oysa antlaşmaların bozulmasında uygulama bu değildir." İşte onların bu tür bir gerekçe ile karşı çıkmalarını önlemek amacıyla ve böyle bir yanlış yargıya saplanmamaları için Ali (r) görevlendirilmiştir.

Diyorsun ki: Sözkonusu edilen dört ay, hangileridir?

Derim ki: Zühri (r)'dan gelen rivayete göre, Berae-Tevbe Suresi, Şevval ayında inmiştir. O aylar da Şevval, Zilkade, Zilhicce ve Muharrem ayları olmak üzere dört aydır. Yine bir başka yoruma göre ise bu aylar; Zilhicce ayından 20 gün, Muharrem, Safer, Rebiulevvel ayı ve Rebiulahir ayından da on gün olmak üzere dört aydır. Bu aylar, dokunulmaz olarak kabul edilmişlerdi. Çünkü antlaşmalarını bozanlar için, bu dört aylık zaman zarfında güvence verilmişti. Hem onları öldürmek ve hem de onlara savaş açmak bu aylarda haram kılınmıştı. Ya da çoğunluk esas alınarak bu ifadeye yer verilmiştir. Çünkü Zilhicce ayı ile Muharrem ayı zaten haram aylardandır.

Bir yoruma göre de bu zaman dilimi, Zilkade ayının onundan Rebiulevvel ayının onuna kadar olan zaman dilimidir. Çünkü hac da o yıl ve o vakitte yapılmıştı. Ki bu, onların ihdas ettiği seneye ay eklemeyle gerçekleşmişti. Daha sonra ikinci yıl, bu, Zilhicce ayında gerçekleşti.

Diyorsun ki: Haram aylarda müşriklerle savaşmanın âlimlerinin çoğunluğuna göre caiz olmasının ve uygun görülmesinin sebebi nedir -ki Allah bundan korusun-?

Derim ki: Artık bundan böyle onların dokunulmazlıklarının vacipliği, gerekliliği neshedilerek hüküm yürürlükten kaldırılmıştır, ya da bu aylarda müşriklerle savaşmak serbesttir, demektedirler.

2- "فَسِيحُوا فِي الْأَرْضِ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَاعْلَمُوا أَنَّكُمْ غَيْرُ مُعْجِزِي اللَّهِ وَأَنَّ اللَّهَ مُخْزِي الْكَافِرِينَ" **"Yeryüzünde dört ay daha dolaşabilirsiniz. Allah'tan kaçıp kurtulamayacağınızı, Allah'ın kâfirleri rezil edeceğini bilin!"** Burada geçen "أَنَّكُمْ غَيْرُ مُعْجِزِي اللَّهِ" kavlinin manası, "Allah, bir süre size süre tanısa, mühlet verse bile, siz ondan kaçıp kurtulamayacaksınız. Çünkü O, sizi rezil ve rüsvay edecektir. Dünyada öldürülmek suretiyle, ahirette de azaplandırmakla sizi zelil kılacaktır" demektir.

3- "وَأَذَانٌ مِنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ إِلَى النَّاسِ يَوْمَ الْحَجِّ الْأَكْبَرِ أَنَّ اللَّهَ بَرِيءٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ وَرَسُولُهُ" **"Allah ve Resulü'nden en büyük hac gününde insanlara bir duyurudur, bir kesin uyarıdır ki Allah ve Resulü müşriklerden uzaktır."** Ayette geçen "وَأَذَانٌ" kavlinin merfu olması, tıpkı "بَرَاءَةٌ" kelimesi gibi iki şekilde değerlendirilir. Kaldı ki cümle, benzer, üzerine matuf bulunmaktadır. Dolayısıyla "Bu kelime, 'بَرَاءَةٌ' kelimesi üzerine matuftur" diyenlerin dikkate alınacak bir şeyleri yoktur. Nitekim "زَيْدٌ قَائِمٌ وَ عَمْرٌو قَاعِدٌ" cümlesinde Amr, Zeyd üzerine matuftur demek ne kadar anlamsız ise, bu da o kadar anlamsızdır.

Ayette geçen "أَذَانٌ" kelimesi, "اَلْإِيذَان" **"el-İyzan"** manasınadır. Bu da bildirmek anlamına gelir ki kelime aynen "اَلْإِيمَان" **"el-İman"** ve "اَلْإِعْطَاءُ" **"İ'ta"** manalarına gelen "اَلْأَمَان" **"el-Eman"** ve "اَلْعَطَاءُ" **"el-Ata"** kelimeleri gibidir.

Diyorsun ki: İlk cümle ile ikinci cümle arasında ne fark vardır?

Derim ki: Birinci cümle, Berae'nin/uyarının sabit ve gerçekleştiğini haber vermektir. Bu cümle ise, sabit olan hükmü ve haberi bildirmenin farz olduğunu, ilan etmenin zorunluluk arz ettiğini gösterir.

Diyorsun ki: Neden dolayı, Berae uyarısı müşriklerden kendileriyle antlaşma yapılanlara taalluk ediyor ve Ezan/Bildirme olayı niçin insanlara taalluk ediyor, ikisi arasında bu açıdan ne fark var?

Derim ki: Çünkü Berae uyarısı, kendileriyle antlaşma yapılıp da antlaşma ve sözleşmelerini bozanlara has olan bir durumdur. Oysaki Ezan/Bildirme hadisesi ise, ister kendileriyle sözleşme ve antlaşma ahdi yapılmış olsun, ister olmasın, ister antlaşmayı bozanlar olsun, ister olmasınlar herkese şamildir. Çünkü burada hüküm amm/genel olarak gelmiştir.

"يَوْمَ الْحَجِّ الْأَكْبَرِ" **"Haccı Ekber/En büyük Hac günü"** ifadesinden kasıt Arefe günüdür. Gerçi bu günün Nahr Günü/Kurban Bayramının ilk günü olduğunu ileri sürenler de vardır. Çünkü böylece Hac görevi tamamlanmış olmakta ve haccın birçok önemli görevleri de yerine getirilmiş bulunmaktadır. Örneğin Tavaf, Kurban kesme, tıraş olma, şeytan taşlama gibi görevlerin büyük bir çoğunluğu tamamlanmıştır.

Ali (r)'dan gelen rivayete göre, adamın birisi, Ali'nin yularından tutarak ona "Haccı Ekber nedir?" diye sorar. Ali de "O, senin bu günündür, hayvanımın yularını bırak, önünden çekil" der[5]

İbn Ömer'den -Allah her ikisinden de razı olsun- rivayete göre, Resulullah (s) Veda Haccı sırasında Nahr Gününde- Kurban kesiminin ilk gününde cemerat'ın yanında durup şöyle buyurdu: *"İşte bugün Haccı Ekber günüdür."*[6] Burada normal olarak yapılan Haccı, Resulullah (s) ***"Haccı Ekber"*** olarak nitelemiştir. Çünkü Umreye de ***"Haccı Asgar"*** adı verilir. Bir başka ifade ile Arafat'ta vakfeye durmaya Haccı Ekber denmiştir. Bunun da sebebi, artık o güne kadar hac ile ilgili görevlerin, farzların büyük bir çoğunluğu yerine getirilip tamamlanmıştır. Çünkü bir kimse Arafat vakfesini kaçırırsa, haccı kaçırmış, hac görevini yerine getirmemiş olur. Nitekim Haccı Ekber ifadesiyle eğer Nahr günü denilen Kurban Bayramı'nın ilk günü murat olunursa durum yine aynıdır. Çünkü zaten o günde hac ile ilgili görevlerin büyük

5 Taberi bunu *Tefsir*'inde (6/312) 16419 rakamıyla tahric etmiştir. Zeylai de *Tahricul Keşşaf* adlı eserinde bunu (2/51) 522 rakamıyla vermekte ve hadisi, İbn Ebi Şeybe'nin *Musannaf* adlı eserine nispetle Hac bölümünde buna yer verildiğini belirtmektedir. Hafız İbn Hacer de diyor ki; bu hadisi İbn Ebi Şeybe ve Taberi, Şube'nin rivayeti olarak zikrediyorlar Şube de hadisi Hâkim'den, o da Yahya b. El-Cezzar'dan, bu da Ali (r)'dan rivayetle aktarmıştır Rivayete göre "Ali, Nahr Günü/Kurban Bayramının ilk günü, beyaz katırının üzerinde Cebane denilen yere doğru yol almaktadır. Bu sırada bir adam gelir ve hayvanın yularına yapışır, Ali'ye Haccı Ekber'in ne olduğunu sorar. Bunun üzerine Ali de ona 'İşte o yani Haccı Ekber, senin içinde olduğun bugünündür. Hayvanın yolundan çekil' der".

6 Buhari, bu hadisi Hac bahsinde, Mina günlerinde Hutbe bahsinde (4/402) tahric ediyor. Hadisi 1742 numara ile zikreden Buhari, bu hadisi aynı zamanda *Sahih*'inin farklı yerlerinde 4403, 6043, 6166, 6785, 6868 ve 7077 olarak zikrediyor. Ebu Davud, Hac bahsi, h:1945; İbn Mace, Menasik Teşrik Tekbirleri günleri, 2/116, h:3058; Bu konuya ilişkin olarak hemen tüm hadis kaynaklarında birbirlerini teyit eden rivayetlerin yanında, farklı rivayetlerin de yer aldığını da görmekteyiz. Konu Sahabe ve Tabiun arasında da tartışmalıdır. Haccı Ekber denen günün Arefe günü olduğunu ileri sürenler olduğu gibi, bunun Nahr günü, kurban kesmenin ilk günü olduğunu söyleyenler de vardır. Ancak bazılarının ileri sürdüğü gibi Arefe günü cumaya denk gelen Hac, Haccı Ekber'dir yargısı doğru değildir. Bu konudaki rivayetlerin çoğu tenkit gören, illetli olan rivayetlerdir. Onlara itibar olunmamalıdır. Normal olarak her yıl yapılan Haccın adı Haccı Ekberdir. Umre ise, Haccı Asgardır.

Hafız İbn Hacer Askalani diyor ki: Buhari bu rivayeti talik olarak bilgi olsun diye bir açıklama mahiyetinde vermiştir. Ebu Davud ve Hâkim bunu, Hişam b. el-Ğaz'ın rivayeti olarak zikretmişlerdir. Hişam da hadisi, Nafi'den o da İbn Ömer'den oldukça uzunca bir rivayet olarak aktarmıştır. Taberani, Taberi, *Hilye* adlı eserinde Ebu Nuaym, muhtasar olarak İbn Ebi Hatim Said b. Abdülaziz yoluyla Nafi'den, o da İbn Ömer'den rivayetle zikretmiştir. Rivayete göre "Resulüllah (s) Nahr Günü cemreyi/büyük şeytanı taşlamış ve "İşte bu gün Haccı Ekberdir" buyurmuştur. Konu hakkında Ali (r)'dan de rivayet bulunmaktadır. Tirmizi hadisi, hem merfu ve hem de mevkuf olarak tahric etmiştir. Taberani de İbn Ebi Evfa'dan, Ebu Nuaym da *Tarihu Asbahan* adlı eserinde Amr b. Harun'un biyografisini verirken İbn Mesud'dan rivayetle zikretmiştir.

bir çoğunluğu yerine getirilmiş olmaktadır. Bu itibarla Nahr günü de Haccı Ekber'dir.

Ali'nin oğlu Hasan (r)'dan gelen rivayete göre, söz konusu güne Haccı Ekber adının verilmesi, o günde hem Müslümanların ve hem de müşriklerin biraraya toplanmaları ve bayramlarının da Kitab Ehli'nin bayramlarına denk düşmesi sebebiyledir. Oysa daha önce ne o günden önce ve ne de sonra olsun, Kitab Ehli'nin bayramları ile Müslümanların bayramları ittifak etmiş değildi. Bu itibarla Müslümanlarla Kitab Ehli'nin bayramlarının aynı güne denk düşmesi, her mümin ve kâfirin gönlünde büyük bir etki bırakmıştı.

"**el-Ezan**" kelimesinin sılası olan "Ba" harfinin "أَنَّ اللّـهَ بَـرِيءٌ" kavlinden hazfedilmesi, tahfif içindir. Çünkü bu, aslında "بِـأَنَّ اللّـهَ بَـرِئٌ" "**Bi Ennellaha**" takdirinde idi. Gerçi ibare aslında hemze harfinin esre harekesiyle "إِنَّ اللّـهَ" olarak da okunmuştur. Çünkü "الْأَذَان" "**el-Ezan**" kelimesi, aynı zamanda "قَـوْل" "**Kavl**" manasını da içerir. Ayetteki "وَرَسُـولُهُ" kavli, "بَـرِيءٌ" kelimesindeki tenvin içinde var olan mana üzerine atfedilmiştir. Yahut da bu, meksur olan "إِنَّ" "**İnne**" edatı ile isminin mahalli üzerine matuftur. Gerçi söz konusu ibare, meksur olan "إِنَّ" "**İnne**" edatının ismi üzerine atıfla mansub olarak da okunmuştur. Yahut da orada bulunan **Vav** harfi, "مَـعَ" "Maa" manasınadır. Yani mana *"Resulullah da Allah ile birlikte onlardan beridir"* demektir. Gerçi kelime cerri civar açısından da cer ile okunmuştur. Bir yoruma göre de tıpkı "لَعَمْـرُكَ" "**LeUmrike**" kavlinde geçen yeminli ifade gibi yemin üzerine atıfla da öyle okunmuş olabilir.

Anlatıldığına göre bir Bedevi, bu sureyi okumakta olan bir adamı dinlemiş ve bunun üzerine demiş ki: "Eğer Allah Resulünden beri/uzaksa, ben de ondan beriyim, uzağım." Bunun üzerine Adam onu alıp Ömer (r)'a götürmüştür. Bedevi de, onun ayeti nasıl okuduğunu anlatmış. İşte bu okuyuş esnasında Ömer (r), Arapçanın öğretilmesini, öğrenilmesini emir buyurmuştur.[7]

"فَـإِن تُبْتُـمْ" "**Eğer tevbe ederseniz**" yani küfürden ve başkalarına ihanetten, kötülükten vazgeçip tevbe ederseniz, "فَهُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ" "**Bu, sizin için daha hayırlı olur.**"

---

7 Süyuti bunu, *ed-Dürrü'l-Mensur* kitabında (3/383) zikretmiştir. Hadisi, *"el-Vakf vel-İbtida"* adlı eserin müellifi Ebu Bekir Muhammed b. El-Kadim, el-Enbari'ye nispet etmiş ve sözkonusu kitapta yer aldığını belirtmiştir. İbn Asakir de, *Tarih* kitabında Ebu Müleyke'den rivayet etmiştir. Demiş ki "Ömer zamanında bir Bedevi geldi..." diyerek hadisi zikretti.

İbn Hacer, hadisi bulamadığını zikrediyor. Kurtubi de *et-Tezkire* adlı eserinde, İbn Ebi Müleyke'den rivayetle zikretmiştir. İbn Ebi Müleyke "Ömer zamanında bir A'rabi/Bedevi geldi" dedikten sonra daha etraflı olarak konuyu zikrediyor, sonuna da şunu ekliyor: "Ömer, Ebu Esved'e emir buyurdu ve o da Nahiv kurallarını belirledi." Ancak yaygın ve meşhur olan görüş, Nahiv kurallarını tespit için Ebu Esved'e bu emri veren kişi, Ali b. Ebi Talib yani Ali (r)'dır.

"وَإِن تَوَلَّيْتُمْ فَاعْلَمُوا أَنَّكُمْ غَيْرُ مُعْجِزِي اللَّهِ وَبَشِّرِ الَّذِينَ كَفَرُوا بِعَذَابٍ أَلِيمٍ" "**Eğer** (Tevbe etmekten) **yüz çevirirseniz** (veya İslam'dan yüz çevirir ve vefasızlık eder, bunlar üzerinde sebat edecek olursanız) **bilin ki Allah'tan kaçamazsınız.** (Allah'ın azabından kaçıp kurtulamazsınız, onun sizi yakalamasından ve cezalandırmasından da kurtulacak değilsiniz.) **Kâfirlere acı veren azabı müjdele!**"

4- "إِلاَّ الَّذِينَ عَاهَدتُّم مِّنَ الْمُشْرِكِينَ ثُمَّ لَمْ يَنقُصُوكُمْ شَيْئًا وَلَمْ يُظَاهِرُوا عَلَيْكُمْ أَحَدًا فَأَتِمُّوا إِلَيْهِمْ عَهْدَهُمْ إِلَى مُدَّتِهِمْ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَّقِينَ" "**Yalnız antlaşma hükümlerinde size karşı bir eksiklik yapmayan ve aleyhinize kimseye yardım etmeyen müşriklerle yaptığınız antlaşmaya sonuna kadar riayet edin. Allah muttakileri sever.**"

Diyorsun ki: Bu ayetin başında yer alan "إِلاَّ الَّذِينَ عَاهَدتُّم" kavli, nereden istisna edilmiştir?

Derim ki: Bunun istisna edilmesi gereken yeri, bu surenin 2. ayeti olan "فَسِيحُوا فِي الأَرْضِ" kavlinin olması gerektiğidir. Çünkü cümle, Müslümanlara hitapta bulunmaktadır. Mana şöyle olmaktadır: "Bu, Allah ve Resulünden, kendileriyle antlaşma yaptığınız müşriklere karşı bir uyarıdır. Bu itibarla onlara 'Yeryüzünde dolaşın!' deyin. Ancak kendileriyle antlaşma yapıp da antlaşmalarını bozmamış olanlara da, antlaşmalarının süresini tamamlamalarını sağlayın. Bunlar, antlaşmalarını bozanlardan istisna edilmişlerdir." Buradaki istisna, istidrak[8] manasına gelmektedir. Kısaca bu, bir düzeltme, bir doğrultma anlamındadır. Bu itibarla sanki şöyle denir gibidir: "Antlaşmalarını bozanlar hakkında gerekli emrin alınmasından sonra, bir de henüz antlaşmalarını bozmamış olanlar da vardır. İşte onların antlaşmalarının süresini tamamlatın, onları da ötekilerinin yerine koyarak onlara yapılacak muamelenin aynısını bunlara yapmayın. Vefakârlığı, gadre dönüştürmeyin, vefasızlık konumuna düşürmeyin. Şüphesiz Allah, emir ve yasakları doğrultusunda hareket eden takva sahibi kullarını sever. Yani takvanın gereği, tarafların her ikisini aynı kefeye konmasını gerektirmez, ahdini bozanlarla bozmayanlar eşit olamazlar. Bu konuda mutlaka Allah'tan, Allah'a karşı gelmekten sakının. Eğer onlar içinizden herhangi bir kimseyi öldürmemiş, size hiçbir zaman zarar vermemişlerse, düşmanla bir olup aleyhinizde olmak üzere düşmana yardım etmemişlerse, onlara karşı bir yanlış davranış içine girmeyin. Onlarla olan antlaşmayı sonuna dek götürün. Eğer onlar, Bekiroğullarının, Resulullah (s) ile antlaşmalı olan Huzaa oğullarına, Kureyş'in de silahla yardım edip desteklediği manada saldırdıkları gibi bir saldırıya geçmeyin. Bekiroğullarının kendilerine saldırması sebebiyle Huzaa kabile-

8 **İstidrak**: Konu dışı söz.

sinden olan Amr b. Salim, bu konuda Resulullah'a bir heyet gönderir ve bu arada Recez türünden olan şu şiiri de yazıp gönderir:

"لاَهُمَّ إِنِّي نَاشِدٌ مُحَمَّدَا حِلْفَ أَبِينَا وَ أَبِيكَ الْأَتْلَدَا"
"إِنَّ قُرَيْشاً أَخْلَفُوكَ الْمَوْعِدَا وَنَقَضُوا مِيثَاقَكَ الْمُؤَكَّدَا"
"هُمْ بَيَّتُونَا بِالْحَطِيمِ هُجَّدَا وَقَتَلُونَا رُكَّعًا سُجَّدَا"

"Allah'ım! Muhammed'e sesleniyorum, yardımını istiyorum
Hem de bizimle senin ataların arasındaki antlaşma adına
Şüphesiz Kureyş sözünde durmadı, etti ihanet
Seninle yaptığı kesin antlaşmaya rağmen saldırıya geçti hemen
Hatim'de geceleyin baskın yaptılar erkenden
Bizi kırıp geçirdiler, rükûlarda ve secdelerde iken."[9]

Bunun üzerine Resulullah (s) *"Eğer size yardım etmezsem, ben de Allah'tan yardımsız kalayım"*[10] buyurur.

Ayette geçen "لَمْ يَنقُصُوكُمْ" kavli, "Dat" harfiyle "لَمْ يَنْقُضُوكُمْ" "**Lem Yankudukūm**" olarak da okunmuştur. Yani "anlaşma ve sözleşmelerinizi bozmayın." "فَأَتِمُّوا إِلَيْهِمْ" kavlinin manası, "onlarla yapmış olduğunuz anlaşmayı tam ve kâmil manada yerine getirin, uygulayın" demektir.

İbn Abbas diyor ki: "Kinane oğullarından bir kolun, dokuz aylık bir anlaşma süreleri kalmıştı. Bunun üzerine onlara verilen bu süre sona kadar tanındı."

---

9 Bu beyitlerde Huzaalı Amr b. Salim, Resulüllah (s)'den derhal kendilerine yardıma koşmasını istiyor. Çünkü Huzaalılar, yapılan anlaşma ve sözleşme gereği, Resulüllah'tan yana tavır koymuşlar, onu sevdiklerini ve onun anlaşmasına güvendiklerini söylüyor ve buna da gerçekten inanıyorlardı. Ancak Resulüllah (s)'in bölgeden ayrılması üzerine Bekiroğulları, Huzaalılara saldırıya geçti. Kureyşliler de, anlaşama yapmalarına rağmen, bunu bozarak Bekir oğullarını desteklediler. Resulüllah (s) gelen heyetin haber vermesi ve Amr b. Salim'in yukarıda geçen beytini sunmaları üzerine, olaya fena halde öfkelenir. Böylece hemen Mekke üzerine saldırıya geçer. Allah'ın yardımı ve izniyle büyük bir zaferle Mekke'yi fetheder. İşte Amr b. Salim, Kureyş'in gadrini, ihanetini dile getiren şiirini bu vesile ile dile getirmiş, yazıya geçmiştir.

10 Bu hadisi, İbn Hişam *Siyret* adlı eserinde (4/4, 10-11), 1650, 1654-1655 rakamlarıyla tahric etmiştir. Beyhaki, *Delailunnubuvve* (5/6-7) eserinde, *Sünen el-Kübra* (9/234) eserinde zikretmiştir. Taberani de *Mucem el-Kebir* eserinde (20/9), 13 rakamıyla, İbn Ebi Şeybe, *Musannaf* adlı eserinde (7/400-401) eserinde, Meğazi bölümünde, Mekke'nin Fethi olayında 36902 rakamıyla zikretmiştir. Hafız İbn Hacer diyor ki, İbn İshak, *Meğazi* eserinde, Beyhaki de aynı tarikten *Delail* kitabında tahric etmiştir. Konu hakkında detay bilgi, ilgili kaynaklarda yer almaktadır. İsteyen o kaynaklara başvurabilir.

فَإِذَا انْسَلَخَ الْأَشْهُرُ الْحُرُمُ فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ
وَجَدْتُمُوهُمْ وَخُذُوهُمْ وَاحْصُرُوهُمْ وَاقْعُدُوا لَهُمْ
كُلَّ مَرْصَدٍ فَإِنْ تَابُوا وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ
فَخَلُّوا سَبِيلَهُمْ إِنَّ اللَّـهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿5﴾ وَإِنْ أَحَدٌ
مِنَ الْمُشْرِكِينَ اسْتَجَارَكَ فَأَجِرْهُ حَتَّىٰ يَسْمَعَ كَلَامَ
اللَّـهِ ثُمَّ أَبْلِغْهُ مَأْمَنَهُ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَعْلَمُونَ
﴿6﴾ كَيْفَ يَكُونُ لِلْمُشْرِكِينَ عَهْدٌ عِنْدَ اللَّـهِ وَعِنْدَ
رَسُولِهِ إِلَّا الَّذِينَ عَاهَدْتُمْ عِنْدَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ فَمَا
اسْتَقَامُوا لَكُمْ فَاسْتَقِيمُوا لَهُمْ إِنَّ اللَّـهَ يُحِبُّ الْمُتَّقِينَ
﴿7﴾ كَيْفَ وَإِنْ يَظْهَرُوا عَلَيْكُمْ لَا يَرْقُبُوا فِيكُمْ
إِلًّا وَلَا ذِمَّةً يُرْضُونَكُمْ بِأَفْوَاهِهِمْ وَتَأْبَىٰ قُلُوبُهُمْ
وَأَكْثَرُهُمْ فَاسِقُونَ ﴿8﴾ اشْتَرَوْا بِآيَاتِ اللَّـهِ ثَمَنًا
قَلِيلًا فَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِهِ إِنَّهُمْ سَاءَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ
﴿9﴾ لَا يَرْقُبُونَ فِي مُؤْمِنٍ إِلًّا وَلَا ذِمَّةً وَأُولَـٰئِكَ هُمُ
الْمُعْتَدُونَ ﴿10﴾ فَإِنْ تَابُوا وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا
الزَّكَاةَ فَإِخْوَانُكُمْ فِي الدِّينِ وَنُفَصِّلُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ
يَعْلَمُونَ ﴿11﴾ وَإِنْ نَكَثُوا أَيْمَانَهُمْ مِنْ بَعْدِ عَهْدِهِمْ
وَطَعَنُوا فِي دِينِكُمْ فَقَاتِلُوا أَئِمَّةَ الْكُفْرِ إِنَّهُمْ لَا أَيْمَانَ
لَهُمْ لَعَلَّهُمْ يَنْتَهُونَ ﴿12﴾

Ayetlerin Mealleri

5- Haram aylar çıkınca, müşrikleri bulduğunuz yerde öldürün; onları yakalayıp hapsedin; her gözetleme yerinde onları bekleyin. Eğer tevbe eder, namaz kılar ve zekât verirlerse yollarını serbest bırakın. Doğrusu Allah, bağışlar ve merhamet eder.

6- Eğer müşriklerden birisi sana sığınırsa, onu güvene al, ta ki Allah'ın sözünü işitsin. Sonra onu güven içinde olacağı bir yere ulaştır. Çünkü onlar bilmeyen bir toplumdur.

7- Mescid-i Haram'ın yanında antlaştıklarınızın dışın-

da, müşriklerin nasıl Allah katında ve Resulü yanında bir antlaşmaları olabilir. (Bununla beraber) size doğru davrandıkça siz de onlara doğru davranın. Allah sakınanları sever.

8- Nasıl antlaşmaları olabilir ki, galip gelselerdi size karşı ne yakınlık, ne de antlaşmaya sadakat gösterirlerdi. Kalpleriyle istememelerine rağmen dilleriyle sizi hoşnut etmek istiyorlar. Onların çoğu fasıktır.

9- Allah'ın ayetlerini az bir değere değişip, insanları O'nun yolundan alıkoydular. Onların yaptıkları gerçekten ne kötüdür!

10- Onlar, bir mümin hakkında akrabalık da antlaşma da gözetmezler. İşte onlar taşkınlık edenlerdir.

11- Eğer tevbe eder, namaz kılar ve zekât verirlerse, sizin din kardeşiniz olurlar. Bilen kimseler için ayetleri iyice açıklıyoruz.

12- Eğer antlaşmalarından sonra yeminlerini bozar ve dininize dil uzatırlarsa, o zaman küfrün elebaşları ile savaşın. Çünkü onların yeminleri boştur. Belki vazgeçerler.

Ayetlerin Tefsiri

5- "فَإِذَا انسَلَخَ الأَشْهُرُ الْحُرُمُ فَاقْتُلُواْ الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدتُّمُوهُمْ" "**Haram aylar çıkınca, müşrikleri bulduğunuz yerde öldürün.**" Ayetteki "**Aylar çıkınca**" manasında olan "انسَلَخَ الأَشْهُرُ" veya tekil manasında "**Ay çıkınca**" kavli, aynen senin kullandığın "إِنْجَرَدَالشَّهْرُ" "Ay kurak geçti, ay darmadağın oldu," tarzındaki kullanımına benzer. Nitekim "سَنَةٌ جَرْدَاءُ" denince bu da "kurak geçen verimsiz bir yıl" anlamındadır.

"**Haram aylardan**" kasıt da, anlaşmalarını ve sözleşmelerini bozan kimselere, içinde serbest dolaşım hakkı tanınan kimseler demektir.

"**Müşrikleri öldürün**" emrine gelince, Yani "müşriklerden olup da anlaşmayı bozan ve sizin aleyhinizde davranarak entrikalar çevirenleri öldürün, onlara hayat hakkı tanımayın" demektir. "**Bulduğunuz yerde**" ifadesinden kasıt da, ister Hill'de olsun, ister Harem'de olsun, yani ister dokunulmazlık sınırları içinde yer alsın, ister almasın, her halükarda bunlara hayat hakkı tanınmaz, öldürülürler.

"وَخُذُوهُمْ" "**Onları yakalayın**", onları yakalayıp esir alın. Çünkü Arapçada "الأَخِيذ" "**el-Ahiyz**" esir demektir. "وَاحْصُرُوهُمْ" "**Onları kuşatıp tutukla-**

yın." İslam beldelerinde dolaşmalarına izin ve fırsat vermeyin, tüm tasarruflarını ve yetkilerini ellerinden alarak, engelleyin, tasarruftan menedin. İbn Abbas'tan gelen rivayete göre, "onları muhasara edin" ifadesinden kasıt, onlarla Mescidi Haram arasına engel koyun, oraya girmelerine mani olun, demektir.

"وَاقْعُدُوا لَهُمْ كُلَّ مَرْصَدٍ" "**Her gözetleme yerinde onları bekleyin.**" Kendilerini gözetleyebileceğiniz onlara ait tüm geçiş ve çıkış yollarını tutup bekleyin. Burada bunun mansub/üstün olması ise, zarf olması hasebiyledir. Nitekim "لَأَقْعُدَنَّ لَهُمْ صِرَاطَكَ الْمُسْتَقِيمَ" "***And içerim ki, ben de onları saptırmak için senin doğru yolunun üstüne oturacağım.***"[11] ayeti de böyledir.

"فَإِن تَابُوا وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ فَخَلُّوا سَبِيلَهُمْ" "**Eğer tevbe eder, namaz kılar ve zekât verirlerse yollarını serbest bırakın.**" Esir alınmalarından, kuşatma altına alınmalarından ve tutuklanmalarından sonra tevbe edip dönerlerse, yollarından çekilin ve kendilerini serbest bırakın. Ya da mana şöyle de olabilir: "Onlardan uzak durun, artık kendilerine saldırmayın." Şair de şöyle diyor:

"خَلِّ السَّبِيلَ لِمَنْ يَبْنِي الْمَنَارَ بِهِ"

"Yüksek zirveleri, aydınlatacak olanlara bırak!"[12]

İbn Mesud'dan gelen rivayete göre de, artık onlara dokunmayın, bırakın, mescidi Haram ile aralarından çekilin, demektir. "إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ" "**Doğrusu Allah, bağışlar ve merhamet eder.**" Onların geçmişe ait olan küfürlerini ve ihanetlerini Allah mağfiret eder.

6- "وَإِنْ أَحَدٌ مِّنَ الْمُشْرِكِينَ اسْتَجَارَكَ فَأَجِرْهُ حَتَّىٰ يَسْمَعَ كَلَامَ اللَّهِ ثُمَّ أَبْلِغْهُ مَأْمَنَهُ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَّا يَعْلَمُونَ" "**Eğer müşriklerden birisi sana sığınırsa, onu güvene al, ta ki Allah'ın sözünü işitsin. Sonra onu güven içinde olacağı bir yere ulaştır. Çünkü onlar bilmeyen bir toplumdur.**"

Ayetin başında yer alan "أَحَدٌ" kelimesi, muzmar olan bir şart fiiliyle merfu kılınmıştır. Ki bunu da zahir olan bir kelime açıklamaktadır. Cümle "إِنِ اسْتَجَارَكَ أَحَدٌ اسْتَجَارَكَ" takdirindedir. Yoksa kelime mübteda olarak ya da cümlenin başında yer alması hasebiyle merfu olmuş değildir. Çünkü "إِنْ" "İn" edatı, fiille ilgili amillerdendir. Bu nedenle bu, fiilden başka bir kelimenin başına gelmez. Ayetin manası da şöyle olmaktadır:

"Ayların, tanınan sürenin bitmesinden sonra eğer müşriklerden herhangi birisi

---

11 A'raf, 7/16

12 Burada bizim için örnek olan şey, bu şiirde yer alan "خَلِّ" kelimesidir ki, "فَخَلُّوا سَبِيلَهُمْ" ayetimizde geçen kelime ile aynı manaya gelmektedir.

sana gelir, senin onun arasında, kısaca ikiniz arasında bir anlaşma ve sözleşme de yoksa, ona güvence ver. Dolayısıyla senin Tevhid ve Kur'an ile alakalı olarak anlatacaklarını dinlesin. Böylece benim ne maksatla onlara elçi olarak gönderildiğim de onlar tarafından bilinmiş olsun. Bu bakımdan ona tam bir güven ver ve sağla ki, "**Böylece Allah'ın sözünü dinlemiş olsun**" ve onun üzerinde düşünebilsin. Nihayetinde işin hakikatine, iç yüzüne muttali olabilsin.

"ثُمَّ أَبْلِغْهُ مَأْمَنَهُ" "**Sonra onu güven içinde olacağı bir yere ulaştır.**" İşte bütün bunlardan sonra, kabul etmemeleri ve Müslüman olmamaları halinde onları, varmak ve ulaşmak istediği yere, güven içerisinde götürüp ulaştır. İşte bundan sonra her hangi bir haksız yola başvurmadan ve ihanet yolunu seçmeden mücadeleni sürdür.

Allah'ın bu hükmü, her zaman ve her dönemde sabit ve geçerlidir. Hasan (r)'dan gelen rivayete göre, bu hüküm, ta kıyamete dek muhkemdir, geçerlidir.

Said b. Cubeyr'den gelen rivayete göre diyor ki; bir müşrik Ali (r)'a geldi ve "Eğer bizden bir adam, söz konusu sürenin bitiminden sonra Muhammed'e gitmeyi-götürülmeyi isterse, onun bu sözü dinlenip dikkate alınır mı? Ya da ona bir ihtiyacı için gelirse öldürülür mü, ne dersin?" diye sorar.

Ali de ona "Hayır, öldürülmez, çünkü Yüce Allah '***Eğer müşriklerden birisi sana sığınırsa, onu güvene al, ta ki Allah'ın sözünü işitsin. Sonra onu güven içinde olacağı bir yere ulaştır. Çünkü onlar bilmeyen bir toplumdur***' buyuruyor" der.

Süddi ile Dahhak'tan gelen rivayete göre -Allah her ikisinden de razı olsun-, bu ayetin, Tevbe Suresi beşinci ayeti olan ve bu ayetten önce geçen "فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ" "**müşrikleri öldürün!**" kavliyle mensuh olduğunu, hükmünün yürürlükten kaldırıldığını söylemişlerdir.

"ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَّا يَعْلَمُونَ" "**Çünkü onlar bilmeyen bir toplumdur.**" Burada geçen "ذَٰلِكَ" işaret ismiyle demek istenen şey, işte bu emir, yani *"Onu ulaştır"* kavlindeki güvenli bir yere ulaştırma emri, onların kavim ve toplum olarak meseleyi bilememeleri, cahil olmaları sebebiyledir. Çünkü İslam'ı bilmiyorlar, İslam'ın hakikat olarak davet ettiği şeyi bilmiyorlar. İşte bu sebeplerden dolayı mutlaka onların gidebilecekleri, ulaştırılabilecekleri güvenli bir yere kadar kendilerine güvence verilmelidir. Bu güvence verilmeli ki, hakkı duyup dinlesinler ve ne olduğunu anlayıp kavrayabilsinler.

7- "كَيْفَ يَكُونُ لِلْمُشْرِكِينَ عَهْدٌ عِندَ اللَّهِ وَعِندَ رَسُولِهِ إِلَّا الَّذِينَ عَاهَدتُّمْ عِندَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ"
"Mescid-i Haram'ın yanında antlaştıklarınızın dışında, müşriklerin na-

sıl Allah katında ve Resulü yanında bir antlaşmaları olabilir?" Ayetin başında yer alan "كَيْفَ" kelimesi, istinkar/ret, nefret ve kabul etmeme ve istibad/olması zor görülen şey anlamında bir soru edatıdır. Dolayısıyla burada dikkat çekilen nokta, "Müşriklerin Allah'ın katında olsun, Resulullah'ın yanında olsun, antlaşmalarının hiç manası olabilir mi?" sorusudur. Çünkü onlar Resulullah'a (s) karşıdırlar ve onların içlerinde Resulullah'a karşı kin, nefret ve buğz bulunmaktadır. Kinlerinden ötürü patlama noktasındadırlar.

Kısaca böyle bir şeyin olması muhaldir, olamazdır. Onların bu konuda istedikleri ve arzu ettikleri bir antlaşmalarının sabitliği sözkonusu olmamıştır. Onlar hakkında böyle bir şeyi aklınızın köşesinden bile geçirmeyin. Çünkü onlar konuşmaya bile değmeyecek kadar basit kimselerdir. Onların öldürülüp öldürülmemeleri konusunda da fazla kafa yormayın. Onlara karşı gereken ne ise onu uygulayın

Daha sonra Yüce Allah: "إِلاَّ الَّذِينَ عَاهَدتُّمْ عِندَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ" "**Mescid-i Haram'ın yanında antlaştıklarınızın dışında**" kavliyle yeni bir ifade ile şöyle bir açıklama getiriyor: "Ancak Mescid-i Haram yanında kendileriyle antlaşma yapıp da size karşı bulunduğunuz ana kadar ahit antlaşmalarını bozmamış, Kinane ve Damre oğulları gibi aleyhinizde açıkça meydana çıkmamış olan ve Mescid-i Haram yanında sizinle antlaşmaları olanlara karşı farklı bir eylemin içine girmeyin. Bunların haklarını gözetin ve onları öldürmeye, onlarla vuruşmaya kalkışmayın.

"فَمَا اسْتَقَامُواْ لَكُمْ فَاسْتَقِيمُواْ لَهُمْ" "**Öyleyse onlar** (yaptığız antlaşma konusunda) **size doğru davrandıkça siz de onlara** (karşı benzer konuda) **doğru davranın.**" "إِنَّ اللّهَ يُحِبُّ الْمُتَّقِينَ" "**Şüphesiz Allah sakınanları sever.**" Yani onları gözetleyip durmanız, Allah'ın emir ve yasakları doğrultusunda takva üzere hareket edenlerin amellerinin bir gereğidir.

8- "كَيْفَ" "**Nasıl antlaşmaları olabilir ki,**" Yine bu ayetin başında da yer alan "كَيْفَ" kelimesi, bir önceki ayette nasıl ki istinkar ve istibad anlamında idiyse, burada da aynı manaya gelmektedir. Yani Onlardan hiçbir zaman olumlu bir şey beklenmeyeceği gibi, onların sözlerinde ve antlaşmalarında durmaları da olacak şey değildir, demektir. İşin aslı zaten belli olduğundan burada da yine fiil hazfedilmiştir. Nitekim Şair de beytinde bu manada durumu dile getiriyor ve diyor ki:

"وَخُبِّرْتُمَانِي أَنَّمَا الْمَوْتُ بِالْقُرَى فَكَيْفَ وَهَاتَا هَضْبَةٌ وَقَلِيبُ"

"Ölüm ve veba, sadece köyde olabileceğini haber vermiştiniz
Öyleyse nasıl oldu ki kardeşimin öldüğü yerde bolluk ve bereket var?[13]

13 Burada beytin konumuzla ilgisi, aynı kelimenin burada da inkâr anlamına geldiğidir.

Şiirde geçen "كَيْفَ" kelimesi, "nasıl öldü?" manasına gelmektedir. Ayete gelince, bu durumda mana şöyle oluyor: *"Onların sözlerine ve antlaşmalarına nasıl güven olabilir ki? Zaten durumları ortadadır."*

"وَإِن يَظْهَرُوا عَلَيْكُمْ" Size kesin söz vermelerinden ve yemin etmelerinden sonra "**Eğer galip gelselerdi,**" size karşı üstünlük elde etmiş olsalardı, o takdirde ne bir ant içmeyi dikkate alırlardı, ne de önceden verdikleri söz ve antlaşmaya bağlı kalırlardı. Aleyhinizde hareket etme adına hiçbir şeyi dikkate almazlardı. Bu itibarla haklarında ayette "لاَ يَرْقُبُواْ فِيكُمْ إِلاًّ وَلاَ ذِمَّةً" "**size karşı ne yakınlık, ne de antlaşmaya sadakat gösterirlerdi**" buyrulmuştur. Onlar hiçbir antlaşmayı dikkate almazlar, hiçbir yemine sadakat göstermezlerdi. Hatta bu ayet, "hiçbir yakınlık ve akrabalık hukukunu da gözetmezlerdi" diye de yorumlanmıştır. Nitekim Hassan b. Sabit bu konuda şu beyti dile getirilmiştir:

"لَعَمْرُكَ إِنَّ إِلَّكَ مِنْ قُرَيْشٍ كَإِلِّ السَّقْبِ مِنْ رَألِ النَّعَامِ"
"Sakın akrabalığına güvenme Kureyşin eyle dikkat
Hiç deve yavrusu ile devekuşu yavrusu kıyaslanır mı?"

Ayette geçen "إِلاًّ" "**İllen**" kelimesi, aslında "إِلَهًا" "**ilahen**" demektir. Gerçi bu kelime aynı zamanda "إِيلاً" "**İylen**" olarak da kıraat edilmiştir. Mana olarak yine aynı anlamı taşımaktadır. Kaldı ki, "جَبرَئِيل" "**Cebreiyl**" ve "جَبرَئل" "**Cebreil**" isimlerinin de bu kalıptan olduğu söylenmiştir. Hatta "اَلْال" "**el-Al**" kelimesinin de bundan türediği de ifade edilmiştir. Bunun da mana olarak, yakınlık ve akrabalık manasın geldiği belirtilmiştir. Tıpkı "اَلرَّحْم" "**er-Rahm**" kelimesinin, "اَلرَّحْمَن" "**er-Rahman**" kelimesinden türemiş olması gibidir. Ancak aslolan şey, "اَلإِلّ" "**el-İll**" kelimesinin, yemin etme, ant içme manasında olduğudur. Çünkü müşrikler aralarında antlaşma yaptıklarına, alışverişlerinde sonuca vardıklarında oldukça sesli olarak herkesin duyabileceği bir tonda seslerini yükseltirlerdi. Kelimenin "اَلْاَلْ" "**el-ell**" kökünden türediğini de söyleyenler vardır. Bu da "**böğürmek**" manasınadır. Keza "وَلَهُ اَلِيلٌ" denir ki, bu, "Onun sesli bir inlemesi de vardır" demektir. Nitekim "دَعَتْ إِلَيْهَا" denir ki, bu, kişinin velvele çıkarması, hasret ve üzüntü yaşaması demektir.

Bu, bir şeyi velveleye vermektir. Sonradan kelime, her türlü antlaşma ve kesin sözleşme yerinde kullanılır olmuş ve "İll" denilmiştir. Bu, aynı zamanda akrabalık manasını da içerir. Çünkü akrabalıkta, misak-sözleşmede olamayan ve yer almayan bir akit var ki, bu da iki kişi arasında olan akit demektir.

"يُرْضُونَكُم بِأَفْوَاهِهِمْ وَتَأْبَى قُلُوبُهُمْ" "**Kalpleriyle istememelerine rağmen dilleriyle sizi hoşnut etmek istiyorlar.**" Burada geçen "يُرْضُونَكُم" kavli, müb-

Dolayısıyla şiir bu yönüyle bu iki ayetin her ikisine de bu konuda şahitlik etmektedir.

teda/özne olan bir giriş cümlesi olup, müşriklerin durumlarını yansıtıyor. Çünkü onların içleri ile dışları aynı değildir. Onların **en** belirgin özelliği, ahitlerini yerine getirmekten çok uzak olan kimselerdir. Kalpleri ise, tamamen hakka ve İslam'a karşıdır. Çünkü içleri kin ve nefret doludur. Dilleriyle güzel cümleler sergilerlerken, içleriyle de kin ve nefret kusmaktadırlar.

"وَأَكْثَرُهُمْ فَاسِقُونَ" "**Onların çoğu fasıktır.**" Bunların çoğu azıtmış kimseler olduğundan, onları kötülükten engelleyecek bir mertlikleri olmadığı gibi, insanlıktan da habersizdirler. Keza onları, kötülüklerinden engelleyecek olan iyi bir huyları ve ahlakları da bulunmamaktadır. Oysaki bazı kâfirlerde birtakım özellikle olmasına rağmen, müşrikler o özelliklerden de uzaktırlar. Öyle kâfirler var ki, yalandan uzaktırlar, verdikleri sözleri bozmazlar, ırz ve namusa leke getirecek şeylerden kaçarlar, bu konuda iffetli davranırlar, kötülük olabilecek bir örnek sergilemezler. Oysa müşriklerde bu özelliklerin hiçbiri yoktur.

9- "اشْتَرَوْا بِآيَاتِ اللَّهِ ثَمَنًا قَلِيلاً فَصَدُّوا عَن سَبِيلِهِ إِنَّهُمْ سَاء مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ" "**Allah'ın ayetlerini az bir değere değişip, insanları O'nun yolundan alıkoydular. Onların yaptıkları gerçekten ne kötüdür!**" "**Satın aldılar**" manasına gelen "اشْتَرَوْا" kelimesi, burada "**değiştirdiler**" anlamındadır. Ayetimizde yer alan "**Allah'ın ayetleri**" ifadesinden kasıt, Kur'an ve İslam demektir. Yine ayette yer ve "**az bir değer**" manasında olan ifade de, heva ve heveslerine, şehevi istek ve arzularına uydular anlamındadır. "**Onun yolundan alıkoydular**" ifadesi de, ona engel çıkardılar, başkalarını, o yola girmekten menettiler. Bir yoruma göre de, burada kendilerinden söz edilenler, Ebu Süfyan tarafından toplanıp bir araya getirilen Bedevilerdir. Ebu Süfyan, İslam Dini'ni kabul etmemeleri için onları topluyor ve onları yedirip içiriyordu, doyuruyordu. Bu itibarla "**Onların yaptıkları gerçekten ne kötüdür!**"

10- "لاَ يَرْقُبُونَ فِي مُؤْمِنٍ إِلاً وَلاَ ذِمَّةً وَأُوْلَئِكَ هُمُ الْمُعْتَدُونَ" "**Onlar, bir mümin hakkında akrabalık da antlaşma da gözetmezler. İşte onlar taşkınlık edenlerdir.**" Zulümde, haksızlık ve taşkınlıkta hadlerini son derece aşan kimselerdir.

11- "فَإِن تَابُواْ وَأَقَامُواْ الصَّلاَةَ وَآتَوُاْ الزَّكَاةَ فَإِخْوَانُكُمْ فِي الدِّينِ" "**Eğer** (onlar küfürden ve antlaşmalarını bozmaktan) **tevbe eder, namaz kılar ve zekât verirlerse,** (artık onlar) **sizin din kardeşiniz olurlar.**" Burada yere alan "فَإِخْوَانُكُمْ فِي الدِّينِ" kavlinde mübteda hazfedilmiştir. Bu, aynen "فَإِن لَّمْ تَعْلَمُوا آبَاءهُمْ فَإِخْوَانُكُمْ فِي الدِّينِ" "***Eğer babalarının kim olduğunu bilmiyorsanız, bu takdirde onları din kardeşleriniz ve görüp gözettiğiniz kimseler olarak kabul edin.***"[14] ayeti gibidir.

14 Ahzab, 33/5

"وَنُفَصِّلُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ" "**Bilen kimseler için ayetleri iyice açıklıyoruz.**" "Ayetleri tafsil ederiz" ifadesi, beyan ederiz, açıklarız demektir Aslında bu cümle bir itiraz cümlesidir; muterizedir, yan cümleciktir.

Burada sanki denilen şudur: "Doğrusu bunun detaylarını gereğince düşünebilen bir kimse gerçekten âlim, bilen biridir. Hem gönderilme amacı açısından ve hem antlaşmalı olan müşriklerle, ilgili hükümlerin detayları üzerinde gerçekten kafa yoran ve teşvikte bulunan kimsedir. Bu arada verilen sözleri korumaya gayret gösteren, antlaşma üzerinde titizlikle ve hassasiyetle durup sahip çıkan kimsedir.

12- "وَإِن نَّكَثُوا أَيْمَانَهُم مِّن بَعْدِ عَهْدِهِمْ وَطَعَنُوا فِي دِينِكُمْ" "**Eğer antlaşmalarından sonra yeminlerini bozar ve dininize dil uzatırlarsa,**" ayıplayıp itibarını düşürmeye gayret ederlerse, "فَقَاتِلُوا أَئِمَّةَ الْكُفْرِ" "**o zaman küfrün elebaşları ile savaşın.**" Ayette geçen ve küfrün elebaşları olarak ifadesini bulan "أَئِمَّةَ الْكُفْرِ" kavli zamir olarak "onlar" diye değil, doğrudan açık bir anlatım olarak "**küfrün elebaşları**" olarak zikredilmiştir. Çünkü bu kimseler müşrik iken ahitlerini ve antlaşmalarını bozmuşlardır. Aslında sırf azgınlık, taşkınlık olsun ve Araplarda çok asil bir gelenek olan sözlerinde durma, antlaşmalarına bağlı kalma gerçeğini de böylece hiçe saymış olmaktadırlar.

Bu yanlış davranışlarının peşinden iman ediyor, namazlarını ikame ediyor, zekat veriyor ve dinde Müslümanlara kardeşler oldukları görünümünü veriyorlar. Sonrasında geri döndüklerinde dinden dönüp irtidat ediyorlar, İslam'ı terk ediyorlar. Oysaki önceden iman ettik diye biat ederek, antlaşmalarına bağlı kalıp vefakârca davranacaklarını söyleyerek verdikleri sözlerini ve yaptıkları antlaşmalarını bozup hiçe sayıyor, hiçbir şeyi tanımıyorlar. Aksine bir de kalkıp Allah'ın dinine saldırıyor, onu küçük düşürme gayretine düşüyorlar. Ve: "Muhammed'in dini, hiçbir değer taşımayan, önemsiz ve basit bir dinmiş" demeye kalkışıyorlar.

İşte bunlar, küfrün elebaşları, dinsizliğin liderleri konumunda olan kimselerdir. Varlık sahibi riyaset adına hareket eden ve hep önde olduklarını, lider olduklarını ileri süren inkârcılardır. Kâfirin atmış olduğu bir iftira ve hakaret, hiç de zorlarına gitmiyor. Bunun içindir ki, ilim adamları, diyorlar ki "Eğer zimmî olan yani azınlık statüsüne tabi olan bir gayri Müslim, eğer açıkça ve alenen İslam'a dil uzatır ve hakarette bulunursa, öldürülmesi caiz olur. Çünkü azınlık statüsünde olanlarla yapılan akit ve antlaşma, onların dinimize saldırmamaları ve hakarette bulunmamaları kaydıyla yapılmıştır. Onlar buna uymadıkları takdirde, zimmet akdini kabul etmediğini dolaylı olarak ifade etmiş oluyor ki böylece cezaya da rıza gösteriyorlar demektir."

"إِنَّهُمْ لاَ أَيْمَانَ" "**Çünkü onların yeminleri boştur.**" Burada yeminler anlamında da olan "أَيْمَانَ" "**Eyman**" kelimesi, "Yemin" kelimesinin çoğul şeklidir. Gerçi "لاَ أَيْمَانَ لَهُمْ" "**La Eymane Lehum**" kavli, aynı zamanda, "لاإِيمَانَ لَهُمْ" "**La İmane Lehum**" olarak da okunmuştur. Bu da, "**Onların İslam'a imanları yoktur**" demektir. Ya da "Onlar irtidat ederek dinden döndükten ve antlaşmalarını bozduktan sonra, artık bundan böyle onlara Eman-güvence verilmez, onlara bundan böyle güvence için bir yol da yoktur" demek olur.

Diyorsun ki: Bu ayette geçen "وَإِن نَّكَثُواْ أَيْمَانَهُم" kavlinde sözkonusu müşriklere yemin olayının varlığı ve sabitliği nasıl nispet ediliyor ve arkasından da onların yemine itibar eden toplumlar olmadıklarından söz ediliyor. Bu, ne anlama geliyor?

Derim ki: Burada onların yeminlerinde söz edilmesi, görünürde sözde yapmış oldukları yeminler anlamındadır. Bunun arkasından, "Onların yemin etmiş olmalarına bakılmaz" denmekle de, gerçekte onlar zaten yemin etmiş değillerdi, sadece görünürde dillerinden sözde yemin anlamında çıkan ifadeler söz konusudur demektir.

Nitekim Ebu Hanife (r) bu görüşü dikkate alarak, kâfirin ettiği yeminin, aslında yemin olmayacağını söylemişlerdir. İmam Şafii (r)'a göre kâfirlerin ettikleri yemin, yemin olarak değerlendirilir, demiştir. Diyor ki bunun asıl manası "Onlar, ettikleri yeminlerinde durmazlar" demektir. Çünkü bunun da delili, ayette ifade edildiği gibi, bunların yeminlerini ve antlaşmalarını bozan kimseler olarak nitelendirilmesidir.

"لَعَلَّهُمْ يَنتَهُونَ" "**Belki vazgeçerler.**" Ayetin bu son kısmı, yine ayette geçen "فَقَاتِلُواْ أَئِمَّةَ الْكُفْرِ" "**küfür elebaşıları ile savaşın**" kavline müteallikti r. Bunun manası şu demek oluyor: "Ancak sizin amacınız şu olmalıdır. Siz onlarda İslam'a karşı çok büyük hakaretler ve saldırılar gördüğünüz takdirde, işte o zaman yaptıklarına bir son vermeleri için kendileriyle bundan böyle savaşılır." Bunun bu şekilde değerlendirilmesinin sebebi, gerçekten İslam'ın sonsuz kerem sahibi olmasından, onun faziletinin gereğinden kaynaklanması sebebiyle kendisine kötülük edenlere karşı, dönmeleri halinde her defasında merhametle karşılık veriyor.

Diyorsun ki: Ayette geçen "أَئِمَّةَ" "**Eimmete**" lafzı, nasıl okunmalıdır?

Derim ki: Kelimenin başında bir hemze harfinin hemen peşinden bir ikinci hemze harfi gelmektedir. Yani "**Ei**" olarak geliyor. Bu durumda okunuş tarzı "Beyne Beyne" olmalıdır. Kısacası ikisi arası bir okunuş olmalıdır. Yani hemze harfinin mahreci ile "Ye" harfinin mahreci arası bir okunuşla şöyle "**Eyimmete**" olarak yaklaşık bir okuyuşla okunmalıdır. Ancak meşhur olan

okunuşa göre her iki hemzenin de okunuşta "**Eimmete**" olarak açıkça ifade edilmesidir. Gerçi bu okuyuş tarzı Basra okuluna göre, pek makbul sayılmayan bir okuyuştur. Fakat "**Ye**" harfini çok açık ve net olarak belirmek suretiyle okumak ise, bir kıraat değildir. Aynı zamanda bir kıraat olması da caiz olmaz. Eğer birileri çıkıp da "**Ye**" harfini net olarak telaffuz ederse, o, yanlış yapmış olur ve tahrif etmiş olur.

أَلَا تُقَاتِلُونَ قَوْمًا نَكَثُوا أَيْمَانَهُمْ وَهَمُّوا بِإِخْرَاجِ
الرَّسُولِ وَهُمْ بَدَءُوكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ أَتَخْشَوْنَهُمْ فَاللَّهُ
أَحَقُّ أَنْ تَخْشَوْهُ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿13﴾ قَاتِلُوهُمْ يُعَذِّبْهُمُ
اللَّهُ بِأَيْدِيكُمْ وَيُخْزِهِمْ وَيَنْصُرْكُمْ عَلَيْهِمْ وَيَشْفِ
صُدُورَ قَوْمٍ مُؤْمِنِينَ ﴿14﴾ وَيُذْهِبْ غَيْظَ قُلُوبِهِمْ
وَيَتُوبُ اللَّهُ عَلَىٰ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿15﴾
أَمْ حَسِبْتُمْ أَنْ تُتْرَكُوا وَلَمَّا يَعْلَمِ اللَّهُ الَّذِينَ جَاهَدُوا
مِنْكُمْ وَلَمْ يَتَّخِذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلَا رَسُولِهِ وَلَا
الْمُؤْمِنِينَ وَلِيجَةً وَاللَّهُ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿16﴾ مَا كَانَ
لِلْمُشْرِكِينَ أَنْ يَعْمُرُوا مَسَاجِدَ اللَّهِ شَاهِدِينَ عَلَىٰ
أَنْفُسِهِمْ بِالْكُفْرِ أُولَٰئِكَ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ وَفِي النَّارِ هُمْ
خَالِدُونَ ﴿17﴾ إِنَّمَا يَعْمُرُ مَسَاجِدَ اللَّهِ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ
وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَأَقَامَ الصَّلَاةَ وَآتَى الزَّكَاةَ وَلَمْ يَخْشَ
إِلَّا اللَّهَ فَعَسَىٰ أُولَٰئِكَ أَنْ يَكُونُوا مِنَ الْمُهْتَدِينَ ﴿18﴾
أَجَعَلْتُمْ سِقَايَةَ الْحَاجِّ وَعِمَارَةَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ كَمَنْ
آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَجَاهَدَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ لَا
يَسْتَوُونَ عِنْدَ اللَّهِ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ
﴿19﴾ الَّذِينَ آمَنُوا وَهَاجَرُوا وَجَاهَدُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ
بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ أَعْظَمُ دَرَجَةً عِنْدَ اللَّهِ وَأُولَٰئِكَ هُمُ
الْفَائِزُونَ ﴿20﴾ يُبَشِّرُهُمْ رَبُّهُمْ بِرَحْمَةٍ مِنْهُ وَرِضْوَانٍ
وَجَنَّاتٍ لَهُمْ فِيهَا نَعِيمٌ مُقِيمٌ ﴿21﴾ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا إِنَّ
اللَّهَ عِنْدَهُ أَجْرٌ عَظِيمٌ ﴿22﴾

Ayetlerin Mealleri

13- Yeminlerini bozan, Resulü sürgüne göndermeye azmeden ve savaşa evvela kendileri başlayan bir toplumla savaşmanız gerekmez mi? Onlardan korkar mısınız? Eğer mümin iseniz kendisinden korkulmaya Allah daha layıktır.

14- Onlarla savaşın ki Allah sizin ellerinizle onları cezalandırsın, rezil etsin ve sizi üstün getirerek mümin bir toplumun gönüllerine şifa versin.

15- Kalplerinizdeki korkuyu gidersin. Allah, dilediğinin tevbesini kabul eder. Allah, bilendir, hâkimdir.

16- Allah, içinizden cihad edenleri; Allah'tan, Resulü'nden ve müminlerden başkasını sırdaş edinmeyenleri ortaya çıkarmadan sizi bırakacak mı zannettiniz? Allah işlediklerinizden haberdardır.

17- Müşrikler, üzerlerindeki kâfirliğe şahit olup dururlarken Allah'ın mescitlerini onarmaları yakışık almaz. Onların yaptıkları işler boşa gitmiştir. Cehennemde temelli kalacaklardır.

18- Allah'ın mescitlerini sadece Allah'a ve ahiret gününe iman eden, namazı kılan, zekâtı veren ve Allah'tan başkasından korkmayanlar onarabilir. İşte onların doğru yolda olanlardan olmaları ümit edilir.

19- Hacca gelenlere su vermeyi, mescidi Haram'ı onarmayı; Allah'a ve ahiret gününe iman edenle ve Allah yolunda cihad edenle bir mi tutuyorsunuz? Allah katında bir değildir. Allah zalim toplumu doğru yola çıkarmaz.

20- İman eden, hicret eden ve Allah yolunda mallarıyla, canlarıyla cihad eden kimselere Allah katında en büyük dereceler vardır. İşte kurtulanlar onlardır.

21- Rab'leri onlara katından bir rahmet hoşnutluk ve içinde tükenmez nimetler bulunan cennetler müjdeler!

22- Onlar orada ebedi kalacaklardır. Doğrusu büyük mükâfat Allah katındadır.

Ayetlerin Tefsiri

13- "أَلاَ تُقَاتِلُونَ قَوْمًا نَّكَثُواْ أَيْمَانَهُمْ وَهَمُّواْ بِإِخْرَاجِ الرَّسُولِ وَهُم بَدَؤُوكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ" **"Yeminlerini bozan, Resuli sürgüne göndermeye azmeden ve savaşa evvela kendileri**

başlayan bir toplumla savaşmanız gerekmez mi?" Bu ayetin başında yer alan "أَلَا تُقَاتِلُونَ" kavlinin başında bulunan "لَا" harfinin başına bir soru edatı olan "أ" harfi gelmiştir. Bunun da sebebi, savaşmamayı değil, savaşmanın gereğini dile getiriyor ve buna dikkat çekiyor. Aslında mana olarak içerdiği şey de, savaşa teşviktir. Olayın ayette soru şeklinde aktarılması ise, meseleyi abartılı bir anlatımla dile getirmek içindir. "نَّكَثُوا أَيْمَانَهُمْ" kavliyle ifade edilen ise, karşılıklı olarak yapılan antlaşmada bir tarafın antlaşmaya uymayarak tek taraflı bir şekilde onu ihlal etmesi, bozmasıdır. Dolayısıyla bu vasıfları taşıyan toplumlara hiçbir zaman güvenilemeyeceği gerçeğine burada dikkat çekiliyor.

"وَهَمُّوا بِإِخْرَاجِ الرَّسُولِ" **"Resulullah'ı ülkesinden çıkarıp sürgün etmeye kalkıştılar"** demekle, onu Mekke'den çıkarıp atma yollarına giriştiler deniliyor. Çünkü Mekke müşrikleri Resulullah'ın durumunu tartışmak ve onun hakkında bir karar vermek için kendilerine ait bir meclis olan ve adına da "Darunnedve" denilen fesat yuvasında bir araya geldiler. İşte bu nedenle Yüce Allah, neticede Resulüne Mekke'den hicret etmesi için izin verdi. Böylece Resulullah (s), Mekke müşrikleri kendisini Mekke'den çıkarmadan, onlardan önce davranarak bizzat kendisi Mekke'den ayrıldı.

"وَهُم بَدَءُوكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ" **"Ve kaldı ki savaşı ilk evvela kendileri başlattılar."** Resulullah (s) onlara ilk olarak savaş açan biri olmadığı gibi aksine onlara ilk önce "Kitab-ı Münir ile geldi." Onlara, kendileri için nur ve hidayet kaynağı olan Kitab ile geldi ve bu Kitab ile onlara meydan okudu. Ancak onlar buna karşı koyamadılar. Çünkü Kur'an'a karşı savaşmaktan acze düştüler. İşte bu nedenle Resulullah (s)'a ilk olarak onlar savaş açtılar. Dolayısıyla bir işi, bir savaşı ilk başlatanlar, elbette çok daha zalim olan kimselerdir, demektir. O halde onlarla misliyle savaşmaktan sizi engelleyen nedir? Onlar sizi çiğneyip geçtikleri ve tanımadıkları gibi, size karşı kötülük etmek suretiyle yine üzerinizde baskı kuranlar da onlardır. O zaman hala ne diye bekleyip duruyorsunuz? Yüce Allah bu ayette, kâfir, müşrik ve zalimlerle savaşma konusunda kararsızlık gösteren ve onlarla savaşmayı terk edenleri kınıyor ve Müslümanları, o müşriklerle savaşmaya teşvik ediyor.

Sonrasında, Müslümanları, müşriklerle savaşmaya teşvik konusunda gerekli olan vasıfları belirtiyor. Bu arada müşriklerin taşıdıkları vasıflar örneğinde olduğu gibi benzer nitelikler taşıyanlar da aynı konumdadırlar. Çünkü müşrikler antlaşmalarını bozmuşlar, Resulullah (s)'i Mekke'den çıkarmaya kalkışmışlar, hiçbir gerekçe göstermeden Resulullah (s)'e karşı ilk olarak savaşı başlatanlar da onlar olmuşlardı. O halde burada olması gereken şey, Müslümanların onlarla savaşmayı terk etmemeleri gereğidir. Bu konuda aşırıya gidenler yerilir ve kınanmalarının gerekir.

"أَتَخْشَوْنَهُمْ فَاللَّهُ أَحَقُّ أَن تَخْشَوْهُ إِن كُنتُم مُّؤْمِنِينَ" "**Onlardan korkar mısınız? Eğer mümin iseniz kendisinden korkulmaya Allah daha layıktır.**" Ayette "أَتَخْشَوْنَهُمْ" Allah'tan değil de "**Onlardan mı korkuyorsunuz?**" Bu ifadeyle, Rabbimiz, onların, müşriklerden daha çok korkup çekindiklerini kesin olarak belirtmiş olmaktadır. Bu nedenle de Allah, korkaklıkları yüzünden onları kınamaktadır. "فَاللَّهُ أَحَقُّ أَن تَخْشَوْهُ" "**Kendisinden korkulmaya Allah daha layıktır.**" O halde Allah'ın düşmanlarıyla savaşın! "إِن كُنتُم مُّؤْمِنِينَ" "**Eğer mümin iseniz!**" Yani sağlıklı bir imana sahip olan bir mümin, sadece Rabbinden korkar, ondan başkasından korkmaz. Allah'tan başkalarını asla umursamaz bile. Kaldı ki Yüce Allah "***Onlar başkasından değil, sadece Allah'tan korkarlar***"[15] buyurur.

14- "قَاتِلُوهُمْ يُعَذِّبْهُمُ اللَّهُ بِأَيْدِيكُمْ وَيُخْزِهِمْ وَيَنصُرْكُمْ عَلَيْهِمْ وَيَشْفِ صُدُورَ قَوْمٍ مُّؤْمِنِينَ" "**Onlarla savaşın ki Allah sizin ellerinizle onları cezalandırsın, rezil etsin ve sizi üstün getirerek mümin bir toplumun gönüllerine şifa versin.**" Müslümanların savaşmayı terk etmeleri sebebiyle Yüce Allah, önceki ayette onları kınamıştı. Şimdi ise bu ayette emri sadece müminlere yönelterek şöyle buyurmaktadır: "قَاتِلُوهُمْ" "**Onlarla savaşın!**" Allah, müminlerin kalplerini sabitleştirsin ve niyetlerini sağlıklı duruma getirsin diye bu emirle başlıyor ve onlara burada vaatte bulunuyor. Bu vade göre, o müşrikleri ve İslam düşmanlarını müminlerin elleriyle cezalandıracak, azabı onların eliyle verdirecektir. Yine onları müminlerin ellerine esir düşürmekle de rezil ve rüsvay edecektir. Müminlere de zafer verecek ve onları düşmanlarına üstün kılacaktır. Burada Allah, bu vadi müminlere veriyor. Böylece de "وَيَشْفِ صُدُورَ قَوْمٍ مُّؤْمِنِينَ" "**Mümin olan bir toplumun gönüllerine de şifa versin**" istiyor. Burada gönüllerine şifa verilmesi istenen mümin toplum, gadre uğrayan Huzaa kabilesi olduğu belirtilmektedir.

İbn Abbas (r) diyor ki: "Bunlar Yemen tarafından olan bir kabile, Sebe'ten olan bir toplum idiler. Oradan Mekke'ye gelip yerleşmişler. Burada Müslüman olmuşlardı. Ancak buna rağmen Mekkelilerden çok ağır işkencelere maruz kalıyorlardı. Bunun üzerine, durumlarını bildirmek amacıyla Resulullah (s)'a, şikâyet amacıyla bir heyet gönderdiler. Bunun üzerine Resulullah (s) da kendilerine: "**Müjdeler olsun! Çıkış ve kurtuluş pek yakındır**" diye buyurur.

15- "وَيُذْهِبْ غَيْظَ قُلُوبِهِمْ" "**Kalplerindeki korkuyu gidersin.**" Bir kıraate göre de "Allah kalplerinizdeki korkuyu gidersin" anlamında gelmiştir. Düşman-

15 Ahzab, 33/39

larınızdan karşı karşıya kaldığınız ve hoş olmayan şeylerden ötürü Allah, kalplerinizde beliren korku ve endişeyi yok etti. Allah, onlara bu manada tüm vaatlerini yerine getirdi. İşte bu da, Resulullah'ın davasında doğru ve samimi olduğunun delilidir. Nübüvvetinin sahih oluşunun da bir kanıtıdır.

"وَيَتُوبُ اللَّهُ عَلَى مَن يَشَاءُ" "**Allah, dilediğinin tevbesini kabul eder.**" Bu cümle yeni bir giriş cümlesidir. Bir de bu cümle aynı zamanda Mekkelilerden bazı müşriklerin küfür ve şirklerinden tevbe ettiklerini de haber vermektedir. Nitekim böyle bir durum da gerçekleşmişti. Çünkü onlardan bazı kimseler Müslüman olmuşlar ve güzel bir İslami hayat da devam ettirmişlerdir.

Ayette geçen "وَيَتُوبُ" "**Ve Yetubu**" kavli, gizli bir "أن" harfiyle "**En Yetube**" şeklinde mansub olarak da okunmuştur. Dolayısıyla mana yoluyla, kendisine cevap verilen veya icabet olunan şeylerin içine Tevbe de dâhil edilmiştir.

"وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ" "**Allah,** (geçmişte olanları bildiği gibi gelecekte de olacakları) **bilendir, hâkimdir.**" Yaptığı şeyleri de bir hikmet gereği yapmasından ötürü de Hakimdir. Zira Allah, ancak hikmetinin gerektirdiği şeyleri yapar.

16- "أَمْ حَسِبْتُمْ أَن تُتْرَكُواْ وَلَمَّا يَعْلَمِ اللَّهُ الَّذِينَ جَاهَدُواْ مِنكُمْ وَلَمْ يَتَّخِذُواْ مِن دُونِ اللَّهِ وَلاَ رَسُولِهِ وَلاَ الْمُؤْمِنِينَ وَلِيجَةً وَاللَّهُ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ" "**Allah, içinizden cihad edenleri; Allah'tan, Resulü'nden ve müminlerden başkasını sırdaş edinmeyenleri ortaya çıkarmadan sizi bırakacak mı zannettiniz? Allah işlediklerinizden haberdardır.**" Ayetin başında yer alan "أَمْ" harfi, munkatıadır[16]. Başında yer alan hemze harfinin manası, ayette sözkonusu edilen sanma ve zannetme durumu sebebiyle, bir kınama ve yerme anlamını taşımaktadır.

Buna göre ayetin manası şöyle olmaktadır: "Sizin gerçek yüzünüz, samimiyet ve ihlâsınız tam olarak gerçekleşip ortaya çıkana dek, sizler bulunduğunuz hal üzere terk olunacak değilsiniz. Ki o ihlâs sahibi anlar ise, Allah rızasını taşıyarak Allah yolunda cihad edenlerdir. Bir de Resulullah'a karşı olanlara içten içe sevgi bağı güdenlerin onların durumu, sırdaşlıkları söz konusudur. Bu durumlar ortaya çıkıp anlaşılmadıkça, mesele bu manada ortaya çıkmadıkça Allah, onların peşini bırakacak değildir. Allah, Resulullah'ın yanında yer alarak, onun düşmanlarını sırdaş edinmeyen müminlerden razı olsun."

Yine ayette yer alan "وَلَمَّا" harfinin manasına gelince bu, her an beklenti için olma halidir. Kısaca, beklenen şey her an gerçekleşebilir, olabilir anlamında olan bir harftir. Bu harf, bu gerçeği açıklayıp ortaya koyan şeye delalet etmektedir. Bunun izahı her an ortaya çıkabilir, gerçek er veya geç ortaya

16 **Munkatıa**: Bkz: Keşşaf Cilt I, Syf: 388.

çıkar. Böylece dinlerini Allah için ihlâs ve samimiyetle yaşamayanlarla ihlâs ve samimiyetlerini ortaya koyanlar birbirinden ayırt edilmiş olur. Allah bu ikisi arasındaki gerçek durum ortaya çıkana dek onları dener, başıboş olarak bırakmaz.

Ayetteki "وَلَمْ يَتَّخِذُوا" kavli, yine bu ayette yer alan "جَاهَدُوا" kavli üzerine matuf bulunmaktadır. O da sıla/ilgi cümleciğine dâhildir. Burada sanki şöyle denmektedir: "Allah içinizden cihad edenlerle, ihlâs ve samimiyet sahibi olanları, bir de Allah'ı bırakıp başkalarını dost edinenleri bilene, ortaya çıkarana dek sizi boş bırakacağımızı mı sanıyorsunuz?"

"الْوَلِيجَةُ" "**el-Velice**" kelimesi, "وَلَجَ" "**Velece**" kökünden alınma olup tıpkı "فَعِيلَةٌ" "Feiyletun" kalıbında gelen bir kelimedir. Bu kelime, aynen "دَخَلَ" "Dahala" kökünden gelen "الدَّخِيلَةُ" "**ed-Dahiyletu**" kelimesi gibidir. Ayette geçen "**Bilmedikçe**" kelimesinin manası, *"malumu-bilineni öğrenmedikçe"* demektir. Örneğin adam: "مَاعَلِمَ اللهُ مِنِّي مَا قِيلَ فِيَّ" "Benim hakkımda söyleneni Allah bilmedi-bilmez" demekle, aslında "Böyle bir şey bende yok ki Allah bilsin" demektir.

17- "مَا كَانَ لِلْمُشْرِكِينَ أَن يَعْمُرُوا مَسَاجِدَ اللهِ شَاهِدِينَ عَلَى أَنفُسِهِم بِالْكُفْرِ" "**Müşrikler, üzerlerindeki kâfirliğe şahit olup dururlarken Allah'ın mescitlerini onarmaları yakışık almaz.**" Müşriklerden böyle bir şey uygun olmayacağı gibi, zaten onlar böyle bir işi yapacak da değillerdir. Özellikle de Mescidi Haram'ı onarmaları düşünülemez bile. Çünkü ayette çoğul olarak geçen mescitlerden kasıt, Mescidi Haram'dır. Zaten bu surenin gelecek olan 19. ayetindeki "وَعِمَارَةَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ" "**Mescidi Haram'ı onarmayı**" ibaresi de bunu göstermektedir. "**Mescid**" kelimesinin çoğul olarak "**Mesacid**" olarak okunmasına gelince, bu konuda iki görüş bulunmaktadır:

Birincisi: Bununla Mescidi Haram'ın murat olunmasıdır. Nitekim "Mesacid" diye çoğul olarak "Mescitler" şeklinde gelmesi ise, Mescidi Haram'ın tüm mescitlerin kıblesi ve imamı olması hasebiyledir. Dolayısıyla Mescidi Haram'ı imar edip onarmak, aslında tüm dünyadaki mescitleri ayakta tutmak, anlamındadır. Zira her mescit canlılığını ve hayatiyetini bu mescide borçludur. Zira yeryüzündeki her bir mescit aslında onun bir parçasıdır.

İkincisi: Bundan murat cins anlamında mescit fonksiyonunu gören her mabet anlamındadır. Mescitler, eğer bu manada görevlerini yerine getirmiyorlarsa, bu manada mescitler değerlendirilip onarılmıyorsa, işte o da hüküm olarak mamur hale getirilmeyen Mescidi Haram hükmündedir. Kaldı Mescidi Haram, tüm mescitlerin başı, en önce yapılanıdır. Dolayısıyla öncelikle

imarı gereken mescit de bu mescittir. Zaten böyle bir yolun izlenip çoğul şeklinde dile getirilmesi, aslında kinaye yoluyla bir anlatımdır.

Örneğin: "Filan kimse Allah'ın Kitaplarını okumuyor" dediğin zaman, aslında sen, bu ifadenle, o kimsenin Allah'ın Kitabı olan Kur'an'ı hiç okumadığını, hiç ona bakmadığını demek istiyorsundur. "شَـاهِدِينَ" kelimesi de, "أَن يَعْمُـرُوا" kavlindeki "Vav" harfinden haldir.

Ayetin manası şöyle olmaktadır: "Onlar açısından birbiriyle zıtlık oluşturan iki şeyi bünyelerinde toplamaları doğru olmaz, uygun da düşmez." Yani Allah'ı ve ona ibadeti ret eden, bu açıdan küfre girenlerin, Allah'a ibadet edilen yerleri onarmaları, ayakta tutmaları doğru olmadığı gibi, düşünülemez de.

Ayette geçen "**Onlar kendilerinin küfrüne şahitlik edip dururken**" kavlinin manası, o inançsız ve küfür ehlinin küfürlerinin meydana çıkması demektir. Bilindiği gibi, müşrikler putlarını Beytullah'ın çevresinde dikiyorlardı. Beytullah'ı da çıplak olarak tavaf ediyorlardı. Gerekçeleri de, üzerimizdeki bu kirli giysilerle biz tavaf edemeyiz, çünkü biz bu giysiler içinde çok günahlar işledik, türünden gerekçelerdi. Tavaf esnasında, her bir şavtın sonunda gidip putlarına secde ediyorlardı.

Gerçi deniliyor ki, müşrikler tavafları esnasında şöyle yakarırlardı: "لَبَّيْـكَ، لا شَـرِيكَ لَـكَ، إلاّ شَـرِيكٌ هُـوَ لَـكَ، تَمْلِكُهُوَمَـا مَلَـكَ" "Lebbeyk. La Şerike leke, İlla Şerikün Huve Leke, Temlikuhu ve Ma Melek." "Buyur Allah'ım! Senin ortağın yoktur. Ancak bir ortak vardır ki o ve onun sahip oldukları şeyler de senindir."

Bir yoruma göre, Muhacir ve Ensar, Bedir savaşında esir aldıkları kimselere dönerek, onları şirk koşmakla kınarlar. Bu arada Ali (r), amcası Abbas (r)'ı kınamaya başlar. Resulullah (s)'e karşı savaşa çıkmakla, akraba ile olan bağını kesmekle ayıplar. Hatta daha da ağır sözlerle söyler. Amcası Abbas da buna dayanamaz, yeğeni Ali'ye: "Siz hep bizim kötülüklerimizi hatırlatıp duruyorsunuz, fakat iyiliklerimizi de göz ardı ediyorsunuz" diye sitem eder. Ali de "Sizin iyilikleriniz de mi varmış!?" deyip alaycı bir soru yöneltir. Onlar da "Evet, biz ecir bakımından sizden daha üstünüz. Çünkü biz, Mescidi Haramı onarıyoruz, onun bakımını üstlenmişiz. Kâbe'nin örtüsünü biz sağlıyoruz. Hacca gelenlerin suyunu biz sağlıyoruz. Esirleri serbest bırakıyoruz" derler. İşte bunun üzerine

"أُوْلَـئِكَ حَبِطَـتْ أَعْمَالُهُـمْ وَفِـي النَّـارِ هُـمْ خَالِـدُونَ" "**Onların yaptıkları işler boşa gitmiştir. Cehennemde temelli kalacaklardır**" ayeti indi. Ayette de belirtildiği gibi burada yer alan "**Yaptıkları işler, ameller**" ifadesinden kasıt, Mescidi mamur hale getirmek, hacıların su hizmetlerini, hicabet görevini devam et-

tirmeleri, esirleri serbest bırakmalarıdır. Küfür ve sabit olarak görülen büyük günahları onların işlediklerini sahih olan amellerle karşılaştırmanın ne anlamı olabilir ki? Zaten ayetteki "شَـاهِدِينَ" kelimesi de buna işaret etmektedir. Kelimenin bunlardan hal olarak değerlendirilmesi de bundan ötürüdür.

Ayet şu gerçeği dile getiriyor: "Kendileri, kendi küfürlerine tanıklık ettikleri ve kâfirliklerini bildikleri halde, bir de kalkmışlar, buna rağmen Beytullah'ı imar etmeyi ve şahitliği küfürle kıyaslamaya kalkışıyorlar. Böyle bir şey olamaz, doğru değildir ve muhaldir."

18- "إِنَّمَا يَعْمُرُ مَسَاجِدَ اللَّهِ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الآخِرِ وَأَقَامَ الصَّلاَةَ وَآتَى الزَّكَاةَ" "**Allah'ın mescitlerini sadece Allah'a ve ahiret gününe iman eden, namazı kılan, zekâtı veren**" ayetinde de çoğul olarak "**Mesacid**" şeklinde gelen bu kelime aynı zamanda tekil olarak "**Mescid**" diye de okunmuştur. Mescitlerin imar ve onarımıyla ilgilenecek olanlar, aslında uygun olan şekliyle ayette özellikleri sayılanlardır. Sürekli buralara gelip giden, varlıkları o mescitlerin mamur olmasını sağlayan kimselerdir.

Kaldı ki "أَلْعِمَـارَةُ" "**el-İmaret**" ifadesiyle burada demek istenen şey, "onlar o mescitleri olması gerektiği gibi ıslah ederler, yıkımlarının önüne geçerler, düzenleyip tanzim ederler, ayakta kalmalarını sağlarlar. İçlerini ışıklandırırlar, o mabetlere saygıyla gidip gelirler. Orada ibadet etmeyi, zikri de alışkanlık haline getirirler" anlamındadır. Burada yer alan zikir ifadesi içerisinde, "Onlar o mescitlerde bilimsel manada çalışmalar, ilmi hizmetler de verirler" manasını kapsamaktadır. Hatta zikrin en değerlisi, en önemlisi ve en yücesi, buralarda yapılan ve yapılması istenen ilmi çalışmalardır. Bir de o mescitlerin, yapılış amaçlarının dışında kullanılmasına izin vermezler, bundan da korurular. Orada boş sözlere de yer yoktur.

Şimdi Resulullah'tan rivayetle gelen bazı hadislerini aktaralım. Resulullah (s)'den şöyle bir rivayet gelmektedir: *"Ahir zamanda ümmetim içinden öyle birtakım insanlar mescitlere gelecekler ki, onlar o mescitlerde halkalar oluşturacaklar. Konuştukları hep dünya olacak, istekleri ve arzuları da hep dünyadan söz etmek olacaktır. Onlar bir araya gelip oturmayın. Çünkü Allah'ın onlara ihtiyacı yoktur."*[17]

17 Bu hadisi Taberani (*el-Kebir*, 10/245, h:10452), Ebu Vail yoluyla merfu olarak İbn Mesud'dan rivayet ediyor. Raviler arasında Bezi Ebu Halil el-Hassaf bulunmaktadır. Bu da hadisi A'meş'ten, bu da Şakik b. Seleme'den bu şekilde rivayet ediyor. Ancak bu adam metruktür. Darekutni de bu hadisi, sadece bu kişi rivayet etti demektedir, ancak bu noktanın üzerinde ayrıca araştırma yapılması gerekir. İbn Hibban da hadisi, *"Sahih"* adlı eserinde, İsa b. Yunus tarikiyle A'meş'ten rivayetle tahric etmiştir. İbn Hibban ayrıca *"el-Mecruhin"* adlı eserinde (1/199) zikrediyor. Hâkim de aynı hadisi Sevri yoluyla Avf'tan, o da Hasan'dan rivayetle bu şekilde tahric etmiştir. Ancak tüm

Bir başka hadiste ise şöyle buyurulmaktadır: *"Mescitte konuşmak, hayvanların nasıl ki otu yiyip bitirdikleri gibi, bu da hasenatı yer bitirir."*[18]

Yine Resulullah (s) bir başka hadislerinde de Yüce Allah'ın şöyle buyurduğunu aktarmaktadır: *"Yeryüzünde evlerim, benim mescitlerimdir. Benim oradaki, ziyaretçilerim de, o mescitleri imar eden-boş bırakmayanlardır. Ne mutlu bir kula ki evinde temizliğini yapar, sonra benim evimde beni ziyarete gelir. Bu itibarla ziyaret edilene düşen görev, kendisini ziyarete gelen ikramda bulunmasıdır."*[19]

Yine Resulullah (s) buyurmuştur: *"Kim bir mescide ülfet ile devam ederse, Allah da o kuluna ülfet eder."*[20]

Resul (s) şöyle buyuruyor: *"Adamın mescitlere gidip geldiğini alışkanlık haline getirdiğini gördüğünüzde, onun imanına şahitlik edin."*

Enes (r)'dan rivayete göre, demiş ki: *"Kim bir mescitte bir lamba olsun yakarsa, o lamba, o mescitte yanıp ışık verdiği sürece melekler ve Arşı taşıyanlar onun için hepmağfirettebulunurlar."*[21]

---

rivayetlerin lafızlan farklıdır. İbn Adiy de *"el-Kamil"* adlı eserinde (2/493) zikrediyor. Hadisin tüm tarikleri Bezi Ebu Halil'e varıp dayanmaktadır. İbn Hibban Bezi Ebu Halil hakkında diyor ki: "Bu adam, sika ravilerin adlarını kullanarak uydurma rivayetlerde bulunur. Böylece rivayetlerini itimada değer olarak göstermek istemektedir." Heysemi, *Mecmauzzevaid*, 2/27; İbn Hibban, 15/162-163, h:6761, hadis İsa b. Yunus tarikiyle gelmektedir. Hâkim de Enes b. Malik'ten rivayetle *Müstedrek* adlı eserinde (4/323) tahric etmiş ve "Bu hadis, isnad bakımından sahihtir ama Buhari ve Müslim bunu eserlerine almamışlardır" demektedir. Ancak Hakim, bu konuda çok eleştirilen bir muhaddistir. Çünkü tahric ettiği hadisler arasında mevzu rivayetler olduğu halde, onlar için de aynı değerlendirmeyi yapan bir kişidir.

18 İbn Hacer Askalani, bu hadisle ilgili açıklama Lokman Suresi'nde gelecektir diyor. Ancak Hafız Iraki de bu hadisi, *"Tahricul-İhya"* adlı eserinde ele almış (1/152), rakamıyla vermiş ve bu hadisin dayandığı bir asla rastlayamadım, demiştir.

19 İbn Hacer Askalani de bu hadis için "Bu hadisi bu şekliyle bulamadım. Ancak Taberani'de, Selman yoluyla Resul'den (s) gelen bir rivayet vardır" demekte ve o rivayeti de şöyle vermektedir: *"Kim evinde güzel bir şekilde güzelce bir abdest alır, sonra da Mescide giderse o, Allah'ın ziyaretçisidir. Bu durumda ziyaret edilenin hakkı da, kendisini ziyarete gelene ikramda bulunmasıdır."* Hadisi Abdurrezzak rivayet etmiş, onun yoluyla da Taberi, hadisi Ma'mer'den, bu da İbn İshak'tan, İbn İshak ise hadisi Amr b. Meymun'dan rivayetle aktarıyorlar. Amr b. Meymun demiş ki; Resulüllah'ın ashabı şöyle derlerdi: *"Yeryüzünde Allah'ın evleri, mescitlerdir. Allah'a düşen hak, buralarda kendisini ziyarete gelenlere ikramda bulunmasıdır."* Rivayeti bu şekilde tahric eden de Abdullah b. Mübarektir. Zeylai de, *"Tahricul-Keşşaf"* eserinde (2/57), gariptir, ifadesiyle vermektedir. Taberani, *Mucem*, 6/253-254, h:6139. Taberani, hadisi Yahya b. İshak el-Tusteri yoluyla vermektedir. Heysemi, *Mecma*, 2/34 zikretmiştir.

20 Hadisi İbn Adiy tahric etmiş, Taberani de İbn Luhay'a'nın Daric b. Heysem yoluyla Ebu Said'den bu şekildeki bir rivayetle tahric etmiştir.

21 Ebul Heysem'in Ebu Said'den rivayeti olarak bu hadisi Tirmizi, İbn Mace, İbn Hibban ve Hâkim tahric etmişlerdir.

Diyorsun ki: Burada iman esasları arasında, Resulullah (s)'i zikredemez miydi?

Derim ki: Bilindiği ve yaygınlaştığı üzere, Yüce Allah'a iman olayının hemen yanında Resulullah (s)'a iman akla gelir. Bu ikisi adeta iç içedir. Biri diğerinden ayrılmazdır. Nitekim şehadet kelimesinde olsun, ezan ve kamette olsun ve bu ikisi dışındaki durumlarda olsun Allah ve Resulüne iman hep beraber zikredilmiştir. Sanki her ikisi de bir tek imiş gibi, biri diğerinden ayrılmaz haldedir. Dolayısıyla Allah'a imandan söz edilince, orada hemen Allah'ın Resulüne de iman akla gelir. Kaldı ki, namazı kılma ve zekâtı verme ifadelerinin varlığı zaten, Resulullah'a imanı da içerdiğine bir delildir.

Diyorsun ki: Nasıl oluyor da bu ayette "وَلَمْ يَخْشَ إِلاَّ اللّهَ" "**ve Allah'tan başkasından korkmayanlar onarabilir**" diye buyruldu? Oysaki zaten mümin olan bir kimse sakıncalı olan şeylerden çekinir, korkar. Korkmamak gibi bir şey elinden gelmez ki! Buna ne diyeceksin?"

Derim ki: Buradaki haşyetten ve takvadan kasıt, Din ile alakalı olan hususlarla alakalıdır. Korkulacak bir duruma düştüğünde kulun veya başkalarının rızalarını, Allah'ın rızasına tercih etmemelidir. Eğer kişinin karşısına iki seçenek çıkmış olsa, bunlardan biri Allah'ın hakkı, diğeri de kendisine ait olan bir hak ise, Allah'ın hakkından korkarak bu durumda Allah'ın hakkını kendi hakkına tercih etmelidir. Deniliyor ki, onlar putlardan korkuyorlardı ve bir şey isteyeceklerinde de, beklentileri onlardan oluyordu. İşte burada, bu korkunun reddi ve önlenmesi istenmiştir.

"فَعَسَى أُوْلَئِكَ أَن يَكُونُواْ مِنَ الْمُهْتَدِينَ" "**İşte onların doğru yolda olanlardan olmaları ümit edilir.**" İşte burada, müşriklerin hidayet yerlerinden uzaklaştırılması manası vardır. Aynı zamanda müşriklerin önemseyip gözlerinde büyüttükleri, övündükleri amellerinden hiçbir beklentilerinin olmaması için, konuyu ta baştan bitirmektedir. Çünkü beklentileri sebebiyle de sonunda iyi şeyler beklemektedirler.

İman edip de, imanlarının gereği olarak şeriat ölçülerine göre amellerini de buna eklerler, Allah korkusu/haşyet ile takva duygusunu da yaşayarak hareket ederlerse, işte onların halleri, hidayetleri "Asa ile Lealle" arasında, kısaca "olabilir-olamaz" arasında dolanıp durur. O halde müşrikler neye göre Allah katında en güzel mertebeye ulaşacaklarını söyleyebilirler ki?

Aslında bu ve benzeri ifadelerde, haşyet/Allah'tan korku olayı aldanma, gurura kapılma noktasında Allah'ın müminlere bir lütfu ve ihsanıdır.

19- "أَجَعَلْتُمْ سِقَايَةَ الْحَاجِّ وَعِمَارَةَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ كَمَنْ آمَنَ بِاللّهِ وَالْيَوْمِ الآخِرِ وَجَاهَدَ فِي سَبِيلِ اللّهِ لاَ يَسْتَوُونَ عِندَ اللّهِ وَاللّهُ لاَ يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ" "**Hacca gelenlere su verme-**

yi, mescidi Haram'ı onarmayı; Allah'a ve ahiret gününe iman edenle ve Allah yolunda cihad edenle bir mi tutuyorsunuz? (Ey bu hizmeti yürütenler!) **Allah katında bir değildir. Allah zalim toplumu doğru yola çıkarmaz.**" Ayette geçen " **es-Sikaye**" ve "**el-İmara**" kelimelerinin her ikisi de mastar olan kelimelerdir. Her iki kelime de kök olarak "**es-Sıyanet**" ve "**el-Vikaye**" kelimelerine benzemektedirler. Bu itibarla burada mutlaka bir muzafın/tamlananın olması gerekir. İşte bu nedenle bu, "أَجَعَلْتُمْ سِقَايَةَ الْحَاجِّ أَهْلَ" "**Ecealtüm Ehle Sikayetil Haccı**" takdirindedir. Kaldı ki İbn Zübeyir'in ve kurradan olan Ebu Veceze es-Sa'di'nin kıraatleri de bunu destekler durumdadır. Bunlar ayetin bu kısmını "سُقَاةَ الْحَاجِّ وَ عُمْرَةَالْمَسْجِدِالْحَرَامِ" "**Sukatalhacci ve Umretul Mescidil haramı**" olarak okumuşlardır. Manada farklılık yoktur, "*Hacıların su ihtiyacını gideren ve Mescidi Haramı imar edenler*" anlamındadır.

Buna göre mana şöyle olmaktadır: "Burada müşriklerin müminlere benzetilmesiyle müşriklerin geçersiz olan, boşa gitmiş olan amelleriyle müminlerin sabit olan ammelerinin birbirine benzetilmesinin reddi ve inkârı vardır. Müminlerin kendileri müşriklere benzetilmeyeceği gibi, amelleri de asla müşriklerin amellerine benzetilmez. Taraflar birbiriyle eşitmişler gibi asla gösterilemez. Kaldı ki, müminleri onlarla eşit görmek bir zulüm ve haksızlık olduğu gibi, küfürleri sebebiyle olan zulümleri açısından da zaten müminler onlarla asla kıyaslanamazlar."

Rivayet olunduğuna göre, müşrikler Yahudilere şöyle demişler: "Bizler, hacıların su ihtiyaçlarını karşılıyoruz, Mescidi Haram'ın imarını ve onarımını üstlenmişiz. Bu durum da biz mi, yoksa Muhammed ve adamları mı daha üstün?" Yahudiler de onlara: "Siz, onlardan daha üstünsünüz" diye cevap vermişlerdir.

Anlatıldığına göre Ali (r), amcası Abbas'a: "Siz hicret edemez miydiniz? Gelip Resulullah'a katılamaz mıydınız?" diye sorar. Bunun üzerine amcası Abbas da "Ben de hicretten daha faziletli bir şey yok mu? Ben, Beytullah'ı ziyarete gelen hacıların sularını karşılıyorum, Mescidi Haramı onarıyorum" der.

Ne zamana ki bu ayet nazil oldu. Bunun üzerine Abbas şöyle dedi: "Bundan öyle anlıyorum ki, bundan böyle hacılara su dağıtma hizmetini terk edeyim istiyorsunuz!" Resulullah (s), amcası Abbas'ın bu ifadeleri üzerine amcasına: "*Siz, su hizmet işinizi sürdürün! Çünü o işte sizin için hayır vardır*"[22] buyurur.

---

22 Bu rivayeti, Abdurrezzak Tefsirinde (2/269) tahric etmiştir. Hadisi Hasan'dan rivayet eden Ma'mer'dir.

20- "لَّذِينَ آمَنُواْ وَهَاجَرُواْ وَجَاهَدُواْ فِي سَبِيلِ اللّهِ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنفُسِهِمْ" "**İman eden, hicret eden ve Allah yolunda mallarıyla, canlarıyla cihad eden kimselere,**" evet bu kimselere gelince, "أَعْظَمُ دَرَجَةً عِندَ اللّهِ" "**Allah katında en büyük dereceler vardır.**" Çünkü bunlar, su dağıtan, hacılara hizmet veren, Mescidi Haramı imar eden ve size göre daha üstün görülen müşrik Mekkelilerden, Allah katında derece bakımından çok daha üstündürler. Allah katında üstün derecelere sahip olacaklar siz değilsiniz. "وَأُوْلَئِكَ هُمُ الْفَائِزُونَ" "**İşte kurtulanlar onlardır.**" Yoksa kurtulanlar sizler değilsiniz. Asıl kurtulanlar, sizin dışınızda kalan müminlerdir!

21- "يُبَشِّرُهُمْ رَبُّهُم بِرَحْمَةٍ مِّنْهُ وَرِضْوَانٍ وَجَنَّاتٍ لَّهُمْ فِيهَا نَعِيمٌ مُّقِيمٌ" "**Rab'leri onlara katından bir rahmet hoşnutluk ve içinde tükenmez nimetler bulunan cennetler müjdeler!**"

Bu ayetin başında yer alan "يُبَشِّرُهُمْ" "**Yubeşşiruhum**" kelimesi, hem tahfif ile şeddesiz olarak "يَبْشُرُهُمْ" "**Yebşuruhum**" veya "يُبْشِرُهُمْ" "**Yubşiruhum**" ve hem şeddeli olarak "يُبَشِّرُهُمْ" "**Yubeşşiruhum**" diye de okunmuştur. Burada bu ayette müjde olarak sunulan ifadelerin nekre/belirsiz ifade ile zikredilmesinin sebebi, burada tanıtılan şeylerin, birilerinin tanıttığı, anlattığı vasıf ve özelliklerin dışında bir vasfa ve niteliğe sahip olduğunu belirtmek içindir. Yoksa bunlar, öyle dil ile anlatılacak gibi olan şeyler değildir. Vasfedilenlerin ötesinde bir vasfa, tanıtılanın ötesinde bir özelliğe sahiptirler. İbn Abbas'tan gelen rivayete göre, bu özelliklere sahip olanlar, sadece muhacirlerdir. Bu özellikler yalnızca onlarda bulunur.[23]

22- "خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا إِنَّ اللّهَ عِندَهُ أَجْرٌ عَظِيمٌ" "**Onlar orada ebedi kalacaklardır. Doğrusu büyük mükâfat Allah katındadır.**"

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا آبَاءَكُمْ وَإِخْوَانَكُمْ
أَوْلِيَاءَ إِنِ اسْتَحَبُّوا الْكُفْرَ عَلَى الْإِيمَانِ وَمَنْ
يَتَوَلَّهُمْ مِنْكُمْ فَأُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ ﴿23﴾ قُلْ
إِنْ كَانَ آبَاؤُكُمْ وَأَبْنَاؤُكُمْ وَإِخْوَانُكُمْ وَأَزْوَاجُكُمْ
وَعَشِيرَتُكُمْ وَأَمْوَالٌ اقْتَرَفْتُمُوهَا وَتِجَارَةٌ تَخْشَوْنَ
كَسَادَهَا وَمَسَاكِنُ تَرْضَوْنَهَا أَحَبَّ إِلَيْكُمْ مِنَ اللَّهِ

23 Sa'lebı bunu Cuveybir'in Dahhak'tan rivayeti olarak tahric etmiştir.

وَرَسُولِهِ وَجِهَادٍ فِي سَبِيلِهِ فَتَرَبَّصُوا حَتَّىٰ يَأْتِيَ
اللَّـهُ بِأَمْرِهِ وَاللَّـهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ ﴿24﴾
لَقَدْ نَصَرَكُمُ اللَّـهُ فِي مَوَاطِنَ كَثِيرَةٍ وَيَوْمَ حُنَيْنٍ
إِذْ أَعْجَبَتْكُمْ كَثْرَتُكُمْ فَلَمْ تُغْنِ عَنْكُمْ شَيْئًا وَضَاقَتْ
عَلَيْكُمُ الْأَرْضُ بِمَا رَحُبَتْ ثُمَّ وَلَّيْتُمْ مُدْبِرِينَ ﴿25﴾
ثُمَّ أَنْزَلَ اللَّـهُ سَكِينَتَهُ عَلَىٰ رَسُولِهِ وَعَلَى الْمُؤْمِنِينَ
وَأَنْزَلَ جُنُودًا لَمْ تَرَوْهَا وَعَذَّبَ الَّذِينَ كَفَرُوا وَذَٰلِكَ
جَزَاءُ الْكَافِرِينَ ﴿26﴾ ثُمَّ يَتُوبُ اللَّـهُ مِنْ بَعْدِ ذَٰلِكَ
عَلَىٰ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّـهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿27﴾ يَا أَيُّهَا
الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْمُشْرِكُونَ نَجَسٌ فَلَا يَقْرَبُوا
الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ بَعْدَ عَامِهِمْ هَـٰذَا وَإِنْ خِفْتُمْ عَيْلَةً
فَسَوْفَ يُغْنِيكُمُ اللَّـهُ مِنْ فَضْلِهِ إِنْ شَاءَ إِنَّ اللَّـهَ
عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿28﴾ قَاتِلُوا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّـهِ وَلَا
بِالْيَوْمِ الْآخِرِ وَلَا يُحَرِّمُونَ مَا حَرَّمَ اللَّـهُ وَرَسُولُهُ
وَلَا يَدِينُونَ دِينَ الْحَقِّ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ
حَتَّـىٰ يُعْطُوا الْجِزْيَةَ عَنْ يَدٍ وَهُمْ صَاغِرُونَ ﴿29﴾

Ayetlerin Mealleri

23- Ey İman edenler! Eğer küfrü imana tercih ediyorlarsa babalarınızı ve kardeşlerinizi veli edinmeyin. Sizden kim onları veli edinirse, İşte onlar kendilerine yazık edenlerdir.

24- De ki: Babalarınız, oğullarınız, kardeşleriniz, eşleriniz, akrabalarınız, elde ettiğiniz mallar, durgun gitmesinden korktuğunuz ticaret, hoşunuza giden konutlar size Allah'tan, Resulünden ve O'nun yolunda cihaddan daha sevgili ise Allah'ın (azap) emri gelene kadar bekleyin! Allah fasık topluma yol göstermez.

25- Andolsun ki, Allah size birçok yerde ve çokluğunuzun sizi böbürlendirdiği fakat bir fayda sağlamadığı, yeryüzünün geniş olmasına rağmen size dar gelip de bozularak arkanıza döndüğünüz Huneyn gününde yardım etmişti.

26- Bozgundan sonra Allah, Resulü'ne ve müminlere güven indirdi ve görmediğiniz askerler indirerek kâfirleri cezalandırdı. Kâfirlerin cezası budur.

27- Allah, bundan sonra da dilediğinin tevbesini kabul eder. Allah bağışlayan, merhamet edendir.

28- Ey İman edenler! Doğrusu müşrikler pistir. Bu sebeple bu yıldan sonra Mescid-i Haram'a yaklaşmasınlar. Eğer fakirlikten korkuyorsanız, dilerse Allah sizi bol nimeti ile zenginleştirecektir. Şüphesiz Allah bilendir, hâkimdir.

29- Kitap verilenlerden, Allah'a, ahiret gününe iman etmeyen, Allah'ın ve Resulü'nün haram kıldığı şeyleri haram kabul etmeyip, hak dini din edinmeyenlerle, boyunlarını büküp kendi elleriyle cizye verene kadar savaşın!

Ayetlerin Tefsiri

23- "يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا آبَاءَكُمْ وَإِخْوَانَكُمْ أَوْلِيَاءَ إِنِ اسْتَحَبُّوا الْكُفْرَ عَلَى الْإِيمَانِ وَمَن يَتَوَلَّهُم مِّنكُمْ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ" **"Ey İman edenler! Eğer küfrü imana tercih ediyorlarsa babalarınızı ve kardeşlerinizi veli edinmeyin. Sizden kim onları veli edinirse, İşte onlar kendilerine yazık edenlerdir."**

24- "قُلْ إِن كَانَ آبَاؤُكُمْ وَأَبْنَاؤُكُمْ وَإِخْوَانُكُمْ وَأَزْوَاجُكُمْ وَعَشِيرَتُكُمْ وَأَمْوَالٌ اقْتَرَفْتُمُوهَا وَتِجَارَةٌ تَخْشَوْنَ كَسَادَهَا وَمَسَاكِنُ تَرْضَوْنَهَا أَحَبَّ إِلَيْكُم مِّنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ وَجِهَادٍ فِي سَبِيلِهِ" **"De ki: Babalarınız, oğullarınız, kardeşleriniz, eşleriniz, akrabalarınız, elde ettiğiniz mallar, durgun gitmesinden korktuğunuz ticaret, hoşunuza giden konutlar size Allah'tan, Resulünden ve O'nun yolunda cihaddan daha sevgili ise..."** Mekke'nin fethinden önce de iman edenler vardı. Ancak bunların tam olarak iman sahibi olduklarının sayılabilmesi için hicret etmeleri, kâfir olan tüm akrabalarıyla ilgi ve bağlarını koparmaları gerekiyordu. Onlara karşı sevgi beslememeleri ve onları veli edinmemeleri icap ediyordu. Ancak bunlar şu gerekçeleri ileri sürüyorlardı: "Ey Allah'ın Resulü! Eğer bizleri bizim dinimize karşı çıkanlardan ayrılır, onlarla olan bağlarımızı kesersek, bu durumda babalarımız, oğullarımız ve akrabamız ile olan tüm bağlarımızı koparmış olacağız. Üstelik bir de ticari kaybımız olacak ve mallarımız helak olacaktır. Beldelerimiz harabeye dönüşecek ve sonunda bizler her şeyimizi kaybetmiş olarak kalakalacağız." İşte yukarıdaki ayetler bunun üzerine nazil olmuştu.

Bu ayetlerin inmesiyle bu kişiler hicret etmeye başladılar. Bu durum karşısında adam yola çıkmış, karşısına ya oğlu, ya babası, ya kardeşi veya bir

akrabası çıkıyordu ama o, yine de dönüp onlara bakmıyordu. Hatta yola çıkanlara herhangi bir yardımda da bulunmuyorlardı. Daha sonradan buna ruhsat tanındı.

Deniliyor ki bu ayetler, irtidat ederek dinden dönenler (mürtedler) hakkında nazil olmuştur. Bu dokuz kişi İslam'ı terk edip irtidat ettikten sonra kaçarak Mekke'ye gelmişlerdi. İşte Yüce Allah, bunların dost edinmelerini yasaklamış, onlarla bağ kurulmamasını emretmişti.[24]

Resulullah (s) şöyle buyurmuş: *"Herhangi biriniz, Allah için sevmedikçe ve Allah için buğz etmedikçe, imanın tadını tadamaz. Allah İçin sevmesi halinde, halktan en uzak kimse durumuna düşer. Allah için buğz edince de, insanlar arasında Allah'a en yakını olur."*[25]

Ayetteki "وَعَشِيرَاتُكُمْ" "**Ve Aşiyretukum**" kelimesi "وَعَشِيرَتُكُمْ" "**Ve Aşiyratukum**" diye de okunmuştur. Hasan (r) da "وَعَشَائِرُكُمْ" "**Ve Aşairukum**" diye kıraat etmiştir.

"فَتَرَبَّصُوا حَتَّى يَأْتِيَ اللَّهُ بِأَمْرِهِ وَاللَّهُ لاَ يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ" "**Allah'ın (azap) emri gelene kadar bekleyin! Allah fasık topluma yol göstermez.**" Ayetin bu kısmında tehdit ifadesi bulunmaktadır. İbn Abbas, bunun Mekke'nin fethi olduğunu zikrediyor. Hasan da, bu tehdidin, yakın veya uzak bir gelecekte meydana gelecek olan acı bir son ve bir ceza anlamında olduğunu belirtir. Doğrusu bu ayet, çok büyük bir tehdit içeren bir ayettir ve ayetten daha büyük bir şiddet ve tehdit içeren bir başka ayet de yoktur.

Ayet, burada sanki o toplumun dine bakışlarını ve inanç açısından olan aymazlıklarını haykırmaktadır. Sapasağlam olan (habli'l yakin) o sağlam ip konusundaki rahatsızlıklarını ayet haykırıyor. İşte bu nedenle insanların en

24 Zeylai, *Tahricul-Keşşaf* adlı eserinde (2/60) diyor ki; bu rivayetin ilkini, Sa'lebi, Tefsirinde Cuvaybir'den, bu Dahhak yoluyla İbn Abbas'tan rivayetle tahric etmiştir. İbn Abbas demiş ki: "Yüce Allah, müminlere hicreti emredince, bu olay Mekke'nin fethinden önceydi. O zaman bazı kimseler iman etmişlerdi ama hicret etmemeleri yüzünden imanları tamamlanmış değildi" şeklinde olan bu rivayet, ikincisi de Mukatil'den hikâye edilendir. Mukatil demiş ki, "Bu ayetler, dinden dönen dokuz kişi hakkında nazil olmuştur. Bunlar dinlerini değiştirdikten sonra kaçıp Mekke'ye gitmişlerdi. İşte Yüce Allah, bunlarla olan bağların kesilmesi emrini vermişti, onlara velayet yetkisinin verilmemesini istemişti. Bu her iki rivayetin senedi bu iki kişiye dayanmaktadır ve kitabın başında bu rivayet geçmişti. İbn Hacer Askalani de, bunun Salebi tarafından, Mukatil'den rivayetle zikredildiğini söylemektedir.

25 Zeylai, *Tahricu Ehadisul-Keşşaf* kitabında (2/61), bu rivayet için gariptir, diyor. İbn Hacer de, hadisi bu lafızla bulamadığını söylüyor. Heysemi de, *Mecmauzzevaid* eserinde (1/94) farklı olarak zikretmiştir. Taberani, hadisi *el-Kebir* eserinde zikretmiştir. Ebu Davud da, *Kitabus Sünne* eserinde 4681 rakamıyla (4/220) tahric etmiştir. Taberani de *Mu'cem*'inde, 7613 ve 7736 rakamıyla zikretmiştir. Hafız İbn Hacer, hadisi bu lafızla bulamadığını zikretmiştir.

takva sahibi olanı olsun, en çok Allah'tan, onun azabından sakınanı olsun, bundan böyle kendisine acısın.

Evet, kendisini yoklasın da Yüce Allah'ın zatı ile alakalı olarak kendisinde bir rahatsızlık var mı yok mu, araştırsın? Allah'ın dininde sebat konusunda ne kadar samimi olup olmadığını bir değerlendirsin. Acaba, Allah'ın dinini, atalarına, çocuklarına, akrabalarına, mallarına ve meskenlerine tercih ediyor mu, etmiyor mu? Bu konuda mutlaka kendisini gözden geçirsin. Dünya ile ilgili tüm haz ve istekleri, sırf haz ve istekleri adına olan tercihlerini bir test etsin! Bunlar basit bir maslahat ve çıkar adına Allah'ı unutuverirler. Bunlar hangi tarafın daha uzun olup olmadığını da bilemezler. Şeytan, onları dinin en değerli olan gerçeklerinden saptırıp uzaklaştırır. Hatta öyle bir noktaya getirir ki, sanki burnu üzerine bir sinek konmuş da uçup gidecekmiş durumuna sokar.

25- "لَقَدْ نَصَرَكُمُ اللَّهُ فِي مَوَاطِنَ كَثِيرَةٍ وَيَوْمَ حُنَيْنٍ إِذْ أَعْجَبَتْكُمْ كَثْرَتُكُمْ فَلَمْ تُغْنِ عَنكُمْ شَيْئًا وَضَاقَتْ عَلَيْكُمُ الأَرْضُ بِمَا رَحُبَتْ ثُمَّ وَلَّيْتُم مُّدْبِرِينَ" **"Andolsun ki, Allah size birçok yerde ve çokluğunuzun sizi böbürlendirdiği fakat bir fayda sağlamadığı, yeryüzünün geniş olmasına rağmen size dar gelip de bozularak arkanıza döndüğünüz Huneyn gününde yardım etmişti."**

Savaş alanları: Savaş makamları ve yerleri: Şair diyor ki:

"وَكَمْ مَوْطِنٍ لَوْلاَيَ طُحْتَ كَمَا هَوَي بِأَجْرَامِهِ مِنْ قُلَّةِ النِّبْقِ مُنْهَوِي"
"Nice yerlerde çukura düştün hep, yetişmeseydim ben
Eğer, dağın tepesinde yuvarlanan gibi yuvarlanırdın sen"

Ayette geçen "مَوَاطِنَ" kelimesinin cer ve tenvin kabul etmemesi, çoğul olması hasebiyledir. Bu, öyle bir kalıpta gelmiştir ki, bu kalıpta bir başka kelime gelmişdeğildir.[26]

Diyorsun ki: Nasıl oluyor da zaman ve mekân anlamında olan "وَيَوْمَ حُنَيْنٍ" "Huneyn gününde" kavli, yine bu ayette yer alan "اَلْمَوَاطِنُ" üzerine atfediliyor?

Derim ki: Bunun manası, Huneyn gününde karşılaşılan zorluklar yanında görülen yardımlar, ya da birçok yerlerde karşılaşman zorluklar ile Huneyn gününde karşılaşılan sıkıntılarda Allah'tan gelen yardımlar demektir. Gerçi

26 Ayette "Birçok yerde" anlamında Türkçeleştirdiğimiz "اَلْمَوَاطِنُ اَلْكَثِيرَةُ" ifadesi, "Bedir savaşı sırasında olsun, Kureyza, Nadir oğullarıyla olan savaşlarda olsun, Hudeybiye, Hayber ve Mekke'nin Fethi gibi savaşlarda olsun, geçirilen badireler, karşılaşılan zorluk ve sıkıntılar demek olup bu yerlerde gelen Allah'ın yardımlarından söz edilmektedir.

burada geçen "**Yerler**" ifadesinden kasıt, vakit ve zaman dilimleri da anlaşılabilir. Örneğin Hüseyin (r)'ın şehit edildiği zaman gibi manaları da içerebilir. Aslında burada olması gereken şey "وَيَـوْمَ حُنَيْـنٍ" "Huneyn gününde" kavlinin, muzmar/gizli olarak kabul edilen bir fiil ile mansub/fethalı olması gerektiğidir. Yoksa burada zahir olan fiil ile mansub olması değildir.

Bunun da gereği "إِذْ أَعْجَبَتْكُمْ" kavlinin, "وَيَوْمَ حُنَيْنٍ" kavlinden bedel olmasıdır. Eğer, onu nasb eden kelimenin ibarede yer alan zahir fiil olduğunu değerlendirirsen, o zaman bu sahih/uygun olmazdı. Çünkü söz konusu edilen çoklukları, onları her savaş alanında şımartmış değildi. Kaldı ki her savaş alanında sayıca da çok değillerdi. Bu durumda onu nasb eden şeyin geride ona özgü bir fiilin var olabileceğidir. Aksi takdirde ayette yer alan "إِذْ" kelimesi, gizli/muzmar olan "اُذْكُـرْ" fiiliyle mansub kılınmıştır.

Huneyn: Mekke ile Taif arasında ve Taif'e üç mil uzaklıkta olan bir vadidir. Burada Müslümanlar ile düşmanları arasında bir savaş çıkmıştı. Ki Müslümanların sayıları 12 bin kişiyi buluyordu. Bunlar Mekke'nin fethinde yer alan kimselerdi. Bu sayıya bir de Tulakadan olanlardan da 2000 kişi eklenmişti. Müslümanlarla Hevazin ve Sakif arasında savaş çıkmıştı. Bu iki kabilenin savaş gücü 4000 kişi kadardı. Kısaca farklı Arap kabilelerinden bunlara katılanlarla Müslümanların sayıları oldukça fazla idi, bu fazlalık öyle küçümsenemeyecek derece olan bir sayı idi.

Sayılarının oldukça fazla olduğunu gören Müslümanlardan biri, düşman ile karşı karşıya geldiklerinde şöyle konuşmuştu: "Biz, artık bugün sayımız azlığından şikâyet ederek yenilecek değiliz, bizi bugün yenecek çıkmaz" demişti. Bu durum Resulullah'ı üzmüştü. Bir rivayete göre de, bu sözü söyleyenin bizzat Resulullah (s)'in kendisi olduğudur, gerçi bu sözü söyleyenin Ebu Bekir (r) olduğu da rivayetler arasında yer almaktadır.[27]

İşte bu olayı ayetin "إِذْ أَعْجَبَتْكُـمْ كَثْرَتُكُـمْ" "**Çünkü o gün sayı çokluğunuz sizi şımartmıştı**" kavli dile getiriyordu. Düşmanla Müslümanlar arasında çok amansız bir savaş baş gösterdi. İşte böyle bir anda Müslümanlar sayılarının çokluğuna güveniyorlardı. Bu durum adeta başlarını döndürmüştü. Bu arada asıl yardım edenin Allah olduğu gerçeğini, ordunun sayısal üstünlüğünün hiçbir anlam ifade etmeyeceğini unuttular. Sonunda hezimete uğradılar. Hatta hezimete uğrayan askerlerin bir kısmının ta Mekke'ye kadar kaçıp gittikleri bile görülmüştü. Bu arada Resulullah (s) tek başına kalmıştı, Resulullah bulunduğu yerde durup beklemiş ve yerinden hiç ayrılmamıştı. Bu esnada

27 İbn Hacer, bu rivayeti, burada yer aldığı şekilde bulamadığını zikrediyor. Ayrıca burada yer alan rivayetlerin ve olayların birbirine müellif tarafından karıştırıldığı da vakidir. Çünkü Hevazin ve Sakif kabileleri müşriklerden tarafa idiler. **(Çeviren)**

yanında sadece amcası Abbas kalmıştı. Amcası Abbas, Resulullah (s)'in yularını tutuyor ve amcası Haris'in oğlu Ebu Süfyan da, Resulullah'ın bineğinin üzengisini tutuyordu. Özellikle senin dikkatini bu noktaya çekmek istiyorum. Resulullah'ın tek olarak sergilemiş olduğu bu cesaret, savaş alanında tek başına da kalsa, kaçmayacağı noktasında sergilediği metanet, onun gerçekten davasında doğru olduğunun şahitliğidir. Bunun bir başka açıklaması olamaz. Kaldı ki bu vakıa aynı zamanda onun nübüvvetinin de ayetlerindendir.

Bu arada Resulullah (s) *"Rabbim! Bana vaat ettiğini ver!"* diye yakarıyor, amcası Abbas'a da, sesinin oldukça gür olması hasebiyle, şu emri veriyordu: *"Şu dağılıp giden insanlara seslen!"* Bu emir üzerine Abbas (r) kabile kabile tüm Ensara seslendi, arkasından da "Ey o ağacın altında Resulullah'a biat edenler! Ey Ashabı Bakara!" diye seslendi. Abbas (r)'ın sesini duyanlar hep birden dönüp geldiler. Dönerlerken de "Buyur Ey Allah'ın Resulü! Buyur!" diyerek geliyorlardı. Melekler de, üzerlerinde beyaz giysiler bulunduğu halde alacalı atlar üzerinde yere iniyorlardı.

Bu esnada Resulullah (s) Müslümanların nasıl savaştıklarına bakıyor ve şöyle diyordu: *"İşte bu, tam da savaşın kızıştı andır."* Sonrasında yerden bir avuç toprak alarak, onu, düşmanın bulunduğu tarafa doğru savurdu. Peşinden de *"darmadağın hale gelin!"* diye buyurdu. Kâbe'nin Rabbine yemin olsun ki, hepsi hezimete uğrayıp darmadağın oldular.

Abbas (r) diyor ki, "Ben o esnada Resulullah'a bakıp duruyordum. Katır üzerinde onları, arkalarından kovalıyordu."[28]

"بِمَا رَحُبَتْ" kavlindeki "مَا" mastariyedir. Baştaki "Be" harfi de, "maa/beraber, ile" manasına gelir. Manası da "genişliğine rağmen" demektir. Burada car ile mecrur, hal konumunda gelmişlerdir. Örneğin: "Huzuruna yolculuk giysileriyle girdim" dendiğinde, bu "henüz üzerimdekileri bile çıkarmadan girdim" anlamında söylenen bir sözdür.

Bu durumda ayetin manası şöyle olmaktadır: *"Kaçabilmeniz için, gideceğiniz yerde uygun bir yer bile bulacak değilsiniz. Sizin aşırı derecede olan korkunuz yüzünden kurtuluşunuz kaçmaya bağlı değildir. Sanki dünya başınıza dar gelmişti. Oysaki daha sonra sizler bozularak arkanızı dönüp kaçmıştınız."* Böylece hezimete uğramış oldunuz.

26- "ثُمَّ أَنزَلَ اللَّهُ سَكِينَتَهُ عَلَى رَسُولِهِ وَعَلَى الْمُؤْمِنِينَ وَأَنزَلَ جُنُودًا لَّمْ تَرَوْهَا وَعَذَّبَ الَّذِينَ كَفَرُوا وَذَٰلِكَ جَزَاءُ الْكَافِرِينَ" "Bozgundan sonra Allah, Resuline ve müminlere gü-

28 Müslim, (6/355), Cihad ve Siyer bahsi, Huneyn gazvesi, h: 1775/76; Beyhaki, *Delailunnubuvve*, 5/137-139

ven indirdi ve görmediğiniz askerler indirerek kâfirleri cezalandırdı. Kâfirlerin cezası budur." Ayette geçen "سَكِينَتَهُ" kavliyle demek istenen şey "Kendisiyle mü'minlerin huzura erip güven duydukları ve iman ettikleri rahmetini indirdi" demektir. "وَعَلَى الْمُؤْمِنِينَ" kavliyle murat olunanlar da "**hezimete uğrayan müminler**" demektir. Bir yoruma göre de, bunlar yerlerinde sebat ederek, herkesin kaçtığı bir sırada Resulullah'ın yanında, onunla birlikte kalanlardır.

"وَأَنزَلَ جُنُودًا لَّمْ تَرَوْهَا" "**Görmediğiniz askerler indirdi**" kavliyle demek istenenler de, bunların melekler olduğudur. Rivayete göre bu meleklerin sayıları 8000 idi, kimi rivayetlerde de 5000 idiler, bazı rivayetlerde ise bunların sayılarının 16000 olduğudur.

"وَعَذَّبَ الَّذِينَ كَفَرُوا" "**Ve Allah kâfirleri cezalandırdı**" buyurmakla, onların kimisini öldürülmeleri yoluyla kimisinin de esir alınarak cezalandırılmış olmalarıdır. Çünkü bu savaşta kadınlar ve çocuklar esir alınmışlardı.

27- "ثُمَّ يَتُوبُ اللَّهُ مِن بَعْدِ ذَٰلِكَ عَلَىٰ مَن يَشَاءُ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ" "**Allah, bundan sonra da dilediğinin tevbesini kabul eder. Allah bağışlayan, merhamet edendir.**" Yani daha sonra bunlardan bir kısmı Müslüman oldular. Rivayet olunduğuna göre bunlardan bazı kimseler, Resulullah (s)'e gelip, Müslüman olmak üzere, biatte bulundular ve kendisine: "Ey Allah'ın Resulü! Sen insanların en hayırlısı ve en iyi ve temiz olanısın. Bizim ailelerimiz ve çocuklarımız esir alındı, mallarımız alındı" dediler. Rivayetlere göre o gün esir alınan insanların sayısı 6000 kişi idiler. Bu arada mal olarak alınanlar, koyun ve deve cinsinden olmak üzere sayısız ganimetler ele geçirmişlerdi.

Bunun üzerine Resulullah (s) onlara "*Doğrusu katımda olanları siz de görüyorsunuz. Şüphesiz sözün en hayırlısı, en doğru olanı ve söylenenidir. Şimdi seçiminizi kendiniz yapın! Ya çocuklarınız ve kadınlarınızı istersiniz, ya da mallarınızı. Tercihinizi bu ikisinden birinden yana koyunuz*" buyurdu. Onlar da: "Biz hiçbir şeyi nesebe-soya denk tutacak değiliz, bizim için soyumuz, ailemiz ve çocuklarımız önemlidir" dediler. Bu cevap üzerine Resulullah (s) ayağa kalktı ve ashabına seslenerek "*Bu adamlar, Müslüman olmuşlar da buraya çıkıp gelmişler. Biz de onları, ya aile ve çocukları ya da malları, bu ikisinden birini tercih edebilecekleri seçeneğini sunduk. Onlar da hiçbir mal varlığını nesep ve soyla denk tutmadılar. Kimin elinde bir şey varsa ve kendi iç huzuru ile elinde olanı getirip vermek isterse, bu, onun bileceği şeydir. Kim de getirmeyecekse, o takdirde, o kimseler de ellerinde bu insanlara ait olan şeyleri getirip bize borç karşılığında versin, elimize bir imkân geçtiğinde de biz de o kimselere, verdiklerine karşılık olmak üzere paylarını veririz*" diye buyurdu. Sahabe de "Biz razı olduk ve teslim edeceğiz" dediler.

Bu defa Resulullah (s) *"Bilemem, ola ki içinizden hoşnut kalmayanlarınız da olabilir. Bu nedenle içinizdeki bilirkişilerinize söyleyin, bunları bize iletsinler"* buyurdu. Bunun üzerine, verdikleri kararlara rıza gösterecekleri bilirkişilerini Resulullah'a, getirdiler.[29]

28- "يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْمُشْرِكُونَ نَجَسٌ" "Ey İman edenler! Doğrusu müşrikler pistir."

"اَلنَّجَسُ" "**Neces**" kelimesi mastar bir kelimedir. Nitekim "نَجِسَ" ve "نَجْسًا" kelimeleri tıpkı "فَـذِرَ" ve "فَـذْرًا" kalıpları gibidir. Manası, pis, kirli ve murdar demek olduğu gibi, pislik ve murdarlık taşıyan anlamına da gelir. Çünkü bunların müşrik olmaları hasebiyle, kendileri Neces, pislik ve murdarlık konumundadırlar. Bunlar yıkanıp temizlenmezler, gusül yapmazlar. Pisliklerden ve murdar olan şeylerden kaçınıp sakınmazlar. Artık pislik ve murdarlık onlara tamamen bulaşıp sinmiştir. Bir manası da şöyledir. Müşrikler bizzat necasetin, pislik ve murdarlığın ta kendisidir. Müşrikler hakkında böyle denmekle, aslında onların nasıl bir özelliğe sahip olduklarının abartılı bir şekilde anlatılmasıdır.

İbn Abbas'tan gelen rivayete göre "Müşriklerin bizzat kendileri aynen köpekler ve domuzlar gibi necistirler."

Hasan (r)'dan gelen rivayete göre: "Kim müşrik olan biriyle tokalaşırsa abdest alsın." Ancak mezhepler burada sunulan bu iki görüşün aksi kanaate sahiptirler. Ayette geçen "نَجَـسٌ" kelimesi,, Nun harfinin kesre harekesi ve Cim harfinin de sükunu ile "نِجْسٌ" "ciNs" olarak da okunmuştur. Bu durumda burada bir mahzuf mevsuf bulunmaktadır. Burada sanki şöyle deniliyor gibidir: "إِنَّمَا الْمُشْرِكُونَ ضَـرِبٌ نَجِسٌ" veya "إِنَّمَا الْمُشْرِكُونَ جِنْـسٌ نَجِسٌ" takdirindedir. Bu türden gelen kelimeler çoğunlukla "رِجْـس" "**Rics**" kelimesine tabi olarak gelir ki, aslında bu da "نَجِسٌ" kelimesinin tahfif edilen şeklidir. Kelime aynen "كَبِـدَ" kelimesinden "كَبْـد" gelmesi gibidir.

"فَلاَ يَقْرَبُوا الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ بَعْدَ عَامِهِمْ هَذَا" "**Bu sebeple bu yıldan sonra Mescid-i Haram'a yaklaşmasınlar.**" Bundan böyle müşrikler bu yıldan sonra daha önceleri yaptıkları gibi artık haccetmeyecek ve umre yapmayacaksınız. Bu yıl, Ebu Bekir (r)'ın Hac Emiri olarak görevlendirildiği hicretin dokuzuncu

---

29 Hafız İbn Hacer Askalani diyor ki, bu hadisi, Salebi, herhangi bir senede dayanmaksızın zikretti. Gerçi bu kıssa, *Meğazi* adlı eserinde İbn İshak tarafından, Amr b. Şuayb'tan, bu da babasından, babası da dedesinden (kendi babasından) rivayetle uzunca bir rivayet olarak zikretmiştir. Buhari (5/252), Vekâlet, h:2307-2308; 2539, 2584, 2607, 3131-3132, 4318-4319, 7176-7177 2540, 2585, 2608; Ebu Davud, Cihad, 2694; Nesai, Hibe, h:3690; İbn Hişam, *Siyret*, (4/144), rakam:1823-1825

senesidir. Artık bundan sonra hiçbir müşrik hac yapamayacağı gibi Umre de yapamayacaktır.

Bu Ebu Hanife ve arkadaşlarının mezhebi görüşüdür. Kaldı ki Ali'nin kavli de bunu göstermektedir. Çünkü Ali (r) "Berae Suresi'ni" okurken orada bulunanlara şöyle seslenmişti: "Dikkat edin ve iyi dinleyin! Artık bu yılımızdan itibaren hiçbir müşrik bundan böyle haccetmeyecektir."

Hanefilere göre müşriklerin Hareme, Mescidi Harama ve diğer mescitlere girmelerine mani olunmaz. Şafii'ye göre müşrikler özellikle Mescidi Harama sokulmazlar, girmelerine engel olunur. İmam Malik'e göre, müşriklerin hem Mescidi Harama ve hem de diğer mescitlere girmelerine engel olunur.

Ata'dan (r) gelen rivayete göre, burada geçen Mescidi Haram ifadesinden kasıt, Harem'dir. Burada Müslümanlara bir görev düşmektedir, o da, müşriklerin buraya girmelerine engel olmaları ve izin vermemeleridir. Müşriklerin Mescidi Haram'a yaklaştırılmalarının yasaklanması konusundaki emir, Müslümanlara varıp dayanmaktadır. Çünkü onlara karşı bu uygulamayı yürütecek olanlar onlardır.

Gerçi buradaki "men/yasaklama" meselesi, müşriklerin Mescidi Haram'ın yönetiminde söz sahibi kılınmamalarıdır. Mescidi Haram'ın maslahatı ve hizmetleri konusunda onların görev almalarına mani olunması, varsa böyle birileri, hemen o görevden alınmaları demektir.

"وَإِنْ خِفْتُمْ عَيْلَةً" "**Eğer fakirlikten korkuyorsanız,**" Müşriklerin hacca gelmelerine engel olunması halinde gelirin azalması ve bu nedenle fakirliğe düşme gibi bir endişe ve korkuya kapılırsanız, şunu bilmelisiniz ki, onların gelmeleri halinde, onlara refakat etmeniz ve bundan dolayı kazanç sağlamanız gibi size düşen bir görev yoktur. Böyle bir endişeye kapılmanız da gereksizdir.

Kaldı ki "فَسَوْفَ يُغْنِيكُمُ اللَّهُ مِن فَضْلِهِ إِن شَاءَ" "**dilerse Allah sizi bol nimeti ile zenginleştirecektir.**" Bol olan ihsanından, fazlından, vergisinden, bağışından bir başka şekilde de, bir başka yoldan da sizi zengin kılar. Gökten sicim misali yağmur boşaltır. Bu yağmur sayesinde bol ve bereketli imkânlar sağlar. Bu arada Tebale ve Curaş bölgesi halkı İslam dinini kabul etmişler ve onlar, bulundukları yerden Mekke'ye yiyecek taşımaya başlamışlar, böylece Mekkelilerin geçimlerini sağlayabilecekleri imkânları sunmuşlardır. Doğrusu bu olay, onların duydukları fakirlik endişesini önledi.

İbn Abbas'tan gelen rivayete göre, Şeytan, Mekkelilerin kalplerine korku atmış ve onlara: "Siz bundan böyle ne yiyip içeceksiniz, gelirinizi nerden sağlayacaksınız?" demiş. Bunun üzerine Yüce Allah, onlara, Kitab Ehli'yle savaşmaları emrini vermiş ve böylece Allah onları cizye sayesinde, müşrik-

lere muhtaç bırakmamıştır. Bir yoruma göre de birçok beldeleri fethetmeleri ve oralardan ele geçirdikleri ganimetler sayesinde sıkıntı çekmekten kurtulmuşlardır.

Ayette geçen "عَيْلَةً" kelimesi, mastar manasında tıpkı "الْعَافِيَةَ" kelimesi gibi, "عَائِلَةً" olarak da okunmuştur. Ya da "fakirlik halinden korkarsanız" demektir.

Ayette geçen "إِن شَاء" "**dilerse**" kavlinin manası, "Eğer Allah dilerse" Eğer hikmet sizin zengin kılınmanızı icabet ettirirse, dininiz açısında burada sizin için bir maslahat ve yarar olacaksa, demektir.

"إِنَّ اللّهَ عَلِيمٌ حَكِيمٌ" "**Şüphesiz Allah** (halinizi) **bilendir, hâkimdir.**" Eğer herhangi bir şeyi vermiyor ya da menetmiyorsa, mutlaka bir hikmet sonucudur ve doğru olanın o olması hasebiyledir.

29- "قَاتِلُواْ الَّذِينَ لاَ يُؤْمِنُونَ بِاللّهِ وَلاَ بِالْيَوْمِ الآخِرِ وَلاَ يُحَرِّمُونَ مَا حَرَّمَ اللّهُ وَرَسُولُهُ وَلاَ يَدِينُونَ دِينَ الْحَقِّ مِنَ الَّذِينَ أُوتُواْ الْكِتَابَ حَتَّى يُعْطُواْ الْجِزْيَةَ عَن يَدٍ وَهُمْ صَاغِرُونَ" "**Kitâb verilenlerden, Allah'a, ahiret gününe iman etmeyen, Allah'ın ve Resulü'nün haram kıldığı şeyleri haram kabul etmeyip, hak dini din edinmeyenlerle, boyunlarını büküp kendi elleriyle cizye verene kadar savaşın!**"

Burada geçen "مِنَ الَّذِينَ أُوتُواْ الْكِتَابَ" kavli, aynı kategoride olan ve aynı bağlamda değerlendirilen şeyleri açıklamaktadır. Örneğin bunların Allah'a iman etmediklerini açıklıyor. Çünkü Yahudiler ikili bir inanç sistemine inanmaktadırlar. Hıristiyanlar ise, üçlü bir iman esasına bağlıdırlar. Bunlar aynı zamanda ahiret gününe de inanmıyorlar. Bunun sebebi, bunların olması gereken ve inanılması icap edenin aksine bir inanca sahip olmalarıdır. Kaldı ki bunlar Allah ve Resulü'nün haram kıldığını da haram kılmazlar. Daha da ilerisi Kitap ve Sünnette haram olarak bildirilenleri de haram saymazlar.

Ebu Ravk'tan[30] gelen rivayete göre bunlar Tevrat ve İncil'de yer alanlara iman etmezler. Bunlar Hak olan dini de din edinmezler, İslam dinine de iman etmezler. Oysaki gerçek Hak olan din, İslam'dır. Bunun dışındaki tüm inançlar batıldır. Bir yoruma göre de, burada geçen "Hak Din" tabiri, Allah'ın Dini anlamındadır. Örneğin "filan kimse, filanca kişinin dinindendir" dendiğinde, bu ifade ile demek istenen, "Bu şahıs da aynen filanca kişinin düşündüğü gibi düşünür ve onun inandığı gibi inanır" demektir.

Ayette geçen "Cizye" adı ile demek istenen husus ve kimseler, öyle bir gu-

30 Ebu Ravk, Karidir (Kur'an okumada uzmandır), muhaddistir. Bu zatın ismi daha çok Kurra, Muhaddis ve Müfessirler arasında geçmektedir. Azımsanmayacak denecek derecede bundan birçok rivayetler ve dini görüşler aktarılmıştır.

rupturlar ki, aynen zimmet ehli gibidirler. Azınlıklar gibi kendilerine muamele edilir ve onlardan cizye adıyla anılan vergi alınır. Ya da öldürülmekten affedilmeleri ve kurtulmaları adına, kendilerine yapılan bu lütuf ve ihsana karşılık onlardan cizye adı altında vergi alınır.

Ayette geçen "عَنْ يَدٍ" kavliyle, ya bizzat cizyeyi vermek durumunda olan kişinin eli kast edilmiştir; yahut da ondan vergiyi alan el kast edilmiştir. Burada eğer veren al manasında manalandırılacak olunursa, bu kimse vergisini verene dek, yani elini çekmeden, bir yanlışlık yapmadan, isteyerek kendi içinden gelerek verirse, demektir. Çünkü bir kimse kaçıyor ve cizyesini ödemek istemiyorsa, ona karşı gereken yapılır. Oysa kendi arzu ve isteğiyle gönül huzuru içinde getirip verenler bundan istisna edilmişlerdir. Zaten eliyle getirip teslim edenler için de "Adam eliyle getirip verdi" denir. Bu da adamın boyun eğmesi ve birlikte yaşamayı kabullenmesi durumunda böyledir. Çünkü adam, zorluk içinde iken, kafası vurulacak iken, bundan kurtulmuştur; dolayısıyla kurtuluşuna karşılık da vermek durumunda olduğu şeyi getirip direnmeden vermelidir.

Bak sana vermede problem çıkaranlar için "Adam elini itaatten çekti" dedikleri gibi, "Boynundaki itaat boyunduruğunu çıkarıp attı" denilir. Yahut da şöyle denir: "Anında hemen vermek kaydıyla, bir başkası eliyle göndermemek ve geciktirmemek kaydıyla. Ancak verenin elinden alanın eline verilmesi kaydıyla" ödeme yaptı denir. Veren açısından değerlendirildiğinde mana böyle olmaktadır.

Bir de alan açısından mana değerlendirildiğinde ise, o zaman ayetin manası şöyle olmaktadır: "Güç kullanılmak ve baskı uygulamak suretiyle hemen anında eliyle teslim edip alıncaya dek gereken yapılmalıdır." Yahut da "Onlara sağlanan hoşgörüden ötürü, hemen vermeleri kaydıyla" demektir. Çünkü o düşmandan cizyenin kabul edilmesi, canlarının bağışlanması, öldürülmemeleri, onlara karşı verilmiş olan en büyük bir nimettir. Canlarına karşılık elbette vermeleri gereken vergiyi, anında, hiç bekletmeden vermelidirler ve alacak olanlar da, hemen onu onlardan tahsil etmelidirler.

"وَهُمْ صَاغِرُونَ" "**Boyunlarını bükmeleri aşağılanmış olmaları kaydıyla**" demektir. Yani onlardan cizye alınırken, aşağılanmış, hakir duruma düşürülmüş ve zillet içine düşmüş olmaları kaydıyla alınmalıdır. Bu şu demektir. Canlarını bağışladığınız o İslam ve Müslüman düşmanlarının, vermeleri gereken vergiyi, cizyeyi bizzat kendi elleriyle getirip vermelidirler. Atla, arabayla değil, ilgili yere yaya yola düşerek getirip teslim etmelidirler. Cizyelerini teslim ederlerken, ayakta dikilerek, teslim etmeliler, cizyeyi teslim alacak olan makam da oturduğu yerden kalkmayarak, onları aşağılamış

olarak almalıdır. Hem de teslim sırasında, adam rahatsızlık ve huzursuzluk yaşayarak, bu rahatsızlığı duyarak vermelidir. Eğer, cizyeyi ödeyecek olan, ödemek için gelmişse, ona sert bir tavırla "Cizyeni hemen öde" denmelidir. Bu arada nefretle geri gönderilmelidir.

Ebu Hanife'ye göre, bu kimselerin Müslüman olmaları halinde, kendilerinden cizye görevi düşer. Ancak topraktan elde ettikleri gelirlerinden alınacak olan haraç/toprak vergisi düşmez. Onu vermeye devamla mükelleftirler. Kendilerine cizye görevi yüklenenler hakkında farklı değerlendirmeler ileri sürülmüştür. Ebu Hanife'ye göre "bu vergi-cizye, ister zimmî olsun, ister Mecusi-Ateşe tapan olsun, ister Sabiun dininden olsun, Harbi olsun, cizye tüm kâfirlerden alınır."[31] Sadece Arap müşriklerden alınmaz.

Zühri'den gelen rivayete göre Resulullah (s), putperestlerle, kendilerinden cizye alınması kaydıyla barış antlaşması yaptı. Ancak Arap olanlarla böyle bir antlaşma yapmadı. Resulullah (s) Mekkelilere şöyle seslendi: *"Sizden isteyeceğim bir kelimeyi, sözü söylemeniz halinde, tüm Arap dünyasının önünüzde baş eğeceği, Arap olmayanların da size cizye vermekle mükellef kılınacakları bir kelimeyi söyleyebilir misiniz?"*[32]

Şafii'ye göre, Arap olmayan müşriklerden de alınmaz. Ebu Hanife'ye göre alınacak olan şey, her yılın başında, bir yerde çalışabilen her yoksuldan alınandır. Ki bu yoksul kişiden alınacak olan miktar da 12 dirhemdir. Zenginlik açısından orta halli olan kimseden ise, 12 dirhemin bir katıdır ki bu da 24 dirhemdir. Durumu oldukça iyi olan kimseden alınacak olan cizye miktarı ise, fakirden alınan miktarın dört katıdır ki, bu da 48 dirhemdir. Ancak hiçbir geliri olmaya fakirden bir şey alınmaz. Şafii'ye göre ister fakir olsun, ister zengin, ister bir kazancı olsun, ister olmasın bu durumda olanlardan her yılın sonunda kendilerinden cizye olarak sadece bir Dinar alınır.

---

31 **Zimmî**: Can ve mal güvenliği, himaye olunmaları şartıyla Müslümanlarla sözleşme ve antlaşma yapan gayri Müslimlerdir. **Mecusi:** Ateşe tapanlar demektir. **Sabiun**: Din dışı olanlar, hiçbir dine mensup olmayanlar veya yıldızlara tapanlardır. **Harbi olanlar**: İslam'a ve Müslümanlara karşı savaş açmış ve her an savaş halinde olacak olanlar demektir. **(Çeviren)**

32 Abdurrezzak bunu, tefsirinde tahric etmiştir. Buradaki ifadeye göre: "Bize, Ma'mer, Zühri'den rivayetle haber verdi" şeklindedir. Ancak oradaki rivayette şu fazla bilgi yer almaktadır: "Bahreynlilerden de cizye, kabul edildi. Çünkü onlar Mecusi idiler." Zeylai, *Tahricul Keşşaf* adlı eserinde (2/65) diyor ki: "Bu hadis, sanki mürekkep bir hadis gibidir, birbirine eklenmedir." Hadisin birinci bölümünü Abdurrezzak tefsirinde rivayet etmiştir. Ancak hadisin eklenen ikinci kısmı hakkında Zeylai sessiz kalmıştır.

وَقَالَتِ الْيَهُودُ عُزَيْرٌ ابْنُ اللَّـهِ وَقَالَتِ النَّصَارَى
الْمَسِيحُ ابْنُ اللَّـهِ ذَٰلِكَ قَوْلُهُمْ بِأَفْوَاهِهِمْ يُضَاهِئُونَ
قَوْلَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَبْلُ قَاتَلَهُمُ اللَّـهُ أَنَّىٰ يُؤْفَكُونَ
﴿30﴾ اتَّخَذُوا أَحْبَارَهُمْ وَرُهْبَانَهُمْ أَرْبَابًا مِنْ دُونِ
اللَّـهِ وَالْمَسِيحَ ابْنَ مَرْيَمَ وَمَا أُمِرُوا إِلَّا لِيَعْبُدُوا إِلَـٰهًا
وَاحِدًا لَا إِلَـٰهَ إِلَّا هُوَ سُبْحَانَهُ عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿31﴾
يُرِيدُونَ أَنْ يُطْفِئُوا نُورَ اللَّـهِ بِأَفْوَاهِهِمْ وَيَأْبَى اللَّـهُ
إِلَّا أَنْ يُتِمَّ نُورَهُ وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ ﴿32﴾ هُوَ الَّذِي
أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَىٰ وَدِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى
الدِّينِ كُلِّهِ وَلَوْ كَرِهَ الْمُشْرِكُونَ ﴿33﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ
آمَنُوا إِنَّ كَثِيرًا مِنَ الْأَحْبَارِ وَالرُّهْبَانِ لَيَأْكُلُونَ
أَمْوَالَ النَّاسِ بِالْبَاطِلِ وَيَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّـهِ
وَالَّذِينَ يَكْنِزُونَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ وَلَا يُنْفِقُونَهَا فِي
سَبِيلِ اللَّـهِ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ ﴿34﴾ يَوْمَ يُحْمَىٰ
عَلَيْهَا فِي نَارِ جَهَنَّمَ فَتُكْوَىٰ بِهَا جِبَاهُهُمْ وَجُنُوبُهُمْ
وَظُهُورُهُمْ هَـٰذَا مَا كَنَزْتُمْ لِأَنْفُسِكُمْ فَذُوقُوا مَا كُنْتُمْ
تَكْنِزُونَ ﴿35﴾ إِنَّ عِدَّةَ الشُّهُورِ عِنْدَ اللَّـهِ اثْنَا عَشَرَ
شَهْرًا فِي كِتَابِ اللَّـهِ يَوْمَ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ
مِنْهَا أَرْبَعَةٌ حُرُمٌ ذَٰلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ فَلَا تَظْلِمُوا فِيهِنَّ
أَنْفُسَكُمْ وَقَاتِلُوا الْمُشْرِكِينَ كَافَّةً كَمَا يُقَاتِلُونَكُمْ كَافَّةً
وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّـهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ ﴿36﴾ إِنَّمَا النَّسِيءُ
زِيَادَةٌ فِي الْكُفْرِ يُضَلُّ بِهِ الَّذِينَ كَفَرُوا يُحِلُّونَهُ عَامًا
وَيُحَرِّمُونَهُ عَامًا لِيُوَاطِئُوا عِدَّةَ مَا حَرَّمَ اللَّـهُ فَيُحِلُّوا
مَا حَرَّمَ اللَّـهُ زُيِّنَ لَهُمْ سُوءُ أَعْمَالِهِمْ وَاللَّـهُ لَا يَهْدِي
الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ ﴿37﴾

Ayetlerin Mealleri

30- Yahudiler "Üzeyir Allah'ın oğludur" dediler. Hıristiyanlar da "Mesih Allah'ın oğludur." dediler. Bu daha önce kâfir olanların sözlerine benzeterek ağızlarında geveledikleri sözdür. Allah onları kahretsin, nasıl da uyduruyorlar!

31- Onlar, Allah'tan başka âlimlerini (ahbar), din adamlarını (ruhban) ve Meryemoğlu Mesih'i de rabler olarak kabul ettiler. Oysa tek ilahtan başkasına kulluk etmemekle emrolunmuşlardı. Ondan başka ilah yoktur. Allah koştukları şirkten uzaktır.

32- Allah'ın nurunu ağızlarıyla söndürmek isterler. Kâfirler istemese de Allah nurunu tamamlayacaktır.

33- Müşriklerin hoşuna gitmese de, dinini bütün dinlerden üstün kılmak üzere Resulü'nü kılavuz ve hak din ile gönderen Allah'tır!

34- Ey İman edenler! Ahbar ve Ruhbanların çoğu, insanların mallarını haksız olarak yerler ve Allah'ın yolundan alıkoyarlar. Altın ve gümüşü biriktirip de Allah yolunda sarf etmeyenlere can yakıcı bir azabı müjdele!

35- Bunlar cehennem ateşinde kızdırıldığı gün, alınları, böğürleri ve sırtları onlarla dağlanacak, "bu kendiniz için biriktirdiğinizdir; biriktirdiğinizi tadın!" denecektir.

36- Allah'ın gökleri ve yeri yarattığı günkü yazısında Allah katında ayların sayısı on ikidir. Bunlardan dördü haram aylardır. Bu dosdoğru bir dindir. O aylarda kendinize zulmetmeyin. Fakat sizinle topyekûn savaşan müşriklerle de topyekûn savaşın! Allah'ın muttakilerin yanında olduğunu bilin.

37- Saptırmak için haram ayların yerlerini değiştirip, geciktirmek küfürde ileri gitmektir. Kâfir olanlar, Allah'ın haram kıldığı ayların sayısına uydurmak için onu bir yıl haram bir yıl helal sayıyorlar. Böylece Allah'ın haram kıldığını helal kılıyorlar. Kötü hareketleri kendilerine güzel görünüyor. Allah kâfir toplumu doğru yola çıkarmaz.

Ayetlerin Tefsiri

30- "وَقَالَتِ الْيَهُودُ عُزَيْرٌ ابْنُ اللَّهِ وَقَالَتْ النَّصَارَى الْمَسِيحُ ابْنُ اللَّهِ" "**Yahudiler 'Üzeyir Allah'ın oğludur' dediler. Hıristiyanlar da "Mesih Allah'ın oğludur." de-**

diler." Burada bu ayette yer alan "عُزَيْرٌ ابْنُ اللّٰهِ" kavli, mübteda ve haberdir.. Nitekim "الْمَسِيحُ ابْنُ اللّٰهِ" kavli de böyledir. **Uzeyir** adı, tıpkı **Azer, Ayzar** ve **Azrail** gibi aslında Arapça olmayan isimlerdendir. Bu kelimeler, Arapça asıllı olmamaları ve özel isim olmaları sebebiyle, gayrı munsarif/cer ve tenvin kabul etmeyen kelimelerdir. Bu kelimeleri tenvinli olarak okuyanlar ise, kelimelerin aslında Arapça kökenli olduğunu kabul etmelerinden ileri gelmektedir. Bir de "Bu kelimelerden tenvinin kaldırılmasının veya düşmesinin sebebi iki sakinin bir araya gelmesinden ötürüdür" diyenler de vardır. Örneğin bunu aynen "اَحَدُاللّٰهِ" "**Ahadullahi**" kavlini okuyanlar gibi tenvinsiz okumaktadırlar. Ya da burada yer alan "ابْنُ" kelimesi, bir vasıf/sıfat olarak gelmiştir. Haberi ise mahzuftur/saklıdır. Mahzuf olan haber de "مَعْبُودُنَا" kelimesidir. Ki bunu bir kurnazlık gereği olarak konuşuyorlardı. Çünkü bu ifade, Medine'de bulunan Yahudilerin söyleyegeldikleri bir sözdür. Yoksa tüm Yahudilerin söyledikleri bir söz değildir.

İbn Abbas (r)'dan rivayete göre Medine Yahudilerinden olan Selam b. Mişkem, Numan b. Evfa, Şaş b. Kays ve Malik b. Sayf, Resulullah'a yukarıda söylenenleri söylediler. Bir rivayete göre ise, bunu söyleyen kimse, Finhas adındaki Yahudidir. Bu sözü asıl söyleme nedenleri şudur: Yahudiler, Musa (a)'dan sonra gelen Nebilerini öldürmüşlerdi. Bunun üzerine Yüce Allah, Tevrat'ı katına kaldırdı ve onu ezbere bilenlerinde kalplerinden sildi.

Bu arada Uzeyir (r) çıktı, kendisi yeryüzünde seyahat ediyordu. Cebrail (a) kendisine gelir ve ona *"Nereye gidiyorsun?"* diye sorar. O da *"İlim talep ediyorum"* der. Bunun üzerine Cebrail ona Tevrat'ı ezberletir. O da, hiçbir harfini olsun atlamadan onlara ezberden imla edip okur. İşte bu sebepten ötürü, Yahudiler onun hakkında şöyle diyorlardı: "Hiçbir kimse henüz çocuk yaşta iken Tevrat'ı baştan sona ezbere biliyor değildi, Uzeyir'in bunu eksiksiz olarak bilmesinin sebebi, Allah'ın oğlu olması sebebiyledir." [33]

Bu sözün onlara ait olduğuna dair delil de, bu ayet kendilerine okunduğu halde, bunu ret etmemeleri ve yalanlamamalarıdır. Kaldı ki, Yahudi toplumu baştan ayağa yalana bulanmış olan bir toplumdur.

"ذٰلِكَ قَوْلُهُم بِأَفْوَاهِهِمْ يُضَاهِؤُونَ قَوْلَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِن قَبْلُ" "**Bu daha önce kâfir olanların sözlerine benzeterek ağızlarında geveledikleri sözdür.**"

---

33 İbn Hacer der ki: "Diyeceğim o ki, bunu tahric eden kişi, bir öncesiyle bağlantılı olarak tahric etmiş ama bunu kimin tahric ettiğini zikretmemiştir. Doğrusu bu, onun tahric etmiş olduğu bir başka hadis olsa gerektir." Bu hadisi Taberi, *Tefsir*'inde (6/350-351) tahric etmiş, hadis bu eserde 16635-16636 rakamlanyla geçmektedir. Süyuti de *"ed-Dürrül-Mensur"* eserinde (3/413-414) zikretmiş ve bu rivayeti İbn İshak, İbn Ebi Hatim, Ebuşşeyh ve İbn Merduye gibi zatlara, İbn Abbas'tan bu lafızla rivayet edilmiş olarak nispet edilmiştir.

Diyorsun ki: Bu ayetin bu kısmı ile alakalı olarak "zaten her konuşulan söz ağızla konuşulup söylenir" öyleyse "ذَٰلِكَ قَوْلُهُم بِأَفْوَاهِهِمْ" **"Bu onların ağızlarında geveledikleri bir sözdür"** kavli, ne manaya geliyor?

Derim ki: Bu iki türlü değerlendirilir, *Birinci değerlendirmeye* göre, bu söz, hiçbir delil ile desteklenmeyen, bir kanıta dayanmayan boş bir sözdür. Sadece ağızda geveleyip durdukları bir ifadedir. İçinde bir tek anlam içeren, bir manayı kapsayan hiçbir şey yoktur. Boş sözlerden ibarettir. Kısaca bir takım kuru gürültü kabilinden söylenmiş anlamsız sözlerdir. Oysaki bir anlam ve mana içeren bir lafız, elbette ağızla söylenir, ağızdan çıkar ve bunun da kalbe etkisi olur. Sırf ağızla söylenip de hiçbir etkisi kalp üzerinde görülmeyen ifadeye de, boş söz denir.

İkinci değerlendirmeye göre, burada "kavl/görüş" diye geçen ifade ile herhangi bir mezhebin, bir okulun görüşü demek istenmiş olabilir. Örneğin: Ebu Hanife'nin görüşü, dendiğinde, bununla onun mezhebi ve okulu demek istenmiş olur ve Ebu Hanife'nin konu hakkında söyledikleri dile getirilir. Sanki şöyle denilir gibidir: "Bu, onların mezhebidir, ağızlarıyla dile getirdikleri inançlarıdır, fakat dilleriyle inandıkları şeyleri değildir. Çünkü o konuda kendilerinde bir hüccet-kanıt olmadığı gibi, kalpleri üzerinde tesir bırakacak manada bir şüpheleri de yoktur. Onlar böyle bir şeyi itiraf ettiklerinde, demek istiyorlar ki: "Çocuğu olmayanın mutlaka eşi-hanımı yoktur ki ondan bir çocuğu olmuş olsun ve ona benziyor olsun. Yani Yüce Allah'ın eşi olmadığı gibi, onun çocuğu da elbette olmaz."

"يُضَاهِـُٔونَ" burada mutlaka bir muzafın hazfedilmiş olması gerekir. Bunun da takdiri şöyledir: "Bunların sözleri, onların sözlerine benzetilmiş olsun." Burada sonradan muzaf hazfedilmiş ve muzafun ileyhin/tamlayanın zamiri, onun yerine geçmiştir. Dolayısıyla kelime de merfu olarak gelmiştir. Buna göre ayetin manası şöyle olmaktadır:

"Resulullah (s)'in zamanında bulunan Yahudi ve Hıristiyanların sözleri, söyledikleri, kendilerinden önce geçen eskilerin söylediklerine benzetilerek söylenmiştir." Yani "Bu, çok eskilere dayanan bir küfürdür. İçlerinde hep söylenegelmiştir. Yoksa yeni olarak ortaya çıkardıkları bir söz değildir."

Yahut da müşriklerin **"Melekler, Allah'ın kızlarıdır"** tarzındaki sözleri, onların sözlerine benzetilerek söylenmiş olan bir sözdür. Gerçi ilgili zamirin Nasara'ya (Hıristiyanlara) raci olduğu da söylenmiştir. Yani "Hıristiyanların, İsa Mesih Allah'ın oğludur, tarzındaki söyledikleri, Yahudilerin 'Uzeyir, Allah'ın oğludur' sözlerine benzetilerek söylenmiş olan bir sözdür. Çünkü Yahudiler, Hıristiyanlara göre çok daha eskidirler, onlardan önce gelmişlerdir."

Ayette geçen "يُضَاهِؤُونَ" kavli, görüldüğü gibi hemzeli olarak "يُضَاهِؤُونَ" diye kıraat edilmiştir. Bu adeta Arapları söyledikleri "اِمْـرَاَةٌ ضَهْيـأُ" kavline benzemektedir ki, tıpkı "فَعِيـلٌ" kalıbında gelmiştir. Yani bu, hayız görmemede adeta erkeklere benzeyen kadın anlamındaki ifadeye benzer bir anlatımdır. Bu kelimedeki hemze harfi, aynen "غَرِقِيءٌ" kelimesinde bulunan hemze gibi zait olan bir hemzedir.

"قَاتَلَهُـمُ اللّـهُ" **"Allah onları kahretsin, iki yakasını bir araya getirmesin!"** Yani bunlar kendilerine bu şekilde beddua edilmesini hak etmiş olan kimselerdir. Çünkü işledikleri şeni fiil ve davranışlardan ötürü haklarında böylesi beddualaların yapılmasını hak etmişlerdir. Nitekim Kötü ve şeni işlere karışan, ortalığı karıştıranlar için de aynı şeyler söylenir ve onlar için: "Allah onların belasını versin! Allah onların iki yakasını bir araya toplamasın, Allah onların cezasını versin ve Allah onları kahretsin! Yaptıkları davranış ne kadar da iğrenç bir davranıştır" türünden beddualarda bulunulur. "أَنّـى يُؤْفَكُونَ" **"Nasıl da yalan uyduruyorlar!"** Nasıl da hakkı ters yüz ederek gösteriyorlar!?

31- "اتَّخَـذُوا أَحْبَارَهُـمْ وَرُهْبَانَهُـمْ أَرْبَابًـا مِّـن دُونِ اللّـهِ وَالْمَسِيحَ ابْـنَ مَرْيَـمَ" **"Onlar, Allah'tan başka âlimlerini, din adamlarını ve Meryemoğlu Mesih'i de rabler olarak kabul ettiler."** Bunların, din adamlarını (Ahbar ve Ruhbanlarını), hahamları, papazları rabler edinmeleri şöyle olmaktadır; Masiyetlerin işlenmesi konusunda, bir emir verdiklerinde insanların bunlara itaat etmeleri bu şekilde değerlendirilmiştir. Çünkü bunlar, âlimler, hahamlar, papazlar, kısaca din adamı hüviyetiyle ortaya çıkan bu kimseler Allah'a karşı masiyet olan işlerin işlenmesini emrettikleri gibi, helal olanı haram ve haram olanı da helal kılmaktaydılar. Bu durum adeta rab edinilenlerin emirlerine itaat edilmesine benzer bir durumdur. Nitekim bu manada şeytana tabi olanlara bu şekilde bir isimlendirme yapılmıştır. Çünkü şeytan kendisine uyanlara vesvese verdiğinde, onlar cinlere kullukta bulunuyorlardı. Oysa ki İbrahim (a) babasına *"**Babacığım! Şeytana kulluk etme!**"* diyordu ama o yine kulluk etmeyi sürdürüyordu.

Adiy b. Hatim (r)'dan rivayet olunduğuna göre, demiş ki: Boynumda altından mamul bir haç olduğu halde, Resulullah'ın huzuruna vardım. Bunun üzerine şöyle buyurdular: *"O din adamları, Allah'ın helal kıldığını haram kılıyorlar ve siz de onların Allah'ın hükmüne rağmen haram kıldığını haram sayıyor değil misiniz? Allah'ın haram kıldığını da Allah'ın haram hükmüne rağmen helal kılıyor, siz de onu helal olarak kabul ediyor değil misiniz?"* Adiy b. Hatim, ben de "Elbette aynen öyle yapıyoruz, dedim" diyor. Resulullah da *"İşte bu, onlara kulluk etmektir"* buyurdu.[34]

---

34 Bu hadisi, altı hadis imamı arasında sadece Tirmizi tahric etmiştir. Hadis N:3095.

Fudayl b. İyad'dan gelen rivayete göre demiş ki: "Allah'a isyan noktasında senin bir mahlûka itaat etmeni veya kıblenin dışında bir başka tarafa yönelerek namaz kılmanı önemsemem, dikkate bile almam. Oysa Mesih'i, Allah'ın oğlu edindiklerinde, o toplum, onu ibadet olunmaya ehil gördüler. Sen Yüce Allah'ın şu kavlini görmez misin? Bak Allah ne buyuruyor: ***"De ki: Eğer Rahman'ın bir çocuğu olsaydı, elbette ben ona kulluk edenlerin ilki olurdum!"***[35]

"وَمَا أُمِرُوا إِلاَّ لِيَعْبُدُوا إِلَهًا وَاحِدًا" **"Oysa tek ilahtan başkasına kulluk etmemekle emrolunmuşlardı."** Kaldı ki bunu, onlara akla dayalı deliller de emrediyor. İncil'deki nasslar da bunu emrediyor. Dolayısıyla kim Mesih (a)'ı Allah'a ortak koşarsa, Allah ona cenneti haram kılar. "لاَّ إِلَـهَ إِلاَّ هُوَ سُبْحَانَهُ عَمَّا يُشْرِكُونَ" **"Ondan başka ilah yoktur. Allah koştukları şirkten uzaktır."** Evet, Allah şirkten ve ortaklıktan beridir, uzaktır ve münezzehtir.

Bu arada "وَمَا أُمِرُوا" kavlinde yer alan zamir, söz konusu kimseleri rabler edinenlere racidir. Bu durumda mana şöyle olmaktadır: "Şu, başkalarını rabler edinmiş olanlar, rabler edindikleri kimselerin de sadece Allah'a kulluk etmekle ve onu bir olarak tanımakla emrolumuşlardır. O tek Allah'a kulluk etmekle emredildikleri halde, nasıl oluyor da bunlar rabler olarak görülebilir ki?"

32- "يُرِيدُونَ أَن يُطْفِؤُوا نُورَ اللَّـهِ بِأَفْوَاهِهِمْ وَيَأْبَى اللَّـهُ إِلاَّ أَن يُتِمَّ نُورَهُ وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ" **"Allah'ın nurunu ağızlarıyla söndürmek isterler. Kâfirler istemese de Allah nurunu tamamlayacaktır."** Müşriklerin, Muhammed (a)'ın Nübüvvetini geçersiz kılmadaki istek ve çabaları, onu yalanlamadaki tavır ve hareketleri, ufuklardan çok şiddetli olarak önlenemez bir şekilde yayılan ışığı üfürmekle söndürme çabalarına benzer. Onlar ne kadar çaba gösterirlerse göstersinler, Allah da giderek çok daha fazla aydınlatmayı, ışık yaymayı mu-

---

Tirmizi bu hadisle ilgili olarak: "Bu, Hasen Garib bir hadistir. Bu hadisi sadece Abdüsselam b. Harb'ın, Utayf b. A'yun'dan rivayeti olarak biliyoruz. Ancak burada adı geçen Utayf bilinen ve tanınan bir ravi değildir" diyor.

Hafız İbn Hacer Askalani de şu bilgileri veriyor: "Vakidi bunu, Amir b. Sa'd tarikiyle Adiy b. Hatim'den bu şekilde rivayet ediyor. İbn Merduye de hadisi, farklı olarak Ata b. Yesar'dan, bu da Adiy b. Hatim'den rivayetle tahric etmiştir. Tirmizi ise hadisi, Mus'ab b. Sa'd tarikiyle Adiy b. Hatim'den yine bu lafızla rivayet ediyor, fakat daha etraflı olarak aktarıyor. Ancak bu rivayette sadece "İşte bu, onların, onlara kulluk etmesidir" ifadesi yer almamaktadır. Sonrasındaki ifadeler, yukarıda Tirmizi'ye ait olarak verdiğimiz değerlendirme yer almaktadır. İbn Ebi Şeybe, Taberani, Taberi ve Ebu Ya'la da bu şekilde tahric etmişlerdir. Beyhaki de *"el-Medhal"* eserinde bu şekilde rivayete yer vermektedir. Burada fazladan olarak "İşte bu, onların kulluklarıdır" ifadesi yer almaktadır.

35 Zuhruf, 43/81

rat eder. Yine de onlar söndürmek ve onu tamamen yok etmek istemeyi sürdürürler fakat muvaffak olamazlar.

33- "هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَىٰ وَدِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ وَلَوْ كَرِهَ الْمُشْرِكُونَ" **"Müşriklerin hoşuna gitmese de, dinini bütün dinlerden üstün kılmak üzere Resulü'nü kılavuz ve hak din ile gönderen Allah'tır!"** Ayette geçen "لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ" kavli, Resulünün (s) dinini, onların tüm dinlerinin üzerinde egemen kılar. Resulullah'ın getirdiği dini, Allah, tüm din sahiplerini dinlerinin üzerinde egemen kılar, demektir. Ya da Hak olan dini, tüm diğer din ve inançlar üzerine egemen kılar, anlamındadır.

Diyorsun ki: Nasıl oluyor da, "Allah asla izin vermez, hiç vazgeçmez" ifadesine yer veriyor? Çünkü birine "Zeyd dışında şuna kızmadım, şunu istemedim" denemezse, burada da böyle denmemesi gerekmez mi?

Derim ki: Ayette geçen "أَبَى" kelimesi, ***"murat etmedi, dilemedi, istemedi"*** demektir. Bak sana nasıl da bu ayette hem "يُرِيدُونَ أَن يُطْفِؤُوا" kavlini getirmiş, hem de buna mukabil olmak üzere aynı ayette bir de "وَيَأْبَى اللَّهُ" kavline yer vermiştir. Dolayısıyla nasıl olur da biri, bir yerde zikredilecek, diğeri zikredilmeyecek, bu, olamaz. Çünkü Allah sadece nurunu tamamlamak istiyor, başka değil. Burada da buna dikkat çekiliyor.

34- "يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّ كَثِيرًا مِّنَ الْأَحْبَارِ وَالرُّهْبَانِ لَيَأْكُلُونَ أَمْوَالَ النَّاسِ بِالْبَاطِلِ وَيَصُدُّونَ عَن سَبِيلِ اللَّهِ وَالَّذِينَ يَكْنِزُونَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ وَلَا يُنفِقُونَهَا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَبَشِّرْهُم بِعَذَابٍ أَلِيمٍ" "Ey **İman edenler! Ahbar ve Ruhbanların çoğu, insanların mallarını haksız olarak yerler ve Allah'ın yolundan alıkoyarlar. Altın ve gümüşü biriktirip de Allah yolunda sarf etmeyenlere can yakıcı bir azabı müjdele!"** Ayette yer alan "**Malları yeme**" meselesi, iki şekilde değerlendirilmektedir. Bu durumda burada geçen "**Yeme**" işi, "**Almak**" anlamında istiare olarak kullanılmıştır. Örneğin "Yiyeceği aldı, yiyeceği götürdü" denildiğinde nasıl ki bundan yeme işi anlaşılıyorsa, burada da durum aynıdır.

Ya da burada "**Malların yenmesinden**" amaç, mal sebebiyle yenecek şeylerin alınması anlamındadır. Çünkü mal ve varlık, bir şeyleri yemeye sebep olan şeydir. Nitekim aşağıdaki beyitte de bu mana dikkate alınmıştır:

"إِنَّ لَنَا حُمَيْرَةً عِجَافًا يَأْكُلْنَ كُلَّ لَيْلَةٍ إِكَافًا"

"Bizim zayıf merkeplerimiz var zayıflıkları
Her gece yedikleri aynı samandandır"

Bu beyitte semercilikte kazanılan para ile satın alınan saman kast ediliyor. Çünkü asıl amaç, semer veya eyer ve çul demek değildir. Burada bununla kast edilen şey, bunların getirisidir ve o sayede satın alınan samandır. Bunun konumuzla ilgisi ise, yemek ve içmek semer ve yer için değildir. Nitekim malların kazanılması da, haram yoldan insanların varlıkları alıp yemek olmamalıdır. Evet, mal, yemeye sebeptir, ama amaç değildir.

Dolayısıyla "Batıl olarak, haksız olarak halkın mallarını yemek" demek, idarecilerin, hâkimlerin verecekleri bir hükümle alakalı olarak halktan rüşvet almaları anlamındadır. Şeriat konularını hafife almaları, o konuda toleranslı davranmaları anlamındadır.

"وَالَّذِينَ يَكْنِزُونَ" "**Stok yapanlar**" kavliyle murat olunanlarla işaret edilenlerin haham ve ruhbanların bu manada birçok sayıda olduklarına işaret edilmektedir. Çünkü ayet, bu iki kesimde de iki türlü kötü hasletin varlığına delalet etmektedir. Bu kötü hasletlerden biri, bunların halktan rüşvet alıyor olmaları, ikincisi de halktan topladıkları mal varlıklarını stoklamalarıdır. Bir de halkın mallarını hayır yollarına harcamalarına mani olmalarıdır.

Gerçi bu ayetten aynı zamanda mallarını biriktirip stoklayan ve Allah yolunda harcamayan Müslümanlar da kast ediliyor olabilir. Dolayısıyla bu durumla olan Müslümanların durumları, aynen rüşvet alan Yahudi ve Hıristiyanların konumlarına benzetilmiştir. Bunun böyle gösterilmesinin sebebi de, bu durumda olan Müslümanların Yahudi ve Hıristiyanlara benzetilmekle, ne kadar büyük bir yanlışın içinde olduklarını göstermek anlamındadır.

Ayrıca ayet, bu gibi durumlarda alınan malların haksız yere alınan haram şeyler olduğuna da delalet etmektedir. Sizden kim, helal olan malından vermezse, böylelerinin en acıklı ve şiddetli azabı hak etmiş olmakla müjdelenmeleri (!) gayet olağandır. Gerçi **Kenz** ayeti denen bu ayetin, zekât ayetiyle nesh edildiği de söylenmiştir. Bunun yanında ayet, neshedilmiş değildir, sabittir, diyenler de vardır. Ancak Allah yolunda infakı terk edenler ifadesiyle zekâta engel olanlar da dikkate alınıp bunlar da kast edilmiştir.

Resulülluh (s)'den gelen rivayete göre, şöyle buyurmuştur: *"Zekâtı verilen mal, saklı tutulmuş olsa bile kenz/stoklanmış mal değildir. Ancak varlığı zekât verme miktarına ulaştığı halde, zekâtını vermezse, malı ortada-görünürde de olsa, o kenzdir, stoklanmış maldır."*[36]

---

36 Zeylai, *Tahricul Keşşaf*'ta şu bilgilere yer veriyor ve hadisin bu lafızla garib bir rivayet olduğunu belirtiyor. Beyhaki bunu *Sünen el-Kübra* eserinde (4/83) bu manada merfu bir hadis olarak tahric etmiştir. Beyhaki, hadisi Muhammed b. Kesir yoluyla Süfyan'dan, o da Abdullah b. Dinar'dan, bu da İbn Ömer'den rivayet ediyor. İbn Ömer'in dediğine göre Resulüllah (s) şöyle buyurmuştur: *"Zekâtı eda edilen her şey, yer altında gömülü de*

Ömer (r)'dan rivayete göre, adamın biri, sattığı bir malı ile ilgili olarak, bilgi ister. Ömer de ona "Almış olduğun malını sağlam olan bir yerde koru! Hanımının yatağının altında ona bir yer kaz, (da oraya göm!)" der. Adam "O, kenz/stoklama olmaz mı?" diye sorar. Ömer de "Zekâtı ödenmiş olan mal, kenz değildir" der.[37]

Yine Ömer (r)'dan rivayete göre demiş ki: "Zekâtını ödediğin hiçbir mal, yedi kat yerin altında da saklansa kenz/stok değildir. Zekâtı ödenmemiş olan mala gelince -ki o mal, Allah'ın kenz diye zikrettiğidir- yerin üstünde de olsa, kenzdir, stoktur."[38]

---

olsa o, kenz değildir. Zekâtı verilemeyen her şey; ortalıkta görünür de olsa o, kenzdir." Ancak Beyhaki, bu hadis için, "Bu, mahfuz bir hadis değildir" diyor. Ancak Süfyan'dan yaygın bir rivayet olarak gelen hadise gelince, Süfyan onu, Abdullah'tan, o da Nafi'den, Nafi ise İbn Ömer'den mevkuf bir hadis olarak rivayet ediyor. Heysemi de hadisi *Mecmauzzevaid* eserinde (3/67) İbn Ömer'den, Resule varan merfu bir hadis olarak tıpkı Beyhaki'nin rivayetine benzer bir rivayet gibi zikretmiştir. Heysemi, *Sahih*'te de benzerinin olduğunu söylemektedir. Ancak Sahihte yer alan hadis, İbn Ömer'den öteye geçmeyen ve onun üzerinde mevkuf bir rivayet olarak kalıyor Taberani de *el-Evsat* eserinde rivayet etmiş, raviler arasında Süveyd b. Abdülaziz var, bu adam rivayette zayıf olan biridir. Ancak hadisin Ümmü Seleme'ye dayanan şahidi de vardır. Ümmü Seleme'den gelen rivayeti Ebu Davud tahric etmiştir. Ebu Davud (2/95), Zekât, Kenz bahsi, h:1564. Hadis, Sabit b. Aclan tarikiyle Ata'dan, bu da Ümmü Seleme'den rivayetle zikretmiştir. Ümmü Seleme demiş ki: "Altından Evdah giyiniyordum. Bu sebepten dolayı, Resulüllah'a: "Bu, kenz midir?" diye sordum. Resulüllah da: *"Bir şey zekât miktarına baliğ olur da zekatı verilirse, o kenz değildir"* buyurdu.

37 Abdurrezzak, bunu *Musannaf* adlı eserinde (4/108), ha: 7146 rakamıyla İbn Curayc'tan, o da Yakub b. Abdullah b. el-Eşec'ten, bu da Büsr b. Said'den rivayetle tahric etmiştir. Hadis: "Adamın biri kendisine ait olan bir bahçesini sattı..." şeklinde yer almaktadır. İbn Ebi Şeybe de *Musannaf* adlı eserinde, Zekât bahsinde, İbn Uyeyne'den, bu da İbn Aclan'dan, o da Said b. Ebi Said'den rivayetle tahric etmiştir. Bu rivayete göre Ömer (r), arazisini satan bir adama sorar, o da, ona: ..., der" diye geçmektedir. Nitekim Zeylai'nin, *Tahricul Keşşaf* adlı eserinde de (2/68) böyle geçmektedir. Hafız İbn Hacer ise diyor ki, hadisi Abdurrezzak, Bişr b. Said yoluyla tahric etmiştir. Rivayete göre adamın biri, bir bahçesini veya malını çok büyük bir karla satmış. Bunun üzerine Ömer kendisine: "O, malı koyacağın yeri, güzel ve sağlam bir yere sakla" der. İbn Ebi Şeybe de, bir başka tarikten Said b. Ebi Said'den rivayetle tahric etmiştir. Burada, Ömer adamın birine sordu, diye devam eden rivayeti aktarmıştır.

38 Abdurrezzak, *Musannaf* adlı eserinde (4/107), 7141 rakamıyla zikrettiği mevkuf bir rivayettir. Hadis İbn Ömer üzerinde mevkuf olup Ubeydullah b. Ömer yoluyla, Nafi'den, bu da İbn Ömer'den rivayetle aktarmıştır. Kaldı ki İmam Şafii de bunu *Müsned* adlı eserinde (1/223) 612 rakamıyla zikretmiş ve hadisin İbn Uyeyne yoluyla İbn Aclan'dan, o da Nafi'den, Nafi ise İbn Ömer'den rivayetle benzer bir rivayet olarak ve İbn Ömer üzerinde mevkuf bir hadis olarak aktarmıştır.

Beyhaki de *Sünen el-Kübra* eserinde (4/82) Abdullah'tan, bu da Nafi'den, Nafi, İbn Ömer'den rivayetle benzer olarak İbn Ömer üzerinde mevkuf bir hadis şeklinde zikretmiştir. Beyhaki, mevkuf olan bu rivayetin sahih olduğunu zikrediyor. Nitekim Bir cemaat tarafından hadis Nafi'den rivayetle geldiği gibi, yine bir cemaat tarafından Abdullah b. Ömer'den rivayetle de aktarılmıştır. Gerçi hadisi Süveyd b. Abdülaziz de

Diyorsun ki: Salim b. Ca'd'dan rivayetle gelen hadis hakkında ne yapacaksın. O rivayete göre bu ayet nazil olduğunda Resulullah (s) şöyle buyurmuştur: *"Altın da yok olsun, gümüş de yok olsun."* Resulullah (s) bu ifadesini üç kez tekrarlamıştır. Bunun üzerine sahabe kendisine: "O halde mal olarak ne edinelim?" diye sormuşlar. Resulullah da: *"Zikreden bir dil, huşu içinde olan bir kalp, dini konusunda herhangi birinize yardım eden bir zevce/eş"* diye buyurmuştur.[39]

Bir de Resulullah (s) şöyle buyurmuştur: *"Altın ve gümüş bırakan, onunla damgalanır."*[40]

Adamın biri ölmüş, gömleğinde-kefeninde bir dinar çıkmış. Bunun üzerine Resulullah (s), bir damga vurulacak buyurmuştur. Bir başkası vefat etmiş, onun da kefeninden iki dinar çıkmış, Resulullah, onun için de iki damga ile damgalanacak,buyurmuştur.[41]

Derim ki: Bütün bunlar zekât henüz farz kılınmazdan önceydi. Zekâtın farz kılınmasından sonrasına gelince, Allah bir kuluna mal verecek, ona bu konuda izin verecek, -kaldı ki Allah bu açıdan daha adil ve daha çok ikram sahibidir- kul da kendisine farz kılınan şeyi verip yerine getirecek, sonra da Allah ona azap edecek öyle mi? Kaldı ki Abdurrahman b. Avf, Talha Ubeydullah ve Ubeydullah gibi bir çok sahabi -Allah hepsinden de razı olsun- birçok mal varlığı edindiler ve edindikleri o mallarından aynı zamanda tasarrufta bulundular, mal toplamaktan ve edinmekten kaçınan hiçbir kimse onları kınamamışlardır. Bir şeyden kaçınmak demek, en faziletli olanı tercih

---

rivayet etmiş ise de bu adam, kuvvetli bir ravi değildir. Süveyd hadisi, Abdullah b. Ömer'den, Resulüllah'a varan bir merfu hadis olarak rivayet etmiştir. Belirttiğimiz gibi Süveyd pek makbul bir ravi değildir. Bundan önce geçen hadise de bakılabilir.

Taberi, *Tefsir* (6/357-358), hadis:16664-16667. Bu hadis de yine birkaç tarikten İbn Ömer üzerinde mevkuf bir rivayet olarak gelmektedir.

39 Tirmizi, *Tefsiru'l-Kur'an*, Tevbe Suresi, h:3095; İbn Mace, Nikâh, En faziletli kadınlar, h:1856; Ahmed, *Müsned*, 5/278-282; Hadis, tüm tariklerden Salim b. Ebu Ca'd'dan rivayetle gelmiştir. İbn Ebu Ca'd, hadisi Sevban'dan rivayet etmiştir. Tirmizi, bunun Hasen bir hadis olduğunu söylemiştir. Muhammed b. İsmail'den sordum ve kendisine: "Salim b. Ebu Ca'd, bunu gerçekten Sevban'dan duymuş mudur, dedim. O da "Hayır" dedi. Bu defa kendisine: "Peki ya Resulin ashabından duyup dinlemiş midir?" diye sordum. O da, "Cabir b. Abdullah'tan, Enes b. Malik'ten diye söyledi ve ayrıca birçok sahabi adını da verdi."

40 Zeylai, Tahricul Keşşaf, (2/71); Taberi, Tefsir, (6/359), h:16675; Süyuti, ed-Dürrül-Mensur, (3/420); Buhari, Tarih; Taberani, Mu'cemul-Kebir, (8/168), h:7636; Ancak rivayetlerdeki raviler açısından hadiste sorun bulunmaktadır.

41 Ahmed, *Müsned*, 5/252-253, 258; Taberani, *Mucem*, (8/148), h: 7573-7574; Abdurrezzak, *Tefsir*, 2/274; Taberi, *Tefsir* (6/359), h: 16679; Heysemi, *Mecmauzzevaid*, (3/128, 10/243. Tüm rivayetler, birçok tarikten Katade yoluyla Şehr b. Havşeb'ten, bu da Ebu Umame'den bu lafızla aktarmıştır.

etmek demektir. Aksi takdirde bu, takvaya girer, dünyada züht içinde değerlendirilir. Mal edinmek, biriktirmek konusu, geniş manada mubah olan, bundan ötürü de sahibi yerilmeyecek olan bir şeydir. Kaldı ki zaten her şeyin bir sınırı vardır. Ali (r)'dan rivayete göre, dört bin dinar ve üstü, kişinin nafakasını karşılar. Ancak bundan fazlası kenz olarak değerlendirilir.[42] Efdal olan hakkında söylenen bir durumdur.

Diyorsun ki: Ne diye "**onu infak edip harcamazlar**" dendi de iki şeyden söz etti?

Derim ki: İlgili zamiri, lafza değil, manaya göndermesi sebebiyledir. Çünkü o ikisinden her biri, kendi başına bir cümledir. Birçok şeyleri içermektedir. Dinar ve dirhemler, altın ve gümüşü kapsamaktadır. Bu, aynen "وَإِن طَائِفَتَانِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ اقْتَتَلُوا فَأَصْلِحُوا بَيْنَهُمَا" ***"Eğer müminlerden iki gurup birbirleriyle vuruşurlarsa aralarını düzeltin."***[43] kavli gibidir. Bununla kenz veya mallar götürüldü ifadesi anlaşılmaktadır. Manası da: "Onu da, altını da infak etmezler." Nitekim şair de şöyle diyor:

"فَإِنِّي وَقَيَّارٌ بِهَا لَغَرِيبُ"

"Ben de, Kayyar da burada garibiz"[44]

Bu beyitte, asıl konu tesniye iken, buna rağmen tekil ifade ile konu ele alınıyor. Burada deniliyor ki, ben garibim, tekim ama tıpkı Kayyar da benim gibi tektir, demeye getiriyor.

Diyorsun ki: Ayette sadece iki şeyden söz edildiği halde, ne diye çoğul olarak infak etmiyorlar, ifadesine yer verildi?

Derim ki: Çünkü bu ikisi, piyasayı belirler ve eşyanın satın alınmasında geçer akçe bu ikisidir. Bu itibarla bu ikisi, ihtiyaçtan fazlası dışında stok edilemez. Bir kimsenin yanında bu iki maddeden çokça bulunur da, onların stoklanması, bu, diğer mallar türünden kabul edilmez. Bu ikisinin stoklamada söz konusu edilmesi, bunlar dışında kalanlar konusunda delil olmaktadır. İşte bu nedenle burada bu ikisinden söz edilmiştir.

35- "يَوْمَ يُحْمَى عَلَيْهَا فِي نَارِ جَهَنَّمَ فَتُكْوَى بِهَا جِبَاهُهُمْ وَجُنُوبُهُمْ وَظُهُورُهُمْ" "Bunlar cehennem ateşinde kızdırıldığı gün, alınları, böğürleri ve sırtları onlarla dağlanacak..."

42 Abdurrezzak, *Musannaf*, 4/109, h: 7150; Taberi, Tefsir, (6/358), h: 16672-16673; Sa'lebi ve Beğavi de bunu tefsirlerinde zikretmişlerdir. Zeylai de *Tahricul-Keşşaf* eserinde, 2/73'te yer vermiştir.

43 Hucurat, 49/9

44 Kayyar: Şairin atının veya devesinin ya da kölesinin adıdır.

Diyorsun ki: Ayette geçen "يَوْمَ يُحْمَى عَلَيْهَا" kavlinin manası nedir? Burada "تُحْمَى" diyemez miydi? Çünkü bu, aynen "حَمِيَ الْمِسمَارُ وَ أَحْمَيْتُهُ" kavline benzer. Bu nedenle bir kimse ifadesinde "أَحْمَيْتُ عَلَى الْحَدِيدِ" diyemez, buna ne diyeceksin?

Derim ki: Ateş onun üzerinde tutuşturulur. Bu, tıpkı Karia Suresi'nin 11. ayetinde geçen "نَارٌ حَامِيَةٌ" ***"Kızgın bir ateş"*** kavli gibidir. Eğer burada "يَوْمَ يُحْمَى" yerine "يَوْمَ تُحْمَى" denmiş olsaydı, bu takdirde burada ayete verilen bu mana verilemezdi."

Diyorsun ki: Mademki bu, kızgın ateştir, ateşi kızgınca tutuşturmaktır, o halde ne diye burada fiil zikredildi?

Derim ki: Çünkü bu, car ile mecrura dayanmaktadır. Zira bunun aslı "يَوْمَ تُحْمَى النَّارُ عَلَيْهَا" idi. Burada "النَّارُ" kelimesi hazfedilince, bu durumda "يَوْمَ يُحْمَى عَلَيْهَا" dendi. Böyle olunca da iki sakin harfin bir araya gelmesi sebebiyle, isnad "النَّارُ" kelimesinden "عَلَيْهَا" üzerine intikal etti. Bu durum aynen "رَفَعْتُ الْقِصَّةَ إِلَى الْأَمِيرِ" "Kıssayı-hikâyeyi Emir'e kadar götürdüm" tarzındaki ifadeye benzer. Eğer bu cümlede "Kıssa" kelimesine yer verilmezse o takdirde cümle "رُفِعَ إِلَى الْأَمِيرِ" şeklini alır ki, bu da "Emir'e götürüldü" olur. Kısaca cümleyi bu şekilde kurmuş olursun.

İbn Amir, "**Y**" harfiyle okunan "يُحْمَى" "huY**ma**" kelimesini, "**T**" harfiyle "تُحْمَى" "huT**ma**" diye okumuştur. Ebu Hayve de burada geçen ve "**T**" harfiyle "فَتُكْوَى" "**Fe** kuT**va**" olarak okunan bu kelimeyi "**Y**" harfiyle "فَيُكْوَى" "'"**Fe** kuY**va**" diye kıraat etmiştir.

Diyorsun ki: Neden ayette sadece belli uzuvlar tahsis edildi?

Derim ki: Çünkü onlar, elde ettikleri mallarıyla sadece dünyalık istediler, dünyalık peşinden koşturdular. O mallarını Allah yolunda harcamadılar. Sırf halk nezdinde bir yer edinmek için mal edindiler, ön sıralarda yer almayı yeğlediler. Artık yüzlerinde ar suyu kalmamıştır. Hep güzel karşılansın istediler, kendilerine sunulan güzelliklerle neşelendiler, ikramlarla hayat buldular, böylece tebcil edildiler, ihtişam içinde hep karşılandılar. Eğer güzel ve temiz şeyler yerlerse, fakir ve yoksullara karşı sırt çevirip, onları tanımazdan gelerek yerler. Yanlarını ve koltuklarını şişirirler. Yumuşak giysiler giyindiklerinde, bunların bir kısmını omuzlarına-sırtlarına atarlar. Nitekim senin çağındaki zenginler de öyledir. Onların da tek amaçları, istekleri, mal edinmede bu saydıklarımızdan başka değildir. Bunlar öylesine dünyalığa dalmışlar ki, Resulullah'ın şu hadisi bile akıllarından geçirmezler. Resulullah'ın ashabından bazıları kendisine (s) "Ey Allah'ın Resulü! Varlık sahipleri ecirde bizi geçtiler, bizim kıldığımız gibi namaz kılıyor, bizim tuttuğumuz gibi oruç

tutuyorlar. Bir de bizden fazladan olarak varlıkları olduğundan Allah yolunda tasaddukta bulunuyorlar"[45] demişlerdi.

Bir yoruma göre de bu tür zenginler, fakir ve yoksulları gördüklerinde onlara karşı suratlarını buruşturur, yüzlerini ekşitirler. Kendilerinin bulundukları herhangi bir mecliste fakir ve yoksulların da bulunması halinde bundan rahatsızlık duyarlar, onlara yüz vermezler, onlara karşı suratlarını asarlar. Yanlarındaki adamlarıyla birlikte topluca fakir ve yoksullara karşı tavır sergileyip sırtlarını çevirirler.

Ya da bunun manası, bu durumda olanlar dört bir yanlarından cezaya çarptırılırlar, önlerinden, arkalarından ve yanlarından, ...

Burada bir söze ve soruya cevap vardır. O da: "هَـذَا مَـا كَنَزْتُـمْ لأَنفُسِـكُمْ" "**Bu, kendiniz için biriktirdiğiniz dir;**" kavlidir. Ayette geçen "لأَنفُسِـكُمْ" kavlinin manası, *"Siz, onları, nefisleriniz onlardan yararlansın diye stokladınız, ondan haz ve lezzet alasınız ve o çevrede edinmeyi amaçladığınız şeyleri elde edesiniz diye, yaptınız. Siz onları stoklayıp saklarken, onunla nefislerinizin hizadan çıkacağını, ondan ötürü azap olunacağınızı bilmediniz"* demektir. Aslında bu, onlar için bir kınamadır, bir kötülemedir. O halde "فَذُوقُـواْ مَـا كُنتُـمْ تَكْنِـزُونَ" "**biriktirdiğinizi tadın, denecektir.**"

Ayetin sonunda yer alan "تَكْنِـزُونَ" "**Tek**in**zun**" kelimesi, "Nun" harfinin ötre harekesiyle "**Tek**un**zun**" diye de okunmuştur. Yani biriktirip stokladığınız mallarınızın vebalini şimdi tadın bakalım, demektir. Ya da stokçuluk yapmanızın vebalini, günahını şimdi tadın bakalım, demektir.

36- "إِنَّ عِدَّةَ الشُّهُورِ عِندَ اللَّـهِ اثْنَـا عَشَـرَ شَـهْرًا فِـي كِتَـابِ اللَّـهِ يَـوْمَ خَلَـقَ السَّـمَاوَاتِ وَالأَرْضَ" "**Allah'ın gökleri ve yeri yarattığı günkü yazısında Allah katında ayların sayısı on ikidir.**" Bu ayette geçen ve "**yazısında**" ifade "فِي كِتَابِ اللَّهِ" kavlidir. Yani *"Allah'ın sabitleştirdiği, hükmü ve hikmetleri gereği gerekli kıldığı, hikmet ve doğru olarak da gösterdiği aylar"* demektir. Gerçi bunun Levhi Mahfuz olduğu yorumu da yapılmıştır. "مِنْهَـا أَرْبَعَـةٌ حُـرُمٌ" "**Bunlardan dördü haram aylardır.**" Bu dört aydan üç tanesi peş peşe gelirler. Peş peşe gelen bu üç ay da, Zilkade, Zilhicce ve Muharrem aylarıdır. Geri kalan tek ay ise, Recep ayıdır. Kaldı ki Veda Haccı sırasında Resulullah (s)'ın okumuş olduğu hutbesinde buna işaret edilmektedir. Resulullah (s) şöyle buyurmuştur:

"Dikkat edin! Yüce Allah'ın gökleri ve yeri yarattığı günkü gibi aynı oluşumuyla deveran edip durmaktadır. Yıl, on iki aydan ibarettir. Bu aylardan dört tanesi

45 Ebu Davud, Vitir, h: 1504; Buhari, benzer rivayet, Ezan, 155; Müslim, benzer, Mesacid, h: 142

haram aylardır, (bu aylarda dokunulmazlık vardır, hiçbir canlıya zarar verilmez, verilememelidir.) Bu dört aydan üç ay, art arda gelir ki bunlar da Zilkade, Zilhicce ve Muharrem aylarıdır. Bir de tek olan, Cemadi ile Şaban arasında yer alan Recep aydır."[46]

Mana şöyle olmaktadır: Aylar, yaratıldıkları ilk günkü durumlarına döndü. Böylece artık Hac görevi de normal hac ayı olan Zilhicce ayına denk düşmüş oldu. Cahiliye döneminde uygulanan Nesie olayı da artık iptal olundu, geçersiz duruma geldi. Kaldı ki veda haccı da, Zilhicce ayına denk düştü. Oysa bir yıl önce, Ebu Bekir (r)'ın Hac Emiri olarak gittiği hac, Zilkade ayına denk düşmüştü.

"ذَٰلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ" **"Bu, dosdoğru bir dindir."** Yani dört haram aydaki dokunulmazlık meselesi, dosdoğru olan, gerçekçi manadaki bir dindir. Bu din, İbrahim (a)'ın ve İsmail (a)'ın dinidir. Araplar da o ikisinden veraset yoluyla aldıkları bu dine bağlanıp tutunmuşlardır. Onlar da Haram aylara saygı gösterim tazimde bulunuyorlardı ve o aylarda savaşmayı da haram kabul ediyorlardı. Hatta birisi, bu baylarda yolda veya herhangi bir yerde babasının veya kardeşinin katili ile karşılaşsa, ona saldırmaz, ona hücum etmezdi.

Recep ayına **"el-Asamm** ve **Munsılal Esinne"** adlarının verilmesine gelince, bu aylarda savaşmaktan, vuruşmaktan uzak durmaları sebebiyledir. Bu ayda silahlar sustuğundan ötürü de, **Receb** ayına **"el-Asamm"** adı verilmiştir. Sırf bu sebepten ötürü, **Nesie** denen bir olayı getirmişler ve ayların yerlerini değiştirmişlerdir.[47]

"فَلَا تَظْلِمُوا فِيهِنَّ أَنفُسَكُمْ" **"O** (Haram olan) **aylarda kendinize zulmetmeyin."** Yani o aylarda haram olan şeyleri kendinize helal kılarak kendinize zulmetmeyin, yazık etmeyin.

Ata'dan gelen rivayete göre diyor ki: "Allah adına yemin olsun ki Harem dahilinde insanların savaşmaları helal olmadığı gibi, haram olan aylarda da savaşmak haramdır. Meğerki size karşı zorla savaşılmış olsun, bu, müstesnadır ve bu nesh edilmiş de değildir."

Ata el-Horasani'den gelen rivayete göre, Berae-Tevbe Suresi'nin ilk ayeti, Haram aylarda savaşmayı helal kıldı. Bir yoruma göre manası şöyledir: **"O ay-**

---

46 Hadis Muttafakun Aleyhtir. Ebu Bekre tarafından rivayet olunmuştur Bu konuda İbn Ömer'den de gelen bir rivayet vardır Taberi, Musa b. Ubeyde'nin Sadaka b. Yesar'dan bu lafızla yaptığı rivayetten tahric etmiştir. Ancak bu, zayıftır. İbn Abbas'tan da İbn Merduye tahric etmiştir.

47 **Nesie ve Nes'**: Haram aylarla oynamak ve onların yerlerini değiştirip ertelemektir. Bir ay ilavesiyle bunu yapmakta idiler. Eğer, haram aylardan herhangi birinde mutlaka savaşmak istiyorlarsa, bu durumda akıllarınca bir ay ilave ederek ayların yerlerini değiştiriyorlardı. İşte buna da erteleme anlamında Nesie veya Nes' denirdi.

larda günah işlemeyin." Bu ifadenin manası: "Bu ayların saygınlığını açıklamaktır. Diğer aylarda da başkalarının haklarını çiğnemek haram olduğu ve o aylarda da bu hususlara dikkat edilmesi gerektiği gibi Hac ayları da *"Kim o aylarda hacca niyet ederse (ihramını giyerse), hac esnasında kadına yaklaşmak, günah sayılan davranışlara yönelmek, kavga etmek yoktur."*[48] mealindeki bu ayetle tazim edilerek, bu ayların önemi dikkatimize sunulmuştur.

"وَقَاتِلُوا الْمُشْرِكِينَ كَآفَّةً كَمَا يُقَاتِلُونَكُمْ كَآفَّةً" **"Fakat sizinle topyekûn savaşan müşriklerle de topyekûn savaşın!"** Ayette yer alan "كَآفَّةً" kelimesi, ya failden veya mefulden haldir.

"وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ" **"Allah'ın muttakilerin yanında olduğunu bilin."** Allah, onlara yardımcıdır. Takva ehli olanlara da Allah yardım garantisi verdiği gibi, aynı zamanda onları takvaya da teşvik ediyor.

37- "إِنَّمَا النَّسِيءُ زِيَادَةٌ فِي الْكُفْرِ يُضَلُّ بِهِ الَّذِينَ كَفَرُوا يُحِلُّونَهُ عَامًا وَيُحَرِّمُونَهُ عَامًا لِيُوَاطِئُوا عِدَّةَ مَا حَرَّمَ اللَّهُ فَيُحِلُّوا مَا حَرَّمَ اللَّهُ" **"Saptırmak için haram ayların yerlerini değiştirip, geciktirmek küfürde ileri gitmektir. Kâfir olanlar, Allah'ın haram kıldığı ayların sayısına uydurmak için onu bir yıl haram bir yıl helal sayıyorlar. Böylece Allah'ın haram kıldığını helal kılıyorlar."** Ayette geçen "النَّسِيءُ" kelimesi, Haram olan bir ayın hürmetini, saygınlığını ve dokunulmazlığını, yerini değiştirmek suretiyle, bir başka aya ertelemektir. Araplar, genelde birbirleriyle savaşan, baskın yapan bir toplum idi. Haram ay girdiğinde, eğer bu esnada kendileri birileriyle savaş halinde iseler, böyle bir sebepten ötürü savaşmayı bırakmak ağırlarına gidiyordu. İşte bundan kurtulmak ve kendilerine bir kolaylık sağlamak amacıyla ayların yerlerini değiştiriyor, böylece haram olan ayı helal ve helal olanı da haram kılıyorlardı. Dahası bunlar, haram aylarını, tahrim ifadesiyle tahsis etmeyi de terk etmişlerdi. Bu durum, yani haram ayların durumu, kendileri açısından bir zorluk ve sıkıntı oluşturunca, buna göre kendileri haram aylar oluşturmaya başladılar.

Zaten işin bu noktasını da: "لِيُوَاطِئُوا عِدَّةَ مَا حَرَّمَ اللَّهُ" **"Allah'ın haram kıldığı ayların sayısına uydurmak, kendilerince denk düşürmek için"** eklemeler yapıyorlardı. Kısaca haram olan söz konusu dört haram aya denk düşecek şekilde, ona muhalefet etmemek amacıyla böyle bir yola başvurdular. Böyle yapmakla tahsis gerçeğine karşı çıktılar. Oysaki bu, iki vacipten-farzdan biriydi. Çoğu zaman ayların sayısını artırıyorlardı, böylece bu sayıyı bazen 13 aya, bazan da 14 aya çıkarıyorlardı. Böyle yapmakla kendileri için geniş bir

48 Bakara, 2/197

zaman dilimi oluşsun istiyorlardı. Zaten bunun içindir ki Yüce Allah, bundan önce geçen ayette *"Allah katında ayların sayısı on ikidir"* buyurmuştur. Yani, müşriklerin yaptıkları ilave söz konusu olmaksızın, ayların sayısı on ikidir, demektir.

Ayette geçen "يُحِلُّونَهُ" ve "وَيُحَرِّمُونَهُ" kavillerindeki zamirler, Nesi kelimesine racidirler. Yani "bir yıl, haram aylarınsan herhangi bir ayı helal kıldıklarında, hemen geri dönüyor, bu defa gelecek yıl için onu haram sayıyorlardı."

Rivayet olunduğuna göre bu durum Kinane oğullarında meydana gelmişti. Bunlar fakir ve yoksul idiler. Bu nedenle de baskın yapmak ihtiyacını duymaktaydılar. Kinane oğullarından olan Cunade b. Avf, Cahiliye döneminde kendi kavmi içerisinde saygı gören, sözü geçerli olan biriydi. Hac mevsiminde devesine binmiş halde yüksek sesle: "İlahlarınız size Muharrem ayını helal kıldı, siz de onu helal kılın" diye sesleniyordu. Ertesi yıl da yine aynı şekilde ayağa kalkıp: "Doğrusu ilahlarınız size Muharrem ayını haram kıldı, siz de onu haram kılın" diye sesleniyordu.

İşte bu nedenle Nesi, küfürde aşırıya gitmektir. Çünkü bir kafir ne zaman ki bir masiyet sergilerse, bu demektir ki, o kafir küfürde haddini aşarak, daha da küfür konusunda aşırıya kaçmıştır, demektir. Böylece onlar murdarlık ve pisliği artırdılar.

Bu, şuna benzer. Nasıl ki bir mümin, Allah'a karşı yeni bir itaat sergilerse ve bu da onun imanını arttırıyorsa, küfrün hali de böyledir. Kaldı ki Allah, bu surenin 124. ayetinde *"Bu sûre onların imanlarını artırır ve onlar sevinirler"* diye buyurmuştur.

Ayette geçen "يُضَلُّ" "**Yudallu**" kelimesi, meçhul fiil olarak da okunmuştur. Ayrıca "Ye" ve "Dat" harflerinin fetha harekesiyle aynı kelime, "adaYllu" olarak da kıraat edilmiştir. Fiilin Yüce Allah'a aidiyeti dikkate alınarak aynı kelime "iduYllu" olarak da okunmuştur. İmam Zührî de "لِيُوَاطِؤُوا" "**Li Yuvatiu**" kelimesini, şeddeli bir fiil olarak "**Li Yuittayu**" diye okumuştur.

Ayette yer alan "النَّسِيءُ" kelimesi, "نَسَأَ" "**Nesee**" fiilinin mastarıdır. Kelime "نَسَأَ ، نَسْأً، نِسَاءً، نَسِيئاً" olarak gelmektedir. Bu, aynen "مَسَّ، مَسًّا، مِسَاسًا، مَسِيسًا" kelimeleri gibidir. Kelime, kıraat olarak tüm bu kalıplarda okunmuştur. "اَلنَّسِى" "**en-Nesi**" kelimesi, "اَلنَّدِى" "**en-Nedi**" kalıbında geldiği gibi, aynı şekilde "اَلنَّسْئُ" "**en-Nesyu**" kelimesi de, "اَلنَّهْئُ" "**en-Nehyu**" vezninde gelmiştir. Bunların her iki si de "اَلنَّسِيءُ" "**en-Nesiu**" ve "اَلنَّسءُ" "**en-Nes'u**" kelimelerinin tahfif edilmiş halidir.

Diyorsun ki: Bu ayette geçen "فَيُحِلُّوا مَا حَرَّمَ اللَّهُ" kavlinin manası nedir?

Derim ki: Bunun manası; 'Allah'ın savaşmayı haram kıldığı ayları tahsis et-

meksizin, sadece sayıyı buna uydurmak maksadıyla o ayı helal kılmaktır.' Yahut da 'Bizzat sözkonusu olan ayların kendisinin tahsisini terk etmektir' demektir.

"زُيِّنَ لَهُمْ سُوءُ أَعْمَالِهِمْ" **"Kötü hareketleri kendilerine güzel görünüyor."** Allah, onları rezil etsin. Kalkmışlar, çirkin ve kötü olan amellerini güzel gösteriyorlar.

"وَاللَّهُ لاَ يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ" **"Allah kâfir toplumu doğru yola çıkarmaz."** Allah onlara lütfu ile muamele etmez, aksine Allah onları rezil eder.

"زُيِّنَ لَهُمْ سُوءُ أَعْمَالِهِمْ" kavli, "زُيِّنَ لَهُمْ سُوءَ أَعْمَالِهِمْ" olarak malum fiil şeklinde de okunmuştur. Burada bu durumda özne Yüce Allah'tır.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا مَا لَكُمْ إِذَا قِيلَ لَكُمُ انْفِرُوا فِي
سَبِيلِ اللَّـهِ اثَّاقَلْتُمْ إِلَى الْأَرْضِ أَرَضِيتُمْ بِالْحَيَاةِ
الدُّنْيَا مِنَ الْآخِرَةِ فَمَا مَتَاعُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا فِي
الْآخِرَةِ إِلَّا قَلِيلٌ ﴿38﴾ إِلَّا تَنْفِرُوا يُعَذِّبْكُمْ عَذَابًا أَلِيمًا
وَيَسْتَبْدِلْ قَوْمًا غَيْرَكُمْ وَلَا تَضُرُّوهُ شَيْئًا وَاللَّـهُ
عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿39﴾ إِلَّا تَنْصُرُوهُ فَقَدْ نَصَرَهُ
اللَّـهُ إِذْ أَخْرَجَهُ الَّذِينَ كَفَرُوا ثَانِيَ اثْنَيْنِ إِذْ هُمَا
فِي الْغَارِ إِذْ يَقُولُ لِصَاحِبِهِ لَا تَحْزَنْ إِنَّ اللَّـهَ مَعَنَا
فَأَنْزَلَ اللَّـهُ سَكِينَتَهُ عَلَيْهِ وَأَيَّدَهُ بِجُنُودٍ لَمْ تَرَوْهَا
وَجَعَلَ كَلِمَةَ الَّذِينَ كَفَرُوا السُّفْلَىٰ وَكَلِمَةُ اللَّـهِ هِيَ
الْعُلْيَا وَاللَّـهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿40﴾ انْفِرُوا خِفَافًا وَثِقَالًا
وَجَاهِدُوا بِأَمْوَالِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ فِي سَبِيلِ اللَّـهِ ذَٰلِكُمْ
خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿41﴾ لَوْ كَانَ عَرَضًا
قَرِيبًا وَسَفَرًا قَاصِدًا لَاتَّبَعُوكَ وَلَـٰكِنْ بَعُدَتْ عَلَيْهِمُ
الشُّقَّةُ وَسَيَحْلِفُونَ بِاللَّـهِ لَوِ اسْتَطَعْنَا لَخَرَجْنَا مَعَكُمْ
يُهْلِكُونَ أَنْفُسَهُمْ وَاللَّـهُ يَعْلَمُ إِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ ﴿42﴾ عَفَا
اللَّـهُ عَنْكَ لِمَ أَذِنْتَ لَهُمْ حَتَّىٰ يَتَبَيَّنَ لَكَ الَّذِينَ صَدَقُوا
وَتَعْلَمَ الْكَاذِبِينَ ﴿43﴾ لَا يَسْتَأْذِنُكَ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِاللَّـهِ

وَالْيَوْمِ الْآخِرِ أَنْ يُجَاهِدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالْمُتَّقِينَ ﴿44﴾ إِنَّمَا يَسْتَأْذِنُكَ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَارْتَابَتْ قُلُوبُهُمْ فَهُمْ فِي رَيْبِهِمْ يَتَرَدَّدُونَ ﴿45﴾

Ayetlerin Mealleri

38- Ey İman edenler! Size ne oluyor da "Allah yolunda savaşa çıkın!" dendiği zaman yere çöküp kaldınız? Ahireti bırakıp dünya hayatına mı razı oldunuz? Oysa dünya hayatının geçimi ahirete göre çok az bir şeydir.

39- Eğer savaşa çıkmazsanız, Allah sizi can yakıcı bir azapla cezalandırır ve yerinize de başka bir toplum getirir. O'na herhangi bir zarar da veremezsiniz. Allah'ın her şeye gücü yeter.

40- O'na yardım etmezseniz, bilin ki kâfirler O'nu Mekke'den çıkardıklarında mağarada bulunan iki kişiden biri olarak Allah O'na yardım etmişti. Arkadaşına: Üzülme, Allah bizimle beraberdir, diyordu. Allah, O'na güven vermiş ve O'nu görmediğiniz askerlerle desteklemiştir. Kâfirlerin sözünü alçaltmıştır. Allah'ın sözü en Yücedir. Allah güçlüdür, hâkimdir.

41- Gerek hafif, gerek ağırlıklı olarak hep birlikte savaşa çıkın! Mallarınız ve canlarınızla Allah yolunda cihad edin! Eğer bilirseniz bu sizin için daha iyidir.

42- Kolay bir kazanç, normal bir yolculuk olsaydı sana uyarlardı. Fakat meşakkat onlara uzak geldi. "Gücümüz yetseydi sizinle beraber çıkardık." diye Allah'a yemin edeceklerdir. Kendilerini helak ediyorlar. Allah, gerçekten onların yalancı olduğunu biliyor.

43- Allah seni affetsin, niçin doğrular sana belli olup, yalancıları tanımadan onlara izin verdin?!

44- Allah'a ve ahiret gününe iman edenler mallarıyla ve canlarıyla cihad etmek istedikleri için senden izin istemezler. Allah, muttakileri bilir.

45- Ancak Allah'a ve ahiret gününe iman etmeyen, kalpleri şüpheye düşüp, şüphelerinde bocalayan kimseler senden izin isterler.

Ayetlerin Tefsiri

38- "يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا مَا لَكُمْ إِذَا قِيلَ لَكُمُ انفِرُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ اثَّاقَلْتُمْ إِلَى الْأَرْضِ" "**Ey İman edenler! Size ne oluyor da 'Allah yolunda savaşa çıkın!' dendiği zaman yere çöküp kaldınız?**" Burada geçen "اثَّاقَلْتُمْ" kelimesi, aslında "تَثَاقَلْتُمْ" demektir. Zaten A'meş de böyle okumuştur. Manası da *"Ağırdan aldınız, bir adım ileri iki adım geri gittiniz"* demektir. Kelime *"eğilim gösterme, yönelme ve ebedilik, sürdürmek, devamlılık"* manalarını da içermektedir. Kaldı ki kelime, "إِلَى" cer edatıyla müteaddi/geçişlilik manasını kazanır. Buna göre ayet *"Siz dünyaya ve dünyevi şehvetlere yönelip meylettiniz, seferin zorluğundan ve yorgunluğundan sıkıntı duymaya başladınız"* manasına gelmektedir. Nitekim "أَخْلَدَ إِلَى الْأَرْضِ وَاتَّبَعَ هَوَاهُ" ***"O, dünyaya saplandı ve hevesinin peşine düştü."***[49] ayeti gibidir.

Yine deniliyor ki mana "Siz, kendi topraklarınızda ve kendi ülkelerinizde kalmaya yönelip meylettiniz" demektir. Gerçi "اثَّاقَلْتُمْ" kelimesi, soru anlamında olmak üzere "أَثَّاقَلْتُمْ" şeklinde soru halinde de kıraat olunmuştur. Ki bu durumda soru edatının manası inkâr ve yerme manalarını içeriri.

Diyorsun ki: Ayette geçen "إِذَا" kelimesine etki eden amil nedir? Çünkü soru edatları, burada "اثَّاقَلْتُمْ" kelimesinin burada amel etmesine engeldir, buna ne diyeceksin?

Derim ki: Burada buna delalet eden şey, aslında " اثَّاقَلْتُمْ" kelimesinin buna delalet etmesidir. Yahut da "مَا لَكُمْ" kavlindeki "مَا" harfinin, fiil manasında olması hasebiyle buna delalet etmesidir. Burada sanki "Size böyle bir şey dendiğinde ne yapacaksınız?" denilir gibidir. Nitekim "Ne diye ayakta bekliyorsun?" dediğinde, sen de hemen denileni yaparsın, anlamında bir ifade tarzıdır.

Bu olay hicretin onuncu senesinde, Taif'ten dönmelerinden sonra Tebuk gazvesinde olmuştu. Kendilerinden böyle bir şeyin istendiği sırada kıtlık ve büyük bir sıkıntı hali yaşanıyordu, şiddetli sıcaklar ortalığı kasıp kavuruyordu. Düşman sayıca Müslümanlardan çok çok fazlaydı. Dolayısıyla böyle bir zamanda savaşa çıkmak gerçekten ağırlarına gidiyordu, şaşkınlık içinde idiler.

Deniliyor ki: *"Resulullah (s), herhangi bir savaşa çıkacağı sırada, genelde onu hep gizli tutardı. Savaşa gidilecek olan yönün aksi istikametini hep gösterirdi. Ancak Tebuk seferi, bunların dışındadır. Resulullah (s) bu sefere çıkılacağını gizlemediği gibi, bunun istikametini de saklı tutmadı. Bunu açık olarak herkese ilan etti.*

---

49 A'raf, 7/176

Çünkü herkesin bu sefer için çok iyi olarak hazırlanmalarını istiyordu."[50]

"أَرَضِيتُم بِالْحَيَاةِ الدُّنْيَا مِنَ الآخِرَةِ" **"Ahireti bırakıp dünya hayatına mı razı oldunuz?"** Dünya hayatını ahirete mi tercih ettiniz? Bu anlatım, aynen: "لَجَعَلْنَا مِنكُم مَّلَائِكَةً فِي الْأَرْضِ" ***"İçinizden, yeryüzünde yerinize geçecek melekler yaratırdık."***[51] ayeti gibidir.

"فَمَا مَتَاعُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا فِي الآخِرَةِ إِلاَّ قَلِيلٌ" **"Oysa dünya hayatının geçimi ahirete göre çok az bir şeydir."** Yani dünya hayatı, ahiret hayatı yanında, ahiret hayatıyla hiç kıyas bile kabul etmez.

39- "إِلاَّ تَنفِرُواْ يُعَذِّبْكُمْ عَذَابًا أَلِيمًا وَيَسْتَبْدِلْ قَوْمًا غَيْرَكُمْ وَلاَ تَضُرُّوهُ شَيْئًا وَاللّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ" **"Eğer savaşa çıkmazsanız, Allah sizi can yakıcı bir azapla cezalandırır ve yerinize de başka bir toplum getirir. O'na herhangi bir zarar da veremezsiniz. Allah'ın her şeye gücü yeter."** Ayette geçen ve **"Eğer savaşa çıkmazsanız"** manasındaki "إِلاَّ تَنفِرُواْ" kelimesi, işi ağırdan ve savaştan alanlara karşı çok ağır ve büyük bir öfke manasını içermektedir. Çünkü Yüce Allah, onları en acıklı ve en şiddetli bir azap ile tehdit etmektedir. Bu azap tehdidi her iki dünyayı da içeren bir tehdittir. Burada Yüce Allah, onları helak edeceğini ve onların yerine, onlardan daha hayırlı, daha itaatkâr bir başka toplumu getireceği uyarısında bulunuyor. Kaldı ki Yüce Allah'ın savaş konusunda işi yavaştan alarak ayak diretenlere muhtaç olmadığını, onların işi ağırdan almaları, bu davaya bir leke ve eksiklik getirmeyeceğini bildiriyor.

Deniliyor ki, "وَلاَ تَضُرُّوهُ" kavlindeki zamir, Resulullah'a racidir. Yani "Siz Resulullah'a zarar veremezsiniz" demektir Çünkü Yüce Allah, onu, insanların tuzaklarından koruyacağına ve ona yardımda bulunacağına dair vadi vardır, söz vermiştir. Hiç şüphesiz Yüce Allah'ın vaat ettiği de mutlak olarak gerçekleşir ve gerçekleşecektir de.

Bu ayette geçen **"ve yerinize de başka bir toplum getirir"** kavlinden murat, Yemen halkıdır. Gerçi bunların Fars oğulları olabileceği yorumu da yapılmıştır. İşin açıkçası, ayeti herhangi bir toplumla tahsis etmek doğru değildir. Ayet bu türden tahsis yorumlarından müstağnidir.

40- "إِلاَّ تَنصُرُوهُ فَقَدْ نَصَرَهُ اللّهُ إِذْ أَخْرَجَهُ الَّذِينَ كَفَرُواْ ثَانِيَ اثْنَيْنِ إِذْ هُمَا فِي الْغَارِ إِذْ يَقُولُ لِصَاحِبِهِ لاَ تَحْزَنْ إِنَّ اللّهَ مَعَنَا" **"O'na yardım etmezseniz, bilin ki kâfirler O'nu Mekke'den çıkardıklarında mağarada bulunan iki kişiden biri olarak Allah O'na yar-**

50 Bu hadisi, Buhari, *Meğazi* bölümünde, Kaab b. Malik'ten gelen rivayette tahric etmiştir. Konu Tevbe Suresi, 118. ayetinde de ele alınmaktadır. Hadis: 4418, Müslim, 100/9; Nevevi, *Kitabuttevbe*, Kaab b. Malik ve iki arkadaşının tevbesi ile ilgili hadiste ele alıyor. Hadis no: 2769/53; Tirmizi, *Tefsir*, Tevbe Suresi, h: 3102. Hadis Muttafakun aleyhtir.

51 Zuhruf, 43/60

dım etmişti. Arkadaşına: Üzülme, Allah bizimle beraberdir, diyordu."

Diyorsun ki: Bu ayette geçen "فَقَدْ نَصَرَهُ اللّٰهُ" "**Allah O'na yardım etmişti**" kavli, nasıl olur da şartın cevabı olabilir?

Derim ki: Bu iki şekilde değerlendirilmektedir.

Birincisi: "**Ona yardım etmezseniz**" bile, onun yanında sadece bir tek kişi de kalmış olsa Allah, ona yardım edenlere yardım ettiği gibi O'na da yardım edecektir. Kaldı ki birden daha az bir sayı da yoktur. Zaten "فَقَدْ نَصَرَهُ اللّٰهُ" kavli ile Yüce Allah'ın gelecekte ona yardım edeceğine delalet vardır. Şimdi nasıl yardım etmişse, gelecekte de öylece yardım edecektir.

İkincisi: Allah, Resulü'ne zaferi ve yardımı gerekli kılmıştır ve onun ilgili zaman zarfında zafer kazanacağını da gerçekleştirmiştir. Dolayısıyla bundan sonra Yüce Allah, Resulü'nü kimseye ezdirmeyecektir. Burada bulundukları yerden çıkarılmayı kâfirlere isnad etmiş olmaktadır. Nitekim "مِّن قَرْيَتِكَ الَّتِي أَخْرَجَتْكَ" "***Seni, memleketinden (Mekke'den) çıkaran halktan***"[52] ayetinde de durum onlara isnat edilmiştir. Buradaki de aynen böyledir. Çünkü kâfirler, Resulullah'ı bulunduğu yerden çıkarıp atmak istediklerinde, Yüce Allah, Resulüne, oradan çıkıp ayrılmaları için izin vermiştir. Bu durum sanki onlar Resulullah'ı (s) bulunduğu yerden çıkarmış gibi olmaktadır. Çünkü burada geçen "ثَانِيَ اثْنَيْنِ" kavli ile demek istenen şey, *"iki kişiden biri"* demektir. Zira söz konusu mağarada biri Resulullah (s) idi, diğeri de Ebu Bekir (r) idi. Bu, tıpkı, "ثَالِثُ ثَلَاثَةٍ" "***üçün üçüncüsü***"[53] ayetindeki ifade gibidir. Bu ayette sözkonusu edilen iki kişiden biri, önceden de belirttiğimiz gibi Resulullah (s) idi, diğeri de Ebu Bekir'di.

Rivayet olunduğuna göre, Cebrail (a), Resulullah (s)'e Mekke'den çıkıp ayrılma emrini getirince, Resulullah (s), Cebrail'e *"Benimle birlikte kim çıkıp gelecek?"* diye sormuş. Cebrail de "Ebu Bekir" diye cevap vermiştir. Kelime, hal olarak mansub kılınmıştır. Yine burada geçen "ثَانِيَ اثْنَيْنِ" kavli, sükûn ile "ثَانِي اثْنَيْنِ" "**Sanisneyni**" diye de okunmuştur. "إِذْ هُمَا" kavli, ayetteki "إِذْ أَخْرَجَهُ" kavlinden bedeldir.

"الْغَارِ" kelimesi, Sevr dağının tepesinde bulunan oyuk, delik, in demektir. Bu dağ, Mekke'nin sağ cihetine düşmektedir ve yaklaşık bir saatlik bir uzaklık mesafesinde bulunmaktadır. Resulullah (s) burada Ebu Bekir (r) ile birlikte üç gün bekleyip saklandılar. Ayetteki "إِذْ يَقُولُ" kavli de ikinci bir bedeldir.

Denilenlere göre müşrikler dağın tepesine, mağaranın bulunduğu yere ka-

52 Muhammed, 47/13

53 Maide, 5/73

dar tırmanmışlar. Bu durumun farkına varan Ebu Bekir (r) üzülmeye başlar ve bunun üzerine "Eğer bugün isabet alırsan, Allah'ın dini de yok olur" der. Bu sözleri duyan Resulullah (s) Ebu Bekir'e dönerek: *"Üçüncüleri Allah olan iki kişi hakkında nasıl böyle düşünürsün!?"*[54] buyurur.

Denilenlere göre, Resulullah ile Ebu Bekir, mağaraya girdiklerinde, Yüce Allah, iki güvercin gönderdi. Güvercinler, mağaranın ağzında yuva yapıp yumurtladılar. Örümcek de üzerlerine ağını ördü.[55] Resulullah (s) de *"Allah'ım! Gözlerini kör eyle!"*[56] diye dua etmiştir. Böylece müşrikler, mağaranın çevresinde dolanıp durdular ama hiçbir şeyin farkına varamadılar. Çünkü Yüce Allah, onların gözlerini kör etmişti.

İlim sahibi Müslümanlar bu konuda diyorlar ki: "Kim, Ebu Bekir'in sahabeliğini kabul etmezse, bu durumda o kimse küfre girmiş olur. Çünkü böyle yapmakla o kişi, Allah'ın bu kelamını aslında inkâr etmektedir. Ancak diğer sahabiler konusunda durum böyle değildir."

"فَأَنزَلَ اللَّهُ سَكِينَتَهُ عَلَيْهِ وَأَيَّدَهُ بِجُنُودٍ لَّمْ تَرَوْهَا" "**Allah, O'na güven vermiş** (Resulünün gönlüne sekinetini indirmiş) **ve O'nu görmediğiniz askerlerle desteklemiştir.**" Ayette geçen "سَكِينَتَهُ" kavli, Resulullah'ın *"kalbine ilka edilen, konulan güven, itminan, huzur"* demek olup, böyle bir durumda Resulullah (s) huzura kavuşuyor ve böylece, müşriklerin kendilerine ulaşamayacaklarını ve kendilerini yakalayamayacaklarını da kesin olarak bilmiş oluyordu. Yine ayette geçen ve "askerler" anlamında ki "جُنُود" kelimesi, Bedir, Ahzab ve Huneyn günlerinde sözü edilen melekler demektir.

"وَجَعَلَ كَلِمَةَ الَّذِينَ كَفَرُوا السُّفْلَى وَكَلِمَةُ اللَّهِ هِيَ الْعُلْيَا وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ" "**Kâfirlerin sözünü alçaltmıştır. Allah'ın sözü en Yücedir. Allah güçlüdür, hâkimdir.**" Ayette sözkonusu edilen *"Kâfirlerin sözleri"* ifadesi ile demek istenen şey, onların küfre davetleri demektir. "**Allah'ın kelimesi-sözü**" ile demek istenen de, İslam'a davettir. "وَكَلِمَةُ اللَّهِ" kavli, hem mansub ve hem de merfu olarak

---

54 İbn Hacer, bu rivayeti bu şekliyle bulamadım, diyor. Ancak hadisi, Buhari tahric etmiştir. Bkz: Muhacirinin faziletleri bahsi, h: 3653, ayrıca bak: 3922 ve 4663; Müslim, *Fedailussahabe*, h: 2381; Tirmizi, Tefsir, h:3096; Ebu Bekir (r) diyor ki: "Biz mağaranın içinde iken, müşriklerin ayaklarının başımız üzerinde dolaştığına bakıyordum." Bunun üzerine Resulüilah'a "Ey Allah'ın Resulü! Eğer onlardan biri şöyle dönüp ayaklarının ucuna bir bakıverse, mutlaka bizi göreceklerdir" der. Resulüllah da *"Ey Ebu Bekir! Üçüncüleri Allah olan iki kişi hakkındaki zannın ne olmalı ki!?"* buyurur.

55 Hadisi Bezzar tahric etmiştir, (2/299-300), h:1741; Heysemi de bu hadisi *Mecmauzzevaid* adlı eserinde (6/55-56) tahric etmiştir. Ve "Bezzar ile Taberani bu hadisi rivayet etmişlerdir. Ancak ravileri arasında bilmediğim-tanımadığım bir cemaat var" demektedir. Abdurrezzak, *Musannaf*, 5/389, h:9743

56 Bkz: Zeylai, *Tahricul-Keşşaf*, 2/77. Zeylai, *"Allah'ım! Onların gözlerini kör eyle"* rivayetini bulamadım, diyor. Nitekim İbn Hacer de bunu bulamadığını söylemektedir.

kıraat olunmuştur. Böyle okunma sebebi, mana açısından farklı olarak yorumlanması sebebiyledir. Yine burada yer alan "هِيَ" zamiri, ya fasl zamiridir veya mübtedadır. Bunda, aynı zamanda yücelik ve üstünlük açısından, Yüce Allah'ın kelimesinin üstünlüğünü tekit etme ve pekiştirme manası da bulunmaktadır. Çünkü bu söz, başkalarına değil, sadece Allah'a hastır. Bu itibarla asla başka sözler ile kıyaslanamaz.

41- "انْفِرُواْ خِفَافًا وَثِقَالاً" **"Gerek hafif, gerek ağırlıklı olarak hep birlikte savaşa çıkın!"** Ayette *"ağırlıklı ve ağırlıksız olarak"* diye mana verdiğimiz "خِفَافًا" ve "ثِقَالاً" kelimeleri çok geniş kapsamlı manalar içermektedirler. Şöyle ki, savaşa ister gönüllü olarak, ister gönülsüz olarak, ister aile bireyleriniz sayıca az olsun, ister çok olsun, buna bağlı olarak yükünüz ister hafif, ister ağır olsun her halükarda savaşa çıkın! İster silah gücünüz basit olsun, ister fazla olsun, ister piyade olun, ister süvari olun, ne olursanız olun, her durumda savaşa çıkın. İster genç, ister yaşlı, ister zayıf, ister normal olun, ister sağlıklı, ister hasta olun, her ne durumda olursanız olun, her şeye rağmen savaşa çıkın!

Abdullah İbn Ümmi Mektum'dan rivayet olunduğuna göre, kendisi Resulullah (s)'e "Benim de savaşa çıkmam gerekiyor mu?" diye sormuş. Resulullah da *"Evet"* diye buyurmuştur. İşte bunun üzerine "لَيْسَ عَلَى الأَعْمَى حَرَجٌ" ***"Âmâya güçlük yoktur."***[57] ayeti inmiştir.[58] Bu ayette, ama olana zorluk yoktur, denmektedir. İbn Abbas'tan gelen rivayete göre bu ayet, "لَيْسَ عَلَى الضُّعَفَاء وَلاَ عَلَى الْمَرْضَى" ***"Hastalara, zayıflara yoktu.."***[59] ayetiyle nesh edilmiştir.

Safvan b. Amr'dan rivayete göre diyor ki: "Ben Humus valisiydim. Yaşlı bir adamla karşılaştım, kaşları düşmüştü, kendisi Dımaşk halkından idi, biniti üzerinde savaşa gidiyordu. Kendisine 'Amcacığım! Allah seni mazur kılmıştır' dedim. O da 'Başını kaldırıp bana: Kardeşim oğlu! Allah, ister ağırlıksız olalım, ister ağırlıklı olalım Allah bize, savaşa gitmemizi emir buyurmuştur. Ancak, Allah sevdiklerini bununla imtihan eder' dedi."

Zühri'den gelen rivayete göre, Said b. Müseyyeb bir gazveye çıkar, oysaki iki gözünden birini kaybetmişti. Kendisine "Yahu sen zaten sakatsın, savaş senin neyine?" diye söylenenler olur. O da: "Allah, bize, her halükarda sa-

---

57 Nur, 24/61

58 Bu hadisin tahrici önceden geçmişti. Yine kısaca belirtelim. Ebu Davud, Cihad, h: 2507 Ahmed, *Müsned*, 5/190-191; Hâkim, *Müstedrek*, 2/81-82; Taberani, *el-Kebir*, 5/132, h:4851 Hepsi de Ebuzzenad tarikiyle Harice b. Zeyd b. Sabit yokluyla Zeyd b. Sabit'ten rivayetle tahric etmişlerdir.

59 Tevbe, 9/91

vaşalım diye emir verdi. Eğer orada savaşamayacak da olsan bari sayının çokluğuna yardım etmiş olacağım gibi, eşyayı korurum" der.

"وَجَاهِدُواْ بِأَمْوَالِكُمْ وَأَنفُسِكُمْ فِي سَبِيلِ اللّهِ ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ إِن كُنتُمْ تَعْلَمُونَ" "**Mallarınız ve canlarınızla Allah yolunda cihad edin! Eğer bilirseniz bu sizin için daha iyidir.**" Eğer imkân bulabiliyorlarsa her iki durumda olsun veya bu iki durumdan biriyle olsun, durum ve vaziyete göre kendilerine cihad etmelerinin farz olduğunu bu ayet göstermektedir.

42- "لَوْ كَانَ عَرَضًا قَرِيبًا وَسَفَرًا قَاصِدًا لاَّتَّبَعُوكَ" "**Kolay bir kazanç, normal bir yolculuk olsaydı sana uyarlardı.**" Ayette geçen ve "**kazanç**" diye mana verilen "**araz**" kelimesinin manası şöyledir:

Araz: Dünya çıkarlarına ilişkin olarak kişiye sunulan menfaatler. Nitekim dünya, elde hazır olan bir çıkar ve menfaattir. Bundan iyi olan da kötü olan da yemektedir, denilir ki bu, bu manayadır. Yani "davet edilip çağrıldıkları şey, eğer çok kolay bir şekilde kazanılacak, hemen elde edilecek bir kazanç oluverse" demektir ki, böyle bir durumda hiç çekinmeden sana uyarlar ve senin peşinden gelirlerdi, anlamını taşır. "وَسَفَرًا قَاصِدًا" "**Normal bir yolculuk olsaydı**" ifadesi de ayetin bütünlüğü içerisinde zaten aynı manayı görmekteyiz.

"وَلَكِن بَعُدَتْ عَلَيْهِمُ الشُّقَّةُ" "**Fakat meşakkat onlara uzak geldi.**" Ayette geçen "الشُّقَّةُ" kelimesi, Zor ve sıkıntılı olan mesafe demektir. İsa b. Ömer ayette geçen "بَعُدَتْ" "**Baudet**" kelimesindeki "**Ayın**" harfini kesreli olarak "بَعِدَتْ" "**Baidet**" diye okuduğu gibi "الشُّقَّةُ" kelimesindeki "**Şın**" harfinin kesre harekesiyle "**eş-Şikka**" olarak okumuştur. Kısaca İsa b. Ömer ayetin bu kısmını "بَعِدَتْ عَلَيْهِمُ الشِّقَّةُ" olarak kıraat etmiştir. Nitekim Şair de bu manada diyor ki:

"يَقُولُونَ لاتَبْعُدْ وَهُمْ يَدْفِنُونَهُ وَلابُعْدَ إِلاَّمَاتُوَارِي الصَّفَائِحُ"

"Sakın uzak durma. Çünkü üzerini toprakla kapatılması değildir ıraklık
Çünkü mezarının tavanının taşlarla kapatılmasıdır uzaklık"

"وَسَيَحْلِفُونَ بِاللّهِ" "**Ve bir de Allah'a yemin edeceklerdir.**" Burada "بِاللّهِ" kavlindeki cer edatı, ayetteki "سَيَحْلِفُونَ" "**yemin edecekler**" kavline racidir. Yahut da bu, onların ifadesi kabilinden olan bir sözdür.

Buradaki "söyleme/kavl" iki şekilde yorumlanmaktadır. Yani burada "Yemin edecekler" ifadesinden murat şu demek oluyor: *"Sen, Tebuk seferinden döndüğünde, Medine'de kalıp da savaşa katılmayanlar sana gelerek ve Allah adına yemin ederek şöyle diyecekler:"* "لَوِاسْتَطَعْنَا لَخَرَجْنَا مَعَكُمْ" "**Gücümüz yetseydi sizinle beraber çıkardık.**" Evet, ya böyle diyecekler veya Allah adına yemin

ederek şöyle diyeceklerdir: "**Gücümüz yetseydi sizinle beraber çıkardık.**"

Ayette yer alan "لَخَرَجْنَا" "**sizinle çıkardık**" kavli, hepsi adına da olsa yeminin cevabı yerine geçen bir ifadedir. Bu, aynı zamanda savaştan dönüldüğünde yemin etmelerinden ve özür dilemelerinden sonra olacakları da haber vermektedir. Doğrusu bu da bir tür mucizeler kabilinden olan bir şeydir.

Ayette geçen "**istitaat**" kelimesinin manası, *"savaş için gerekli olan hazırlık ve donanım"* demek olabileceği gibi aynı zamanda *"beden açısından olan güç ve kuvvet"* manasına da yorumlanmaktadır. Onlar böyle yapmakla sağlıklı oldukları halde sanki yalancıktan hastalık belirtilerini sergilemek anlamını içeren bir ifade tarzıdır.

Ayetteki "لَوِ اسْتَطَعْنَا" "**Levistata'na**" kavlindeki vav harfi, cemi vavına benzetilerek ötreli şekilde "لَوُاسْتَطَعْنَا" "**Levustata'na**" diye de okunmuştur. Bu, tıpkı "فَتَمَنَّوُا الْمَوْتَ" "***ölümü dileyin***"[60] kavlindeki çoğul harfi olan vav gibidir.

"يُهْلِكُونَ" "**Kendilerini helak ediyorlar.**" Bu cümle ya "سَيَحْلِفُون" "yemin edecekler" kavlinden bedeldir. Veya "Muhlikin/helak edici olduğu halde" anlamında haldir. Yani bu kimseler yalan söyleyerek yemin etmekle ve savaştan geri kalarak yemin etmek suretiyle kendilerini helake, uçuruma attılar, demektir. Gerçi bunun "لَخَرَجْنَا" kavlinden hal olma ihtimali de vardır. Buna göre mana "Canımızı tehlikeye atma pahasına da olsa mutlaka sizinle birlikte savaşa çıkardık. Bu zorlu yolda kendimizi tehlikeye atma adına da olsa, sizinle gelirdik" demektir.

Burada kelimeyi gaib lafızla getirdi. Çünkü onlarla ilgili olarak haber vermektedir. Görmez misin "**Allah adına yemin edecekler, eğer güçleri yetseydi, mutlaka birlikte çıkacaklardı**" denseydi, herhalde daha doğru olurdu. Nitekim "Kesin olarak yapacağına dair Allah adına yemin etti, kesin olarak yapacağıma ilişkin Allah adına ant içti" cümleleri de böyledir. Bu cümlede, ifadenin gaib-üçüncü şahıs ile gelmesi, hükmün haber cümlesi olması hasebiyledir. Birinci şahıs olarak gelmesi ise, hikâye yoluyla olan bir anlatımdır. "وَاللَّهُ يَعْلَمُ إِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ" "**Allah, gerçekten onların yalancı olduğunu biliyor.**"

43- "عَفَا اللَّهُ عَنكَ" "**Allah seni affetsin.**" Bu ifade işlenen suç ve yanlış sebebiyle kinayeli bir anlatımdır. Çünkü af kelimesi bunun müradifi/anlamdaşı olan bir ifadedir. Bir bakıma bu, eş anlamlı bir anlatım tarzıdır. Manası da "Bir hata işledin, gerçekten işlediğin şey hoş karşılanacak bir durum değil-

60 Bakara, 2/94

di" demektir. "لِـمَ أَذِنـتَ لَهُـمْ" "**Niçin onlara izin verdin?!**" Bu ifade, bağışlanma olayından dolayı kinaye ile anlatılan bu gerçeği açıklayan bir cümledir. Ayetin bu kısmının manası: "O münafıklara, savaşa katılmamak için izin istediklerinde, sen ne diye onlara izin verdin ki? Kaldı ki bir de gelip sana birtakım gerekçeler ve bahaneler icat ediyorlar. Onları oyalayıp izin vermeseydin olmaz mıydı?"

"حَتَّـى يَتَبَيَّـنَ لَـكَ الَّذِيـنَ صَدَقُـواْ وَتَعْلَـمَ الْكَاذِبِـينَ" "**Doğrular sana belli olup, yalancıları tanımadan**" birtakım bahanelerle senden izin almaya gelenlerden kimin doğru söylediğini ve kimin de yalancı olduğunu bilip ayırt edene dek izin vermeyerek oyalasaydın ya! Deniliyor ki, Resulullah (s) İki davranışta bulunmuştu, oysaki Allah, bu konuda ona izin vermiş değildi. O iki şeyden birisi, münafıklara izin vermemesi gerekiyordu, Allah'ın emrini beklemeden, onlara izin verdi. İkincisi de, savaş sırasında Allah'ın emri olmaksızın esir almayacaktı, buna rağmen Resulullah (s) esir aldı. İşte bu iki sebepten ötürü Yüce Allah, Resulünü uyararak (itap) azarladı.

44- "لاَ يَسْـتَأْذِنُكَ الَّذِيـنَ يُؤْمِنُـونَ بِاللّـهِ وَالْيَوْمِ الآخِرِ أَن يُجَاهِدُواْ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنفُسِـهِمْ" "**Allah'a ve ahiret gününe iman edenler mallarıyla ve canlarıyla cihad etmek istedikleri için senden izin istemezler.**" Burada yer alan "لاَ يَسْـتَأْذِنُكَ" "**Senden izin istemezler**" kavliyle demek istenen şey, müminlerin cihat etmeleri için ayrıca bir izin almaları gibi bir adetleri yoktur, olamaz. Muhacirlerden ve Ensardan ihlâs sahibi olanlar şöyle diyorlardı: "Biz hiçbir zaman Resulullah'tan (s) izin istemeyiz. Biz ebediyete kadar onunla birlikte, onun yanında ebedi olarak malımız ve canımızla hep savaşırız." Ayetteki "أَن يُجَاهِدُواْ" kavlinin manası *"cihat etme konusunda veya cihaddan hoşlanma konusunda"* demektir ki bu, onların malları ve canları ile onun yanında cihad etmeleri konusunda ya da cihattan hoşlanmamak gibi bir konuda asla izin istemek gibi bir davranışları olmaz, demektir. "وَاللّـهُ عَلِيـمٌ بِالْمُتَّقِينَ" "**Allah, muttakileri bilir.**" Bu ifade, bu şekilde davrananların düzen açısından Allah'ın emir ve yasakları doğrultusunda hareket edenlere Allah'ın tanıklık etmesidir. Bu durumda olanlar için en çok ödül hazırlandığını da ifade içindir.

45- "إِنَّمَـا يَسْـتَأْذِنُكَ الَّذِيـنَ لاَ يُؤْمِنُـونَ بِاللّـهِ وَالْيَـوْمِ الآخِرِ وَارْتَـابَـتْ قُلُوبُهُمْ فَهُمْ فِي رَيْبِهِـمْ يَتَرَدَّدُونَ" "**Ancak Allah'a ve ahiret gününe iman etmeyen, kalpleri şüpheye düşüp, şüphelerinde bocalayan kimseler senden izin isterler.**" Burada "**Ancak senden izin isteyenler**" ifadesinden kasıt, münafıklardır. Bunların sayıları 39 kişiydi. "يَتَـرَدَّدُونَ" "**Bocalayıp duranlar**" ifadesinden kasıt ise, bu kimselerin şaşkınlık ve bunalım içinde olduklarını, ne yapacaklarını bileme-

diklerini dile getiriyor. Çünkü tereddüt, şaşkın olan kişinin sergileyeceği bir tavırdır. Nitekim sebat ve istikrar da uzağı görebilen basiret sahibi öngörülü kimselerin yapacağı iştir.

وَلَوْ أَرَادُوا الْخُرُوجَ لَأَعَدُّوا لَهُ عُدَّةً وَلَكِنْ كَرِهَ
اللَّهُ انْبِعَاثَهُمْ فَثَبَّطَهُمْ وَقِيلَ اقْعُدُوا مَعَ الْقَاعِدِينَ ﴿46﴾
لَوْ خَرَجُوا فِيكُمْ مَا زَادُوكُمْ إِلَّا خَبَالًا وَلَأَوْضَعُوا
خِلَالَكُمْ يَبْغُونَكُمُ الْفِتْنَةَ وَفِيكُمْ سَمَّاعُونَ لَهُمْ وَاللَّهُ
عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ ﴿47﴾ لَقَدِ ابْتَغَوُا الْفِتْنَةَ مِنْ قَبْلُ وَقَلَّبُوا
لَكَ الْأُمُورَ حَتَّىٰ جَاءَ الْحَقُّ وَظَهَرَ أَمْرُ اللَّهِ وَهُمْ
كَارِهُونَ ﴿48﴾ وَمِنْهُمْ مَنْ يَقُولُ ائْذَنْ لِي وَلَا تَفْتِنِّي أَلَا
فِي الْفِتْنَةِ سَقَطُوا وَإِنَّ جَهَنَّمَ لَمُحِيطَةٌ بِالْكَافِرِينَ ﴿49﴾
إِنْ تُصِبْكَ حَسَنَةٌ تَسُؤْهُمْ وَإِنْ تُصِبْكَ مُصِيبَةٌ يَقُولُوا
قَدْ أَخَذْنَا أَمْرَنَا مِنْ قَبْلُ وَيَتَوَلَّوْا وَهُمْ فَرِحُونَ ﴿50﴾ قُلْ
لَنْ يُصِيبَنَا إِلَّا مَا كَتَبَ اللَّهُ لَنَا هُوَ مَوْلَانَا وَعَلَى اللَّهِ
فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ ﴿51﴾ قُلْ هَلْ تَرَبَّصُونَ بِنَا إِلَّا إِحْدَى
الْحُسْنَيَيْنِ وَنَحْنُ نَتَرَبَّصُ بِكُمْ أَنْ يُصِيبَكُمُ اللَّهُ بِعَذَابٍ
مِنْ عِنْدِهِ أَوْ بِأَيْدِينَا فَتَرَبَّصُوا إِنَّا مَعَكُمْ مُتَرَبِّصُونَ
﴿52﴾ قُلْ أَنْفِقُوا طَوْعًا أَوْ كَرْهًا لَنْ يُتَقَبَّلَ مِنْكُمْ إِنَّكُمْ كُنْتُمْ
قَوْمًا فَاسِقِينَ ﴿53﴾ وَمَا مَنَعَهُمْ أَنْ تُقْبَلَ مِنْهُمْ نَفَقَاتُهُمْ
إِلَّا أَنَّهُمْ كَفَرُوا بِاللَّهِ وَبِرَسُولِهِ وَلَا يَأْتُونَ الصَّلَاةَ إِلَّا
وَهُمْ كُسَالَىٰ وَلَا يُنْفِقُونَ إِلَّا وَهُمْ كَارِهُونَ ﴿54﴾ فَلَا
تُعْجِبْكَ أَمْوَالُهُمْ وَلَا أَوْلَادُهُمْ إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُعَذِّبَهُمْ
بِهَا فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَتَزْهَقَ أَنْفُسُهُمْ وَهُمْ كَافِرُونَ ﴿55﴾
وَيَحْلِفُونَ بِاللَّهِ إِنَّهُمْ لَمِنْكُمْ وَمَا هُمْ مِنْكُمْ وَلَٰكِنَّهُمْ قَوْمٌ
يَفْرَقُونَ ﴿56﴾ لَوْ يَجِدُونَ مَلْجَأً أَوْ مَغَارَاتٍ أَوْ مُدَّخَلًا
لَوَلَّوْا إِلَيْهِ وَهُمْ يَجْمَحُونَ ﴿57﴾ وَمِنْهُمْ مَنْ يَلْمِزُكَ فِي
الصَّدَقَاتِ فَإِنْ أُعْطُوا مِنْهَا رَضُوا وَإِنْ لَمْ يُعْطَوْا مِنْهَا

إِذَا هُمْ يَسْخَطُونَ ﴿58﴾ وَلَوْ أَنَّهُمْ رَضُوا مَا آتَاهُمُ اللَّـهُ وَرَسُولُهُ وَقَالُوا حَسْبُنَا اللَّـهُ سَيُؤْتِينَا اللَّـهُ مِن فَضْلِهِ وَرَسُولُهُ إِنَّا إِلَى اللَّـهِ رَاغِبُونَ ﴿59﴾

Ayetlerin Mealleri

46- Eğer savaşa çıkmak isteselerdi bir hazırlık yaparlardı. Fakat Allah, davranışlarını çirkin gördü de onları alıkoydu. "Acizlerle beraber oturun!" denildi.

47- Aranızda savaşa çıkmış olsalardı, ancak sizi bozmaya çalışırlar ve fitneye düşürmek için aranıza sokulurlardı. İçinizde onlara kulak kabartanlar vardır. Allah zalimleri bilendir.

48- Daha önce de fitne koparmak istemişlerdi. Sana karşı bir takım işler çeviriyorlardı. Sonunda hak geldi, onların istememesine rağmen Allah'ın emri üstün oldu.

49- Onlardan: Bana izin ver, beni fitneye düşürme, diyenler vardır. Haberiniz olsun ki onlar zaten fitne çukuruna düşmüşlerdir. Cehennem ise o kâfirleri çepeçevre kuşatacaktır.

50- Sana bir iyilik gelirse onlar fenalık geçirirler. Sana bir musibet gelirse "Biz tedbirimizi önceden aldık." deyip sevinerek dönüp giderler.

51- De ki: Allah'ın bize yazdığından başkası başımıza gelmez. O, bizim Mevla'mızdır. Müminler Allah'a güvenip, dayansınlar!

52- De ki: Bize iki iyiden başka bir şeyin gelmesini mi bekliyorsunuz? Oysa biz, Allah'ın kendi katından veya bizim elimizle sizi bir azaba uğratmasını bekliyoruz. Bekleyin siz, biz de sizinle bekleyenleriz!

53- De ki: İstekli veya isteksiz olarak infak edin, nasıl olsa kabul edilmeyecektir. Siz, şüphesiz fasık bir topluluksunuz.

54- Verdiklerinin kabul olunmasına engel olan, Allah'ı ve Resulü'nü inkâr etmeleri, namaza tembel tembel gelmeleri ve istemeyerek vermeleridir.

55- Onların malları ve çocukları seni imrendirmesin, Allah bunlarla onları dünya hayatında cezalandırmak istiyor. Ve onların canları kâfir olarak çıkar.

56- Onlar, sizden olduklarına dair Allah'a yemin ederler. Onlar sizden değillerdir. Aksine onlar korkak bir toplumdur.

57- Bir sığınak, mağara veya girecek bir delik bulsalar kaçarak oraya yönelirler.

58- Onlardan sadakalar konusunda sana dil uzatanlar vardır. Onlara verilirse hoşnut olurlar; verilmezse hemen öfkeleniverirler.

59- Eğer onlar, Allah ve Resul'in kendilerine verdiğinden hoşnut olup "Allah bize yeter, Allah bize bol nimetinden verecektir, Resulü de. Biz yalnız Allah'a rağbet edenleriz" deselerdi, daha hayırlı olurdu.

Ayetlerin Tefsiri

46- "وَلَوْ أَرَادُوا الْخُرُوجَ لأَعَدُّوا لَهُ عُدَّةً وَلَكِن كَرِهَ اللّهُ انبِعَاثَهُمْ فَثَبَّطَهُمْ وَقِيلَ اقْعُدُوا مَعَ الْقَاعِدِينَ" **"Eğer savaşa çıkmak isteselerdi bir hazırlık yaparlardı. Fakat Allah, davranışlarını çirkin gördü de onları alıkoydu. 'Acizlerle beraber oturun!' denildi."** Ayette geçen "عُـدَّةً" **"Uddeten"** kelimesi, aynı zamanda "عُـدَّهُ" **"Uddetu"** diye de okunmuştur. Bu durumda kelime, mana olarak "عُدَّتَـهُ" **"Uddetehu"** takdirindedir. Dolayısıyla aşağıdaki şiirde de görüleceği gibi "عِـدَّةً" **"İddetun"** kelimesiyle mana olarak anlatılan ne ise, "عُـدَّةً" **"Uddetun"** kelimesiyle de anlatılan da onun aynısıdır. Çünkü her ikisi de kök olarak aynı fiilden alınmadırlar. O fiil de "وَعَـدَ" **"Vaade"** fiilidir.

"وَاخْلَفُوكَ عِدَ الامْرِ الَّذي وَعَدُوا"

"Sana verdikleri nice sözlerinden döndüler"

Burada "**T**" harfi hazfedilmiş, bunun yerine izafet getirilmiştir. Gerçi kelime, herhangi bir izafet/tamlama olmaksızın "Ayn" harfinin kesre harekesiyle, izafet olmaksızın "عِـدَّةً" **"İddeten"** diye de okunduğu gibi, izafetle "عِـدَهُ" **"İddehu"** olarak da okunmuştur.

Diyorsun ki: Bu ayette geçen istidrak[61] harfi olan "وَلَكِـن" harfinin yeri ve konumu nedir?

Derim ki: Mademki bu ayette yer alan "وَلَـوْ أَرَادُوا الْخُـرُوجَ" **"eğer savaşa çıkmak isteselerdi"** kavline olumsuzluk manası yüklenmiş ve *"O münafıklar savaşa çıkmak istemediler ve zaten savaşabilecek bir kabiliyete de sahip değiller"* demektir. Kaldı ki "وَلَكِـن كَـرِهَ اللّـهُ انبِعَاثَهُـمْ" kavlinin manası da sanki *"Aslında*

61 **İstidrak**: Över gibi görünerek yerme, yerer gibi görünerek övme mantığına göre oluşturulan bir edebi sanattır.

onlar çıkmadılar, fakat çıkmaktan da geri durdular. Çünkü onların savaşa katılmaları zaten uygun görülmüyordu" demek gibidir. Bu anlatım tarzı aynen, "Aslında Zeyd bana iyilikte bulunmadı, o bana kötülük etti" tarzındaki bir anlatıma benzemektedir.

"فَثَبَّطَهُمْ" "İşte bu yüzden Allah, onları geri bıraktı, size katılsınlar istemedi. Onları tembelliğe sevk etti ve Allah onları perişan ederek rezil etti. Onların sizinle birlikte savaşa katılma heveslerini Allah zayıflattı. "وَقِيلَ اقْعُدُوا مَعَ الْقَاعِدِينَ" " **'Acizlerle beraber oturun!' denildi.**" Allah, onların kalplerine, savaşa çıkma hoşnutsuzluğunu ilka etti de, savaştan geri kalıp evlerine kapandılar. Bir yoruma göre de bu ifade, şeytanın ona vesvese yoluyla telkin ettiği bir sözdür. Bir başka yoruma göre, bu, onların kendi kendilerine içlerinden geçirdikleri bir şeydir. Bir diğer yoruma göre ise bu, Resulullah (s)'in onlara verdiği oturma; savaşa katılmama iznidir.

47- "لَوْ خَرَجُوا فِيكُم مَّا زَادُوكُمْ إِلاَّ خَبَالاً" "Aranızda savaşa çıkmış olsalardı, ancak sizi bozmaya çalışırlar"

Diyorsun ki: Bir önceki ayette geçtiği gibi nasıl oluyor da Yüce Allah, çirkin olan bir şeyi kullarına ilham etmekten münezzeh iken, buna rağmen Allah onların kalplerine savaşa çıkmama hoşnutsuzluğunu ilka etsin ki?

Derim ki: Zaten çıkmak istemeyen bu kimselerin asıl savaşa çıkmaları halinde bir mefsedet oluşturacak, savaş sırasında bir bozguna sebep olacaktı. Çünkü zaten Yüce Allah **"Aranızda savaşa çıkmış olsalardı, ancak sizi bozmaya çalışırlar ve fitneye düşürmek için aranıza sokulurlardı,"** buyuruyor. O zaman da bunların savaşa çıkmaları halinde bu, onların içlerinde kendileri açısından hem bir maslahat halini alırdı ve hem de bunu güzel bulurlardı.

Diyorsun ki: Mademki bunda bir maslahat yoktur, bir güzel sonuç ortaya çıkmayacaktır, o halde Resulullah (s) onlara izin vermekle ne diye hata işledi?

Derim ki: Resulullah (s)'ın onlara izin vermesi, böyle bir maslahata dikkat etmesi sebebiyle değildi. Zaten Resulullah (s) o maslahatı biliyor da değildi. Ancak Yüce Allah'ın kendisine durumu bildirmesinden sonra olayı öğrenmiştir. Ancak o münafıklar da gelip kendisinden izin istediler ve mazeret ileri sürdüler. Böyle bir durumda Resulullah (s)'e düşen görev, onların gerçekten mazeret sahibi olup olmadıklarını çok iyi araştırması gerekirdi. Hemen mazeretleri kabul etme gibi, bir şey yapmamalıydı. İşte Resulullah (s), böyle bir yanlış yaptığından ötürü Rabbi tarafından uyarıldı.

Kaldı ki Yüce Allah'ın münafıkları yerlerinde oturtup, savaşa çıkmalarına fırsat vermemesi yanında, Resulullah'ın onlara izin verme olayında belki bir başka maslahat da vardı. Ancak Resulullah'ın (s) onlara izin vermesi yüzünden o maslahat elden çıkmış da olabilir. Çünkü Yüce Allah, onları savaşa katılmaktan geride bırakınca, böylece onlar da böylece savaşa çıkmadılar. Onların geride kalıp savaşa katılmamaları, evlerinde oturup kalmaları, Resulullah'tan (s) olan bir izin sebebiyle değildi. Çünkü kendilerine kanıt gösterildi. Bundan böyle özür beyan edecekleri bir şeyleri de kalmadı. Zaten Yüce Allah da bunu, ona sağladı, böylece geride kalıp da savaşa katılmayanların perdelerini yırtıp foyalarını da meydana çıkarmış oldu. Sırlarını ortaya döktü ve onların gerçekten münafık olduklarına da şahitlik etti. Çünkü onlar Allah'a ve ahiret gününe inanmıyorlardı.

Diyorsun ki: Önceki ayette geçen "مَعَ الْقَاعِدِينَ" "**Oturanlarla beraber**" kavli ne demektir?

Derim ki: Bu, onları yermektir, onları taciz etmektir. Bu davranışlarıyla onların kadınlardan ve çocuklardan hiçbir farklarının olmadığını ortaya koyup göstermektir. Bilindiği gibi yatalak ve felç olan kimselerin durumu, evlerde uzanıp yatmaktır, başka değil. İşte bu münafıklar bu manada oturup kaldılar, orduya katılmayıp geride kaldılar, kadınlar gibi onlarla birlikte evlere kapanıp durdular. Zaten Tevbe Suresi'nin 87. ayeti bunu açıklamaktadır. Allah şöyle buyuruyor: "رَضُوا بِأَن يَكُونُوا مَعَ الْخَوَالِفِ" "***Geri kalan aciz kadınlarla beraber olmaya razı oldular.***"

Ayette geçen "إِلاَّ خَبَالاً" kelimesi, söylendiği gibi "Şey" anlamında olan ifadeden cins içeren munkati istisnadır. Çünkü munkati istisna, müstesna minh olan kelimenin cinsinden değildir. Örneğin "مَّا زَادُوكُمْ إِلاَّ خَبَالاً" dendiğinde bunun manası *"Onlar size hayır değil, sadece zarar ve sıkıntı getirdiler"* demek olur. İşte bu cümlede Müstesna Minh olan yani istisna edilerek dışta tutulan kelime, cümlede zikredilmemiştir. Böyle bir durumda Müstesna Minh zikredilmediğinde, istisna olayı genelin de geneli olur ki, İşte o Amm olan ifade, "Şey" demektir. Böylece istisna muttasıl olmuş olur. Çünkü "خَبَالاً" kelimesi, Amm olandan, çok daha genel olan şeyin sadece bazısı veya bir kısmı anlamındadır. Burada sanki şöyle deniliyor gibidir: "مَّا زَادُوكُمْ شَيْئًا إِلاَّ خَبَالاً" *"Onlar size hiçbir şey değil, sadece birazcık zarar verdiler"* Çünkü "خَبَالاً" kelimesi *"fesat, şer, kötülük"* manasınadır.

"وَلأَوْضَعُوا خِلاَلَكُمْ" "**Mutlaka aranıza sokulurlardı.**" Yani sırf sizi birbirinize düşürmek için aranıza sokulurlardı, bu amaçla gayret gösterirlerdi, söz taşırlardı ve sizi birbirinize düşürürlerdi. Nitekim Arap dilinde deve hızlı hareket edince "وَضَعَ الْبَعِيرُ وَضْعاً" *"Deve hızlıca gitti"* denilir ki zaten bu ne-

denle bu cümlenin hemen peşinde "أَوْضَعْتُـهُ أَنَـا" "**Ben de onu koşturdum**" denmektedir. Bu bağlamda ayetin manası *"Aranızdaki münafıklar bineklerine hız kazandırdılar"* demek olup bundan kasıt da *"Kötü niyetlerini hızlıca yayar oldular"* demektir. Çünkü binitli olan kişi, yaya olana göre daha hızlı hareket ederler. Dolayısıyla münafıklar da nifaklarında gemi azıya adılar da, hiç vakit kaybetmeden niyetlerini hızlıca yaymaya başladılar.

Abdullah b. Zübeyir de "ولأوْضَعُوا" kavlini, "وَلَأَرْقَصُوا" olarak kıraat etmiştir. Kelime aslında "رَقَصَ" fiilinden alınmadır. Bu nedenle kelime, *"hızlandı, hareket etti"* manasında olmak üzere "رَقَصَتْ النَّاقَةُ رَقْصاً" "Deve iyice hızlandı" demektir. Kaldı ki "أَرْقَصْتُهَا" cümlesi de bunu göstermektedir. Yani "Ben de onu iyice hızlandırdım" demektir. Şair de bu manada olmak üzere diyor ki:

"وَالرَّاقِصَاتِ إِلَى مِنى فَالْغَبْغَبِ"

"Mina'dan Ğabğab dağına dans ederek çıkan develer"[62]

Yine ayetteki bu "ولأوْضَعُوا" kavli aynı zamanda "وَلَأَوْفَضُوا" olarak da okunmuştur.

Diyorsun ki: Nasıl oluyor da ayetteki "ولأوْضَعُوا" kelimesi, Mushaf hattında ziyade bir elif ile "ولااوضَعُوا" olarak yazılmıştır?

Derim ki: Arap yazısında fetha harekesi, hattan-yazıdan önce elif harfiyle yazılırdı. Çünkü Arap hattı/yazısı, zaten Kur'an'ın nüzulüne/inişine yakın bir zamanda icat edilmişti. Dolayısıyla yazıda fazladan görülen bu elif harfi, karakteristik özellik itibariyle yazıda bir iz bıraktığından bu şekilde yazılmıştır. Dolayısıyla hemze şeklini de elif olarak yazmışlardır. Böylece ikinci bir elifi de fetha harekeli olarak getirmişlerdir. Kaldı ki 27. sure olan Neml Suresi, 21. ayetteki "أَوْ لَأَاذْبَحَنَّـهُ" ***"veya boynunu keserim"*** ifadesi de böyledir. "يَبْغُونَكُمُ الْفِتْنَةَ" "**Sizi fitneye düşürmek isterlerdi.**" Aranızda fitne oluşsun diye çaba gösterirlerdi. Çünkü aranızda anlaşmazlık çıksın için, savaşlarda niyetleriniz ve hedefiniz ayrı olsun diye hep koşuştururlardı.

"وَفِيكُمْ سَمَّاعُونَ لَهُمْ" "**İçinizde onlara kulak kabartanlar vardır.**" Yani içinizde sizden öğrendikleri sözleri başkalarına taşıyanlar, aktaranlar vardır. Ya da içinizde öyle kimseler var ki, sizin değil, münafıkların sözlerini dinliyor ve onlara itaat ediyorlar. "وَاللَّـهُ عَلِيـمٌ بِالظَّالِمِيـنَ" "**Allah zalimleri bilendir.**"

48- "لَقَدِ ابْتَغَوُا الْفِتْنَـةَ مِـن قَبْـلُ" "**Daha önce de** -Tebük seferinden önce de- **fitne**

62 Bu şiirde geçen "الرَّاقِصَـاتِ" kelimesi, Abdullah b. Zübeyir kıraatine göre, "وَلَأَرْقَصُـوا خِلَالَكُـمْ" ibaresiyle denk düşmektedir.

koparmak istemişlerdi." Sıkıntı ve problem çıkarmışlardı. İşinin, davanın başarısızlığa uğraması için çaba gösteriyor ve ashabının da yanından ayrılmalarını, senden uzaklaşmalarını istiyorlardı. Nitekim münafıkların elebaşısı olan Abdullah b. Übey b. Selül Uhud savaşında böyle yapmıştı. Çünkü bu şahıs, yanında olan adamlarıyla beraber ayrılıp, Resulullah'ın ordusuna katılmamış, askeri ikiye bölmüştü. İbn Curayc (r)'dan rivayete göre, Medine civarında bulunan Seniytulveda tepesinde Akabe gecesinde 12 kişi, Resulullah'ı bekleyerek ona tuzak kurmak suretiyle kendisini ortadan kaldırmak istemişlerdi.

"وَقَلَّبُوا لَكَ الأُمُورَ" "**Sana karşı bir takım işler çeviriyorlardı.**" Senin aleyhinde birçok hile ve tuzaklar düzenlediler, kendilerince seni ortadan kaldırmak için planlar kurdular. Verdiğin emri geçersiz kılmak adına durmadan bozguncu fikirler ve sözler yaymaya başladılar. Ayette geçen "وَقَلَّبُوا" "Kallebu" kelimesi, şeddesiz olarak "قَلَبُوا" "Kalebu" diye de okunmuştur. "حَتَّى جَاءَ الْحَقُّ وَظَهَرَ أَمْرُ اللَّهِ وَهُمْ كَارِهُونَ" "**Sonunda hak geldi,**" Yüce Allah'ın destek ve yardımı geldi, "**onların istememesine rağmen Allah'ın emri üstün oldu.**" Allah'ın dini galip geldi, şeriatı da üstünlük kazandı.

49- "وَمِنْهُم مَّن يَقُولُ ائْذَن لِّي وَلاَ تَفْتِنِّي" "**Onlardan: Bana izin ver, beni fitneye düşürme, diyenler vardır.**" Yani bana izin ver ki, yerimden, oturduğum yerden kalkıp rahatsız olmayayım. Bir de beni fitneye düşürme. Yani bana izin vermemekle, sakın bana günah işletme, günah işleyeceğim bir davranışın içine girmeme yol açma. Çünkü senin izin vermemen halinde, buna rağmen ben de savaşa katılmadığım takdirde, günah işlemiş olurum. Bir başka yoruma göre de mana şöyle olmaktadır: *"Beni helake sürükleme, tehlikeye düşeceğim bir yola gitmeyi benden isteme! Çünkü seninle birlikte çıkmam halinde, mal varlığım ve ailem helak olur."* Söylendiğine göre Cedd b. Kays: "Ensar, Benim kadınlara düşkün olduğumu bilir. Beni şu Rumların sarışın kızlarıyla yoldan çıkarma. Ancak ben, size malımdan yardımda bulunayım, siz de beni bırakın" demişti. Ayette geçen "وَلاَ تَفْتِنِّي" "**fitneye düşürme**" kelimesi, "أَفْتَنَ" fiilinden "وَلاَتُفْتِنِّي" diye de okunmuştur.

"أَلاَ فِي الْفِتْنَةِ سَقَطُوا" "**Haberiniz olsun ki onlar zaten fitne çukuruna düşmüşlerdir.**" Yani onların fitne dedikleri şey, zaten şu anda içinde yuvarlanmakta oldukları şey de fitnenin ta kendisidir. Bu, savaştan geri kalma, savaşa katılmama fitnesidir. Ayette geçen ve çoğul bir kelime olan "سَقَطُوا" "**düşmüşler**" fiili, Übeyy b. Kaab Mushaf'ında tekil olarak "سَقَطَ" diye gelmiştir. Çünkü kelimenin lafız olarak tekil olması, mananın çoğul olmasına engel değildir. Kelime tekil de olsa, manası çoğuldur. "وَإِنَّ جَهَنَّمَ لَمُحِيطَةٌ بِالْكَافِرِينَ" "**Cehennem**

ise o, kâfirleri çepeçevre kuşatacaktır." Yani kıyamet gününde cehennem onları tümüyle kuşatacaktır veya onları, şimdiden kuşatmıştır. Çünkü cehennemin onları kuşatması ile ilgili tüm sebepler bunlarda mevcuttur. Bu itibarla sanki onlar cehennem ateşinin tam ortasındadırlar, gibidir.

50- "إِن تُصِبْكَ حَسَنَةٌ تَسُؤْهُمْ" "**Sana bir iyilik gelirse onlar fenalık geçirirler.**" Bazı gazvelerde eğer sen başarı kazanırsan, zafer ve ganimet elde edersen, bu, onları çileden çıkarır, fenalık geçirirler. "وَإِن تُّصِبْكَ مُصِيبَةٌ" "**Sana bir musibet gelirse**", bir sıkıntı, bir şiddet yaşarsan, tıpkı Uhud savaşında olduğu gibi bir durumla karşı karşıya kalırsanız, işte bundan dolayı olanlar için onlar sevinip mutlu olurlar, ve şöyle derler:

"يَقُولُواْ قَدْ أَخَذْنَا أَمْرَنَا مِن قَبْلُ وَيَتَوَلَّواْ وَّهُمْ فَرِحُونَ" " '**Biz tedbirimizi önceden aldık' deyip sevinerek dönüp giderler.**" Biz olabileceklerden dolayı zaten önceden tedbirimizi almıştık, her zaman ve her an tetikte idik, uyanık davranıyorduk. Böyle bir anda nasıl yapmamız gerektiğine ilişkin tedbirlerimizi de almıştık. Olaylar gelişmeden önce biz olabilecekleri önceden sezdiğimizden buna göre de hazırlıklıydık. Böylece onlar, sırt çevirerek mutlu ve sevinçli bir halde ailelerine dönerlerdi. Bir yoruma göre de, onlar bu gibi durumlarda Resulullah'a (s) arkalarını dönüp ailelerine giderlerdi.

51- "قُل لَّن يُصِيبَنَا إِلاَّ مَا كَتَبَ اللّهُ لَنَا" "**De ki: Allah'ın bize yazdığından başkası başımıza gelmez.**" İbn Mesud (r), " قُـل هَـلْ يُصِيبُنَـا " "**Kul Hel Yusibuna**" diye okumuş, Talha (r) ise bunu, "**Y**" harfinin şeddesiyle "قُل هَلْ يُصَيِّبُنَا" diye kıraat etmiştir. Çünkü: "يُفَيْعِل" "Yufay'il" kalıbı, hiçbir zaman: "يُفْعِل" kalıbında olmaz. Çünkü bu "يُصِيبُ" kelimesi, bünyesinde "vav" harfi olan bir kelimedir. Örneğin o Arap toplumunun "اَلصَّـواب" olarak kelimeyi vav harfiyle kullanmaları bundan kaynaklanmaktadır. Zaten " صَـابَ السَّـهْمُ", "يَصُـوبُ" ve "مُصِيبَةٌ" kelimesinin çoğulunun da "مَصَـاوِب" olarak gelmesidir. Bu kelime de aslında hemzeli olarak "مَصَائِـب" şeklinde olmasıdır. Fakat burada vav harfinin ortaya çıkarılarak "مَصَـاوِب" olarak getirilmesi, kelimenin aslının vav harfiyle olduğunu göstermek içindir. Buna göre "يُفْعِـلُ" kalıbında olan bir kelimenin aslında "يُصَـوِّبُ" diye gelmesidir. Görmez misin bak o toplum bu kelimeyi dillerinde şu şekilde kullanıyorlar: "صَـوَّبَ رَأْيَـهُ"

Ancak sözkonusu bu kelimeyi, bünyesinde "**Y**" harfi olan kelimelerden kabul eden ve kelimeyi bu şekilde kullanan Arap toplumuna göre "صَابَ السَّهْمُ" ve "يصِيبُ" şeklindedir. Buna göre "اسْـهَمِي الصَّائِبَـاتُ وَالصَّيِّـبُ" cümlesi de buna örnektir. "إِلاَّ مَـا كَتَـبَ اللّـهُ لَنَـا" kavlindeki lam harfi, ihtisas manasını ifade eder. Burada sanki mana olarak şöyle deniliyor gibidir: *"Allah'ın, size zafer veya şe-*

hitlik olarak ortaya koyduğu ve gerektirdiğinin dışında, bizim için tahsis ettiğinden başkası bize isabet edecek değildir." Sen, onun şu kavline bir bak sana, orada şöyle deniyor: "هُوَ مَوْلاَنَا" "**O, bizim Mevla'mızdır.**" Yani bizi dost edinen, veli eden o, olduğu gibi biz de onu veli ve dost edinmişizdir. Bunun da sebebi, Yüce Allah'ın iman edenlerin velisi ve dostu olması hasebiyledir. Zaten kâfir olanlar içinse bir dost ve veli yoktur.

"وَعَلَى اللّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ" "**Müminler Allah'a güvenip, dayansınlar!**" Müminlere düşen görev, Allah'tan başkasına dayanıp güvenmemeleri, sadece Allah'a tevekkül etmeleridir. O halde müminler de hakları olan şeyi yapsınlar, Allah'a dayanıp güvensinler.

52- "قُلْ هَلْ تَرَبَّصُونَ بِنَا إِلاَّ إِحْدَى الْحُسْنَيَيْنِ" "**De ki: Bize iki iyiden başka bir şeyin gelmesini mi bekliyorsunuz?**" Yani sizler akıbet ve sonuç olarak, bizim için iki şey mi bekliyorsunuz? Ki onların her ikisinden biri sonuç olarak diğerinden farklı değil, her ikisi de bizim için iyidir. Bu iki şeyden birisi Allah'ın bize zafer vermesidir, ikincisi de şehitliktir.

"وَنَحْنُ نَتَرَبَّصُ بِكُمْ" "**Oysa biz de**" akıbet olarak "**sizin için**" iki şey "**bekliyoruz.**" Bu ikisinden biri ya "أَن يُصِيبَكُمُ اللّهُ بِعَذَابٍ مِّنْ عِندِهِ" "**Allah'ın kendi katından sizi bir azaba uğratmasıdır.**" Bu da tıpkı Ad ile Semud kavmini uğrattığı gibi gökten gelecek olan bir azaptır. "أَوْ بِأَيْدِينَا" "**Veya bizim elimizle sizi bir azaba uğratmasıdır**." İşte bizim beklediğimiz budur. "فَتَرَبَّصُواْ إِنَّا مَعَكُم مُّتَرَبِّصُونَ" O halde bizim kendi akıbetimiz hakkında söylediklerimizi "**Bekleyin siz, biz de** -sizin sonunuz ne olacak diye- **sizinle bekleyenleriz!**" Mutlaka hepimiz sonunda beklediğine kavuşacaktır, kimse beklediğine kavuşmadan gitmeyecektir.

53- "قُلْ أَنفِقُواْ طَوْعًا أَوْ كَرْهًا لَّن يُتَقَبَّلَ مِنكُمْ" "**De ki: İstekli veya isteksiz olarak** -Allah yolunda hayrın ve iyiliğin her çeşidinin- **infak edin, nasıl olsa sizden kabul edilmeyecektir.**" Burada geçen "طَوْعًا" ve "كَرْهًا" kelimeleri hal olarak mansubturlar. Yani ister itaat ederek gönüllü bir şekilde Allah yolunda harcama yapın, ister üzerinizde baskı kullanılmak suretiyle bir infakta bulunun.

Diyorsun ki: Nasıl oluyor da önce infakta bulunmaları için ayette emrediliyor, hemen peşinden de, *"nasıl olsa sizden kabul edilmeyecektir"* deniyor?

Derim ki: Bu, haberi, bilgilendirme anlamında bir emirdir. Bu, aynen Yüce Allah'ın: "قُلْ مَن كَانَ فِي الضَّلَالَةِ فَلْيَمْدُدْ لَهُ الرَّحْمَنُ مَدًّا" "***De ki: Rahman, sapıklıkta***

olan kimseye arttırdıkça artırır."[63] kavli gibidir. Dolayısıyla ayetin manası "İster kendi isteğinizle infak edin, ister zor kullanılması suretiyle infakta bulunun. Sizden asla kabul edilmeyecektir" demektir. Kaldı ki bu aynen "اسْتَغْفِرْ لَهُمْ أَوْ لاَ تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ إِن تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ سَبْعِينَ مَرَّةً فَلَن يَغْفِرَ اللَّهُ لَهُمْ" ***"Onlar için ister bağışlanma dile ister dileme, Onlar için yetmiş kere bağışlanma dilesen bile Allah onları bağışlamayacaktır."***[64] kavlinde geçtiği gibidir. Örneğin, Şair de şöyle diyor:

"اَسِيئِي بِنَا أَوْ اَحْسِنِي لاَمَلُومَةٌ"

"İster bize kötülük et, ister bize ihsan eyle, kınamak yoktur"

Yani "Sen onlar için Allah'tan mağfiret dilesen de, dilemesen de yine de Allah onları bağışlamayacaktır. Biz, senin yapacağın şeyden ötürü, seni kınayacak değiliz. Kısaca biz kötülük de etsen, ihsanda da bulunsan seni kınamayız."

Diyorsun ki: Böylesi bir ifadenin kullanılması ne zaman caiz olabilir?

Derim ki: Cümlede böyle bir ifadenin kullanılmasına yer verildiğinde bu, caiz olabilir. Nitekim "Allah Zeyd'e rahmetiyle muamele buyursun ve onu mağfiret eylesin" kavlinde görüldüğü gibi bunun aksi de caizdir.

Diyorsun ki: Neden böyle yaptı?

Derim ki: Burada bir nükte bulunmaktadır. O da sanki şairin, Azze'ye şöyle demesidir: Katında olan yerim ve benim sana karşı olan sonsuz sevgimin bir lütfu olarak beni imtihan et. Beni hem iyilikle, hem de kötülükle dene ki, benim sana karşı olan tutumumda bir değişiklik olacak olmayacak mı? Böylece samimiyetimi dene! Kaldı ki bu bağlamda Şairin şöyle bir beyti de vardır:

"اَخُوكَ الَّذي إِنْ قُمْتَ بِالسَّيْفِ عَامِداً لِتَضْرِبَهُ لَمْ يَسْتَغِشَّكَ فِي الْوُدِّ"

"Gerçek dostun, vurmak için seni, başında kılıçla dikilse
Sana karşı olan sevgisinde seni asla aldatmayandır."

İşte ayetteki *"infak edin, hele bir bakın, infakınız sizden kabul edilecek mi, edilmeyecek mi?"* manası da böyledir. *"Onlar için mağfiret dilesen de, onlar için mağfiret dilemesin de"* ayeti de böyledir. Çünkü burada deniyor ki: "Mağfiret isteme durumunda olsun veya istememe halinde olsu, bak bir değişiklik olacak mı, olmayacak mı?"

Diyorsun ki: Kabul edilmemedeki amaç nedir? Bu, Resulullah'ın, onlardan bunun kabul edilmesini terk midir, ona karşı yaptıklarından ötürü, onları reddetmek midir? Yoksa zaten onun Allah katında kabul edilmemesi, yap-

63 Meryem, 19/75

64 Tevbe, 9/80

tıklarının boşa gidip, hiçbir sevap olmayacağı olayı mıdır?

Derim ki: Ayetin bütün bu manalara ihtimali bulunmaktadır.

Ayette geçen "طَوْعًا أَوْ كَرْهًا" kavlinin manası, "Allah ve Resulü tarafından herhangi bir baskı ve zorlama olmaksızın veya bize baskı sonucu olarak" demektir. Ayette geçen "**ikrah**" kelimesi, *"zorlamak, baskı kurmak"* anlamındadır. Çünkü infak konusunda üzerinde baskı kurulanlar, zaten münafık olan kimselerdi. Münafıkların yardım ve infaka zorlanmaları, üzerinde bu manada baskı kurulması işi, bunların zoruna gidiyordu, böyle bir şey kendilerine ağır geliyordu. İşte bu da, bu yönüyle adeta ikrah anlamında olmaktadır.

Yahut da liderlerinizden herhangi bir ikrah ve zorlama olmaksızın kendiliklerinden getirip vermeleridir. Çünkü münafıkların liderliğini yapan elebaşıları konumunda olanlar, gördükleri maslahat gereği, adamlarını infaka sevk ediyorlardı yahut da onlar tarafından infaka mecbur bırakılıyorlardı.

Rivayete göre bu, Cedd b. Kays hakkında nazil olmuştur. Çünkü bu zat, Tebük seferine katılmaktan geri durmuş ve Resulullah (s)'a "İşte malım, sana yardımda bulunayım, beni bırak" demişti. "إِنَّكُمْ كُنتُمْ قَوْمًا فَاسِقِينَ" "**Siz, şüphesiz fasık bir topluluksunuz.**" İşte bu ibare, münafıkların infaklarının kabul edilmeyip reddolunmasının gerekçesidir. Ayette geçen "**fısk**" kelimesi de *"azmak, haddi aşmak, taşkınlık göstermek"*tir.

54- "وَمَا مَنَعَهُمْ أَن تُقْبَلَ مِنْهُمْ نَفَقَاتُهُمْ إِلاَّ أَنَّهُمْ كَفَرُواْ بِاللّهِ وَبِرَسُولِهِ" "**Verdiklerinin kabul olunmasına engel olan, Allah'ı ve Resulü'nü inkâr etmeleridir.**" Ayetteki "أَنَّهُمْ" kavli, "مَنَعَ" fiilinin failidir. Ayetteki "هُمْ" zamiri ile "أَن تُقْبَلَ" kavli de, bu kelimenin iki mefulüdürler Burada geçen "أَن تُقْبَلَ" kelimesi, meçhul fiil olarak hem "T" harfiyle "اَنْ تُقْبَلَ" olarak okunduğu gibi, "Y" harfiyle de "اَنْ يُقْبَلَ" olarak okunmuştur. Yine ayette geçen "نَفَقَاتُهُمْ" kelimesi, bu şekilde çoğul olarak okunduğu gibi aynı zamanda tekil olarak da okunmuştur. Sülemi ise, bunu, "اَنْ يَقْبَلَ مِنْهُمْ نَفَقَاتِهِمْ" şeklinde okumuştur. O, bu okuyuşu ile fiili, Yüce Allah'a tahsis ediyor.

"وَلاَ يَأْتُونَ الصَّلاَةَ إِلاَّ وَهُمْ كُسَالَى وَلاَ يُنفِقُونَ إِلاَّ وَهُمْ كَارِهُونَ" "**Namaza tembel tembel gelmeleri ve istemeyerek vermeleridir.**" Burada geçen "كُسَالَى" kelimesi, hem damme/ötre hareke ile, hem de fetha hareke ile okumuştur. Kelime, "كَسْلاَنَ" kelimesinin çoğuludur. Bu, kalıp olarak tıpkı "سُكَارَى" ve "غُيَارَى" kelimeleri gibidir. Çünkü birinci kelime, "سَكْرَانَ" kelimesinin, ikincisi de "غَيْرَانَ" kelimesinin çoğuludur.

Bunların tembellikleri, kıldıkları namazdan dolayı herhangi bir sevap beklememeleri gibi, namazı terk etmekle de görecekleri azaptan da korkmamala-

rıdır. Çünkü namaz kılmak onlara ağır bir iş olarak gelir. Kaldı ki Yüce Allah onlar hakkında şöyle buyurmaktadır: "وَإِنَّهَا لَكَبِيرَةٌ إِلاَّ عَلَى الْخَاشِعِينَ" ***"Şüphesiz o (sabır ve namaz), Allah'a saygıdan kalbi ürperenler dışında herkese zor ve ağır gelen bir görevdir."***[65]

Okuduğum bazı kaynaklarda, Resulullah (s), *"Müminin tembel oldum, tembelleştim"* demesinden hoşlanmazmış. Sanki bununla, bu ayette ifade olunan manayı hatırlar gibi olurmuş. Zira tembellik, münafıkların özelliğidir. Bu itibarla bir müminin kendisini tembel diye nitelemesi yakışık almaz.

Diyorsun ki: Zor kullanmak, hoşlanmamak, taatın, isteyerek yapmanın aksine olan bir şeydir. Çünkü Yüce Allah, itaat edenleri, önceden geçen bir ayette ***"tav'an" "isteyerek"*** diye belirtmiş, sonra da onları, infak etmeyenler, ancak üzerlerinde baskı kurulması halinde infak edenler diye nitelemiştir. Buna ne diyeceksin?

Derim ki: Ayette, onlardan isteyerek verenlerden kasıt, Resulullah (s) tarafından olsun veya onların liderleri tarafından olsun, üzerlerinde herhangi bir baskı kurulmadan verip harcama yapanlar, demektir. Ancak onların isteyerek bu verdikleri şey, aslında yine bir zor karşısında kalmaları, hoşnut olmadıkları bir durumdan ötürü, zoraki vermeye mecbur kaldıkları anlamındadır. Yoksa onlara yine de kendi istekleri ve arzuları üzerine veriyor değillerdir.

55- "فَلاَ تُعْجِبْكَ أَمْوَالُهُمْ وَلاَ أَوْلاَدُهُمْ إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُعَذِّبَهُم بِهَا فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَتَزْهَقَ أَنفُسُهُمْ وَهُمْ كَافِرُونَ" **"Onların malları ve çocukları seni imrendirmesin, Allah bunlarla onları dünya hayatında cezalandırmak istiyor. Ve onların canları kâfir olarak çıkar."** Kişinin bir şeyden ötürü, hayrete kapılması, i'cabı ve şaşkınlık göstermesi, imrenmesi demek; o şeyden dolayı rıza gösterip memnun olduğunu sergilemesidir. O şeyin güzelliğine vurulmasıdır. Dolayısıyla mana şöyle olmaktadır:

"Sakın o şeyi güzel olarak görme, onlara verilen dünya ziyneti sebebiyle, sakın onlara aldanma, yanlışa düşme!" Bu, tıpkı şu ayet gibidir: "وَلَا تَمُدَّنَّ عَيْنَيْكَ إِلَى مَا مَتَّعْنَا" ***"Onlardan bazılarına, denemek için verdiğimiz şeylere gözlerini dikme."***[66] Çünkü Allah, onlara verdiği şeyi, azap çektirmek, cezalandırmak için vermiştir. Çünkü Allah, onların mallarının ellerinden ganimet olarak

65 Bakara, 2/45

66 Taaha, 20/131

çıkmasına ve kendilerinin de esir düşmelerine zemin hazırlamak için vermiştir. Onları afet ve musibetlerle imtihan etmek için vermiştir. Hatta Allah, onlara verdiği, maldan tüm hayır yollarına harcamaları için, onları mükellef kılmıştır. Onlar istemeseler de, zevklerine ve külfetlerine, malı toplayıp biriktirmeye, kazanç sağlamaya, çocuklarını yetiştirmeye aşırı düşkünlüklerine rağmen, Allah kendilerini infakta bulunmaya mecbur kıldı.

Diyorsun ki: Eğer azap çektirme olayının Allah'ın iradesine bağlı kalması doğru ise, o halde, "Onlar zaten kâfir iken" ne diye canları kâfir olarak çıksın diye söylensin ki? Buna ne diyeceksin?

Derim ki: Burada murat olunan şey, Allah'ın kendilerine verdiği nimet sebebiyle bu, bir istidrac'tır.[67] Bu, tıpkı Rabbimizin "إِنَّمَا نُمْلِي لَهُمْ لِيَزْدَادُوا إِثْمًا" ***"Biz onlara ancak günahlarını artırmaları için mühlet veriyoruz/ ömürlerini uzatıyoruz."***[68] hatırlatması gibidir.

Burada sanki şöyle deniliyor: "Allah, onlar kâfir olarak ölene dek, nimetinin onlar üzerinde devam etmesini diliyor. Akıbetlerinin ne olacağını düşünmeksizin, bununla oyalana dursunlar murat ediyor."

56- "وَيَحْلِفُونَ بِاللَّهِ إِنَّهُمْ لَمِنكُمْ وَمَا هُم مِّنكُمْ وَلَٰكِنَّهُمْ قَوْمٌ يَفْرَقُونَ" **"Onlar, sizden** -yani Müslüman- **olduklarına dair Allah'a yemin ederler. Onlar sizden değillerdir. Aksine onlar** -öldürülmekten ve müşriklere karşı uygulanan cezalardan- **korkan bir toplumdur."** Görünürde Müslüman olduklarını söylemeleri, sırf takıyyedir, asıl inandıklarını gizlemektir.

57- "لَوْ يَجِدُونَ مَلْجَأً" **"Bir sığınak,"** herhangi bir dağın başında, bir kalede veya bir adada sığınacakları ve kendilerini koruma altına alabilecekleri bir sığınak bulabilseler "أَوْ مَغَارَاتٍ" **"veya kapanacakları mağaralar,"** inler bulabilselerdi, burada geçen "مَغَارَاتٍ" kelimesi, (mim) harfinin damme harekesiyle, "Muğarat" diye de okunmuştur. Bu da mana olarak çok derinlere girip saklanmak anlamında "أَغَارَ" ve "غَارَ" fiillerinden alınmadır. Gerçi kelimenin müteaddi/geçişli bir fiil olduğu da söylenmiştir. Bu da, içinde kişilerin saklanarak kılık değiştirmeleri, tanınmamak için şahsiyetlerini değiştirmeleri manasınadır. Gerçi kelime, aynı zamanda izini kaybettirmek için hızlıca kaçıp gitmek anlamını da taşır. "أَوْ مُدَّخَلاً" **"Veya girecek bir delik bulsalar"** yani içinde gizlenecekleri, saklanıp görülemeyecekleri bir delik bulsalar, "لَوَلَّوْا إِلَيْهِ

67 **İstidrac**: Bkz: Keşşaf, I. Cilt, Syf: 503.

68 Al-i İmran, 3/178

وَهُمْ يَجْمَحُونَ" "**kaçarak oraya yönelirler.**" Ayette geçen "مُدَّخَلا" "**Müddehalen**" kelimesi, "Duhul" kelimesinden alınmış olup iftial babında[69] bir kelimedir. Kelime aynı zamanda "دَخَلَ" fiilinden, "مَدْخَلاً" "Medhalen", "اَدْخَلَ" fiilinden de "مُدْخَلاً" "Müdhalen" olarak okunmuştur. Bu da bizzat içine girip saklandıkları yerler demektir. Bu kelimeyi, Übey b. Kaab (r) da, "مُتَدَخَّلاً" "Mütedahhalen" olarak okumuştur. Ayetin "لَوَلَّوْا إِلَيْهِ وَهُمْ يَجْمَحُونَ" kısmı aynı zamanda "لَوَلَّوا اِلَيْهِ لاَلْتَجَؤُا اِلَيْهِ" olarak da kıraat edilmiştir.

Ayetteki "يَجْمَحُونَ" kelimesi *"hiçbir şeyin kendilerini geri döndüremeyeceği bir hızla kaçıp gitmek"* demektir. Nitekim ele-avuca gelmeyen ve dur durak bilmeyen serkeş atlar için de bu kelime kullanılır. Çünkü böylesi bir kısrak veya ata bir şeyler yüklendiğinde veya binildiğinde, dizgine gelmeyen, gem ile zapt olunamayan manasında kullanılır. Enes (r) de bu kelimeyi "يَجْمِزُونَ" olarak okumuştur. Ne diye böyle okuduğu kendisine sorulmuş, o da "يَجْمَحُونَ", "يَجْمِزُونَ" ve "يَشْتَدُّونَ" kelimeleri hep aynı manaya gelirler, demiştir.

58- "وَمِنْهُم مَّن يَلْمِزُكَ فِي الصَّدَقَاتِ فَإِنْ أُعْطُواْ مِنْهَا رَضُواْ وَإِن لَّمْ يُعْطَوْاْ مِنهَا إِذَا هُمْ يَسْخَطُونَ" "**Onlardan sadakalar konusunda sana dil uzatanlar vardır. Onlara verilirse hoşnut olurlar; verilmezse hemen öfkeleniverirler.**" Ayette geçen "يَلْمِزُكَ" kelimesi *"sadaka, zekat, ganimet paylaşımında seni ayıplarlar, sana dil uzatırlar, seni kınarlar"* demektir. Bir yoruma göre böyle diyenler, kalpleri İslam'a ısındırılan ve kendilerine ***"müellefeyi kulub"*** denilen kimselerdir. Bir başka yoruma göre bu şekilde konuşan kişi, haricilerin başı olan İbn Zülhuvaysıra'dır.[70]

Resulullah (s), Huneyn ganimetlerini paylaştırırken bu adam demiş ki: "Ey Allah'ın Resulü! Adil ol!" Resulullah da *"Yazıklar olsun sana. Ben adil olmayacağım da kim adil olacak!"*[71] diye tepkisini dile getirmiştir.

Bir başka yoruma göre bu sözleri söyleyen kişi, münafıklardan olan Ebulcevaz'dır. Bu adam şöyle demiş: "Adamınızı görmüyor musunuz? O, sadakalarınızı, koyun çobanları arasında bölüştürüyor, bir de kalkmış adil olduğunu ileri sürüyor!?" Bunun üzerine Resulullah (s) *"Babası olmayasıca,*

---

69 **İftial babı**: Mazi fiilin başına esreli hemze ve birinci harfinden sonra "te" ilavesiyle yapılır. Müteaddi/geçişli fiili lazım fiile çevirir. "Topladı" fiilinin "toplandı" şeklinde olması gibi.

70 Abdullah b. Zül-Huvaysıra adındaki kişidir. Bu şahıs, Resulüllah (s) zamanında Harici değildi ve Ali (r), dönemine kadar da Hariciliğini açığa vurmuş biri değildi. Bunun Haricilerden olduğu ve hatta onlardan bir kısmının lideri konumunda olduğu biliniyor.

71 Hadis muttafakun aleyhtir. Buradaki lafız da Buhari'ye aittir.

gün görmeyesice adam! Musa (a) çoban değil miydi? Davud (a) çoban değil miydi?" diye buyurdu. Bu adam oradan ayrılınca, Resulullah (s) onun hakkında *"Şu adam ile onun arkadaşlarından sakının. Çünkü onlar münafıktırlar"*[72] diye buyurur.

Ayette geçen "يَلْمِـزُكَ" "**Yelmizuke**" kelimesi, "يُلْمِـزُكَ" "Yulmizuke", "يُلَمِّـزُكَ" "**Yulemmizuke**" ve "يُلَامِـزُكَ" "**Yulamizuke**" olarak da okunmuştur. Kelimenin şeddeli olarak gelmesi, mufaale babından gelmesi, kınamada ve dil uzatmada aşırılığa gitmek anlamındadır. Daha sonra onların hoşnutlukları, memnuniyet ve memnuniyetsizlikleri sonuçta kendilerinedir. Yoksa bu, din ve dine bağlı olarak ailelerinin salahına olan bir şey değildir. Çünkü Resulullah (s), o gün için kendilerine ganimetten çokça pay ayırmakla Mekkelilerin gönlünü kazanmak içindi. Bu yapılanlardan dolayı münafıklar rahatsızlık duymaya başlamışlardır.

Ayette geçen "إِذَا" kelimesi, *"muafcie"* manasınadır ki, *"ansızın"* manasını içerir. Yani onlara bir şey verilmeyince hemen kızgınlıklarını ve öfkelerini sergilerler, ansızın karşı çıkarlar, demektir.

59- "وَلَوْ أَنَّهُمْ رَضُوْاْ مَا آتَاهُمُ اللّهُ وَرَسُولُهُ وَقَالُواْ حَسْبُنَا اللّهُ سَيُؤْتِينَا اللّهُ مِن فَضْلِهِ وَرَسُولُهُ إِنَّا إِلَى اللّـهِ رَاغِبُـونَ" **"Eğer onlar, Allah ve Resul'ün kendilerine verdiğinden hoşnut olup 'Allah bize yeter, Allah bize bol nimetinden verecektir, Resulü de. Biz yalnız Allah'a rağbet edenleriz' deselerdi, daha hayırlı olurdu."** Ayetteki "لَـو" kelimesinin cevabı mahzuftur ve bu, mana olarak şöyle takdir edilmiştir: *"Eğer onlar Allah ve Resulünün kendilerine verdiğinden hoşnut olsalardı, bu onlar için daha hayırlı olurdu."* Ayetin manası şöyledir: "Paylarına düşen az da olsa, Resulullah (s) tarafından ganimetten pay olarak kendilerine verilene memnuniyet gösterip bununla hoşnut olsalardı ve 'Allah'ın fazlı ve bizim için ihsan eylediği şey bize yeter, biz, payımıza düşenle yetiniriz, bir başka ganimetle Allah bizleri de yakın bir gelecekte rızıklandıracaktır, dolayısıyla Resulullah (s) o gün, bize bugün verdiğinden daha fazlasını verecektir, kaldı ki biz, Allah'ın fazlından bizi zengin kılmasına talibiz' demiş olsalardı bu, onlar için daha hayırlı olurdu."

72 Askalani, bu hadise rastlayamadım, bunu bulamadım, diyor.

إِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاءِ وَالْمَسَاكِينِ وَالْعَامِلِينَ عَلَيْهَا
وَالْمُؤَلَّفَةِ قُلُوبُهُمْ وَفِي الرِّقَابِ وَالْغَارِمِينَ وَفِي
سَبِيلِ اللَّـهِ وَابْنِ السَّبِيلِ فَرِيضَةً مِنَ اللَّـهِ وَاللَّـهُ
عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿60﴾ وَمِنْهُمُ الَّذِينَ يُؤْذُونَ النَّبِيَّ وَيَقُولُونَ
هُوَ أُذُنٌ قُلْ أُذُنُ خَيْرٍ لَكُمْ يُؤْمِنُ بِاللَّـهِ وَيُؤْمِنُ
لِلْمُؤْمِنِينَ وَرَحْمَةٌ لِلَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَالَّذِينَ يُؤْذُونَ
رَسُولَ اللَّـهِ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿61﴾ يَحْلِفُونَ بِاللَّـهِ لَكُمْ
لِيُرْضُوكُمْ وَاللَّـهُ وَرَسُولُهُ أَحَقُّ أَنْ يُرْضُوهُ إِنْ
كَانُوا مُؤْمِنِينَ ﴿62﴾ أَلَمْ يَعْلَمُوا أَنَّهُ مَنْ يُحَادِدِ اللَّـهَ
وَرَسُولَهُ فَأَنَّ لَهُ نَارَ جَهَنَّمَ خَالِدًا فِيهَا ذَٰلِكَ الْخِزْيُ
الْعَظِيمُ ﴿63﴾ يَحْذَرُ الْمُنَافِقُونَ أَنْ تُنَزَّلَ عَلَيْهِمْ سُورَةٌ
تُنَبِّئُهُمْ بِمَا فِي قُلُوبِهِمْ قُلِ اسْتَهْزِئُوا إِنَّ اللَّـهَ مُخْرِجٌ
مَا تَحْذَرُونَ ﴿64﴾ وَلَئِنْ سَأَلْتَهُمْ لَيَقُولُنَّ إِنَّمَا كُنَّا
نَخُوضُ وَنَلْعَبُ قُلْ أَبِاللَّـهِ وَآيَاتِهِ وَرَسُولِهِ كُنْتُمْ
تَسْتَهْزِئُونَ ﴿65﴾ لَا تَعْتَذِرُوا قَدْ كَفَرْتُمْ بَعْدَ إِيمَانِكُمْ
إِنْ نَعْفُ عَنْ طَائِفَةٍ مِنْكُمْ نُعَذِّبْ طَائِفَةً بِأَنَّهُمْ كَانُوا
مُجْرِمِينَ ﴿66﴾ الْمُنَافِقُونَ وَالْمُنَافِقَاتُ بَعْضُهُمْ مِنْ
بَعْضٍ يَأْمُرُونَ بِالْمُنْكَرِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمَعْرُوفِ
وَيَقْبِضُونَ أَيْدِيَهُمْ نَسُوا اللَّـهَ فَنَسِيَهُمْ إِنَّ الْمُنَافِقِينَ
هُمُ الْفَاسِقُونَ ﴿67﴾ وَعَدَ اللَّـهُ الْمُنَافِقِينَ وَالْمُنَافِقَاتِ
وَالْكُفَّارَ نَارَ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَا هِيَ حَسْبُهُمْ وَلَعَنَهُمُ
اللَّـهُ وَلَهُمْ عَذَابٌ مُقِيمٌ ﴿68﴾ كَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ كَانُوا
أَشَدَّ مِنْكُمْ قُوَّةً وَأَكْثَرَ أَمْوَالًا وَأَوْلَادًا فَاسْتَمْتَعُوا
بِخَلَاقِهِمْ فَاسْتَمْتَعْتُمْ بِخَلَاقِكُمْ كَمَا اسْتَمْتَعَ الَّذِينَ
مِنْ قَبْلِكُمْ بِخَلَاقِهِمْ وَخُضْتُمْ كَالَّذِي خَاضُوا أُولَٰئِكَ
حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَأُولَٰئِكَ هُمُ
الْخَاسِرُونَ ﴿69﴾ أَلَمْ يَأْتِهِمْ نَبَأُ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ قَوْمِ

نُوحٍ وَعَادٍ وَثَمُودَ وَقَوْمِ إِبْرَاهِيمَ وَأَصْحَابِ مَدْيَنَ
وَالْمُؤْتَفِكَاتِ أَتَتْهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ فَمَا كَانَ اللَّهُ
لِيَظْلِمَهُمْ وَلَٰكِنْ كَانُوا أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴿70﴾

Ayetlerin Mealleri

60- Sadakalar, Allah'tan bir farz olarak fakirler, düşkünler, onu toplayan memurlar, kalpleri (İslam'a) ısındırılanlar, köle ve esirler, borçlular, Allah yolunda ve yolda kalanlar içindir. Allah âlimdir, hâkimdir.

61- Onların içinde: O, her şeye kulak veriyor, diyerek onu (Resul'ü) üzenler vardır. De ki: "O, Allah'a iman eden ve müminlere inanan, sizin için hayırlı olan, içinizden iman edenlere rahmet olan bir kulaktır." Allah'ın Resulü'nü üzenlere can yakıcı bir azap vardır.

62- Sizi hoşnut etmek için Allah'a yemin ederler. Eğer mümin iseler Allah'ı ve Resulü'nü hoşnut etmeleri daha gereklidir.

63- Allah'a ve Resulüne karşı isyan edene içinde ebedi kalacağı cehennemin olduğunu bilmiyorlar mı? İşte büyük rezillik budur.

64- Münafıklar kendileri hakkında kalplerinde bulunanı kendilerine haber verecek bir surenin indirileceğinden çekiniyorlar. De ki: "Alay edin bakalım, Allah, çekindiğiniz şeyi ortaya çıkaracaktır."

65- Onlara soracak olursan, "Sadece biz eğlenip oynuyorduk" diyecekler. De ki: "Allah ile ayetleriyle ve Resulü ile mi eğleniyordunuz?"

66- Özür beyan etmeyin. İnandıktan sonra inkâr ettiniz. İçinizden bir kısmınızı bağışlasak bile; suçlu oldukları için bir kısmınızı cezalandıracağız.

67- Münafık erkekler ve kadınlar birbirlerindendir. Kötülüğü emrederler; iyiliğe engel olurlar. Elleri de sıkıdır. Allah'ı unuttular. Allah da onları unuttu. Gerçekten münafıklar, fasıktırlar.

68- Allah, münafık erkeklere ve münafık kadınlara ve tüm kâfirlere içinde ebedi kalacakları cehennemi vaat etti. Bu onlara yeter. Allah, onları lanetlemiştir. Onlara kalıcı bir azap vardır.

69- Siz de, sizden öncekiler gibi oldunuz. Onlar sizden kuvvetçe daha üstün, mal ve evlatça daha çok idiler. Onlar paylarına düşenden faydalandılar. İşte sizden öncekiler nasıl paylarına düşenden faydalandıysalar, siz de payınıza düşenden faydalandınız ve batıla dalanlar gibi siz de daldınız İşte onların amelleri dünyada da ahrette de boşa gitmiştir. Ve onlar ziyana uğrayanların kendileridir.

70- Onlara, kendilerinden önce geçen Nuh, Ad, Semûd kavimlerinin, İbrahim kavminin, Medyen ve alt üst olmuş şehirlerin halklarının haberleri gelmedi mi? Resulleri onlara belgeler getirmişlerdi. Allah, onlara zulmetmemiş fakat onlar, kendi kendilerine zulmetmişlerdi.

Ayetlerin Tefsiri

60- "إِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاءِ وَالْمَسَاكِينِ" "**Sadakalar, fakirler, düşkünler**" içindir. Bu ayette geçen "**sadakalar**" ifadesi, farklı sayı ve türdeki sadaka cinsinden olan tüm şeyleri, kısaca ifade eden bir anlatımdır. Çünkü "إِنَّمَا" kelimesi bu mana kasr içeren bir kelimedir. Dolayısıyla sadakalar/zekât sadece burada sözkonusu edilenlere verilir. Bunlar dışında kalanlara verilmez. Burada sanki "sadakalar/zekât sadece burada sayılan sınıf içerisinde yer alanlara verilir, başka değil" der gibi bir mana bulunmaktadır.

Bu ifadenin benzeri tıpkı "إِنَّمَاالْخِلاَفَةُ لِقُرَيْشٍ" "Hilafet, sadece Kureyş'e hastır" dendiği gibidir. Çünkü bununla, demek istenen şey, hilafet Kureyş'ten başkasına geçmez, demektir. Ayetin manası olasıdır ki, sayılan tüm sınıflara verilebileceği gibi, sadece bazılarına verilmesi de olabilir. Hanefi mezhebinin görüşü böyledir.

Huzeyfe'den, İbn Abbas'tan ve bu ikisi dışında kalan bazı sahabi ve Tabiundan gelen rivayete göre onlar, "Burada adı geçen sınıflardan hangisine verirsen ver, o, senin için yeterlidir" demişlerdir. Said b. Cubeyir (r)'dan gelen rivayete göre diyor ki: "Eğer Müslüman aileler içerisinden olup da dilenmekten kaçınan iffetli fakirlerine dikkat eder de, sözkonusu sadakaları sadece onlara vermeyi ön görürsen, bu, benim açımdan daha iyidir."

İmam Şafii (r)'a göre sadakaların/zekâtın mutlaka burada sayılan sekiz sınıfa verilmesi gerekir. İkrime (r)'a göre, sadakalar-zekât, söz konusu olan sekiz sınıf arasında paylaştırılır. Zühri'den gelen rivayete göre, kendisi, Ömer b. Abdülaziz adına yazmış olduğu genelgede, sadakaların ayette sözü edilen sekiz sınıf arasında paylaştırılacağıdır.

"وَالْعَامِلِينَ عَلَيْهَا" "**Onu toplayan memurlar**," yani zekât vermekle mükellef olan kimselerden zekâtları toplayıp ilgililere teslim etmekle görevli olan me-

murlar da maaşlarını topladıkları zekâttan alırlar. "وَالْمُؤَلَّفَةِ قُلُوبُهُمْ" "**Kalpleri (İslam'a) ısındırılanlar.**" Burada sözü edilen bu kimseler, Arap eşrafından, ileri gelenlerinden olan kimselerdir. Resulullah (s), bunların gönüllerini İslam'a kazandırmak için, Müslümanların sayılarının az olduğu bir dönemde, toplanan zekâttan bunlara da pay ayrılmasını öngörmüştü. "وَفِي الرِّقَابِ" "**Köle ve esirler**" içindir. Rikab: Mükatep durumda olan kölelerdir ki, efendisiyle özgürlüklerine kavuşmak için antlaşma yaptıklarından, bunlara da kölelikten kurtulmaları için zekâttan pay verilir. Rikab köle olabileceği gibi, bunun esir olanlar olacağı da ifade edilmiştir. Esaretten kurtulmaları için bunlara fondan yardım yapılır. Bir yoruma göre de, köle satın alıp da, onları özgürlüklerine kavuşturan kimse demektir. Bu yönüyle, o kimsenin köleleri kurtarmak için yaptıklarından dolayı, buna da zekâttan destek çıkılır.

"وَالْغَارِمِينَ" "**Borçlular**" içindir. Borç yükü altında ezilip de bunu bir türlü ödeme gücüne erişemeyenlerdir. Bir yoruma göre de bunlar birtakım sorumluluklar altına girerek, bundan dolayı borçlanmak zorunda kalarak, ödemede zorluk çeken ve bu sebepten ötürü borç altında beli bükülenler diye de belirtilmişti. "وَفِي سَبِيلِ اللَّهِ" "**Allah yolunda**" olanlar içindir. Yani İslam adına gazaya, cihada çıkanların, hacca gidenlerin fakirleriyle bunlar arasında yer alıp da ellerinde hiçbir şeyleri kalmamış olanlar içindir. "وَابْنِ السَّبِيلِ" "**Ve yolda kalanlar içindir.**" Yolda kalan yolcudan kasıt, elindeki varlığını yol sırasında kaybeden kişi olması hasebiyle bu yönden fakir düşmüştür. Çünkü Malına ulaşamamaktadır. Fakat kendi beldesinde ve yurdunda mal varlığının olması hasebiyle de zengindir.

"فَرِيضَةً مِنَ اللَّهِ" "**Allah'tan bir farz olarak sadakalar işte bu sayılanlar içindir.**" Burada yer alan "فَرِيضَةً مِنَ اللَّهِ" kavli, müekked mastar manasınadır. Çünkü "إِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاءِ" "**Sadakalar, ... ancak fakirlere, ... aittir**" kavlinin manası, *"Allah, sadakaları, zekatı onlar için farz kıldı"* demektir. "فَرِيضَةً" kelimesi, "تِلْكَ فَرِيضَةٌ" anlamında merfu olarak da okunmuştur.

Diyorsun ki: Bu ayetin ilk dört maddesinde sayılan sınıfların başında "لِ" "Lam" cer edatı geldiği halde son dört maddesinde geçen sınıfların başına "فِي" "Fi" cer edatı getirilmiştir. Neden?

Derim ki: Şu hususa dikkat çekmek içindir. Son dört maddenin "فِي" "Fi" cer edatıyla getirilmesi, ilk önce geçen dört maddeye nazaran, bu son dört sınıfın daha öncelikli olduklarına dikkat çekmek içindir. Zekât yardımında önceliğin son dört sınıfa verilmesine işaret içindir. Çünkü "فِي" "Fi" cer edatı, bir şeyi içine almak, o şeye kap vazifesini görmek manasına gelir. Zira sadakalar-zekât kabın içine konulur. Yani hakkı olana önce pay ayrılır. Çünkü burada mükatep olan köleyi boyunduruk altından kurtarmak, köle

ve esirleri özgürlüklerine kavuşturmak vardır. Borçluları da borç yükü altından kurtarmak, ona rahat bir nefes aldırtma gerçeği vardır. Bir de fakir olan gazinin bu iki özelliği, fakirlik ve gazilik özelliğini taşıması sebebiyle de buna öncelik tanınmıştır. Ya da hacca gitmiş fakat hac ibadeti ile fakirlik arasında sıkışıp kalmıştır. Buna da öncelik verilir. Yolda kalmış olan yolcuya öncelik verilmesine gelince, bu da iki özellik taşımaktadır. Birincisi yolculuk sırasında fakir düşmüştür, ikincisi de ailesinden, mal varlığından uzakta bulunmaktadır. Son iki maddede yani (Allah yolunda olan ile yolcu olan) maddelerinde, "فِـي" "Fi" cer edatının tekrar edilmesine gelince, bu ikisinin, bundan önce geçen iki maddeye, köle ve borçlulara göre daha çok öncelikli olmaları sebebiyledir.

Diyorsun ki: Ne diye bu ayet, daha çok münafıklardan ve onların tuzaklarından söz eden ayetler arasında gelmiş oldu?

Derim ki: Burada bu ayetin söz konusu ayetler arasında zikredilme sebebi, sadaka ve zekâtın sadece bu ayette zikredilenlere verileceğine, onlar için bunlardan bir pay olmadığına ve olmayacağına dikkat çekmek içindir. Böylece sözkonusu edilen münafıklardan hiçbirinin buna göz dikmemesini açık ve net olarak bildirmektir. Onların bu yardımlardan mahrum bırakılacaklarını ve onlara böyle bir yardım yapılmasının asla olmayacağını duyurmak içindir. O münafıklara bundan bir pay olmayacağı gibi, onların zekâttan pay alma hakları da yoktur. Öyleyse o münafıklar ne diye zekat konusunda durmaksızın ileri-geri konuşup duruyorlar ve ne diye bunun paylaşımını yapan zatı, Allah Resulü (s)'i dillerine hedef seçiyor ve ne diye onu kınayıp duruyorlar ki?

61- "وَمِنْهُمُ الَّذِينَ يُؤْذُونَ النَّبِـيَّ وَيَقُولُونَ هُوَ أُذُنٌ" **"Onların içinde: O, her şeye kulak veriyor, diyerek onu (Resulullah'ı) üzenler vardır."** Burada yer alan "أُذُنٌ" kelimesiyle *"her duyup dinlediği şeyi doğrulayan, tasdik eden, kim ne derse desin, onların söylediklerini kabul edip inanan kimse"* kast edilmektedir. Böylesi birine işitme organı olan kulak adının verilmesi, sanki o kişi baştan ayağa kulakmış gibi değerlendirilmektedir. Bunun benzeri, gözcü ifadesidir ki, aslında buna dil açısından casus tabir edilir. Münafıkların Resulullah'a eza etmeleri ise, onların, Resulullah'a "herkese kulak kabartan, gözü gibi davranan, casus gibi hareket eden" ifadeleridir. "قُلْ أُذُنُ خَيْرٍ لَّكُمْ يُؤْمِـنُ بِاللّـهِ وَيُؤْمِـنُ لِّلْمُؤْمِنِينَ وَرَحْمَـةٌ لِّلَّذِينَ آمَنُـواْ مِنكُمْ" **"De ki: O, Allah'a iman eden ve müminlere inanan, sizin için hayırlı olan, içinizden iman edenlere rahmet olan bir kulaktır."** O, hayırlı bir kulaktır. Bu, aynen "رَجُلُ صِدْقٍ" ifadesine benzer. Ki bunun manası *"O, hep doğru olan bir adamdır"* demektir. Zaten bu ifade ile o kişinin, güzel, iyi ve dürüst biri olduğu anlatılır.

Dolayısıyla sanki ayette o münafıklara "Evet, o, kulaktır ve fakat ne güzel bir kulaktır o!" denilmektedir. Gerçi bununla "O, hayırda ve hak olan şeyde kulak olduğu gibi, duyulup işitilmesi ve kabulü gereken şeylerde lazım geleni dinleyen bir kulaktır. Yoksa o, bunun dışında olan bir kulak değildir" demek isteniyor. Zaten kıraat imamlarından Hamza'nın kıraati de buna delalet etmektedir. Ayette geçen "وَرَحْمَةٌ" kelimesi, öncesinde geçen "خَيْرٍ" kelimesine atfedilerek mecrur olarak "Rahmetin" diye okunması da buna delalet etmektedir. Yani "هُوَ أُذُنُ خَيْرٍ وَ رَحْمَةٍ" *"O hayrın, iyiliğin ve rahmetin kulağıdır. Çünkü o, bu ikisi dışında bir şey duyup dinlemez ve kabul de etmez"* demektir.

Daha sonra Yüce Allah, onun hayrı dinleyen ve duyan, rahmete çağıran bir kulak olduğunu, Allah'ın kendisini doğruladığını, elinde bulunan delillere göre ortaya koymaktadır. Çünkü Muhacir ve Ensardan ihlâs sahibi olan müminleri dinler ve onların dediklerini kabul eder. Kaldı ki kendisi de bizzat, sizden de iman etmiş olanlara da rahmettir. Yani ey münafıklar! Sizin de içinizden görünürde iman ettiklerini söyleyenleriniz için de bir rahmettir. Çünkü o sizi de dinliyor ve sizin görünürde olan müminliğinizi kabul ediyor. Sırlarınızı açığa vurmuyor ve sizi rezil etmiyor. Müşriklere uyguladıklarını, size uygulamamaktadır. Yüce Allah'ın öngördüğü bir maslahat gereği, sizin üzerinde olduğunuz hal üzere kalmanıza riayet gösteriyor. Evet, söylediğiniz gibi o, bir kulaktır, iyi bir gözlemcidir. Ancak o, sizin için ve sizin adınıza hayırlı olan şeyler konusunda bir kulaktır. O kötü bir kulak, gözlemci asla değildir. Oysaki onların kendisi hakkında söyledikleri onlarca teslim edilmiştir. Ancak onlar söyledikleriyle her ne kadar Resulullah'ı kastedip onu küçük düşürmek, anlayışsız olduğunu söylemek istemişlerse de, bu, Resulullah'ı övmek ve ona senada bulunmak olarak tefsir edilmiştir. Kaldı ki o, temiz kalpli ve onurlu olanlardandır.

Bir yoruma göre deniliyor ki "Münafıklardan bazıları Resulullah (s)'i yererler. Bu durum, Resulullah ulaşır. Bu defa kalpleri bununla meşgul olmaya başlar. İçlerinden birileri, burada sizin aleyhinize bir durum yoktur. O, sadece dinleyen bir kulaktır. O, bu sözü ulaştıranı dinledi ve oda buna izin verdi. Biz de kendisine gider ve ondan özür dileriz. O, bizim de özrümüzü dinler ve buna rıza gösterir" der. Gerçi "O, sizin için hayırlı olan bir kulaktır" diye de söylenmiştir.

Ayette geçen "أُذُنُ خَيْرٍ" kavli, "هُوَ أُذُنٌ خَيْرٌ لَكُمْ" diye de kıraat olunmuştur. Yani "Her ne kadar dediğiniz gibiyse de o, sizin için de hayırlıdır. Çünkü o, sizin mazeretlerinizi de kabul ediyor. İçinde taşımış olduğunuz niyetiniz yüzünden sizi cezalandırmıyor. Sözkonusu kelime, bünyesinde bulunan "Zal" harfinin tahfifi ile "Üzni" diye de okunmuştur.

Diyorsun ki: Ayette geçen "يُؤْمِنُ بِاللّهِ" kavlinde, Allah'a iman konusunu dile getiren "**iman**" kelimesi neden "B" harfiyle ve "يُؤْمِنُ لِلْمُؤْمِنِينَ" kavlindeki "iman" kelimesi, "Lam" harfiyle müteaddi oldu?

Derim ki: Çünkü burada küfrün zıddı olan Allah'a iman ve tasdik söz konusu olduğundan, burada "B" harfi kullanılmıştır. Müminlerden ise, dinleme manası kast edilmiştir. Onun söylediklerini teslim etmeleri ve dediklerini de tasdik etmeleri kastedilmiştir. Bu nedenle burada da "Lam" harfi kullanılmıştır. Çünkü müminler, Resulullah nezdinde doğru kimselerdir. Rabbimizin şu ayetlerine bir bak hele! "وَمَا أَنتَ بِمُؤْمِنٍ لَّنَا وَلَوْ كُنَّا صَادِقِينَ" ***"Fakat biz doğru söyleyenler olsak da sen bize inanmazsın."***[73]; "فَمَا آمَنَ لِمُوسَى إِلَّا ذُرِّيَّةٌ مِّن قَوْمِهِ" ***"kavminden bir gurup gençten başka kimse Musa'ya iman etmedi."***[74]; "قَالُوا أَنُؤْمِنُ لَكَ وَاتَّبَعَكَ الْأَرْذَلُونَ" ***"Onlar şöyle cevap verdiler: Sana düşük seviyeli kimseler tâbi olup dururken, biz sana iman eder miyiz hiç!"***[75]; "آمَنتُمْ لَهُ قَبْلَ أَنْ آذَنَ لَكُمْ" *"Ben size izin vermeden önce ona inandınız öyle mi?"* Dikkat edilirse burada Allah'a değil, kullara izafe edildiğinden dolayı, tüm ayetlerde, kelime, "Lam" cer edatı ile müteaddi olmuştur.

Diyorsun ki: İbn Ebu Abele'nin "حَمَةٌ" kelimesini, mansub olarak "Rahmeten" şeklinde okumasının gerekçesi nedir?

Derim ki: Bu, sebebi mahzuf/saklı olan bir illet açısından böyledir. Çünkü cümle "رَحْمَةً لَكُمْ يَأْذَنُ لَكُمْ" takdirindedir. Bunun hazfedilme sebebi, "أُذُنُ خَيْرٍ لَّكُمْ" kavlinin buna delalet ediyor olmasındandır.

62- "يَحْلِفُونَ بِاللّهِ لَكُمْ لِيُرْضُوكُمْ" **"Sizi hoşnut etmek için Allah'a yemin ederler."** Buradaki hitap Müslümanlara yöneliktir. Çünkü münafıklar, Resulullah (s) aleyhinde olarak hep iğneleyici ve dokundurucu sözler sarf edip dururlardı veya cihad görevinden geri kalırlardı. Daha sonra da gelip Resulullah'tan özür dileyerek kendilerince mazeretlerini dile getirirlerdi. Mazeretlerini teyit anlamında olmak üzere yalan yere Allah adına yemin ederlerdi. Böylece onlardan memnun ve hoşnut kalasınız isterlerdi. "وَاللّهُ وَرَسُولُهُ أَحَقُّ أَن يُرْضُوهُ إِن كَانُوا مُؤْمِنِينَ" **"Eğer mümin iseler Allah'ı ve Resulü'nü hoşnut etmeleri daha gereklidir."** Onlara. "iddia ettikleri gibi eğer gerçekten mümin iseler, o halde her şeyden daha layık olanı, hak olanı sizin, Allah ve Resulünü hoşnut etmeniz olmalıdır. Bu da ona itaat etmekle ve onun emirleri doğrultusunda ona uygun davranmakla olabilir. Ayette geçen zamirin tekil olarak getirilmiş

73 Yusuf, 12/17

74 Yunus, 10/83

75 Şuara, 26/11

olması, Allah'ın rızası ile Resulünün rızası arasında bir ayrıcalığın ve farklılığın olmamasındandır. Allah da, Resulü de memnun edilme konusunda tek bir hüküm içindedirler. Bu anlatım tarzı tıpkı senin "Zeydin ihsanı, iyilik ve güzelliği beni yaşattı, bana hayat verdi, belimi doğrulttu" türündeki anlatımına benzer. Ya da ayetin bu kısmının manası "Allah memnun edilmeye daha fazla hak sahibidir, nitekim Resulü de öyledir" demektir.

63- "أَلَمْ يَعْلَمُوا أَنَّهُ مَن يُحَادِدِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَأَنَّ لَهُ نَارَ جَهَنَّمَ خَالِدًا فِيهَا ذَٰلِكَ الْخِزْيُ الْعَظِيمُ" **"Allah'a ve Resulüne karşı isyan edene içinde ebedi kalacağı cehennemin olduğunu bilmiyorlar mı? İşte büyük rezillik budur."** Ayette yer alan "يُحَادِدِ" fiili, "اَلْحَدُّ" kelimesinden türemedir. Tıpkı "اَلْمَشَاقَّة" kelimesinin "اَلشِّقُّ" kelimesinden türemesi gibidir. "فَأَنَّ لَهُ" kavlinde haber hazf edilmiştir. Çünkü bu "فَأَنَّ لَهُ نَارَ جَهَنَّمَ" "فَحَقٌّ أَنَّ لَهُ" takdirindedir ki manası da *"onun için cehennem ateşi artık kesinleşmiştir"* demektir. Bir yoruma göre de bu, "فَلَهُ" demektir. Bu da "Onun için vardır" anlamındadır. Zaten "أَنَّ" harfi de tekrardan ibarettir. Çünkü "أَنَّهُ" kavlinde tekit manası bulunmaktadır. Gerçi "فَأَنَّ لَهُ" kavlinin, "أَنَّهُ" kavli üzerine atfedilmiş olması da caiz olur.. Bu durumda "مَن" harfinin cevabı mahzuftur. "أَلَمْ يَعْلَمُوا أَنَّهُ مَن يُحَادِدِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ يُهْلِكْ ، فَأَنَّ لَهُ نَارَ جَهَنَّمَ" *"Allah ve Resulüne karşı isyan edenler, helak edileceklerini bilmiyorlar mı? Çünkü onlar için, içinde ebedi olarak kalacakları cehennem ateşi vardır."* "أَلَمْ يَعْلَمُوا" kavli, "T" harfiyle "أَلَمْ تَعْلَمُوا" olarak da okunmuştur.

64- "يَحْذَرُ الْمُنَافِقُونَ أَن تُنَزَّلَ عَلَيْهِمْ سُورَةٌ تُنَبِّئُهُم بِمَا فِي قُلُوبِهِم قُلِ اسْتَهْزِؤُوا إِنَّ اللَّهَ مُخْرِجٌ مَّا تَحْذَرُونَ" **"Münafıklar kendileri hakkında kalplerinde bulunanı kendilerine haber verecek bir surenin indirileceğinden çekiniyorlar. De ki: Alay edin bakalım, Allah, çekindiğiniz şeyi ortaya çıkaracaktır."** Münafıklar hem İslam ve hem Müslümanlarla alay edip duruyorlardı. Fakat vahiy yoluyla kendilerinin deşifre edilerek rezil edilmelerinden de endişe duymaktaydılar. Hatta içlerinden bazılarının "Vallahi ben, kendimizi Allah'ın yarattıkları içerisinde en kötü olanlar olarak görüyorum. Ben, hakkımızda böyle bir vahyin inip bizi rezil etmesinden ise, meydana çıkarılıp bana yüz sopa atılmasına razıyım" dediği de olurdu.

Ayette yer alan "عَلَيْهِمْ" ile "تُنَبِّئُهُمْ" kelimelerindeki zamir, müminlere racidir. "فِي قُلُوبِهِم" kavlindeki zamir de münafıklara racidir. Bunun böyle olması da sahihtir. Çünkü neticede mana onlara yöneliktir. Bu arada sözkonusu ettiğimiz tüm zamirlerin münafıklara raci olması da caiz olabilir. Çünkü sure, bu gibi olanlar hakkında nazil olduğuna göre, dolayısıyla onla aleyhinde olarak nazil olmuştur.

"تُنَبِّئُهُمْ بِمَا فِي قُلُوبِهِمْ" kavlinin manası; sanki burada onlara *"Sizin kalplerinizde şunlar ve şunlar vardır"* der gibidir. Yani sure, onların aleyhinde olarak sırlarını yayıyor ki, böylece onu duyup işitsinler ve sırlarının deşifre olduğunu görsünler. Sanki sure, onlara bunu haber veriyor gibidir. Deniliyor ki, ayetteki "يَحْذَرُ" kelimesi, sakınmaktan ve sakındırmaktan emir manasınadır. Yani *"Münafıklar sakınsınlar, ayaklarını denk tutsunlar"* demektir.

Diyorsun ki: Ayetteki "يَحْذَرُ الْمُنَافِقُونَ أَن تُنَزَّلَ عَلَيْهِمْ سُورَةٌ" **"Münafıklar kendileri hakkında bir surenin indirileceğinden çekiniyorlar"** kavlinden, münafıkların çekindikleri bir gerçektir, bir vakıadır. Fakat "مُخْرِجٌ مَّا تَحْذَرُونَ" **"çekindiğiniz şeyi ortaya çıkaracaktır"** kavlinin manası nedir?

Derim ki: Bunun manası, bir surenin kesin olarak indirileceği gerçeğidir veya *"Allah, onların sakınıp çekindikleri şeyi, münafıklıklarını ortaya serecektir"* demektir.

65- "وَلَئِن سَأَلْتَهُمْ لَيَقُولُنَّ إِنَّمَا كُنَّا نَخُوضُ وَنَلْعَبُ" **"Onlara soracak olursan, 'Sadece biz eğlenip oynuyorduk' diyecekler."** Tebuk seferi sırasında Resulullah (s) yola devam ederken, beraberlerinde gitmekte olan birtakım münafıklar da aralarında "Şu adama bakın hele! Adam gidip Şam saraylarını ve kalelerini fethetmeyi istiyor. Heyhat rüyasında ancak görür" diye konuşuyorlardı. Allah, Nebisi Muhammed'i buna muttali kıldı, haberdar eyledi. İşte bunun üzerine Resulullah (s) *"Bana şu önde gidenleri durdurun!"* buyurdu ve yanlarına gitti de kendilerine *"Şöyle ve şöyle konuştunuz değil mi?"* diye sordu. Onlar da "Ey Allah'ın Nebisi! Hayır, vallahi. Biz, senin ve ashabının yaptıkları ve yapacakları ile ilgili bir şeyler diyor değiliz. Biz sadece yolda giderken vakit çabucak geçip gitsin diye aramızda konuşup duruyorduk" dediler.[76]

"قُلْ أَبِاللَّهِ وَآيَاتِهِ وَرَسُولِهِ كُنتُمْ تَسْتَهْزِؤُونَ" **"De ki: Allah ile ayetleriyle ve Resul'ü ile mi eğleniyordunuz?"** Resulullah, onların mazeretlerini kabul etmedi, dikkate almadı. Çünkü adamlar bu konuda yalan söylüyorlardı. Resulullah (s), onların bu mazeretlerini, alay edişle ilgili tavırlarını sanki onlar itiraf ta bulunmuş gibi değerlendirmiştir. Zaten bu durum onlarda var olan bir gerçekti. Zaten alaycı bir tavır içinde olmaları sebebiyle hatalı davrandıklarından ötürü de kınandılar. Öyle ki burada kendisiyle alay edilenle ilgili olarak hemen alay ifadesinin peşinden takrir-ikrar harfi denen soru edatı getirildi. Çünkü böyle bir anlatım tarzı, istihza olayının varlığı ve sabit olması sebebiyle doğru olur.

---

76 Taberi, *Tefsir*'inde (6/409), hadis: 16930-16931, Süyuti, *ed-Dürrü'l-Mensur*, 3/456, tahric etmişlerdir. Süyuti, bunu İbn Münzir, İbn Ebi Hatim ve Ebuşşeyh'a nispet ediyor. Hepsi de bunu Katade'den rivayet etmişlerdir. Hafız İbn Hacer diyor ki: "Vahidi, bunu herhangi bir senede dayanmaksızın zikretmiştir. Taberi de bunu vasletmiştir."

66- "لَا تَعْتَذِرُوا" "**Özür beyan etmeyin!**" Yalan olan mazeretlerinizi dile getirerek bununla zaman geçirtmeye meşgul olmayın. Ünlü sırrın ortaya çıktıktan sonra artık özür dilemenizin size bir yararı olmayacaktır ve yoktur da. "قَدْ كَفَرْتُم بَعْدَ إِيمَانِكُمْ" "**İnandıktan sonra inkâr ettiniz.**" Önce iman ettiğinizi, inandığınızı açığa vurduktan sonra, Allah ile ayetleriyle ve Resulü ile alay ettiğiniz gerçeği ortaya çıkınca, artık küfrünüz ve inkârcı olduğunuz gerçeği anlaşılmıştır.

"إِن نَّعْفُ عَن طَائِفَةٍ مِّنكُمْ" "**İçinizden bir kısmınızı bağışlasak bile**;" münafıklığınızdan sonra içinizden bir gurubunuzun tevbe etmeleri ve imanlarında ihlâs ve samimiyet göstermelerinden dolayı kendilerini bağışlasak bile; "نُعَذِّبْ طَائِفَةً بِأَنَّهُمْ كَانُوا مُجْرِمِينَ" "**suçlu oldukları için bir kısmınızı cezalandıracağız.**" Tevbe etmemeleri ve nifaklarını sürdürmeleri yüzünden bir kısmınızı cezalandıracağız. Ya da içinizden Resulullah'a eza etmemeleri ve alay etmemiş olmalarından ötürü hemen kendilerini cezalandırmayıp affetsek de ancak onlardan bir gurubunu suç işlemiş olmaları, Resulullah'a ezada bulunmaları ve alay etmelerinden ötürü cezalandıracağız.

Mücahid, "إِن نَّعْفُ" kelimesini, meçhul fiil olarak müennes kiple "إِنْ تُعْفَ عَنْ طَائِفَةٍ" diye kıraat etmiştir. Oysa konum olarak yer müzekkerlik içermektedir. Çünkü müsnedun ileyh/haber olan kelime zarftır. Bu, adeta "سِيرَ بِالدَّابَّةِ" demene benzer. Çünkü burada "سِيرَتْ بِالدَّابَّةِ" denemez. Ancak burada manaya dikkat çekilmiştir. Burada sanki "إِنْ تُرْحَمْ طَائِفَةٌ" denmiş gibidir. Bu nedenle kelime müennes olarak gelmiştir. Bu da garipsenecek bir durumdur. Oysa doğru olanı, herkesin okuduğu şekil olmalıydı. Ki bu da müzekker olarak "إِنْ يُعْفَ عَنْ طَائِفَةٍ" denmesidir. "تُعَذَّبْ طَائِفَةٌ" kavlindeki fiilin de görüldü şekilde müennes olmasıdır. Gerçi bu ayet aynı zamanda malum fiil olarak "إِنْ يَعْفُ عَنْ طَائِفَةٍ يُعَذِّبْ طَائِفَةً" olarak da okunmuştur. Bu durumda fail Yüce Allah'tır.

67- "الْمُنَافِقُونَ وَالْمُنَافِقَاتُ بَعْضُهُم مِّن بَعْضٍ" "**Münafık erkekler ve kadınlar birbirlerindendir.**" Ayette böyle denemekle, onların müminlerden, inananlardan olmadıkları ve bir de yalancılar oldukları murat edilmiştir. Çünkü yalancılıkları zaten "وَيَحْلِفُونَ بِاللَّهِ إِنَّهُمْ لَمِنكُمْ" "***Onlar, sizden olduklarına dair Allah'a yemin ederler.***"[77] ayetiyle tescil edilmiştir. Kaldı ki bunun ispatı da: "وَمَا هُم مِّنكُمْ" "***Onlar sizden değillerdir.***"[78] kavlidir. Sonrasında Yüce Allah, münafıkların durumlarıyla müminlerin halleriyle çeliştiğini ayetin şu ifadeleriyle nitelemektedir: "يَأْمُرُونَ بِالْمُنكَرِ" "**Kötülüğü/Münkeri emrederler;**" küfür ve masiyeti buyururlar. "وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمَعْرُوفِ" "**iyiliğe engel olurlar.**" İman ve

77 Tevbe, 9/56

78 Tevbe, 9/56

itaate de mani olup yasaklarlar. "وَيَقْبِضُونَ أَيْدِيَهُمْ" "**Elleri de sıkıdır.**" İyilik yapma ve sadaka-zekâtlarını verme konusunda cimridirler. Allah yolunda infak ve harcama yapmazlar. "نَسُوا اللَّهَ" "**Allah'ı unuttular.**" Onu anmaktan, onun emirlerini yerine getirmekten gaflet ettiler. "فَنَسِيَهُمْ" "**Allah da onları unuttu.**" Allah da onları rahmetine erdirmemekle ve fazlından ikramda bulunmamakla onları terk etti. "إِنَّ الْمُنَافِقِينَ هُمُ الْفَاسِقُونَ" "**Gerçekten münafıklar, fasıktırlar.**" Fasıklıkta üstlerine kimse yoktur. Fısk ve fasıklık, küfürde inat edip devam etmek, hayır adına, iyilik namına hiçbir şey yapmamaktır. Müslümanlara, Allah'ın bu ismi vermemesi yeterdir. Çünkü Allah münafıkları bu iğrenç isimle nitelemektedir. Bu, aslında onları yermede ve aşağılamada ne kadar fena bir isimlendirme olduğunu da göstermektedir. Zaten Resulullah (s), bir Müslümanın *"Ben tembelleştim"*[79] demesini hoş karşılamıyor. Zira tembel ve üşengeç sıfatıyla Allah münafıkları vasıflandırmıştır. Çünkü Allah "كُسَالَى" *"üşene üşene"*[80] ayetinde münafıkları bu vasıfla nitelemiştir. Eğer münafıklar bu vasıfla nitelenmişlerse, o halde fısk vasfı hakkında ne düşünürsün ki?!

68- "وَعَدَ اللَّهُ الْمُنَافِقِينَ وَالْمُنَافِقَاتِ وَالْكُفَّارَ نَارَ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ" "**Allah, münafık erkeklere ve münafık kadınlara ve tüm kâfirlere içinde ebedi kalacakları cehennemi vaat etti.**" Onlara orada ebedi olarak kalmalarını takdir buyurmuştur. "هِيَ حَسْبُهُمْ" "**Bu, onlara yeter.**" Böylece bununla onların çarptırılacakları azabın ne derece büyük olduğunu göstermektedir. Çünkü bu azabın üstünde bir başka azap yoktur. Bundan daha abartılı bir ifade de yoktur. Öyle ki, artık bu azabın ilerisinde bir başka azap yoktur ki, verilsin. Allah'ın azabından ve gazabından yine Allah'a sığınırız. "وَلَعَنَهُمُ اللَّهُ" "**Allah, onları lanetlemiştir.**" Azaplandırmakla Allah onları aşağılayıp basitleştirmiştir. Onları yerilenlerden ve lanetli şeytanlarla beraber olanlardan kılmıştır. Nitekim Allah, cennet ehlini de tazimle anmış, onların ikram olunan meleklerle beraber olacaklarını belirtmiştir.

"وَلَهُمْ عَذَابٌ مُقِيمٌ" "**Onlara kalıcı bir azap vardır.**" Onların ateşe atılmalarının yanında bir tür faklı bir azap vardır. O azap da tıpkı cehennem ateşinin azabı gibi sürekli ve daimidir. Gerçi bununla şunun da murat edilmiş olması da caiz olur: "Onlar için hemen anında cezalandırılacakları sürekli bir azap olacağı gibi, bu azap onlardan hiç ayrılacak da değildir. Bu tür bir azap nifak hastalığından yorulmaları sebebiyle karşılaşacakları en katı azaptır. Çünkü Müslümanlara karşı görünürde farklı davrandıkları halde, içlerinde gizle-

79 Hafız İbn Hacer diyor ki, bu rivayetin tahrici Bakara Suresi'nin sonlarında geçmiştir.

80 Nisa, 4/142

diklerinin Müslümanlarca öğrenilmesinden endişe içindedirler. Her an rezil olabilecekleri bir korku ile yaşayıp durmaktadırlar. Eğer Müslümanlar, onların sırlarına muttali olurlarsa, başlarına gelecek olan azap ve korku endişesi onları çepeçevre kuşatmıştır.

69- "كَالَّذِينَ مِن قَبْلِكُمْ" **"Siz de, sizden öncekiler gibi oldunuz."** Bu ayetin başındaki "ك" "Kef" harfi, mahallen merfudur. Çünkü bu, mana olarak *"Siz, sizden önce geçen toplumlar gibisiniz"* demektir. Ya da bu, mahallen mansubtur. Bu durumda mana *"Siz, sizden önce geçen toplumların işledikleri gibi yaptınız"* demektir. Çünkü sizler, daha öncekilerin paylarına düşeni alıp batıla daldıkları gibi sizler de payınıza düşeni alarak batıla daldınız. Bu ifade tıpkı Şair Nemir'in ifadesi gibidir. O şöyle diyordu:

"كَالْيَوْمِ مَطْلُوبًا وَلاَ طَالِبًا طَلَبًا"[81]

"Bugünkü gibi matlup olanı bulamadığım gibi talip olanını da bulamadım"

Burada "Lem Ere" ifadesi muzmardır/gizlidir. "كَانُوا أَشَدَّ مِنكُمْ قُوَّةً وَأَكْثَرَ أَمْوَالاً وَأَوْلاَدًا فَاسْتَمْتَعُوا بِخَلاَقِهِمْ فَاسْتَمْتَعْتُم بِخَلاَقِكُمْ كَمَا اسْتَمْتَعَ الَّذِينَ مِن قَبْلِكُمْ بِخَلاَقِهِمْ" **"Onlar sizden kuvvetçe daha üstün, mal ve evlatça daha çok idiler. Onlar paylarına düşenden faydalandılar. İşte sizden öncekiler nasıl paylarına düşenden faydalandıysalar, siz de payınıza düşenden faydalandınız."** Burada geçen "كَانُوا أَشَدَّ مِنكُمْ قُوَّةً" *"Onlar sizden kuvvetçe daha üstündü"* kavli ve devamı, daha sonra gelenlerin hallerinin daha önce geçenlerin durumlarına benzediğini açıklamaktadır. Bu günkülerin davranışlarının öncekilerin davranışlarının bir temsili, bir örneği olduğunu gösteriyor. "**el-Halak**" kelimesi *"nasip, pay, hisse"* demektir. Bu da, insan için yaratılan şey demektir. Yani kendilerine hayır ve iyilik olarak takdir olunan şeydir. Nitekim "Onun için de bir kasm vardır" denilir ki bu, onun da bu taksimde bir payı, hissesi var demektir. Çünkü mansub olarak okunmuştur. Yani bu, daha da sabit hale gelmiştir, demektir.

"وَخُضْتُمْ كَالَّذِي خَاضُوا" **"Ve batıla dalanlar gibi siz de daldınız."** "اَلْخَوْضُ" "el-Havd". Batıla, oyun ve eğlenceye girmek, dalmak manasınadır. Buradaki "كَالَّذِي خَاضُوا" kavli, *"Dalan toplumlar, guruplar gibi daldınız. Dalanların daldığı gibi daldınız"* manasınadır.

Diyorsun ki: Burada "فَاسْتَمْتَعُوا بِخَلاَقِهِمْ" kavliyle "كَمَا اسْتَمْتَعَ الَّذِينَ مِن قَبْلِكُمْ بِخَلاَقِهِمْ" kavlini birlikte getirmesinin ne faydası vardır. Oysaki bunlar bir birinden

81 Burada konumuzla ilgisi olan "كَالْيَوْمِ" kavlidir ki bu da "كَالَّذِينَ مِن قَبْلِكُمْ" kavline delalet etmektedir.

bağımsızdırlar. Kaldı ki "كَالَّذِي خَاضُوا" kavli de böyledir. Çünkü bu, şöyle deniliyor gibidir: *"Onlar daldılar, siz de dalanlar gibi daldınız."* Ne diyeceksin?

Derim ki: Bunun yararı, daha önce geçip gidenlerin, kendilerine dünyalıktan verilenlerden yararlanmaları, buna rıza göstermeleri ve fani olan şehevi isteklerle yetinip akıbetlerini ve ahret felahını düşünmemeleri sebebiyle başlarına geleni hatırlatmaktır. Faydalandığı şeyleri basite almaları ve buna rıza göstermeyi de kötülemeleri de böyledir. Sonrasında berikilerin, muhatapların durumlarını, öncekilerin hallerine benzetiyor. Bu tıpkı senin bazı zalimleri ve haksızlık eden kimseleri uyarma amacıyla, işledikleri kötülüklerini dile getirirken, onlara "Sen Firavun gibisin. Çünkü o da insanları bir suçları olmadığı halde öldürüyordu. İşkencede bulunuyordu, eza ve cefa ediyordu. Sen de onun benzeri fiilleri işliyorsun" tarzındaki uyarına benzer bir anlatımdır.

Ancak "وَخُضْتُمْ كَالَّذِي خَاضُوا" kavline gelince, bu, makabline atfedilmiştir. Ona istinat etmektedir. Makabline istinat etmekle böylesi bir takdime gerek kalmamıştır, bundan müstağnidir. "أُولَئِكَ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ فِي الدُّنْيَا وَالآخِرَةِ وَأُولَئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ" **"İşte onların amelleri dünyada da ahrette de boşa gitmiştir. Ve onlar ziyana uğrayanların kendileridir."** Bunun zıddı şu ayettir: "وَآتَيْنَاهُ فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَإِنَّهُ فِي الآخِرَةِ لَمِنَ الصَّالِحِينَ" ***"Dünyada ona iyilik vermiştik. Ahirette de o salihlerdendir."***[82]

70- "أَلَمْ يَأْتِهِمْ نَبَأُ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ قَوْمِ نُوحٍ وَعَادٍ وَثَمُودَ وَقَوْمِ إِبْرَاهِيمَ وَأَصْحَابِ مَدْيَنَ وَالْمُؤْتَفِكَاتِ أَتَتْهُمْ رُسُلُهُم بِالْبَيِّنَاتِ" **"Onlara, kendilerinden önce geçen Nuh, Ad, Semûd kavimlerinin, İbrahim kavminin, Medyen ve alt üst olmuş şehirlerin halklarının haberleri gelmedi mi? Resulleri onlara belgeler getirmişlerdi."** Burada geçen "Medyen ashabından" kasıt, Medyen halkı demektir ki bunlar Şuayb (a)'ın kavmidirler. "الْمُؤْتَفِكَاتِ" kelimesinden kasıt, Lut (a) kavminin yaşadığı ve alt-üst olan şehirler demektir. Bir yoruma göre de bu, Lut, Hud ve Salih Aleyhisselamların kavminin köy ve kasabaları manasınadır. "الْمُؤْتَفِكَاتِ" kelimesinin manası, bu kavimlerin *"iyi olan hallerinin kötülüğe dönüşmesi"*dir. "فَمَا كَانَ اللَّهُ لِيَظْلِمَهُمْ وَلَكِن كَانُوا أَنفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ" **"Allah, onlara zulmetmemiş fakat onlar, kendi kendilerine zulmetmişlerdi."** Allah'ın onlara zulmetmesi, haksızlıkta bulunması, doğru değildir ve olamaz. Çünkü Allah, hakiymdir. Dolayısıyla hikmetle muamelede bulunur. Allah için, çirkin ve kabih olan şeyler yakışık almaz ve caiz de olmaz. Allah'ın, onları suçsuz yere cezalandırması da caiz olmaz. Fakat onlar kendi kendilerine yazık ettiler. Çünkü onu inkâr ettiler ve bundan ötürü de Allah'ın kendilerini cezalandırmasını da hak ettiler.

82 Nahl, 16/122

وَالْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ
يَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَيُقِيمُونَ
الصَّلَاةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَيُطِيعُونَ اللَّـهَ وَرَسُولَهُ
أُولَـٰئِكَ سَيَرْحَمُهُمُ اللَّـهُ إِنَّ اللَّـهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿71﴾
وَعَدَ اللَّـهُ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِي
مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَمَسَاكِنَ طَيِّبَةً فِي
جَنَّاتِ عَدْنٍ وَرِضْوَانٌ مِنَ اللَّـهِ أَكْبَرُ ذَٰلِكَ هُوَ الْفَوْزُ
الْعَظِيمُ ﴿72﴾ يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ جَاهِدِ الْكُفَّارَ وَالْمُنَافِقِينَ
وَاغْلُظْ عَلَيْهِمْ وَمَأْوَاهُمْ جَهَنَّمُ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ
﴿73﴾ يَحْلِفُونَ بِاللَّـهِ مَا قَالُوا وَلَقَدْ قَالُوا كَلِمَةَ الْكُفْرِ
وَكَفَرُوا بَعْدَ إِسْلَامِهِمْ وَهَمُّوا بِمَا لَمْ يَنَالُوا وَمَا نَقَمُوا
إِلَّا أَنْ أَغْنَاهُمُ اللَّـهُ وَرَسُولُهُ مِنْ فَضْلِهِ فَإِنْ يَتُوبُوا
يَكُ خَيْرًا لَهُمْ وَإِنْ يَتَوَلَّوْا يُعَذِّبْهُمُ اللَّـهُ عَذَابًا أَلِيمًا
فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَمَا لَهُمْ فِي الْأَرْضِ مِنْ وَلِيٍّ
وَلَا نَصِيرٍ ﴿74﴾ وَمِنْهُمْ مَنْ عَاهَدَ اللَّـهَ لَئِنْ آتَانَا مِنْ
فَضْلِهِ لَنَصَّدَّقَنَّ وَلَنَكُونَنَّ مِنَ الصَّالِحِينَ ﴿75﴾ فَلَمَّا
آتَاهُمْ مِنْ فَضْلِهِ بَخِلُوا بِهِ وَتَوَلَّوْا وَهُمْ مُعْرِضُونَ
﴿76﴾ فَأَعْقَبَهُمْ نِفَاقًا فِي قُلُوبِهِمْ إِلَىٰ يَوْمِ يَلْقَوْنَهُ بِمَا
أَخْلَفُوا اللَّـهَ مَا وَعَدُوهُ وَبِمَا كَانُوا يَكْذِبُونَ ﴿77﴾
أَلَمْ يَعْلَمُوا أَنَّ اللَّـهَ يَعْلَمُ سِرَّهُمْ وَنَجْوَاهُمْ وَأَنَّ اللَّـهَ
عَلَّامُ الْغُيُوبِ ﴿78﴾ الَّذِينَ يَلْمِزُونَ الْمُطَّوِّعِينَ مِنَ
الْمُؤْمِنِينَ فِي الصَّدَقَاتِ وَالَّذِينَ لَا يَجِدُونَ إِلَّا
جُهْدَهُمْ فَيَسْخَرُونَ مِنْهُمْ سَخِرَ اللَّـهُ مِنْهُمْ وَلَهُمْ
عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿79﴾ اسْتَغْفِرْ لَهُمْ أَوْ لَا تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ إِنْ
تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ سَبْعِينَ مَرَّةً فَلَنْ يَغْفِرَ اللَّـهُ لَهُمْ ذَٰلِكَ
بِأَنَّهُمْ كَفَرُوا بِاللَّـهِ وَرَسُولِهِ وَاللَّـهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ
الْفَاسِقِينَ ﴿80﴾

Ayetlerin Mealleri

71- Mümin erkekler ve mümin kadınlar bir birlerinin velileridir. İyiliği emrederler; kötülüğe engel olurlar. Namaz kılarlar, zekât verirler. Allah'a ve Resulüne itaat ederler. İşte bunlara Allah rahmet edecektir. Allah şüphesiz güçlüdür, hâkimdir.

72- Allah mümin erkeklere ve mümin kadınlara, temelli kalacakları, içlerinden ırmaklar akan cennetler, Adn cennetlerinde hoş meskenler vaat etmiştir. Allah'ın hoşnutluğu ise en büyük şeydir. İşte büyük kurtuluş budur.

73- Ey Nebi, Kâfirlerle ve münafıklarla cihad et, onlara sert davran! Barınakları cehennemdir. Ne kötü dönüş yeri!

74- Müslüman olduktan sonra küfre düşüp kesinlikle küfür sözünü söylemişlerken, "söylemedik" diye Allah'a yemin ettiler. Başaramayacakları bir şeye giriştiler. Allah ve Resulü onları Allah'ın bol nimetinden zenginleştirdiği için intikam almaya yeltendiler. Eğer tevbe ederlerse kendileri için iyi olur. Eğer yüz çevirirlerse Allah onları dünya ve ahirette acı veren bir azapla cezalandırır. Onlar için yeryüzünde bir veli ve yardımcı da yoktur.

75- İçlerinde "Allah bize bol nimetinden verirse, kesinlikle sadaka vereceğiz ve doğru kimselerden olacağız" diye O'na and verenler vardır.

76- Allah onlara bol nimetinden verince, cimrilik ettiler. Zaten onlar dönektir.

77- Allah'a verdikleri sözden caydıkları ve yalancı oldukları için, O'nunla karşılaşacakları güne kadar Allah onların kalplerinde bir nifak ile cezalandırdı.

78- Allah'ın onların sırlarını ve gizli toplantılarını bildiğini bilmiyorlar mı? Allah gaybları çok iyi bilendir.

79- Sadaka vermekle gönülden davranan müminlere dil uzatan ve ancak ellerinden geldiği kadar verebilenlerle alay eden kimselere bu davranışlarının cezasını Allah verir. Onlara can yakıcı bir azap vardır.

80- Onlar için ister bağışlanma dile ister dileme, onlar için yetmiş kere bağışlanma dilesen bile Allah onları bağışlamayacaktır. Bu onların Allah'a ve Resulü'ne nankörlük etmelerinden dolayıdır. Allah fasık topluluğa yol göstermez.

Ayetlerin Tefsiri

71- وَالْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاء بَعْضٍ يَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنكَرِ وَيُقِيمُونَ الصَّلاَةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَيُطِيعُونَ اللّهَ وَرَسُولَهُ "**Mümin erkekler ve mümin kadınlar bir birlerinin velileridir. İyiliği emrederler; kötülüğe engel olurlar. Namaz kılarlar, zekât verirler. Allah'a ve Resulüne itaat ederler.**" Buradaki "بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاء بَعْضٍ" "**birbirlerinin velileridir**" kavli, daha önce geçen Tevbe, 67. ayetinde yer alan "وَالْمُنَافِقَاتُ بَعْضُهُم مِّن بَعْضٍ" "***Ve kadınları da birbirindendir***" kavline karşılıktır. "أُوْلَئِكَ سَيَرْحَمُهُمُ اللّهُ" "**İşte bunlara Allah rahmet edecektir.**" Fiilin başında yer alan "**sin**" harfi, rahmet ve merhametin varlığını ifade etmektedir ve bu da kuşkusuz gerçekleşecektir. Kaldı ki bu, aynı zamanda Allah'ın vadini de pekiştirmektedir. Bu, tıpkı senin birilerine "Bir gün mutlaka bunun intikamını senden alacağım" tarzındaki bir anlatıma benzemektedir. Sen bu ifadeyi kullanırken, bundan kastın, aradaki geçen zaman uzamış olsa bile, gecikmiş olsa da, senin onu asla affetmeyeceğin anlamını taşır. Bunun benzerini Rabbimizin şu ayetinde de görebiliyoruz: "سَيَجْعَلُ لَهُمُ الرَّحْمَنُ وُدًّا" "***Rahman onlara sevgi ile yaklaşacaktır.***"[83] Bir de şu ayeti de örnek olarak gösterebiliriz. Rabbimiz şöyle buyuruyor: "وَلَسَوْفَ يُعْطِيكَ رَبُّكَ فَتَرْضَى" "***Rabbin sana verecek ve sen de hoşnut olacaksın.***"[84] Bir başka ayette de şöyle buyuruyor: "أُوْلَئِكَ سَوْفَ يُؤْتِيهِمْ أُجُورَهُ" "***Onlara mükâfatları verilecektir.***"[85]

"إِنَّ اللّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ" "**Allah şüphesiz Aziz'dir/güçlüdür,**" her şeye galebe çalar ve her şeye kadirdir, gücü yetendir. Çünkü Allah sevap vermeye, mükâfatlandırmaya da, cezalandırmaya da kadirdir. "**Hakiymdir/ Hâkimdir.**" O, km neye hak kazanmışsa, her şeyi ve herkesi layık olduğu yere, konması gereken yere koyar.

72- وَعَدَ اللّهُ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِن تَحْتِهَا الأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَمَسَاكِنَ طَيِّبَةً فِي جَنَّاتِ عَدْنٍ "**Allah mümin erkeklere ve mümin kadınlara, temelli kalacakları, içlerinden ırmaklar akan cennetler, Adn cennetlerinde hoş meskenler vaat etmiştir.**" Ayette geçen "وَمَسَاكِنَ طَيِّبَةً" "**hoş meskenler**" kavli hakkında Hasan (r)'dan gelen rivayete göre bu meskenler, inci, kızıl yakut ve zebercetten inşa edilen saraylardır. "**Adn**" ise, bir özel isimdir. Bunun özel isim olduğunun delili de "جَنَّاتِ عَدْنٍ الَّتِي وَعَدَ الرَّحْمَنُ عِبَادَهُ بِالْغَيْبِ" "***Rahman'ın kullarına gelecekteki vaat ettiği Adn cennetleridir. Onun vaadi şüphesiz yerine gelecektir.***"[86] mealindeki bu ayettir. Bunun bir delili de, Ebu Derda'nın

---

83 Meryem, 19/96

84 Duha, 93/5

85 Nisa, 4/52

86 Meryem, 19/61

Resulullah (s)'den rivayet ettiği hadistir. O hadiste şöyle denmektedir: *"Adn, Allah'ın bir evi/yurdudur ki, onu ne bir göz görebilmiş, ne de beşerden bir kimsenin kalbine/hatırına gelmiştir. Orada üç sınıf kimse dışında kimse oturmayacaktır; Resuller, Sıddık olanlar ve Şehitler. Seni mesken edinip sende yaşayacak olanlara ne mutlu!"*[87] Gerçi bunun Cennet içinde yer alan bir şehir olduğu da söylenmiştir Denilene göre cennetin nehirleri onun çevresinde yer alırlar.

"وَرِضْوَانٌ مِّنَ اللَّهِ أَكْبَرُ" **"Allah'ın hoşnutluğu ise en büyük şeydir."** Sırf Allah'ın rızasından biraz olsun kazanılması, bütün bu şeylerden ve her şeyden daha üstün ve daha büyüktür. Çünkü Allah'ın rızasının kazanılması, her türlü kurtuluşun ve saadetin sebebidir. Kaldı ki kullar, Allah'ın rızasını kazanmakla onun tazimine, kerametine, ikramına nail olabilirler. Keramet, Allah'ın ikramına hak kazanmış olmaktır, sevap türlerinin en büyüğüdür. Kul, Rabbini tanıyınca ve Mevla'sının kendisinden razı olduğunu öğrenince, işte bu, kulun nefsinde tüm nimetlerin üzerinde en büyük nimetlerden olmuş olur. Zira Yüce Allah, rızası sayesinde o nimeti, o kuluna hazırlamış olur. Kaldı ki kul, Allah'ın kendisine gazap edeceğini anladığında ise, hayatının bundan böyle çekilmez olduğunu ve olacağını da bilir. Nimet ne kadar büyük olursa olsun, eğer gazabın varlığı anlaşılırsa, bundan böyle onun da bir lezzetini ve hazzını bulamaz.

Hocalarımızdan uzağı görebilen ve aklı çalışanlardan birinden dinlemiştim, şöyle diyordu: "Keramet/ikram yurdunda benden, Allah katında, hidayete erip de onun rızasını kazananlarla birlikte haşrolunmam konusunda onun rızasına göz dikmeyi ve tartışmayı istediği gibi, gözlerim Allah'ın vaat ettiği bir şeye tamahkârlık göstermesin, nefsim de, o vadedilenler konusunda benimle tartışmasın."

"ذَٰلِكَ" **"İşte o"**, bu işaret ismiyle ya Allah'ın vadettiklerine veya Allah'ın rızasına işaret olunmaktadır. Yani **"İşte o"** "هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ" **"En büyük kurtuluştur."** Yani, insanların kurtuluş olarak sandıkları şeylerin içerisinde, en büyük kurtuluş, işte budur.

Rivayet olunduğuna göre Yüce Allah Cennet ehline "Siz, razı olup memnun kaldınız mı?" diye soracak. Onlar da: "Neden razı olmayacakmışız ki. Sen,

87 Bezzar bu hadisi, Ziyade b. Muhammed yoluyla Muhammed b. Kaab el-Kurazi'den, oda Fudale b. Ubeyd'den bu şekilde rivayetle tahric etmiştir. Ve Şöyle demiştir: "Biz, bu hadisi, sadece bu şekilde bilmekteyiz. Raviler arasında adı geçen Ziyade isimli ravi bilinmemektedir. Leys dışında ondan da rivayet olunmuştur Taberani de hadisi tahric etmiştir. Darekutni ise, hadisi *"el-Mu'telef ve'-Muhtelef"* kitabında tahric etmiştir. İbn Merduye de bu şekilde rivayet etmiştir. Zeylai de *Tefsir*'inde (2/80) zaten hadisi İbn Merduye'ye nispet ediyor Taberi de bunu *Tefsir*'inde (6/417, md. 16959) tahric etmiştir. Bkz: Bezzar, *Müsned*. Zeylai, *Tahricul-Keşşaf*, 2/79, h: 555

yarattıkların içerisinden kimseye vermediklerini bize verdin" derler. Bunun üzerine Yüce Allah da "Ben, size bu verdiklerimden çok daha değerlisini vereceğim?" buyurur. Onlar da "Bundan daha faziletli ne olabilir ki?" derler. Yüce Allah da *"Ben, sizi rızama dâhil edeceğim ve bundan böyle hiçbir zaman size gazap edecek değilim"*[88] buyurur.

73- "يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ جَاهِدِ الْكُفَّارَ وَالْمُنَافِقِينَ وَاغْلُظْ عَلَيْهِمْ" **"Ey Nebi, kâfirlerle** (onlara karşı kılıç-silah kullanarak) **ve münafıklarla** (onlara karşı kanıt göstererek) **cihad et, onlara** (karşı tüm cihatlarda) **sert davran!"** Onlara karşı sevgi gösterme! Bu kesimlerden kim akidede bir bozgunculuk yapmaya kalkışırsa, işte buradaki hüküm onların hepsi hakkında geçerlidir, sabittir. Önce onlarla hüccet ve kanıt çerçevesinde cihadını sürdür. Mümkün olduğunca onlara karşı katı ve sert tavır takın. İbn Mesud'dan rivayete göre, demiş ki: *"Eğer güç yetiremezse bari dilinle olsun karşı çıksın. Eğer buna da güç yetiremezse, hiç olmazsa yüzüne karşı asık suratla çıksın. Eğer bunu da yapamazsan o takdirde kalbiyle olsun, buğzetsin."*[89] Burada hoşnutsuzluğu, onlara karşı buğz edilmesini ve onlardan uzak durulmasını istiyor.

Hasan (r) da bunu, münafıklara karşı, eğer tavırlarında had cezasını gerektiren bir durup tespit olunursa, had cezasının uygulanması manasında yorumlamıştır.

74- "يَحْلِفُونَ بِاللَّهِ مَا قَالُوا وَلَقَدْ قَالُوا كَلِمَةَ الْكُفْرِ وَكَفَرُوا بَعْدَ إِسْلَامِهِمْ" **"Müslüman olduktan sonra küfre düşüp kesinlikle küfür sözünü söylemişlerken, 'söylemedik' diye Allah'a yemin ettiler."** Resulullah (s) Tebuk seferinde, iki ay süreyle burada ikamet etti. Bu arada kendisine Kur'an da inmeye devam ediyordu. Ayetler, savaşa katılmayıp da geride, Medine'de kalan münafıkları ayıplıyordu. Ancak onlarla berber bulunanlar, onların Müslümanlar aleyhindeki konuşmalarını dinliyorlardı. Bunlar arasında münafıklardan Celas b. Suveyd de bulunuyordu. Celas bu arada "Vallahi, eğer Muhammed'in, bize katılmayıp da geride kalan ileri gelenlerimiz, liderlerimiz ve soylularımız hakkında söyledikleri hak ve gerçek ise, o halde bizler eşeklerden çok daha aşağılık kimseleriz demektir" diye konuşur.

Ensar'dan biri olan Amr b. Kays da Celas'a "Evet, Vallahi Muhammed ger-

88 Buhari tahric etmiştir. Ki *er-Rikak*, ha:6549; Müslim, *El-Cennet*, h:2829; Tirmizi, *Sıfatul-Cennet*, h: 2555. Tirmizi bu hadisin, hasen sahih olduğunu söylemiştir.

89 Taberi, *Tefsir*, 6/419, md: 16976, İbn Merduye, *Tefsir*; Zeylai, *Tahricul-Keşşaf*, 2/81, Süyuti, *ed-Dürrül-Mensur*, 3/462. Süyuti, benzer olarak rivayet etmiştir. Hepsi de İbn Mesud'dan bu şekilde rivayet etmişlerdir. Hafız İbn Hacer de, hadisi Taberi, İbn Merduye, Amr b. Ebi Cundeb rivayetiyle İbn Mesud'dan rivayetle zikretmiştir, diyor.

çekten doğrudur, doğru söylemiştir. Sana gelince sen de eşeklerden daha aşağılık ve daha kötüsün" der. Bunun üzerine Resulullah (s), Celas'ı huzuruna çağırttı, o da denilen sözleri söylemediğine dair Allah adına yemin etti. Bu olay üzerine mahcup bir duruma düşen Ensarlı Amir, ellerini kaldırarak Allah'a "Allah'ım! Kulun ve Nebin Muhammed'e yalancıyı doğrulayan ve doğru söyleyeni de yalanlayan bir açıklama indir"[90] diyerek yakardı. İşte bunun üzerine "**Müslüman olduktan sonra küfre düşüp kesinlikle küfür sözünü söylemişlerken, 'söylemedik' diye Allah'a yemin ettiler**" ayeti indi.

Bu ayetin inmesi üzerine Celas "Ey Allah'ın Resulü! Allah bana tevbe etmemi sundu, benden tevbe etmemi istiyor. Allah adına yemin olsun ki, o sözü söyleyen bendim. Amir, doğruyu haber vermişti" dedi. Bunun üzerine Celas tevbe etti ve tevbesi kabul gördü, çünkü gerçekten samimi olarak tevbe etmişti.[91]

Ayette "**Müslüman olduktan sonra küfre düştüler**" buyrulması, önce Müslüman olduklarını söylediler, sonra bunun arkasından küfre girdiler. "وَهَمُّوا بِمَا لَمْ يَنَالُوا" "**Başaramayacakları bir işe giriştiler.**" Çünkü Resulullah'ı öldürme girişimini planlıyorlardı Bu olay, Tebuk seferi dönüşünde meydana gelmişti. 15 kişi aralarında sözleşerek, Resulullah (s) geceleyin vadiyi yukarı doğru tırmanırken onu, kafileden ayırarak pusuya düşürmek istemişlerdi. Ammar b. Yasir (r) önde devenin yularından çekerek yol alıyordu. Huzeyfe (r) de arkadan deveyi sevk ediyor, gözcülük yapıyordu.

İşte tam bu şekilde yollarına devam edip giderlerken, Huzeyfe develerin

---

90 Belki de yukarıda geçen "Allah'ım! Kulun ve Nebin Muhammed'e yalancıyı doğrulayan ve doğru söyleyeni de yalanlayan bir açıklama indir" ifadesi, "Allah'ım! Kulun ve Nebin olan Muhammed'e doğruyu söyleyeni tasdik eden ve yalan söyleyenin de yalanını ortaya sergilen bir hüküm indir!" demek olabileceği gibi bunun, Amir b. Kays kendisini yalan söyleyen, Celas'ı da doğruyu belirten" manasında da söylemiş olabilir. Çünkü yeminin zahiri manada gerektirdiği ifade bunu gerektiriyor.

91 Salebi, bu rivayeti herhangi bir senede dayanmaksızın Kelbi'den rivayetle tahric etmiştir. Fakat, bunun senedi, Kitabın başında da geçtiği gibi, Kelbi'ye dayanmaktadır. İbn Sa'd, Abdurrezzak ve Taberi bu hadisi, Hişam b. Urve yoluyla onun babasından rivayet ediyorlar. Hişam'ın babası "Ümmu Umeyr Bint Said, Celas b. Süveyd'le evliydi. Celas b. Süveyd, Tebuk gazvesinde şöyle söylemişti: 'Eğer Muhammed'in dedikleri doğru ise, bizler eşeklerden daha kötüyüz.' İşte bunun üzerine Ensar'dan olan Amir İbn Kays -ki onun amcası oğludur- der ki" diyerek rivayeti aktarıyor. Kaldı ki bu rivayeti, Musa b. Ukbe de *"el-Meğazi"* eserinde zikretmiştir. Fakat bu rivayette "Ümmü Umeyr" ifadesi bulunmamaktadır. Aksine rivayetin başı, Tebuk seferinden söz ediyor ve nihayetinde Celas da söylediğini söylemişti. Münafıklar hakkında bu ayet inince, Celas da itirafta bulunmuştur.

ayak sesleri ile silahların-kılıçların şakırtısını duymaya başladı. Dönüp de arkaya doğru baktığında bir topluluğun tanınmamak için yüzlerini kapatmak suretiyle geldiklerin gördü ve "Ey Allah'ın düşmanları! Aklınızı başınıza devşirin, uyanın, uyanın!"[92] diye seslenince hepsi kaçtı.

Bir yoruma göre de, söz konusu topluluk, durumu Resulullah'a haber veren, Amiri öldürmek için toplanmışlardı. Çünkü Celas aleyhinde hareket ederek, Resulullah'a durumu bildirmişti. Bir başka yoruma göre de, Resulullah'ın istememesine rağmen, bunlar, liderleri olan münafıkların başı Abdullah b. Übeyy b. Selul'e taç giydirmek ve onu başa geçirmek için sözleşip anlaşan kimselerdi.

"وَمَا نَقَمُوا إِلاَّ أَنْ أَغْنَاهُمُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ مِن فَضْلِهِ" "**Allah ve Resulü onları Allah'ın bol nimetinden zenginleştirdiği için intikam almaya yeltendiler.**" Aslında onları bu şekilde hoş olmayan bir duruma, ayıplanacakları bir şekle sokma sebebi şöyledir. Resulullah (s), sıkıntı ve darlık veren hicretten, yorucu olan bu yolculuktan Medine'ye hicret edip geldiğinde, tüm Muhacirler geçim sıkıntısı içinde idiler. Herhangi bir savaşa gidip ganimet de elde etmiş değillerdi. Alınan ganimetler sayesinde, Resulullah hepsini zenginleştirmişti. Bu sırada Celas'a ait olan azatlı bir köle öldürülür. Resulullah (s), öldürülen azatlı köle için 12 bin dirhem diyet emrini verdi. Böylece Celas büyük bir mal varlığına kavuştu.

92 Ahmed b. Hanbel bu hadisi Ebut-Tufeyl'den rivayetle tahric etmiştir. Ebut-Tufeyl demiş ki: "Resulullah (s) Tebuk seferinden dönünce, bir münadiye emir verip hiçbir kimsenin akabeye/tepeye tırmanmaması için emir verdi. Çünkü Resulullah (s) buraya doğru tek başına yürüyüp gidiyordu. Resulullah (s) yürüyüp giderken Huzeyfe (r) önden deveyi çekip gidiyordu, Ammar (r) da arkadan onları izliyordu. Derken tam bu sırada tanınmamak için yüzlerini gizleyen bir gurup Resulullah'ın etrafını sardılar. Ammar geri dönerek bunların üzerline doğru vurmaya, atmaya başladı. Bununun üzerine Resulullah (s) Huzeyfe'ye, "sür, sür" diyordu. Nihayet Ammar, gelip Resulullah'a yetişti. Bunun üzerine Resulullah, takip et, izle diye Ammar'a söyledi. Resulullah, devesini ıhtırıncaya dek, Ammar, o suikastçıların peşine düştü. Resulullah, Ammar'a *"Onları tanıyabildin mi?"* diye sordu. O da "Hayır, tanınmamak için yüzlerini gizlemişlerdi. Ben bunların genelini tanırım" dedi. Resulullah da ona *"Peki ya, sen bunların Allah'ın Resulüne ne yapmak istediklerini biliyor musun?"* diye sordu. Ammar "Allah ve Resulü, en iyisini bilirler, dedim" diyor. Resulullah (s) da bu cevabım üzerine *"Onlar, Allah'ın Resulünü pusuya düşürerek dağdan aşağıya atmak istediler"* buyurdu. Bu durumdan sonra Ammar ile suikastçılardan biri arasında şöyle bir konuşma geçer. Adam "Allah adına sana yemin veriyorum, Tepeye çıkarak Resulullah'a (s) suikast girişiminde bulunanlar kaç kişi idiler?" diye sorar. O da Ammar da "Sen onların Ondört kişi olduğunu sanıyorsun, Eğer onların arasında sen de var isen, bu sayı onbeştir" der. Bu rivayeti bu şekilde aktaran Taberani ile Bezzar'dır. Ahmed b. Hanbel diyor ki, bu hadis Huzeyfe tarikiyle de gelmiştir. Fakat isnad açısından aktardığımız bu rivayet en güzel ve en uygun olanıdır. İbn İshak da bu rivayeti, *"el-Meğazi"* eserinde rivayet etmiş. Bunun tarikiyle de Beyhaki *Delail* kitabında, A'meş'ten, bu da Amr b. Mürre'den, o da Ebu'l-Buhteri'den, bu ise Huzeyfe b. Yeman'dan rivayetle aktarmıştır.

"فَإِن يَتُوبُواْ يَكُ خَيْرًا لَّهُمْ" **"Eğer tevbe ederlerse kendileri için iyi olur."** Bu ayet, Celas'ın tevbe etmesini sağlayan ve o sırada inen ayettir. "وَإِن يَتَوَلَّوْا يُعَذِّبْهُمُ اللَّهُ عَذَابًا أَلِيمًا فِي الدُّنْيَا وَالآخِرَةِ وَمَا لَهُمْ فِي الأَرْضِ مِن وَلِيٍّ وَلاَ نَصِيرٍ" **"Eğer yüz çevirirlerse Allah onları dünya ve ahirette acı veren bir azapla cezalandırır. Onlar için yeryüzünde bir veli ve yardımcı da yoktur."**

75- "وَمِنْهُم مَّنْ عَاهَدَ اللَّهَ لَئِنْ آتَانَا مِن فَضْلِهِ لَنَصَّدَّقَنَّ وَلَنَكُونَنَّ مِنَ الصَّالِحِينَ" **"İçlerinde 'Allah bize bol nimetinden verirse, kesinlikle sadaka vereceğiz ve doğru kimselerden olacağız.' diye O'na and verenler vardır."** Rivayet olunduğuna göre Salebe b. Hatıb, Resulullah'a "Ey Allah'ın Resulü! Allah'a dua et de, bana mal versin/beni zengin kılsın" der. Bunun üzerine Resulullah (s) da *"Ey Sa'lebe! Şükrü yerine getirilen az mal, şükrüne güç yetiremeyeceğin çok maldan daha hayırlıdır"* buyurur. Ancak Sa'lebe, buna rağmen ısrarını sürdürür, Resulullah'a durmaksızın başvurup durur ve "Sen hak ile gönderen Allah adına yemin olsun ki, eğer Allah, beni mal ile rızıklandırırsa, kesin olarak her hak sahibinin hakkını vereceğim" der. Bunun üzerine Resulullah da, onun için duada bulunur. Bu sayede bir miktar koyun sahip oldu. Kurtçukların çoğalıp arttığı gibi bunlar da üreyip çoğaldılar. Nihayet Medine'ye sığamaz oldular. Bu durum karşısında bir vadiye çekilir ve böylece hem cemaatten ve hem de cumalardan kesilir. Resulullah (s), Sa'lebe'nin nerede olduğunu, neden cami ve cemaate gelmez olduğunu sorar. Sahabe de, malı çok fazla artıp Medine'ye sığamaz olunca, nihayet vadilere çekildi, diye söylerler. Resulullah da *"Eyvah! Sa'lebe'ye yazık oldu"* buyurur. Daha sonra Resulullah (s), zekât toplamaları için iki memur görevlendirir. Halk, gönderilen memurları, zekâtlarını memnuniyetle vererek karşıladılar. Nihayet o iki memur Sa'lebe'ye de gittiler. Ondan zekâtını vermesini istediler ve kendisine, için farz görevlerin yazılı bulunduğu ve Resulullah'ın gönderdiği yazıyı okudular. Bunun üzerine Sa'lebe "Bu, cizyeden başka bir şey değildir" ve "Bu, cizye benzeri bir şeyden başka bir şey değildir" diye itirazda bulundu. Arkasından da "Siz hele şimdi geri dönün, ben, konu üzerinde bir düşüneyim" dedi.

O iki memur eli boş dönünce, Resulullah (s), onlarla önceden hiçbir şey konuşmadan *"Eyvah, Sa'lebe'ye yazık oldu"* diye bu ifadesini iki kez tekrar eder. İşte bunun üzerine bu ayet indi. Salebe hemen zekâtını alıp getirdi. Ancak Resulullah (s) kendisine *"Doğrusu Allah, senden zekât kabul etmemi bana yasakladı"* buyurur. Salebe, bundan dolayı başına toprak serpmeye başlar, pişmanlığını dile getirdi. Ancak Resulullah (s) kendisine *"Bu, senin amelindir. Emrettiğim halde sen bana itaat etmedin"* buyurdu. Nihayet Resulullah (s) vefat edince, Sa'lebe, zekâtını Ebu Bekir'e getirdi. Ancak Ebu Bekir (r)

de kabul etmedi. Ömer (r) döneminde ona getirdi, fakat o da kabul etmedi. Sa'lebe, Osman (r) döneminde vefat etti.[93]

93 Bu rivayet hakkında gerekli olan açıklamayı vermeden önce, bu tartışmalı rivayetin aynı zamanda hangi kaynaklarda yer aldığını görelim. Beyhaki, bunu *"Delailunnubuvve"* adlı eserinde 289/292'de zikretmiştir. Yine Beyhaki, *"Şuabu'l-İman"* (4/79-80, h: 4357)'de zikretmiştir. Heysemi'nin *Mecmauzzevaid*, (7/34-35) eserinde belirttiği gibi Taberani de bunu tahric etmiştir. Vahidi, *"Tefsiru'l-Vasit"* eserinde (2/513-514) eserinde zikretmiştir. Taberi de *Tefsir*'inde (6/425-426, h: 17002) zikretmiştir. Süyuti de, *"ed-Dürrül Mensur"* eserinde (3/467), Hasan b. Süfyan, İbnul-Münzir, İbn Ebi Hatim, Ebuşşeyh ve Emsal adlı eserinde Askeriye nispetle zikretmiştir. İbn Mündeh, el-Barudî, *Marifetussahabe* eserinde Ebu Nuaym zikretmiş. İbn Merduye ve İbn Asakir de Ebu Umame el-Bahili'den rivayetle zikretmiştir. Beyhaki *Şuabu'l-İman* (4/80) adlı eserinde diyor ki "Bu hadisin isnadı üzerinde iyice düşünülmelidir. Çünkü bu rivayet, daha çok tefsirciler arasında yaygınlık kazanmıştır." Heysemi de, *"Mecmauzzevaid"* (7/35) adlı eserinde diyor ki: "Bu hadisin ravileri arasında Ali b. Yezid el-Hani vardır. Bu ravi metruk biridir. İbn Hacer Askalani de, *"Keşşaf Hadislerinin Tahrici"* adlı kitabında diyor ki: "Bunu Taberani, *'Delail ve Şuab'* adlı eserlerinde Beyhaki, İbn Ebi Hatim, Taberi, İbn Merduye tahric etmişlerdir. Bunların hepsi de hadisi Ali b. Zeyd yoluyla Kasım b. Abdurrahman'dan, bu da Umame'den rivayet etmiştir. Bu, gerçekten ciddi manada zayıf olan bir isnaddır. Oysa Süheyli, İbn İshak'tan naklen "Sa'lebe b. Hatıb, Bedir ashabı içerisinde onların yıldızı misali biriydi." Yine İbn İshak "Bu ayet iki münafik hakkında inmiştir. Belki de burada sözü edilen o ikisidir" diyor. Şimdi konu hakkında doğru bilgiyi sunalım:

Salebe: İftiraya uğrayan Sahabe. Önce aşağıya birkaç ayet mealini alalım ve konuya ilişkin bazı hadisleri de aktaralım, daha sonra asıl konumuza geçelim. Yüce Allah Kur'an'da şöyle buyurmaktadır: ***"Ey iman edenler! Allah'tan korkun ve doğru söz söyleyin. Eğer böyle davranırsanız, Allah işlerinizi düzeltir ve günahlarınızı bağışlar. Kim Allah ve Resulü'ne itaat ederse büyük bir kurtuluşa ermiş olur."*** (Ahzab, 70-71) ***"Ey iman edenler! Eğer bir fasık, din dışı ve yalan uydurmayı önemsemeyen biri, size bir haber getirirse onun doğruluğunu araştırın. Yoksa bilmeden bir topluluğa kötülük edersiniz de sonra yaptığınıza pişman olursunuz."*** (Hucurat, 6)

"Allah'ın ayetlerine inanmayanlar, ancak yalan uydurur. İşte onlar, yalancıların ta kendileridir." (Nahl, 105) Şimdi de Allah Resulü (s)'den birkaç hadis aktaralım. Allah Resulü buyuruyorlar ki: *"İftiraların en iğrenci, benim söylemediğim bir şeyi benim adıma uyduranlardır."* (Bk. Şafii, *er-Risale*, s: 395; Ahmet Bin Hanbel, *Müsned*, 4/107, *Mecmauzzevaid*, 1/44. Bu eserde, bu hadisin ricali hakkında, Sahihin ricali olduğu ifadesi yer almaktadır.)

"Sakın ashabıma dil uzatmayın, sakın ashabımı dillerinizin hedefi kılmayın! Varlığım elinde olan Allah'a yemin ederim ki eğer, sizden herhangi biriniz Allah yolunda Uhud dağı kadar altını sadaka olarak dağıtsa onların bir müd veya yarısı kadarına denk bir değere ulaşamazlar." (Bkz. Müslim, *Fedailussahabe*, h: 2540-2541; Buhari, *Fedailu Ashabinnebi*, H.3673; Ebu Davut, *Sünnet*; 6458 ve Tirmizi, Menakıp, 3861)

"Salebe (r) hadisinin sahih kaynaklarda yer alması söz konusu değildir. Yani bu olay altı hadis kitabında, Ahmet bin Hanbel'in *Müsned* isimli eserinde, İmam Malik'in *Muvatta*'ında, Darimi'nin *Sünen* eserinde ve benzeri kaynaklarda yer almamaktadır. Bir takım tefsirlerde olayın geçmesi, özellikle Gazali'nin *İhya* adlı eserinde yer alması, bu işin aslının olduğu manasına gelmez. Nitekim Iraki, İhya adlı eserde geçen hadisleri tahriç ederken zaten bunların hiçbir öneme haiz olmadıklarını, tamamen uydurma olduklarını belirtmiştir.

Oysa Salebe bin Hatıb'ın Bedir ashabından olduğu, çok daha önceden vefat ettiğinin

Ayette geçen "لَنَصَّدَّقَنَّ وَلَنَكُونَنَّ" kavli, aynı zamanda her iki kelimede de "Nun" harfinin tahfif şekliyle "لَنَصَّدَّقَنْ وَلَنَكُونَنْ" "Le Nassaddakan ve Le Nekunen" olarak da okunmuştur. "مِنَ الصَّالِحِينَ" "Salihlerden, doğru kimselerden olacağız." İbn Abbas burada "haccı" demek istiyor diyor.

76- "فَلَمَّا آتَاهُم مِّن فَضْلِهِ بَخِلُوا بِهِ وَتَوَلَّوا وَّهُم مُّعْرِضُونَ" **"Allah onlara bol nimetinden verince, cimrilik ettiler. Zaten onlar dönektir."**

77- "فَأَعْقَبَهُمْ نِفَاقًا فِي قُلُوبِهِمْ إِلَىٰ يَوْمِ يَلْقَوْنَهُ بِمَا أَخْلَفُوا اللَّهَ مَا وَعَدُوهُ وَبِمَا كَانُوا يَكْذِبُونَ" **"Allah'a verdikleri sözden caydıkları ve yalancı oldukları için, Onunla karşılaşacakları güne kadar Allah onların kalplerinde bir nifak ile cezalandırdı."** Hasan ile Katade'den rivayete göre, ayetin başında yer alan "فَأَعْقَبَهُمْ" kavlindeki zamir, bir önceki ayette geçen "بَخِلُوا بِهِ" kavline racidir. Yani mana olarak *"Onlara, kalplerinde yerleşmek üzere cimrilik ve pintiliği miras kıldı"* demektir. Çünkü cimrilik ve pintilik buna sebep oluşturduğu gibi, aynı zamanda bunu da çağrıştırır. Aslında zamir Yüce Allah'a racidir. Bu durumda ayetin manası şöyle olmaktadır: "Allah, onları öylesine rezil etti ki, nihayetinde nifaka, münafıklığa yöneldiler de münafıklık ettiler. Bunun sonucu olarak da nifak onların kalplerinde yerleşip kaldı. Bu hal, ta onun ölümüne dek hep onunla olur ve ondan hiç ayrılmaz. Çünkü bunun sebebi, onların Yüce Allah'a verdikleri sözlerinden dönmeleri olmuştur. Sadaka-zekâtlarını vereceklerine, dürüst kimseler olacaklarına, Salah ehli olacaklarına dair Allah'a söz vermişlerdi. Oysa yalanlar olup çıktılar. Nitekim kişinin vadinden dönmesi, nifakın üçte biridir. Ayetin sonundaki "يَكْذِبُونَ" kelimesi, şeddeli olarak "يُكَذِّبُونَ" diye de okunmuştur.

78- "أَلَمْ يَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ سِرَّهُمْ وَنَجْوَاهُمْ وَأَنَّ اللَّهَ عَلَّامُ الْغُيُوبِ" **"Allah'ın onların sırlarını ve gizli toplantılarını bildiğini bilmiyorlar mı? Allah gaybları çok iyi bilendir."** Ayetin başında yer alan "أَلَمْ يَعْلَمُوا" kavli, "Te" harfiyle "أَلَمْ تَعْلَمُوا" diye de okunmuştur. Bu okunuş tarzı, Ali (r)'dan rivayetle

---

bilinmesi yanında Resulullah (s)'in de *"Yüce Allah, Bedir Ehli'nin tüm işlerine muttalidir ve onlar hakkında 'Dilediğinizi işleyin, çünkü ben sizi bağışladım' buyurmuştur"* rivayeti de bu gerçeği ortaya koymaktadır. Bir adam pişmanlık duyacak ve gelip zekâtını vermek isteyecek ama Allah Resulü başta olmak üzere, sonra da halifeleri onu ret edecekler. Bu, Kur'an'ın ruhuna aykırıdır. Çünkü Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: ***"Allah, kendisine ortak koşup da şirk üzere öleni asla bağışlamaz. Ondan başkasını (diğer günahları) ise, dilediği kimseler için bağışlar ve mağfiret buyurur. Her kim Allah'a şirk koşarsa gerçekten pek büyük bir günah ile iftira etmiş olur."*** (Nisa, 49) **(Çeviren)**

gelmiştir. "سِرَّهُمْ وَنَجْوَاهُمْ" "**Onların sırlarını ve gizli toplantılarını**" kavli, münafıklıklarını gizlemeleri, Allah'a verdikleri sözden dönmede kararlılık göstermeleri, bir de aralarında gizlice fısıldanıp konuştukları, din konusuna dillerini uzatmaları gibi manalara gelir. Bir de sadakayı yani zekâtı, cizye-vergi olarak adlandırmalarından, zekâtın verilmesini engellemeye kalkışmalarından dolayı kendilerine bu isim verilmiş ve damga vurulmuştur.

79- "الَّذِينَ يَلْمِزُونَ الْمُطَّوِّعِينَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ فِي الصَّدَقَاتِ" "**Sadaka vermekle gönülden davranan müminlere dil uzatan**" burada geçen "الَّذِينَ يَلْمِزُونَ" "**dil uzatan**" kavli, ya mahallen mansubtur veya zem anlamında mahallen merfudur. Gerçi bunun aynı zamanda "سِرَّهُمْ وَنَجْوَاهُمْ" kavillerinin zamirlerinden bedel olarak mahallen mecrur olması da caiz olur. "يَلْمِزُونَ" kelimesi, aynı zamanda damme hareke ile "يَلْمُزُونَ" "**Yelmuzune**" diye de okunmuştur. "الْمُطَّوِّعِينَ" *"farz olanın dışında teberru mahiyetinde ellerinden geldiğince yardım edenler"* demektir.

Rivayet olunduğuna göre, Resulullah (s), ashabını sadaka ve zekât vermeye teşvikte bulunmuştur. Bunun üzerine sahabeden Abdurrahman b. Avf, Kırk Okka (Ukiye) altın getirip bağışlamış, bir rivayete göre de 40 bin dirhem bağışta bulunmuştur. Bu arada demiş ki: "Benim seksen bin dirhem mal varlığım bulunuyordu. Ben bunun 40 bin dirhemini Rabbime ödünç olarak veriyorum, kalan 40 bin dirhemini de çoluk çocuğum için bırakıyorum."[94]

94 İbn Merduye, Ali b. Ebi Talha yoluyla İbn Abbas'tan, bu ayetin tefsirinde rivayet ettiğini belirterek tahric etmiştir. Demiş ki: "Abdurrahman b. Avf, Resulullah (s)'e 40 ukye altın getirdi. Ensardan olan birisi de bir Sa' (ölçek) hurma getirdi. Bunun üzerine münafıklardan biri dedi ki; Allah adına yemin olsun ki, Abdurrahman b. Avf bu getirdiklerini, sırf riya ve gösteriş olsun için getirmiştir. Kaldı ki Allah ve Resulü, bu bir ölçek hurmadan müstağnidirler, buna ihtiyaçları yoktur." Hadis Atıyye el-Avfî yoluyla da gelmiştir. İbn Abbas'tan rivayete göre demiş ki: "Bir gün Resulullah (s) halkın arasına çıktı, onlardan sadakalarını toplayıp getirmeleri için seslendi, ilanda bulundu. Halk da sadakalarını, zekâtlarını alıp getirdiler. Adamın biri de bir ölçek hurma getirebildi. Ve 'Ey Allah'ın Resulü! Gecemi su çekerek (bahçe sulayarak) bunu kazandım' der. Abdurrahman b. Avf da gelir ve 'Ey Allah'ın Resulü! Mal varlığım sekiz bindir. Bunun dört bini bana aittir, kendim için bıraktım. Kalan dört bini de Rabbime ödünç olarak verdim' der."

Abdurrezzak tefsirinde diyor ki: "Bize Ma'mer, Katade'den rivayetle haber verdi, dedi ki: 'Abdurrahman b. Avf mal varlığının yarısını tasadduk etti. Kendisinin sekiz bin dinarı varmış, bunun dört bin dinarını tasadduk etti.' Bunun üzerine münafıklardan birtakımları 'Doğrusu Abdurrahman b. Avf büyük bir gösterişçi, riyakârdır' dedi. İşte bunun üzerine Yüce Allah ***'Sadaka vermekle gönülden davranan müminlere dil uzatan'*** buradaki bu ayeti indirdi. Ensardan bir adamın da iki ölçek hurması varmış, oda bir ölçeğini Resulullah'a getirmiştir. Yine münafıklardan kimileri 'Allah bu bir çek hurma ile mi zengin olacak, Allah'ın buna ihtiyacı mı var?' dediler. Münafıklar Müslümanların aleyhinde hareket ediyor, onlara dil uzatıp onlarla alay ediyorlardı. İşte bunun üzerine Yüce Allah ***'Ve ancak ellerinden geldiği kadar verebilenlerle alay eden***

Bunun üzerine Resulullah (s) kendisine: "Allah için verdiğini de, ailen için alıkoyduğunu da Allah senin için bereketlendirip mübarek kılsın" demiştir. Allah, bunu onun hakkında öylesine bereketli kıldı ki, Abdurrahman b. Avf, eşi Temadur ile seksen bin dirhemin sekizde biri üzerinde antlaşma yapmıştır.

Asım b. Adiy de 100 Vesak hurma bağışlamıştır. Ebu Ukayl el-Enasri de, bir Sa'[95] hurma bağışlamıştı. Ve "Ben, gecemi su taşıyarak, iki ölçek hurma ile anlaşıp geçirmiştim" dedi. Bunun üzerine münafıklar onunla da alay etmeye ve onu küçümsemeye başladılar. Ve "Abdurrahman ile Asım, sadece riya ve gösteriş olsun için getirdiler. Sanki Allah'ın ve Resulü (s)'in Ebu Ukayl'ın bir ölçeklik hurmasına ihtiyacı varmış gibi, o da alıp getirmiş. Fakat o da içinden geçirdi ki, "bak filanca da sadaka vermiş" diye adı sadaka verenler arasında geçsin gibi sözlerle çekiştirdiler. İşte onların bu tür konuşmaları sebebiyledir ki Yüce Allah "وَالَّذِينَ لاَ يَجِدُونَ إِلاَّ جُهْدَهُمْ فَيَسْخَرُونَ مِنْهُمْ سَخِرَ اللَّهُ مِنْهُمْ" "**ve ancak ellerinden geldiği kadar verebilenlerle alay eden kimselere bu davranışlarının cezasını Allah verir**" buyurdu. Burada geçen "لاَّ جُهْدَهُمْ" kavliyle dile getirilmek istenen şey, *"takatleri ve güçleri nispetinde getirenler"* demektir. Kelime hem fetha hareke ile ve hem de damme hareke ile okunmuştur. "سَخِرَ اللَّهُ مِنْهُمْ" "**Alay eden kimselere bu davranışlarının cezasını Allah verir**" kavli, aynen "اللَّهُ يَسْتَهْزِئُ بِهِمْ" "***Allah onlarla alay ediyor***"[96] kavli gibidir. Çünkü bu, dua dışında haberdir. Sen "وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ" "**Onlara can yakıcı bir azap vardır**" ayetini görmez misin?

80- "اسْتَغْفِرْ لَهُمْ أَوْ لاَ تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ إِن تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ سَبْعِينَ مَرَّةً فَلَن يَغْفِرَ اللَّهُ لَهُمْ" "**Onlar için ister bağışlanma dile ister dileme, Onlar için yetmiş kere bağışlanma dilesen bile Allah onları bağışlamayacaktır.**" Abdullah b. Abdullah b. Ubeyy b. Selul, çok salih ve dürüst bir kimseydi. Fakat babası Abdullah b. Ubeyy münafıkların başıydı. İşte bunun oğlu Abdullah, babasının hastalığı sebebiyle, Resulullah (s)'den, babası için dua etmesini istemişti. Resulullah da, onun

---

kimselere bu davranışlarının cezasını Allah verir. Onlara can yakıcı bir azap vardır' mealindeki bu ayeti indirdi." (Abdurrezzak, *Tefsir*, Tevbe Suresi, 79. Ayet, hadis no: 1112, cilt: 2/159. Beyrut Dar el-Kütüb el-İlmiyye, 1999/1419 birinci basım) Hadis daha başka kaynaklarda da yer almaktadır. Farklı tariklerden gelmiştir.

95 Sa': Bir çeşit tahıl ölçeğidir. Müslüman ülkelerde bu ölçek farklı ağırlıklarda olabiliyor. Irakta bir sa', 1040 dirhem ağırlığıdır. Hicazda bu 600 dirhemden biraz fazladır. Örneğin fitre sadakası buğdaydan 520 dirhem iken, arpadan 1040 dirhem yaklaşık (3,5 kilo) olarak bu ölçülere göre verilir.

Vesk veya **vesak** da bu türden bir ağırlık ölçüsüdür. Resulüllah (s) zamanında kullanılan katı madde ölçeğidir

96 Bakara, 2/15

dediğini yerine getirmişti. İşte bu ayet bunun üzerine inmiştir. Resulullah (s), bu konu ile ilgili olarak şöyle buyurmuştur: *"Allah Teâlâ Bana izin verdi, ben de yetmişin üzerinde dua edecektim."*[97] İşte bunun üzerine "سَوَاء عَلَيْهِمْ أَسْتَغْفَرْتَ لَهُمْ أَمْ لَمْ تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ لَن يَغْفِرَ اللَّهُ لَهُمْ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ" ***"Onlar için bağışlanma dilesen de dilemesen de birdir. Allah, onları bağışlamayacaktır. Allah fasıklar topluluğuna yol göstermez."***[98] ayeti nazil olmuştur. Zaten biz bu emrin haber manasında olduğunu belirtmiştik. Burada sanki şöyle deniliyor gibidir: "Sen onlar için mağfiret, bağışlanma dilesen de, mağfiret dilemesen de Allah onları mağfiret etmeyecektir." Ayette yer alan "إن" harfi, şart manasınadır. Zaten sözkonusu harfin, emir kipi olan lafız üzerine gelmesi konusundaki nükteyi anlatmıştık. "Yetmiş kez" ifadesi, darbı mesel anlamında gelmiştir ki bu, Arap dilinde çokluktan kinayedir. Ali b. Ebu Talib de (r) diyor ki:

"لَأَصْبَحَنَّ الْعَاصِ وَابْنَ الْعَاصِي سَبْعِينَ أَلْفاً عَاقِدِي النَّوَاصِي"

"Kesinlikle Amr b. As'a saldıracağım yetmiş bin
Süvariyle de olsa, at sırtında peşini bırakmayacağım"[99]

Diyorsun ki: Resulullah (s), Arapların en fasihi, Arap dilini ve temsillerini en iyi kullanan biri olduğu halde, burada bu işin farkına varmaması, bunun ona gizli kalması nasıl olabilir ki? Çünkü burada ayetten anlaşılan sayıdan kasıt, bunun çokça istiğfarda bulunma, mağfiret isteme anlamında olduğu anlaşılmaktadır. Nasıl oluyor da "ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ كَفَرُواْ بِاللّهِ وَرَسُولِهِ وَاللّهُ لاَ يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ" **"Bu onların Allah'a ve Resulü'ne nankörlük etmelerinden dolayıdır. Allah fa-**

---

97 Hadisi, buradaki siyakla bulamadım. Ancak aslı muttafakun aleyhtir. İbn Ömer'den rivayet olunmuştur. Abdullah b. Ömer demiş ki: "Abdullah b. Ubey, ölümcül hastalığında yatağında iken, oğlu Resulullah'a gelir, kefen olarak babasına sarılması için Resulullah'tan gömleğini ister, Resulullah da, gömleğini verir. Sonra da Resulullah (s)'den, babasının cenaze namazını kıldırmasını ister. Resulullah da, kıldırmak üzere hareketlendiğinde, Ömer (r), hemen Resulullah'ın elbisesinden tutar, Allah, senin, onun cenazesini kıldırmaktan yasakladığı halde sen, onun cenazesini mi kıldıracaksın, diye sorar. Resulullah da "Rabbim, beni bu konuda muhayyer bıraktır" buyurur ve *'**Onlar için bağışlanma dilesen de dilemesen de birdir**'* mealindeki bu ayeti okur. *'Ben de yetmişin üzerinde olmak üzere Allah'tan mağfiret dileyeceğim'* buyurur. Böylece Resulullah (s), onun cenaze namazını kıldırdı. Bunun üzerine *'**Onlardan ölen kimsenin namazını sakın kılma, mezarı başında da durma! Çünkü onlar Allah'a ve Resulü'ne nankörlük ettiler ve fasık olarak öldüler**'* (Tevbe, 84) ayeti nazil olur. Bundan böyle artık münafıklar üzerine namaz kılınması terk olundu." Buradaki hadisin lafzı Müslim'e aittir. Hadisi Buhari de tahric etmiştir.

98 Münafıkun, 63/6

99 Ali b. Ebu Talib'e ait olan bu beyit'te Ali (r), Amr b. As'ı tehdit ediyor, yakın bir zamanda yetmiş bin süvariyle saldıracağını, hem de atlarının perçemleri bağlı halde, bu saldırıyı gerçekleştireceğini söylerken, Ali'nin onunla savaşmada ısrarcı olduğunu ve bu işin peşini bırakmayacağını belirtmektedir. Burada konumuzla ilgisi olan bölüm, yetmiş ifadesinin çokluk manasında olduğunu göstermek içindir.

sık topluluğa yol göstermez" ayetini okuduğu halde, böyle yapmış olsun ki? Kaldı ki ayet, çok açık ve net olarak onlar için mağfiret isteğinde bulunmayı reddetmektedir. Bununla birlikte nasıl oluyor da Resulullah (s) *"Rabbim bana ruhsat verdi, ben de yetmişin üzerinde olmak üzere onun için mağfiret dileyeceğim"* diyebiliyor, ne diyeceksin?

Derim ki: Burada Resulullah'a gizli kalmış, farkına varamamış bir durum yoktur. Ancak söyledikleriyle hayal etmiştir. Ki bu da Allah'ın rahmet ve merhametinin çok geniş olduğunu, kendisini Resul olarak gönderdiği topluma karşı çok acıyan ve esirgeyen olduğunu ifade babında söylemiştir. Bu, aynen İbrahim (a)'ın "وَمَنْ عَصَانِي فَإِنَّكَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ" ***"Kim bana isyan ederse Sen bağışlarsın, merhamet edersin."***[100] ayetinde belirtildiği gibi, böyle denmesine benzer bir anlatımdır. Kaldı ki Resulullah (s)'in, rahmeti, merhamet ve acımayı öne çıkarmasının sebebi de, ümmetine karşı olan lütufkârlığı ve onları hep birbirlerine karşı merhametli olmalarına davette bulunması da bu sebepledir.

فَرِحَ الْمُخَلَّفُونَ بِمَقْعَدِهِمْ خِلَافَ رَسُولِ اللَّـهِ وَكَرِهُوا
أَنْ يُجَاهِدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ فِي سَبِيلِ اللَّـهِ وَقَالُوا
لَا تَنْفِرُوا فِي الْحَرِّ قُلْ نَارُ جَهَنَّمَ أَشَدُّ حَرًّا لَوْ كَانُوا
يَفْقَهُونَ ﴿81﴾ فَلْيَضْحَكُوا قَلِيلًا وَلْيَبْكُوا كَثِيرًا جَزَاءً
بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿82﴾ فَإِنْ رَجَعَكَ اللَّـهُ إِلَىٰ طَائِفَةٍ
مِنْهُمْ فَاسْتَأْذَنُوكَ لِلْخُرُوجِ فَقُلْ لَنْ تَخْرُجُوا مَعِيَ أَبَدًا
وَلَنْ تُقَاتِلُوا مَعِيَ عَدُوًّا إِنَّكُمْ رَضِيتُمْ بِالْقُعُودِ أَوَّلَ
مَرَّةٍ فَاقْعُدُوا مَعَ الْخَالِفِينَ ﴿83﴾ وَلَا تُصَلِّ عَلَىٰ أَحَدٍ
مِنْهُمْ مَاتَ أَبَدًا وَلَا تَقُمْ عَلَىٰ قَبْرِهِ إِنَّهُمْ كَفَرُوا بِاللَّـهِ
وَرَسُولِهِ وَمَاتُوا وَهُمْ فَاسِقُونَ ﴿84﴾ وَلَا تُعْجِبْكَ أَمْوَالُهُمْ
وَأَوْلَادُهُمْ إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّـهُ أَنْ يُعَذِّبَهُمْ بِهَا فِي الدُّنْيَا
وَتَزْهَقَ أَنْفُسُهُمْ وَهُمْ كَافِرُونَ ﴿85﴾ وَإِذَا أُنْزِلَتْ سُورَةٌ
أَنْ آمِنُوا بِاللَّـهِ وَجَاهِدُوا مَعَ رَسُولِهِ اسْتَأْذَنَكَ أُولُو
الطَّوْلِ مِنْهُمْ وَقَالُوا ذَرْنَا نَكُنْ مَعَ الْقَاعِدِينَ ﴿86﴾ رَضُوا
بِأَنْ يَكُونُوا مَعَ الْخَوَالِفِ وَطُبِعَ عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ فَهُمْ لَا

100 İbrahim, 14/6

يَفْقَهُونَ ﴿87﴾ لَٰكِنِ الرَّسُولُ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ جَاهَدُوا
بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ وَأُولَٰئِكَ لَهُمُ الْخَيْرَاتُ وَأُولَٰئِكَ هُمُ
الْمُفْلِحُونَ ﴿88﴾ أَعَدَّ اللَّهُ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا
الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا ذَٰلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿89﴾ وَجَاءَ
الْمُعَذِّرُونَ مِنَ الْأَعْرَابِ لِيُؤْذَنَ لَهُمْ وَقَعَدَ الَّذِينَ كَذَبُوا
اللَّهَ وَرَسُولَهُ سَيُصِيبُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ
﴿90﴾ لَيْسَ عَلَى الضُّعَفَاءِ وَلَا عَلَى الْمَرْضَىٰ وَلَا عَلَى
الَّذِينَ لَا يَجِدُونَ مَا يُنْفِقُونَ حَرَجٌ إِذَا نَصَحُوا لِلَّهِ
وَرَسُولِهِ مَا عَلَى الْمُحْسِنِينَ مِنْ سَبِيلٍ وَاللَّهُ غَفُورٌ
رَحِيمٌ ﴿91﴾ وَلَا عَلَى الَّذِينَ إِذَا مَا أَتَوْكَ لِتَحْمِلَهُمْ قُلْتَ لَا
أَجِدُ مَا أَحْمِلُكُمْ عَلَيْهِ تَوَلَّوْا وَأَعْيُنُهُمْ تَفِيضُ مِنَ الدَّمْعِ
حَزَنًا أَلَّا يَجِدُوا مَا يُنْفِقُونَ ﴿92﴾

Ayetlerin Mealleri

81- Allah'ın Elçisi'nin aksine geri kalanlar, oturup kalmalarına sevindiler. Allah yolunda mallarıyla canlarıyla cihad hoşlarına gitmedi de "sıcakta savaşa çıkmayın!" dediler. De ki: Cehennem ateşi daha sıcaktır. Keşke anlayabilselerdi.

82- Yaptıklarının cezası olarak az gülsünler çok ağlasınlar.

83- Allah seni geri döndürüp, onlardan bir toplulukla karşılaştırdığı zaman, senden savaşa çıkmak için izin isterlerse de ki: Benimle asla çıkamayacaksınız. Benim yanımda hiç bir düşmanla savaşamayacaksınız. Çünkü siz baştan oturup kalmaya razı oldunuz. Artık geri kalanlarla beraber oturun!

84- Onlardan ölen kimsenin namazını sakın kılma, mezarı başında da durma! Çünkü onlar Allah'a ve Resulü'ne nankörlük ettiler ve fasık olarak öldüler.

85- Malları ve evlatları seni imrendirmesin, Allah bunlarla onları dünyada cezalandırmak istiyor. Onların canı kâfir olarak zorlukla çıkar.

86- Allah'a iman edin ve O'nun Resulü'nün yanında cihad edin, diye bir sûre indirilse; onlardan gücü yetenler: "Bizi bırak, oturanlarla beraber olalım!" diyerek senden izin isterler.

87- Geri kalan aciz kadınlarla beraber olmaya razı oldular. Kalpleri kapanmıştır. Bu yüzden anlamazlar.

88- Fakat Resul ve onunla birlikte iman edenler, mallarıyla ve canlarıyla cihad ettiler. İşte iyilik onlarındır. İşte kurtuluşa erenler onlardır.

89- Allah onlara içinde ebedi kalacakları, altından ırmaklar akan cennetler hazırlamıştır. İşte bu büyük zaferdir.

90- Bedevilerden özür beyan eden kimseler, kendilerine izin verilsin diye geldiler. Allah'a ve Resulü'ne yalan söyleyenler ise oturup kaldılar. Onlardan kafir olanlara acı bir azap dokunacaktır.

91- Güçsüzlere, hastalara ve sarf edecek bir şeyi bulunmayanlara, Allah ve Resulü'ne bağlı kaldıkları müddetçe sorumluluk yoktur. İyilik edenlere karşı bir yol yoktur. Allah bağışlayandır, merhamet edendir.

92- Binek vermen için sana geldiklerinde: Size binek bulamıyorum, dediğin zaman, sarf edecek bir şey bulamadıkları için üzüntülerinden gözleri yaş dökerek geri dönenlere bir sorumluluk yoktur.

Ayetlerin Tefsiri

81- "فَرِحَ الْمُخَلَّفُونَ بِمَقْعَدِهِمْ خِلاَفَ رَسُولِ اللّهِ" "**Allah'ın Elçisi'nin aksine geri kalanlar, oturup kalmalarına sevindiler.**" Ayette geçen "الْمُخَلَّفُونَ" "**geri kalanlar**" ifadesinden kasıt, münafıklardan, Tebuk seferi sırasında, Resulullah (s) ile birlikte savaşa katılmamak için izin isteyenler, demektir. Resulullah da onlara izin vermiş ve onlar Medine'de kalıp Tebuk seferine katılmamışlardı. Ya da sırf tembellikleri ve münafıklıkları, şeytanın kendilerini aldatması, onların savaştan geri kalmasına sebep oldu. Savaştan geri kalışları, Medine'de oturup kalmaları bundan ötürüydü. "خِلاَفَ رَسُولِ اللّهِ" "**Resulullah'ın aksine**", ona rağmen, ondan geri kaldılar, demektir. Kaldı ki Arap dilinde: "أَقَامَ خِلاَفَ الْحَيِّ" "Kabilenin aksine, kabileye rağmen kaldı" dendiğinde, bunun manası: "Herkes hareket ettikten sonra harekete geçti, onlarla beraber gitmedi" şeklinde olur. Kaldı ki Ebu Hayve'nin de kıraati buna şahittir. Çünkü bu: "خِلاَفَ رَسُولِ اللّهِ" kavlini, "خَلْفَ رَسُولِ اللّهِ" diye okumuştur. Gerçi bu kelimenin muhalefet anlamında olduğu da söylenmiştir. Çünkü münafıklar, Resulullah harekete geçtiği halde, Medine'de oturup kalmakla Resulullah'a muhalefet etmişlerdi. Bunun mansub olması da ya mefulün leh olması veya hal olması sebebiyledir. Yani "Resulullah'a muhalefetleri için geri kaldılar" veya "Ona karşı muhalefet içinde olmaları sebebiyle geri kaldılar" demektir.

"وَكَرِهُوا أَن يُجَاهِدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنفُسِهِمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ" **"Allah yolunda mallarıyla canlarıyla cihad hoşlarına gitmedi."** Burada müminler örnek gösterilerek, geride kalanlara bir tariz vardır. Çünkü müminler, Allah'ın rızasını kazanma uğruna her türlü büyük fedakârlıklara ve zorluklara göğüs geriyor, her türlü sıkıntıyı da göğüslüyorlardı. Bir defa bu uğurda hem mallarını ve hem canlarını ortaya koymuşlardır. Dolayısıyla müminler her türlü aşağılanmaya ve küçük düşmeye karşı durarak Allah uğrunda her şeylerini ortaya koyma yolunu tercih ettiler. Oysa münafıklar bundan rahatsızlık duyuyorlardı, mal ve canları her şeyden daha tatlı geliyordu. Nasıl ağır gelmesin ki, müminlerde var olan iman onlarda yoktu. Zira kişiyi böyle bir yola itecek olan gerçek saik imandır ve hiçbir kuşkuya yer bırakmayan kesin imandır, kabuldür. Bununun içindir ki onlar "وَقَالُوا لَا تَنفِرُوا فِي الْحَرِّ" **"Kavurucu sıcakta savaşa çıkmayın, dediler."**

"قُلْ نَارُ جَهَنَّمَ أَشَدُّ حَرًّا لَّوْ كَانُوا يَفْقَهُونَ" **"De ki: Cehennem ateşi daha sıcaktır. Keşke anlayabilselerdi."** Burada, cehennem ateşinin çok daha sıcak olduğu ifadesiyle, onların bu konuda ne kadar cahil olduklarını göstermek içindir. Çünkü bir anlık zorluk ve sıkıntıdan, meşakkatten korunmak isteyen bir kimse, bu nedenle ebedi bir meşakkate düşmektedir. Böylesi tüm cahillerden çok daha cahil biridir. Nitekim Şairin biri şöyle der:

"مَسَرَّةُ أَحْقَابٍ تَلَقَّيْتُ بَعْدَهَا مَسَاءَةَ يَوْمٍ أَرْيُهَا شِبْهُ الصَّابِ"
"فَكَيْفَ بِأَنْ تَلْقَى مَسَرَّ سَاعَةٍ وَرَاءَتَقَضِّيهَامَسَاءَةُأَحْقَابِ"

"Asırlarca mutluluktan sonra karşılaşacağın
Bir günlük kötülük-sıkıntı hayatını zehir eder
Nasıl oluyor da bir anlık mutluluğu, gerisinde
Hayatını zehir kılacak bir gelecekle karşılarsın ki"[101]

82- "فَلْيَضْحَكُوا قَلِيلًا وَلْيَبْكُوا كَثِيرًا جَزَاءً بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ" **"Yaptıklarının cezası olarak az gülsünler çok ağlasınlar."** Esasen bu, mana olarak *"Çok az gülecekler ve hep ağlayacaklar"* demektir. Ancak ayetteki ifade şekli emir kipinde *"az gülsünler, çok ağlasınlar"* şeklinde gelmiştir. Bunun sebebi, bu durumun kesin olarak bu şekilde gerçekleşeceğini, bunun dışında bir başka durumun olmayacağını belirtmek içindir. Rivayet olunduğuna göre münafıklar, cehennem ateşinde dünya ömrünce hep ağlayacaklardır. Böylece gözlerinde bir tek gözyaşı damlası kalmayacak ve gözleri hiçbir zaman da uyku görmeyecektir.

---

101 Buradaki beytin konumuzla ilgisi, anlık bir zevk uğruna bir hayatın feda edilmemesi gereği dikkate çekiliyor. Dolayısıyla bu ayette geçen ***"De ki: Cehennem ateşi daha sıcaktır"*** kavli, bundan sonra gelecek olan ***"az gülsünler çok ağlasınlar"*** ayetine bir karşılık, bir örnek olarak verilmiştir.

83- "فَإِن رَّجَعَكَ اللَّهُ إِلَى طَائِفَةٍ مِّنْهُمْ فَاسْتَأْذَنُوكَ لِلْخُرُوجِ فَقُل لَّن تَخْرُجُوا مَعِيَ أَبَدًا" "**Allah seni geri döndürüp, onlardan bir toplulukla karşılaştırdığı zaman, senden savaşa çıkmak için izin isterlerse, de ki: Benimle asla çıkamayacaksınız.**" Ayette "onlardan bir topluluk" anlamında olan "إِلَى طَائِفَةٍ مِّنْهُمْ" kavline yer verilmesinin sebebi, bunlar arasından münafıklıklarından tevbe edenlerin olması sebebiyledir. Çünkü içlerinden bir kısmı, savaştan geri kaldıkları için pişmanlık duymuşlardı ya da gerçekten kabul edilebilir gerçek bir mazeret sebebiyle özür dilemişlerdi. Gerçi savaştan geri kalıp katılmayanların tümünün de münafık olmadıkları da söylenmiştir. Ayetteki "**taife**" kelimesinden kasıt, mazeret ileri sürenler arasında olan münafıklar demektir. "فَاسْتَأْذَنُوكَ لِلْخُرُوجِ" "**Savaşa çıkmak için senden izin isterlerse**" demek, Tebuk gazvesinden sonra, seninle birlikte bir başka gazveye katılmak için izin isterlerse, demektir.

"وَلَن تُقَاتِلُوا مَعِيَ عَدُوًّا إِنَّكُمْ رَضِيتُم بِالْقُعُودِ أَوَّلَ مَرَّةٍ فَاقْعُدُوا مَعَ الْخَالِفِينَ" "**Benim yanımda hiç bir düşmanla savaşamayacaksınız. Çünkü siz baştan oturup kalmaya razı oldunuz. Artık geri kalanlarla beraber oturun!**" Ayette geçen "أَوَّلَ مَرَّةٍ" ibaresinden kasıt "Tebuk gazvesine çıkış" demektir. Bunların gaziler defterinden düşürülmeleri, Tebuk seferinden geri kalmaları sebebiyle onlar için bir cezalandırılmadır. Çünkü Yüce Allah'ın da bildiği gibi, onları böyle bir davranışın içine sokan şey, nifaklarıdır, münafıklıklarıdır. Oysaki bunlar, savaştan geri kalan diğerleri gibi gerçek mazeret sahibi değillerdi. "مَعَ الْخَالِفِينَ" kavlinin tefsiri geçmişti.

Malik b. Dinar, "مَعَ الْخَالِفِينَ" kavlini, kasr ile "Hı" harfindeki elifi hazfetmek suretiyle "مَعَ الْخَلْفِينَ" şeklinde kıraat etmiştir.

Diyorsun ki: "مَرَّةٍ" kelimesi, nekre bir kelime olup, en üstünlük ifade etmesi açısından çoğula makamında yani "**merrat**" yerinde kullanılmıştır. Bu kelime en üstünlük, yani ismi tafdil ne diye muzafun ileyh olarak zikredildi. Oysaki bu, çok defalar içinden sadece bir tek defaya delalet eder, ne diyeceksin?

Derim ki: Dil açısından en çok kullanılan şekli böyledir. Örneğin: "هِنْدٌ هِيَ كُبْرَى امْرَأَةٍ" ve "أَكْثَرُ النِّسَاءِ هِيَ أَكْبَرُهُنَّ" ifadeleri gibidir. Kaldı ki bazen "هِيَ أَكْبَرُ امْرَأَةٍ" diye de söylenir. Ancak bu söyleyişte neredeyse sürçme vardır, hata vardır. Fakat "هِيَ أَكْبَرُ امْرَأَةٍ", "أَوَّلَ مَرَّةٍ" ve "أَخِرُ مَرَّةٍ" ifadeleri ancak yerinde olan ifadelerdir. Katade'den gelen rivayete göre bunların sayıları 12 kadardı. Yine haklarında söylenen söylenmiştir.

84- "وَلاَ تُصَلِّ عَلَى أَحَدٍ مِّنْهُم مَّاتَ أَبَدًا وَلاَ تَقُمْ عَلَى قَبْرِهِ إِنَّهُمْ كَفَرُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَمَاتُوا وَهُمْ فَاسِقُونَ" "**Onlardan ölen kimsenin namazını sakın kılma, mezarı başında**

da durma! Çünkü onlar Allah'a ve Resulü'ne nankörlük ettiler ve fasık olarak öldüler."

85- "وَلَا تُعْجِبْكَ أَمْوَالُهُمْ وَأَوْلَادُهُمْ إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ أَن يُعَذِّبَهُم بِهَا فِي الدُّنْيَا وَتَزْهَقَ أَنفُسُهُمْ وَهُمْ كَافِرُونَ"
"Malları ve evlatları seni imrendirmesin, Allah bunlarla onları dünyada cezalandırmak istiyor. Onların canı kâfir olarak zorlukla çıkar."

Rivayet olunduğuna göre, Resulullah (s) münafıkların kabirleri başında durur, onlar için dua ederdi. Ancak münafıkların başı olan Abdullah b. Ubey b. Selül hastalanınca, Resulullah'ın yanına gelmesi için adam gönderdi. Resulullah (s) gelip de yanına girdiğinde ona *"Yahudilere olan sevgin seni helak etti"* buyurur. Abdullah b. Ubey de "Ey Allah'ın Resulü! Benim için Allah'tan mağfiret dileyesin diye sana adam gönderdim. Yoksa beni kınaman için değil"[102] der.

Abdullah b. Ubey, Resulullah'tan, gömleğini isteyip onunla kendisini kefenlemesini ve gömleğin cildine temas edecek şekilde olmasını ve aynı zamanda namazını da kıldırmasını istemiştir. Münafıkların başı Abdullah b. Ubey vefat edince, oğlu Hubab'ı, Resulullah'ı cenazeye çağırmak için Resulullah'a gider. Resulullah, adının ne olduğunu sorar. O da: "Hubab" olduğunu söyler. İşte bunun üzerine Resulullah ona *"Bundan böyle senin adın Abdullah b. Abdullah olsun. Çünkü Hubab, şeytan ismidir"*[103] der.

Resulullah (s), bunun cenaze namazını kıldırmaya kalkınca, Ömer (r) kendisine: "Sen, Allah düşmanının cenaze namazını mı kılacaksın?" diye tepki gösterir. İşte bunun üzerine 84. ayet nazil oldu.[104] Bir başka yoruma göre de, Resulullah, onun cenaze namazını kıldırmak istedi, ancak Cebrail, onu geri çektişeklindedir.[105]

---

102 Hâkim, bunu *Müstedrek*'te (1/341), Beyhaki de, *Delailunnubuvve* adlı eserinde (5/285) İshak b. Rahuye tarikiyle tahric etmiştir. İshak da Zühri'den, Zuhri, Urve b. Zübeyir'den, bu da Usame b. Zeyd'ten bu şekilde rivayet etmiştir. Hâkim, bu rivayetin Müslim'in şartına uygun olduğunu ve fakat Buhari ile Müslim'in bu hadisi tahric etmediklerini söylemiştir. Beyhaki bir başka rivayetinde, Vakıdi'den rivayetle (5/285-286) şu ilave ile rivayet ediyor: "Sonra dedi ki: Ey Allah'ın Resulü! Şu an, artık azarlama ve kınama zamanı değildir, artık ölüm vaktidir. Ben öldüğümde yıkanmamda hazır bulun..."

103 Bu rivayeti, Taberi, *Tefsir*'inde (6/434) 17039 ve (6/435) 17044 rakamlarıyla tahric etmiştir. İbn Sa'd da *"Tabakatu'l-Kübra"* adlı eserinde (3/408-409) 226 rakamıyla zikretmiştir.

104 Bu hadisin tahrici iki hadis öncesinde geçmişti. Hafız İbn Hacer Askalani, bu rivayeti bulamadığını söylüyor.

105 Bu rivayeti de Ebu Ya'la el-Mavsıli, *el-Müsned* eserinde (7/144-145) 4112 rakamıyla tahric etmiştir. Taberi de *Tefsir*'inde (6/439-440) 17068 rakamıyla zikretmiştir. Taberi bunu, Yezid er-Rakkaşi tarikiyle Enes'ten bu şekilde tahric etmiştir. Heysemi de, *Mecmauzzevaid*, (3/45) te zikretmiştir. Diyor ki: "Bunu Ebu Ya'la rivayet etmiş,

Diyorsun ki: Resulullah'ın münafıklara değer vermesi, kefenlemesi ve ona gömleğini vermesi nasıl caiz olabilir ki?

Derim ki: Resulullah (s)'in, ona karşı böyle bir tutum içine girmesi, bu şahsın daha önceden olan iyiliklerine karşı bir mukabelede bulunmadır. Bilindiği üzere, Resulullah'ın amcası, Abbas (r), Bedir'de esir alınınca, onun üzerine uyacak bir gömlek bulamadılar. Çünkü oldukça uzun boylu biriydi. Bunun üzerine Abdullah b. Ubey, ona kendi gömleğini giydirmişti.[106] Hudeybiye gününde müşrikler ona "Biz Muhammed'e değil, fakat biz sana izin veririz" demişlerdi. Ancak Abdullah b. Ubey de onlara "Hayır olamaz. Çünkü benim için Resulullah'tan alıp öğrendiğim güzel bir örnek vardır, benim örneğim odur"[107] demişti.

İşte bundan dolayı Resulullah (s) kendisine teşekkür etmişti. Dolayısıyla, onun isteklerine Allah Resulü'nün olumlu cevap vermesi de bundan ileri geliyordu. Kaldı ki Resulullah (s) kendisinden bir şey isteyeni asla geri çevirmezdi. Özellikle kendilerinden iyilik gördüğü kimselere karşı vefasızlık göstermezdi. Onlara karşı, asil bir kimsenin davranışı gibi davranırdı. Bir de onun gerçekten salih olan oğluna da bir ikram olsun diye yapıyordu.

Rivayet olunduğuna göre Resulullah'a şöyle demişti: *"Senden babamı kefenlemeni ve onu bir gömleğine sarmanı, bir de kabri üzerinde durup dua etmeni isterim ki düşmanları ona gülmesinler dilerim."*[108]

Kaldı ki, onun Resulullah'ın gömleği ile kefenlenmiş olması, küfrü sebebiyle ona herhangi bir yarar sağlayacak değildir. Çünkü bu gömlek ile diğer kefenler arasında hiçbir farz zaten yoktur. Resulullah'ın gömleğini ona giydirmesi, başkalarına karşı bir lütuf olsun diye idi.

---

raviler arasında Yezid er-Rakkaşi vardır, kimisi mutemet olmadığını söylemiş, kimisi de sika olduğunu belirtmiştir. Hafız İbn Hacer de diyor ki: Ebu Ya'la, bunu Yezid er-Rakkaşi'nin Enes'ten rivayeti olarak tahric etmiştir. Enes demiş ki; Resulüllah (s), Abdullah b. Ubey'in cenaze namazını kıldırmak istedi, ancak Cebrail, elbisesinden tuttu "Onlardan ölen kimsenin namazını sakın kılma, mezarı başında da durma!" dedi. Ancak, Yezid ravi olarak zayıftır.

106 Buhari, *Cihad ve Siyer* bölümünde tahric etmiştir. H:3007; Hâkim de bunu *"Müstedrek"* eserinde (3/330-331) tahric etmiş ve bu hadis, "Buhari ile Müslim'in şartlarına göre sahihtir, fakat her ikisi de bunu tahric etmemişlerdir" demiştir. Ancak, Hâkim, burada yanılmaktadır. Çünkü İbn Hacer Askalani diyor ki: "Buhari, bunu, Amr b. Dinar'dan rivayetle tahric etmiştir. Amr da hadisi Cabir'den işitmiştir. Hâkim de *Müstedrek* eserinde tahric etmiş ve hadiste müdrec ifadeler bulunmaktadır.

107 İbn Hacer'in *Keşşaf'ın Tahrici* adlı eserinde yer aldığı gibi Vakıdi de bunu *el-Meğazi* eserinde tahric etmiştir. Buradaki rivayette "İbn Ubey: "Resulüllah, tavaf etmedikçe ben de tavaf etmem" demişti.

108 İbn Hacer diyor ki: "Ben bu rivayeti bulamadım. Ancak, oğlunun Resulüllah'tan isteklerine dair bilgi, daha önce de anlatıldığı gibi, *Sahih*'te geçmektedir."

Rivayet olunduğuna göre kendisine şöyle denmiş: "Niye sen gömleğini ona verdin. Oysaki o kâfir biriydi." İşte bunun üzerine Resulullah (s), böyle diyenlere *"Benim gömleğim, Allah katında ona hiçbir yarar sağlayacak değildir. Ancak benim Allah'tan beklediğim, benim bu yaptığım-jestim sebebiyle, bu sayede birçok kimselerin İslam'a girmeleridir"*[109] diye buyurdu.

Rivayet olunduğuna göre, Resulullah'ın bu uygulaması sebebiyle, bu durumu gören bin Hazrecli Müslüman olmuştur.[110]

Nitekim Resulullah'ın merhameti, Allah'tan mağfiret dilemesi, aslında insanların birbirlerine karşı, karşılıklı olarak merhamet dilemeleri, acımaklarını öğretmek amaçlıdır. Çünkü Resulullah'ın görünürde iman sahibi olduklarını, aslında küfürlerini gizleyenlere karşı bu şekilde davrandığını gördüklerinde, böylece onları böylesi şefkat ve merhamete çağırmış olmaktadır. Özellikle de içi ile dışı aynı olanların buna nasıl sarılmaları gerektiğini de göstermektedir.

Diyorsun ki: Böyle birinin cenaze namazını kıldırması, nasıl caiz olabilir ki?

Derim ki: Bunlar üzerine cenaze namazının kılınması ile ilgili yasaklanma henüz gelmiş değildi. Onlara da Müslümanlara yapılan İslami muamele yapılıyordu. Çünkü görünürdeki inançları bunu gerektiriyordu. Kaldı ki böyle olmasında da ayrıca bir yarar vardı.

İbn Abbas'tan rivayete göre diyor ki: "Ben, bu namazın ne olduğunu bilemiyorum. Ancak bildiğim bir şey var, Resulullah (s) aldatılamaz."[111]

Ayette geçen "**مَّـاتَ**" kelimesi, "**أَحَـدٍ**" kelimesinin sıfatıdır. Burada Mazi kipiyle "**مَّـاتَ**" ve "**مَاتُـوا**" lafzıyla getirilmiş ise de mana istikbal-gelecekte anlamındadır. Çünkü burada bir "**كَـوْن**" "**Kevn**" ve "**وُجُـود**" "**Vucud**" takdir edilmektedir ki bu, "**Mutlaka vardır ve olacaktır**" demektir. Ayetteki "**إِنَّهُـمْ كَفَـرُوا**" kavli de yasaklanmanın gerekçesidir. Bu gerekçede "Çünkü onlar küfre girmişlerdir" denmektedir. Yine bir sonraki ayette yer alan "**وَلاَ تُعْجِبْـكَ**" kavli burada tekrar edilmiştir. Çünkü nüzulün teceddüdü, inişin yenilenmesi, indirilenin karar kılmasına, teyit ve tekidine yarar. Bir diğer yaran da bu hükümler muhatabın

---

109 İbn Hacer diyor ki: "Rivayeti burada olduğu gibi bulamadım. Ancak aslı Taberi'de, Ma'mer'in Katade'den rivayeti olarak tahric edilmiştir. (6/440), h:17073. Ravi demiş ki: "Nebi, (s), bize bütün bunları anlattı ve şöyle buyurdu: *"Benim gömleğim, onu Allah katında kurtaracak değildir. Ancak beklentim o ki, onun kavminden bin kişi Müslüman olsun isterim."*

110 İbn Hacer diyor ki, ben onu bu şekilde bulamadım. Ancak bundan önce geçen rivayette de belirtildiği gibi, bu, rivayet Katade'den gelmiştir.

111 İbn Merduye bunu tefsirinde, Suneyd b. Davud rivayetinden tahric etmiştir. Nitekim Zeylai'nin Keşşaf (2/93) tahricinde de böyle geçmektedir. Hafız İbn Hacer diyor ki, bunu Said b. Davud tefsirinde tahric etmiştir.

hatırında ve aklında kalsın, iz bıraksın, unutulmasın, bundan gaflete düşülmesin diyedir. Bir de bununla amel etmenin çok önemli olduğunu, bu itibarla mutlaka buna çok fazla ihtiyaç duyulacağını belirtmek içindir. Özellikle de iki nüzul arasında bir gecikme olursa bu, sahibi açısından çok daha önemli olan br şeye benzer. Dolayısıyla o kimse, konuşma yapacağı sırada ona başvurur ve ondan sonuç çıkarır. Burada bu mananın tekrar edilmesi, mutlaka kaçınılması ve sakınılması gerekli olan şeyin kuvvetli olması hasebiyledir.

86- "وَإِذَآ أُنزِلَتْ سُورَةٌ أَنْ ءَامِنُوا بِاللَّهِ وَجَاهِدُوا مَعَ رَسُولِهِ اسْتَأْذَنَكَ أُوْلُوا الطَّوْلِ مِنْهُمْ وَقَالُوا ذَرْنَا نَكُن مَّعَ الْقَاعِدِينَ" "**Allah'a iman edin ve O'nun Resulü'nün yanında cihad edin, diye bir sure indirilse; onlardan gücü yetenler: 'Bizi bırak, oturanlarla beraber olalım!' diyerek senden izin isterler.**" Bu ayette geçen sureden kasıt, bir surenin tamamı manasında olabileceği gibi, surenin bir kısmı manasına da gelebilir. Çünkü "وَإِذَآ أُنزِلَتْ سُورَةٌ" "**bir sure indirilse**" kavli böyle bir manayı içerir. Kaldı ki Kur'an ve Kitab denince nasıl ki bunların tamamının veya bir kısmının manasında oluyorsa, bu da öyledir. Gerçi buradaki "Sure" ifadesinden kasıt bu sure, Berae/Tevbe Suresi de olabilir. Çünkü bu surede iman etme ve cihad emirleri yer almaktadır. "أَنْ ءَامِنُوا" kavlindeki "أَنْ" edatı, müfesirredir.

"أُوْلُوا الطَّوْلِ" *"Varlıklı olanlar, kendilerini üstün görenler"* demektir. "مَّعَ الْقَاعِدِينَ" *"Bir haklı gerekçesi, sebebi ve mazereti olanlarla beraber geride kalanlar, savaşa katılmayanlar"* demektir.

87- "رَضُوا بِأَن يَكُونُوا مَعَ الْخَوَالِفِ وَطُبِعَ عَلَى قُلُوبِهِمْ فَهُمْ لاَ يَفْقَهُونَ" "**Geri kalan aciz kadınlarla beraber olmaya razı oldular. Kalpleri kapanmıştır. Bu yüzden anlamazlar.**" Burada geçen ve "**Bu yüzden anlamazlar**" anlamında olan "فَهُمْ لاَ يَفْقَهُونَ" kavli "cihadda var olan kurtuluşu, saadeti anlayamazlar, bunu anlayamadıkları gibi gazaya katılmayıp geride kalanlar da bunda ne kadar büyük sıkıntıların ve helakin olabileceğini de anlamazlar" demektir.

88- "لَكِنِ الرَّسُولُ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ جَاهَدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنفُسِهِمْ وَأُوْلَئِكَ لَهُمُ الْخَيْرَاتُ وَأُوْلَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ" "**Fakat Resul ve onunla birlikte iman edenler, mallarıyla ve canlarıyla cihad ettiler. İşte iyilik onlarındır. İşte kurtuluşa erenler onlardır.**" Yani eğer o münafıklar savaşa katılmayıp geride kamış olsalar bile niyet ve itikat açısından onlardan daha hayırlı ve daha ihlâslı, daha dürüst ve samimi olanlar kalkıp ona katıldılar. Bu, tıpkı "فَإِن يَكْفُرْ بِهَا هَؤُلاء فَقَدْ وَكَّلْنَا بِهَا قَوْمًا لَّيْسُوا بِهَا بِكَافِرِينَ" ***"Bunu işte onlar inkâr ederse, biz de onları inkâr etmeyecek bir kavmi vekil kılarız"***[112] kavli gibidir. Bir de "فَإِنِ اسْتَكْبَرُوا فَالَّذِينَ

112 En'am, 6/89

عِندَ رَبِّكَ" ***"Eğer büyüklenirlerse, (bilsinler ki) Allah'ın yanındakiler gece gündüz hiç usanmadan O'nu tesbih ederler"***[113] kavli gibidir. "الْخَيْرَاتُ" kelimesi, mutlak bir lafız olması itibariyle hem dünya ve hem ahret saadetini kapsar. Bir yoruma göre de bunlar, "فِيهِنَّ خَيْرَاتٌ حِسَانٌ" ***"Orada huyları güzel, güzeller vardır."***[114] kavlinde geçtiği gibi, bundan kasıt hurilerdir.

89- "أَعَدَّ اللَّهُ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِن تَحْتِهَا الأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا ذَلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ" **"Allah onlara içinde ebedi kalacakları, altından ırmaklar akan cennetler hazırlamıştır. İşte bu büyük zaferdir."**

90- "وَجَاء الْمُعَذِّرُونَ مِنَ الأَعْرَابِ لِيُؤْذَنَ لَهُمْ" **"Bedevilerden özür beyan eden kimseler, kendilerine izin verilsin diye geldiler."** Ayette yer alan "الْمُعَذِّرُونَ" kelimesi *"herhangi bir işi yapmama konusunda mazeret sahibi olan kimse demektir."* Yani işi eksik yapıyorsa, ciddi davranmıyorsa ve umursamazlık gösteriyorsa gibi manalar içerir. İşin aslı şudur: Böyle biri, yapacağı işte başarılı olabilir miyim gibi kendisinde bir özrün varlığını vehmetmesidir. Oysaki adamın herhangi bir özrü yoktur, sadece öyle bir vehme kapılmaktadır.

Ya da bu kelime "الْمُعْذِرُونَ" **"el-mutezirun"** şeklinde olup, burada "**T**" harfi, "**Zel**" harfine idğam edilmiştir. Harekesi de "**Ayn**" harfine nakledilmiştir. Böylece kelime "الْمُعَذِّرُونَ" şeklini almıştır. Arapçada iki sakin harfin birleşmesi durumunda "Ayn" harfinin meksur/çoğaltılmış kılınması da caiz olabileceği gibi, kendisinden önceki mim harfine tabi kılınarak, mim harfinin mazmum/ilave olmuş olması gibi onun da mazmum olması caizdir. Fakat bu ikisi açısından bir kıraat tespit olunmuş değildir. Burada sözü edilenler, batılı öne sürerek, onu gerekçe göstererek mazeret dileyenlerdir. Bu, aynen 94. ayette gelecek olan "يَعْتَذِرُونَ إِلَيْكُمْ إِذَا رَجَعْتُمْ إِلَيْهِمْ" ***"size özür beyan ederler"*** kavli gibidir. "الْمُعَذِّرُونَ" kavli, tahfif ile yani şeddesiz olarak "اَلْمَعْذِرُونَ" **"el-ma'zirun"** diye de okunmuştur. Bu da *"özürde diretenler ve bu amaçla bir araya gelenler"* demektir. Bunlar da Esed, Gatafan gibi kabilelerdi. Bunların diretmekteki gerekçeleri şu idi: "Bizim çoluk çocuğumuz var, bu, bize ağır gelir. Bu nedenle bizim savaşa katılmamamız için bizi mazur sayın."

Bir başka yoruma göre ise, böyle diretenler, Amir b. Tufeyl topluluğu idi. Savaşa katılmama gerekçeleri şu idi. Eğer biz, seninle gazaya katılırsak, Tayy kabilesi Arapları/Bedevileri, bizim insanlarımıza saldırır, baskın yaparlar, hayvanlarımızı kaçırıp götürürler. İşte bunun üzerine Resulullah (s) şöyle buyurur: *"Yakın bir gelecekte Allah beni, sizden kurtaracak, size ihtiyaç duymayacağım."*

113 Fussilet, 41/38

114 Rahman, 55/70

Mücahid'den rivayete göre, Ğifar kabilesinden bir gurup, Resulullah'a mazeret bildirdiler. Ancak Allah onları mazur saymadı. Katade'den gelen rivayete göre, ileri sürdükleri mazeret yalandan ibaretti. "الْمُعَذِّرُونَ" kelimesi, hem "**Ayın**" ve hem "**Zel**" harfinin şeddesiyle "الْمُعَّذِّرون" şeklinde de okunmuştur. Kelime bu durumda "تَعَذَّرَ" "**Teazzere**" kökünden alınma olup "اِعْتَذَرَ" "**İ'tezere**" manasınadır. Ancak bu, kural doğru değildir. Çünkü Arapçada "**T**" harfi, "**Ayın**" harfine idğam olunmaz. "**T**" harfi, ancak "ط، ظ، ص" "**Ta, Za** ve **Sad**" harflerine idğam olunur. Örneğin "اَلْمُطَّوِّعِين ، إِزَّكَّى ، إِصَّنَّقَ" kelimeleri böyledir.

Bir yoruma göre "**müteaazzirun**" kelimesiyle *"sağlıklı olanlar"* murat olunmuştur. Nitekim İbn Abbas kıraatine göre de bu kelime "اَلْمعْـذِرُونَ" ve "اَلْمَعْـذَرُونَ" "**el-mazirun**" ve "**el-mazerun**" olarak tefsir olunmuştur. Ki bu, özür dilemede aşırıya kaçmayanlar, demektir. "وَقَعَدَ الَّذِيـنَ كَذَبُـوا اللّـهَ وَرَسُـولَهُ" "**Allah'a ve Resulü'ne yalan söyleyenler ise oturup kaldılar.**" Bunlardan kasıt, Bedevi Araplardan münafık olanlardır. Bunlar Resulullah'a gelmedikleri gibi, özür de dilememişlerdi. Böylece bunlar, Allah'a ve Resulü'ne iman ettiklerini söyledikleri halde iman etmemiş oldukları, hem Allah'ı ve hem Resulünü yalanladıkları ortaya çıkmış oluyordu. Ubey "كَذَّبُوا" kelimesini teşdid ile okumuştur.

"سَيُصِيبُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ" "**Onlardan** (Bedevi Araplardan) **kâfir olanlara** (dünyada öldürülmeleriyle, ahirette de ateşle) **acı bir azap dokunacaktır.**"

91- "لَّيْسَ عَلَى الضُّعَفَاءِ وَلاَ عَلَى الْمَرْضَى وَلاَ عَلَى الَّذِينَ لاَ يَجِدُونَ مَا يُنفِقُونَ حَرَجٌ إِذَا نَصَحُوا لِلّهِ وَرَسُولِهِ مَا عَلَى الْمُحْسِنِينَ مِن سَبِيلٍ وَاللّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ" "Güçsüzlere, hastalara ve sarf edecek bir şeyi bulunmayanlara, Allah ve Resulü'ne bağlı kaldıkları müddetçe sorumluluk yoktur. İyilik edenlere karşı bir yol yoktur. Allah bağışlayandır, merhamet edendir." Ayetteki "الضُّعَفَاء" kelimesiyle burada kast olunan mana *"yaşlı ve yatalak"* olanlardır. "الَّذِينَ لاَ يَجِدُونَ" kavlinden murat da *"hiçbir varlıkları olmayan fakir ve yoksullar"*dır. Bir rivayete göre bunlar Müzeyne kabilesiyle Cuheyne ve Benu Uzere kabileleridirler. "**Allah ve Resulü'ne**" bağlılık ise, her ikisine iman demektir. Gizlide ve aşikârede Allah ve Resulüne itaat demektir. Bir de Allah ve Resulü'nü veli edinmek manasınadır. Allah ve Resulü için sevmek ve onlar için buğz etmek de böyledir. Bu aynen dost olan birinin samimi olan arkadaşına öğüt vermesine benzer.

"عَلَـى الْمُحْسِـنِينَ" Burada "iyilik edenler" olarak Türkçeleştirilen bu kelime ile demek istenen, öğüt dinleyen mazeret sahipleri, demektir. "Yol yoktur" manasındaki ibarenin anlamı, onlar için bir günah ve vebal yoktur, onları azarlamak, kınamak için de bir gereklilik yoktur, demektir.

92- "وَلاَ عَلَى الَّذِينَ إِذَا مَا أَتَوْكَ لِتَحْمِلَهُمْ قُلْتَ لاَ أَجِدُ مَا أَحْمِلُكُمْ عَلَيْهِ تَوَلَّواْ وَّأَعْيُنُهُمْ تَفِيضُ مِنَ الدَّمْعِ حَزَنًا أَلاَّ يَجِدُواْ مَا يُنفِقُونَ" "**Binek vermen için sana geldiklerinde: Size binek bulamıyorum, dediğin zaman, sarf edecek bir şey bulamadıkları için üzüntülerinden gözleri yaş dökerek geri dönenlere bir sorumluluk yoktur.**" Burada geçen "قُلْتَ لاَ أَجِدُ" kavli, "أَتَوْكَ" fiilindeki "Kef" harfinden haldir. Bundan önce var olması lazım gelen "قَدْ" harfi muzmardır/gizlidir. Bu tıpkı "أَوْ جَاؤُوكُمْ حَصِرَتْ صُدُورُهُمْ" ***"gönüllerine sığdıramayarak size gelenlere"***[115] ayetindeki ifade gibidir. Yani tefsirini yaptığımız bu cümlenin manası, *"sana geldiklerinde, 'bulamıyorum diye cevap alırlar."* Böyle bir cevap aldıklarında ise "تَوَلَّواْ" *"üzülerek geri dönerler"* demektir. Savaşa katılamayıp savaştan geri kalanları, Yüce Allah onları şu sebeplerden ötürü ancak mazur saymıştır. Bedensel olarak savaşamayacak durumda olanlar, savaşa gidebilmek ve katılmak için araç ve gerece sahip olamayanlar, biniti bulunamayanlar, bir de gitmek için yardım isteyip de bunu da bulamayanlardan ibaret olan kesim mazur sayılmıştır.

Denilenlere göre binit isteyip de bulamayanlar, Ebu Musa el-Eşari ile arkadaşları idiler. Yine denilene göre sırf savaşa katılamamaları yüzünden ağlayıp geri döneneler de Ensar'dan olan altı kişi idiler. "تَفِيضُ مِنَ الدَّمْعِ" "**Gözleri yaş dökerek**" ibaresine gelince, bu, aynen "Gözyaşıyla gözleri doluk doluktu" ifadesine benzer bir anlatımdır. Burada geçen "تَفِيضُ مِنَ الدَّمْعِ" *"gözleri yaş dökerek"* kavli, *"gözlerin yaşlar akıtıyordu"* ifadesinden daha abartılı bir anlam içermektedir. Burada sanki gözler tamamen "yaş/su boşaltan" bir alet gibi gösterilmiştir. "مِنَ" harfi beyan içindir. Bu, aynen "أَفِيكَ مِنْ رَجُلٍ" kavli gibidir. Burada car ile mecrur, temyiz olarak mahallen mansubtur. "أَلاَّ يَجِدُواْ" "bulamadıkları için" kavli de "لِئَلاَّ يَجِدُوا" takdirindedir. Mefulü leh olması hasebiyle de mahallen mansubtur. Bunu nasb eden ise, mefulü leh olan "حَزَنًا" kelimesidir.

إِنَّمَا السَّبِيلُ عَلَى الَّذِينَ يَسْتَأْذِنُونَكَ وَهُمْ أَغْنِيَاءُ
رَضُوا بِأَنْ يَكُونُوا مَعَ الْخَوَالِفِ وَطَبَعَ اللَّهُ عَلَىٰ
قُلُوبِهِمْ فَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿93﴾ يَعْتَذِرُونَ إِلَيْكُمْ إِذَا رَجَعْتُمْ
إِلَيْهِمْ قُلْ لَا تَعْتَذِرُوا لَنْ نُؤْمِنَ لَكُمْ قَدْ نَبَّأَنَا اللَّهُ مِنْ
أَخْبَارِكُمْ وَسَيَرَى اللَّهُ عَمَلَكُمْ وَرَسُولُهُ ثُمَّ تُرَدُّونَ
إِلَىٰ عَالِمِ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ
﴿94﴾ سَيَحْلِفُونَ بِاللَّهِ لَكُمْ إِذَا انْقَلَبْتُمْ إِلَيْهِمْ لِتُعْرِضُوا

115 Nisa, 4/90

عَنْهُمْ فَأَعْرِضُوا عَنْهُمْ إِنَّهُمْ رِجْسٌ وَمَأْوَاهُمْ جَهَنَّمُ جَزَاءً بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿95﴾ يَحْلِفُونَ لَكُمْ لِتَرْضَوْا عَنْهُمْ فَإِنْ تَرْضَوْا عَنْهُمْ فَإِنَّ اللَّـهَ لَا يَرْضَىٰ عَنِ الْقَوْمِ الْفَاسِقِينَ ﴿96﴾ الْأَعْرَابُ أَشَدُّ كُفْرًا وَنِفَاقًا وَأَجْدَرُ أَلَّا يَعْلَمُوا حُدُودَ مَا أَنْزَلَ اللَّـهُ عَلَىٰ رَسُولِهِ وَاللَّـهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿97﴾ وَمِنَ الْأَعْرَابِ مَنْ يَتَّخِذُ مَا يُنْفِقُ مَغْرَمًا وَيَتَرَبَّصُ بِكُمُ الدَّوَائِرَ عَلَيْهِمْ دَائِرَةُ السَّوْءِ وَاللَّـهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿98﴾ وَمِنَ الْأَعْرَابِ مَنْ يُؤْمِنُ بِاللَّـهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَيَتَّخِذُ مَا يُنْفِقُ قُرُبَاتٍ عِنْدَ اللَّـهِ وَصَلَوَاتِ الرَّسُولِ أَلَا إِنَّهَا قُرْبَةٌ لَهُمْ سَيُدْخِلُهُمُ اللَّـهُ فِي رَحْمَتِهِ إِنَّ اللَّـهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿99﴾ وَالسَّابِقُونَ الْأَوَّلُونَ مِنَ الْمُهَاجِرِينَ وَالْأَنْصَارِ وَالَّذِينَ اتَّبَعُوهُمْ بِإِحْسَانٍ رَضِيَ اللَّـهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ وَأَعَدَّ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي تَحْتَهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا ذَٰلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿100﴾

Ayetlerin Mealleri

93- Sorumluluk ancak, zengin oldukları halde senden izin isteyen, geride kalanlarla beraber bulunmaya razı olanlara ve Allah, kalplerini mühürlemiş olduğu için anlamayanlaradır.

94- Geri döndüğünüzde size özür beyan ederler. De ki: Özür beyan etmeyin, size inanmayacağız. Allah haberlerinizi bize bildirmiştir. Allah da yaptıklarınızı görecektir, Resulü de. Sonra gaybı ve görünenleri bilene döndürüleceksiniz. O da size yaptıklarınızı haber verecektir.

95- Döndüğünüzde onlara ilişmemeniz için Allah'a yemin edeceklerdir. Siz onlardan yüz çevirin. Onlar pistir. Kazandıklarının karşılığı olarak barınakları cehennemdir.

96- Kendilerinden hoşnut olasınız diye size yemin ederler. Siz onlardan hoşnut olsanız bile Allah fasık topluluktan hoşnut olmaz.

97- Bedevilerin küfür ve nifakları daha ileridir. Allah'ın Resulü'ne indirdiğinin sınırlarını bilmemek onlara daha uygundur. Allah âlimdir, hâkimdir.

98- Bedevilerden yaptıkları infakı zarar sayanlar ve hezimete uğramanızı bekleyenler vardır. Onlar hezimete uğrayacak olanlardır. Allah işitendir, bilendir.

99- Bedevilerden, Allah'a ve ahiret gününe iman eden, infak ettiğini Allah katında yakınlık vesilesi ve Resul'ün duasını almak için yapanlar vardır. Dikkat edin, işte yakınlık onlar içindir. Allah onları rahmetine dahil edecektir. Allah bağışlayan, merhamet edendir.

100- Muhacir, Ensar ve onlara iyi yolda tabi olanlardan ilk önce koşanlardan Allah hoşnut olmuştur. Onlar da Allah'tan hoşnut olmuşlardır. Allah onlara altlarından ırmaklar akan ve içinde ebedi kalacakları cennetler hazırlamıştır. İşte en büyük mutluluk budur.

Ayetlerin Tefsiri

93- "إِنَّمَا السَّبِيلُ عَلَى الَّذِينَ يَسْتَأْذِنُونَكَ وَهُمْ أَغْنِيَاء رَضُواْ بِأَن يَكُونُواْ مَعَ الْخَوَالِفِ" **"Sorumluluk ancak, zengin oldukları halde senden izin isteyen, geride kalanlarla beraber bulunmaya razı olanlaradır."**

Diyorsun ki: Bu ayette geçen "رَضُواْ" **"razı olanlar"** kelimesinin iraptan mahalli nedir?

Derim ki: Bu, bir istinaf cümlesidir, yeni bir cümle demektir. "Bu kimseler zengin ve varlıklı kimseler olduğu halde, savaşa katılmamak için ne diye bahane arayıp izin istemeye kalkıştılar?" İşte buna da şöyle bir cevap verilerek, "Bunlar alçaklığa ve adiliğe boyun eğdiler" diye de bir yorum getirilmiştir. Aynı zamanda "savaştan geride kalanlarla birlikte kalmayı, o kategoride olmayı istediler" demektir.

"وَطَبَعَ اللّهُ عَلَى قُلُوبِهِمْ فَهُمْ لاَ يَعْلَمُونَ" **"Ve bir de Allah, kalplerini mühürlemiş olduğu için anlamayanlaradır."** Yani onlar izin istemekle, Yüce Allah'ın onları rezil etmesine, aşağılık kılmasına boyun eğdiler, buna rıza gösterdiler.

Diyorsun ki: Bundan önce bu surenin 92. ayetinde geçen "قُلْتَ لاَ أَجِدُ" ***"binek bulamıyorum dediğin zaman"*** kavli de tıpkı "رَضُواْ" ***"razı olanlar"*** kavli gibi, bir istinaf yani yeni bir cümle olabilir mi? Sanki bu durumda şöyle deniliyor gibidir: "إِذَا مَا أَتَوْكَ لِتَحْمِلَهُمْ تَوَلَّواْ" *"Binek vermen için sana geldiklerinde üzülerek geri döndüler."* Yine deniliyor ki: *"Ne diye onlar ağlayarak geri döndüler?"* İşte bunun üzerine şöyle dendi:

***Derim ki**: "Ben, size binek temin edebilecek durumda değilim, bulamam."* Ancak bu, tıpkı itiraz/parantez cümlesi gibi cümle arasına bir şart ve ceza cümlesi olarak girmiştir.

94- "يَعْتَذِرُونَ إِلَيْكُمْ إِذَا رَجَعْتُمْ إِلَيْهِمْ قُل لاَّ تَعْتَذِرُواْ لَن نُّؤْمِنَ لَكُمْ" "**Geri döndüğünüzde size özür beyan ederler. De ki: Özür beyan etmeyin, size inanmayacağız.**" Sen de buna: "Evet, iyi ve güzel olmuş" dersin şeklinde cevaplarsın. Burada yer alan "لَن نُّؤْمِنَ لَكُمْ" "**size inanmayacağız**" kavli, özür dilemeyi yasaklamanın bir illeti, bir gerekçesi olarak verilmiştir. Çünkü itirazda bulunan kimsenin asıl amacı, itiraz olarak ileri sürdüğü şeyin ilgilisi tarafından doğrulanmasını istemesidir. Yalnız, özür ileri süren kişinin yalan söylediği bilinip anlaşılmasıyla, bu durumda onun terk edilmesi zorunlu hale gelir, dikkate alınmaması lazım gelir. "قَدْ نَبَّأَنَا اللّهُ مِنْ أَخْبَارِكُمْ" "**Allah haberlerinizi bize bildirmiştir.**" Doğru söylememelerinin gerekçesini ve sebebini onlara haber vermiştir. Çünkü Yüce Allah, Resulüne, bu yalan söyleyen ve yalana dayalı mazeret ileri sürenlerin durumlarını ve esasen içlerinde gizledikleri kötülük, kin ve nefretlerini, bozgunculuklarını vahiy yoluyla bildirince, böylece onların doğrulanması, ileri sürdükleri bahane sebebiyle kabul edilmiş değildir. "وَسَيَرَى اللّهُ عَمَلَكُمْ وَرَسُولُهُ" "**Allah da yaptıklarınızı görecektir, Resulü de.**" Yani sizler küfrünüzden dönecek misiniz, yoksa onda hala direnecek misiniz? "ثُمَّ تُرَدُّونَ إِلَى عَالِمِ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ فَيُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ" "**Sonra gaybı ve görünenleri bilene döndürüleceksiniz. O da size yaptıklarınızı haber verecektir.**" Çünkü Allah her gaybı bildiği gibi görünenleri de bilir, sizin gizlediklerinizi olsun, alenen yaptıklarınızı olsun hepsini bilir ve buna göre de size verilmesi gereken cezayı verir.

95- "سَيَحْلِفُونَ بِاللّهِ لَكُمْ إِذَا انقَلَبْتُمْ إِلَيْهِمْ لِتُعْرِضُواْ عَنْهُمْ" "**Döndüğünüzde onlara ilişmemeniz için Allah'a yemin edeceklerdir.**" Dolayısıyla onları kınamayı ve azarlamayı bırakın. "فَأَعْرِضُواْ عَنْهُمْ" "**Siz onlardan yüz çevirin**" de istekleri ne ise onu kendilerine verin. "إِنَّهُمْ رِجْسٌ" "**Onlar pistir.**" Ayetin bu kısmı, neden dolayı onlara ilişilmeme ve kınanmama gereği duyulduğunun gerekçesini, illetini göstermektedir. Yani demek isteniyor ki, sizin onları kınamanız, kötülemeniz, onlara etki etmeyecek ve bir yarar da sağlamayacaktır ve onları ıslah edip yola da getirecek değildir. Ancak kaldı ki onur sahibi kimse zaten azarlanamaz. Bunlar öyle değildirler ki! İnanan kimseye gelince, o, işlediği bir yanlış sebebiyle kınanabilir. Ki böylece mümin bir kimsenin kınanması, onu, temizlenmesi için tevbe etmeye yönlendirir, Allah'tan mağfiret dilemeye, tevbeye sevk eder. Oysa burada sözü edilen kimselere gelince, onlar pisliktirler. O kadar pislenip kirlenmişlerdir ki, onların temizlenebilmelerine bir yol ve imkân yoktur. "وَمَأْوَاهُمْ جَهَنَّمُ جَزَاءً بِمَا كَانُواْ يَكْسِبُونَ"

"**Kazandıklarının karşılığı olarak barınakları cehennemdir.**" Yani azarlama, kötüleme ve kınama olarak onlara ancak cehennem ateşi kafi gelir. Bu itibarla onları azarlamak ve kınamak için kendinizi zorlamayın.

96- "يَحْلِفُونَ لَكُمْ لِتَرْضَوْا عَنْهُمْ فَإِن" "**Kendilerinden hoşnut olasınız diye size yemin ederler.**" Yani onların, Allah'ın adını anarak yemin etmeye kalkışmaları, asıl amaçları, siz onlardan hoşnut kalasınız diyedir. Yoksa Allah rızası için değildir. Bu şekilde Allah'ın adını kullanarak sizi yanlarında bulmayı ve bu sayede de dünya çıkarlarını elde etmeyi isterler. "فَإِن تَرْضَوْا عَنْهُمْ" "**Siz onlardan hoşnut olsanız bile.**" Çünkü sırf sizin onlardan hoşnut ve memnu kalmanız yeterli değildir. Kaldı ki Allah, onlara öfkelenmiş ve onun gazabını çekmişlerse zaten sizin onlardan memnun kalmanız, onlara bir yarar da sağlamayacaktır. Bir de zaten bunlar, Allah'ın azabını üzerlerine çektiklerinden ötürü, oldukça yakın bir gelecekte veya ileriye dönük bir zaman diliminde Allah onlara yapacağını yapacaktır. Bir yoruma göre de, bazı kimselerin "Eğer müminler bunlardan memnun ve hoşnut kalırlarsa, Allah da onlardan memnun olur" gibisinden bir vehme kapılırlar. Sakın kimse bu şekilde bir vehme ve kuruntuya kapılmasın, çünkü müminler onlardan hoşnut kalsalar bile Allah yine de onlardan memnun ve hoşnut kalmayacaktır." Bu kimselerin de Cedd b. Kays, Muteb b. Kuşeyr ve arkadaşları olduğu söylenmiştir. Ayet bunlardan söz etmektedir, denmiştir. Bunlar sayıca seksen münafık kişi idiler. Nebi (s) Medine'ye geldiklerinde: *"Onlarla oturulmamasını, kendileriyle konuşulmamasını"* söylemişti. Bir başka yoruma göre, münafıkların başı olan Abdullah b. Ubey, Resulullah'ın yanına gelmiş ve "bundan böyle hiçbir zaman savaştan asla geri kalmayacağım" diye yemin etmişti. İşte ayet buna işaret etmektedir diye de söylenmiştir. "فَإِنَّ اللَّهَ لاَ يَرْضَى عَنِ الْقَوْمِ الْفَاسِقِينَ" "**Allah fasık topluluktan hoşnut olmaz.**"

97- "الأَعْرَابُ أَشَدُّ كُفْرًا وَنِفَاقًا" "**Bedevilerin küfür ve nifakları daha ileridir.**" Yani kırsalda yaşayanlar, bedeviler, yerleşik halktan, şehirleşmiş olan toplumdan nifak konusunda çok daha ileridirler. Bunun sebebi, kırsal alanlarda, çölde doğup büyümüş olmaları ve yaşamlarını oralarda geçirmeleri sebebiyle daha katıdırlar, daha çok acımasızdırlar. Yabanilik ruhu onlarda çok daha belirgindir. Çünkü buralarda yaşayan bu toplumlar, ilimden, ilim adamlarından ve onları dinlemekten çok uzaktadırlar. Kitab ve Sünnet'ten de habersizdirler. "وَأَجْدَرُ أَلاَّ يَعْلَمُوا حُدُودَ مَا أَنزَلَ اللَّهُ عَلَى رَسُولِهِ" "**Allah'ın Resulüne indirdiğinin sınırlarını bilmemek onlara daha uygundur.**" Dinin sınırlarını bilmeme konusunda bunlar buna daha layıktırlar. Allah'ın indirdiği şeriatı ve hükümlerini bilmemede bir bakıma kördürler. Çünkü çölde onları eğitecek kimseleri yoktur ve böyle bir imkânları da olmamaktadır. Kaldı ki Resulullah (s)'in şu ifadeleri de bu gerçeği dile getirmektedir: *"Doğrusu kabalık, sertlik, acımasızlık*

ve katı yüreklilik, toprağa bağlı olarak hayvanlar arasında kaba-saba haykırışlarıyla yaşayıp vakit geçiren yaygaracı, kendini beğenmiş toplumların özelliğidir."[116]

"وَاللّـهُ عَلِيـمٌ حَكِيـمٌ" "**Allah âlimdir, hâkimdir.**" Allah, "**Âlimdir**" çünkü ister kırsal alan halkı olsun, ister şehirli toplumu olsun. hepsini bilir. Allah "**Hâkimdir**" kötülükleri dokunacak olanları da, iyilik yapacakları da, hata edecek olanları da, ihsan da bulunacakları da bilir. Dolayısıyla azabının kime, sevabının kimlere erişip ulaşacağını da bilir.

98- "وَمِنَ الأَعْرَابِ مَن يَتَّخِذُ مَا يُنفِقُ مَغْرَمًا" "**Bedevilerden yaptıkları infakı zarar sayanlar**", Ayette geçen "مَغْرَمًا" kelimesi, para cezası, hasar tazminatı gibi manalara gelir. Burada da ekonomik yaptırım, gücü altında tutma manasınadır. "اَلْغَرَامَةُ" kelimesi "kişinin aslında gerekli görmediği halde, bir şeyi infak etmesi, harcaması" demektir. Çünkü bunlar, eğer infakta bulunurlarsa, sadece Müslümanlara karşı bir takiyye ve gösteriş/riya olsun için yaparlar. Yüce Allah'ın rızasını hiç gözetmezler ve onun tarafından kendirlerine sevap verilsin beklentisinde asla değillerdir. "وَيَتَرَبَّصُ بِكُمُ الدَّوَائِرَ" "**Ve hezimete uğramanızı bekleyenler vardır.**" Yani zaman içerisinde gücünüzün, devletinizin varlığının yok oluşunu beklerler ki bu sayede artık bundan böyle size sadaka/zekat verme yükünden kurtulsun beklentisi içine girerler. "عَلَيْهِمْ دَآئِرَةُ السَّـوْءِ" "**Onlar hezimete uğrayacak olanlardır.**" Bu, bir parantez cümlesi anlamında, araya getirilen bir yan cümlecik olup onların aleyhine bir duadır, bir bedduadır. Böylece onların Müslümanlar için yaptıkları beddua, istedikleri sonuç, aynıyla onların başına geçirilsin, denilerek, onlara, onların tonuyla cevap verilmiş oluyor. Aynı "وَقَالَتِ الْيَهُودُ يَدُ اللّـهِ مَغْلُولَةٌ غُلَّتْ أَيْدِيهِمْ" "***Yahudiler: Allah'ın eli sıkıdır, dediler. Böyle dedikleri için elleri bağlandı.***"[117] ayetindeki ifadeye benzer şekilde ayette geçen "السَّـوْءِ" kelimesi, damme/ötre hareke ile "**es-Suu**" *"azap"* demektir. Nitekim bunun için "**Seyyie**" ifadesi de kullanılmaktadır ki, bu da "kötülük ve kötülük etmek" manasına gelir. Fetha/Üstün hareke ile "**es-Sue**" şeklinde okunması halinde manası, devrin ve zamanın dönmesi olayını bekleyenleri kötüleme anlamındadır. Örneğin Arapçada "رَجُـلٌ سُـوءٌ" dendiğinde, bununla demek istenen mana işte budur. Çünkü "Kötü adam", işe yaramaz adam" manasında olan bu ifade "رَجُلٌ صِدْقٌ" "dürüst adam, doğru adam" ifadesinin tam zıddı ve karşıtıdır. Çünkü birinin üzerinden zaman geçmesi demek, gelecekte onun kötü bir duruma düşmesini istemek demektir. "وَاللّـهُ سَمِيعٌ عَلِيـمٌ" "**Allah işitendir, bilendir.**" Çünkü bunlardan sadaka-zekât istendiğinde, Allah onla-

116 Buhari ve Müslim ittifakla rivayet etmişlerdir. Bak, Buhari, *Bed'ul-Halk*, 15/3301, yine bak: Buhari, 3499, 4388-4390; Müslim, *İman*, bab: 21, h, 51/81

117 Maide, 5/64

rın ne dediklerini işitendir ve bu konuda içlerinde gizleyip saklı tuttukları şeyi de en iyi bilendir. Anlatılanlara göre burada sözü edilen ve bu nitelikte olanlar Esed, Ğatafan ve Temim kabilelerine mensup olan bedevilerdir.

99- "وَمِنَ الأَعْرَابِ مَن يُؤْمِنُ بِاللّهِ وَالْيَوْمِ الآخِرِ وَيَتَّخِذُ مَا يُنفِقُ قُرُبَاتٍ عِندَ اللّهِ وَصَلَوَاتِ الرَّسُولِ" **"Bedevilerden, Allah'a ve ahiret gününe iman eden, infak ettiğini Allah katında yakınlık vesilesi ve Resul'ün duasını almak için yapanlar vardır."** Ayetin bu kısmı içerisinde yer alan "قُرُبَاتٍ" kelimesi, "يَتَّخِذُ" fiilinin ikinci mefulüdür. Mana şöyle olmaktadır: "Doğrusu, onların yaptıkları infak ve harcama, kendileri için Allah katında yakınlık aracı olsun içindir." Yine ayetin bu kısmında yer alan "وَصَلَوَاتِ الرَّسُولِ" kavlinin manası da, ayetin meali içerisinde de ifade olunduğu gibi, "Resulullah'ın sadaka-zekâtlarını verenler için hayır ve bereketle dua etsin, onlar adına Allah'tan mağfiret dilesin diyedir." Bu, aynen *"Allah'ım! Ebu Evfa ailesini hayırla ve bereketle güçlendir"*[118] diye dua etmesi gibidir. Nitekim Yüce Allah bu surenin 103. ayetinde de "وَصَلِّ عَلَيْهِمْ" **"ve onlar için dua et"** diye buyurmuştur.

İşte onlar için böyle buyrulunca, işte infakta bulunmaları, onlar için dua edilmesine sebep oluşturdu. İnfakları böylece Allah katında bir yakınlık sebebini oluşturduğu gibi aynı zamanda, Resulullah'ın da onlar için dua etmesine vesile oluşturmuştur. "أَلا إِنَّهَا قُرْبَةٌ لَّهُمْ" **"Dikkat edin, işte yakınlık onlar içindir."** Bu ifade, tasadduk yapanlar ve zekâtlarını verenler için Yüce Allah tarafından onlar adına bir şahitliktir ve tanıklıktır. Çünkü bu, onların bu konuda itikatlarının ve inançlarının doğruluğunu göstermektedir. Zira nafaka, zekât manasındaki harcamalar Allah katında yakınlık olarak değerlendirildiği gibi, yeni bir anlatım yoluyla da aynı zamanda Resulullah (s) tarafından da onların bu konudaki beklentilerine de olumlu bir cevap oluşturmaktadır. Kaldı ki zaten işin bu noktasına dikkat çeken iki anlatım yer almaktadır. Bunlardan bir tanesi, "أَلا" **"dikkat edin"** ifadesidir. Ki buna tembih-uyarı, dikkat çekme harfi denir. Diğeri de tahkik edatı olan ve yine kesinlik bildiren "إِنَّ" edatıdır. Bunun her ikisi de sebatı, işin gerçekliğini ve kesinliğini ifade ederken, adeta bir istinaf/yeni bir cümle imiş gibi anlatmaktadır. Nitekim bundan sonra gelen "سَيُدْخِلُهُمُ اللّهُ فِي رَحْمَتِهِ إِنَّ اللّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ" ***"Allah onları rahmetine dâhil edecektir. Allah bağışlayan, merhamet edendir"*** ayetin bu kısmı da tıpkı bir önceki kısmı gibidir. Çünkü "سَيُدْخِلُهُمْ" fiilinin başında yer alan **"Sin"** harfi, hem çok yakın bir gelecekte meydana gelecek ve gerçekleşecek olan bir vaadi, verilen sözü ve hem de bu söze kesin delaleti içermektedir. Doğrusu bu cümle kadar, sadaka-zekat verenlerin ve verecek olanların kesin olarak Allah'ın rızasını kazandıklarını ve kazanacaklarını ifade eden,

118 Hadis muttafakun Aleyhtir. Buhari, *Zekât*, 64/1497; Müslim, Zekât, h:1078; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 4/353, h: 19321, 19325, 19346, 19[illegible],19636

gösteren bu denli açık bir ifade yoktur. Çünkü sadakanın-zekâtın samimi ve ihlâs içeren bir niyet ile verildiği takdirde, bu, sahibinin Allah'ın rızasını kazanmasına sebeptir.

Ayette geçen "قُرْبَةٌ" "**Kurbetun**" kelimesi, aynı zamanda damme/ötre hareke ile "**Kurubetun**" şeklinde de okunmuştur. Burada söz konusu edilen kimselerin de Abdullah Zülbicadeyn[119] ve onun adamları olduğu da söylenmiştir.

100- "وَالسَّابِقُونَ الأَوَّلُونَ مِنَ الْمُهَاجِرِينَ وَالأَنصَارِ وَالَّذِينَ اتَّبَعُوهُم بِإِحْسَانٍ رَّضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ" **"Muhacir, Ensar ve onlara iyi yolda tabi olanlardan ilk önce koşanlardan Allah hoşnut olmuştur."** Ayetin başında yer alan "وَالسَّابِقُونَ الأَوَّلُونَ مِنَ الْمُهَاجِرِينَ" *"Muhacirlerden İslam'a ilk önce girenler, bu uğurda yarışanlardan"* kasıt, her iki kıbleye doğru da namaz kılmış olanlardır. Bir diğer yoruma göre bunlar, Bedir gazvesinde yer alanlardır. Şa'bi'den gelen rivayete göre, bunlar Hudeybiye'de Resulullah'a bit eden kimselerdir. Ki bu biate, iki hicret arasında meydana gelmesi hasebiyle "Bey'aturridvan" denir. Yine Ayette geçen "**Ensar**" ifadesinden kasıt da, İlk Akabe biatinde bulunanlardır. Bunların sayıları yedi idi. İkinci Akabe biatinde yer alanlar da buna dâhildirler. Onların da sayıları yetmiş kişiydi. Bunlara ilave olarak da, Medine'ye Kur'an muallimi/öğretmeni olarak gönderilen Ebu Zurare Musab b. Umeyr yoluyla Müslüman olup, kendilerine Kur'an'ı öğrettiği kimselerdir.

Ömer (r), "الأنصَارِ" "**el-Ensari**" kelimesini merfu olarak "**el-Ensaru**" diye kıraat etmiştir. Bu şekilde okuma sebebi, Ömer, bu kelimeyi "وَالسَّابِقُونَ" "İslam'a ilk önce girenler" üzerine atfettiğinden "**el-Ensaru**" diye okumuştur. Ömer (r)'dan gelen rivayete göre "وَالَّذِينَ اتَّبَعُوهُم بِإِحْسَانٍ kavli, başına "Vav" harfi getirilmeksizin bu, "الأنصَارِ" kelimesinin sıfatıdır. Hatta bu konuda Zeyd (r), kendisine müdahalede bulunup bunun baş tarafında "Vav" harfi var diye söylediğinde, Ömer de ona "Bana o halde Übey b. Kaab'ı getir. Çünkü o, ayetin bu şekilde okunacağının delili, Cuma Suresi'nin başında yer alan 'وَآخَرِينَ مِنْهُمْ' ***'ve dana onlardan başkalarına'***[120] ayeti ile Haşr Suresi'nin ortalarında yer alan 'وَالَّذِينَ جَاءُوا مِنْ بَعْدِهِمْ' ***'ve şunlar ki arkalarından gelmişlerdir'***[121], bir de Enfal Suresi'nin sonunda yer alan 'وَالَّذِينَ آمَنُوا مِنْ بَعْدُ' ***'o kimseler ki sonradan iman ettiler'***[122] ayetleridir" demiştir.

Rivayet olunduğuna göre, Ömer (r), bu ayeti "Vav" harfiyle okuduğunu din-

119 Resulüllah'ın önemli sahabesinden biridir.

120 Cuma, 62/3

121 Haşr, 59/10

122 Enfal, 8/75

lemiş, bunun üzerine ona "Seni kim okuttu?" diye sormuş. Adam da "Beni Ubey b. Kaab okuttu" diye söylemiştir. Bu durum karşısında Ömer, Ubey b. Kaab'ı çağırtır ve ona sorar. O da "Bunu bana Resulullah (s) okuttu. Çünkü o sırada sen, Baki bölgesinde zamk ağacı peşindeydin" demiştir. Ömer de "Doğru söyledin. Eğer isteseydin sen, "Biz orada hazır bulunurken, siz yoktunuz, Biz kazandık, siz kaybettiniz, biz sığındık, siz uzak kaldınız da diyebilirdin" demiştir. İşte bu sebepten dolayı Ömer ona "Sen bize, bizden sonra kimsenin elde edemeyeceği üstünlüğümüzü gösterdin" der.

"وَالسَّابِقُون" kelimesi, mübteda olarak merfudur. "رَّضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ" kavli de bunun haberidir. Manası da: "Amelleri sebebiyle Allah onlardan razı oldu" demektir. "وَرَضُوا عَنْهُ" **"Onlar da Allah'tan hoşnut olmuşlardır."** Çünkü Yüce Allah, onların üzerlerine dini ve dünyevi açıdan birçok nimetler yağdırmıştır. "وَأَعَدَّ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي تَحْتَهَا الأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا ذَلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ" **"Allah onlara altlarından ırmaklar akan ve içinde ebedi kalacakları cennetler hazırlamıştır. İşte en büyük mutluluk budur."** Ayetin bu kısmında yer alan "تَجْرِي تَحْتَهَا" **"altlarından akan"** kavli, Mekke halkının Mushaflarında "مِنْ" cer edatıyla "مِنْ تَحْتِهَا" şeklinde okunmuştur. Bu okuyuş tarzı İbn Kesir'in de okuyuşudur. Bunun dışındaki Mushaflarda ise cer edatı olan "مِنْ" harfi olmasızın "تَحْتَهَا" diye kıraat edilmiştir.

وَمِمَّنْ حَوْلَكُمْ مِنَ الْأَعْرَابِ مُنَافِقُونَ وَمِنْ أَهْلِ
الْمَدِينَةِ مَرَدُوا عَلَى النِّفَاقِ لَا تَعْلَمُهُمْ نَحْنُ نَعْلَمُهُمْ
سَنُعَذِّبُهُمْ مَرَّتَيْنِ ثُمَّ يُرَدُّونَ إِلَىٰ عَذَابٍ عَظِيمٍ ﴿101﴾
وَآخَرُونَ اعْتَرَفُوا بِذُنُوبِهِمْ خَلَطُوا عَمَلًا صَالِحًا
وَآخَرَ سَيِّئًا عَسَى اللَّهُ أَنْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ إِنَّ اللَّهَ
غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿102﴾ خُذْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً تُطَهِّرُهُمْ
وَتُزَكِّيهِمْ بِهَا وَصَلِّ عَلَيْهِمْ إِنَّ صَلَاتَكَ سَكَنٌ لَهُمْ
وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿103﴾ أَلَمْ يَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ هُوَ
يَقْبَلُ التَّوْبَةَ عَنْ عِبَادِهِ وَيَأْخُذُ الصَّدَقَاتِ وَأَنَّ اللَّهَ
هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ ﴿104﴾ وَقُلِ اعْمَلُوا فَسَيَرَى اللَّهُ
عَمَلَكُمْ وَرَسُولُهُ وَالْمُؤْمِنُونَ وَسَتُرَدُّونَ إِلَىٰ عَالِمِ
الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿105﴾
وَآخَرُونَ مُرْجَوْنَ لِأَمْرِ اللَّهِ إِمَّا يُعَذِّبُهُمْ وَإِمَّا

يَتُوبُ عَلَيْهِمْ وَاللَّـهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿106﴾ وَالَّذِينَ اتَّخَذُوا
مَسْجِدًا ضِرَارًا وَكُفْرًا وَتَفْرِيقًا بَيْنَ الْمُؤْمِنِينَ
وَإِرْصَادًا لِمَنْ حَارَبَ اللَّـهَ وَرَسُولَهُ مِنْ قَبْلُ
وَلَيَحْلِفُنَّ إِنْ أَرَدْنَا إِلَّا الْحُسْنَىٰ وَاللَّـهُ يَشْهَدُ إِنَّهُمْ
لَكَاذِبُونَ ﴿107﴾ لَا تَقُمْ فِيهِ أَبَدًا لَمَسْجِدٌ أُسِّسَ عَلَى
التَّقْوَىٰ مِنْ أَوَّلِ يَوْمٍ أَحَقُّ أَنْ تَقُومَ فِيهِ فِيهِ رِجَالٌ
يُحِبُّونَ أَنْ يَتَطَهَّرُوا وَاللَّـهُ يُحِبُّ الْمُطَّهِّرِينَ ﴿108﴾
أَفَمَنْ أَسَّسَ بُنْيَانَهُ عَلَىٰ تَقْوَىٰ مِنَ اللَّـهِ وَرِضْوَانٍ
خَيْرٌ أَمْ مَنْ أَسَّسَ بُنْيَانَهُ عَلَىٰ شَفَا جُرُفٍ هَارٍ
فَانْهَارَ بِهِ فِي نَارِ جَهَنَّمَ وَاللَّـهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ
الظَّالِمِينَ ﴿109﴾ لَا يَزَالُ بُنْيَانُهُمُ الَّذِي بَنَوْا رِيبَةً فِي
قُلُوبِهِمْ إِلَّا أَنْ تَقَطَّعَ قُلُوبُهُمْ وَاللَّـهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿110﴾

Ayetlerin Mealleri

101- Çevrenizdekı bedevi Araplardan birtakım münafıklar vardır. Medine halkından da birtakım münafıklar vardır. Ki onlar münafıklıkta ustadırlar. Sen onları bilemezsin. Biz biliriz onları. Onlara iki kere azap vereceğiz. Sonra da büyük bir azaba itileceklerdir.

102- Geri kalanlar günahlarını itiraf ettiler. Onlar iyi işi kötüsüyle karıştırdılar. Allah'ın onların tevbesini kabul etmesi umulur. Şüphesiz Allah bağışlayandır, merhametlidir.

103- Mallarının bir kısmını kendilerini temizleyip, arındıracak sadaka olarak al ve onlar için dua et. Senin duan, onlar için bir huzurdur. Allah işitendir, bilendir.

104- Allah'ın kullarının tevbesini kabul ettiğini, sadakalar aldığını ve Allah'ın tevbeleri, her zaman kabul eden ve merhametli olduğunu bilmiyorlar mı?"

105- De ki: İstediğinizi yapın, Allah yaptıklarınızı görecektir. Resulü ve müminler de yaptığınızı görecektir. Görülmeyeni ve görüleni bilen Allah'a döndürüleceksiniz.

106- Bir kısmı da Allah'ın emrine kalmıştır. Allah onlara ya azap eder; ya da tevbelerini kabul eder. Allah, âlimdir, hâkimdir.

107- Zarar vermek, inkâr etmek, müminler arasında tefrika çıkarmak, Allah ve Resulü'ne karşı daha önce savaşanlara gözcülük yapmak üzere bir mescit yapan kimseler: "Biz, yalnızca iyilik yapmak istedik." diye yemin ederler. Onların kesinlikle yalancı olduklarına Allah şahitlik eder.

108- O mescide hiç girme, ilk günden takva üzerinde bina edilen mescit, içinde bulunmaya daha layıktır. Orada arınmayı arzulayan insanlar vardır. Allah, arınanları sever.

109- Binasını, Allah'tan korkma ve O'nun rızası üzerine kuran kimse mi hayırlıdır; yoksa, binasını, kaymak üzere olan bir uçurum kenarına yapıp da onunla beraber cehennem ateşine yuvarlanan kimse mi? Allah zalim topluma yol göstermez.

110- Onların kurduğu bina, kalpleri paramparça olana kadar bir nifak olacaktır. Allah âlimdir, hâkimdir.

Ayetlerin Tefsiri

101- "وَمِمَّنْ حَوْلَكُم مِّنَ الأَعْرَابِ مُنَافِقُونَ" "**Çevrenizdeki bedevi Araplardan birtakım münafıklar vardır.**" Burada yer alan "**Çevrenizdeki**" ifadeden kasıt, sizin beldeniz olan Medine demektir. Burada bahse konu olanlar da Cuheyne, Eslem, Eşca ve Ğıfar kabileleridirler. Çünkü bunlar, Medine çevresinde konuşlanmışlardı.

"وَمِنْ أَهْلِ الْمَدِينَةِ" "**Medine halkından da birtakım münafıklar vardır.**" Bu cümle mübtedanın/öznenin haberi üzerine atfedilmiştir. Ki bu mübteda da "Ki onlar da sizin çevrenizde olanlardır" demektir. Gerçi takdir edilmesi halinde bunun, mübteda ile haber üzerine matuf bir cümle olması da caiz olabilir. Yani "Medine halkından da nifak konusunda usta olanlar da vardır" demektir. Bu durumda "مَرَدُوا عَلَى النِّفَاقِ" "**Ki onlar münafıklıkta ustadırlar**" kavlinde bulunan "مَرَدُوا" kelimesi mahzuf/saklı bir sıfatın mevsufudur/nitelenenidir. Bu, aynen şu şiirdeki ifade gibidir:

"أَنَا ابْنُ جَلا"

"Ben sırtı yere gelmeyen kişiyim"[123]

123 Bunun konumuzla ilgisine gelince, "Ben sırtı yere gelmeyen kişiyim" demekle, ben adı sanı bilinen ve adına sırtı yere gelmeyen adam denilen kişiyim, ifadesiyle, mahzuf bir

Birinci değerlendirmeye göre ayetteki sözkonusu ifadenin mübteda olabileceği gibi, "مُنَافِقُونَ" "**münafıklar**" kelimesinin sıfatı da olabilir. Böylece ikisinin arası haberi üzerine matuf olan bir ifade gelmiştir. Böylece ikisinin arası, mübteda ile haberi olan "مَرَدُواْ عَلَى النِّفَاقِ" "**Ki onlar münafıklıkta ustadırlar**" kavliyle ayrılmış olmaktadır. Ayet, nifakta ve münafıklıkta usta olmak, maharet kazanmak manasına gelir. Çünkü "Filan kişi, işinde usta oldu" dendiğinde bu, "kişi o işte maharet sahibi oldu, onun üzerine yoktur" gibi bir anlam içerir. Adam bu yaptıklarında o kadar ustalaşır ki, artık yaptığı iş onun için çocuk oyuncağından farksızdır. Çünkü ayetteki "لاَ تَعْلَمُهُمْ" "**Sen onları bilemezsin**" kavli, onların bu işte ne kadar ustalık kazandıklarını, ne kadar maharet sahibi olduklarını çok açık ve net olarak göstermektedir. Yani senin uzağı çok iyi görmene, feraset sahibi olmana, doğruluk ve olaylara yanılmaz teşhis koymana rağmen sen, yine de onları gereğince tanıyamazsın. Çünkü onlar kendilerini çok iyi gizlenmeyi bildiklerinden ötürü, kendileri hakkında kuşku uyandıracak, şüpheye meydan verecek şeylerden uzak dururlar. Kısaca saklanıp gizlenmesini çok iyi bilirler.

Sonrasında ise Yüce Allah: "نَحْنُ نَعْلَمُهُمْ" "**Biz biliriz onları**" buyurmakla, şunu demek istiyor: "Allah'tan başkası onları bilemez, onların durumlarına muttali olamaz, sırlarını ve başkaca durumlarını da öğrenemez. Çünkü bunlar küfürlerini kalplerin ta en derin noktalarında gizlerler de, halleri sana aynen samimi ve dürüst müminlerin hali gibidir. Görüntüde onların imanında şüphe edeceğin bir iz bırakmazlar. Bu itibarla sen onların imanlarında hiç kuşkuya kapılmazsın. Bunun sebebi, gerçekten bu konuda o kadar ustalaşmışlar ki, nifaklarını kimseye hissettirmezler. Çünkü o münafıkların eli uzundur, her yere ulaşmasını iyi bilirler. Bu konuda onların üstüne yoktur.

"سَنُعَذِّبُهُم مَّرَّتَيْنِ" "**Onlara iki kere azap vereceğiz.**" Burada sözkonusu edilen "iki kere azap edilmesi" ifadesinden murat, biri öldürülmeleri, diğeri de kabir azabıdır. Bir yoruma göre de biri rezil ve rüsvay olmaları, diğeri de kabir azabıdır.

İbn Abbas'tan gelen rivayete göre, onlar bu iki kez azap edilmesi konusunda ihtilafa düşmüşler. Bunun üzerine Resulullah, bir Cuma günü hutbeye çıkar ve *"Ey Filan kişi, mescitten dışarı çık, çünkü sen münafıksın. Ey filan kişi, sen de çık, sen de münafıksın"*[124] buyurdu. Böylece Resulullah (s) birtakım insanları

sıfatın burada mevsufunun olduğunu gösteriyor. O da "Sırtı yere gelmeyen" ifadesidir.

124 Hadisi, Taberi, İbn Merduye, *el-Evsat* kitabında Taberani, Süddi yoluyla tahric etmişlerdir. Süddü de hadisi Ebu Malik'ten, o da İbn Abbas'tan rivayet etmiştir. Rivayet, *"onları rezil etti"* ifadesine kadardır. Ancak burada "Ömer b. Hattab, bir ihtiyacı sebebiyle bu cumaya katılamamıştı. Ömer onlarla karşılaşır ve fakat onlardan gizlenir. Sonra mescide girer. Adamın biri kendisine: "Müjde ey Ömer! Allah münafıkları bu gün rezil rüsvay etti. İşte bu, onların ilk azabıdır. İkinci azapları da kabir azabıdır" ilavesi

mescitten dışarı atmakla, onları toplum nezdinde rezil etmiştir. İşte bu, iki azaptan ilkidir. İkincisi de kabir azabıdır.

Hasan (r)'dan rivayete göre, bunların mallarından zekâtın alınması, bedence de bitip tükenmeleridir. "ثُمَّ يُرَدُّونَ إِلَىٰ عَذَابٍ عَظِيمٍ" "**Sonra da büyük bir azaba itileceklerdir.**" Bu azap da cehennem ateşidir.

102- "وَآخَرُونَ اعْتَرَفُوا بِذُنُوبِهِمْ" "**Geri kalanlar günahlarını itiraf ettiler.**" Yani burada sözkonusu edilenler, daha önceki ayetlerde geçtiği gibi değil, onlardan ayrı ve farklı olan bir gurup idiler. Çünkü bunlar, diğerleri gibi birtakım uydurma bahanelerle, yalan olan mazeretlerle gelip neden savaşa katılmadıklarını söylemediler. Ancak bunlar savaşa katılmamaktan ötürü üzüntülerini, davranışlarının kötü bir davranış olduğunu açıkça belirterek pişmanlıklarını gösterdiler ve hatalı olduklarını da itiraf ettiler. Bu durumda olanların sayıları üç kişiydi.. Bunlar Ebu Lübabe Mervan b. Abdulmünzir, Evs b. Salebe ve Vedia b. Hizam adındaki kişilerdi.[125]

Bir başka yoruma göre bu durumda olan kimselerin sayıları on kadardı. Bu on kişiden yedisi, Yüce Allah'ın savaşa katılmayıp geride kalanlar hakkında indirilen ağır hükümleri ve bu sebepten dolayı helak olacaklarını öğrendiklerinde, hiç beklemeden kendi kendilerine bir ceza uygulamak suretiyle kendilerini mescidin direklerine bağlamışlardı.

Resulullah (s) Tebuk seferinden dönünce, âdeti gereği önce hemen mescide girer ve burada iki rekât namaz kılar. Çünkü Resulullah (s) her seferden dönüşte bunu yapardı. Mescide girip de, o kimselerin direklere bağlı olduklarını görünce, onların neden böyle davrandıklarını sorar.

Orada bulunanlar da "Bunlar, Allah Resulü gelip kendilerini kendi elleriyle çözmedikçe, bu direklerden kendilerini çözmeyeceklerine yemin ettiler" derler. Bu cevap üzerine Resulullah (s) *"Bana onlar hakkında bir emir gelmedikçe ben de onları çözmeyeceğim, diye yemin ediyorum"* buyurdu. İşte bunun üzerine bu ayet indi. Ayetin inmesi üzerine Resulullah (s), onları serbest bıraktı ve özürlerini de kabul etti.

Serbest kalmaları ve özürlerinin kabul edilmesi üzerine Resulullah'a "Ey Allah'ın Resulü! İşte bizim sana katılmamızı engelleyen mal varlığımız, onu al ve tasadduk et, böylece de bizi arındır!" dediler. İşte bunun üzerine, bundan

---

eklenmiştir. Bu ilave İbn Abbas tarafından yapılan bir ilavedir.

125 İbn Hacer diyor ki, burada geçen ve "Hatalarını açıkça itiraf edenler üç kişiydiler. Onlar da Ebu Lübabe Mervan b. Abdulmünzir, Evs b. Salebe ve Vedia b. Hazım adındaki kişilerdi" tarzındaki rivayeti bulamadım.

sonra gelecek olan ve **"Onların mallarından al"**[126] mealindeki 103. ayet indi.

"خَلَطُوا عَمَلاً صَالِحًا وَآخَرَ سَيِّئًا" **"Onlar iyi işi kötüsüyle karıştırdılar."** Burada iyi işerden veya salih amelden kasıt cihada çıkış olayıdır. "Kötüsünden" kasıt da, cihada katılmayıp geride kalmaktır. Hasan ile Kelbi'ye göre burada iyi işler veya salih amelden kasıt tevbe etmeleridir. Kötü işler de işledikleri günahtır.

Diyorsun ki: Bütün bunların hepsi birbirine karıştırılmış gibi gösterilmektedir. O halde burada iyi şeylere karıştırılan şeyler nedir?

Derim ki: Bu ikisinden her biri diğerine karıştırılanıdır. Yani iyilik kötülükle, kötülük de iyilikle birbiriyle adeta iç içe karışmış hale gelmişlerdir. Çünkü mana, bu ikisinden bir ötekisine karıştırıldı, denektir. Örneğin sen "خَلَطْتُ الْمَاءَ وَاللَّبَنَ" dediğin takdirde, arada bir atıf edatı olan vav harfini kullanmakla, bu durumda sen, "Su ve sütü birbirine karıştırdım" demiş olursun. Bundan, "suyu süte, sütü de suya karıştırdım" manası anlaşılır. Oysaki eğer sen aynı cümle arada atıf edatı olan vav harfi olmadan: "خَلَطْتُ الْمَاءَ بِاللَّبَنِ" şeklinde cümleyi kurar ve bir de cer edatı getirirsen, o takdirde sen burada, sadece, "Suyu sütle karıştırdım" demiş olursun ki, burada süte katılan suya dikkat çekmiş olursun. Oysaki ilk cümlede, "Sütü suya karıştırmış olabileceğin gibi, suyu süte karıştırmış olman" gibi bir mana da ortaya çıkar. Dikkatin neyin üzerine çekildiği pek anlaşılmaz. Kısaca "ikinci cümlede "B" cer edatını kullanmakla, sen "sadece suyun süte karıştırılmasına" dikkat çekmiş olursun. Oysaki "Vav" atıf edatının kıllanılmasıyla sen, "su ile sütü" hem karışan ve hem karıştırılan durumunda bir mana ile anlamlandırmış olursun. Oysaki "B" cer edatında ise sadece süte suyun karıştırıldığı manası vardır, Ortada bir karışan, bir de karıştırılan vardır. Keza şu da caiz olabilir "بِعْتُ الشَّاءَ شَاةً وَدِرْهَمٍ" "Koyunlardan bir koyunu bir dirhemi sattım" gibi gözüken bu cümleyi kurduğunda, aslında sen burada: "Koyunlardan birini bir dirheme sattım" demektesin.

"عَسَى اللَّهُ أَن يَتُوبَ عَلَيْهِمْ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ" **"Allah'ın onların tevbesini kabul etmesi umulur. Şüphesiz Allah bağışlayandır, merhametlidir."**

Diyorsun ki: Nasıl oluyor da *"Onların tevbesini kabul etmesi..."* ifadesine yer veriliyor ki? Oysa ayette onların tevbesinden söz edilmemektedir, buna ne diyeceksin?

---

126 Bu rivayeti, Beyhaki *"Delail"* kitabında tahric etmiştir. İbn Merduye de, Ali b. Talha yoluyla *"Geri kalanlar günahlarını itiraf ettiler"* ayetiyle ilgili olarak İbn Abbas'tan rivayet etmiştir. Burada on kişi olduklarından söz edilen bu kimseler, Tebuk seferine katılmayıp seferden geri kalmışlardı. *"Resulullah (s) Tebuk seferinden dönüp gelince bu on kişiden yedisi kendilerini mescidin direklerine bağlamışlardı..."* diye hadis devam ediyor.

Derim ki: Onların günahlarını, hatalarını itiraf etmeleri, aslında tevbe etmiş olmalarına delildir. Dolayısıyla bu şekilde tevbeden söz edilmiş olmaktadır.

103- "خُذْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً تُطَهِّرُهُمْ وَتُزَكِّيهِم بِهَا" **"Mallarının bir kısmını kendilerini temizleyip, arındıracak sadaka olarak al."** Burada geçen "تُطَهِّرُهُمْ" kelimesi, yine ayette geçen "صَدَقَةً" kelimesinin sıfatıdır. Yine ayette yer alan "تُطَهِّرُهُمْ" kelimesi, İf'al babından "تُطْهِرُهُمْ" diye de okunmuştur. Ki bu, mana olarak: "طَهَّرَهُمْ" demektir. Ayrıca "تُطَهِّرُهُمْ" kelimesi, emrin cevabı olarak "تُطَهِّرْهُمْ" şeklinde cezm ile de okunmuştur. Ayetteki "تُزَكِّيهِم" kavli de sadece "Y" harfinin ispatı, yani varlığıyla okunmuştur. "تُطَهِّرُهُمْ" kelimesindeki "T" harfi, muhatap için olabileceği gibi gaibe müennes için de olabilir. Tezkiye ifadesi ise, onları temizleyip arındırmada ileri gitmek, ak-pak hale getirmek, pirüpak yapmak manasını kazandırmak içindir. Ya da verilen sadaka ve zekât malının yerini fazlasıyla üretip doldurmak, bereketlendirmek, nemalandırmak manasına da olabilir. "وَصَلِّ عَلَيْهِمْ" **"Ve onlar için dua et."** Onlar için dua ederek, Allah'tan rahmet ve merhamet dileyerek onlar üzerine şefkat kanatlarını ger. Sünnete uygun olan uygulama, sadaka-zekât veren kimse için, ilgilinin sadakayı-zekâtı alması halinde, alan o ilgilinin zekâtı veya sadaka verene dua etmesidir.

Şafii'den gelen rivayete göre demiş ki: "İsterim ki vali, ilgilisinden sadaka-zekât alırken, bu esnada ona şöyle bir duada bulunsun: ***Verdiğin bu zekât ve sadaka sebebiyle Allah senin ecrini artırsın, onu senin malın için bir temizlenme, arındırma aracı kılsın. Geride kalan malını da senin için bereketli kılsın.***" Ayette geçen "صَلَاتَكَ" kelimesi burada görüldüğü gibi tekil olarak okunduğu gibi, çoğul olarak "صَلَوَاتُكَ"şeklinde çoğul olarak da okunmuştur. "إِنَّ صَلَاتَكَ سَكَنٌ لَّهُمْ" **"Senin duan, onlar için bir huzurdur."** Onlar senin duan ile huzur bulurlar ve Yüce Allah'ın tevbelerini kabul ettiğinden ötürü de kalpleri ve gönülleri yatışmış olur. "وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ" **"Allah işitendir, bilendir."** Yani Allah, onların günahlarını itiraf ettiklerini işitendir, bu amaçla ettikleri dualarını da duyandır. Bununla beraber Allah, onların içinden geçirdikleri tasalarını, keder ve üzüntülerini, ne kadar pişmanlık duyduklarını da bilendir.

104- "أَلَمْ يَعْلَمُوا" **"Onlar bilmiyorlar mı?"** Buradaki "يَعْلَمُوا" kelimesi görüldüğü gibi başında gelen "Y" harfiyle okunduğu gibi -ki bu durumda manası "Onlar bilmiyorlar mı?" şeklinde olur-, aynı zamanda başına gelecek olan bir "T" harfiyle "أَلَمْ تَعْلَمُوا" diye de okunur. Bu takdirde manası, "Siz bilmiyor musunuz?" olur. Bu durumda iki yorum yapılmaktadır. İlkin bundan murat, onların tevbelerinin kabul edilmesi konusudur. Yani buna göre mana *"On-*

lar, tevbe etmezden önce sadaka ve zekâtlarının kabul edilebileceğimi bilmiyorlar mı?" demek olur. Oysaki "أَنَّ اللَّهَ هُوَ يَقْبَلُ التَّوْبَةَ عَنْ عِبَادِهِ وَيَأْخُذُ الصَّدَقَاتِ وَأَنَّ اللَّهَ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ" *"Şüphesiz Allah, kullarının tevbesini kabul eder. Sadakalarını alır ve şüphesiz Allah her zaman tevbeleri kabul eder ve rahmetiyle muamelede bulunur."* Meğerki yapılan ve yapılacak olan tevbe sahih bir tevbe olmuş olsun. Zaten Yüce Allah samimiyetle, içtenlikle olan bir niyet sonucunda verilen sadakaları Allah kabul eder. Buradaki soru şeklindeki anlatım, aslında mana açısından tahsis ve tekit içindir. Kaldı ki Yüce Allah'ın, ilah olma gereği, pişmanlık ve nedamet duyarak tevbe eden kullarının tevbesini kabul edeceğidir. Ayette tahsis manasını ifade eden kelimenin aslında ayetteki "هُوَ" zamiri olduğu da söylenmiştir. Yani tevbelerin kabul edilip edilmemesi konusu, Resulullah (s)'e ait bir durum değildir. Çünkü tevbeleri kabul etmek sadece her şeyden münezzeh olan Yüce Allah'ın elindedir. Zira tevbeleri kabul edecek olan da, etmeyecek olan da sadece Yüce Allah'tır. O halde ona işte bu niyetle yönelin, bunu yalnızca ondan isteyin, tevbelerinizin kabulünü de ona yöneltin, ondan beklenti içinde olun, bir başkasından değil.

105- "وَقُلِ" "**Ve de ki**" tevbe eden ve edecek olan o kimselere de ki: "اعْمَلُوا" "**İstediğinizi yapın,**" Elinizden gelen ne varsa işleyin. Çünkü hiçbir ameliniz, hiçbir işiniz Allah'a gizli kalacak değildir. Yaptığınız şey ister iyilik olsun, ister kötülük olsun, ne yaparsanız yapınız, Allah'a ve onun kullarına gizli kalacak değildir.

"فَسَيَرَى اللَّهُ عَمَلَكُمْ وَرَسُولُهُ وَالْمُؤْمِنُونَ وَسَتُرَدُّونَ إِلَى عَالِمِ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ فَيُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ" "**Allah yaptıklarınızı görecektir. Resulü ve müminler de yaptığınızı görecektir. Görülmeyeni ve görüleni bilen Allah'a döndürüleceksiniz.**" Nitekim siz olan biteni görmüştünüz ve her şey sizin için açıkça ortaya konmuştu. Ayrıca da bununla murat olunanların tevbe etmeyenler olabileceğidir. Böylece ayette onların da tevbe etmeleri için bir teşvik manasının var olduğudur.

Rivayet olunduğuna göre berikilerin tevbelerinin kabul edilmesi üzerine, tevbe etmemiş olanlar şöyle dediler: "Şu tevbe edip de tevbeleri kabul edilenler var ya, oysa onlar dün bizimle birlikte hareket ediyorlardı ve ne oldu da bugün onlar bizimle beraber oturmuyor ve bizimle konuşmuyorlar? Ne oldu da onlar hakkında ayet nazil oluyor?"

Diyorsun ki: Bir önceki ayette geçen "وَيَأْخُذُ الصَّدَقَاتِ" kavli, ne manaya gelir?

Derim ki: Burada, Allah'ın, onları kulundan kabul edip alacağı manası mecazidir.

İbn Mesud'dan gelen rivayete göre demiş ki: "Sadaka/zekât, onu alacak olanın eline geçmeden Yüce Allah'ın eline geçer."[127] Mana şöyle olmaktadır: "Yüce Allah, onun sadakasını, zekâtını kabul eder ve onun adına kat kat artırır."

Bu ayette geçen "فَسَيَرَى اللّٰهُ عَمَلَكُمْ" "**Allah yaptıklarınızı görecektir**" kavli, tehdit içermektedir ve bu, onları korkutan tehdit eden, kötülükte ısrarcı olan ve tevbe etmeyi umursamayanlar için şiddetli bir uyarı ve tehdit içeren bir anlatımdır.

106- "وَآخَرُونَ مُرْجَوْنَ لِأَمْرِ اللّٰهِ" "**Bir kısmı da Allah'ın emrine kalmıştır.**" Ayette geçen "مُرْجَوْنَ" kelimesi, "مُرْجُؤُونَ" olarak da okunmuştur. Buna göre "مُرْجَوْنَ" kelimesi, "أَرْجَيْتُهُ" kökünden alınma iken, "مُرْجُؤُونَ" kelimesi de "أَرْجَأْتُهُ" kökünden alınmadır. Bu da bir şeyi ertelemek, geri bırakmak, başkasına bırakmak gibi manalara gelir. Nitekim "**Mürcie**" ismi de buradan gelmektedir. Yani savaşa katılmayıp savaştan geri kalanların durumu Allah'a kalmıştır. Onların işi, Allah'a aittir. Dolayısıyla "إِمَّا يُعَذِّبُهُمْ" "**Allah onlara ya azap eder**;" yani tevbe etmeyip eski hallerinde ısrarcı olurlarsa, Allah onlara ya azap eder, "وَإِمَّا يَتُوبُ عَلَيْهِمْ" "**ya da** (tevbe ederlerse) **tevbelerini kabul eder.**" Bunların sayısı üç kişiden ibaretti. Biri Kaab b. Malik, biri Hilal b. Ümeyye ve üçüncüsü de Murare b. Rebi idi.

Resulullah (s), bunlara selam verilmemesi, onlarla konuşulmaması için ashabına emir verdi. Çünkü bunlar, Ebu Lübabe ve arkadaşları gibi kendilerini mescidin direklerine bağlayıp da cezalandıranlar gibi yapmamışlardı. Kendilerini direklere bağlayanlar, yaptıklarından ötürü pişmanlık duymuşlar, üzüntüye kapılmışlardı.

Sözkonusu üç kişi, Resulullah'ın ashabından hiçbir kimsenin kendilerine dönüp bakmadıklarını anlayınca, onların durumlarını Allah'a havale buyurdu. Onlar da niyetlerinde ihlâs ve samimiyet sergilediler. Yaptıkları tevbeleri de güzel oldu. Böylece Allah, onlara rahmetiyle muamele buyurdu.[128]

"وَاللّٰهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ" "**Allah, âlimdir, hâkimdir.**" Burada geçen "وَاللّٰهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ" kavli, Abdullah b. Mesud kıraatinde "وَاللّٰهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ" olarak gelmiştir. Ayette

---

127 Abdurrezzak ve Taberani bu hadisi, Abdullah b. Katade el-Muharibi'den rivayetle tahric etmişlerdir. Buhari ile Müslim'de gelen rivayete göre, hadis, Ebu Hureyre'den merfu bir rivayet olarak gelmektedir. Rivayet şöyledir: *"Bir kimse helalinden bir sadaka, zekât vermemiş olsun ki, -Zaten Allah ancak helal olanı kabul eder-, işte Allah onu sağ eliyle alır."*

128 İbn Hacer diyor ki, bu ifadeyi kaynaklarda burada anlatılan şekliyle bulamadım. Aslında bu kıssa, Kaab b. Malik kıssası olarak hem Buhari'de ve hem Müslim'de yer almaktadır. Bu da bundan önce kısaca değinilen İbn Abbas hadisidir.

geçen ve "ya" anlamına gelen "إِمَّـا" kulları işaret etmektedir. Yani onlar adına azaba uğramalarından korktukları kadar ve onlar için Allah'tan rahmet umudunu da beslediler.

107- "وَالَّذِيـنَ اتَّخَـذُواْ مَسْـجِدًا" **"Bir mescit yapan kimseler."** Bu ayetin başında yer alan "وَالَّذِيـنَ اتَّخَـذُواْ مَسْـجِدًا" **"Bir mescit yapan kimseler..."** kavli, Medine ve Şam Ehlinin Mushaflarında başında **"Vav"** harfi olmaksızın "الَّذِيـنَ اتَّخَـذُواْ" olarak gelmiştir. Çünkü burada anlatılan kıssa başlı başına tek bir kıssadır, tek bir olaydır. Bu nedenle Medine ve Şam Mushaflarındaki bu ayetin başında "vav" harfi bulunmamaktadır. Bu iki yerin dışındaki Mushaflarda ise ayet "وَالَّذِيـنَ اتَّخَـذُواْ" diye, başında **"Vav"** harfi olduğu halde gelmiştir. Bunun da sebebi, Dırar mescidi kıssası, münafıkların sebep oldukları diğer kıssalar türünden bir kıssa olması hasebiyle, başında atıf edatı olan "Vav" harfiyle gelmiş ve buna benzer diğer kıssalar üzerine bu kıssa da atfedilmiştir.

Rivayet olunduğuna göre Amr b. Avf oğulları, Medine yakınında bulunan Kuba'da bir mescit yaptılar. Resulullah'ın yanlarına gelip mescitlerinde namaz kıldırması için davet ettiler. Bu davet üzerine Resulullah onların yanlarına vardı, orada namaz kıldı ve kıldırdı. Ancak Amr oğullarının kardeşleri oğulları olan Ğanem b. Avf oğulları bu durumu kıskandılar.[129]

Bunun üzerine amcaoğulları dediler ki: "Biz de bir mescit yapalım, Resulullah'ı davet edelim de, burada hem Resulullah namaz kıldırmış olsun, hem de Şam'dan döndüğünde içinde Rahip Ebu Amir de namaz kılsın. Böylece kardeşlerinin yapmış oldukları binaya rağmen bu mescidin de bir değeri ve ona göre bir üstünlüğü olsun istediler." Oysa bunların beklemekte oldukları rahip Ebu Amir'in adını, Resulullah (s), ona fasık adını vermişti. Bu adam, Uhud gazvesi sırasında Resulullah'a "Kim sana karşı savaşa kalkışırsa ben de onlarla birlikte seninle savaşacağım, seninle vuruşacağım" diyen adamdır. Nitekim Huneyn gazvesine kadar da hep öyle devam etti ve Resulullah'a karşı savaşıp durdu. Hevazin kabilesi, savaşta yenilgiye uğrayınca, bu adam kaçıp Şam'a gitti, Rumlara sığındı.

129 Bu rivayeti bu şekliyle bulamadığını söyleyen İbn Hacer diyor ki; ancak bu rivayet, herhangi bir senedi olmaksızın Salebi'de yer almaktadır. Ancak anlatıldığı gibi rivayetin baş tarafı sahih değildir. Çünkü Kuba Mescidi daha önceden yapılmıştı ve mescit yapılırken zaten Resulullah (s) Kuba'da bulunuyordu. İşte bu da hicretinin ilk günlerinde idi. Oysa Dırar mescidinin yapılışı Tebuk gazvesi sırasında idi. Dolayısıyla iki mescidin yapılışı arasında dokuz yıllık bir zaman dilimi bulunmaktadır. Fakat İbn Merduye, Muhammed b. Sa'd el-Avfi tarikiyle rivayet etmektedir. Muhammed b. Sa'd el-Avfi de babasından, amcasından, dedesi Atıyye b. Sa'd'dan, b u da İbn Abbas'tan (r) rivayet ediyor. İbn Abbas demiş ki, diye olayı aktarmaktadır. Olayı İbn İshak, *el-Meğazi*; Taberi de onun yoluyla Zühri'den rivayet ediyor. İbn Ruman ve daha başkaları ilavelerle olayı aktarmışlardır. Konu ilgili kaynaklarda anlatılmaktadır, dileyenler o kaynaklara bakabilirler.

Şam'dan münafık olan arkadaşlarına haber gönderip ellerinden geldiğince ve güçleri yettiğince kuvvet ve silah hazırlamalarını bildirdi. Gönderdiği haberde "Ben Rum Kayserine gıdıyorum, ondan askeri yardım alarak gelip Medine'de bulunan Muhammed ve arkadaşlarına karşı savaşacağım" diyordu. İşte bunun üzerine adamları da, Kuba Mescidinin yakın çevresinde bir mescit bina ettiler. Resulullah'a da gelip "Biz, bir mescit bina ettik. Kuba mescidinin uzaklığı nedeniyle oraya gidemeyen hastalar, ihtiyaç sahipleri, yağmurlu gecelerde, kış günlerinde gidemeyenler, burada namaz kılsınlar istedik. Senden isteğimiz, bu mescitte bize namaz kıldırmanız ve bize mübarek olması için dua etmenizdir" dediler.

Resulullah da *"Ben, şu anda sefere, gazaya çıkmak üzereyim, oldukça meşgulüm. Allah'ın izniyle dönüşümüzde orada namaz kılarız"* diye haber gönderdi. Resulullah (s) Tebuk gazvesinden dönünce, münafıkları gelip, Resulullah'ın mescidlerinde namaz kılmasını istediler. İşte bunun üzerine bu ayet nazil oldu. Bunun üzerine Resulullah (s), Malik b. Dahşem'i, Main b. Adi'yi, Amir b. Seken'i ve Hamza (r)'ı şehit eden Vahşi'yi, burasını yıkmakla görevlendirdi. Resulullah onlara *"Şu, halkı zalim olan mescide gidin ve hemen onu yıkın ve yakın"* emrini verdi. Onlar da derhal verilen emri yerine getirip uyguladılar. Resulullah burasının çöplük yapılmasını, leşlerin, süprüntülerin atılması emrini verdi. Ebu Amir Rahip denen bu münafık da Şam'da Kınnesrin denilen yerde vefat etti.

Ayette geçen "ضِرَارًا" "**inadına zarar vermek**" kelimesiyle demek istenen şey, bu mescidin burada inşa sebebi, kardeşleri olan Kuba halkına zarar vermek, onlara karşı savaş açmak ve üstünlük iddiasında bulunmak demektir. "وَكُفْرًا" küfürde münafıklara taraf çıkmak ve onları destekleyip takviye etmek demektir. "وَتَفْرِيقًا بَيْنَ الْمُؤْمِنِينَ" "**Müminler arasında tefrika çıkarmak**" adına bunu yapıyorlardı Çünkü bunlar, Kuba mescidinde toplu halde namaz kılıyorlardı ve böylece de mescidin dolmasının sağlıyorlardı. Amaçları bunun önüne geçmekti. Aralarında tefrika oluşsun da, böylece birlikteliklerı bozulsun istiyorlardı. "وَإِرْصَادًا لِّمَنْ حَارَبَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ مِن قَبْلُ" "**Allah ve Resulü'ne karşı daha önce savaşanlara gözcülük** (ve hazırlık) **yapmak üzere**" demektir.

Bütün bunları yapan ve yaptıran kişi, Rahip Ebu Amir'dir. Dırar Mescidi'ni yapanlar, aslında gelip orada güya namaz kılmasını istedikleri kişi bu Rahipti. Böylece adam buraya gelerek burada Resulullah'a karşın isyan bayrağını çekecekti.

İşte bu nedenle deniliyor ki "Sırf kendisiyle övünmek, üstünlük taslamak, riya ve gösteriş amacıyla yapılan, kısaca Allah rızası dışında yapılan, helal

mal ile yapılmayan her mescit, hüküm bakımından '**Dırar Mescidi**' hükmündedir."

Şakik'ten gelen rivayete göre -ki kendisi Beni Amir mescidine, o döneme yetişen biri değildir- kendisine "Filan oğulları mescidinde henüz namaz kılan olmamıştır" dendiğinde, o da demiş ki: "Ben orada, o mescitte namaz kılmak istemiyorum. Çünkü onun temeli Müslümanlara zarar vermek amacıyla atılmıştır. Temeli, sırf Müslümanlara zarar vermek amacıyla atılan, riya, gösteriş, desinler için inşa edilen her mescit, aslında ilk olarak temeli bu amaçla atılan mescide varıp dayanır."

Ata'dan gelen rivayete göre: "Yüce Allah, Ömer (r)'ın eliyle birçok beldelerin ve şehirlerin İslam sınırlarına fetih yoluyla katmasını sağlayınca, Müslümanlara, mescid yapmaları ve fakat biri diğerine zarar verecek şekilde bir şehirde birden fazla mescid yapılmaması emrini verir."

Diyorsun ki: Ayetin başında yer alan "وَالَّذِينَ اتَّخَذُوا" kavlinin iraptan mahalli nedir?

Derim ki: Bu, ihtisas-aidiyet üzere mahallen mansubtur. Çünkü bu, aynen "وَالْمُقِيمِينَ الصَّلَاةَ" kavli gibidir. Gerçi bunun haberi maruf olan bir mübteda olduğu da söylenmiştir. Manası da *"Bizim kendilerini bir mescit yapanlar diye tanıttıklarımız"* demektir ki bu, aynen "وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ" ***"Hırsızlık eden erkek ve hırsızlık eden kadının"***[130] kavli gibidir.

Diyorsun ki: Bu ayette geçen "مِن قَبْلُ" **"bundan önce"** kavli, nereyle hangi kelime veya cümle ile bağlantılıdır?

Derim ki: Bu kelime "اتَّخَذُوا" *"yaptılar"* fiiliyle irtibatlıdır, oraya muttasıldır. Yani bunlar, Tebuk seferinden geri kalmak ve sırf münafıklık etmek adına daha önceden bir mescit edindiler, demektir.

"وَلَيَحْلِفُنَّ إِنْ أَرَدْنَا إِلاَّ الْحُسْنَى وَاللَّهُ يَشْهَدُ إِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ" **"'Biz, yalnızca iyilik yapmak istedik' diye yemin ederler. Onların kesinlikle yalancı olduklarına Allah şahitlik eder."** Bizim, burada bir mescid yapmamızın tek amacı, iyiliktir, başka değil. Ki bu da bizim, orada namaz kılmak istememizdir. Allah'ı anmak ve namaz kılacaklar için geniş bir alan oluşsun diyedir.

107- "لاَ تَقُمْ فِيهِ أَبَدًا لَّمَسْجِدٌ أُسِّسَ عَلَى التَّقْوَى مِنْ أَوَّلِ يَوْمٍ أَحَقُّ أَن تَقُومَ فِيهِ" **"O mescide hiç girme, ilk günden takva üzerinde bina edilen mescit, içinde bulunmaya daha layıktır."** Bir yoruma göre burada takva üzerine bina edilen mescidin, Kuba Mescidi olduğu söylenmiştir. Çünkü bu mescidi, Resulullah (s)

130 Maide, 5/38

Kuba'da kaldığı süre içerisinde bina etmiş ve burada bu mescidin içinde namaz kılmış ve kıldırmıştı. Bu günler de Pazartesi, Salı, Çarşamba, Perşembe günleriydi ve Cuma günü de buradan çıkıp ayrılmıştı. Dolayısıyla ilk yapılan mescit bu mescittir. Çünkü Kuba'da inşa edilen iki mescid arasında en uygun olanı budur. Gerçi bu mescidin, Medine'de yapılan Mescidi Nebevi olduğu da söylenmiştir.

Ebu Said Hudri'den gelen rivayete göre diyor ki: Resulullah'tan (s), temeli takva üzerine bina edilen mescidin hangisi olduğunu sordum. Bunun üzerine Resulullah (s) yerden bir miktar çakıl taşı alarak yere serpti ve şöyle buyurdu: *"O, sizin şu mescidiniz, Medine mescididir."*[131]

"مِنْ أَوَّلِ يَوْمٍ" Yani kurulduğu ilk günden itibaren demektir. "فِيهِ رِجَالٌ يُحِبُّونَ أَن يَتَطَهَّرُوا" "**Orada arınmayı arzulayan insanlar vardır.**" Denildiğine göre bu ayet inince, Resulullah (s), yanında Muhacirler olduğu halde harekete geçti ve gidip Kuba mescidinin kapısı önünde durdu. Bu sırada Ensar orada oturuyorlardı. Resulullah (s) onlara dönerek *"Sizler mümin misiniz?"* diye sordu. Oradakiler sessiz kaldılar. Bunun üzerine Resulullah, sorusunu tekrarladı. Bu defa Ömer (r), "Ey Allah'ın Resulü! Onlar kesin olarak mümindirler ve ben de onlarla birlikteyim" diye cevap verdi. Bu defa Resulullah onlara *"Siz kazaya rıza gösteriyor musunuz?"* diye sordu. Onlar da "evet" dediler. Resulullah *"Siz belalara, zorluk ve sıkıntılara sabrediyor musunuz?"* dedi. Onlar da "evet" dediler. Resulullah (s) onlara *"Sizler bolluk zamanınızda şükrediyor musunuz?"* dedi. Onlar yine evet diye cevapladılar. Bu defa Resulullah (s) *"Ka'be'nin Rabbine yemin olsun ki bunlar mümindirler"* diye buyurdu.

Sonra oturdu ve *"Ey Ensar topluluğu! Şüphesiz Yüce Allah, sizi övdü, siz abdest alırken, büyük hacetinizi giderirken ne yaparsınız?"* diye sordu. Onlar da "Ey Allah'ın Resulü! Biz büyük hacetimizi giderdikten sonra önce üç adet taşla temizlenir, sonrasında da su ile temizlenip arınırız" dediler. Bu cevap üzerine Resulullah (s) onlara: "فِيهِ رِجَالٌ يُحِبُّونَ أَن يَتَطَهَّرُوا" "**Orada arınmayı arzulayan insanlar vardır**" manasında olan bu ayeti okudu.[132]

---

131 Müslim, bu hadisi Hac bölümünde, Şeddi Rihal hadisi başlığı altında vermiştir. Bu hadiste, üç mescid dışında bir başka mescide para harcayarak, zora katlanarak gidilmesinin doğru olmadığı belirtilmektedir. Sözkonusu üç mescitten biri Mescidi Haram, biri Mescidi Aksa ve diğeri de Mescidi Nebevidir. Müslim, *Nevevi Şerhi*, 5/181 (h:1398/514); Tirmizi, *Tefsir*, Tevbe Suresi, 5/280, h: 3099.

132 İbn Hacer diyor ki, sanki bu hadis, iki ayn hadisten toparlanıp bir araya getirilmiş derleme bir rivayet gibidir. Hadis tahric eden zat, bu hadisin ilk bölümünü Taberani, *el-Evsat* adlı eserinde tahric etmiştir. İkinci bölümünü de İbn Merduye, benzer bir rivayet olarak İbn Abbas'tan rivayetle tahric etmiştir. Bak: Taberani, *el-Evsat*, 10/194, h:9423

Ayette geçen "أَن يَتَطَهَّرُوا" "**En Yetetahharu**" kavli, idğam ile "اَنْ يَطَّهَّروا" "**En Yattahharu**" olarak da okunmuştur. Bu kelimenin tüm pisliklerden arınıp temizlenmede amım-genel manada olan bir kelime olduğu da söylenmiştir. Yine bir yoruma göre, bu kimseler, gecelerini cünüp olarak uykuda geçirmezlermiş. İdrarlarını yaptıklarında ise, su ile temizlenirlermiş.

Hasan'dan gelen rivayete göre bu mana olarak, tevbe yoluyla günahlardan arınmak manasınadır. Yine denildiğine göre bunlar, günahlarını yok edecek olan sıtma hastalığına yakalanarak temizlenmeyi isterler, böylece diğer ateşten, cehennem ateşinden korunmuş olurlar.

Diyorsun ki: İki muhabbetten/sevgiden kasıt nedir?

Derim ki: Bunlar temizlenip arınmayı çok istediklerinden, tercihleri hep bu yönde olmuş olmasıdır. Biri de Allah'a olan muhabbet, Allah sevgisidir ki, buna göre Allah onlardan razıdır ve bundan ötürü Allah onlara güzel muamelede bulunur. Bu tıpkı sevenin, sevgilisine yapmış olduğu davranış gibi yapar demektir.

109- "أَفَمَنْ أَسَّسَ بُنْيَانَهُ عَلَى تَقْوَى مِنَ اللَّهِ وَرِضْوَانٍ خَيْرٌ" "**Binasını, Allah'tan korkma ve O'nun rızası üzerine kuran kimse mi hayırlıdır;**" Ayetin başında yer alan "أَسَّسَ بُنْيَانَهُ" kavlindeki fiil, hem malum fiil ve hem de meçhul fiil olarak okunmuştur. Yani kelime "أَسَّسَ" "Essese" ve "أُسِّسَ" "Ussise" olarak okunmuştur. Kelime aynı zamanda izafetle fetha olarak "اسَاس" kelimesinin çoğulu olarak "أُسُسُ بُنْيَانِهِ" şeklinde de kıraat olunmuştur. Kesr ile de "أُسِّ" şeklinde çoğul olarak da okunmuştur. Öte taraftan yine bu kelime "اسَاسُ بنيانِهِ" "Asasu Bunyanihi" şeklinde, "أَفْعَال" kalıbında, "أُسِّ" kelimesinin çoğulu olarak da okunmuştur. Aynı zamanda "أَسُّ بنيانه" diye de okunmuştur.

Buna göre ayetin manası şöyle oluyor: "Dininin binasını güçlü, sağlam ve sarsılmaz bir temel üzerinde kuran kimse mi hayırlıdır?" demektir ki, bu da Hakkın ta kendisi olup Allah'ın yasaklarından uzak durup emirlerini yerine getirmek suretiyle, Allah'ın rızasını kazanmaktır. "أَم مَّنْ أَسَّسَ بُنْيَانَهُ عَلَىَ شَفَا جُرُفٍ هَارٍ فَانْهَارَ بِهِ فِي نَارِ جَهَنَّمَ" "**Yoksa binasını, kaymak üzere olan bir uçurum kenarına yapıp da onunla beraber cehennem ateşine yuvarlanan kimse mi?**" Yani "Binasını temellerin en zayıf ve en güçsüz olan, zamana karşı ayakta durabilecek güçte olmayan bir temel üzerine bina etmek mi?" İşte bu, batıl ve nifakın ta kendisidir. Ki o batıl ile nifakın durumu "bir yarın, bir uçurumun kenarına yaparak, kaygan bir zemin üzerine oturtmasıyla, temeli zeminde sağlam yere oturmaması sebebiyle her an uçabilir bir bina gibidir." Burada geçen "Yar veya uçurum" kenarından kasıt, takvanın zıddı olan demektir. Çünkü bu ibare burada mecazi olarak takvaya zıt ve aykırı

olan şeyler anlamında kullanılmıştır. Böylece uçuruma yuvarlanan biri de aynen cehennem ateşine yuvarlanan gibi olur.

Diyorsun ki: Ayette geçen "فَانْهَارَ بِهِ فِي نَارِ جَهَنَّمَ" kavlinin manası nedir?

Derim ki: Burada geçen "اَلْجُرُفُ الْهَائِـر" ifadesi *"heyelan yüzünden sürekli olarak zemin kaymasına uğrayıp altı oyulan kaygan zemin"* demektir ki, bura bu, mecazen batıl anlamında kullanılmıştır. Zaten "فَانْهَارَ بِهِ فِي نَارِ جَهَنَّمَ" demek, "Batılın peşine takılarak sürekli bir şekilde cehennem ateşine doğru yuvarlanıp giden" demektir. Ki burada Yüce Allah, meseleyi mecaz süzgecinden geçirerek sunmaktadır. Zaten bu nedenledir ki ayette "اَلْإِنْهِيَـار" kelimesine yer verilmiştir. Çünkü bu, curuf için daha çok kullanılır. Yani "eriyen maden üzerindeki işe yaramayan ve curuf denilen maddelerin akıntı ile birlikte gitmesi, yanması" anlamındadır.

Şöyle bir düşünüldüğünü varsayalım: Batılı seçen bir kimse adeta binasının, dayandığı inançlarının temellerini cehennem vadilerinden birinin kenarında kurmuş gibidir. Kaygan zemin üzerine kurulmuş olan bu batıl binası, yıkılırken beraberinde içinde bulunan o kimseleri de yuvarlanmakta olduğu cehennem çukuruna savurup götürür, nihayetinde onu cehennem çukurunun ta dibine yuvarlar. Çünkü vadinin curufu demek, vadinin oyulmuş olan tarafı, aslında temel olarak su üzerinde durmaktadır, kaygan zemin demektir. "شَفَا" kelimesi de "kenar, yar, uçurum kenarı" demektir.

Ayette geçen "هَـارٍ" yani "الهـار" ve "اَلْهَائِـرُ" kelimeleri "yıkılmaya yüz tutmuş, temelleri çatırdayan bina" demektir ki her an yıkılabilir anlamındadır. Kelime kök olarak "فِعـلٌ" ve "قَصْـرٌ" kalıplarında olan bir kelimedir. Ki "هَـارٍ" kelimesi, kalıp olarak "فَاعِـلٌ" kalıbındadır. Bu, aynen "خَالِـف" kelimesinden alınan "خِلْـف" kelimesi gibidir. Bunun benzeri, "شَـائِكٍ" kelimesinden "شَـاكٍ" kelimesinin ve "صَائِـتٍ" kelimesinden "صَـاتٍ" kelimelerinin alınması gibidir. "هَـارٍ" kelimesindeki elif harfi, "فَاعِلٌ" kalıbında olan ismi fail demek değildir. Çünkü buradaki elif kelimenin aslındandır. Çünkü burada gerek örnek olarak verilen kelime olsun, gerekse bu kelime olsun, hepsinin asılları şöyledir: "صَـوَتَ، شَـوك ، هَـوَر" Dolayısıyla Arap dilinde bu kelimelerden daha abartılı, daha mübalağalı bir şekilde olayı ve durumu ortaya koyan başka net bir kelime yoktur, göremezsin. Gerçek manada batılın asıl yüzünü, künhünü en net olarak ortaya koyan kelime budur.

Ayette geçen "جُـرُفٍ" "**Curufin**" kelimesi, "**Ra**" harfinin sükûnu ile "جُـرْفٍ" "**Curfin**" şeklinde de okunmuştur.

Diyorsun ki: Ayette geçen "عَلَـى تَقْوَى مِـنَ اللّـهِ" kavlini, tenvinli olarak "عَلَـى تَقْوًى مِـنَ اللّـهِ" "Ala takvan minellahi" şeklinde okunduğunu İsa b. Meryem'den ri-

vayet eden Sibeveyh'in aktardığı bu kıraatin gerekçesi nedir?

Derim ki: O, oradaki elif harfini ilhak manasında değerlendirmiş ve müenneslik manasında almamıştır. İşte bu neden öyle okumuştur. Bu, aynen "تَتْرَى" **"Tetra"** kelimesini nunlatarak yani tenvinle "تَتْرًى" **"Tetran"** şeklinde okumak gibidir. O, bu okuyuşu İmâm Cafer'e dayandırmaktadır.

Bu durum Übeyy'in Mushaf'ında, "فَانْهَارَتْ بِهِ قَوَاعِدُهُ" şeklinde geçmektedir. Söylenenlere göre "Dırar mescidinin bir bölümü yıkılırken, oradan dumanların yükseldiği görülmüştür." Rivayete göre Mücemmi b. Harise, Dırar mescidinde, bu mescidi yapanlara imamlık ediyordu. Avf oğullarından Kuba Mescidinin ashabından, olanlar, Ömer (r)'ın halifeliği döneminde ona gelip Ömer'den, daha önce Dırar Mescidinde İmamlık eden Mücemmiin, kendilerine Kuba mescidinde imamlık etmesini istemişler. Ömer de onlara "Bu adam, Dırar Mescidi'ni imamı değil miydi, böyle birisine ne nimet verilir, ne de ikramda bulun+ulur, olmaz" der.

Bu cevap üzerine Mücemmi "Ey müminlerin Emiri! Benim hakkımda acele karar verme! Vallahi, ben onlara namaz kıldırdım. Ama yine Allah adına yemin olsun ki ben, onların içlerinde neler planladıklarını, ne gibi bir tuzağın ve eylemin içinde olduklarını kesin olarak bilmiyordum. Eğer gerçekten onların niyetlerini bilmiş olsaydım, ben onlarla beraber o rada asla namaz kılmaz ve kıldırmazdım. Çünkü ben, iyi Kur'an okuyan bir gençtim. Onlar ise yaşlıydılar, Kur'an'dan hiçbir şey okumasını bilmiyorlardı" dedi. Bunun üzerine Ömer (r), onun özrünü kabul etti, doğru söylediğine inandı ve bundan böyle kavmine namaz kıldırabileceğini emir buyurdu.

110- "لَا يَزَالُ بُنْيَانُهُمُ الَّذِي بَنَوْا رِيبَةً فِي قُلُوبِهِمْ إِلَّا أَن تَقَطَّعَ قُلُوبُهُمْ" "Onların kalplerinde kurduğu bina, kalpleri paramparça olana kadar bir nifak olacaktır." Ayette geçen "رِيبَةً" kelimesi *"dinde şüphe etmek, şek içinde olmak ve nifak taşımak, münafıklık etmek"* manasınadır. Çünkü burada zaten sözkonusu edilenler, münafıklık eden bu toplumdu. Burada bunların inşa ettikleri mescidin onların küfrüne ve nifakına yorumlanması -ki Yüce Allah bu surenin 107. ayetinde, bunu küfür ve zarar verme olarak buyurmuştu-, böylece küfürlerini had safhaya ulaştığına işaret ederek, bunların bundan böyle küfür ve nifaklarında daha aşırı bir şekilde direndiklerini gösteriyor.

Çünkü Resulullah (s), burasını yıktırınca, bundan dolayı daha çok bilendiler, kin ve öfke ile doldular. Münafıklıklarında bu defa daha da kemikleştiler ve İslam'a karşı bundan böyle daha çok kin beslemeye başladılar. İşte bunun içindir ki, şu anda tefsirini yaptığımız "لَا يَزَالُ بُنْيَانُهُمُ الَّذِي بَنَوْا رِيبَةً فِي قُلُوبِهِمْ"

kavlinin manası şöyle olmaktadır: *"Bunların bu mescidlerinin yıktırılması, onların daha çok şüpheciliklerini, nifaklarını artırmış oluyordu. Bu şüphe, kin ve öfkeleri, mescid yıkılmazdan öncekine nazaran daha bir bilenmiş ve daha bir öfke içeriyordu. Onun izini bir an olsun gönüllerinden çıkarıyor değillerdi. Durmaksızın kalpleri hep bununla artık meşgul bulunuyordu."* "إِلاَّ أَن تَقَطَّعَ قُلُوبُهُمْ" *"Onların bu hali, nifaktan kalpleri paramparça olana dek sürüp gitti."* Bundan böyle ondan hesaba çekileceklerdi. Yani onlar her ne kadar sağlıklı ve bir arada gözükseler bile, şüphe içlerine yerleşmiş, onları için için kemirip durmaktadır.

Ayette geçen "**takti'**" yani *"paramparça olma"* ifadesiyle onlardan şüpheye düşme olayının yok olduğu ve ortadan kalktığı manasında olması da caiz olabilir. Bu manaya gelmesinin caiz olması yanında aynı zamanda yapmış oldukları davranışlar sebebiyle öldürülmeleri veya kabirlerde başlarına gelecek olan şeyler dolayısıyla yahut da cehennem ateşine gireceklerinden ötürü kalplerinin paramparça olması manası da caiz görülebilir.

Yine "تَقَطَّعَ" kelimesinin bu şekilde okunması mümkün olabildiği gibi aynı zamanda "**Y**" harfiyle "يُقَطِّعُ" olarak da okunması mümkündür. Bunun yanında sözkonusu kelimenin tahfif ile yani şeddesiz olarak "تَقْطَعَ" olarak da okunması caizdir. Kelimenin aynı zamanda "**T**" harfinin fetha harekesiyle "تَقَطَّعَ" şeklinde de okunması caizdir. Bu durumda kelime "تَتَقَطَّعَ" manasında olur.

Burada *"Onların kalpleri paramparça olur"* veya *"paramparça edilir"* ifadesiyle hitabın Resulullah'a olduğu da belirtilmiştir. Buna göre mana: "Onların kalplerinin paramparça olmasının sebebi, senin onları öldüreceğinden korktuklarından dolayıdır."

Hasan (r), "إِلاَّ أَن تَقَطَّعَ" kavlini, "إِلَى اَنْ تَقَطَّعَ" olarak okumuştur. Abdullah'ın kıraatine göre "وَلَوْ قُطِّعَتْ قُلُوبُهُمْ" olarak okunmuştur. Talha'dan gelen rivayete göre, hitap, Resulullah'a veya her muhataba yönelik olduğundan ayet "وَلَوْ قَطَّعْتَ قُلُوبَهُمْ" okunmuştur. Buna göre mana "Sen onların kalplerini paramparça etsen de" demek olur. Bir yoruma göre de bunun manası "ya da kalplerini paralayacak bir pişmanlık içerisinde ve aşırılıkları yüzünden yaşadıkları üzüntüden dolayı nedamet duyup tevbe edinceye kadar kalplerinin paramparça olma hali hep devam edecektir" demektir.

"وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ" "**Allah âlimdir,** (onların yapıp ettiklerine tüm detaylarına dek bilir). **Hâkimdir.**" Onlara vereceği cezada da hüküm ve hikmet sahibidir.

إِنَّ اللَّـهَ اشْتَرَىٰ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنفُسَهُمْ وَأَمْوَالَهُم بِأَنَّ لَهُمُ الْجَنَّةَ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّـهِ فَيَقْتُلُونَ وَيُقْتَلُونَ وَعْدًا عَلَيْهِ حَقًّا فِي التَّوْرَاةِ وَالْإِنجِيلِ وَالْقُرْآنِ وَمَنْ أَوْفَىٰ بِعَهْدِهِ مِنَ اللَّـهِ فَاسْتَبْشِرُوا بِبَيْعِكُمُ الَّذِي بَايَعْتُم بِهِ وَذَٰلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿111﴾ التَّائِبُونَ الْعَابِدُونَ الْحَامِدُونَ السَّائِحُونَ الرَّاكِعُونَ السَّاجِدُونَ الْآمِرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَالنَّاهُونَ عَنِ الْمُنكَرِ وَالْحَافِظُونَ لِحُدُودِ اللَّـهِ وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ ﴿112﴾ مَا كَانَ لِلنَّبِيِّ وَالَّذِينَ آمَنُوا أَن يَسْتَغْفِرُوا لِلْمُشْرِكِينَ وَلَوْ كَانُوا أُولِي قُرْبَىٰ مِن بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُمْ أَصْحَابُ الْجَحِيمِ ﴿113﴾ وَمَا كَانَ اسْتِغْفَارُ إِبْرَاهِيمَ لِأَبِيهِ إِلَّا عَن مَّوْعِدَةٍ وَعَدَهَا إِيَّاهُ فَلَمَّا تَبَيَّنَ لَهُ أَنَّهُ عَدُوٌّ لِّلَّـهِ تَبَرَّأَ مِنْهُ إِنَّ إِبْرَاهِيمَ لَأَوَّاهٌ حَلِيمٌ ﴿114﴾ وَمَا كَانَ اللَّـهُ لِيُضِلَّ قَوْمًا بَعْدَ إِذْ هَدَاهُمْ حَتَّىٰ يُبَيِّنَ لَهُم مَّا يَتَّقُونَ إِنَّ اللَّـهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿115﴾ إِنَّ اللَّـهَ لَهُ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ يُحْيِي وَيُمِيتُ وَمَا لَكُم مِّن دُونِ اللَّـهِ مِن وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ ﴿116﴾ لَّقَد تَّابَ اللَّـهُ عَلَى النَّبِيِّ وَالْمُهَاجِرِينَ وَالْأَنصَارِ الَّذِينَ اتَّبَعُوهُ فِي سَاعَةِ الْعُسْرَةِ مِن بَعْدِ مَا كَادَ يَزِيغُ قُلُوبُ فَرِيقٍ مِّنْهُمْ ثُمَّ تَابَ عَلَيْهِمْ إِنَّهُ بِهِمْ رَءُوفٌ رَّحِيمٌ ﴿117﴾ وَعَلَى الثَّلَاثَةِ الَّذِينَ خُلِّفُوا حَتَّىٰ إِذَا ضَاقَتْ عَلَيْهِمُ الْأَرْضُ بِمَا رَحُبَتْ وَضَاقَتْ عَلَيْهِمْ أَنفُسُهُمْ وَظَنُّوا أَن لَّا مَلْجَأَ مِنَ اللَّـهِ إِلَّا إِلَيْهِ ثُمَّ تَابَ عَلَيْهِمْ لِيَتُوبُوا إِنَّ اللَّـهَ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ ﴿118﴾

Ayetlerin Mealleri

111- Allah, müminlerden canlarını ve mallarını cennet karşılığında satın almıştır. (Onlar) Allah yolunda

savaşarak öldürürler ve öldürülürler. Bu, Tevrat'ta, İncil'de ve Kur'an'da verilen gerçek bir vaattir. Verdiği sözü Allah'tan daha çok tutan kim vardır? Öyleyse Onunla yaptığınız alış verişe sevinin. Bu en büyük başarıdır.

112- Allah'a tevbe eden, kulluk eden, hamd eden, seyahat eden, boyun eğen, secde eden, iyilikleri emreden, kötülükleri yasaklayan, Allah'ın yasalarını koruyan müminleri müjdele!

113- Cehennemlik oldukları anlaşıldıktan sonra, akraba bile olsalar müşrikler için bağışlanma dilemek Resule ve iman edenlere yaraşmaz.

114- İbrahim'in babası için bağışlanma dilemesi, sadece ona verdiği bir sözden dolayı idi. Allah'ın düşmanı olduğunu kesin olarak anlayınca ondan uzaklaştı. İbrahim gerçekten çok içli ve yumuşak kalpliydi.

115- Allah, bir topluma hidayet verdikten sonra, onlara sakınılmaları gereken şeyleri açıklamadan, onları sapıklıkta bırakmaz. Şüphesiz ki Allah, her şeyi bilendir.

116- Göklerin ve yerin hükümranlığı elbette Allah'ındır. Dirilten ve öldüren o'dur. Sizin Allah'tan başka bir veliniz ve yardımcınız yoktur.

117- Allah, Resulin, Muhacir'in, Ensarın; sıkıntılı bir zamanda bir kısmının kalpleri kaymak üzere iken Resule uyan kimselerin tevbelerini kabul etti. Tevbelerini, onlara karşı şefkatli ve merhametli olduğu için kabul etmiştir.

118- Geride kalan üç kişinin de... Bütün genişliğine rağmen yeryüzü kendilerine dar gelip, canları çıkacak gibi oldu. Allah'tan başka bir sığınak olmadığını anladılar. Tevbe ettikleri için Allah, onların tevbesini kabul etti Şüphesiz tevbeleri kabul eden ve merhamet eden O'dur.

Ayetlerin Tefsiri

111- "إِنَّ اللَّهَ اشْتَرَىٰ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنفُسَهُمْ وَأَمْوَالَهُم بِأَنَّ لَهُمُ الْجَنَّةَ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَيَقْتُلُونَ وَيُقْتَلُونَ" "**Allah, müminlerden canlarını ve mallarını cennet karşılığında satın almıştır. (Onlar) Allah yolunda savaşarak öldürürler ve öldürülürler.**" Bu ayette Yüce Allah'ın müminleri cennetle örneklendirerek misal göstermesi şu ölçüye dayanmaktadır. Onlar Allah yolunda canlarını ve mallarını

bir karşılık, bir fatura olarak ortaya koydukları takdirde, buna karşılık Allah, cennet bahşedeceğini haber veriyor. Bunu da bir alışverişe benzeterek örneklendiriyor. Rivayet olunduğuna göre, mümin kullarıyla böylesi bir ticaret ve pazarlık içine giren Yüce Allah, kullarından satın aldıklarına karşılık, hiçbir kimsenin onlara veremeyeceği en yüksek ve her şeyin üstünde bir değer biçiyor. Ömer (r)'dan rivayete göre, onların hepsiyle iki antlaşma yapmıştır.

Hasan (r)'dan gelen rivayete göre demiş ki: "Allah, canlarımızı istiyor, çünkü onu yaratan bizzat kendisi olduğu için istemektedir. Mallarımızı istiyor, çünkü bu malları rızık olarak veren de kendisidir."

Rivayet olunduğuna göre Ensar, Akabe'de Resulullah (s)'e, biat ettiklerinde, Abdullah b. Revaha demiş ki: "Rabbin ve kendin adına ne tür bir şart ile sürmek istiyorsan, şartını söyle." Resulullah da *"Rabbim için şartım, O'na kullukta bulunarak ibadet edecek, hiçbir şeyi ona şirk-ortak koşmayacaksınız. Kendi adıma şartım, kendi canınızı neden koruyup kolluyorsanız, benim de canımı aynı şekilde koruyup kollayacaksınız"* buyurdu. Abdullah b. Revaha "Bunları yerine getirmemiz halinde, karşılığında bize ne var?" diye sorar. Resulullah da *"Karşılığında size cennet vardır"* buyurdu. Onlar da birlikte "Kârlı bir alışveriş, biz böyle bir alışverişi geri çevirmeyeceğimiz gibi, geri çevirmeyi bundan böyle akhmızdan da geçirmeyiz"[133] derler.

Resulullah (s) bu ayeti okuduğu bir sırada yanına bir bedevi gelir ve dinleyince, Resulullah'a. "Bu kimin sözü?" diye sorar. Resulullah da *"Bu, Allah'ın kelamıdır"* buyurur. Bedevi de "Bir alış veriş ha! Vallahi bu, çok karlı bir alışveriştir. Biz onu geçersiz saymayacağımız gibi geçersiz saymayı da istemeyiz" der. Hemen oradan ayrılıp gazaya katıldı ve şehit edildi."[134]

Ayette geçen "يُقَاتِلُونَ" **"savaşacaklar"** kelimesinde emir manası vardır. Çünkü bu, tıpkı "وَتُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ بِأَمْوَالِكُمْ وَأَنفُسِكُمْ" ***"Allah yolunda mallarınızla, canlarınızla cihat edeceksiniz!"***[135] kavlinde olduğu gibidir. Yine ayette geçen "فَيَقْتُلُونَ وَيُقْتَلُونَ" kavli, buradaki okunuşun aksine birinci fiil, meçhul ve ikincisi de malum olarak da kıraat edilmiştir. Yani ayetin bu kısmı, "فَيُقْتَلُونَ وَيَقْتُلُونَ" diye de okunmuştur.

---

133 Taberi, bu hadisi Ebu Maşer yoluyla Muhammed b. Kaab el-Kurazi ve başkalarından rivayetle tahric etmiştir.

134 Salebi, bunu el-Basri'den mürsel bir rivayet olarak herhangi bir senede yer vermeden zikretmiştir. Ancak bunun senedi Hasan Basri'ye varıp dayanmaktadır. İbn Hacer Askalani de diyor ki, Bunu, İbn Ebi Hatim ve İbn Merduye Ebu Şeybe yoluyla Ata el-Horasani'den rivayetle tahric etmiştir. Ata el-Horasani de bunu Cabir'den rivayet etmiş, Taberi de bunu tahric etmiştir.

135 Saf, 61/11

"وَعْدًا عَلَيْهِ حَقًّا" "**Bu, gerçek bir vaattir.**" Buradaki "وَعْدًا" kelimesi, müekked mastardır. Mana olarak şöyle denmek isteniyor: "Allah'ın, kendi yolunda cihat eden bu mücahitlere haber verdiği vaat ve söz verme, gerçek ve sabit olan bir vaattir." Ki ben onu: "فِي التَّوْرَاةِ وَالإِنجِيلِ وَالْقُرْآنِ" "**Kur'an'da sabit bir gerçek olarak haber verdiğim gibi, Tevrat ve İncil'de de gerçek ve sabit olarak haber verdim**" demektir. "وَمَنْ أَوْفَى بِعَهْدِهِ مِنَ اللَّهِ" "**Verdiği sözü Allah'tan daha çok tutan kim vardır?**" Çünkü sözünde durmamak, verdiği sözün aksine davranmak çirkindir, çirkin bir davranıştır. Kaldı ki halktan kerem sahibi olan hiçbir kimse böylesi bir çirkin davranış içine giremez, girmemelidir. Meğerki bir ihtiyaç ve zaruret karşısında kalınmış olsun, o takdirde ihtiyaçtan dolayı caiz olabilir. Sıradan bir kul için böyle bir davranış uygun düşmüyorsa, o takdirde hiçbir şeye ihtiyaç duymayan Yüce Allah'ın verdiği vaadinden geri dönmesi hiç düşünülebilinir mi, hiç akla gelebilir mi? Kaldı ki zaten Yüce Allah, hakkında, çirkini ve yanlışı yapmak caiz olmaz. Dolayısıyla cihad gibi bir konuda bundan daha güzel ve daha etkin bir anlatımla teşvik olamaz. Ki Allah'ın o müjdesi de şöyledir: "فَاسْتَبْشِرُوا بِبَيْعِكُمُ الَّذِي بَايَعْتُم بِهِ وَذَلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ" "**Öyleyse Onunla yaptığınız alış verişe sevinin. Bu en büyük başarıdır.**"

112- "التَّائِبُونَ الْعَابِدُونَ الْحَامِدُونَ السَّائِحُونَ الرَّاكِعُونَ السَّاجِدونَ الآمِرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَالنَّاهُونَ عَنِ الْمُنكَرِ وَالْحَافِظُونَ لِحُدُودِ اللَّهِ وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ" "**Allah'a tevbe eden, kulluk eden, hamd eden, seyahat eden, boyun eğen, secde eden, iyilikleri emreden, kötülükleri yasaklayan, Allah'ın yasalarını koruyan müminleri müjdele!**" Ayetin başında yer alan "التَّائِبُونَ" kelimesi, medih üzere merfudur. Yani daha önceki ayetlerde sözkonusu edilen müminler, gerçekten tevbe de ederler, demektir. Kaldı ki Abdullah b. Mesud ile Abdullah b. Übey'in kıraati de buna delalet eder.

Öte taraftan "التَّائِبُونَ" kelimesi, "Y" harfiyle de "التَّائِبِينَ" diye, devam eden ayetin tüm devamındaki kelimeler de aynen "الْحَافِظِينَ" kelimesi dâhil, hepsi "Y" ile okunmuşlardır. Bu durumda kelimeler medih üzere mansubturlar. Gerçi bunların "الْمُؤْمِنِينَ" kelimesinin sıfatı olarak da bu şekilde okunmaları caizdir.

Zeccac, bunun, haberi mahzuf olan bir mübteda olmasını da caiz görmektedir. Ki mahzuf olan mübteda "التَّائِبُونَ الْعَابِدُونَ مِنْ أَهْلِ الْجَنَّةِ" "**Allah'a tevbe edip kulluk edenler de cihat etmemiş olsalar bile cennet ehlindendirler**" demektir. Bu, aynen "وَكُلاًّ وَعَدَ اللَّهُ الْحُسْنَى" "***Bununla beraber Allah, hepsine cenneti vaat etmiştir.***"[136] ayetleri gibidir.

Gerçi söz konusu kelimenin "يُقَاتِلُونَ" "**savaşacaklar**" kelimesinin zamirinden bedel olduğu da söylenmiştir. Keza "التَّائِبُونَ" kelimesinin mübteda, ha-

136 Nisa, 4/95; Hadid, 57/10

berinin de "الْعَابِدُونَ" kelimsinin olması da caizdir. Bu kelimeden sonra gelen kelimeler de haberden sonra haberdirler, yani zincirleme haberdirler. Buna göre mana şöyle olmaktadır: "Gerçek manada küfürden tevbe ederek, burada sayılan güzel niteliklere sahip olanları kendisinde toplayanlar" demektir. Hasan (r)'dan rivayete göre bunlar: "şirkten tevbe ederek, nifaktan arınanlardır." "الْعَابِدُونَ" "**kulluk edenler**" Sadece Allah'a ibadet etmek suretiyle kulluk edenler, kulluk ve ibadetlerinde ihlâs ile davrananlar ve bu yolda hak üzere direnenler" demektir. "السَّائِحُونَ" kelimesi de "**oruç tutanlar**" demektir. Burada *"seyahat edenler"* manasında olan sözkonusu kelime, *"oruç tutanlar"* olarak yorumlanması, şehevi isteklerini terk edip, onlardan kaçınarak hareket edenler manasında "oruç tutanlar" demektir. Çünkü oruç tutanlar da, nefsanî arzularını bir kenara iterek, onları terk ederek o yollarda seyahat etmeyenlerdir. Gerçi burada "seyahat edenler" ifadesinden kasıt, ilim yolculuğuna çıkan talebeler diye de ifade edilmiştir. Çünkü ilim tahsili adına yola çıkanlar, nerde ilim tahsil ediliyor, nerede bununla ilgili bir haber gelirse, hemen oralara giderler, demektir.

113- "مَا كَانَ لِلنَّبِيِّ وَالَّذِينَ آمَنُوا أَن يَسْتَغْفِرُوا لِلْمُشْرِكِينَ وَلَوْ كَانُوا أُولِي قُرْبَى مِن بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُمْ أَصْحَابُ الْجَحِيمِ" "Cehennemlik oldukları anlaşıldıktan sonra, akraba bile olsalar müşrikler için bağışlanma dilemek Resule ve iman edenlere yaraşmaz."

Bu ayetle ilgili olarak söylenenlere göre, Resulullah (s), Amcası Ebu Talib'e *"Sen, insanlar içersinde hakkı üzerimde bulunanların en büyüğü ve en önde gelenisin. Onlara göre bana iyiliği en fazla olanısın. Bir tek kelime olsun, onu söyle de bari sana şefaat etmem gerekmiş olsun"* demiş. Fakat amcası o kelimeyi, tevhid kelimesini getirmemiştir. Bunun üzerine Resulullah (s) *"Ben, konu hakkında yasaklanmadıkça, senin mağfiret olunman, bağışlanman için hep mağfiret dileyeceğim"* demiş. İşte bunun üzerine bu ayet inmiştir.[137]

Yine deniliyor ki, Resulullah (s) Mekke'yi fethedince, iki atasından, hangisine karşı daha vefakâr olmasını Rabbinden istemiş. Bunun üzerine, kendisine karşı vefa gösterilmesi gerekenin annen Amine'dir, denmiştir. Resulullah da, annesinin Ebva'daki kabrini ziyaret eder. Fakat sonrasında gözü yaşlı olarak oradan kalkar ve şöyle der: *"Annemin kabrini ziyaret için, Rabbimden izin istedim de bana izin verdi. Fakat onun için Rabbimden mağfiret dileme iznini istedim. Rabbim bana izin verdi."* İşte bu ayet, bu sebepten dolayı inmiştir.

Bu rivayet en sahih olanıdır. Çünkü Ebu Talib'in ölümü, hicretten önce ol-

137 Said b. Müseyyeb, bu hadisi babasından rivayet etmiştir. Ancak, Hâkim, bunu *Müstedrek* adlı eserinde almakla yanılgıya düşmüştür. Çünkü Hâkim, Buhari ile Müslim'in, sahihlerinde buna yer verdiklerini sanarak, bunu *Müstedrek*'e almıştır.

muştu. Oysa bu ayet ise Medine'de nazil olan son ayetlerdendir. Bir yoruma göre de, Resulullah (s), "babası için Allah'tan mağfiret diledi" denmiştir. Bir başka yorumda ise şöyle denilmektedir, Müslümanlar dediler ki: "Atalarımıza ve akrabamıza Allah'tan mağfiret dilememiz konusunda men olunmazdık. İşte İbrahim, o da babası için Allah'tan mağfiret dilemişti ve işte Muhammed, o da amcası için Allah'tan mağfiret dilemişti.

Ayette geçen "مَا كَانَ لِلنَّبِيِّ" "**Resule yaraşmaz**" manasındaki bu ifadenin anlamı: "Allah'ın hükmü ve hikmeti gereği, '**Cehennemlik oldukları anlaşıldıktan sonra**' birileri için Allah'tan bağışlanma dilenmesi doğru değildir, uygun da düşmez. Çünkü onlar şirk üzere ölüp gittiler."

114- "وَمَا كَانَ اسْتِغْفَارُ إِبْرَاهِيمَ لِأَبِيهِ إِلاَّ عَن مَّوْعِدَةٍ وَعَدَهَا إِيَّاهُ" "**İbrahim'in babası için bağışlanma dilemesi, sadece ona verdiği bir sözden dolayı idi.**" Talha bu ayetin başında yer alan "وَمَا كَانَ اسْتِغْفَارُ إِبْرَاهِيمَ لِأَبِيهِ" kavlini, "وَمَااسْتَغْفَرَ لِأَبِيهِ" diye okumuştur. Yine Talha'dan gelen rivayete göre o bu kavli "وَمَايَسْتَغْفِرُ إِبْرَاهِيمُ" şeklinde mazi halin hikâyesi şeklinde okumuştur. "إِلاَّ عَن مَّوْعِدَةٍ وَعَدَهَا إِيَّاهُ" "**Sadece ona verdiği bir sözden dolayı idi**" kavline gelince bunun manası, "İbrahim'in babasına verdiği bir söz ve vaat sebebiyle idi" demektir. O söz de "لَأَسْتَغْفِرَنَّ لَكَ" "***Senin için bağışlanma dileyeceğim***"[138] kavliydi. Kaldı ki Hasan'ın kıraati ile Hammad'ın kıraati de bunu göstermektedir. Bu kıraat rivayetine göre onlar bunu "وَعَدَهَا إِبْرَاهِيمُ أَبَاهُ" "*İbrahim babasına söz vermişti*" manasında kıraat etmişlerdi.

Diyorsun ki: İbrahim nasıl oldu da, kâfir biri için Allah'tan mağfiret dilemenin caiz olmadığı gerçeğinin farkına varamamış olsun ki, kalkıp babasına böyle bir vaatte bulunuyor?

Derim ki: Caiz olan husus şu olabilir. İbrahim, babasının nasıl olsa ileride bir gün iman edebilir umudunu taşıdığı sürece, böyle bir durumda onun için Allah'tan mağfiret dilenebileceğini düşünüyordu. Çünkü kâfir olan bir kimse için Allah'tan mağfiret dilemenin caizliğinin uygun olmayacağını, yasak olduğunu bilemiyordu. O, bu gerçeği ancak kendisine gelen vahiy sonucu öğrendi. Çünkü akıl açısından mesele ele alınınca, akıl, kâfir olan biri için de mağfiret dilenebilineceğini caiz ve uygun bulur. Sen, Resulullah (s)'in, amcası Ebu Talip için, *"Ben, bu konuda yasaklanmadıkça senin için Allah'tan mağfiret dileyeceğim"* ifadelerini görmez misin?

Hasan (r)'dan gelen rivayete göre, Resulullah (s)'e "Doğrusu filan kişi, müşrik olan ataları için mağfiret diliyor" dendiğinde, Resulullah da *"Biz de onlar*

138 Mümtehine, 6//4

için mağfiret dilemekteyiz" buyurmuştur. İşte bunun üzerine bu ayet inmiştir.[139]

Ali (r)'dan gelen rivayete göre, demiş ki: "Bir adamı, müşrik olan ana ve babası için Allah'tan mağfiret dileğinde bulunurken gördüm. Ona bunun olamayacağını söyledim. O da bana 'İbrahim, babası için Allah'tan mağfiret dilememiş miydi?' diye söyledi."[140] "فَلَمَّا تَبَيَّنَ لَهُ أَنَّهُ عَدُوٌّ لِلَّهِ تَبَرَّأَ مِنْهُ" **"Allah'ın düşmanı olduğunu kesin olarak anlayınca ondan uzaklaştı."**

Diyorsun ki: Bu ayette geçen "فَلَمَّا تَبَيَّنَ لَهُ أَنَّهُ عَدُوٌّ لِلَّهِ تَبَرَّأَ مِنْهُ" kavlinin manası nedir?

Derim ki: Bunun manas şudur: İbrahim (a), babasının iman etmeyeceğini ve kâfir olarak ölüp gideceğini vahiy yoluyla öğrenince, artık bundan böyle babasının iman etmesinden umudunu kesti. Bundan umudunu kesince, artık onun için Allah'tan mağfiret dilemekten de vazgeçti. Zaten bu mana da, bundan önce geçen ayetin sonunda yer alan "مِن بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُمْ أَصْحَابُ الْجَحِيمِ" kavli bunu dile getiriyordu ki bu ayetin "**Cehennemlik oldukları anlaşıldıktan sonra**" manası, bunu açıkça ortaya koymaktadır.

"إِنَّ إِبْرَاهِيمَ لَأَوَّاهٌ حَلِيمٌ" **"İbrahim gerçekten çok içli ve yumuşak kalpliydi."** Burada yer alan "أَوَّاه" **"Evvahun"** kelimesi, "فَعَّالٌ" kalıbında olan ve "أَوَّهَ" kelimesinden türeyen bir kelimedir. Bu, tıpkı "اللُّؤْلُؤُ" kelimesinin "لَأَلَ" kelimesinden alımı gibidir. Dolayısıyla "أَوَّاه" **"Evvah"** kelimesinin manası "çok içli olan, için için üzülen" demektir. Bunun manası, çok merhametli, şefkatli, yumuşak huylu, yufka yürekli demektir ki, İbrahim (a), kâfir olan babasından ötürü, çok üzülen, ona karşı olan şefkati sebebiyle merhamet duyguları çok kabaran ve bu nedenle de babası için Allah'tan mağfiret dileğinde bulunan biriydi. Oysaki babası, oğlu İbrahim'e karşı oldukça sert davranan, kırıcı olan ve oğlunu tehdit ederek "seni mutlaka taşa tutacağım, taşlayarak hayatına son vereceğim" diyen biriydi.

115- "وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُضِلَّ قَوْمًا بَعْدَ إِذْ هَدَاهُمْ حَتَّى يُبَيِّنَ لَهُم مَّا يَتَّقُونَ إِنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ" **"Allah, bir topluma hidayet verdikten sonra, onlara sakınılmaları gereken şeyleri açıklamadan, onları sapıklıkta bırakmaz. Şüphesiz ki Allah, her şeyi bilendir."** Bu ayette şuna dikkat çekiliyor. Yüce Allah, sakınılmasını ve kaçınılmasını emretmediği, açıklamadığı bir konuda, örneğin müşrikler için Allah'tan mağfiret dilemeleri ve daha başka dua ve istekte bulunmaları,

---

139 İbn Hacer Askalani, bu rivayeti bulamadığını belirtmektedir.

140 Tirmizi, Nesi, Hâkim, Ahmed b. Hanbel, İbn Ebu Şeybe, Ebu Ya'la ve Bezzar Ebu'l-Halil tarikiyle, Ali'den rivayetle tahric olunmuştur. Ali demiş ki: "Bir adamın, ana ve babası için mağfiret dileğinde bulunduğunu işittim."

yasaklanması gereken şeylerden, yasaklandıkları ve sakıncalı görüldükleri hususlar açıklanmadığı sürece, Allah o konuda, kullarından İslam'a hidayet ettiklerini hesaba çekmez. Onlara dalalet ve sapıklık adını vermez. Yaptıklarından dolayı onları rezil ve rüsvay etmez. Meğerki tüm sakıncalı, yasak ve haram olan hususların Allah tarafından kendilerine açıklanmış olsun. İşte böyle bir durumdan sonra, kendilerine her şeyin açıklanmasından sonra eğer o haram ve yasak kılınan şeylere girişirlerse, yönelirlerse işte asıl yasak buradan başlar. Kısaca sakınılması ve kaçınılması gereken şeylerin açıklanmasından sonra ve mutlaka o şeylerden uzak kalınmasının vacipliği, kesin oluşu ortaya konduktan ve onlar da bu gerçekleri öğrendikten sonra, her şeye rağmen onlara yönelirlerse, işte haram ve sakıncalı olan budur. Bunlardan ötürü hesaba çekilirler ve kendilerine verilmesi uygun görülen sapıklık ve benzeri isimler de verilebilir.

Ancak bunlar bilinmezden ve açıklanmazdan önce bu türden bir yanlışa sapılmışsa, bu nedenle onlara şu veya bu isim verilmesine yol yoktur, onlara sapık ve benzeri isimler verilemez. Örneğin içki haram kılınmazdan önce içenlere, herhangi bir muaheze sözkonusu olamaz, bundan ötürü hesaba çekilip kınanmazlar. Örneğin alışverişte bir ölçek ürün verip yerine iki ölçek alınması da böyledir. Yani haram kılınmazdan önce, böyle bir muameleden ötürü o kimselere bir şey söylenemez.

İşte bu husus, yasaklık gelmezden önce müşrikler için Allah'tan mağfiret dileyenlere herhangi bir muaheze, bir kınama yoktur. Bu nedenle bir korku ve endişeye de yer yoktur. Burada bir mazeret var. O da, henüz o konuda bir yasaklamanın veya bir açıklamanın var olmaması gerçeğidir.

Ancak bu ayette çok şiddetle dikkat çekilen ve gaflette olunmaması gereken bir nokta bulunmaktadır. O gerçek de şudur. Bir kimse İslam'a yöneltildikten, hidayete erdirildikten sonra eğer yasaklanmış olan davranışlardan herhangi birisine yönelirse, onları yapmaya kalkışırsa işte o tür Müslümanlar da ayette ifade olunan *"sapıklık"* hükmü içinde yer alırlar. Ayette *"sakınılmaları gereken şeyler"* ifadesinden kasıt, yasaklanmış olmaları açısından sakınılması farz olan hususlardır. Ancak akıl yoluyla sakınılması ve mahzurlu oldukları gerçeği bilinen şeylere gelince, bu konular için bir delil, bir haber bekleme gereği yoktur. Çünkü tevkifi değildirler. Allah'tan bir haber bekleme gereği bulunmaz. Örneğin haberde doğruluk gibi akıl ile bir şey biliniyorsa, bunun ayrıca bir vahyi bekleme gereği yoktur. Vediayı, verilen emaneti sahibine geri vermek gibi, bunlar için ayrıca bir haber beklemenin gereği yoktur.

116- "إِنَّ اللَّهَ لَهُ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضِ يُحْيِي وَيُمِيتُ وَمَا لَكُم مِّن دُونِ اللَّهِ مِن وَلِيٍّ وَلاَ نَصِيرٍ

"Göklerin ve yerin hükümranlığı elbette Allah'ındır. Dirilten ve öldüren

O'dur. Sizin Allah'tan başka bir veliniz ve yardımcınız yoktur."

117- "لَقَد تَّابَ اللـهُ عَلَى النَّبِيِّ وَالْمُهَاجِرِينَ وَالأنصَارِ الَّذِينَ اتَّبَعُوهُ فِي سَاعَةِ الْعُسْرَةِ مِن بَعْدِ مَا كَادَ يَزِيغُ قُلُوبُ فَرِيقٍ مِّنْهُمْ" **"Allah; Resul'ünn, Muhacir'in, Ensar'ın; sıkıntılı bir zamanda bir kısmının kalpleri kaymak üzere iken Resul'e uyan kimselerin tevbelerini kabul etti."** Burada geçen "تَّابَ اللـهُ عَلَى النَّبِيِّ" **"Allah, Resulin tevbesini kabul etti"** kavli, aynen "لِيَغْفِرَ لَكَ اللَّـهُ مَا تَقَدَّمَ مِن ذَنبِكَ وَمَا تَأَخَّرَ" ***"Allah, geçmiş ve gelecek günahlarını bağışlasın"***[141] kavli ile "وَاسْتَغْفِرْ لِذَنبِكَ" ***"Günahların için Allah'tan bağışlanma dile"***[142] ve "وَاسْتَغْفِرْ لِذَنبِكَ" ***"Günahların için Allah'tan bağışlanma dile"***[143] kavilleri gibidir. Çünkü müminleri tevbe etmeye teşvik eden odur. Kaldı ki hiçbir mümin yoktur ki tevbe ve istiğfarda bulunmaya muhtaç olmamış olsun. Hatta Nebi (s), Muhacirin ve Ensar da buna muhtaçtırlar. Bu, tevbenin ve faziletinin Allah katında ne denli önemli olduğunun bir açıklamasıdır. Kaldı ki ilk tevbe edenlerin nitelikleri, Nebilerin sıfatları olması hasebiyledir. Kaldı ki Yüce Allah, bu manada tevbe edenleri, salihler olarak vasfetmiştir. Böylece Salah'ın ne derece önemli bir özellik olduğu bilinsin ve orta çıksın için yapmıştır.

Bir yoruma göre de şöyle denmiştir: "Allah, onun tevbesini kabul buyurdu" demek, onun Tebuk seferine gitmemek için özür beyan eden ve böylece katılmayanlara izin vermesinden ötürü, Allah, Resulünü affetti" demektir ki bu, tıpkı Rabbimizin ***"Allah seni affetti"***[144] kavli gibidir. "فِي سَاعَةِ الْعُسْرَةِ" kavli, "Sıkıntılı zamanda" demektir. Çünkü **"es-Saat"** kelimesi, mutlak olarak zaman manasında kullanılır. Tıpkı **"el-Ğadatu**, **el-Aşiyyetu** ve **el-Yevmu"** kelimelerinin de bu manada mutlak zaman anlamında kullanıldığı gibidir. Nitekim aşağıdaki beyitlerde sözkonusu kelimelerin bu manada kullanıldığını görmekteyiz:

"غَدَاةَ طَفَتْ عَلْمَاءِ بَكْرُبْنُ وَائِلٍ"[145]

"Bir zamanlar onun şan ve şöhreti her tarafa yayılmış, herkes ona boyun eğmişti"

"وَكُنَّا حَسِبْنَا كُلَّ بَيْضَاءَشَحْمَةً عَشِيَّةَ قَارَعْنَا جُذَامَ وَحِمْيَرَا"[146]

---

141 Fetih, 48/2

142 Muhammed, 47/19

143 Ğafir-Mümin, 40/55

144 Tevbe, 9/43

145 Bu beytte geçen "el-Ğadatu" kelimesi mutlak zaman manasınadır. Bu şiirde şair, Bekr b. Vail'in o dönemde şanının yüceldiğini, üstünlük sağladığını ifade etmektedir.

146 Burada demek isteniyor ki "görülen her beyaz şey kuyrukyağı olmadığı gibi, her siyah olan da hurma değildir. Bu beyitte buna bir işaret sözkonusu değildir. Bu beyt, Sıffîn ve benzeri savaşlarda bulunan Tabiundan Züfer. Hars el-Kilabi'ye aittir. Şiirde yer alan

"Biz her zaman her beyazı kuyruk yağı sandık durduk.
(Herkesi önümüzde durmaz, korkup kaçar sanmıştık)
Cüzam ve Himyerlilerle çarpışınca işin öyle olmadığını anladık."

"إِذَا جَاءَ يَوْمًا وَارِثِي يَبْتَغِي الْغِنَى يَجِدْ جُمْعَ كَفٍّ غَيْرَ مَلْأَى وَلَا صِفْرِ"[147]
"Bir zamanlar mirasçım zenginlik umarak gelirse
Bazen eli dolu döner, bazan da boş"

Ayette geçen "الْعُسْرَةِ" kelimesiyle demek istenen şey, onların Tebuk seferi sırasındaki durumlarını ifade etmektedir. Çünkü onları, savaş sırasında sırtlarında taşıyacak bir binekleri yoktu. Neredeyse hepsi de binekten yoksun idiler. Çünkü 10 kişi, bir tek devenin peşinde yürürlerdi. Yol azıkları da yoktu. Bu konuda da sıkıntı yaşıyorlardı. Çünkü yol azıkları kurtlanmış ve kelebekleşmiş hurmalardan, güve tarafından yenmiş ekmeklerden ve kokuşmuş yağdan ibaret bulunuyordu. Açlık öyle bir noktaya gelmişti ki, iki kişiye bir tek hurma düşmekteydi. Çoğu zaman da insanlar o hurmaları emmek suretiyle susuzluklarını giderme adına üzerine su içmeye çalışıyordu. Çünkü içecekleri suları kalmamıştı. Hatta o derece varmıştı ki develerini kesip deve işkembesinden çıkan şeyleri sıkarak, ondan çıkan suyu içerlerdi. Kaldı ki savaşa çıktıkları mevsim de uygun değildi. Bundan ötürü de büyük bir sıkıntı içinde bulunuyorlardı. Sebebi, mevsimin en çok sıcak olduğu bir dönemde bu savaşa çıkmış oluyorlardı. Kaldı ki çekilen kıtlık ve kuraklık da işin cabasıydı.

"كَادَ تَزِيغُ قُلُوبُ فَرِيقٍ مِّنْهُمْ" "**Bir kısmının kalpleri kaymak üzere iken...**" "Böyle bir savaş sebebiyle imanda sebattan veya Resulullah'a tabi olmaktan, onunla birlikte gazaya çıkmaktan vazgeçmek üzere iken" demektir. Burada geçen "كَادَ" kelimesinde şan zamiri vardır ki, dikkat çekme anlamındadır. İmam Sibeveyh bunu, Arapların: "Allah'ın yarattıklarında onlar gibisi yoktur" ifadesine benzetmiştir. Ayette görüldüğü gibi "يَزِيغُ" kelimesi, hem "**Ye**" harfiyle "يَزِيغُ" olarak okunmuştur. Hem de "Te" harfiyle "تَزِيغُ" diye de okunmuştur.

"el-Aşiyye" kelimesi, günün sonu olan akşam demek değildir, burada mutlak zaman manasına gelmektedir. Çünkü mana öyle gerektiriyor. Mukaraa da, kılıç ve oklarla, mızraklarla savaşmak demektir. Cüzam Yemenli bir kabilenin adıdır. Bu bölgede Hasmi dağlarında konuklanmışlardır. Himyer de yine bir kabilenin atasının ismi olup, kabile o isimle ün yapmıştır. Şiirde şunu demek istiyor: "Biz hepsini zayıf ve güçsüz kimseler sanırdık, bu itibarla başkalarını yendiğimiz gibi onları da yeneriz zannetmiştik." Şiirde yer alan "كُلُّ بَيْضَاءَ شَحْمَةٌ" kavli de bu nedenle temsili bir istiaredir.

147 Şiir, Hatem Tai'ye aittir. Burada yer alan *"Yevm"* kelimesi de mutlak zaman demektir. Yoksa gün ve gündüz demek değildir. Burada geçen *"el-Gina"* kelimesi de, ölünün geride bıraktığı terekesi, mirası demektir. *"Cem'i Keff"* de "eli sıkı" demektir. Bu, sıfatın mevsufa izafeti kabilindendir. *"el-Mel'a"* ise dopdolu, anlamındadır.

Abdullah b. Mesud, "مِن بَعْدِ مَا كَادَ يَزِيغُ قُلُوبُ فَرِيقٍ مِّنْهُمْ" *"içlerinden bir kısmının kalpleri kaymak üzere iken"* kavlini burada olduğu gibi değil de o "مِنْ بَعْدِ مَازَاغَتْ قُلُوبُ فَرِيقٍ مِّنْهُمْ" diye kıraat etmiştir. Burada "bununla savaşa katılmayıp de geride, Medine'de kalan müminleri" demek istiyor. Nitekim Ebu Lübabe ve benzeri bu durumda olan müminlerden idiler.

"ثُمَّ تَابَ عَلَيْهِمْ إِنَّهُ بِهِمْ رَؤُوفٌ رَّحِيمٌ" **"Tevbelerini, onlara karşı şefkatli ve merhametli olduğu için kabul etmiştir."** Buradaki "ثُمَّ تَابَ عَلَيْهِمْ" **"Daha sonra onların tevbelerini kabul etti"** cümlesi, tekit anlamında bir tekrardır. Gerçi zamirin, ayette geçen "فَرِيقٍ" *"bir kısmının"* kelimesine raci olması da caiz olabilir. Tuzakları ve hileleri sebebiyle buna rağmen Allah o kısmın tevbelerini kabul etti, demektir.

118- "وَعَلَى الثَّلَاثَةِ الَّذِينَ خُلِّفُوا" **"Geride kalan üç kişinin de..."** Bu üç kişinin isimleri şöyledir; Kaab b. Malik, Mirare b. er-Rebi ve Hilal b. Ümeyye idiler. "خُلِّفُوا" kelimesinin manası, *"savaşa, gazaya gitmekten geri kalanlar, savaşa, gazaya katılmayanlar"* demektir. Denildiğine göre, Ebu Lübabe ve arkadaşlarından gelen rivayete göre, daha sonra bunların tevbeleri kabul edilmiştir. Ayetteki "خُلِّفُوا" **"Hullifuu"** kelimesi, "خَلَّفُوا" diye de okunmuştur. *Yani "gaziler Medine'de, geride kaldılar"* veya *"ifsat ettiler, bozdular"* demektir. Bu da kelime olarak ağız kokusu anlamında, ağızda oluşan ve rahatsızlık veren hoş olmayan koku demektir ki, insan ondan tiksinir. Cafer Sadık (r) bunu "خالفوا" olarak okumuştur. A'meş ise ayette geçen "وَعَلَى الثَّلَاثَةِ الَّذِينَ خُلِّفُوا" kavlini "وَعَلَى الثَّلَاثَةِ الْمُخَلَّفِينَ" olarak okumuştur.

"حَتَّى إِذَا ضَاقَتْ عَلَيْهِمُ الأَرْضُ بِمَا رَحُبَتْ" **"Bütün genişliğine rağmen yeryüzü kendilerine dar gelip,"** Burada yer alan "بِمَا رَحُبَتْ" kavli, *"genişliğine rağmen"* demektir. Aslında bu ifade şaşkınlık ve hayrete düşme gibi durumlarda kullanılan bir tabir olup, bu durumda olan kimselerin konumlarını göstermek bakımından yer verilen bir anlatım tarzıdır. Burada sanki bu kimseler, tüm genişliğine rağmen, sıkıntı içinde olanlar, o geniş olan yerde, kendilerine karar kılabilecekleri, yerleşip sükûna erebilecekleri bir yer bulamamaları gibi bir mana içermektedir. Çünkü içinde bulundukları durum o kadar çetindir ki, adeta diken üzerinde oturmuş kimseler gibidirler. Oturup üzerinde rahat edebilecekleri bir yerleri olmayanlar konumundadırlar. Zaten bu nedenledir ki "وَضَاقَتْ عَلَيْهِمْ أَنفُسُهُمْ" **"canları çıkacak gibi oldu."** Yani kalpleri yerinden çıkacak duruma geldi, demektir. Çünkü bir türlü kalplerine huzur girmediği gibi, bir ünsiyet ve rahatlık da giriyor değildir. Aşırı huzursuzluk, tasa ve keder sebebiyle kalpleri adeta yerlerinden fırlamış, çıkıp gitmiştir.

"وَظَنُّوا أَن لاَّ مَلْجَأَ مِنَ اللَّهِ إِلاَّ إِلَيْهِ" **"Allah'tan başka** (Allah'ın azap ve öfkesin-

den başka) **bir sığınak olmadığını anladılar,**" bilip öğrendiler. Mağfiretin yalnızca ondan dileneceğinin farkına vardılar ve bunu da bilmiş oldular. "ثُمَّ تَابَ عَلَيْهِمْ لِيَتُوبُوا إِنَّ اللَّهَ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ" **"Tevbe ettikleri için Allah, onların tevbesini kabul etti Şüphesiz tevbeleri kabul eden ve merhamet eden O'dur."** Daha sonra Yüce Allah, rahmetiyle onların tevbelerini kabul buyurdu. Hem de tekrar tekrar hatalara düşmelerine rağmen Allah, yine de onlara tekrar tekrar rahmetiyle muamelede bulunarak, onların tevbelerini kabul etti. Ki böylece ettikleri tevbelerinde istikamet üzere olsunlar da sebat etsinler istedi. Bir de ileride eğer yine taşkınlık edip bir hata işlerlerse, gelecekte de tevbelerinin kabul edilebileceğini onlara gösterdi. Ki, bu sayede Yüce Allah'ın, tevbe edenlerin tevbelerini çokça kabul eden olduğunu, hatta günde yüz defa da olsa, tekrar edip dönüşlerini sergileseler bile, yine de Yüce Allah'ın, tevbeleri kabul eden olduğunu bilsinler istedi.

Rivayet olunduğuna göre müminlerden bazı kimseler, Resulullah (s) ile birlikte gazaya katılmaktan geri kalmışlardı. Bunlardan bir kısmına yaptıkları davranışın yanlış olduğu görüldü ve bu tutumları kendilerini huzursuz etmeye başladı, kendi kendilerini kınar oldular da hemen gidip Resulullah'a katıldılar.

Hasan'dan rivayete göre, demiş ki: "Bana ulaşan bilgilere göre bu tür insanlardan herhangi birinin bir hurmalığı vardı ve bunun değeri maddi olarak yüz bin dirhem tutarında idi. Bu durum karşısında, hurma bahçesinin karşısına dikilir ve "Ey benim hurmalığım! Beni Resulullah ile beraber gitmeye engel oluşturan sen, senin tatlı gölgen ve bir de beklentisi içinde olduğum meyvelerin oldunuz. Git artık, seni Allah yolunda bağışladım" der. Bir başkasının ise, herhangi bir şeyi yoktur, sadece ailesi vardır. O da "Ey ailem ve çocuklarım! Beni, bu konuda ayak sürümeme işten ve Resulullah ile birlikte gitmeme engel olan sana olan tutkunluğum, sizin için parmağımı bile oynatmamam sebebiyledir. Şüphesiz bu böyledir. Artık bundan böyle her türlü sıkıntı ve acıya katlanarak gidip Resulullah'a katılmadıkça huzur bulacak değilim" der. Bir üçüncüsünün ne mal varlığı vardır, ne de bir ailesi, sadece bir tek canı vardır. O da "Ey nefsim, ey canım! Beni bu görevden alıkoyan sensin, senin hayatı, yaşamayı sevmiş olmandır. Allah adına yemin olsun ki bundan böyle ben, her türlü şiddete ve sıkıntıya katlanarak gidip Resulullah'a katılacağım" demiş ve hemen yola koyulup gidip Allah Resulüne katılmıştır. Hem de azığını da koltuğuna alarak gidip ona katılmıştır. Hasan (r) yine diyor ki: "Evet, işte müminin hali. Vallahi o, böyledir. Günahlarından tevbe eder, onlar üzerinde ısrarcı olmaz."

Ebu Zer el-Ğıfari'den rivayete göre, demiş ki: "Devesinin yavaş olması hasebiyle, onu, gidenlerle birlikte gitmekten geciktirmişti. O da bunun üzerine

beraberinde aldığı şeyleri sırtına yükleyerek, yaya olarak Resulullah'ı izlemeye ve ona katılmaya başlamıştı. Resulullah (s), uzaktan onun geldiğini görünce, *'gelen Ebu Zer olmalıdır'* buyurdu. Resulullah'ın yanında bulunanlar da 'Onun kendisidir' dediler. Bunun üzerine Resulullah (s) *'Allah, Ebu Zer'e rahmetiyle muamele buyursun, tek olarak yürüyor ve tek olarak ölecek, tek olarak da kabrinden diriltilecektir'*[148] buyurdu."

Ebu Hayseme'den rivayet olunduğuna göre, bahçesine varmış, bir de oldukça güzel bir hanımı varmış. Hanımı, eşi için bahçenin gölgeliğinde sedir yapar ve üzerine de bir hasır serer. Kendisine taze hurma ve buz gibi de su sunar. Ebu Hayseme bütün bunlara bakktı ve "Oldukça koyu ve tatlı bir gölgelik, olgunlaşmış taze hurmalar, buz gibi su ve bir de güzel hanım! Oysa Allah Resulü (s) güneş sıcaklığı altında kavruluyor ve bir de susuzluktan dolayı serap görüyor. Bu, hayra işaret bir durum değildir" diye mırıldandı. Hemen ayağa kalktı, devesine atladı, kılıcını ve mızrağını aldı ve rüzgâr gibi hemen yola koyuldu. Derken Resulullah (s) o yöne doğru şöyle bir bakıverdi, bir de ne görsün serap parlaklığında bir binitli geliyor. Bunun üzerine "Şu gelen Ebu Hayseme olmasın, sanki odur"[149] diye buyurdu. Bundan dolayı Resulullah (s) çok sevinmiş ve mutlu olmuştu, onun için Allah'tan mağfiret diledi.

Bir de geride kalıp da katılamayanlar vardır. Nitekim ayette sözkonusu edilen üç isim bunlardandır. Kaab b. Eşref diyor ki: "Resulullah (s), gazadan dönüp geldiğinde, gidip kendisini selamladım. Selamımı aldıktan sonra, beni hatırlayınca, bana kızgın gibiydi. Şöyle dedi: *'Ne olaydı da Kaab, geride kalmasaydı?'* Bu arada birileri tarafından Resulullah'a 'Onu geride bırakan bürdelerinin/giysilerinin güzelliği ve eşinin eteği' diye söylendi. Bu söz üzerine Resulullah (s), onun için *'Biz onun değerliliğini ve Müslümanlığını biliriz, onun hakkında farklı düşünmekten Allah'a sığınırım'* buyurdu. Bu arada, sözkonusu üç kişi hakkında konuşmamızı bundan böyle yasakladı. Artık tüm Müslümanlar bize farklı bir gözle bakıyor, yakın ve uzak kim olursa olsun, kimse bizimle konuşmuyordu. Nihayet aradan tan 40 gün geçmişti ki, Resulullah (s) eşlerimizden ayrı kalmamızı ve onlara yaklaşmamamızı emir buyurdular. Nihayet elli gün olmuştu. İşte tam bu sırada ben, Medine yakınlarında bulunan Sila' tepesinden bana doğru seslenen bir ses duydum. Ses 'Ey Malik oğlu

148 İbn İshak, bunu *Megazi* eserinde tahric etmiştir. Hâkim ve *"Delail"* kitabında Beyhaki de tahric etmişlerdir.

149 İbn Sa'd, bunu bu şekilde senedsiz olarak rivayet etmiştir. Vakıdi de, bunu, *"el-Megazi"* eserinde zikretmiştir. İbn İshak da, *"el-Megazi"* eserinde bunu tahric ettiği gibi, onun yoluyla Hâkim ve Beyhaki de hadisi tahric etmişlerdir. Bu hadisin Taberani'de yer alan rivayetinde farklı tarikleri de bulunmaktadır.

Kaab! Müjdeler olsun!' diyordu. Ben, hemen secde etmek üzere yere kapandım. Gerçekten ben, Rabbimin beni '**Bütün genişliğine rağmen yeryüzü kendilerine dar gelip, canları çıkacak gibi oldu**' diye vasfettiği durumda idim. Artık, peş peşe müjdeler gelmeye başlamıştı. Ben, giysilerimi giyip, Resulullah'a vardığımda, kendisi Mescitte oturmuş, etrafında Müslümanlar vardı. Bu arada Talha b. Ubeydullah ayağa kalkıp koşarak geldi ve benimle musafaha etti ve 'Allah'ın, senin tevbeni kabul buyurması için sana tebrikler olsun, mübarek olsun' dedi. Ben 'Talha'nın bu davranışını asla unutacak değilim'dedim"[150]

Resulullah (s), adeta ayın parladığı gibi parlıyordu, bana *"Ey Kaab, müjdeler olsun. Annenin seni doğurduğu günden bu yana senin üzerinden geçen en hayırlı günün bu gündür"* buyurdu. Daha sonra da inen ayeti bize okudu.

Ebu Bekir el-Verrak'tan rivayete göre, ona, Nasuh Tevbesi, yani dürüstlükle yapılan en samimi dönüş hakkında, bu tevbenin nasıl bir tevbe olduğu sorulmuş, o da şöyle demiştir: "Genişliğine rağmen dünya başına dar gelen ve vicdanları kendilerini bunalıma sokacak kadar sıkan kimsenin ettiği tevbedir. Nitekim Kaab b. Malik ve iki arkadaşının tevbeleri buna örnektir."

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّـهَ وَكُونُوا مَعَ الصَّادِقِينَ
﴿119﴾ مَا كَانَ لِأَهْلِ الْمَدِينَةِ وَمَنْ حَوْلَهُمْ مِنَ الْأَعْرَابِ
أَنْ يَتَخَلَّفُوا عَنْ رَسُولِ اللَّـهِ وَلَا يَرْغَبُوا بِأَنْفُسِهِمْ
عَنْ نَفْسِهِ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ لَا يُصِيبُهُمْ ظَمَأٌ وَلَا نَصَبٌ وَلَا
مَخْمَصَةٌ فِي سَبِيلِ اللَّـهِ وَلَا يَطَئُونَ مَوْطِئًا يَغِيظُ
الْكُفَّارَ وَلَا يَنَالُونَ مِنْ عَدُوٍّ نَيْلًا إِلَّا كُتِبَ لَهُمْ بِهِ عَمَلٌ
صَالِحٌ إِنَّ اللَّـهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ ﴿120﴾ وَلَا
يُنْفِقُونَ نَفَقَةً صَغِيرَةً وَلَا كَبِيرَةً وَلَا يَقْطَعُونَ وَادِيًا إِلَّا
كُتِبَ لَهُمْ لِيَجْزِيَهُمُ اللَّـهُ أَحْسَنَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿121﴾
وَمَا كَانَ الْمُؤْمِنُونَ لِيَنْفِرُوا كَافَّةً فَلَوْلَا نَفَرَ مِنْ كُلِّ
فِرْقَةٍ مِنْهُمْ طَائِفَةٌ لِيَتَفَقَّهُوا فِي الدِّينِ وَلِيُنْذِرُوا قَوْمَهُمْ
إِذَا رَجَعُوا إِلَيْهِمْ لَعَلَّهُمْ يَحْذَرُونَ ﴿122﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ
آمَنُوا قَاتِلُوا الَّذِينَ يَلُونَكُمْ مِنَ الْكُفَّارِ وَلْيَجِدُوا فِيكُمْ

150 Hadis muttafakun aleyhtir.

غِلْظَةً وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّـهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ ﴿123﴾ وَإِذَا مَا
أُنْزِلَتْ سُورَةٌ فَمِنْهُمْ مَنْ يَقُولُ أَيُّكُمْ زَادَتْهُ هَـٰذِهِ إِيمَانًا
فَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا فَزَادَتْهُمْ إِيمَانًا وَهُمْ يَسْتَبْشِرُونَ ﴿124﴾
وَأَمَّا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ فَزَادَتْهُمْ رِجْسًا إِلَىٰ
رِجْسِهِمْ وَمَاتُوا وَهُمْ كَافِرُونَ ﴿125﴾ أَوَلَا يَرَوْنَ أَنَّهُمْ
يُفْتَنُونَ فِي كُلِّ عَامٍ مَرَّةً أَوْ مَرَّتَيْنِ ثُمَّ لَا يَتُوبُونَ وَلَا
هُمْ يَذَّكَّرُونَ ﴿126﴾ وَإِذَا مَا أُنْزِلَتْ سُورَةٌ نَظَرَ بَعْضُهُمْ
إِلَىٰ بَعْضٍ هَلْ يَرَاكُمْ مِنْ أَحَدٍ ثُمَّ انْصَرَفُوا صَرَفَ
اللَّـهُ قُلُوبَهُمْ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَفْقَهُونَ ﴿127﴾ لَقَدْ جَاءَكُمْ
رَسُولٌ مِنْ أَنْفُسِكُمْ عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ حَرِيصٌ
عَلَيْكُمْ بِالْمُؤْمِنِينَ رَءُوفٌ رَحِيمٌ ﴿128﴾ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَقُلْ
حَسْبِيَ اللَّـهُ لَا إِلَـٰهَ إِلَّا هُوَ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَهُوَ رَبُّ
الْعَرْشِ الْعَظِيمِ ﴿129﴾

Ayetlerin Mealleri

119- Ey İman edenler! Allah' tan korkun ve doğrularla beraber olun!

120- Medine halkına ve çevrelerinde bulunan bedevilere Allah'ın Resulünden geri kalmaları ve kendilerini O'na tercih etmeleri yaraşmaz. Bu, onların Allah yolunda susuzluğa, yorgunluğa, açlığa ve kâfirleri kızdıracak bir yere ayak basmaları ve düşmana karşı zafer kazanmaları karşılığında, onların doğru bir iş yaptıklarının yazıldığı içindir. Şüphesiz Allah, iyilik yapanların ecrini zayi etmez.

121- Küçük büyük yaptıkları her türlü harcama, geçtikleri her vadi Allah tarafından yaptıklarının karşılığı olarak en güzel şekilde ödüllendirilmek için mutlaka onların lehine yazılmıştır.

122- Müminlerin toptan sefere çıkmaları gerekmez. Her topluluktan bir taife dinde derinleşseler ve kavimlerine geri döndüklerinde uyarsalar. Umulur ki sakınırlar.

123- Ey İman edenler! Sizde büyük bir güç olduğunu görmeleri için yakınınızda bulunan kâfirlerle savaşın. Allah'ın muttakilerle beraber olduğunu bilin.

124- Bir sûre indirilince, aralarında: Bu hanginizin imanını artırdı, diyen kimseler vardır. O, iman eden kimselerin imanını artırmıştır. Onlar, bunu birbirlerine müjdelerler.

125- Kalplerinde hastalık bulunanların pisliklerine pislik katmıştır. Ve onlar, kâfir olarak ölmüşlerdir.

126- Onlar, her yıl bir veya bir kaç kez belaya uğratıldıklarını görmüyorlar mı ki tevbe etmiyorlar ve ibret almıyorlar?

127- Bir sûre inince, "Sizi bir kimse görüyor mu?" diye birbirlerine bakarlar. Sonra dönüp giderler. Allah, anlayışsız bir topluluk oldukları için onların kalplerini (imandan) uzaklaştırmıştır.

128- Andolsun ki, size içinizden bir Resul geldi. Ki sıkıntıya uğramanız kendisine ağır gelen, size düşkün, müminlere şefkatli ve merhametlidir.

129- Eğer imandan yüz çevirirlerse de ki: Bana Allah yeter, O'ndan başka ilah yoktur. Yalnız O'na güveniyorum. O, büyük Arşın Rabbidir.

Ayetlerin Tefsiri

119- "يَـا أَيُّهَـا الَّذِيـنَ آمَنُـوا اتَّقُـوا اللّـهَ وَكُونُـوا مَـعَ الصَّادِقِيـنَ" **"Ey İman edenler! Allah' tan korkun ve doğrularla beraber olun!"** Ayetin sonunda yer alan "مَـعَ الصَّادِقِيـنَ" **"doğrularla beraber"** kavli, "مِـنَ الصَّادِقِيـنَ" diye de okunmuştur. Bunlar dinleri konusunda niyet, söz ve amel bakımlarından doğru söyleyip dürüst davrananlardır. Ya da imanlarında olsun, verdikleri sözlerinde olsun, Allah ve Resulü'ne karşı sadakat gösterip, hep itaat ve taat üzere hareket edenlerdir. Ki zaten "رِجَـالٌ صَدَقُـوا مَـا عَاهَـدُوا اللّـهَ عَلَـيْ" ***"Allah'a verdiği söze bağlı kalan öyle erler"***[151] kavli içerisinde ifadesini bulanlardır. Bir yoruma göre de, bu surede sözü edilen üç kişidir ki, burada *"İşte siz de doğruluk ve sebatta onlar gibi olun"* demektir.

Abdullah b. Abbas (r)'dan rivayet olunduğuna göre, demiş ki: Buradaki hitap, Kitab Ehli'nden iman edenleredir. Yani onlara "Siz de aynen Muhacir ile Ensar gibi olun, onlara muvafakat edin ve onlar arasında yerinizi alın, onların gösterdiği sadakat misali sadakat gösterin" demektir. Bir diğer yoruma göre de, Tuleka'dan[152] olup da Tebuk gazvesine katılmayanlara yönelik bir

151 Ahzab, 33/23

152 Mekke'nin fethi sırasında esir alınmayarak serbest kalan ve istemeyerek de olsa İslam'ı kabul edenler demektir.

çağrıdır, denmiştir. İbn Mesud da şu hadisi rivayete eeder: *"İster ciddi manada olsun, ister şaka yoluyla olsun yalan söylemek doğru ve uygun olmayacağı gibi çocuğuna söz verip de, yerine getirmemek de uygun değildir. İsterseniz 'Doğrularla beraber olun ve doğru olanlardan olun' ayetini okuyun. Orada buna bir ruhsat, biryolbulabilecekmisiniz?"*[153]

120- "مَا كَانَ لِأَهْلِ الْمَدِينَةِ وَمَنْ حَوْلَهُم مِّنَ الأَعْرَابِ أَن يَتَخَلَّفُواْ عَن رَّسُولِ اللّهِ وَلاَ يَرْغَبُواْ بِأَنفُسِهِمْ عَن نَّفْسِهِ" "**Medine halkına ve çevrelerinde bulunan bedevilere Allah'ın Resulünden geri kalmaları ve kendilerini O'na tercih etmeleri yaraşmaz.**" Burada geçen "وَلاَ يَرْغَبُواْ بِأَنفُسِهِمْ عَن نَّفْسِهِ" kavliyle şu emir verilmektedir: Hangi koşullarda olursa olsun, ister sıkıntı, zorluk ve şiddet anlarında olsun, her türlü şart altında onun yanında yer almaları gerekir. Onu korumak ve kollamak adına kendilerini her türlü korku ve zor anlarında Resulullah ile birlikte hareket edip, canlarını ona siper etmekten sorumludurlar. Böyle bir göreve isteyerek, severek, içtenlikle öne atılacaklar, bu göreve talip olacaklar, onun canını kendi canlarına tercih edeceklerdir. Çünkü onun Yüce Allah katındaki değeri ve Yüce Allah'ın ona ikramı ortadadır. Bütün bu gerçeklerin yanında eğer herhangi bir şiddet ve korku ile karşı karşıya kalınması halinde, diğer kimselerin canlarını onun canı uğruna feda etmeleri, ashabının bu konuda kendi canlarını ön plana almamaları ve bir değer biçmemeleri gerekir.

Canları, Resulullah'ın canı yanında en hafif ve en basit bir şey olarak gelmelidir. Özellikle kendi canlarını, Resulullah'ın canının üstünde görmeleri, tüm varlıklarıyla ona tabi olmaları, ona arkadaşlık etmeleri lazım gelir. İşte kişinin kendi nefsini ön planda tutması, Resulullah'ın canına öncelik tanımaması, çok net bir yasaklamadır. Kaldı ki üstelik bu tür davranışları da çok çirkin bir davranıştır, onların bu nedenle kınanmasını gerektirir. Her şeye rağmen ona tabi olmaları ve zorluklara göğüs germeleri lazım gelir.

"ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ لاَ يُصِيبُهُمْ ظَمَأٌ وَلاَ نَصَبٌ وَلاَ مَخْمَصَةٌ فِي سَبِيلِ اللّهِ وَلاَ يَطَؤُونَ مَوْطِئًا يَغِيظُ الْكُفَّارَ وَلاَ يَنَالُونَ مِنْ عَدُوٍّ نَّيْلاً إِلاَّ كُتِبَ لَهُم بِهِ عَمَلٌ صَالِحٌ" "**Bu, onların Allah yolunda susuzluğa, yorgunluğa, açlığa ve kâfirleri kızdıracak bir yere ayak basmaları ve düşmana karşı zafer kazanmaları karşılığında, onların doğru bir iş yaptıklarının yazıldığı içindir.**" Ayetin bu kısmında yer alan "ذَلِكَ" işaret ismi ile *"Onların Allah'ın Resulü'nden geri kalmaları doğru olmaz"* kavli-

153 Salebi, bu hadisi Vehb b. Cerir'den rivayetle tahric etmiştir. Vehb de hadisi Şube'den, bu da, Amr b. Mürre'den, o da Ebu Ubeyde'den, Ebu Ubeyde ise babasından mevkuf olarak rivayet etmiştir. İshak da bunu, *Müsned* eserinde, Vehb'ten rivayetle tahric etmiş. Beyhaki işse, muhtasar olarak bu hadisi *"eş-Şuab"* adlı kitabında zikretmiştir. Hâkim de aynı hadisi merfu olarak, Ebu Ahvas'ın Abdullah b. Mesud'dan raf ederek rivayet etmiştir.

ne işaret etmektedir. "ذٰلِكَ بِأَنَّهُمْ" Onların savaşa katılmamaktan, savaştan geri kalmaktan bu şekilde yasaklanma sebepleri, bu uğurda bir susuzluk yaşamaları, yorgunluk çekmeleri, cihat yolunca aç kalmaları, ister piyade olarak, ister süvari olarak atları ve develeriyle kâfir topraklarını çiğneyip oraları ele geçirmek suretiyle, onları kızdırıp bunalıma sokmak şekliyle zapt edip almamış olsunlar ki, düşmana karşı onları öldürmek veya onlar tarafından öldürülmek, esir almak, esir düşmek, ganimet ele geçirmek, onları bozguna uğratmak ve buna benzer daha nice konular gibi müminler bu manada herhangi bir durumla karşı karşıya kalmamış olsunlar ki, mutlaka bu yaptıklarından ötürü kendileri için salih bir amel olarak yazılıp kayda geçirilir.

Bu nedenle onların sevap hanelerine bir şeylerin yazılmasını gerektirir. Allah katında, ona yakın bir yer edinir. İşte bütün bunlar hep taraftarlığın kazanılmasını sağlar. Ayette geçen "اَلْوَطْءُ" *"çiğneyip geçmek"* manasındaki ifade, düşmanı bulundukları yerden kaçırmak, söküp atmak demektir. Yoksa oraları ayaklarıyla çiğnemek demek değildir. Bu, tıpkı Resulullah (s)'in dediği gibi *"Bu, öylesine son bir hezimet olacak ki, Allah, Taif'in Vec beldesini çiğnettiği gibi olacaktır."*[154]

Ayette geçen "اَلْمَوْطِئ" kelimesi ya "اَلْوَرْدُ" kelimesi gibi mastardır ya da mekân manasınadır. Eğer kelime, mekân manasına ise, "kâfirleri öfkelendirir" kavlinin manası, "Müslümanların onların topraklarını çiğnemeleri, onları çileden çıkarır, demek olur. Nitekim ayette geçen "اَلنَّيْلُ" kelimesinin de müekket mastar olması caiz olur. Gerçi bunun "اَلْمَنِيل" manasında olması da caiz olabilir. Bu durumda kelime, "elde etmek ve ele geçirmek" manasına gelir. Bir şeyden eksilme olduğunda, değeri düştüğünde onun için, hedefine vardı, istediğini elde etti, denir ki bu kelime, onları rahatsız eden, huzursuz bırakan, zarar vermesine neden olan her şey onları çileden çıkartır.

Bu, aynı zaman şuna da bir delil teşkil eder. Bir kimse eğer bir hayra, bir iyiliğe yönelirse, onun bu uğurdaki gayreti şükranla karşılanır. Onun bu yoldaki kıyamı, kalkıp oturması, yürümesi, hareket etmesi, konuşması ve daha başka çalışma ve çabaları, hep takdirle ve şükranlar değerlendirilir. Kaldı ki kötülük de böyledir. İşte bu ayete dayanarak, İmam Ebu Hanife'nin arkadaşları/talebeleri, savaşın bitmesinden sonra yardım için gelenlere de, İslam ordusu bağlamında ganimetten pay verileceğini söyler. Çünkü kâfirlerin ülkelerini çiğnemek, orayı almak adına oraya ayak basmak, onları kızdırıp çileden çıkarır ve hatta onları kudurmuştan da beter eder.

Kaldı ki Resulullah (s), Amir'in iki oğluna ganimetten pay ayırmıştı. Çün-

154 Zeylai, *Tahricul-Keşşaf*, 2/113; Ahmed, *Müsned*, 4/172; Hafız İbn Hacer'in belirttiğine göre bu rivayet Ahmed b. Hanbel, İbn Sa'd, Taberani, *"el-Esma"* eserinde Beyhaki tahric etmişlerdir.

kü o ikisi, savaş bittikten sonra çıkıp gelmişlerdi.[155] Nitekim Ebu Bekir de, Muhacir b. Ebu Umeyye'ye, Ziyad b. Ebu Kebid'e, İkrime b. Ebu Cehil'e yardım etmiştir. Bunlar savaş bittikten sonra 500 kişiyle yardıma gelmişlerdi. Bunlar da ganimet dağılımında paylara dâhil edilmişlerdi. İmam Şafii'ye göre sonradan yardıma gelenler, ganimet dağıtımı sırasında, kendilerine pay ayrılanlara dâhil edilmezler.

Ubeyd b. Umeyr, "ظَمَأٌ" kelimesini, "ظِمَاءٌ" olarak med ile okumuştur. Nitekim "ظَمِيءَ", "ظِمَاءَةٌ" ve "ظِمَاءٌ" kök olarak" da böyledir. "إِنَّ اللَّهَ لاَ يُضِيعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ" **"Şüphesiz Allah, iyilik yapanların ecrini zayi etmez."**

121- "وَلاَ يُنفِقُونَ نَفَقَةً صَغِيرَةً وَلاَ كَبِيرَةً" **"Küçük büyük yaptıkları her tür harcama"** demektir. Bu uğurda harcadıkları bir tek hurma bile olsa, ya da bir kırbacın tutamağı da olsa yahut da Osman (r)'ın Tebuk seferine çıkacak ordu için yapmış olduğu yardım örneğinde görüldüğü gibi en büyük bir yardım da olsa, yine aynıdır. "وَلاَ يَقْطَعُونَ وَادِيًا" **"Geçtikleri her vadi"** yani gidiş ve gelişlerinde ayak bastıkları her yer demektir. "الْوَادِي" kelimesi, dağlar arasında yer alan, her yol, her girinti ve çıkıntı, selin aktığı menfez, dağ geçitleri, sel yatakları, kayalıklar, tepeler, selin yığdığı kum ve çakıllar" gibi manalara gelir.

Aslında "الْوَادِي" kelimesi, "فَاعِل" kalıbında bir kelime olup, "ودى" kökünden alınmadır. Bu da bir şeyin akması demektir ki, "الْوَدْيُ" **"Vedy"** kelimesi de bu kökten alınmadır. Çünkü "Vedy" kelimesi, cinsel arzu duyulduğunda kişiden akan akıntı demektir. Bu kelime Arap dili kullanımında toprak, yer manasında kullanılır olmuştur. Nitekim "Senin olmayan bir vadide/toprakta namaz kılma" denmesi de bundandır.

"إِلاَّ كُتِبَ لَهُمْ" **"Mutlaka onların lehine yazılır."** Bu da onların yapmış oldukları infak ve harcama, birçok vadileri geçip gitmeleri sebebiyledir. Gerçi buradaki zamirin, salih amele raci olması da caiz olur. "لِيَجْزِيَهُمُ اللَّهُ أَحْسَنَ مَا كَانُواْ يَعْمَلُونَ" **"Allah tarafından yaptıklarının karşılığı olarak en güzel şekilde ödüllendirilmek için"** her ne yaparlarsa kendileri için yazıya, kayda geçirilecektir. "لِيَجْزِيَهُمْ" kelimesi, "كُتِبَ" kelimesine mütealliktir. Yani ödüllendirilmeleri için yaptıklarını defterlerinde sabit olarak bulacaklardır.

122- "وَمَا كَانَ الْمُؤْمِنُونَ لِيَنفِرُواْ كَآفَّةً" **"Müminlerin toptan sefere çıkmaları**

155 Hadisi, Buhari tahric etmiştir. Bak h: 3136, 3876, 4230, 4233; İbn Hacer, bunu bu şekilde bulamadığını söylüyor. Et-Tıybi, hadisi Ebu Davud ile Tirmizi'ye nispet ediyor. *Sahihayn*'da ise, hadis Ebu Musa'dan rivayetle gelmiştir.

gerekmez." Burada yer alan "لِيَنفِرُواْ" "**sefere çıkmaları**" kavlindeki "**Lam**" harfi, olumsuzluğu pekiştirmek içindir. Ayetin manası şöyle olmaktadır: "Müminlerin, tüm insanların toplu halde ilim tahsili için ülkeyi terk etmeleri doğru değildir, zaten mümkün de olmaz. Var sayalım ki böyle bir imkân var ve gitmeleri de uygundur. Bu durumda eğer sonuç itibariyle bir mefsedete, bozgunculuğa sebep olmayacaksa, o takdirde gitmeleri vacip ve gerekli olur. Çünkü herkesin kendi inancı konusunda bilgi edinmesi farzdır. Kaldı ki ilim öğrenimi de erkek ve kadın her Müslüman için de farzdır.

"فَلَوْلاَ نَفَرَ مِن كُلِّ فِرْقَةٍ مِّنْهُمْ طَآئِفَةٌ لِّيَتَفَقَّهُواْ فِي الدِّينِ وَلِيُنذِرُواْ قَوْمَهُمْ إِذَا رَجَعُواْ" "**Her topluluktan bir grubun dinde derinleşmek ve kavimlerine geri döndüklerinde onları uyarmak ve sakındırmak için sefere çıkmaları gerekmez mi?**" Eğer hepsinin toplu olarak ilim tahsil etmeleri mümkün olamıyor ve bunun bir maslahat da olmadığına göre, bu durumda her bir topluluktan bir gurubun, bir cemaatin ilimde derinleşmek için gidemezler mi? Ki böylece herkesin toplu halde ilim tahsiline gitmelerinin önüne geçilir. Bunlar ilim tahsili için böylece her türlü sıkıntıyı omuzlarlar, tahsil adına üzerlerine düşeni yapmış olurlar. Kavimlerine döndüklerinde ise, onlara savaşmanın önemini, amacını, ilimde neden dolayı derinleşmek gerektiğini öğreterek uyarırlar. Kavimlerini irşad ederler, onlara öğütte bulunurlar. Bu öğrenim herhangi kötü bir amaçla, bir art niyetle yapılmamalıdır. Yani amacı lider olmak, baş olmak, giyim ve kuşamlarında düşmanlara benzememeli ve birtakım hedeflere ulaşabilmek adına insanlarla yarışa kalkışmamalıdır. Aynı zamanda toplum arasına zararlı tohumlar da ekmemelidir. Gözünde bir okuldan bir başkasına geçmek gibi gözü kara olarak oraya geçmeye çalışmak, ya da gözü önünde küçük bir topluluğu görüp, onların önünde hareket etmeye kalkışmak, herkesin gözü önünde, kendisini tehlikeye atarcasına onları çiğneyip geçmek doğru değildir. Böyleleri Yüce Allah'ın, şu kavlinden ne kadar da uzaktırlar:

"تِلْكَ الدَّارُ الْآخِرَةُ نَجْعَلُهَا لِلَّذِينَ لَا يُرِيدُونَ عُلُوًّا فِي الْأَرْضِ وَلَا فَسَادًا" "***İşte ahiret yurdu! Bizonu, yeryüzünde büyüklenmeyen ve bozgunculuk istemeyenlere veririz.***"[156]

"لَعَلَّهُمْ يَحْذَرُونَ" "**Umulur ki sakınırlar.**" Umulur ki, Allah'ın kendilerini uyarmalarından ders alırlar da salih amel işlerler. Bunun bir yorumu da şöyle yapılmıştır: "Resulullah (s), Tebuk seferinden sonra herhangi bir yere bir seriye, bir tim göndereceğinde, özellikle de Tebuk savaşına katılmayıp geri kalanlarla ilgili olarak çok ağır ve şiddet içeren ayetler inmişti. İşte bundan böyle müminler savaştan geri kalmamak, Resulullah'ın emrine uymak için adeta birbirleriyle yarış ederlerdi. Böyle bir yarış sebebiyle artık gelip vahyi

156 Kasas, 28/83

dinlemekten, dinde derinleşmek için ilim öğrenmekten kesilmişlerdi. İşte bu nedenle her bir guruptan önemli bir topluluğun cihada katılmaları, geride kalacak olanların da dini ilimlerde derinleşmeleri emredildi. Böylece kimse ilimden ve ilimde derinleşmekten geri kalmasın istendi. Çünkü ilim öğrenmek en büyük cihaddır. Zira ilim yoluyla savaşmak, elde bir hüccet ve kanıt olarak savaşa girmek, kılıçla savaşarak insanları kırıp geçirmekten daha etkilidir.

Ayette geçen "لِّيَتَفَقَّهُوا" "li yetefekahu" kavlindeki zamir, sefere gidecek olanların ve tavaf edenlerin arasından ayrılarak geride kalanlara racidir. "وَلِيُنذِرُوا قَوْمَهُمْ" "**Ve kavimlerini uyarsalar.**" Böylece geride kalıp da gitmeyenlerin, ilim tahsil edecek olan bu kimselerin, kavimleri kendilerine dönüp geldiklerinde, kendilerinin cihad sırasında iken kaçırmış oldukları dersleri ve bilgileri onlara öğretsinler. Birinci yoruma göre zamir, Medine'de olup da savaşa katılanlara racidir. Ki, bunlar Medine'ye döndüklerinde, kaçırdıkları dersleri, gitmemiş ve ilim tahsil eden kardeşlerinden öğrensinler istemiştir.

123- "يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا قَاتِلُوا الَّذِينَ يَلُونَكُم مِّنَ الْكُفَّارِ وَلْيَجِدُوا فِيكُمْ غِلْظَةً" "**Ey İman edenler! Sizde büyük bir güç olduğunu görmeleri için yakınınızda bulunan kâfirlerle savaşın.**" Burada geçen "يَلُونَكُم" kavli *"size yakın olanlar"* demektir ki, buna yakın ve uzak tüm akraba gireceği gibi, İslam düşmanı olan herkes bu hükmün içerisinde yerini bulur. Çünkü ister en yakınımız olsun, ister en uzağımız olsun, tüm kâfirlerle savaşmak farzdır. Fakat bunlar arasından da bize en yakın olan kâfir çevremizle savaşmamız daha da öncelik kazanır. Kaldı ki biz bu ayetin bir benzerini de bir başka surede görmekteyiz. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

"وَأَنذِرْ عَشِيرَتَكَ الْأَقْرَبِينَ" "**En yakın akrabanı uyar.**" Çünkü Resulullah (s), kendi kavmiyle savaşmıştı daha sonra da onlar dışında kalan Hicaz Araplarıyla savaştı. Arkasından Şam Arapları geldi, onlarla savaşıldı. Ayette kendileriyle savaşılması emredilen en yakın kimselerin Kureyza, Nadir, Fedek ve Hayber Yahudileri olduğu da söylenmiştir. Bir yoruma göre de bunların Rumlar/Bizanslılar olduğu da rivayet edilmiştir. Çünkü bunlar Şam bölgesinde oturuyorlardı. Kaldı ki Şam da, belde olarak Medine'ye en yakın olan yerdi. Çünkü burası Irak ve diğer bölgelere nazaran Medine'ye daha yakın bulunuyordu.

Kısaca bu yönüyle ayet her bölgeyi kapsamaktadır. İslam'a düşmanca hareket edenlerden kim öne çıkarsa, onlarla savaşılması farzdı. Meğerki bir başka bölgenin insanları zorunluluk karşısında gelip kendilerine sığınmış olsunlar. Onlara dokunmak yoktu. İbn Ömer (r)'dan rivayete göre, ken-

disine Deylemliler'le (İran ateşperestleriyle) yapılacak olan savaş hakkında soru sorulmuş. Bunun üzerine o da soruyu sorana "Sana öncelikle Rumlarla savaşman gerekir" demiştir.

Ayette geçen "غِلْظَةً" "**büyük güç**" kelimesi, her üç hareke ile de okunmaktadır. Örneğin "غِلْظَةً", "غَلْظَةً" ve "غُلْظَةً" olarak okunurlar. Birincisi yani "اَلْغِلْظَةُ" kelimesi, "اَلشِّدَّةُ" kalıbında gelmiştir. İkincisi "اَلْغَلْظَةُ" kelimesi de "اَلضَّغْطَةُ" kalıbında gelmiştir. Üçüncüsü de "اَلْغُلْظَةُ" kelimesi de "السُّخْطَةُ" kalıbında gelmiştir. Benzerini şu ayette görüyoruz: "وَاغْلُظْ عَلَيْهِمْ" ***"Onlara sert davran!"***[157]; "وَلَاتَهِنُوا" ***"gevşemeyin."***[158]

Çünkü o, savaşmaya, düşmana karşı şiddetle davranılmasını, onlardan esir almalarını ve onları baskı altında tutmalarını emrediyor. "وَلَا تَأْخُذْكُم بِهِمَا رَأْفَةٌ فِي دِينِ اللَّهِ" ***"Allah'ın dini konusunda onlara karşı, sizi bir acıma tutmasın."***[159]

"وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ" **"Allah'ın muttakilerle beraber olduğunu bilin."** Allah, kendisinden korkanlara yardım eder, düşmanına karşı ise acımaz.

124- "وَإِذَا مَا أُنزِلَتْ سُورَةٌ فَمِنْهُم مَّن يَقُولُ أَيُّكُمْ زَادَتْهُ هَذِهِ إِيمَانًا" **"Bir sure indirilince, aralarında: Bu hanginizin imanını artırdı, diyen kimseler vardır."** Burada geçen "فَمِنْهُم مَّن يَقُولُ" kavliyle demek istenen şey, aranızda bulunan birtakım münafıklar var ki, onlar birbirlerine, **"Bu sure, sizin hanginizin imanını artırdı?"** diyerek inkârlarını dile getirirler ve bir de müminlerle alay ederler. Onların imanın artmasından itikat olarak anladıkları şey, vahiy sebebiyle oluşan artı bilgi ve bu bilgi bağlamında amel etmeleridir. Burada yer alan "أَيُّكُمْ" kelimesi, mübteda olarak merfudur. Ubeyd b. Umeyr ise onu tefsir eden bir fiilin izmarı[160] ile "أَيَّكُمْ" **"Eyyekum"** şeklinde mansub olarak kıraat etmiştir. "زَادَتْهُ" kavli de, aslında "أَيُّكُمْ زَادَتْ زَادَتْهُ هَذِهِ إِيمَانًا" takdirindedir.

"فَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا فَزَادَتْهُمْ إِيمَانًا وَهُمْ يَسْتَبْشِرُونَ" **"O, iman eden kimselerin imanını artırmıştır. Onlar, bunu birbirlerine müjdelerler."** Evet, bu, inananların imanlarını artırmıştır. Çünkü bunlar en çok yakin sahibi olan ve bunda sebat üzere bulunan kimselerdir. Bir de bu, onların yüreğine su serpmiştir. Zira daha çok amel işlemeye koyulmuşlardır. Zaten amelin artması demek, imanda artış demektir. Çünkü iman itikat ile amele dayanır.

---

157 Tevbe, 9/73; Tahrim, 66/9

158 Al-i İmran, 3/139; Nisa, 4/104

159 Nur, 24/2

160 **İzmar**: Gizli fiil, var sayılan fiil.

125- "وَأَمَّا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِم مَّرَضٌ فَزَادَتْهُمْ رِجْسًا إِلَى رِجْسِهِمْ وَمَاتُوا وَهُمْ كَافِرُونَ" "**Kalplerinde hastalık bulunanların pisliklerine pislik katmıştır. Ve onlar, kâfir olarak ölmüşlerdir.**" Bu ayette yer alan "فَزَادَتْهُمْ رِجْسًا إِلَى رِجْسِهِمْ" "**pisliklerine pislik katmıştır**" manasındaki bu ifade ile onlar küfürlerine küfür eklediler. Çünkü bunlar, ne zamanki yeni bir vahiy gelmişse, küfür ve nifaklarını hep yenileyip durmuşlardır. Küfür ve inkârları böylece artmış, hepsi de katmerli kâfir olmuşlardır ve bu nedenle cezaları da kat kat artmıştır.

126- "أَوَلَا يَرَوْنَ أَنَّهُمْ يُفْتَنُونَ فِي كُلِّ عَامٍ مَّرَّةً أَوْ مَرَّتَيْنِ ثُمَّ لَا يَتُوبُونَ وَلَا هُمْ يَذَّكَّرُونَ" "**Onlar, her yıl bir veya bir kaç kez belaya uğratıldıklarını görmüyorlar mı ki tevbe etmiyorlar ve ibret almıyorlar?**" Ayetin başında yer alan "أَوَلَا يَرَوْنَ" "**Evela Yeravne**" kavli, burada görüldüğü gibi "Y" harfiyle okunduğu gibi hem de "أَوَلَا تَرَوْنَ" "**Evela Teravne**" diye "T" ile okunmuştur. "يُفْتَنُونَ" kelimesi *"belaya uğratılmak, imtihandan geçirilmek"* gibi manalara gelir. Burada da hastalıklarla, kıtlıkla ve bunlar dışında daha başkaca şeylerle Allah kendilerini imtihana, denemeye tabi tuttuğu halde, onlar yine de yaptıklarından vazgeçmemişler, nifaklarından ötürü de tevbe etmeye de yanaşmamışlardır. Allah'ı anmıyorlar, olanlardan ders çıkarmıyorlar, yapıp ettiklerine de dönüp bir bakmıyorlardı. Ya da Resulullah (s) ile birlikte cihat ile deneniyorlardı, onun ne yaptığını açık olarak görüyorlardı. Ona indirilen yardım ve zaferi, onun Allah tarafından nasıl desteklendiğini gördükleri gibi, şeytanın aralarına nasıl fitne soktuğunu da görüyorlardı. Buna rağmen yalanlamaya kalkışıyorlardı. Allah Resulüne verdikleri sözlerinde durmuyorlardı. Allah Resulü kendilerini öldürdüğü ve cezalandırdığı halde yine de ders almıyor, yaptıklarından geri durmuyorlardı.

127- "وَإِذَا مَا أُنزِلَتْ سُورَةٌ نَّظَرَ بَعْضُهُمْ إِلَى بَعْضٍ" "**Bir sure inince, birbirlerine bakarlar.**" Yani vahyi inkâr bağlamında birbirleriyle göz göze gelerek, göz kaş hareketleriyle alay ederlerdi ve "هَلْ يَرَاكُم مِّنْ أَحَدٍ" ""**Sizi bir kimse görüyor mu?" diye**" konuşurlardı. Yani Müslümanlardan sizi görenler var mı, derlerdi. Çünkü artık tahammülümüz kalmadı. Çıkıp gidelim dercesine hareket ederlerdi. "ثُمَّ انصَرَفُوا" "**Sonra dönüp giderler**" ve "artık onları dinleme sabrımız kalmadı, saçmalayıp duruyorlar, neredeyse kahkaha atıp güleceğiz, kendimizi zor tutuyoruz. Böylece onlar arasında rezil ve rüsva bir duruma düşmekten korkuyoruz" derlerdi. Ya da oradan bir an önce ayrılmak için, istişare amacıyla göz kaş ederek bir araya gelmek adına fırsat kollamaktaydılar. Bu nedenle de "Sizi, birileri gördü mü?" deyip dururlardı.

Bir yoruma göre de manasının şöyle olduğu ifade edilmiştir: "Münafıkları

ayıplamakla ilgili olarak bir ayet indiğinde..." "صَرَفَ اللّـهُ قُلُوبَهُم" "**Allah, onların kalplerini uzaklaştırmıştır.**" Bu, onlar aleyhinde bir bedduadır, onları rezil eder. İman ehlinin kalplerinde var olan huzur ve genişliği bunların kalplerinden alır. "بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لاَّ يَفْقَهُونَ" "**Çünkü onlar anlayışsız bir topluluktur.**" Sonlarının ne olacağını düşünmüyorlar ki, önceden bunun tedbirini alsınlar.

128- "لَقَدْ جَاءكُمْ رَسُولٌ مِّنْ أَنفُسِكُمْ عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ حَرِيصٌ عَلَيْكُم بِالْمُؤْمِنِينَ رَؤُوفٌ رَّحِيمٌ" "**Andolsun ki, size içinizden Resul geldi. Ki sıkıntıya uğramanız kendisine ağır gelen, size düşkün, müminlere şefkatli ve merhametlidir.**" Burada geçen "مِّنْ أَنفُسِكُمْ" kavli *"sizin cinsinizden, sizin gibi Arap neslinden ve Kureyş soyundan gelen biri"* demektir. Bunun peşinde, bu türden yakınlığı ve münasebeti içeren sonuçları dile getiriyor ve şöyle buyuruluyor: "عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ" "**Sıkıntıya uğramanız kendisine ağır gelen.**" Yani o bundan ötürü sıkıntı duyar, çünkü sonuçta hepiniz birbirinizden, aynı soydansınız. Sizin sıkıntıya düşmeniz, hoş olmayan şeylerle karşılaşmanız onu üzer. O, sonunuzun kötü olacağından endişe duymaktadır. Azaba düşeceğinizden ötürü üzülmektedir. "حَرِيصٌ عَلَيْكُم" "**Size düşkündür.**" Hiçbirinizin ona tabi olmaktan dışarı çıkmanızı istemez. O, sizin Hak olan din sayesinde mesut olmanızı diler ki, o Hak dini, Allah'tan o getirmiştir. "بِالْمُؤْمِنِينَ" "**Müminlere**" de, sizden başka inananlara da "رَؤُوفٌ رَّحِيمٌ" "**şefkatli ve merhametlidir.**"

Ayetteki "مِّنْ أَنفُسِكُمْ" kavli "مِنْ انْفَسِكُمْ" diye de okunmuştur. Yani en şereflisiniz ve en faziletli olanınız, demektir. Şöyle de denmiştir: "Bu kıraat tarzı, Resulullah'ın, Fatıma'nın ve Aişe'nin de kıraatidir."

Deniliyor ki "Allah, kendi isimlerinde hiçbir ismi Resulullah dışında kimseye vermiş değildir. Oysa Allah, Resulü'ne, kendi isimlerinden iki isim vermiştir." O da ayetin sonunda yer alan "رَؤُوفٌ رَّحِيمٌ" kavlindeki "Rauf" ve "Rahim" isimleridir.

129- "فَإِن تَوَلَّوْاْ فَقُلْ حَسْبِيَ اللّـهُ لا إِلَـهَ إِلاَّ هُوَ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَهُوَ رَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ" "**Eğer imandan yüz çevirirlerse de ki: Bana Allah yeter, O'ndan başka ilah yoktur. Yalnız O'na güveniyorum. O, büyük Arşın Rabbidir.**" Burada geçen "فَإِن تَوَلَّوْاْ" kavline göre *"Eğer sana iman etmekten yüz çevirirlerse, sana karşı düşmanca davranırlarsa,"* işte o zaman Allah'tan yardım iste! İşini ona havale buyur. O, onların yapacaklarına karşı sana yeter. Onlar sana zarar veremezler. Onlara karşı Allah sana üstünlük sağlayacak ve seni zafere erdirecektir.

Ayetin sonunda yer alan "الْعَظِيمِ" "**el-Azimi**" kelimesi, "أَلْعَظِيمُ" "el-Azimu"

diye merfu olarak da okunmuştur. İbn Abbas'tan rivayete göre Arş'ın kadrini kimse takdir edemez. Ubey b. Kaab'tan rivayete göre, en son inen ayet "لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِّنْ أَنفُسِكُمْ عَزِيزٌ" "**Andolsun ki, size içinizden bir Resul geldi**" ayetidir ki, bu, Tevbe Suresi'nin 128. ayetidir.

***

Resulullah'tan (s) gelen rivayete göre, demiş ki: *"Berae/Tevbe ile Kulhuvellahu Ehad/İhlâs Sureleri dışında tüm Kur'an bana ayet, ayet ve harf, harf olarak indi. Çünkü bu iki sure bana, meleklerden yetmiş bin saf halinde olan melekler tarafındanindirildi."*[161]

161 Bu hadisin tahrici daha önceden geçmişti. Bu da Kur'an surelerinin faziletlerine ilişkin gelen hadisten alınmıştır. Hafız İbn Hacer diyor ki, Sa'lebi, bu hadisi Aişe (r)'dan rivayetle uydurma bir isnad ile tahric etmiştir. İbnul Cevzi, *"Mevzuat"*, 1/239-240.

KAVRAM İNDEKSİ

A

Adl 84, 85
Ağlal 345
Ahiret 38, 47, 474
Amm 573
Ateş 45, 554
Ayetullah 250

B

Bahira 36, 149, 152, 158
Batıl 128, 550
Berzah 21, 106
Beyt 15, 372, 421, 480

C

Cebriye 163, 365, 436
Cennet 200, 215, 221, 222, 223, 224, 227, 408, 600, 601

D

Dalalet 274
Darunnedve 444, 446, 521
Deylemliler 667
Dırar 638, 639, 640, 644

E

Ensar 98, 412, 413, 418, 444, 484, 494, 525, 575, 601, 602, 621, 623, 628, 641, 648, 654, 661
Eşabilik 340
Esbat 288, 352, 353, 429

F

Fitne 436, 441
Fısk 594

G

Gayb 88

H

Hac 321, 502, 505, 506, 538, 556, 557, 558, 641
Hafaza 76
Hak 65, 77, 87, 88, 128, 155, 166, 267, 268, 293, 314, 348, 349, 413, 442, 448, 453, 464, 540, 549, 669
Halife 209, 245
Harac 181, 182, 458
Harbi 542
Humus 460, 565

I

İbn Sebil 459
İfrat 76
İftial Babı 582
İmam 7, 8, 10, 13, 31, 44, 133, 286, 287, 306, 372, 385, 402, 407, 408, 411, 428, 454, 458, 459, 470, 471, 479, 483, 518, 539, 551, 558, 586, 605, 644, 655, 663, 664
İstiare 74
İstidrac 379, 581
İstidrak 508, 571
İstifaat 567

K

Kaylule 184
Kelimi 324
Kenz 550, 551
Keyd 380
Kiramen Katibun 76

L

Levh-i Mahfuz 54, 75, 489

M

Maişet 186
Maruf 395
Mecusi 292, 542
Miun 500
Mübarek 101, 497
Mufassalat 309
Muhacir 525, 589, 623, 628, 647, 654, 661, 664
Mukaseme 198
Mü'min 50
Münafik 585, 593
Mürcie 637

N

Nahr 326, 505, 506, 507
Nakatullah 250
Nasuh Tevbesi 659
Nefel 402
Nizaa 469

O

Örf 395

R

Ribat 480
Rikab 587
Rububiyet 92, 109
Rüyet 319, 378

S

Saat 46, 47, 382, 654
Sabiun 542
Saibe 36, 83, 149, 152, 153, 158
Salebe 604, 605, 633
Seyyie 626
Sıbt 352
Sırat 267

T

Tufan 78, 306, 307, 309

V

Vasile 152
Vedia 633
Vesvese 196

Y

Yevm-i Azim 239

İSİM İNDEKSİ

A

Abbas (r) 31, 47, 49, 199, 218, 303, 318, 375, 390, 422, 492, 493, 500, 522, 525, 536, 545, 616, 661
Abdşemsoğulları 458
Abdullah b. Abbas 500, 661
Abdullah b. Abdullah 608, 615
Abdullah b. Mesud 72, 108, 136, 197, 219, 349, 366, 406, 410, 431, 466, 488, 637, 649, 656, 662
Abdullah b. Ömer 198, 551, 552, 609
Abdullah b. Osman 259
Abdullah b. Sa'd b. Ebi Serh 105
Abdullah b. Übey b. Selül 575
Abdullah el-Beceli 325
Abdurrahman b. Avf 412, 552, 607, 608
Abdurrahman b. Ebi Leyla 428
Abdurrahman b. Mehdi 199, 498
Abdurrezzak 79, 438, 440, 470, 527, 529, 542, 551, 552, 553, 564, 602, 607, 608, 637
Abdüsselam b. Harb 548
Accac 275, 353
Âdem 187, 188, 189, 190, 191, 196, 199, 200, 201, 234, 265, 332, 361, 372, 389, 390, 391, 466
Âdemoğulları 112, 170, 188, 202, 204, 205, 209, 212
Adiy b. Hatim 547, 548
Aduddar b. Kusayoğulları 434
Ahmed b. Hanbel 79, 170, 193, 199, 231, 259, 379, 395, 402, 403, 414, 428, 454, 498, 503, 603, 627, 652, 663
Ahnes b. Şerik 49
Aişe (r) 25, 26, 199, 246, 446, 492, 669, 670
A'la İbn Hadremi 493
Ali b. Ebu Talha 422
Ali (r) 65, 105, 220, 240, 331, 411, 417, 429, 445, 460, 502, 503, 504, 506, 507, 513, 525, 529, 539, 553, 582, 606, 609, 652
Alkama 46
A'meş 169, 222, 227, 448, 451, 479, 488, 492, 526, 561, 603, 656
Amir b. Tufeyl 619
Amir Rahip 639
Ammar b. Yasir 64, 602
Amr b. As 410, 411, 609
Amr b. Harun 506
Amr b. Hişam 41, 410, 411
Amr b. Kays 79, 601
Amr b. Luhay 158
Amr b. Muhammed 466
Amr b. Mürre 488, 603, 662
Amr b. Salim 509
Amr b. Şuayb 209, 538
Amr b. Ubeyd 300, 321

Anize Ümmü Ganem 252
As b. Said 403
Asım b. Adiy 608
Ata b. Ebi Meymune 497

B

Beğavi 553
Benu Nadiroğulları 440
Bera b. Azib 174
Beyhaki 43, 65, 231, 253, 259, 438, 440, 454, 470, 503, 509, 536, 548, 550, 551, 603, 605, 615, 634, 658, 662, 663
Bezzar 65, 170, 414, 428, 564, 600, 603, 652
Bilal Habeşi 64
Buhari 79, 104, 252, 258, 325, 379, 384, 406, 428, 435, 458, 468, 506, 527, 538, 552, 555, 562, 564, 582, 601, 605, 609, 615, 616, 626, 627, 637, 650, 664

C

Cabir b. Abdullah 79, 379, 552
Cabir b. Zeyd 179, 401, 499
Cafer b. Ebu'l-Muğire 100
Cafer Sadık 396, 656
Cebrail (a) 26, 326, 349, 411, 412, 417, 418, 445, 497, 502, 545, 563
Cedd b. Kays 575, 579, 625
Cubeyir b. Mut'im 458
Cu'fi 457
Cunade b. Avf 558
Cundu' b. Amr 251
Cuvaybir 533

D

Dahhak 485, 513, 530, 533
Darekutni 210, 498, 526, 600
Daric b. Heysem 527
Darimi 258, 479, 605

E

Ebi Hind 402
Ebu Amir 638, 639
Ebu Amr b. A'la 417
Ebu Bekir 15, 85, 86, 87, 396, 412, 417, 453, 459, 460, 487, 488, 497, 498, 502, 503, 504, 507, 535, 538, 556, 563, 564, 604, 659, 664
Ebu Bekir el-Verrak 659
Ebu Bekir Muhammed b. El-Kadim 507
Ebu Cehil 41, 49, 135, 410, 411, 412, 417, 431, 445, 469, 486, 664
Ebu Cehil Amr b. Hişam 41
Ebu Davud 231, 258, 259, 402, 418, 428, 458, 459, 479, 488, 497, 498, 506, 533, 538, 551, 555, 565, 664
Ebu Esved 438, 507
Ebu Hanife 133, 385, 407, 408, 454, 458, 459, 497, 518, 539, 542, 546, 663
Ebu Hatim es-Sicistani 76
Ebu Hureyre 175, 210, 328, 384, 406, 434, 637
Ebu İshak 230, 466, 498, 503
Ebu Kays 46
Ebu Kılabe 307
Ebu'l As 492
Ebu'l-Hüzeyl 321
Ebu'l-Kenud 65
Ebu Meşcaa b. Rib'i 65
Ebu Musa el-Eş'ari 251
Ebu Nadr b. İsmail 470
Ebu Nuaym 178, 199, 253, 259, 422, 446, 493, 506, 605

Ebu Osman en-Nehdi 26
Ebu Said Hudri 641
Ebu Salih 199, 406
Ebu Seleme 210
Ebu's-Sümeyfa 332
Ebu Sufyan b. Harb 41
Ebu Sufyan b. Sahr 411
Ebu Ubeyd 31, 403
Ebu Ubeyde 307, 459, 466, 662
Ebu Umame 402, 403, 552, 605
Ebu Ümame el-Bahili 498
Ebu Vecrat es-Sa'di 343
Ebu Ya'la 65, 170, 193, 199, 231, 379, 414, 428, 503, 548, 615, 616, 652
Ebuzzenad 565
Enes b. Malik 527, 552
Eşheb el-Akili 483
Esved b. Kays 438
Evs b. Salebe 633

F

Fahruddin er-Razî 88
Firavun 284, 285, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 292, 293, 294, 295, 296, 297, 298, 300, 301, 302, 303, 306, 307, 308, 310, 311, 312, 315, 317, 327, 328, 472, 474, 475, 476, 596
Fudale b. Ubeyd 600
Fudayl b. İyad 328, 548

H

Hâkim 26, 69, 83, 87, 170, 199, 209, 232, 253, 259, 402, 414, 493, 506, 526, 527, 565, 615, 616, 650, 652, 658, 662
Hâkim Ebu Umame 402
Halid b. Velid 41, 377
Halil b. Ahmed 13
Haman 311
Hamid b. Hilal 493
Haris b. Hişam 470
Harun Reşid 209, 210
Hasan b. Ali 123, 124, 182, 294, 473
Hasan Basri 13, 113, 648
Hasan (r) 186, 231, 407, 426, 429, 470, 480, 507, 513, 533, 538, 599, 601, 633, 645, 648, 650, 651, 657
Havva 88, 198, 199, 201, 332, 389, 390, 391
Hazrec 412, 484
Hicaz Okulu 165
Hilal b. Ümeyye 637, 656
Hişam b. Amr 445
Hişam b. el-Ğaz 506
Humeyd b. Kays 230
Huzeyfe (r) 602, 603

I

İbn Abbas 17, 31, 47, 49, 79, 104, 105, 115, 149, 170, 179, 199, 209, 218, 303, 318, 360, 375, 390, 401, 402, 410, 414, 417, 418, 422, 428, 446, 459, 468, 480, 483, 485, 493, 509, 512, 522, 530, 533, 538, 539, 545, 556, 565, 586, 606, 607, 617, 620, 632, 633, 634, 637, 638, 641, 670
İbn Adiy 105, 481, 498, 527
İbn Amir 147, 186, 554
İbn Asakir 507, 605
İbn Cureyc 379, 434
İbn Ebi Evfa 506
İbn Ebi Hatim 466, 506, 545, 592, 605, 648
İbn Ebi Nuceyh 445, 446
İbn Ebi Serh 105

İbn Ebi Şeybe 65, 199, 403, 422, 428, 438, 506, 509, 548, 551
İbn Ebu Şeybe 191, 209, 220, 652
İbn Ebu Zuhri 429
İbn Hacer Askalani 7, 9, 10, 49, 503, 506, 527, 533, 538, 548, 605, 615, 616, 648, 652
İbn Hatal 105
İbn Hibban 170, 193, 232, 259, 379, 402, 406, 414, 498, 526, 527
İbn Hişam 410, 503, 509, 538
İbn İshak 43, 249, 253, 410, 418, 445, 446, 454, 492, 503, 509, 527, 538, 545, 603, 605, 638, 658
İbn Kesir 88, 124, 629
İbn Luhay 527
İbn Mace 65, 79, 199, 209, 231, 458, 479, 498, 506, 527, 552
İbn Main 481
İbn Merduye 79, 178, 253, 395, 422, 435, 481, 493, 497, 545, 548, 556, 600, 601, 605, 607, 617, 632, 634, 638, 641, 648
İbn Mesud 169, 179, 219, 299, 371, 385, 404, 417, 422, 437, 453, 477, 479, 506, 512, 526, 576, 601, 637, 662
İbn Muhaysın 26, 114, 229, 403, 479
İbn Münzir 592
İbn Ruman 638
İbnu'l-Cevzi 105, 497, 498
İbrahim b. Cabir 31
İbrahim b. Curayc 210
İdris (a) 238, 240
İmam Şafii 133, 402, 459, 518, 551, 586, 664
İmam Sibeveyh 44, 287, 306, 372, 655
İsa (a) 115, 327, 348, 379
İsa b. Meryem 379, 643
İshak b. Rahuye 65, 396, 403, 414, 454, 615
İsrail Ebu İshak 503

K

Kaab b. Malik 562, 637, 656, 659
Ka'b b. Eşref 100, 476
Ka'bu'l-Ahbar 170
Kabus 286
Kalib 341
Kamil Ebu Ala 199
Kasım b. Abdurrahman 605
Kasım b. Hakem el-Ğızzi 498
Kayl b. Anz 248
Kinaneoğulları 470

L

Lebid 401, 410
Lemek b. Mütevaşlah b. Ahnuh 238
Lut 78, 94, 97, 184, 260, 262, 263, 268, 418, 596

M

Mahmud b. Ğaylan 199
Malik b. Dinar 127, 182, 206, 329, 365, 614
Malik b. Enes 458
Malik b. Sayf 100, 545
Ma'mer 220, 438, 440, 527, 529, 542, 607, 617
Mersid b. Sa'd 243, 248, 249
Meysere 209, 498
Mikail (a) 417
Mikdad b. Amr 412
Muaviye Şeyban 403
Mücahid 76, 98, 100, 108, 234, 282, 348, 385, 441, 445, 468, 474, 480, 593, 620
Muhacir b. Ebu Umeyye 664
Muhammed b. Ebu Avn 403

Muhammed b. Hamid er-Razi 493
Muhammed b. Sa'd el-Avfi 638
Mukatil 327, 533
Müseylemetu'l-Hanefi 104
Müslim 79, 104, 174, 253, 258, 325, 379, 406, 417, 454, 468, 479, 488, 498, 517, 527, 536, 555, 562, 564, 601, 605, 609, 615, 616, 626, 627, 637, 641, 650
Muteb b. Kuşeyr 625
Muttalipoğulları 458

N

Nazzam 321
Nehai 110, 457
Nevfeloğulları 458
Numan b. Evfa 545

O

Ömer b. Abdülaziz 357, 406, 586
Ömer b. Hattab 632
Ömer (r) 605
Osman (r) 202, 500, 605, 664

R

Rebi' b. Enes 379, 459
Rebi' b. Haysem 279

S

Sabit el-Bunani 201
Sadaka bint el-Muhtar 252
Sadaka b. Yesar 556
Sa'd b. Ebi Arube 493
Sa'd b. Muaz 413, 440, 488
Said b. Cubeyr 307, 485, 493, 513
Said b. el-As 403
Said b. Müseyyeb 308, 410, 440, 458, 565, 650
Said b. Sinan 481
Said Havva 88
Salebi 79, 440, 533, 538, 602, 638, 648, 662
Salih (a) 250, 251, 252, 259, 260, 418
Samiri 330, 331, 333, 334, 339
Şaş b. Kays 545
Şattar 263
Selam b. Mişkem 545
Seleme b. Ekva 429
Selman 64, 65, 527
Semmak 414
Sevban 79, 552
Şuayb 184, 209, 255, 264, 265, 267, 270, 271, 272, 273, 274, 275, 356, 538, 596
Süddi 410, 419, 429, 438, 481, 513, 632
Süfyan İbrahim b. Meysere 209
Suhayb er-Rumi 64
Süleyman b. Mekhul 403
Süleyman b. Muğire 493
Süveyd b. Harmele 434
Süyuti 488, 498, 507, 545, 552, 592, 601, 605

T

Taberani 26, 65, 79, 178, 193, 259, 422, 454, 481, 506, 509, 526, 527, 533, 548, 551, 552, 564, 565, 600, 603, 605, 632, 637, 641, 658, 663
Talha 42, 220, 422, 429, 438, 470, 471, 552, 576, 607, 634, 645, 651, 659
Talha b. Bükeyr 471
Talha (r) 42, 438, 576
Tıybi 8, 429, 435, 664

U

Ubade b. Samit 402, 403
Ubeydullah b. Kays 88

Übeyy b. Kaab 125, 366, 575
Ümmü Derda 406
Ümmü Fadl 493
Ümmü Seleme 26, 551
Urve b. Zübeyir 429, 615
Usame b. Zeyd 26, 615
Utbe b. Rebia 41
Uyeyne b. Bedr 65
Uzeyir (r) 545

V

Vahidi 65, 100, 105, 481, 497, 498, 592, 605
Vakidi 488, 548
Vasıl b. Ata 321
Vedia b. Hizam 633
Vehb b. Cerir 396, 662
Veki b. Cerrah 503
Velid b. Muğire 41, 135

Y

Yahya b. Âdem 466
Yahya b. İbad 492
Yahya b. İshak el-Tüsteri 527
Yahya b. Ya'mur 171, 390
Yakub b. Uteybe 43
Yezid b. Abdullah 481
Yezid b. Ebi Ziyad 428
Yuşa 327, 341
Yusuf el-Hammadi 7

Z

Zeccac 183, 193, 332, 649
Zeyd b. Ebi Enise 210
Zeyd b. Sabit 565
Zeyd b. Yesi 503
Zeylai 9, 10, 481, 497, 503, 506, 527, 533, 542, 550, 551, 552, 553, 564, 600, 601, 617, 663
Ziyad b. Alaka 46
Ziyade b. Muhammed 600
Zühri 26, 31, 195, 200, 210, 429, 440, 479, 504, 542, 558, 565, 586, 615, 638

DİLBİLGİSİ İNDEKSİ

A

amm/genellik 34
atfı beyan 177
atıf/bağ 183, 241, 243, 278, 279, 299, 355, 634, 638

C

cer/esre 9
cümle 29, 42, 66, 68, 96, 107, 111, 121, 125, 139, 140, 157, 160, 167, 183, 192, 193, 194, 215, 221, 229, 230, 233, 238, 239, 240, 264, 273, 297, 313, 355, 374, 376, 410, 451, 457, 471, 478, 505, 508, 517, 523, 554, 567, 590, 623, 624, 627, 631, 634, 640

D

damme/ötre 111, 480, 486, 579, 626, 628
dönmeyen 249

G

gayri munsarıf/geri 249

H

ham 154, 216

I

ismi zahir 165
istiare 74, 106, 183, 202, 223, 415, 439, 464, 549
istidrac 581
istidrak 239, 240, 321, 322, 508, 571
istiğrak/çokluk 55
istinaf/ilk cümle 68
izafet/tamlama 110, 571

K

kesre/esre 42

M

malum/etken fiil 218
mazmum/ilave olmuş 619
mecrur/esreli 9, 42, 75, 111, 152
med/uzatma 197
mefulü leh 9, 149, 159, 621
mevsuf/nitelenen 176
mevsul/ilgi zamiri 215
müennes/dişil 39, 54, 153, 263, 390
mufaale/işdeşlik 198
mukaddem/öne alınmış 87
müstesna minh 573
müteaddi/geçişli 30, 194, 196, 334, 581
muterize/parantez 279, 366
müzekker/eril 54, 71, 153, 390
muzmar/gizli 44, 181, 347, 414, 420, 441, 468, 535

N

naibi fail 147, 356
nasb 39, 97, 107, 110, 113, 116, 143, 145, 152, 167, 326, 358, 441, 535, 621

R

ref 171, 329, 363

T

tasgiri/küçültme 197
tebyin 280
teşbih/benzetme 230

9786055146573